

19 JUL 1966

॥ अथ योगनासिष्ठे पुरुस्य निर्वाणप्रकरणस्य पूर्वार्धे प्रारभ्यते ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ शिवमभयमनायनंतमथंपरमसुखाद्वयबोधमात्रसारम् ॥ उपरतसकलभ्रमविशुद्धनिजमहसास्फुरदालमतच्चमीडे ॥ १ ॥ उत्पत्तिस्थित्युपशमाल्बोधि
 प्रि प्रकरणैर्जगज्जन्मास्थितिलयबोधकानां अथात आदेशोनेतिनेतीत्यादिसर्वप्रचनिषेधकानाचवेदांतवाक्यानामथ्यारोपापवादन्यायेनालतत्त्वव्युत्पादकतयावाप्तनाक्षयम
 नोनशपर्यतज्ञानेनपरमपुरुषार्थोत्पात्पर्यवसानदर्शितम् ॥ अथेदानीयत्रनान्यत्पर्यतिनान्यच्छूणोतिनान्यद्विजानातिसभूमायौवैभूमातस्तुखम् यतोवाचोनिवर्त्ततेअप्राप्यम
 नसासह आनदब्रह्मणोविद्वान्बन्धितेति कुतश्चन तदेतद्ब्रह्मपूर्वमनपरमततमवाप्तमथमात्माब्रह्मसर्वानुभूः निष्कलनिक्रियशांतनिरवद्यनिरजनम् अमृतस्यपरसेतुदुर्धेधनमिवान
 लमित्यादिश्रुतितात्पर्यसिद्धप्रागुक्तसर्वसाधनसाध्यसाक्षात्कारज्ञानफलनिर्वाणव्युत्पादायितुनिर्वाणाख्यमिदप्रकरणआवायितुमगवात्प्रीवाल्मीकिरुवाच ॥ तत्रायसर्गे ॥ मुनि
 वाक्यादिहोत्थानश्रोतृणांमादिककिया ॥ श्रुतार्थचितानिद्रान्ध्यारात्रियापनमीयेते ॥ १ ॥ तत्रादौपूर्वोत्तरप्रकरणयोर्हेतुतासंगतिसूचयन्वक्तव्यप्रतिजानीते ॥ उपशमेति ॥
 जगज्जन्मास्थितिभगहेतुत्वरूपश्रुत्युक्तदृष्टस्थलक्षणस्यच्छोहविस्फुलिगादिदृष्टान्तचारभ्रणविकारोनामधेयत्रीणि रूपाणीत्येवस्यमितिश्रुतिप्रदर्शितान्तन्यायेनवान्नेनसोम्यशुगे

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ श्रीवाल्मीकिरुवाच ॥ ॥ उपशमप्रकरणादनंतरमिदंशृणु ॥ त्वनिर्वाणप्रकरणंज्ञाननिर्वाणदायियत् ॥ १ ॥
 कथत्येवमुद्दामवचनेमुनिनायके ॥ श्रवणैकरसेमौनस्थितेराजकुमारके ॥ २ ॥ मुनिवागर्थनिक्षिप्तमनस्यस्तपःक्रिये ॥ राजलोके
 गतस्यदेचित्रार्पितइवस्थिते ॥ ३ ॥ वसिष्ठवचसार्थविचारयतिसादरम् ॥ लसदंगुलिभंगेनमुनिसार्थस्फुरद्भुवि ॥ ४ ॥ विस्मयालोक
 नोच्छासप्रोफुल्लनयनाल्लिनि ॥ पुरंधिवर्गेगंभीरतरुमंजरितांगते ॥ ५ ॥ खेवासरचतुर्भांगदेशेदिनकरेस्थिते ॥ किंचिज्ज्ञानोदयात्सौम्ये
 किंचिच्छमपेयुपि ॥ ६ ॥

नापोमूलमन्विच्छाद्वि.सोम्यशुगेनेतजोमूलमन्विच्छतेजसासोम्यशुगेनसमूलमन्विच्छसमूलाःसोम्यमाःसर्वाःसदायतनाःसदातिठाःसयएोणिमितदाःस्यमिदसर्वतत्सत्यं
 सआलेतिश्रुतितात्पर्यविषयेकाल्पेपर्यवसानव्युत्पादनपरप्रकरणत्रयानंतरतफलीभूतस्यसत्यज्ञानमनंतब्रह्म नित्यविज्ञानमानदंभ्रल आनदेब्रह्मेतिव्यजानादित्यादिश्रुतिद
 शितस्वरूपलक्षणस्य तत्त्वमश्वेतकेतो अयमात्माब्रह्मसर्वानुभूरित्यादिमहावाक्यार्थस्यतद्बोधफलनिर्वाणस्वरूपस्यचव्युत्पादकत्वानिर्वाणाख्यप्रकरणशृण्वित्यर्थः ॥ १ ॥
 प्रतिज्ञातमर्थप्रसूतकथामेवावलव्यवर्णयिष्यन्मुपशमप्रकरणोपदेशातेदशरथसमायायदृत्तदाह ॥ कथयतीत्यादिना ॥ सर्वेषासतस्यतानांजेरीपटदंशखानांष्वनिरासीदिति
 षोडशस्थेनाव्ययः ॥ मुनिनायकेवसिष्ठे ॥ राजकुमारकेरामे ॥ २ ॥ अस्तात्यकतपोमानसबाह्यार्थालोचनक्रियाशरीरचेटाचयेन ॥ तदेवाह ॥ गतस्पदेदिति ॥ ३ ॥ अंगुलि
 भगेनजगक्षिप्तजर्मीचेष्टाभिनयेन ॥ स्फुरद्भुविसभूत्तगमितियावत् ॥ ४ ॥ विस्मयःपरमार्थरूपप्रत्यग्यात्मातदालोकनोच्छासेनगभीरामकरंदात्त्वादानासकभ्रमैर्निष्कपशब्दाया
 तरुमजरीतद्भावमिवांगते ॥ ५ ॥ यत्रवासास्यचतुर्भांगमात्रवशेषोलक्ष्यतेतस्मिन्देशेप्रदेशेप्रवणानेवस्थिते अतएवकिंचिज्ज्ञानोदयादिवसौम्येदृष्टिप्रियेकिंचित्तापोपशममपे
 युपिविस्तृचरादनुरूपान्वयः ॥ ६ ॥

श्रवणापरसंगनिदलेतद्वलीदीप यायेनयन्तीत्यायिषवभ्यते ॥ कुष्ठमवितानस्पदेनमालिनेभ्रम्विणि ॥ अतएवमदारमधुरामोददायिनि ॥ ७ ॥ ८ ॥ मुकामयानिजालक
 लाफानी जालावारबाधीबैराना अतगतामु अतरभूमिमुमप्यस्यवापीपदेशेपुश्रोनुमास्थितसोक्तंइवअपगतस्पदनिअलकयतिमुकाविभगामिद्विप्यमानेसति ॥ ९ ॥ अशुभुर
 विग्निपुशीतटपुश्रानंश्रवणशालामप्यपिआमाथमिवभविटेपु ॥ वेगत फालतन्मआवीर्धनससिपथेपुबिदूरप्रचारप्रतिस्थितिपथत ॥ १० ॥ शाम्यतोदिनस्यवेदश्रुते
 मुकाजालकानायाजालकसणेनभस्मनाउद्धलितालनितदंतमविटविवातेपखिलकणेनखालनिरामरातिगुणशसितिक्षचपतीवसति ॥ ११ ॥ शुभुर्नारासोकरेयाणीशो
 खलुशिरस्सुचस्थितेपुलीलासरोजेपुगोभनारसायस्मिन्सहस्रसत्तितोपवेशश्रुत्वाआमोशानवाविर्गोवासेपामन खिअबसिपुनिमीलनोमुलेपुसत्सु ॥ १२ ॥ लीलापक्षि
 श्रवणायैवमशांतिवितानस्पदमालिते ॥ मौनमरुतिमदारमधुरामोददायिनि ॥ ७ ॥ पुष्यवामसुपुतासुमहाभ्रमरपक्तिपु ॥ श्रातज्ञेयत
 यानूनंसम्यग्ध्यानवतीखिव ॥ ८ ॥ मुकाजालकलापांतगतास्वतरभूमिपु ॥ कचत्यपगतस्यंदतोपश्रोवुमिवास्थिते ॥ ९ ॥ गृहान्तरप्रवि
 धेपुगवाक्षेदूरमशुपु ॥ वित्रामाथमिवादीर्धनसपांयेपुशीतलम् ॥ १० ॥ मुकाजालप्रमाजालभस्मनोद्धलितालनि ॥ शसतीवशम
 शाम्यद्दिनदहेदिवानप ॥ ११ ॥ करेलीलासरोजेपुशेखरपुषभ्रुभ्रुताम् ॥ श्रुत्वासुरसमामोदाददत्तिपुमन खिव ॥ १२ ॥ बालकेखञ्जालो
 केपुलीलापक्षिपुसादरम् ॥ भोजनार्थवधूलोकमुपरुधत्वनारतम् ॥ १३ ॥ भ्रमरभ्रमरपक्षीत्यवानधूतरजस्यलम् ॥ कौमुदेपरिविप्रति
 चामरेव्वक्षिपक्ष्मसु ॥ १४ ॥ रश्मिज्वगगुहोन्मुकच्छायाजालभयादिव ॥ गवाक्षादिविवोद्दीयप्रविधेपुगृहान्तरम् ॥ १५ ॥ आसीद्दिन
 चतुर्भांगसत्तावेदनतत्पर ॥ मेरीपटदशखानादिभ्रुस्वापूरकोध्वनि ॥ १६ ॥ तेनतत्तारमप्याशुवर्षोतर्दानमाययी ॥ मौनजलदनादे
 नमाधूरइवनिखन ॥ १७ ॥ आदुभ्याशुभ्यपहालि पजरस्यास्वगावली ॥ भ्रुकंपेतरसातालीपह्लवेववनावली ॥ १८ ॥ आययुर्भयवि
 त्रस्वाशालाश्रीकुचान्तरम् ॥ सारवप्राट्टपीवाब्दा प्रोन्नतशृंगकोटरम् ॥ १९ ॥ उत्तस्पुरवतंसेभ्योभ्रुभ्रुतांभ्रमरसज ॥ इंपत्करालवा
 हाभ्य सरिद्धौवुकणाइव ॥ २० ॥

पुपजरस्यशुकापिपु ॥ उपरुधत्वरुपयस्त्वितिपाथ ॥ १ ॥ कौमुदेपद्विकारोन्मुक्कुमुससधिनियमभ्रुमराणापक्षीस्थिवीतिरुदूतेरअसिचामरेव्वक्षिपक्ष्मसुषपरितोविप्रतिसति
 ॥ ११ ॥ इपरश्मिपुअगानोमेवादिपर्वतानिगुहाम्पउन्मुकाच्छायासमुहात्मकानमसोत्रयादिवउद्दीयपलाप्यगवाक्षादिपुबारेपुनिलयनायपुगृहान्तरपहमप्यमभितेखिब ॥ १५ ॥
 दिनचतुर्भांगस्यसत्तापश्रोपस्यस्यवेदेतत्पर ॥ १६ ॥ तेनखनितानारामपिमुनेरिवीननासिठपषय्यतार्थानमाययी ॥ १७ ॥ तरसाजयेनआशुभासबलितमाजित्य
 य ॥ आतालीपह्लवाआकपिततालीलाषनाबलीप ॥ १८ ॥ सारवरोदशभ्रुसहितयप्यास्यासाध्यागकोटरशृंगमध्यमभ्यखिब ॥ १९ ॥ इंपत्कराल सुभोभाइमवाहोया
 सीताभ्य ॥ समरानीकोरीरुत्वपोतनायुक्कणदृष्टान ॥ २ ॥

वासरस्यरुद्रे चतुर्थवयसि प्राप्ते सति ॥ २१ ॥ प्रस्तुतं वस्तुवकं व्यार्थं सहरन्नुपसंहरन् ॥ २२ ॥ क्रीडीकृत्यत्वेदिरुत्वेति यावत् ॥ २३ ॥ अक्षीणः अक्षयोमाद्विरामार्थः ॥ हंसेन अं
 प्रस अभः परित्यज्येति ल्यब्लोपेपचमी ॥ २४ ॥ अनेन वासनाक्षयमनोनाशप्राणसरोधज्ञानान्यासपथा ॥ २५ ॥ २६ ॥ यथा अधस्यक्तदीपो वापुरुषोऽवटे गते पतति तद्वत्
 ॥ २७ ॥ अस्य मङ्ककार्थस्य सिद्धये यथाप्रामोव्यवहारः असौ गेनकार्थ इत्येव सर्वशास्त्रपरमतास्य विषयसिद्धातमादाय मनसि कृत्य उदारवानपरिच्छिन्नात्मबोधवान्मेवैत्यर्थः

एवं प्रक्षुभिते तस्मिन् गृहे दाशरथे तदा ॥ प्राप्ते वासरुद्रे त्वेशां तशंस्वने शनैः ॥ २१ ॥ संहरन् प्रस्तुतं वस्तुवचोमधुरवृत्तिमत् ॥ उवाच मुनि
 शार्दूलः सभामध्यरे वृद्धम् ॥ २२ ॥ राघवानघवाज्जालं मयैतत्प्रविसारितम् ॥ तेन चित्तखगं वत्वाक्रोडीकृत्यात्मतानय ॥ २३ ॥ कचि
 द्ब्रह्मतां भवतामद्विरामार्थं ईदृशः ॥ त्यक्त्वा दुर्बोधमक्षीणो हंसेनैवांभसः पयः ॥ २४ ॥ विचार्यैतदशेषेण स्वधियैव पुनः पुनः ॥ अनेनैव पथा
 साधोगंतव्यं भवताधुना ॥ २५ ॥ अनयैव धियारामविहरन्नैव वच्यसे ॥ अन्यथा धः पतस्याशुविध्यखातं यथा गजः ॥ २६ ॥ सुगृहीतं धि
 याराममहचो न करोपि चेत् ॥ तत्पतस्य वटेत्यक्तदीपो वांधोनिशास्वि ॥ २७ ॥ असंगेन यथाप्राप्तो व्यवहारोऽस्य सिद्धये ॥ इत्येव शास्त्रसिद्धौ
 तमादायोदारवान्भव ॥ २८ ॥ हे सभ्या हे महाराज रामलक्ष्मणभूमिपाः ॥ सर्वे एव भवंतो ब्रतावद्भ्यापारमाङ्गिकम् ॥ २९ ॥ कुर्वत्वयं हि
 दिवसः प्रायः परिणतकृतिः ॥ शेषं विचारयिष्यामो विचार्यैवांतरगताः ॥ ३० ॥ श्रीवाल्मीकिरुवाच ॥ इत्युक्त्वा मुनिना तेन सास
 र्वैव तदा सभा ॥ प्रोक्तस्थौ पद्मवदनासविकोसेव पद्मिनी ॥ ३१ ॥ राजानः सुतराजानः कृतराघवं वदनाः ॥ परिणुते वसिष्ठे ते जग्मुरात्मनि
 वेशनम् ॥ ३२ ॥ विश्वामित्रेण सहितो वसिष्ठो गंतुमाश्रमम् ॥ उत्तस्था वासनाच्छ्रीमान्मस्कृतनभश्चरः ॥ ३३ ॥ दशरथप्रभृतयो राजा
 नो मुनयस्तथा ॥ यथानुरूपं वक्तारमनुगम्य मुनिं चिरम् ॥ ३४ ॥ आपृच्छ्वके चिद्गगनं ययुः केचिद्गगनांतरम् ॥ केचिद्ब्राजगृहं संतोभृंगाः प
 द्मोत्थिता इव ॥ ३५ ॥ वसिष्ठपादयोः स्यक्त्वा पुण्यांजलिमना विलम् ॥ दारैरनुगतो राजा प्रविवेश गृहं तं भृंगाः ॥ ३६ ॥ रामलक्ष्मणशत्रुघ्नाः
 प्रातस्य स्वाश्रमंगुरोः ॥ अभ्यर्च्य चरणौ भक्त्या त्वाजग्मुर्यं पंदिरम् ॥ ३७ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ प्रातः श्वः सभायामगताः सतः ॥ धातुसंबन्धे प्रत्ययादिति भविष्यतिकः ॥ ३० ॥ इति उक्त्वा आज्ञाता ॥ पद्मानीव पद्मान्येव च वदना नियस्थाः ॥ ३१ ॥ स्तुतेरा
 जादशरथोयैले सुतराजानः ॥ वसिष्ठे परिणुते सर्वैः प्रणम्य प्रशसिते सति ॥ ३२ ॥ नमस्कृतानभश्चरा देवायेन ॥ ३३ ॥ वक्तारमुपदेष्टारम् ॥ चिरमाश्रमांतमनुगम्य ॥ ३४ ॥
 ॥ ३५ ॥ अनाविलि निर्मलम् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

राग्विभूषणानुचरि ॥ विभाज्यतिथीन्वअभ्येषु ॥ अभिमुखआर्षपुराभिगमनादिनापूजनापत्नीषुकीर्त्यर्ष ॥ अभ्येतुरितिपठेनुअभ्येतुरितिधिकागस्त्यमभ्येविमानानचुरित्ये
 र्भयोभ्यम् ॥ १८ ॥ परिच्छेदपरिचरि सह ॥ १९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ अधिगतसा
 स्मिभिगम्यतेसोत्पारमोलोकइतिसामर्थ्याभ्यर्शनस्यभाविभोक्षफलछुत्कत्तारयति ॥ विनाधिनीराभ्यतिक्रमणकामाइतियावत् ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ अधिगतसा
 लयाआस्तत्त्वप्रबोधेनउदित सविकासआरायोयोपारादीनाम् ॥ धियाभाराधि ॥ विरतिमुपरमअगकतमाप ॥ अतएवाठणकिरणख्यासामलिनोनिशााकरएववक्कम

सदनानिसमासायश्रोतार सर्वएवते ॥ ससुरानचुरभ्ययुर्देवान्विप्राम्पित्तुलथा ॥ ३८ ॥ यथाक्रमंस्वधृत्यातीर्विप्रायेश्वपरिच्छेदे ॥ सम
 युमुजिरेभोज्यवणघर्मकमोदितम् ॥ ३९ ॥ अलगतेदिनकरेसमदिवसकर्मभि ॥ अभ्यागतेरात्रिकरेसमरजनि कर्मभि ॥ ४० ॥ स्थि
 त्वातल्येपुकौशेयशयनेव्वासनेपुत्र ॥ भूषरामुनिराजनोराजपुत्रामहर्षय ॥ ४१ ॥ संसरोत्तरणोपायवसिष्ठवदनेरितम् ॥ यथावदे
 काग्रधियश्रितयामासुराहता ॥ ४२ ॥ तत प्रहरमात्रेणनिद्रामामुद्रितानना ॥ उत्स्वप्नसुंदरीमीयुपद्याइवदिनार्थिन ॥ ४३ ॥ रामल
 ह्मणशत्रुघ्ना प्रहरत्रयमेवत् ॥ वासिष्ठपुपदेशतेचितयामासुरक्षतम् ॥ ४४ ॥ प्रहरस्याईमात्रेतेततआमुद्रितेक्षण ॥ उत्स्वप्नमाययु
 निद्रांक्षणाद्विद्रावितश्रमाम् ॥ ४५ ॥ इतिशुभमनसाविवेकसाजामधिगतसारतयोदितशायानाम् ॥ असजतविरतितदात्रियामाम
 लिननिराकरवकनोजगाम् ॥ ४६ ॥ इत्यार्षेवासिष्ठमहारामायणेवाल्मीकीयेदवदृतोकेद्वात्रिशसाहस्यांसहितयांमोक्षोपायेपुनि
 र्वाणप्रकरणेदिवसव्यवहारवर्णनानामप्रथम सर्ग ॥ ५ ॥ ५१ ॥ श्रीवाल्मीकिरुवाच ॥ तत छिन्नैद्रुवदनापर्या
 कुलतमपदा ॥ क्षीयमाणानमौस्यामाविवेकइववासना ॥ १ ॥ पूर्वध्वस्तयालोकदृश्यमानेपरेष्वले ॥ शयालीकावतसाभ्रंतापको
 निकरोदधौ ॥ २ ॥ अवसायफणाकर्षीपरामृष्टेदुमंडल ॥ ज्योत्स्नाकवलनालोकौषमौप्राप्तात्तिकोनिल ॥ ३ ॥

स्यास्तद्वावजगाम ॥ ४६ ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठमन्तायप्रकारोनिषाणप्रकरणेप्रथमःसर्ग ॥ १ ॥ ५१ ॥ ॥ इहरामावितिःआतर्वसिष्ठस्यसमानय ॥
 उक्तार्यस्वप्नासत्त्वेविभ्रामभ्योपबभूवति ॥ १ ॥ छिन्नोक्त्वानददुरेवकदनयस्या ॥ क्षीयमाणानरणोन्मुखी ॥ १ ॥ ततो निकरोनिगच्छत्किरणस्तापक सुयःमाद्भुत्वैजनेदृश्य
 मानेपूर्वेषुदिकस्येअषलेऽंगैर्देवैस्त्वतयाप्रतिबद्धतयात सबराठमितमालोकसायाअसरितइत्तालावाप्रदधी ॥ नत्पक्षुत्वेअनिर्हरयमानेपरेपभिवभिरिक्त्येअषलेतुअलीको
 निव्याकस्मितोवतस किरीटावितिरोशूनगतशामालोकइयावितिद्विद्विप्रज्याष्वय ॥ २ ॥ ज्योत्स्नानोक्त्वलनायआलोकभ्रशुपसाराइबहीराळोकोयस्येति ॥ स्वर्गस्यन
 शीयश्चुत्कारोपदियमुक्तिः ॥ अनेमसुपुपासइकेतुल्येहागम्यते ॥ ३ ॥

अस्यातानाश्रवणानधिकारात्स्मात्त्वादितसंभ्याः ॥ एवमेषि ॥ ४ ॥ निर्गतस्य निर्गमित्यतः ॥ ५ ॥ नीरंघ्रतानिरवकाशताम् ॥ ६ ॥ गृहप्रवेशपूर्वमेवसंबन्धातिमेल्य
नीतिपूर्वसवधत्सरोत्साहोयस्यतथाविधोमहीपतिर्देशरथः ॥ ८ ॥ विष्टरालिषुआसनपक्तिषु ॥ दक्षासनयोर्विष्टरद्विषत्वम् ॥ ९ ॥ ह्यस्तनापूर्वद्युर्भवाः ॥ १० ॥ राज्ञासम
आशोगः सस्थानस्थितिर्यस्याः ॥ राजानयतवाक्कायवेष्टद्व्यासवर्षेपितथाआसन्नितिभावः ॥ ११ ॥ तद्देशयोगेषुआप्रदेशविष्टेषुविष्टादिषुथथाप्रदेशप्रात्याहिककृत्प्रदेशानु

रामलक्ष्मणशत्रुघ्नानुचरैः सह ॥ ययुर्वदितसंभ्यास्तेषुपुण्यंवासिष्ठमाश्रमम् ॥ ४ ॥ तत्रवंदितसंभ्यस्यनिर्गतस्यापिसद्यतः ॥ मुने
वंदितेषुपदोर्दत्त्वाव्यसंततिम् ॥ ५ ॥ क्षणात्सदनंमौनंमुनिब्राह्मणराजभिः ॥ हस्यथ्वरथयानैश्चशनैरिंद्रताययौ ॥ ६ ॥ अथा
सौमुनिशार्दूलस्तचैवसहसेनया ॥ गृहंदाशरथं कालेरामाद्यनुगतोययौ ॥ ७ ॥ तत्रैतन्पूर्वसंबंधः कृतसंभ्योमहीपतिः ॥ दूरमार्गंविनिर्गत्य
पूजयामाससादरम् ॥ ८ ॥ पुष्यमुक्तामिनिव्रातैर्भूयोत्यधिकभूषिताम् ॥ सभांप्रविश्यते सर्वं विविशुर्विष्टरालिषु ॥ ९ ॥ अथतस्मिन्नवस
रेत्यस्तनाः सर्वएवते ॥ श्रोतारस्समुपजग्मुर्नभश्चरमहीचराः ॥ १० ॥ विवेशसासभासौम्याकृतान्योन्याभिवंदना ॥ बभौराजसमा
भोगाशांतावतेवपद्मिनी ॥ ११ ॥ यथाप्रदेशमेवाशुनिविष्टेषुयथासुखम् ॥ तेपुतद्देशयोगेषुविष्टाभिर्मुनिराजसु ॥ १२ ॥ शृद्धुनिस्वागतर
वेशनैः शममुपागते ॥ सभाकोणोपविष्टेषुशांतशब्देपुबंदिषु ॥ १३ ॥ तरसैवोदितेष्वशुश्रोतुमभ्यागतेष्विव ॥ गवाक्षादिवजालेषुप्रवि
ष्टेष्वर्करिभुषु ॥ १४ ॥ सत्वरप्रविशन्श्रेष्ठो लहस्तस्पर्शघटोद्भवे ॥ मुक्ताजालझणकारेनिद्रायामिवशाम्यति ॥ १५ ॥ कुमारः शंकरस्येव
कचोदेवगुरोरिव ॥ प्रक्रादइवशुकस्यसुपण्डवशाङ्किणः ॥ १६ ॥ वसिष्ठस्याननेरामःशनैर्हृष्टिन्यवेशयत् ॥ अमंतीमंवरपोतेफुल्लपद्म
इवाल्लिनीम् ॥ १७ ॥ मुनिस्त्वनुज्जितेनाथतेनैवरघुनंदनम् ॥ क्रमेणोवाचवाक्यज्ञोवाक्यंवाक्यार्थकोविदम् ॥ १८ ॥ श्रीवसिष्ठु
वाचा ॥ कच्चिंस्मरसि स्योक्तं लोमयारघुनंदना ॥ वाक्यमत्यंतगुर्वपरमार्थावबोधनम् ॥ १९ ॥ इदानीमवबोधार्थमन्यच्चरिपुमईना ॥
उच्यमानं मयेदंच शृणुशाश्वतसिद्धये ॥ २० ॥

क्रमेणनिष्टेषुपविष्टेषुसु ॥ १२ ॥ शृद्धुनिस्परस्परवागतप्रश्रवणे ॥ १३ ॥ उदितेष्वर्करिभुषुश्रोतुमिवतरसैवाभ्यागतेषुगवाक्षाद्यप्येवतज्जालच्छिद्रेषुनविष्टेषुसु ॥ १४ ॥
सत्वरसाश्रवितशांश्रोतुणाहस्तस्पर्शैरागधनैश्चोद्भवोयस्यतथाविधेमुक्ताजालकभूषणादिझणकारेनिद्रायामिवनिस्पदभावाच्छाम्यतिसति ॥ १५ ॥ दृष्टेर्नक्तिगौरवोक्तं कथा
तिशयथोतनायबहूच्युपमानानि ॥ १६ ॥ अवेरभ्यंतीमलिनीश्चरीकुल्लेषुपदोउदयादिकालोनिवेशयतितद्वत् ॥ १७ ॥ तेनप्रागनुक्रान्तेनैवक्रमेण ॥ १८ ॥ ह्यपूर्वद्युः ॥ १९ ॥ २० ॥

यागुनकमनेषानुकम्पदारायति ॥ वेराग्येत्यादिना ॥ २१ ॥ २२ ॥ दिक्कालापनवच्छिन्नविधिपरिच्छेदशुभ्यम् ॥ तस्यैवविषयण अदृष्टेति ॥ नदृष्टेरातकालतोवाउभेको
 द्रीपुवापरमर्पदितेषस्य ॥ उग्रशब्दस्यसमासेद्विवचनलुक्किउभयोभ्यधेत्यर्थः ॥ २३ ॥ समेषुसाधारणेपुणोत्वादिव्यप्यनुगतत्वात्समसात्तात्परिशेषेणप्रथमानम् ॥ २४ ॥
 इतिउक्तत्रयस्यप्रारम्भत्वनिश्चित्यअहमित्यभिमानमुक्त्वास्वामिषसुरोभनस्वमाकाशामानंदोवायस्यतथाविधोभव ॥ २५ ॥ स्वाकलनाकल्पना ॥ २६ ॥ सपवोभोग्या ॥ इरा
 लमामदत्तय ॥ चित्तलदातिक्रान्तिप्रभाषा स्यतयाथा ॥ तेषांभोगानामेपणा स्वहा ॥ २७ ॥ पातालाविदेशोभेदुणाविधन्तुभेदघकाराद्गुणाविकालभेदवचनवेषवर्षदृष्या
 वराग्याभ्यासवशतस्तयातत्त्वावयोधनान् ॥ ससारस्तीर्यतेनेतत्त्वेवाभ्यासमाहर ॥ २१ ॥ सम्यक्तत्त्वावयोधेनदुर्बोधेक्षयमागते ॥
 गलितेवासनवेशेविशोकप्रप्राप्यतेपदम् ॥ २२ ॥ दिक्कालापनवच्छिन्नमदृष्टोभयकोटिकम् ॥ एकब्रह्मैवहिजगत्स्यतद्वित्वमुपागतम्
 ॥ २३ ॥ सवभावानवच्छिन्नत्रयब्रह्मैवविद्यते ॥ शांतसमसमाभासतत्रान्यान्यत्वंकथंभवेत् ॥ २४ ॥ इतिमत्वाहमित्यतमुक्त्वा मुक्तवपुर्महा
 न् ॥ एकरूपप्रशांतात्मासाक्षात्स्वात्मसुखोभव ॥ २५ ॥ नास्मिचित्तनवाविद्यानमनोनश्वजीवक ॥ एतास्वकलनारामकृताब्रह्मणए
 वता ॥ २६ ॥ यास्तपदोयाश्रद्धशोयाश्रितोयास्तदेपणा ॥ ब्रह्मवतदनापतमभिव्यव्यविजृम्भते ॥ २७ ॥ पातालेभूतलेस्वर्गेवृष्टेप्राण्यव
 रेपिचाहृष्यतेत्परब्रह्मविभ्रूपनान्यान्यदस्मिहि ॥ २८ ॥ उपेक्ष्येहयोपादेयघवोविभवावपु ॥ ब्रह्मैवविगताद्यंतमभिव्यव्यविजृम्भते ॥ २९ ॥
 यावद्ज्ञानकलनायावद्ब्रह्मभावना ॥ यावदास्याजगज्जालेतावच्छित्ताहिकल्पना ॥ ३० ॥ देहेयोवदहभावाहृष्येस्मिन्यावदात्मना ॥
 यावन्मनेदमित्यास्यातावच्छित्तादिविभ्रम ॥ ३१ ॥ यावन्नोदितमुषैस्त्वंसज्जनासंगसगत ॥ यावन्मोर्ष्यनसक्षीणतावच्छित्तादिनिघ
 ता ॥ ३२ ॥ यावच्छिद्यितलतांयानेदंभुवनभावनम् ॥ सम्यग्दर्शनशक्त्यातस्त्वावच्छित्तादयस्फुटा ॥ ३३ ॥ यावद्ब्रह्मत्वमर्थत्ववैवश्ववि
 पयाशया ॥ मौस्थान्मोहसमुच्छ्रायस्त्वावच्छित्तादिकल्पना ॥ ३४ ॥ यावदाशाविपामोदपरिस्फुरतिद्धने ॥ प्रविचारषकोरौतनताव
 अविशत्यलम् ॥ ३५ ॥ भोगेष्वनास्यमनसशीतलामलनिर्वृते ॥ छिन्नाशापाराजालस्यक्षीयतेचित्तविभ्रम ॥ ३६ ॥
 सनादरपतेनाग्यदित्यथ ॥ २८ ॥ उपेक्ष्या इयाउपादेयाइतिसान्नायत ॥ तत्रापुत्ररोत्तमुपादेयतमकथमोक्तिप्रभाषपुरित्येवंप्रकोणेत्यर्थः ॥ २९ ॥ किंसदिवनयाविजृम्
 नेनेत्याह ॥ यावदित्यादिना ॥ ३० ॥ आत्मनासेनयमेवमित्यास्यास्मित्यतइतिरोष ॥ ३१ ॥ उच्चैस्त्वर्जता ॥ चित्तादिपयुक्तानिभ्रतानीभ्रता ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ अक्षय्यरूपम
 पत्यम् ॥ ३४ ॥ आरालसमोर्षिपण्य ॥ तावत्पुरुषटाल्याविकारलक्षणव्यकोरौतनप्रविशति ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

१ ब्रह्मप्राप्तीयतद्व्यपिपाकः २ अमैकोपाब्रह्मच्छोषधाराणार्थं साकल्प्यार्योवा ॥ सकलेरुत्प्रेक्ष्यमिनिभेदेविनिभाष्य ॥

अनास्थयात्यक्ताचित्तम् प्रबुद्धाप्रबोधफलवतीभवतिनात्यक्त्यर्थः ॥ ३७ ॥ चित्तानुद्यएवतस्यागदत्याशयेनाह ॥ असंस्तुतमनुपयुक्तदूरस्थमवस्तुअतएवा
सतमभपुरुषाकारमिवस्वेदेहमनास्थपरिपस्थतश्चित्तस्यभावनेचित्तज्ञःकुतः ॥ ३८ ॥ भावितश्रवणमनननिदिध्यासनसाक्षात्कारिःपरिष्कृतमनतचिन्मात्ररूपसासप्रसिद्धरूपाद्रूपा
तरमात्मायस्य ॥ स्यातेमनसिअवलीनजगद्यस्य ॥ ३९ ॥ असम्यग्दर्शनेसम्यग्दर्शनविरोधोनिअज्ञानेमिथ्याभ्रमान्करोतितथाविधत्वाभावेनयेसति ॥ ४० ॥ ४१ ॥ चित्ताभावेकथं
व्यवहारस्तत्राह ॥ जीवन्मुक्तादत्यादिना ॥ चित्तपदवीजलेशुक्लैतिकताशुजलरेलेखचित्तपचाररेखा ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ प्रथमतव्यवहरति ॥ सचसस्थितिप्रयुक्त्याहेलयानास्थ

तृष्णाभोहपरित्यागान्नित्यशीतलसंविदः ॥ पुंसःप्रशांतचित्तस्यप्रबुद्धात्यक्तचित्तभूः ॥ ३७ ॥ असंस्तुतमिवानास्थमवस्तुपरिपस्थतः ॥
दूरस्थमिवदेहस्वमसंतचित्तभूःकुतः ॥ ३८ ॥ भावितानंतचित्तस्वरूपरूपांतरात्मनः ॥ स्वांतावलीनजगतःशांतोजीवादिविभ्रमः ॥ ३९ ॥
असम्यग्दर्शनेशांतेमिथ्याभ्रमकरात्मनि ॥ उदितेपरमादित्येपरमार्थैकदर्शने ॥ ४० ॥ अपुनर्दर्शनायेवदग्धसंशुष्कपर्णवत् ॥ चित्तंवि
गलितंविद्विद्वद्भौघृतलवंयथा ॥ ४१ ॥ जीवन्मुक्तामहात्मानोयेपरावरदर्शनः ॥ तेषांचित्तपदवीसासत्वमितिकथ्यते ॥ ४२ ॥ जीव
न्मुक्तशरीरेषुवासनाव्यवहारिणी ॥ नचित्तनामीभवतिसाहिसत्वपदंगता ॥ ४३ ॥ निश्चेतसोहितत्वज्ञानित्यंसमपदेस्थिताः ॥ लीलयाप्र
भ्रमंतीहसत्वसंस्थितिहेलया ॥ ४४ ॥ शांताव्यवहरंतोपिसत्वस्याःसंचयतैद्वियाः ॥ नित्यंपश्यंतितज्ज्योतिर्नद्वैतैक्येनवासना ॥ ४५ ॥ अंत
र्मुखतयासर्वचिद्द्वैतचित्तजगत्तृणम् ॥ जुद्धतोतनिवर्त्ततेमुनेश्चित्तादिविभ्रमाः ॥ ४६ ॥ विवेकविशदंचेतःसत्वमित्यभिधीयते ॥ भूयःफ
लतिनोमोहंद्ग्धवीजमिवांकुरम् ॥ ४७ ॥ यावत्सत्वंविमूढांतपुनर्जननधर्मिणी ॥ चित्तशब्दाभिधानोक्ताविपर्यस्यतिबोधतः ॥ ४८ ॥
प्राप्तप्राप्योभवान्नामसत्वभावमुपागतम् ॥ चित्तंज्ञानाग्निनाद्ग्धनभूयःपरिरोहति ॥ ४९ ॥ संरोहतीषणाविद्ध्यथापरशुनाग्निना ॥ न
तुज्ञानाग्निर्दग्धंप्रबोधविशदंमनः ॥ ५० ॥

या ॥ ४४ ॥ तर्हिक्लिंतेषांवासनाव्याव्यवहारपरमार्थीभयदर्शनान्द्वैतैक्येनेत्याह ॥ शांताइति ॥ तदद्दग्धंज्योतिर्नित्यंपश्यंतितद्वाधितंद्वैतैक्येनद्वान्वासनावानसंभवतीत्यर्थः ॥ ४५ ॥ न
देवस्पष्टमाह ॥ अतर्मुखतयेति ॥ ४६ ॥ अतएवाज्ञचित्तासत्वस्यवैलक्षण्यमित्याशयेनाह ॥ विवेकेति ॥ ४७ ॥ विमूढानाजनानामतश्चतशब्दाभिधानोक्तासाभवतिताव
देवपुनर्जननधर्मिणी ॥ बोधतस्तुसासत्वसंज्ञीविपर्यस्यतिजन्मनिष्टचित्तक्षणविपरीतकार्यंकरोतीत्यर्थः ॥ ४८ ॥ चित्तबोधेशेषः ॥ ४९ ॥ कीदृशंतर्हिभूयःसरोहतितदाह ॥
सरोहतीति ॥ इषणाएषणाचित्तपुत्रलोकविषयास्ताभिराविद्धवचित्तम् ॥ यथापरशुनाच्छिन्मग्निनाद्ग्धनभूयःपरिरोहतिद्वत् ॥ निदग्धंनिदग्धे
षणावीजशक्तिकम् ॥ ५० ॥

तस्यनिरिशायपूजनामेवैवर्णयति ॥ शुभ्यमिति ॥ ११ ॥ इत्यककृतानिव ॥ १२ ॥ यत्तुपादेयमुद्ध्याविपयजातमादीयतेतवेतेतु स्वायसुखायचप्रवति ॥ प्रावउपा
 देयतामुद्ध्यादभावेननुनकिचिबोवेयनामप्रवति अनात्सबसुखदु स्वयोरकतुनसिद्धमितिनु स्वाविससक्तिरित्यर्थ ॥ अथवाभावानादस्यानामाभवेनअसत्येननोवेर्याकिचिद
 स्तीतिवसुखदु स्वयोरकिचित्यर्थ ॥ १३ ॥ नानात्वेनप्रतीयमानानीभावानाकथमभाबलाप्रह ॥ ययेति ॥ १४ ॥ काठलोष्टसमस्थितिभिविशेष ॥ १५ ॥ राशुरारिपित्वस्यै
 बालत्वारस्वारीद्वयप्रथमप्रीतिराल्मर्शनोभवतीत्याह ॥ यएवेति ॥ मिश्रप्रियतमम् ॥ १६ ॥ ततएवहृषामयवोपनिवृत्तिरित्याह ॥ समूलेति ॥ योनवीस्वतेटोषियमान
 हुममिवसौद्वयमस्त्वचसमूलकापकपतिसमूलमुल्यतिसएवहृषामयवोपनिवृत्तिरित्याह ॥ समूलोपपवत्कयेर्णमुलिकयाविपुयघाविप्यनुप्रयोग ॥ १७ ॥ रागद्वेषयो

शून्यशून्येसमुच्छून्यब्रह्मवृद्धिहितम् ॥ सत्यविजृम्भतेसत्येपूर्णेपूर्णमिवास्त्यितम् ॥ १ ॥ रूपालोकमनस्कारान्कुर्वन्नपिनकिचन ॥ इ
 करेत्यनुपादेयाब्रह्मस्यैवहिकर्तता ॥ २ ॥ यदुपादेयमुद्ध्याचतदु स्वायसुखायते ॥ भावाभावेननोदेयमकठसुखदु स्वयो ॥ १३ ॥ यया
 नानाप्यनानैवखंखसानीतिवाग्माणाः ॥ सार्यकोव्यतिशून्यात्मातयात्मजतोक्रम ॥ १४ ॥ अतर्योमामलोवात्येसम्यगाचारचचुर ॥
 हृषामपविकारेपुकाठलोष्टसमस्थिति ॥ १५ ॥ यएवातिराराशुः सत्वरमारणोयत ॥ तमेवारुत्रिमंत्रिय पश्यतिसपश्यति ॥ १६ ॥ स
 मूलकापकपतिनदीतद्वद्वुमम् ॥ यःसौद्वदंमत्सरचसहर्षामर्षोपहा ॥ १७ ॥ रागद्वेषविचारणास्वरूपंचेन्नभाव्यते ॥ तत सतोप्यसद्
 पा सेविताअप्यसेविता ॥ १८ ॥ यस्यनाहकृतोभावोबुद्धिर्यस्यनलिप्यते ॥ हत्वापिसइमाहोकाह्नहननिवध्यते ॥ १९ ॥ यन्नास्ति
 स्यसद्भावप्रतिपत्तिरुदाहता ॥ मायेतिसापरिज्ञानोवेवनश्यसशायम् ॥ २० ॥ नि श्लेहदीपवच्छानोयस्यांतवांसनाम्न ॥ तेनचित्ररु
 तेनेवजितज्ञेनाविकारिणा ॥ २१ ॥

सात्कार्यधिकारार्णबस्वरूपतस्वचेचभाष्येनविधार्यतेतत्ताईसत-अरागद्वेषत्वेनप्रसिद्धाअपिजनाअसदुपा ॥ रागद्वेषतत्त्वापरिज्ञानेनमूलोच्छेबासभवेनपुनस्तेपोरागद्वे
 यमरोहापरिहारत ॥ अतस्तेषेविताअपिबोयेत्यर्थ ॥ १८ ॥ किनाहितत्त्वतयोरितिचेद्वकारएव अतस्तत्परित्यागेआत्यंतिकरागद्वेषनिवृत्तिरित्याशयेनगीतावाक्यमुदाहर
 ति ॥ यस्येति ॥ १९ ॥ अहंकारस्यतुतत्त्वमज्ञानमेवतन्निवृत्तिसुखात्यपरिज्ञानादित्यारायेनतदधमापाराध्यायप्रसिद्धिशयन्नाह ॥ यविति ॥ २० ॥ यस्यबासनाम्न राति
 स्तेनजितम् ॥ सर्किकय सत्येनोत्याह ॥ चिपकृतेनेति ॥ यथाचिपकृतेनरागाचिपकृतिस्मिताशुशिरश्छिदवताजितमिषतयानित्यनिराससारनिराससोपानित्यसिद्धाहिति
 यपूर्णात्मनाजितमित्यर्थ ॥ २१ ॥

यत्पुरुषधैरियस्यदसमसाभोग्यपदार्थजातंसदसदशासु आ विभावतिरोभावावस्थासु वैभवदारिद्र्यदशासु आरोपापवाददशासु वा मिथ्यात्वात्तत्त्वत आत्मतया नित्यत्वव्यवा
 द्वाअनुपादेयत्तद्वियोगसयोगप्रयुक्तायदु खदाहायसु बायचन भवति किनुइहस जीवो जीवन्मपि मुक्त एवेत्यर्थ ॥ २ ॥ ॥ इति श्री वासिष्ठम ० तात्पर्यप्रकाशे निर्वाण ० वृत्तीय
 सर्ग ॥ ३ ॥ ॥ निरस्थान्या पराष्टुटीर्वसिद्धेनेहराघव ॥ प्रत्यष्टौ स्थिरीकृत्यष्टुटः सशयशांते ॥ १ ॥ रामस्य प्रत्यष्टुटिमुद्गाटयिष्यन्वसिष्ठः प्रथ
 ममाध्यात्किमुमन आदिभेदेऽनुगता खड्गचिदैक्यदर्शयत् जीवादिभेदवाधमनुभावयति ॥ मन इति ॥ १ ॥ तत्रोपपत्तिमाह ॥ एकेनेति ॥ दत्तास्वसत्ताससर्गाध्यासेन प्रापिता ॥
 ॥ २ ॥ मन आद्यनुगतप्रत्यक्तत्त्वदर्शनादेव तत्र विप्रातत्त्ववाक्षार्थभोगवृणाक्षये वाससर्वस्वनुगतसम्पत्तस्यापि प्रत्यगभेदेन स्वतएव ज्ञानाद्वाहाध्यासनिमित्तमप्यज्ञानक्षीयत इ
 यस्यानुपादेयमिदंसमस्तंपदार्थजातंसदसदशासु ॥ नदुःखदाहायसुरखानैव विमुक्त एवेहस जीव एव ॥ २ ॥ ॥ इ० वा० वा ० दे०
 मोक्षोपायेषु निर्वाणप्रकरणे ब्रह्मैक्यप्रतिपादनं नाम तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥ ॥ १ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ॥ मनो बुद्धिरहं
 कारइंद्रियादितथानघ ॥ अचेत्यचिन्मयं सर्वकृते जीवादयः स्थिताः ॥ १ ॥ एकै नैवात्मना दत्तानानातेयं महात्मना ॥ यथैकै नैव च द्रेण ति
 मिरं ष्यान्नपणैः ॥ २ ॥ भोगवृणा विषावेशे यदैवोपशमंगतः ॥ तदैवमस्तमज्ञानमाध्यं ध्यातक्षयादिव ॥ ३ ॥ अध्यात्मशास्त्रमंत्रेण ल
 ण्याविषविषचिका ॥ क्षीयते भावितेनांतः शरदामिहिका यथा ॥ ४ ॥ मौल्यं क्षीणे क्षतं विद्धि चित्तरामसबांधवम् ॥ विलीनां बुधरेव्योधिजा
 ङ्गं शास्यत्यविघ्नतः ॥ ५ ॥ अचित्तत्वं गते चित्ते क्षीयते वासनाभ्रमः ॥ हारमुक्तासमावेशश्छिन्ने तं ता विवानघ ॥ ६ ॥ रघुनाथविघाताय
 शास्त्रार्थभावर्यतिथे ॥ कृमिकीटत्वयोग्याचेतसांसंमिलंति ॥ ७ ॥ नवतामरसाकारकं तलोचनलालता ॥ शान्तिमौल्यं क्षतावाते च
 लतासरसो यथा ॥ ८ ॥ स्थिरतामुपयातोसिभावाभावविवर्जितः ॥ पदे परमविस्तारेन भ्रमसीव भ्रंजनः ॥ ९ ॥ मन्ये म ह च नैर्वोधमागतो
 सिरचूह ॥ विगताज्ञाननिद्रोतर्तपतिः पट्टहैरिव ॥ १० ॥

त्वाशयेनाहाभोगेति ॥ एवमुक्तीत्याप्रत्यक्तत्त्वदर्शनेन भोगवृणा विषावेशे यदैवोपशमंगतस्तदैवाज्ञानमस्तं निरस्तमित्यर्थ ॥ आध्यंचक्षुषो विषयप्रथानासामर्थ्यम् ॥ ३ ॥ अं
 न भावितेन सम्यक् विचारितेन ॥ ४ ॥ मौल्यं मज्ञानम् ॥ जाड्यं शैत्यम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ एवमवैवातशास्त्रहृदस्य भूता प्रत्यष्टुटिसम्यगुद्गाट्यनाद्विपरीतदर्शनशास्त्रार्थविघातकं निदति ॥
 रघुनाथेति ॥ दर्शितशास्त्रार्थशास्त्रहृदस्य उपेक्ष्यति शेषः ॥ येन द्विघातायान्यथाभावयति ते कृमिकीटत्वयोग्यापपायचेतसारागादिहेतुदुब्ध्यामिलंति ॥ ७ ॥ तादुर्बुद्धि
 वहितसर्गप्रचयिष्यमाणप्रतीकेनोदाहरत्सौल्यं क्षयत्ताक्षयदर्शयति ॥ नवेति ॥ कृयादिपिडेपुडुर्बुद्धिकल्पितेति शेषः ॥ ८ ॥ इदानीं रामस्य दर्शितप्रत्यष्टुटौ स्थिरीभावलिङ्गेरूपल
 ध्याह ॥ स्थिरतामिति ॥ प्रभजनो वायु ॥ ९ ॥ पट्टहैर्वालिकानाप्रबोधनवाच्येदे ॥ १० ॥

इदानीं स्वकृतस्योपदेशस्य साफल्यपरिदोषान्नाशार्थं च प्रशंसाम् ॥ सामान्येदृशेति ॥ उन्मत्तिबोधजननफलेन सुसुप्ति ॥ १ ॥ यत्र मनयित्वा यथा उपदेयव्याप्त्यत्नमाप्तत्वं प्राप्तिवितिधि
 त्रितयतो मन्त्रचलवतीर्द्धदिविराति ॥ १२ ॥ इदानीं फलपर्यवसितस्त्वोपदिष्टार्थस्यापि स्मरणेन धारणं स्वस्वकुलपुत्र्यत्वाभ्यामनीयशासनत्वस्याप्यनेन सिधत्ते ॥ धयमिति ॥ अथ
 तीसरेष्वपि विष्वाकृष्याविशेषात्प्रब्रह्महृत्वात्पुस्तुगुरुवद्विहितोत्सवामबुदितमिदं शुभवचनधार्यपुनःपुनर्ध्यातनेन दृढीकृत्येत्यर्थ ॥ १३ ॥ ॥ इति श्री बासिष्ठमन्त्रात्मन्य
 प्रकारोक्तिर्बाष्पवर्तुषः सर्गः ॥ ३ ॥ ॥ इह मनुजः शरीरमोक्षिभातः परमेष्ठसे ॥ गुरोःपुरःस्वानुमंत्रं बर्णयामास बिलसरात् ॥ १ ॥ चित्वाचिदेकरसपूजास्मिन्ना

सामान्ये च लंगत्येव जने कुलगुरोर्गिर ॥ अत्युदारमतौरामनलगतिकर्यत्वपि ॥ १ ॥ यत्रोपदेयवाक्यत्वमावितस्वेन चेतसा ॥ मद्दत्तौ
 तर्विशस्युषैस्तानेक्षेत्रे यथापय ॥ १२ ॥ वयमिह हि महानुभावानित्यं कुलगुरवो भवतारं प्रहूहानाम् ॥ मद्दुदितमिदमाशुधार्यमार्यशुभ
 वचनं ह्यदिहारवत्स्येति ॥ १३ ॥ ॥ इ० वा० वा० टे० मोक्षोपाये युनिर्वाणप्रकरणे चित्ताभावप्रतिपादनं नाम चतुर्थं सर्गं ॥ १४ ॥ ॥ १४ ॥
 ॥ श्रीराम उवाच ॥ अहो अहं गतञ्चित्त्वं भवद्वाक्यार्थं भावनात् ॥ शान्तं जगज्जालमिदमग्रस्य मपि नायमे ॥ १ ॥ परामत प्रयातोस्मि
 परमाल्मनिर्द्वितम् ॥ दीर्घावग्रहसंतमदृश्येव स्रुधातलम् ॥ २ ॥ शान्त्यामिशीतलाकारं सुखतिष्ठाभिकेवलम् ॥ प्रसादमनुयातो हस
 रोनिर्वारणयया ॥ ३ ॥ सम्यक्प्रसन्नमखिलं दिग्बन्धलभिर्दमुने ॥ यथाभूतं प्रपश्यामिनिर्नीह्वारमिवाधुना ॥ ४ ॥ जातोस्मि गतसदे
 हः शान्ताशास्त्रगव्यञ्जकः ॥ रागनीरागनिर्मुक्तोऽष्टवृजं गलरीतल ॥ ५ ॥ आत्मनैवातरानंदत्वात्तां स्यंतवर्जितम् ॥ रसायनरसास्वादो
 यत्र नायवणायेत ॥ ६ ॥ अथाहं प्रकृतिस्यास्मि स्वस्योस्मि मुदितोस्मि च ॥ लोकारामोस्मि रामोस्मि नमो मर्त्यं नमोस्तुते ॥ ७ ॥ ते संश
 यात्ना कलनाः सर्वमस्तं गतं मम ॥ रात्रि वेतालसंसारः प्रभातहव प्रास्करे ॥ ८ ॥ निमंले ह्यदिविल्लीर्णे सपन्ने हि मशीतले ॥ मनोनिर्वृति
 मायातंसरसीशारदीवमे ॥ ९ ॥

बन् ॥ १ ॥ ईर्ष्याचिरकाष्ठानुलोकापदेवदृष्टिप्रतिबन्धेन सततम् ॥ २ ॥ निर्वाणनिर्गतजननिर्विकोप्रनिमित्तवित्याद्यम् ॥ ३ ॥ यथाभूतयथार्थभूतसत्त्वात्त्वभावात् ॥ ४ ॥
 रमैर्षियरजैर्नीरामेस्तद्विरोधैरेवाम्यादिचित्तमिच्छामिर्मुक्तः ॥ दृष्टमिदं दृष्टनीह्वारकारकात्काष्ठकं गलं गलं विवरीतल ॥ ५ ॥ रसायनमर्त्यं तद्गतात्वात्वादोपियत्रयस्मिन्वादेन
 नायते दुर्गबन्धी गतमिदं उच्यते प्रवृत्ति ॥ ६ ॥ प्रकृतिः पारवाधिकत्वात् प्रायस्य ॥ लोका आत्मेति चिन्मास्यति पस्मिन्मुत्वेतद्दृढस्मिन्पुनस्वीवानइत्याभ्याविश्रुताविनाथा
 नुपजीवतीति युते ॥ अतएव बरयो गिनो यदेति प्राग्गीतं स्मृत्युत्पत्त्यारानोस्मि ॥ स्वभावत्पार्थक्येन नायं संपद्यित्यप्य ॥ तादृशाय च संतत्त्वर्यकार्यायेतु ग्म्यश्चकनः ॥ ७ ॥ कल
 वापचाः ॥ एतौ काष्ठयोः कल्पितो वेतालस्य चारुः शारः कुन्दुवंश ॥ ८ ॥ अन्तःशरद्विस्तरदीप्युत्तररश्मिर्दीपितिरिच्छेत्तु चिन्मासिनायात्तं वाक् ॥ ९ ॥

तथादीश्रोनुणां विद्वियज्यासांमय्यादीशरुप्यमाणस्यमनस-शूणालमिप्रतिष्ठाकथस्यादिति जिज्ञासांलीं गृह्यत इत्य यत्स्वविज्ञानवान्प्रकथ्यपुनै नमनसासवा ॥ तस्यैद्विधायणयथ
 रमानिदुष्टान्दाद्वसाराये ॥ यस्तुविज्ञानवान्प्रकथयित्युक्तेनमनसासवा ॥ तस्यैद्विधाभिवरयानिसवम्भाइवसारथेरितिमुनिद्वयोक्तदशैवतार्कमेणपरिहरति ॥ यस्येतिद्विधाम्याम् ॥ इ
 येतस्मादेवसासत्त्वभावेनापराधावतिरुभाजसांस्त्रिरिषव-शाषवोभूत्वात्ममङ्गमिप्रभवन्तिपराप्रावयति ॥ ३ ॥ सतुस्यासत्यात्माइरानोपकारजनितसतोपेणेभक्षणाणिगुह्यद्वेवोभिभा
 णिभूत्वानमर्त्तिकुञ्जानानिदृक्त्वानुक्त्वाचारणेमपाठयतीत्यर्थ ॥ ४ ॥ स्फुरतोम्यबहुरतोयस्यपुसोभोग्यपद्यार्थैसदैवदोषदर्शनाच्चिदनादोक्तुस्वनशिनस्तुतिभ्रराजतापुद्धिनम
 मत्वेवसपुमानेदेहसंबंधिदुःखाधिरेईकनेहेतुनाआत्मतयाआदत्ते ॥ तत्रहेतुर्नलीत्यर्थ ॥ ५ ॥ इवानिदिहालैक्यममभारणाययुक्तोभ्रस्तीति ॥ नात्वेत्यादिना ॥ अहचित्वाम्या
 विच्छद्दार्थैर्हासनोराधारायेयावादिषधोपिबुल्लजलाद्याल्पदुर्निरत्तामित्याराय ॥ ६ ॥ एवनिर्भिकारत्वसविकारत्वाविकृतनविरोधावपिनतव्यसक्तिरित्याह ॥ सर्वैरिति
 यस्याज्ञानात्मनोज्ञस्यदेहएवात्मभावना ॥ उदितेतिरूपेवाक्षरिषवोभिभवतितम् ॥ ३ ॥ यस्यज्ञानात्मनोज्ञस्यसत्येवात्मनिसस्यिति ॥
 सतुष्ट्यैवाक्षसुदोनमनमनितमनिदितम् ॥ ४ ॥ पदार्थैस्फुरतोयस्यनक्षुतिनिदनादृते ॥ संदेहेदेहदुःखार्थमादत्तेकेनहेतुना ॥ ५ ॥ नात्माशरी
 रसंबंधीशरीरमपिनात्मनि ॥ मियोविलक्षणवेत्ताप्रकाशरतमसीयया ॥ ६ ॥ सर्वैर्भावविकारेस्तुनित्योन्मुक्तस्त्वलेपक ॥ नात्मात्ममेति
 भगवान्प्रथोदेसिदोदित ॥ ७ ॥ जहस्याज्ञस्यतुच्छस्यकृतमस्यविनाशिन ॥ शरीरकोपलस्यास्ययद्भवत्यस्तुतत्तया ॥ ८ ॥ आदत्तेत
 कयंनित्यचिन्मयत्वसठोदितम् ॥ ययोरैकपरिज्ञानेजडतैवापरस्यिता ॥ ९ ॥ तयो कीदृग्बिधाभूतासमानसुखदुःखता ॥ यौसमौसम
 धर्माणौनकदाचनतौक्यम् ॥ १० ॥ यावप्यसत्तावन्योन्यमित्यसंमितौक्यम् ॥ कथंस्तूलोणुरूपस्यावणुरूपस्यावणुरूपस्तूल कथंभवत् ॥ ११ ॥
 एकोदयेद्वितीयस्यनसत्तादिनराश्रयो ॥ ज्ञाननाज्ञानताभेतिच्छायानायायितापताम् ॥ १२ ॥ सद्ब्रह्मनासद्भवतिविचित्रास्वप्निदृष्टि
 पु ॥ मनागपिनसंश्लेष-सर्वगस्यापिदिहिन ॥ १३ ॥

॥ ७ ॥ आलापीमत्स्ययोपकारभाष्यात्मनएवदुःखभाजकत्वात्कृतमस्य ॥ ८ ॥ मनुचिन्मयत्वमपिरेहसैवधर्मोस्तुतथाचनकोपिबिरोधद्वयाराक्याह ॥ आदत्तेइति ॥ जह
 प्यावत्तचित्स्वरूपपरिधीयनेदेहस्यचिन्मयत्वज्ञातुंशक्यतत्परिषयेषजडैकपरस्येदेहस्यस्थितेतिरत्त्वभाविच्छद्दचिन्मयत्वंकथमावत्तेइत्यर्थ ॥ ९ ॥ नन्वात्मनोवानस
 दुःखभोगेनेदेहेकार्थकायमानंदरयतेदेहेषताडानिआत्मनोदुःखभोगइतितयोः समानसुखदुःखताइरानासावात्म्यचिन्मयत्वात् ॥ तयोरिति ॥ यौआत्वदेहीवकथय-पिडा
 विषयवीआविचिन्तीपरस्परधर्मविनिश्चयसाधर्मणीभासेते चिचिकीतृतीनकदाचनतयाभासेते तयोः कीदृग्बिधाकथंभवमानसुखदुःखताभूतापरमार्थसत्यावकुरान्येत्यर्थ-
 ॥ १० ॥ किंच असोणपममद्युष्मणआत्मनास्तूलस्येदेहस्यसगमएवदुर्लभोवृष्टेक्यचित्याह ॥ यावपिति ॥ ११ ॥ परस्त्रोपपातित्वभाबत्वादिपिनिक्यमसक्तिरित्याह ॥
 एकति ॥ १२ ॥ सद्ब्रह्मअसदेहविकल्पनभावति ॥ सतम्बेदेहिनोदेहाधिष्ठानपतीच-त्वाप्यत्वेनेदेहादिनानागपिनसंश्लेष ॥ १३ ॥

उक्तमेवदृष्टानोपदर्शनायपुनराह ॥ देहेनेति ॥ कुतो नस श्लेषस्तत्राह ॥ देहसत्तयेति ॥ देहकल्पनाधिष्ठानसन्मात्रस्वरूपतयेत्यर्थः ॥ तथाचोक्तं भगवत्सौदेयत्रिहियद्व्यासस्तत्कृते
 भृगुर्णनदोषिणवाअणुमात्रेणापिसत्सवथ्यतदिति ॥ १४ ॥ अतदुक्तेः अलेपकत्वान्तद्विलक्षणस्वभावस्यावस्थवायुतोयथाशोषकपरजोलेपादयोदोषानसंनितद्वेहादित आत्म
 नोजगदयोमनागपिनमतीत्यर्थः ॥ १५ ॥ देहत्वादेवात्सृष्ट्यास्थितोऽपि मरणजन्मादिभमो ब्रह्मात्मदृष्ट्या ब्रह्मणि अणुवीचिचय इव ब्रह्ममात्रोदृश्यते इत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥
 यथापय स्वसत्तयेवस्थितसूर्मित्वमनुभवतीवतद्वत् ॥ यथाप्रतिबिम्बस्य आधारस्पन्दनेनेतुनाक्षोभसंनिह्ययैर्देनचिदाज्ञासक्षोभोपिदेहि नोदेहसाक्षिण
 इत्यर्थः ॥ १८ ॥ सम्यग्देनुवस्तुव्यवस्थितरिभिरिजायैदेहमयोऽज्ञानविभमश्चलयमेति ॥ १९ ॥ यथाभूतार्थयोर्विभर्शे निष्कटपरमार्थस्वभावयोर्देहेतत्साक्षिणोर्ज्ञानोदेह

देहनेदेहगस्यापिकमलस्येववारिणा ॥ मनागपिनसंश्लेषो ब्रह्मणो देहसत्तया ॥ १४ ॥ तद्वत्स्याप्यतद्वत्तरं वरस्येव वायुतः ॥ जरामरण
 मापच्चमुखदुःखेभवाभवो ॥ १५ ॥ मनागपिनसंतीहत्तस्मात्संनिर्वृतो भव ॥ स्थितो देहत्तयाप्युच्चैः पातोत्पातमं यो भ्रमः ॥ १६ ॥ दृश्यते
 केवलं ब्रह्मण्यप्यनुवीचिचयो यथा ॥ आत्मसत्तोपजीवित्वादात्मानुभवतो ह हि ॥ १७ ॥ देहयंत्रं पयः सत्तामात्रादूर्भिमिव स्थितम् ॥ आ
 धारस्पन्दनेनांगयथाक्षोभो नवाभवः ॥ १८ ॥ सूयद्विः प्रतिबिम्बस्य तथा देहेन देहिनः ॥ सम्यग्दृष्टेयथाभूतेवस्तुन्यवाभिजायते ॥ १९ ॥
 स्थितिर्देहमयो ज्ञानविभ्रमो लयमेति च ॥ देहदेहवतो ज्ञानाद्यथाभूतार्थयोः स्थितिः ॥ २० ॥ सत्तासत्तात्मिको देति दीपादीपपदार्थयोः ॥ अ
 सम्यग्दर्शिनो देहस्यावर्त्तपरिवर्त्तनैः ॥ २१ ॥ अंतश्शून्याः स्फुरंतीहते मोहाजुंनपादपाः ॥ अपर्यालोचितात्मार्था अपराच्छष्टसंविदः ॥ २२ ॥
 स्पंदं तंचेति तान्मुकास्तृणवन्मृदुद्वयः ॥ अनास्वादितचित्तवाज्जडाः सर्वे खवायुभिः ॥ २३ ॥

न्यामत्तात्मिकतासाक्षिण्यसत्तात्मिकास्थितिरुद्वेति प्रकटीभवति ॥ २० ॥ दोषनाथेयस्य तद्वेति दीपात्तमः प्रदीपश्च तादृशयोः परस्परौ स्थितिरावपदार्थभूतयोरित्यर्थः ॥
 इदानीमन्नस्य जगदर्शनप्रपचयति ॥ असम्यग्दर्शिन इत्यादिना ॥ २१ ॥ २२ ॥ चेति ताचेतनतातयोन्मुक्ता ॥ भाविष्यता च्छितेर्मत्वर्थे इति स्तत्तत्साल् ॥ नस्य चे
 तने देहात्मभूताथेतनादिबक्युग्यादिति भावः ॥ यद्वेति अचेतनात्साहिकथवद्वितृणकाष्ठाहरणादिनाव्यवहरति चतत्राह ॥ अनास्वादितेत्यादिना ते सर्वे जडा अपि खैर्मुखनासि
 कादिच्छिद्रेस्तत्साचारिभिर्वायुभित्थयत्रप्रदेशेकीचकवदुदितेनोदेनेन आकातात्सत्तरति प्रस्फुरंति संचरंति चेति रेणान्वयः ॥ २३ ॥

ममारीयोनुष्णान्निद्रियजयासामर्थ्यानीराएप्यमाणस्यमनसशूणाल्प्रतिप्रतिशकथस्यादितिज्ञिसासार्त्तौरुपलक्ष्ययस्त्वविज्ञानवान्प्रवत्यपुल्लेनमनसासदा ॥ तस्यैन्द्रियाण्यव
 ष्याद्विदुष्टाभ्यादबसारे ॥ यस्तुविज्ञानवान्प्रवत्यपुल्लेनमनसासदा ॥ तस्यैन्द्रियाणिवर्यानिदस्वादस्वादबसारेरितिश्रुतिद्वयोक्तद्वीवताक्रमेणपरिहरति ॥ यस्यैन्द्रियाभ्याम् ॥ ३
 त्यतस्वारेवासत्त्वान्प्रोनेनापराधरित्पाअसाणिरिषवःशत्रवोभूत्वातमममभिभवतिपराभाषयति ॥ ३ ॥ सतुष्ट्यासत्यात्मदर्शनोपकारजनितसतोषेणवअसाणिशुद्धयोमिप्रा
 णिभूत्वानमंनिद्रियज्ञानाभिरुच्यनुत्लाशरणेनपालयतीत्यर्थ ॥ ४ ॥ स्फुरतोभ्यवहृतोयस्यपुसोभोग्यपवार्थेसैववोपवर्तानानिदवादनेकुसुनविनास्तुतिःप्रशस्तानाबुद्धिनम
 बत्येवमनुमायेदमवधिदुःखार्थैर्दिकनेदुनाआत्मताआरते ॥ तमहेदुनास्तीत्यर्थ ॥ ५ ॥ दर्शानविहासिष्यमषारणायपुक्ताःप्रसूतिः ॥ नालेत्यादिना ॥ अहचिन्त्याभ्या
 णिन्द्रयादेहात्मनाराधगधेयभाषादिसर्धोषिदुल्लानावाभ्यनुदुनिरालमित्याराय ॥ ६ ॥ एवनिर्धिकारत्वसविकारत्वाविक्रमविरोधावपिनतत्सन्निरित्याह ॥ सर्वैरिति
 यस्याज्ञानात्मनोज्ञास्यदेहएवात्मभावना ॥ उदितैतिरुपेवाक्षरिपवोभिभवतितम् ॥ ३ ॥ यस्यज्ञानात्मनोज्ञास्यसत्येवात्मनिसस्थिति ॥
 सतुन्येवाक्षसुद्धोदोनप्रतितमनिद्रितम् ॥ ४ ॥ पठार्थेस्फुरतोयस्यनस्तुतिर्निदनाहते ॥ सदेहदेहदुःखार्थमादत्तेकेनहेतुना ॥ ५ ॥ नाल्माशरी
 रसर्धशरीरमपिनात्मनि ॥ मियोविलक्षणावेतोप्रकारतमसीयया ॥ ६ ॥ सर्वैर्भावविकारैस्तुनित्योन्मुक्तस्त्वलेपक ॥ नाल्मास्तमेति
 भगवान्प्रचोदतिसदोदित ॥ ७ ॥ जहस्याज्ञस्यतुच्छस्यरुतप्रस्यविनाशिन ॥ शरीरकोपलस्यास्ययद्रवत्यस्तुततया ॥ ८ ॥ आदत्तेत
 क्यनित्यचिन्मयत्वसदोदितम् ॥ ययोरैकपरिज्ञानेजडतैवापरस्थिता ॥ ९ ॥ तयो क्रीदृग्विधाभूतासमानसुखदुःखता ॥ यौसमीसम
 धमाणौनफटाचनतौकयम् ॥ १० ॥ यावप्यसक्तावन्योभियःसुनमितौकयम् ॥ कयस्यूलोणुरूपस्यादणुस्यूलकयमवेत् ॥ ११ ॥
 एकोदयेद्वितीयस्यनसत्ताठिनरात्रयो ॥ ज्ञाननाज्ञानताभेतिच्छायानायातितापताम् ॥ १२ ॥ सद्ब्रह्मनासद्रवतिविचित्रास्वपिदृष्टि
 पु ॥ मनागपिनसन्धेपसवगस्यापिदेहिन ॥ १३ ॥

॥ ७ ॥ आत्माधीनत्वययोपकारापाप्यात्मनएषदुःखभोजकत्वाकृतप्रत्य ॥ ८ ॥ ननुचिन्मयत्वमपिदेहस्यैवधर्मोस्तुतथाचनकोपिबिरोधत्वात्प्राक्याह ॥ आदत्तेइति ॥ अह
 व्याहर्त्तिसास्वरूपमपरिधीयनेदेहस्यचिन्मयत्वज्ञानुशक्यतत्परिषयवजनेवअपर्यदेहस्यितैतत्त्वत्वावबिच्छेदचिन्मयत्वकथमादत्तेइत्यर्थ ॥ ९ ॥ नव्यात्मनोमानस
 दुःखभोगेनेदेकार्थजायमानदरयतेदेहेतुताठनादिनाआत्मनोदुःखभोगेद्वितितयोःसमानसुखदुःखतादर्शनात्प्राक्यास्यकिनस्यात्तथाह ॥ तयोरिति ॥ यौआत्वेदोब्रह्मण्यःपिह
 विपस्योअबिचिकीपरस्परधर्मबिनिमयात्मधर्मणीभासेते विविकीर्तनीत्वकाचनतथाभासेते तयोःक्रीदृग्विधाकथंभवमानसुखदुःखताभूतापरकार्यसत्याबतुराक्येत्यर्थ
 ॥ १० ॥ किंच अस्तेनपरवामुत्प्रेणआत्मनास्थूलस्येदेहस्यसगमएषदुःखोभूतेरेक्यमित्याह ॥ यावपिति ॥ ११ ॥ परस्परोपघातिसत्त्वावत्वादपिनेक्यमसन्निरित्याह ॥
 एकंति ॥ १२ ॥ सद्ब्रह्मअसेहेदृरिकरूपमभवति ॥ सतम्बवेद्विनिदेहधिष्ठानयतीचस्वाप्यत्तेनेदेहादिनामनागपिनसन्धेप ॥ १३ ॥

उक्तमेवदृष्टान्तोपदर्शनायपुनराह ॥ देहेनेति ॥ कुतो नसंश्लेषस्तत्राह ॥ देहसत्तयेति ॥ देहकल्पनाधिष्ठानसन्मात्रस्वरूपतयेत्यर्थः ॥ तथा चोक्तं भगवत्सर्वैर्यत्र हि यद्व्यासस्तस्कृते नृगणेनदोषेणवाअणुमात्रेणापिसनस्रव्यतइति ॥ १४ ॥ अतद्वृत्तैः अलेपकत्वात्तद्विलक्षणत्वमात्रस्यावस्थवायुतोयथाशोषकपरजोलेपादयोदोषानसतितद्वेहादितआत्मनेजारादयोमनागपिनसतीत्यर्थः ॥ १५ ॥ देहत्वादेहात्मदृष्ट्यास्थितोऽपिमरणजन्माधिभ्रमोब्रह्मात्मदृष्ट्याब्रह्मणिअप्सुवीचिचयइवब्रह्ममात्रोदृश्यतेइत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ यथापयः स्वसन्नयैवस्थितमूर्ध्निवस्तुभवतीव्रतइत् ॥ यथाप्रतिविवस्वआधारस्पन्दनेहेनुनाक्षोभसतिष्ठयाईमनागपिषोभोनास्तिताथादेहेनचिदाज्ञासक्षोभेपिदेहि नोदेहसाक्षिण इत्यर्थः ॥ १८ ॥ सम्यग्दृष्टेनुवस्तुवस्थितरिजिजायतेदेहमयोऽज्ञानविभ्रमश्चलयेमेति ॥ १९ ॥ यथाभूतार्थयोर्विमर्शोनिष्कटपरमार्थस्वभावयोर्देहेतस्साक्षिणोऽज्ञानोदेह

देहेनदेहंगस्यापिकमलस्येववारिणा ॥ मनागपिनसंश्लेषोब्रह्मणोर्देहसत्तया ॥ १४ ॥ तद्वृत्तस्याप्यतद्वृत्तैरंवरस्येववायुतः ॥ जरामरणमापच्चमुखदुःखेभवाप्तवौ ॥ १५ ॥ मनागपिनसंतीहत्समात्स्वनिदृतीभव ॥ स्थितोदेहत्वाप्युच्चैः पातोत्पातमंयोभ्रमः ॥ १६ ॥ दृश्यतेकेवलंब्रह्मण्यप्सुवीचिचयोयथा ॥ आत्मसत्तोपजीवित्वादात्मानुभवतीहहि ॥ १७ ॥ देहयंत्रंपयः सत्तामात्रादूर्ध्निभिवस्थितम् ॥ आधारस्पन्दनेनांगयथाक्षोभोनवाभवः ॥ १८ ॥ सूर्योदेः प्रतिबिंबस्य तथादेहेनदेहिनः ॥ सम्यग्दृष्टेयथाभूतेवस्तुन्यवाभिजायते ॥ १९ ॥ स्थितिर्देहमयोज्ञानविभ्रमोलयमेति च ॥ देहेदहवतोज्ञानाद्यथाभूतार्थयोः स्थितिः ॥ २० ॥ सत्तासत्तात्मिकोदेतिदीपादीपपदार्थयोः ॥ असम्यग्दर्शिनोदेहस्यावर्त्तपरिवर्त्तनैः ॥ २१ ॥ अंतःशून्याः स्फुरंतीहतेमोहार्जुनपादपाः ॥ अपर्यालोचिततास्मार्था अपराच्छृष्टसंविदः ॥ २२ ॥ स्पंदंतेचेतितोन्मुकास्तृणवन्मूढबुद्धयः ॥ अनास्वादितचित्तवाज्जडाः सर्वेखवायुभिः ॥ २३ ॥

स्यासत्तात्मिकातस्साक्षिणश्चसत्तात्मिकास्थितिरुदेतिप्रकटीभवति ॥ २० ॥ दीपेनाद्यतेयस्यतइतिदीपात्तमः प्रदीपश्चतादृशयोः परस्परोत्थितिस्वभावपदार्थभूतयोरित्यर्थः ॥ इदानीमज्ञस्यजगद्दर्शनप्रकारानिदितुप्रपचयति ॥ असम्यग्दर्शिनइत्यादिना ॥ २१ ॥ २२ ॥ चेतिताचेतनतातयोन्मुकाः ॥ भावेयजनाच्चित्तैर्मत्वर्थेइतिस्तस्तल्ल ॥ नराचेतनदेहात्मभूताश्चेतनाइतिवक्तुयोग्याइतिभावः ॥ यदितेअचेतनास्तर्हिकथंयदतिदृष्टकाष्ठहरणादिनाग्यवहरतिचतत्राह ॥ अनास्वादितेत्यादिना ॥ तेसर्वेजडाअपिवैमुखनासिकादिच्छिद्रैस्तसंचारिभिव्युभिश्चयत्रयत्रयदेशोकीचकवहुदितेनोदनेनआकाशात्सत्प्रतिप्रसुरंतिचरतिचेतिपरेणान्वयः ॥ २३ ॥

१ देहिनः कापीतिपाठः २ महाश्रमइत्यपिपाठः ३ इदमर्थपूर्वाच्चिधि ४ सर्वपुल्लकेषुमूलेअसम्यग्ज्ञानिनइतिपाठोदृश्यते

॥ २२ ॥ शम्भुशशस्त्रिनक्षत्रादिविषयलाजैनेवकाख्या कृतार्थमप्या ॥ स्फारोरसोभोगाभिनिवेशाएवकासबमिबोम्यावकायेयाम् ॥ २५ ॥ यथानयादिमहोपाअचेतना
अविहारागमापायादिचेटासहितालादुर्धियोपिकिमपामालषिन्नास्त्रेव न किमुपियमानाप्यबोधाध्यायःसपन्नेत्याह ॥ सर्वयामिति ॥ २६ ॥ अज्ञानमूर्खानि ॥ नि सर
स्वदत्रिषो ॥ २७ ॥ अठरात्रिस्वरमाधार्थम् ॥ एषमूढान्निष्पथमानपरलजनगजनचनचेतनतालिगभरणापनर्यमाभेदुत्वाअनुगुणविस्कारवित्याह ॥ तजनमिति ॥ २८ ॥

यनननोदितार्कान्तारंतिप्रफुरतिच ॥ दृगकाष्ठादिकसर्वमाहरतित्यजतिच ॥ २४ ॥ सशब्दस्यशरूपदयास्तरगतर्लांगका ॥ जहा
सत स्फुरद्रूपामशस्फाररसासवा ॥ २५ ॥ सविहारागमापायामहोपाइवदुर्द्धिय ॥ सर्वपामेवचेतेषांस्थितैवैपाचिदव्यया ॥ २६ ॥
कित्त्वयोधवशादस्यांपरारुपणतांगता ॥ आससततयोत्यशाहोकारदतेयया ॥ २७ ॥ संतमन्त्रायमेवाशुहस्यतेनार्यकारिण ॥ तर्ज
नगजनमूढाश्चनुर्दङ्गुणादिव ॥ २८ ॥ श्रूयतेभरणयैवचिद्वोधपरिवर्जितम् ॥ फलभोगोपियोमूढात्तद्वरण्यतरोरिव ॥ २९ ॥ तस्मिन्विश्र
मणयत्तच्छिलाफलहकेयया ॥ तेनयत्संगम सस्यास्याणुनाभुविजगले ॥ ३० ॥ तदर्थयत्कृतकिञ्चित्तन्मोमलकुटैर्हृतम् ॥ तस्मिन्वद
धमेदत्ततस्यकिकिनकदमे ॥ ३१ ॥ तेनसार्द्धकयायत्तकौलयाङ्कानमवरे ॥ अज्ञानमापदानिष्ठाकाहिनापदजानत ॥ ३२ ॥ इयससा
रसरणिवहल्यज्ञप्रमादत ॥ अज्ञस्योत्राणिदु खानिमुखान्यपिदृढानिच ॥ ३३ ॥ पुन पुनर्निवर्तियुगप्रत्यचलाइव ॥ शरीरधनदारादा
वास्यासमनुवभत ॥ ३४ ॥ इवदुर्द्धुखमज्ञस्यनकदाचनशान्म्यति ॥ अनात्मनिशठेदेहेआत्मभावमुपेयुपि ॥ ३५ ॥ असहोधमयीमाया
कयनामापिनसति ॥ दुर्मावस्वस्थितधियोवस्नुयंधस्यदुमते ॥ ३६ ॥ अवलुनिसनेत्रस्यलुठतश्रपदपदे ॥ विपमुत्पपतेचंद्रादाभो
द कुसुमादिव ॥ ३७ ॥

फलभोगकटलाभ ॥ २९ ॥ शिलाफलहेकेअप्रशिलाफलकेययातथा ॥ स्याणुनाच्छिन्नतठमूलेन ॥ ३० ॥ ऊतमुपकृतस्वेततत् ॥ लकुटैर्देहे ॥ इतताहितम् ॥ ३१ ॥ की
लेयस्वा ॥ कुलकुसीत्यादिनाविहितस्यदकअकलोपच्छादस ॥ ददमज्ञाननमज्ञानस्येयताप्रवरानार्थरथयानत्वमेपुद्बेयाहित्याशयेनाह ॥ अज्ञानमिति ॥ ३२ ॥ ३३ ॥
युगपुणेपलक्षितलागलरथयामतिअचलाइवदुर्द्धुनिदुर्द्धुधनानिच ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ दुर्द्धुर्मावे दुर्द्धुअविताभ्यामाधीर्यस्य ॥ ३६ ॥ अबलुम्पसद्वलुनिसनेत्रस्यपपतइति
यावत् ॥ ३७ ॥

पयस क्षीराक्लृककञ्चएतिआगच्छतिउत्सखतइतिधावत् ॥ देहलक्षणस्यशास्त्रमले.कोटरेनिवसंत्योभोगिन्यःसर्षिणीभूताआशाःप्रसूयन्तेरागलोभैद्विन्यादिसर्पान् ॥ अथावामनो
 मातंगस्यशृंगलाभूताआशादु स्वानिप्रसूयन्तेइतिआतर्वाहाविषयभेदेनाशाभेदप्रकल्प्यरूपकद्वययोज्यम् ॥ ३८ ॥ सुकटातक्षेत्रात् ॥ नविद्यतेज्ञानयस्यस'अज्ञानसंनरक
 श्री.परिपालयतिप्रतीक्षते ॥ ३९ ॥ ४० ॥ हृदिमनोलक्षणायासद्भूमौ ॥ ४१ ॥ तरुच्छद'पृष्ठवस्त्रास्थानापन्नयोःस्फुरदोष्ठयोर्लसतोनिःश्वासधूमयस्य ॥ शश्वजालभिवकट
 कटायमानारदादनाण्वोत्सुकायस्य ॥ द्वेषएवदावाश्रित्यस्य ॥ हृन्मनस्तद्वृक्षणेमरो'निर्जलारण्येज्वलतिभस्मीभवतीव ॥ ४२ ॥ मात्सर्यजलपूर्णमनसिमानसे ॥ मात्सर्यमान

कंटकश्चैतिपयसोदूर्वा'कुरइवस्थलात् ॥ देहशाल्मलिभोगिन्यामनोमातंगशृंगलाः ॥ ३८ ॥ अज्ञस्याशाःप्रसूयन्तेसुरुष्टादिवशालयः ॥
 नरकश्रीरिहाज्ञानंदुष्कृतव्यालवेष्टितम् ॥ ३९ ॥ परिपालयतिप्रतीतामयूरीवारिंदयथा ॥ नेत्रलोलालिनीलोलास्फुरिताधरपृष्ठवा ॥ ४० ॥
 मूर्खार्थमेवविकसत्यंगनाविपवह्वरी ॥ अज्ञस्यहृदिसद्भूमावेवपेलवपृष्ठवा ॥ ४१ ॥ विद्यतेपतगच्छायोरोगविद्रुमद्रुमः ॥ तरुच्छद
 लसद्भूमःशश्वजालरदोलुमुकः ॥ ४२ ॥ ज्वलतिद्वेषदावाभ्रिद्धम्भरौकायतापदः ॥ अज्ञमात्सर्यमनसिपरापवदनच्छदा ॥ ४३ ॥ ईर्ष्याक
 मलिनीचिंतापटपदाविलसत्यलम् ॥ प्रतिजन्मप्रसृष्टोश्रुदुःखकह्लोलविभ्रमम् ॥ ४४ ॥ जडमेवसमभ्येतिपुनर्मरणवाडवः ॥ जन्मवाल्म्यं
 ब्रजत्येतौवनंयुवताजराम् ॥ ४५ ॥ जरामरणमभ्येतिमूढस्यैवपुनःपुनः ॥ जगज्जीर्णरघेष्टेस्मिन्नज्वांसंस्तृतिरूपया ॥ ४६ ॥ मज्जनोन्म
 जनैरज्ञोयंत्रेकलशांगतः ॥ यदेवगोष्यदापूरंज्ञाधियःपेलवंजगत् ॥ ४७ ॥ तदेवापारपर्यंतमगाधमहात्मनः ॥ धियोदृशइवाज्ञस्यदी
 र्धजठरकोटरात् ॥ ४८ ॥ नप्रयांत्यपरंपरंविहंग्यःपंजरादिव ॥ भावमात्रपराटत्तवासनाभारनाभयः ॥ ४९ ॥

सेऽज्ञस्येतिपाठःसाधुः ॥ ४३ ॥ प्रमृष्टानानाप्रतीकारोपायवेलोपसंपणेनमाजिताउश्रुदुःखकह्लोलविभयान्नतंजडमज्ञंजलमयंसमुद्रंचरणलक्षणोवाडवोडवानलः ॥ ४४ ॥
 जन्मादीनामुच्चरोत्तरमनर्थप्रापकत्वमेवेत्याह ॥ जन्मेति ॥ ४५ ॥ आरघदेयत्रेघटीयत्रे ॥ ४६ ॥ गोष्यदमापूरयतीतिगोष्यदापूरम् अल्पजलप्रायमित्यर्थः ॥ ४७ ॥ अमहात्मनः
 परिच्छिन्नदेहात्मदर्शीन.अपारपर्यंतमगाधचक्रवतिअतःअदृशःअधस्येवअज्ञस्यधियोजठरकोटरादुदरजरणासक्तियधनवशादपरदीर्घससाराब्धिपारनप्रयातीत्यन्वयः ॥ ४८ ॥
 कुतो न प्रयातिताह ॥ भावेत्यादिना ॥ परां चिखा निव्यतृणात्स्ययूस्तस्मात्पराडुःश्रयतिनांतरात्मन्चिन्तिश्रुतेर्बाहेषुविषयमात्रेषुपराटत्तवासनाभाराकांतद्वयनाभयःसत्येवि
 पयपकेषुमग्नजन्मचक्रस्यनेमयोनेमिस्थानीयेद्वियगणाउडुत्यस्पटीकर्तुंशोभयितुनशक्यते ॥ ४९ ॥

॥ २२ ॥ रामस्वरासद्दिनरूप्यादिविषयलागेनैवआक्या कृतार्थमन्या ॥ स्फारोत्सोभोगोमिनिवेशशरशासषमिवोम्भादकायेषाम् ॥ २५ ॥ पथानव्यादिमहीपाअश्वेतना
अपिबिहारगमापायादिशेषेष्टासद्दिनालक्षुधियेपिकिमपानाम्त्वचिन्नास्त्रेण न किनुचिपमानाप्यबोधार्थासिषयेत्साह ॥ सर्वेषामिति ॥ २६ ॥ अज्ञानमूर्खानि ॥ नि सर
स्वदितोष ॥ २७ ॥ अठरात्रिस्वैवभाषाथम् ॥ एषमूढानिप्यपमानपरतर्जनगर्जनचनवतनतांलगाभरणायनयंमाषेनुत्वाङ्गुणविस्कारवित्याह ॥ नजनमिति ॥ २८ ॥

यनतनोदितानांकारतारंतिप्रसुरतिच ॥ वृणकापादिकसवमाहरतित्यजतिच ॥ २४ ॥ सशब्दस्पर्शरूपाढ्याल्लरंगतरलांगका ॥ जढा
संत स्फुरद्रूपाशस्फाररसासवा ॥ २५ ॥ सविहारगमापायामहौघाद्ववृद्धिय ॥ सर्वेषामेवचैतेपस्थितैवैपाविद्वय्या ॥ २६ ॥
किन्वयोधवशादस्यांपरांरूपणतांगता ॥ आससततयोत्पन्नाहोहकारहेतयया ॥ २७ ॥ स्पंदमात्रार्यमेवाशुदृश्यतेनाथकारिण ॥ तर्ज
नगजनंमूढाङ्गुणवृद्धिगुणादिव ॥ २८ ॥ श्रूयतेभरणयेवचिद्वोधपरिवर्जितम् ॥ फलभोगोपियोमूढात्तद्वरण्यतरोरिव ॥ २९ ॥ तस्मिन्वित्र
मणंयत्तच्छिलाफलहेकेयया ॥ तेनयत्संगम सस्यात्स्याणुनामुविजगले ॥ ३० ॥ तदर्थयत्कृताकिचित्तन्मोमलकुट्टैर्हतम् ॥ तस्मिन्व्यद
घमेदत्तंत्यक्तकिंनकदमे ॥ ३१ ॥ तेनसार्द्धकयायत्तकालेयाद्धानमधरे ॥ अज्ञानमापदांनिष्ठाकाहिनापदजानत ॥ ३२ ॥ इयससा
रसरणिर्वहत्यज्ञप्रमादत ॥ अज्ञस्योत्राणिदु खानिस्तुस्वान्यपिदृढानिच ॥ ३३ ॥ पुन पुननिवर्तितयुगंप्रत्यचलाइव ॥ शरीरधनदारादा
वास्यासमनुयत्रत ॥ ३४ ॥ इवदुदु खमज्ञस्यनकदानशास्यति ॥ अनात्मनिशोढेहेआलमावमुपेयुपि ॥ ३५ ॥ असद्वोधमयीमाया
कयनामापिनस्यति ॥ दुर्भावस्वस्थितधियोवस्तुन्यधस्यदुमते ॥ ३६ ॥ अवस्तुनिसनेत्रस्यलुठतश्चपदपदे ॥ विपमुत्पयतेचंद्रादामो
दकुसुमादिव ॥ ३७ ॥

फलभोग-फलताम ॥ २९ ॥ शिलाफलहेकाप्रगिलाफलकेययातथा ॥ स्याणुनाच्छिन्नतरुमूलन ॥ ३० ॥ कृतमुपकृतसेनतर ॥ लकुट्टैर्हे ॥ इतताहितम् ॥ ३१ ॥ को
लेय-या ॥ कुलकुसीत्यादिनापिद्विगत्यवकअ-कलोपश्लोकास ॥ इयमज्ञनिवनमज्ञानस्यहेयतापवशानार्थेयतापनत्वकेपुढेपारित्यागयेनाह ॥ अज्ञानमिति ॥ ३२ ॥ ३३ ॥
युगंयुगेपलक्षितलणलरयबाप्रतिअशलाइवदृढाविदुच्छुषनानिच ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ इदमितिदुपुअचित्ताम्यामाधीर्यस्य ॥ ३६ ॥ अश्लुम्यसहस्रलुमिसनेत्रस्यपपपतइति
यावत् ॥ ३७ ॥

कामादिभिरनर्थादिष्वर्थतारम्यतावहा ॥ विलेरेणावर्णयन्तेअज्ञानस्यविभूतयः ॥ १ ॥ तत्रसर्वविवेकापह्कारिण्यःसद्योनर्थगतपतिन्यप्रस्तुतास्त्रियएवाज्ञानस्यकामस्यच
 महाविभूतयइत्याशयेनताएवप्रथमवर्णयति ॥ यदित्यादिना ॥ अस्ययच्छब्दस्यसर्वेषुश्लोकेषुप्रतिवाक्यसवध्यमानस्यसमपटितमेसर्गोपात्यश्लोकार्थतदज्ञानविजृम्भितमि
 त्यत्रसवधः ॥ मदलक्षणेइदौउदितेसतियोषितक्षुब्धस्यकामक्षीरार्णवस्योभयइयद्वाद्वातितदज्ञानस्यविजृम्भितविभूतिरितिप्रतिवाक्ययोज्यम् ॥ १ ॥ यद्धारयतितदप्यज्ञानविजृ
 ष्णितम् ॥ २ ॥ मधौवसतेवनस्वहेधुतरुपुष्पमौच ॥ मनोभुवोदासाआज्ञाप्याइव ॥ कृतमदाकामिनाजनितोन्मादाः ॥ ३ ॥ क्रव्यादाकव्यमात्राहाराव्यादादय ॥ गृध्र
 गोमाध्याइयन्तुलोअन्नाद्यभ्रतीतिपुनर्दणम् ॥ ४ ॥ रक्तपूतिगधएवसुगोधोयस्यास्तथाविधास्त्रीणास्त्नश्रेणि सौवर्णकलशादिवद्यदृश्यतेतदज्ञानविजृम्भितम् ॥ ५ ॥ इ

॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ यन्मुक्तवलितारत्नभूषिताम्रातियोपितः ॥ मर्देदावुदितेक्षुब्धकामक्षीरार्णवोर्मयः ॥ १ ॥ सौवर्णभोजकोश
 स्यलोलालिपटलश्रियम् ॥ धारयतिहशःस्त्रीणांकपोलतलदोलिताः ॥ २ ॥ उद्यानवनखंडेषुभूमौकृतमदामधौ ॥ त्रयाःसुमनसोभ्रमिति
 दासाइवमनोभुवः ॥ ३ ॥ क्रव्यादगृध्रगोमायुकौलेयकवलांगिकाः ॥ श्रियःसमुपमायंतेचंद्रचंदनपंकजैः ॥ ४ ॥ सौवर्णकलशाभोज
 कलिकामातुलंगवत् ॥ दृश्यतेस्त्रीस्त्नश्रेणारक्तपूतिसुगंधिका ॥ ५ ॥ रसायनेन्दुनिस्यंदमधुविवासवद्रवैः ॥ ओष्ठाभिधोमांसलवोला
 लाक्तउपमीयते ॥ ६ ॥ अत्याल्यारुषीवदाकारामुजाक्रूरास्थिशंकरवः ॥ महानाहुलताशब्दवर्णयतेकविभिःशुभैः ॥ ७ ॥ कदलीस्तंभसं
 भारसुंदरीभिस्तथाभृता ॥ कुचशोभोचितानंदान्तोरणालिर्विराजते ॥ ८ ॥ आपातमंदमधुरामध्येहंद्धानुचंधिनी ॥ शीघ्रावसानविरला
 लक्ष्मीरप्यभिविवाद्यते ॥ ९ ॥ समुपैतिमतिदुःखंसुखंशतशाखताम् ॥ दुःखशाखास्तुजायतेनानाकर्मफलाःश्रियः ॥ १० ॥

दुनित्यंदोऽदृष्टम् ॥ ६ ॥ प्रत्येकविगज्यदर्शनेअत्याल्यारुषीवदाकारामुजाक्रूरास्थिशंकरवः ॥ ७ ॥ तथाकदलीस्तंभावेवसंभारउरुसामपीयासां
 तथाविधाभिःसुंदरीकिंशुंता कुचकलशशोभायाउचितोदृष्टेनानंदोयस्या सकाशात्तथाविधातोरणालिर्मन्यथागतोरणस्रग्गुताकाचीयद्विराजतेतदप्यज्ञानविजृम्भितमिति
 प्राचवत् ॥ ८ ॥ आपातेआरजेमंदानामधुराआपातोल्लभधुरावा ॥ मध्येव्ययकालेरागद्वेषादिहंद्धानुपातिनी ॥ शीघ्रमवसानंक्षयोयस्याः ॥ कतिपयजेनेषुदृश्यत्वाद्विरला ॥
 ईंदरीलक्ष्मीरपियदभिवाद्यतेतदितिप्राचवत् ॥ ९ ॥ यन्मतिदुःखसमुपैति यच्चसुखशाशाखतासमुपैति यच्चनानाकर्मफलाःश्रियोदुःखान्येवशाखायासात्तथाविधाजायते
 तदपीतिप्राचवत् ॥ १० ॥

यधप्रदन्मनयोपयोगिन रयेनापासा ॥ तनु खेदहपररा ॥ दुराहुरेराकालयोरिसवदासर्वत्रतियावत् ॥ रागाभ्यागाम्यसनात् ॥ ५० ॥ आनिषपिडवदितिविधिययोगोमां
 त्रिदशाभेभाषेघाट्टयात्राकारित्यारायेनाह ॥ गृतेति ॥ भूतमयीमनुष्यस्वादिशानिभत्रुराहिमर्षान्यधोमलयदत्या विशीलमचुराहृट्टिर्बलुतोमांसलवमात्रिकायच्छयमा
 पिकाचेतिविशय्युक्तमणसर्षध ॥ मोक्षानस्वापपालोपनावेवगीरन्ध्रपुरोभाताभाह्मिभान्मलयत्वाविकल्पनयासलदयतइत्यर्थ ॥ ५१ ॥ अतएवविधिं परिवर्त्यैव
 अतानिरजतानियस्यतयाधिधानस्यसकस्यकलनालक्षणकल्पवावपोजयति ॥ अत्यतासद्विरपिपर्यै सर्वकामपूरणसमर्थत्वात्सर्वोत्कर्षेणवर्ततइत्यर्थ ॥ ५२ ॥ इवानी
 तादृशाकम्बरसकोटिम्याप्रसारवर्तववणयति ॥ अज्ञानदित्यादिना ॥ ५३ ॥ वर्णानिपष्टवा ॥ कोरककलिका ॥ छवसीछीवता ॥ ५४ ॥ योपिच्छुक्षणआओषधयोलता
 स्पदीकर्तुनशक्यतेजन्मचक्रस्यनेमय ॥ अज्ञेनेन्द्रियधृत्तार्यरागान्गृयुणातनु ॥ ५० ॥ ससाराण्यआत्मीणादूरादामिपर्यिडवत् ॥
 भूतरीलमयीदृष्टिदृष्ट्मांसलवमात्रिका ॥ ५१ ॥ मोहात्सलक्ष्यतेचित्रपदार्थानतरंजन ॥ जयत्यनल्पसकल्पकल्पनाकल्पपादप ॥ ५२ ॥
 अज्ञानावप्रवृत्तायस्माज्जन्मसिद्धितिराजतेविशतिविलसंतिच ॥ ५३ ॥ विचित्ररचनोपेताभूरिशोभोगिविहंगमा ॥
 यत्रजन्मानिपणोक्तिः ॥ ५४ ॥ फलानिपुण्यपापानिमज्जयविभवश्रिय ॥ अज्ञानेन्द्र्येनैतायोपिदोषधय स्फुट
 म् ॥ ५५ ॥ संसार ॥ ३१ ॥ इनेसमुपागता ॥ जन्मजालकलापूर्णस्तम कालकृतोदय ॥ ५६ ॥ श्रुत्यादितात्मादोषेशोजयत्य
 ज्ञानचंद्रमा ॥ अज्ञानदः ॥ अज्ञस्योत्रानामृतशालिना ॥ ५७ ॥ तर्पिताशाचकोरेणचित्तरत्नरसैपिणा ॥ राजहंसविलसिन्यत्रालेय
 शिशिरगिका ॥ ५८ ॥ प्रातिफट्टु स्वमैयोलोलोषनपट्टपदा ॥ धग्मिहतिमिरोद्धासालसर्पाहुपयोधरा ॥ ५९ ॥ रामारजन्म्योरराज
 तेतन्मोर्ख्यणविवृत्तमा ६० ॥ अत्रधियोत्रमधुरत्वमनयसत्वमायतवत्वमखिलस्यितिभगुरत्वम् ॥ अज्ञानशाखिनइतिप्रवृत्तानिरा
 मनानारुतीनिविपुलानिफलानितानि ॥ ६१ ॥ ॥ इत्यार्येवासिष्ठम ० वा ० दे ० मी ० निवाण ० मोहमाहात्म्यनामपठ सर्ग ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥
 अस्मिन्वर्णितसणेहंसारवन(बहेपरशाशाभामुपागता ॥ ५९ ॥ अज्ञानस्यैतुत्वमुक्तमुपपद्यति ॥ कर्मेति ॥ तम कालेविषेकसूर्यात्ममयकाले ॥ श्रुत्येतिश्रपथेप्रवृत्तणिनासि
 उदितानामकाराभान ॥ दोषायाराधेर्दोषाणांशेष ॥ ५९ ॥ तर्पिताशोपिताकारालक्षणार्थकोरायेन ॥ चित्तलक्षणयद्गुणपुण्यस्त्रयीयोरसोबिपयास्वादानामृत
 तदपिणा ॥ इत्येवमवलगतनेनवाद्येनशुक्लवस्त्रेधद्रपूर्नेरितिभाव ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ राधासुक्षणारजाम्योरामयोराभयोयद्वाजितेन्द्रुणांमौख्येयैवविलज्जिभित्तम् ॥ तच्छोभाकारेणपरि
 गतनतप्रभोभनकिंबहुलुतोस्तीतिभाव ॥ ६० ॥ अज्ञानमवसवानर्थेदुरितिराश्रयुपसहरति ॥ आपातेति ॥ हेरामयद्विषयेपुत्रसिद्धभापतमाभमधुरत्वमनर्थपर्येषतान
 त्माधंतवर्षेरातपरिच्छिन्नत्वमखिलस्यितियुधगुरत्वमन्वत्त्वचतर्षवज्ञानलक्षणस्यपारात्विनोदकस्यइतिपुत्रसिद्धभापतमाभमधुरत्वमनर्थपर्येषतान
 पट्टरामि ॥ तस्यास्मानमेवमधुलमुच्छेद्यमितिभाव ॥ ६१ ॥ ॥ इतिश्रीवाशिष्ठस्य तास्यर्थमकारोनिबोधनप्रकरणे ॥ ५ ॥

अशीलायंथयः ॥ १ ॥ सत्यवस्त्वन्वल्बनादंतः शून्यः सकोटः श्वसोन्निजारेण मृगुश्चि तलक्षणश्चैत्यक्षत्रकृतालयः ॥ मायालक्षणायांबहुलयाभिन्या कृष्णपक्षनिशाया
 म् ॥ २० ॥ पूर्वमारंभकालेकर्णाभ्यां कर्णसंनिहितकपोलयोर्गृहीत्वा ॥ १ ॥ अज्ञानादेवगुरुनृद्विप्रसंशयति ॥ निस्सारेत्यादिना ॥ क्रमशः क्रांतारचयितुमुपक्रान्ताधराधराणां
 धराधरद्वचसमुन्नतिर्यया ॥ डिंडीरस्यफेनस्यपिठिकातादृशीभ्रमिच्छाद्विर्जगद्दृष्टिः ॥ २२ ॥ आभासश्चिदाभासप्रकाशाल्लक्षणपुष्पैर्ध्वंवल्ला उज्वला सत्ताव्यावहारिक
 सत्यतालक्षणालता ॥ ३ ॥ सुराचलोपलक्षितपर्वताएवमहान्तःस्थूणाः स्तंभायस्य ॥ गगनमेवाच्छादनलक्ष्मिर्दिव्यस्य ॥ ४ ॥ स्फारेविस्तीर्णंमंसारसरंसिजातेषुशरीरपुष्करेषुअतःस्थ
 चिद्रूपरसयानशीलाः प्राणधद्रुयदाश्चरंति ॥ एतस्यैवानंदस्यान्यानि मृतानिमात्रामुपजीवति ॥ आनंदेनजातानिजीवतीत्यादिश्रुतेरितिभावः ॥ ५ ॥ नभोमार्गलक्षणेमहनिनीलमणिनि

दुःखशोकमहाशीलः कष्टकंसंकटः ॥ सहस्रशाखतांयातिदारिद्र्यदृष्टशाल्मलिः ॥ १९ ॥ अंतःशून्योन्नतिध्वस्तचित्तचैत्यकृतालयः ॥
 मायाबहुलयामिन्यालोभोलूकोविवलगति ॥ २० ॥ पूर्वगृहीत्वाकर्णाभ्यांस्फुरंतीपरिनिश्चयम् ॥ जराजर्जरमाजरीयौवनखुनिकृत
 ति ॥ २१ ॥ निःसाराक्रमशः क्रांतधराधरसमुन्नतिः ॥ डिंडीरपिठिकेवेषंस्त्रिषिरायातिपुष्टताम् ॥ २२ ॥ आभासपुष्पधवलाजगत्पल्लव
 शालिनी ॥ सत्तालताविकसिताधर्मार्थफलधारिणी ॥ २३ ॥ सुराचलमहास्थूणंचंद्रसूर्यगवाक्षकम् ॥ गगनाच्छादनंचारुध्रियतेत्रिज
 गद्गहम् ॥ २४ ॥ संसारसरसिस्फारेचरंतिप्राणपट्टपदाः ॥ शरीरपुष्करेष्वंतश्चिद्रूपसपायिनः ॥ २५ ॥ नभोमार्गमहानीलकुट्टिमैकांतशा
 लिनी ॥ भुवनौदरस्यांतःस्फुरत्यादित्यदीपिका ॥ २६ ॥ आशातंबुनिवद्भागीजागतीजीर्णपक्षिणी ॥ स्ववासनाशालोकंनविबद्धेद्रियपं
 जरे ॥ २७ ॥ अनारतपतज्जालभूतपणंपं परा ॥ स्पंदतेमरुताच्छशसंस्त्वतिव्रततिश्चिरम् ॥ २८ ॥ स्तष्टेः कतिपयंकालंप्रदृष्टाः कुलशालिनः ॥
 अधःकृतोअनरकंपकाः शंकोञ्जिताः क्षणम् ॥ २९ ॥ भुक्तंदुखंडकणिकानीलनरदशैवले ॥ स्वर्गमार्गसरस्वतः स्फुरंतिसुरसारसाः ॥ ३० ॥
 नानाफलालिमलिनावासनाजालमालिता ॥ स्पंदामोदमयीस्फीताक्रियाविकसिताजिनी ॥ ३१ ॥

भित्तुकुट्टिकेकत्रिमृगानेकांतालिनीशोभमानाः भुवनोदरेरमणीयतरा आदित्यदीपिका स्फुरतिदीप्यतेयत्तदप्यविधाविजृम्भितमित्सर्वत्र ॥ २६ ॥ जागतीजगदंतर्गतजीवरा
 शिलक्षणजीर्णपक्षिणीस्ववासनाशालाकेइद्रियजरेदेहेयन्निबद्धातदपि ॥ २७ ॥ मरुताप्राणेनआच्छाटकंपिता ॥ २८ ॥ अधःपातालेस्पटंप्रदर्शनायथात्राकृतोअनरकंपकाः
 संतोषितस्तनराकोञ्जिताः सतोयत्प्रदृष्टास्तदपीतिप्रावन्त् ॥ अथवास्वात्सतादास्याभ्यासेनअधःकृतास्तिरस्कृताइवउपारकमांसमलमृत्राद्विदेहनरकंपकायैस्तथाविधास्तच्छं
 कोञ्जिताः सतोवयंकुलशालिनोमहाशयाइत्याद्यभिमिनैयत्प्रदृष्टास्तादित्यर्थः ॥ २९ ॥ स्वर्गलक्षणेअमार्गस्यसरसिधुरादेवास्त्रूपाः सारसपक्षिणोयस्फुरन्तितदपि ॥ ३० ॥ अ
 ज्ञानाकाम्यफललक्ष्णैरलिभिर्मलिनाक्रियालंक्षणाञ्जिनीविकसितातदपि ॥ ३१ ॥

अष्टीलायथयः ॥ १ ॥ सत्यवस्त्रनवलंबनावत शून्य सकोटरश्वत्थोन्वितिभारेणमुमुक्षुश्चलक्षणश्रेयस्यलक्षणत्रकृतालयः ॥ मायालक्षणायांबहुलयाभिन्यालक्षणापक्षनिशाया
 म् ॥ २० ॥ पूर्वमारंगकालेकर्णाभ्याकर्णसन्निहितकपोलयोगृहीत्वा ॥ १ ॥ अङ्गानां देवपुनरस्त्रप्रिसरदर्शयति ॥ निरसारेत्यादिना ॥ कमशः क्रोत्तारचयितुमुपक्रोताधराधराणां
 धराधरद्वचसुन्वतिर्या ॥ डिडरिस्थफेनस्यपिडिकातादृशीप्रिद्धास्त्रद्विजगद्वृष्टः ॥ २२ ॥ आभासाश्विदाभासप्रकाशस्तल्लक्षणपुर्वधवलाउज्ज्वला सत्ताव्यावहारिक
 सत्यतालक्षणालता ॥ २३ ॥ सुराचलोपलक्षितपर्वताएवमहातः स्थूणाः स्तोभायस्य ॥ गगनमेवाच्छादनलदिर्यस्य ॥ २४ ॥ स्फारेविस्तीर्णमंसारसरसिजातेषुशरीरपुष्करेषुअतःस्य
 चिद्रूपसपानशीला प्राणधद्रूपद्वारंति ॥ एतस्यैवानइस्थान्यानिमूतानिमात्रामुपजीवति आनेदेनजातानिजीवंतीत्यादिश्रुतेरितिभावः ॥ २५ ॥ नभोमार्गलक्षणेमहतिनीलमणिनि

दुःखशोकमहाशीलः कष्टकंठकंसंघटः ॥ सहस्रशाखतांयातिदारिद्र्यदृढशाल्मलिः ॥ १९ ॥ अंतःशून्योन्नतिध्वस्तचित्तचैत्यकृतालयः ॥
 मायाबहुलयाभिन्यालोभोलूकोविवल्गति ॥ २० ॥ पूर्वगृहीत्वाकर्णाभ्यांस्फुरंतीपरिनिश्रयम् ॥ जराजर्जरमार्जारीशौवनाखुनिकृत
 ति ॥ २१ ॥ निःसाराकमशः क्रोत्तधराधरसमुन्नतिः ॥ डिडरिपिण्डिकेवयंस्त्रिष्टिरियातिपुष्टताम् ॥ २२ ॥ आभासपुष्पधवलाजगत्पल्लव
 शालिनी ॥ सत्तालताविकसिताधर्मार्थफलधारिणी ॥ २३ ॥ सुराचलमहास्थूणंचंद्रसूर्यगवाक्षकम् ॥ गगनाच्छादनंचारुधियतेत्रिज
 गद्गहम् ॥ २४ ॥ संसारसरसिस्फारेचरंतिप्राणषट्पदाः ॥ शरीरपुष्करेष्वंतध्वद्रूपरसपाचिनः ॥ २५ ॥ नभोमार्गमहानीलकुट्टिमैकांतशा
 लिनी ॥ भुवनौदरस्यंतःस्फुरत्यादित्यदीपिका ॥ २६ ॥ आशातंतुनिबद्धांगीजागतीजीर्णपक्षिणी ॥ स्ववासनाशलकैतनैवद्वैद्रियपं
 जरे ॥ २७ ॥ अनारतपतज्जालभूतपर्णपरं परा ॥ स्पंदतेमरुताच्छासंस्तत्रितवतिश्विरम् ॥ २८ ॥ सृष्टेः कतिपयंकालं प्रदृष्टाः कुलशालिनः ॥
 अधःकृतोन्नरकंपकांशंकोञ्जिताः क्षणम् ॥ २९ ॥ भुक्तंदुखंडकणिकानीलनीरदर्शवले ॥ स्वर्गमार्गसरस्यंतःस्फुरंति सुरसारसाः ॥ ३० ॥
 नानाफलात्मिनिवासनाजालमालिता ॥ स्पदामोदमयीस्फीताक्रियाविकसिताजिनी ॥ ३१ ॥

भित्तुकुट्टिमैकात्रिमभूभागेक्रोत्तशालिनीशोभमानाभुवनोदरेरमणीयतराआदित्यदीपिकास्फुरतिदीप्यतेयत्तद्व्यविद्याविक्षुंभितमितिसर्वत्र ॥ २६ ॥ जागतीजगदंगतजीवरा
 शिलक्षणजीर्णपक्षिणीस्ववासनाशलाकेइद्रियजरेदेहेयन्निबद्धतदपि ॥ २७ ॥ मरुताप्राणेनआच्छादकंपिता ॥ २८ ॥ अधःपातालेस्पष्टप्रदर्शनायधात्राकृतोन्नरकंपकः
 संतोषितपतनशकोञ्जिताः सतोद्यमदृष्टास्तद्वृषीतिप्रावृत् ॥ अथवास्वात्मतादात्म्याभ्यासेनअधःकृतास्तिरकृताइवउद्यारकंमांसमलमूत्रादिदेहनरकंपकायैस्तायाविधास्तच्छ
 कोञ्जिताः सतोवयंकुलशालिनीमहाशयाइत्याद्यभिमानैर्यत्तदृष्टास्तदित्यर्थः ॥ २९ ॥ स्वर्गलक्षणेयमार्गस्यसरसिसुरादेवास्तद्वृषाः सारसपक्षिणोयस्फुरंति तदपि ॥ ३० ॥ य
 ज्ञनानाकाश्वकललक्ष्णैरलित्रिमलिनक्रियालक्षणजिनीविकसितातदपि ॥ ३१ ॥

दृष्टिस्तृप्तपक्षमबलव्याह ॥ चिदिनि ॥ स्पदैश्चाक्षुषाद्विदितिव्याप्तिनिर्स्तावरणस्पटत्वाच्छुभ्रायाम् ॥ सौरंगद्रव्यस्थानीयैः पञ्चभिर्वाहिरद्विधेर्विदधातिट्टिमाम्रेणहजतीतिवि
 धिर्दृष्टासएवचित्रकृत ॥ ४४ ॥ तस्याट्टिस्तृष्टौस्थावरजगमयोरनुभवेयोविशेषस्तप्रथमस्थावेरुद्धीयति ॥ अजस्त्रेतिद्वाभ्याम् ॥ स्थावरजातयः स्वस्यात्मन समुत्थानजगदाका
 रेणविवर्त्तकारिणीमजस्रगलरत्वादिविशेषणविशिष्टासूक्ष्माकालस्यकलनाध्यानेनैवात्रेणवाहिस्रुटव्यवहारशामेणानुभवेनअन्ववेद्यस्थितादतिहयोरर्थ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥
 ततो जगमेषुविशेषदर्शयति ॥ रामेति ॥ ४७ ॥ तेष्वपि कृमिकीटादीनाहुस्वानुभवातिशयसनिमित्तदर्शयति ॥ सुदुष्कृतेति ॥ सुदुष्टुतिशयेनदुष्कृतोत्तमैस्तस्फलभोगानुसारि
 ध्यानाभ्येवचरितुरीलयामातथाविधा ॥ ४८ ॥ सप्रबदेवाहजततत्तदुत्तुमधियतेतिश्रुते कालकवलनीयत्वस्थावरजगमानांसमानमित्याह ॥ क्षणेनेति ॥ ४९ ॥ एवस्थाव

चिद्विज्ञौस्पदशुभ्रायारंगैःपञ्चभिर्द्विवैः ॥ उन्मीलयतिसंसारचित्राणिविधिचित्रकृत् ॥ ४४ ॥ अजस्रगलरंगसर्वपरिवर्त्तविधायिनी
 म् ॥ निमेषशतभागांगीमसद्दुःसाधितां कुराम् ॥ ४५ ॥ सूक्ष्मांकालस्यकलनांस्वसमुत्थानकारिणीम् ॥ ध्यानेनैवान्ववेद्यैतःस्थिताः
 स्थावरजातयः ॥ ४६ ॥ रागद्वेषमुत्थेनभावाभावमयेनच ॥ जरामरणरेगेणजीर्णाजंगमजातयः ॥ ४७ ॥ सुदुष्कृतोत्तमध्यानचा
 रिण्योधरणीतले ॥ नियत्यानियतंकालंपीड्यतेकीटपंक्तयः ॥ ४८ ॥ क्षणेनाहस्रएवदेनिगिरत्यखिलंसुखी ॥ सुदुर्लक्ष्यविलःकालव्या
 लोविपुलभोगवान् ॥ ४९ ॥ कालेनकिंचिदालक्ष्यस्वशरीराकुलीकृताः ॥ शीतवातातपप्रौढाः प्रोह्यससुषुप्दीप्तयः ॥ ५० ॥ फलप्रदाश्चरं
 तीहशीलिनःश्वभ्रविग्रहाः ॥ पयःपटलविश्रान्तत्रैलोक्यांभोजकोटर ॥ ५१ ॥ करोतिधुंगुमंभूरिभूतभ्रमरपेटका ॥ ब्रह्मांडमैक्ष्यभांडेय
 कालीभगवतीक्रिया ॥ ५२ ॥

रेषुनियतकालफलपुष्पादिपरिणामशालित्वमनिवार्यशीतवातातपदिसहत्वंचविशेषदतिशयति ॥ कालेनेतिसार्धेन ॥ श्वभ्रमूविलंतत्रप्रविटोविग्रह शरीरमूलभागोयेयांत
 थाविधाःस्थावराःकिंचिद्भोजकस्वरदृष्टमालक्ष्यनिमित्तीकृत्यमनुष्यपक्षिपदिभिःस्वशरीरआकुलीकृताःपीडितावसनादिकालभेदेनप्रोह्यससुषुप्दीप्तयःफलप्रदाश्चअतए
 वशीलिनस्तपःशमदमतिशौदार्यादिशीलवतद्वचरतिकालनयति ॥ ५० ॥ इदानीलोकत्रयमंभोजत्रयत्वेनकल्पयित्वातत्र्यचरप्राणिनिकायभ्रमरसमूहत्वेनोप्येक्षते ॥ पय
 इत्युद्धाभ्याम् ॥ यद्यपिपृथिव्येवद्वपत्रज्जलेप्रतिष्ठितापुराणादिप्रसिद्धानांतिरिक्षुलोकोत्थापितयोरपित्रिरुक्तजलकार्यत्वाज्जलभागप्रतिष्ठितत्वमस्येवेति सूचनयपटल
 पदम् ॥ ५१ ॥ धुंगुमज्जाध्वनिम् ॥ भ्रमरपेटिकाभ्रमरसमूहः ॥ इदानीफलनियताप्राणिक्रियांकालीत्वेनब्रह्मांडचतदीयभिक्षापात्रत्वेनचतुर्विधभूतयामंचतदीयभैक्ष्यभावेनो
 प्येक्षते ॥ ब्रह्मांडेति ॥ कालस्यस्त्रीकालीपूर्वग्रहीताभूतभिक्षास्वभ्रैकेकालायदवैवद्वैवपुनःपुनर्दत्त्वाअन्यामन्याभूतभिक्षांजिघृक्षतीत्यर्थः ॥ ५२ ॥

र्गर्ग्रीक्रियाफलभूतानिलोकीदृक्कामिनीलेनबणयति ॥ निमित्त्यादिना ॥ अलीकपदम्यागार्ये ॥ ५३ ॥ ब्रह्मोपेन्द्रमैन्द्रादिकाकार्त्तरेतनस्वभावेन ॥ धरागिरिवरादिका
 बासस्युत्तरेहरयानीजइत्समापन ॥ ब्रह्मतत्त्वमैकद्विद्विस्तोदइत्समर्थै पिपायसवागोप्यपस्या ॥ ५४ ॥ चिच्छक्तिदिवाशासिखमातेरुपयिषीयस्माकतएवस्युला
 ॥ ५५ ॥ सभलापयिग्योविसलताइत्यापस्या ॥ नीलमबरनप्रलोदोबाभुमरीपिनपरीवता ॥ इअक्किपिनद्विद्वितिदधीत्यादिनासरेदीर्घ ॥ आपचैवइलनानामितिआगु
 रिवतटार् ॥ ५६ ॥ इरानीकालमृणत्रलनकर्णयति ॥ मममिति ॥ निशाद्वयभावे ॥ ५८ ॥ कस्याएवक्षणा ॥ भीप्सायामव्ययीगाव ॥ अगाधरसस्यंबोभानिसह

स्वयद्वैवदवैवभूतभिर्साजिपूसति ॥ तिमिरालीककयरीइहृक्चपलेक्षणा ॥ ५३ ॥ ब्रह्मोपेन्द्रमैन्द्रादिधरागिरिवरादिका ॥ ब्रह्मतत्त्वैकपि
 टकालंयमानप्रयोधरा ॥ ५४ ॥ चिच्छक्तिमादृकास्युलातरलाघनचापला ॥ तारकाजालदरानासय्यारुणतराधरा ॥ ५५ ॥ समस्तपद्यि
 नीइन्नाशतकतुपुराना ॥ सप्ताञ्चिमुकालतिकानीलाघरपरीवता ॥ ५६ ॥ जभूहोपमहानाभिर्वनश्रीरोमराजिका ॥ भ्रूवाभ्रुत्वाविन
 र्शनीत्रिलोकीदृक्कामिनी ॥ ५७ ॥ असरुजायतेनशाम्भुशिवभ्रमकारिणी ॥ मममन्यैरयोन्मभ्रमीमेकालमहार्णवे ॥ ५८ ॥ प्रतिकल्प
 क्षणक्षीर्णनसांइत्सुदुद्दे ॥ कालेगार्धरसस्यद्वैस्यित्वास्थित्वापुन पुन ॥ ५९ ॥ कल्पमात्रनिमेपेणोद्धीना कारणसारसा ॥ उत्पत्योत्प
 र्यनारिन्यसतमा स्त्रधिविपुत ॥ ६० ॥ कालमेपेस्फुरत्येताश्चिखकारावनोधमा ॥ प्रपनद्ध्रतविहगा पतंत्यविरतभ्रमा ॥ ६१ ॥ का
 लतालाकिलोत्तालाद्ब्रह्मांडफलपालय ॥ उन्मेषकृत्वरेषस्त्रष्टयोदेवनायका ॥ ६२ ॥ निमेषकृत्वसहारा संतिकेचनकुत्रचिन् ॥ निमे
 पोन्मेषसंक्षीणकल्पजाला सहसरा ॥ ६३ ॥ रुद्रा केचनविपतेतस्मिश्चित्परमेपुन ॥ तेपियस्यनिमेपेणस्रवंतिनभवतिष ॥ ६४ ॥ ता
 दशोप्यन्तिदेवेशोद्व्यन्तैयक्रियास्थिति ॥ अनतसंकल्पमयेशुन्येषमक्षणापदे ॥ ६५ ॥

सनृण्णाजलस्यदोषस्त्रि ॥ ५५ ॥ कारणभूतद्विषयगर्भसारसा ॥ सारससबधात्कालस्यनत्वकल्पनागम्यते ॥ मेघलेनतकल्पयति ॥ ६० ॥ थियका
 रास्यवनवनस्रकजनैनेनउपमन्यकाराक्रियासाम् ॥ तस्यभासासर्गमिर्विजानीमिश्रुते ॥ ५७ ॥ उमालादस्युन्मताकालक्षणालइत्सव्यपततोभूतानिभ्रानिजलक्षण
 विहगा काकायेभ्यलथाविधा ॥ ब्रह्मांडलक्ष्यार्नाफलानांपालयपक्यप्रपतति ॥ अतर्किनेशुकत्वसूचनात्काकतालीयम्यायोभोलेक्षित ॥ देवनायकाविष्णुठेत्रेश्वरसबा
 शिवात्म्या ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ चिष्टूयेरेपरमकारणे ॥ तेरुद्राअपि ॥ ६३ ॥ इष्यठहोताक्रियास्थिति कर्मोपासनफलमावस्थितिरनवाक्यसख्याता ॥ कल्पिकल्पसंगम्यात्तइ
 शिष्येभ्यापार्यसर्वसंगम्यात्तात्तात्तात्तापुनकेरुम्यासायेवाह ॥ अनमिति ॥ ६५ ॥

चित्रस्य आश्वर्यसहस्रस्य पूरका ॥ अज्ञानविभूतिप्रपञ्चमुपसहरति ॥ एवमिति ॥ ६६ ॥ उक्तमेवार्थस्य स्विस्पष्टमाह ॥ याः सपदइति ॥ ताः सर्वा अज्ञानलक्षणस्यतीव्र
 स्यगाढ्यतिभिरस्य विभूतयः ॥ एतद्विशेषणत्वादेवताइतिपदेनपुस्तकमनपुस्तकेनेतिनपुस्तकेकशेषस्याप्रवृत्ति ॥ अद्बद्धतरुषुषविशेषणानामितिवाच्यमिति तन्निषेधात् ॥ ६८ ॥
 इतिश्रीवासिष्ठमन्त्रात्म्यप्रकाशनिर्वाणसप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥ वर्णितकारणाविद्याजगद्यस्याविभूतयः ॥ कार्याविद्याभवाण्येलात्वेनेहवर्णयति ॥ १ ॥ तत्रा
 दौविषयनिर्देशवर्णनप्रकारप्रस्तौति ॥ सप्तारेति ॥ कूटस्थत्वाच्चिदेवपर्वतस्तत्तटेस्थिता ॥ कारणविद्याव्याप्यत्तद्वेद्यविद्यास्येति ॥ कदाकीदृशीतिकालभेदेनविकारसौचेचि
 व्ययोननार्थमातद्गुणयामः श्रूयतामितिशेषः ॥ १ ॥ बृहतोमेवार्थः पर्वताएवपर्वणिणिकांडसधयलैराढ्या ॥ ब्रह्मांडपदेनतदावर्णानिगृह्यतेतल्लक्षणत्वभिः समाहता ॥ लोकैर्जनेनः
 नसंभवतिकानामशक्त्यश्रित्प्रकाः ॥ एवमस्त्रीणसंकल्पलब्धार्थभरभासुरा ॥ जागतीकल्पनायेतदज्ञानविजृम्भितम् ॥ ६६ ॥ याः
 संपदोयदुतसंततमापदश्चद्वाल्ययौवनजरामरणोपतापाः ॥ यन्मज्जनंचसुखदुःखपंपराभिरज्ञानतीव्रतिमिरस्यविभूतयस्ताः ॥ ६७ ॥ आ
 ॥ इवावादेमोनिः अज्ञानमाहात्म्यं नामसप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥ श्रीवासिष्ठउवाच ॥ संसारवनखंडेस्मिंश्चिपर्व
 ततटेस्थिता ॥ कीदृशीस्तस्यविद्यास्थालताविकसिताकदा ॥ १ ॥ बृहस्पर्वतपर्व्याद्वाब्रह्मांडलवनसमाहता ॥ देहयष्टिरियंयस्यास्त्रिलो
 कीलोककासिनी ॥ २ ॥ सुखदुःखंभोभावोज्ञानमज्ञानमेवच ॥ अत्रैतान्युरुत्तानिमूलानिचफलानिच ॥ ३ ॥ सुखादविधोदेत्युच्चै
 स्तदेवांप्रयच्छति ॥ दुःखादविधोदेत्युच्चैस्तदवैपाफलत्यलम् ॥ ४ ॥ भवादविधोदेत्येपातमेवफलतिस्फुटम् ॥ भावात्सत्तामवाप्नोति
 मेवफलतिक्षणम् ॥ ५ ॥ अज्ञानाद्द्विमायातितदेवस्यारफलंस्फुटम् ॥ ज्ञानेनायातिसंविस्तिस्तामेवांप्रयच्छति ॥ ६ ॥ नानाविधोद्वा
 सवतीवासनाभोदशालिनी ॥ घनप्रवालतरलातनुरस्याविजृम्भते ॥ ७ ॥ दिवसब्यूहकुसुमायामिनीलोलपट्टदा ॥ अजसंस्पंदमानै
 पाप्रपतद्भूतपहवा ॥ ८ ॥

कासिनीपत्राकुरादिविकासवतीद्वयत्रिलोकीयस्यादेहयष्टिः सस्थानम् ॥ २ ॥ भवोजसम् ॥ अत्रअविद्यालतायाम् ॥ उरुत्तानिप्रतिदिनंयद्द्विस्वभावानि ॥ ३ ॥
 मूलत्वफलत्वचसुखादेरुपपदयति ॥ मुखादित्यादिना ॥ भुज्यमानात्सपत्न्यादिमुखवादेपिभेदेतोषिकासंपदूयादितिरागलक्षणाअविद्योदेतिसाचयज्ञदानादिधर्मद्वारासुखंफल
 ति ॥ दारिद्र्यादिदुःखाच्चघनतृणादिलक्षणाअविद्योदेतिसाचपापवासनादुःखतिग्रहचौद्यधर्मप्रवृत्तिद्वारापुनस्ततोषिकंदुःखंफलतीत्यादिसर्वत्रोक्षम् ॥ एवकारः सर्वत्रचि
 त्तकमः ॥ फलत्येवेतियोज्यम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ ज्ञानेनप्रत्यक्तत्त्वविमर्शेनसंविस्तिरुत्तरोत्तरभूमिकाधिरोहलक्षणाज्ञानवृद्धिः ॥ अतंसप्तमभूमिकायाम् ॥ ६ ॥ प्रासंगिकमुपपाद्य
 प्रस्तुतात्तामेववर्णयति ॥ नानाविधेति ॥ ७ ॥ नानाविधोद्वासावतीत्येतत्पंचयति ॥ दिवसेत्यादिना ॥ रागादिनाप्रपतंतिप्रधावमानानिभूतानिप्राणिनएवपहवायस्याः ॥ ८ ॥
 १ इत्वाभावश्छादसः

आगत्यागत्यकमवायुनपुनश्च मित्वा कचित्कस्मिंश्चिदधिकारिभूतपञ्चवशो विवेकलक्षणकारिणी प्रतिपत्तितया च कदाचिद्विचारयुत्थापेणतवालम्बनविषयतठविश्लेषेण
 विभूषनकथ्यते ॥ धृतराजा निरस्तदुवासापरागापिदेवात्कुराद्व्युत्थापुनविषयतठणाप्रसक्तिमेति ॥ ९ ॥ जायमानैर्मिथपन्थादिमवालैराढ्या ॥ सजाते पुत्रपौत्राचकुरिन्वद्वदुरा
 आनदस्तितास्या ॥ १० ॥ अमलक्षणेपुष्यवदुदु खरागाद्यद्विभिर्नरान्नानिरवकारा ॥ विनारागणानितल्लक्षणेपुराखसाधिच्छिद्रेषुबलाहिरीर्यमाणेषुचपुराभ्याकुला ॥ शो
 गानविषयाणामाभोगेनुभवलाद्विषयेणसेनरागमकरदेनायूना ॥ ११ ॥ सर्वतुकुमुपेतेनियदुक्तद्विष्टणोति ॥ विकसंस्यदति ॥ महानवपद्मरूपा ॥ चद्रार्कसद्विताआवल

आगत्यागत्यपततिविवेकरिणीकचित् ॥ विधूयतेधृतराजा प्रसक्तिपुनरेतिच ॥ ९ ॥ जायमानप्रवालाढ्यासजातकुरदंतुरा ॥ सर्वतुकु
 सुभोपेतासमग्रसरशालिनी ॥ १० ॥ जन्मपवाहिनीरध्रविनाशच्छिद्रचचुरा ॥ भोगाभोगरसापूर्णाविचारैकधुणक्षता ॥ ११ ॥ विक
 सत्यप्रतिठिनचद्रार्कवलयोमित ॥ ब्योम्निवातविलोलानिपुष्याण्यस्या किलग्रहा ॥ १२ ॥ अस्या प्रस्फुरिताकारा कोरकत्वमुपागता ॥
 पृतिताकाराकोशायास्तारकारधुनदना १३ ॥ चद्रार्कदहनलोकायस्यास्तर्कौसुमरज ॥ अनेनेयहिगौरांगीस्त्रीवचेतांसिकर्पति ॥ १४ ॥
 मनोमातगविधुतासकत्यफलकिला ॥ इन्द्रियव्यालसधाघट्यात्वगुपरंजिता ॥ १५ ॥ नीलाकाशतमालागसश्रयेणोन्नतिगता ॥
 रोदसीजानुसुसंज्ञामुवनोपानभूयिता ॥ १६ ॥ अधोर्ब्रह्मांडखड्गेपुस्वालवलिनजालिता ॥ विधृतारोपजलधिजलक्षीरादिसंचन ॥ १७ ॥
 धयीविलोलभ्रमररमणीपुष्पपुजिका ॥ चित्सदवातचलिताक्रियाविमलयुजिका ॥ १८ ॥

योग्योतिर्नक्त्य ॥ १२ ॥ १३ ॥ चद्रार्कदहननायालोकाप्रकाशायस्यास्तत्प्रसिद्धकौसुमकुमुमसवधिरज ॥ अनेनरजसाचेतांसिकर्पयतिमनोहराभानीतियावत् ॥ १४ ॥
 ॥ १५ ॥ नीलाकारालक्षणस्यतमालाक्षस्यागसश्रयेणोन्नतिविलागता ॥ रोदसीयावायुधिय्यीरेएवसकुचितजाम्याकारा सुलभापरितोमुलाषटभायस्या ॥ १६ ॥
 समाधिखानलक्षणेनशोभनेनालयालेनविधृतारोपजलधिजलक्षीरादिसंचनासनीअधोमुबनसंबेपुमूलसतानैर्जालिता ॥ १७ ॥ भयीकाम्यकर्कणकालक्षणावेधयतीतयावि
 लोला ॥ रागिजनाएवभयमारयस्याकतएकतुष्टुप्रभोम्यारमण्यस्त्रियपुष्पजानियस्या ॥ क्रियाशाब्देनस्वाभाविक्कमदक्षिणराजनालक्ष्यते तएवविपुलाबहुलायूलपप्रकाशा
 रिपुप्रभवत्यपुजिका प्रक्षमकीटजातयोयस्याम् ॥ १८ ॥

कुकर्मशास्त्रिक्रिया ॥ जीवानांजीवनेजीविनोपायेर्नैरापूर्णा ॥ तस्याःप्रसिद्धलताविलक्षणाऽन्यपिबहुविधैचिच्ययाणिदर्शयति ॥ नानेत्यादिना ॥ नानाविधैराभौदे
 विषयवासनागैर्षदप्रदांमूढानाम् ॥ १९ ॥ विवेकिनानुनानोपशामवैचिच्यलक्षणनानाकुसुमभासिनी ॥ वर्षेणपुष्पफलमकारदरजोवर्षेणविकासिनी ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥
 नित्यप्रवाहहरेणाच्छेदिनी ॥ २३ ॥ नित्यमजीक्षणम् ॥ तरुणीपल्लविता ॥ २४ ॥ पराष्ट्टाविचारितासर्नीविनश्यति ॥ २५ ॥ तस्यविचारयितुःस्फीतेपूर्णात्मनिअंतर्गलितावा

कुकर्मजगरव्याप्तास्वर्गश्रीपुष्पमंडपा ॥ जीवजीवननरंध्रानानामोदमदप्रदा ॥ १ ॥ नानोपशामवैचिच्यनानाकुसुमभासिनी ॥ ना
 नाफलावलीव्याप्तानानावर्षविकासिनी ॥ २० ॥ नानालवालवलयानानाविहगधारिणी ॥ नानापरागरुपानानाभूधरजालिका ॥ २१ ॥
 नानाकलाकुड्मलिनीनानावनगणोरथिता ॥ नानागिरितारूढानानादलनिरंतरा ॥ २ ॥ जाताचजायमानाचधियमाणातयास्तता ॥
 अर्द्धच्छिन्नातयाच्छिन्नानित्यमच्छेदिनीतथा ॥ २३ ॥ अतीतावर्तमानाचसत्येवासत्यवत्सदा ॥ नित्यमत्यंतरुणीनित्यंशोपमुपेयुषी
 ॥ २४ ॥ महाविषलतैपाहिसंसारविपमूर्च्छनाम् ॥ ददातिरभसान्निध्यापराष्ट्टाविनश्यति ॥ २५ ॥ स्फीतेतर्गलितातस्यअर्ज्ञेतःसंस्थिता
 व्विता ॥ इतोजलमितःशैलाइतोनागाःसुराइतः ॥ २६ ॥ इतःपृथ्वीलमायातातयेतोद्युतयास्थिता ॥ इतश्चंद्रार्कतांप्राभातयेतस्तारका
 कृतिः ॥ २७ ॥ इतस्तमइतस्तेजइतःखमितउर्वरा ॥ इतःशास्त्रमितोवेदाइतोद्दयविवर्जिता ॥ २८ ॥ कचिस्वगतयोद्दीनाकचिद्देवतथोरिय
 ता ॥ कचिस्थानुतयारूढाकचित्यवनतांगता ॥ २९ ॥ कचिन्नरकसंलीनाकचित्स्वर्गविलासिनी ॥ कचित्सुरपदंप्राप्ताकचिःकृमिमतयास्थि
 ता ॥ ३० ॥ कचिद्विष्णुःकचिद्ब्रह्माकचिद्भुवःकचिद्रविः ॥ कचिदग्निःकचिद्वायुःकचिच्चंद्रःकचिधमः ॥ ३१ ॥ यत्किंचनांगभुवनेपुमहामहि
 म्नाव्यामंजरचूणलवल्वमुपागतंवा ॥ इत्संस्फुरन्ननुहराद्यपितामविधांविद्विदक्षयायतदतीतयात्मलाभः ॥ ३२ ॥ इ०वा०वा०दे०
 मो०नि०अविद्यालताविलासोपदेशोनामाष्टमःसर्गः ॥ ८ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७३ ॥

धिता ॥ अज्ञेनुअतःअन्वितासर्वतोनुष्टपैवसस्थिता ॥ तदनुदत्तमेवप्रपंचयति ॥ इतदत्यादिना ॥ २६ ॥ २७ ॥ उर्वरासस्याख्याभूः ॥ इतःप्रलययुष्पुष्टोद्दयविवर्जिता ॥ २८ ॥
 ॥ २९ ॥ नरकालनापातालकुहरेसलीना ॥ ३० ॥ ३१ ॥ महामहिम्नाप्रजावोत्कर्षेणाव्याकृतातत्रभावात्यतयाजरचूणलवल्वमुपागतवायत्किंचनदृश्य
 स्फुरदस्तितासर्वामविद्यातच्चबोधेनक्षयायवाथायविद्धि ॥ तदतीततयातद्वायेनआत्मनोलाभोमोक्षइत्यर्थः ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्रीबोसिष्ठम०नात्यर्थप्रकाशोनिर्वाणप्रकरणे
 ष्टमःसर्गः ॥ ८ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७३ ॥

गुणप्रयविभागप्रहारे-शुद्धसत्वता ॥ विद्याविद्यास्वरूपवचनवतीतवचण्यते ॥ १ ॥ दरमरुत्तुनुरापरपितामविद्याविद्धीतिपुक्तमहराविशरीरस्य क्ततसत्यपरब्रह्मपुठपक
 र्णपिण्डम् ॥ ऊर्ध्वरेतद्विद्वत्प्राप्तस्विकारयथैवमोनम धृतरीतिचनीभूतसच्चिदानन्दविषद्वैत्याविद्युतिस्त्वुतिपुत्रब्रह्मत्वसच्चिदानन्दरूपत्यप्रसिद्धेरीशान सर्वविद्यानामीश्वर-सर्वभू
 तानामित्यादिमुक्तिमसिद्धसर्वविद्याधिपत्यबिरोधाद्वाद्वाद्देवमूर्से-पुराणेगुनुरीयत्वपरब्रह्मत्वादिप्रसिद्धेश्चाविद्यात्वमभावयन्मसगात्तद्ब्रह्मस्यमपिजिज्ञासमानोराम पृच्छति ॥ आ
 कारति ॥ उचितत्वयाउक्तम् ॥ यमनिवमिथ्याभातिमागतलामपनयेतिशेषः ॥ १ ॥ तर्धानिर्दिकारशुद्धचित्तोपृतनरत्वतोपनीभावस्यमूर्त्तकारस्यधापटनाम्नायाधीनविषत्त
 मयुक्तवैसिद्धेभूतस्यपरब्रह्मत्वस्याविरोधापतनयोलकोमायाशर स्वच्छसुक्ष्मतमस्वरूपानावरक कल्प्य सएवशुद्धसत्त्वमित्युच्यतेतस्यचत्त्वच्छतमत्वाच्चिद्व्यतिविषपाहितयास
 वविरोधीपकत्वास्वरूपानावरकत्वाच्चनसर्वविद्याधिपत्यविरोध ॥ यत्रत्वस्यसर्वमत्सैवाग्रासत्केनकपरयेत् ॥ भूयन्वतिविश्वमायानिवृत्तिरित्यादिश्रुत्याअस्मदीयतत्त्वज्ञानवा

॥ श्रीरामउवाच ॥ आकारजातमुदितशुद्धहरिहराद्यपि ॥ अविषैवेत्यहंश्रुत्वान्नक्षन्भ्रममिवागत ॥ ३ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥
 सवेयेनापरामृष्टशातसवामकचयत् ॥ तत्सच्चिदाप्तासमयमस्तीहकलनोज्झितम् ॥ २ ॥ समुदंतिस्वतस्तस्मात्कलाकलनरूपिणी ॥
 जलादावत्तलेवसुरज्जलतयोदिता ॥ ३ ॥ सूक्ष्मामध्यातयास्यूलाशैतिसाकल्यतेत्रिधा ॥ पश्चान्मनस्यतेनज्ञातैववपुपापुन ॥ ४ ॥
 तिष्ठत्येतास्ववस्थासुभेदत कल्यतेत्रिधा ॥ सत्वरजसमइतिएवप्रकृति स्मृता ॥ ५ ॥ अविद्याप्रकृतिविद्विगुणत्रितयधर्मिणीम् ॥
 एवैवसत्त्वतिर्जतोरस्या-थारंपरपदम् ॥ ६ ॥ अत्रतेयेत्रय प्रोक्तागुणालेपित्रिधास्मृता ॥ सत्वरजसमइतिप्रत्येकमित्येतेगुण ॥ ७ ॥
 नवर्धेवविभक्तेयमविद्यागुणभेदत ॥ यावत्किञ्चिदिददृशमनयेवतदाश्रितम् ॥ ८ ॥ ऋपयोमुनय सिद्धानागाविद्याधरा सुरा ॥ इति
 प्रागमविद्याया सात्विकत्रिद्विराधव ॥ ९ ॥

प्यत्वाच्चाविद्यामितिनाश्रासभावनायुक्तेत्यारयेनोत्तरकुकायोबसिष्ठस्तत्कल्पनाक्रममनुकमित्यन्विधानप्रथमदर्शयति ॥ सवेयेनेति ॥ सवेयेनजगवाकारेणपरामृष्टस
 वजगत्सकारासभूतमायायावत्त्वत्वात्सत्त्वकामतएवसच्चिदकारमभुस्रस्यभयमस्तिसर्गाव्यागित्यर्थः ॥ २ ॥ फलनजगत्सत्कारोद्बोधस्तद्गुणकलाचिदाभासस्तूनि सर्गा
 दिकालेसमुद्भूतत्वसत्तास्थितिवर्षपत्पृथग्विद्युगुणभेदस्यवह्नारयोच्यतयाव्यतिर्भवति ॥ अतएवतदुक्तुपोदृष्टान्आवत्तलेखेति ॥ ३ ॥ साचकलासुयतिपृथक्कनीकृतपम
 दातपच्छायाभेदुतेओपकपदवसूक्ष्मामध्यास्यूलाशैतिप्रिथाकल्यतइत्यर्थ ॥ सूक्ष्मकल्पनालाभ्यात्तेनकल्पयिषामनसत्याद्विणयगर्भतयामध्याज्ञानापुनस्तदनतरवपुयास्यू
 र्त्विद्यात्वाकारेणज्ञानातयेतिष्ठतीतिरेणाच्य ॥ ४ ॥ यतएयाअभ्याकृतोपाधिप्रकृतिरेविधास्थिताअतएवासुक्ष्मापवस्यात्वविधिभाकल्पत्यइत्यन्वय ॥ ५ ॥ प्रभो
 त्तरागुणपापमकृतेरेविद्यात्ववाह ॥ अविद्यामिति ॥ ६ ॥ कायकारणाविद्याशाभाण्येदेककल्पयुजसत्वाभातरिचिचिच्यवाह ॥ अत्रेति ॥ ७ ॥ ८ ॥ तत्रमचयविजाकेसत्वात्तरागु
 वाहइति ॥ अचयइति ॥ ९ ॥

तद्व्यां विभागेत्री नप्युदाहरति ॥ सात्विकस्येति ॥ १ ॥ हरादीनां सत्वगुणान्तर्गतशुद्धसत्त्वदेहेष्वप्यसिमाह ॥ सत्वजानां विति ॥ निर्मलंकदाप्यविद्यावरणशून्यत्वात्सपदं स्वाभाविकैव विद्यायासौ देवायानां अतस्ते शुद्धसत्वमित्यर्थः ॥ एतेन विधिहरयो राजसतामसशरीरत्वेन पूढजनप्रसिद्धिर्निस्ता ॥ सत्वरजस्तमइति प्रकृतगुणासैर्युक्तः परः पुरुष एक इहास्य धत्ते ॥ स्थित्या देहेरिविरिचिरेतिसङ्गाश्रेयासितत्रबलुसत्वतनोर्दृष्टास्युरिति भागवता दिवाक्यानि तथायस्य तमः साक्षाच्छरीरसाल्त्रिको गुणः ॥ पालनायात्रिमूर्त्तीनां सविष्णुः स्यान्नाचापरदस्तिस्कादवचनचष्टष्ट्याद्युपकरणेशरीरलोपचारेण द्वाभ्यामेकस्य वरगोष्ठीन्यायेन प्रशासार्थानि तयोरेपरपुरुषतापराणि ॥ सर्वज्ञत्वस्य संकल्पतास्वसक्तप्रबोधकत्वानिःश्रेयसहेतुत्वानात्रिमूर्त्तिष्वश्रुतिस्त्विपुराणेषु प्रसिद्धतमत्वात् ॥ अथ परस्त्वयनेति सराश्रुतिनिवेशिनः ॥ यानुधानाश्रुजायते पिशाचाश्रुनसशयइत्यपकर्षदर्शनस्य निदित्वात्रिमूर्त्तीनामीश्वरकोटित्वेनैकतया अपकर्षयोग्यत्वात्सर्वोत्कर्षप्रयोजकशुद्धसत्वशरीरत्वबोधोचितमिति भावः ॥ ११ ॥ अतएव तदुपासकानामपि ज्ञानप्राप्त्या पुनर्जन्मनि

सात्विकस्यास्य भागस्य नागविद्या धारस्तमः ॥ रजस्तु मुनयः सिद्धाः सत्त्वदेवाहरादयः ॥ १० ॥ सत्वजातौ देवयो नावविद्या प्राकृतैर्गुणैः ॥ निर्मलंपदमायाताः सत्त्वहरिहरादयः ॥ ११ ॥ सात्विकः प्राकृतो भागो रामतश्चो हि यो भवेत् ॥ न स मुस्य धते भूयस्तेनासौ मुक्त उच्यते ॥ १२ ॥ तेन रुद्रादयो द्येते सत्वभागमहा मते ॥ तिष्ठंति मुक्ताः पुरुषायाव देहं जगत्स्थितौ ॥ १३ ॥ यावद्देहं महात्मानो जीवन्मुक्ता व्यवस्थिताः ॥ विदेहमुक्तदेहांते स्थास्यंति परमेश्वरे ॥ १४ ॥ भागएव त्वविद्याया एवं विद्यात्वमागतः ॥ बीजं फलत्वमायाति फलमायाति बीजताम् ॥ १५ ॥ उदये विद्याविद्यायाः सलिलादिव बुद्धुदः ॥ विद्यायां लीयते विद्यापयसी विबुद्धुदः ॥ १६ ॥ पयस्तरंगयोर्द्वैत्वभावना देवभिन्नता ॥ विद्याविद्याहरशोर्भेदभावना देवभिन्नता ॥ १७ ॥ पयस्तरंगयोरैक्ययथैव परमायतः ॥ नाविद्यात्वं विद्यात्वमिह किंच न विद्यते ॥ १८ ॥ विद्याविद्याहरशौ त्यक्त्वा यदस्तीह तदस्ति हि ॥ प्रतियोगिव्यवच्छेदवशादेतद्ब्रूयुह ॥ १९ ॥ विद्याविद्याहरशौ नस्तः शेषे ब्रूयुदपदो भव ॥ नाविद्यास्ति न विद्यास्ति कुरुनं कल्पनयानया ॥ २० ॥ किंचिदस्ति न किंचिद्विस्सं विदितं स्थितम् ॥ तदेवा विदिता भासंसद विद्येत्युदाहृतम् ॥ २१ ॥

वृत्तिः प्रसिद्धेत्याह ॥ सात्विक इति ॥ विमूर्त्त्यात्मकः प्राकृतो भागः सात्विकः अतस्त्वत्सुदुपासकः अतएव त्रिमूर्त्तीनां मारणाभावाद्भागान्तर्गतकीवन्मुक्ततेत्याह ॥ तेनेति ॥ असौ हरिहरादिः ॥ १२ ॥ १३ ॥ परमेश्वरे शुद्धब्रह्मत्वभावे ॥ १४ ॥ परमेश्वरमाधानमुपसह्यत्वप्रस्तुतमेव प्रस्तौति ॥ भाग इति ॥ कार्याविद्याफलतत्त्वलये बीजतांकारणाविद्यात्वमायाति ॥ १५ ॥ कार्याविद्योदयलयाधारत्वाद्पि विद्यारशरीराणां तेषामविद्यात्वमेवेत्याह ॥ उदेतीति ॥ कारणाविधांतां तदुद्धसत्वभागो विद्यातस्याः सकाशात्कार्याविद्यालक्षणच्छट्टितेति तत्रैव प्रकथयेलीयते ॥ १६ ॥ एवच विद्याविद्याभेदोपिकल्पित एवेति सिद्धमित्याह ॥ पय इति ॥ १७ ॥ किंच विद्याहरशोऽप्ययबाधेयुतरांतद्भेदप्रसक्तर्नास्तीत्याशयेनाह ॥ नाविद्यात्वमिति ॥ १८ ॥ विद्याविद्याहरशौ नदेद्विरोधादिदृष्टी ॥ ननु अविद्याहरशोऽप्यविद्यादस्तुत्यागो विद्याहरशुत्वाधिकार्याः केन त्यागस्तत्राह ॥ प्रतियोगीति ॥ भाधेनाविद्याया असत्त्वापत्तौ तन्मिहूपितवाधकतया असिद्धेव्यादृष्टिप्रसिद्धेव्यादृष्टिप्रतियोगिप्रसिद्धाधीनत्वाच्चेत्यर्थः ॥ १९ ॥ शेषेपरिशिष्टचिन्मात्रे ॥ २० ॥ कोसौ शेषत्वदर्शयत्सदेवभावो धादिवियेति कल्पितमित्याह ॥ किंचिदिति ॥ नास्ति किंचित्स्वान्तिरिक्तयत्र तत्र किंचित् ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ स्वतिमनसि मिय-अन्योऽप्यच्छायातपनयो रिविच्छिद्योलयो र्विद्याविषयो र्भोऽप्येऽविषयायामत-अंतरेष्विति बाधेन विलीनायां सत्याम् ॥ २३ ॥ अवाप्यविषयाफ
समिष्यत्कृपूणवच्छुम् ॥ ननु विद्याविनिराबाधत्वात्कुनो न परिशिष्यते तत्राह ॥ अविषयासस्यदिति ॥ इंधनसस्यदादमि रिवेति भाव ॥ २४ ॥ सर्वबाधात्मकत्वान्मर्कशि
त्तरमायसूपत्साल्किचिद् ॥ अतएव तद्वरानमेव तत्त्वत-सर्वरानसबाधरानपेत्याह ॥ तथैवमिति ॥ एवमुक्तेन तात्त्विकरूपेण ॥ मायिकरूपेण तु नर्कशि वपिटस्यते ॥ २५ ॥
अज्ञानरक्षणायामिति स्थैर्वा किंचिद्व्येपि वदतीत्यवद्याकृताम्याकृतावस्ययो स्थूलसुक्ष्मीभूतसत्त्वाम्बालक्षण किंचिद्व्यप्रसिद्धमित्याह ॥ षट्श्रेत्यादिना ॥ २६ ॥ त
प्रसत्त्वात्परोकालकोरयेतस्मान्चिर्यतीति परोणाश्रय ॥ अतएव प्राग्बिस्फुक्तिमादिभ्यायेन जीवानामुपाधिभिः सह ततो निगमनमुनिपुत्रसिद्धिमित्याशयेनाह ॥ यथेत्यादिना

विदितसत्तदेवमविषयासयसङ्घितम् ॥ विद्याभावादविषयास्यामिथ्येवोदेतिकल्पना ॥ २॥ मिय स्वतितयोरंतच्छायातपनयोरिव ॥ अ
विषयां विलीनायां क्षीणे द्वे एव कल्पने ॥ ३॥ एतेरावलीयेते अवाप्यं परिशिष्यते ॥ अविषयासस्यदयात्क्षीणो विषयापक्षोपि राघव ॥ २४ ॥
यच्छिष्टतन्त्रा किंचिद्वा किंचिद्वा पीदमाततम् ॥ तत्रैव हस्यते सर्वन किंचन च दृश्यते ॥ २५ ॥ वदश्च वदधानाया मि वपुष्यफलदिमान् ॥ स
वशक्तिर्द्वि किंचित्सर्वशक्तिसमुद्रकम् ॥ २६ ॥ नभसोऽप्यधिकं शून्यं च शून्यं चिदात्मकम् ॥ सूर्यकांतियथावद्विर्ययाक्षीरेषु ततया ॥
॥ २७ ॥ तत्रेदसास्थितसर्वदेशकालरुमोदये ॥ यथास्फुलिगा अनलाद्यथाभासो दिवाकरात् ॥ २८ ॥ तस्मात्तथेमानिर्याति स्फुरत्या स
विदश्चित ॥ यथाभोधिस्रगार्णायथामलमणिस्त्वियाम् ॥ २९ ॥ कोशोनित्यमनंतानंतया तत्संविदां त्वियाम् ॥ सवात्याभ्यतरे सर्वव
स्तुन्यस्येव वस्तुसत् ॥ ३० ॥ सर्वदेवाविनाशाल्मकुंभानांगनं यथा ॥ यथामणेरय स्पदे अयस्का तस्य कर्तृता ॥ ३१ ॥ अकनुरिव हित
या कर्तृता तस्य कथ्यते ॥ मणिसन्निधिमात्रेण यथाय स्पदे तेजहम् ॥ तत्सत्तया तयैवाय देहश्चेतत्यचिद्वपु ॥ ३२ ॥

॥ २८ ॥ तस्मात्तत्र स्थितत्वादेव न स विदसकारादिना-प्रसिद्धा जीवितो नियति ॥ अतएव तद्वत्सर्वसर्वजीवसर्विरोकोश इत्याह ॥ २९ ॥ त्विषोऽयमस्यानीयाना
म् ॥ निगमनापित्वात्के मणित्रभाटताश्च जीवजयतां प्रल्लोषे बहिरवस्थानपरत्वात्कारयन्त्याह ॥ सनासाप्यतमिति ॥ बलुन्येवालीतिसरथ ॥ यतो बस्तुसत्त्वत्त्वभीनसत्त्वा
कम् ॥ ३० ॥ बस्तुसत्त्वदेव अविनाशाल्मनिधिपरिच्छेदरहितमियावत् ॥ तथा च जीवनिर्गमनकुंभाकारो देकुभनिर्गमनकुंभाकाराभिर्गमनकुंभाकारिभ्यस्त्वप्यभिस्या
थयेनाह ॥ कुंभानामिति ॥ एवजीवस्य कर्तृत्वमप्यीपचारिकमेवेत्याह ॥ यथेति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

उक्तमर्थं शिष्योऽपसंहरति ॥ तत्रेति ॥ तत्र अज्ञाने ब्रह्मणि पूर्वपूर्वसंविदितजगत्कल्पितवासनाप्रयुक्तेनोत्तरोत्तरकल्पनेनेदं जगत्स्थितम् ॥ यत्र यस्मिन् ज्ञाने वा वाकाशादप्यरू-
 षिण्मूत्तमूर्त्तहृत्परन्त्येवान्यात्किंचिद्वह्नीत्यर्थः ॥ ३३ ॥ इति श्रीवासिष्ठम् ० तात्पर्यप्रकाशे निर्वाणप्रकरणे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥ अविबाधविभ्रान्तिः
 स्याद्वेपुमनः स्थितिः ॥ बुद्धिपूर्वादिचाराच्चवधमोक्षः प्रपद्यते ॥ १ ॥ तस्माज्जाग्रीवो देवस्याज्ञानात्प्रमात्रत्वात्प्रज्ञाने तस्मिन्निदना किंचिदेवेत्यर्थः ॥ १ ॥ इदानीवादि सर्वत्र
 वाभावमयात्मिकाकाचित्कलनानास्मिततादृशब्रह्मैव ॥ एवचव्यर्थकिमीहतेदच्छसि ॥ २ ॥ सर्वधोदेहे बाशभायोच्चाहं ममतालक्षणः ॥ न तलजामहे विमर्शे नितीशेषः ॥ ३ ॥
 भ्रमताजगद्भ्रान्तिम् ॥ ४ ॥ चेत्यजीवभूतमलसत्तारोपेणाश्रिता ॥ एति विचयेति शेषः ॥ ५ ॥ एवमविद्यास्वरूपमुक्तात्तत्कार्योपाधिना आत्मनो बंधमभ्रमं दर्शयति ॥ चित्तमात्र
 तत्र स्थितं जगदिदं जगेदकथी जे चिन्नाधि संविदितकल्पितकल्पनेन ॥ लोलोर्मिजालमिव वारिणिचित्ररूपं स्वाद्यरूपवतियत्र न किंचि
 दस्ति ॥ ३३ ॥ इत्यार्ये वा ० वा ० दे ० मोक्षोपाये पुनिर्वाणप्रकरणे विद्या निराकरणं नाम नवमः सर्गः ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥ श्री
 वसिष्ठ उवाच ॥ तस्मान्न किंचिदेव देजगत्स्थायरजंगमम् ॥ ना किंचिद्भूततां प्रांसंयत्किंचिदिति विशिहे ॥ १ ॥ यत्र काचिन्न कलनाभा
 वाभावमयात्मिका ॥ तदिदं रामजीवादि सर्वव्यर्थकिमीहसे ॥ २ ॥ संबंधोयमसावंतर्हृदियोव्यपदिश्यते ॥ न तं लजामहे सर्परज्जुसर्पभ्र
 मादिव ॥ ३ ॥ अपरिज्ञात आत्मैव भ्रमतां समुपागतः ॥ ज्ञात आत्मत्वमायाति सीमांतः सर्वसंविदाम् ॥ ४ ॥ अविद्येत्युच्यते लोके किंचि
 त्यमलमाश्रिता ॥ चेत्यातीतात्मतामेतिसर्वोपाधिविजिता ॥ ५ ॥ चित्तमात्रं हि पुरुषस्तस्मिन्नष्टे च न श्यति ॥ स्थितेति षष्ठि ति चाल्मायं घटे
 सति घटांवरम् ॥ ६ ॥ गच्छन्त्यस्य ति गच्छंतं स्थितं ति षष्ठिच्छिशुर्यथा ॥ भ्रांतमेव मिदं चेतः पश्यत्यात्मानमाकुलम् ॥ ७ ॥ कोशकारवदा
 त्मानं वासनातनुतं तु भिः ॥ वेष्टयच्चैव चेतो तं बालान्नावबुध्यते ॥ ८ ॥ श्रीराम उवाच ॥ मौर्यमत्यंतघनतामगतं समवस्थित
 म् ॥ स्थावरादितु प्रांसं कीदृशं भवति प्रभो ॥ ९ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ अमनस्त्वमसं प्रांसं मनस्त्वादिचिच्युतम् ॥ तदस्थं रूपमा
 श्रित्वा स्थितैषा स्थावरेषु चित् ॥ १० ॥

नित्यादिना ॥ चित्तमात्रचित्तादात्म्याध्यासाच्चित्तप्रायः ॥ अतएव चित्तेनष्टेनश्यतीव ॥ एतेभ्योभूतेभ्यः समुत्थायतान्येवानुविनश्यति विनाशमेवापीतो भवतीत्यादिश्रुतेः ॥ घ
 टांवरयेति शेषः ॥ ६ ॥ एवगत्यादिकमपि चित्तमर्थात्मन्यारोपयतीत्याह ॥ गच्छन्ति ॥ अयमात्मा एवं भ्रातमिदं चेतश्च तमेव आकुलमात्मानं पश्यति ॥ ७ ॥ अतएव त
 द्नवासनाभिः स्वंब्रह्मतीत्याह ॥ कोशेति ॥ कोशकारकमिविशेषः ॥ बालत्वात् विवेकशून्यत्वात् ॥ ८ ॥ बालपदेकाविवेकप्रसंगादविवेकपरमावधीनास्थावराणां चित्तस्थि
 तिजिज्ञाशुः श्रीरामगृच्छति ॥ मौर्यमिति ॥ समवस्थितमवलंबितम् ॥ ९ ॥ अमनस्त्वमुपाविबुधुः स्वसंवेदनायोग्यतापादकमनोलयम् ॥ पूर्वापरपरमशंभमननयोम्य
 तालक्षणमनस्त्वादिच्युतम् ॥ तदस्थमुधतालक्षणं रूपमाश्रित्य ॥ चित्तजीवचित् ॥ १० ॥

बुभुक्षेकाक्षम् ॥ पुण्ड्रकपदेदतदगतवासात्करणजातलक्ष्यते ॥ अतएषबु खनतीकाराक्षमत्तादृष्टु खवायिनी ॥ मूकपदेनकर्मत्रियप्यन्यना अधपदेतज्ञानोत्रियप्रथारय
 म्पता जइपदेनमानसप्रमाणयूयतोपलक्ष्यते ॥ ११ ॥ ज्ञानकर्मत्रियव्यापारयूयतयासत्तामात्रेणचित्रस्थिताचेत्तादृशस्थितौयोगिनाशिवरीश्र्वेषेवशासनाक्षयमनोनारासग
 वादशूरस्थिनामुक्तिरुचितेतिदूरस्थितामुक्तिरितिबतस्तवकोभिभायदस्वारायेनराम पृच्छति ॥ ससेति ॥ १२ ॥ शास्त्राधिकृतकमानुष्ठानकृतचिन्तयुद्धिसाधनचतुष्टयसप्त
 सङ्कलनप्रबलनननिर्दिष्ट्यासनजन्म्यतलसाक्षात्काररुनसमूलशासनाक्षयमनोनाराभ्यासत्तासाध्याम्यस्थितिर्दिशोक्ष सचानतदुक्तदुर्वांसनाबीजसमृतानोनाराकियायाणां

तनदूरस्थितामुक्तिर्मन्वेद्यविर्वावर ॥ सुमपुयष्टकायत्रचिस्थितादु खदायिनी ॥ मूकांधजडवत्तत्रसत्तामात्रेणतिष्ठति ॥ ११ ॥ ॥ श्री
 रामउवाच ॥ सत्ताद्वैततयायन्नसस्थितास्यावरेपुचित् ॥ तत्रादूरस्थितामुक्तिमन्वेद्यविर्वावर ॥ १२ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ बु
 द्विपूर्वविचार्यैद्ययावस्त्वलोकनात् ॥ सत्तासामान्यबोधोय समोक्षश्रेदन्तकः ॥ १३ ॥ परिज्ञायपरित्यागोवासनानांयउत्तम ॥ सत्ता
 सामान्यरूपत्वत्केवल्यपद्विबु ॥ १४ ॥ विचार्यैसहालोक्यशास्त्राण्यध्यात्मभावनात् ॥ सत्तासामान्यनिष्ठत्वयत्तद्वक्षपरविदु
 ॥ १५ ॥ अत सुमास्थितार्मदायत्रवीजइवांकुर ॥ वासनातत्सुप्तत्वंविद्विजन्मप्रदपुन ॥ १६ ॥ अत संलीनमननंपरित सुप्तवासनम् ॥
 सुप्तुंजहधर्मापिजन्मदु खरातप्रदम् ॥ १७ ॥ आस्यावरादयर्तेहिसमस्ताजहधर्भिण ॥ सुप्तपदमारुढाजन्मयोग्याभुनपुन ॥ १८ ॥ यथा
 र्जजिपुण्यादिदृष्टदोराशौघगेयथा ॥ तथैत सस्थितासाधोस्यावरेपुस्ववासना ॥ १९ ॥ यत्रास्तिवासनाधीजतत्सुप्तुंनसिद्धये ॥ निर्धा
 जावासनायत्रतत्तुर्धसिद्धिदस्मृतम् ॥ २० ॥ वासनायास्तयावद्वेक्षणव्याधिद्विपामपि ॥ श्रेहवैरविपाणांय रोप स्वल्पोपिधाधते ॥ २१ ॥
 निर्दग्धवासनाधीजसत्तासामान्यरूपवान् ॥ सदहोवाविदेहोवानभूयोदु खभाग्भवेत् ॥ २२ ॥

स्थावराण्योशाबाधिकारिजन्मबीर्लम्यापुर्लभ्यतदतिश्रीशक्तिष्ठ खोक्तेरभिप्रायवर्णयति ॥ बुद्धिषुमित्यादिना ॥ १३ ॥ परिक्रामायाम्नातस्वमितिरोच ॥ १४ ॥ शास्त्राणिआर्ध
 गृहसनीय्यादिभिःसहविचार्यअप्यात्मभावानन्मनपूर्वकनिरिप्यासनतत्त्वमालोक्य ॥ १५ ॥ स्यावरेपुतदूरतानियुपपादयति ॥ अतस्त्व्यादिना ॥ सुप्तमत्त्वमिदं सुप्तम्
 ॥ १६ ॥ अहधर्मापिपाणादिभावबहुत्तियूयमपि ॥ १७ ॥ १८ ॥ स्यावरेपुवासनेननास्तीतिमन्वाशंकोपरिहरति ॥ यथेति ॥ पुण्याधीतिप्युक्तमाहुक्तिः ॥ अकुरादियुष्मान्
 मित्यर्थः ॥ १९ ॥ निर्धिकाज्ञानाभिर्जातबीजराक्ति ॥ २० ॥ अतएवाम्यापिवासनापरिसिटावद्व्याधिरौचकमाद्विद्व्यामज्ञानव्येदुर्भवंतीतिभिःशेषेभ्यस्तस्य कार्याद्व्या
 ययेनाह ॥ बाह्यनायाद्वि ॥ २१ ॥ २२ ॥

चिच्छक्तिरावतचिद्रूपावासनावीजशक्तिः रसतयावीजे अंकुरशक्तिलक्षणो भोजननाशयोरसदेव ॥ २३ ॥ सैववीजादिसर्वकारणेषु नानारूपेण स्थित्येताह ॥ बीजे ख्वित्यादिना ॥
उद्धासो भूजलयोगाद्गुरुकुहृत्तानेन लोनेन हृत्ते अन्भूयोनेदल्लुहास रूपमकुरजननशक्तिस्तदात्मनादिव्येषु धरत्नादिव्येषु भावेन स्पृहणीयताप्रयोजकमव्यभावेन ॥ द्रव्यत्रय्ये
द्वयनुशासनात् ॥ इतरेषु शिलादिषु ॥ बोलनेन कुलमिति वदेत्तेदाच्ययः ॥ २४ ॥ भस्मनि पास्तुष्वव्यमित्यरूपापूर्वतनकाष्ठलोटादिव्यं स्वरूपा ॥ अणुरूपिण्यव्यसितेषु मलिनैश्च
क्षार्थो चासितस्त्रिभ्यामालिच्यमाद्वैवरूपया स्थित्या असिपुखड्गादिषु सितधातया तीक्ष्णधातया ॥ २५ ॥ घटपटादिषु सर्वत्र सर्ववस्तुष्वालैव सत्तासामान्यरूपं गृहीत्वा ज
लाहरणशीतनिवारणादिमानाशक्तिसंस्तिष्ठतीत्यर्थः ॥ २६ ॥ घटाग्नेयजालयेव पटाच्छादकोयस्यास्तथाविधा प्राग्बद्धवर्तुः ॥ २७ ॥ अस्या अज्ञानावतचिच्छक्तेः ॥ अ

चिच्छक्तिर्वासानाबीजरूपिणीस्वार्थमिणी ॥ स्थितारसतयानित्यं स्यावरादिषु वस्तुषु ॥ २३ ॥ बीजे पूष्टासरूपेण जाड्वेन जडरूपिषु ॥
द्रव्येषु द्रव्यभावेन काठिन्येनेतरेषु च ॥ २४ ॥ भस्मन्यथानित्यरूपासुष्वप्यणुरूपिणी ॥ असितेष्वसितस्थित्या सितधारतयासिषु ॥ २५ ॥
आत्माशक्तिः प्रदार्थेषु तथा घटपटादिषु ॥ सर्वत्र सत्तासामान्यरूपमाश्रित्य तिष्ठति ॥ २६ ॥ इतीयमखिलाहश्यदशामापूर्वसंस्थिता ॥
यथापटापटाष्टदंडं बरालं विनीतया ॥ २७ ॥ स्वरूपमस्याश्रवैतत्कथितं प्रविचारितम् ॥ असर्वं सर्वतोव्यापिसदिवाम्भयाम्भयाम्भयम्
॥ २८ ॥ आत्मदृष्टिरदृष्टैपासंसारभ्रमदायिनी ॥ दृष्टासतीसमग्राणां दुःखानां क्षयकारिणी ॥ २९ ॥ अस्यास्त्वदर्शनं यत्तदविद्येत्युच्यते बु
धैः ॥ अविद्या हि जग्देतुस्ततः सर्वं प्रवर्तते ॥ ३० ॥ अविद्यारूपरहिता चावेदावलोच्यते ॥ तावेदवगलत्याशुतुहिनाणुर्यथातपे ॥ ३१ ॥ य
थानरोगलन्निद्रोयावकलनयामनाक् ॥ विश्रुत्याशयंतावन्निद्रातस्य विलीयते ॥ ३२ ॥ यथाकीदृगवस्वतदितियावद्विकल्प्यते ॥
अविद्याक्षीयते तावदालोकनां धतायथा ॥ ३३ ॥ दीपहस्तो यथाभ्येतितमोरूपदिदृश्यया ॥ तथा विलीयते सर्वतमस्तापैर्घृतं यया ॥ ३४ ॥
न च संलक्ष्यते दीपे तमसोरूपनिश्चयः ॥ उदतिकेवलं व्यंतां ध्यं सो विमलमूर्त्तिमान् ॥ ३५ ॥

सन्मयात्मकमस्यभायाविकारतादात्म्यापन्नम् ॥ २८ ॥ २९ ॥ अस्या आत्मदृष्टेर्दर्शनं विरोध्यावरणरूपम् ॥ ३० ॥ रूपरहितास्वरूपशून्या ॥ ३१ ॥ दृष्टान्तरा
ण्यप्याह ॥ यथेत्यादिना ॥ आशयस्वचित्तवृत्तात् ॥ ३२ ॥ तत्त्वपर्यालोचनेन सर्पादिभ्रमनिष्ठान्तरप्यत्र दृष्टान्तद्वयशायेनाह ॥ यथेति ॥ अवस्तुसर्पादिकीदृक् क्वास्तवमु
मद्भूतिकल्पितमिति यावद्विकल्प्यते विश्रुत्यते ॥ अधतातमः कृतदर्शनशक्तिप्रतिबंधः ॥ ३३ ॥ अभ्येति चेदिति शेषः ॥ यथा तमो विलीयते तथा सर्वसाविथजगत् ॥ ३४ ॥ तमो
रूपादर्शनं निदर्शनं विद्येणोति ॥ न चेति ॥ दीपे आनीयमाने सतीति शेषः ॥ ३५ ॥

कुतोनाभ्युदितित्वाह ॥ अज्ञानमिति ॥ सहस्रपदमानंत्वपरम् ॥ तथाचानंतकोटिजन्मान्यलक्षैर्नवासनास्थिरिकतत्वान्नसकडुपदेशात्सच्छेदमित्यर्थः ॥ २ ॥ बधुरादिप्रबल
 त्तवासाभ्यन्तरवद्वुप्रमाणयासंहैतरूपत्वाच्चप्राबल्यमित्याह ॥ सबासाभ्यन्तरमिति ॥ देहस्यभावजीवनजागराद्यवस्थायुद्धिद्विदै आभावेमरणप्रलयायवस्थायुसाक्षिणासदानु
 भूयते ॥ अतिघनतामतिप्राबल्यम् ॥ ३ ॥ ज्ञानस्यचसाम्यदौर्लभ्यंदर्शयति ॥ आलेतिह्याभ्याम् ॥ ४ ॥ अतएवपुनःपुनरुपदेशस्यमननाद्यभ्या
 सस्यचाविधायतानानाप्रतानच्छेदनेनसार्धस्यमित्याशयेनोपसहरति ॥ त्वमिति ॥ ६ ॥ ७ ॥ अयमदनुभावानुसारीनिश्चयःकार्थेणवह्यिव्यवहारेणअकार्थेणसमाधिनाचवि

अज्ञानमेतद्वलवदविधेतरनामकम् ॥ जन्मांतरसहस्रोत्थंघनंस्थितिमुपागतम् ॥ २ ॥ सबात्याभ्यन्तरं सर्वैरिंद्रियैरनुभूयते ॥ भावाभा
 वेपुं देहस्यन्तानातिघनतांगतम् ॥ ३ ॥ आत्मज्ञानंतु सर्वेषामिंद्रियाणामगोचरम् ॥ सत्तकेवलमायातिमनःपष्ठेन्द्रियक्षय ॥ ४ ॥ प्रोच्छ्रयं
 द्वियजां वृत्तिर्यत्स्थितं तत्कथं किल ॥ याति प्रत्यक्षतां जंतोः प्रत्यक्षातीतवृत्तिमत् ॥ ५ ॥ त्वमविद्यालताभेतां प्ररूढां तदयद्गुमे ॥ ज्ञानाभ्या
 सविलासासिपतैश्छिंधिस्वसिद्धये ॥ ६ ॥ यथाविहरति ज्ञातज्ञेयोजनकभूपतिः ॥ आत्मज्ञानाभ्यासपरस्तथाविहराघव ॥ ७ ॥ निश्च
 योयमभूत्तस्यकार्यकार्यविहारिणः ॥ जाग्रत्सिद्धतोवापितज्ज्ञानं तेन सत्यता ॥ ८ ॥ निश्चयेन हरिरेन विविधाचारकारिणा ॥ योनि
 ख्वतरत्युर्व्यातत्तज्ज्ञानमुदाहृतम् ॥ ९ ॥ निश्चयोयस्त्रिनेत्रस्यकांतयासहसिद्धतः ॥ ब्रह्मणोवाप्यरागस्यसेतभवतुराघव ॥ १० ॥ योनि
 श्रयःसुरगुरोर्वक्त्रपतेर्भागवस्यच ॥ दिवाकरस्यशशिनःपवनस्थानलस्यच ॥ ११ ॥ नारदस्यपुलस्त्यस्यममचांगिरसस्तथा ॥ प्रचेतसो
 भृगोश्चैवकतोरत्रेःशुकस्यच ॥ १२ ॥ अन्येपामेवविप्रैर्ब्रह्मराजर्षीणांचराघव ॥ योनिश्चयोविकुमानांजिवितातेभवत्वसौ ॥ १३ ॥ ॥ श्री
 रामउवाच ॥ येनैतेभगवन्धीरानिश्चयेनमहाधियः ॥ विशोकाःसंस्थितास्तन्मेब्रह्मन्मद्वृंहितत्वतः ॥ १४ ॥ ॥ श्रीवासिष्ठउवाच ॥ ॥ रा
 जपुत्रमहाबाहोविदिताखिलवेद्यहे ॥ स्फुटंशृणुयथापृष्टमयमेपाहिनिश्चयः ॥ १५ ॥ यदिदंकिंचिदाभोगिजगज्जालंप्रदृश्यते ॥ तत्सर्वम
 मलंब्रह्मभवत्येतद्व्यवस्थितम् ॥ १६ ॥ ब्रह्मचिद्धब्रह्मभुवनंब्रह्मभूतंपरंपराः ॥ ब्रह्माहंब्रह्ममच्छत्रुर्ब्रह्मसन्मित्रवांधवाः ॥ १७ ॥ ब्रह्मकालत्र
 यंतच्चब्रह्मण्येवव्यवस्थितम् ॥ तरंगमालयांभोधियथात्मनिविवर्द्धते ॥ १८ ॥

दार्णिणस्त्यागूत् ॥ तदेवाभ्यासफलं ज्ञानं तेन ज्ञानेनैवार्थिभ्यस्त्यस्यत्वरूपास्यसत्यतानापातज्ञानेनेत्यर्थः ॥ ८ ॥ योनिपुर्गर्वासादिरुच्छेदव्यवतरति ॥ अन्तरन्चपिनतस्युक्तदुःखैः
 स्युत्पादत्यर्थः ॥ एवमुत्तरेष्वप्युक्तम् ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ एवकारोजीवितामित्यनेनसंबध्यते ॥ १३ ॥ प्रश्रःस्पष्टः ॥ १४ ॥ अयवक्ष्यमाणप्रकारः ॥ १५ ॥ तमेवाह ॥ यदिद
 मित्यादिना ॥ व्यवस्थितं मायिकाव्यवस्थितरूपप्यागेनपरमार्थिकस्वरूपेस्थितम् ॥ १६ ॥ सक्षिप्योक्तेमेवविलसाराशिप्यदर्शयति ॥ ब्रह्मति ॥ १७ ॥ विवर्द्धतेविजृम्भते ॥ १८ ॥

मर्द्धिकाकाराकाशानां तदन्वेष्यारयेनाह ॥ १९ ॥ ब्रह्मरास्यनामापया ॥ बृहद्भिर्धिवर्षे ॥ बृहत्विषद्वतद्वत् ॥ अनयादृशानकचिद्वेषरागाविषसकिरित्यारा
येनाह ॥ ब्रह्मनि ॥ अविषरुइन्दिकम् ॥ १ ॥ नत्तहि ॥ २ ॥ अथब्रह्मणि ॥ सर्वस्मिन्पूर्णे ॥ धरणस्पद्वनगमनतद्वाविकम् ॥ २२ ॥ यत सकलब्रह्मसुखेकरसस्फुरत्य
शोडुनिनादिबुत ॥ २३ ॥ २४ ॥ अनयादृशाआत्यतिकीमगयप्रामिमाह ॥ मरुतेति ॥ २५ ॥ एवमाल्यिकीभोगरागनिष्ठत्तिरपिसिष्यतीत्याह ॥ सभोगेति ॥ २६ ॥ क
लनादग्च्छा ॥ स्वरवतो गतोऽनुनोऽग्यपर्षाकिद्विपिनास्तितयेत्पर्य ॥ २७ ॥ स्वरोरागद्वेषिनाचलनतद्वृषिणितद्वयोजकेद्वितियावत् ॥ आवर्त्तस्यस्यतेनारो ॥ २८ ॥ तथा

तथापदार्यलक्ष्म्यस्यमिदब्रह्मविवद्वते ॥ गृह्यतेवब्रह्मणाब्रह्मभुज्यतेवब्रह्मवस्त्रणा ॥ १९ ॥ ब्रह्मब्रह्मणिद्वृह्मभिर्ब्रह्मरास्येवद्वृहति ॥ ब्रह्ममच्छ
द्रुपमेवब्रह्मणोऽत्रियरुघटि ॥ २० ॥ तद्ब्रह्मणिब्रह्मनिष्ठकिमन्यत्कस्यचिद्वृत्तम् ॥ रागादीनामवस्थानकल्पितानांखद्वद्वत् ॥ २१ ॥ अ
संकल्पेननटानांरुद्रसगोनवद्वते ॥ ब्रह्मण्येवहिसर्वस्मिंश्चरणस्पदनद्विकम् ॥ २२ ॥ स्फुरतिब्रह्मसकलस्रुखिताद्वु खितेकुत ॥ ब्रह्मव
स्त्रणिसंतमनब्रह्मनस्त्रणिसस्यितम् ॥ २३ ॥ स्फुरतिब्रह्मणिब्रह्मनाहमस्मीतरालक ॥ घटोब्रह्मघटोब्रह्मब्रह्माहमिदमातम् ॥ २४ ॥ अतोरा
गविरागणांश्वेषकलनेहका ॥ मरणब्रह्मणिस्वैरेहब्रह्मणिसगते ॥ २५ ॥ दु खितानामकैवस्याद्रज्जुसर्पश्चमोपमा ॥ सभोगादीस्रुख
ब्रह्मण्यास्थितेदेहब्रह्मणि ॥ २६ ॥ संपन्नमेतन्मइतिमुधास्यालकलनाकुत ॥ वीथ्यभसोऽस्पदवतोनंत्वन्यद्वनुनीयया ॥ २७ ॥ त्वत्तामत्तत
थानसोब्रह्मणिस्यंदरुपिणि ॥ यथावत्तंमृतेनोयेनकिंचिन्मिथयेत्कचित् ॥ २८ ॥ मृतिब्रह्मत्वमायातेदेहब्रह्मणिवैतया ॥ यथाचलाचले
तोयत्वत्तामत्तनतिष्ठत ॥ २९ ॥ तथाजहाजहेरूपेनस्थिनेपरमात्मनि ॥ कटकत्वययद्येद्ब्रह्मोययावर्त्तो जलस्यच ॥ ३० ॥ तददत्तद्रावरूपेय
तथाप्ररुतिरामन ॥ इदह्रिजीवभूतात्मजहरूपमिदंभवेत् ॥ ३१ ॥ इत्यज्ञानात्मनोमोहोनषज्ञानात्मन क्वचित् ॥ अज्ञस्यदु खीघमयज्ञ
स्थानंदमर्यजगत् ॥ ३२ ॥ अंधभुवनमधस्यप्रकारांतुसचक्षुप ॥ जगदेकालकज्ञस्यमुखस्यतीवदु खदम् ॥ ३३ ॥ शिशोरिवस्फुरद्य
क्षानिशापुसल्लुकेवलला ॥ अस्मिन्ब्रह्मघटेनित्यमेकस्मिन्सर्वत स्थिते ॥ ३४ ॥ नर्किंचिन्मिथयेतेनामनचर्किंचनजीविति ॥ यथाहासावि
लासंपुननस्यतिनजायते ॥ ३५ ॥

रेह्रमलनिद्वृतिब्रह्मत्वमायातेपिनकिंचिन्मिथयत्तत्यय ॥ अहणपरित्योनिवसर्बपर्यापेपुप्रस्रतामापाहीतितनिषेधति ॥ यथेति ॥ बलाचलेर्बलेबलेअचलेथेतिबा ॥ २९ ॥
जह्रदशागावत्रियोपमसिद्धावजह्रमितिप्रयादतह्रपस्याप्यपसकेरिभिआवः ॥ ३० ॥ तस्यैवअतद्विषभानोपयात्तयाकृपाप्रकृतिर्भायिक स्वभाबलाहारादेवजीवजह्रपत्रेव
कल्पनस्याह ॥ इतिमिति ॥ ३१ ॥ अतएवतस्मद्विद्वैसर्बजगदानैदेकरसनेवेत्याह ॥ अज्ञस्येति ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ यथाभियाराधि शिशोर्बलिस्वदृष्टास्तुल्यस्वार्थमिषरिक्मिति
यस्योक्त्यर्थमकारित्या ॥ बुद्ध्यापुत्रजह्रदृष्टपुत्रस्यकृष्णकामिण्यथा ॥ अहणकृष्णान् नर्किंरुपयत् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

॥ ३६ ॥ शक्तिर्यास्तु टिकस्यांशुरनेकप्रतिविबतत्तुणक्रियादिवैचित्र्यात्मना अतस्फुरति तद्बलाजगदालनातत्तत्सदार्थ
 शक्त्यात्मना च स्फुरति प्रथिते सा च प्रथया आत्मैव तच्च ब्रह्मस्थानस्येवा द्वये स्थितम् ॥ ३७ ॥ अतएव शरीरनारोनेनात्मनाशरदित्दृष्टानेनोपपद्यति चतुर्गः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥
 कलनादद्वियव्यापार ॥ दृश्यमोग्यम् ॥ क्षयाक्षयौ विपक्षपदै ॥ भावाहर्षविपादादयस्तद्वचना ॥ अर्थं पुरुषार्थमोग्य ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ यथा एकएव शब्दः अद्वोपर्व
 तसन्निधौ प्रतिश्रवणप्रतिबन्ध्यात्मना द्विरुक्तद्वज्जन्तेतथा देहचित्तवासायादिरूपनामभेदेनात्मैव जन्तइत्यर्थ ॥ ४४ ॥ अज्ञत्वजीवजगद्रावम् ॥ तत्रात्मनि चैव विचित्रात्वंही
 तरंगादिमहाभोगौ भूतवर्द्धतयात्मनि ॥ इदं नास्तौदमस्तीति आतिनात्मनात्मनि ॥ ३६ ॥ शक्तिनिर्हेतुकैवांतःस्फुरति स्फुटिकं शुवत् ॥ ज
 गच्छत्स्यात्मनात्मैव ब्रह्मस्वात्मनि संस्थितम् ॥ ३७ ॥ अतरंगकणजालेन पयसीव योचनम् ॥ शरीरनाशनकयंत्रक्षणोच्छ्रतशीर्भवेत् ॥ ३८ ॥
 ब्रह्मणो व्यतिरिक्तं हि न शरीरादिविद्यते ॥ पयसो व्यतिरेकेण तरंगादिमहाणवे ॥ ३९ ॥ यः कणो याचकणि का यावीचिर्यस्तरंगकः ॥ यः फ
 नो याचलहरीतद्यथा वारिवारिणि ॥ ४० ॥ यो देहो याचकलनायदृश्यं योक्षयाक्षयौ ॥ या भावरचनायार्थस्तया तद्ब्रह्मस्त्राणि ॥ ४१ ॥ सं
 स्थानरचनाचित्त्रा ब्रह्मणः कनकादिव ॥ नान्यरूपविमूढानां चैव द्वित्वभावना ॥ ४२ ॥ मनो बुद्धिरहंकारस्तन्मात्राणींद्रियणि च ॥ न
 स्तैव सर्वानात्मसुखंदुःखं न विद्यते ॥ ४३ ॥ अयं सोहमिदं चित्तमित्याद्यर्थो ल्ययागिरा ॥ शब्दप्रतिश्रवणाद्रा विवात्मनि जन्ते ४४ ॥
 ब्रह्मैवाज्ञातमज्ञत्वमभ्यागतमिव स्थितम् ॥ तथा हि दृश्यते स्वप्ने चेतसाम्नात्मनात्मनः ॥ ४५ ॥ अभावितं ब्रह्मनाय ब्रह्मज्ञानमलं भवेत् ॥
 अभावितं हेमतया यथा हेमचन्द्रवेत् ॥ ४६ ॥ स्वयं प्रभुं महात्मैव ब्रह्मवद्विदुः ॥ अपरिज्ञातमज्ञानमज्ञानमिति कथ्यते ॥ ४७ ॥
 ज्ञातं ब्रह्म तया ब्रह्म ब्रह्मैव भवति क्षणात् ॥ ज्ञातं हेमतया हेम हेमैव भवति क्षणात् ॥ ४८ ॥ ब्रह्मात्मा सर्वशक्तिर्हि नद्यथा भावयत्यलम् ॥ निर्हे
 तुकः स्वयं शक्त्या तत्तया शुभ्रपश्यति ॥ ४९ ॥ अकर्मकर्तृकरणमकारणमनामयम् ॥ स्वयं प्रभुं महात्मानं ब्रह्मवद्विदुः ॥ ५० ॥ अप
 रिज्ञातमज्ञानमज्ञानमिति कथ्यते ॥ परिज्ञातं भवेत्ज्ञानमज्ञानपरिनाशनम् ॥ ५१ ॥ यं ध्रुवं वा परिज्ञातो ल्यवंध्रुरितिकथ्यते ॥ परिज्ञातो
 भवेदंध्रुवं ध्रुवमनाशानात् ॥ ५२ ॥ इदं त्वयुक्तमित्यंतज्ञानिसो देति भावना ॥ यस्मादयुक्ताद्वैरस्यार्थया किल विरज्यते ॥ ५३ ॥
 तिवा दरायणोक्तस्वप्नदृष्टानमाह ॥ तथा हीति ॥ ४५ ॥ अज्ञानस्यात्यंतविरुद्धतां भावितकारिता लोके प्रसिद्धैवेत्याह ॥ अभावितमिति ॥ ४६ ॥ अतएव तदज्ञतैराज्ञानरूप
 नतत्त्वज्ञदेशेत्याह ॥ स्वयं प्रभुरिति ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ आत्मा स्वयं ब्रह्म यथा जीवजगद्रूपेण तात्त्विकब्रह्मरूपेण वा भावयति ॥ ४९ ॥ अतएव तत्त्वविदो न जीवजगद्रात्रेन पर्ययंती
 त्याह ॥ अकर्मैति ॥ स्ववोधात्स्वभावैव स्वयं भवतीति स्वयं प्रभुस्तम् ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ तर्हि जीवजगतो ब्रह्मनाशनाभावनासहसैव सर्वैर्पांक्तो नोदिति विराय्यात्तावादिति चे
 च्छेदवपुवतस्तु च्यतातद्याह ॥ इदं त्वित्यादिना ॥ इदं जीवजगद्रूपमयुक्तं विचारसहमिति ज्ञानेति सात्त्विकभावना उदेति ॥ यस्मादेतोरयुक्ताच्छुक्तिरजतदेवैरस्य प्रसिद्धैर्यया वि
 चारणया जगतइव मोग्यवर्गादिपि विरज्यते पुरुषदत्यर्थ ॥ ५३ ॥

उक्ताश्चिवात्प्राजमदिप्येतत्सद्यर्थशोधनतयापर्यवस्यतीत्याशयेनजगद्गोउक्तमेवस्फुटमाह ॥ इतिमिति ॥ ५४ ॥ जीवार्थोपिस्तात्वपर्यार्थशोधनतयापर्यवस्यतीत्याशयेनतव
 रोप्युक्तस्फुटयति ॥ अयमिति ॥ अयंशब्दोदिकायकारणसंपातोनाहमितिज्ञातेमिति ॥ ५५ ॥ पर्यार्थशोधनफलश्रुतात्त्वात्पर्यार्थशोधनतयापिसापयवस्यतीत्याशयेनतस्मिन्जी
 वजगद्वापयोबाधपक्षणलपंस्फुटयति ॥ इतिशेषेति ॥ ५६ ॥ अलंकारसोपेसतिस्मितमपिजगत्वेकरसमद्वैतनपूर्वेषु स्वरूपमित्यारायेनाह ॥ सतीतिज्ञाप्याम् ॥ तस्मिन्मत्त्व

द्वैतत्वमत्यमित्यतज्ञातिसोदितिभावना ॥ तस्मादेताच्चवैरस्यापयाकिलविरज्यते ॥ ५४ ॥ अयनाहमितिज्ञातेस्फुटसोदेतिभावना ॥ मि
 थ्याहकारतातस्मापयानूनविरज्यते ॥ ५५ ॥ ब्रह्मैवाहमितिज्ञानेसत्येसोदेतिभावना ॥ तस्मिन्सत्येनिजेरूपेययांतपरिलीयते ॥ ५६ ॥ स
 तिविष्कारजेतस्मिन्ब्रह्मेदमितिवेद्यहमत्त्वमहत्वादिवाधेतत्सदित्यादिजगद्गतम् ॥ ५७ ॥ सत्यसर्वप्रकाराद्व्यवभेदमितिवेद्यहम् ॥ न
 मेदु खंनकमाणिनमेमोहोनवांछितम् ॥ ५८ ॥ सम स्वस्योविशोकोस्मिन्ब्रह्माहमितिसत्यता ॥ कलाफलं कमुक्तोस्मिन्सर्वमस्मिनिराम
 य ॥ ५९ ॥ नत्यजामिनवांछामिन्ब्रह्माहमितिसत्यता ॥ अहंरुमहमांसमहमस्थीन्यहंवपु ॥ ६० ॥ चिदहचेतनचाहब्रह्माहमितिसत्यता ॥
 घोरहंखमहसार्कमहमाशाभुवोप्यहम् ॥ ६१ ॥ अहघटपटाकारोब्रह्माहमितिसत्यता ॥ अहृत्तणमहं चोर्वीगुल्मोहकाननायहम् ॥ ६२ ॥
 शीलसागरसार्याहब्रह्मैकत्वकिलस्थितम् ॥ आदानदानसंकोचपूर्विकाशूतराक्त्य ॥ ६३ ॥ सर्वमेवचिदात्मास्मिन्ब्रह्मणयाततरूपपृथक् ॥
 लतागुल्मागुरादीनामहंसंभवनैपिणाम् ॥ ६४ ॥ चिदात्मातर्गतंशांतपरब्रह्मरसालकम् ॥ यस्मिन्सर्वयत सर्वयत्सर्वसर्वतश्चयत् ॥ ६५ ॥
 योमत सर्वैकाल्मापरब्रह्मेतिनिश्चय ॥ चिदात्माब्रह्मससत्यमृतंज्ञइतिनामभि ॥ ६६ ॥ प्रोच्यतेसर्वगतत्वंचिन्मात्रं चेत्यवर्जितम् ॥ आ
 भासमानमलसर्वभूतात्मबोधकम् ॥ ६७ ॥ सर्वत्रावस्थितंशांतचिद्ब्रह्मेत्यनुभूयते ॥ मनोबुद्धीं ब्रियम्रातसमसलकलनान्वितम् ६८ ॥

ब्रह्मार्थोर्विलाराजअपरिच्छिन्नस्यभावेनाविश्रुतेसतित्वंत्वमहत्त्वमादिपदादिबलधतेयाबाधेसतितत्त्वाकृतसिद्धसम्प्राविपदात्नातिप्रियनामरूपमितिप
 तंत्रत्वेनेतिवेदीत्यय ॥ ५७ ॥ तस्वभावस्थितमेधपरमपुरुषार्थतयाषणमति ॥ समदत्यादिना ॥ ५९ ॥ त्वत्त्ववार्थशोधनमपिपरिच्छेदपारोक्ष्यनिरासायैवतन्निरासेन
 सार्धमित्यलामनुरक्तमोसादिरूपवद्वादिप्यात्सैवेतिनिरासाहमित्यारायेनाह ॥ अहंरुममित्यादिना ॥ ६१ ॥ शीला सागरासायमाणिसयथाहम् ॥ शूतराक्त्य
 जिधमा ॥ ६३ ॥ सप्रबनमुरकारकामतानशाखायाविजावस्ताहपिणाम् ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ अनुभूयतेब्रह्मविद्विद्वित्तरोष ॥ ननुमपिपुरुषबनोबुद्धीं ब्रियमहमित्ये
 त्वादिना ॥ समसाधुकलनासुहृत्सिष्यव्यक्तवपुगतम् ॥ ६८ ॥

स्वपत्यक्त्स्वरूपमेवमाप्रमातशासस्वप्रकाशम् ॥ शब्ददीनान्तकारणानामाकाशादीनान्तकृतजगत्स्थितेश्चतत्त्वावकाशकसत्ताप्रथास्वरूपम् ॥ ६९ ॥ समस्तकलानां चित्तत्वमु
 पपादयन्मुक्तमेवस्फुटमाह ॥ अनारतेति ॥ आग्निविस्फुलिगधारावद्व्युपायिधारागिरानारतगलत्वोनि सरस्योयोश्विद्वारस्तामांगहनात्मकाकरस्थानीयंप्रत्यगाल्मरूपम् ॥ ७० ॥
 शुभनसांयोगिनामौनमनुश्रूयमानम्यभिलपितुमशक्यम् ॥ अमृतपरिनिरतिशयानदरूपम् ॥ एतदपिपूर्ववदुपपादयन्मुक्तमेवाह ॥ अनारतेति ॥ अहकारलक्षणानिनिःशेषाणि
 समस्तानिमोक्तृचकाणिप्रतितत्तद्गोचरिधर्मधुधारावदनारतगलद्रूपकूटस्थिनित्यानुभवानैकरसचिद्वलाहमित्यव्यय ॥ ७१ ॥ नित्यचानुत्तवाच्यतमित्येतत्समाधि
 निष्ठानुभवेनोपपादयन्माह ॥ सुषुतेति ॥ ७२ ॥ सजोगामानुषानदाद्विहैरण्यगर्जतिविषयसुखानितेभ्योप्युत्तमम् ॥ आभाससर्वत-प्रकाशमानम् ॥ संभोगोत्तमभितियदुक्तदुपपा

भेदं त्यक्त्वा स्वभासां चिद्वलाहमनामयम् ॥ शब्ददीनामशेषाणां कारणानां जगत्स्थितेः ॥ ६९ ॥ तत्त्वावकाशकं स्वच्छं चिद्वलास्मिन्ममे
 स्यः ॥ अनारतगलस्वच्छचिद्वारागहनात्मकम् ॥ ७० ॥ आलोकः सुमनोमौनं चिद्वलास्म्यस्य तं परम् ॥ अनारतगलद्रूपं नित्यं चानुभ
 वास्यतम् ॥ ७१ ॥ अहंनिःशेषचकाणि चिद्वलाहमलेपकम् ॥ सुषुप्तसदृशं तमालोकविमलात्मकम् ॥ ७२ ॥ संभोगोत्तमभासां चि
 द्वलास्म्यपवासनम् ॥ खंडादिस्वादुसंविचिरीपन्मात्रा तु तिष्ठति ॥ ७३ ॥ चित्तादिष्ववबुद्धेषु तद्विब्रह्माहमच्युतः ॥ कांतासंसक्तचित्तस्य च
 त्रे समुदिते सति ॥ ७४ ॥ चंद्रप्रत्ययसत्त्वात्मचिद्वलाहमनामयम् ॥ भूमिष्ठनरदृशानां लंघनानां खेनिशकरे ॥ ७५ ॥ यास्वस्थानुचिच्छ
 क्तिस्तच्चिद्वलास्ति निर्मलम् ॥ सुखदुःखादिकलनाविकलो निर्मलस्यथा ॥ ७६ ॥ सत्यानुभवरूपाल्मचिद्वलात्मास्मिशाश्वतः ॥ असंस्तु
 ताध्वगालोके मनस्यन्यत्र संस्थिते ॥ ७७ ॥

यानुत्तवाच्यति ॥ खंडादीति ॥ रसनादित्रिभिरद्वै स्वडशंकरादित्वादुसंविचिरीपन्मात्रास्वडशस्य जिह्वात कठोपसर्पणपर्यन्तात्पतदेशकालपरिच्छिन्नातिष्ठति सैवतु स्वपरिच्छे
 दहेषु चित्तचेत्येतेन पृथुस्वप्रकाशानैकरसतयावबुद्धेषु सत्सु परिच्छेदोपाधिच्युतावपिच्युतिरिहितात्मातदेवमिरतिशयानं ब्रह्माहमित्यन्वय ॥ ७३ ॥ ननु ज्ञानस्य विषयो पा
 धिनिर्मुक्तास्थितेरेवाप्रसिद्धेत्याशक्यत्वमसिद्धिदशयति ॥ कातेति ॥ निशिकातासंसक्तचित्तस्य चंद्रोदये सति चंद्रकोतो जयदर्शने अंतराले देशे चित्तो विच्छेदानुभवान्नाकारप्र
 त्ययपर्यंतमविच्छिन्नसत्तात्मकनिर्णयचिद्वलासिद्धतदेवाहमित्यर्थः ॥ ७४ ॥ भूमिष्ठेति तस्यैव स्फुटिकरणम् ॥ ७५ ॥ स्वस्था आंतरालिकनभ प्रदेशस्था ॥ उदासीनानां सु
 खदुःखाकाकारव्यतरशून्यतादशानिर्णयस्वामप्रथाप्रसिद्धैवेत्याशयेनाह ॥ सुखेति ॥ ७६ ॥ एवमिहस्यस्युत्तोऽन्यत्रदूरस्थे विषयेन सस्तु सपादितोऽध्वगानामंतरा
 लमार्गस्थानापदार्थानामालोको येन तत्राविधे मनसि संस्थिते सति अंतराले देशे अनागस्काविषयसंस्पर्शापराधशून्यायापतीति श्वन्मात्रतदित्यर्थः ॥ ७७ ॥

सपथेतेसतिअकुलक्षणेषुकमहुकार्येषुउद्वमनीयाबद्धिनिगमनानुकूलायाधिच्छकितल्लेख्यर्थ ॥ ७८ ॥ खजुरादीनाफलानामलनिखीयअब्रह्मभावेतिष्ठतोरसभेदा
 नोस्वयमर्त्तनारामनाविदित्यभिष्काप्रधारूपायास्वावसत्तादेवप्रसृत्य ॥ ७९ ॥ किंचयैवसमितिरिटाजालाभयो खेदानवधीप्रसिद्धासैवशास्त्रानुसारिमननोवयधि
 शाधितासीत्खेदानवविनिमुकाषेत्तेषप्रसृत्याह ॥ खेदेति ॥ ८० ॥ भूमिष्ठस्यावित्पपरयत पुसोयाबद्धर्म्यर्कभूमिमरम्याकपर्यतयदृष्टिश्चक्षुक्षणसूत्रमाततविस्तीणम

याप्रतीतिरनागस्कातच्चिद्ब्रह्मास्मिसवग ॥ सूवायनिलयीजानांसार्धकुरकर्मसु ॥ ७८ ॥ शक्तिरुद्रमनीयातल्लच्चिद्ब्रह्माहमाततम् ॥
 खजुरनिचयिद्यानांसयमाल्मनितिष्ठताम् ॥ ७९ ॥ यास्वादसत्तालीनांतल्लद्ब्रह्मचिदहसम ॥ खेदानंतविमुक्तंत सवितिर्मननोदया ॥ ८० ॥
 लाभालाभविधौतुल्याच्चिद्ब्रह्मास्मिनिरामयम् ॥ यावद्धर्म्यर्कमेतावदृष्टिसूत्रयदातम् ॥ ८१ ॥ तन्मध्यसदृशाशातनिर्मलंचिदहततम् ॥
 जाप्रत्यपिसुप्तेपितस्वप्नेपितयोधितम् ॥ ८२ ॥ तुर्यरूपमनाघंतचिद्ब्रह्माहमनामयम् ॥ पुसांक्षेत्रशतोत्यानामिद्गुणांस्वाकुवत्स्थितम्
 ॥ ८३ ॥ सर्वपाभेकरूपतच्चिद्ब्रह्मास्मिसम स्थित ॥ सर्वगाप्ररुतास्वच्छरूपामानोरिवप्रभा ॥ ८४ ॥ आलोककारिणीकांताचिद्ब्रह्मेदमह
 ततम् ॥ सभोगानंदलववदन्ततास्वादशक्तिवत् ॥ ८५ ॥ स्वानुभूत्येकमात्रयच्चिद्ब्रह्मास्मितदव्ययम् ॥ प्रांतांगमपिगुणास्यदेहेतुर्धिसेय
 या ॥ ८६ ॥ छेदेदेसुरवृष्टिचिद्ब्रह्माहमनामयम् ॥ आकांतमुवनाप्यभ्रमालेवस्पदशालिनी ॥ ८७ ॥ दुर्लक्ष्याणुमयाकाराचिच्छक्ति
 रहमातता ॥ अनुभूतिमयोतस्यभ्रह्माहमनामयम् ॥ क्षीराद्भूतस्यत्तेवचिदहक्षयवर्जिता ॥ कटकागदेकयूररश्मनातदतन्म
 यी ॥ ८९ ॥ हेन्नीवसस्थितादेहचिद्ब्रह्मास्मिसर्वंग ॥ पदार्थोपस्यशलादर्थहिरतश्चसर्वदा ॥ ९० ॥ सत्तासामान्यरूपेणयाचित्सो
 ह मलेपक ॥ सर्वासामनुभूतीनामादर्शोयौत्थकृत्रिम ॥ ९१ ॥ अगम्योमलेखानांतच्चित्तत्वमहमहत् ॥ सर्वसंकल्पफलदसर्वतेज
 प्रकाशकम् ॥ ९२ ॥

लितस्यमध्यनिभस्योत्रयासलभ्रमागलत्वदशविषयमकारानसमयमयितद्धिनिर्मुक्तमित्यर्थ ॥ ८१ ॥ एवमवस्थाप्रयसाक्षिण्येवतत्परित्यगेर्गुणभूतप्रज्ञेत्स्याह ॥ जायवि
 ति ॥ ८२ ॥ सर्वेषामुषामत एककपस्थितम् ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ तस्यमानस्वायसर्वांगव्याप्तिरेहच्छेदावावच्छेयताश्चाह ॥ प्रोतांगमपीति ॥ विसतनुपक्षेस्पष्टोन्वय
 ॥ ८५ ॥ गुवनानिलोकाअलाचि ॥ इतिवापुषाधिष्णयशास्त्रातिनि ॥ ८६ ॥ दुर्लक्ष्याक्षणव दृश्याजीवाकलकणाश्रतन्मयकल्पिताकारोयस्या ॥ अनुभूतिमयो
 नुगतवभाभगम्योत्रस्य सारोयस्या ॥ लेहश्चिक्षुण्णतापरिदेमाषतन्मात्रोपलक्षिता ॥ ८८ ॥ तदतन्मयोहेन्निहमसत्तेभितिशेष ॥ ८९ ॥ ९० ॥ अनुभूतीनामनुभवचित्ते
 शानम् ॥ ९१ ॥ ९२ ॥

सर्वेषामुपादेयानामुपादानस्थाल्मार्थत्वात्तस्मीमातम् ॥ १३ ॥ घटपटादौसद्वेष्येणस्थितम् ॥ नतौचतुर्विधेहेस्यदमानंस्फुटूपचेटानिभित्तभूतत्रा ॥ जाग्रदवस्थायामपिसुषुप्त
मिवपरमार्थानिर्विशेषतयास्थितम् ॥ १४ ॥ अष्ट्यौष्यादिसत्तात्मनामपिचित्तएवस्फुरणात्परमार्थत्वंसैवतानीत्याशयेनाह ॥ उष्णमिति ॥ घटमाधुर्यम् ॥ शितनिशितम् ॥ त्रि
क्षयमित्यर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ प्रत्यात्मत्वादूरमप्यज्ञानादूरस्थम् ॥ १७ ॥ गतमितिपूर्वत्वम् ॥ १८ ॥ कौतुकक्रामः ॥ १९ ॥ सरत्तःक्रोधः ॥ कौतुकभोगोक्तटा ॥ आ
रंभोपलः ॥ ईहाचेष्टा ॥ सर्वनिरवशेषम् ॥ १०० ॥ १०१ ॥ अपर्ययानामप्रतिविवचिताआरत्ताद्यस्यात्मम् ॥ त्रैलोक्यस्थानोद्देशलक्षणानामुक्तानान्तं ॥ १०२ ॥ प्रचारा

सर्वोपादेयसीमांतचिदात्मानमुपास्महे ॥ सर्वाथवविश्रांतंसस्तावयवतिगम् ॥ १३ ॥ अनारतकचद्रूपचिदात्मानमुपास्महे ॥ घटे
पटेतटेकूपेस्यंदमानंसदानौ ॥ १४ ॥ जाग्रत्यपिसुषुप्तस्थंचिदात्मानमुपास्महे ॥ उष्णमन्नौहिशेशीतंघृष्टमन्नेशितंधुरे ॥ १५ ॥ कृष्णंध्वा
तेसितंचद्रेचिदात्मानमुपास्महे ॥ आलोकंबहिरंतरस्थांस्यितंचस्वालवस्तुनि ॥ १६ ॥ अदूरमपिदूरस्थंचिदात्मानमुपास्महे ॥ माधुर्यादि
पुमाधुर्यतीक्ष्णादिषुचतीक्ष्णताम् ॥ १७ ॥ गतंपदार्थजातेषुचिदात्मानमुपास्महे ॥ जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तेषुचतुर्थातिगोपदे ॥ १८ ॥ समंसदे
वसर्वत्रचिदात्मानमुपास्महे ॥ प्रशांतसर्वसंकल्पविगताखिलकौतुकम् ॥ १९ ॥ विगताशेषसंभंचिदात्मानमुपास्महे ॥ निष्कौतुकनि
रारंभानिरीहंसर्वमेवच ॥ १०० ॥ निरंशानिरीहंकारंचिदात्मानमुपास्महे ॥ सर्वस्यातःस्थितंसर्वमप्यपरैकरूपिणम् ॥ १०१ ॥ अपर्ययत
चिदारंभंचिदात्मानमुपागतः ॥ त्रैलोक्येदेहमुक्तानान्तंमुन्नतमाततम् ॥ १०२ ॥ प्रचारसंकोचकरंचिदात्मानमुपागतः ॥ लीनमंतर्बहिः
स्वाधान्कोढीकृत्यजगत्स्वगान् ॥ १०३ ॥ चित्रंभृहज्जालमिवचिदात्मानमुपागतः ॥ सर्वयत्रेदमस्येवनास्येवचमनागपि ॥ १०४ ॥
सदसद्रूपमेकंतंचिदात्मानमुपागतः ॥ परमप्रत्ययंपूर्णमास्पदंसर्वसंपदम् ॥ १०५ ॥ सर्वाकारविहारस्यंचिदात्मानमुपागतः ॥ स्नेहा
धारमयोऽशांतंजडवताहतिप्रमैः ॥ १०६ ॥ युक्तंभुक्तंचिद्वीपंबहिरंतररुपास्महे ॥ त्स्तरःपद्मिनीकंदंतुंसर्वगसुंदरम् ॥ १०७ ॥

चरीजापरत्वमौसकोचःसुपुस्तित्करम् ॥ अतर्बहिश्च्येनआमान्ब्यासान्जगत्क्षुण्णारण्यक्षिणःकोढीकृत्यांअर्भाव्यलीनंप्रच्छन्नतयास्थितम् ॥ १०३ ॥ १०४ ॥ स
र्भसर्वसत्तानिर्वाहकत्वात्सद्रूपत्वस्येसत्तानिर्वाहकत्वादसद्रूपभित्तिभावः ॥ परमप्रत्ययमत्यतविश्वासाहंचिदेकरसत्वा ॥ सर्वासांसंपदांसुखत्वानामास्पदंप्रतिष्ठाम् ॥ १०५ ॥
स्नेहलैलनिरुपाधिप्रेमाचतदाधारम् ॥ जडानादेहादीनानावातानांप्राणानांष्टिवातानाचाहिरिध्यासोभिघातश्चतत्पुटैर्भ्रमरशातमविनष्टम् ॥ धातदृशातैर्युक्तस्वदृशातुमुक्त
च ॥ १०६ ॥ त्स्तरसिपद्मिनीकंद्वन्निगूढम् ॥ सर्वेषांहस्तपादाद्यगानासुंदरदृढविष्टभक्ततुरज्ज्वदाधारम् ॥ १०७ ॥

१ कृतैकशेषद्विवचनातप्रचारशब्देनद्वैलेनप्रचारशब्दाज्जाग्रत्स्वमयोर्लातः ॥ प्रचाराचारवित्यत्रप्रचारावित्येवोपेक्षितमितिभाति २ प्रकृतिभावाभावशब्दादंसः

न मन्त्राग्रवेदभण्यमाह ॥ अभीराणञ्जिति ॥ १०८ ॥ अर्ह्ययगतवद्विभिरपहनुमशस्यम् ॥ आभासकामिम्यक्तिम् ॥ १०९ ॥ रजनस्वस्यास्याम्नाभिव्यजकम् ॥ ११० ॥ १११ ॥
 मारत्याप्यारापटशाअरित्लमह ससगाप्यारोपदशानुममयसर्व अपबादशानुअहृत्यारोपनिमित्तमहकारोपिनाहं इतरनुद्यतरानाहृत्यप्यारोपापबादभ्यातत्त्वविदितवतो
 ममजग रुतैरुमिमापामपबाअलुअथकास्थिरमरुमिमास्त्विल्लवगतज्वरोमामीत्यर्थ ॥ १११ ॥ ॥ इतिश्रीबासिष्ठमन्तास्यपकारोनि पू ए
 कादशम ॥ १११ ॥ ॥ ११२ ॥ ॥ बहिनोरार्गनि सगामत स्वच्छालमास्वरात् ॥ जनकाविस्थितिरानोगुरुभोक्तामिद्विपहीत् ॥ १ ॥ तेजनकाद्ययोजीधन्मुक्ताअत सत्यपदे

जनताजीवनोपार्यचिदाल्मानमुपागत ॥ अक्षीरणवसभूतमशशांकमुपस्थितम् ॥ १०८ ॥ अर्ह्ययमन्तंसत्यचिदाल्मानमुपास्महे ॥
 शब्दरुपरमस्यशर्धैराभासमागतम् ॥ १०९ ॥ तरेवरहितंशांतचिदाल्मानमुपागत ॥ आकाशकोशविशदसर्वलोकस्वरजनम् ॥ ११० ॥
 नरजननचाकाशचिदाल्मानमुपागत ॥ महामहिसासदितंरहितं सर्वभूतिभि ॥ कठत्वेवाप्यकर्तारंचिदाल्मानमुपागत ॥ १११ ॥ अखि
 लमिदमहममेवसर्वत्वहमपिनाहमयेतरस्वनाहम् ॥ इतिविदितवतो जगन्कृतमेस्थिरमथवास्तुगतज्वरोमवामि ॥ ११२ ॥ ॥ इ० वा०
 वा० दे० मो० नि० पू० जीवन्मुक्तनिश्चययोगोपदेशानामएकादश सर्ग ॥ ११ ॥ ॥ ११ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इतिनिश्चयवत
 स्तमहानोविगतैनस ॥ सत्या सत्येपदेशेतिममेसुखमवस्थिता ॥ १ ॥ इतिपूर्णधिरोधीरा समनीरागचेतस ॥ ननिदतिननदतिजी
 वितमरणतया ॥ २ ॥ इत्यलक्ष्यचमत्कारानारायणभुजाइव ॥ ऋजव स्वलिताकाराअपराइवमेरव ॥ ३ ॥ रेमिरेवनखंडेपुद्गीपेपुनगरे
 पुत्र ॥ देवोपवनमालासुखैर्गेषुसुराइव ॥ ४ ॥ भ्रमु कुसुमपूर्णासुदोलादोलचलासुष ॥ विचित्रवनलेखासुमेरुशृगशिखासृच ॥ ५ ॥
 षड्भुविजितशत्रुणिचामरच्छन्नवतिच ॥ विचित्रायानिराज्यानिषिन्नाचारमयानिच ॥ ६ ॥ अनुजम्भुरिमान्सर्वान्नानाचारविचेष्टि
 तान ॥ श्रुतिस्मृत्युदितारभामितिकत्तंभ्यतमिति ॥ आइदृशीरमणीयेपुल्लनाहास्यहारिपु ॥ विहाराहाररन्ध्रेयुभोगोभोगेपुभूपिता ॥ ८ ॥

भाषितत्पदार्थेष्ववस्थिता ॥ १ ॥ बहिष्णापीशोधितत्वपदार्थोपियाम् ॥ आतएवार्तबहिष्णुसमनीरागचेतस ॥ २ ॥ अलक्ष्येषुसुमतमेपिलक्ष्यवेधनचमत्कारोपेयाम् ॥ अ
 तपवनारायणभुजाइवस्थिता ॥ स्वलिताकारानमत्वभावाअपरोभेरुबडकस्थिराः ॥ ३ ॥ तेपोसमदृष्ट्याविहारप्रपथयति ॥ रेमिरेवत्यादिना ॥ ४ ॥ दोक्तानामोलेभ्य
 एतानु ॥ ५ ॥ विचित्राअथास्त्रिवगयिपुतानि ॥ ६ ॥ नानाचाराबहुविधशिष्टाचारासीद्विषेष्टिताननु, इतान्प्रथमनुजगमु ॥ स्वयमप्यनुष्ठितवन्तइत्यर्थ ॥ इतिहृष्येकभुक्तिस्व
 र्णिकाआर्थाप्यभायस्यालक्ष्याभितिकत्तंभ्यतमिति ॥ अनुजम्भु ॥ ७ ॥ इदृशीरमणीयेपुल्लनाहास्यहारिः रवन्वीयेभुभोगोभोगेपुभुक्तायेषु ॥ ८ ॥

विविधुर्निर्विद्युः ॥ ९ ॥ बराचरभूतेः सहितेषुसर्वभुवनेषु विभ्रान्ताः सुखिताः अखिलाजन्तवोयैस्तथाविधेषुयज्ञक्रियाकलापुगाहस्थेषुच ॥ अयवाआत्मासर्वेषांभूतानांलो
क ॥ यथैवबहुधित्वाबालामातरपर्युगासते एवसर्वाणिभूतान्यग्निहोत्रमुपासतेइत्यादिश्रुतेरितिभाव ॥ ११ ॥ परुषाणिक्रूराणिह्यशसहानिचिन्तानियासु
हन्तवित्तैः शत्रुभिरुद्धतासुपरिभूतासु ह्यद्वरातिषुविपस्विनियावत् ॥ १२ ॥ १३ ॥ महदपिप्रेथ्यैर्मितिशेषः ॥ कुलशैलाहिमवदादयः ॥ १४ ॥ जलराशिरितिव्यतिरेकदृष्टतः ॥

विविशुश्रारुचूतासुमंदारवलितासुच ॥ अप्सरोर्गातपूर्णसुनंदनोधानभूमिषु ॥ ९ ॥ सचराचरभूतेषुविश्रान्ताखिलजंतुषु ॥ यज्ञक्रिया
कलापेषुगाहस्थेषुयथाक्रमम् ॥ १० ॥ तेरुहंतगजैद्रासुभ्रांतभूरिशिवासुच ॥ भेरीभांकारभोमासुसंग्रामार्णववीथिषु ॥ ११ ॥ तस्युःप
रुषचित्तासुहृतवित्तोद्धतासुच ॥ संरंभक्षोभरौद्राषुसर्वासुदंडरीतिषु ॥ १२ ॥ मनस्संभानुरागमनुपाधिगतभ्रमम् ॥ असक्तंमुक्तमाशां
तंपरंसत्वपदंगतम् ॥ १३ ॥ नममज्जुः क्वचिदपिसंकटेपुमहत्स्वपि ॥ महदभ्युपयतेपुकुलशैलाः सरःस्विव ॥ १४ ॥ नोल्लासविलासि
न्याश्रियापरमकांतया ॥ परिपूर्णैर्दुलक्ष्म्येवजलराशिरवूहह ॥ १५ ॥ नमम्लौढुः खशोकेनश्रीभ्णेणवनस्थलम् ॥ जहर्षचनभोगौषि
रवस्थायैरिवौषधी ॥ १६ ॥ तेहिकेवलमव्यग्राः कुर्वतः कामंजरीः ॥ इष्टानिष्टफलरामनाभिलेषुनतत्यजुः ॥ १७ ॥ नोदगुः कार्यसंपत्ता
वाक्रान्तानास्तमाययुः ॥ जल्लेषुनसुखप्राप्तौमल्लुनैवचसंकटे ॥ १८ ॥ मुमुक्षुर्नविमोहेपुनममज्जुर्विपत्कर्मः ॥ नजहर्षुः शुभैः शोकैरुरुदु
र्नभवानिव ॥ १९ ॥ प्राकृताचारसंप्राप्तेकुर्वतः कर्मकेवलम् ॥ स्थिताविगतसंरंभमपराइवमेरवः ॥ २० ॥ तांलदृष्टिमवपृथ्यराघवाघ
विनाशिनीम् ॥ अनहंकृत्यहंकारोविहरस्वयथाक्रमम् ॥ २१ ॥ यथाभूताभिमामेवपथ्यन्सर्गपरंपराम् ॥ मेरुस्थितोव्यिंगंभीरः सममास्व
गतभ्रमः ॥ २२ ॥ चिन्मात्रं सर्वमेवेदमित्यभाभासातांगतम् ॥ नेहसत्यमसत्यंवाक्चिदस्तिनकिंचन ॥ २३ ॥ महत्तामलमालंब्यत्यक्केद्
मवहेलया ॥ असक्तबुद्धिः सर्वत्रभवभव्यभवदयी ॥ २४ ॥ किरोदिपिघनोहेगंमदूवचानुशोचसि ॥ भ्रमस्युद्धांतचित्तथसौम्यावर्त्त
तृणंयथा ॥ २५ ॥

दूलोपेदतिदीर्घः ॥ १५ ॥ १६ ॥ अव्यथाः कर्तृत्वाभिनिवेशरहितः ॥ काम्यतदतिकामाभोगालक्षणाभंजरी कुर्वतोऽनुभवतः ॥ १७ ॥ शत्रुजयादिकार्यसप्तोसत्यांनउद
गुरुकर्मपापुः ॥ शत्रुभिराक्राताथअस्तमपकर्षनाययुः ॥ १८ ॥ विमोहेषुविमोहेहेतुषुक्लेशेषु ॥ विपदाकर्मैराक्रमणैः ॥ १९ ॥ प्रकृतएवप्राकृतः स्वस्ववर्णोचितआचारस्ते
नसमाभेविषये ॥ २० ॥ अनहंकृतौअहंकारनिष्कटशुद्धचिन्मात्रेअहंकारआत्मबुद्धिर्यस्यतथाविधः सत् ॥ २१ ॥ यथाभूतायथास्थिताम् ॥ मेरुस्थितः स्थिरः ॥ २२ ॥
कीदृशतयथाभूतदर्शनदाह ॥ चिन्मात्रमिति ॥ २३ ॥ महत्तामलताम् ॥ २४ ॥ २५ ॥

गभरा स्यात्स्वटा नि ॥ २६ ॥ न विपत्तुः स्वयत्सात्तत्तुलबद्धत्वात्ताभ्यम् ॥ एकांतबुद्ध्यानिश्चितबुद्ध्यापत्तद्दृष्टिर्थाविषयैवाक्यसाधनअभ्यहाराज्यप
 रितान्नादित्तन्मत्तयावदक्षितप्रश्नशिक्षारिष्ये ॥ २८ ॥ इति श्रीवासिष्ठमन्तास्यप्रकारो निर्वाणप्रकरणेद्वावशा सर्ग ॥ १२ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ वणितास्तस्व
 वापनशामनादिलयक्रम ॥ प्राणरोधेनतत्कर्षाटिकाप्रोपरय्यते ॥ १ ॥ उपशमप्रकरणेवर्शितयोवासेनाक्षयहेत्वोज्ञानयोगक्रमयोमध्येतममाधिकारिविषयेणज्ञानविलासेन
 कामनादिलपरत्तयाप्यहतायोपिरामोर्धमप्यनाधिकारिणामुपकाराययोगक्रमेणापिवासेनानाराप्रकारजिज्ञासमानपृच्छति ॥ सम्यग्निहाभ्याम् ॥ १ ॥ २ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

श्रीरामउवाच ॥ अहोनुज्ञागवन्नूनसम्यग्जातमलक्षय ॥ त्वत्प्रसादात्प्रबुद्धोस्मिसूर्यसगादिवांबुजम् ॥ २६ ॥ आतिरसंगतानूनमि
 द्दिकागर्द्वीवमे ॥ संशान्ताविलसदिह करिव्येवचनतव ॥ २७ ॥ व्यपगतमदमोहोमानमात्सर्यमुक्तश्चिन्तरमुदितात्माशांतशोकश्चिरे
 ण ॥ पुनरसुगमगच्छन्स्वच्छयैर्कांतबुद्ध्यायदिहवदसिसाधोतत्करियेविशंक्रम ॥ २८ ॥ ॥ इ०वा०वा०दे०मो०नि०पू०जीवन्मुक्तस
 गयनिरूपणनामद्वादश सर्ग ॥ १२ ॥ ॥ १३ ॥ श्रीरामउवाच ॥ सम्यग्ज्ञानविलासेनवासनाविलयोदये ॥ जीवन्मुक्तपदेवसन्न
 नविश्रांतवानहम् ॥ १ ॥ प्राणस्पटनिरोधेनवाग्मनाविलयोदये ॥ जीवन्मुक्तपदेवसन्नवदविश्रम्यतेकथम् ॥ २ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥
 संसारीतरणयुक्तियोगाशब्देनरुच्यते ॥ ताविद्धिद्विप्रकारत्वंचित्तोपशमधर्मिणीम् ॥ ३ ॥ आत्मज्ञानप्रकारोस्याएक प्रकटितोभुवि ॥
 द्वितीय प्राणसराधशृणुयोयंमयोच्यते ॥ सुलभत्वाद्ददु स्वत्वात्कतर शोभनोनयो ॥ येनावगतमात्रेणभूय
 स्सोभानयाधते ॥ १ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ प्रकरोद्वावपिप्रोक्तौयोगाशब्देनयपि ॥ तथापिरुद्धिमायात प्राणयुक्तावसौशशम् ॥ ६
 एकोयोगलयज्ञानसमारोत्तरणक्रमे ॥ समावुपायोद्वावेवत्रोक्तावेकफलप्रदौ ॥ ७ ॥ असाध्यकस्यचियोग कस्यचिज्ज्ञाननिश्चय ॥
 ममत्वस्मिमत साधोस्तुसाध्योज्ञाननिश्चय ॥ ८ ॥ अज्ञानपुनरज्ञातस्वप्नेष्वपिनतद्भवेत् ॥ ज्ञानसर्वास्वस्यास्तुनित्यमेवप्रवर्तते ॥ ९ ॥

गत्कुर संतोषिउपशमनकरणोक्तमेवराजयोगहृद्योगप्रकाट्टयत्साप्यप्रतिमानति ॥ संसरोतिद्वाभ्याम् ॥ ३ ॥ १४ ॥ तत्रप्रथमतयो कतरस्यसुकृत्यमितिशेषोपपृच्छति ॥ सुल
 भत्वार्थि ॥ क्षोभोविशेष ॥ ५ ॥ प्राणयुक्तौ प्राणनिरोधे ॥ असीयोगाद्य ॥ ६ ॥ ७ ॥ कस्यचित्तसुकुमारचित्तस्यमाणसरोधु खासहिणोर्दृढयोगोऽसाध्य ॥ कठोरचि
 त्तस्यविचारारालम्ब्यज्ञाननिश्चयोऽसाध्य ॥ ममशुद्धचित्तस्यविचारारालस्यज्ञाननिश्चय सुसाध्योऽभिमतइत्यर्थ ॥ ८ ॥ विचारारालताहिज्ञानाज्ञानस्वरूपविवेकासा
 धर्षेभ्याम् तन्प्राणारालस्यव्येसभाधितमित्याशयेनाह ॥ अज्ञानमिति ॥ प्रवर्ततेस्वतएवप्रथयेत् ॥ तथाचाज्ञानस्यवैशेषाक्षिणाप्रसिद्धत्वात्सात्तस्यत्वप्रकारातया
 भ्यन पर्विहर्षेपथ्यस्यचानुभवारेवसिद्धेर्विवेकसभाज्ज्ञानसुकुमारयोगलुनतयतिबुष्करइतिभाषः ॥ १ ॥

प्रश्लेशकालविषयादिवासेहेतुनापेक्षत्वादिपियोगोदुष्करत्वाह ॥ धारणेति ॥ धारणादेशोवासो गिरिकूटचंद्रतारादिहृदयकंठतालुमूलभूमध्यस्थि ॥ आसनदेशानु-
 समंशुचौराकर्कवाङ्गिवालुकविचितिशब्दजालाश्रयादितिः ॥ मनोनुकूलेनतुचक्षुषीडनेगुहानिरुद्धाश्रयणेप्रयोजयेदिति श्रुतिस्त्वतिशाल्मप्रसिद्धत्वात्साध्यत्वेनयोगःसुसाध्यतां
 नायाति ॥ निरुत्साहानामदमतीनामूर्खानांपुरुषापसदानामिबनधीरस्यसमर्थस्ययतमानस्याधिकारिणःशाल्मीयेसाधनेसुसाध्यत्वकटसाध्यत्वविकल्पचित्तयुक्त्याह ॥ अ-
 धयेति ॥ १० ॥ एवमवातरप्रभनिरस्यपूर्वप्रश्नोत्तरवक्तुमुपक्रमते ॥ द्वावित्यादिना ॥ ११ ॥ प्राणापानतयाप्राणापानयोःसमासांपवत्तिह्येणहःप्रसिद्धःसिद्धिकामानांखे-
 चारत्वाद्यनतसिद्धिदः ॥ ज्ञानकामानानुबुद्धिदःसाक्षात्कारहेतुः ॥ अतस्तत्त्वत्वित्यर्थः ॥ १२ ॥ तमेवसमाधिमुखविश्रांतिफलकीर्तनेनापिप्ररोचयन्नाह ॥ भवेति ॥ हेतुपसुत-
 त्वंचेतसाधुक्चित्तेनमुखानिलस्यप्राणस्यस्फुरणसचरणतनिरोधेनसम्भवतिसिद्ध्यातितथाविधास्थितिप्रतिष्ठागतःसद्गृहप्रत्यग्रपेअक्षयेपरेपदेयोगश्चित्तवृत्तिनिरोधस्तद-
 धारणासनदेशादिसाध्यत्वेनसुसाध्यताम् ॥ नायातियोगोत्थयवाविकल्पोनैवशोभनः ॥ १० ॥ द्वावैवकिलशास्त्रौक्तौज्ञानयोगौरूप-
 द्वाह ॥ तत्रोक्तंभवतेज्ञानमंतस्थज्ञेयनिर्मलम् ॥ १ ॥ प्राणापानतयारूढोद्वेदहृद्गुहाशयः ॥ अनंतसिद्धिदःसाधोयोगोयंबुद्धिदःशृणु ॥ १२ ॥
 मुखानिलस्फुरणनिरोधसंभवस्थितिगतोदृप्तपसुतचेतसाक्षये ॥ समाहितस्थितिरिहयोग्युक्तितःपरपदेप्रगलितगर्गनिवत्स्यसि ॥ १३ ॥
 इत्यार्षेवावा० दे० मो० नि० पू० ज्ञानविचारयोगोपदेशोनामत्रयोदशःसर्गः ॥ १३ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥
 अस्तितावदन्तस्तस्यतस्यकचिदयंकिल ॥ जगद्रूपःपरिस्पदोऽष्टगठ्णामरारविव ॥ १ ॥ तत्रकारणतांयातोब्रह्माकमलसंभवः ॥ स्थितःपि-
 तामहत्वेनसृष्टभूतभरश्चमः ॥ २ ॥ तस्याहंमानसःपुत्रोवसिष्ठःश्रेष्ठचेष्टितः ॥ ऋक्षचक्रंक्रुवधृतेनिवसामियुगंप्रति ॥ ३ ॥ सोहंकदाचिदा-
 स्थानेसर्गेतिष्ठञ्छतक्रतोः ॥ श्रुतवान्भारदादिभ्यःकथांसुचिरजीविनाम् ॥ ४ ॥ कथाप्रसंगेकस्मिंश्चिदथतत्रान्युवाचह ॥ शातातपो-
 नाममुनिर्मानिमानामहामतिः ॥ ५ ॥ मेरोरीशानकोणस्थपद्मरागमयेदिवि ॥ अस्तिकल्पतरुःश्रीमाञ्जुगेचूतइतिश्रुतः ॥ ६ ॥
 भ्यासयुक्तिःसमाहितस्थितिःसृचिगलितगीर्वाणगोचरनिरतिशयानदरूपोमूला निवत्स्यसिस्थास्यसि ॥ १३ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम० तात्पर्यप्रकाशोनिर्वाणप्रकरणेपू०
 त्रयोदशःसर्गः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सुरससंख्युतस्यात्रमुहुडस्यदिदक्षया ॥ वसिष्ठगमनमेरुसच्छृंगंवात्रवर्णयति ॥ १ ॥ प्रसूतोप्राणायामादियोगकममुशुडोक्तिप्रप-
 चनेनविस्तराद्वर्णयिष्यन्मुहुडाख्यायिकामारगते ॥ अस्तीत्यादिना ॥ तस्ययोगिगिश्वातस्थानत्वेनवर्णितस्यपरमपदस्थकचिद्विषाद्यतप्रदेशोपादेस्त्यविश्वामभूतानीतिश्रुतेर्जगद्-
 पोब्रह्माडाकारःपरिस्पदोविवर्तः ॥ १ ॥ तत्रब्रह्माडेभुप्रकापतिप्रभृतीनांकारणतांयातः ॥ २ ॥ ऋक्षचक्रेनक्षत्रचक्रेसप्तधिलोके ॥ युगशब्देनयुगसमूहोवैवस्वतमन्वतरंक्ष्यते
 ॥ ३ ॥ शतक्रतोःरिदस्यआस्थानेसन्नायाम् ॥ ४ ॥ मौनीअल्पनापिता ॥ मामीमाननर्हिःप्रमाणकुराशश्च ॥ ५ ॥ यदुवाचतदाह ॥ मेरोरित्यादिना ॥ पद्मरागमयेभ्येगेदिविन-
 जोदेशेचूतइतिश्रुतोःकल्पतरुरस्ति ॥ ६ ॥

कल्पार्थं हे म ह्रुच्ये तन्मयीभिः कल्पलताभिः प्राप्ते ॥ अ८ ॥ १ ॥ यतो विष्णोर्भक्तिरत्नप्रधानं ॥ १० ॥ तत्तथा विधीर्भजी विससाधनदशायापुण्यं कलदरापापमुदयपरमपुरुषाया
 >युदयपुरुषमेव ॥ संभावनायां लिङ् ॥ ११ ॥ मूर्धोपिमयापृष्टेनेतरातातेन इति उक्तप्रकारेणैव मुष्टोवर्णितः ॥ तदुक्तेः प्रसासा मा भत्सराकारपर्यति ॥ सत्यमुक्तवानिति
 ॥ १२ ॥ ११ ॥ ११ ॥ तद्वर्णनं वर्णयति ॥ इत्येति ॥ रत्नैर्भक्तिः कथयति ॥ मन्वासावपयुक्तेन रसेन मदेनेव कुम्भा विराणाणरजयत्नो हिती कुर्वत् ॥ क्षीबाहिलो ह्निताय नानाम्
 सिद्धा ॥ १५ ॥ कल्यांतज्वलनाद्भुतानां ज्वालानां विषुषादि सपन्नदेत्युत्प्रेक्षाः संचितरोतोपचितम् ॥ इन्द्रनीलानिशिखादशकम्पप्रचताः प्रभाएषधुमायस्येत्युत्प्रेक्षाया मुप

तस्य कल्पतरोर्मूर्ध्नि दक्षिणस्कंधकोटरे ॥ कलधौ तलताप्रोते विद्यते विहगालयः ॥ ७ ॥ तस्मिन्निवसति श्रीमान्मुष्टुढो नाम वायसः ॥ वी
 तरागोष्टुह्लकोशे त्रक्षेत्रे निजपक्षे ॥ ८ ॥ सययाजगतां कोशे जीवती हस्तुराश्विरम् ॥ चिरजीवी तथा स्वर्गे न भूतो न ज्ञ विष्यति ॥ ९ ॥ सदी
 घायु सनीरागः स श्रीमान्ममहामति ॥ स विश्रांतमतिः शान्तः सकातः कालकोविदः ॥ १० ॥ सययाजीवति स्वगलये ह्यदिजीव्यते ॥ त
 द्रवेर्जीवितपुण्यदीर्घचोदयमेव च ॥ ११ ॥ इतितेन मुष्टुढो सौभ्रूयः पृष्टेन वर्णितः ॥ यथावदेव देवानां सप्तायां सत्यमुक्तवान् ॥ १२ ॥ कथाव
 सरसशातावययाते सुव्रजे ॥ मुष्टुढो विहगद्रुमहंयात कुतूहलात् ॥ १३ ॥ मुष्टुढः संस्थितो यत्र मेरोः शृगतदुत्तमम् ॥ स प्राप्तवान्क्षण
 नाहपयरागमय दृष्टत् ॥ १४ ॥ रत्नगौरिककतितेनेजसावद्विचर्षसा ॥ मध्वासावरसेनेवरजयत्ककुम्भांगणम् ॥ १५ ॥ कल्यांतज्वलनो
 ज्वालापिठो द्विभिवसंचितम् ॥ इन्द्रनीलशिखाधूममालोकारुणितो धरम् ॥ १६ ॥ सर्वे पामेवरागाणाराशि मद्राविवस्थितम् ॥ सर्वसं
 ध्याप्रजालानां घनमेकमिवाकरम् ॥ १७ ॥ उक्ताति कुर्वतो मेरोर्ब्रह्मनाम्बेव निर्गतम् ॥ मूर्धानमागतकांतवाहवं जठरानलम् ॥ १८ ॥
 सुमेरुवने देव्ये वनवालककरजितम् ॥ लीलयादातुं भिदुस्वनीतहस्तशिखांगुलिम् ॥ १९ ॥ ज्वालाभिरिव मालाभिररुणाभिः पयोमुखम् ॥
 खगनुभिवसस्यं दर्शैलस्यमिवाहवम् ॥ २० ॥

पतिः ॥ १९ ॥ सर्वे पारागणालौहिव्यानासंबंधाग्निनारागाणां रश्मिच्छानो वा ॥ १७ ॥ ब्रह्मनाम्बा मुष्टुभ्रया उक्ताति योनेन ब्रह्मरश्मिभित्वा निर्ममनं कुम्भतश्चिकीर्षतो मेरोर्जठ
 राचिगतं मूर्धनि शिरः प्रदेशमागतं वाहवं ब्रह्मामिकस्य अठरानलमिबस्थितमित्युत्प्रेक्षा ॥ १८ ॥ सुमेरुवने देव्यालीलाया कीर्त्तिका कीर्त्तुकेन इंद्रनादात्पृष्टीतुल्येनीतप्रसारितमलककर
 सरजितं ह्लास्यशिखावत्सहस्रं गुलिकातमिब ॥ १९ ॥ मालाभिरिव पयितामिज्वालाभिः स्वंगनुभिवसस्य रश्मिच्छितमत्परीलस्यं पर्यतवाहवं देव्ये वाहकत्वात्तिस्रो वापापुमि
 पयोमुखेपस्वतया विधेर्ब्रह्मनाम्बेर्ब्रह्मरश्मिभिरिव स्थितम् ॥ स्वंगपक्षे पयोनिर्गौरिकज्जुलेः कपफागेयस्य ॥ २० ॥

कचद्वलेशु श्रवणाभिभिः श्रवणागुण्यदि स्विन्यादी स्पट्टरुध्रुवागण्यदि तु भिव आकाशं परिचुवतव्यामुव दिव उन्नतम् ॥ २१ ॥ मुरजावापभेदाः ॥ २१ ॥ वनभूष्यायु
 तानापुटानावनलक्ष्मणात्त्यमहयमिव स्थितम् ॥ ध्वनत्पट्टपेटकभ्रमरसमूहोयस्मिन् ॥ २२ ॥ वनपक्तिवद्विकसत्यातालपत्राणामावह्येवापत्तया ॥ उदारो मदमन्मथैसर्वत्रा
 णिनयस्मिन् ॥ २३ ॥ तापसत्वेनोत्प्रेक्षते ॥ वरेति ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ पारकः स्वविधिम् ॥ २७ ॥ सितहरितादिवर्णवर्नकुसुमराशिलक्षणेः प्रतिदिननवैरंगैरजकद्वैर्दिविव्योऽत्रि
 विहितानि लिखितानीव अमलानि चित्राणि येन तथा विधममरयुवतिवर्गस्य लीलाचलक्रीडापर्वतभूतभैरवशिरः श्यमहसप्राप्तवानिति प्राक्तनचतुर्दशश्लोके सैवो धामन्वयः ॥ २८ ॥

ताराः प्रभुमिवाकाशमंगुलाभिः विवन्निभिः ॥ कचटं शुनखात्राभिः परिचुवदिवोन्नतम् ॥ २१ ॥ गर्जज्जीमूतमुरजं भृशानां तु मंडपम् ॥ ह
 सत्कुसुमगुच्छाढ्यन्वनत्पट्टपेटकम् ॥ २२ ॥ इतं तालदलावह्येवापरिहासादिवस्फुरत् ॥ दोलालोलाप्यरोच्यदुदारमदमन्मथम् ॥ २३ ॥
 शिलाविश्रांतिविविधमिथुनाश्रितकंठरम् ॥ वरावराजिनं शुभ्रगंगा यज्ञोपवीति च ॥ २४ ॥ तापसं पिंगलमिव वेणुदंडधरं स्थितम् ॥ गंगा
 निर्जरनिर्झादिलतागृहगतामरम् ॥ २५ ॥ गंधवर्गीतसुभ्रगमामोदमधुरानिलम् ॥ फुल्लेहमांबुजोत्सं तारारत्नविभूषितम् ॥ २६ ॥ व्यो
 मः पारमिव प्राभं पिंगलमैरवंशिरः ॥ २७ ॥ सितहरितपीतपाटलधलैर्वनकुसुमराशिनवरंगैः ॥ द्विविधविहितामलाचित्रं लीलाचलममर
 युवतिवर्गस्य ॥ २८ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० भृशुंडोपाख्याने मरुशिखरवर्णनं नाम चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उ
 वाच ॥ ॥ कुसुमापूर्णकल्याभ्रकुंतले तस्य मूर्द्धनि ॥ कल्यांगमहमद्राक्षशाखाचक्रमिव स्थितम् ॥ १ ॥ पुष्परेणवभ्रवलितं रत्नस्तवकदंतु
 रम् ॥ उत्सेधनिजिताकाशं शृंगेशृंगमिवापि तम् ॥ २ ॥ तारद्विगुणपुष्पौ धं मेघद्विगुणपल्लवम् ॥ रश्मिद्विगुणरेणवभ्रवंतं द्विद्विगुणमंजरीम्
 ॥ ३ ॥ स्कंधे पुष्पकिन्नरीगीतद्विगुणभ्रमरस्वनम् ॥ दोलालोलाप्यरोलां कद्विगुणीकृतपल्लवम् ॥ ४ ॥

इति श्रीवासिष्ठम० तात्पर्यप्रकाशे निर्वणप्रकरणे पू० चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥ ॥ शृंगे कल्पतरुश्रुतः पुष्पक्षयादिसंपदः ॥ स्कंधे काककुलंतत्र भृशुंडश्चेहवर्षते ॥ १ ॥
 कुसुमापूर्णिकल्याभाण्येव कुतलाः केशाद्यास्मिस्तथा विधेतस्य श्यस्य मूर्धनि शिरोदेशे प्राणिनामजिलपितार्थपूरणाय कल्पंतदतिकल्पान्यंगानि शाखायवयवायस्य तथा विधप
 रितः समप्रस्तशाखापक्विलाच्छाखाचक्रमिव स्थितम् परवैचित्र्यमागतमित्यंतद्वदशश्लोकोक्तविशेषणविशिष्टमर्थान्तरात्तातपोक्तचतुर्दशमहमद्राक्षामिति संबंधः ॥ १ ॥ पुष्परे
 गुलक्षणे रथैर्वलितंब्यामम् ॥ उत्सेधौ अन्यस्य ॥ शृंगे प्राग्वर्णितमेरुशृंगे ॥ २ ॥ नकेवलमुत्सेधैव निजिताकाशं किन्तु ताराद्विद्विगुणपुष्पौ धादिनापीत्याह ॥ तारेति ॥ तद्विहि
 गुणमंजरीमितिनयूतयेतिकपिनकपीति कृत्स्ननिषेधच्छादसः कपोलोपः ॥ ३ ॥ दोलालोलाप्यरोलां कानामोठकरपट्टपल्लवैर्द्विगुणीकृतपल्लवम् ॥ ४ ॥

कामदत्तत्वाशरविद्वारार्थकृतबिहगमवषे सिद्धगधषषसप्तौर्द्विगुणयास्यासायाउभ्यानिष्यन्त्रविहगमायस्मिन् ॥ रत्नकौतिलक्षणयाअच्छनीहारद्विगुणयात्वथादशौकपरि
द्वितरगनिवस्थितम् ॥ ५ ॥ औषत्वातिशयेनचर्बिबसमाश्लयारस्तरसपूर्येबह्विगुणागानिअतएवइतिफलानियस्य ॥ स्कधमूलेपुसलति.कस्याधिर्द्विगुणीकृतानीवपवाणि
यस्य ॥ ६ ॥ ७ ॥ अप्तरोलक्षणपनरीशिवलयस्वने कटककणितैर्भूगानुत्साययहीता कुट्टुमानामातारामकरा यस्य ॥ चकार प्राक्तनविशरणरत्यसमुच्चयाथ ॥ ८ ॥ ज
गजालप्रतोहोमिन्स्थितम् ॥ अंततानामनषधीनादरानामाशानांविशोपरिरूपम् ॥ ९ ॥ १० ॥ अशुर्किर्दिव्यवर्द्धेभ्रिध्याख्यामिर्वाधिकामपपूरकम् ॥ लतानाविलसन

निद्वगधवमघातद्विगुणोत्यविहगमम् ॥ रत्नकौतल्यच्छनीहारद्विगुणत्वग्वतांशुकम् ॥ ५ ॥ चंद्रधियसमाश्लेपद्विगुणां गवृहफलम् ॥ मू
लर्मलीनकल्याभ्रद्विगुणीरुतपवकम् ॥ ६ ॥ सुरसंवलितस्कधपत्रविश्रांतकिनरम् ॥ निकुजकुजजीमूतकच्छसुमसुरादिकम् ॥ ७ ॥
स्वाकारिविपुलभंगानुत्सायवलयस्वने ॥ अप्सरोभ्रमरीशिश्रृगृहीतकुसुमांतरम् ॥ ८ ॥ सुरकिंनरगंधर्वविद्याधरवराश्रितम् ॥ जगज्जा
लमिवानंतंशशाशाफाशरूपकम् ॥ ९ ॥ नीरधकलिकाजालनीरधमृदुपहवम् ॥ नीरधविकसत्पुष्पं नीरधवनमालितम् ॥ १० ॥ नीरधम
जरीपुजनीरधमणिगुच्छकम् ॥ नीरधांशुकरब्राह्म्यलताविलसनाकुलम् ॥ ११ ॥ सर्वत्रकुसुमापूरे सर्वत्रफलपहवै ॥ सर्वाभोदरज पु
जे परवैचित्र्यमागतम् ॥ १२ ॥ तस्यकक्षेपुकुजेपुलतापत्रेपुपर्वसु ॥ पुष्पेष्वालयसंलीनान्विहगान्दृष्टवानहम् ॥ १३ ॥ निशानाथक
लावडमृणालशकलेधितान् ॥ अर्जुनाभोजिनीकदकवलान्ब्रह्मसारसान् ॥ १४ ॥ विरंचेरयहसानांपोतकान्सामगापिन ॥ उंकार
वंदद्भृद्वान्नस्रवियानुशासनान् ॥ १५ ॥ उद्रीणमत्रनिचयान्स्वाहाकारनिप्तस्वान् ॥ अस्त्यनैकतद्विपुंजनीलमेघसमोपमान् ॥ १६ ॥
दर्वनिरीक्षितान्प्रित्ययज्ञवेदिलतादलान् ॥ शुक्रान्कारानवाच्छयामाच्छिश्रुच्छिखिशिखाशिखान् ॥ १७ ॥ गौरिरक्षितवर्षीचान्की
मारान्वर्यहीण ॥ स्कंदोपन्यस्तनिशेषेशेवविज्ञानकोविदान् ॥ १८ ॥

शास्यम् ॥ ११ ॥ १२ ॥ कक्षेपुस्कथशाखासधिपु ॥ कुनेपुलतावतराखापेपु ॥ १३ ॥ विह्वेगुविशेषमाह ॥ निशानायेति ॥ निशाकरकलानांस्वाभुष्णालशकलानीब
नेधितान्प्रथितान् तथाअर्जुनाशुभाभोजिनीकंश्राविकबलानिपासायेयानयाविधाय ब्रह्मवाहनभूतास्सारसापृहसान् ॥ १४ ॥ उंकारस्त्यबेरानीचरइत्यार्थीलोचनस
हृत्पत्यामुद्धेरोमिमभूतान्रापपद्मलविपास्वनुशासनगुठुमवाह्विधिनाप्ययनयेषाम् ॥ १५ ॥ अग्निबाह्वशुकोलप्रवप्ययति ॥ उद्रीर्षेत्वादिना ॥ अस्त्यरीस्र नैकाप्ययेका
नितिदर्वृजाविनीलेषाम्प्रवणत समाउपनयापाम ॥ १६ ॥ यक्षवदियुक्तालीर्गानांइतिकुरालतानादलानीबस्वामाश्रुद्विजायुकरापुरजिलाहाहनभूतापशुकानांइच्छवामि
निषक्वानुपच्यते ॥ समुद्रोत्पान्प्रवपति ॥ धियुनिष्यादिना ॥ पित्सिन अश्रपित्सिबेभामास्यरा धिळायेषाम् ॥ १७ ॥ १८ ॥

व्योच्चैवजातानात्रैवतटानांभरणपर्यन्तभूमामवनवतरताअतएवबलाधिक्यान्महतामताएवव्योमपक्षिनाम्नाप्रसिद्धानांपक्षिजातिभेदानानित्यकीशामहायत्वाद्बधून् आवद्धनि
 लयान्कननीडान् ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ श्रुतीचप्राणिजातम् ॥ तत्रतस्मिन्क्षेत्रे ॥ २२ ॥ पुष्टानिचनानिपत्राणियस्याः ॥ २३ ॥ कालेदक्षिणशाखादर्शानंतरकालेकाको
 लद्रोणकाकाख्याःकाकाजातिभेदास्तेषांबल्यमडलम् ॥ कल्याणाणिसवतमघास्तादोघमिवस्थितम् ॥ २४ ॥ २५ ॥ पुण्यकृतानजानानाथोयिताओग्यानामप्सरसांस्वर्गनि
 सुरवभोगयोग्येस्कधकोटरेदतिपूर्वोणाव्ययः ॥ शान्त्यादिगुणरालित्वाद्परिक्षुभिताकाराः ॥ २६ ॥ मेघावातेनवायुनासमेनसमभागेनविभेद्यच्छिच्छाअपसारिताःकोटरेप्रवेशि

व्योच्चैवजातानांमहतांव्योमपक्षिणाम् ॥ बंधूनावद्धनिलयाच्छरदश्रसमाकृतीन् ॥ १९ ॥ विरंचिहंसजानन्यानन्यानशिशुकोऽद्र
 वान् ॥ कौमारबर्हिजानन्यानन्यानंबरपक्षिजान् ॥ २० ॥ द्वितुंडांश्चभरद्वाजान्हेमचूडान्विहंगमान् ॥ कलत्रिकबलान्गुग्गुधान्कोकिलान्
 क्रौंचकुक्कुटान् ॥ २१ ॥ प्रासचाषबलाकादीन्यदूनुन्यांश्चराषव ॥ भूतौघजगतीवाहंहृष्टवांस्तत्रपक्षिणः ॥ २२ ॥ दक्षिणस्कंधशाखा
 यांस्थितायावैदवीचसि ॥ अथाहंहृष्टवान्पुष्टपत्रायांमवरस्थितः ॥ २३ ॥ कालेकाकोलवल्यमंजरीजालमालितम् ॥ लोकालोकाचले
 रण्येकल्यात्रौघमिवस्थितम् ॥ २४ ॥ तत्रपस्थान्यहंयावदेकतेस्कंधकोटरे ॥ विचित्रकुसुमास्तीर्णैविविधामोदशालिनि ॥ २५ ॥ पुण्य
 कृद्योपितांस्वर्गप्रियस्तवकवासिताः ॥ अपरिक्षुभिताकाराःसभायांवायसाःस्थिताः ॥ २६ ॥ विभेद्यमेघावातेनसमेनवापसारिताःतेषां
 मध्येस्थितःश्रीमान्गुशुंडःप्रोन्नताकृतिः ॥ २७ ॥ मध्येचकाचखंडानामिदनीलइवोन्नतः ॥ परिपूर्णमनानीसमःसर्वांगसुंदरः ॥ २८ ॥
 प्राणस्यंदावधानेनित्यमंतमुखःसुखी ॥ चिरजीवीतिविल्यातश्चरजीवितयातया ॥ २९ ॥ जगद्धितदीर्घायुर्गुशुंडइतिविश्रुतः ॥ यु
 गागमापायदर्शनश्रौढमानसः ॥ ३० ॥ प्रतिकल्पचगणयन्खिन्नश्चक्रपरंपराम् ॥ जन्मनांलोकपालानांशर्वशकमरुत्वताम् ॥ ३१ ॥
 संस्मर्त्तासमनीतानांसुरासुरमहीभृताम् ॥ प्रसन्नगंभीरमनाःपेशलःसिग्धमुग्धवाक् ॥ ३२ ॥ अब्यक्तवक्त्राविज्ञातानिर्ममोनिरहंरु
 तिः ॥ सुहृद्दुस्तथाभिन्नंष्टयुत्रोगुरुप्रभुः ॥ सर्वदासर्वथासत्यंसर्वसर्वस्यसंस्तवे ॥ ३३ ॥

तादव ॥ २७ ॥ मानीमान्यः ॥ २८ ॥ प्राणस्यंदस्याश्वधानेननिरोधेन ॥ तथाप्रसिद्धतमया ॥ २९ ॥ ३० ॥ लोकपालप्रायपाठातशर्वीशानाःशाक्राद्भद्राःमरुत्वंतोमरुस्त
 खाअग्रयलेषाजन्मनाचक्रपरंपरागणयन्खिन्नोनिर्विण्णः ॥ ३१ ॥ पेशलश्चतुरः ॥ ३२ ॥ अब्यक्तानामस्फुटानांस्फुटतमार्यानास्फुटीकृत्यवक्ता ॥ यतस्तेषांविज्ञाताष्टयोः
 पुत्रद्वपरमप्रियः ॥ बुद्धागुरोर्वृहस्पतेरपिप्रभुःसमर्थः ॥ कुतोयसर्वेषांसुहृदादिस्तत्राह ॥ सर्वदेति ॥ यतोयसर्वस्यप्राणिजातस्यसर्वोपाधिष्ठानत्वात्सर्वथासर्वप्रकारेणापिस
 र्वदास्यसर्वस्यसस्त्ववर्णनप्रसंगचसर्वमतुदत्यर्थः ॥ ३३ ॥

१५० पञ्चविंशतानि ॥ २२ ॥ त्वं हरीकस्य कुरुद्वाराकारुपदस्य ॥ तस्य भूताकाशकावाराणायाह ॥ स्वबहारेवेत्ते ॥ सर-पक्षेद्धिम्योपुढरीकाणा माधारमूतकु
 इरनिवानस्य ॥ वय-पक्षिणस्य गमवहारविभ्रान्तिस्तद्वेत्ता ॥ निमलतमत्वाव्यकटाशयश्री ॥ ३१ ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठम-तात्पर्यप्रकारो निर्वाणमकरणेषु-पचदश सर्गः ॥ ५ ॥
 पुर नाम ब्रह्मिष्ठिनपूजितनासनादिभिः ॥ भुशुभ्रजन्मकमरि क्त-प्रभो प्रवर्ण्यते ॥ १ ॥ अथ अहृतस्पशुहृत्यपुर-स्वागृ-अच्येन सप्रमिव श्रपत अथातरम् ॥ १ ॥ किञ्चिद्विज्ञो
 भितमभदत्सेतद्विष्णोति ॥ भुक्षोभेति ॥ वायसनामास्थानसम्पत्ता ॥ २ ॥ अराकितमवितकितासभावितागमनमपिमाभामय ॥ अक्षुब्धवाग्निशिकालवर्षितावेवेति भाष ॥ ३ ॥

मीम्य प्रमत्तमधुरोरसवान्महात्मादृष्य सरोवरइवातरखड्गरीत्य ॥ ह्युढरीककुरुद्वारव्यवहारवेत्तागर्भीर्यमच्छमजह्वकटाशयश्री
 ॥ ३८ ॥ ॥ इ-वा-वा-दे-मोक्षोपायेपुनि-०-पुं-भुशुभ्रोपास्थानिभुशुढरीननामपचदश सर्ग ॥ १५ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउ
 वाच ॥ अथतस्याहमपतटीप्यमानवपुर ॥ किञ्चिद्विज्ञोभितसप्त स्वाभ्रक्षत्रमिवाचले ॥ १ ॥ चुक्षोभवायसास्थाननीलोत्पलस
 रममम् ॥ अथतमदवतेनभृकपेनेवसागर ॥ २ ॥ अशकितमपिप्राभदर्शनान्मामनंतरम् ॥ भुशुहस्तुवसिष्ठोयप्राप्तइत्यवबुद्धवान् ॥ ३ ॥
 पत्रपुंजान्मभुत्तस्योमेघगावडवाचलातोहिमुनेस्वागतमितिप्रोवाचमधुरालरम् ॥ ४ ॥ सकल्पमात्रजाताभ्याकराभ्यांकुसुर्मांजलिम् ॥
 मत्प्रमाशुतदवादान्मेघोद्दिममिवोत्करम् ॥ ५ ॥ इदमासनमित्युक्तानवकल्पतरुच्छदम् ॥ उपानीतवतित्यक्तमृत्येवायसनार्यके ॥ ६ ॥
 भुशुहउत्थितेस्त्रीयफलापक्षेपुपक्षिपु ॥ उपत्रिष्टमुनिद्वन्वासासनांमुखदृष्टिपु ॥ ७ ॥ समतात्वगवर्द्धेनभुशुढेनसमतत ॥ तस्मिन्कल्पल
 तापुजेत्युपविष्टोह्रमामने ॥ ८ ॥ अथपायादिसपायभुशुहस्तुष्टमानस ॥ मामुवाचमहातेजा सौहृदान्मधुराक्षरम् ॥ ९ ॥ ॥ भुशुहउ
 वाच ॥ अहोभगवतास्माकप्रसादादर्शितश्चिरान् ॥ दर्शनामृतसेकेनयत्सिकासद्भुभावयम् ॥ १० ॥ मत्पुण्यचिरसमारप्रेरितेनत्व
 याधुना ॥ मुनेमान्वेकमान्येनकुतश्चगमनरुतम् ॥ १ ॥ फच्चिदस्मिन्महामोहेचिरविहरतस्तव ॥ अस्वहितेवसमतास्थिताचेतसिपाव
 ने ॥ १२ ॥ किमर्थमपागमनेच्छेनात्माकदर्थित ॥ वचनश्रवणोक्तानामाज्ञानोवोक्तुमर्हसि ॥ १३ ॥

मेघशाव मन्मोमेघइतिभावत् ॥ ४ ॥ तैश्चस्वागतोन्तिकारण ॥ हिममेवैभमिशिरभासरोत्करमिष ॥ ५ ॥ त्यक्तमृत्येभ्युत्थाराआसनानयनकत्वात्स्वयमेवासनमा
 रगदुपानीतवतीत्यय ॥ ६ ॥ उर्ध्वतानुपूर्वोव्यधि ॥ स्त्रीया-कला-क-त्रितयप्रथमस्त-पक्षायेपोतथाधिपुयुष्किपुतस्तभावायसेपु ॥ ७ ॥ तत्सुननतरमर्हभुशुढेनसमपुपक्षि
 ॥ ८ ॥ १ ॥ दसरोनुपदः ॥ सद्भुना-पुण्यपक्षायमाणा कल्पक्षसद्विधावा ॥ वयमितिनिर्कृष्टजानितापोतनायकात्वाख्यायाजितिवद्भुक्तवचन ॥ १० ॥ कुल कस्माच्छरेणान्
 ॥ ११ ॥ ॥ इत्याहदुष्कामकायजगति ॥ १२ ॥ आशापदवचनप्रत्ययेउक्तानात्क-किनामि ॥ आकाशात्ताव्यवर्धत् ॥ १३ ॥

दृष्टानिशाणोऽङ्गुलनेमर्णवच्छोधितानि ॥ अतएवमालायाकारेणघटितानि ॥ देहेषुकानानिमनोरमाणिब्रह्मादिशरीरानिन्मयानितद्विकारभूतानीत्यर्थः ॥ ७ ॥ निलान्तर
 दामेघाएवपृष्ठवानिदशास्य ॥ अवरमाकाशादिशइतिवावत् ॥ अवरत्नम् ॥ ८ ॥ भ्रमतीतिः शिवांगनाभिः क्रीडीभिः पकैर्भद्रामासैर्नारानिषैर्वैद्योदनेनैश्वआकुलम् ॥ याम
 नगरादिव्योवहिर्गुप्तम् ॥ भ्रमतीति शिवाभिः कल्याणवेषाभिरगनाभिः पकैर्मेहद्विर्दृष्टतमलाश्वस्थैर्मसौदनादिभ्योऽथकुलव्याप्तसर्वदोषेभ्योवहिर्गुप्तमित्यपिश्लेषादारोप्य
 ते ॥ ९ ॥ मातरोवध्यमाणाः प्रेम्णावद्वतीतिबधवः सदाक्रीडासदाया ॥ १० ॥ चरतः पद्यायेणतत्तदंगभूषणायप्रसर्पत ॥ महणागकाः स्निग्धसर्वांगा ॥ दीप्यमानस्यर्णकांतयः
 ॥ ११ ॥ यस्यैरैरवीक्षणमाचरितचरित्रम् ॥ तदेवाव्युत्थोदाहरति दृक्पातेत्यादिविशेषणैः ॥ १२ ॥ सत्यसंकल्पत्वात्कल्याणचित्तनैवस्वस्थीकृतजगज्जातयेनतथाविधमत्
 एवस्वव्यापारः सभाधिसत्स्यचेतेयस्यतथाविध्यस्यस्यदृच्छयासमाधिभोग्यः करस्पदः सोऽप्यासुराणिपुराणिश्लिणोत्सुरैस्सहनाशयतीत्यासुरपुरक्षयस्तथाविधोभवतीतिवि
 निर्मलानिजितेंदूनिष्टृष्टानिघटितानिच ॥ अस्यास्थीन्येवरत्नानिदेहकांतमयानिच ॥ ७ ॥ सुधाकरसुधाधौतनीलनीरदपहृष्टवम् ॥ तारका
 विंदुशबलंयस्यचांवरमंवरम् ॥ ८ ॥ भ्रमच्छिवांगनापकमहामांसोदनाकुलम् ॥ वहिर्गुप्तंरुंहंयस्यश्मशानंनिहिमपांडुरम् ॥ ९ ॥ कपा
 लमालाभ्रणाः पोतरक्तवसासवाः ॥ आंत्रस्रग्दामवलितबंधवोयस्यमातरः ॥ १० ॥ प्रस्फुरन्मूर्धमणयश्चरंतोमस्तृणांगकाः ॥ भुज
 गावलयायस्यप्रकचकनकलिषः ॥ ११ ॥ हृक्पातदग्धशैलेंद्रंजगत्कवललालसम् ॥ भैरवाचरितंयस्यलीलासंत्रासितासुरम् ॥ १२ ॥
 स्वस्थीकृतजगज्जातस्वव्यापारस्यचेतसः ॥ यदृच्छयाकरस्पदोयस्यासुरपुरक्षयः ॥ १३ ॥ एकाग्रमूर्तयः स्नेहरागद्वेषविवर्जिताः ॥ स्वश
 नायस्यतेशैलाः सरसाअपिनरसाः ॥ १४ ॥ शिरःखुराः खुरकराः करदंतमुखोदराः ॥ क्रद्वोष्ट्राजाहिवक्राश्चप्रमथायस्यलालकाः ॥ १५ ॥
 तस्यनेत्रयोद्गासिवदनस्यामलप्रज्ञाः ॥ यथागणाल्स्तथैवान्याः परिवारोहिमातरः ॥ १६ ॥ दृप्त्यंतिमातरस्तस्यपुरोभूतगणानताः ॥
 चतुर्दशविधानंतभूतजातैकभोजनाः ॥ १७ ॥

शेषः ॥ १३ ॥ यस्यसमाधिकालेअसिद्धमैकाग्र्यपृथिवीशैलरूपतन्मूर्त्तियुगल्यक्षदृश्यतइत्याशयेनाह ॥ एकायेति ॥ स्नेहरागद्वेषादिसर्वदोषविवर्जिताः रसापृथिवीरसोजलंचत
 स्सहितानितरसाअपिस्वशानाः शोभनानवृमाइवनीरसाअशनायापिपासादितृष्णाशून्यालेप्रसिद्धामेठुहिमवादाद्यः शैलायस्यहृदस्यएकाग्रभूताप्यानमूर्तयः असिद्धादित्यर्थः
 ॥ १४ ॥ इदानीतस्यगणान्सर्वांगेषुसर्वशक्तिमतोवर्णयति ॥ शिरइति ॥ शिरासिखुराधावनखडमादिखुराशक्तिमतिषेधाम् ॥ तथाखुराश्चकराविचित्रशिल्पादिकरशक्तिमंतोये
 धाम् ॥ तथाकराश्चदंतमुखोदरचर्वणभक्षणवापनदिशक्तिमतोषेधाम् ॥ क्रदाभङ्गुकाउष्ट्राअजाअहयः सर्पलोपाभिवक्त्राणिषेधातथाविधाः प्रमथायस्यलालकाः क्रीडासहा
 याइत्यर्थः ॥ यथागणाल्स्तथैवसर्वांगेषुसर्वशक्तिमत्स्योनानाकाराननाश्रमातरस्तस्यपरिवारः ॥ १६ ॥ भुवनसत्यथयाचतुर्दशविधानिसत्यस्ययाअनतनिभूतजातान्येकंमुख्य
 भोजनमनथासाम् ॥ १७ ॥

शिदं गिदिश्रान्तं ॥ अत परमानदपूजत ॥ समरोअम्भयपोतयाविधानीसववस्तुनामाविभाबतिरोभावीतत्तन्निमिसमायात स्वमास्तस्वेष्वजानातीतिआविभाषतिरोभावत
 २३ ॥ १ ॥ त्रियमधुं वषट्पणो चित्तं दीजामानमिषट्पयास्ययस्य साक्षाकारमात्रास्तकलभयापहरं स्वयम्लेखजगद्द्वारायनवरीरमाश्रित अतएवसहजानवदहर्पयुक्तो
 भगुद्वयथात्तरूपनायसामनेनसायागेतद्वननाभिरामरूप सन्निदमादेतिरेणाभ्यय ॥ १ ॥ सप्तशुद्धोभाभीमतिशुद्धमष्टमस्विलनिअस्वरूपयनुज्जितसमयेणात्यक्तवि
 नयानागाम्नाशिरैरिष्कारणकथकययितुमल्लगिरादंबंधपमाणरसोतमाह ॥ ययामुपथ सुरोमेघ लानितेनत्वगजितरेषेणमधुपमकारद्वपानरसिकयमप्रतितवेषाहतद्व
 २ ॥ तथाचयागवयुद्धप्रद्वानादरसिकमयितदुक्तिनोयेरे कित्वनुवावयात्रमितिभाष ॥ ७ ॥ इतिश्रीयातिष्ठमंतात्यं०निर्वा०पू०सप्तदश सर्ग ॥ १७ ॥ ॥ ५ ॥
 स्वतम्पन्मयोरोहस्तदृणमारुका ॥ तासापोत्सवाभावाभुग्देनाप्रवर्णिता ॥ १ ॥ तत्रकस्मिन्कुलेश्वराग्नातवृत्तिप्रथमप्रशस्योत्तरकुभूमिकारषयति ॥ अलीन्या
 परिचित्रांतधीर्गात परमानद्रपूणिंत ॥ आदिर्भावतिरोभावतज्ञाससारजन्मनाम् ॥ ५ ॥ सरभसवदनाभिरामरूप प्रियमधुरोचित
 गानहृदयवाच्य ॥ स्वयमिवनवमाश्रितशरीरमकलभयापहरंप्रयुक्त ॥ ६ ॥ इदममलगिरासमाहशुद्धमद्वतमनुज्जितसभ्रमक्रमे
 ण ॥ यययितुमिखिलिजंस्वरूपमधुपमिवस्तनितेनमुग्धमेघ ॥ ७ ॥ ॥ इ०वा०वा०दे०मो०नि०पू०शुशुद्धोपास्थानेशुशुद्धस्वरूपव
 र्णनंनामममदश सर्ग ॥ ३७ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ शुशुद्धउवाच ॥ अस्यस्मिजगतिश्रेष्ठ सर्वनाकनिवासिनाम् ॥ देवदेवोहरोनामदेवदेवा
 भिवद्विन ॥ १ ॥ परपदत्रेणिनयनायस्यांचक्षयकस्तनी ॥ विलसिनीशरीरार्धलताश्रुतरोरिव ॥ २ ॥ हिमहारसितायस्यलहरीस्तय
 कोभिता ॥ आचेंदितजटाजूटागगाकुमुभमभालिका ॥ ३ ॥ क्षीरसागरसमूत प्रस्तुताद्वतनिर्झर ॥ प्रतिथियकर श्रीमान्यस्यशुद्धामणि
 शशी ॥ ४ ॥ अनारतशिरश्रद्धप्रभवंणादृतीरुत ॥ यस्यैवनीलवत्कालकूट कंठेविभ्रुपणम् ॥ ५ ॥ धूलिलेस्वामहावर्त्तस्वच्छयावकसभ
 वम् ॥ परमाणुमयंभ्रस्मपस्यज्ञानजलंसितम् ॥ ६ ॥

रित्ना ॥ सर्वैपनाकनिवादिनामभ्यश्रद्धाज्ञानेश्वपलटादिगुणैरुत्कटतमाशानामपिदेवदप्यउपास्यन्नेशानिर्वैप्रभ्राविभिरप्यभित सवत सवाषवदितोनयस्कृतस्तुतयेतिथि
 भियगपले मर्षिशयिप्रस्योस्पर्पपरमावधिल्लिमिदिशितम् ॥ अनेनाथाहस्यमाजप्रभविचारमेगलमपिद्वतबोध्यम् ॥ १ ॥ पदूपशानिभ्रेणिरिकनयनाभियस्याः ॥ २ ॥ हि
 मनिपद्वादेववभितालर्गुलसंज्ञेलादेकभितनापूरितार्णुकिनेतिपावत् ॥ ३ ॥ मनिर्बिबकरोरुपंयभूतशुद्धामणि ॥ ४ ॥ अनारतरिरश्वद्वस्यामृतमखभेणनिरल्लिषशक्तिरा
 रित्मजीवनरान्तिधेत्न्यमर्तुरुत ॥ ५ ॥ तथायस्यास्वच्छास्वाक्षिपापकाजगवलयदेतो सप्तवतीतितयाविधं धूलिलेस्वाधुष्टिभेणिकृपायद्भूतनलकयभात्यावर्त्तयस्यास्यपावि
 धे र्धूलभूतानिमिदस्यमयनशेकनेणपरममद्वाम्यक्तमाश्रयिरोयालमाणुमय सितशुच तल्लाक्षिचिष्वाषलक्षणजलकुक्षितान्ताग्नामजंभायालक्षणमलमयस्यभायाश
 वत्तजस्यव्याकिपुष्पवभिन्यनुबुद्धये ॥ इत वशुप्यनमकनिगासितोद्भूतवद्विपिनितनवस्वादाः ॥ १, ५

रत्नमेदोवसाः आसन्नवसवोपयोगासाम् ॥ शरीरावयवाः शब्दरूपपादावयवः अजोयासाम् ॥ १९ ॥ तत्कल्पस्थानतासोनामाभ्याम् ॥ जयाचेत्यादिना ॥ देवतामात्र
 देव्याः ॥ २० ॥ मनुरातकोटयस्तुषामुद्वात्प्यारिषुस्यत्वेतासांसिद्धेकयमदासिन्ध्यतेतत्राह ॥ ११ ॥ तासांमध्येसप्तमीयाविद्यतेतस्यास्तुवाहनवद्यार्य
 काकोविद्यतेइतिरेणाभ्यय ॥ २२ ॥ २३ ॥ इतिउक्तलक्षणमातर ॥ क्नापिबिहारहेतुना ॥ २४ ॥ चिसीकाप्यद्वारासमाधीपरमार्यभृतस्त्वान्तस्वप्रकारकपानोत्सवम् ॥
 बामलोतोबामगणैकपरशास्त्राराधनप्रकारलक्ष्मणलक्ष्मणानन्दमूर्त्तिदेवाराध्यत्वेनाश्रिता ॥ गुरुलक्ष्मणबामलोतोबामगणलक्ष्मणाः सत्यआश्रिताइतिवा ॥ २५ ॥ २६ ॥
 स्वरोष्ट्राकारवदनारत्नमेदोवसासवा ॥ दिगंतरविहारिण्यशरीरावयवसज ॥ १७ ॥ वसतगिरिकूटेषुध्वोमिलोकातेरपुच ॥ अवटेपु
 श्मशानेपुरशरीरेपुचदेहिनाम् ॥ १९ ॥ जयाचविजयचैवजयतीचापराजिता ॥ सिद्धारत्नलक्ष्मणसुसाचउत्पलाचेतिदिवता ॥ २० ॥ सर्वा
 सामेवमातृणामशवेतास्तुनायिका ॥ आसामनुगतास्त्वन्यास्तासामनुगताः परा ॥ २१ ॥ तासांमध्येमहाहार्णांमातृणांमुनिनायक ॥
 अल्लुसेतिविस्त्यातामातामानदविपते ॥ २२ ॥ वञ्जास्थितुद्वंध्वहास्यद्वन्द्वनीलाचलोपम ॥ तस्यास्तुवाहनकाकोवप्यन्यागरुह्यायया
 ॥ २३ ॥ इत्यष्टैश्वयुक्तास्तामातरोरीद्वंध्विता ॥ कदाचिन्मिलिताव्योमिसर्वा केनापिहेतुना ॥ २४ ॥ उत्सवंपरमचक्रु परमार्यप्रकाश
 कम् ॥ वामलोतोगताएतास्तुधुरुरुद्रमाश्रिता ॥ २५ ॥ पूजयित्वाजगत्पून्यौदेवीतुधुरुरुद्रौ ॥ विचित्राया कयाश्चक्रुर्मदिरामदतो
 पिता ॥ २६ ॥ अथेयमाययौतासांकयावसरतः कया ॥ अस्मानुमापतिर्वैव किंप्रसृत्यवहेलया ॥ २७ ॥ प्रज्ञावंदर्शयामोस्यपुनर्ना
 स्मास्त्वसीयया ॥ दृष्टमात्रमहाशक्तिः करिष्यत्यवधीरणम् ॥ २८ ॥ इतिनिश्चित्यतादेव्योविषणवदनांगिकाम् ॥ उमाभेववशीरुत्यप्रो
 क्षयामासुरादृता ॥ २९ ॥ मायथापद्धतांमर्तुरगाद्रगमुपागताम् ॥ तामालोकचदिव्यशरोरोदनांगताम् ॥ ३० ॥ पार्वतीप्रोक्षण
 दिनेतस्मिन्महोत्सव ॥ यमूवतासांसर्वासांवृत्यगेयमनोहर ॥ ३१ ॥ अत्यानदमनुद्दामरवमेवांबरयज्ञो ॥ दीर्घावयवविक्षेपवि
 कासिजघनोदरा ॥ ३२ ॥ अन्याजइसुरुहामतालक्ष्मणपनारवम् ॥ लसदंगविकारषध्वन्सगिरिकानना ॥ ३३ ॥

कयावसरतः परस्परसादकयाययुक्तद्वन्द्वमात्रबहेलनप्रसंगेनकयावाक्कूआयौ ॥ तामेवदर्शयति ॥ अस्मानिति ॥ २७ ॥ अयासीउमापतिर्दृष्टमात्रावहीराकिरस्त्व
 माभोयेतथाभूतं यमअस्मानुदित्ययथायुम् अवधीरणमबहेलनानकरिष्यतितथाअस्यप्रज्ञावंदर्शयामहस्यस्य ॥ २८ ॥ उमाठद्वारकिंशरीकल्पस्वमूर्त्तित्वात्वात्वाधीनाक
 त्यायकपयुविषमभेणोत्तसांसोसयामाहुः ॥ विषण्वदनांगिकामित्येवबलार्थमानोर्ण्यतिरारादेनमहस्यपत्याउमाभोक्षितेतिपरिक्लानुकराक्यन्त्यापादनम्व्यते ॥ २९ ॥
 र्शेनाहुमहोत्सवम् ॥ ओदनतांगीकर्तुरोपुरिष ॥ मातृणांमुमापतिर्लेवस्तालमिस्त्वयापायोमात्सरिद्वासीद्वालाचान्स्वतुर्त्यवहेकमाबोलेपि ॥ ओदनतोओक्तादि
 सर्वतस्त्वोव्येतेपेव्यानांगीकर्तुर्मिश्रितोः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ताकः अन्तराकः क्लेशादिद्वन्द्वमात्रबहेलनप्रसंगेनकयावाक्कूआयौ ॥ ३३ ॥

तमेवराजत्वेनवर्णयति ॥ दृग्द्वयविभक्तिः ॥ जवृद्धीपलक्षणेआसनेसिंहासनेराजाशैलानामितिशेष ॥ अतएवशैलसंसिद्धिद्राकलक्षणेनयनेभ्रमयन् ॥ २९ ॥ तारीघाएवमाल
 तीमाल्यानियस्य ॥ दिशएवदशायस्यतथाविधमेकमबरमाकाशमेवावरवस्त्रयस्य ॥ नागशब्दात्तत्स्यसर्पगजजातिद्वयस्यर्थाधारः ॥ नाकनायकाद्द्रादयएवभूषणानिय
 स्य ॥ ३० ॥ घनामेघाल्लक्षणेनैलिंश्वेतादिचामरैः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ पूज्यतेसव्येते ॥ ३३ ॥ ब्रह्मर्षयोदेवर्षयोरजर्षयोदेवाःपितरोगर्धवाःकिन्नराअसरसोविधाधरायक्षारक्षसि
 प्रथमागुप्तकानागाश्वेतिचतुर्दशविधानिभूताम्यतिविल्लीर्णालान्मिथोनदृष्टानिपुराणिआस्यद्धानिचयत्रतथास्यात्तथाउपजीवति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ शिखरलक्षणेवि
 दृतःकुलाद्रिसामतैर्जवृद्धीपासनेस्थितः ॥ राजाचंद्राकर्कनयनेभ्रमयच्छैलसंसदि ॥ २९ ॥ तारीघमालतीमाल्योद्दिग्दशैकांवरारः ॥ ना
 गजातिद्वयस्थात्मानाकनायकभूषणः ॥ ३० ॥ दिगंगनाभिरभितोरस्याभिःपुरभूषणैः ॥ एषनिस्यंदिभिःशितैर्वीजितोघनचामरैः ॥ ३१ ॥
 षोडशस्यसहस्राणियोजनानामधःक्षितौ ॥ स्थिताःपादाःप्रपूज्यंतेनागासुरमहोरगैः ॥ ३२ ॥ अशीतिश्वसहस्राणिदेहोस्यार्केदुलोच
 नः ॥ पूज्यतेनाकसदनेसुरगंधर्वकिन्नरैः ॥ ३३ ॥ चतुर्दशविधान्येनगृहस्थभिववांधवाः ॥ उपजीवतिभूतानिमिथोदृष्टपुरास्यदम् ॥ ३४ ॥
 अस्यत्वीशानदिग्भागेपद्मरागमयंबृहत् ॥ विद्यतेशंगमपरोदिवाकरइवोदितः ॥ ३५ ॥ अस्यास्तिषष्ठेभूतोघवतःकल्पतरुमहान् ॥ जगतः
 शिखरादर्शंप्रतिविंबमिस्थितः ॥ ३६ ॥ तस्यास्तिदक्षिणस्कंधेशाखाकनकपद्मवा ॥ रत्नरत्नकनीरंध्राचंद्रांबिबोह्यसत्फला ॥ ३७ ॥ त
 त्रपूर्वमयानीडंरुतमासीत्स्फुरन्मणि ॥ देव्यांध्याननिपण्णायामिस्मिक्किलरमेसुताः ॥ ३८ ॥ रत्नपुष्पदलच्छत्रंरसायनफलान्वितम् ॥
 चिंतामणिशलाकाभिर्विहितालिंदसंस्थिति ॥ ३९ ॥ बुद्धिपूर्वसमाचारैःसंपूर्णैकाकपुत्रकैः ॥ शीतलाभ्यंतरंरुद्धंपूरिंतंकुसुमोत्करैः ॥ ४० ॥
 तद्गच्छतसुतानिडंडुर्गनाकवतामपि ॥ भोगमोक्षंचतत्रस्थानिर्विभ्रमलमाप्स्यय ॥ ४१ ॥ इत्युक्त्वास्मान्पितातत्रचुचुवाभ्याल्लिंगच ॥
 ददौदेव्यायदानीतमस्मभ्यंचतदामिषम् ॥ ४२ ॥ तद्भुक्त्वाचरणौदेव्याःपितुश्चैवाभिवाद्यच ॥ विध्यकच्छादयंतस्मास्थानादालंबुसान्तु
 ताः ॥ ४३ ॥ क्रमेणाकाशमुहुंध्यनिर्गत्यांबुदकोटैः ॥ पवनस्कंधमासाद्यवंदितव्योमचारिणः ॥ ४४ ॥

द्रुमादर्शजगतःप्रतिविंबमिस्थित कल्पतरुः ॥ ३६ ॥ चंद्रांबिबानीबोह्यसंतिकलानियस्याम् ॥ ३७ ॥ स्फुरतोमणयोयस्मिस्तथाविधंधनीडम् ॥ ३८ ॥ चिंतामणिशलाकाभि
 र्विहिताअलिंदसस्थिर्बिहिरंप्रकोठरचनायस्मिन् ॥ ३९ ॥ बुद्धिपूर्वसमाचारैर्विचारपूर्वव्यवहारशैलैः ॥ ४० ॥ नाकवतादेवानामपिदुर्गम् ॥ ४१ ॥ आभिषमांसम् ॥ ४२ ॥
 आलंबुसान्तुसामिवासाम् ॥ ४३ ॥ वदिताव्योमचारिणोदेवायैः ॥ ४४ ॥

अतवर्ष्योर्गर्भिण्य ॥ ११ ॥ वत्सवत्योर्गर्भिण्य ॥ १२ ॥ इति उक्तात्तनुपहायसधारविद्यायनिर्विकस्माख्येसमाधानेसमाधा ॥ १३ ॥ अजस्य विष्णोर्नाभिसरोजस्यतिमूलैर्धरिष
 त्यकमलस्याकारउत्पत्तित्थानेष्विचर ॥ १४ ॥ नाभिकमलस्यपुच्छेकिसलयनेवरो ॥ १५ ॥ गर्भाकाल्यापरिपक्वगणपदविक्षेपेणद्विधाजग्मुर्अभिषत् ॥ यथासारवत्प्रसारवति ॥
 व्यत्ययेनैव वचनम् ॥ प्रसोढान्निखणरजतवपरान्यामभिधेततद्वत् ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥
 इति यागधिताअस्मान्निर्तिशेष ॥ ११ ॥ तथातादृशनतस्साक्षात्कारकलेनअनुगृहीता स्म ॥ २० ॥ तिष्ठाम स्यास्यामइतिनिश्चित्यपितृ-पार्श्वेष्विष्यच्छे ॥ २१ ॥ पू
 अंतवत्थयथैवुस्त्नावाहस्याहस्यामूनीश्वर ॥ वृत्तांतकयथामसुवाह्यादेव्यायथास्यितम् ॥ ११ ॥ ॥ व्राट्युवाच ॥ ॥ हेवरस्य सांप्रत
 वत्सवत्योमेरयकमणि ॥ नममयाप्रवत्योहिस्वैरवरतांप्रतम् ॥ १२ ॥ इतिगमालसाहमीरुक्काटैवीद्यापरा ॥ निर्विकल्पममाधाने
 व्राक्षीतम्यौपयासुखम् ॥ १३ ॥ अजनाभिमरोजातवैरिचकमलाकरे ॥ गमालसाविचेरुस्ताराजहस्योमुनीश्वर ॥ १४ ॥ एवविपद्ग
 भ्रास्तानाभिकमलपह्वे ॥ सुवतस्मृद्व्यंढान्ययवक्ष्यइवांकुरान् ॥ १५ ॥ तानिकालसमासापतवौढान्यैकविंशति ॥ गर्भाकाल्यादि
 धाजग्मुर्ब्रह्मांडानावसारवत् ॥ १६ ॥ अहभ्यस्तेभ्यएवहिजातावयमिभेमुने ॥ ध्यातरश्रहतनयावायसाएकविंशति ॥ १७ ॥ तेसंजा
 तागतावृद्धितस्मिन्कमलपह्वे ॥ संजातपक्षा संपन्नागनाड्यनेक्षमा ॥ १८ ॥ मावृत्ति सहहसीभिर्ब्राह्मीभगवतीतत ॥ चिरमारा
 धितामम्यदसमाधिविरतामती ॥ १९ ॥ प्रसादपरयाकालेभगवत्यात स्वयम् ॥ तयांगानुगृहीता स्मोयेनमुक्तावयस्यिता ॥ २० ॥
 सशांतमनम शांताएकतेभ्यानसस्थितौ ॥ तिष्ठामइतिनिश्चित्यपितृ-पार्श्वेष्वयंगता ॥ २१ ॥ आलिगितास्त पित्रापूजिताल्युसावय
 म् ॥ तथादृष्टा प्रसादनसस्थितास्तप्रसयता ॥ २२ ॥ ॥ चढउवाच ॥ पुत्रा कश्चिदपर्यंतवासनातनुगुठितात् ॥ भवंतोनिर्गतानुनम
 स्मात्सारजालकात् ॥ २३ ॥ नोचंद्दयसगवतीतदिर्माधृत्यवत्सलाम् ॥ प्रार्थयामोययायुयमथज्ञानपारगा ॥ २४ ॥ ॥ काकाऊचु ॥
 तातज्ञातमलंज्ञयथाह्यादेव्या प्रसादत ॥ किंत्वेकांतस्यितेस्थानमभिवांछामउत्तमम् ॥ २५ ॥ ॥ चढउवाच ॥ ॥ सर्वरक्षणधार
 समस्तसुरसत्रय ॥ अस्तित्वेवमहोत्सेधोमेरुनाममहीधर ॥ २६ ॥ लसंब्रंकाटीपस्यभूतदंडकलत्रिण ॥ ब्रह्माहमहपस्यतस्तप्त क
 नकनिभित ॥ २७ ॥ सौवणचडपीठान्योरभ्राज्यशिखरंगुलि ॥ ध्वनहीपाब्धिवलयोभुववोन्नमितोमुज ॥ २८ ॥
 जिताअल्लुसाधि ॥ संयता विनयादिगुणप्रतिद ॥ २२ ॥ ससालक्षणाज्वालकात्पश्चिधनानयान्निर्गता कश्चिद्वितीटमये ॥ २३ ॥ तत्तदर्थम् ॥ प्रबयभविष्यद्य ॥ २४ ॥
 एकात्स्वितरबस्थानस्योपस्थाननिवासमभिवांछाम ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥
 स्यदृश्यन्त सप्तोत्थयस्तम ॥ २० ॥ सौवर्गेनधर्वाकोरणीजमूलबधोमसदरोर्नकिपुठयादिर्बर्षयेमभ्राज्य-सपन्मःअमर्षियुलीर्धकिराज्याःशिखराःभयेबाभुकयोयस्य
 व्यभेनेहीपाभाज्यपश्चलपायस्य ॥ ईदरोत्थवाजस्यि-कुरा-ने-क-क-ति- ॥ २१ ॥

तमेवराजलेनवर्णयति ॥ दृग्द्वयद्वि ॥ जयूहीपलक्षणेआसनेसिहासनेराजशैलानामितिशेष ॥ अतएवशैलसप्तविचंद्राकलक्षणेनयनेधमयत् ॥ २९ ॥ तारौघाएवमाल
 तीमाल्यानियस्य ॥ दिशएवदशायस्यतथाविधमेकमवरमाकाशमेवावरवह्नयस्य ॥ नागशब्दार्थगतस्यसर्पजजातिद्वयस्यर्थाधारः ॥ नाकनायकाद्द्वयस्यएवभूषणानिय
 स्य ॥ ३० ॥ घनमेघालक्षणेनलिश्वेतादिचामरैः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ पूज्यतेसेव्यते ॥ ३३ ॥ ब्रह्मर्षयोदेवंपयोरार्षयोदेवाः पितरोगर्धवाः किन्नराअसुरसोविद्याधारायक्षारक्षोसि
 प्रमथागुप्तकानामाश्रेतिचतुर्दशविधानिमृतामृत्यानिधोनिदृष्टानिपुराणिआस्पदानिस्थानानिचयत्रतथास्यात्तथाउपजीवति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ शिखरलक्षणेवि
 वृतःकुलाद्रिसामर्तैर्जयूहीपासनेस्थितः ॥ राजाचंद्राकनयनेभ्रमयच्छैलसंसदि ॥ २९ ॥ तारौघमालतीमाल्योदिग्दर्शकांवारंवरः ॥ ना
 गजातिद्वयस्यात्मानाकनायकभूषणः ॥ ३० ॥ दिगंगनाभिरभितोरस्याभिःपुरभूषणैः ॥ एषनिस्यदिभिःशितैर्वीजितोघनचामरैः ॥ ३१ ॥
 षोडशस्यसहस्राणियोजनानामधःक्षितौ ॥ स्थिताःपादाःप्रपूज्यंतेनागसुरमहरगैः ॥ ३२ ॥ अशोतिश्रसहस्राणिदेहोस्याकंदुलोच
 नः ॥ पूज्यतेनाकसदनेसुरगंधर्वकिन्नरैः ॥ ३३ ॥ चतुर्दशविधान्येनंगृहस्थभिववांधवाः ॥ उपजीवंतिभूतानिमिथोदृष्टपुरास्पदम् ॥ ३४ ॥
 अस्यत्वीशानदिग्भागेपद्मरागमयंबृहत् ॥ विद्यतेशृंगमपरोदिवाकरइवोदितः ॥ ३५ ॥ अस्यास्तिपृष्ठभूतौघवतःकल्पतरुर्महान् ॥ जगतः
 शिखरदर्शंप्रतिबिंबमिवस्थितः ॥ ३६ ॥ तस्यास्तिदक्षिणस्कंधेशाखाकनकपद्मवा ॥ रत्नसत्रकनीरंध्राचंद्रांबिंबोह्रसरफला ॥ ३७ ॥ त
 त्रपूर्वमयानीडंक्रतमसोस्फुरन्मणि ॥ देव्याथ्याननिषण्णायांयस्मिन्किलरमेसुताः ॥ ३८ ॥ रत्नपुष्पदलच्छत्रंरसायनफलान्वितम् ॥
 चिंतामणिशलाकाभिर्विहितालिंदसंस्थिति ॥ ३९ ॥ बुद्धिपूर्वसमाचारैःसंपूर्णकाकपुत्रकैः ॥ शीतलाभ्यंतरंरुद्धंपूरितंकुसुमोत्करैः ॥ ४० ॥
 तद्दृच्छतसुतानीडुर्गनाकवतामपि ॥ भोगंमोक्षंचतत्रस्थानिर्विभ्रमलमाप्स्यथ ॥ ४१ ॥ इत्युक्त्वास्मान्पितातत्रचुचुवाभ्यालिलिंगच ॥
 ददौदेव्यायदानीतमस्मभ्यंचतदामिषम् ॥ ४२ ॥ तदुक्त्वाचरणौदेव्याःपितुश्रैवाभिवाद्यच ॥ विध्यकच्छादयंतस्मास्थानादालंबुसान्धु
 ताः ॥ ४३ ॥ क्रमेणाकाशमुह्यन्निर्गत्यांबुदकोरैः ॥ पवनस्कंधमासाद्यवंदितव्योमचारिणः ॥ ४४ ॥

इमादर्शजगतःप्रतिबिंबमिवस्थित कल्पतरुः ॥ ३६ ॥ चंद्रविबानीवोह्रसंतिलफलानियस्याम् ॥ ३७ ॥ स्फुरतोमणयोयस्मिस्तथाविधंधनीडम् ॥ ३८ ॥ चिंतामणिशलाकाभि
 विहितआलिंदसंस्थितर्बिह्वारप्रकोष्ठचामायस्मिन् ॥ ३९ ॥ बुद्धिपूर्वसमाचारैर्विचारपूर्वव्यवहारशैलिः ॥ ४० ॥ नाकवतदिवानामपिदुर्गम् ॥ ४१ ॥ आमिषमांसम् ॥ ४२ ॥
 आलंबुसान्धुसान्निवासान् ॥ ४३ ॥ वंदिताव्योमचारिणोदेवायै ॥ ४४ ॥

9 नागजानिद्वयस्थः स्थितिर्धस्मिन्नेवविधआत्मास्वहूपयस्यतिसमासेफलितोयमर्थः ॥ स्थाइत्यत्रत्राविक्रिप्

आस्माद्धोकार्तास्वगलसुरमरावतीम् ॥ १५ ॥ तत्रप्रहल्लोके ॥ १६ ॥ गच्छेत्तिआज्ञयाआज्ञावानेनाशिपाचपुधितार्विधता ॥ १७ ॥ तपनवद्भास्वरा ॥ १८ ॥ मौनयथा
 स्वात्तयाअवस्थिताःसदासमाधिपराइतियावत् ॥ १९ ॥ उक्तमुपसङ्हरति ॥ आताइति ॥ हेमहानुभाबवयजाता ॥ यथाचयथावद्वोधसत्राप्यस्थितिमेतत्स्थाननिवासमाग
 ताश्वेतद्व्यभ्रपयान्तसप्तमखिवंबयथास्यास्योतेतुम्यमुक्तम् ॥ अतःपरोपेणावशिष्टेनकियदापुश्रतेसाधोदत्तस्मरसिर्कषधेतित्रश्रद्धयोत्तरेणाभ्येनवक्तव्यनिमित्तेनमीसस्य
 गनुराधिआज्ञापयतवपितुम्यवरिव्यार्नीत्यर्थ ॥ २० ॥ इतिभीमासिधम • तालर्यमकाशेनिर्वाणमकरणेषू एकोनधिशान्तिम सग ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥ ॥ प्रतिकल्प
 अगत्साम्यंयातृणानिधनतया ॥ प्रलयेपिपुशुशोभस्वविसस्यैर्यमुक्तवा ॥ १ ॥ तत्रहत्तस्मरसिर्कषधेतित्रश्रद्धयोत्तरेणाभ्येनवक्तव्यनिमित्तेनमीसस्य
 परिहृत्यदिनाधीशालोकार्तापुरगता ॥ स्वगमुह्ययाता स्मोत्रश्लोकमुनीश्वर ॥ १५ ॥ प्रणामपूर्वतत्रैतययावत्तयितुर्वच ॥ मान्नेच
 प्रगवत्येचवाह्येचाशुनिवेदितम् ॥ १६ ॥ ताभ्यांसंस्नेहमालिग्यगच्छतेत्याज्ञयैधिता ॥ वयरुतनमस्काराब्रह्मलोकद्विनिर्गता ॥ १७ ॥
 उद्युध्लोकपालानांपुरीस्तपनभास्वरा ॥ आकाशगामिनोलोलापवनस्कधधारिण ॥ १८ ॥ इमकल्पतरुप्राप्यनिजनीहंप्रविश्यच ॥
 दूरस्थवाधास्तिष्ठाभोमुनेभौनमवस्थिता ॥ १९ ॥ जाताययावयमिभेस्थितिमागताश्रंसंप्राप्ययोधमुपशान्तिधियोययावत् ॥ एतत्तदु
 क्तमखिवहमलमयातेशेपेणमांसमनुशाधिमहानुभावा ॥ २० ॥ ॥ इ०वा०वा०दं०मो०नि०पू०भु० आलयलाभोनामएकोनविंशति
 तमःसर्ग ॥ १९ ॥ ॥ २१ ॥ ॥ शुशुंढउवाच ॥ आसीत्किंचित्सुराकल्येजगधच्चिरमास्थितम् ॥ सन्निवेशेनचैतदृढयपिचन
 दुरगम् ॥ १ ॥ तदेतदृत्तभ्यासाद्वर्तमानवर्णितम् ॥ मयामुनीब्रह्मोधायाप्राञ्जन्माम्यदृशिना ॥ २ ॥ अयमेफलितपुण्यैश्चिरकालो
 पसंभृत ॥ निर्विभ्रमेवपस्थामियद्भवतमुनेतत ॥ ३ ॥ इदंतीहमिमांशाखामहंघायमयमंडुम ॥ अयपावन्तांप्राप्तान्येतानितवदर्शनात्
 ॥ ४ ॥ इदमथ्यभिर्दपायगृहीत्वाविहगार्पितम् ॥ नूनपावन्तानीत्वारोपेणादिशाशुभो ॥ ५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इदमर्थ्यवपा
 र्थचसृयादत्तवत्स्वयम् ॥ शुशुंढविहगेतस्मिन्निदरामाहमुक्तवान् ॥ ६ ॥

एतच्छाप्याजनीहृत्प्रविरपचेत्याशुक्तप्रूर्वात्तरिधाराकामाश्रुतिकल्पवक्ष्येभर्वादीनांप्रतिकल्पसस्थानसाम्यावैल्पवावइत्याशयवशयति ॥ आसीदित्यादिना ॥ पुरा
 असज्जन्महेतुकल्पेयत्किंचिजगत्प्राधवच्चिरमास्थिततत्सन्निवेशेनअवयवसस्थानाकृत्यादिनाएतदृत्तएतत्कल्मीपवार्थवैवशासीत् ॥ अगलइथापिमयूरगजवेवोरोपा
 स्वमिहितमेवेतिदुष्वाद्मकल्पतरुमित्यादिनिर्देशइत्यर्थ ॥ १ ॥ तत्रस्याहृतमतीतमपिजगद्व्यम्यासाहृत्तमोनेजगतादिभ्येनवर्णितम् ॥ २ ॥ तत्रपरीयकथापलाभेपूजावि
 लोभाश्रुतिप्रवर्षपूजास्वीकारभार्यपितृनुत्याअभिपूस्वीकरोति ॥ अथेतिद्वाम्याम् ॥ ३ ॥ इतीशास्त्रानुगतमिदंतीहम् ॥ एतानीतिनपुसकनपुसकेनेतिनपुसकिकेतोच ॥
 ॥ ४ ॥ शेषेणावशिष्टेसवियेकनिमित्तेनआदिशामश्वाश्वन्मित्यर्थ ॥ ५ ॥ गूयं द्वितीयवार्त् ॥ उक्तवापुष्टवार्त् ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ननु शरीराणि ॥ ९ ॥ अकलितात्मना अलक्षितस्वरूपेण ॥ १० ॥ स्क् धेषुमालेव व्यूढा अकाङ्क्षादशादित्याः शशिनश्चैत्यैः शिवयुवाविधेषु युवात्स्क धप्रवहादिमरुदगत
 कामिषु प्रलयबायुभेदेषु ॥ ११ ॥ १२ ॥ पाषाणवह्नीकृतानि वीणिघैस्तायिधैरिवो करैरासन्नप्रलेयाबुदकरकापातिभ्यः ॥ १३ ॥ इहमेरुशिखरविश्रान्तिः परशूनापिच्छदति
 क्षतधाराङ्कूर्वातिशिलीभूतानि हारायेभ्यस्तैः ॥ १४ ॥ १५ ॥ कच्छकालेषु मद्दहतामपि खेदः सञ्जावित किंपुनर्विहागधमयो निजातस्य मम तथापि विवेकप्रमावा न खेदप्रसक्तिरि
 तिवक्तृत्वयोनिर्जाविकाया इतरजीविकापेक्षया फल्गुतामाह ॥ निरालवेति ॥ निरालव आकाशस्तदास्पदा ॥ १६ ॥ ईदृशेषु फल्गुव्यपिभूतेषु योनिषु ॥ धात्रा आस्थया प्रीत्या
 भ्रातरस्ते विहंगेशतादृक् स्वामहाधियः ॥ इह कस्मान्नादृश्यते त्वमेवैको हि दृश्यसे ॥ १७ ॥ भ्रुशुंड उवाच ॥ तिष्ठतामिह नः कालो महा
 नतिगतो मुने ॥ युगानां पंक्यः क्षीणादिवसानामिवानघ ॥ ८ ॥ एतावताथ कालेन सर्व एव ममानुजाः ॥ तनूस्तृणमिव त्यक्तः शिवे परि
 णतः पदे ॥ ९ ॥ दीर्घायुषोमहांतोपि संतोपि बालिनोपि च ॥ सर्व एव निगर्थंते कालेनाकलित्वात्मना ॥ १० ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ॥
 स्कंधव्यूढाः कश्चित्तातनखिद्यसे ॥ १ ॥ ईदोरथ करैः शैतैः पाषाणीकृतवारिभिः ॥ आसन्नकरकापातैः कश्चित्तातनखिद्यसे ॥ १३ ॥ अज
 क्षमिह विश्रान्तैः कल्पजीमूतमंडलैः ॥ परशुच्छेदनीहरैः कश्चित्तातनखिद्यसे ॥ १४ ॥ विपमैर्जागतैः क्षोभैरुच्चैस्तरपदस्थितः ॥ कथं न क्षो
 भमायाति कल्पदृक्षोयमुन्नतः ॥ १५ ॥ भ्रुशुंड उवाच ॥ निरालंबास्पदा ब्रह्मसर्वलोकावहलिता ॥ तुच्छेयं सर्वभूतानां मध्ये विहग
 जाविका ॥ १६ ॥ ईदृशेषु च भूतेषु निजरेषु वनेषु च ॥ कल्पितास्थानि स्थितिर्धात्राशून्येवाव्योमवर्त्मनि ॥ १७ ॥ कथमस्याप्रभोजातौ जात
 स्य चिरजीविनः ॥ आशापशनिबद्धस्य विहगस्य विशेषिता ॥ १८ ॥ वयंतु भगवन्नित्यमालसं तोपमास्थिताः ॥ न कदाचन नीरूपे मु
 ल्यामोजातविभ्रमैः ॥ १९ ॥ स्वभावमात्रसंतुष्टाः कष्टैर्मुक्ताविचेष्टितैः ॥ क्षिपामः केवलं कालमस्मिन् ब्रह्मनिजालये ॥ २० ॥ न जीविता
 न्नमरणाल्कर्मदहस्यरोधनम् ॥ यथास्थितेन तिष्ठामस्तथैवास्तंगतेहिताः ॥ २१ ॥ आलोकितालोकदशदृशादृष्टादृष्टांतदृश्यः ॥ नूनं संसृत्य क्रम
 स्माकं मनसा चंचलंबुः ॥ २२ ॥ अन्तारतनिजालोके नित्यं चापरितापिनि ॥ कल्पागस्योपरिसदावेद्यिकालकलागतिम् ॥ २३ ॥
 स्थितिर्जाविका कल्पिता तच्चित्तमित्यर्थः ॥ इवार्थेवाशब्दः ॥ १७ ॥ १८ ॥ नीरूपेति स्वरूपे ॥ १९ ॥ कष्टैश्चेति चेष्टितैर्मुक्ताः ॥ २० ॥ जीविताः जीविताः
 देहस्य कर्मदेहिका मुष्मिक फलात्थी क्रियाम् ॥ नापि मरणादेहस्य रोधननाशवाला मेत्युभयत्र शेषः ॥ यथा इदानीं स्थितेन नित्यसिद्धिनि रतिशयान्दाल्मस्वभावो न तिष्ठामस्तथैवाप्ये
 पितैर्नैवास्तंगते हिता पूर्णकाराः स्थास्यामद्व्यर्थः ॥ २१ ॥ लोकानां दशाजन्ममरणाद्यन्यर्थे दशा ॥ मिथ्यात्वनिर्णायिकाः स्वमादिदृष्टांतदृष्टो दृष्टाः ॥ २२ ॥ तत्र तावत्कल्पा
 तपर्यन्तकल्पदृक्षप्रभावोद्वनात्साकारखेदप्रसक्तिरित्याह ॥ आनारतेत्यादिना ॥ कल्पागस्य कल्पदृक्षस्य ॥ २३ ॥

प्रकाशवदुल्लासविभ्रमयशिनरात्रिभिर्भागेप्रकथंकारकलागतिर्वेस्तित्वाह ॥ २५ ॥ मन स्थीर्यबलाद्
 निममवद्वयसक्तिरित्याशयनाह ॥ सारति ॥ २६ ॥ उद्गारञ्चनिमायेरल्पञ्चनिभिन्नास्ते भूकाकद्वन्द्वेवैधरग्रार्थजगामि ॥ २७ ॥ धीरत्वावपिनास्माकवेवप्रसक्ति रित्याह ॥
 २८ ॥ इत्ताकमनुसृत्यर्षीमास्वपिदशासुसनामासुविनिमलोपल स्फटिकाविलासाकारालसदृशा ॥ २९ ॥ अगतस्वस्यभूयोविमर्शबलावपिनस्वेवप्रसक्तिरित्याह ॥
 ३० ॥ आतस्यद्विभूवोद्युभुवञ्जमगतस्यचतिभगवदर्शितशिरासर्वसाधारणेषु स्वेकापरिह्वामतानिश्चयाह्वानभयप्रसक्तिरित्याह ॥ सर्वाणीति ॥ वाअथवानवाप्रया
 रत्नगुच्छप्रकाशाद्व्यवस्रक्तल्पलतागृहे ॥ प्राणाधानप्रवाहेणवेद्यिकल्पमखडितम् ॥ २४ ॥ अविज्ञातदिवारात्रौत्यस्मिन्नुच्चै शिलोच्च
 ये ॥ जानामिनिजयायुद्यालोकफालरुमस्यितिम् ॥ २५ ॥ सारासारपरिच्छेदिवोधाद्विश्रांतिमागतम् ॥ निरस्तचापलशांतसुस्थिरंमे
 मुनेमन ॥ २६ ॥ समारथ्यवहारोत्थैराशापाशैरसन्मर्थे ॥ उद्गारैरिवभ्रूकाकोनैवस्त्रजान्यहम् ॥ २७ ॥ परोपशमधमिण्यावयमा
 लाकशीत्या ॥ पश्यतोजागर्तौमायांधियाधैयमुपागता ॥ २८ ॥ श्रीमास्वपिमहाबुद्धेशस्वचलबुद्धय ॥ विनिर्मलोपलाकारा सप्रा
 सासुयथारुमम् ॥ २९ ॥ इयमारमसुभगतरलाजागतीस्थिति ॥ भूयोभूय परावृष्टानर्चाकिञ्चनवाधते ॥ ३० ॥ सर्वाण्येवप्रयात्येव
 समार्यातिचवानवा ॥ भगवन्भृतजालानिजयमस्माकमन्नकिम् ॥ ३१ ॥ भृतजालतरगिण्याविशत्या कालसागरे ॥ वयसंसारसरित
 स्तस्याअप्यनादता ॥ ३२ ॥ नाञ्ज्जामोनचष्टकीमलिष्ठासोनेहचस्थिता ॥ मृदुपादादृशाक्रूरावयमस्मिन्नुमंस्थिता ॥ ३३ ॥ वीत
 शोकप्रयायामिस्त्वादर्शे पुरुषोत्तमे ॥ दुष्टैरनुगृहीता स्म सस्थिताविगतामया ॥ ३४ ॥ ततस्ततश्चपर्यस्तलुठितनचवृत्तिषु ॥ नापरावृ
 ष्टत्वार्थमरमाकभगवन्नन ॥ ३५ ॥ निर्विकारेगतलोभेचाल्मन्युपशमगते ॥ चित्तरंगा प्रबुद्धास्म पूर्वणीविमहाब्ध्य ॥ ३६ ॥ भवदा
 गमनाद्द्वसन्ननिदानीमुदिताशया ॥ मंदरोद्धृतसर्वगिःक्षीरोदोयेनतन्यते ॥ ३७ ॥ नात परतरकिंचिन्मन्येकुशलमाल्मन ॥ सतायदनुग
 म्येनसंत्यकसकलुषणा ॥ ३८ ॥

निनवाभावातिपरमायदरोत्यर्थ ॥ ३१ ॥ नातपद्मस्यस्वस्त्यतदस्यनयासर्वभृतसाराद्ब्रह्मत्वान्नावराभावाच्चनभयप्रसक्तिरित्याह ॥ भूतेति ॥ ३२ ॥ व्यबहारभाषित्स्वयेसकटक
 मवीचसावधानतयासत्कारकणांमृदुपादा ॥ तत्त्वदशाससारोच्छेदिलादन्तरा ॥ ३३ ॥ महतामनुपहावपिनमस्वेवप्रसक्तिरित्याह ॥ वीतेति ॥ ३४ ॥ व्यबहारभाषित्स्वय
 तस्तत्पयस्यपरागादिवल्लिपुनलुठितम् ॥ ३५ ॥ चित्तसवतोब्रह्माकारवृत्तिबिभ्रदोदयादिक्रमोधाएवतरगाययातयाविधा संत ॥ परंजिमहाब्ध्ययवबभुवुःकालःस्तः ॥ ३६ ॥
 मारणाव्यंहरानीजबदामयमाद्रेतो ॥ येनाहेरोनभीरोवक्षीरसागरोरहरोद्धृतसर्वगिनिम्यमानलान्यतेनाच्छेदुर्विकाराया संपन्नाश्च्यवर्च ॥ स्वप्नतइतिचोच्छब्दवाक्येति
 यच्छब्दइत्येवार्थः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

सर्वसारज्ञानम् ॥ ३९ ॥ ४० ॥ श्रवदलोकनेनशातदुष्कृतं दुष्टपारब्धस्यतथाविधस्यमजन्मअथसफलनिरतिशयानंदकलयुक्तमभूदित्यर्थः ॥ ४१ ॥ ॥ इतिश्रीवासि
 ष्ठमं नात्यर्थप्रकाशेनिर्वाणमकरणेपू० विरातितमःसर्गः ॥ २० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कल्पवृक्षस्यमाहात्म्यप्रलयेधारणास्थितिः ॥ नियतिर्नूचिचित्रार्थस्थितिश्चात्रोपवर्णते ॥ १ ॥
 स्वात्म्यकल्पवृक्षमाहात्म्योपवर्णनियुगान्तोत्पातादिपुत्रस्ववेदाप्रसक्तिप्रपचनमुखेनवत्सस्मरसिक्किचेवेतिप्रथोत्तरवक्तुमुपक्रमते ॥ युगक्षोभोऽखित्यादिना ॥ १ ॥ २ ॥ यद्यपि
 धरयासहकल्पवृक्षस्यापिहरणविधयतएवतथापिदिव्यप्रभावबलान्नाकपतेत्याशयः ॥ ३ ॥ सर्वतोदत्ताःसाम्यायस्तत्रोपष्टजशिलावदद्रयोयस्यतथाविधोऽमरपर्वतः ॥ अथार्द्रा
 आपातमात्ररन्ध्रेभ्योभोगेभ्यःकिमवाप्यते ॥ सत्संगंचितामणितःसर्वसारमवाप्यते ॥ ३९ ॥ श्लिग्धगंभीरमस्तृणमधुरोदारधीरवाक् ॥
 त्रैलोक्यपद्मकोशेऽस्मिस्त्वमेकःषट्पदायसे ॥ ४० ॥ अधिगतपरमालनोपिमन्येभवदवलोकनशांतदुष्कृतस्य ॥ ममसफलमिहाधज
 न्मसाधोसकलभयापहरोहिसाधुसंगः ॥ ४१ ॥ ॥ इत्यार्षेवा०वा०दे०मोक्षोपायेपुनिर्वा०पू०भु०भुशुंडस्वरूपनिरूपणनामविंशति
 तमःसर्गः ॥ २० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भुशुंडउवाच ॥ युगक्षोभेषुघारेपुवाक्यासुविषमासुच ॥ सुस्थिरःकल्पवृक्षोऽयंनकदाचनकंप
 ते ॥ १ ॥ अगम्योयंसमग्राणालोकांतरविहारिणाम् ॥ भूतानांतिनतिष्ठांमहसाधोसुखेनवै ॥ २ ॥ हिरण्याक्षोऽधरापीठ्ठीपसुमकवष्टि
 तम् ॥ यदाजहारतरसानांकंपततदातरुः ॥ ३ ॥ यदालोलोत्थितवपुर्बभूवामरपर्वतः ॥ सर्वतोदत्तसाम्याद्रिस्तदानांकंपतद्भुमः ॥ ४ ॥
 भुजावष्टभविनमन्मेरुनारायणोयदा ॥ मंदरप्रोहधारद्रितदानांकंपतद्भुमः ॥ ५ ॥ यदासुरासुरक्षोभपतच्चंद्राकंमंडलम् ॥ आसीज्ज
 गदतिक्षुब्धंतदानांकंपतद्भुमः ॥ ६ ॥ उन्मूलिताद्रीद्रिशिलायदोत्पातानिलाववुः ॥ आधूतमेरुतरवरत्नदानांकंपतद्भुमः ॥ ७ ॥ यदाक्षीरोद
 लोलोत्थिंकरानिलकंपिताः ॥ कल्याप्रपकथश्चेरुस्तदानांकंपतद्भुमः ॥ ८ ॥ यदासमंततोमेरुःकालनेमिभुजांतरे ॥ किंचिदुन्मूलितोति
 ष्टतदानांकंपतद्भुमः ॥ ९ ॥ पक्षीशपक्षपवनाअमृताक्रांतिसंगरे ॥ यदाववुःपतत्सिद्धास्तदायनांपतद्भुमः ॥ १० ॥ यदाशेषाकृतैरुद्रो
 समानैकचेष्टिताम् ॥ ययौगरुत्मान्ब्रह्मांडंतदानांकंपतद्भुमः ॥ ११ ॥

हेणपुनर्गमिप्रतिष्ठापनदशायामितिगम्यते ॥ ४ ॥ वृजेति ॥ अत्रापिचतुर्भुजोद्वाभ्यांभुजाभ्यामेरुमवष्टम्येतराभ्यामंदरप्रोहधारेतिगम्यते ॥ ५ ॥ सुरासुरयोःक्षोभस्तीव्रसंशयम
 स्तेनपतच्चंद्राकंमंडलम् ॥ ६ ॥ ॥ क्षीराब्धौलोलस्यमदराक्षेःकदरानिलैरिवकंपिताः ॥ ८ ॥ कालनेमिभुजांतरेप्रकपितस्तारकामयेसंयामेप्रसिद्धः ॥ ९ ॥ अमृताक्रांतिरमृताह
 रणतदर्थेसंगरे ॥ पतंतःसिद्धोद्येभ्यः ॥ १० ॥ गरुडस्यजातमात्रस्यसर्वलोकाःप्रकंपिताः प्रकंपितामहीसर्वासमहीपाश्र्वकंपिताः तदुत्पातान्निमज्जंतींभुवंनावमिवाप्तिसिद्धौसह
 क्षैःशिरसांसंकरणवपुर्हरदतिकथामनुत्साह ॥ यदेति ॥ रुद्रःसंकरणरुद्रः ॥ अथापिनससभामएकंभूमिधारणलक्षणचेष्टितचित्रयस्यास्तथाविधोशेषाकृतियदाययौ यदा
 चोरुत्स्यगरुत्मान्ब्रह्मांडंतदानांकंपतयेत्यर्थः ॥ ११ ॥

शीलानामग्धीनासकलानागिनिचोत्प्लावुःसहाःकल्पानलशिखाःकणाग्निमुखिलात्याजउज्जगार ॥ सकृपणमुखाग्निवनिमलयस्यपुराणेपुमसिद्धे ॥ १२ ॥ दोस्तित्ये
 नबुटस्थाननिवासन ॥ १३ ॥ इदीभेपुनक्षभेव्यक्युचप्रयससु ॥ तथाचतदानीमलयेभूलोकांतस्यवाहान्भेरुकल्पवृक्षाविक्षिप्तिन्नागप्रत्यारोतिभाष ॥ १४ ॥ कल्पतिसहस्रम
 ह्यगुणपद्वे ॥ १५ ॥ लम्बाप्रकृतीनिनिन्द्यत्समाधानिसर्वगानियस्य ॥ १६ ॥ सामान्यतउकामाकारोस्थितिधारणाभेद्विशिष्यप्रषयति ॥ प्रतपतीति ॥ अत्यतरीतल
 सबदिमबलम्याप्यपरिच्छेपअलालाषरुणएवाहमस्मीक्षित्तेनितरधारणवाकणीधारणेत्युच्यते ॥ तथाह्विषरुणनालानसवामन्यतदति ॥ पार्षत्याविधारणाअप्येधमेवोसा ॥
 पृथिव्याविषभूतधारणाप्रकारसिद्धस्यमेवोत्तरार्धेविलोकेवक्ष्यति ॥ १७ ॥ अथलभितिक्रियाविशेषणम् ॥ १८ ॥ बलेषामेवालयधीर्यस्यतथाविधस्तन्तनप्रसिद्ध
 यदाकल्पानलशिखाशीलाभिसकलोल्येण ॥ शेषफणाभिसत्याजतठानाकपतद्द्रुम ॥ १२ ॥ एवरूपेद्रुमवरेतिष्ठतामापद कुत ॥
 अस्माकमुनिशार्दूलदौस्तित्येनकिलापद ॥ १३ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ १४ ॥ कल्पान्तेपुमहाद्भुदेवहस्तूत्यातवायुषु ॥ प्रपतस्विदुभाकै
 फुक्यतिष्ठसिज्वर ॥ १५ ॥ ॥ श्रीशुशुहउवाच ॥ यदापपातकल्पतिव्यवहारोजगस्त्यितौ ॥ रुतद्रवसन्मिन्नंतदानीद्वत्यजान्य
 हम् ॥ १५ ॥ आकाशएवतिष्ठाभिविगताखिलकल्पन ॥ लब्धप्रकृतिसर्वगोमनोनिर्वासनयथा ॥ १६ ॥ प्रतपतियदादित्याशकली
 रुतभूधरा ॥ वारुणीधारणांश्रव्यातदातिष्ठाभिधीरधी ॥ १७ ॥ यदाशकलितार्द्रावातिप्रलयवायव ॥ पार्वतीधारणांश्रव्याखेतिष्ठा
 न्यचलतदा ॥ १८ ॥ जगद्भूलितमेवादियात्येकाणवतायदा ॥ वायवीधारणांश्रव्यासप्तुवेऽचलधीस्तदा ॥ १९ ॥ ब्रह्माहपारमासाद्यतत्वां
 तेविमलेपदे ॥ सुपुत्रावस्ययातावतिष्ठाभ्यचलरूपया ॥ २० ॥ यावत्युनकमलजं सृष्टिकर्मणितिष्ठति ॥ तन्नप्रविस्त्वब्रह्माहंतिष्ठाभिवि
 हगतये ॥ २१ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ययातिष्ठसिपक्षीर्द्रधारणाभिरसंदिहति ॥ कल्पतिपुतयाकस्मान्भ्रान्येतिष्ठतियोगिन ॥ २२ ॥
 ॥ शुशुहउवाच ॥ ब्रह्मन्नियतिरेपाहिदुर्डीच्यापारमेस्वरी ॥ मयेदशेनवैभाष्यभाष्यमन्यैस्तुतादृशे ॥ २३ ॥ नशक्यतेतोलयितुमवस्यभ
 वितव्यता ॥ यद्ययातत्तयैतद्विस्वभावस्यपनिश्चय ॥ २४ ॥

वे ॥ १९ ॥ कियत्कालतथासुवसेतभाह ॥ ब्रह्माहिति ॥ ब्रह्माहस्यपुलक्यसप्तमदे-पारपरभाषधिश्रुतमभ्याकृतमाहापातत्वानाबनुविरातीनार्षाद्विरातीनाषर्द्वाभराराताना
 माविद्यानातानावाञ्छितेशुभास्येपरेसुपुमवैकरसनिर्विकल्पसमाप्यवस्यया ॥ २ ॥ कियत्कालतादृशसमाधौस्थितिरितिचेतभाह ॥ यावदिति ॥ तत्रपुनःसृष्टिकर्मणिबिद्यया
 नावस्माकमालयेपरतकल्पवृक्षस्यानापन्नेतिष्ठाभि ॥ २१ ॥ अम्येपियोगिनलयाकस्मान्निष्ठतिक्लमर्थमाधिकारिकशरीरांतरमुक्तिभागच्छतितेनैशरारीकल्पावबुज्जोननि
 ष्टीत्येषः ॥ २२ ॥ अथतदाचलतारुण्यानुसारिणिसत्यकल्पद्रुपादस्वरनियतिरेकस्यवस्थाहेतुर्नाप्येष्याह ॥ ब्रह्मन्निष्ठि ॥ २३ ॥ लोकपिपुहृदभिस्यनेनेतिबुध्यापरिच्छे
 क्षु ॥ यथायादयमारुण्योपस्ततर्चयेष ॥ स्वभावस्यपियते ॥ २४ ॥

कल्यातरेषु स्वदृष्टान्याश्रयातराण्यपि वदन्नुपसंहरति ॥ गरुडवाहनमिति ॥ कालेत्प्रार्थी जीवितदीर्घायुर्नतथाविधः अह एतत्कल्पे प्रसिद्धगरुडवाहनं विहो विहो गोत्तमो हंसस्त
 द्वाहनं चतुर्भुवीभूयदेवैस्त्वादि सर्गाधिकारनिष्पाद्यतकलितवान्दृष्टवान् ॥ तथा विहगवाहनं ब्रह्माण्डपञ्चमवाहनरुद्रसूयसहाराविकारकुर्वाणकल्पितवान् ॥ एवमष्टमवाहनं रु
 द्रचगरुडवाहनं विष्णुशरीरधृत्वापालनाधिकारकुर्वाणकलितवानिति महवाश्रयैरहस्यमेतदित्यर्थः ॥ ५२ ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठमन्त्रात्मन्ययप्रकाशो निर्वृण ० पूर्वा ० एकाविंश-
 सर्गः ॥ २१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वसिष्ठस्याजन्म्यादिसमार्धसमसर्गकाः ॥ क्षीरोदमयथाव्याश्रयभूयोदोदटाद्दोदिताः ॥ १ ॥ ततस्तदनतरं किंचिद्देहव्यतीतकालेषु तथा अद्यतनसर्गे
 पुजातेषु पुष्पदादिषु भगीरथशुक्राद्योत्सुस्मरणैकैव गणनेति सप्तमसर्वेषासप्तम्यतानासवधः ॥ १ ॥ सनकुमारतेषु ब्रह्मर्षिषु भृगुगिरि प्रकृतिपुसिद्धर्षिषु ॥ स्कंदे भवदनादिषु शिव
 गरुडवाहनं विहगवाहनं विहगवाहनं चतुर्भुवमवाहनम् ॥ द्रुपभवाहनं गरुडवाहनं कलितवानहं कलितजीवितः ॥ ५२ ॥ ॥ इ० वा० वा०
 दे० मो० नि० पू० भू० चिरजीवितवत्तांतकथनं नाम एकविंशः सर्गः ॥ २१ ॥ ॥ अमुं शुडउवाच ॥ ततो जगति जातेषु भुगवन्पुष्पदादिषु ॥
 भरद्वाजपुलस्त्यात्रिनारदेन्द्रमरीचिषु ॥ १ ॥ पुलहोद्दालकाद्येषु क्रतुभृत्कुम्भगिरिस्तु च ॥ सनत्कुमारभृंगीशस्कंदे भवदनादिषु ॥ २ ॥ गौरीस
 रस्वतीलक्ष्मीगायत्र्याद्यासु भरिषु ॥ मेरुमंदरकैलासहिमवद्दुरादिषु ॥ ३ ॥ हयग्रीवहिरण्यक्षकालनेमिवलादिषु ॥ हिरण्यकशिपुका
 थवलिप्रह्लादकादिषु ॥ ४ ॥ शिविन्यंकुपृथूलाख्यवैश्वानाभागकलिषु ॥ नलमांघाटसगरदिलीपनहुपादिषु ॥ ५ ॥ आत्रेयव्यासवाल्मी
 किशुकवास्त्यायनादिषु ॥ उपमन्युमणीमकीभगीरथशुक्रादिषु ॥ ६ ॥ अल्पकर्तातकालेषु किंचिद्दूरेषु केषुचित् ॥ तथा अद्यतनसर्गे पुष्पर
 णे गणनैवका ॥ ७ ॥ मुनेते ब्रह्मपुत्रस्य जन्माष्टकमिदं किल ॥ संस्मरान्यष्टमे सर्गे तस्मिंस्त्वं मम संगतः ॥ ८ ॥ कदाचिज्जायसे व्योमः कदा
 चिज्जायसे जलात् ॥ कदाचिद्वायुतः शैलाल्कदाचिज्जायसे जलात् ॥ ९ ॥ यादृशो यादृशाचारो यादृक् संस्थानदिग्गणः ॥ सर्गेयं तादृशानि
 वचीनसर्गान्संस्मरान्यहम् ॥ १० ॥ एकरूपखिलाचारसन्निवेशधरामरान् ॥ समकालान्स्थिरस्यैर्यात्तदशसर्गान्स्मरान्यहम् ॥ ११ ॥
 अंतर्धानं गताधात्री वारपंचकमुद्धृता ॥ मुनेपंचसुसर्गेपूकूर्मणैवपयोनिधेः ॥ १२ ॥ मंदराकर्पणविवेगपर्याकुलसुरासुरम् ॥ स्मरामिद्वा
 दशंचेदममृतांभोधिमंथनम् ॥ १३ ॥
 ॥ ४ ॥ शिविप्रकृतिपुराजह्नु ॥ ५ ॥ आत्रेयादिषु मुनिषु ॥ ६ ॥ गणनैवकेतिततत्रविस्तरं भावनाप्यस्तीति भावः ॥ ७ ॥ अष्टमे सर्गे जन्मनिकल्पे वामसंगतो भयासह मिलितः
 असूः ॥ ८ ॥ किमष्टस्वपि जन्मब्रह्मपुत्रएवनेत्याह ॥ कदाचिदिति ॥ ९ ॥ सर्वेषु कल्पेषु तत्तदधिकारिपुरुषाणां समानामहत्त्वेपिन सर्वेषां पदानां सर्वसन्निवेशाचारसाम्य
 नियमः किंतु काकतालीयन्यायेन कदाचित् साम्यमित्याशयेनाह ॥ यादृशइति ॥ १० ॥ समकालान्पुनर्या ॥ स्थिराणि अमुरैरविचालितानि स्थैर्याणि नियतकालतत्त्वदाव
 स्थानानि देवानायेषु ॥ ११ ॥ आचारसाम्यमुक्तात्तद्वैषम्याह ॥ अतर्धानमिति ॥ अतर्धानजले निमज्जेन तिरोधानम् ॥ यात्रीभूः ॥ कूर्मणैव नवराहेण ॥ १२ ॥ १३ ॥

रिष मगादृत्कर्गङ्गातीनिबलिपाह करदीकृतसर्वैरमणइतियावत् ॥ अथ पातालम् ॥ १४ ॥ बहुजिपरष्टुरामावतारयन्दी सर्गोत्तरेणव्यवधानेनापि ॥ १५ ॥ शौकःकीक
 दरोशिशोपलदाजतयाशुद्धोरनाल्यतद्राजप्रभतेतियावत् ॥ १६ ॥ धिरासुकन्येयुधिरास्तस्याकाक्षिपुराणाविक्षोभाद्वाहात् ॥ प्रतिकल्प्यस्वामयुर्वेतेचाक्षुषेषप्रसिद्धी
 दोरहाप्यससयी ॥ शानाशाकाणोबद्धीले कृतापरधानीपदावध्याप्यगिरिगुहाहनिरोधकक्षणास्वअगुजस्तभलक्षणाभ्याविपाताद्वात् ॥ १७ ॥ ज्वराणामाहेष्व
 रैष्णबाएत्यन्तरेणानयमयानोचमप्रकाश्चामपयित्तुरीयोत्साहजननेनवसकानिनितियावत् ॥ क्षुरप्रथमप्रकानिनिपाठ्येक्षुरप्रभक्षणविशेषाम्भ्रंतिच्छ्वतीतिक्षुरप्रम

सर्वोपधिरमोपेतां नलिग्राहस्तडाटिव ॥ वारत्रयहिरण्याक्षोनीतवान्वसुधामध ॥ १४ ॥ रेणुकात्मजतांगत्वापष्टुवारमिमहरि ॥ बहु
 सर्गोत्तरेणापिचकारक्षत्रियक्षयम् ॥ १५ ॥ शतकलियुगानांचहेरुर्दुदशागतम् ॥ शौकराजतयैवासस्मराभिमुनिनायक ॥ १६ ॥ त्रि
 शब्धिपुरविक्षोभानद्वौदसाध्वरसक्षयो ॥ दशशरुविघाताश्चंचंद्रमौले स्मरान्यहम् ॥ १७ ॥ याणार्यमद्यौसंभ्रामान्व्रप्रमथमन्नका
 न् ॥ विस्रोश्रित्मुरार्नकान्स्मरामिहरिशर्वयो ॥ १८ ॥ युगंप्रतिधियापुसांन्यूनाधिकतयामुने ॥ क्रियागपाठवैचिथ्ययुक्तान्वेदान्स्मरा
 म्यहम् ॥ १९ ॥ एकार्यानिममप्राणियद्दुपाठानिमेनच ॥ पुराणानिप्रवर्तितप्रस्तानियुगप्रति ॥ २० ॥ पुनस्तानेवतानेवमम्यानपियुगे
 युगे ॥ वेदादिविखरचिनानिहिहामान्स्मराम्यहम् ॥ २१ ॥ इतिहासमहाश्रयमन्यरामायणाभिधम् ॥ ग्रथलक्षप्रमाणंचज्ञानशास्त्रंस्म
 राम्यहम् ॥ २२ ॥ रामवद्भवहर्तव्यनरावणविलासवत् ॥ इतियत्रधियांज्ञानहस्तेफलमिवापितम् ॥ २३ ॥ कृतवाल्मीकिनाचैतदधुना
 यत्करिष्यति ॥ अन्यत्रप्ररुढलोकेस्थितज्ञास्यसिकालत ॥ २४ ॥ वाल्मीकिनासाजीवेनतेनैवान्येनवारुतम् ॥ एतच्चद्वादशवारंक्रिय
 तेविस्मृतिगतम् ॥ २५ ॥ द्वितीयमेतस्यसमभारतनामनामत ॥ स्मरामिप्राक्तनव्यासरुतंजगतिविस्मृतम् ॥ २६ ॥ व्यासाभिधेनजी
 वेनतेनैवान्येनवारुतम् ॥ एतत्तुममवारंक्रियतेविस्मृतिगतम् ॥ २७ ॥

पालयाविधामप्रकाशप्रासाणियव्यत्यध ॥ १८ ॥ युगप्रतियुगे ॥ कर्मप्रवचनीयेनपतिनापीप्सापोस्यते ॥ पुषामप्येष्टुपुठवाणाधियांभुद्धीनांभ्यूनाधिकतयाब्रह्मचर्यगु
 शुयुराभूयिगयनादिकियाणोशिशापगानासावधानस्वरवर्षापुश्चारणलक्षणपाठानांभ्यूनाधिकताकृतमभावैविकिन्धैर्मुक्तात् ॥ १९ ॥ प्रतिक्षापरातनिर्मात्रेवाहुवाठानि
 ॥ २० ॥ वेदादिद्विष्यासवाल्मीकिप्रभृतिभिःप्रविताशुन पुनस्तानेभभारतरामायणादीनिदिहासात् ॥ २१ ॥ महाराभायणाभिर्भ्रक्षणबासिद्धिभ्यामिषादिप्यजवदि
 क्षावराणात् ॥ २२ ॥ २३ ॥ परप्यच्चसिद्धारामसद्वपमहाराभायणाद्वाधिराशुसहस्रमिनकरिष्यतिवपिदिष्यहानबलादनुगुंल्लारमित्त्वमपिकालतोहास्यसि ॥ २४ ॥ एतच्च
 तिसारावर्षाएकमेकबर्षीयनायेववावाल्मीकिनासाजीवेनशाकृतेनैवविल्लितिव्यबहुपरंपरोच्छेदेनोच्छेदेककंतबायमंहाकथामांभूर्णक्षारवादिदिक्रिये ॥ २५ ॥ २६ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ अधुनासनिहितत्रेतायुगे ॥ ३० ॥ ३१ ॥ अधुनाएतच्चतुर्युगातगतद्वापराते ॥ ३२ ॥ बहिरिदंजायतइतिभ्रातिरेवेत्याशयेनाह ॥ जगन्मयीति ॥ ३३ ॥
 ॥ ३४ ॥ प्रतिमर्गलोकादीनासन्निवेशादिसाम्यानियमोप्यौत्सर्गिकइत्याह ॥ समेति ॥ ३५ ॥ मन्वाद्यधिकारिपुरुषतन्निवेशाचरित्र्यादिव्यपिसाम्यमौत्सर्गिकमेवेत्याह ॥ ता
 न्येवेति ॥ ३६ ॥ सश्रुतेप्रख्याते ॥ ३७ ॥ अन्यएवसमाश्रयानिवासाः ॥ ३८ ॥ समाश्रयभेदेभेवप्रपचयति ॥ कदाचिदित्यादिना ॥ ३९ ॥ मलयैअचलः स्थिरः ॥ ४० ॥ प्रा

आख्यानकानिशाल्वाणित्तानियुगंप्रति ॥ विचित्रसंनिवेशानिसंस्मरामिमुनीश्वर ॥ २८ ॥ भूयस्तान्येवतान्येवतयान्यानियुगेयु
 गे ॥ साधोपदार्थजालानिप्रपस्यामिस्मरामिवै ॥ २९ ॥ राक्षसक्षतयेविष्णोर्महीमवतरिष्यतः ॥ अधुनैकादशजन्मरामनामनामोभविष्य
 ति ॥ ३० ॥ नारसिंहेनवपुषाहिरण्यकशिपुंहरिः ॥ जघानवारत्रितयंशृंगेद्रइववारणम् ॥ ३१ ॥ वसुदेवगृहेविष्णोर्भुवोभारनिवृत्तये ॥ अ
 धुनाषोडशजन्मभविष्यतिमुनीश्वर ॥ ३२ ॥ जगन्मयीभ्रातिरियंनकदाचनविद्यते ॥ विद्यतेतुकदाचिच्चजलबुद्बुदवस्थिता ॥ ३३ ॥ ह
 श्यभ्रातिरित्येयमंतस्थसंविदामनि ॥ जायतेलयंतचायुलोलावीचिरिवांभसि ॥ ३४ ॥ समैकसन्निवेशानिवहूनिविपमाणिच ॥ त
 थार्धसमरूपाणित्रिजंगतिस्मराम्यहम् ॥ ३५ ॥ तान्येवतादृक्कर्मणिथान्यान्याचरणानिच ॥ तत्कर्मणिथान्यान्यानिभूतानीहस्मराम्यहम्
 ॥ ३६ ॥ प्रतिमन्वंतरं ब्रह्मन्विपर्यस्तेजगत्कमे ॥ सन्निवेशेन्यथाजातेप्रयातेसंश्रुतेजने ॥ ३७ ॥ ममान्यान्येवमित्राणिअन्यएवचवंधवः ॥
 अन्यएवनाभृत्यास्त्वान्यएवसमाश्रयाः ॥ ३८ ॥ कदाचिदहमेकांतंविध्यकच्छकृतालयः ॥ कदाचित्सत्थनिलयः कदाचिद्दुर्दुरालयः ॥ ३९ ॥
 कदाचिद्विसवहासीकदाचिन्मलयाचलः ॥ कदाचित्प्राक्तनेनैवसन्निवेशेनभूधरम् ॥ ४० ॥ चूतवक्षेत्रशाखायांप्राप्यनीडंकरोम्यहम् ॥
 अनाद्यंतेषुयातेषुगेषुमुनिनायक ॥ ४१ ॥ प्राक्तनेनैवजातोयंसन्निवेशेनपादपः ॥ देहंयत्कासुखंसाधोनातःपरिणतिगतः ॥ ४२ ॥
 तदीयैनैवजातोयंसन्निवेशेनपादपः ॥ तातेजावतियैवाभूच्छोभास्यसुतरोस्तथा ॥ ४३ ॥ कृतप्राक्सन्निवेशेनमहंस्थितिमिहागतः ॥
 नेहाभूदुत्तरापूर्वककुन्नायंचभूधरः ॥ ४४ ॥ दिगुत्तराभूदन्येयंपूर्वमेवमहीधरः ॥ एकैकदेहसंस्थानवीतब्रह्मनिशागमः ॥ ४५ ॥

प्येत्यस्यशक्तनेनभूधरमित्येनान्वयः ॥ अनाद्यतेषुअसंख्येषु ॥ ४१ ॥ अतःप्राक्तनसन्निवेशात्परिणतिसन्निवेशात्तरनागतः ॥ तद्विलम्बिषपादपोषिकिचिरजीविनित्याह ॥
 देहल्यक्रेति ॥ ४२ ॥ एवचनपादपजीविक्येपिताल्यीकितुरोभासन्निवेशेनास्यादेदोपचारइतिस्मृचयन्त्याह ॥ तातेचडे ॥ ४३ ॥ एवद्विभूधरयैरिक्वयप्रत्यभि
 ज्ञापिसन्निवेशासाम्यादेवेत्याह ॥ नेहेति ॥ ४४ ॥ पूर्वउत्तरादिक्वाभूदियनन्या ॥ एवभूधरोप्यन्यएवाभूदित्यादृत्तिविपरिणामाभ्यामन्वयः ॥ तद्विदित्तैवत्वमपिप्रतिक
 ल्यमर्थःसमानसन्निवेशात्प्राक्तनस्यास्तत्राह ॥ एकैति ॥ अहएकश्चासौएकेनैवदेहसंस्थानेनत्रीताब्रह्मनिशागमायस्यतथाविधः ॥ ४५ ॥

तकुलस्तपाह ॥ ध्यानात्तदिति ॥ यत् कस्मन्निभागुलधारणापूर्वकं स्थिरीकृतस्य ध्यानस्य निर्विकल्पकसमाधेरेते अधसाने पुनर्जाते मेनसर्गमालोक्य स एवायमेकस एवायपावप
दन्ति प्रस्य भिक्षायमाने तस्वे एव एनसर्गवेद्यि ॥ यथा ह मयः स्यात्तसावगाहिनीपत्य भिक्षैव न स्यादिति भावः ॥ एषषुषसस्थानद्वयथासस्थानतापहृणादपितद्वदुर्ममननाशद्वयारा
यगर्भरिगुन्तरागृह्येयमित्युक्तिमुपपावपति ॥ अकारिरेति ॥ विराभाभ्यादप्यः अकसोमादर्शकाजानक्षत्राणामुद्ययास्तमया विनियतसचाराच्च नियतोत्तरविकृस्थितमेव वि
स्थानकाभसिद्धयति ॥ ४५ ॥ सर्गातेतुनाशिरास्तस्मिन्मेरोषेवाग्यथाप्रकारोत्तरणस्थिते सति चिप्रपट्टलिखितमेवाद्यधीनादिशस्तत्परिवर्तनदृष्टअन्यथासस्थानव्यत्यस्तस्थिते
यतीत्यय ॥ एषविरागामनियतस्थित्याभिव्याह्येत्तदनुसारिनियथावयवसन्निवेशपट्टितस्य सर्वस्यापि जगतोऽनिर्बन्धनीयतालक्षणमिथ्यात्वप्रतिजातीत्याह ॥ नसवित्यादिना ॥
॥ ४६ ॥ आत्मस्वंब्रह्मत्कारोमायिकषिण्डेपराक्तिलाह्विप्रभः ॥ जागतेपुपदार्यैरुविष्कृतव्यषस्याभ्यत्यासदकालकृतव्यषस्याभ्यत्यासोपिदृश्यतद्व्यतपचपशरयति ॥
ध्यानतेतत्त्वैवै नसर्गमालोक्यवेद्यहम् ॥ अकटिः कक्षसचाराभ्नेर्वादिस्थानकादिश ॥ ४६ ॥ सस्थानमन्ययातस्मिन्स्थितेयांतिदि
शोन्यया ॥ नसन्नासज्जगन्मन्येअमयन्केवलधिय ॥ ४७ ॥ आत्मसदचमत्कारविभ्रवोयविजृम्भते ॥ पुत्रपितृत्वमायातिमित्रयात्यरि
तातया ॥ ४८ ॥ श्रीत्वशरातशोयातान्युसश्रैवस्मराम्यहम् ॥ कलौकृतयुगाचारान्कृतेकलियुगस्थितिम् ॥ ४९ ॥ त्रेतायाद्वापरेचैवसस्मरा
भिमुनीश्वर ॥ अदृष्टेदेवैवार्थान्स्वसंकेतविहारिण ॥ ५० ॥ सर्गान्निर्गलाचारान्कचिक्काश्चित्स्मराम्यहम् ॥ ध्यातरिवहृणोत्रहृन्ससु
रासुरमानुपम् ॥ ५१ ॥ षड्युगसहस्रान्निजगच्छुन्यस्मराम्यहम् ॥ मनोमनननिर्माणान्यार्थिवाकारवर्जितान् ॥ व्याप्तान्वायुमयैभूतेषु
शासर्गान्स्मराम्यहम् ॥ ५२ ॥ विचित्रसस्थानविशेषदेशान्विचित्रकार्याकुलभूतकोशान् ॥ विचित्रविन्यासविलासवैपान्स्मराम्यहृन्नक्ष
दिनेष्वशेषान् ॥ ५३ ॥ इत्यार्षेवावाटे ० मोक्षोपायेपुनि ० पू ० भु ० चिरजीवितवर्णनानामद्वाविशसर्ग ॥ २ ॥ ५३ ॥ श्री
वसिष्ठउवाच ॥ अयासीवायमश्रेष्ठोजिज्ञासार्थिमिदमया ॥ भूयष्टोमहायाहो कल्पवृक्षलतायुके ॥ १ ॥ चरताजगतकोशेव्यव
हारवतामपि ॥ कथंविहगराजैर्द्रदेहस्युर्नबाधते ॥ २ ॥

पुत्रदत्यादिना ॥ ४८ ॥ त्रेतायाद्वापरेषुकृतयुगाचारान्कलियुगस्थितिचेत्यनुकल्प्याम्यय ॥ कलियुगस्थितिमेवसक्षिप्यविहणोति ॥ अदृष्टेति ॥ ५० ॥ कश्चिरकृतयु
गावाचपि ॥ तथाहि ॥ छतयुगेपिपुत्रेणनलस्यनिकृत्यापूतेअयोविनापराथमेकब्रह्मेणसर्गायस्यनिवासनधामसिद्धम् ॥ ५१ ॥ ब्रह्मभूचतुर्गुणसहस्रस्यतिअधसानेवेधसिज
गृहपसंहारकमेणाप्युराधितायोमनिद्राच्छलेनब्रह्मणपर्यात्मनोप्यतारिसितसुरासुरमानुपजाच्छुभमसत्तामिहापन्नस्मरामीत्यर्थ ॥ एवमलीनेपिजगत्तैवब्रह्मनोमननमिया
णानुगुणात्प्रातमयैवायुगार्यैर्भूतैर्नाणिभ्रम्यामार ॥ ५२ ॥ उक्तसर्वसक्षिप्योपसंहरति ॥ विधिभेदेति ॥ अहृन्नक्षत्रितेपुत्रकल्पपुत्रिचिप्रस्थानविशेषपुत्रकारेणोपयुतथाधि
धान्विचिप्रकामाकुलश्रुतानाकाराश्रुतानुसरोपासनासर्गान्स्मरामीत्यर्थ ॥ ५३ ॥ ॥ इतिश्रीवासीष्ठमत्स्यपुराणकारोनि ० पू ० ब्राह्मिप्रतितमसर्ग ॥ २ ॥ ५३ ॥ ५३ ॥
स्वर्गपुत्रेपुत्रेपुत्रस्तुर्नबाधते ॥ परमेश्वरमकार्यतत्सहस्रविहकीत्येति ॥ १ ॥ इदं ब्रह्मण्यथाभाष ॥ १ ॥ अथकश्चिरादेषोष्यामगुणात्तैवमकरोषेच ॥

वाचालयति मुखरयति मृग्युवाक्पटुतांश्रमुखेनलब्धापयतीति यावत् ॥ ३ ॥ ४ ॥ तत्रसर्वदोषाधारवासानान, शएवमुख्यो मृत्युतरणोपायइत्याह ॥ यथात्यक्तहारा
 याभरणचौरानजिघासतितद्वदित्यर्था इत्यन्ते ॥ ५ ॥ निःश्वासलक्षणदेहदृष्टच्छेदनाः ककचायेभ्यः सर्वासिदेहलतानादिदेहक्षरास्वाभूतहृत्पादादीनांघुणाः काष्ठकीटगृत्ताः आ
 वयोमनोव्यथा ॥ ६ ॥ शरीरतरो कोटरस्यसंधिघञ्जनाः अतएवचतालक्षणाः अधिनाः शिरःसिफणाद्यैः ॥ नवहंतिअर्थास्त्वविषाग्निनाः ॥ ७ ॥ नमुक्तेनदर्शति ॥ ८ ॥ शरीरां
 भोधेवदिवोवडवाग्निभूतः ॥ अतएवपीताशेषविवेकादुः ॥ ९ ॥ आकुल्यप्यम् ॥ १० ॥ ब्रह्मात्मविश्रान्तिरेवाव्य
 भुशुंडउवाच ॥ जानन्नपिहिसर्वज्ञब्रह्मन्जिज्ञासयेवमाम् ॥ पृच्छसिप्रभवो नित्यंभृत्यंवाचालयंतिहि ॥ ३ ॥ तथापियत्पृच्छसिमांत
 तेप्रकथयाम्यहम् ॥ आज्ञाचरणमेवाहुर्मुख्यमाराधनंसताम् ॥ ४ ॥ दोषमुक्ताफलप्रोतावासनांतुसंततिः ॥ त्वदिनग्रथितायस्यमृत्युस्तं
 नजिघांसति ॥ ५ ॥ निःश्वासदृष्टाककचाः सर्वदेहलताघुणाः ॥ आधयोयंनभिंदतिमृत्युस्तंनजिघांसति ॥ ६ ॥ शरीरतरुसंधिघांश्चतापि
 तशिरःफणाः ॥ आशाचंनदहंत्यंतमृत्युस्तंनजिघांसति ॥ ७ ॥ रागद्वेषविषाग्नयः स्वमनोविलमंदिरः ॥ लोभव्यालोनभुंकेयंमृत्युस्तंनजि
 घांसति ॥ ८ ॥ पीताशेषविवेकांश्रुः शरीरांभोधेवाडवः ॥ ननिर्दहति यंकोपस्तंमृत्युर्नजिघांसति ॥ ९ ॥ यंत्रंतिलानांकठिनराशिमुग्रमि
 वाकुलम् ॥ यंपीडयतिनांगस्तंमृत्युर्नजिघांसति ॥ १० ॥ एकस्मिन्निर्मलेयेनपदपरमपावने ॥ संश्रिताचितविश्रान्तिस्तंमृत्युर्नजिघां
 सति ॥ ११ ॥ वपुःखंडाभिपतितंशाखासृगमिवोदितम् ॥ नचंचलमनोयस्यतंमृत्युर्नजिघांसति ॥ १२ ॥ एतेवस्रन्महादोषाः संसारव्या
 धिहेतवः ॥ मनागपिनलुंपंतिचित्तमेकंसमाहितम् ॥ १३ ॥ अधिव्याधिसमुत्थानिचलितानिमहाश्रमैः ॥ नविलुंपंतिदुःखानिचित्तमेकं
 समाहितम् ॥ १४ ॥ नास्तमेतिनचोदेतिनसंस्मृतिर्नविस्मृतिः ॥ नसुसंनचजाग्रस्याचित्तंयस्यसमाहितम् ॥ १५ ॥ अधीकृतत्वदाका
 शाः कामकोपविकारजाः ॥ चिंतानपरिहिसंतितिचित्तंयस्यसमाहितम् ॥ १६ ॥ नददातिनचादत्तेनजहातिनयाचते ॥ कुर्वदेवचकार्याणि
 चित्तंयस्यसमाहितम् ॥ १७ ॥ येदुरथादुरारंभादुर्गुणादुरुदाहताः ॥ दुःक्रमास्तेनरुंतंतिचित्तंयस्यसमाहितम् ॥ १८ ॥ आभांतिविपुला
 र्थानिमहांतिगुणवंतिच ॥ सर्वाण्यवानुधावंतिचित्तंयस्यसमाहितम् ॥ १९ ॥

तिकमृत्युजयोपायइत्याशयेनाह ॥ एकस्मिन्निति ॥ ११ ॥ वपुर्लक्षणेष्पितवनवखेअभिपतितःशाखासृगइवउदितमूजितम् ॥ १२ ॥ दोषानुपसंहरंस्त
 ज्यहेतुगुणाव्यक्तप्रथमसमाधानमेवमुख्योगुणइत्याशयेनप्रशंसति ॥ एतेइत्यादिना ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ कर्माणि कुर्वन्त्यथाशास्त्रव्यवहरदपि ॥ १७ ॥ दुष्टा
 र्थाअर्जनीयधनादयः आरभ्यतइत्यारम्भाः कृषिपृहधनादयः ॥ गुणारगद्वेषादयः उदाहृतानमर्मप्रकाशानोक्तयः क्रमान्ति यः नरुंतंतिदुष्टफलेननपरितापयति ॥ १८ ॥
 आभातिप्रकाशमानानि विपुला र्थानिसर्वाण्येवसुखानोतिशेषः ॥ अनुधावतिअनुसरति ॥ १९ ॥

उरुर्कञ्जीर्नरकालिकरुद्रसंतस्मिद्धितम् ॥ दुरीहितदशाभोगाजिहापदस्थउन्मुकस्वाललाभलक्षणतत्परम् ॥ २० ॥ चित्तस्थवैधुर्यपुरुषपार्थविधुरतातद्वायिना ॥ अनेकत्वभवेदृष्टि
सहस्रक्ष्णपिशारेणनयस्त्रीएनदृष्टतत्परम् ॥ २१ ॥ आदीचरुस्वारभ्रमभ्येअधपरिपाकेपिमधुरम् अतेपथ्यसवहु ल्वनिभर्भकक्षानतत्परम् ॥ २२ ॥ आद्योतमभ्यगसर्वावस्था
स्यनुगतमालम्बुषम् ॥ २३ ॥ नविष्यतेउत्तमपस्मात्तयाकिथिसीभ्राप्यनित्यनिरतिरायानदवस्थ ॥ २४ ॥ अनुत्तमसौभ्राप्यत्वभेभेतरष्ट्वािनित्यतादिप्रपचनेनसाधयति ॥ सा
मरत्यारिना ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ एवलोकाभयत्याशुभ्रतामुक्तातद्विजगतएकत्वाह ॥ सत्वगद्विति ॥ २८ ॥ क्रियाशाब्देनतत्कलानिलक्ष्यते ॥ २९ ॥ धितापवमपिमा
नसक्रियामाद्यतत्कलोपलक्षकम् ॥ ३० ॥ तन्मनस्तद्वृणस्यशीरोदकस्यसंस्पर्शोभनेमदरापमाणेषु ॥ इवमानसक्रियामात्रोपलक्षणम् ॥ ३१ ॥ अतिचित्राकारासुअ
यदुर्दकहितसत्यमनपायिगतभ्रमम् ॥ दुरीहितदशोन्मुकतत्परंकारयेन्मन ॥ २० ॥ यददृष्टमशुद्धेनचित्तैवधुर्यदायिना ॥ अनेकत्वपि
शाचनतत्परंकारयेन्मन ॥ २१ ॥ आदौमध्येतयातेचचिरायपरमोचितम् ॥ यच्चारुमधुरपथ्यतत्परंकारयेन्मन ॥ २२ ॥ यदनतमन प
थ्यतथ्यमापंतमध्यगम् ॥ समस्तसाधुभिर्जुष्टतत्परंकारयेन्मन ॥ २३ ॥ यद्देहेपरमालोकमार्थयददृष्टतपरम् ॥ यदनुत्तमसौभ्राग्यतत्प
रंकारयेन्मन ॥ २४ ॥ सामरासुरगधर्वसविधाधरकिन्नरे ॥ ससुरभ्रीणोस्वर्गेनकिचित्सुस्विरंशुभम् ॥ २५ ॥ सुतरोसनराधीशेसपर्व
तपुरव्रजे ॥ सांबुधीभ्रूतलेतातनकिचिच्छोभनस्थिरम् ॥ २६ ॥ सनागेसासुरव्यूहेसासुरभ्रीणेतया ॥ समस्तएवपातालैर्नकिचिच्छो
भनस्थिरम् ॥ २७ ॥ सस्वर्गससुरालोकेसपातालैसदिकटे ॥ जगत्यस्मिन्सुसर्वस्मिन्नकिचिच्छोभनस्थिरम् ॥ २८ ॥ आधिव्याधिविलो
लासुदुःखौषधलतासुच ॥ क्रियासुनित्यपुच्छासुनकिचित्सुस्विरंशुभम् ॥ २९ ॥ तरलीकृतचित्तासुद्धयानंदिनीपुच ॥ धितासुधीवि
कारासुनकिचित्सुस्विरंशुभम् ॥ ३० ॥ वृक्षशीरोदकसस्मदमदरपुचलेषुपि ॥ स्वसंकल्पविकल्पेपुनकिचित्सुस्विरंशिवम् ॥ ३१ ॥ अनार
तागमापायपरास्वसिशिरास्वति ॥ चित्राकारासुषेष्टासुनकिचित्सुस्विरंशुभम् ॥ ३२ ॥ नवरमेकमहीतलराजतानचवरंविद्युधामर
रूपता ॥ नचवरधरणीतलनागतास्थितिमुपैतिहियत्रसर्तामन ॥ ३३ ॥ नवरमाकुलगाम्रविचारणनचवरपरकार्यविवेषनम् ॥ नवर
मय्यकयारुमवर्णनस्थितिमुपैतिहियत्रसर्तामन ॥ ३४ ॥

त्पुस्तुतासु अतएवासिरिरास्वसिधाराप्रायासुद्वियाविषेष्टाह ॥ ३२ ॥ एवममराश्वतत्वापुच्छ
त्वाच्चनजागतकिमपिबुधविधेकिभिःशुभमीयमित्याह ॥ नवरमित्यारिना ॥ एकाअनन्यराजतासमहीतलराजतानवरम् ॥ एवविबुधाअभितमयेत्यमरादब्रह्मस्यत्वावप
सहृपतास्वर्गाभ्यापपीतिपावठ ॥ धरण्याललेपातलेसर्वधरणीधारणसमर्थीशेयनागतापालराग्यमपीतियावठ ॥ यमसतविधैकिनामन-स्थितिपूर्णकानतयाविभ्यतिमु
धेनितयाविधंकिमपिनभक्तीस्यथ ॥ ३३ ॥ एवंदुःखद्वारिस्तुत्वाच्चकुलताहेतुनानाराआणोबतुरादिषास्थानामोचिचारणनिष्कर्षसामर्थ्यलक्षणपण्डित्यनपिनवरम् ॥ एवं
पेयोकापाणांभुद्धीस्त्रीव्याहिसायेविधेषमसाभर्ष्यलक्षणलोफानुरंअनसामभ्यमपिनवरम् ॥ अस्याजोकाराजदिक्रियानोकाकल्पवर्णनारिकिताअर्थान्शिकारविभिर्भुवित ॥ ३४ ॥

यदि आधिपचरत्वात्ती वितनवरता हि सवधिनिवृत्तिमत्त्वात्स्मरणवर्त्तमानात् ॥ दृढमूढेति ॥ सर्वदुःखनिदानमूढतादाढ्यात्तदपिनवरमित्यर्थः ॥ तर्हि भागेन सर्वदुःखक्षयकार
त्वान्नरकोवरमस्ति निचेनेत्याह ॥ नचेति ॥ नरकस्यापि पुनः पापजन्मावसानत्वान्नतत्रापि सर्वदुःखक्षयइति भावः ॥ विष्टपसर्वभुवननाधित्यम् ॥ ३५ ॥ नरस्य विवेकिनः पुरु
पस्य इति अनेन प्रकारेण विचार्यमाणानां विविधजगत्कामाः समस्ताः सर्वपिनरम्याः ॥ हियस्माद्धेतो लो जगत्कामाश्चलतरकलनया अशाश्वतस्वबुद्ध्या आहिते गृहीते पदार्थे महातः कथ
चिरस्थितिमात्यतिकविश्रातियतीत्यर्थः ॥ ३६ ॥ इति श्रीवासिष्ठमः तास्य प्रथमकाशे निर्वाणः ००० त्रयोविंशः सर्गः ॥ ३३ ॥ ॥ ५३ ॥ देहनाडी क्रमोपेतापट्टचक्रदृ
श्यान्विता ॥ प्राणस्पदविभागाद्व्याप्राणचित्ते हवण्यते ॥ १ ॥ यदि जगति न किंचिच्छेज्जनास्थिरतां हिकितच्छो ज्ञानस्थिरचयत्रविवेकिनश्च तत्र विश्रातिस्तदाह ॥ एकैवेत्यादिना ॥
नवरमाधिमयं चिरजीवितं न च वरं मरणं दृढमूढता ॥ न च वरं नरको न च विष्टपस्थितिपैति हिनकचिदाशयः ॥ ३५ ॥ इति विविधजगत्क्र
माः समस्ताः खलु मतिमूढतयानरस्य रम्याः ॥ चलतरकलनाहिते पदार्थे कथमुपयांति चिरस्थितिं महांतः ॥ ३६ ॥ इ० वा० वा० दे० मो०
नि० पू० भृशुंडोपास्थाने समाधानसंकल्पनिराकरणं नाम त्रयोविंशः सर्गः ॥ ३३ ॥ भृशुंड उवाच ॥ एकैवेकैवल्लादृष्टिनिरापाया
गतभ्रमा ॥ विद्यते सर्ववित्त्वेषु सर्वश्रेष्ठासमुन्नता ॥ १ ॥ आत्मचित्तसमस्तानां दुःखानामंतकारिणी ॥ चिरसंभृतदुःखप्रसंसारश्च महारि
णी ॥ २ ॥ निकलं कमनो मार्गं विपुलां गणचारिणी ॥ तथा समस्तदुःखानां चित्तानर्थविनाशिनी ॥ ३ ॥ ज्योत्स्नयेवांधकाराणामलमंतः प्र
जायते ॥ सास्वात्मचिंता भगवन्सर्वसंकल्पवर्जिता ॥ ४ ॥ युष्मदादिपुसुप्रापादुःप्रापैवास्मदादिषु ॥ समस्तकलनानीतंपरां कोटिमुपागत
म् ॥ ५ ॥ पदमासादयंत्येतकथं सामान्यबुद्धयः ॥ आत्मचिंताविलासिन्यास्तस्याः सख्यो महा मुने ॥ ६ ॥ किंचित्साम्यमुपायाता विज्ञानश
शिशीतलाः ॥ आत्मचिंतासमानानां विधानां मुनीश्वर ॥ ७ ॥ आत्मचिंतावयस्थानां मय्यादकतमामया ॥ सर्वदुःखक्षय करी सर्वसौ
भाग्यवर्धिनी ॥ ८ ॥ कारणजीवितस्येह प्राणचित्तसमाश्रिता ॥ श्रवसिष्ठ उवाच ॥ इत्युक्तवंतं विहगं भृशुंडुं पुनरप्यहम् ॥ जानन्न
पीदमव्यग्रः पृष्ठवान् क्रीडयामुनिम् ॥ ९ ॥ सर्वसंशयविच्छेदित्वन्तं चिरजीवित ॥ यथार्थब्रूहि मे साधो प्राणचित्ता किमुच्यते ॥ १० ॥
सर्वेषु वित्त्वेषु ज्ञानेषु मध्ये सर्वश्रेष्ठासमुन्नता सहस्रादुरोहेति यावत् ॥ १ ॥ आत्मचिंतासाक्षात्कारपर्यंत आत्मविचारः ॥ चिरमनादिकालादारभ्य कामकर्मवासनासकृतस्य
दुःस्वमकल्पस्य सारभ्रमस्य हरणरीला ॥ २ ॥ निरस्तामायादिकलका प्रत्यक्षप्रवणमनसुवमार्गो यद्यतया विधेमनसोऽप्यमार्गो अगम्येवान् निरतिशयभूमानदलक्षणे प्रत्यगात्मा
गणेशचरणशीला ॥ तथा उपस्थितसर्वदुःखानां भाविदुःखानुसंधानप्रयुक्तचित्तादिसर्वानर्थानां च विनाशिनी ॥ ३ ॥ अधकाराणात्कार्यभ्रान्तिभिः सह परिगणनाद्बुवचनम् ॥
अलमत्यतमो नाशलायेति शेषः ॥ ४ ॥ दुष्प्रापैवेत्यवधारणे हेतुमाह ॥ समसेत्यादिना ॥ ५ ॥ सामान्यबुद्धयः अविशुद्धा प्रकृतबुद्धयः ॥ तर्हि सातवकथसुलभा ज्ञानं तिचेत्
स्तस्वीसमाश्रयणवित्थाशयेन प्राणचित्तावर्णयितुं पीठिकारचयति ॥ आत्मचित्तेत्यादिना ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ क्रीडयामुनि केन ॥ ९ ॥ किंकीदृशी ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ भवतीं पुन्यानां पुष्पवर्षादीनां चिन्धिधादृश्याप्पवराणपरिशिक्षित्विरोपत परिज्ञानुन प्रत्युत्तराणित्वव्यश्रस्यप्रत्युत्तरववागिालोडुत्तम ॥ १२ ॥ वेहगेहृष्वर्णनक्रमेणवश्य
 मागम् ॥ १३ ॥ वातपित्तकफलक्षणान्निदकारामहान् स्थूणाघिटागकाठानियस्य ॥ १४ ॥ पुयटकमाम्याख्यातम् । अत्यर्पटकमाम्प्रत्वअनार्थाथवाश्रयस्य ॥ १५ ॥ अत साक्षित
 पात्यमपावण्यमानइहगृहपरयसिमासादानुभवसि ॥ सत्याकणराजकुलीहृपलक्षणेचदयालिकेशिरोरुहेयस्मिन् ॥ शिरोरुहे केशौराच्छादनवत् ॥ १६ ॥ गुजौषाश्चैवउपयमविरा
 णिम रिरपक्षतागस्य ॥ दनालिईरंपंकिल्लक्षणाकसमालाभिभूयितप्रधानद्वारबिलस्य ॥ १७ ॥ कृपरसपहृणतवबासविपयमलक्षणम् ॥ ताश्रयरायति अतर्निवेद्यति
 यानिमान्निप्याणित्तल्लक्षणद्वारपालवत् ॥ तत्रत्यच सर्वांगम्यासासद्वारपालत्वमित्थिपोद्धारयोरपितहृत्त्वबोध्यम् ॥ सर्वप्रसकुलेनलिगवेहृष्यामिद्वाराभ्यामेन आत्मालोके
 नरलिनप्यामम् ॥ विरापतभ्रजागेरारअरणा कनीनिकेत्तल्लक्षणयोरलिबयो कृष्यतमद्वारप्रकोष्ठयो कृतास्वामिस्थितियस्मिन् ॥ इधोवैनामैपयोयशक्षणेक्ष्णुरुप नेषस्य
 शुगुडउवाच ॥ मववेदानवेत्तासिमर्वसशयनागक ॥ मामंतत्परिहासार्थमुनेष्टच्छसिवायसम् ॥ ११ ॥ अयवाभवतामवभग
 वन्यरिशिवितुम् ॥ पुन न्युत्तराणीदकामेक्षतिरुपस्थिता ॥ १२ ॥ मुशुहजीवितकरंमुशुहस्वामलाभदम् ॥ शृणुप्राणसमाधानव
 क्ष्यमाणमिदमया ॥ १३ ॥ पश्येदभगवन्वर्षदेहगेहमनोरमम् ॥ चित्रकारमहास्थूणानंवद्वारसमावृतम् ॥ १४ ॥ पुयटककलत्रेणतन्मात्र
 स्वजननच ॥ अहंकारगृहस्येनमर्वत परिपालितम् ॥ १५ ॥ अत पश्यसिसत्कणराजकुलीचंद्रशालिकम् ॥ शिरारुहाच्छादनवद्विपुला
 क्षिगवाक्षकम् ॥ १६ ॥ आस्यप्रधानसुद्वारमुजपाश्र्वोपमद्विरम् ॥ दतालिकेसरस्त्रगिभ्रूपितद्वारकोटरम् ॥ १७ ॥ अनारतरूपरस
 स्पशानद्वारपालवत् ॥ सकुलालोकवलितताराखिंदरुतस्यिति ॥ १८ ॥ रक्तमांसवसादिग्धश्रापुसततिवेष्टितम् ॥ स्थूलास्थिकाष्ठस
 यदसुदुग्धमुममाहितम् ॥ १९ ॥ इडाचपिंगलाश्वस्यदेहस्यमुनिनायक ॥ सुस्थितेकोमलेमध्येपाश्र्वकोष्ठेनिर्मलिते ॥ २० ॥ पद्यु
 गमत्रययनमस्थिर्मानमयच्छु ॥ ऊर्ध्वाधोनालमन्योन्यमिलकोमलसद्वलम् ॥ २१ ॥ सेकेनविकसत्यंत्रसकलाकाराचारिणा ॥ बलं
 तितस्यपनाणिच्छुव्यासानिवापुना ॥ २२ ॥

जापतविषादिनयुरेतिभाव ॥ १८ ॥ रक्तमांसवसाभिधारिच्छुभयैरिष्विग्धमुपलेपेनोपचितम् ॥ स्नायकशिरालात्संततिभिर्वेष्टितरुद्धम् अतएवसुकुम्भम् ॥ १९ ॥ अस्य
 देहस्यप्यदृष्टाचपिंगलाचनिहेकोमलसूत्रनाट्येवामवक्षिणयाश्वकाठनिर्मलितेअनभिभ्यंके नासापटयोःप्राणसधारिलेगोनाभिभ्यंकमुस्थिते ॥ २० ॥ तपसवप्राणराक्षीना
 याद्रपभूतद्वामेनसिहसमप्याकनाडीमभेसूलजालकपुरित्वायकंसुपुटितसनालपशयुगमप्रयाकारव्यत्ययप्रयव्यवरायति ॥ अस्थिपहृणाद्विकसिषिकील
 योनोप्यनालमगम्यते ॥ अन्योग्यसपुटीभायेनमिलल्लोमलमद्वलमतएवप्रयत्यकचकारम् ॥ २१ ॥ नासापाद्विषादांतसकलेइहाकाराचारिणाश्वकाठ्यापानवाच्ययते
 जनरिक्तमंत्रपनागिद्वलानियस्यतम् ॥ एवमाणसचारेणपत्राणिदुपलक्षुधनीत्यथाद्वम्यते ॥ अतएवतस्ययत्रस्यपथाणिनापापनापुनाभ्यासासिर्षितिशुबलंतिप्रत्युत्तुवाच
 दिश्याशशर्बलकुंभंतिविकसतिवेद्यथ ॥ २२ ॥

किततस्तत्राह ॥ चलस्त्विति ॥ परिवर्तितपरितः प्रसारतपुरीतल्लंबद्वसर्वनाडीच्छिद्रेषुप्रविश्यबहुलीभवतीत्यर्थः ॥ यथाबाहिरणयादौलतापत्रजालेवातेनाहतेसतिवायुः परितः प्रसरतिद्वित्यर्थः ॥ २३ ॥ एवढाद्धिनीत सहृदयपायुनाजिकठसर्वांगलक्षणमनेकधास्थानं कृत्वा कल्पयित्वा प्राणादिपचसज्ञं संयुक्त्वा भोवर्त्तमानानासु द्विसप्ततिसहस्रप्रतिशाखासु एकोत्तरशतनाडीषु प्रविश्यदेहेप्रसरतीत्यर्थः ॥ २४ ॥ तदेवाह ॥ प्राणेति ॥ २५ ॥ तैः प्राणैः सह प्राणशक्तीनामपिसवर्गिप्रसरदर्शयति ॥ २६ ॥ तासामन्तरस्यस्येदेह व्यापनायनाडीषु व्यापारमाह ॥ यतीति ॥ २७ ॥ सहृदयमेव मुख्यस्थानप्राणस्यैव मुख्यता अन्यतद्वृत्तिभेदात्सहारेण प्राण एव सर्वशरीरं द्रियादिवेद्यैः शक्तिर्नैदे-करोतीत्याह ॥ स एषदस्तादिना ॥ २८ ॥ २९ ॥ यत्रेहाप्रतिमादियत्रस्यव्यादिवेषाम् ॥ यांचिकोयत्रसूत्रधारः ॥ ३० ॥ ऊर्ध्वगमनमधोगमनमितिद्विविधसकेतवती ॥ ३१ ॥ एवसर्वमौपो

चलसुतेषु त्रेषु समरुत्परिवर्धते ॥ वाताहतेलतापत्रजालेव हिरवाभितः ॥ २३ ॥ वृद्धिनीतः सनाडीषु कृत्वा स्थानमनेकधा ॥ ऊर्ध्वाधो वर्तमानासु देहेस्मिन्प्रसरत्यथ ॥ २४ ॥ प्राणापानसमानाद्यस्ततः सहृदयानिलः ॥ संकतैः प्रोच्यते तज्ज्ञौर्विचित्राचारचेष्टितैः ॥ २५ ॥ हृत्पद्यत्रत्रितये समस्ताः प्राणशक्तयः ॥ ऊर्ध्वाधः प्रस्तदादेहं चंद्रचिंवादिवांशवः ॥ २६ ॥ यांत्यायांति विकर्षति हरंति हरंति च ॥ उत्पतंति पतंत्याशुता एताः प्राणशक्तयः ॥ २७ ॥ स एष हृत्पद्यगतः प्राण इत्युच्यते बुधैः ॥ अस्य काचिन्मुनेशक्तिः प्रस्यंदयतिलोचने ॥ २८ ॥ काचिस्पर्शमुपादत्ते काचिद्वहति नासया ॥ काचिदन्नं जरयति काचिद्वृत्किवचांसि च ॥ २९ ॥ बहुनात्राकिमुक्तेन सर्वमेव शरीरके ॥ करोति भगवान्वायुर्यत्रेहाभिवर्थात्रिकः ॥ ३० ॥ तत्रोर्ध्वाधो द्विसंकतौ प्रस्तदाव निलौ मुने ॥ प्राणापानावितिख्यातौ प्रकटौ द्वौ वरानिलौ ॥ ३१ ॥ तयोरनुसरीन्नित्यं मुने गतिमहं स्थितः ॥ शीतोष्णवपुषोर्नित्यं नित्यमंवरपांथयोः ॥ ३२ ॥ कलेवरमहायंत्रवाहयोः श्रमहीनयोः ॥ हृदाकाशार्कशशिनोस्त्वग्रीषोमस्वरूपयोः ॥ ३३ ॥ शरीरपुरपालस्य मनसोरथक्रयोः ॥ अहंकाररूपस्यास्य प्रशस्येष्टुं गयोः ॥ ३४ ॥

द्वैतिकमुपवर्णयत्येकियमाणांप्राणचिन्तादर्शयति ॥ तयोरित्यनुसरणत्वाध्यात्मिकपरिच्छेदव्यागेनाधिदेविकसूत्रालरूपतदाल्पभावधारणया आसंगपाप्मदूषितसर्वाद्रियव्रतपरित्यागेन तन्मात्रमत्राचरणवागादीद्रियाणां हिवचनादित्यस्वविषयव्यसनिताव्रतं चासंगपाप्मदूषितमिति श्रमलक्षणेन मृत्युना भग्नम् ॥ प्राणस्य तु मुखनासिकादिस्था नेषु सचरणमेव व्रतञ्चनविषयासंगदूषितमिति नश्रमालनाभ्रव्यतइति प्राण एवैकोव्रतभंगस्यो मृत्युनानप्रस्यते अतस्तदात्मताधारणतद्व्रतमात्राचरणलक्षणाव्याणचिन्तनास्त्वस्वचित्तमृत्युनेत्याशयः ॥ इयचराणचितायाणव्रतधारणसंहिता बृहदारण्यके अथातोव्रतमीमांसित्यादिना तस्मादेकमेव व्रतचरेत्याण्याञ्चैवापान्याञ्चनेत्याप्मानमृत्युरामुवदिति यद्विचरेत्समापिपयिषेत्सेनोएतस्यैदेवतायैसायुज्यसलोकताजयतीत्येतनयं धेनप्रपचिताततएवावगतव्या ॥ तयोरुपासनीयगुणांतराण्यव्याह ॥ शीतोष्णवपुषोरित्यादिना ॥ ३२ ॥ श्रमहीनयोरिति ॥ तानिमृत्युः श्रमोन्मूलोपयेमेअथेमेवनामोयोयमध्यमः प्राणइतिश्रुतेरितिभावः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

आरारीयाबजीवमच्छयोरविच्छिन्नोपासनयो ॥ तथा च प्राक्कृत्तुतिव्याख्यापुञ्जोस्तेमापिपियेविति ॥ नविच्छिद्यादितिहितवर्थ ॥ ३५ ॥ समरूपयोरिति ॥ अभ्यासा
 तिरापनवहितभ्रुवाद्वायोडशांगुलप्रदेशनामपरिमितसधारयोरित्यर्थ ॥ ३६ ॥ प्राणायामान्यासाक्तयोः सूक्ष्मतत्त्वापादनाच्चनोक्तमणविसक्तित्वारारयेनाह ॥ सहस्रेति ॥
 अथबानाद्यनसचरोनयोमुलनासिकासंधारद्वयकुलोनेलक्ष्यनेतथाह ॥ सहस्रेति ॥ यथाकेशसहस्रधाभिन्मस्ताषाणिआतिष्ठतीतिश्रुतेनाढीनामेवातिसूक्ष्मत्वाद्गुलकृत्वैतदं
 लयोगनिःसुतरांगुलश्लेसारायः ॥ ३७ ॥ वर्धितोप्राणचित्तबिणयिष्यमाणकारणभस्याबसंश्लेषन्युपसहस्रेति ॥ अखिरतेति ॥ ऋद्धिद्वयाविस्थानेष्वखिरगतसधारोययो
 सायोनक्षोप्राणपानयोश्चारितानामुपेतसव्याणोपालिप्रकाशेअनेकधाविह्विनित्तवसर्गाद्येनेकगुणविराटगतिमनुसृत्यवरूपमाणप्रकारेणो
 तयोममानुमरतप्राणपानाभिधानयो ॥ गर्तिशरीरमरुतोरारशरीरमरुदयो ॥ ३५ ॥ जाग्रत्त्वप्रसुप्तुमेषुसदैवसमरूपयो ॥ सुप्तुमस
 स्थितस्येववसन्नगच्छतिवासरा ॥ ३६ ॥ सहस्रविनिरुत्तांगाद्विसतनुलवादपि ॥ दुर्लभ्याविद्यमानापिगति सूक्ष्मतरानयो ॥ ३७ ॥ अ
 विरतगतयोगानिविद्वान्द्विभरुतोरनुसृत्यचोदितोताम् ॥ नपुनरिहहिजायेतमहात्मन्मुदितमनापुरुषप्रणष्टपारा ॥ ३८ ॥ ॥ इ०
 वा० वा० दे० मो० नि० पु० मु० प्राणविचारणनामचतुर्विंशतितमसर्ग ॥ २४ ॥ ॥ ५४ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इत्यसकययन्यक्षीष्ट
 पृस्तनपुनमया ॥ कीदृशीप्राणवातस्यगतिरित्येवराषव ॥ १ ॥ मुष्टुहउवाच ॥ जानन्नपिमुनेसर्वकिंमाष्टुच्छिसिलीलय ॥ यथा
 पृष्टमहवच्चिमिष्टपुनत्रापिमहच ॥ २ ॥ प्राणोयमनिशंभ्रसन्नस्पदशक्ति सदागति ॥ सवात्प्राभ्यतरदेहेप्राणोयमुपरिस्थित ॥ ३ ॥ अ
 पानोप्यनिशंभ्रसन्नस्पदशक्ति सदागति ॥ सवात्प्राभ्यतरदेहेत्वपानोयमवाकस्थित ॥ ४ ॥ जाग्रतस्वपनश्चैवप्राणायामोयमुत्तम ॥
 प्रवर्ततेयतस्तज्ज्ञतत्तावच्छ्रेयसेष्टु ॥ ५ ॥ आत्योन्मुखत्वप्राणानांयद्दृढबुजकोटरात् ॥ स्वरसेनास्तयमानांतधीरारेचकविदु ॥ ६ ॥
 द्वादशांगुलपर्यन्तनात्यमाक्रमतामथ ॥ प्राणानामर्गसंस्पर्शोयसपूरकउच्यते ॥ ७ ॥

पास्यपणष्टम्व्यपारासपुष्टपलस्रज्ञानेनजीवन्मुक्तोभूत्वाइहसारेणुनभायनइत्यर्थ ॥ द्विरावप्राणायुषालीनामविष्कामानुष्ठितानांज्ञानद्वारामुक्तिहेतुत्वमुक्तिपुत्रसि
 द्धवितिपोतनाय ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीवसिष्ठम तात्पर्यप्रकारेण १०० चतुर्विंशतितमसर्ग ॥ २४ ॥ ॥ प्राणपानगतिष्वधरेषुकादिमकरनयनम् ॥
 प्राणपानोत्पल्यस्थानंनस्रचक्षण्ये ॥ १ ॥ प्रश्नाबसरप्रदानवृत्तित्थितनीयप्राणगतिप्रकारशेषामयापुष्टइत्याह ॥ इत्यर्थमिति ॥ १ ॥ २ ॥ एकप्राणराश्वोक्त-अपरत्प्राण
 नितीनियोगिकलस्रक्षणपर ॥ लक्षणानुसारौबोध्यस्थानमभिनीयवर्थायति ॥ आयमुपरिस्थितइति ॥ ३ ॥ एवमपानपदमप्येकौगिकपुंल्लब्धम ॥ ४ ॥ एवमपानतोभेदप
 र्यर्थदृष्टित्वपत्त-सदैवप्राणायामत्वसिद्धिचित्तनंरथायति ॥ आपतइत्यादिना ५ ॥ तच्छब्दयाम्पुधपर्यन्तप्रश्नासगत्यधर्मातरेशकत्वेनचितनीयम् ॥ मुर्धादिबहिर्बाहारांगुल
 पर्यन्तर्थासपूरकत्वेनेत्याह ॥ बासेतिह्याप्याम् ॥ ६ ॥ ७ ॥

१ विनिभक्तान्दस्यविकचिस्ताठ

एववाहादेशादपाने अतः परापतति प्रविशति यो नासायादिमूर्धपर्यन्ते यश्चूर्ध्वदिहृदयपर्यन्ते वायोः स्पर्शांस्त्रिंशद्विधमप्यंतः पूरकविदुरित्यर्थः ॥ ८ ॥ इदानीं ततः कुम्भककल्पिताक
 स्मितसाधारण्येन लक्षयति ॥ अपाने इति ॥ अस्मिन्ने प्रशांतेति ॥ ९ ॥ बहिरे पिचरे चकादीन्देशान् यितुमुपक्रमते ॥ रेचक इत्यादिना ॥ अपानस्योदयस्थानेनासायाद्ब्रह्मिद्वादेशागुलप
 यति ॥ १० ॥ खत एव भवतीति स्वभावायेरेचकादयः प्रोक्ताः ॥ ११ ॥ अस्युदितः अग्निमूर्धस्थितः ॥ तस्य वातस्य तत्र वासप्रदेश एव वाह्यूरकादयश्चिन्ननीयादतिशेषः ॥ १२ ॥
 तत्र वाह्यात्वात्वंतरपानस्यैकीभावेन निश्चलप्रायास्थितिः कुम्भकत्वेन कल्पयति ॥ १३ ॥ तस्य पूर्वप्राणभावेन हृदयादारभ्य नानासापपर्यन्तं प्राणान्ति स्नां वासापूरक

वाह्यात्परापतत्यंतरपानेन यत्नवर्जितः ॥ योयंप्रपूरणः स्पर्शांस्त्रिंशद्विदुस्तमपि पूरकम् ॥ ८ ॥ अपानेऽस्मिन्ने प्राणो यावन्नाभ्युदितो हृदि ॥ ताव
 त्साकुम्भकावस्थायो गिभिर्यानुभूयते ॥ ९ ॥ रेचकः कुम्भकश्चैव पूरकश्च त्रिधा स्थितः ॥ अपानस्योदयस्थानेद्वादशांतादधावहिः ॥ १० ॥
 स्वभावाः सर्वकालस्थाः सम्यग्यत्नविवर्जिताः ॥ ये प्रोक्ताः स्फारमतिभिस्त्वाञ्जृणुवं महामते ॥ ११ ॥ द्वादशांगुलपर्यन्ताद्वादह्यादभ्युदितः
 प्रभो ॥ यो वातस्तस्य तत्रैव स्वभावात्पूरकादयः ॥ १२ ॥ हृदंतरस्थानि पृथग्घटवद्यास्थितिर्बहिः ॥ द्वादशांगुलपर्यन्तेनासाप्रसमसंमुखे
 ॥ १३ ॥ व्योधिनित्यमपानस्य तं विदुः कुम्भकं बुधाः ॥ बाह्योन्मुखस्ववायो र्यानासिकाप्रावधिर्गतिः ॥ १४ ॥ तं बाह्यपूरकं वाद्यं विदुर्यो
 गविदोजनाः ॥ नासायादपि निर्गत्यद्वादशांतावधिर्गतिः ॥ १५ ॥ यावायोस्तं विदुर्धोरा अपरं बाह्यपूरकम् ॥ बहिरस्मिन्ने प्राणो यावन्नापा
 नउद्गतः ॥ १६ ॥ तावत्पूर्णसमावस्थं बहिष्कुम्भकं विदुः ॥ यत्तदंतं मुखं स्वसादपानस्योदयं विना ॥ १७ ॥ तं बाह्येरेचकं विद्याच्चित्यमानं
 विमुक्तिदम् ॥ द्वादशांताद्यदुत्थायरूपपीवरतापरा ॥ १८ ॥ अपानस्य बहिष्कुम्भकं विदुः ॥ बाह्यानाभ्यंतरांश्चैतान्कुम्भकादीनानां
 रतम् ॥ १९ ॥ प्राणपानस्वभावांस्तान्बुद्ध्याभूयोन जायते ॥ अष्टविते महाबुद्धेरान्निदिबमनुस्मृताः ॥ २० ॥ स्वभावादेहवायूनां कथि
 तामुक्तिदामया ॥ गच्छतस्तिष्ठतो वापि जाग्रतः स्वपतोपि वा ॥ २१ ॥

त्वेनापिकल्पयेदित्याह ॥ बाह्योन्मुखस्योति ॥ १४ ॥ ततो बहिर्गतिं वासापूरकांतरतया कल्पयति ॥ नासायादिति ॥ १५ ॥ बहिरित्यादि पूर्वोक्तानुवादः ॥ १६ ॥ बाह्येरेचकं
 यकल्पयन्प्रकारमाह ॥ यत्तदिति ॥ उदयप्रसद्विना ॥ तथाच प्रसद्वंपूर्वक्षणे यदंतं मुखं स्वसादपानस्योदयं स्वत्वतमित्यर्थः ॥ १७ ॥ द्वादशांताद्वादह्यादशागुलचरमभागात् ॥ नासा
 यपर्यन्तमपानस्य चलनेन स्वरूपाभिव्यक्त्यापीवरता ॥ १८ ॥ १९ ॥ बुद्ध्या उपास्यभूयोन जायत इत्यवश्यं भाविज्ञानफलेन स्तुतिः ॥ अटविति ॥ यद्यपि बहिरश्चरेचकपूरक
 योः प्रत्येकं द्वैविध्यकथनात् कुम्भकाभ्यां सहशरं वर्तितं थापिकुम्भकयोः प्राधान्यादागटकाभिप्रायेणेयमुक्तिः ॥ २० ॥ एतदभ्यसात्प्राणनिरोधोपिकाले भवतीत्याह ॥ गच्छ
 तदिति ॥ २१ ॥

कृतलभो कृत्वा भिमानोप्येनेन नर्यतीत्याशयेनाह ॥ २२ ॥ नासदृष्टिपरित्यागादंतरालदरानोदयेन परमपप्रान्तिरप्यनेन सिद्ध्यतीत्याह ॥ अव्ययमिति ॥ अ
 स्मिन्प्राणधितनभ्यापरेसप्तकमत्तएकबासमर्थपरिजहृत्यजन् ॥ २३ ॥ २४ ॥ श्वहनौश्वबभ्रमन्नायातद्वनक्षीरादावितियावत् ॥ २५ ॥ २६ ॥ प्राणापानयोरनुसरणमनुसा
 रश्रितनेनयाप्रपथकतापुसाशातमलमोहेनचितेनअंतर्दष्टपेदेवप्रवृत्तगाल्नि ॥ २७ ॥ २८ ॥ प्राणस्याभ्युदयइत्यादिपूर्वोक्तानुवाच ॥ २९ ॥ ३० ॥ हृदयस्यस्यि
 ऐतेनिरोधमार्यातिप्रकृत्यातिचलानिला ॥ यत्करोतियदभ्रातिपुञ्जैवालमनुस्मरन् ॥ २२ ॥ कुम्भकादीन्नरस्वातस्तत्रकर्तानि क्विचन ॥
 अव्यग्रमस्मिन्व्यापारेयात्प्रपरिजहन्मन ॥ २३ ॥ दिने कतिपर्येवपदमाप्नोतिकेवलम् ॥ एतदभ्यसत पुंसोवात्येविययवृत्तियु ॥ २४ ॥
 नयभ्रातिरतिचेत श्वहनौवास्त्रणोयया ॥ एतादृष्टिमवष्टभ्ययेस्थिता कृतबुद्धय ॥ २५ ॥ प्राप्रामभ्यमखिलैरखिन्नास्तएवहि ॥ तिष्ठता
 गच्छतानित्यस्वपताजायतातया ॥ २६ ॥ एपाषेधेक्ष्यतेदृष्टिलन्नयधनमाप्यते ॥ प्राणापानानुसरणप्राप्तमयोधवतामलम् ॥ २७ ॥ स
 शातमलमोहेनस्वस्थेनातरिहोप्यते ॥ सर्वारम्भान्सदास्वच्छ कुर्वन्वापिबुधोजन ॥ २८ ॥ प्राणापानगतिप्राप्यसुस्वस्थ सुखमेधते ॥ प्रा
 णस्याभ्युदयवोवस्त्रणयपत्राद्बुद्धिस्थितान् ॥ २९ ॥ द्वादशांगुलपर्यतिप्राणोस्तंयात्ययवहि ॥ अपानस्योदयोधात्याद्वादशातात्महामुने
 ॥ ३० ॥ अस्तंगतिरयाभोजमध्येद्धदयसंस्थिते ॥ प्राणोयत्रसमायातिद्वादशतिनत्र पदे ॥ ३१ ॥ पदात्तस्मादपानोयखादेनिसमनतरम्
 यात्याकाशोन्मुख प्राणोवहत्यग्निशिखायथा ॥ ३२ ॥ हृदाकाशोन्मुखोपानोनिषेवहतिवारिवत् ॥ अपानश्चद्रमादेहमाप्याययतिवा
 त्यत ॥ ३३ ॥ प्राणसूर्योमिरयवापचत्यतरिदंबु ॥ प्राणोहिद्धद्याकाशतापयित्वाप्रतिक्षणम् ॥ ३४ ॥ मुखाग्रगगनपश्चात्तापयत्यु
 त्तमोरिवि ॥ अपानेन्दुमुखाग्रतुष्ठावयित्वाद्धदरम् ॥ ३५ ॥ पश्चादाप्यायत्येपनिमेपसमनतरम् ॥ अपानशशिर्नोतस्याकलाप्राण
 विवस्वता ॥ ३६ ॥ यत्रग्रज्जातदासाद्यपदंभूयोनशोष्यते ॥ प्राणाकस्यतरयातस्यात्रापानसितांशुना ॥ ३७ ॥ अस्तात्पदमासापन
 भूयोजन्मभ्राभ्र ॥ प्राणएवाकर्तायातिसबात्याभ्यतरैररे ॥ ३८ ॥ आप्यायनकर्त्रीपश्चाच्छशितामधितिष्ठति ॥ प्राणएवंबुतांत्यक्का
 शरीराप्यायकारिणीम् ॥ ३९ ॥

अभाजनमध्येअलग्निरपानस्येतिशेष ॥ प्राणोयत्रयस्यिन्यत्रपदेसमायातिसमाप्यते ॥ ३० ॥ तस्मात्स्वाग्रपदात्तअपानएतितुच्छति ॥ प्राणापानयोरग्नीभोनालकत्वय
 दुक्तशरीर्यप्यरीत्याप्यायोमुखत्वमदरनिनोपपाद्यति ॥ बासेत्यादिना ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ तयो सुयश्चाल्यक्लाबाचित्येत्यारायेनानप्युपपाद्यति ॥ प्राकइत्यादिना ॥ ३४ ॥
 ॥ ३५ ॥ कलाशरीरोपाग ॥ यत्रयस्त्रिहोत्रमृगणित्यित्वापलाततुहासाद्य ॥ ३६ ॥ यत्रयस्त्रिहोत्रमृगणित्यित्वापलाततुहासाद्य ॥ ३६ ॥ यत्रयस्त्रिहोत्रमृगणित्यित्वापलाततुहासाद्य
 पदनासाचत्यर्थः ॥ ३७ ॥ एकद्विसबायोपय्यिकराक्त्रिहोत्रयन्त्रिनीयइत्याह ॥ प्राणएवेत्यादिना ॥ ३८ ॥ आप्यायनकर्ताप्योक्ताकल्प ॥ ३९ ॥

यत्प्राणापानोपाधिरथाहृदमनातपरिच्छिन्नसत्प्राणापानसमाहार प्राणानापाननशक्तिर्भवतिपूर्वकरणतरशक्तीनामपियच्छक्तिरूपंभवतीत्यर्थः ॥ ७१ ॥ प्राणापानकुम्भकभावेनतद्विसर्गरेचकादिभावेनचतदेवविवर्ततइतितदेवोपास्यमित्याह ॥ हृदिति ॥ ७२ ॥ प्राणापानयोः परामर्शश्चालनतस्मिन्निमित्तत्तत्तत्तावोधरूपचेत्यर्थः ॥ एवंनाणोपास्तिफलमितदेवेत्युपास्यमित्याह ॥ यथाप्यभिति ॥ ७३ ॥ इन्द्रियाणाविषयप्रदेशोपसर्पणस्पदस्तदुपयोगाश्चानंदस्तयोः कारणम् ॥ ७४ ॥ अखिलकलनाकलकहीनपरमार्थः ॥ आपातदर्शिशतसुखाजीवोपाधिभूतेनप्राणादिषोडशकलागणेनपरिवर्तितवेष्टितम् ॥ सम्यगनुभव स्वगुणवत्सएवविभवोनिरतिशयैश्वर्ययस्यतथाविधपरमालपदमु

प्राणापानरथारूढंप्राणापानमनाततम् ॥ यच्छक्तिरूपंशक्तीनांत्तितत्वमुपास्महे ॥ ७१ ॥ हृत्प्राणकुम्भकं देवं वद्विश्रापानकुम्भकम् ॥ पूरकांशविच्छृण्वत्तच्चित्तत्वमुपास्महे ॥ ७२ ॥ प्राणापानपरामर्शसत्तावोधं विरूपकम् ॥ यत्प्राणव्यं प्राणमननात्तच्चित्तत्वमुपास्महे ॥ ७३ ॥ यत्प्राणपवनस्यंदोचस्यंदानंदंकारकम् ॥ कारणंकारणानांयत्तच्चित्तत्वमुपास्महे ॥ ७४ ॥ यदखिलकलनाकलं कहीनं परिवर्तितं च सदा कलागणेन ॥ स्वनुभवाविभवं पदं तदग्र्यं सकलसुरप्रणतं परंप्रद्ये ॥ ७५ ॥ इहोवा० वा० दे० मोक्षोपाये पुनि० पू० भुशुडोपाख्याने समाधि वर्णनं नाम पंचविंशः सर्गः ॥ २५ ॥ भुशुड उवाच ॥ एषा हि चित्तविश्रान्तिर्मया प्राणसमाधिना ॥ क्रमेणानेन संप्राप्ता स्वयमालमनि निर्मले ॥ १ ॥ एतां दृष्टिमवष्टभ्य संस्थितोस्मि महा मुने ॥ न च लामिनि मे षांशमपि भुरुविचालतः ॥ २ ॥ गच्छतस्तिष्ठतो वापि जाग्रतः स्वपतोपि वा ॥ स्वप्ने पि न च लये पसुसमाधिर्ममालमनि ॥ ३ ॥ नित्या नित्या सुलोलसुजगस्थितिपुसुस्थितः ॥ अंतर्मुखोऽस्मि तिष्ठामि स्वकामेनात्मनात्मनि ॥ ४ ॥ अपि संरुद्धत्वे वायुरपरिवासलिलंगते ॥ नैतस्मात्सुसमाधानाद्विद्वंसंस्मराम्यहम् ॥ ५ ॥ प्राणापानानुसरणात्परमात्मावलोकनात् ॥ अशोकमनुजातोऽस्मि पदमार्थं महातपः ॥ ६ ॥ आमाहा प्रलयद्वल्लभन्मुज्जननिमज्जनम् ॥ अहमद्यापि भूतानां पश्यन्स्त्रीवामिधीरधीः ॥ ७ ॥ न भूतं न भविष्यं चंचितयामि कदाचन ॥ दृष्टिमांलं व्यतिष्ठामि वर्तमाना मिहात्मना ॥ ८ ॥ यथा प्राप्तेषु कार्येषु परित्यक्तफलैः प्रणः ॥ सुषुप्तसमया बुद्ध्यापरितिष्ठामि केवलम् ॥ ९ ॥

कप्रकरणप्रथेउपासेदत्यर्थः ॥ ७५ ॥ इति श्रीवासिष्ठम० नास्य अथ काशे निर्वर्णनप्रकरणे पू० पंचविंशतितमः सर्गः ॥ २५ ॥ ॥ इत्थं स्वस्यात्मविज्ञानं निरूप्य प्राणाचितया ॥ भुशुडेनात्र कथ्यते चिरजीवितहेतवः ॥ १ ॥ अनेनोक्तप्रकारेण ॥ १ ॥ भरोर्द्विचलनविचालस्तस्मादपि ॥ २ ॥ ३ ॥ जगस्थितिषु दृष्टानि दलक्षणानुसृष्टिस्तो निर्विषेपः ॥ स्वकामेन स्वच्छेदेन ॥ ४ ॥ बाहु प्रवहास्यो ज्योतिश्च काधारः ॥ सलिलमहानदीनाम् ॥ गते प्रवहणात्संरुद्धते संरुद्धोपातीत्यर्थः ॥ विरुद्धव्युत्थापकंचिपयजातम् ॥ ५ ॥ हेमहातपः ॥ ६ ॥ ७ ॥ वर्तमानानित्यवर्तमानस्वभावासाक्षिदृष्टिम् ॥ आत्मना मनसा ॥ ८ ॥ निरतिमानत्वेन सुषुप्तसमया ॥ ९ ॥

यद्याणापोवाधिरथाहृदमनातपरिच्छिन्नसमप्राणापानसमाहारः प्राणनापाननशाक्तिर्गवतिपूर्वकरणार्तराक्षीनामपियच्छक्तिरूपभवतीत्यर्थः ॥ ७१ ॥ प्राणापानकुम्भक
 भावेनतद्विसर्गैरिचकादिभ्रावैवचदेवविवर्ततइतितदेवोपास्यामित्याह ॥ ७२ ॥ प्राणापानयोः परागमशीत्यालनतस्मिन्नित्तभूततस्तत्तावोधरूपचेत्यर्थः ॥ एवंप्राणापा
 न्निफलमपितेदेवेषुपास्यामित्याह ॥ यथाव्यमिति ॥ ७३ ॥ इन्द्रियाणाविषयप्रदेशोपसर्पणस्पदलक्षुपभोगस्थानदस्तायोः कारणम् ॥ ७४ ॥ अखिलकलनाकलकहीनपरमा
 र्थतः ॥ आपातदर्शित्वाशुसाजीवोपाधिभूतेनप्राणादिषोडशकलागणेनपरिवर्तितवेष्टितम् ॥ सम्यगनुभवः स्वनुभवः सएवविभवोनिर्देशैश्वर्ययस्यतथाधिधरमात्मपदम्

प्राणापानरथारूढंप्राणापानमनाततम् ॥ यच्छक्तिरूपं भेदेवं बहिःश्रापानकुम्भकम् ॥ पूर
 कांशविच्छेद्यत्तच्चित्तत्वमुपास्महे ॥ ७२ ॥ प्राणापानपरामर्शसत्तावोधं विरूपकम् ॥ यथाव्यं प्राणमननात्तच्चित्तत्वमुपास्महे ॥ ७३ ॥ य
 द्याणपवनस्पंदोयस्संदांनंदकारकम् ॥ कारणं कारणानां यत्तच्चित्तत्वमुपास्महे ॥ ७४ ॥ यदखिलकलनाकलकहीनं परिवर्तितं च सदा कला
 गणेनास्वनुभवविभवं पदंतदस्यं कलसुरप्रणतं परंप्रपद्यो ॥ ७५ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मोक्षोपाये पुनिः पू० भुञ्जुडोपास्याने समाधि वर्ण
 नं नाम पंचविंशः सर्गः ॥ २५ ॥ ॥ भुञ्जुड उवाच ॥ एषा हि चित्तविश्रान्तिर्मया प्राणसमाधिना ॥ क्रमेणाननसंप्राप्तास्वमात्मनिनिर्म
 ले ॥ १ ॥ एतां दृष्टिमवष्टभ्यसंस्थितोऽस्मि महामुने ॥ न च लामिनिमेषं शमपि मेरुविचालतः ॥ २ ॥ गच्छतस्तिष्ठतो वापि जाग्रतः स्वपतो
 पिवा ॥ स्वप्नेऽपि न च लयेऽप्यसुसमाधिं मालानि ॥ ३ ॥ नित्या नित्या सुलोला सुजगत्स्थितिपुसुस्थितः ॥ अंतर्मुखोऽस्मि तिष्ठाभिस्वकामे
 नात्मनात्मनि ॥ ४ ॥ अपि संरुद्धते वायुरपि वासलिलंगते ॥ नैतस्मात्सुसमाधानाद्दिरुद्धं संस्मराम्यहम् ॥ ५ ॥ प्राणापानानुसरणात्पर
 मात्मावलोकनात् ॥ अशोकमनुजातोऽस्मि पदमाधं महातपः ॥ ६ ॥ आमहाप्रलयद्वहस्रन्मुज्जननिमज्जनम् ॥ अहमद्यापि भूतानां प
 रिस्रज्जीवामिधीरधीः ॥ ७ ॥ नभूतं न भविष्यं च चित्तयामि कदाचन ॥ दृष्टिमा लंब्य तिष्ठा मिव र्तमानामिहात्मना ॥ ८ ॥ यथाप्राप्तेषु कार्थेषु प
 रित्यक्तफलैः पणः ॥ सुषुप्तसमया बुद्ध्यापरितिष्ठा मिकेवलम् ॥ ९ ॥

क्तप्रकरणपद्ये उपासे इत्यर्थः ॥ ७५ ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठम० नाट्यप्रकाशो निर्वाणप्रकरणे ० पंचविंशतितमः सर्गः ॥ २५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ इदं स्वस्यात्मविज्ञानं
 हृदयप्रणविनया ॥ भुञ्जुडेनात्र कथ्यते चिरजीविते हेतव ॥ १ ॥ अनेनोक्तप्रकरणे ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ अगत्स्थितिपुट्टानि टलक्षणसु
 स्थितौ निर्विक्षेपः ॥ स्वकामेन स्वच्छेदेन ॥ ४ ॥ वायुः प्रवहाख्यो ज्योतिश्चकाधारः ॥ सलिलमहानदीनाम् ॥ गतेः प्रवहणात्स रुद्ध्येन संरुद्ध्येतापीत्यर्थः ॥ विरुद्धव्युत्थापकं वि
 पयजातम् ॥ ५ ॥ हेमहातपः ॥ ६ ॥ ७ ॥ वर्तमानानित्यवर्तमानस्वभावासांश्चित् ॥ आत्मनात्मना ॥ ८ ॥ निरतिमानत्वेन सुषुप्तसमया ॥ ९ ॥

विष्णुपदेयतानिम्बित्य ॥ तेनचिरजीवादि ॥ १० ॥ समायोगः सृष्टिस्तद्व्यवस्थाविभाजनेति यावत् ॥ ११ ॥ १२ ॥ आत्मान स्वस्याभ्यास्यवाचष्टितमिशेषः ॥ शुभम
 लावाज्जीवनम् ॥ १३ ॥ परसमैतद्वैतपाठक्षणत्यागम् ॥ श्रीवित्तजीवनाभिनिवेशस्तदादि ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ सपरमात्मम् ॥ १८ ॥ १९ ॥ अप्यत अप्यस्य
 ॥ २ ॥ सर्वचिरेषु ॥ सर्वपरानावृत्तिबाधनास्तद्वृत्तिसर्वपदाभासम् ॥ २१ ॥ आहृत्युत्पादान ॥ २२ ॥ ससारप्रवृत्तिसारसारभाकार्यम् ॥ २३ ॥ ययात्कालप्रारब्धोप

भावाभावमयीचित्तान्मोहितानीहितान्विताम् ॥ विवृत्त्यात्मनिष्ठामिच्छिज्जीवाभ्यासामय ॥ १० ॥ प्राणापानसमायोगसमयसमनु
 स्मरन् ॥ स्वयमात्मनिवृत्त्यामिच्छिज्जीवाभ्यासामय ॥ ११ ॥ इदमपमयालब्धमिदमप्राप्त्यामिसुदरम् ॥ इतिचित्तानमेतेनचिरजीवाभ्यासना
 मय ॥ १२ ॥ नस्तैमिनचान्निवृत्त्यामिच्छिज्जीवाभ्यासामय ॥ १३ ॥ ननुप्यतिशुभप्राप्तौनाशु
 भेष्वपिस्विपते ॥ मनोममसमनित्येतेनाहृष्टप्रमागत ॥ १४ ॥ परमत्यागमालब्धसर्वमेवसदैवहि ॥ जीवितादिमयात्वंतेनाहृष्टप्र
 मागत ॥ १५ ॥ प्रशातचापलंवीतशोकस्वस्थसमाहितम् ॥ मनोमममुनेशतितेनजीवाभ्यासामय ॥ १६ ॥ काष्ठविलासिनीशैलवृण
 मभिहिमनस्त ॥ समसर्वत्रपस्यामितेनजीवाभ्यासामय ॥ १७ ॥ किमद्यममसपन्नप्रान्तवाप्तवितापुन ॥ इतिचित्तान्ज्वरोनास्तिनेन
 जीवाभ्यासामय ॥ १८ ॥ जराभरणदु खेपुरान्यलाप्तस्वेषुच ॥ नचिसंमिनद्वय्यामितेनजीवाभ्यासामय ॥ १९ ॥ अयवधु परश्राय
 ममायमयमन्यत ॥ इतिब्रह्मज्ञानामितेनजीवाभ्यासामय ॥ २० ॥ सर्वसर्वपदाभासमनाद्यतमनामयम् ॥ अहंविदितिजानामिते
 नजीवाभ्यासामय ॥ २१ ॥ आहरन्विहरन्निष्ठुत्तिष्ठुच्छृंसन्स्वपन ॥ देहोहमितिनेवेद्यितेनास्मिच्छिज्जीवित ॥ २२ ॥ इमसासारमा
 रभस्तुपुनपदवत्स्थित ॥ अस्तंभिवजानामितेनजीवाभ्यासामय ॥ २३ ॥ यथाकालमुपायातावर्धनार्थीसमौमम ॥ हस्ताविवशरीरस्यो
 तेनजीवाभ्यासामय ॥ २४ ॥ अपरिचलयाशक्त्यासुदृशास्त्रिभ्यमुग्धया ॥ ऋजुपस्यामिसर्वत्रतेनजीवाभ्यासामय ॥ २५ ॥ आपादम
 स्तकतिस्मिन्नदेहममतामम ॥ त्यकाहंकारपकस्यतेनजीवाभ्यासामय ॥ २६ ॥ थत्करोमियदश्रामितस्यक्कातद्वतोपिमे ॥ मनोनेक्यं
 भावस्तेनजीवाभ्यासामय ॥ २७ ॥ यदायदानुनेकिञ्चिद्विज्ञानामितदानदा ॥ मतिरायातिनैःद्वत्येतेनजीवाभ्यासामय ॥ २८ ॥

स्वापित्तोगकालानुसारोपायातीयाती ॥ २९ ॥ स्वस्वपात्रपरिचलनीस्यपरिचलमान सैर्धरातया ॥ सुदृशासर्वगुतेष्वालीपय्यदस्या ॥ ऋजुअकुटिलम् ॥ तथाकोकं
 भारले ॥ सर्वजिह्वान्युपद्रवाकैःकफज-पदम् ॥ पृतावागुक्तानविषयमलाप किञ्चिरिच्यतीति ॥ २९ ॥ ३० ॥ नतनभभिमार्गस्यक्काररीरिच्यतद्वतोपिमेननैःकस्यज्वरकुरुषो
 कृत्स्नभावाभावनस्वीकरोति ॥ ३० ॥ अहंत्वयचिन्तितानायति ॥ ३० ॥

ईश-प्रेषामाक्रमणसमर्थोव्याकृतिपरिव्रजनकरोमि ॥ २९ ॥ पश्यहूपेचेतनपायेअस्मिंशरीरेआसमानेप्यहंचिदास्पदश्चि
 न्नात्रदर्शी ॥ एवञ्चिदात्मन सर्वभूतेषुसाम्यात्सर्वभूतस्थामासभूतदत्त्वशरीरमिद्वपश्यामीत्यध्याहृत्योय्यम् ॥ ३० ॥ सर्वदासमाहित-सर्वआशापाशविनुन्वाध्याश्रित्तद
 ने-अतर्हदिसस्पर्शप्रवेशनददामि ॥ ३१ ॥ बाह्यदृष्टिविषयसुप्तसत्त्वजगत-असत्तापश्यामिअतस्तुप्रबुद्ध-सर्वआत्मन सत्ताकरवित्त्ववत्प्रथामीत्यन्वय ॥ ३२ ॥ श्लथंशियि
 लावयव क्षीणकृशाग क्षुब्धव्यापृतावयवक्षुण्णसत्त्वूर्णितावयव सर्वमतीतानागतवर्त्तमानत्रस्तुनित्यनिर्विकारालमात्रलक्ष्णानवतपश्यामि ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ आवाःकला
 नाभिविचितादीनामुपचयाआभावास्तक्षयाश्रुतेषुनैवाभिनिविद्योस्मि ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ किमसर्वत्रजाड्यामनपोद्भवैवाहबुद्धिलेनेत्याह ॥ घटइति ॥ ३८ ॥ उपसहरति ॥
 करोमीशोपिनाकृतिंपरितापेनखेदवान् ॥ दरिद्रोपिनवांछामितेनजीवाम्यनामयः ॥ २९ ॥ पश्यद्रूपेशरीरेस्मिन्भूतस्थाम्नास्माच्चिदास्य
 दः ॥ भूतदंढमहंसाभ्यात्तेनजीवाम्यनामयः ॥ ३० ॥ आशापाशविनुन्वाध्याश्रित्तदत्तेःसमाहितः ॥ संस्पर्शनददाम्यतस्तेनजीवाम्यना
 मयः ॥ ३१ ॥ असत्ताजगतःसत्तामात्मनःकरवित्त्ववत् ॥ सुप्तःप्रबुद्धःपश्यामितेनास्मिचिरजीवितः ॥ ३२ ॥ जीर्णंभिन्नंश्लथंक्षीणंक्षु
 ब्धंक्षुण्णंक्षयंगतम् ॥ पश्यामिनववत्सर्वतेनजीवाम्यनामयः ॥ ३३ ॥ सुखितोस्मिसुखापनेदुःखितोदुःखितेजने ॥ सर्वस्यप्रियमिन्नंच
 तेनजीवाम्यनामयः ॥ ३४ ॥ आपद्यचलधीरोस्मिजगन्मिन्नंचसंपदि ॥ भावाभावेषुनैवास्मितेनजीवाम्यनामयः ॥ ३५ ॥ नाहमस्मि
 नचान्योमेनाहमन्यस्यकस्यचित् ॥ इतिमेभावितंचित्तेनजीवाम्यनामयः ॥ ३६ ॥ अहंजगदहंभ्योमदेशकालक्रममावहम् ॥ अहंक्रिये
 तिमेषुद्धिस्तेनजीवाम्यनामयः ॥ ३७ ॥ घटश्चिच्चिद्यदश्चिखंचिद्वनशकटंचचित् ॥ चित्सर्वमितिमेभावस्तेनजीवाम्यनामयः ॥ ३८ ॥ इत्य
 हंमुनिशार्दूलत्रिलोककमलालिकः ॥ भृशुंडोनामकाकोलःकथितश्चिरजीवितः ॥ ३९ ॥ ब्रह्माणर्वेविलुलितंत्रिजगत्तरंगमुत्पादनाद्य
 भिभवेनविभिन्नरूपम् ॥ आलीनमुन्नमितमाकुलदृष्टदृष्टमालोकयन्प्रकलयंश्चिचिरंस्थितोस्मि ॥ ४० ॥ ॥ इत्यार्षेवा०वा०दे०मो
 क्षोपायेपुनिर्वाणप्रकरणेपू०भृशुंडोपाख्यानेचिरजीवितहेतुकथनंनामषड्विंशःसर्गः ॥ २६ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ भृशुंडउवाच ॥ ॥ एतत्ते
 कथितंब्रह्मन्याथ्यास्मियदिहास्मिच्च ॥ त्वदाज्ञामात्रसिद्ध्यर्थंधाष्ट्येनज्ञानपारग ॥ १ ॥

इतीति ॥ मेरुकाणिकावासिवात्प्रथामत्वाच्चिलोककमलस्यअलिरिवअलिक ॥ ३९ ॥ उत्पादनानिसर्गा आदिपदाहृद्विपरिणामापक्षयात्सल्लक्षणनाभिभवेनपरस्परप्र
 तिघातेनविभिन्नानिर्वैचित्र्यमात्रानिरूपणियस्तत् ॥ एवरीत्यापुन-पुनरुचभितमालीनचाकुलपरिभ्रमस्ताक्षिरथयुद्धिमनइन्द्रियाणांदृश्यजगद्वाथानकालेआलोकयन्समा
 धिकालेप्रकलयन्विलापयश्चिचिरस्थितोस्मीत्यर्थः ॥ ४० ॥ इतिश्रीवा०नात्पर्य०नि०पू०षड्विंशःसर्गः ॥ २६ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ भृशुंडप्रथमसात्रिययासोस्तेनपूजनम् ॥ व
 सिष्ठस्यनभोगत्यास्यलोकानिश्चवर्णयते ॥ १ ॥ यथायेनप्रकारेणअस्मिचिरजीवामि ॥ परमार्थतद्दृक्कार्यकरणसघातेयदस्मितच्चकथितमित्यर्थः ॥ धाष्ट्येनवैयात्येन ॥ १ ॥

उपसहरति ॥ इतीति ॥ २० ॥ इतीति ॥ इतिइमाहुमन्तेभृशुण्डस्यसत्कथाय प्रविचारयिव्यतिसद्हास्मिन्नेशरीरिअवाज्ज्माद्यस्यद्वयैवद्दुलाअतएवाकुलायेजीवास्तीरास्थि
 ताइतिइमाप्रसिद्धामसस्तरितमायानदीतिरिच्यति ॥ प्रसन्नमितिवौरुपप्राधान्ययोनार्थम् ॥ ११ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम् ० ताल्ययप्रकारोनिर्वाणप्रकरणेपू० समविशतितम
 सर्गः ॥ २७ ॥ ॥ ११ ॥ आख्यायिकाभिसवधोद्देहानियतिवर्णनम् ॥ आपातभ्रातिमात्रवेद्देहादेश्चात्रवर्णयति ॥ १ ॥ वर्णितायाभृशुण्डाख्यायिकायाः प्रकृतोपदेशमिव
 धर्शयति ॥ एवमित्यादिना ॥ १ ॥ प्राणाभ्यासोत्रप्राणस्यनिरोधउपास्तिर्वातपूर्वकाम् ॥ महार्णवइतिविपुलससारोनिगीर्याव्यवसितः ॥ २ ॥ ३ ॥ प्राणापानावलोकिक
 मिलितोभृदृशुण्डामेतयैवाजरूपवान् ॥ इतिसंकायंतंचिन्नंभृशुण्डोदंतमुत्तमम् ॥ श्रुत्वाविचार्यचैवांतर्पयुक्तंत्समाचर ॥ २० ॥ ॥ श्री
 वाल्मीकिरुवाच ॥ इतिमुमतिभृशुण्डसत्कथांयोविमलमतिःप्रविचारयिष्यतीह ॥ भवभयवद्दुलाकुलास्थितांसप्रसभमसस्तरितंत
 रिष्यतीति ॥ २१ ॥ इत्यार्षेवा०वा०दे० मोक्षोपायेपुनि० पू०भृशुण्डोपाख्यानसमामिर्नमसन्निर्विशतितमःसर्गः ॥ २७ ॥ ॥ १३ ॥
 श्रौवसिष्ठउवाच ॥ एवंभृशुण्डत्तंतःकथितस्तेमयानघ ॥ अनयाप्रज्ञयातीर्णोभृशुण्डोमोहसंकटात् ॥ १ ॥ एतांदृष्टिमवष्टभ्यस्वप्राणा
 भ्यासपूर्विकाम् ॥ भृशुण्डवन्महाहोभवतीर्णमहार्णवः ॥ २ ॥ यथाज्ञानयोगेनसतताभ्यासजन्मना ॥ भृशुण्डःप्राप्तवान्प्राप्यंतथासाद
 यतल्पदम् ॥ ३ ॥ असक्तबुद्धयःसर्वेभृशुण्डवदवस्थितिम् ॥ प्राप्नुवंतिपरित्त्वेप्राणापानावलोकिनः ॥ ४ ॥ एताविचित्राभवताश्रुताविज्ञा
 नदृष्टयः ॥ इदानींधियमालंब्ययच्छसितथाकुरु ॥ ५ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ भगवन्भवताभूमिभास्वताज्ञानरश्मिभिः ॥ हाईमुद्दाम
 दौरात्म्यप्रष्टमखिलंतमः ॥ ६ ॥ प्रबुद्धाःस्मःप्रविष्टाःस्मःस्वमास्पदम् ॥ स्थिताःस्मोज्ञातविज्ञेयाभवंतोऽह्यपराइव ॥ ७ ॥
 अहोभृशुण्डचरितंपरंविस्मयकारकम् ॥ भगवन्भवताप्रोक्तमुत्तमार्थावबोधनम् ॥ ८ ॥ भृशुण्डचरितेब्रह्मन्नेतस्मिन्कथितंत्वया ॥ यच्छ
 रीरगृहंप्रोक्तंमांसचर्मास्थिनिर्मितम् ॥ ९ ॥ तत्केननामरचितकुतोवातस्समुत्थितम् ॥ कथवास्थितिमायातंकोवातत्रावातिष्ठते ॥ १० ॥
 श्रीवसिष्ठउवाच ॥ परमार्थावबोधायदोपापाकरणाद्यच ॥ शृणुराघवतत्त्वेनवक्ष्यमाणमिदंमया ॥ ११ ॥ अस्थिस्थूणंनवद्दारंरक्तमां
 सावलेपनम् ॥ शरीरसदंनरामकेनचिदिदंरुतम् ॥ १२ ॥

नःउक्तोपालिश्रीलाः ॥ ४ ॥ यथेच्छसियोगपूर्विकाभुपास्तिपूर्विकावाह्यात्मप्रतिष्ठांतथाकुरु ॥ ५ ॥ स्तायोगोपास्तीलुपदेशश्रवणोदेवस्यस्यत्वबोधःसिद्धइतिस्त्वय्य
 राम कथाप्रसंजितदेहेगृहस्वरूपमेवजिज्ञासमानंयच्छति ॥ भूमिभास्वताभूमाववतीर्णंनसूर्येण ॥ उद्दामानिदौराभ्यानिअनात्मस्वालत्वदर्शानानितस्ययुक्त
 दुष्येष्टानिचयस्मात्तथाविधहाईतमः ॥ ६ ॥ अपराद्वितीयाभावतद्व ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ कर्तुर्निमित्तस्यस्थितिप्रकारस्यतद्वत् स्थस्यस्थामिनश्चप्रश्नाः ॥ १० ॥ ११ ॥ तत्रा
 बस्योनरमाह ॥ अस्थीति ॥ १२ ॥

नर्षीश्वरोत्सरेहस्यनिताभुनिपुराणाभ्याधिकामसिद्ध जीवस्तुस्वकर्मोपभोगायास्यानिमापकसौक्यमपलप्योत्तेशाह ॥ आभासमाधमिति ॥ इत्यमेवविवैषनिर्मातारमि
 त्ययानर्हजलेचद्राजासोनिमातारमेक्षतेनार्थिमिरिककल्पितद्वितीयचन्द्रविषयमल्लहृदित्यर्थ ॥ ईश्वरस्वनिर्मादुल्लतुश्रीतनमुष्णम् ॥ पुरुपति श्बसितटटतदर्शनात् ॥ जीव
 स्यनिमापयितुत्वमपितया अष्टुद्विपुत्र्यावनिटनिमापणयोगाभेतिशाब ॥ १ ॥ वेहस्यनिभ्यात्वतृतीकालाभाश्रित्यतिकलाश्चद्वित्ववेवेवसिद्धमित्याह ॥ द्विषेदेति।चन्द्र
 द्वित्वद्विषद्वरानस्यविधौसख्येयवभवतिनाम्यदा वेहोपिहियस्मासथैव बलुतस्तुसैवसेकएवैदुरित्यन्वय ॥ १ २ ॥ उक्तमेवस्पटमाह ॥ वेहेति ॥ परमाथसवधिष्ठानकतयाउपचा
 रास्तत् ॥ १ ५ ॥ असत सत्वर्भति ऋटटातभाह ॥ स्वमदति ॥ मुधामिभ्यैव ॥ बुद्धवविधौबुद्धवनीतिसत्त्वे ॥ इतरद्विधौशुद्धात्ववर्शनसत्ये ॥ अलभ्यगवृष्णिकोवकम् ॥ १ ७ ॥

आभासमात्रमेवमित्यमेवावभासते ॥ द्विचंद्रविभ्रमाकारसटसच्चव्ययस्थितम् ॥ १ ३ ॥ द्विचंद्रदर्शनविधौचन्द्रद्वित्वसंदेवहि ॥ वस्तुत
 श्रेकएवैदु स्थितादह्जयैवहि ॥ १ ४ ॥ देहप्रत्ययकालेहिदेहोयसमवस्थित ॥ असन्नेवचसत्तस्माद्योक्त सदसटात्मक ॥ १ ५ ॥ स्वप्न
 स्वप्नावयोध संस्वन्यटासमुधैवहि ॥ बुद्धदोबुद्धदविधौसत्योमिभ्यैवचान्यदा ॥ १ ६ ॥ देहोदेहविधौसत्योत्वसत्यइतरद्विधौ ॥ प्रतिभास
 विधौतावज्जलसदसदन्यदा ॥ १ ७ ॥ प्रतिभासविधौदेहसन्नसश्चान्यदास्मृत ॥ आभासमात्रमेवदभिर्यसप्रतिभासते ॥ १ ८ ॥ अय
 नामाहमित्यंतगृहीतमननस्थितम् ॥ मासास्थिमयनिमाणदेहोहमितिविभ्रमम् ॥ १ ९ ॥ त्यजसकल्पनिर्माणदेहा भतिसहस्रश ॥ सुख
 तल्यगतोयनस्वप्नदेहनदिक्तान् ॥ २ ० ॥ परिभ्रमसिहेरामसेदेहस्लेकसस्थित ॥ जागरायामनोराज्येयनस्वर्गपुरांतरम् ॥ २ १ ॥ परिभ्र
 मसिमेरुवासदेहस्लेकसस्थित ॥ स्वप्नेष्वपिचय स्वप्नजत्रयेनमहीतान् ॥ २ २ ॥ परिभ्रमसिहेरामसेदेहस्लेकसस्थित ॥ मनोराज्यम
 नोराज्येमहद्विभवभूमिषु ॥ २ ३ ॥ परिभ्रमसियेनेहसेदेहस्लेकसस्थित ॥ गतेदेहमनोराज्येयाविचित्राजगच्छिया ॥ २ ४ ॥ प्रकरोपिम
 हायाहोतेदंशस्लेकसस्थिता ॥ विलासिन्यानुरागिण्यायेनसकल्पकांतया ॥ २ ५ ॥ निर्दतिंयामिठेहेनसेदेहस्लेकसस्थिन ॥ एतेरामयया
 देहामनस सदसन्मया ॥ २ ६ ॥

पतिभासविधितिसाधितार्थनिगमनत्वान्यधीनरुक्त्यम ॥ १ ८ ॥ आभासमात्रतापुष्यस्वभिमामनत्याजयति ॥ अयमिति ॥ वाग्वृहीतेहहाकारननमेवसस्कारबा
 द्यालुन पुनर्देहाकारेणस्थितम् ॥ १ ९ ॥ त्यजतिपूर्वाभ्य ॥ सकल्पनिर्माणदेहानेषोबाह्यत्वेयामसत्यतार्शयति ॥ सुखतस्यगतइत्यादिना ॥ २ ० ॥ जागरायजागरे ॥ छा
 रमधीत्वम् ॥ २ १ ॥ २ २ ॥ मनोराज्यात कल्पितेमनोराज्यानेरमहतीपुविभवभूमिषु ॥ आम्हृत समानाधिकरणआनीययोरित्यात्वेकभ्येतवभावच्छीवत ॥ महतीमिद्वच
 दरीनीवाविभवभूमिषु ॥ २ ३ ॥ गते कल्पनाकिलयमनुबिलिनि ॥ २ ४ ॥ २ ५ ॥ निर्दतिसभोगसुखंयासीतियोग्यतापक्षमानकालोक्ति ॥ एवमभिव्यत्यस्वमनोराज्येदेहा
 अप्युदाहायाः ॥ तेपुमिध्यात्वसोकल्पित्वोर्निश्चितत्वात्पलुनदेहियतात्वसाधयति ॥ एतेद्विति ॥ २ ६ ॥

अहताध्यासविषयेद्देहशित्तोन्यायोममताध्यासात्तगोचरेधानाशविषमद्वयाराधेमाह ॥ २७ ॥ यानुदेहादौ स्वामा विविधम्यं मुट्टि सा चिरानुदत्तिमात्रालानुमत्य
 लासात्कल्पिकत्वादिषुकेत्याशयेनाह ॥ दीर्घेति ॥ २८ ॥ अतएवास्त्यतस्त्वज्ञानेनवाप्यत्वमुपपन्नमित्याशयेनाह ॥ प्रबोधमिति ॥ २९ ॥ मय्यकृत्स्नात्मत्रयपरिशेषेणद्रव्य
 सि ॥ यथाअर्कोदयेप्रबुद्धस्वामार्थाग्न्यपरधतित्तर ॥ ३० ॥ काचिदनिर्वचनीयमित्येतत्पर्यः ॥ उक्तैरेवप्रामुख्यत्तिप्रकरणेधिस्रोतंस्मारयति ॥ येति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

तथैवतादृशाचारदेहोयंमनसःस्मृतः ॥ इदं धनमयदेहोदेशोयमिति विश्रमः ॥ २७ ॥ तत्सर्वचित्तवीर्यस्यसंकल्पस्यविजृम्भितम् ॥ दीर्घं
 स्वप्नमिमांस्त्रिदीर्घवाचित्तविश्रमम् ॥ २८ ॥ दीर्घवापिमनोराज्यसंसारपुनंदन ॥ प्रबोधमेव्यसियदापरमाल्मच्छ्रयास्वया ॥ २९ ॥
 द्रश्यसि त्वंदासम्यगिदमर्कोदयेयथा ॥ स्वप्नसंकल्पजालेनयथान्यैवजगत्स्थितिः ॥ ३० ॥ तथैवेदं हि संकल्पकलनाकाचिदेव हि ॥ यथा
 पूर्वमयोत्पत्तिः प्रोक्ताकमलजन्मनः ॥ ३१ ॥ मनसः स्वयमेवांतःसंकल्पकलनोद्भवा ॥ विनिर्जरचनोपंतंमनलात्रात्तविश्रमम् ॥ ३२ ॥
 संकल्पकलनाभात्रंतथेदमवभासनम् ॥ यथाकल्पितआभासोमनसोऽज्ञजंगनः ॥ ३३ ॥ देहाद्विचिंतिनेदेहः स्थितोन्यस्तद्देव हि ॥
 प्राक्प्रवाहचिराभ्यस्तोवासानातिशयेनच ॥ ३४ ॥ तथैवदृश्येदेहस्तथाकृत्युदयेनमः ॥ पौरुषेणप्रयत्नेनमंकल्पोऽप्यत्रयमेवचित् ॥ ३५ ॥
 अन्यथाभाव्येतरामभूत्रेतदिहान्यथा ॥ अचंसंहंममायं चगंसारुडितिभाविते ॥ ३६ ॥ सत्याभावाव्यंतरामभावनाद्राद्वयंभवः ॥
 भावितंतीव्रवेगनयेद्वाशुतदेव हि ॥ ३७ ॥ सर्वत्रदृश्येतरामर्कोनिवायंतवद्भजा ॥ अदृष्याद्यत्तिरयत्नायथान्येयुद्भयंते ॥ ३८ ॥ तथा
 यंभावनाभ्यस्तः संसारोप्यवलोप्यते ॥ यथावभावनोद्विप्रमद्वयदेवभासने ॥ ३९ ॥ तथेदमय्यकालस्यमपिमंलद्वयेनेस्थिरम् ॥ व्योम
 न्येवचयानापतयेगंदृश्येतेसरित् ॥ ४० ॥ धराप्यविद्यमानापिमंकल्यादृश्येतेनया ॥ दृश्येतेदृग्निर्वृत्त्यावथाव्योमनिपिच्छिका ॥ ४१ ॥
 तथैवेवजगदृक्ष्मीदुर्ज्ञानादवभासते ॥ दृश्येतेसमयादृष्ट्यानयथाव्योमिपिच्छिका ॥ ४२ ॥

द्वोपाख्यानोक्तपिस्तन्व्यमित्याह ॥ यथाकल्पितदने ॥ ३३ ॥ पूर्वदेहादुक्तं कालेर्वाचनितोयोदेहः ॥ ३४ ॥ तथाकृत्युदयेनतादृशसंस्थामयंपन्था ॥ पौरुषेणप्रयत्ने
 नमनमत्यमृत्वीकृत्यस्वात्सदनेअयेदेहजगदाकारमकल्पयेदंनचय ॥ ३५ ॥ अन्यथाभावायत्नेयदीर्घेण ॥ नचदिअन्यथाशुभे ॥ इति भास्वतयेवानुभूयतइति
 शेष ॥ ३६ ॥ तदेवदृष्टेदृश्येननिर्पणान्वय ॥ ३७ ॥ अदृष्याद्यत्तिव्यग्रितयथाभ्यन्ता ॥ ३८ ॥ त्रिपुणीमदव्यसीक्षणादिः अहंस्मिदिति अहंकारोऽयं भासते ॥ ३९ ॥ स्थि
 रराश्वनम् ॥ व्योमनिमृत्पुण्याकारे ॥ सरित्पुणत्पुणानदी ॥ ४० ॥ धरागुपिराव्यादतरश्चिलोकोच ॥ पिच्छिकावर्हमुट्टिः ॥ ४१ ॥ दुर्ज्ञानितवथमत् ॥ ४२ ॥

भीतरपितृसकलपुत्रमनोराज्यकल्पितइतिव्याम्रादिपु ॥ सभयभयम् ॥ ४३ ॥ स्वप्नाव आत्मा ॥ सप्रतिबन्दिमुखवशायाय ॥ ४४ ॥ यद्विभेतिनद्विप्रार्क्यकनिकविश्रवा
 लम्यतिरिक्तमस्तीत्यर्थ ॥ य विभेतिसर्वाकचिस्वरोधोविशेषनीयः ॥ ४५ ॥ अयमयाविलक्षणामोह आद्ययशुःखालमिनदस्यते ॥ तथाचमुनि ॥ यमद्वयभ्यास्तिकस्ता
 नुविभेतीति ॥ तदपवासायभयवीयाय कस्माद्भजेव्यन् द्वितीयाद्विभयंभबतीति ॥ केनतर्तुपायेनास्माशुद्ध्यतितामाह ॥ सम्यगिति ॥ स्वप्नावआत्मा ॥ ४६ ॥ पुनरशुद्धिप्राप्ति
 र्शर्कावारयति ॥ नेति ॥ स्वप्नावत कौषधनयोस्तापतापतायएहीततापादिनास्वरूपप्राप्तियत्कौपुनलाचत्वभिवेत्यर्थः ॥ कुभोत्पद्वरान्मयाप्राच्छ्दिरितिचेहृदयमलस्याशासासमाधत्वा
 रित्याह ॥ आभासमापयेवति ॥ ४७ ॥ इतिअस्माद्धतो सम्यगालोकनयेबाभ्यकलनायास्तागोनिष्ठतिरितिबिबुदुरितिवृणेष्य ॥ सम्यगीक्षणंतिर्हिकीदमतदाह ॥ मरण
 सम्यदृष्ट्याजगद्ध्मीलयेर्यनावभासते ॥ भीरुरभ्येतिनययास्वसकल्येपुसंभ्रमम् ॥ ४८ ॥ स्वसकल्येहिमसारेनतयैतिभयंसुधी ॥ स्व
 एवहिस्वभावोयमित्यसप्रतिभासते ॥ ४९ ॥ संसारसरणिस्थित्यां कस्मात्कात्रचितिकिम् ॥ सएवकिंचित्सशोध्यःशुद्ध्यद्व्याविमलताग
 ते ॥ ५० ॥ तस्मिन्नदृश्यंतराममोहोर्यजगत स्थित ॥ सम्यगालोकमात्रेणस्वभावःशुद्धिमृच्छति ॥ ५१ ॥ नगृह्णातिमलभूयस्तत्प्रतामि
 वकर्षणम् ॥ आभासमात्रमेवेंदनसन्नासजगन्नयम् ॥ ५२ ॥ इत्यन्यकलनात्याग सम्यगालोकनंविदु ॥ मरणजीवितंस्वर्गोहानम
 ज्ञानमेवच ॥ ५३ ॥ चिदाभासाहतेनास्तीत्येकतासम्यगीक्षणम् ॥ त्वमहंतादिससारइतिमेनदिशोक्ता ॥ ५४ ॥ सर्वस्वाभासमेवेतिस
 न्यगालोकनंविदु ॥ सदसन्मयसंसारियथाभूतायदर्शनात् ॥ ५५ ॥ नास्तमेतिनचोटेनिसम्यगालोकनाम्न ॥ निर्णयिसवज्ञावानाम
 सत्वसत्वमेवच ॥ ५६ ॥ निकांशंशान्तिभ्येतिसम्यगालोकनाम्न ॥ ननिंदतिनचसौतिनद्व्यतिनशोचति ॥ ५७ ॥ शीतलांसत्यता
 मेतिसम्यगालोकनाम्न ॥ अवश्यमेवमर्तव्यंसर्वैरिविद्युभिः ॥ ५८ ॥ इतिवद्युवियोगोपुकिंचयपारितप्यसे ॥ अवश्यमेवचमयाम
 तंध्यभितिनिश्रय ॥ ५९ ॥ इत्यात्ममरणप्राप्तौकिमुधापरितप्यसे ॥ अवश्यमेवजातेनकिंचित्सुविभवादिक्म् ॥ ६० ॥
 मित्यादिता ॥ ६१ ॥ चिदाभासाद्यद्यकाराहतेविनापृथङ्मालीत्येकताचिन्माप्रपरिशेषकलत सम्यगीक्षणमित्यर्थ ॥ ततास्वातिरिक्तेतता ॥ अहंतास्वरेहमाप्रपरि
 च्छिन्नचेतनाता ॥ आदिपदास्वताइताभियानविषयआध्यात्मिक कार्यकारणकलाप संसारयत्यात्मानंलोकान्तरेपुषियेपुषयमयतीतिसारोकिपयकलापलदाथारावरावि
 राधेतिर्षदस्यजातयेमत्वबधिनपृथक्नसतिकिंतुस्वाभासत्पकारालस्वरूपमेवास्तीत्यन्वयः ॥ ६२ ॥ सम्यगालोकनफलमाह ॥ ससम्भयेति ॥ सद्ब्रह्मअसतीमायात
 इगयोपानाके ॥ ६३ ॥ असर्वबाधम् ॥ सत्वमधिष्ठानसम्याप्रपरिशेषम् ॥ ६४ ॥ निष्कामआप्तकामत्वाइकामम् ॥ ६५ ॥ शीतलामपरातितापप्रयाय ॥ स्वस्यमुक्तावपि
 बंधुजननीरुपादिच्छेतेलवीयपरणादिहरिर्नच्छलापोबुबुरिसाद्यह ॥ अकारणमेवेत्यादिता ॥ ६६ ॥ अहंताइशायास्वमरणांकातापोव्येनेनोपायेनपरिहर्नराक्यइत्याशये
 नाह ॥ अकारणमेवेति ॥ ६७ ॥ ६८ ॥

॥ ५६ ॥ आपत्तद्वारिच्यदुर्दशाया ॥ अथदिव आयातागवत्वेव ॥ बृहतिवधते ॥ ५७ ॥ अस्तदपिसदैवअसैवन्नकशचित्सवमापन्बभिमिमायाविक्रियाविक्रियमात्रात्मकप्र
 पंचेकिमन्यदस्तिव्यसिरेव्यतेइत्यर्थः ॥ ५८ ॥ अहअहकारालानास्मि ॥ ५८ ॥ चित्रात्कामकर्मवासनाविद्याषोषादुत्थ ॥ चिदात्तासथिव्यकारा ॥ अंगेतिकोमलामयत्रणे ॥
 ॥ ६० ॥ येनिष्ठेउदकफलेनिमित्तभूतेयस्मिपरितापेइतिक्रियाविशेषणम् ॥ ६१ ॥ अनुत्तमपदेस्थितोब्रह्मवित्तसर्वभावेषुनाशानाथापरिशिष्टापरताब्रह्मतामेवआदत्तेस्वीक
 रोतिनयतीतिकालीकीत्वरताम् ॥ यथातित्तिरीनीहनिर्माणायवृणानामूलत्वरजागन्परिव्यस्यद्वीवृणकोटिभेवाइत्तेतद्वित्यर्थः ॥ ६२ ॥ एतदर्थससारस्यस्वरजागपरिहरार्थ
 प्राप्त्यंपुरुषेणेतिहर्षस्यावसरोहिकः ॥ सर्वस्यैवाहंसंसारेनरस्यव्यवहारिणः ॥ ५६ ॥ अर्थायाताभवत्यापच्छोकस्यावसरोहिकः ॥ बृंह
 ल्युदेतिस्फुरतिबुद्बुदौघइवार्णवे ॥ ५७ ॥ इदं हिजगतांजालकिमत्रपरिदवना ॥ सत्सदेवसदैवैतदसदेवासदेवहि ॥ ५८ ॥ क्रियावैचित्र्य
 मात्रेनुकिमन्यपरिदेव्यते ॥ नाहमस्मिनचाभूवंभविव्यामिनसोधुना ॥ ५९ ॥ देहोयंचित्रदोषोत्थःकिमन्यपरिदेव्यते ॥ देहाच्चेदन्यएवा
 हंचिदाभासस्तदंगहे ॥ ६० ॥ कैतौमेसदसद्भावौयन्निष्ठपरितप्यते ॥ इतिनिश्चयवस्वांतंस्मयज्ञानालयनोमुनेः ॥ ६१ ॥ नास्तमेतिनचो
 देतिनशांतपरितप्यते ॥ परतामेवनाशांतामनुत्तमपदेस्थितः ॥ ६२ ॥ आदत्तेतित्तिरीच्छीहणकोटिभिवामलाम् ॥ एतदर्थमसत्येस्मि
 न्नास्याकार्यामनागपि ॥ ६३ ॥ सूरज्जेवबलीवर्धयतेजंतुरास्थया ॥ अतस्त्वयादृढमिदमितिनिर्णीयबुद्धितः ॥ ६४ ॥ आस्थारहित
 याबुद्ध्याविहर्वयमिहानघ ॥ कस्त्यभेवकस्त्यमकस्त्यमुपेक्ष्यते ॥ ६५ ॥ आस्थानास्येपरित्यज्यलील्यैवमहाधिया ॥ आभासमात्र
 भेवेदयस्यचप्रतिभासते ॥ ६६ ॥ सौंज्जतीलताभेतिदिनतेभुवनंयथा ॥ प्रतिभासंपरित्यज्यषट्पथपटलव्रजे ॥ ६७ ॥ आभासमात्र
 सामान्यमिदमालोकयानघ ॥ आभासमात्रकरामचित्तामशंकलंकितम् ॥ ६८ ॥ ततस्तदपिसंत्यज्यनिराभासोभवोत्तम ॥ चिदाका
 शमयोनित्यंसर्वगःसर्ववर्जितः ॥ ६९ ॥ आभासस्यपरित्यागेभवस्येकांतनिर्मलः ॥ नाहमस्मिनभोगाःसत्याइत्यभिभाविते ॥ ७० ॥
 नेदमाहंबरंव्यर्थमनर्थयावभासते ॥ अहमेवदिवसर्वचिदित्येवंविभाविते ॥ ७१ ॥ नेदमाहंबरंव्यर्थमनर्थयावभासते ॥ दर्शनद्वयम
 व्येतत्सत्यमत्यंतसिद्धिदम् ॥ ७२ ॥

म ॥ ६३ ॥ इदमपभूतब्रह्मदतिउक्तयुक्त्यानिर्णीय ॥ ६४ ॥ तर्हिकिमास्थापरित्यज्यषट्पथचरणकर्तव्यंनेत्याह ॥ कस्त्यभेवैत्यर्थः ॥ ६५ ॥ लीलयाअश्रमेण
 ॥ ६६ ॥ दिनानेसौरतापोपरेमे ॥ सर्वानुगतस्मान्चदर्शनेउपायमाह ॥ यत्किमास्मिति ॥ विशेषकारमित्यर्थः ॥ षट्पथानिर्णचभूतानापटलंसमूहस्तदालकेषट्पटादिविषयव्रजे
 ॥ ६७ ॥ चित्तस्यआमर्शनिविशेषकल्पनेनकलंकितमभूदेतिरोषः ॥ ६८ ॥ तत्सन्भावहूपमाभासमपिसत्यस्यस्वात्मव्यतिरेकबुद्ध्यात्यक्कानिराभासच्छिपुडीशून्यःसवंगःपूर्णः-॥ ६९ ॥
 निराभासतासिद्धुपायभूतचित्तनद्वयमाह ॥ नाहमित्यादिना ॥ अभितोभावितोचितितेसति ॥ ७० ॥ किति सर्वंवाथचित्तंनसर्वस्यचिदात्मभावचित्तनद्वेतिद्विचिन्ने ॥ ७१ ॥ ७२ ॥

ऐच्छिकसमुच्चयेप्यनयोर्निरोधः फलतएककृप्यादित्यारायेनाह ॥ ७३ ॥ रागादिवीपक्षयत्येवैक्षितमद्वयसफलनाम्यस्मिन्मित्याह ॥ कुर्वित्यादिना ॥ रागा
 रिक्षयमेवप्रधानफलसौमि ॥ यत्किञ्चिदिति ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ पदस्वित्तिम् ॥ ७७ ॥ किनामदु स्वफलमितिशेषः ॥ शास्त्रशालिनोपिभूत्वेतिशेषः ॥ ७८ ॥ तेअना ॥ ते
 अल्पप्रतिज्ञानुक्रमाः ॥ एवार्थेदेशाच्च ॥ रागद्वेषकमसमूलमाह ॥ मद्धनमिति ॥ अम्यत आयस्माद्वरयथासधनप्रभावाव्यक्तम् ॥ ७९ ॥ इतिद्वित्यलब्धनदधनाद्विषययेअ
 िनिवेशानद्वेषणार्थैर्बन्धनारिसंध्यपरहारेहालक्षणारागद्वेषयोः कथा केनुच्छादयर्थः ॥ धनानीत्यादिना ॥ ८० ॥ प्रियविषयभावेनक्षप्रियाभावेनचभाच
 यदेकमेतयोर्निस्तरिस्म्यंतद्रामसंश्रय ॥ द्वाभ्यामेवायैवैताभ्यादरनाभ्यामिहानघ ॥ ७३ ॥ विहरन्कुरुकल्याणरागद्वेषपरिक्षयम् ॥ य
 किञ्चिदुदितंलोकयन्नसस्यथवादिवि ॥ ७४ ॥ तत्सर्वप्राप्यतेरामरागद्वेषपरिक्षयात् ॥ रागादिहतयाद्युद्ध्यायाहग्रामविषेष्टितम् ॥ ७५ ॥
 तत्तदेवप्रयात्याशुमृद्गानांविपरीतताम् ॥ द्वेषवोर्षोर्भिरुद्धासुनगुणाश्चित्तवृत्तिषु ॥ ७६ ॥ पर्वकुर्वतिदग्धासुस्यलीपुहरिणाहव ॥ रागद्वे
 पश्रसर्षोर्द्वौनविलीनीमनोविले ॥ ७७ ॥ आयस्यकल्यतरोल्लास्मात्किनामांगनलभ्यते ॥ येद्भिःप्राज्ञा स्वनियताविदग्धाशास्त्रशालिन ॥ ७८ ॥
 रागद्वेषमयास्तेवेजनुकालेधिगस्तुतान् ॥ मद्धनमुकमन्येनधनत्यक्तमयान्यत ॥ ७९ ॥ इतिसव्यवहारेहा केरागद्वेषयोःत्रमा ॥ धना
 निधवोभिन्नपुनरायातियातिच ॥ ८० ॥ किमेतपुनरप्राज्ञोरज्यतेवाविरज्यते ॥ भावाभावभवाभोगामार्थेयंपारमेश्वरी ॥ ८१ ॥ स
 सारचनान्मवससक्तपातयत्यलम् ॥ नधनजनानात्मासत्यराधवस्तुत ॥ ८२ ॥ मियैवमित्यावसितमितोदपरिलक्ष्यते ॥ आद्यं
 तयोर्भवमन्मध्येष्यस्यिरमाधिमत् ॥ ८३ ॥ क्वचप्रातिरितिप्राज्ञोत्यन्यकल्यतरवहुमे ॥ एकेनकल्पिताखेस्त्रीसुकेतादुरगोपर ॥ ८४ ॥
 इतीयमगर्मसारचनानेनमाश्रम ॥ मृत्ताज्वंजवीभावमिममाततमाकुलम् ॥ ८५ ॥ गधवपुरनिमाणविलाभेनसमविदु ॥ स्वप्न
 संकल्पपुरवटसंवेदमुत्थितम् ॥ ८६ ॥ सर्वत्रसंस्यमेवेदसुप्तमिवविच्युतम् ॥ परिपश्यसिसारदीर्घस्वप्नपुरहुमम् ॥ ८७ ॥ अज्ञान
 नित्रालुठनस्वप्नावात्मकमच्युतम् ॥ ससारस्वप्नसंभ्रातोभवानयमिहस्थित ॥ ८८ ॥ तदेनांविततानिद्रांधनानमयात्मिकाम् ॥ त्यजा
 लक्ष्मीमिवावाप्तनिधानपुरुषोत्तम ॥ ८९ ॥

स्थाभोगेयस्याम् ॥ ८१ ॥ ससकलपदम् ॥ ८२ ॥ इतिषट्पमाणयुक्त्यामित्येव्यवसितमित्यैवपरिलक्ष्यते ॥ तयिक्तमाह ॥ आपतयोरिति ॥ आपतयो पूर्वोत्तरकालयो ॥
 अस्मिन्सारात्तरभावाविकारपक्षम् ॥ ८३ ॥ तुच्छेससारदतिर्वधयाग्यत्वेदोतमाह ॥ अन्येत्यादिना ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ कल्पनाया सबन्धसम्भवादिषिष्टा
 नचिस्सद्भावाद्यसवपसम्भयम् ॥ निच्यतस्वभाविभाषापन्नसुप्तमिव ॥ ८९ ॥ अच्यतनजलानुस्यूतम् पृथग्भयि ॥ गवापुसुभावास्त्वेरननिद्रात्पञ्चेत्यस्य ॥ ९० ॥

चिदात्मां चित्काशम् ॥ १० ॥ ११ ॥ मया मेघस्थानीयेन ॥ सुशब्दपदंश्लेषाद्गूर्ज्वमप्याह ॥ १२ ॥ अथैवप्रकटोद्योयस्यथाविधः स न सत्यस्य तत्त्वमालोक्य ॥ १३ ॥
 ॥ १४ ॥ उपसहरति ॥ परिगलितेति ॥ सुसारसुमुपमिवसौम्यानिर्विक्षेपादृष्टियस्यतथाविधत्सद्ददित्यापरोक्षमतिविततब्रह्मैवासिअत सुशुद्धयेसमुपशानाम् लनितस्मिन्नेवसमा
 हितस्त्रिष्टेयर्थ ॥ १५ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमन्तात्पर्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेपू० अष्टाविंशः सर्गः ॥ २८ ॥ ॥ १६ ॥ ॥ रामस्यवोधाद्विश्रान्तिःपुनरुक्ताथर्विस्त
 र ॥ कैलासेप्राकृतिनेत्यथोपदेशश्चकीर्त्येति ॥ १ ॥ इत्यसानुपहृश्रीवसिष्ठेनोपदेशाचमत्कारै प्रतिवोधितस्यश्रीरामस्यअन्येषाचश्रोतृणातत्त्वसाक्षात्कारोदयेनमुहूर्तार्थस्वरू
 प्रबोधमेहिपश्यस्वमालानमुदितंसदा ॥ निर्विकल्पं चिदाभासंप्रातःपद्यंरंविंश्या ॥ १० ॥ प्रबुद्धस्वप्रबुद्धस्वपुनःपुनरयंमया ॥ प्रबो
 द्ध्यासेमहाबाहोपश्यात्माकंमनामयम् ॥ ११ ॥ मयैतेनाभितृष्टेनशतितेनज्ञानवारिणा ॥ सुशब्दशालिनारामद्व्यनेनैवासिबोधितः ॥ १२ ॥
 बोधमासादयंप्रबोधोद्यैवराघव ॥ सत्यमालोक्यालीकृत्यक्केर्मजागतंभ्रमम् ॥ १३ ॥ नतंजन्मनतदुःखंनदोपास्तेनतंभ्रमाः ॥ स
 र्वसंकल्पमुत्सृज्यतिष्ठाल्मनिस्तुसंस्थितः ॥ १४ ॥ परिगलितविकल्पदोषजालस्वमसिसुसारसुपुससौम्यदृष्टिः ॥ अतिविततमिदंशुशुद्धय
 त्वंसमुपशमाल्मनितिष्ठेहमहात्मन् ॥ १५ ॥ ॥ इत्यार्षेवा०वा०दे०मो०नि०पू०परमार्थयोगोपदेशोनामाष्टाविंशतितमःसर्गः ॥ २८ ॥
 श्रीवाल्मीकिरुवाच ॥ इत्याकर्णयत्स्वस्थसमचेतसिराघवे ॥ विश्रांतेस्वात्मनिस्वैरंपरमानंदमागते ॥ १ ॥ तत्रस्थेषुचसर्वेषुतेपूपश
 मशालिषु ॥ राघवस्यात्मविश्रान्तिःस्थित्यर्थवचनादुत्तम् ॥ २ ॥ विरराममुनेर्वारिसस्येष्वंबुधरादिव ॥ अथयातेमुहूर्ताधराघवप्रतिबो
 धिते ॥ ३ ॥ पुनराहतमेवार्थवसिष्ठोवदतांवरः ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ रामसन्ध्यं प्रबुद्धासिस्वात्मानमसिलब्धवान् ॥ ४ ॥ एवमेवा
 वलंब्यार्थतिष्ठनेहपदंक्रुथाः ॥ इदंसंसारचक्रं हिनाभौसंकल्पमात्रके ॥ ५ ॥ संरोधितार्थावहनाद्रपुनेदंनरुद्ध्यते ॥ द्योभितार्थां मनोनाभ्या
 भिदंसंसारचक्रकम् ॥ ६ ॥ प्रयत्नाद्रोधितमपिप्रवहत्येववेगतः ॥ परंपौरुपमास्थायवलंप्रज्ञांचयुक्तिः ॥ ७ ॥ नाभिसंसारचक्रस्य
 चित्तमेवनिरोधयेत् ॥ प्रज्ञासौजन्ययुक्तेनशास्त्रसंवलितेनच ॥ ८ ॥ पौरुषेणनयत्प्रानंततत्कचनलभ्यते ॥ देवैकपरतां त्यक्त्वावालवोधो
 पकल्पितम् ॥ ९ ॥ निजंप्रयत्नमाश्रित्यचित्तमादौनिरोधयेत् ॥ आविंश्चास्त्रवृत्तेनभ्रमेणाज्ञानरूपिणा ॥ १० ॥
 पविश्रातिसमाधिनानिष्कंपस्थितिश्रीवाल्मीकिरुवाच ॥ इत्याकर्णयतीत्यदिसार्धेना ॥ तत्रस्थेषुस्वात्मनिश्रान्तेष्वितिभक्तिपरिणामेनयोज्यम् ॥ मुनेर्वचनासुतं विररामे
 तिपरिणाच्ययः ॥ २ ॥ यथादृष्टिर्पितेषुसत्येषुअंबुधराद्वारिविरमतिद्वद्वेोधितेसमाधेर्बुध्यापितेअर्थाद्वसिष्ठेनैवेतिगम्यते ॥ ३ ॥ पुनस्तमेवार्थदृष्टीकारायाहेत्यर्थ ॥ ४ ॥ अ
 र्थपरमार्थमास्तत्त्वम् ॥ इहमसरेपरदस्थितिमाकृथाः ॥ तत्रोपायमाह ॥ इदमिति ॥ ५ ॥ क्षोभितार्थारागद्वेषादिनाविक्षेपप्रापितायाम् ॥ ६ ॥ पौरुषअभ्यासेवैराग्यदाढ्यं
 लक्षणम् ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

एच्छिकममद्येप्यनयोर्नविरोधः फलतएकव्यादित्याराधेनाइ ॥ ७३ ॥ रागाविरोधपक्षयत्येवार्थितनद्वयसफलनाप्यस्मिन्मित्याह ॥ कुर्वित्यादिना ॥ रागा
 विसयमवधानफलः सौमि ॥ यत्किञ्चिदिता ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ परस्मिन्मि ॥ ७७ ॥ किनामदुःखफलमितिशेषः ॥ शास्त्ररालिनोपिभूलेतिशेषः ॥ ७८ ॥ तेजना ॥ ते
 अरण्यमसिद्धामशुका ॥ एवार्थेवशाब्दः ॥ रागद्वेषकमसुलभाइ ॥ मद्धनमिति ॥ अम्यत्-अन्यस्माद्वरथपासधनप्रमादास्यकम् ॥ ७९ ॥ इतिद्वत्यलब्धनदधनाविषययेअ
 त्निवेशात्तद्वद्वेणार्थवधनाविसम्बन्धरेहालक्षणारागद्वेषयो-कमा केनुच्छादस्य ॥ कुल्लुच्छालभाइ ॥ धनानीत्यादिना ॥ ८० ॥ मियविषयप्रोबेनअपियाभावेनचत्र
 यदुःकमेतयोर्नसिरम्यतद्रामसत्रय ॥ द्वाभ्यामेवाथैवैताभ्यादरानाभ्यामिहानघ ॥ ७३ ॥ विहरन्कुरुकल्याणरागद्वेषपरिक्षयम् ॥ य
 त्किञ्चिदुदितलोक्यन्नस्ययवादिवि ॥ ७४ ॥ तत्सर्वप्राप्यतेरामरागद्वेषपरिक्षयात् ॥ रागादिद्वयतयायुद्ध्यायादग्रामविषेष्टितम् ॥ ७५ ॥
 तत्तदेवप्रयात्याशुमुद्धानाविपरीतनाम् ॥ द्वेषदोषोर्भिरुद्धासुनगुणाश्चित्तद्वत्तिषु ॥ ७६ ॥ पदकुर्वतिद्वग्धासुस्यलीपुहरिणाइव ॥ रागद्वे
 पश्रसर्षदौनविलीनोमनोविले ॥ ७७ ॥ आयस्यकल्पतरोस्तस्मात्किनामांगनलभ्यते ॥ येह्निप्रोज्ञा स्वनियताविदग्धा-शास्त्रशालिन ॥ ७८ ॥
 रागद्वेषमयासौवेजुफास्तेधिगस्तुतान् ॥ मद्धनमुक्तमन्येनधनत्यक्तमयान्यत ॥ ७९ ॥ इतिसव्यवहारेहा केरागद्वेषयो ऋमा ॥ धना
 नियधवोमित्रपुनरायानियातिष ॥ ८० ॥ किमेतपुनर प्राज्ञोरज्यतेवाविरज्यते ॥ भावाभावमवाभोगा मायेयपारमेश्वरी ॥ ८१ ॥ स
 साररचनामवाभिसक्तपातयत्यलम् ॥ नधनजनानात्मासत्यराधवस्तुत ॥ ८२ ॥ भिद्येवमित्यावसितमितीदपरिलक्ष्यते ॥ आद्य
 तयोः सममन्मध्येस्थिरमाधिमत् ॥ ८३ ॥ क्वधभ्रातिरितिप्राज्ञोद्विन्यकल्पितखद्रुमे ॥ एकनकल्पिताखेखीमुक्तेतादुरगोपर ॥ ८४ ॥
 इतीयमगमसाररचनातेनमाश्रम ॥ भूताजवंजवीभावमिममाततमाकुलम् ॥ ८५ ॥ गधवपुरनिमाणविलासेनसमविद्ध ॥ स्वप्न
 मकल्पपुरवटसद्वेदमुत्थितम् ॥ ८६ ॥ सर्वत्रसस्यमेवेदसुप्तमिवविच्युतम् ॥ परिपश्यसिसारार्धस्वप्नपुरद्वुमम् ॥ ८७ ॥ अज्ञान
 निद्रालुठनस्वप्नावात्मकमच्युतम् ॥ ससारस्वप्नसभ्रतोभवानयमिहस्थित ॥ ८८ ॥ तदेनाविततानिद्राधनज्ञानमयात्मिकाम् ॥ त्यजा
 त्वाभोगायम्याम् ॥ ८९ ॥ ससक्तलपटम् ॥ ८९ ॥ इतिवक्ष्यमाणयुक्त्यामित्येव्यवसितमित्येवपरिलक्ष्यते ॥ तापुक्तिमाह ॥ आद्यतयोरिति ॥ आद्यतयो पूर्वोत्तरकालयो ॥
 अस्थिरमुत्तरात्तराशयधिकारपक्षम् ॥ ८९ ॥ नुच्छेत्संसारद्विषययोम्यत्वेदटातमाइ ॥ अध्येत्यादिना ॥ ८९ ॥ विदुःमाहा ॥ ८९ ॥ कल्पनाया सव्यसमाकावधि
 नचिस्मद्रावाचमवधसस्यम् ॥ विच्युतस्वमाविभाषापन्सुप्तमपिष ॥ ८९ ॥ अद्यतमवकासुप्तम् पूर्वाव्यधि ॥ अकारयुग्मवत्स्वएनीन्द्रास्वकेसुत्तराव्यधि ॥ ८९ ॥ ८९ ॥
 १ यास्त्राविनियताइतिक्वचत्पाठ

चिदाभासं चिदाकाशम् ॥ १० ॥ ११ ॥ मयामेघस्थानीयेन ॥ सुशब्दपदं श्लेषाद्दर्शनमप्याह ॥ १२ ॥ अथैवप्रकटो बोधो यस्य तथा विद्यः स यस्य स्वतस्त्वमालोक्य ॥ १३ ॥
॥ १४ ॥ उपसहरति ॥ परिगलितेति ॥ सुसारसुप्तमितवसौम्यानिर्विक्षेपादृष्टियस्य तथा विधस्त्वद्दंनित्यापरोक्षमतिविततब्रह्मैवासि अतः सुशुद्धये समुपशामात्मनितस्मिन्नेव समा
हितस्तिष्ठेत्यर्थः ॥ १५ ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठमन्तात्पर्यप्रकाशे निर्विणप्रकरणे पू० अष्टाविंशः सर्गः ॥ २८ ॥ ॥ रामस्य बोधाद्विंशतिपुनरुक्ता र्थविसृ
र ॥ कैलासेनाकृशिवेनेत्यस्योपदेशश्चकीर्त्येति ॥ १ ॥ इत्यसामुपहृश्रवसिष्ठेनोपदेशाच्चमत्कारै प्रतिबोधितस्य श्रीरामस्य अन्ये पांचश्रोतृणात्स्वसाक्षात्कारोदयेन मुहूर्तार्थस्वरू

प्रबोधमेहिपश्चात्स्वमात्मानमुदितं सदा ॥ निर्विकल्पं चिदाभासं प्रातः पद्मं रं विंशत्या ॥ १० ॥ प्रबुद्ध्यस्वप्रबुद्ध्यास्वपुनः पुनरयं मया ॥ प्रबो
द्ध्यासे महाबाहो पश्चात्मात्मनमयम् ॥ ११ ॥ मयैतेनाभिदृष्टेन शतितेन ज्ञानवारिणा ॥ सुशब्दशालिनारामख्येनैवासिबोधितः ॥ १२ ॥
बोधमासादय परंप्रबोधो धैवराघव ॥ सत्यमालोक्यालीकृत्यक्लेमं जागृतं भ्रमम् ॥ १३ ॥ न ते जन्मनतदुःखं न दोषास्तेन ते भ्रमाः ॥ स
र्वसंकल्पमुन्तुज्यतिष्ठात्मनि सुसंस्थितः ॥ १४ ॥ परिगलितविकल्पदोषजालस्वमसिसुसारसुप्तसुप्तसौम्यदृष्टिः ॥ अतिविततमिदं सुशुद्धये
त्वं समुपशामात्मनितिष्ठेह महात्मन् ॥ १५ ॥ इत्यार्षेवावा० वा० दे० मो० नि० पू० परमार्थयोगोपदेशो नामाष्टाविंशतितमः सर्गः ॥ २८ ॥
श्रीवाल्मीकिरुवाच ॥ इत्याकर्णयति स्वस्य समचेतसिराघवे ॥ विश्रांते स्वात्मनि स्वैरं परमानंदमागते ॥ १ ॥ तत्रस्यैपुत्रसर्वेषु ते पूपश
मशालिषु ॥ राघवस्यात्मविश्रांतिः स्थित्यर्थवचनादुत्तम् ॥ २ ॥ विरराममुनेर्वारिसस्येष्वंबुधरादिव ॥ अथयते मुहूर्तार्धराघवप्रतिबो
धिते ॥ ३ ॥ पुनराह तमेवार्थवसिष्ठो वदतां वरः ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ रामसम्यक्प्रबुद्धासि स्वात्मानमसिलब्धवान् ॥ ४ ॥ एवमेवा
वलंब्यार्थतिष्ठनेह पदं रुथाः ॥ इदं संसारचक्रं हिनाभौ संकल्पमात्रके ॥ ५ ॥ संरोधितायां वहनाद्रपुनंदनरुद्धते ॥ क्षोभितायां मनोनाभ्या
मिदं संसारचक्रम् ॥ ६ ॥ प्रयत्नाद्रोधितमपि प्रवहत्येव वेगतः ॥ परंपौरुपमास्थावलं प्रज्ञां च युक्तिः ॥ ७ ॥ नाभिं संसारचक्रस्य
चित्तमेव निरोधयेत् ॥ प्रज्ञासौजन्ययुक्तेन शास्त्रसंवलितेन च ॥ ८ ॥ पौरुषेण नयत्यांतं तत्कचन लभ्यते ॥ दैवैकपरतां त्यक्त्वा बालबोधो
पकल्पिताम् ॥ ९ ॥ निजंप्रयत्नमाश्रित्य चित्तमादौ निरोधयेत् ॥ आविर्चिच्चत्वेन भ्रमेणाज्ञानरूपिणा ॥ १० ॥

पविश्यात्समाधिना निष्कपस्थितिं श्रीवाल्मीकिरुवाच ॥ इत्याकर्णयतीत्यादिसार्धेना ॥ तत्रस्येषु स्वात्मनि विश्रांतेष्विति विभक्तिविपरिणामेन योज्यम् ॥ मुनेर्वचनाद्यत विररामे
निरेणान्वयः ॥ २ ॥ यथादृष्टितं पितृपुत्रस्येषु अंबुधराद्वारिविरमति तद्ब्रह्मेति धिते समाधेर्बुध्यापिते अर्थाद्ब्रह्मेति धिते विगम्यते ॥ ३ ॥ पुनस्तमेवार्थदृष्टीकाराया हेत्यर्थः ॥ ४ ॥ अ
र्थपरमार्थमात्मतत्त्वम् ॥ इह संसारे परदस्थितिमाकृथाः ॥ तत्रोपायमाह ॥ इदमिति ॥ ५ ॥ क्षोभितायारागद्वेषादिना विक्षेपप्रापितायाम् ॥ ६ ॥ पौरुषअभ्यासैवैराग्यदाढ्यं
लक्षणम् ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

॥ ३१ ॥ तत्रस्थेनमिथ्याज्ञानचकस्थेनजीविने ॥ ३० ॥ देहचक्रकंदेहपरराचक्रम् ॥ ३१ ॥ प्रतीतितसन्नापिपरमार्थत असन् ॥ असत्येनज्ञानादिनाकृतयस्माद्धेतोः
 ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ तत्कृतनैवोच्यतेयदेशे ॥ चेतनयज्जडेअपराधोपादर्शनादित्यर्थः ॥ ३४ ॥ इच्छतोहिकर्तृत्वस्यात्मानुजडेहेनिर्विकारेआत्मनिवासप्रतीत्याह ॥
 निरीहदिति ॥ ३५ ॥ अकत्रात्मनिश्चयफलमाह ॥ यथेति ॥ ३६ ॥ तर्हि कथराज्यसंस्थितिःसिद्धिरुक्ताह ॥ यथेति ॥ ३७ ॥ देहसत्यतादर्शनेनुतदभिमानलक्षणाहकारस्या
 यथापस्थितिदिक्रकंअमदत्यंतमोहितः ॥ अकस्मादंबरूढेनमिथ्याज्ञानेनवलगाता ॥ २९ ॥ तत्रस्थेनतथैवेदंइत्यतेदेहचक्रकम् ॥ अमितं
 चअमद्रूपतद्रूपंप्रापितम् ॥ ३० ॥ हतंचहृदयमानंचहृदयतेदेहचक्रकम् ॥ धीरतामलमालंब्यघनअममिमंत्यजत् ॥ ३१ ॥ संकल्पेन
 कृतादेहोमिथ्याज्ञानेनसन्नसन् ॥ असत्येनकृतंयस्मान्नतस्सत्यंकदाचन ॥ ३२ ॥ असदभ्युत्थितोदेहोरज्ज्वाभिवभुजंगधीः ॥ असत्या
 मेवसत्यांचकरोत्यपिजगत्क्रियाम् ॥ ३३ ॥ जडेनरामक्रियतेयन्नतत्कृतमुच्यते ॥ कुर्वन्नपितदोदेहेनकर्तृकचिदेवहि ॥ ३४ ॥ निरीहो
 हिजडोदेहोनात्मनोस्याभिवांछितम् ॥ कर्तानकश्चिदेवातोद्रष्टाकेवलमस्यसः ॥ ३५ ॥ यथादीपोनिवातस्यःस्वात्मन्येवावतिष्ठते ॥ सा
 क्षिवस्सवभावेतुपुतथातिष्ठेज्जगत्स्थितौ ॥ ३६ ॥ यथादिवसकर्मणिभास्करःखंस्थएवसन् ॥ करोत्येवमिमारामकुरूपार्थिवसंस्थितिम्
 ॥ ३७ ॥ अस्मिन्नसन्मयेदेहगृहेशून्येसमुत्थिते ॥ सत्तामुपगतेमिथ्याबालकल्पितयक्षवत् ॥ ३८ ॥ कुतोप्यागत्यनिःसारःसर्वसज्जनव
 जितः ॥ अहंकारःकुवेतालःप्रविष्टश्चित्तनामकः ॥ ३९ ॥ अस्यमाभ्यस्यतांगच्छत्वमहंकारदुर्मतेः ॥ अस्यभ्यस्यतयारामनिरयःप्राप्यते
 फलम् ॥ ४० ॥ स्वसंकल्पविलासेनदेहगृहदुराकृतिः ॥ उन्मत्तचित्तवेतालःपरिवलगतिलीलया ॥ ४१ ॥ शून्यदेहगृहंप्राप्यचित्तयक्षेण
 तत्कृतम् ॥ भीतायेनमहांतोपिसमाधिनियताःस्थिताः ॥ ४२ ॥ चित्तवेतालमुद्दास्यस्वशरीरकमंदिरान् ॥ संसारशून्यनगरेनविभेतिक
 दाचन ॥ ४३ ॥ चित्तभूताभिभूतेस्मिन्येशरीरगृहेरताः ॥ चित्रमद्यापितेकस्माद्धृदिताआत्मवस्थिताः ॥ ४४ ॥ ग्रस्तेचित्तपिशाचेनदेह
 सन्ननियेच्छताः ॥ पिशाचस्येवयाबुद्धिर्नापिशाचस्यराघव ॥ ४५ ॥
 वर्जनाच्छून्यतास्यादेवेत्याह ॥ अस्मिन्नित्यादिना ॥ ३८ ॥ प्रविष्टःस्यादितिशेषः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ सत्यहकारेअनर्थांतरमप्याह ॥ स्वसंकल्पेत्यादिना ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥
 देहगृहेताआसक्तोअनतकोटिदेहेपुनटेपुआद्यापिदेहेनआत्मवत्तादात्म्येनघटिताःकस्मात्स्थिताः ॥ सैवतद्दृष्टनुःखेअनुभूयमानेपितद्विषयतेयलनकुर्वतितच्चित्रमित्यर्थः
 ॥ ४४ ॥ येमृतास्तेषामितिशेषः ॥ ४५ ॥

धिदशतापप्रयवद्भिर्दधेशरीरेकेआस्थयाविहरदनापुरुष पिशाचेष्वेतिविभक्तिपिपरिष्णामेनानुपज्यते ॥ ४६ ॥ नत्विति ॥ ४६ ॥ नयममहकारस्यानु
 चरतामृत्युनात्यक्ताततोयोगमृत्निकास्यासावहकारस्यअस्त्वितिआत्यक्तिकविस्वर्तिस्राप्य ॥ ४७ ॥ नमिप्राणीति ॥ अहकारिणाविनयदीर्लभ्यादौद्धत्यावस्यभाषाञ्चनकाश्चि
 त्तिहसतीतिश्राव ॥ ४८ ॥ फलकच्छहजनवैरादिरूपमतएवमरणालोकम् ॥ ४९ ॥ ५० ॥ तस्यपरलोकेपिदु स्वमेवेत्याह ॥ अहकारेति ॥ ५१ ॥ यस्यस्ववेहपादपस्यकोटे

अहकारश्चहृद्यहृद्यहृद्यशरीरके ॥ विहरन्नास्ययासाधोनतुवैतत्किलस्थिरम् ॥ ४६ ॥ अहकारानुचरतांत्यक्त्वाविततयाधिया ॥ अह
 कारास्त्वितिप्राप्यस्वात्मैवाश्वलव्यताम् ॥ ४७ ॥ अहकारपिशाचेषुनप्रस्तायेनिरयैपिण ॥ तेषामोहमटांधानानमिन्त्राणिनर्वांधवा ॥ अह
 ॥ ४८ ॥ अहकारोपहतयायुध्यायाक्रियतेक्रियाविपवह्याइवफलतस्या स्यान्मरणात्मकम् ॥ ४९ ॥ विवेकधैर्यहर्निनस्वाहकारमहोत्स
 व ॥ मूर्खेणालघितोयेननष्टमंवाशुविक्षितम् ॥ ५० ॥ अहकारपिशाचेषुनवराकायेवशीकृता ॥ तएतेनरकाम्नीनाराघर्वेधनतांगता ॥ ५१ ॥
 अहकारोरोयस्यपरिस्फूजतिकोटरे ॥ स्वदेहपादपोऽधरैरिचिरेणनिपात्यते ॥ ५२ ॥ अहकारपिशाचोस्मिन्देहेतिष्ठतुयातुवा ॥ त्वमेनमा
 लोकयमामनसामहतावर ॥ ५३ ॥ अवधूतोत्यवज्ञातश्चेतसैवतिरस्कृत ॥ अहकारपिशाचस्तेनेहकिंचित्करिष्यति ॥ ५४ ॥ देहालयेस्फुर
 त्यस्मिन्रामचित्तपिशाचके ॥ अस्यानंतविलासस्यकिमिवागतमात्मन ॥ ५५ ॥ चित्तयक्षाभिभूतानायापुंसाविततापद ॥ शक्यते
 परिसंस्थानुनतावर्षशैरपि ॥ ५६ ॥ हाहासुतोस्मिदग्धोस्मीत्येतावैदु खटत्तय ॥ अहकारपिशाचस्यशक्तयोन्यस्यनानघ ॥ ५७ ॥ स
 वगोपिययाकाश सत्रधोनेहकेनचित् ॥ सर्वगोपितयैवात्मानाहकारेणसंगत ॥ ५८ ॥ यत्करोतियदादत्तेदेहयत्रमिदचलम् ॥ वातरज्जु
 युतंरामतदहकारचेष्टितम् ॥ ५९ ॥

अद्विसत्वेहृपादप ॥ बहुल्लेकवचनंजालीक्यात् ॥ अधरैरितिच्छेद ॥ ५२ ॥ माकालोक्य ॥ ५३ ॥ अनवलोकनमाधेणकिंत्प्राप्तमाह ॥ अत्रयुतइति ॥ ५४ ॥ आत्म
 नलदनुसणारेवानय उपेक्षितस्तस्यस्वितोप्यकिंचित्करदस्याह ॥ देहालयेइति ॥ ५५ ॥ चित्तेतिपक्काहकारस्तीबकस्यतेत्यनर्पकारिताख्यानायमिहैरः ॥ ५६ ॥ आत्म
 अहनिस्वात्मैवानुपगतइतिविषयापिकाशीर्षाचिंतितारयति ॥ सर्वनइति ॥ सर्वनइति ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ वातरज्जुःकृत्वात्वावाक्यः ॥ ५९ ॥

यद्देहात्परवसवंचेष्टानि भिन्नात्मा तद्दिकेनेति पतति प्रेषितमनः केन प्राणमुन्मथयत्पानं प्रत्यगस्यति मथ्येवामनमासीनं विन्धे देवा उपासते इत्यादि
 श्रुति विरोधस्तत्राह ॥ दक्षोत्सत्ताविति ॥ आत्मसंस्थः स्वमहिम्नि प्रतिष्ठितः कारणश्रुतिभिरुपचर्यते इत्यर्थः ॥ ६० ॥ उपचरेमन आदीनामत्तास्तूर्तिवदत्वमेव निमित्तमित्याह ॥
 आलोति ॥ आत्तवपुलेब्धत्सत्ताकल्पितस्थूले देहं च ॥ ६१ ॥ प्रकटाधयोश्चिज्जडयोः ॥ ६२ ॥ नवसवधे मन आदेः सत्तास्तूर्त्यसिद्धिः सबधेत्वात्मासगत्वा सिद्धिरित्याशक्या
 ह ॥ चपलेति ॥ चपलस्य दनानीयति श्रेयतीति चपलस्य दनरात्साधा विधाभिरात्मनः प्राणस्य शक्तिभिराहतवशीकृतचित्ततादात्म्याध्यासलक्षणेन मौर्ष्येणानेन दृश्यते नवस्तुष्ट
 दक्षोत्पत्तौ यथा हेतुरकरत्रपिकिलांबरम् ॥ आत्मसंस्थस्तथेहात्मा चित्तचेष्टासु कारणम् ॥ ६० ॥ आत्मसन्निधिमात्राणस्फुरत्यात्तवपुम
 नः ॥ दीपसन्निधिमात्रेण कुब्जरूपमिवा मलम् ॥ ६१ ॥ अपि विच्छिद्यो राम नित्यमेवात्मचित्तयोः ॥ द्यावापृथिव्योरिव कः संबंधः प्र
 कटाधयोः ॥ ६२ ॥ चपलस्यं दनराभिरात्मशक्तिभिराहतम् ॥ चित्तमात्मेति मौर्ष्येण हृष्यते रघुनंदनम् ॥ ६३ ॥ आत्मा प्रकाशरूपो हिनित्यः
 सर्वगतो विभुः ॥ चित्तं शठमहंकारं विद्धि हार्दं बृहत्तमः ॥ ६४ ॥ आत्मासि वस्तु तस्त्वं हि सर्वज्ञो न मनोऽशम् ॥ दूरं कुरु मनो मां हं किमेतेना
 भिसंगतः ॥ ६५ ॥ पिशाचोपि मनोरामशून्यदेहगृहे स्थितः ॥ भावयत्येषुष्टालामौ न मुत्तमसंस्थ शनम् ॥ ६६ ॥ भवप्रदमकल्याणं धैर्यं
 सर्वस्वहारिणम् ॥ मनः पिशाचमुत्सृज्य योसि सत्वं स्थिरो भव ॥ ६७ ॥ चित्तयद्दहदाकांतं नशास्त्राणि नवांधवाः ॥ शक्रुवंति परित्रातुंगुर
 वोनचमानवम् ॥ ६८ ॥ संशांतचित्तवेतालं गुरुशास्त्रार्थवांधवाः ॥ शक्रुवंति समुद्रतुल्यस्वपंकान्दंगं यथा ॥ ६९ ॥ अस्मिञ्जगच्छून्यपुरे स
 र्वमेव प्रदूषितम् ॥ देहगृहं प्रत्तेन चित्तक्षेणवल्गता ॥ ७० ॥ चित्तवेतालवलितासमस्ता देहखंडजा ॥ इयं जगदरण्यानीशून्या कस्य
 नभीतये ॥ ७१ ॥ जगन्मार्ग्यामस्यां तु शांतचित्तपिशाचकम् ॥ देहगृहं कतिपयैः सेव्यते सद्भिरेव यत् ॥ ७२ ॥ इह संश्रयते यायादिवसैव र
 पुनंदनम् ॥ प्रमत्तमो हेवेतालैः पूर्णादिह इमशानकैः ॥ ७३ ॥ अस्यां जगदरण्यान्यां मुल्यं तं मुग्धबालवत् ॥ स्वयमाराध्यै र्याशमात्मनात्मा
 नमुदरेत् ॥ ७४ ॥ जगत्तरण्येस्मिंश्चरद्भूतमृगव्रजे ॥ धृतिं तृणरसैराममागच्छन्मृगपोतवत् ॥ ७५ ॥ अस्मिन्महीतलारण्ये चरन्ति मृ
 गपोतकाः ॥ त्वमज्ञानजं मुक्तासैर्हीदन्ति मुपाश्रय ॥ ७६ ॥

तेनेत्यर्थः ॥ नाभिरिति पाठे चित्तविशेषणम् ॥ ६३ ॥ असगत्वोपपादनायाविरुद्धत्वमेव प्रपंचयति ॥ आलेति ॥ शठबंधकम् ॥ ६४ ॥ हे उत्तम मनः पिशाच आत्मानमसं
 स्पृशन् पिमोनूष्णीमेव स्वसंस्पृष्टभावयतीत्यन्वयः ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ सशातेति ॥ शुद्धचित्तमिति यावत् ॥ मृगमृगसदृशं वत्सम् ॥ ६९ ॥ ७० ॥ देहलक्षणे खंडे परिच्छि
 न्नभागे जाता ॥ ७१ ॥ समस्तेत्युत्सर्गः कचिदन्वयात्त्वमपियतो दृष्टमित्याह ॥ जगदिति ॥ यत्तयतः ॥ ७२ ॥ अतएवाज्ञेदेहाः इमशानतुल्या इति निदति ॥ इदेति ॥ ७३ ॥
 धैर्याशमाराध्यदृढमवलम्ब्य ॥ ७४ ॥ तृणसदृशैरसैर्विषयसैर्धृति कृता र्थना बुद्धिम् ॥ ७५ ॥ मृगपोतकसदृशा अन्ये मूढा विषयतृणानि चरन्ति चेच्चरतुनाम् ॥ ७६ ॥

शत्रयेमुखेप्रदोपेपूजाजपध्यानादिनाशयमागतेसति ॥ प्राणिसवाशायुपरमात्सशांतरूपासुद्विह्वुकरादिचेष्टयाव्यार्थानिवर्दनकाष्ठमौनवतत्रस्थितास्विव ॥ १२ ॥ गहनेपुवने
 पु ॥ १३ ॥ तनुताईपद्वि-प्रवणतामिनिद्यावत् ॥ १४ ॥ स्मयातविस्रयात् ॥ १५ ॥ बहिदृष्ट्याअवलोकितमर्तविचारितमित्यर्थः ॥ विचार्यचयाचचपरस्थसानुंमप्रदेशपश्यामिताव
 तध्यातइत्यर्थः ॥ १६ ॥ वृत्तयत सावधानः ॥ १७ ॥ वृमनाःस्तुष्टमनाः ॥ १८ ॥ सम्पूकसाष्टागप्रणम्याभिवदित-स्तुत ॥ स्वभाम्यमहोदयत्वस्मिस्तदगुपह

गतेश्रावणपक्षस्यराज्यश्रेक्ष्यमागते ॥ दिक्षुसंशंतरूपासुकाष्ठमौनस्थितास्विव ॥ १२ ॥ खड्गच्छेद्यांधकारेषुकुंजपुगहनेपुच ॥ एतरिमि
 न्तरैतत्रयामार्धप्रथमेगते ॥ १३ ॥ समाधितनुतांतीत्वास्थितोर्वात्वाद्यमन्नदृक् ॥ अपश्यंकाननेतेजोझटित्येवसमुत्थितम् ॥ १४ ॥ शु
 आश्रशतसंकाशंचंद्रविंबगणोपमम् ॥ प्रकटोक्तदिक्कुंजतदालोक्यमयास्मयात् ॥ १५ ॥ अंतःप्रकाशशालिन्याबुद्धिदृष्ट्यावलोकित
 म् ॥ यावत्पश्यामितंसांनुंप्राप्तश्रद्धकलाधरः ॥ १६ ॥ गौरीकरार्पितकरोर्नदिप्रोन्सारिताग्रगः ॥ शिष्यान्संबोध्यतत्रस्यानृहीत्वार्थ्यसु
 संचतः ॥ १७ ॥ अगमंसुमनास्तस्यदृष्टिपूतमहंपुरः ॥ तत्रपुण्यांजलिंदादुरादेवत्रिलोचनः ॥ १८ ॥ दत्तार्थ्येणमयादेवःसंप्रणम्याभिव
 दितः ॥ तवश्रद्धप्रभासख्याक्लज्याशीतलयातया ॥ १९ ॥ दशासवार्तिहारिण्याचिरमस्यास्यदीकृतः ॥ पुष्पसानूपविषयतस्मैत्रैलोक्य
 साक्षिणे ॥ २० ॥ अर्धपुष्पंतयापाद्यमभ्युपेत्यार्पितंमया ॥ मंदारपुष्पांजलयोविकीर्णोवहवःपुरः ॥ २१ ॥ नानाविधैर्नमस्कारैःस्तो
 त्रैश्राभ्यर्चितःशिवः ॥ ततोभगवतीगौरीतादृश्यैवसपर्यया ॥ २२ ॥ संपूजितासखीयुक्तागणमंडलिकातया ॥ पूजानिपूर्णशीतांशुरस्मिशी
 तलयगिरा ॥ २३ ॥ तत्रोपविष्टंप्रोवाचमामद्धेदुकलाधरः ॥ ब्रह्मश्रमशालिन्यःप्राप्तविश्रांतयःपरे ॥ २४ ॥ कञ्चिक्कल्याणकारिण्यःसंवि
 दलेस्थिताःपदे ॥ कञ्चित्तपस्तेनिर्विघ्नकल्याणमनुवर्तते ॥ २५ ॥ कञ्चिदप्यमनुप्राप्तं कञ्चिच्छाम्यतिभीतयः ॥ एवंवादिनिदेवेशेशसर्वलो
 कैककारिणि ॥ २६ ॥ गिरानुनयशालिन्यामयोर्करघुनंदन ॥ ज्यहानुस्मृतिकल्याणवतामिहमहेश्वर ॥ २७ ॥ नार्कचिदपिदुष्प्रापंनचकाश्र
 नभीतयःत्वदनुस्मरणानंदपरिघृणितचेतसाम् ॥ २८ ॥ नतेसंतिजगत्कोशेप्रणमंतिनयेधुनःतेदेशास्तेजनपदास्तादिशस्तेचपवताः ॥ २९ ॥
 दृष्टिपातवर्णयति ॥ तदइति ॥ तयास्वानुज्ज्वलौकिकनिरतिशयानदाविर्भावचमत्कारकारिण्या ॥ १९ ॥ १०० ॥ अभ्युपेत्यअभिमुखंसमीपेगत्वा ॥ १०१ ॥ तादृश्याशि
 वपूजासदृश्यासपर्ययापूजया ॥ २ ॥ ३ ॥ तदाज्ञयातत्रसानुपविष्टंमाम् ॥ तत्रकुशलप्रश्नेकर्त्तव्येसर्वकौशल्यपरमकाष्ठापरमात्मनिचित्चिन्नातिमेवभगवान्प्रथममनुजिघृक्ष
 यापृच्छति ॥ ब्रह्मन्ति ॥ ४ ॥ सविदश्चित्तदत्तयः ॥ पदपरमात्मवस्तुनि ॥ ५ ॥ ६ ॥ अनुनयोविनयस्तच्छालिन्या ॥ ७ ॥ ८ ॥ जगत्कोशेतेप्राणिनोसतियेनप्रणमति ॥ सर्वे
 पिप्रणमत्वेवत्यर्थः ॥ तैदेशाःप्रशस्तमाइत्यर्थः ॥ अपशवोवाअन्येगोअश्वेभ्यःपशवोगोअश्वेइतिवन्प्राशस्त्यलाभः ॥ ९ ॥

भूतस्ययाकसाधितस्यपुण्यस्यदक्षस्थानीयस्यफलजनोतिअनतकोटिगुणतयावितारयति ॥ वसमानस्थितेद्धारभ्यस्यसेचनममृतसेकेनवाभिषयधनतनोति ॥ ११० ॥ एष्यत
कीप्यबाणस्यद्व्यर्धबीजतनोति ॥ १११ ॥ १२ ॥ सवासानन्तमानानामेव्यतीनाच ॥ १३ ॥ पूणाद्रिष्टार्थैरितिशेष ॥ १४ ॥ त्यक्ताउद्देगाश्विसक्षोभहेतयोयस्मिस्तथावि
धेरेबाबनविधानंमूर्ध्नीतिपरणाच्य ॥ १५ ॥ १६ ॥ पूणमिसकलादिशदस्युत्पावसिष्ठस्यविषयप्रयोगाशिलाययुष्यतापोतनात्सर्वपापक्षयकरसकस्याणवर्धनमितिविशेष
णाभ्यापसतानयनिष्ठस्युपलक्षितनिरतिशयायनरूपमोक्षासाधनविषयएवायप्रभृदितिनिश्चितवास्तवक्षपरमकारुणिकदेश्वर सर्वगाथेनप्रपन्नायवसिष्ठायापरमपुरुषार्थसाधन
नरप्रदानमेवमद्वैबाधनपरमरहस्यशून्युपदेष्टकामयतिजानीते ॥ शृण्विति ॥ १७ ॥ प्रप्रबक्ष्यमाणदेवार्चनानुरूपमलौकिकदेवत्वरूपमुपदेदुंशिव्यस्यतद्वुमुत्साजनयपृच्छति ॥

त्वदनुस्मरणैर्कांतधियोयन्नस्थिताजना ॥ फलंभूतस्यपुण्यस्यवर्तमानस्यसेचनम् ॥ ११० ॥ तनोतिचैष्यतोवीजत्वदनुस्मरणप्रभो ॥
ज्ञानानृतैकरुलगोपृतिन्योःस्त्रानिशाकर ॥ ११ ॥ अपवर्गपुरदारत्वदनुस्मरणप्रभो ॥ त्वदनुस्मरणोदारवितामणिमतामया ॥ १२ ॥
सवामामापर्दाम्भ्रिदत्तमृतपतेपदम् ॥ इत्युक्त्वासुप्रसन्नतमगवतमहेश्वरम् ॥ १३ ॥ अवोचंप्रणतोमूत्वायद्रामतदिदंशृणु ॥ १४ ॥
स्त्वत्वसांनेनपूणामेसकलादिश ॥ १५ ॥ किन्तुपृच्छामिदेवेशदेहेतन्ननिर्णयम् ॥ ब्रूहिप्रसन्नयादुध्यात्यक्तोद्देगमनामयम् ॥ १५ ॥
सवयापक्षयकरसर्वफल्याणवधनम् ॥ देवाचनविधानतत्कीर्तनमवतिप्रभो ॥ १६ ॥ ॥ इश्वरउवाच ॥ ॥ शृणुब्रह्मविदांश्रेष्ठदेवार्च
नमनुत्तमम् ॥ वदामिमुष्यतेयेनरुतेनसरुदेवहि ॥ १७ ॥ कच्चिद्देत्सिमहाबाहोदेव क स्यादितिद्विज ॥ नदेव पुंडरीकाक्षोनचदेवस्त्रि
लौचन ॥ १८ ॥ नदेव कमलोद्भूतोनदेवस्त्रिशरोश्वर ॥ नदेव पवनानाकौनानलोननिशाकर ॥ १९ ॥ नब्राह्मणोनावनिपोनाहंनत्वद्वि
जोत्तम ॥ नंदेवोदेहरूपोहिनंदेवश्चित्ररूपपृक् ॥ २० ॥

कश्चरिति ॥ महाबाहानितरदेवाचनसकलीकृतवाहोदितिबाहुसापेक्षबासपूजाभाप्रश्रुतापोतनायसबोधनम् ॥ ननुमसिद्धाएवपुंडरीकाक्षप्रिलोचनावयोरेवा किमेतावद्यपि
विषयेभगवाभ्याबनमिर्तसंतावपतीतिमयमानस्यवसिष्ठस्यपरिच्छिन्नेपुत्रद्व्याजाद्व्यमयमपनेनुमाह ॥ नैवइत्यादिता ॥ १८ ॥ कमलोद्भूतोमत्सा ॥ त्रिशरोश्वरद्व ॥ नि
शाकरएव्युत्तक्तत्तापीनशरीररूपपर्यावृत्तारक्तोद्विदेवरेहोपलक्षणम् ॥ १९ ॥ पुनरहंनत्वमितिनियपोठब्रह्मसिष्ठयोस्तपद्रोदयंतितास्माद्गुहा ॥ यदब्रह्मसिष्ठोस्तिस्त्वसिष्ठोसी
स्यादित्युनिपुत्रस्यसदृष्टिमाणात्तसिद्धे क्तनएककारेवदृष्टिमाणात्स्येवसर्वदेवात्यक्तस्युनेभ्यमाणगाथेनमामदेवतात्वनिवारणाचम् ॥ एवमैनेदवाभ्यामुत्पूर्वमर्शदित्यादि
व्यतिपुत्राभ्यामिकेपुत्रसुपरिवृष्टराश्वरर्शान् त्वचैत्वाहासोवच्य त्वाहाइत्यादिब्रह्मसिष्ठिगाहोद्देश्याभ्यामिकगावाभानपिमसकदेवतात्वंधारयति ॥ देहकपदिति ॥ २० ॥

आध्यात्मिकप्रस्तावकमलात्रदेहादिशोभा ॥ मतिपहणसर्वाध्यात्मिकभावोपलक्षणार्थम् ॥ तत्तुल्यन्यायादाधिभौतिकेव्यपि सर्वभावेव्यदेवत्वमुक्तं यो ध्यम् ॥ कस्तद्दिदेवस्त
 माह ॥ अरुचिमिति ॥ इरुजोडितः ॥ कर्मभ्रमत्वमितिम् ॥ कश्चिर्मक्रियासाध्यतद्विलक्षणपरमार्थदेवननिरतिशयप्रमोदश्रव्यकाशोदेवत्वार्थः ॥ पुढरीकाक्षादिमत्यता
 द्विचिदकाशादीनसत्तास्फूर्तिकलात्तस्मिन्व्यस्तालेयाचिसकाशाः पृथक्करणेस्वरूपसिद्धिः इदं भावुदेवत्वमिति ॥ त्वपिसत्ताप्रकाशएवनादृतः स्फुरत्सर्वैकोदेवत्वद्विभ्य
 त्त्यतिशयदेवपुढरीकाक्षाद्योपिअभिभूतजाड्यत्वाद्दृशश्चेन्नल्यलदगारादेवदेवा उच्यते ॥ तिनश्रुतिस्त्वस्यादिवादेविरोधोपीति भावः ॥ २१ ॥ आकारादिनादेशतोवस्ततश्चपरि
 च्छिन्नेमितकालतः परिच्छिन्नेतत्वेन्नकृतः ॥ अयभावाः ॥ दिदुकीडाविजिर्णोपाव्यवहारयुतिलुतिमोदमदस्वमकतिगतिव्यतिदेशस्वार्थेपुनसिद्धादीव्यते पचाथचिदेवशब्दव्यु

नदेवः कमलारूपीनापि देवो भवेन्मिति ॥ अरुचिममनाद्यंतदेवनेदेव उच्यते ॥ १३ ॥ आकारादिपरिच्छिन्नेमितेवस्तुनितकृतः ॥ अरु
 चिममनाद्यंतदेवनेचिच्छिर्वाविदुः ॥ २२ ॥ तदेवदेवशब्देनकथ्यंततत्त्वपूजयेत् ॥ तदेवास्त्रियतः सर्वसत्तासत्तात्मरूपवृक् ॥ २३ ॥ अज्ञा
 तशिवतत्त्वानामाकाराद्यर्चनं कृतम् ॥ योजनाध्वन्यशक्तस्यकोशाध्यापरिकल्प्यते ॥ २४ ॥ इयत्तादिपरिच्छिन्नं रुद्रादेः प्राप्यते फलम् ॥
 अरुचिममनाद्यंतफलमानंदआत्मनः ॥ २५ ॥ अरुचिमफलं त्यक्त्वायः रुचिमफलं व्रजेत् ॥ त्यक्त्वासमं दारवनं कारं जं यातिकाननम्
 ॥ १२६ ॥ बोधः सास्यं शमइतिपुष्याण्यग्राणितत्रच ॥ शिवंचिन्मात्रममलंपूज्यं पूज्यविदोविदुः ॥ २७ ॥ शमवोधोदिभिः पुष्पैर्देवआ
 त्मायदर्थ्यते ॥ तत्तुदेवार्चनं विद्विनाकारार्चनमर्चनम् ॥ २८ ॥ आत्मसंविदिरूपं तुल्यकाठं वा चर्चनं जनाः ॥ रुचिमाचारसुयेसक्ताश्चिरं
 क्लेशं भजंति ॥ २९ ॥ ज्ञातज्ञेयाहियेसंतां त्रालकीडोपमं चते ॥ आत्मध्यानादृतवत्सन्कुर्वतां देवपूजनम् ॥ ३० ॥ आत्मैव देवो भग
 वाच्छिवः परमकारणम् ॥ ज्ञानार्चनेनाविरतंपूजनीयः ससर्वदा ॥ ३१ ॥

त्यादनात्मकोचेमानात्तावाभ्यायिकनिरुक्षोर्ध्वपंचच्छदकीडाविजिर्णोपाव्यवहारस्तुतीनामावियकमदत्वमेच्छागतीनांचनिर्वाहकलाद्वारास्वर्थेपुयुतिमोदावेवमुख्यावर्थाती
 चनित्यनिरतिशयानंदस्वप्रकाशेत्त्रलण्येवसत्तातोमपरिच्छिन्नेपुजेयित्ति ॥ अतः अरुचिमचिच्छिवमेवदेवंतत्त्वतोविदुरित्यर्थः ॥ २२ ॥ यतः सर्वजगज्जीवतत्संसाररूपंतत्सत्त्वे
 वसत्तात्मरूपधृक्स्वतदतितेदेवास्तिनायदित्यर्थः ॥ २३ ॥ तर्हि कपुढरीकाक्षायाकारार्चनविधिब्यर्थएव मत्याह ॥ अज्ञातेति ॥ कृतं विदितम् ॥ २४ ॥ आत्मनलत्त्वतः सा
 क्षाकारात्पूजनेनप्रसन्न्यादित्यर्थः ॥ २५ ॥ कश्चिमकामतो गानात्मपूजनास्तिद्वान्तितदर्थरुचिमपूजैवकार्यायत्नाह ॥ अरुचिमेति ॥ २६ ॥ अरुचिगपूजनेतर्हि कासासयी
 तामाह ॥ बोधइति ॥ साध्यं सर्वत्रालीपस्येनदर्शनम् ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ज्ञातज्ञेयायेकदाचिदालध्यानाद्बुधिताः संतः साकारदेवपूजनं कुर्वन्त्येते तत्रालकीडोपम
 कुर्वन्ति नरुचिमभोगाशयेत्यर्थः ॥ ३० ॥ ३१ ॥

तमीवसाभावाभ्युपगम्ययेतनाकाराविवक्षित्वनत्वन्य अनान्तापुण्योपयोभानलक्षणमात्मपूजनमेवमुष्णपूजानाम्येत्यर्थ ॥ यथाह ॥ देहोवैबाल्यभोक्तं
 जीवारवसतगिब ॥ त्यजेदस्मान्निगाम्यसोहंभावेनपूजयेदिति ॥ ३२ ॥ तेनेकालियत सर्वसत्तासालरूपभूमितिप्रलक्षणएवजगज्जीवितत्संरक्षणसत्तासनाषस्थानमुक्ताने
 षर्पनिजिज्ञासुषिष्ठ पृच्छति ॥ चेतेनेति ॥ ३२ ॥ तत्रचित्ततायाश्चेत्यानधीनत्वतावत्सर्ववैत्यमलयेष्यनपायाप्रसिद्धिभित्तवधीनज्ञानस्यचेत्यस्यज्ञानोतरभिवनससोतर
 पिपुकाकिन्नुपपत्तिमाह ॥ चिद्धोमति ॥ सर्वभतिपूषाश्वयि ॥ यथास्मादेतो ॥ अथचिद्धोमसवप्रसर्गकालेपिअसप्रमथेत्यपाराशरिपरिच्छेददृष्ट्यात्वाल्यकालवदित्य
 मानलक्षणाद्योपपत्तिरर्शिताबोध्या ॥ ३४ ॥ फयतर्हिजगद्वृषमतिशालमाह ॥ यपरिति ॥ तस्यापरिच्छिन्वस्ववैषमोभावरणोत असमान्नायिकवासनाविभागोप
 त्परिन्संस्नमिषयविविद्धेनदभगतिअलभाति ॥ तथाहि ॥ यत्सर्वेषुअशीषैत्रियमनआदित्वयप्रकचतिबहूलोभूतप्रकाशाप्रकृतित्पस्वकचनस्यत्वविशेषव्यसमानारस्य

त्वमेतच्चेतनाकाशामान्मनजीवमत्ययम् ॥ स्वभावंविद्विनत्वन्यः पूज्यः पूज्यात्मपूजनम् ॥ ३३ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ चेतनाकाशा
 मात्रामयथाजगदिदंज्ञो ॥ ययातच्चेतनस्यैवजीवादित्वेनदृष्यताम् ॥ ३३ ॥ ॥ श्रीहंश्वरउवाच ॥ ॥ चिद्धोमेवकिलाल्सीहियारा
 वारविवजितम् ॥ सर्वत्रासप्रवचेत्यल्लभानेवशिष्यते ॥ ३४ ॥ यत्स्वयंप्रकचनितस्यस्वकचनस्यतु ॥ स्वयंपरस्मदितनामतेनेद
 जगदित्यलम् ॥ ३५ ॥ इत्येवंस्वप्नपुरवज्जगद्वातिचिदात्मकम् ॥ एवचिद्धोमभाद्यात्मजगदच्छंनमित्तिमत् ॥ ३६ ॥ अत्यंतासंप्रवाचे
 त्यदृश्यचिद्धोममात्रकम् ॥ चित्वात्कचतिसर्गादीयत्तज्जगदितिस्मृतम् ॥ ३७ ॥ तस्मात्स्वप्नपुराकारयदिदंभासतेजगत् ॥ तत्रचिद्धोम
 मात्रात्मन्यन्यतानामकाकुत ॥ ३८ ॥ चिन्मात्रमेवगिरयश्चिन्मात्रंजगद्वरम् ॥ चिन्मात्रमाल्याजीवश्चिन्मात्रभूतसवति ॥ ३९ ॥
 चिद्धोममात्रादितरस्सर्गादीसववेदने ॥ किन्नस्वर्गपुरेवापिफिसंभवतिकथ्यताम् ॥ ४० ॥

मदिक्वादिह शशाकारेण्यस्यदितस्वर्गनापभासंछेतेरेनीलपीतादितिद्विपयरूपअगदित्वलभत्यप्रसिद्धित्यर्थ ॥ ३५ ॥ इतिउक्तीस्याएवविधिप्ररूपअगद्विकृत्यकमेवसस्य
 मपुरवर्तविरिषातिचान्या ॥ एवमदुक्तीत्यापरमार्थतोविद्यतुजगन्मितिमत्तमज्जुतमच्छचिद्धोमभाशालीतेत्यर्थ ॥ ३६ ॥ तर्हिचिद्धेवधेत्याकारेणपरिणतस्वपरकत्रिने
 त्याह ॥ अत्यंति ॥ अर्पिणानित्वावद्वयत्वाद्यात्यंतासप्रवाचेनपम्याएतचित्स्वभावाद्यदस्यपाकचतिमद्योतेदेवदृश्यजगदित्यर्थ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ अनएवतोपितकप्रवाधे
 नपियायत्सदृष्टदृश्यदित्याह ॥ चिन्मात्रमेवत्यादिना ॥ ३९ ॥ स्वर्गज्जलोकेपुरेस्वर्गरेवाअपिशब्दात्तातेषुवाचिन्मंकिंसंप्रपतितत्कथ्यतानित्कपणकुशास्ते अचि
 न्मन्वातमपादुर्नित्येअचिस्वर्ग्यापातान्दुगाकेअस्तीकत्वास्तीकस्यचित्वाप्युक्तीकनारिनाचितोऽंगलेनाचित्स्वभावायोगास्याप्रकारेणस्वभावाचित्तेरितिभाब ॥ ३९ ॥

१ भावावकाशमवदितिकचित्वात्

ननु यजति देवाति जुहोतीत्यादि शब्दान्तराल्कर्मभेदवच्चिद् आकाशजगदित्यादिनामांतराद्देवोस्त्विति चेत्तत्राह ॥ आकाशमिति ॥ भूताकाशाव्याकृताकाशाथत्रयपरत्वेनाभि
प्रेतानात्रयाणामप्याकाशाशब्दानाकाशदीप्ताविधात्वर्थानुगमेन चिन्मात्रवचनत्वसंभवाद्भूमेरपियोगस्यार्थस्तेजानाथादित्यनुशासनान्नर्मनेनैव नृपमहद्दृज्जगच्छवुवञ्चेति किंपि
द्वित्वादिनिपातनेपि ज्ञानार्थत्वानाप्याच्चित्त्यायानामतोपत्तेरिति भावः ॥ ४१ ॥ तदेति दर्शनाद्येत्यध्याहार्यम् ॥ एवरीत्याद्देहितस्यमादिभिः समयदानुभूयतेतत्त्वदशातदेव्यर्थ-
॥ ४२ ॥ ४३ ॥ द्वितीयएवशाब्दोऽपिशब्दार्थः ॥ ४४ ॥ अखिलचित्तसंचेत्यमपि जगत्त्रयेत्यसन्मात्रमेवास्थितम् ॥ ४५ ॥ परमाकाशस्य ब्रह्मणः कलनवद्भुत्वाप्रजायेयेति
श्रुतिदर्शित आद्यसकल्पएवजिजगद्भूत्वास्वयमुत्थितवद्वैतवाच्यमिगतसत्यवस्तुवदित्यर्थः ॥ ४६ ॥ जगत्सामान्ये उक्तन्यायघटपटादिविशेषेपि दर्शयति ॥ यथेत्यादिना ॥ स
आकाशं परमाकाशं ब्रह्माकाशं जगच्चितिः ॥ इति पर्यायानामानितत्रपादपटक्षवत् ॥ १४१ ॥ एवं द्वौ स्वप्नसंकल्पमायाभिः स्वभुभूयते ॥ त
दा किल चिदाकाशमवभाति जगच्चितिः ॥ ४२ ॥ यथैतस्संविदाकाशं स्वप्ने भाति जगद्गुः ॥ तथेदं जाग्रदाख्येपि स्वप्ने भाति तदेवनः ॥ ४३ ॥
यथा स्वप्नपुरे चित्खं वर्जयित्वेतरत्कचित् ॥ न किंचित्संभवत्येवं जाग्रत्येवं महाचितः ॥ ४४ ॥ यतो न संभवत्यन्यच्चेत्यं किंचित्ततो खिलम् ॥
चित्तसंचेत्यमप्येतदचेत्यंसजगत्स्थितम् ॥ ४५ ॥ परमाकाशकलनं त्रिजगत्स्वयमुत्थितम् ॥ स्वप्नवद्विद्विचिच्छ्रोमिनत्वेतद्वैतवस्थितम्
॥ ४६ ॥ यथा चिच्छ्रोममात्रात्मस्वप्नघटपटादिकम् ॥ सर्गादावेव सर्गोयं तथा चिच्छ्रोममात्रकम् ॥ ४७ ॥ शुद्धसंविदिति मात्रत्वाद्देवतेत्यस्वप्न
पत्तने ॥ यथानविद्यते किंचित्तथास्मिन् भुवनत्रये ॥ ४८ ॥ याः काश्चन हशोयेभावाभावाखिकालगाः ॥ संदेशकालचित्तास्तत्सर्वंचि
च्छ्रोममात्रकम् ॥ ४९ ॥ स एष देवः कथितो यः परमार्थतः ॥ यस्त्वं सोहमशेषवाजगदेव च यो खिलः ॥ ५० ॥ सर्वस्ववस्तुजातस्य जग
तो न्यस्यते मम ॥ देहो हि चेतनाकाशं परमालैव नेतरत् ॥ ५१ ॥ संकल्पने स्वप्नपुरेशरीरं चिच्छ्रोमतो न्यन्नयथास्ति किंचित् ॥ तथेह सर्गे प्रय
मैकसर्गान्मुने प्रभृत्यस्ति नरूपमम्यत् ॥ ५२ ॥ इत्यर्षेवावादे ० मो ० नि ० पू ० जगतः परमात्ममयत्ववर्णनेनामएकोनत्रिंशत्तमः
सर्गः ॥ २९ ॥ ५३ ॥ श्री ईश्वर उवाच ॥ एवं सर्वमिदं विश्वं परमालैव केवलम् ॥ ब्रह्मैव परमाकाशमेष देवः परः स्मृतः ॥ १ ॥
गोघटपटादिः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ सज्ञानेन पूज्यो देवः प्रथमप्रथोत्तरत्वेन कथितः ॥ ५० ॥ देहः पारमार्थिकस्वरूपम् ॥ ५१ ॥ उक्तमनूथोपसहरति ॥ संकल्पन इति ॥
प्रथमादेकस्य हिरण्यगर्भस्य सर्गात्पृथुतिप्रदत्तेद्देहास्मिन्सर्गे तथा संकल्पनस्वप्नपुरेशरीरादिवदेवान्यद्वृणंतास्ति ॥ ५२ ॥ ॥ इति श्रीवात्सिष्ठम ० तात्पर्यप्रकाशे निर्वणि प्र ० पू ०
एकोनत्रिंशः सर्गः ॥ २९ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥ चित्तसर्वात्मतासर्वोक्तोक्तो भावेन सस्थितिः ॥ यथा जीवदशायाताचित्तच्चाव्यत्रवर्णयति ॥ १ ॥ चेतनाकाशमात्रात्मयथास
र्वमिदमिदं इति यस्वयापृष्टतस्येदमुत्तरवर्णितमित्याह ॥ एवमिति ॥ कश्चिद्देहसि महावाहो देवः कः स्यादिति द्विजेति मयात्वान्पृष्टेवाचनविधानमूलरहस्यं यत्सर्वप्रतिपृष्टतदप्येतदेव
त्याह ॥ एष देव इति ॥ १ ॥

परिच्छिन्नेदेषाचनेपरिच्छिन्नफलमेतद्वर्षमनुसर्षकाभाषसानुमिश्रभानवभान्नफलिमिति सर्वोत्कृष्टमित्याह ॥ तदेतदिति ॥ सर्गभू सर्वजगत्सार्गोपाधिष्ठानम् ॥ २ ॥ तत्रबहु
विषयमयाथासाध्यतासंकोचपरिहरति ॥ अत्राहिरिति ॥ अत्राहिसाधनवतवसाध्यचेतिप्रियह ॥ ३ ॥ प्रबुद्धोविदेकीमुल्याधिकारीतियावत् ॥ अतिराधितोदेव अतिवैश्वर्य
वचने ॥ ४ ॥ मुर्यादिरूपदेवार्धनेतैर्कसधिकारिणस्तानाह ॥ अद्युत्यन्वेति ॥ अतएवतदनुकूपमेवकृषिप्रतिमादितस्तानपीषेत्याह ॥ कृषिमेति ॥ अत्रात्रतिमातव्यपुरम् ॥
॥ ५ ॥ तत्रशान्याहनटाभोकोद्वाशानगिबेत्याह ॥ रतेति ॥ ६ ॥ अर्चनकृत्वासतोपभायीतिप्रामुषति ॥ ७ ॥ यत कुलश्चिरत्वमप्रायविमानाप्सरभभृत्तिसाधनाम्निव्याल्य
कमेवत्वगादिकूलमासादथतीतिमुधेत्यस्योपपत्ति ॥ ८ ॥ ९ ॥ इयमाहि कारणयत्यसोऽस्त्यद्विरस्मत्कल्पितप्रपंचागतत असौबहुगाविरहयस्मूर्त्तिरूपोदेव कश्चिदनिर्वचनी
तेतत्तयूजनत्रैयस्तस्मात्सवमवाप्यते ॥ तदेवसर्गभू ॥ सर्वमिदतस्मिन्यवस्थितम् ॥ २ ॥ अकृत्रिममनापतमहितीयमखंडितम् ॥ अबहि
साधनासाध्यसुखतस्मादवाप्यते ॥ ३ ॥ प्रबुद्धस्त्वमुनिश्रेष्ठनेनेवतवकथ्यते ॥ नातिदेवाचनेयोग्यपुष्पधूपचयोमहान् ॥ ४ ॥ अब्युत्यन्नधि
योयेहिवालपेलवचेतस ॥ कृत्रिमार्चामयतेपदेवाचनमुदाहृतम् ॥ ५ ॥ शमनोधाद्यभावेहिपुष्पापैर्वाचयतिहि ॥ मिथ्यैवकल्पितैरेवमा
कारेकल्पितात्मके ॥ ६ ॥ स्वसकल्पकृतै कृत्वाक्रमैरर्चनमाहता ॥ बाला सतोपमायातिपुष्पधूपलवाचने ॥ ७ ॥ स्वसकल्पकृतैर्यैः कृ
त्वादेवाचनमुधा ॥ यत कुतश्चिन्मिथ्यात्मफलमाचनयति ॥ ८ ॥ पुष्पधूपार्चनद्वयकल्पितं बालबुद्धिषु ॥ यत्स्याद्ब्रवाद्दशायोग्यमर्चन
तद्दद्यान्महम् ॥ ९ ॥ अस्मदादिस्वसौक्यश्रेयोमतिमर्तावर ॥ देवशिशुवनाधार परमाल्मैवनेतरन् ॥ १० ॥ शिवस्सर्वपदातीत सर्वसक
ल्पनातिग ॥ सर्वसकल्पवलितोनसर्वोनचसर्वक ॥ ११ ॥ दिक्कालापनवच्छिन्न सवर्भ्रमप्रकाशकृत् ॥ चिन्मात्रमूर्तिरमलोदेवइत्युच्य
तेमुने ॥ १२ ॥ संवित्सर्वकलतीतासवभावांतरस्थिता ॥ सर्वसत्ताप्रदादेवीसर्वसत्तापहारिणी ॥ १३ ॥ ब्रह्मब्रह्मन्सदसतोर्भयंतेहवउच्यते ॥
परमाल्मपरान्मिल्यतत्सदोमित्युदाहृतम् ॥ १४ ॥ महासत्तास्वभावेनसर्वद्वयसमांगतम् ॥ महाचिदतिसप्तोक्तपरमायइतिश्रुतम् ॥ १५ ॥
योमायामयएवेत्यथ ॥ कलाईपारमाधिकोदेवस्तमाह ॥ वेदइति ॥ १० ॥ सर्वैम्याब्रह्मविष्णुब्रह्मविदेभ्योप्यतीत सकल्पनामनोदसपलदतिग ॥ यतोबाधोनिवर्तितअमा
व्यमनसासहनिघते ॥ यन्मुसर्षेधिपयभोगसकमेर्बलितोवेदितोब्रह्मविष्णव्यादियद्वक्ष्य सनसाधनतोपिसर्वोनफलतेरिसर्वैकजोगुस्वयस्मिस्तथाविध ॥ स्वस्वकर्मोपासनतार
तम्यानुमरपर्यवभोगाभाप्यास्तात्कलसुस्वल्हस्यशतशलाभादित्यर्थ ॥ ११ ॥ आत्मेदेवस्तुपूजनदशायाफलदशायाचनित्यनिरिशापरमार्थसत्यपूर्णनैकस्वभावएव
निसपुर्वैवद्वैतमित्येवमित्याह ॥ गिक्कालिति ॥ १२ ॥ १३ ॥ सबसतोर्भावाभावयोवतमागतव्यकालयोमुक्तामूलयो कारणकार्येभ्योव्यावहारिकपतिनासिकयोर्भावात
रादिकसाक्षिभिरभ्यापकपलादि, दामस्ताद्वामप्यम् ॥ परमस्यैवब्रह्मिकरणकर्मोतिभ्यज्ज्कलआदौबपरसबाधघोतनहावाअत्रित्वाध्यायकारोयस्यतस्यथाविधस्मभोविभिव
धेनमभुबिराहारादियपालकसर्वपंचमधिकपानेनिरिशापरमार्थसत्यपूर्णनैकस्वभावइति ॥ १३ ॥ १४ ॥

चित् किंत्वभोगेच्छयाजगत्प्रदित्तैत्याह ॥ निरिच्छेति ॥ तथाचोक्तश्रीमद्वैतभाष्ये ॥ भोगार्थं च प्रदित्तैकेकीदायामिति चापरे ॥ देवस्यै पत्न्यभाषोयमात्मकामस्यकास्त्य
 हेति ॥ नचैवंसोकापयनबहुत्वात्प्रजायेयेत्यादिभ्युतिविरोध आस्यमहत्तोभूतस्यनि श्रुतमेतद्यदुभेदोयजुर्वेदस्यदिश्रत्यतरेदृच्छापयभाषणपेक्षानि श्रुतित्प्रयाप्यत्यकेल्लैवैक
 तबहुत्वात्प्रजायेयैतिसमानतात्पर्यकमुत्तरानुगुणयायाकास्यतेत्युक्तेरवैतनप्रधानाविकवृत्तारोकाकारणमाश्रयतात्पकत्वात् ॥ तथाचभगवतोवाक्यायप्रस्युभ्यम् ॥ कामा
 घनानुमानयेहेति ॥ ३२ ॥ त्रैलोक्यलक्षणानार्थभोधीनासंस्यासुताधिकस्यित्युविषयमाणानुशिवेशरीरवास्तावत्तद्दृष्यजलजालिकाजलसमुहस्थानीयानाम्पवि
 ल्यप ॥ ३३ ॥ तस्यामनसकस्करुतभोक्षाविधिपुटीप्रकाशकत्वेषभोक्तृविकेकाद्रोक्तृत्वमित्यतद्व्याशयेनाह ॥ शरीरेति ॥ इन्द्ररीत्वारोपितसवावभासतसमर्थो
 निरिच्छस्वस्वभावेनवसंतेनययांफुर ॥ तन्यतेतद्देवेयजगद्दृग्मीश्विदात्मना ॥ ३२ ॥ चिदेवासुसमग्रासुसर्वैवैकिकेवहि ॥ त्रैलोक्या
 भोधिसस्यासुशरीरजलजालिका ॥ ३३ ॥ शरीरपकजआतमनोभ्रमरसंभृताम् ॥ आत्वादयतिसकल्पमधुसत्तांचिदीश्वरी ॥ ३४ ॥
 ससुरासुरगर्भवसरीलार्णवकजगत् ॥ चित्तिस्थितप्रवहतिजलावर्तजलयया ॥ ३५ ॥ यधचित्तमयाचारथारुषचुरचक्रिकम् ॥ संसार
 चक्रचिच्चक्रेभ्राम्यतिभ्रमभाजनम् ॥ ३६ ॥ चिच्चतुर्भुजरूपेणजघानासुरमढलम् ॥ कालोजलदर्वहनेनसायुधेनययातपम् ॥ ३७ ॥
 चिभिनेत्रयाम्राह्मन्वपशीताशुचिद्भया ॥ गौरीकमलीनीवक्रपद्मपदपदतांगता ॥ ३८ ॥ विष्णोपद्मालितामेत्यचिद्भयानाधीनमानसा ॥
 त्रयीनलिन्या सरसीधत्तेपैतामहीस्थितिम् ॥ ३९ ॥ चितोब्रह्मन्विचित्राणिशरीराणीहभूरिश ॥ पञ्चाणीवतरां ह्यधिकेयुरादिक्रियेवच
 ॥ ४० ॥ चित्समसुरानीकपरिवदितपादया ॥ त्रैलोक्यबुद्धामणितांघत्तेवासवलीलया ॥ ४१ ॥ चित्सुभासुरतामेत्यत्रैलोक्ययोदरह
 यरे ॥ पतत्युदेतिसंयातिस्वामन्येवाब्धिवारिवत् ॥ ४२ ॥ चिच्चद्विकाशतुर्दिक्षुअवभासवितन्वती ॥ विकासयतिनिशेषभूतसत्ताकुमुद
 तीम् ॥ ४३ ॥ चिद्वपणमहालक्ष्मीस्त्रिजगद्वर्तिचिद्वितम् ॥ गृह्णात्यनुग्रहणानस्वगर्भमिवगर्भिणी ॥ ४४ ॥

॥ ३१ ॥ पूर्वकनूलमपितस्या स्वाप्यारोपितकारकेपरिमणप्रथानिमित्तत्वमेत्यारोनाह ॥ सद्गुरोरेति ॥ प्रबृहत्तिपरिवर्तन्ति ॥ ३५ ॥ भ्रमानीतिबधलाध्याविशोयश्वित्त
 मय कपुत्तगोक्तृत्वरूपका चारलेनचारवश्रुराभ्यपलाभ्यप्रिजीवसंसारणकिकायस्मिन्लायाविधकीवसमप्रिससारचक्रमयाशाबलेचिच्चक्रेभ्याम्यति ॥ ३६ ॥ कर्णितल
 सप्रचित्पदमर्धकगुक्तृत्वविशिष्यवणयति ॥ चित्तित्यादिना ॥ कालोवपतु सायुधेर्नैवधनुर्वज्युकेनजलरसब्रवेणेणातपमिव ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ विष्णोर्नाभिमयेअलितांच
 मत्त्वमिवपत्स्यथ्य ॥ प्रयीयेदालक्ष्मणायानलिन्या सरसीमहासरोगुतास्थितिर्नूत्तम् ॥ ३९ ॥ केयूरादीनांकियानिर्मितिरिव ॥ ४० ॥ बुद्धामणितांघत्तामिनियावत्
 ॥ ४१ ॥ बुभामुतांयुदावित्तजोक्षताम् ॥ ४२ ॥ साक्षादपित्त्याआकाशपथानिमित्त्यामाह ॥ चिच्चद्विकेति ॥ ४३ ॥ महतीलक्ष्मी स्पृच्छतास्वस्तालक्षणारोमावैष्णवी
 मायाया ॥ ४४ ॥

चतुर्दशभुवनस्थानांभूतानाम् ॥ भूनीकरोतिसत्तांसापादयति ॥ यथावाश्रीरसशक्ति अंबुधिर्जलसमूहरूपासनीसमुद्रत्वंसमुद्रस्वरूपसत्तांसापादयतिद्वत् ॥ ४५ ॥ इदानीना
 मेवचित्तलतात्वेनरूपयति ॥ व्योमेत्यादिना ॥ व्योमात्रमायाकाशास्तच्छ्रृणयाकेदारिकायाक्षेत्रभक्तौहृडाहिरण्यगजालिनाअकुरिता ॥ सत्तौघा सर्वपदार्थसत्यतास्तल्लक्ष
 णफलदायिनी ॥ ४६ ॥ सवेदनातिसविकल्पदानानि ॥ चिन्नेहाश्रित्तदत्तयः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ जाढाःशैलादद्यएवगुल्मकामूलप्रोहायस्थाः ॥ विमहाश्वर्गुविधशरीराण्येवम
 थयलैर्वलिता ॥ आमूलाग्रदन्तिप्रतनै परिवर्तितावेष्टिता ॥ ४९ ॥ पेलवमित्यादिविशेषणविशिष्टदृश्यकुसुमअनयाजन्यतइतिपरेणान्वयः ॥ सदसद्वपुरित्यस्यपरामर्शास
 हमित्युपपत्ति ॥ ५० ॥ छयाचद्रादिकातिरिवाच्छरफुटदृश्यकुसुमम् ॥ मन्यतेअभिमानविकयीक्रियते ॥ तन्यतेवित्तार्यते ॥ ५१ ॥ तस्याश्रित. सत्सत्यंचित्चेतनम् ॥ ज
 विच्यतुंशभूतानांमंडलानिमहांतिच ॥ भूतीकरांतिवारिश्रीःसमुद्रस्वमिवांबुधिः॥४५॥ विचित्रालोककुसुमाघनसंकरूपपृष्ठवा ॥ व्यो
 मंकरिकारिाहृडासत्तौघफलशालिनी ॥ ४६ ॥ जीवजालरजपुंजवाप्तनारसरंजिता ॥ संवेदनत्वग्वलितचित्तेहाकलिकाकुला ॥ ४७ ॥
 अतीतासंख्यत्रिजगत्केसरोज्वलरूपिणी ॥ अनारतस्यंदमहाविलासोहासहासिनी ॥ ४८ ॥ सर्वतुर्पवपरुपाजडशैलादिगुल्मका ॥
 विश्रहग्रथिवलितामूलाग्रपरिवर्तिता ॥ ४९ ॥ चिह्नतेयविकसितापेलवंसदसदपुः ॥ विचित्रंदृश्यकुसुमंपरामर्शासहंबहु ॥ ५० ॥ अन
 येहिसर्वत्रच्छायाच्छमिवजन्यते ॥ मन्यतेतन्यतेवस्तुगीयतेक्रियतेपिच ॥ ५१ ॥ महाचितानयानित्यंभासंतेभास्करादयः ॥ देहाःस्वदं
 तेचमिथस्तस्त्रिज्जडविभ्रमैः ॥ ५२ ॥ चिताचावर्त्तवत्तिन्यासिद्धान्येवप्रवृत्त्यति ॥ जगज्जालरजोलेखातत्सत्तादृश्यदेहिनी ॥ ५३ ॥ चि
 त्सर्वजगदारंभमिमंप्रकटयत्यलम् ॥ त्रैलोक्यदीपकशिखादीपोवर्णाश्रयंथया ॥ ५४ ॥ चिच्चंद्रविंबेविमंलेशशवस्याप्यसंगमम् ॥ सर्व
 त्रलक्ष्यतामेतिपदार्थश्रीर्जगद्रता ॥ ५५ ॥ चिद्रसायनसेकेनपदार्थपटलावली ॥ रूपमेतिफलंचैवप्रावृत्सिंकेवसह्यता ॥ ५६ ॥ चिच्छा
 ययैवसर्वस्यजाड्यंस्यगुदेतिच ॥ सर्वस्यास्यशरीरस्यगृहस्येवतमास्त्विह ॥ ५७ ॥

इवेत्यविवेकप्रयुक्तैर्भौक्तुभोग्यताविभ्रमैर्दृष्ट्यदोहावस्तुतोऽमगलरूपाअपिमिथ स्वदेप्रीतिविषयाभवति ॥ ५२ ॥ आवर्त्तवत्त्वार्त्तस्तद्वत्तिन्याचितैवसिद्धातस्तत्तयैवदृ
 श्यदेहिनीदर्शनयाग्याकारवतीजगज्जालरजोलेखाअन्याचिह्नानिरिकेवभूत्वामवृत्त्यति ॥ ५३ ॥ त्रैलोक्यप्रकाशनादीपकशिखाभूताचिन् ॥ दीपप्रसिद्धोवर्णाश्रयरूपवद्भू
 यथाप्रकटयतिद्वत् ॥ ५४ ॥ चिद्धीनप्रकाशनामेवजगत. प्रपचयति ॥ चिच्चंद्रविंबेइत्यादिना ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ननुचिद्यद्विरसायनमिवपदार्थपटलावलीसर्वतोव्याप्यस्फुर
 तितर्हितत्रजाड्यनस्यात् ॥ नहिसर्वतोरसाद्रेशुक्कनाया. प्रसक्तिरस्तीतितत्राह ॥ चिच्छाययैवेति ॥ यथापचीकरणेनगृहस्यापिसर्वतलेजोव्याप्तिसत्त्वात्तदतस्तमःप्रसक्त्यभावे
 पितैजसभास्वरतायाभूतारगौरिभिजवाद्द्विरिभ्यक्तसौरालोकव्यप्तौतद्युक्तच्छाययाअतस्तमउदेति ॥ तथाघटाद्यधिष्ठानचिद्भास्वरतायाअप्यध्यलेर्नाभिभवाद्द्वि
 श्राक्षुपदस्याद्यभिव्यक्तचिद्भास्फुरणतच्छाययाअतर्जाड्यमुदेतीत्यर्थ ॥ ५७ ॥

तथाचयथाहा(रापालाकभः)। बभूवृहयासाबाधाकृतिर्विचिष्यसिद्धिस्थवेहतीरभिन्त्यक्रप्रमादृचिचमस्कृतिषशावेगवाश्वपटपाशकृतिर्विचिष्यसिद्धिर्नाम्ययेत्याह ॥ चि
 च्मरुतयइति ॥ शिलोस्यदशिलत्वात्तर्गतो साकारपवाधा एतेहायाकाशेत्पृष्ठाआकृतिमाकारमपिनस्त्रोयु साधकांतराभायादित्यथ ॥ ५८ ॥ क्रियाविहितनिधिये
 पुनर्बन्ति सैबफुल्लबधू ॥ ५९ ॥ उत्क्रमर्षमनुभाषपिपुष्यतिरकमुत्सेनापिमसिद्धोहारणेपुसमर्थयति ॥ चिवालोकमिनिहाभ्याम् ॥ स्फुरत्सबलरुभ्यामुबन्धपिमकटनाएतिय
 तट्ट ॥ किट्टप्रपण्यकारकारादेशानीरारा ॥ ६० ॥ स्वागनिशात्वा यस्य ॥ कुलाललि केरासपूढोलतायस्मिन् ॥ चिन्मज्जनविद्यामिबिना ॥ ६१ ॥ एवचचिबधी
 नज्मबद्ध्यदिसबभावत्वाज्जगज्जलाधीनसर्वभाबलारादिजलमिबिचिबधपरमार्यत ॥ वद्धतइति ॥ ६२ ॥ यथकाशिवेवास्तिर्त्तर्हितबाल्मक आ
 येहानिद्रामूलाभरणपुत्रकारादुत्पातरात्रअनिस्कारमयीमृत्पुत्रभूतविकारगूताअभानेभादिहानामिनिरिबनचतितित्कथमित्यथ ॥ ६३ ॥ तवेवस्यदुनराह ॥ अयमिति ॥
 चिचमत्कृतयोद्देहनभवेयुरिमायदि ॥ त्रैलोक्यदेहास्यकैनेनस्त्रेशु किलाकृतिम् ॥ ५८ ॥ चिदाकाशप्रकृतमेतिहृष्टकवारस ॥ ६० ॥
 णी ॥ क्रियाकुलवधुर्देहहृस्फुरतिचंचला ॥ ५९ ॥ चिवालोकविनाकस्थरसनोत्रेस्फुरन्नपि ॥ कयकद्राप्रकृतमेतिहृष्टकवारस ॥ ६० ॥
 शृण्वंगस्वांगशाखपिकुलालिलतोप्यलम् ॥ चिन्मज्जनविनादेहदृक्ष कइवराजते ॥ ६१ ॥ वद्धतेविलुठत्यत्तिचिच्वराशरकारिणी ॥
 चिंठेवास्तीतरन्नास्तिचिन्मात्रमिदमुत्थितम् ॥ ६२ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वास्तदाभ्यक्ष सुधांशु स्वच्छयागिरा ॥ पुन पृष्टो
 मयारामसुधांशुस्वच्छयागिरा ॥ ६३ ॥ यदिसवंगतादेवचिठस्येकातदालमक ॥ तदयचावनिस्फारमयाधिवनचेतति ॥ ६४ ॥ अयचि
 त्वानुराभूत्वाचिञ्चीनभप्रतिस्थित ॥ इतीर्यकल्पनालोकेत्रयक्षानुभवकयम् ॥ ६५ ॥ ॥ श्रीश्वरउवाच ॥ ॥ शृण्वेत्तदखिलब्रह्म
 न्यदाष्टवठामिते ॥ महानथत्वयाप्रश्न कृतोब्रह्मविठांवरा ॥ ६२ ॥ चिदस्तिहिशरीरहसर्वभूतमयात्मिका ॥ चलोन्मुखात्मिकैकानुनिर्विक
 ल्यापररस्थता ॥ ६५ ॥ आ संकल्पशुद्धासैवांत स्वयमन्येवसस्थिता ॥ संकल्पितेतरवरादौ शील्यश्रीयथागता ॥ ६८ ॥ सएवहिपुमान्कोपाप
 येहान्यइवक्षणात् ॥ भवत्येवंचिकल्पोकाचित्स्वरूपान्यतांगता ॥ ६९ ॥

अयेवहादिपुराहस्यभावात्पूर्वजीवनवरायाचचित्वापूर्वेतनावात् ॥
 तमीमत्वयदितिजलाज्जन्तभाष ॥ गृत्वासमतिदस्यमरणादिदिसापचिञ्चीमस्थितइतीर्यकल्पनाचिञ्चीमस्थितइतीर्यकल्पनाकयचित्तोदविनाशित्वावत्वादपरिणामित्वास्तकयमपिजाद्यायागविति
 दभार्य ० ६५ ॥ यथातद्येनस्यैबजीवाहिततदुभ्यतामितिमाकनमभ्यात्तरमभूत्सैवयत्तरेवसिष्ठेनकृतेहपोरप्युत्तरसैद्विषयजुकाभईश्वरउवाच ॥ शृण्वन्ति ॥ अखिल
 याकनमश्रोत्तरसहितसर्वम् ॥ ६६ ॥ ब्रह्ममाणोपाहातनमयर्थावयमितिबिबध्वैबिष्यत्परेरेर्ययति ॥ चिदिति ॥ इकिल बलायाम्यष्टिसमष्टिबुद्धौउभ्युत्वात्मिकाआसकस्य
 ज्ञात्वा ॥ विज्ञानमपरारब्धाभ्यक्तुगोक्तुत्वाभेत्सर्ष ॥ पराकूटस्यचिक्नुमिदिकस्या ॥ ६७ ॥ तस्याभलत्वभाबत्वविवभेदोप्युपाधिष्टतृपेव्यारायेनाह ॥ सकल्पेति ॥ इ
 नाश्चिनालिसादेवताअनेनजीवेनात्पनामइवेव्याकरबाणीतिमुत्तिर्देशात्सकल्पत्वात्मानवेवकीबालनाबुद्धाबुद्धवती ॥ आदिकर्मणिक. ककारिभैतिककरिकः ॥
 यथाशुषिषकात्प्रसक्तंस्वित्तइतीरवराउपपतिर्षयातपाधिषावतीश्री शील्येनतासर्गाह्मितीयेवसपन्नातइत् ॥ ६८ ॥ पुनारप्यनुप्यःअव्योराकृत्तइत्कूरोजबतितइत् ॥ ६९ ॥

एवरीत्यास्वरूपात्परिच्युताच्चिन्मक्रमाज्ज्वलज्जटादारम्यभावयतीसतीकालनायाः सविकल्पबुद्धेः पदेविषयताप्रियात्स्वकल्पनधैवेत्यर्थः ॥ ७० ॥ आकाशसहिता निपरमाणुनिस्तु
 द्यमन्तानितद्रावरूपशब्दस्पर्शरूपरसगुरुपरसगुरुवृत्तानां जात्मिका चेत्यनामायोपलक्षितचिद्विषयताएतिपश्चाद्वाततन्मात्रसमष्टिमाणुत्वान्नास्तीतिवदति ॥ ७१ ॥ तथाभू
 तायास्तस्याः पचीकरणप्रयुक्तस्थूलसूक्ष्मसमष्टिस्थूलदेहभावतदतल्लिङ्गदेहेजीवभावतत्रबुध्यादिभावचदर्शयति ॥ देशेति ॥ तन्मात्रैः सूक्ष्मजुतैः पचीकरणेनवलितान्नि
 लितान्नितासतीसतद्दीपचतुर्दशलोकात्मकदेशविभागातानिभेषादिद्विपरार्धाविकालविभागातश्चक्रमाद्रवति ततस्तत्रप्रणधारणाज्जीवोन्मूलवानुद्धिरहेकारोमनः अर्थाच्चित्तचक्रव
 तीत्यर्थः ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ब्रह्मचिद्विषयप्रबोधेनाज्ञानेनशबलरूपमासाद्यदेहेजीवाकरेणसकल्यितासतीत्ययुक्तजाड्येनअश्विप्रबोधिनीअसर्वज्ञात्पूर्वापुनःपुनर्भोगसकल्यादनार
 विकल्पकल्पितात्रसंश्रित्वस्वरूपपरिच्युता ॥ जाड्यं क्रमाद्भावयतीप्रियातिकलनापदम् ॥ ७० ॥ चित्स्वयंचेत्यतामेतिसाकाशपरमाणुता
 म् ॥ शब्दवीजालिकांपश्चाद्वाततन्मात्रवलिताक्रमात् ॥ जीवोभूत्वाभवत्याशुबुद्धिः पश्चा
 दहंसनः ॥ ७२ ॥ मनस्त्वंसमुपायातासंसारमवलंबते ॥ चंडालोस्मीतिमननाचंडालत्वमिवद्विजः ॥ ७३ ॥ संकल्पिताप्रबोधेनजाड्यावि
 श्वप्रबोधिनी ॥ शबलंरूपमासाद्यसंकल्याद्यात्यनारतम् ॥ ७४ ॥ अनंतसंकल्पमयीजाड्यसंकल्पपीवरा ॥ चिज्जाड्यान्मोहमायातिपयः
 पाषाणतामिव ॥ ७५ ॥ ततश्चित्तमोहोमायेतिविहिताभिधा ॥ जाड्यनिपुणमाश्रित्यसंसारैजायतेमुने ॥ ७६ ॥ मोहमांघमुपायाता
 लृप्यानिगडपीडिता ॥ कामक्रोधभयोपेताभावाभावातिपतिनी ॥ ७७ ॥ त्यक्तानंतनिजाभोगाव्यवच्छेदविकारिणी ॥ दुःखदावान
 लातसशोकाशिवरुशशया ॥ ७८ ॥ इयमस्मीतिभावेनशून्येनविकलीकृता ॥ देहमात्रगृहीतास्थारैर्द्वैत्यमुपागता ॥ ७९ ॥ मन्नामो
 हमहापंकजोणववनदंतिनी ॥ भावाभावलतादोलापरिलोलशरीरका ॥ ८० ॥ असारापारसंसारविकारव्यवहारिणी ॥ तापोपतसद
 धारागतेजोनुरंजिता ॥ ८१ ॥ निजयूथपरिश्रष्टाशुगीवावशतांगता ॥ आविर्भावोदितकारातिरोभावेस्तमागता ॥ ८२ ॥ स्वसंकल्पोप
 यातासुभीतासंभ्रमहृष्टिपु ॥ पलायतेवाप्यन्यासुवेतलेष्विवबालिका ॥ ८३ ॥ उर्वीमधुरंविंदुवांछतेभावितंसुखम् ॥ अवांतरपरिश्र
 ष्टादोषादोषंपतत्यधः ॥ ८४ ॥

यातिससरति ॥ ७४ ॥ पदोजलपाषाणताकरकात्वमिवमोहजीवताधममायाति ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ जावोविजवः ॥ अभावोदा
 रिच्यतदनुपातिनी ॥ ७७ ॥ व्यवच्छेदेषुभार्यापुत्रादिवियोगेषुशोकादिविकारिणी ॥ शोकैरिशिवैश्वर्यशशयाकृपणा ॥ ७८ ॥ इयमत्यक्षुब्धःखमोहादित्वाविवाहमस्मीति
 भावेनधमेण ॥ ७९ ॥ ८० ॥ रागेणतेजसाक्रोधेनचानुरजिता ॥ ८१ ॥ विभवानाभूतमात्राणावाआविर्भावोदितकाराहृष्टाअभिव्यक्तावा ॥ अस्तदैव्यंतिरोभाववा ॥ ८२ ॥
 ८३ ॥ यथाउष्टीकटकनिवपद्मादिपुचुर्ल्यमाणेषुस्वभासनाभावितविडुमत्परमधुरंसंकाशेतेतद्दुःखबहुलेषुविषयेषुसुखकांक्षतइत्यर्थः ॥ अथवायथाउष्टीविषमग्रंशुवप्र
 मरुददक्षापसंवद्धमधुपटलप्रसृतमधुबिडुलेहेनवाछयादक्षमरुदुष्टयुगपत्सुरः पादोन्नयनमात्रात्सदेहेभारिणावांतरपरिश्रष्टाविषमदेशेपतिततदल्पततीत्यर्थः ॥ ८४ ॥

॥ ८५ ॥ नरकादिभूमिमुकटाकष्टमनुमाप्ता ॥ ८६ ॥ क्रमात्मानुष्यलाभे विबान्याप्यमृत्युत्पिबवहारकौरालाभ्यासद्विबुध्यात्कीशालाह्विरभ्यागकाष्पनाटककनकांघम्यासमुपागता
 सतीविध्रस्यस्वभस्यधनयुद्धक्षेपणिवारोर्दमणियन्पराकमस्तस्यनेबगतानमोक्षोपयोगिविधेकपदमित्यर्थ ॥ ८७ ॥ एवकमेनय पारश्राप्यमाणाल्ययमुपागतासतीसिष
 तोभीतारंक्ते ॥ विषर्त्तनभूरीलठनत्तरायणा ॥ ८८ ॥ संक्षेपोक्तप्रपचयति ॥ बाल्येइति ॥ विबशापराधीनासर्बेअर्थाभोगायस्या ॥ चित्तयाचित्तविषयप्यादिषितयाआ
 दनापिहितविवेका ॥ ८९ ॥ कर्मगतरेवप्रपचयति ॥ आयतइत्यादिना ॥ ९० ॥ कुलपर्वतेद्विषवादी ॥ ९१ ॥ देवगिरीचैरी ॥ श्रीलक्ष्मिनी ॥ ९२ ॥ नारायणादीनाम
 पिजीवगतिप्रपचन पदमेवहितचित्त्यमनित्यापदिन-स्वप्नाइत्यादिशिशुराजानुरोधत ॥ नारायणादिसाहस्यमुक्तजीषविषयेवायोज्यम् ॥ अथबाइतआरम्भनजीवगतय-
 परवपन्यमायातिसकटात्सकटगता ॥ दुस्वाडुस्वीनपतिताविपदोविपदिस्थिता ॥ ८५ ॥ नानानथगणोपेताचेष्टापरवशाशया ॥ क
 टाकष्टमनुप्राप्तापरितापानुतापिनी ॥ ८६ ॥ क्रमादावधैवदग्ध्याहैदग्ध्यांगमुपागता ॥ विचित्रयधनिर्माणपरक्रामपदंगता ॥ ८७ ॥
 सवत शकतेभीताप्राणात्ययमुपागता ॥ क्षीणतोयेवशफरीविवर्त्तनपरायणा ॥ ८८ ॥ बाल्येविवशसर्वायायौवनेषितयावृता ॥ वा
 धकेप्यतिदुस्वात्तामृताकर्मवशीकृता ॥ ८९ ॥ जायतेस्वर्गनगरेनागीपातालकोठरे ॥ आसुरीदित्यविवरेनरस्त्रीवसुधातले ॥ ९० ॥ राक्ष
 सीरालसाधारेवानरीवनकोठरे ॥ सिंहीगिरीब्रगिस्वरेकिन्नरीकुलपर्वते ॥ ९१ ॥ विद्याधरीदेवगिरीव्यालीचवनगर्त्तके ॥ लतातरीख
 गीनीडेवीरुत्सानौवेनच्छगी ॥ ९२ ॥ शेतनारायणोमोघीध्यानीत्रक्षपुरेजज ॥ कान्तागतोहरशैलेस्वर्गसुरवरोहरि ॥ ९३ ॥ दिनकरोति
 तीक्ष्णाशुर्वपत्यधुधरोजलम् ॥ करोतिश्वसनसवित्सपर्वतमहोदधिम् ॥ ९४ ॥ ऋतुषक्रप्रवहतिहसाकालमसुलम् ॥ दिनरात्रितयोपै
 तितेजस्तिमिरतारुमात् ॥ ९५ ॥ क्वचिद्दीजरसोछासाक्कथित्पापाणमौनिनी ॥ क्वचिन्नदीरसवतीक्वचित्कमुदविस्तृति ॥ ९६ ॥ क्वचित्फ
 लावलीपाकैक्वचिक्काष्ठानलादिभि ॥ क्वचिच्छैत्येहिमद्दारिक्वचित्त्वादिनकिंचन ॥ ९७ ॥ क्वचिदुज्ज्वलितकाराक्वचित्कटाशिलाक
 चित् ॥ क्वचिन्नीलायहरिताक्वचिदग्निक्वचिन्मही ॥ ९८ ॥ सवात्मत्वात्सर्वगत्वात्सर्वशक्तिवयोगत ॥ सर्वात्वादेवंपैवखादप्यच्छैव
 सापरा ॥ ९९ ॥ चिच्चिनोतिययात्मानंयेनयन्नयदायदा ॥ तत्तयानुभवत्ययुस्पटाद्द्वीभ्यादितांयया ॥ १०० ॥

प्रपच्येर्भिक्षुचिन्त सर्वभ्यापारकरतुर्बस्योष ॥ कान्तयागत अर्धमसंगत ॥ ९१ ॥ श्वसनादिपैवैवाध्वारिव्यापारालक्ष्यते ॥ ९२ ॥ ऋतुघटितसंवत्सरषकम् ॥ कालमसुल
 युगमन्वतरादि ॥ ९५ ॥ क्वचिदुसादीवीभालकस्तक्षुरताहेरुसालकशोछासोयस्या ॥ पापाणमौनिनीनिम्बला ॥ ९६ ॥ दृतीयात्पवद्वयानतरमुपलक्षितेत्यप्याहार्य
 म् ॥ शैत्येनद्वियमिवाधरुद्विमत्तारिजल्पस्या ॥ स्वआकाशाद्विषयदाह्यापुश्वअभ्यन्तकिंचन ॥ ९७ ॥ कटाकुराकटककिबुर्गमा ॥ ९८ ॥ सर्वशक्तिवभायातयोगत ॥
 सर्वात्वादेवंपैवखादप्यच्छैवसत्वान्कृत ॥ परमायतलुत्साइप्यच्छैवसाच्चित्त्यर्थ ॥ ९९ ॥ चित्आत्मानत्वेनभावनप्रथमयाच्चिनोति
 विषर्त्तनापचपनपतितयातावमनुभवतीत्यर्थ ॥ १०० ॥

यथादीपः प्रदाय प्रकाशनाय स्वल्पस्थित्यैव प्रभवति न तु कान्चन क्रियां करोति तद्वच्चिदधीत्यर्थः ॥ १९ ॥ एष एव प्रभावापि साचित्तं अनुनादेहादिभावेनैवा मलिनापि मलिनासंप
न्ना एवमविकल्पाठ्यापि विकल्पिनीति सर्वत्रयौच्यम् ॥ २० ॥ ददानीं सर्वयतायाः सूक्ष्मतयायाः श्रित्त एकैकस्मिन्नेह एव आनवापविशोपव्यामिलक्षणोऽपचययुक्तिमाह ॥ निर्वि
कल्पेति ॥ निर्विकल्पाविशेषाभिमानादिविकल्पास्यांशेरीपरासर्वगतासूक्ष्माचित्तवाते प्राणप्रधानोऽल्लगदेहे आवाताप्रतिश्रित्तभावेनानुगतासती अगानिहस्तापादादीनि मर्माणि हृद
यादिस्थानानि आदिपदाद्द्विसप्ततिसहस्रनाडीभेदचव्याप्यसर्वगतास्वसि विदतावन्मात्रे आकल्पेव चिनोति उपचयं नयति ॥ यथा दीर्घसूक्ष्मकौशेयाद्यादितस्तु कुरुं यथादिसूत्रे वि एने अ
तिदीर्घमपि स्वतावन्मात्रे उपसहस्रवदराकाकारमुपचयनयति तद्वदित्यर्थः ॥ २१ ॥ अत एव जापतः पुरुषस्याचिद्वहीहूपायालोकैरतर्भनस्करैश्च वलितानसतीवो यतो बोधपक्षे भाव
ति ॥ निद्रायतो गच्छतस्तु स्वमेवासनामयहूपालोकमनस्कारवलितानसती अतर्बोधतो बोधहस्तबोधेति पक्षद्वयेपि भवति ॥ सुषुप्तौ त्वज्ञानमात्रसाक्षित्वाच्च किंचिदेवेदियमित्यु
त्थासि वतिष्ठति सती स्पदतेन च कुत्रचित् ॥ दीपः प्रकाशनायैव करोति न पुनः क्रियाम् ॥ १९ ॥ मलिनाप्यमुनैषासाविकल्प्यादृथाविकल्पि
नी ॥ जडेवाप्यजडाभासानसर्वांसर्गैव च ॥ २० ॥ निर्विकल्पापरासूक्ष्माचित्तिनोति स्वसंविदम् ॥ वातावातांगमर्मादियथायंत्रादिवे
दने ॥ २१ ॥ रूपालोकमनस्कारावलितानसती यतः ॥ २२ ॥ सापरैव चिदत्यच्छांचितामाया
तिचेतनात् ॥ साधुरेव यथासाधुर्भाविते दुर्जनैपणाः ॥ २३ ॥ मलेन स्वर्णमायातिताघतां मलमार्जनात् ॥ पुनः कनकतामेति यथाचित्य
रमातथा ॥ २४ ॥ स्वारोपशांत्यास्वादर्शोयथैति प्रतिमास्थितिम् ॥ तथासर्गमिवागम्यबोधास्त्वयतिर्पदम् ॥ २५ ॥ अभाववेदनाद
स्याः संसारः संप्रवर्तते ॥ स्वभाववेदनादेषत्वसंभेदोपशाम्यति ॥ २६ ॥ यदाचित्वाच्चिनोत्यंतरन्यतामसती तदा ॥ अहंतामिव संप्राप्य
नश्यतीवाप्यनाशिनी ॥ २७ ॥ ईपसंभेदादधोयातिशुभ्रान्तात्तरोः फलम् ॥ यथातथैव संवित्तेरधःपातो महानिव ॥ २८ ॥ रूपादीनां तु सत्तै
पाचित् एवामलैव चित् ॥ द्वित्वैकत्वेत्वबोधोत्थेवो धेनविलयंगते ॥ २९ ॥ सत्तामात्रेण चित्तस्य बोधश्चित्तैर्द्वियादिषु ॥ आलोकसत्तामा
त्रेण व्यवहारः क्रियास्विव ॥ ३० ॥ तस्य परामर्शाच्च सदसतीसत्यप्यसत्ताया अबोधपक्षे एव भवतीत्यर्थः ॥ २२ ॥ सा अत्यच्छाब्रह्मचिदेवेदेहाद्यात्मताचेतनातदनकू
लयति कूलप्रतिपरिहराचितामायाति यथासाधुरेव दुर्जनसंगत्याचिरचित्ते भाविते संस्कृते सति दुर्जनैपणाः प्राप्य असाधुर्भवति तद्वदित्यर्थः ॥ २३ ॥ अत एव पुनर्ब्रह्मात्मता भाविते
चित्ते सत्त्वैव भवतीत्याशयेन दृष्टान्तमाह ॥ मलेनेति ॥ २४ ॥ यथाशोभन आदर्शोर्दोषणः स्वारोपितमलस्य मार्जनेन शांत्या प्रतिमास्थिता पुनः पुनः प्रतिविबाभिव्यक्तियोग्यास्थितत्वं
च्छतां मेति तद्वच्चिदज्ञानाज्जडजीवभावादिसर्गमिवागम्य ॥ बाल्यपीत्यनुनासिकलोपविकल्पः ॥ आगत्य स्थिता तत्त्वबोधात्तत्कैवल्यपदयातीत्यर्थः ॥ २५ ॥ अभावः असद
ज्ञानं हेदनात् ॥ २६ ॥ अन्यताभेदम् ॥ उदरमत्तं कुले अथ तस्य गम्य भवतीति श्रुतेरिति भावः ॥ २७ ॥ ईपसंभेदाद्दुतवियोजकप्रच्युतिमात्रात् ॥ भृगुर्गिरितटत्वात् ॥ एष जीव
भावः ॥ २८ ॥ चित्त एवेति ॥ अध्यस्तस्याधिष्ठानव्यतिरिक्तसत्त्वाभावाविति भावः ॥ द्वित्वैकत्वेभेवोभेवाध्यासौ ॥ २९ ॥ चित्तस्य चित्तसाक्षिणः ॥ ३० ॥

धामान्येनोक्तमिदं पञ्चसुरविदुषिभ्योपपादयित्वाप्रसन्नप्रकलीभाबररायति ॥ पातादित्यारिणा ॥ चित्तनिधिपेरिताद्गानात्प्याननयोर्निधित्वाबद्धुकनीनिकयो स्पवो
 भवतिस्वस्तितादीनिहीनसर्वाभिरिपदृष्टिश्चसुरित्युच्यते ॥ तथाकुल्याद्वाराजालमिषबासिबद्धिः प्रापणीययवत करणतद्वनितप्रानेपटादौतद्वृपस्यतत्समानतास्त्यरूपस्यनील
 योतादेपटाचाकारस्वययोबोधसत्तापयासापराविशेषाय ॥ १ ॥ एवस्यार्गनमिपुटीस्थालित्वद्व्याब्दीजहीनुच्छास्यत सत्तास्फुत्तियुयो अतस्त्विबपीनसम्प्रास्त्यसिबला
 देवतयोः शगः स्वरीद्वियकस्वतानिसत्त्वास्पर्शो उच्यते ॥ तद्गुरात्सपुक्रशीतोष्णद्विव्येपुमनतवाकरामनोदसि स्वरीसंविनिरिपुच्यते ॥ तत्संविनिरुद्वच्छिन्नाधिपयान
 पिपुटीपयानुपरासाक्षिबिबेत्सर्थ ॥ १ ॥ एवमार्जोद्वियात्मनागधालनाचक्रिकस्वगतम्प्राथम्यनासापवेतिपवमेनकृतः सवयोगपसपिवापथाकारात करणशक्तीनांनिमित्त
 त्वाद्भ्रमविद ॥ आसापिपुटीनामनसाहीनबिकिकयद्यात्क्षणैवसपरमासाक्षिबिबेत्सर्थ ॥ २ ॥ एवशाब्दत्प्राथम्यप्रवर्णेद्वियव्यानवातस्य चसगाहुत्पन्नामनोद
 वानात्कनीनिकास्वदलदीमिदृष्टिरुच्यते ॥ तद्व्यववित्तद्रूपरूपथोयस्तु चित्परा ॥ ३ ॥ त्वद्भ्रमारुतोजहीनुच्छौतसगस्पर्शो उच्यते ॥ मन
 नस्पर्शसंविनिरुत्सदीचित्तुषित्परा ॥ ३ ॥ गधतन्मात्रपवनसर्वागधसंविद ॥ आसांनुमनसाहीनवेदनपरमैवचित् ॥ ३ ॥ श
 द्धतन्मात्रश्रवणवातसंगान्तोविना ॥ सुपुमसहरीसंवित्परमाचिदुदाहृता ॥ ३ ॥ क्रियोन्मुखत्वसंकस्यात्साकल्पोमननरुम ॥ मन
 नचित्तकालुष्यमात्माचिन्निमलाप्रवेत् ॥ ३ ॥ विद्यकारात्मिकानित्यत्वात्मन्येवावसस्थिता ॥ इदमजगद्वत्तेसम्भिवेशीययाशिला
 ॥ ३ ६ ॥ अहितीयादधानेर्दिकारादिविबजितम् ॥ नारुमेतिनचोदेतिसर्वतेनोवदते ॥ ० ॥ आसकल्याज्जीवतामेत्यनिःसंकल्पात्मनात्म
 ना ॥ चिज्जर्बनोअहंभावभावयतीस्वसंस्थिता ॥ ३ ॥ ० ॥ रयस्त्वस्याश्रितेर्जीवो जीवस्याहंरुतीरय ॥ अहंरुतेरयो बुद्धिस्ततो बुद्धेर्मनोरय
 ॥ ३ १ ॥ मनससुरय भ्राणः प्राणस्यासुरगणोरय ॥ अक्षीपस्यरपोदेहोदेहस्यस्मदनोरय ॥ ० ॥ स्पन्दनकर्मससारेजरामरणपजरम् ॥ एव
 प्रवर्तितं चक्रमिदमादिविभूतिजम् ॥ १ ॥ १ ॥ अतिभासतएवात्मन्यसत्त्वमद्भवात ॥ मनागपिनसत्यात्मसुखद्वयानुवस्थितम् ॥ १ ॥ एवकर्मैदिय
 सय शब्दसिपयज्यासुमनोरगिनिविद्यायसुपुमसहरीनिकारायासाक्षिसिक्विसापरमरिचिन् ॥ एवरासनपिपुटीसाक्षिचरिचिचिच्यद्वटम्येतिभाष ॥ ३ १ ॥ एवकर्मैदिय
 रवकिनिक्कसकस्यात्मनोरहितम्याडिप्यसाक्षितयाप्यात्मबिबिबेचनीयत्याह ॥ क्रियोन्मुखत्वमिति ॥ ३ ५ ॥ एवार्थार्थबिभ्रसर्बैतस्फुर्ते साक्षिचिन्मा अत्मकत्वैर्ब
 द्धतस्यापेकाच्यत्तबिभिरुक्तिमित्याह ॥ चिदिति ॥ पयास्तदकदितास्वीतर्गतवनगिरिनद्यादितिभियसन्निर्भोधनेतद्व ॥ ३ ६ ॥ विकारादिविबजितमिदंमिदंमिदंमिदंमिदंमिदं
 जम् ॥ अथिहातत्त्वात्मनाविकारादिविबजितमिति ॥ ३ ७ ॥ चिद्व्यवजगत्त नोअहमजबाल्लभावापयतीतीत्यस्यद्वेस्थितामवनीत्यर्थ ॥ ३ ८ ॥ इदानीचित्तोव
 चिःसखेरेपरपरारोक्तस्यन्याह ॥ एवमतिद्वान्याह ॥ ३ ९ ॥ स्पन्दनकर्मैदियजम् ॥ ३ ९ ॥ एवमतिद्वान्याह ॥ ३ ९ ॥ एवमतिद्वान्याह ॥ ३ ९ ॥ एवमतिद्वान्याह ॥ ३ ९ ॥ एवमतिद्वान्याह ॥ ३ ९ ॥
 चिद्व्यवजगत्त नोअहमजबाल्लभावापयतीतीत्यस्यद्वेस्थितामवनीत्यर्थ ॥ ३ ८ ॥ इदानीचित्तोव
 चिःसखेरेपरपरारोक्तस्यन्याह ॥ एवमतिद्वान्याह ॥ ३ ९ ॥ स्पन्दनकर्मैदियजम् ॥ ३ ९ ॥ एवमतिद्वान्याह ॥ ३ ९ ॥ एवमतिद्वान्याह ॥ ३ ९ ॥ एवमतिद्वान्याह ॥ ३ ९ ॥ एवमतिद्वान्याह ॥ ३ ९ ॥

मनस्तुरधःप्राणद्विहृत्कृतत्रवक्ष्यमाणार्थोपयुक्तविशेषवक्तुमुपपत्तिमाह ॥ रथइति ॥ कल्पनायामानसकल्पनायानिमित्तत्वादितिशेष ॥ तदेवदर्शयति ॥ यत्रेत्यादिना
 ॥ ४३ ॥ बलीशूत्ररूपत्वात्सर्वधारणचालनसमर्थः ॥ ४४ ॥ एवमनसोपिप्राणक्रियानिमित्तत्वमस्तीतिव्यतिरेकमुखेनाह ॥ मनसीति ॥ आकाशेहार्दोकाशसंलनिसिति ॥
 ॥ ४५ ॥ रूपयथानराजतेहृदित्यर्थः ॥ एवप्राणनिरोधादिपिमनोरुध्यतइत्याह ॥ प्राणेइति ॥ ४६ ॥ अतएवतस्यतद्रथत्वमुक्तमित्याह ॥ यत्रेति ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ क्षेप
 णयत्रविशेषः ॥ अन्यथाप्राणनिरोधेमनश्चक्षिणीयतइत्यर्थः ॥ ४९ ॥ प्राणसमष्टिव्यष्टिरूपः ॥ इदुश्चस्त्रदशाभूतमनश्च ॥ छविश्चादिकामनोवृत्तयश्च ॥ अतएवचाक्षुषादि

रथस्त्वत्रस्मृतःप्राणःकल्पनायामुनीश्वर ॥ यत्रप्राणमरुत्तत्रमननंपरितिष्ठति ॥ ४३ ॥ आलोकश्रीःस्थितायत्ररूपतत्रैवराजते ॥ प्रा
 णोबलीस्थितोयत्रतदेवपरिवेपति ॥ ४४ ॥ यक्षयातिवनंवात्यातदेवपरिघूर्णते ॥ मनस्याकाशसंलीनेनप्राणःपरिवेपति ॥ ४५ ॥ तेज
 स्यसत्तामायातेनरूपमिवराजते ॥ प्राणेप्रशतिमरुतिमरुतिमनोतनमनागपि ॥ ४६ ॥ वात्यायामुपशांतायारजोनपरिकंपते ॥ यत्रप्राणो
 मरुयातिमनस्तत्रैवतिष्ठति ॥ ४७ ॥ यत्रयत्रानुसरतिरथस्तत्रैवसारथिः ॥ प्राणसंप्रेरितंचित्तयातिदेशांतरेक्षणान् ॥ ४८ ॥ क्षेपणोन्मु
 क्तपापाणइवतत्रान्यथाक्षयि ॥ यत्रपुष्पंतत्रगंधोयत्राग्निसत्रसोऽप्यता ॥ ४९ ॥ यत्रप्राणोमरुद्यातिचत्रेदुस्तत्रतच्छ्रविः ॥ संवित्तिःपव
 नसंपदान्नाडीसंस्पर्शनश्चसः ॥ ५० ॥ संवित्तिस्फारताचित्तमनस्तत्राणकोररे ॥ सर्वत्रविद्यतेसंविद्योमस्वच्छाजडाजडे ॥ ५१ ॥ क्षुभ्यं
 तीवतुसाप्राणस्यंदादित्यनुभूयते ॥ सत्तामात्रस्वरूपेणजडेपुसमवस्थिता ॥ ५२ ॥ प्राणसंबोधितावेत्तिवेदनात्मतयाजडे ॥ नानास्फा
 रसमुद्भासैर्यःपूर्वपरिवलगति ॥ ५३ ॥ प्राणेतीतेत्वमननःसएवाशुनवेपति ॥ पुर्यष्टकेचिलरमस्वेमुनेप्रतिबिंबलि ॥ ५४ ॥ आदर्शएव
 प्रतिमाहश्यतेनोपलादिषु ॥ मनःपुर्यष्टकंविद्धिसर्वकार्यैककारणम् ॥ तदेवभेदैःकथितमन्यैःस्वाशयकल्पितैः ॥ ५५ ॥

सचित्तपुत्रत्येकवायोरपिनिमित्ततामाह्योपदेशितित्याशयनाह ॥ सवित्तिरिति ॥ सर्वांगेष्वन्वस्रप्रवेशार्थसर्वनाडीसस्पर्शनश्चसपवन ॥ ५० ॥ चित्तमनोघञ्जित्तिगशरीरा
 लकेतस्मिन्प्राणकोटोरचित्तोविवप्रतिबिंबभावेनद्विगुणीकरणनस्कारतापित्तस्मादेवोपपत्तेत्याह ॥ सवितीति ॥ ५१ ॥ तत्रोपपत्तिमाह ॥ क्षुभ्यतीति ॥ स्फुटाभिव्यक्त्यासं
 चलनीवयतोलिगेचिदनुभूयतेइत्यर्थः ॥ ५२ ॥ जडेपिदेहप्राणसंबोधितासतीसर्गादिवेदनात्मतयाआध्यासिकचित्तादात्म्ययत्नेनेवेत्ति ॥ योदेहःपूर्वजीवनदशायापरिवलगति
 व्यवहरति ॥ ५३ ॥ सएवनेवपतिनकपते ॥ ग्रातःकरणप्राणज्ञानकर्मद्विधैयुतम् ॥ अविद्याकामकर्माद्व्यलिगपुंयष्टकविदुः ॥ तस्मिन्पुंयष्टके ॥ ५४ ॥ ननुप्राणनिमित्तोम
 नसिचिद्यतिविवउक्तइदानीदुपुर्यष्टकेसउच्यतेतत्कथनविरोधस्तत्राह ॥ मनइति ॥ अन्यैराचार्यैःस्वाशयकल्पितैःशिष्यबोधनोपायैः ॥ ५५ ॥

9 पुलकान्तरेप्राणसंबोधितोवेत्तिवेदनात्मतयाजड इतिमूलपाठस्तदनुरूपोजडोपिदेहःप्राणसंबोधितःसद्दत्त्वादिटीकापाठश्चोपलभ्यते

बुद्ध्यादिप्रयायाज्ञानेन्द्रियप्रयोजनेषु च प्रतिबिम्बार्पणेनासाधारणनिमित्तमित्याशयेनाह ॥ सर्वस्थयेति ॥ आलरूपयाचिच्छस्यैव स्फुरति स्वरप्रथमासमर्थो भवति ॥ ननु नौति
 कलाद्भवत्समावेस्थितजीवोपाधिभूतलग्नमद्रव्यस्वभावद्वल्लक्षणसकाशात्कथं प्रतिबिम्बमादत्तेद्रव्यस्यैव प्रतिबिम्बननियमदर्शनादिति चेत्तत्राह ॥ मुकुरदिति ॥ मुकुरेणद्रव्य
 स्वभावेऽस्थितादपि गुणक्रियाजाल्यादेः प्रतिबिम्बोपाधिभूतान्द्रव्यादेव प्रतिबिम्बोभास्यदिति नियमइत्यर्थः ॥ ७ ॥ यद्विभक्तप्रतिबिम्बोपाधिस्तर्हि कथं तस्य अज्ञाननिद्रालस्यादिजा
 इयानुभवः न हि स्युः प्रतिबिम्बे आस्वरातासम्भवइत्याशयक्याह ॥ प्रतिस्थितेति ॥ ८ ॥ चित्तत्वचित्तधर्मजाड्यामालिन्यादि ॥ सुमहाव्याधि लक्षण इति शब्दादिरिव ॥ ९ ॥ चित्ततादा
 स्याध्यासाच्चित्तधर्मैव्यादिप्रतिबिम्बानतादास्याध्यासात्तद्धर्मैव स चलने हेतुत्वमप्यस्याः सिद्धमित्याह ॥ जाडयेति ॥ वातशक्तिः प्राणस्तत्तादास्यापच्यतस्मानतया ॥ १० ॥
 कर्मालनाउकरीत्याक्रियात्वाभावत्वमापन्नेन मनसामननशक्तिमता ॥ उपाधिपरश्रयाद्गरोकेणागत्यतनेनाथानौकालाभनिबद्धधीषटाधुपाधिपरशरोनवायुनौकास्याः
 सर्वस्थयात्मशस्यैव जीवोपाधिरूपस्य लम् ॥ मुकुरो विम्बमादत्तेद्रव्यात्मन्यस्थितादपि ॥ ७ ॥ प्रविस्मृतस्वभावत्वार्ज्जो विभोजडतांगतः ॥
 मोहाद्विस्मृतभावत्वान्द्रुद्रतामिव स हि जः ॥ ८ ॥ प्रविस्मृतस्वभावत्वार्ज्जो विभोजडतांगतः ॥ ७ ॥ प्रविस्मृतस्वभावत्वार्ज्जो विभोजडतांगतः ॥
 ॥ ९ ॥ जाडयावशयादेहावातशक्तिसमानया ॥ संचाल्यते तदनयावारीव वीचिमालया ॥ १० ॥ कर्मालनावरोकेण जीवो विनमनसामु
 ना ॥ चाल्यते देहयंत्राणि पाषाणा इव वायुना ॥ ११ ॥ शरीरशकटानां हि कर्षणे परमात्मना ॥ मनः प्राणो दोषो ब्रह्मरुतौ कर्मरुतौ दृष्टौ ॥ १२ ॥
 चिज्जटं तूरिकृत्य रूपं जीवत्वमेत्य च ॥ मनोरथमुपास्य ब्रह्मण तुरंगमम् ॥ १३ ॥ क्वचिज्जातपदार्थत्वं क्वचिन्नष्टपदार्थताम् ॥ क्वचिद्द
 दुपदार्थत्वं क्वचिदेकपदार्थताम् ॥ १४ ॥ गतेव भिन्नेष्वेवास्येव मय्यजंतीनि जपंदम् ॥ जलतेव तरंगत्वं सैवा सदसदोदिता ॥ १५ ॥ उपजी
 व्यात्मनोरूपं परं स्फुरति वृत्तिषु ॥ आलोकमुपजीव्ये मं रूपाश्रीदृश्यगायया ॥ १६ ॥ परमात्मनि चित्तत्वे स्थिते सति निरामये ॥ जीवो जी
 वतिसालोकंदीपे सति गृहं यथा ॥ १७ ॥ आधयो व्याधयश्चैव प्रयत्यास्य प्रपीनताम् ॥ अपामिव तरंगत्वं वा चित्तस्येव फेनता ॥ १८ ॥
 पाषाणा अभिमतदेशप्रतिचाल्यते तद्वत् ॥ ११ ॥ मनः प्राणो दोषो मनः प्राणशक्तिकर्मरुतौ भृत्यौ बलीवर्द्धौ वा ॥ १२ ॥ स्वामव्यवहारसाधारणयायमनस एव रथत्वकल्प्यमुख्यामु
 ल्यप्राणानां तुरंगमत्वमित्याशयेनाह ॥ चिदिति ॥ १३ ॥ क्वचिज्जातपदार्थत्वमाविर्भूतपदार्थत्वबहुपदार्थत्व च ॥ क्वचिन्नष्टपदार्थत्वमाविर्भूतपदार्थतां तिरोभूतसर्वपदार्थ
 तौ अविद्यैकपदार्थतां च गते वेति परेणाव्ययः ॥ १४ ॥ किसादुपधेधिभावेनेव जीवजगद्भावेन परिणामान्न टानेत्याह ॥ अस्तीति ॥ एवं परिणतापि निजपारमार्थिकवपुः स्वरूप
 मयजंती सती तत्त्वदशा असजापदिव्यवहारदशाप्यसत्त्वमद्वचआउदिता ईषद्विकसितेत्यर्थः ॥ १५ ॥ आत्मन्यध्यस्तत्वादेवात्मसामेवोपजीव्यमनोवृत्तिप्रतिफलिताम्
 चिद्दृष्टैरेव मनोरूपं जीवजगद्वयथतइत्याह ॥ उपजीव्येति ॥ १६ ॥ चिदेव तत्त्वं पारमार्थिकरूपं यस्य तथा विधे ॥ १७ ॥ एवदेहेष्टाहेतुताचित्त उपपदिता इदानीतस्यादेहां
 तरप्राप्ति प्रकारवर्तुवैराग्याय च देहनिमित्तदुःखानि मपचयति ॥ आधयइत्यादिना ॥ १८ ॥

१ अत्र टीकानुरोधेन (वपुः) इति पाठोपेक्षित इति भाति

वैषम्यैर्यद् त्वादि ॥ १० ॥ अग्रदे ॥ यथाकुर्यादीभि स्वप्रकारित्वावर्धमैधिसिरोधानम्लानिस्वङ्घितत्वाविषययद्दृष्टस्यापूरितद्वत् ॥ २० ॥ ध्यवतीहानानधिकृतयोनि
 प्यनती ॥ स्पर्शनोरितिनुमोमावच्छादित ॥ यथापनेनमदिराविसदजाब्जेनपराभूतपुरुष स्वप्नाविनास्वागावदलननविदितानुसधसतद्वत् ॥ २१ ॥ कषताहिंशितोमोहो
 नश्यतिदश ॥ प्राप्येति ॥ यथायथाविषयनमोहरोजनु कालेनस्वकर्मस्मरणप्राप्यनिर्मोहोप्रथतितद्वत् ॥ २२ ॥ इदानीविहत्यागप्रकारवक्तुमुपक्रमते ॥ येति ॥ यथावातस्य
 प्राणस्यस्यैरान्क अगतविद्यामानबापाङ्घ्रिगोपाधिद्वाराप्रविष्टजीवसविवाहद्विलगस्योपसहारेणप्रमोषतोनिमित्ताद्धल्लापादोदन्नुसधाननकरोति ॥ यथाकुष्ठोगलितानामगु
 न्याहीनस्यैरणनकोतितद्वत् ॥ तदाह देस्थितशुशुबापास्थानेवाणितपद्मप्रमाणसचारानुकूलतयानस्फुरतिनकपतेइतिपरेणाश्वय ॥ २३ ॥ यथायज्ञोम्नस्विगुभिरपराभूट
 आधियाधिमिराकीर्णशरीराभोजपट्टपट ॥ जीवोवैषम्यमायातितरगत्वैययापय ॥ १९ ॥ चिच्छक्ति सर्वशक्तित्वान्नाहचिदितिप्रा
 वनात् ॥ अत्रमवैतिवैषम्यमूर्धादभिरिवाद्भुदे ॥ २० ॥ वैवश्वाङ्घ्रवतीमौठ्याभविदत्यात्मसविदम् ॥ घनजाह्यपराभूत स्वागावदलन
 यया ॥ २१ ॥ प्राप्यचाप्यनुसधानमस्यामाहोविनस्यति ॥ घनमोहरोजनु स्वकार्यस्मरणयया ॥ २२ ॥ यदागसविदांवातस्यदशक्ति
 प्रमोपत ॥ नकरोत्यनुसंधानकुष्ठीर्यदेपणयया ॥ २३ ॥ असवित्स्वदतोदेपद्मपत्रंद्धटिस्थितम् ॥ नस्फुरत्यपराभूटद्वारुपात्रंयथाव
 दि ॥ २४ ॥ नि स्पदपद्मपत्रैत प्राणाशान्तिप्रयात्यमी ॥ तालदतेययाऽस्यदेवहिपवनशक्य ॥ २५ ॥ प्राणशान्तिरस्पर्शजीवोनिष्पू
 मूरुनाम् ॥ यानिगांतेनमोवायोनहसत्वयथारज ॥ २६ ॥ विरजविगताधारमनोहिशिष्यतेमुने ॥ तिष्ठत्यात्मपदलब्ध्वाजलादितरुबी
 जवत् ॥ २७ ॥ इतिवैकल्यमायाते कारणोधि समत ॥ पुर्यष्टकेशमयातेदेह पततिनिश्चल ॥ २८ ॥ चिच्चैत्यचेतनाम्नोहास्त्वपदमायाति
 वामना ॥ तदोरितास्मर्यतरन्यद्विस्मरतिस्वयम् ॥ २९ ॥ हृत्पद्मपत्रस्फुरणात्स्फुर्युष्टकभवेत् ॥ हृत्पद्मयत्रेवहनाहुदेपुर्यष्टकक्षयि
 ॥ ३० ॥ देहपुर्यष्टकरुयावदस्तितावत्सजीवति ॥ शान्तिपुर्यष्टकेहोहृत्तइत्युच्यतेद्विज ॥ ३१ ॥

शान्तिरस्पर्शादित्यपिपठ

परस्परविरुद्धानां वातपित्तकफास्थानामलांशोराग्निवासानामलानां च संवो वातप्रकोपात् शश्यादिकतेदेहच्छेदेऽग्निद्विवशाच्च ॥ अर्भ्यतरेदहमध्ये ॥ ३२ ॥ वातयत्रेव्यज
नादौ ॥ ३३ ॥ स्वस्वसविति सव ल्यासद्वशात् ॥ वैवश्यमरणादिदु स्वसहसम् ॥ सर्वैकान्याकियत्तर् कालेश्चमत्ययविधानान्चित्यदेति च्छेदसम् ॥ ३४ ॥ अतएवभोगोवासाना
शुच्येषुतस्तकल्याभावान्दृश्युवशतेत्याह ॥ वासनेति ॥ विमलारागादिमलरहिता ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ व्योममरुतिहृद्योमवायीप्राणे ॥ ३७ ॥ एवलीनस्यमनसपुन स्वर्गनरका
दिभोजकादृष्टप्रबोधितस्यहार्दकाशेषवक्षुष्टोवामूर्ध्निवाअन्येभ्योवाशरीरदेशेभ्योनिर्गमनयमलोकादिगमनस्वर्गनरकभोगादिक्लेश्चल्यनवतनुवाह स्वर्गादयोनामान्यसती
त्याशयेनाह ॥ ह्युचिरेति ॥ ह्युचिरमनादिकालादभ्यस्तल्लसन्नोद्योग्यशरीरादिजावोयेम ॥ यन्नत्रेतिस्वर्गादिनियतदेशस्तन्निराकरणार्थम् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ तस्यादेहातरप्र
विरुद्धमलसंबोधाच्छुद्धभेददशावशात् ॥ नप्रस्फुरतिहृत्पद्मयंत्रमभ्यंतरयदा ॥ ३२ ॥ तदापुय्यपृक्कंशांतिमुपतिगगनेशनः ॥ संरोधिते
वातयंत्रेयथापवनसततिः ॥ ३३ ॥ स्वसंवित्तिवशाज्जीवोवैवश्यमुपगच्छति ॥ पद्मयंत्रशरीरस्यंप्रवाहंयतिनित्यदा ॥ ३४ ॥ वासाना
विमलायेषां हृदयान्नापसर्पति ॥ स्थिरैकरूपजीवास्तेजीवन्मुक्ताश्चिरायुपः ॥ ३५ ॥ संरुद्धेपद्मयंत्रेहिप्राणेशांतिमुपागत ॥ दहःप्रतत्य
धैर्योयंकाष्ठलोष्टसःक्षितौ ॥ ३६ ॥ यथैवव्योममरुतिनीनंपुय्यपृक्कंभवेत् ॥ तथैवतत्रैवतदालयमेतिमनोमुने ॥ ३७ ॥ मुचिराभ्यस्तभा
वंतुवासानाखचितमनः ॥ यन्नत्रअमत्स्वर्गनरकादिप्रपश्यति ॥ ३८ ॥ शरीरंशवतामेतिमनोमारुतवर्जितम् ॥ गतगृहजनंदूरंगृहंसंश्र
न्यतामिव ॥ ३९ ॥ सर्वगाचिच्चेतनतोजीवीभूयमनःस्थिता ॥ पुय्यपृक्कवपुर्भूत्वासातिवाङ्गिकदेहिनी ॥ ४० ॥ तस्मात्प्रपंचकंचित्तंकांडी
कृत्यव्यवस्थिता ॥ स्वप्नअमवदाकारंभावास्थूलंप्रपश्यति ॥ ४१ ॥ इदमभावनयापथात्तत्रैवरसशालिनी ॥ आतिवाहिकदेहत्वंविस्मर
त्यखिलक्षणान् ॥ ४२ ॥ असत्येशरीरेस्मिन्कृतकृत्रिमभावना ॥ नयत्यसत्यं सत्यत्वंसत्यं चासत्यतामपि ॥ ४३ ॥ सर्वगाहिविचिदंशनजी
वीभूचाभवन्नमनः ॥ मनःपुय्यपृक्करथमाकामतिततो जगत् ॥ ४४ ॥ पुय्यपृक्कवातमर्चदेहमुथापयत्यलम् ॥ हृत्स्यंदिवेतालडवजीवतीत्यु
च्यतेतदा ॥ ४५ ॥ क्षीणेपुय्यपृक्केचित्तंयदाव्योमनिलीयते ॥ तदास्फुरतिदेहोयंमृतइत्युच्यतेपिच ॥ ४६ ॥ स्वभावशतोजीवोविस्मृत्या
शक्तिरुच्छति ॥ वैवश्याकालवशतःपर्णजर्जरतामिव ॥ ४७ ॥

दणकममाह ॥ सर्वगेति ॥ संवंगब्रह्मचिदेव ॥ अनेनजीविनात्मनानुप्रविश्यनामरूपेव्याकरवाणीतिश्रुत्यकचेत्याकारानुप्रवेशत्रेतेनत ॥ ४० ॥ तन्वात्राणिमुह्यमभूतानितेपाप
चानासधातात्कचित्तमातिवाहिकेदेहास्थपुय्यपृक्कम् ॥ ४१ ॥ रसशालिनीअहोताराक्तिमती ॥ ४२ ॥ अस्मिन्कृत्कलक्षणेस्थूलदेहे ॥ असत्यजगत्सत्य
त्वनयतिआरोपेजपापयति ॥ सत्यंस्वीयब्रह्मभावअसत्यतानास्तिनमानीतिस्वपतीतिधोम्यताम् ॥ ४३ ॥ चित्तसरणेकममाह ॥ सर्वगेति ॥ अशेनवृद्धिप्रतिधितिशेन
॥ ४४ ॥ वातमयसूत्रभूतप्राणप्रचुरम् ॥ यदाउत्थापयतिददाहृदिप्रविश्यस्पर्शीस्पदनशीलोवेतालोयस्यतथाविध-शवद्वज्जीवतीत्युच्यतेअनैरित्यर्थः ॥ ४५ ॥ व्योमनिहाई
कारश्रेष्ठानि ॥ स्फुरतिकोष्ठलोटादिवदचेतनःस्फुटोभवति ॥ ४६ ॥ स्वस्याजामरान्नरूपताविस्तृत्यजरददेहगतामशक्तिस्त्यक्छेतिप्रामेति ॥ ४७ ॥

नवजयीवज्रगदाद्विद्वैतप्रमाणेरुपपादयितुं प्रवृत्ताः किमुमेवादानादिकालादारभ्य भौत्याप्रसक्तं तदध्यारोपेसर्गादीयत्कामकर्मवास
नादिनिमित्तकारणानात्त्राविद्याभ्युपदानकारणानां विषयद्विकल्पव्यव्यटिसमष्टिस्थूलसूक्ष्मादिविभागकोशभेदादीनां कल्पनंतत्सर्वस्वयमसत्यमपिसत्यवस्तुपरिचयोपायत
याश्रुत्याकल्पितपरमार्थसत्यप्रयोजनाविस्वासाजननायलोकदृशौषोपपत्तिभिः शास्त्रेषुसमर्थ्यते ॥ परिचितुं तु सर्वोत्पत्तिके
सर्वप्रतीचितस्याद्वितीयताबोधनाय परमार्थदृष्टिमेवावलम्ब्यापोयत एवेति तस्मिन्नेकत्वमभ्युपेत्य तद्विद्वद्विस्वासाभोद्भवानतव स्वाभ्युपगतविरुद्धसिद्धांतविरुद्धचेतिकथनपरस्य
सीत्याशयेन श्री जगन्नाथसमाधत्ते ॥ सर्वशक्तीत्यादिना ॥ यदाब्रह्मव्यवहारदशासर्वशक्तिपरमार्थदृष्टिशानुएकसदेवविद्यत इति व्ययस्थितदृष्टिद्वयमगीकृतं तदाद्विलोक्यलक्षणयाः
कलायाः सर्वशक्त्येकदेशादुद्योयस्य तथा विस्वादाक्षेपो निमूल एव ॥ हियस्माद्यवहारदशा अध्यारोपपरमाल्पदशाऽपवाद् ॥ नतावद्यावहारदृष्टया ॥ य सर्वज्ञः स सर्वविद्यस्य
ज्ञानमयतप इति श्रुत्योपपादितात्सर्वज्ञात्सर्वशक्तिमती जीवजगद्गैतगमो नुपपन्नः ॥ यमिहाहकमानेन तस्य तस्वभावस्यैव निर्णयात् ॥ तदेतद्ब्रह्मापूर्वमनपरमनतरमवास्तम ॥ यत्र
नान्यस्य यतिना न्यच्छृणोति नान्यद्विजानाति स भूमेति श्रुतिर्वादी शतपरमार्थदृष्टिगम्ये तु न कदाचिदपि हिल्लत द्विरोध्ये कत्ववाप्रसक्तमिति तत्र तदनुपपत्त्युद्भावननिमूलमेवेत्यर्थः ॥ ३ ॥

॥ श्री ईश्वर उवाच ॥ सर्वशक्तिहितह्रस्वसदेकं विद्यते यदा ॥ तदानि मूल एवायं द्वित्वैकत्वकलादयः ॥ ३ ॥ सति द्वित्वे किलैकं स्यात्सत्ये
कत्वे द्विरूपता ॥ कले ह्ये अपि चिद्रूपे चिद्रूपत्वात्तदप्यसत् ॥ ४ ॥ एकाभावादभावोत्र एकत्वद्वित्वयोर्द्वयोः ॥ एकं विनान द्वितीयं न द्वितीयं वि
नैकता ॥ ५ ॥ कार्यकारणयोरेकसारत्वादेकरूपता ॥ फलांतस्यापि बीजादेर्विकारदिह कल्पना ॥ ६ ॥ चित्त्वं चेत्यविकल्पेन स्वयं स्फुरति
तन्मयम् ॥ विकारदित्देवांतस्सारत्वान्नभिद्यते ॥ ७ ॥

ननु नेह नानास्ति किंचन ननु तद्विनीयमस्ति ततो न्यद्विभक्तम् विभुचिदानन्दमरूपमद्भुतमित्यादिश्रुतिभिर्द्वित्वमेव निषिध्यते नैकत्वमित्यविरुद्धमेकत्वकथं द्वित्वतुल्यकक्षतयानि वि
ज्यते तत्राह ॥ सतीति ॥ सति प्रसिद्धे द्वित्वे तद्व्यावृत्तये एकत्वकल्प्यते सति चैकत्वे तदेकत्वात्तरसहितद्वित्वमितिकल्प्यत इति परस्परसापेक्षकल्पनत्वात्तुल्यकक्षे एवते ॥ तत्रैकत्व
लक्षणधर्मस्यापि तदतिरिक्तस्य कल्पने चिदेकारस्य व्याघातप्रसंगान्तदप्यसदेवेत्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ इदानीं व्यवहारपरमार्थदृष्ट्योरुपदेशादिव्यवहाराय मिश्रणे पिसत्तद्विध्यकल्पना
नपरमार्थसति व्यावहारिकसत्तया जीवजगद्गैतविरोध इत्याह ॥ कार्यति ॥ बीजाक्षेपुन फलांतस्थयथास एवायमिति प्रत्यभिज्ञायमानैकत्वभावे अनुगतद्रव्ये विकारानानात्वक
ल्पनात्तदुपपत्तयेत्यर्थः ॥ ६ ॥ यदितु सर्वविकाराणापरमार्थसत्ताव्यतिरिक्ताव्यावहारिकसत्तानामभ्युपेत्य तदेतदासुरतद्वैतचिद्विकल्प एव फलित इति राहुशिरोद्वैतविरोधोद्भावनतुल्य
त्वदाक्षेपद्वयाराधेनाह ॥ चित्त्वमिति ॥ अतस्स एव सारः परमार्थोयस्य तत्त्वात् ॥ एवं च मायातत्कार्याणां पृथक्सत्वपक्षः अपृथक्सत्वपक्षः असत्वपक्षस्तृतीयविधा पक्षो वा ना
नवादिकल्पितप्रधानपरमाणुक्षणाक्षिणिकविज्ञानगुण्यतादिपक्षो वायः कश्चिद्व्यवस्थाभ्युपगम्यत तथाप्यसगद्भव्यस्य भास्पर्शाससर्वोपि चिदधीनसिद्धिकश्चिद्विकल्पमात्र
मिति चित्तकदापि बहुधमसक्तिरेव यत्र दुर्लभातत्रानिसौक्ष्मोद्भावनदूरनिरस्तमेवेति भावः ॥ ७ ॥

नत्मात्त्वबापपारयत् ॥ विकारादीति ॥ यतोपयद्ब्रह्माविकारालक्षणसादाश्रयपटाविलक्षणश्रवणविकल्पस्ततः सहस्रान सकाशादेवोधायाधिविभूयजलाहरणाद्यर्थक्रियाका
 एतादिभि सार्थकत्राभोगपयवगानयति ॥ भोगश्चिद्वसानेनैवेति तन्मात्रसारतेत्यय ॥ ८ ॥ एवजगतोविकल्पनामात्रत्वेकेचिआरुतरगादयोम्यावहारिका गरुमरी
 चिनादरगा यानिमासिका संध्यपुप्रशाराणाद्यस्त्यतासतदत्ववतर्खिलक्षणविकस्योप्यस्यैवेत्याह ॥ तरगादिति ॥ यस्त्यत्तत्रचिद्व शशादुन्नोदीहियथाचंक्रोपि
 प्रवचनित्यस्त्ययेसल्लस्रिद्विद्वान्तर्गतोत्पन्नकस्मिन्तयेतरगाली समा सरीलोपिशाराश्रगसम स्वतोसत्वस्यब्रह्मसत्तयासत्वकल्पनस्यचप्रिष्वपिसाम्याविस्यय
 ॥ ९ ॥ यत्प्रजगत्यबोधोपकृत सबपद्यानपरस्परम्यादन्तिलक्षणोम्यबच्छेदलवस्तुबो धस्त स्वसाक्षात्कारएवसधनेस्फुटितशकलानिसधनेनैवेकतामयति ॥ तत्रइदोरोविष
 पेहागिश्चरन्निभूनुपपन्नासै अलसाध्यनास्ति ॥ यत् अनण्णतेअज्ञानत्रयोवाभ्यापृक्तिसहस्रावपिअपरोक्षयमसिद्धंम्यबच्छेदाद्विदुच्छेदमित्यर्थ ॥ १० ॥ तत्त्वदशाद
 विकारादिविकल्पोयंततउत्यायवस्तुपु ॥ यातिसायकर्तानानाकायकारणतादिभि ॥ ८ ॥ तरंगा सलिलेयेपितोयेरीलस्यतेसमा ॥ श
 शरंमम मोपियस्यसत्य शशांक्र ॥ ९ ॥ वस्तुत्रोधात्रसंधत्तेत्रालवागविकल्पने ॥ व्यवच्छेदादिदुन्दुधेवचोवाध्यात्किलद्विज
 ॥ १० ॥ ब्रह्मण मर्वशकित्वतत्त्वतानविभियते ॥ तरगाकणकछोलजलौघहववारिण ॥ ११ ॥ पुष्पपल्लवपत्रादिलतायानेतरयथा ॥
 द्विकल्पजगत्त्वादित्वंत्वाद्भव्यथाचिते ॥ १२ ॥ देशकालविकारादि कृतोभेदश्चित्तसुय ॥ तच्चिदंतदमत्त्वोक्तनप्रश्नोत्रतवोचित
 ॥ १३ ॥ देशकालक्रियासत्तानियत्यायाश्रकय ॥ चिदात्मिकाएवचित सत्वात्सपतिता स्वत ॥ १४ ॥ चित्तत्त्वचित्तचेत्येहचिद्विद्विषाद्य
 भिधास्तुता ॥ ययावीध्यापमिधाईस्थितमनुतरगकम् ॥ १५ ॥ असंभवत्तरंगस्यचिद्विलासमहांबुधे ॥ तरगितत्वमिवयत्तत्तावच्छेत्त्य
 सगिता ॥ १६ ॥ तदेतत्परमब्रह्मसत्येश्वरशिवादिभि ॥ शून्यैरुपरमात्मादिनामभिधरिगीयते ॥ १७ ॥ एवरूपपदातीतयद्रूपपरमात्म
 न ॥ यजुनामाहममलविषयोनिगिरांचतत् ॥ १८ ॥

शानुप्रत्यय सर्वशक्ति त्वमर्षजगदाकारमायिकल्पंस्वप्नानस्वतोनविभिच्येतैर्धिवतिरोभाबतीत्यर्थ ॥ ११ ॥ तथाच अपागादपेरमित्त्वभाचारंप्रणविकारोनामधेयश्रीणिह
 यार्णालेहसत्यमितिप्रतिदिशितप्यायेनलगायैक्यशरनिरीयुष्पपुष्पवादिभेदानामिवतस्वरनिजगद्भवानामप्यकृतत्वद्यश्रोनिरालभनदस्याह ॥ पुष्पेत्यादिना ॥ १२ ॥ यो
 भ्र एतन्मन्त्रचिन्नेरेवच इत्येवनालितपद्विलकयमुपागतमित्येतत्त्वया असत्योक्तम् ॥ अथअसद्विषयेतवमभानोश्चित्तइत्यर्थ ॥ १३ ॥ यत्स्थितस्त्वोद्वेषसपतितासप
 यसत्ताकाअनधिब्रह्मलिकाएव ॥ १४ ॥ चिजत्त्वतीहाभ्येतेपीसमाहाशाख्यमपचच्चिन्तस्वमेव ॥ एवंब्रह्माविलासपर्यताअभिधानामपचोपिचिद्विबस्तुना ॥ अद्भुतरगक
 अद्भुतरगानुत्तरसतामाप्ययावीध्यापमिधाईस्थिततद्गत् ॥ १५ ॥ तरंगितत्वमिवयद्विगतनेतरेवेत्यसंधइत्यर्थ ॥ १६ ॥ रूप्यपदेनअसहायवमपआसीदितिभुतिस्यमस
 त्परलस्यते ॥ १७ ॥ तत्स्वरपरमार्थतलेरेवेत्याह ॥ एवमिति ॥ ह्यप्यप्यिद्वानिनाभानिचरतीत्यत् अहम् ॥ तृशाब्दपुरोदस्यनामसाकाररूपम्याहस्यर्थ ॥ तदगिरांवाचां
 बाल्यनवाचनविषय ॥ १८ ॥

॥ २९ ॥ अनेकस्यजगतोपि ॥ ३० ॥ ३१ ॥ असकल्पात्क्षयोपस्यतथाविधम् ॥ किंप्रसिद्धम् ॥ ३२ ॥ किञ्चित्यर्थेयथाशास्त्र ॥ सकल्पनेमानसमयमेनरचनेच्छेरा श्रमास्ति
ननुसकल्पस्यविनाराने ॥ औदासीन्यमाधेणस्वतएवतस्तिद्धे ॥ प्रसिद्धभाषमर्थइत्याह ॥ सकल्पस्यसदिति ॥ गधर्वोभ्रमनस्तनपुण्यानोरथरचितपुण्यां घटीसकल्पस्यएवासभा
वितरचनासमर्थत्वापशोद्विधिशिशीप्रसिद्धोनुताक्षयइत्यर्थ ॥ ३३ ॥ कथयमाच्छेरा ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ उच्चै सर्वगुणाच्छेदेनदोनोयानेस्वितोपीतिशेष ॥ नपरिक्षीणच्छेरो

अद्वित्ववेदनाद्वित्वमात्मनोपिनिवर्त्तते ॥ नफरोमीतिसकल्यात्युरुपस्येवकठंता ॥ २९ ॥ द्वित्वसकल्पतोद्वित्वमेकस्यैवप्रवर्त्तते ॥ अद्वित्व
सविठाद्वित्वमनकस्यापिनस्यति ॥ ३० ॥ परमात्मतयाद्वित्वनकिलात्मनिविद्यते ॥ अविकारादिमत्त्वेनमवगत्वेनसर्वदा ॥ ३१ ॥ यस्त्व
सरूपरचितमसकल्पस्यह्यहितम् ॥ यथामुनेमनोरज्यंगधर्वनगरयथा ॥ ३२ ॥ तथासकल्पनेच्छेरोनसकल्पविनाशने ॥ सकल्पयक्षो
गधर्वंपुण्यां स्पृष्टानतुक्षये ॥ ३३ ॥ पुष्टमकल्पमात्रेणयदिददु खमागतम् ॥ तदसंकल्पमात्रेणक्षयिकात्रकटयना ॥ ३४ ॥ यत्किञ्चिदपि
सकल्पनरोदु खानिमज्जति ॥ किञ्चिदपिसकल्पस्यसुखमन्ययमन्युते ॥ ३५ ॥ सकल्पव्यालनिकुतानयदातवंचेतना ॥ नतदानदनाद्या
नेत्वमुच्चै परिराजसे ॥ ३६ ॥ स्वविवेकानिलै रुत्वाभकल्पजलदक्षयम् ॥ परानिर्मलतामेहिशरटीवनमोतरम् ॥ ३७ ॥ सकल्पसरित
मत्तामणिमत्रेणशोपय ॥ तत्रोत्थमानमात्मानंसमाश्वास्यभवा मना ॥ ३८ ॥ सकल्पानिलनिधूतभ्रांतपणवृणाशवन् ॥ भृताकाशो
चिठात्मानमवलंब्यविलाफय ॥ ३९ ॥ स्वसकल्पनकालुष्यविनिवार्यात्मनात्मन ॥ परप्रसादमासापपरमानदवान्भव ॥ ४० ॥ सर्वश
क्तिमयोत्यात्मायपयाभावयत्यलम् ॥ तत्तयापस्थितदास्वसकल्पविजृम्भितम् ॥ ४१ ॥ संकल्पमात्रमेवेदजगन्मिथ्यात्वमुत्थितम् ॥ अ
र्मकल्पनमात्रेणत्रात्मनकालिपिविहीयते ॥ ४२ ॥ संकल्पवातवलितजन्मजालकटवरुम् ॥ असकल्पानिलस्मगालिश्चाम्यतिपरपदे ॥ ४३ ॥ वृ
ष्णाकरजलतिकामिमारुद्रिमुपागताम् ॥ सकल्पमूलोद्धरणाल्परिशोषवतीकुरु ॥ ४४ ॥ प्रतिभाससमुत्थानंप्रतिभासपरिक्षयम् ॥ यथाग
धर्वनगरतयासृष्टतिविभ्रम ॥ ४५ ॥ प्रभुरस्मीतिविस्मृत्यतावच्छाचतिभूमिप ॥ भूमिपोस्मीतिसंजातायावन्नास्यच्छटिस्मृति ॥ ४६ ॥
राजसे ॥ ४६ ॥ संकल्पनागेतदिकउयायलमाह ॥ स्वावधेकति ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ य
दनुब्रह्माकारणभोग्यावारेणबायथाभावयतितयापस्थति ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

ज्योतिर्भ सूर्यचंद्राग्निवाक्करणरूपैस्तमोभिरधकाराज्ञानतत्कार्यैश्चमुक्ता ॥ १३ ॥ तस्याःपूर्वपिक्षयाये विशेषास्तानाह ॥ घनंति ॥ सर्वेषांपरापरिणतिमित्युत्तरघोपमानतयास
 वधः ॥ १४ ॥ यदापूर्वभूमिकैवाभ्यासवशाद्ब्रह्मसौषुमादिवत्परापरिणतियतितादाकारोविद्यमानाशून्यशक्तिःपरमाकाशचिद्वेकघनब्रह्माकाशाभावमागतेवभूत्वाचेत्याशो
 न्मुखतात्यजतीतिपेरणान्वयः ॥ स्वतोऽभ्युत्थानशून्यताजन्यतापक्ष्याफलोतोपि विशेषइतिभावः ॥ १५ ॥ १६ ॥ क्रियाहिकालस्यकला परिच्छिन्नमवकाशासापेक्ष
 वस्त्वाकाशस्यकलाताभ्यासकलेकालताकाशतेतत्परित्यागादेवत्यक्त्वा सकलदृश्यमात्रनकलयतीतिसकलाकला व्यावर्त्तनीयजडाभावान्नाजडा अनामिकाशब्दाभिला
 पायोग्यावक्ष्यमाणविशेषणासत्ताधत्ते ॥ १७ ॥ जाधत्स्वमष्टुमिभ्यस्तुर्योविराड्हरण्यगर्भाव्याक्तेभ्यस्तुर्योशश्लेनकलिताप्रथमानाम् ॥ १८ ॥ अतएवसर्वनिमित्तक

एषैवमनसोन्मुकाविच्छक्तिःशांतिशालिनी ॥ सर्वज्योतिस्तमोमुकावितताकाशसुंदरी ॥ १३ ॥ घनसौषुप्तलेखावच्छिलांतःसन्निवे
 शवत् ॥ सैधवांतस्थरसवद्वातांतःस्पंदशक्तिवत् ॥ १४ ॥ कालेनयत्रतत्रैवपरंपरिणतियदा ॥ शून्यशक्तिरिवाकाशेशपरमाकाशागातदा
 ॥ १५ ॥ चेत्यांशोन्मुखतानून्यजत्यंब्बिवचापलम् ॥ वातलेखेवचलनंपुष्पलेखेवसौरभम् ॥ १६ ॥ कालताकाशतेत्यक्त्वासकलेस
 कलाकला ॥ नजडानाजडास्फाराधत्तेसत्तामनमिकाम् ॥ १७ ॥ दिक्कालाधनवच्छिन्नमहासत्तापदंगताम् ॥ तुर्यतुर्यांशकलितामक
 लंकामनामयाम् ॥ १८ ॥ कांचिदेवविशालाक्षसाक्षिवत्समवस्थिताम् ॥ सर्वतःसर्वदासर्वप्रकाशास्वादुतत्पराम् ॥ १९ ॥ एषाहितीया
 पदताकथितावसुव्रत ॥ तृतीयंशृणुवक्ष्यामिपदंपदविदांवर ॥ २० ॥ एषाहकेत्यवलनादनामार्थापदंगता ॥ ब्रह्माल्मेत्यादिशब्दार्थाद
 तीतोदतिकेवला ॥ २१ ॥ स्वैर्येणकालतःस्वस्थानिकलंकापरात्मना ॥ तुर्यातीतादिनामत्वादिपियातिपरंपदम् ॥ २२ ॥ सापरापरमा
 काष्ठाप्रधानंशिवभावतः ॥ चित्येकानिरवच्छेदाहृतीयापावनीस्थितिः ॥ २३ ॥

सार्वाकलिकसर्ववस्तुगोचरेभ्यःप्रकाशेभ्यःप्रथम्याःस्वादुभ्यश्चानदेभ्यश्चतत्परांतादृशोक्तोर्षवतीसृष्टहणीयतरांच ॥ १९ ॥ उक्तांतुर्यांख्यांद्धितीयभूमिकामुपसहृत्यतृतीयाव
 तारयति ॥ एयेति ॥ पदभूमिकाम् ॥ २० ॥ तस्यापूर्वपिक्षयायेविशेषास्तानाह ॥ एषेत्यादिना ॥ दृक्ब्रह्माकाराअखडवत्चित्त्येतद्व्यामन्नहृतयोर्वलनातक्षीरोदकवेदकीभा
 वान्मयतिगोचरयतीतिनामपाहकाशःअर्थात्तेगम्यतेइत्यर्थोशाशास्तदुभयशून्यतापदंगता ॥ अतएवब्रह्माल्मेत्यादिपदवाक्यार्थादीतीता ॥ तथाचसंपन्नज्ञातसमाधिगम्यैवपू
 र्वभूमिकादथलसन्नज्ञातसमाधिप्रतिष्ठगम्येतिविशेषइतिभावः ॥ २१ ॥ स्वैर्येणपदभावाविकाराहित्येनकालतोपिस्वस्थास्थिरा तमसोपिपेरेणआत्मनास्वैवनिरस्तकल
 का ॥ याअतिराधितपरंपदपरमपुरुषार्थइत्यर्थः ॥ २२ ॥ सर्वेषांपराणांपरापरमाकाष्ठाअवधिः ॥ शिवभावतःपरमंगलत्वात्सर्वैभ्योमगलेभ्यःप्रधानम् ॥ एकामुख्यानिरव
 च्छेदाविच्छित्तिरहिताचित्तिस्थितिस्तृतीयेत्यर्थः ॥ २३ ॥

अकलकस्थितिमाह ॥ शुद्धिः ॥ सत्यावाक्यसत्यावाद्येवमादिभिर्विकल्पनामशार्थैः सर्वैर्भिक्षुकाभ्यवहारेसर्वनामरूपालिकापिस्वशून्यस्वभावासेत्यर्थ ॥ ५ ॥ उक्तनि-
 च्कलकस्थितिप्रतिष्ठार्थं शुभुप्यारिभूमिकाभेदाद्दशरूपमुपक्रमते ॥ सर्वमिति ॥ सर्वपूर्णितरुपममल्लिबआकाशाभिवप्रथमविकसतीत्याकाराविकासातयाविधयास्वमायाश-
 स्याजापदत्वमपुमित्तौघटिस्थितिर्द्वारलक्षणैरप्यात्याधिभूताधिबलस्रगैर्बाभिमिमीर्षयत्तजगन्मनसैवजुगितम् ॥ ६ ॥ अतोमनश्छेदेनैवास्याच्छेदइत्याह ॥ म-
 नवेति ॥ सत्यस्थालोकाव्यासात्कारम् ॥ ७ ॥ एतत्स्वबोधेनकल्पनाभि सङ्गमनसिच्छिन्नेप्रथममस्याभूमिकायाजीवन्मुक्तस्यस्थितिर्भवतितालस्रगौनाम्नाचवर्शयति ॥ श्रुटबी-
 जापमेत्यादिना ॥ इतिनामिका जुष्टयदापयत्यप्यमीशामत्यमद्भिमानमितिबीतशोकइतिश्वेताश्वतरकाठकश्रुत्योच्छोरोम्येस्वपितनामनिर्बचनेस्वअपिदतीतिविभ्रगोवदति
 येनम्यवहनत्वाशितिनानिकेत्यर्थ ॥ यद्यप्यशुभुमावपित्वपितनामालितायापितस्वबाधेनाज्ञानछिगाविधाधायस्योपधेयस्यामविद्यायालयलयाोरभावावप्ययवोधक

शुद्धानिरशासत्यावासेत्यावेत्येवमादिभि ॥ विमुक्तानामशब्दार्थैः सर्वैः सर्वात्मिकापिस्वम् ॥ ५ ॥ सर्वनिरुपमंशतमनसेतच्चिभ्रमार्गं
 म् ॥ ब्रह्मेदंद्दृष्टिवक्षशक्त्याकाशविकासया ॥ ६ ॥ मनसामनसिच्छिन्नेस्वेन्द्रियावयवामनि ॥ सत्यालोकाज्जगज्जालेप्रच्छन्नेविल-
 यगते ॥ ७ ॥ छिद्यतेरीणससारकलनाकल्पनात्मिका ॥ श्रुटबीजोपमासत्ताजीवस्यइतिनामिका ॥ ८ ॥ पश्यतीनामकलितोत्सृजती
 चेरयचर्वणाम् ॥ मनोमोहाश्रुनिर्मुकाशरदाकाशकोशवत् ॥ ९ ॥ शुद्धाचिद्भावमात्रस्याचेत्यचिच्चापलगता ॥ समस्तसामान्यवती
 भवतीर्णभ्रवार्णवा ॥ १० ॥ अपुनर्भवसौपुनपदयाद्वित्यपीवरी ॥ परमासाद्यविश्रांतावितानेतेपदे ॥ ११ ॥ एतत्तेमनसिस्क्षीणे
 प्रथमकथितपदम् ॥ द्वितीयशृणुवित्रैश्रशंकेरस्या सुपावनम् ॥ १२ ॥

स्यापिशब्दस्यनित्यौत्वरूपमभ्यर्थकइतिशब्दएवावशिष्टलन्नामसप्तपद्यतित्थाव ॥ ८ ॥ एवसर्वदस्यबाधेनापरोक्षदृष्ट्याप्रपरिरोपात्परयतीइत्यपितस्यानामातरमित्याह ॥
 परयतीति ॥ केत्यव्यञ्जितविषयस्यवक्ष्यापुनपुनमीत्यानुस्मरणउत्पन्नतीत्यजती ॥ ९ ॥ प्रायेत्यचिच्चापलगतापिसप्तचित्स्वभावमात्रस्थासमस्तस्यसामान्यसत्तातद्वृत्ती
 तन्मात्रेणपरिशिष्टेयिवायम् ॥ गजेजीवहरायामेवतीर्णोत्राकार्यबोयस्याम् ॥ १० ॥ सौपुनमितिपदस्यशृणुनिरतिशयानवात्मकसुप्तंस्वलाभरूपभित्तिच्छादोग्यरुतव्युत्पत्त्यनु-
 रूपंयत्यादित्यपेक्षाशब्दजन्मानंताइतन्नामपठितस्तस्यभावपठित्ययन्मभोभियोऽखिजिनोस्कोमद्वतइतिशुभुपवर्शितलक्षणविद्भुनमपिच्छसयोमनुप्याणाराद्धइत्यावि-
 नामपुनानदादिरूप्यभानंदातरातयमृणोऽपरोक्षोऽटविषयानवसीकरमङ्गर्णबायितत्वेनश्रुतिर्दृशितनिरतिशयानवरूपपतनपीबरीश्रुतिमद्वती ॥ अथबासौपुनपवत्सहीपुन-
 स्थानस्ययत्यादित्यनिरलास्वाभिमौल्यविदेकपुनपूर्वानंइत्ययकाराशब्दपतेनपीवरी ॥ अतएवबाजन्त्यागलक्षणयानद्वास्तुमपदनामिकापित्सेतिभाष ॥ ११ ॥ उत्तरस्थान-
 बायप्यव्यञ्जितविषयवस्थानमुपवहरिति ॥ एतदिति ॥ शक्यंन्यच्छेदकीकाराह ॥ १२ ॥

ब्रह्मविष्णुहरादीनामत्रयः परमः पिता ॥ महादेवः परात्मा सौ पुण्यसी मात इयेति ॥ १ ॥ भक्तवात्सल्यातिशयान्मविकामप्रसवो धने उन्मुखो मद्भाग्यो देयेने प्रेरितः सत्त्वबहिर्विकामसेनो
 नीलन आदेस्वैचकार ॥ १ ॥ हरस्य मुखलक्षणे निर्मलत्वात्त्रिपुण्ड्रशार्दभरेवा कित्वाच्चाकाशतले उदितो हृशा चंद्रस्यार्थिप्रलक्षणनेत्राणां च यो बोधसमाधेः प्रबुद्धतोद्योतयामा
 स ॥ यथासमुद्रकान्मेघसमुद्रकान्मिसंपुटाद्वा उन्नतः अशुनाराशिरकौऽह्योतयति तद्वदित्यर्थः ॥ अकं अशुराशिरित्युल्ल विषयेयल्लच्छादसम् ॥ २ ॥ तत्र भगवास्ताच्चबो धो
 पयोगितया उपायोपेयसौरी प्रथममाह ॥ मुने इति ॥ हे मुने त्वया प्रथम मनविचारमाहूयसन्निधाप्यस्वस्य प्रतीच सत्ता पारमार्थिकरूपमेवाशुभीयता प्रमाणैर्निर्धारयताम् ॥ तत्र
 प्रतीचिअनर्थवर्हिर्मुखत्वापादनेन सर्वानर्थमूलत्वमर्थयुष्मत्स्य यो ग्यमविचिदशमाआहर ॥ यथाअचलमेवाकाशपवनः स्पृदतानयस्ता परजो जाड्यादिभाजकरोति तादृशमि
 तित्वमर्थोपमा ॥ ३ ॥ ननुत्वमर्थेषु पिद्रष्टव्यहेयमुपादेयत्ववद्भस्तिनात्कृतो नादत्तव्यतत्राह ॥ द्रष्टव्यमिति ॥ येनाश्रुतं श्रुतं भवत्यमतमतम विज्ञातं विज्ञातं भवतीत्यादिश्रुतेराल्पद
 शनैव सर्वं द्रष्टव्यानां तत्त्वतादृष्टत्वाद्दृष्टवैर्भूमैः समसहकियोजनम् ॥ तद्विदसत्त्वविदः ॥ इह भ्राति विषये ॥ ४ ॥ उपात्ता इदार्था प्रहीणा अनिष्टाश्च चित्ताश्वासनेहे
 श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ततो मूहूर्त्तैर्नहरो गौरीकमलिनीसरः ॥ मद्दिकासोन्मुखः स्वैरं विकसं व हिराददे ॥ १ ॥ इह योद्योतयामास मुख्वा
 काशतलोदितः ॥ बोधसमुद्रकादकं अशुराशिरिवोद्गतः ॥ २ ॥ श्री ईश्वर उवाच ॥ मुने मननमाहूय स्वसत्तैवाशुनीयताम् ॥ त्वमर्थ
 माहरानर्थपवनः स्पृदतमिव ॥ ३ ॥ द्रष्टव्यमिह यत्किंचित हृष्टं किंसमं भ्रमैः ॥ नहि हेयमुपादयं चेहपस्थामितद्विदः ॥ ४ ॥ शांत्यशान्तिमया
 नेता विकल्पान्दलयन्नसिः ॥ धीरोसिनायथास्थित्वात्वमेव भवचात्महृक् ॥ ५ ॥ इमां हृत्स्वदशामाशुवाद्यबोधायवापुनः ॥ समाश्रि
 त्यमदुक्तं वंशृणुष्वीस्थितेन किम् ॥ ६ ॥ इत्युक्त्वा बाध्यबोधस्त्वं मा भवेति त्रिशूलधृक् ॥ प्राणेनेदं देहगं परिस्रुरति यंत्रवत् ॥ ७ ॥ प्राण
 हीनं परिस्रंदं त्यक्त्वा त्रिषु तिसूकवत् ॥ चालनीपावनीशक्तिः शक्तिः संवेदनीचितिः ॥ ८ ॥

तुलाच्छान्तिमया स्त एव विपरीता विक्षेपहेतुत्वादाशान्तिमया स्तानेतां त्विकल्पान्दलयत्यमेव धीरः असि तिसिअन्वथातुन धीरोसि ॥ अतः आस्थित्वा आस्थाविधाय आत्मदृक्चाङ्गी
 रथमव ॥ तथा च दृश्याकारानास्कदितचिदात्मत्वभावावस्थितिरेव मुख्यः कल्पइति भावः ॥ ५ ॥ तत्र च त्वमसमर्थस्तहित्वा प्रयेकचित्कालश्रवणाद्यनुकूलं कतिपयमेव वा
 हृष्टमिह वल्लयनिर्गतत्त्वप्राप्तयेयत्स्वनकदाचिदपि प्रमादादुपरमस्येत्याह ॥ इममिति ॥ वासबोधाय सयौधयासर्वलोकस्य चक्षुर्न लिप्यते चाक्षुषैर्वासुदेषैः ॥ एकस्तथा
 सर्वभूतारत्मान् लिप्यते लोकः खेन वासइति श्रुतौ अलेपकत्वसमर्थनाय सर्वप्रचवासत्वेन दर्शितस्यात्मनो बोधाय तूष्णीमात्मलाभप्रयत्नविनास्थितेनावस्थितेन किकः पुरुषा
 र्थइत्यर्थः ॥ ६ ॥ वासाकारदर्शनामध्यवेहात्मतादर्शानमेव महान्नर्थः सर्वानर्थवीजचेति देवममत्याजयितुं भगवान् प्रवृत्त इति सिष्ठ आह ॥ इत्युक्तेति ॥ त्रिशूलधृक् इति
 प्राणुकल्पारमुक्त्वा त्रिशूलबासदेहादाबालबोधोयस्य तथाविधो मात्तवेत्याशयेन वदयमाणे देहात्मताभमनिरासोपायमाहेति पूरयित्वा व्याख्येयम् ॥ त्रुदितो वापंथोत्रान्वेष्यः ॥
 तत्र देहस्य कियाराशक्तिरिवचेतनशक्तिरपिरायते तानात्मप्रसक्तिरित्याशयेन प्राणाधीना देहचेदेत्याह ॥ प्राणेनेति ॥ ७ ॥ देहस्य चालनीचलनानुकूला क्रियाराशक्तिः पावनीपवन
 प्रयुक्ता ॥ संवेदनीशक्तिसुआत्मा चितिरेत्यर्थः ॥ ८ ॥

वेदवेदार्था सर्गादि क्रममा सामोर्वागक्रियाकलापाउपासनं देवब्रह्मन च व्यवसादनोपाद्यो वेदाश्चतद्विकारिणो जीवास्ते पर्याक्रामकमत्रामनाजननमरणाद्यनर्थजटाश्चैत्येतेषामा
वलीपक्तिरूपाविवियेते पूर्वत्रान्वय ॥ अविद्याविलासेदास्त्वानत्याहृक्कमशक्या इत्याह ॥ तत इति ॥ २० ॥ वर्णनासृक पुरुषः क्रमतदतिक्रमः समर्थ स्यात्तनूकश्चिदित्यर्थः ॥
अथवा क्रम्यत इतिक्रम प्रयोजनस्य किं प्रयोजनस्य किंचिदित्यर्थः ॥ यतो ब्रह्मविष्णुशिवोपितदधीनशरीरोपाविपरिपहाअत अयमचिदात्मा महो देवस्तेषामपि पितेत्यर्थः ॥ तथा
चार्यवर्गिर श्रुतेः ॥ ध्यायति शानप्रध्यायितव्यम् सर्वमिदं ब्रह्मविष्णुरुद्रेद्रास्ते सप्रसूयते सर्वाणि चेद्विद्याणिसहस्रैः नकारणं कारणाणां वाताध्यानाकारणनुध्यं सर्वैश्वर्येण सप
नः सर्वैश्वरश्रमुराकाशमभ्येदति ॥ पुराणे च व्युत्क्रमः ॥ त्रयस्ते कारणत्मानो जाताः साक्षान्हे श्वरात् ॥ तपसातोषोधिवातपितरपरमेश्वरम् ॥ परस्परस्माज्जायते परस्परजैवैपि

वेदवेदार्थवेदादिजीवजालजटावली ॥ ततस्तस्या अनन्तायाः प्रस्तन्यायाः पुनः पुनः ॥ २० ॥ संपन्नदेशकालायाः क्रमः स्याद्वर्णनासृकः ॥
ब्रह्मविष्णुहुरादीनामतोयंपरमः पिता ॥ २१ ॥ मूलबीजं महादेवः पृष्ठवानामिव द्रुमः ॥ सर्वसत्त्वाभिधिः सर्वः सर्वसंवेदनैककृत् ॥ २२ ॥ सर्व
सत्ताप्रदो भास्वाब्धोऽयर्थ्यश्चतद्दिदः ॥ प्रत्यक्षवस्तुविषयः सर्वत्रैव सदादितः ॥ २३ ॥ संवेदनात्मकतयागतयासर्वगोचरम् ॥ नतस्या
ह्वानमंत्रादिकिंचिदेवोपयुज्यते ॥ २४ ॥ नित्याहूतः सर्वस्थोलभ्यते सर्वतः स्वचित् ॥ आयां वस्तुदशं यातितत एव मुने शिवम् ॥ २५ ॥ स्व
रूपंसमवाप्नोति रूपालोकमनोदृशाम् ॥ आद्यं पूज्यं नमस्कार्यं स्तुत्यमर्थ्यं सुरेश्वरम् ॥ २६ ॥ एतन्तं विद्विद्वेद्यानां सीमांतं महतामपि ॥ ए
तमात्मानमालोक्य जराशोकभयापहम् ॥ संशुष्टबीजवर्जं तुर्नभूयः परिराहति ॥ २७ ॥ सकलजंतुपुत्यत्वमयप्रदं विदितमाद्यमुपास्य
मयत्नतः ॥ त्वमजमालगतं परमं पदं भवसि किंपरिमुख्यसि दृष्टिषु ॥ २८ ॥ ॥ इ० वा० दे० मो० नि० पू० महादेवस्य पूज्यसीमांतत्व
कथनं नाम पंचत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

ण इति ॥ २१ ॥ महत्यपरिच्छिन्ने आत्मज्ञानयोगैश्वर्यमहीयते पूज्यते सर्वोत्कर्षेण वर्तत इति महादेवः ॥ तथा च श्रुतिः ॥ य सर्वापुत्रावाप्यपरित्यज्यात्मा ज्ञानयोगैश्वर्यमहतिमहोयते तस्मा
दुच्यते महादेव इति ॥ सर्वेषासत्त्वानावलीनि आभाश्वयस्य ॥ २२ ॥ तद्विद्वत्परिचितवतः पूसः प्रत्यक्षप्रतीद्वियप्रतिवस्तुचस्फुद्रूपत्वात्स एव विषयोनान्यः ॥ २३ ॥ सन्निधा
नार्थमाज्ञानप्रकारानर्थचमत्राउपयुज्यते ॥ सवंगते सदास्फूर्तिरूपे तु तस्मिन्नाङ्गनमत्रयो प्रयोजनमस्तीति भावः ॥ आदिपदात्वं तेषांपनावगुणानावरोधनादिपरिपह ॥ २४ ॥ तत
एव लभ्यते ॥ २५ ॥ रूपजातदालोकानात्मननलक्षणानामनसात्साक्षिदृशश्चस्वरूपत्वमेव आमोति धेत्तेनान्यदित्यर्थः ॥ अतस्तेव सर्वपूजादिव्यवहारानामाद्युर
स्फूर्तिकदेवपूजादियोग्यविधिः ॥ २६ ॥ एवमेव यानामव्ययमेव सीमेत्याह ॥ एतमिति ॥ २७ ॥ यत्सकलजंतुपुविदितसत्सर्वस्मादाद्ययत् अयत्नत उपास्यतदजपदत्व
मेव भावसि अतः किं वा शदृष्टिषु परिमुख्यस्येत्यर्थः ॥ २८ ॥ इ० वा० म० ता० नि० पू० पंचत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

तर्पकागाम् मूलमाश्रयभ्रविनश्यत विच्छन्निनुनविनश्यतीत्याह ॥ विनश्यतम् ॥ १ ॥ कुनोनविनश्यतिप्रोपपत्तिमाह ॥ मन प्राणमयेदति ॥ स्निग्धवेहससहितेन्द्रतिया
 १२ ॥ १८ ॥ आयेनिरागणमभिम्यज्यते ॥ १० ॥ स्थूलदेहमायस्यनुनश्चिदभिम्यन्नि ससर्धतामलिनत्वावितिदृष्टनोपपावयति ॥ सवर्गीत्यादिसार्धेन ॥ ११ ॥ १२ ॥ अत
 एवमर्शताविधिम्यापारकलाहताह्निग्धवेदान्प्रभासक्रियासुतत्त्वबोधे चासमयाह्निग्धवेदान्प्रभासक्रियासुतत्त्वबोधे अनादृतत्वात्तद्विद्वान्प्रसक्तमभिम्यन्ति ॥ १३ ॥ अत एवा
 इत्थादुद्विष्टते निमित्ताद्देहपटस्वकारिकप्रतिसमर्था ॥ ब्रह्माकारबोधानुमायाकेलकविमलास्वयमेवपरमशिवपरमकस्याणैकब्रह्म्याभ्याम्यवतिष्ठतइत्यर्थः ॥ १३ ॥ अत एवा
 भिम्यन्तानि शिरससत्तास्त्रूनिमित्तत्वादीम्यनिष्पाततद्विष्णुत्वात्प्रायेववृत्तिविद्वत्सदस्याह ॥ विदुरिति ॥ तस्याआश्रासनभिम्यन्तुत्कपयम् ॥ तवभिम्यन्तुत्कपयिवहिरहरा

माभूताखादपिस्वच्छासत्सत्त्वान्नकारणम् ॥ विनश्यत प्राणदेहौवियोगान्मरुदेवच ॥ १ ॥ चिदात्माखादपिस्वच्छोनविनश्यतिके
 अर्थे ॥ मन प्राणमयेदेहेचित्तत्वपरिजायते ॥ १० ॥ मुकुरेत्यमलाश्रासंप्रतिधिप्रवर्तते ॥ सवर्षग्रगतवस्तुप्रतिधियक्रियाविना
 ॥ ११ ॥ यथानास्तिमलोपेतमुकुरेमुनिनायक ॥ तथानास्तिगतप्राणेवियमानेपिदेहेके ॥ १२ ॥ सर्वगापिचिदुच्छ्रयनयोधात्स्यंदादिक
 ॥ १३ ॥ अनिलानलचक्राकवपुस्सपरमेश्वर ॥ सएवसवर्गोत्यात्माचित्वनिश्चेतन स्मृत ॥ १५ ॥ देवेशोदेवभृश्रतादेवोदिव पति ॥
 महाशिव ममुहामुबुध्यतीवनकेचन ॥ १६ ॥ येनामतेजगत्स्येतन्नस्रविष्णुहरादय ॥ परस्मात्परिनिर्थाबस्रविष्णुहरादय ॥ १७ ॥
 कणाल्मायसइववारिधेरिवधिदव ॥ तेखिवअमभूतेपुजानेखिवपरापदान् ॥ १८ ॥ स्थितेपुत्रमवीजिपुकल्पनाजालकवपु ॥ सहस्र
 रातशावेयमवियोगेतिपीवरी ॥ १९ ॥

विरिचानामप्युदरेहत्वमित्यारायेनाह ॥ सहिरिति ॥ अजोहिरण्यगभ ॥ ब्रह्माचतुमुत्क ॥ १४ ॥ चित्तनि सर्वचित्तम्याकर ॥ १५ ॥ येनामकेचनमहाशिवित समुह्रासनि
 रनिशयानभिम्यन्तिक्रियाप्यनमुसंतीबमिष्यापोहपरबशानभर्षतिहेतुतजगतिब्रह्मविष्णुहरादय परमेश्वर मसिद्धादित्यर्थः ॥ १६ ॥ यत्पुत्रमभेदवलादुद्योगुक्तेश्राजिमानिन
 एतेषुदयारिकायायमाकिर्षुत्राविष्णुलिंगनायालस्यतद्व्याशयेनाह ॥ परस्मादिति ॥ १७ ॥ उवाच्युपहितभाभाम्याभ्याकमादृष्टती ॥ इदंशारात्रीपप्यब्रह्मरदशोक्तमि
 र्शद्वानुब्रह्मरीनामप्यभिरावसागरिवेदानुपहोपदेशब्रह्मविष्णुहरादयपुजानेभ्यः ॥ १८ ॥ तेष्विष्येत्यादिना ॥ १९ ॥

वेदावेदार्या समादिमकमा सागोपांगिक्याकलापाउपासनमेवाब्रह्मन् ३३ व्युत्पन्नोपायमेवाश्रयतदधिकारिणो जीवास्ते पां कामकर्मवासनाजननमरणाद्यतश्चैतान् श्रेयसात् श्रेयस्तेषामा
 वलीपत्तिरूपाविवेतिवृत्तान्वय ॥ अविद्याविलासजेदास्वानत्याह्नुकमशक्याइत्याह ॥ ततइति ॥ २० ॥ वर्णनामुक्त पुरुष क्रमतइतिकम समर्थ स्यात्तत्कश्चिदित्यर्थ ॥
 अथवाकथ्यतइतिकम प्रयोजनम् किप्रयोजनस्यान्वकिचिदित्यर्थ ॥ यतोब्रह्मविष्णुवाइत्येपितदधीनशरीरोपाधिपरिग्रहात् अत आर्थाचदास्मा महोदवलोपामपिपित्येवार्थ ॥ तथा
 चार्थवैशिर श्रुति ॥ ध्यायतिशानप्रध्यायितव्यम् सर्वपिदम्ब्रह्मविष्णुरुद्रेद्रास्तेसप्रसूयतेसवणिचेद्विद्याणिसहस्रै नकारणकारणानावाताध्याताकारणतुष्येध सर्वैश्वर्येणसप
 न्न सर्वेश्वरशशुराकारशमथ्येइति ॥ एरणेष्वप्युक्तम् ॥ त्रयसेकारणत्मानोजाताः साक्षान्मेश्वरात् ॥ तपसतोपाध्यातापितरपरमेश्वरम् ॥ परस्परस्माज्जायतेपरस्परजैद्यैपि

वेदवेदायवेदादिजीवजालजटावली ॥ ततस्तस्या अनंतायाः प्रसृतायाः पुनः पुनः ॥ २० ॥ संपन्नदेशकालायाः क्रमः स्याद्वर्णनासुक्तः ॥
 ब्रह्मविष्णुहरादीनामतोयंपरमः पिता ॥ २१ ॥ मूलबीजं महादेवः पृहवानमिबहुमः ॥ सर्वसत्त्वभिधः सर्वः सर्वसेवेनैककृत ॥ २ ॥ सर्व
 सत्ताप्रदो भास्वान्बोधो भ्यर्च्यश्रतद्विदः ॥ प्रत्यक्षवस्तुविषयः सर्वत्रैवसदोदितः ॥ ३ ॥ संवेदनात्मकतयागतयासर्वगोचरम् ॥ नतस्या
 द्धानमंत्रादिकिंचिदेवोपयुज्यते ॥ २४ ॥ नित्याहृतः ससर्वस्थो लभ्यते सर्वतः स्वचित् ॥ यांयां वस्तुदशां यातितत एव मुने शिवम् ॥ २५ ॥ स्व
 रूपं समवाप्तोतिरूपालोकमनोदशम् ॥ आद्यं पूज्यं नमस्कार्यं सुत्यमर्ष्यं सुरेश्वरम् ॥ २६ ॥ एनंतविद्विद्वेद्यानां सीमांतं महतामपि ॥ ए
 तमात्मानमालोक्य जराशोकभयापहम् ॥ संशुद्धीजवज्जंतुर्नभूयः परिरौहति ॥ २७ ॥ सकलजंतुपुत्रत्वभयप्रदं विदितमाद्यमुपास्य
 मयत्नतः ॥ त्वमजमात्मगतं परमं पदं सर्वसिक्किंपरिमुत्थसिद्धिषु ॥ २८ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० महादेवस्य पूज्यसीमांतत्व
 कयनंतामपंचत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

णइति ॥ १ ॥ महत्परिच्छिन्ने आत्मज्ञानयोगेश्वर्ये महीयते पूज्यते सर्वोत्कर्षेण तदतिमहोदवः ॥ तथा च श्रुतिः ॥ य सर्वाभावात्परित्यज्यात्मज्ञानयोगेश्वर्ये महतिमहीयते तस्मा
 दुच्यते महोदवइति ॥ सर्वेषामस्वानाबलानि अक्रियाश्रयस्य ॥ २२ ॥ तद्विद्वत्परिचितवतः पुंसः अत्यक्षमतीन्द्रियप्रतिवस्तुचक्षुःद्रूपत्वात्स एव विपयोनान्य ॥ २३ ॥ सन्निधा
 नार्थमाङ्गानप्रकाशनार्थमत्राउपयुज्यते ॥ संगतेसदास्फूर्तिरूपेणुतस्मिन्नाङ्गानमत्रयो प्रयोजनमस्तीति भावः ॥ आदिपदात्स तेषापनावगुटनावरो यनादिपरिग्रह ॥ २४ ॥ तत
 एवलभ्यते ॥ २५ ॥ रूपणातदालोकनात्तन्मनवलक्षणानामनसातत्साक्षिशशश्रुत्वात्सहस्ररूपत्वयमेव आमोतिधनेनान्यदित्यर्थ ॥ अतस्त्वेव सर्वपूजादिव्यवहाराणामाद्यं सुर
 स्फूर्तिकेदेव पूजादियोग्यं विद्धि ॥ २६ ॥ एवैवथानामप्ययमेवसीमेत्याह ॥ एतमिति ॥ २७ ॥ यत्सकलजंतुषु विदितसत्त्वं स्यादाद्ययत् अयत्नत उपास्यत इजपदत्वं
 मेव सावसि अतः किवात्सदृष्टिषु परिमुससीत्यर्थः ॥ २८ ॥ इ० वा० म० ता० नि० पू० पंचत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

मयैश्वर्याद्वान्तस्यसवाकाण्यस्यिते ॥ सवास्पर्शाद्विशुद्धेश्वसर्गेश्वर्यप्रपच्यते ॥ १ ॥ यतएतमालानमालोक्यनभयपरिरोहतितोहोतोटमाप्रससाररुजद्रावयतीतिरु
 दमर्षादीदेसवस्यप्रगतदीश्वरत्वानीतिविदुर्ब्रह्मविद्वि ॥ तयाचभृति ॥ सदटोमृडयतिन ॥ धृत्रास्मिन्गोपतीस्यतेति ॥ १ ॥ विद्वानुचित्सारम् ॥ २ ॥ क्रियारात्म्या
 यारणम् ॥ स्वसत्तयासर्गभाषानीभावनसत्पारम् ॥ परमार्यतनुअकारणभाष्यमभवात्मकम् ॥ ३ ॥ चेतनौपानीसवबुद्धिरुत्थीनीचेतनमकारकचेतनात्मनिजीयेष्यत
 साएतुधनविषयं ॥ स्वसत्यभूतवत्वानीभासत्रैपानामपिचेतनंबुद्धिरुत्थिव्यामिक्तताभिष्यत्स्याप्रययितारं ॥ वेत्यानिपरममधिष्ठानतत्त्वभूतभूरिभावनकालानेमेवमायया
 षडुत्पन्नभाषितंनम् ॥ ४ ॥ आलाकानाचतुरारीनामादित्यादीनांशालोकप्रकारकम् ॥ तच्छुद्धज्योतिर्याज्योतिरितिभृते ॥ अनालोक्यषष्ठुस्ययाप्रकारयम् ॥ अलोक
 प्रबलीशिकम् ॥ आलोकप्रकारयम् ॥ ५ ॥ नषियेनेसत्पृथिव्यमसस्वाध्याकाराशयम् ॥ सत्यनव्यावहारिकणासत्येनप्रतिभासि
 ॥ श्रीश्वरउवाच ॥ ततश्चिद्रूपमेवैकमर्वमत्तांतरास्थितम् ॥ स्वानुभूतिमयंशुद्धदेवंरुद्रेश्वरविदु ॥ १ ॥ यीजंसमस्तयीजानांसार
 समारमन्तं ॥ कमणापरमकमचिद्वानुविद्विनिमलम् ॥ २ ॥ कारणकारणौपानामकारणमनाविलम् ॥ भावनभावनीधानामभा
 व्यमभवामरुम् ॥ ३ ॥ चेतनचेतनौपानांचेतनात्मनिचेतनम् ॥ स्वचेत्यचेतनंचेत्यपरमभूरिभावनम् ॥ ४ ॥ आलांकालोकममलम
 नालास्यमलोरुजम् ॥ आलोकंयीजयीजौषंविद्वनविमलविदु ॥ ५ ॥ असत्यसन्मयशतंसत्यासत्यविवर्जितम् ॥ महासत्तादिमत्तां
 तेनिन्मात्रंविद्विनतरत् ॥ ६ ॥ स्वयमवतिरागामारजकारजनंरज ॥ स्वयमाकारामप्याशुकुल्लभवतिमहितम् ॥ ७ ॥ अस्मिन्निश्चिंत
 मिस्कारेजगन्मरुमरीचय ॥ सुरिताप्रस्फुरिष्यतिप्रस्फुरतिचकोटय ॥ ८ ॥ स्वसत्तामात्रसपन्नपटमस्मिन्स्वतेजसि ॥ नकिंचनचसं
 पन्नमन्यदोण्यटिवानले ॥ ९ ॥ गर्भाकृतमहामेरुपरमाणुसमविदु ॥ आच्छादितमहामेरुपरमाणुसमविदु ॥ १० ॥ गर्भाकृतमहा
 रत्योनिमपोमाबुदाह्न ॥ आक्रांतकल्पेनानेनमत्यकानिमेपता ॥ ११ ॥ वालाग्रकादप्यणुनाय्याधनेनाखिलामही ॥ सताब्धि
 वमेनाप्युर्वीनास्यांतमधिगच्छति ॥ १२ ॥ अकुवन्नेवसंसारचरुर्नाकटतागत ॥ कुर्वन्नेवमहाकर्मनकरोत्येवकिंचन ॥ १३ ॥
 केनचास्वभयपणविर्बर्जितम् ॥ महासत्ताजगत्सत्ताआदिसत्ताकारणाप्याकृतसत्तातयोतेबाधेतस्तस्मिन्क्षिपयस्मिन्माप्रदेवविद्धीत्यम् ॥ १४ ॥ रजनवीजावस्यायारागाला बि
 यम्पुनीबिसभोभक्तवादजक विषयसर्गपेरजमम् ॥ तद्वियोगचित्तमालिष्येहेगुलाद्रज आकाराअमूर्तकपोपिबुद्धामूर्तविभादिरजितभवति ॥ १५ ॥ अस्मिन्स्वतेज
 सिन्धुकारोत्समत्तामोणजगत्सत्सपन्नार्पिकचनमपचबलतराभावापयाअनेलेज्वालंगारापिस्फुल्लगप्रभादिवैश्विचरुसपत्यमपिऔण्यिकत्वभावाद्देरप्यन्यतद्विष्य
 ५ ॥ १० ॥ अतएवअणोन्वीयान्चकुनोमहीयाभितिभृति स्वबिन्दुधमणातप्रसमोधेराशयतीत्यारायेनाह ॥ गर्भाकृतेति ॥ गर्भाकृतेणगीणभितिरांकारणयाच्छादित्य
 धेनवद्यास्यानम् ॥ ११ ॥ कालोप्यस्तिर्दृश्यतीत्यवविद्वद्विष्याह ॥ गर्भाकृतेति ॥ आक्रांत सर्वतोप्याप्तकस्योद्विपरार्थितकालोयेन ॥ अघापिमागवर्द्धनीनरुतन्यम् ॥
 १२ ॥ उक्तप्रश्नयनि ॥ बालोप्येव्यादिना म १२ ॥ १३ ॥

महाकायोत्रसांशरीरः ॥ १४ ॥ अथशब्दवाच्यथाष्टिपटिकास्यकोपिप्रातःआश्रिमिमुहूर्त्तमात्रात्सा ॥ परमार्थतत्तुनवाआयंमुहूर्त्तनवाअथनापिप्रातः ॥ अथप्रातरादिश
ब्दानाद्यदित्तदधिष्ठानचिद्विषण्णतदासेदिवसततच्छब्दयोग्यइत्यर्थः ॥ १५ ॥ एवमुन्मत्तवालद्विश्रलपितनिर्यथाकापशब्दजालमपिसएवेतित्युकांथिवदुक्तस्यदर्शयति ॥
भिबिमिति ॥ १६ ॥ तथासत्यसार्थकदेशास्त्रादिशब्दजालमपिसएव ॥ उक्तसर्वीपिहीकृत्यव्यतिरेकमुखेनाप्याहानतदस्तीति ॥ १७ ॥ अथमेवप्रकृदेनापिश्रुद्धाप्रणतइति
स्मारयन्नुपसहरति ॥ यस्मिन्निति ॥ १८ ॥ यत्रारोपादसतोपिसत्ताभवतीति युक्तस्तत्रावनायथायत्रानर्थकाअपिश्लोकासार्थकाभवतीतिट्टातप्रदर्शनमभिप्रेत्यानर्थ
कश्लोकमुदाहरति ॥ यत्रेति ॥ यत्रइत्यादिकानाशब्दानामर्थश्रीःसत्यरूपिणीतिउत्तरसर्गाथेनाव्ययत्तत्रैतद्व्याख्यास्यामः ॥ १९ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमन्तात्पर्यप्रकाशेनि
र्वाण० पू० षट्त्रिंशत् सर्गः ॥ ३६ ॥ ॥ सयोगादसतोसत्ताशिवस्यानतशक्तयः ॥ प्रधानराक्तेरित्येतद्व्यवाचोपवर्णयति ॥ १ ॥ यस्मिन्शिवरेइत्यादिकानांसर्गा
तोदाहृतश्लोकप्रकृत्यतीनाशब्दानामर्थश्रीःसत्यरूपिणीसत्यस्यश्रयाभवतितस्मिन्सर्वजगत्सत्तालक्षणस्यमणेःसमुद्रकेसपुत्रशयेमायाशबलेसर्वेश्वरेकाविमलाज्ञासाःशक्तःयोगक
चतीतिपरेणान्वयः ॥ तस्यश्लोकस्यलोकतःपरमार्थतथयथासत्यार्थतातथावर्णयति ॥ तत्रलोकतस्तावत्कश्चिद्विश्वेक्षणैनेनवर्णयति ॥ पल्लवैःकिसलयैर्दलैर्हरितपत्रैश्चामलैरम्ला
द्रव्यमप्येपनिर्द्रव्योनिर्द्रव्योपिहिद्रव्यवान् ॥ अकार्योपिमहाकायोप्यकायवान् ॥ १४ ॥ अथाप्येषसदाप्रातःप्रातरप्यद्यतां
गतः ॥ नवाद्यमद्यनप्रातस्त्वद्यप्रातश्चवासदा ॥ १५ ॥ भिंदिभिंदिखिलेमत्तापुरुषिच्छिलिसालघम् ॥ विविच्चलित्सदालोकालासोग
लुगुलुःशिली ॥ १६ ॥ इत्याद्यनर्थकंवाक्यंतथासत्यंसएवच ॥ नतदस्तिनयसत्यंनतदस्तिनयत्त्वसौ ॥ १७ ॥ यस्मिन्सर्वयतःसर्वयःसर्व
सर्वतश्चयः ॥ यश्चसर्वमयोनित्यंतस्मैसर्वानेनभः ॥ १८ ॥ यत्रांतरालगहनेनविलासवत्याहोलाविलोलघनसजितयामलेन ॥ महेन
पल्लवदलामलमालितानालक्ष्मीलताविरलितवलितेवमुष्टिः ॥ १९ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० परमेश्वरवर्णनंनानामषट्त्रिंशः
सर्गः ॥ ३६ ॥ ॥ श्रीश्वरउवाच ॥ ॥ इत्यादिकानांशब्दानामर्थश्रीःसत्यरूपिणी ॥ तस्मिन्सर्वेश्वरेसर्वसत्तामणिसमुद्रके ॥ १ ॥
नेमालितानालनानामहेनकानेन सर्वतोलनाभिरालगितेनेतियावत् ॥ अतएवातरालेषुक्त्तधकोटरशास्वतरालेषुगहनेनदुष्यवेशेनदुरोहेनेतियावत् ॥ स्वयंचामलेनअम्ला
नेनेनेतरुणापुष्पफलपल्लवभ्रमरखगादिसहस्रद्व्याविलासवत्याहोलाअवहेलेनेनविलोलानितरालितानिघनानामेपानाविद्युत्सवलनसिग्धशिशिरश्यामतासीदयतिशयविभ्र
मसंकितावियथा ॥ गजितयेतिपाठेसीदयतिशयामिनामनयुक्तगर्जनानिययेतियोज्यम् ॥ तथाविध्यास्त्वक्ष्यावक्षतेशुभ्रनातरेपुसर्वजगतिवाप्रसिद्धालक्ष्मीलतास्वान्ये
वोपसग्रहाहलितसकोचितामुष्टिरिवाऽविरलितार्घनीकृत्वेत्यर्थः ॥ अथवाभगवान्विष्णुरत्रवर्णयति ॥ पल्लवैर्दलैश्चामलयावनमालयामालितानांपुरुषाणांमध्येमहेनश्रेतेनाम
लेनपरमार्थतोवसनशूषणादिनाचनिर्मलेन अतरालेजठरेचतुर्दशशुभ्रनगरितत्वाद्गहनेनविष्णुनाजगन्मोहनसौंदर्यविलासवत्याप्रापवदेवहेलाविलोलघनगजितयामलद्व्या
स्वमालिगतीलक्ष्मीलक्षणालनानापिविलितामुष्टिरिवविरलितानापृथक्कृतेत्यर्थः ॥ परमार्थतोप्यतरालेविचित्रकामकर्मवासनागहनेनाज्ञानलक्षणेनमलेनपल्लवप्राथैःसूक्ष्म
भूतैस्तुकार्थैर्दलप्राथैःस्थूलभूतैर्भुवनमदैश्वरमालितानाजगतायालक्ष्मीलतासाहेलयालीलयानभसिविलोलानाघनानागजितमिवगजितंयस्यास्तथाविधयामहावाक्यश्रुत्या

१ नयन्यथेतिकचित्तपठः २ भुवनानामैदिरित्यपिकचित्तपुस्तकेपाठः ॥ इदपाठइयमपिमूलाननुगुणत्वाद्द्विचरणीयम्

यथाप्रवृत्तिश्चासत्सरतितथा निवृत्तिश्चास्याशशेषस्यजगत साराणासत्तानासिपिडएकधनमात्मानमधिकृत्यश्रवणमननायुपायै स्वसिद्धयेमोक्षायाभाविष्यत्वानेतिनेतीति स
 वंप्रतिपेधेननिकिचिच्चशून्यत्वमिव सर्वस्यकरोति ॥ ८ ॥ ९ ॥ सर्वशक्तिभेदानेकीकृत्यत्वत्कार्थयत्तामधारयति ॥ आमेहेति ॥ ब्रह्माविष्णुशुक्रशुभ्रइश्वरथ्रसदाशिवइत्युक्त
 र्षपरपरायापचमभीशानसदाशिवमभिव्याप्यनियति सर्वकार्यव्यवस्थापिकामूलशक्तिः ॥ १० ॥ कथंनानियति स्वयजवतीति चेन्नियमेनतथाहेतुत्वादित्याह ॥ साक्षिणीति ॥
 स्तारेऽपरिच्छिन्ने ॥ आत्रासेज्योतिषि ॥ ११ ॥ आकाशनगरगर्ध्वपुरतत्रत्यनाट्यमडपभूमिप्रायजायदादिषु ॥ १२ ॥ काइतिसामान्यविषयभागप्रश्नः ॥ कथमितिप्राति
 स्त्विक्प्रकारभेदप्रश्नः ॥ १३ ॥ १४ ॥ सोकाययवदुह्यामितिश्रुतेःप्रथममिच्छासत्ताभिब्यक्ताततोव्योमाभिब्यक्ताततोव्योमाभिब्यक्तौतस्त्तातत्रकालात्मन सूत्रस्याभिव्यक्तौकालसत्तासतो

अशेषसारसंपिंडमध्यात्मानंस्वसिद्धये ॥ भावयित्वानकिंचित्त्वमिवखलंकरोत्यलम् ॥ ८ ॥ स्वसत्ताप्रतिबिंबाभमाकाशमुकुरोदरे ॥ ९ ॥
 चेकल्यनिमेषांकंकंकालाख्यममलंबपुः ॥ ९ ॥ आमहांपंचमेशानंपरिणाममयाइमे ॥ इदमित्थमिदंनेतितिनियतिर्भवतिस्वयम् ॥ १० ॥
 साक्षिणिरफारआभासेगृहेदीपइवक्रियाः ॥ सत्येतास्मिन्प्रकाशंतेजगच्चित्रपरंपराः ॥ ११ ॥ परमाकाशनगरनाट्यमंडपभूमिषु ॥ स्वश
 क्तिवत्संसारंपश्यंतीसाक्षिवत्स्थिता ॥ १२ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ शिवस्यास्यजगन्नाथशक्तयःकाःकथंस्थिताः ॥ साक्षिताकाच
 किंतासांतंत्संस्त्याक्लियदेवतत् ॥ १३ ॥ ॥ श्रीइश्वर उवाच ॥ अप्रमेयस्यशांतस्यशिवस्यपरमात्मनः ॥ सौम्यचिन्मात्ररूपस्य सर्वस्याना
 कृतेरपि ॥ १४ ॥ इच्छासत्ताव्योमसत्ताकालसत्तातयैवच ॥ तथानियतिसत्ताचमहासत्ताचसुव्रत ॥ १५ ॥ ज्ञानशक्तिःक्रियशक्तिःकठ
 ताकर्तृतापिच ॥ इत्यादिकानांशक्तीनामंतोनास्तिशिवाल्मनः ॥ १६ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ शक्तयःकुतएवैतानहुलंकथयमाशुच ॥
 उदयशक्त्येवभेदाभेदश्चकीदृशः ॥ १७ ॥

नियतसस्थानभूतौ तिकाविभवेनियतिसत्ताभिब्यज्येतासुसर्वास्वगतामहासत्तेतिभावः ॥ १५ ॥ ऐश्वरानसाधारणशक्तिभेदानुक्त्वाजीवसाधारणांस्तानाह ॥ ज्ञानशक्ति
 रिति ॥ कर्तृताप्रवृत्तिशक्तिरकर्तृतानिवृत्तिशक्तिश्चक्रियाशक्तिरपिजीवेस्ति तथापिज्ञानेश्वरवक्रियाविनास्वविषयसाधयतीतिक्रियाशक्तिपर
 वशात्तत्रैवानभूतेतिभावः ॥ इतिसामान्येनपरिगणिताअपिप्रतिस्विकरूपेणगणयितुमशक्याइत्याह ॥ इत्यादिकानामिति ॥ एतेनचतुर्थंप्रश्नस्याप्युत्तरमुक्तमेव ॥ १६ ॥ अ
 द्वितीयोशक्तिशक्तिमत्त्वभेदेएवनिमित्तदुर्बदूशक्त्यवातरभेदेवचिन्मदीतिमन्यमानोवसिष्ठआक्षिपति ॥ शक्तितद्गतोभेदेभेदश्चविरुद्धःकीदृशःकिमुपपत्ति
 कइत्यर्थः ॥ १७ ॥

मायिकविकल्पकस्मनामपुकिद्वेषेद्वेषराकयइसुष्यतेतेवल्लुत शिवावभिन्नाएयेतिनकश्चिद्विरोधइत्याशयेनश्वर समाधत्ते ॥ शिवस्येति ॥ अतस्तद्वपस्येति ॥ मायाद्विल्ल
 रूपताऽर्न्तंशिरवृणत शक्तिःकार्यतश्चानतंक्रुवाणातस्यामत्यवर्धयतीवनतुषिहतीतिश्राव ॥ मनायपिविकल्पनामिभानवस्तुतइत्यर्थ ॥ १९ ॥ विभावनाद्विकल्पनात् ॥ तत्र
 गादिभेदविकल्पेषु उदकमिषवृद्धकम् ॥ १९ ॥ अतुमासाविकालनियतिक्रमेणपरिशिक्षितानटाइव ॥ २० ॥ पराभिधानापराधद्वयकाला ॥ अपराभिधानाअर्वांतरकल्प
 तदवयवरूपा ॥ सार्धश्वरस्यक्रियेतिक्रियेतिअथवाइच्छेतिकामवादिन कल्पयतुअस्माभिःकलनामाश्रत्वात्काल कल्पनात्कल्पयतिविकल्पपर्यायनामिरेवकृताभिधे
 त्यर्थ ॥ २१ ॥ तस्याकालशक्तीनियमिपवष्युत्याइयति ॥ द्विविधोद्विनियमः ॥ इवमित्यसस्यानमित्याकारनियमोधिकारनियमश्च ॥ तभाषयातुणआमहाउ

श्रीइश्वरउवाच ॥ शिवस्यानंतरूपस्यएपाश्चिन्मात्रतात्मन ॥ एपाहिशकिरित्युक्तातस्माद्विन्नामनागपि ॥ १८ ॥ इत्त्व कर्तृत्वभोक्तृत्व
 साक्षित्वादिविभावनात् ॥ शक्तयोविविधरूपधारयतिबृद्धकम् ॥ १९ ॥ एवंजगतिचृत्यतिवस्रद्विचृत्यमहपे ॥ कालेननतकेनेवक्रमेण
 परिशिक्षिता ॥ २० ॥ यैपापरापराभासासैपानियतिरुष्यते ॥ क्रियायकतिरिच्छावाकालेत्यादिकृताभिधा ॥ २१ ॥ आमहारुद्रपर्यंत
 भिदभिर्यभितिस्थिते ॥ आठणापद्यजस्यदंनियमान्नियति स्मृता ॥ २२ ॥ नियतिर्नित्यमुद्देगवजितापरिमाजिता ॥ एपानृत्यतिवैचृत्य
 जगज्जालकनाटकम् ॥ २३ ॥ नानारसविलासाढ्यंविवतांभिनयान्वितम् ॥ कल्पद्वयणहतानेकपुकरावत्सर्घर्धरम् ॥ २४ ॥ सर्वतुक्तुसु
 माकीर्णधारगोलकमदिरम् ॥ भ्रूयोभूय पतद्वयभूरिस्वेदजलोकम् ॥ २५ ॥ पयोदपहृवालोनीलावरकृतअमम् ॥ पूर्णसशुद्धस
 माभिरत्रौघवलयाकुलम् ॥ २६ ॥ यामपक्षदिनत्रैक्षाकटाक्षोद्रासितांवरम् ॥ मज्जनोन्मज्जनव्यश्रुकुलाद्रिकुलशेखरम् ॥ २७ ॥ अम
 च्छशिमणित्रातंगामुक्ताफलत्रयम् ॥ सहस्रहृष्टसंध्याश्रविलोलकरपहृवम् ॥ २८ ॥ अनारतरणहोलोलकालंकारकोमलम् ॥ भ्रू
 रिभूतलपातालनम्रजलपदकमम् ॥ २९ ॥

प्रवर्धतद्वितीयस्तानुणमापद्यस्यवमित्युक्तययामियमनाच्चियतिश्राव्वाच्येत्यर्थ ॥ २२ ॥ यावत्त्वबोधेनापरिमाजितातावन्युत्पत्नीत्यर्थ ॥ २३ ॥ तन्मृत्येनाटकलक्षणानि
 रसोपति ॥ नानेत्यादिना ॥ कल्पमलयलक्षणैनाद्योपरमक्षणेनद्विषुवापातवाविताअनेकेषुकरावत्परिष्णामेघाण्यमेघाण्यपरावायभेदायय ॥ २४ ॥ धारावपधारास्तपुक्त
 ब्रह्माहंगोटकृतेवबहानाद्यमदिरित्यय ॥ २५ ॥ पयोबोधेपाण्यपहृवादारामार्तासीरालेयन्तीलमरमाकारातेवस्तेषाम्नीलबद्धतेनकृतादिनराभ्यादिमानाबेषमायम
 सशुद्धिर्निर्भक्ते-सनाम्पिलक्षणे त्रीपलक्षितवलयैराकुलम् ॥ २६ ॥ मज्जनबल्यंस्त्रिरोधान उन्मज्जनमुद्गाठनताभ्याभ्यपयिकुलाद्रिकुलाभ्येबरोत्तरागिरिरोपाजियय
 ॥ २७ ॥ मुक्ताफलत्रयपदेनह्यारत्रयंलक्ष्यते ॥ २८ ॥ लोकात्मनापुत्रनानिवातलक्षणीरलकरिःकोबलंमंजुलम् ॥ परि-कल्पयतिइतिपद्यकवानटीपाइविभ्यासस्यामभेदाः ॥ २९ ॥

मन्ना अस्तमिता उन्मन्ना उदिताश्च महत्यो आत्सरास्तारा एव धर्मकणोत्कराः स्वेदविदुसमूहायत्र ॥ चंद्रार्ककुंडलयोः स्पैः स्मितैरीपद्धास्थैः स्फुटं व्यक्तीकृतं नज्जोलक्षणं नटीमुखय
 य ॥ ३० ॥ ब्रह्महृदपेदत द्वित्योलक्षयते ॥ ताएवकपाटकानीव वितानकानि तिरस्करिण्योयत्र ॥ लुठतः अमुख्याकुलीकता ऊर्वाधोलोकातरव्यूहाएव खनतः मुक्तागुफितद
 शाउत्तरीयातरीयपटपह्ववायत्र ॥ सुखदुःखयोरानिवादिशशास्त्रनिमित्तदोषाश्च भावाः स्थायिभावाअज्ञावास्तद्विन्नाविभावाः सचारिभावारसांतराणि श्रगारोदिरसभेदा
 श्रयत्र ॥ स्थायिभावानामेव विभावादिभिर्व्ययमानानारसत्वमित्यालकारिकसिद्धतादिनिभावः ॥ ३१ ॥ एवनाटकवर्णयित्वा तद्दृष्टारविमर्शैस्त्वमाचपरिशेषपरमात्मानदर्श
 यति ॥ अस्मिन्निति ॥ विकारैः प्रसिद्धैर्नाट्यशास्त्रमसिद्धैश्चेदस्तभरोमाचादिविकारैश्च बलिते नियतेन ट्या अस्मिन्सारनाम्नि चिरनाटकनाट्यसारे विलसैसाक्षीसाक्षाद्दृष्टाप्रभु

मन्मोन्मप्रमहानेकताराधर्मकणोत्करम् ॥ चंद्रार्ककुंडलस्पदस्मितस्फुटनभोमुखम् ॥ ३० ॥ कल्पितानेकब्रह्मांडकपाटकवितानकम् ॥
 लुठछोकांतरव्यूहध्वननुक्तांकपह्ववम् ॥ सुखदुःखदशदोषभावाभावरसांतरम् ॥ ३१ ॥ अस्मिन्विकारवलिते नियते विलसैसंसारना
 म्नि चिरनाटकनाट्यसारे ॥ साक्षीसदोदितवपुः परमेश्वरोयमेकः स्थितो नचतयानचतेन भिन्नः ॥ ३२ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि०
 पू० नियतित्यं नामसमिच्छिः सर्गः ॥ ३७ ॥ ॥ श्रीइश्वर उवाच ॥ एषदेवः सपरमः पूज्य एपसदासताम् ॥ चिन्मात्रमनु
 भूत्यात्मासर्वगः सर्वसंश्रयः ॥ १ ॥ घटेपटेवटेकुब्जेशकटेवानरे स्थितः ॥ शिवो हरो हरिर्ब्रह्माशक्रो वैश्रवणो यमः ॥ २ ॥ बहिरंतश्चसर्वा
 त्मासदास्वात्मासुबुद्धिभिः ॥ विविधेन क्रमेणैष भगवान्परिपूज्यते ॥ ३ ॥ वह्निस्तावन्महाबुद्धेः क्रमेण परिपूज्यते ॥ येन तच्छृणुत त्वत्त्वज्ञश्रो
 व्यस्यतः क्रमंततः ॥ ४ ॥ पूजाक्रमेषु सर्वेषु देहेहं पवित्रकम् ॥ त्याज्यं देहावबोधाय परं यत्प्राप्त्यवित्रकम् ॥ ५ ॥ पूजनं ध्यानमेवांतर्ना
 न्यदस्यस्य पूजनम् ॥ तस्मात्त्रिभुवनाधारं नित्यं ध्यानेन पूजयेत् ॥ ६ ॥

स्थानीयः अयमप्यपुः परमेश्वर एव स्थितः स चतयानट्यातेनानट्येन च परमार्थतो भिन्न इत्यर्थः ॥ ३२ ॥ इति श्री श्रीसिद्धमंतास्य प्रकाशे निर्वाण ० पू० समिच्छिः सर्गः
 ॥ ३७ ॥ शिवस्यानंतचिन्मूर्तेर्विध्यनिन पूजनम् ॥ ज्ञानेन च महापण्यविमुक्तिफलभीर्यते ॥ १ ॥ स एष नियतिनाटकसाक्षी चिदात्मैव परमो देवः ॥ १ ॥ तस्य ब्रह्मण्यमाणप्रकारे
 ण पूजने सर्वेषु पूजनमंतर्भवतीत्याशयं न तस्य सर्वात्मता माह ॥ घटे इति ॥ २ ॥ विविधेन ब्रह्मण्यमाणसाक्षात्परमेश्वरेन क्रमेण ॥ ३ ॥ ४ ॥ शास्त्रोक्तस्सर्कारैः ज्ञानाचमनादिभिश्च
 पवित्रकमपि देहेहं यत्प्राप्त्ययम् ॥ देहस्यावबोधः साक्षिचित्प्रकाशस्तद्व्यप्यपरपवित्रकयत्प्राप्त्ययमिति शेषः ॥ ५ ॥ पूजनसाधनक्रियाच ध्यानमेव ॥ ६ ॥

समस्तानामाशासनाद्युपाक्षितेजसा बुद्धिबल्लनीनाधिभासनम् ॥ ७ ॥ आकाशावपि विपुलाभोगाकधराकटादूर्ध्वभागो यस्य ॥
 अनतोयः अधस्तनाकाशाकोश स्यादवसरोऽण्डे यस्य ॥ ८ ॥ नानाविधेषु पारोक्षिकप्रकाशेषु यस्य त्वयो गृहीता निरसमासु धानियस्य ॥ ९ ॥ तद्दिने किमस्मा
 द्वासा नेत्याह ॥ त्वत्कारति ॥ प्रकारा रूपपरमाकाशात्तमस पारग त्वयमपारो विग्रह स्वरूपयस्य ॥ १० ॥ इदमप्यधस्तना विप्रकाशभवेन त्रैलोक्या विभवा बुपयायम् ॥ ११ ॥
 भूतप्रियं चतुर्भिधभूतरोभाम् ॥ प्रिजगद्वृत्तसर्ववर्षाये घटेनापरिघातयत्परज्ज्वलद्दृच्छाया शक्तयस्तस्य शरीरगन्धश्चित्तनीया ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ रूपप्रैरितानानां पवा

चिद्रूपसूयलक्ष्मासमस्तानामासासनम् ॥ अतस्य चिद्व्यकाशास्वमहंतासारमाश्रयेत् ॥ ७ ॥ अपारपरमाकाशा विपुलाभोगकंधरम् ॥
 अनंताधस्तनाकाशाकोशपादसरोरुहम् ॥ ८ ॥ अनंतदिकृताभोगभुजमंडलमद्वितम् ॥ नानाविधमहालोकगृहीतपरमायुधम् ॥ ९ ॥
 त्वत्कोशकोणविश्रांतब्रह्मबौधपरं परम् ॥ प्रकाशपरमाकाशापारगापारविग्रहम् ॥ १० ॥ अधूर्ध्वचतुर्दिक्षु विविक्षुचनिरंतरम् ॥
 ब्रह्मैन्द्रहरि रुद्रेश्रमस्वामरमद्वितम् ॥ ११ ॥ इर्माभूनाश्रितस्यरोमालिप्रविचिंतयेत् ॥ विविधारभकारिण्यस्त्रिजगत्प्रज्जव ॥ १२ ॥
 इच्छाया शक्तयस्तस्य चित्तनीया शरीरगा ॥ एतदेव सपरम पूज्य एतदासताम् ॥ १३ ॥ चिन्मात्रमनुभूत्यात्मासर्वग सर्वसंश्रय ॥
 घटेपटेवटेकुब्जे शकटेवानरे स्थित ॥ १४ ॥ शिवो हरो हरिश्चक्षुःशक्रो वैश्रवणो यम ॥ अनंतैकपटाधारसत्तामत्रैकविग्रह ॥ १५ ॥ वि
 वर्तितजगज्जाल फालोस्य हारपालक ॥ सशैलभुवनभोगभिदब्रह्माहमहलम् ॥ १६ ॥ देहकंणोस्य कम्मिश्चि त्स्वांगावयवतांगतम् ॥
 विचिंतयेन्महादेवं सहस्रश्रवणेक्षणम् ॥ १७ ॥ सहस्रशिरसशातसहस्रभुजभ्रूणम् ॥ सर्वत्रेक्षणशक्त्याद्दुःखसर्वतोघ्राणशक्तिकम् ॥ १८ ॥
 सर्वत स्पर्शनमयं सर्वतोरसनां वितम् ॥ सर्वत्रश्रवणाकीर्णं सर्वत्रमननान्वितम् ॥ १९ ॥ सर्वतोमननातीतसर्वत परमं शिवम् ॥ सर्व
 दासर्वकर्तारसवसकल्पितार्यं ठम् ॥ २० ॥ सर्वभूतारवावस्यं सर्वसर्वैकसाधनम् ॥ इति सच्चिद्वेदेषु शमभ्येद्विधिवत्त ॥ २१ ॥ वि
 धानमचनस्यैवं शृणुवन्मविदां वर ॥ स्वसविदाल्मादेवो यनोपहारेण पूज्यते ॥ २२ ॥

नामाधरो वाप्यस्तत्रेपरित्यगे एकपदस्याधरो लक्ष्यायासतात्मापैकविग्रह ॥ १५ ॥ हारपालक अविष्टुद्धिकाले मनसोत्तमः शानिरोधको विष्टुद्धीतुपवेशानुद्वल इति ॥
 १६ ॥ स्वगिमायाशाबलरूपे अवयवतामेकेशानाम ॥ अथवा सर्वमणिनां श्रवणेक्षणशिर पाणयापयववालास्यैवेति विश्वरूपं धतनीयमित्याह ॥ विचिंतयेदित्यादिना ॥ १७ ॥
 १८ ॥ १९ ॥ तथ्याचितनेप्यसंन्याहृत्य तादृशपताद्वलुत्तस्य मन्त्रिस्तेर्ज्येस्याह ॥ सर्वत इति ॥ २० ॥ सर्वस्य एकसाधं सर्वसात्सृष्टिपदम् ॥ इति उक्तप्रकरणे ॥ २१ ॥ उपविश्य तद्
 ल्युपहारोर्गंधपुष्पादिभ्येन ॥ २२ ॥

तदेवप्रपंचयति ॥ नेति ॥ २३ ॥ इतौ श्लुत्रचामरदर्पणाद्यर्पणैः ॥ २४ ॥ अखडसाक्षात्कारवृत्तिधारारूढेनस्वेनस्वात्मकनवोधेन ॥ पूर्वोक्तचित्तनमप्येतदगमितीयमेवसर्वपूजा
 न्ययथानेत्याशयेनाह ॥ एतदेवेति ॥ २५ ॥ अस्याः कालानियमोपिनास्तीति तैवकार्येत्याह ॥ पस्थान्मिति ॥ २६ ॥ उक्तज्ञानधारालम्बनाध्यानामृतेन ॥ २७ ॥ परमास्वाद
 युक्तेनेति ॥ अयथावा ॥ पुष्पादिविषयार्पणाहिदेवस्यनसाक्षाद्विच्छिन्नसुखार्पणाकितुपरपरयात्म्यततदीक्यसुखाभिव्यजनक्षुधितस्यस्त्रीहिमुष्ट्यर्पणनिवततथाप्रीतयेभवति ॥
 इदमुपमीचः स्वयमेवशोधनेननिरतिशयानदृष्टपनाभाविर्भाव्यस्यनित्यनिरतिशयस्यात्यैकरस्येनशिवायार्पणरूपजनपरमास्वादानयुक्तमितितदेवतादृशदेवस्थानरूपपूजन

नदीपेननधुपेननपुष्पविभवापणैः ॥ नाभदानादिदानेनचंदनविलेपनैः ॥ २३ ॥ नचकुंकुमकंपूरभोगैश्चित्रैर्नचेतरैः ॥ नित्यमच्छेशल
 भ्येनशीतलेनाविनाशिना ॥ २४ ॥ एकनैवामृतेनैषवोधेनस्वेनपूज्यते ॥ एतदेवपरं ध्यानं पूजैवपरस्मृता ॥ २५ ॥ यदनारक्तमंतस्ययुद्ध
 चिन्मात्रवेदनम् ॥ पश्यऊट्टुण्वस्त्वशन्जिब्रन्नश्रन्गच्छन्स्वपनथसन् ॥ २६ ॥ प्रलपन्विस्तृजन्गृह्णन्शुद्धसंविन्मयोभवेत् ॥ ध्यानामृते
 नसंपूज्यस्वयमात्मानमीश्वरम् ॥ २७ ॥ परमास्वादयुक्तेनमुक्तेनकुसुमेहितैः ॥ ध्यानोपहारएवात्मध्यानंल्यस्यसमीहितम् ॥ २८ ॥ ध्यान
 मर्थ्यचपाद्यंचशुद्धसंवेदनात्मकम् ॥ ध्यानसंवेदनपुष्पसर्वध्यानपरंविदुः ॥ २९ ॥ विनातेनरेणायमात्मा लभ्यतएवने ॥ ध्यानात्मसाद
 मायातिसर्वभोगसुखश्रियः ॥ ३० ॥ अयमात्मानुनेमुंकेदेहरूपो गृहेयथा ॥ ध्यानेनानेनसुमतेनिमेपांस्तुत्रयोदश ॥ ३१ ॥ मूढोपिपूजयि
 त्वेशंगोप्रदानफलंलभेत् ॥ पूजयित्वा निनेपाणांशतमेकमितिप्रभुम् ॥ ३२ ॥ अश्वमेधस्यफलं प्राप्नोतिमानवः ॥ पूजयित्वास्व
 मात्मानंघटिकार्धमितिप्रभुम् ॥ ३३ ॥ अश्वमेधसहस्रस्यफलं प्राप्नोतिमानवः ॥ ध्यानबल्युपहारंणस्वयमात्मानमात्मना ॥ ३४ ॥

समीहितनपुष्पादीत्यर्थः ॥ २८ ॥ अतएवांकोकलक्षणध्यानेनैवसर्वोपचारसिद्धिरित्याह ॥ ध्यानमिति ॥ ध्यानाभिव्यक्तसंवेदनचैतन्यपुष्पप्रयोजनरूपत्वात्पुष्पम् ॥ एवसर्वमुपचा
 रसंवेदनमेवविदुः ॥ असविदितोपचारभोगाप्रसिद्धेरिति ॥ २९ ॥ प्रसादस्वरूपमभिव्यक्तिम् ॥ कित्तस्तत्राह ॥ सर्वेति ॥ सर्वेषामनुष्पादिहिरण्यगर्भानानांभोगसुखश्रियः ॥
 अथप्रसन्नआत्मामुंकेदितिपरणाव्ययः ॥ योवेदनिहितगुहायापरभेद्योमन् ॥ सोश्रुतेसर्वांकामास्सहेतिश्रुते ॥ ३० ॥ यथादेहरूपोदेहाभिमानिस्वगृहेशोगान्मुंकेतद्वद् ॥ ते
 नापिविषयसस्पर्शजन्यदृष्ट्याभिव्यक्त्यसुखस्वैवानुभवात् ॥ ब्रह्मात्मसुखेसर्वसुखानामतर्भावितिभावः ॥ इदानींतत्त्वसाक्षात्काराभावेपि यथोक्तध्यानामत्रेणापितदुल्क
 र्थानुसारिफलोत्कर्षमाह ॥ ध्यानेनेत्यादिना ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

ननु घटिका र्थाप्यानेन शश्वमेधसहस्रफलवैदिकघटिकाप्यानेततोप्यधिकफलवाप्यम् ॥ तत्कथमेकराजसुयफलकीर्तनम् ॥ नसश्वमेधाद्राजसुयस्यफलमधिकम् ॥ बृहदारण्यपकेषु
 गपुश्रकस्यश्वमथयाजिनोगच्छन्तीतिहार्त्विश्रार्तदेवश्रयाऋष्याप्ययलोकदत्त्यादिनापृथिवीसुभ्रादिपरिमाणमुक्तात् परतस्तथावतीसुरास्यधारायावह्नामक्षिकाया पप्रताषा
 नेनराकारादितिह्रस्वाह्वलपरद्वयस्यियुक्तातानिह्र सुपर्णोभूत्वावायवशायच्छशास्वायुरालनिस्थित्वातभागमयपश्राश्वमेधयाजिनोभवन्तित्यश्वमेधयाजिनश्रद्धाहस्वपरस
 यिद्वाराणायुनावह्निं सायसषकमलोकपरस्थानप्रापणश्रवणविरोधात् ॥ ब्रह्महृत्याश्वमेधाभ्यानिपरपुण्यपापयोरितिप्रसिद्धे ॥ पूर्वरामाणेइलोपाख्याने नाश्वमेधात्यरोय
 श्रुत्रियश्वमेधहृत्स्वदन्तिभीरामयचनविरोधाच्छरीरकङ्कतकर्मिणोधूमाविमर्गेषुमहलप्राप्तिरेवाश्वमेधयाजिनएकस्यत्वर्चिरादिमार्गेणब्रह्मलोकवाभि रिति सिद्धाता ध
 करणाच्चाश्वमथस्यराजसूयापेक्षयाफलधिक्यस्यसिद्धत्वादितिचेत् ॥ नैपदोप ॥ परस्यपवाविरोधेनावाधकत्वावेवोपपत्ते ॥ ययघटिकाऽपुञ्जेनाश्वमेधसहस्रफलतत्रघटि
 कामाप्रपूजनतस्यैगुण्यभानमेवतभराजसुयफलस्वाराग्यलक्षणश्रूयमाणमितरपामश्वमेधयाजिनोस्वाराग्येपयवस्यतीतिप्रजास्योराग्यइवमहाभूभोगोत्कर्षोघटिकापूज

घटिकोपूजयेद्यलुराजसूयलभेनभ ॥ मध्याङ्गपूजनादित्यराजसूयैकलक्षभाक् ॥ ३५ ॥ दिवसपूजयित्वैवपरेधाधिवसेन्नर ॥ एषो
 सोपरमोयोगएपासापरमाक्रिया ॥ यात्यसपूजनप्रोक्तमेतदुत्तममालन ॥ ३६ ॥ एतस्यवित्रमखिलापविघातेहेतुयस्त्वाचरिष्यतिन
 रक्षणमप्यस्त्रिन्न ॥ तंवदयिव्यतिसुरासुरलोकपूग प्राप्तास्पदंजगतिमाभिवमुक्तमालन ॥ ३७ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू०
 वात्यपूजननामाऽर्घ्यत्रिंश सर्ग ॥ ३८ ॥ ॥ श्रीश्वरउवाच ॥ ॥ पावनपावनानायपत्सर्वतमसांक्षय ॥ तटिडानीं प्र
 वक्ष्येहमत पूजनमालन ॥ १ ॥ गच्छतस्त्रिष्टुतश्चैवजाग्रत स्वपतोपिच ॥ सर्वाचारगतापूजानित्यंध्यानानामिकाल्वियम् ॥ २ ॥ नित्यमेव
 शरीरस्यमिमध्यायेत्परशिवम् ॥ सर्वप्रत्ययकर्त्तारस्वयमात्मानमालना ॥ ३ ॥

कस्यसिद्धयति ॥ नथाद्यत्ककीर्त्तिस्यन्यायाश्रयणयुक्तम् ॥ शक्त्यवैयर्थ्यमसगात् ॥ तथाचेदशेषिपयमहाभाष्येउक्तम् ॥ असतिसखत्वविशभवेधाभनभवतिअस्तिचसप्रबो
 यदुभयस्याविति ॥ नाप्यभापच्छेदार्धिकरणस्यायावसरः ॥ अवक्षिणत्वसर्ववसदक्षिणत्वयोरिषमल्लोकतत्स्वाराग्यफलयाविरोधाभाषाविति विशेष्योतनायतुशब्ध ॥ ३५ ॥
 रिषसमिति ॥ चिरंकाप्यज्ञानोदयावश्याभावावितिभाव ॥ ३६ ॥ उक्तोवास्तपूजोपरासनुपसङ्घरति ॥ एतविति ॥ हेआत्मदृष्टियेमातिशयेनव्रसिष्टसवोधनम् ॥ एतदुत्तल
 क्षणपूजनयत्नुर-अस्तिश्वोपिक्षेपत्वेरसूय सक्षणमप्याचरिष्यतिनकमास्त्वबधुमुक्तमतएषवाभास्पदसुरासुरलोकपूगोअगतिमाभिवषवयिव्यतिअभिवानलसुत्याविनापूज
 यिष्यतीत्यय ॥ ३७ ॥ इतिश्रीवाशिष्ठम तात्ययमकारेनि० पू० अर्घ्यसर्ग ॥ ३८ ॥ ॥ १ ॥ ॥ सर्वेषामेतमसामज्ञानानोक्षयहेतुत्वाक्षय ॥ १ ॥ सर्वेषामेतमसामज्ञानानोक्षयहेतुत्वाक्षय ॥ १ ॥ सर्वेषामेतमसामज्ञानानोक्षयहेतुत्वाक्षय ॥ १ ॥
 नाराकाधियतरं ॥ ३ ॥

सूर्यस्पर्शादिविषयस्पर्शभुजानम् ॥ अथवाउद्देश्यात्संज्ञतम् ॥ ४ ॥ तदेवस्पष्टमाह ॥ भुंजानमिति ॥ वास्यार्थानांजायदादिविषयाणांपरिकर्तारस्वाध्यायोपेणाभिर्मातरम् ॥
 सर्वथाकार्याणांस्वरूपद्वस्वत्ताप्रदम् ॥ ५ ॥ स्वदेहलक्षणेषुलिंगेषु ॥ तथाहि ॥ पञ्चाभासनस्थःपुरःप्रसारितपाणिर्बद्धाजलिर्देहःशिव्रलिंगाकारोभवतीतिप्रसिद्धम् ॥ अतएव
 त्यकम्बुदाकशिलादिलिंगात्तदादिपदात्प्रतिमात्रचयत्र ॥ शान्तिर्निर्दिक्षेपस्त्रावेस्थितबोधिलिङ्गम् ॥ ६ ॥ प्रारब्धप्रवाहपतितेष्वर्थेषुभोगेषुस्थितः ॥ प्रसक्ताशुद्धिरापिपुनःपुन
 रसगविशुद्ध्यात्मबोधलक्षणैस्मानेनसदाशुद्धिमाप् ॥ ७ ॥ तादृशपूजनेयदिमनस्तमसिमज्जितदातवहिंश्वसर्वज्ञःपरिपूर्णमखंडितमह्यमादित्यमडलस्वभावयेथदितुपरितापे
 निमज्जितदातादृशचद्रमहलतयाउदितस्वभावयेदित्याह ॥ आदित्येति ॥ आदित्यात्मनाभावनाक्लितेनाभोगेनविश्वतस्वस्थानेनभावितेपूर्णेहादंवाहावरेभास्वरम् ॥ ८ ॥

शयानमुत्थितंचैवव्रजंतमथवास्थितम् ॥ स्पृशंतमभितःस्पृश्यंतमथवाभितः ॥ ४ ॥ भुंजानंसंत्वजंतंचभोगानाभोगपीविरान् ॥
 बाल्यार्थपरिकर्तारंसर्वकार्यस्वरूपदम् ॥ ५ ॥ देहलिंगेषुशांतस्यत्यक्लिंगांतरादिकम् ॥ यथाप्राप्तार्थसंविद्याबोधलिंगंप्रपूजयेत् ॥ ६ ॥
 प्रवाहपतितार्थस्यःस्वबोधस्नानशुद्धिमान् ॥ नित्यावबोधार्णयाबोधलिंगंप्रपूजयेत् ॥ ७ ॥ आदित्यभावनाभोगभावितांतरभास्वर
 म् ॥ शशांकाभावनाभोगभाविनेदुतयोदितम् ॥ ८ ॥ प्रतिभासपदार्थेषुनित्यावगतसंविदम् ॥ द्वारैर्वहंतंशरीरैर्मुखेप्राणस्वरूपिणम्
 ॥ ९ ॥ रसीकृत्यरसंप्राणस्वातेदात्ततुरंगम् ॥ प्राणापानरथारुढंगुढमंतर्गुहाशयम् ॥ १० ॥ ज्ञातारंज्ञेयदृष्टीनांकर्तारंसर्वकर्मणाम् ॥ भो
 कारंसर्वभोज्यानांस्मर्तारंसर्वसंविदाम् ॥ ११ ॥ सम्यक्संविदितांगौघंभावाभावनभावितम् ॥ आभासभास्वरंभूरिसर्वगंचितयेच्छि
 वम् ॥ १२ ॥ निष्कलंसकलंचैवदेहस्थव्योमचारिणम् ॥ अरंजितंरंजितंचनित्यमंगंगंसंविदम् ॥ १३ ॥ मनोमननशक्तिस्त्र्यंप्राणापानां
 तरोदितम् ॥ त्कलंठतालुमध्यस्थंभ्रूनासापटुपीठगम् ॥ १४ ॥

वासातत्बुद्धित्तिप्रतिभासेषुतद्भासितपदार्थेषुचानुस्यूतायानित्यावगतरूपसंविच्छेदम् ॥ बहंतंस्वाभासान्बहिर्विषयदेशेप्रापयतम् ॥ ९ ॥ रस्यतदतिरसःशब्दादिविषयत्वंस्वा
 नदरसेनैव रसीकृत्यमधुरीकृत्यआत्मादयतमिवेतेशेयः ॥ प्राणस्यांतलक्षणौउदात्तौउल्कटौतुरगमौयस्य ॥ १० ॥ ११ ॥ यथाप्रकाशयत्येकःकराललोकमिमरविः ॥ क्षेत्रक्षे
 त्रीत्याकारस्त्रयकाशयतीतिअगवदुक्तीत्यासम्यक्संविदितसर्वगौघम् ॥ भाविद्विषयभावनैर्भावैश्चभावितलक्षितम् ॥ आभासेभ्य सर्वप्रकारेभ्योपिभूरिभास्वरम् ॥ विशे
 व्यस्यसापेक्षेत्वेसांमार्थाविघातात्समासः ॥ १२ ॥ निष्कवेनिष्कलमन्यथासकलम् ॥ व्योच्छिदइत्याकाशेचरणशीलम् ॥ अगांगसंविदंप्रत्यंगव्यापिवोधरूपम् ॥ १३ ॥ तदेव
 विवर्णोति ॥ मनोमननेति ॥ १४ ॥

पट्टप्रशस्तशनिगोशशागयतिद्वपुपरस्तत्यान्तिवशरयस्थानस्यम् ॥ कालीरीद्रीकलविकरणीत्यादिशक्तिभिर्भ्रोगेऽग्न्यामनोऽग्न्याभ्रतवशामप्यतिगतम् ॥ शिवयोगम
 निःशवाऽग्न्यपवदशामरीजसमाधिरूपपातरनिगतम् ॥ १५ ॥ म्यबह्वारविकस्मिनिर्वाजसमाधिभोक्षयोरविकस्येववाप्यलक्षरूपेवाप्यये ॥ १६ ॥ कला
 गीभूतभावाभि ॥ स्थूलब्रह्मत्वनापरिणतं कठिनमूर्त्तम् ॥ १७ ॥ कलाकलनानामप्यासविकल्पानोक्तस्मनमधिष्ठानम् ॥ अधिकरणेऽनुदू ॥ १८ ॥ पुन स्वस्वरूपवित्पर

पट्टप्रिगत्यटकोऽग्निम्यमुन्मथं तशक्तिगम् ॥ कुर्वतमत-शब्दादींश्चोदयतमन खगम् ॥ १५ ॥ विकल्पिन्यविकल्पेचद्विविधेवाक्यपयेऽस्यि
 तम् ॥ निलतेलमिवांगुपुमर्वख्वारस्वितम् ॥ १६ ॥ कलाकलररहितकठिनचकलागणौ ॥ एकदेशेऽसुद्धत्वपेसर्वदेहचसंस्थितम् ॥
 ॥ १७ ॥ चिन्मात्रमलज्जाभ्रकलाकलनकल्पनम् ॥ प्रत्यक्षसर्वस्वानुभूतिमयात्मकम् ॥ १८ ॥ प्रत्यक्षतनमालीयमर्थित्वेनपुन
 भ्रावयेत् ॥ १९ ॥ विचित्रा शक्त्यात्राशुशुणादिविवागतम् ॥ १९ ॥ सहस्रपादावयव सकेशनखटतक ॥ स्वदेहसंविदाभासोऽद्वेवोयमिति
 यनिर्दिनजगद्य ॥ धितयमेतरीद्वारस्याशुद्धरूपिणी ॥ २० ॥ शक्तिर्ममात्मिकातुद्धि क्रियाचिववरागना ॥ ज्ञानानिचविविचित्रा
 णिभूषणान्यगगानिमे ॥ २१ ॥ कर्मद्वियणिद्वाराणिबुद्धिद्वियगणी मह ॥ अयसोऽहमनतात्माव्यवच्छेदोऽज्झितारुति ॥ २२ ॥ तिष्ठामि
 प्ररिनकालापृण मवावपूरक ॥ इतिद्वीमुपाश्रित्यस्वच्छामात्मचमलुतिम् ॥ २३ ॥ देवत्वपरिपूर्णैतरदीनात्मावतिष्ठते ॥ नारुमेति
 नचानिननुप्यतिनयुप्यति ॥ २४ ॥ नवतिननुभूयानिनाभिवाछतिनोज्झति ॥ सम समसमाचार समाज्ञास ममारुति ॥ २५ ॥ मी
 स्यतामलमायात मंमताम्बुदरागय ॥ आदेहमेर एवामावप्युच्छिन्नमहामति ॥ २६ ॥ देवाचनकरोत्येवदीर्घदीर्घमहर्निशम् ॥ चि
 त्तवचलिताऽहादयोऽस्यममुदाहृत ॥ २७ ॥

गाढागाधित्वस्थितम् ॥ स्यातिरिन्परापानविपत्यमेगोपेत्य आशुशुणात्सक्तजावेऽद्वित्वमागतप्रिबस्थितम् ॥ १९ ॥ स्वदेहसविवआभासापरिषाधिकायस्य ॥ २० ॥
 ॥ २१ ॥ मन्मापगपत्याशुद्धरूपिणी ॥ २२ ॥ आत्मिकाआत्मबलरदीति विपयीएतानुद्विष्टानरान्ति ॥ क्रियाप्रायशक्ति ॥ विचित्राणिशालीयाणिज्झिक्रिकानिचक्रा
 दिद्विनदीर्घमूर्त्तकममआचारोपस्य ॥ २३ ॥ २४ ॥ देवीमूर्त्तिकीमाल्यममल्लान्प्रत्यकत्वपरिषयम् ॥ २५ ॥ वाट्टापूजापरिषाककलाप्याह ॥ मालमेतीत्यादिना ॥ २६ ॥ अंतसम् ॥ २७ ॥

वस्तुनात्रिपुटीरूपेण ॥ देवचिद्वरेंद्रियकदन्तिप्रतिविविच्य परंतिद्विभूतम् ॥ ३० ॥ सर्वेणार्थैर्नवाभ्याम्यतरवस्तुना ॥ अपूर्ववस्तुनिगंधपुष्पाद्युपचारवस्तुनि ॥ ३१ ॥ प्राप्त
 देहतथाप्राप्तप्राप्तज्ञानक्षेत्रियादित्स्वरीरोचितया यथाशास्त्रमर्थीक्रिययाव्यवहारेण ॥ काम्यतइतिकामादेहधारणमात्रमिच्छानापानादयस्तेषां ससेवनेन ॥ ३२ ॥ तदेवस्पष्टमा
 ह ॥ अक्षयेति ॥ ३३ ॥ सवुध्यतस्त्वतो ज्ञात्वा ॥ तथाचयावन्नज्ञानतावद्विषयमुखोपभोगेनप्रसजितव्यमिति ज्ञाव ॥ ३४ ॥ एवयथाप्राप्तदुःखभोगेपिपूजावृद्धिरेवकार्या

यथाप्राप्तेनसर्वगतमर्चयतिवस्तुना ॥ समयासर्वयावुद्ध्याचिन्मात्रदेवचित्परम् ॥ ३० ॥ यथाप्राप्तकमोत्थेनसर्वार्थेनसमर्चयेत् ॥ म
 नागपिनकर्त्तव्योयत्नोत्रापूर्ववस्तुनि ॥ ३१ ॥ प्राप्तदेहतयानित्यंतयानित्यंतयार्थीक्रिययानया ॥ कामसंसेवनेनायपूजयेच्छोभनंविभुम् ॥ ३२ ॥
 भक्ष्यभोज्यान्पानेनानाविभवशालिना ॥ शयनासनयानेनयामेनार्चयेच्छिवम् ॥ ३३ ॥ कांतान्नपानसंभोगसंभारादिविला
 सिना ॥ सुखेनसर्वरूपेणसंबुद्ध्यात्मानमर्चयेत् ॥ ३४ ॥ आधिव्याधिपरीतेनमोहसंभ्रंशशालिना ॥ सर्वोपद्रवदुःखेनप्राप्तेनात्मानमर्च
 येत् ॥ ३५ ॥ समसैश्रसमस्तानांचेशानांजगतःस्थितेः ॥ ऋतिर्जीवितस्वप्नाद्यैःप्रतिरात्मानमर्चयेत् ॥ ३६ ॥ दारिच्येणाथराज्येनप्रवाहप
 तितात्मना ॥ विचित्रचेष्टापुष्पेणशुद्धात्मानंसमर्चयेत् ॥ ३७ ॥ नानाकलहक्षोललनोच्छासशालिना ॥ रागद्वेषविलासेनसौम्यमात्मा
 नमर्चयेत् ॥ ३८ ॥ सतांत्ददयगामिन्यारूढयाशिशितया ॥ मैत्र्यामाधुर्यधर्मिण्यादृत्यमात्मानमर्चयेत् ॥ ३९ ॥ उपेक्षयाकरुण
 यासदामुदितयादृदि ॥ शुद्धयाशक्तिपद्धत्यावोधेनात्मानमर्चयेत् ॥ ४० ॥ आकस्मिकोपयातेनस्थितेनानियतेनच ॥ भोगाभोगैकभो
 गेनप्राप्तेनात्मानमर्चयेत् ॥ ४१ ॥ भोगानामनिषिद्धानानिषिद्धानांचसर्वदा ॥ त्यागेनवातिरागेणस्वात्मानंशुद्धमर्चयेत् ॥ ४२ ॥ इहिता
 नीहितौघेनयुक्तयुक्तमयात्मना ॥ त्यक्तेनात्तेनचार्थेनत्यर्थानामीशमर्चयेत् ॥ ४३ ॥ नष्टनष्टमुपेक्षेतप्राप्तप्राप्तमुपाहरेत् ॥ निर्विकारतयै
 तद्विपरमार्चनमात्मनः ॥ ४४ ॥ सर्वदेवसमग्रसुचेष्टानिष्टासुष्टिषु ॥ परमंसाभ्यमाधायनित्यात्मार्याचार्चवतंचरेत् ॥ ४५ ॥

नोद्वेगद्वय्याह ॥ आधीति ॥ ३५ ॥ जगतःस्थितेःसर्वधिनासमस्तानांचेशानांफलैरितिशेषः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ तद्विककलहादिपरेणापिभाष्यनेत्याह ॥ सतामिति ॥ ३९ ॥
 कलहाद्यप्रसक्तबुपायमाह ॥ उपेक्षयेति ॥ शक्तिःक्रोधादिनिषेधसामर्थ्यतत्पद्धत्या ॥ ४० ॥ एवभोगेनलपटेनापिनभाष्यमित्याशयेनाह ॥ आकस्मिकेति ॥ भोगाभोगेषुभोग
 समूहेष्वेकस्यकस्यचित्कदाचिद्भोगेन ॥ ४१ ॥ अनिषिद्धानानिषिद्धानांचसर्वदात्यागेनेतिमुख्यःकल्पः ॥ अथवाक्वचिदनिषिद्धानारागेणेतौगौणः ॥ ४२ ॥ अयुक्तमयात्मना
 त्यक्तेनयुक्तमयात्मनाआत्तेनेतिव्युत्कमेणाश्वयः ॥ अर्थानामीशभोक्तरम् ॥ ४३ ॥ इदानींमुख्यार्चनसारमाह ॥ नष्टमित्यादिना ॥ उपेक्षेतनानुशोचेत् ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

ब्रह्मिन्देहस्यासर्वशुभमसक्तिर्ब्रह्मगुणीयात् ॥ ब्रह्मसंबलितमायामयत्वदृष्ट्यानुसर्वशुभाशुभसमिध्रमितिषिष्यात् ॥ उभयथापिसाम्येनविषयद्वयाननिमित्तागावाश्लीवात्मम
 यमितिवाआत्मयचुरात्ममयमितिषाकुर्यात् ॥ ३६ ॥ उत्तरीत्याहुसमभुरथा ॥ ३७ ॥ इतिषिभागनेवम् ॥ ३८ ॥ सर्ववापामेनसर्वाकारधिकारिणासर्वप्रकरणसर्वक
 पेणनाश्चासर्वसर्वात्मकमालानमर्षयेत् ॥ ३९ ॥ मिथ्यात्यहुपारित्यज्यस्वात्मामाभनानुद्वाउभयोरभ्याभयणेनलीकोरेणापि ॥ ५ ॥ भोगभूमय हृत्वबु ल्बहेतवोविषया
 ॥ ५१ ॥ नुच्छाहुअपमानाविद्दृष्टिदुअनुच्छाहुपथवपसर्वस्वनाशासिद्दृष्टिपुपतितआपतितमसक्तउद्देगोनानुगतम् ॥ पतितेष्वितिषोठेअपतितेषुचिमातेतव्यनुवृत्तेषुअनु

सर्वाविदेतसुशुभमसर्वविषयाच्छुभाशुभम् ॥ सर्वमात्ममसंक्रुयान्नित्यात्माचाव्रतचरेत् ॥ ४६ ॥ आपातरमणीययद्यच्चापातसुदु सहम् ॥
 तत्सर्वसुसमनुख्यानित्यात्माचावतचरेत् ॥ ४७ ॥ अयसोहमयनाहविभागमितिसत्यजेत् ॥ सर्वब्रह्मेतिनिश्चित्यनित्यात्माचाव्रतचरेत्
 ॥ ४८ ॥ सवदामवरूपेणसवाकारविकारिणा ॥ सर्वसर्वप्रकरणप्राप्तेनात्मानमर्षयेत् ॥ ४९ ॥ अनीहितपरित्यज्यपरित्यज्यतयेहित
 म् ॥ उभयाश्रयणेनापिनित्यमात्मानमर्षयेत् ॥ ५० ॥ नवाच्छतानत्यजतादैवप्राप्ता स्वप्नावत ॥ सरित सागरेणवभोक्तव्याभोगमूम
 य ॥ ५१ ॥ उद्देगोनानुगतव्यसुच्छानुच्छासुदृष्टिषु ॥ योष्वाचित्रपदार्येषुपतितोत्यातेष्विव ॥ ५२ ॥ देशकालक्रियायोगाद्यद्वैतिशु
 भाशुभम् ॥ अविकारगृहीतेनतेनैवात्मानमर्षयेत् ॥ ५३ ॥ आत्मार्चनविधानेस्मिन्प्रोक्तब्रह्मव्यश्रियस्तुया ॥ एकेनवसमेनैतारसेनप
 रिभाविता ॥ ५४ ॥ नाम्भानकद्रव्योनोतित्कानकपायाश्रकाश्चन ॥ चित्रैरपिरसैर्दिग्धामधुराएवता किल ॥ ५५ ॥ समतामधुरारस्यो
 रसशक्तिर्तीद्रिया ॥ तथायद्भावितषेत्यमश्चतत्क्षणाद्रवेत् ॥ ५६ ॥ समतान्तरूपेणययन्नामविभाष्यते ॥ तत्तदायतिमाधुर्यपरमि
 दोरिवच्युतम् ॥ ५७ ॥

षकरातवादाद्विषमपथैषुव्योअवेतिदृष्टतियोग्यम् ॥ ५२ ॥ ननुविषमसु खरागद्वेषाविकारहेतवःशुभ्यशुद्धिकदुतिकारविषयनरसाशोम्यद्रव्यभिय कथमवि
 कारपद्विर्नुराक्यादतिषेकनसमाससर्वविषयनिरासेनमधुरीकरणादित्यारायेनाह ॥ आलाचनेति ॥ परिभाविताआशुविता सत्योनअम्भानकद्रव्य किनुमधुरीकरसाग
 वतीतिपरेणाव्यय ॥ ५३ ॥ ५५ ॥ आनवैकसविधमत्वेनसमतावर्नाह्वातासामधिकारेणपदृणसिद्धिरित्यारायेनाह ॥ समतेति ॥ रसराक्ति रसेविसइतिश्रुतिवशितआत्मा ॥
 ॥ ५६ ॥ इदाम्भ्युतममृतमिव ॥ ५७ ॥

प्रल्लिख्यदर्शनलक्षणयासमयास्यमाकाशावद्भ्रुवालीनमानसंयथास्यात्तथायदवस्थानंदेवमुख्यमर्चनमित्यर्थः ॥ ५८ ॥ उपलक्षणास्फटिकशिलावल्निर्मलदृढेन ॥ ५९ ॥
 ईदृशो ब्रह्मस्वविदेवउपासकोमुख्यो मत्पूजक इत्यर्थः ॥ ६० ॥ नदृष्टो हृद्यं लिखतीति हृद्ये ख. कामो विद्युदादिश्वयस्मिन् ॥ इत्तस्वविदेशारद्भोम ॥ ६१ ॥ आनदा मृतपरिपूर्णा
 लोमएवसन्निष्कलकरप्रकाशाशानिशायादं कस्तथाविध अस्लमिना निमानसगनेवृत्तिमोता मेयचयत्रयथागते सद्यः प्रकृतस्य शिशोर्वेदवद्वितानं विगतविकल्पविस्तारचेतनस्य
 चिदाभासस्य चित्तस्य चर्वाजमूलभूतत्वात् शिवप्रशातमित्यथास्यात्तथापश्यत्सन्त्वमनुत्तमे जीवन्मुक्तपदे स्थितस्नाद्वावेनैव तिष्ठसैव परा पूजेत्यर्थः ॥ ६२ ॥ विस्तरोक्तसंक्षिप्यो
 पसहरति ॥ देशेति ॥ शांतासकलादेहा मनोरथायस्यात्तथाविधयास्वात्मनि तिष्ठ ॥ सैव मुख्या शिवपूजेत्यर्थः ॥ ६३ ॥ ॥ इति श्रीवात्सिष्ठमन्तास्यर्चप्रकाशोनि ० पू ० ए

समनाकाशवद्भ्रुवायनुस्थाह्छीनमानसम् ॥ अविकारमनायासंतदेवार्चनमुच्यते ॥ ५८ ॥ पूर्णेदुनेव पूर्णेन भाव्यं समसमस्तिषा ॥ स्व
 च्छेन चिह्ननैकेन जेनाप्युपलक्षणा ॥ ५९ ॥ अंतराकाशविशदो वहिः प्रकृतकार्यकृत् ॥ रंजनाभिहिकामुकः संपूर्णो ज्ञोपासकः ॥ ६० ॥
 स्वप्नेव्यदृष्टे खमज्ञानभ्रपरिक्षये ॥ शांताहंतादिमिहिकंज्ञः शरद्भोमराजते ॥ ६१ ॥ सोमार्कमस्तमितमानसमात्मेयंसद्यः प्रसूत
 शिशुवेदनवद्वितानम् ॥ पश्यन्प्रशांतमतिचेतनचित्तबीजं जीवन्मनुत्तमपदस्थित एव तिष्ठ ॥ ६२ ॥ देशकालकरणक्रमोदितैः सर्ववस्तु
 सुखदुःखविभ्रमैः ॥ नित्यमर्चयशरीरनायकं तिष्ठशांतसकलेहयाधिया ॥ ६३ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मोक्षोपायेषु निर्वाणप्रकरणे पू०
 देवार्चनविधिर्नाम एकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥ ३९ ॥ ॥ श्रीईश्वर उवाच ॥ यथाकालं यथा रंजनं करोषि करोषि
 यत् ॥ चिन्मात्रस्य शिवस्यांतस्ते देवार्चनमालिनः ॥ १ ॥ तेनैवाह्वादा मायाति यति प्रकटतां तथा ॥ तथा स्थितेन रूपेण स्वै नैव स्वयमीश्व
 रः ॥ २ ॥ रागद्वेषादिशब्दार्थानात्मन्यन्यतया मले ॥ संभवंति पृथग्रूपान् वैवहिकि कणा इव ॥ ३ ॥ यद्यद्वा जत्वदीनत्वसुखदुःखादिवेदनम् ॥
 आत्मोयं परकीयं च तत्तद्वर्चनमालिनः ॥ ४ ॥

कोनचत्वारिंशः सर्गः ॥ ३९ ॥ ॥ ७ ॥ पूज्यपूजकपूजादिविकल्परहितः शिवः ॥ परिशुद्धचिदात्मैवेदेवता तत्त्वमीयते ॥ १ ॥ आत्मविदः कृताकृतं सर्वमपि कर्म शिवार्चन
 मेवेत्याह ॥ यथाकालमिति ॥ यथारण्यथाशक्ति ॥ १ ॥ तत्कृतस्तत्राह ॥ तेनैवेति ॥ तेनाह शपूजेनैव तथा स्थितेन परमार्थे केन स्वरूपेण आह्वादिं निरतिशयानदस्वरूपा
 भिव्यक्तम् ॥ प्रकटनाभावरणमगमायाति ॥ २ ॥ ननु स्वाभाविकेष्टासावर्पिरागद्वेषमूलतया नर्थहेतुः साकथयूजनस्यादिति चेत्स्वात्मव्यतिरेकेण रागद्वेषविकल्पादर्शनदेवत्या
 ह ॥ रागेति ॥ ३ ॥ राजत्वमपत् ॥ दीनत्वमपत् ॥ आदिपदादर्शनायपि पासाद्योयुञ्जते ॥ तेषु विदमभ्यारोपणम् ॥ देवेषुष्यपवाचारोपणस्यैव पूजात्वप्रसिद्धेरिति भावः ॥ ४ ॥
 १ पुस्तकांतरे जीवमिति मूलपाठो जीवभूतमिति टीका पाठश्चोपलभ्यते ॥

तथाचनित्यशिवस्य आत्मनः प्रतीक्षन्श्च विद्ययादिलक्षणस्य जापदादिलक्षणस्य च विश्वस्य सवित्तिरोप एवाचा ॥ यथा विद्यया विक्रमेण ब्रह्मपदाद्यात्मतया लंक्रियते त्वयमत्य
गालाचतयैष जापदाविक्रमणपदाद्यात्मतयैवालंक्रियते इत्यर्थः ॥५॥ एषैकैशिवरूपप्रत्यगालारूपदाजगद्यत्तयवशागतमितवसर्गैतद्ब्राह्माभास्वततस्थित्यास्ति यान्नित्यम् ॥६॥
एषविरोरूपत्वगालौषत्वात् विश्वस्तिमान्मिक्तृत्वा जीवादिस्त्वभावः अस्य द्वाविजगद्रूपस्थितान्मायत्किञ्चिदित्यर्थः ॥७॥ एवतस्वताइति नित्यं पुनः अकारादिति पृथगीसवापि बाधि
ताप्रवतीत्याह ॥ सर्वात्मकस्येति ॥ अतः परिच्छेदरूपत्विपृथगीविभक्तं मुक्त असन्नेवेत्यर्थः ॥८॥ यप्रयस्यनियताकारतायांप्रपञ्जाविमय क्रमसकल्प्यतसानियतकारता

विश्वसवित्तिरेवार्चानित्यस्यात्मन एव च ॥ पदाद्यात्मतया वदन्स्वयमात्मा तयैव च ॥५॥ शिवशान्तमना भासमेकभास्वरमागतम् ॥ ज
गद्यत्तयवत्सर्वं मालरूपमिदं स्थितम् ॥६॥ अहो नुश्चित्रमालैव पटाप्यन्नवस्थितम् ॥ जीवादिस्वस्वभावांतनुं न विस्मृतिमानिव ॥७॥
सवात्मकस्यानतस्य शिवस्य त किलात्मन ॥ पूज्यपूजकपूजाख्योविभ्रम प्रोदितं कुत ॥८॥ नियताकारताशान्तितनच सप्रवतीश्वरे ॥
यत्र सकल्प्येतन्नपूज्यपूजामय क्रमः ॥९॥ पूज्यपूजापवच्छिन्नो देवो नित्यामलामन ॥ सर्वशक्तेरनंतस्यनेश्वरत्वस्य भाजनम् ॥
॥१०॥ त्रिजगत्पदं ताच्छ्रान्छंसं विद्मः प्रकृतस्य चाल्मन ॥ नेश्वरस्याऋतेव सन् न्यपदेशो हि युज्यते ॥११॥ देशकालपरिच्छिन्नो यं पास्यात्परमे
श्वर ॥ अस्माकमुपदेशास्मै न विपश्चिद्विपश्चिताम् ॥१२॥ तदीयादृष्टिमुत्सृज्यत यथे मामवलद्भव च ॥ समस्वच्छमना शांतीवीतरागो
निरामय ॥१३॥ कामोपहारैरभितो यया प्राप्तैरखिन्नधी ॥ आत्मानमर्चयस्तिष्ठसुखदुःखशुभाशुभैः ॥१४॥ अधिगतवतिसाधौ चै
कमेवानुरूपत्वपितरहितजीवेजन्मदुःखादिक्विचिन् ॥ नलगतिपरिशून्ये सर्वत स्फटिकागेन वसदनद्वैकनिकल्ककेकलक ॥१५॥
इत्यार्पैवा० वा० दे० मोक्षोपायं पुनिवाणप्रकरणे पू० देवतातत्त्वविचारो नाम चत्वारिंशः सर्गः ॥१६॥ ॥ ७३ ॥

परिच्छिन्नस्य स्थानानसप्रवर्तितः १ ॥ नित्यामलामन इति हेतुगर्भमीश्वरत्वविशेषणम् ॥ १ ॥ ईश्वरस्य आदृतैरिति व्याधिकरणे पठ्यते ॥ व्यपदेशो वाचात्रिलापोपिन युज्यते
॥ ११ ॥ इतिपश्चिद्विशेषोपधमम् ॥ विपश्चिन्नोपि विपश्चित्तमित्तिवा ॥ १२ ॥ इमाम्बुक्कामपरिच्छिन्नदृष्टिमवलम्ब्य कामोपमो गैरचयस्तिष्ठेति परेणान्वय ॥ १३ ॥ १३ ॥
नरहित शोभने नेश्वरपुण्ड्रो जीवोयेतया विधेसाधौ अमानित्वादिगणवत्यत एवानुरूपयेककृतस्वमुक्तपूज्यपूजक इति स्वविमर्शो नामधिगतवति अतएव नित्यमायाकलके
परितस्तत्कार्यपचयुर्येषत्वपि जन्मदुःखादिक्विचिन् नलगति ॥ यथास्फटिकादिशिलासर्वाषयवकेअकेसमीपपरिधानी लरन्कारादिवत्स्वरूपेन्येन वसनेलेपतः प्रतीक्षितो वा नो
न्यादिरजनकलंकोनलगतित इत्यर्थः ॥ १५ ॥ इति श्रीवासिष्ठम् ० ता निर्वाण ० पू० चत्वारिंशः सर्गः ॥ १६ ॥

१ प्रकृतत्वच्छेदिकाश्चत्तादः

किततलाह ॥ काकेति ॥ ततोश्चिरान्यासात्काकालीयन्यायेन भाग्यपरिणकादुत्थितयापूणब्रह्माकारस्या अविषया क्षयनि शेषोच्छेदे आगतेसति अनावरणआत्माआ
 ल्मनैवात्मानपरव्यतिवास्तवस्वभावात्स्वभावएवावतिष्ठतइत्यथ ॥ आत्मस्वभावस्वपुण्ड्रस्वमकारास्वरूपपरिरोपपवन्धिय ॥ असद्विधाविषयलासात्कारो नान्यादृश
 इत्यथ ॥ अथवा अविषयात्स्वभावेपुण्ड्रस्वमकारएवक्षयनिश्चयो नान्यादृश इत्यथ ॥ ७ ॥ अविषयौ नैवाविषयाक्षये आत्मनैवात्मन्यसिद्धी चट्टांतमाह ॥ यथेति ॥
 विशुद्धलोके अंगारेगृहीत्वापरस्परनेचपणक्रीडाभ्यसनीअगारयोः क्षयाद्यक्षालिते पिङ्गलोपुन पुनलान्निपपणेनकर्मनिर्मन्यनामोति निचपणोपजनितरेणुरपगल्लक्षणकाण्ये
 नो गारयोः क्षयेनुष्णालपधुनुरगारालाभात्करस्यत्वत सिद्धमेवैमन्यसीर्ष्यत्वतएवामोतियथातथासात्विकलामसम्भावियाभागः शामाधि स्वभागतिर सहायियथाकथयचि

काकतालोयवत्यश्वादविद्याक्षय आगते ॥ प्रपञ्चत्यात्मनेवात्मास्वभावस्यैपनिश्चय ॥ ७ ॥ यथाकथंचिदगारनिपुष्यक्षालयच्छिशु ॥
 करनैर्मन्यमासौतिकायर्थागारक्षयेयथा ॥ ८ ॥ यथाकथंचिच्छास्त्रार्थिभागेभागाविचारयेत् ॥ सात्विकस्तामसोभागेदृशोरात्मोदयस्त
 या ॥ ९ ॥ पञ्चत्यात्मानमाल्मैवविचारयतिचात्मना ॥ आत्मैवैहस्तिनाविद्याइत्यविद्याक्षयविदु ॥ १० ॥ यावत्किंचिद्विद्वद्वत्तुनानाना
 त्मावगम्यताम् ॥ क्रमागुरुपदेशायानात्मज्ञानस्यकारणम् ॥ ११ ॥ गुरुर्हीद्वियवत्तामात्रक्षसर्वेद्वियक्षयात् ॥ यहस्तुयत्सयेप्राप्यतत्त
 म्मिन्सतिनाप्यते ॥ १२ ॥ अकारणान्यपिप्राप्तान्शंकारणतां द्विज ॥ क्रमागुरुपदेशाया आत्मज्ञानस्यमिद्धये ॥ १३ ॥ क्रमेगुरुपदेशा
 नाप्रवृत्तेशिष्यबोधत ॥ अनिर्देशोप्यहस्योपिस्वयमात्माप्रसीदति ॥ १४ ॥ शास्त्रार्थैर्धुम्यतेनामागुरोर्वचनतो नच ॥ बुध्यतेस्वयमेवैप
 स्वबोधवशतस्त ॥ १५ ॥ गुरुपदेशाशास्त्रार्थैर्विनाचात्मानुध्यते ॥ एतत्सयोगसत्तवस्वामज्ञानप्रकाशिनी ॥ १६ ॥ गुरुशास्त्रार्थ
 शिष्याणांचिरसयगसत्तया ॥ अहनीवजनाचार आत्मज्ञानं प्रवर्तते ॥ १७ ॥

शास्त्रानविषायेष्वेयोरपिभागयोर्नाशोनिमलात्मोक्षयस्यसिध्यतीत्यथ ॥ ८ ॥ ननुबुद्ध्या आत्माविषयनिधायितेत्तकुतो नबुद्धिदृश्यतात्मनइतिचेन्बुद्धे अद्याप्यविषा
 राशीस्वात्म्यकित्वालैषु बुद्ध्यापुण्यैर्विषादादिना विषयाधिख्यात्सयप्रयतइत्याह ॥ पर्यतीति ॥ ९ ॥ अतएवगुरुशास्त्रादिनानाशेवानआत्मानाप्यात्मज्ञानेनैतव आत्मस्व
 रूपस्यतज्ज्ञानस्यसाधनपेक्षत्वादित्यारोयेनाह ॥ यात्रदिति ॥ ११ ॥ तत्रोपपश्यतरमाह ॥ गुरुति ॥ इतिप्रियेद्वत्तपट्टियस्युपटक्करात्मा ॥ १२ ॥ तद्विक्रिगुवादयोम्य
 यनित्याह ॥ अकारणानीति ॥ सिद्धयबिस्वतकठनामीकरवस्तुभाय ॥ १३ ॥ पसीदतिअभिष्यक्तोभवति ॥ १४ ॥ एवमाकरयकृत्वेकपमकारणत्वोक्तिस्तमाह ॥ शास्त्रा
 र्थेति ॥ १५ ॥ शकृत्शिनीअक्रिम्यप्रका ॥ १६ ॥ १७ ॥

अतएवयोऽनिरस्तसर्वांगल परमानंशाल्मास्वतएवशिवशब्दाहर्नप्रवृत्तिनिमित्तसापेक्षइयुक्तमित्याह ॥ कर्मेति ॥ १८ ॥ इदंजगत्वाधेनास्ति आरोपेचास्ति ॥ तदधिष्ठान
तच्चअस्तिहिअस्सेव ॥ व्यावहारिकसहैलक्षणयात्मादिव ॥ १९ ॥ शिवब्रह्मसदादिनामकल्पनापिजीवन्मुक्तानामधिकारिप्रबोधनायैवेत्याह ॥ अविश्रांतेत्यादिना ॥ मुमुक्षुभि
रधिकारिमोचनेच्छुर्भाविचित्रस्यजगतःशुद्धस्यतत्त्वस्यचमननतलक्षणोयःशुद्धात्मनिकलकलसद्युक्तआत्मानोयेषाम् ॥ २० ॥ परमार्थस्यअद्वैतनिहितेजीवन्मुक्तस्यपदकप
थेतिद्विवृत्तिः ॥ मोक्षायतोपासकायेभक्त्यास्तेपावोभ्रायशास्त्रार्थस्यतत्त्वज्ञानतदुपायानारचनारयसम्यगुपपादानाय ॥ २१ ॥ पुराणानावेदानासिद्धतानावादरायणसूत्रादीना

कर्मबुद्धीन्द्रियाद्यंतसुखदुःखादिसंक्षये ॥ शिव आत्मेतिकथितस्तस्मादित्यादिनामभिः ॥ १८ ॥ यत्रेदमखिलंनान्स्ति तद्रूपेणैवचाल्निवा ॥
तदाकाशादच्छतरमनंतंसदिवास्तिहि ॥ १९ ॥ अविश्रांततयायत्रतनुविद्यैर्मुमुक्षुभिः ॥ विचित्रशुद्धमनकलंककलिततात्मभिः ॥ २० ॥
अदूरएवतिष्ठद्विर्जीवन्मुक्तस्यहृदयथे ॥ मोक्षोपासकवोधायशास्त्रार्थरचनायच ॥ २१ ॥ ब्रह्मेन्द्ररुद्रप्रमुखैर्लोकपालैःसुपंडितैः ॥ पुराण
वेदसिद्धांतसिद्धयेभावितारमभिः ॥ २२ ॥ विद्मश्शिव आत्मेशपरमात्मेश्वरादिका ॥ एतस्मिन्कल्पितासंज्ञानिःसंज्ञेपृथगीश्वरे ॥ २३ ॥
एवमेतज्जगत्तत्त्वंस्वतत्त्वंशिवनामकम् ॥ सर्वथासर्वदासर्वसर्वयत्सुखमास्वभो ॥ २४ ॥ शिव आत्मापरंब्रह्मेत्यादिशब्दैस्तुभिन्नता ॥
पुरातनैर्विरचिततस्यभेदोनवस्तुतः ॥ २५ ॥ एवंदेवार्चनंनित्यंज्ञःकुर्वन्मुनिनायक ॥ यत्रास्मदादयोश्रुत्यास्तस्यार्थातिपरंपदम् ॥ २६ ॥
श्रीवसिष्ठउवाच ॥ अविद्यमानमेवंदंविद्यमानमिवस्थितम् ॥ यथात्मनेसमासेनभगवन्वक्तुमर्हसि ॥ २७ ॥ श्रीइश्वरउवाच ॥
योसौब्रह्मादिशब्दार्थःसंविदंविद्विकेवलम् ॥ स्वच्छमाकाशमप्यस्यस्थूलंमेरुणोरिव ॥ २८ ॥ सावेद्यमिहगच्छंतीयातिचिन्नामयो
ग्यताम् ॥ अप्यवेद्यवतीनूनमुन्मन्यंतपदस्थिता ॥ २९ ॥

सिद्धयेसार्थस्वभाय ॥ २२ ॥ पृथक्संज्ञाकल्पिता ॥ २३ ॥ शोवसिष्ठविद्यदादिजगदरोपोधिष्ठानत्वाज्जगत्तत्त्वम् ॥ अवस्थात्रयोरोपोधिष्ठानत्वात्स्वतत्त्वंचयत्सर्वदासर्वप्रका
रैःसर्ववस्तूनासर्वभावनिबन्धकत्वेवलब्रह्मसुखमेवनाणुमात्रमप्यन्यदस्तीतिनिश्चित्यत्वमास्व ॥ २४ ॥ २५ ॥ एवमुक्तस्थितिरूपदेवार्चनम् ॥ यत्रयस्मिन्परमशिवपदेअस्म
दादयएकैकगुणाभिमानीनोमृत्यादवददृष्टयादिकर्मनियताः ॥ २६ ॥ इदानीवसिष्ठःशुद्धचित्तिजीवभावतत्सरणारोपकमजिज्ञासुःपुच्छति ॥ अविद्यमानमिति ॥ २७ ॥ उक्त
रोत्तारोपेस्थौल्योपचयंयत्कुरपरमसूक्ष्मरूपमूलदर्शयति ॥ योसाविति ॥ मेरुणोरिवेति ॥ चित्तौक्ष्म्यस्यजडसौक्ष्म्यस्यचस्पष्टमेवातरमितिभावः ॥ २८ ॥ साचिद्वैद्यगोचरस
स्कारोद्बोधाद्वैद्यकस्त्वान्मुखीयदात्तवतितदाचेतनाच्चिदिति कियानामयोग्याःभवतीत्यर्थः ॥ उन्मन्यंतपदेनिर्विकल्पसमाधिप्रसिद्धिदानैदेकरसस्वभाववेस्थितापि ॥ २९ ॥

३० ॥ इयत्तयोर्वाप्यावभाहनेशार्ताकालतोर्धगता कल्पना सपथेताभ्याहताया सत्यदस्युल्लेखा ॥ ३१ ॥ ताजिर्वैसाकालकल्पनाभि सबलिततासाङ्गहारास्पद्यो
 स्कारोदोधास्पवविज्ञानासतीपथनस्यलेखिकेकथित प्राणस्पबासतीजीवाभिधानिकाभयति ॥ अथमाणधारेणेश्चिपात्वथानुगमावित्यर्थ ॥ ३२ ॥ एवनिश्चयतंस्कारोद्दे
 दुव्यादिराभ्याभ्यापिप्रावतीत्याह ॥ अथिति ॥ ३३ ॥ ततोषाधिककामानसिकमध्यबद्धरसंस्कारोद्दोषाच्छब्दादिरासत्याअहतानुगम्यते नप्रदर्शितमत्यतपिहिततापि
 मालादपयया ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ अंतस्थयाअनाबतसाक्षिरूपयाप्रक्षरासत्याभ्यामजानातीतिहृतिप्रमादृक्पसपथते ॥ तच्चालन स्वमकारशताबलावेष्ट्याह ॥ आत्मदं
 ३६ ॥ एवमत कल्पनायासदस्यसत्ताकल्पनायाहिनुरित्याह ॥ सपथमानाहति ॥ ताचदपमाणा ॥ ३७ ॥ तेजःसत्तायाचकारिणीचक्षु सत्ता ॥ ३८ ॥ रसयतीतिरसो
 दसणाद्रावितवेध्यादहतामनुगच्छति ॥ पुरुषत्वानुमानस्त्रेवनवारणतामिव ॥ ३९ ॥ अस्याहतादिरूपायादेशार्ताकालतागता ॥ स
 पथतेतदभ्युत्थरूपिण्यसस्यएवता ॥ ४० ॥ ताभिःसंवलितसैवसत्ताजीवाभिधानिका ॥ भवतिस्पदविज्ञानापवनस्येवलेखिका
 ॥ ४१ ॥ जीवशक्तिसयामुतानिश्चयेकवित्तासिनी ॥ बुद्धितामनुयातासाभवत्यज्ञापदेस्थिता ॥ ४२ ॥ शब्दशक्त्याक्रियाशक्त्याज्ञानश
 न्यानुगम्यते ॥ प्रत्येकप्रस्फुरत्यतरप्रदर्शितरूपया ॥ ४३ ॥ मिलित्वैपगण स्थिप्रंस्तृत्तिसमनुकूलयन् ॥ मनोभवतिभूतामवीजसकल्प
 शास्त्रिन ॥ ४४ ॥ आतिवाहिक्येहोकिभाजनतद्विदुषुधा ॥ अंतस्थयावस्त्रशक्त्याङ्गरूपस्वात्मनात्मदृक् ॥ ४५ ॥ संपथमानाएवास्मिश्चे
 तसीमाहिराक्य ॥ पश्चाद्विद्वद्बहिष्ठास्ताउच्यत्यनुदिता अपि ॥ ४६ ॥ वातसत्तास्यदसत्तास्यशसत्तातथैवच ॥ त्वक्सत्तातेजसासत्तातथा
 सत्ताप्रकाशिनी ॥ ४७ ॥ रूपसत्ताजलसत्तास्वाबुसत्तातथैवच ॥ तथैवरससत्ताचगधसत्तातथैवच ॥ ४८ ॥ भूसत्ताहिमसत्ताचपिदस
 ताचपीवरी ॥ देशसत्ताकालसत्तासर्वाढ्याकारवर्जिता ॥ ४९ ॥ सर्वसत्तागणचैतकोढीकृत्यस्वरूपवत् ॥ स्फुरत्याश्रित्यपत्रादिबीजं
 बीजादिर्तागतम् ॥ ५० ॥ एतयुत्पत्कविद्धिदेहोपचातिवाहिक ॥ अपारबोधमेतत्सुरत्यगविभागावत् ॥ ५१ ॥ एवमापगसपन्नस
 पन्नंनवकिंचन ॥ नज्ञाननचतूपनविदाचितचेतनम् ॥ ५२ ॥
 नैदियत्सत्ता ॥ ५३ ॥ हेमशब्देनअतस्त्वर्णमयेज्जकाङ्करियासे ॥ पीवरीअग्निमहीज्जलाहापिदसत्ता ॥ ५४ ॥ त्वदपवत्तादात्स्येनकोढीकृत्यसपुस ॥ यथाबीजमुत्तरोस
 रपरिणामेबीजादिगानपस्फुरकाराशास्त्रापचादिकोढीकृत्यस्फुरतिनद्वत् ॥ बीजाहोकावितिमित्येतेबीजमित्तचतरोकारबीजानियेभ्यस्तादृशानामस्फुरकोढाद्विपरंपराणामादि
 तनिशानतागतम् ॥ ५५ ॥ एतदुक्तसैवसत्ताकोढीकृतस्वरूपपुष्टकस्यूलादिविद्वेषयात्यकम् ॥ अयमवसासनात्मनात्मातिवाहिकोवेद ॥ अपारोपरिच्छिन्नोबोधश्चिद्वि
 पयस्यतथाविपक्षैषपुत्रतुलकविभागवत्स्फुरतिनाम्यवित्यर्थ ॥ ५६ ॥ एवमारोपकमपपथ्यापवात्परिचयि ॥ एवमाग्नि-
 तनुपुष्टककपम् ॥ दिवतयथाचचिरात्तासेनाचितचेतनमपि ॥ ५७ ॥

जलपीठस्य जलाधारस्य समुद्रस्येत्येति यावत् ॥ ४४ ॥ कथमिदं विज्ञातं तत्राह ॥ सविदिति ॥ यतोदृश्यजातं सविदेवेति सवेदेनेककालक सविदं पृथक्कृतं तु अचेतनं भासकशून्यमित्यु
 भयथापिन जीवित्त्वर्थः ॥ ४५ ॥ किंचेदज्ञातसद्भावस्याज्ञातवानो भयथापीत्याह ॥ सवेदनादिति ॥ सवेदनादित्यस्य व्याख्यापरिज्ञानादिति ॥ ४६ ॥ अथ यदिकश्चिद्ब्रूयात्स्व
 तथ्यन्मात्रस्य भावमपि न ह्यनुबुद्धस्याप्रजायेयेतिसकल्यारस्वारेवदृश्या राता विदेते इति तद्विदितसकल्यकल्पितस्य मिथ्यात्वात्तस्याणोः परमसूक्ष्मस्यात्मनस्तन्मात्रस्य भावेन सत्ता प्र
 थमकल्पितदेहेके सूक्ष्मदेहे एवाचराभ्यासात्स्थूलता पश्यति ॥ ४७ ॥ स्थूले देहमवधाच्च सर्वमातरकोशचतुष्टयवांशविषयजातचस्थूलत्वमापन्नतद्भूतैवत्वकल्पनया पश्यति ॥ वा

परंपरे प्रस्फुरितं केवलं केवलामसत् ॥ जलपीठस्य जठरे जलद्रवविलासवत् ॥ ४४ ॥ संवित्सवेदनैकालमपृथगेतदचेतनम् ॥ संपद्यते प
 रिज्ञातंसकल्पनगरोपमम् ॥ ४५ ॥ संवेदनात्परिज्ञानाच्छिवतामेव गच्छति ॥ अज्ञातमेव वाचत्कयंगच्छति वस्तुताम् ॥ ४६ ॥ अथै
 तद्विदेते स्वांतःसंकल्प्यादंशतां स्वतः ॥ तन्मात्रसत्तात्स्याणोरितां पश्यति देहेके ॥ ४७ ॥ सर्वस्थूलत्वमापन्नं तदेवायुप्रपश्यति ॥ तस्य तन्मा
 त्रं धाणियथादेशं प्रपश्यति ॥ ४८ ॥ ततः पुरुषरूपैकभावनायु रूपाकृतिम् ॥ काकनालीयवद्वक्ष्णातुष्टुं पुंभवत्यलम् ॥ ४९ ॥ जीवेदेत
 दवस्थां कस्थितं पश्यति देहकम् ॥ असंतमेव गंधर्वपुरं स्वप्नरं यथा ॥ ५० ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ गंधर्वनगराकारमपि स्वप्नरोप
 मम् ॥ जगद्दुःखाद्यदुःखस्य कात्रयुक्तिः परिक्षये ॥ ५१ ॥ श्रीश्वर उवाच ॥ वासनावशतो दुःखविद्यमाने च सा भवेत् ॥ अविद्य
 मानं च जगन्मृगहृणां बुभंगवत् ॥ ५२ ॥ अतः किं वास्यते केन कस्य वा वासना कुतः ॥ कथं स्वप्नरं गंगामृगहृणां बुपीयते ॥ ५३ ॥ स
 द्रष्टरितुसाहंते समनो मननादिके ॥ अविद्यमाने जगति यत्सत्तत्परिदृश्यते ॥ ५४ ॥ यत्र नो वासनानैव वासकौ नैव वास्यता ॥ केवलं केव
 लीभावः संशांतकलनभ्रमः ॥ ५५ ॥ यस्य सत्यो व्यसत्यो वा शून्य एव हि यक्षकः ॥ विलीनस्तस्य कैवल्याल्किमन्यदवशिष्यते ॥ ५६ ॥

सहृपादिदर्शने च तस्य देहस्य चक्षुरादिलक्षणा नित्यमात्रद्वाराणि यथाविषयव्यवस्थितानि पश्यति ॥ ४८ ॥ ततो ह्येह पादाद्यवधवसधते आंतरकोशेषु च पुरुषाकारेणैकत्व भाव
 नात्पुरुषाकृति पश्यति तेन चाकस्माद्भवहारक्षमतादृक्षातुष्टुपटच त्रयति ॥ ४९ ॥ ५० ॥ मियेति ज्ञातमपि जगद्दुःखजनयत्येव अतो दुःखविक्तिस्तामिथ्यात्वज्ञानादन्यैव वाच्ये
 तिमन्यमानो वसिष्ठ पृच्छति ॥ गंधर्वेति ॥ ५१ ॥ वासनक्षयपर्यंतदृढतरमिथ्यात्वनिश्चय एव दुःखनिदृश्युपायोनापातत इत्याशये नोत्तरमाह ॥ वासनेति ॥ ५२ ॥ अन्यतास
 स्वदृढनिश्चये आश्रयविषयाय भावादेव वासनानुदयसिद्धिरित्याह ॥ अत इति ॥ ५३ ॥ द्रष्टारिसहिते जगद्यविद्यमाने सति यद्ब्रह्मात्रसत्त्वेव वा शिष्यते ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ सत्यो
 व्यावहारिकः असत्यः प्रातिभासिको वायक्षको यस्य पौढस्य दृश्याशून्यत्वात् नित्यविलीनः ॥ ५६ ॥

५० ॥ मुनोनोपदेश्यलाभ ॥ जीवमिति ॥ तस्या स्वना सपथेताश्चाहताया संस्थदस्युल्लेखा ॥ ३१ ॥ तान्निर्देशकालकल्पनाभि सवलिततासाहतास्पवगोचरस
 तमसद्भाष्यभिमानित्यादसन्मयबालय-असंप्रशास्तियद्विरा-सुतीजीवाभिधानिकाप्रवृत्ति ॥ अविभाणधारणेइतिधात्वर्थानुगमादित्यर्थ ॥ ३२ ॥ एवनिश्चयसस्कारोद्बोधा
 तात्पर्यप्रकारोनिर्वाणप्रकरणेषु एकचत्वारिंश सर्ग ॥ ३१ ॥ चिककायिकमानसिककर्म्ययहारसस्कारोद्बोधाच्छब्दादिशक्त्यासाहतानुगम्यते नपदार्थितमत्यतपिहिततात्विक
 वेदवदवस्थाकस्थितपश्यतिदेहकमित्येयोप्यारोपउक्तलच्छेपिब्रह्मशक्त्याभ्यामजातातीतिहृदइतिप्रमादुरूपसपथे ॥ तत्रालन स्वप्रकारताबलादेवेत्याह ॥ आत्मदृगिति
 धर्जीक स्वमनरोपयासुस्तमनादीषुस्वित्तममभाषपरयतितहृत्तुभयमानाइति ॥ ३७ ॥ तेज-सत्तायाभ्रकाशिनीषष्टु सत्ता ॥ ३८ ॥ तस्यतीतिरसोरस
 शून्यएवहृद्वेतालइवेत्यर्थचित्तवासना ॥ उदितेयज सुमान्स्वप्नेवनवारणतामिव ॥ ३० ॥ अस्याहंतादिरूपायादेशताकालतांगता ॥ स
 स्थानधिगपतनरोपदेश्यस्वसाविति ॥ ५८ ॥ जीवोसवलितसेवसत्ताजीवाभिधानिका ॥ भवतिस्यदविज्ञानापवनस्येवलेखिका
 किलय कनकावदातासस्वप्नेदृशुरुपायसुताददाति ॥ इक्षितामनुयातासाभवत्यज्ञपदेस्थिता ॥ ३३ ॥ शब्दशक्त्याक्रियाशक्त्याज्ञानश
 रिंश सर्ग ॥ ४१ ॥ ५१ ॥ श्रीश्वरउवाच ॥ १ ॥ भिल्लैपगण क्षिप्रस्मृतिसमनुकूलयन् ॥ मनोभवतिभूतात्मबीजसकल्प
 मुपैतिहि ॥ १ ॥ अतस्ययात्रक्षशक्त्याज्ञरूपस्वात्मनामहृक् ॥ ३६ ॥ संपद्यमानाएवास्मिश्चे
 चिह्ननस्यकार्यस्वप्नरोपिहि ॥ यथाकरोत्याशुतयाजीवपि ॥ ३ ॥ आवातसत्तास्पदसत्तास्पर्शसत्तातथैवच ॥ त्वक्सत्तातेजसांसत्तातया
 नितेनाशुत्रयमप्रयित पुमान् ॥ ४ ॥ एवससर्गकस्मिंश्चि
 तामह सकस्मिश्चिदपिचेतर ॥ सचसकल्पयु ॥ ४० ॥ सर्वसत्तागणचेतत्कोढीकृत्यस्वरूपवत् ॥ स्फुरत्याश्रित्यपत्रादिवीजं
 ययथाकल्पयत्याशुततयानुभवत्यलम् ॥ ७ ॥ तत्वसब्रू
 पकेरोपिसवराक्तिमत सत्त्वादिभिः ॥ कार्यब्रह्माव्ययाकरोतितयाअब्र ॥ ३ ॥
 नुपुत्रनामभेदमपिकथयतीत्याह ॥ सनातनइति ॥ ४ ॥ तस्यैवसात्विकरा-अतिमहतीब्रह्मावर्षसत्ता ॥ ४० ॥ स्वरूपवत्तावायेनकोढीकृत्यसपथस ॥ यथाबीजमुत्तरोत्त
 शयप्रबोद्धवन्तिपूर्वराभायणोकेनाभ्युत्पत्तिनियम वितामहृत्स्यनास्तीत्याशोढीजादीभावितिपाठ्येबीजतित्तरोत्तरबीजानियेभ्यस्तादृशानामकुराकोढादिपरपराणामावि
 दिकागोपुप्रभ्यापुद्गवदुत्तमसिद्धे ॥ सउक्त सवाशिवादिपुरुष-सकल्पमय- इविविद्भवयालकम् ॥ अयमेववासनात्मनाआतिवाहिकोवेहः ॥ अपारोचरिच्छिनोबोधित्विदस्वरू
 प-अस्तत्कालसमपिच्छिट्टिमनोऽरूपमास्थितोऽहिरण्यगर्भादिरूप सन्पुद्गवतन-मनारोपकमप्रपञ्चापवावशरोयति ॥ एवमादीति ॥ सपन्नमद्दशा तस्वदृशानुनिश्चिनसंपन्नम् ॥
 नुसद्संपत्त्वमिहभाति ॥ ८ ॥

॥ ५ ॥ कुनोनोपदेश्यलाह ॥ जीवमिति ॥ तज्ज्ञोऽत्माज्ञाविधेकिनप्रामाधिकारिखिरोपणमुपबिरातिनत्वप्रामाधिकारत्वाद्बुद्धमभूतरथातिशालिनमार्यैर्मुक्तमुपेक्ष
 तमसद्द्वयभिमिनित्वात्सन्मयबालय अक्षरशास्त्रिउपदिगनिसकनकवद्बालाशुवरीस्वशुनास्वमदृष्टपुरुषायइशतिसोपिपूर्वेष्वेतिपावत् ॥ ५१ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०
 नात्यप्रकाशोनिर्वाणप्रकरणे० एकचत्वारिंशसर्ग ॥ ११ ॥ ॥ ११ ॥ समटिप्यटिसारकुमिरीशाविपूर्धिका ॥ मायेवैव्युपविश्याभराशु स्वनिलयययौ ॥ १॥ जी
 वनेतद्वत्साकस्थितंपरयतिद्वैकमित्येयोप्यारोपउक्तसन्धेयसिद्धाशुषसिष्ठ पृच्छति ॥ आदिसर्गेकस्याप्यथासकमे ॥ उक्तानुवादपूर्वानुसधानार्थ ॥ १ ॥ स
 वनीक स्वमनरोपयासुसकतमनादीषुल्लसुततमन्नाहस्यतितद्वरमसुसुखिवाकारोपिपरयतीत्यर्थ ॥ १ ॥ उक्तमेवदृष्टांतरायविद्येणेति ॥ सर्वगत्वादिति ॥ नार्हाच्छिद्यंत
 शून्यएवहिवेतालइवेत्यंचित्तवासना ॥ उदितेयजगन्नाभीतच्छांतौशांतिरक्षता ॥ ५७ ॥ अहतायांजगतिचमृगण्यजलेचय ॥ सा
 स्यर्त्नाधिगपतनरोपेदसस्वसाविति ॥ ५८ ॥ जीवविवेकिनमिहोपदिशतितज्ज्ञानोवालमुद्धममसन्मयमार्यमुक्तम् ॥ अन्नप्रशस्ति
 किलय कनकावदात्सस्वमदृष्टपुरुषसुताददति ॥ ५९ ॥ ॥ इ० वा० वा० टे० मो० नि० पू० जगन्मिथ्यात्वप्रतिपादननामैकचत्वा
 रिंशसर्ग ॥ ४१ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ततसजीवोऽन्नगवन्देष्टवान्देहसभ्रमम् ॥ आठिसर्गेनस संस्य कामवस्या
 मुपैतिहि ॥ १ ॥ श्रीइश्वरउवाच ॥ परस्मात्परमेव्योभिपूर्वाक्तरुमतोवपु ॥ जीवपश्यतिसपन्नसचस्वन्नरोयया ॥ २ ॥ सर्वगत्वा
 चिह्नस्यकार्यस्वन्नरोपिहि ॥ ययाकरोत्याशुतयाजीवोपापिशरीरशृक् ॥ ३ ॥ सनातनोहमन्यक्त पुमानित्यभिधातत ॥ करोत्यात्म
 नितेनाशुप्रथमप्रथित पुमान् ॥ ४ ॥ एवससर्गेकस्मिश्चिख्यमोयसदाशिव ॥ कस्मिश्चिद्विष्णुरित्युक्तोनाशुत्यन्न पितामह ॥ ५ ॥ पि
 तामहसकस्मिश्चिद्विष्णुपिधेतर ॥ सषसंकत्यपुरुष सकल्यान्मूर्तिमास्थित ॥ ६ ॥ पुष्ट प्रथमसकल्यत्नांमनोमूर्तिमास्थित ॥
 ययायत्स्यत्यशुततयानुभवत्यलम् ॥ ७ ॥ तत्त्वसद्रूपमखिलशून्यवेतालकोयया ॥ अमदृष्टानुसद्रूपमित्यहताजगद्गति ॥ ८ ॥
 नवरोपिसगरान्तिमत सत्त्वावितिगाव ॥ कार्यब्रह्माहय्याकरोतितयाअथपिसर्वेषामसिद्धमित्यर्थ ॥ १ ॥ सएवादिसर्गेसमस्युपाधिकोहिरण्यगर्गाख्य स्वात्मनिवासव
 म्पुषन्नामजेमपिकथयतीत्याह ॥ सनातनइति ॥ २ ॥ तस्यैषसात्विकराजसामसक्येषुसवाशिवामूर्तित्रायम्येतरकसकत्वनियतमित्याह ॥ एवमिति ॥ ५ ॥ आका
 शपत्रबोब्रह्मनिर्ध्वरामायणोक्तेनाशुल्लितिनियम पितामहस्यनास्तीत्याशयेनाह ॥ पितामहइति ॥ इतरोदुगाजेरवविनायकावि ॥ तेषामपितत्तम्बाह्वात्प्यप्रनिपादकपुराणा
 रिभोगेपुब्रह्माण्डबहुत्वमसिद्धे ॥ सउक्तसवाशिवविपुरुष सकल्यमय सोकामयतबहुत्वाप्रजायेतिश्रुत्युक्तमाधिकसकस्यछ ॥ ६ ॥ प्रथमसकल्यएवसकल्यसंभूतसगद्द्वारापु
 ष्तसत्कालसमटिप्यटिमनोऽरूपमास्थितोहिरण्यगर्गादिरूप सग्यदुक्कनप्रजासर्गादियथाकस्ययतिततथाप्यबद्धारसममनुभवतीत्यर्थ ॥ ७ ॥ तत्त्वदृष्टयाअसद्रूपमदृष्ट्या
 नुसद्रूपसत्यविश्रान्ति ॥ ८ ॥

नतारपुष्टे ॥ ३ ॥ पूर्वमेवशभवतामयातस्यश्रीगुरोरीश्वरस्यानुस्मृतिपूर्वकमेवतदुपदिष्टमित्यापरोक्षेवार्चनंनयापरिष्कृतयाश्रद्धादिपवित्रयाचधियामयानुष्ठेयत्वेनांगीकृत
 तलाकनजद्वेवार्चनजिहासित्तंचेत्यर्थः ॥ ३ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमन्तास्यर्थप्रकाशोनि० पू० द्विचत्वारिंशत्सर्गः ॥ १४ ॥ २ ॥ इहश्रुत्वासैरान्यरामस्वात्माशिवार्च
 नम् ॥ प्रबुद्धकृतकल्थस्वतस्मत्प्रवर्णयत् ॥ १ ॥ ईश्वरोपदिष्टतत्त्वदर्शनपर्यवसितस्वात्मशिवार्चनश्रीरामस्यश्रद्धानिशयसिद्धेयप्रशासस्वयमपितदेवपुनरुपदिशति ॥ एतदि
 त्यादिना ॥ परसर्वोक्कटम् ॥ इदजगत्त्वम् ॥ १ ॥ यत्रमायायाअलीकभमेअलीकोपाधिघटितत्वाद्दालोकैर्नजिवांनअलीकनसदेवजगद्विलोक्यते ॥ २ ॥ तत्रकविकल्पितेनमे
 हत्वेनराजैर्बर्णनेतथागुणोदृष्टातइत्याह ॥ यदिति ॥ विविधकल्पयतीतिविकल्पेयमेनकविनायस्मिन्नराजादौभेर्वादिविधभावाकल्पनयाद्विकल्पस्तेनकाव्यरचनयायाथाय
 श्रीवसिष्ठुवाच ॥ इत्युक्तानालकठोसौत्यक्रुपुण्यांजलौमयि ॥ ततारपरिवारेणसमर्भवरकोटरम् ॥ ३ ॥ तस्मिन्गतेत्रिभुवनाधि
 पताब्रुमेशस्थित्वाक्षणतदनुसंस्मृतिपूर्वमेव ॥ अंगीकृतंनवपवित्राधियामयात्मदेवार्चनंशमवतैवजिहासितंत ॥ २ ॥ ॥ इ०वा०
 वा० दे० मोक्षोपायेपुनिर्वाण० पू० परमात्माभिधानंनमद्विचत्वारिंशत्सर्गः ॥ ४ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठुवाच ॥ ॥ एतदुक्तंपरंपरेनस्वयमे
 वचवेइयहम् ॥ रामत्वमपिजानीपयथेदंसमवस्थितम् ॥ १ ॥ यत्रालीकमलीकेनकिलालोकैविलोक्यते ॥ तस्यांसंसारमायायायाकिंस
 त्यंकिमसन्मयम् ॥ २ ॥ यथायेनविकल्पेनयद्विकल्पेनकथ्यते ॥ तथातनात्मकल्पेनगताप्यनुभूयते ॥ ३ ॥ यथाद्रवत्वंपयसियथास्यं
 दोनभस्वति ॥ यथानभसिशून्यत्वंतथासर्गत्वमात्मनि ॥ ४ ॥ ततःप्रभृतितैवक्रमेणार्चनमात्मनः ॥ अद्यथावद्गतव्यग्रः कुर्वन्नहमव
 स्थितः ॥ ५ ॥ अनेनार्चविधानंनयेमेरामवासराः ॥ अखिन्नेनानिवाद्यंतेव्यवहारपरापि ॥ ६ ॥ यथाप्राप्तेः क्रियाचारकुसुमैराल्मनो
 र्चनम् ॥ व्युच्छिन्नमपिव्युच्छिन्नंनकदाचिदहर्निशम् ॥ ७ ॥ ब्राह्म्यग्राहकसंबंधेसामान्येसर्वदेहिनाम् ॥ योगिनःसावधानत्वंयत्तदर्व
 नमारत्मनः ॥ ८ ॥ दृष्टानयारपुपुतेसंगमुकेनेचेतसा ॥ संसारविरलारण्येविहरास्मिन्नखिद्यसे ॥ ९ ॥ दुःखेमहतिसंप्राप्तधनबंधुवियो
 गजे ॥ एतादृष्टिमवष्टभ्यविचारकुरुसुव्रत ॥ १० ॥

याकथ्यतेतथातथाश्रुत्वाआत्मानकल्पयतीत्यात्मकस्योरजादिलेनेनसस्मिन्गतामेरुताकल्पदक्षनावाप्यनुभूयते कथमन्यथाकाव्याथानुभवमत्कारास्वाइस्तस्यवहुचित्त
 लज्जामानादिककचकेस्यादितिभावः ॥ ३ ॥ विविधकल्पनाचाज्ञातस्यात्मनस्वभावएवेत्याशयेनदृष्टानंतराणग्राह ॥ यथेति ॥ ४ ॥ एवत्वाजाविकस्यैवविकल्पाध्यारोपस्थाच
 नत्वचित्ततदाप्रभृत्यथपर्यंतकुर्वन्नेवस्थितइत्याह ॥ तदिति ॥ ५ ॥ ६ ॥ सुषुप्तिकालेऽप्युच्छिन्नमपिकदापिनम्युच्छिन्नम् ॥ तदापिसुखमहमस्वाप्सनाकिंचिदेवेदियमित्युःस्थतप्रति
 सधानहेत्वविद्याद्यत्तिपुण्यत्रयार्चनसद्भावदितिभावः ॥ ७ ॥ तर्हज्ञानमपितादृशिवार्चनसैववास्तीतिकसत्त्वतेष्योविशेषस्तत्राह ॥ याशेति ॥ सावधानत्वविशेषइत्यर्थः ॥ ८ ॥
 साचसावधानताआसगत्यागएवेतिदर्शयन्नेनेदृष्टकलबाहुल्यकीर्तिनेनरामपवर्तयति ॥ दृष्टयेति ॥ ९ ॥ त्यक्तस्यासगस्यपुनरनुप्यादेविचारदार्ढ्यहेतुरित्याह ॥ १० ॥

अतएवसकस्मानुसारंजबपुरुषकीटस्थावाराविअन्मवैशिव्यमित्याह ॥ सपद्यतइति ॥ सर्वकारक रेहिकामुष्मिकसवक्रियासमय ॥ १ ॥ तस्युपास्थावाराणोयोनिरपिसपद्य
 ते ॥ एवमेवअबजाविबनुधिपजातय सपद्यतइत्यर्थ ॥ २ ॥ क्षणमतिमायाधिष्ठान सकल्पक्षणेएव ॥ वासनासौह्य्यात्परमाणूपमार्दपद्विक्रिासरेरणूपमा सगासाप्रतस
 ति ॥ १ १ ॥ बर्तमानसर्गनेदवर्तितानागतानामपिकमोबोप्यइत्याह ॥ एपएवेति ॥ तेषांरुद्राविद्वृणानाम् ॥ अस्याइति ॥ एवभूतस्यपरमार्थ
 तस्वप्नाबावात्वाक्षात्कारात् ॥ २ २ ॥ क्षणलेरामाप्रमविश्विबालनोबहिर्भुगवत्केकल्पकोटिविस्तृतानर्थोवयइत्याह ॥ निमेपेति ॥ २ ३ ॥ लुटिनाप्रभ्युता ॥ चित स्वरूपप्रति
 श्चिब्रह्मतेत्याह ॥ सेति ॥ झलच्चविनेनकूप्येतेअनुभूयतइतिरूपा ॥ २ ४ ॥ अग्निमानदृष्ट्यापयापयासगर्भौढिगच्छतितयातथाचिबालविद्योतनकासपरिच्छेवाधिक्यप्र
 युक्ताआत्मनःशुद्धतायेत्याह ॥ अस्मिन्नि ॥ २ ५ ॥ सगतेरसत्त्वोद्देश्यकालरुतैरौ परिच्छेवैपरमामराकपुत्तिकापताअणुनाशुद्रताचाल्मनइतिशेष ॥ परमाणुनेतिपाठु
 ययोर्चर्दशकालादितयैवजगतासता ॥ संपद्यतेयथायोसौपुरुष सर्वकारक ॥ १ १ ॥ अनेनैवक्रमेणहकीट सपद्यतेक्षणान् ॥ तस्युपाभे
 वमेवेहजातयोद्विचतुर्विधा ॥ २० ॥ रुद्राथामृणपर्यता सपद्यतेक्षणंप्रति ॥ परमाणूपमा सतितयोकेचिदणूपमा ॥ २ ३ ॥ एपएवक्रम
 क्षेपंसतिवासतिसर्गे ॥ अस्याससारमायाएवंभूतार्थभावनान् ॥ २ २ ॥ भेदोपशांतावभ्यासाद्भवत्युपगत शिव ॥ निमेषरात
 मागार्धमात्रमेवपराचिति ॥ २ ३ ॥ स्वरूपतश्चेदुठितासेषोद्वेत्यनवम्यिति ॥ सात्तरूपाशिलाकाशहवचित्वाल्मनिस्त्यिता ॥ २ ४ ॥
 तदनाथवभासात्मवक्ष्येनगीयते ॥ अस्मिन्मौढिगतेसर्गेमहाविद्योतनंनव ॥ २ ५ ॥ सगतासत्यटिग्देशकालांशपरमाणुता ॥ जी
 वतामागताभूततन्मानवचलनाक्रमान् ॥ २ ६ ॥ भवत्यगम्यगीवीरुल्काटदेवासुरादिकम् ॥ यस्मिन्नित्येतेनतद्देवसगिवतिष्ठति ॥ २ ७ ॥
 सदसद्व्यतिंविश्वविश्वेविश्वकर्मणि ॥ नतदूरेननिकटनोर्ध्वनाधोनेतेनमे ॥ नपूर्वनापनभ्रान्तनंसन्नासभमध्यमम् ॥ २ ८ ॥ अनु
 भवकलनाहतेस्यमाताभवतिनसर्वविकल्पनेष्वसस्तु ॥ फलदुरुविभवाप्रमाणमालास्थितिमुपयातिनवारिणीववद्वि ॥ २ ९ ॥ यथा
 पृष्टंमुनेप्रोक्तत्वयिकल्प्याणमस्तुते ॥ दिशत्रयामोक्षिमतामागच्छोत्तिष्ठपार्वति ॥ ३० ॥

परमाणुनाडिगोपाधिनाप्रक्षयिजीवतामागतासतीभूततन्माभराधितदेहेदियाविलनाकमात्रेअगम्यगीवीरुठुक्तावाकीटदेवासुरादिकवाभवमीतिप्रेणाश्वय ॥ २ ६ ॥ अत
 एवददस्रस्रगिबिभ्रस्रस्रद्वृपितंतिष्ठतीत्याह ॥ यस्मिन्नि ॥ २ ७ ॥ अविबेकेतुत्सर्वविक्कालाविपरिच्छेवनिमुक्तमेवेत्याह ॥ नतविति ॥ नेत्वबीयन मेमवीयचन ॥ मध्यमसदसत्य
 क्षोभराटिकमनिषधमीयम् ॥ २ ८ ॥ अतएवत्वानुभवाभमेवतप्रमाननलौ किकमापुमानावितभक्तमयतइत्याह ॥ अनुभवति ॥ एवसर्वविकल्पनेष्वसस्तुअस्यत्वानुभवाभरूपक
 लनांस्वपकाराशितप्यम्येद्विनाअन्योमाताअनुभवितानभवति ॥ यातुलौकिकीकुरुत्युरोव्यपशरारविभवायस्यासकारात्तथाविधामाणमालासावारिणिवक्रिवतप्रस्थि
 तिनोपयाति ॥ तद्यधिपुटीभाप्रस्यबाधारित्यर्थ ॥ २ ९ ॥ उपप्रेष्येतिरापरिरोप्यन्तीभरलोपविद्यार्थमागिद्यपिबसिष्ठमनुयुक्षोपेद्वरामुपसल्लयोत्तस्यावित्याहाययेति ॥ ३० ॥

ततापुष्टवे ॥ ३ ॥ पूर्वमेवशामनामयातस्यश्रीगुरोरीश्वरस्यानुस्मृतिपूर्वकमेवतदुपदिष्टमित्यापरोक्षदेवार्चननवयापरिष्कृतयाश्रद्धाद्विपविप्रयाचधियामयानुष्ठेयत्वेनांगीकृत
 तत्याकनजद्वेवार्चनजिहासितचेत्यर्थ ॥ ३ २ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तास्यप्रकारोनि०पू० द्विचत्वारिंशः सर्गः ॥ १४ २ ॥ ॥ ७३ ॥ इहश्रुत्वात्सवैराभ्यराम स्वात्मशिवाच
 नम् ॥ प्रबुद्ध कृतकल्मस्रतत्तिष्ठमवर्णयत् ॥ १ ॥ ईश्वरोपदिष्टतत्त्वदर्शनपर्यवसितस्वात्मशिवाचनश्रीरामस्यश्रद्धानिशयसिद्धेयप्रशसन्स्वयमपितदेवपुनरुपदिशति ॥ एतदि
 ल्यादिना ॥ परसर्वोक्तष्टम् ॥ इदजगत्तत्त्वम् ॥ १ ॥ यत्रमायायाअलीकभमेअलीकोपाधिघटितत्वादलीकेनजीविनअलीकमसदेवजगद्विलोक्यते ॥ २ ॥ तत्रकविकल्पितेनमे
 हलेनराजादेवर्णनेतयानुभवोदृष्टातइत्याह ॥ यथेति ॥ विविधकल्पयतीतिविकल्पेनयेनकविनायस्मिन्राजादौमेवोदिविधभावाकल्पनयाद्विकल्पलेनकाव्यरचनयायथाय
 श्रीवसिष्ठुवाच ॥ इत्युक्त्वानालकठोसौत्यकृपुष्पांजलौमयि ॥ ततारपरिवारेणसमंवरकोटरम् ॥ ३ ॥ तस्मिन्गतेत्रिभुवनाधि
 पतावुमेशोस्थिवाक्षणतदनुसंस्मृतिपूर्वमेव ॥ अंगीकृतंनवपवित्रधियामयात्मदेवार्चनंशमवतैवजिहासितंत् ॥ ३ २ ॥ ॥ इ०वा०
 वा०दे०मोक्षोपायेषुनिर्वाण०पू०परमात्माभिधानंनभद्विचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४ २ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठुवाच ॥ ॥ एतदुक्तंपरंपरेनस्वयमे
 वचवेदयहम् ॥ रामत्वमपिजानीषयथेदंसमवस्थितम् ॥ १ ॥ यत्रालीकमलीकेनकिलालीकेविलोक्यते ॥ तस्यांसंसारमायायाकिंस
 ल्यंकिमसम्भयम् ॥ २ ॥ यथायेनविकल्पेनयद्विकल्पेनकथ्यते ॥ तथतेनात्मकल्पेनगताप्यनुभूयते ॥ ३ ॥ यथाद्रवत्वंपयसियथास्यं
 दोनभस्वति ॥ यथानभसिशून्यत्वंतथासर्गत्वमात्मनि ॥ ४ ॥ ततःप्रभृतिनैवकमेणार्चनमात्मनः ॥ अद्ययावद्गतव्यग्रःकुर्वन्नहमव
 स्थितः ॥ ५ ॥ अनेनार्चाधिधानेनमेमेरणमवासाः ॥ अखिन्नेनतिवाह्यतेव्यवहारपराअपि ॥ ६ ॥ यथाप्रानैःक्रियाचारकुसुमैरालनो
 र्चनम् ॥ व्युच्छिन्नमपिव्युच्छिन्नंनकदाचिदहर्निशम् ॥ ७ ॥ ब्राह्म्यग्राहकसंबंधेसामान्येवदेहिनाम् ॥ योगिनःसावधानत्वंयत्तदच
 नमात्मनः ॥ ८ ॥ दृष्ट्यानयारघुपतेसंगमुकेनचेतसा ॥ संसारविरलारण्येविहरास्मिन्नखिद्यसे ॥ ९ ॥ दुःखेमहतिसंप्राप्तेधनवंधुवियो
 गजे ॥ एतांदृष्टिमवष्टभ्यविचारंकुरुसुव्रत ॥ १० ॥

थाकथ्यतेतथातथाश्रुत्वाआत्मानकल्पयतीत्यात्मकल्प्योराजादिलेनेत्यस्मिन्गतामेरुनाकल्पदक्षतावाप्यनुभूयते कथमन्यथाकाव्याथानुभवचमत्कारात्सादस्तस्यबहुवित्त
 लाभमानादिकचकवे स्यादितिभावः ॥ ३ ॥ विविधकल्पनाचाज्ञातस्यात्मनस्वभावएवेत्याशयेनदृष्टातारारण्यग्राह ॥ यथेति ॥ ४ ॥ एवंस्वाभाविकस्यैवविग्रहव्याख्यारोपस्थाच
 नत्वचितनतदाप्रभृत्पुण्यत्रयार्चनकुर्वन्नेवस्थितइत्याह ॥ ततइति ॥ ५ ॥ ६ ॥ सुपुमिकालेव्युच्छिन्नमपिकदापिनव्युच्छिन्नम् ॥ तदापिमुखमहमत्सात्मनकिंचिद्वेदिवभिर्युस्यतप्रति
 संधानहेत्वविद्यार्थित्तिपुण्यत्रयार्चनसद्भावादितिभावः ॥ ७ ॥ तदज्ञानामपितादृशशिवाचनसदेवोस्तीतिकस्तत्रतभ्योविशेषस्तत्राह ॥ ग्राह्येति ॥ सावधानत्वविशेषइत्यर्थः ॥ ८ ॥
 साचसावधानताआसागत्यगपुवेतिदर्शयन्नचेददृष्टफलशब्दुल्यकीर्तिनरामप्रवर्तयति ॥ दृष्टेति ॥ ९ ॥ त्यक्तस्यासमस्यपुनस्तुत्यादेविचारदाह्यहेतुरित्याह ॥ इत्वेदिति ॥ १० ॥

मध्यमुपेक्ष्यम् ॥ २८ ॥ रौरवनरकविशेषवापिनद्वेषि ॥ २९ ॥ कणशःपरमाणुशोविज्यकीर्णानिविक्षिमानिविनाशितानीतियावत् ॥ त्रिजगंतियेनतथाविधस्यक्षीरसागरस्यसृष्टिसर्वतोव्यापितिविव्यापित्यस्य ॥ औषोक्षिकमेतत् ॥ अथवाकणशप्रसृष्टैर्यशःक्षीरलवैःकीर्णानिसिक्तानित्रिजगति यथातथाविधामनुवशक्षीरसागरेसृष्टित्विष्यवहारोयस्यतथाविधश्चिरसथातोरासलक्षणोमदराचलोबोधास्ततोत्पत्त्यालूनार्थसाप्तविश्रातउपरतभमोत्तइतिप्रेणान्वयः ॥ ३० ॥ इदजगद्दस्यथादृष्टप्रकारमेवनाम्यन्तत्रमस्तीतियेनमूढेनज्ञानतस्यदृदिकुसदेहजालेनज्वलितेवअधिकसतापिनीइदवलुइदमवस्तुइतिकलनाअलमस्तिहेमुनीश्वरत्वमितिमदुकार्यत्वानुभवसवादाद्यपरयेतिप्रेणा

नतदस्तिदादेयंहयमध्यचराचरे ॥ इदहेयमुपादेयमिदंसदिदमप्यसत् ॥ २८ ॥ इतिचिंताश्रमःशांतोनिपुणंपरमोमुने ॥ नस्वर्गमभिवांछामिहेष्मिवापिनरौरवम् ॥ २९ ॥ आत्मन्येवहितिष्ठाभिमंशरिवाश्रमः ॥ कणशःकीर्णानित्रिजगत्क्षीरसागरसंसृष्टिः ॥ ३० ॥ विश्रांतश्चिरसंश्रान्तोनिश्रमोरासमंदरः ॥ अवस्तिदमिदंवलुपुण्येतिकलनास्यलम् ॥ ३१ ॥ त्ददितस्यकुसुंदेहजालेनज्वलितार्थिकम् ॥ इदमित्यजगदितिज्ञातंयेनमुनीश्वर ॥ ३२ ॥ सद्यत्रयातिकार्पण्यजगतस्तन्नलभ्यते ॥ विचित्राकुलकछोलाज्जडाहसिचिविजितान् ॥ ३३ ॥ त्वत्प्रसादेनभगवंतीर्णाःस्मोत्प्रवसागरान् ॥ संपदामवधिज्ञातोदृष्टःसीमांतआपदाम् ॥ ३४ ॥ सर्वसारेप्यदीनाःस्मःपूर्णाःस्मःपरमेश्वर ॥ ययावभेद्यामपरैर्दलिताशामंतंगजम् ॥ संसारसागरेसम्यग्वीरतामागतंमनः ॥ ३५ ॥ परिगलितविकल्पतामुपंतंग्रलितवांछमदीनसारसत्त्वम् ॥ त्रिजगति यदतिप्रसन्नरूपंप्रमुदितमंतरनुत्तममनोमे ॥ ३६ ॥ इ०वा०वा०दे०मो०नि०पू०विश्रांतिवर्णनानामत्रिचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४३ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६३ ॥

व्ययः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ सतादृशमूढपुरुषोयत्रयस्मिन्मनादिविषयेकार्पण्ययातिजगतःसबधितद्वस्तुतत्त्वदृशानलभ्यतेऽस्मान्गिरिशेषः ॥ यतोवययिचित्राअशनायादिलक्षणाआकुलाकछोलाःशुद्धमयोयसिस्तथाविधाच्छुद्धचिदाकारदत्तविवर्जिताक्काङ्क्षसागरात्त्वत्प्रसादेनतीर्णाःस्मदतिप्रेणान्वयः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ सर्वसारेभूमानंदविषयेपिनित्यलब्धत्वाद्दीनाःस्मः ॥ अस्मभ्यनःससारलक्षणेसमंदलितःआशामंतंगजोयेनतथाविधंसत्परैरेभ्योसंम्यग्वीरतायदौ ॥ ३५ ॥ पूर्णमनःस्थितिमेववर्णयन्नुपसहरति ॥ परिगलितेति ॥ अदीनसारमकार्पण्यदृढसत्त्वस्यैर्धैर्यस्य ॥ त्रिजगतिप्रसिद्धानिपूर्णचंद्रक्षीरसागरशरदाकाशादीनियानिप्रसन्नरूपणिताम्यतिक्रान्तमतिप्रसन्नरूपम् ॥ सापेक्षसमासच्छादसः ॥ अंतःप्रमुदितमतएवानुत्तममेमनःस्थितमित्यर्थः ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तत्पर्यप्रकाशेनि०पू०त्रिचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४३ ॥ ॥ ६३ ॥

बलात्माननादिदाढ्यात् ॥ १२ ॥ इदानींनिर्वासनस्यस्वस्थानुभवगम्यलक्षणमाह ॥ यत्रेति ॥ वस्तुभोगसुखम् ॥ यथागतंभारब्धोपनीतदु स्वमपि ॥ १३ ॥ स्ववत्आ
 काशवत् ॥ १४ ॥ अभ्यङ्गुःस्वाद्यपिपुच्छेकीकारेणालानयाअनुभव ॥ तेनस्यप्रतिकूलनाशाभ्यतीतिभावः ॥ १५ ॥ इ स्वदीप्रातिकूल्यविकल्पनमनःकृतमितितदेववाञ्छु
 शुद्धोक्तयुक्त्यानिरोद्धव्यमित्यारायेनाह ॥ चित्तेति ॥ १६ ॥ १७ ॥ अज्ञानमेववाप्रवृत्तिद्वारानर्थनिदानमितितदेवज्ञानदाढ्येननिरसनीयमित्याह ॥ मौर्ख्येति ॥ १८ ॥ चित्तोन्मे
 पनिमेषाभ्यामितियदुक्तदृष्टानेनसुकृष्टयति ॥ यथेत्यादिना ॥ यथास्वमाकारावातस्वराजसचतसरात्स्पदाच्चमलिनचलनादिस्वाभाववेदनसंपन्नतथाचित्तश्चलक्षणस्पदा
 च्छेयतयाददमनर्थजातमुपस्थितमित्यर्थः ॥ १९ ॥ उक्तैरेअन्वयव्यतिरेकौदर्शयति ॥ दृश्येतिद्वाम्याम् ॥ नानाच्छिद्रमविष्टसैरालोककुद्ध्यसव यजाचित्रवर्णधीरिव ॥ २० ॥

अज्ञातात्मानिबद्धोसि विज्ञातात्मानबध्यसे ॥ रामत्वंस्वात्मनात्मानंबोधयस्वबलादतः ॥ १२ ॥ यत्रनस्वदतेवस्तुस्वदतेचयथागतम् ॥
 अवासनत्वंतद्विद्विसाम्यमाकाशकोमलम् ॥ १३ ॥ वासनारहितैरतिरिद्रियैरहरक्रियाः ॥ नविक्रियामवाप्तोषिखवत्सोभशतैरपि
 ॥ १४ ॥ ज्ञाताज्ञानंतयाज्ञेयत्रयमेकतयात्मनि ॥ शांतात्मानुभवाभयंनभूयोभवभागसि ॥ १५ ॥ चित्तोन्मेपनिमेषाभ्यांसंसारप्रल
 योदयौ ॥ वासनाप्राणसंश्लेषादनिमेषंमनःकुरु ॥ १६ ॥ प्राणोन्मेपनिमेषाभ्यांसंस्ततेःप्रलयोदयौ ॥ तमभ्यासप्रयोगाभ्यामुन्मेषरहि
 तंकुरु ॥ १७ ॥ मौर्ख्योन्मेपनिमेषाभ्यांकर्मणांप्रलयोदयौ ॥ तद्वह्निंनकुरुबलाद्गुशास्त्रार्थसंयमैः ॥ १८ ॥ यथावातरजःसंगस्पंदाखं
 भाववेदनम् ॥ तथाचित्तश्चेत्यतयास्पंदादिदमुपस्थितम् ॥ १९ ॥ दृश्यदर्शनसंबंधस्पंदेनेयंजगद्भूतिः ॥ स्फुरत्यालोककुब्जादिसंगजा
 वर्णधीरिव ॥ २० ॥ दृश्यदर्शनसंबंधस्पंदाभावैवजायते ॥ वेदनाभावदाभासाचित्रपुंसांमिवाशये ॥ २१ ॥ चित्तस्पंदोत्थितामायातद्
 भावेविलीयते ॥ पयःस्पंदोत्थितावीचिस्तदभावेविनश्यति ॥ २२ ॥ त्यागेनवासनांशस्यबोधाद्वाप्राणरोधनात् ॥ चित्तेनिस्यंदतांयाने
 कुतःस्पंदस्यसंभवः ॥ २३ ॥ असंविस्पंदमात्रेणयातिचित्तमचित्तताम् ॥ प्राणानांवानिरोधेनतदेवचपरंपरम् ॥ २४ ॥ दृश्यदर्शनसंबं
 धयत्सुखंपारमार्थिकम् ॥ तदंतैकांतसंविस्थामब्रह्मदृष्ट्यामनःक्षयः ॥ २५ ॥ यत्रनाभ्युदितंचित्तंतत्सुखमरुत्त्रिमम् ॥ नस्वर्गादौसंभव
 तिमरौहिमगृहंयथा ॥ २६ ॥

भवतीतिभवज्जगत्तदाभासा ॥ यथाचित्रलिखितपुसामाशयेहृदिभावैवैनजायतेतद्वत् ॥ २१ ॥ २२ ॥
 स्पदस्यकौटस्थच्युतिरूपस्य ॥ २३ ॥ इर्थेचशब्दः ॥ २४ ॥ बोधाद्वाइतिमध्यमोपायमुक्तविष्टेणोति ॥ दृश्येति ॥ विषयेद्वियसंबंधेयत्सुखप्रसिद्धतत्परमार्थतोब्रह्मसुखमे
 व ॥ एतस्यैवानदस्यान्यानिभूतानिमात्रामुपजीवतीतिश्रुतेः ॥ अतस्तस्यातःपरमावधिमानुषानदमारभ्योत्तोरत्तरातगुणोत्कर्षेणश्रुत्यादर्शितोयतोवाचोनिवर्तते अमाप्यमन
 सासह आनन्दब्रह्मणोविद्वान्बन्धिभेतिकदाचनेति तदेकांततन्मात्रपूरणतातस्संविच्छिद्रपयाब्रह्मदृष्ट्यामनःक्षयःसिद्ध्यतीत्यर्थः ॥ २५ ॥ तत्तत्सुखब्रह्मसुखतच्चस्वर्गाविभोगभूमौ
 सभवति ॥ तत्रचित्तस्यकामाद्युध्यादिकलुषत्वत्वादित्यर्थः ॥ हिमशिशिरजलतस्ययुद्धसरः ॥ २६ ॥

न रास्यं रन्मुगस्य रानुर्नर्दकगम्यमित्यथ ॥ २७ ॥ धित्तस्यानोनारा ॥ यनोदुर्वोधाङ्गुलिषरागेवधित्त्वेदिताधित्तसद्भाषयतीतिर्बोधेनतुभ्यातिर्नरयतीति युक्तश्चित्तनाराशदिति
 तार ॥ शान्त रुन्निशरे शालयत् ॥ तेनदुर्वोधेना ॥ २८ ॥ जनुष्मानिनामपिव्यवहारवशनाच्चित्तमस्येवतत्कथज्ञानेननष्ट सच्चनटत्वयोयुगपदेकप्रविरोधात्तत्राहा ॥ धिपमानमपीति ॥
 ॥ २९ ॥ नाभना यनभ्याप्यत्तभ्रमभ्रदस्यग्यरप्रभाक् ॥ ३० ॥ भोतिषीअस्यमेवधित्तस्यचित्तनासावाधेनप्रधिलीयतइत्यर्थ ॥ षटादिनाशेषिकपालायात्वनापरिशेषधरना
 मत्र यदुपगनाग काप्ययसिठुण्येन्याहानाभाषदन्नि ॥ ३१ ॥ यस्तुबोधस्याबलुकल्पितोशमाप्रवाधकत्वमसिद्धेरपिनसत्याशवाधकत्वमसत्किरित्याह ॥ अबस्त्वेवेति ॥ धि
 नार्भर्भरगारमाधिरुस्यात्वनोसिचमइतिशेष ॥ ३२ ॥ तार्ईकनीत्रमुक्तचित्तस्यस्यवहारकानाशयस्यावालाभ्येव नेत्याह ॥ चित्तमिति ॥ विश्वासमाधिसाक्षात्कारपर्यन्ता
 चित्तोपगमअस्कारमवाच्यवच्यमासुरवम् ॥ क्षयातिगयनिर्मुक्तनोदेतिनचशाम्यति ॥ २७ ॥ योधाद्रवतिचित्तानोदुर्वोधाच्चित्तवेदि
 ता ॥ शालवेतालवत्तेनमोहश्रीघनतांगता ॥ २८ ॥ धिपमानमपित्येतच्चित्तयोधाद्विलीयते ॥ सद्यस्यसट्टिवाभातिताभ्रहेमीकृतयथा
 ॥ २९ ॥ जस्यधित्तनधित्ताख्यज्ञचित्तमत्त्वमुच्यते ॥ नामार्यान्यत्वभाक्चित्तनोधात्तप्रसुवर्णवत् ॥ ३० ॥ नसमवतिचित्तत्वंतेनतत्प्रवि
 लीयते ॥ भ्रमशान्यतियोधेननाभावोविप्रेतमत ॥ ३१ ॥ अवस्त्वेवविकल्यात्मचित्तादिशशशृंगवत् ॥ सर्वतदालनस्तस्मात्तद्विवो
 धाद्विलीयते ॥ ३२ ॥ चित्तमत्त्वसमायातकिंचित्कालंजगस्थितो ॥ विद्धत्यतुयवस्यायातुयार्थातीतभवत्यत ॥ ३३ ॥ वक्षीवभूरिमुवन
 भ्रमविभ्रमोर्षेरित्यभ्यन्तममनेनकर्तयंरुमेव ॥ मवात्मसंभवतिन्तरदगकिंचिच्चित्तादिकचनद्धवीवहिसन्निवेश ॥ ३४ ॥ ॥ इ०
 वा० वा० इ० मो० नि० पू० चित्तसत्तामूचननामचतुश्रवार्शिश सर्गं ॥ ४४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ अत्रेमा
 मत्रयोभायविस्मयाहासकारिणीम् ॥ अपूर्वचैवसंक्षेपाद्रामरम्यांकर्याशृणु ॥ १ ॥ योजनानासहस्राणिविपुलंविमलसुकुटम् ॥ युगे
 रप्यजरद्रुपमस्तिविल्वफलमहत् ॥ २ ॥ अविनाशरसाधारसुधामधुरसारवत् ॥ पुराणमपिवाल्लेदुलमार्दवसुंदरम् ॥ ३ ॥
 १३१३मानशालीकिन्तारभ्यनतिब्रुवाविपालाकृतशयितानुद्धृति विदेकेकस्याकिर्भूतनुयातीतावस्थेयवत्त्ववाल्मीकिनाथ ॥ ३३ ॥ तनुयतीतब्रह्मयावन्नशातंतामच्चि
 त्तमनुरादिधिप्यावेण्यास्थितेनशाल्यकमनितिशितारिकनामकिंचित्किरद्वल्लतरमलीतिज्ञानमापेणतन्माश्रमभाषपरिशेषश्चिन्तादेवुक्तपेत्पाराशयेनाह ॥ ब्रह्मेवेति ॥ यथा
 नृद्वजनारपरिकल्पितनामारोपनवाप्यादिसन्निवेशलाघासमिशेरोरेवनास्तिनद्वल्लतरमसुस्रअच्छिद्रचिकेतरतयेनब्रह्मण्यपिजगदसमोशोरेवनालीत्यर्थ ॥ ३३ ॥ ॥ इ
 न्दिर्यतीदिद्रुम० मास्ययकारोनिवाण० पू० चतुश्रवार्शिश सर्गं ॥ ३२ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ स्थानदरसप्तपूर्णत्रिकणकल्पनास्यदम् ॥ इहविल्वकलत्वेनपरब्रह्मोपकल्प्यते ॥ १ ॥
 कालास्मान्नीषकादिजनलङ्घनपत्रमुक्त्वस्वर्गातिपार्श्वराष्ट्र ॥ ३ ॥

भुवनव्यूहमध्यगतमहामेरुविवेदीभूतम् ॥ मंदराद्रिवाचलदंढम् ॥ ४ ॥ प्रागुक्तेसहस्रपदसंख्यपरमितिव्याचष्टे ॥ योजनेति ॥ जगतःस्थितेर्विधारणस्यनियमनस्यचमूलम् ॥ ५ ॥ हरतिवहति ॥ राजिकासृष्टमसर्पयास्तत्कणानापद्धनेःपक्तेः ॥ ६ ॥ षड्सप्त्याडिद्रियभोग्यब्रह्मलोकांतदुखलवप्रसिद्धोवा ॥ ७ ॥ तेनतादृशारसयुक्तेनापिपाकेनयत्पातपतनसमेति ॥ तर्हिकस्रस्थानएवजीर्यतिनेत्याह ॥ सैवेति ॥ ८ ॥ जरठाश्विरायुषः ॥ ९ ॥ १० ॥ विततमतिविस्तीर्णयस्यौल्यबृहत्तातच्छालिनः ॥ ११ ॥ समलेपुकलेपुरुपाथैपुचसारस्यश्रेष्ठम् ॥ अष्टिधीजनास्ति ॥ १२ ॥ शिलायाअतःप्रदेशइवनीरघोचनः ॥ विज्ञानघनएवेतिश्रुतेः ॥ स्वदमानेंदुबिबवत्स्वसंविदासृष्टनमिवासायनिरतिशयानद

व्यूहमध्यमहामेरुमंदराद्रिवाचलम् ॥ महाकल्यांतवात्यायाअपिवैरैरचालितम् ॥ ४ ॥ योजनायुतकोटीनांकोटिलक्षशतैरपि ॥ वैपुत्येनापरिच्छेद्यंमूलमांजगस्थितेः ॥ ५ ॥ यस्यविल्वफलस्योच्चैर्ब्रह्मांडानिसमीपतः ॥ हरंतिलीलाशैलाधाराजिकाकणपद्धतेः ॥ ६ ॥ स्वदमानरसपूर्णास्वार्द्वारसचमहतिम् ॥ यस्यातिशेतेनोकश्चिदपिराघवषड्सः ॥ ७ ॥ नकदाचनपाकेनपानंतेनसमेतियत् ॥ सदैवपक्रम्यंगजरसायन्नवाच्यते ॥ ८ ॥ ब्रह्मविष्णिवरुद्राद्याजरठाःकेचिदेवन ॥ यस्योपतिविजानंतिमूलंवाहंतमेवच ॥ ९ ॥ अहर्षांकुरवक्षस्यत्वष्टुकुसुमाकृतेः ॥ अस्तंभमूलशावस्यफलस्यास्यमहाकृतेः ॥ १० ॥ एकपिंडघनाकारविततस्यौल्यशालिनः ॥ यस्योत्पत्तिविकारादिपरिणामोनहस्यते ॥ ११ ॥ समस्तफलसारस्यफलस्यास्यमहाकृतेः ॥ नमज्जानाष्ठिविततोनिर्विकारोनिरंजनः ॥ १२ ॥ शिलांतरिवनीरंशःस्यंदमानेंदुबिंबवत् ॥ रसंससंविदास्वाद्यंस्वंदमानड्वास्तम् ॥ १३ ॥ कोशस्तकलसौख्यानांशीतलालोककारकः ॥ शैलाभोक्तपिंडाभोमज्जाआत्मफलस्थितेः ॥ १४ ॥ तस्मात्परममज्जातुयासौस्वात्मचमकृतिः ॥ अनंतरक्षितोनित्यमनन्यःश्रीफलंगतः ॥ १५ ॥ स्वसंनिवेशवैचित्र्यमन्यत्वफलतांगताम् ॥ अत्यजंत्यातन्यस्थूलयाप्यतिबालया ॥ १६ ॥

रसंस्वदमानः ॥ १३ ॥ कोशादिति ॥ एतस्यैवानइत्यान्यानिभूतानिमात्रामुपजीवतीतिश्रुतेः ॥ आत्मनोभानुधानंदादिहरण्यगर्भानंदान्तकर्मफलस्थितेर्मज्जासारः ॥ १४ ॥ तस्माद्धैरण्यगर्भानंदफलदादिपरमस्याव्यक्तस्यमज्जा ॥ अनेतेनान्निविधपरिच्छेदशून्यत्वभावेनैवरक्षित ॥ स्वात्मकमेवश्रीफलविलगतःसचानन्यःअहृद्यएवेत्यर्थः ॥ १५ ॥ अनन्यत्वमेवोपादयितुचमकृतिपदस्वारस्यप्रकटयति ॥ स्वसनिवेशोल्यादिना ॥ यतस्तयास्वात्मचमकृत्यात्वाध्यस्तस्यान्यत्वस्यभेदजातस्यफलतापरमप्रयोजनतांगतचिदेकरसमज्जाहृत्परमार्थिकस्रसनिवेशवैलक्षण्यमत्यजलैवइदंभेदादिस्वयमुत्पाद्यभावितमितिपरिणान्वयः ॥ प्रकारांतरैरपितस्याश्वमकृतित्वोरपादनायतन्येत्येत्यादिविरुद्धविशेषणानि ॥ अगोरीणीयत्वात्तान्वया महतोमहीयत्त्वात्स्थूलया चिरतनत्वेपिहृद्वादिविकाराभावादिबालया ॥ १६ ॥

ऊर्ध्वमपारापरितश्रापारपर्यथा व्यामलीलाव्योमाकारासरोजिनिकमलिनीसरसीवाइयमेवेत्यर्थः ॥ ३० ॥ क्रिया कर्माण्येवपरितो गहायस्याम् ॥ तरंगाश्चतरलाभासत्वात्
 लीयस्याम् ॥ सर्ग प्रजोत्पादनतुल्येण आवर्त्तनिविधानेकार्यैतिष्ठतीतिरस्थामूरिभूतपरशरस्यस्याम् ॥ ३१ ॥ इत्यन्तवाप्राण्यायु परिमाणेनप्रसरिणीविस्तृता तेजोत्तिरभ्या
 दिल्यचद्रादिभि केसरिणी ॥ व्योमैवपकजंयस्यास्तथाविधाकालनलिनीइयमेव ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ इतिवर्णितप्रकाराःसर्वेषानिजमजाचमकृत्तेरेव ॥ एवप्रकारैर्व्यष्टिसप्तद्वि
 सकल्पसन्निवेशस्यातःकृतसंस्थितिः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ बिल्वाख्यायिकासामप्यस्वहूपैर्बचितवर्णयन्मुपसहरति ॥ एकेति ॥ एकत्वसंख्ययाआपैद्वैतापादकत्वान्चैकालिका

इयंचतराकिंजल्कावस्त्राणवतटास्थिता ॥ अपारापारपर्यथाव्योमलीलासरोजिनी ॥ ३० ॥ इयंक्रियापरिश्राहातरंगतरलावली ॥ स
 गावत्तंविधानस्यभूरिभूतपरंपरा ॥ ३१ ॥ इत्यन्तयाप्रसरिणीक्षणकल्पादिपृष्ठवा ॥ तेजःकेसरिणीकालनलिनीव्योमंपंकजा ॥ ३२ ॥
 इमाभावाविकाराढ्याजरामृत्तिविषूचिकाः ॥ विधाविद्याविलासाढ्याइमःशास्त्रार्थदृष्टयः ॥ ३३ ॥ इतिस्मात्स्यबिल्वस्यनिजमज्जाच
 मकृत्तिः ॥ संकल्पसन्निवेशांतरैरेवकृतसंस्थितिः ॥ ३४ ॥ शांतास्वस्थानिरावासौम्याभावनयोञ्जिता ॥ कर्तृत्वमप्यकर्तृत्वकृत्वा
 कृत्वेवसंस्थिता ॥ ३५ ॥ एषैकैकैवविधेवविभाव्यमानार्नैकालिकानविधानानुसैवसैव ॥ सत्यास्थितासकलशात्तिसमैकरूपा
 सर्वात्मिकातिमहतीचितिरूपशक्तिः ॥ ३६ ॥ ॥ इत्यार्षेवा ०वा०दे०मोक्षोपायेपुनि०पू०बिल्वोपाख्यानेपंचचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४५ ॥
 श्रीरामउवाच ॥ भगवन्सर्वसारज्ञत्वयैषाविल्वरूपिणी ॥ महाविद्वनसत्तेहकथितेतिमतिर्मम ॥ १ ॥ चिन्मजारूपमखिलमहंतादी
 दमाततम् ॥ नमनागपिभेदोस्तिद्वैतैक्यकलनात्मकः ॥ २ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ यथावस्त्रांडकूडमांडमज्जाभेर्वादिंसंस्थितिः ॥
 तथाचिद्विल्वमज्जेयंब्रह्मांडादिजगस्थितिः ॥ ३ ॥

नापि विधाकिंतुसैव एकत्वसैवैका ॥ वीक्ष्यासजातीयविजातीयनिश्चिन्वा ॥ सकलस्यद्वैतविकल्पस्यशांत्यासंभैकरूपा ॥ अनेनस्यगतभेदस्यापिब्यावृत्तिः ॥ अतिमहती
 ब्रह्मराजलक्ष्याचितिरूपाशक्तिरेवैथव्युत्पादितेत्यर्थः ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीवसिष्ठम०तात्पर्यप्रकाशोनिर्वाणप्रकरणेप०पंचचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४५ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ इह
 शिल्पिमनोदृष्टपद्मिनीखडमहितम् ॥ शिलोद्भरमिवब्रह्मप्रपञ्जासासमीर्यते ॥ १ ॥ श्रीरामःस्वस्यबिल्वाख्यानतात्पर्यबोधं दर्शयति ॥ भगवन्निदिद्वाभ्याम् ॥ १ ॥ २ ॥ नाहता
 दिमात्रचिद्विल्वमज्जाकिंतुब्रह्मांडादिसर्वमपीतिनिरसकोचबोध्यमित्याशयेनवसिष्ठउवाच ॥ यथेत्यादिना ॥ ३ ॥

चिद्वित्यस्य मञ्जेपुके अतः श्रेयसायावयवानारसपन परिणामविरोधइतिकस्यचिद्भूतिवारयति ॥ सृष्टिरिति ॥ यथाचित्वस्वर्परमजायाआधारस्यथासृष्टिलक्षणमजायाआ
 धयाया स्वाधारस्वपरस्थानीयस्याप्यत्वसम्भवेतदतः परिणामरूपामजास्यात् तत्रसर्वगस्यास्यचिदात्मनःकारत्वेनैकेशेरोनवापरिणामित्वेविनाशोदुर्भारि ॥ नचैतन्निरवयवे
 मप्योत्र नदेशः परिणामोवासावतीतिनमज्जाराशब्दः परिणामपरदत्तय ॥ ४ ॥ तर्हि किंपरदत्तचेद्विषयलक्षणचमत्कारपरइत्याशयेनाह ॥ चितेरिति ॥ शिलात शिल्पियमन क
 ल्पियमवयवसन्निवेशवदित्यर्थ ॥ ५ ॥ दृष्टांतविषयीनुब्रह्मशिलाख्यायिकाप्रसूति ॥ अयेति ॥ ६ ॥ ७ ॥ मनःकल्पनानामानत्यावर्तनानि ॥ ८ ॥ उपनिगूढानि सृष्टिदृष्टानि ॥ ९ ॥
 १० ॥ दृष्टैवरीत्येनापिमन कल्पनसम्भवादाह ॥ कर्णिकेति ॥ कर्णिकाजालेपुमूलानियेषाम् ॥ इतराणिकानिचिद्विषयमूलानिच ॥ ११ ॥ शाखा पद्ममुकुटवत्सन्निवेशिनः ॥

सृष्टिचिद्वित्वमजास्यास्वाधारान्यत्वसम्भवे ॥ विनाश सर्वगस्यास्यनचैतत्सम्भवत्यलम् ॥ ४ ॥ चितेर्मरीचवीजस्यजगदाख्यायमल्ल
 ति ॥ स्थितासौपुमसौम्यांत शिलात सन्निवेशवत् ॥ ५ ॥ अत्रेमाभिदुवदनचित्राविस्मयकारिणीम् ॥ वर्ण्यमानामयारम्यामन्यामा
 ल्यायिकंशृणु ॥ ६ ॥ श्लिग्धास्पृष्टाशुस्पर्शमहाविस्तारशालिनी ॥ निधिहानित्यमद्बुव्याकृच्चिदस्तिमहाशिला ॥ ७ ॥ तस्यामतः प्र
 फुञ्चानिपयानिसुदृह्यपि ॥ सरस्याभिवरम्याणितान्यनंतानिसतिवै ॥ ८ ॥ अन्योन्यप्रोतपत्राणिमियोविघटितानिच ॥ मियश्चोपनि
 गूढानिगूढानिप्रकटानिच ॥ ९ ॥ अधोमुखान्यूर्ध्वमुखान्यपितिर्यङ्मुखानिच ॥ मियोमिलितमूलानिमिय प्रोतमुखान्यपि ॥ १० ॥ क
 णिकाजालमूलानिमूलान्त कर्णिकानिच ॥ ऊर्ध्वमूलान्यधोमूलान्यमूलानीतराणिच ॥ ११ ॥ तपांचनिकेटसतिशाखा शतसहस्रश ॥
 चक्रौपाश्रमहाकारा पद्मवत्सन्निवेशिन ॥ १२ ॥ श्रीरामउवाच ॥ सत्यमेतन्मयादृष्टानादृष्टानासिदृष्टानसितांशिला ॥ शालग्रामेहरेर्धा
 शिविद्यतेपरिवारिणी ॥ १३ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ एवमेतद्विजानासिदृष्टवानसितांशिलाम् ॥ योयश्चतत्रवैप्राण समस्नाहृगन
 तरः ॥ १४ ॥ मयात्वियमपूर्वैवशिलेहकथितातव ॥ यस्यामतमहाकुक्षीसर्वमस्तिचनस्तिच ॥ १५ ॥

शकीपास्तुविकसितपद्मवत्सन्निवेशिनदत्यथाद्वयते ॥ १२ ॥ स्वपतीर्थयाभायांशालग्रामक्षेत्रेदृष्टांशिलागुढाक्यास्वाराग्राम शैवाश्रमगतजागत्कल्पनासहितब्रह्मदृष्टा
 न्तत्वेनोवादेननिमग्नमानआह ॥ सत्यमेतदिति ॥ परिवारिणीपद्मवत्सन्निवेशिता ॥ १३ ॥ दृष्टांतदार्ष्टिकसप्तधत्त्यासस्यबुद्धइत्यनुभवमानोवसिष्ठआह ॥ एवमेतदि
 ति ॥ तददृष्टान्तमूलानिशिलादृष्टवानसीतिविकानासियश्चतत्रदृष्टांष्टिकश्रुतश्चिदात्मयोपादशास्वभाव ॥ अनतरोनिरवकाराचिह्नन समः प्राणस्यापिप्राणोनिरतिशयानवक
 पसपन्नस्मिन्निषिद्धिष्येष्टधानसीतिविकानासि ॥ १४ ॥ मयानुनल्लुदृष्टशिलादृष्टांतत्वेनाभिप्रेतां कित्वपूर्वाश्रितैवशिलान्वेनपरिकल्प्यचित्त्वमिवोपम्यस्तेतिउपपत्तेतात्यर्थ
 विषयारेपिनोपेयेविषयवादृत्यापयेनाह ॥ मयात्विति ॥ १५ ॥

चिदात्मनिगौण्याशिलाशब्दप्रयोगनिमित्तावगुणान्वर्शयति ॥ आदिपदादजेद्यत्कैकरसत्वकूटस्थत्वादिपरिमह ॥ १६ ॥ अपिशिब्दाभ्यांस्त्रिचिंतोविरोधोभाययपरिह
 र्त्तव्य ॥ १७ ॥ ८ ॥ जगदेवमथातत्रपद्मवनलेनोद्योक्षितमित्याह ॥ अस्यभवेति ॥ तच्चजगदव्यदिवसातमपिवस्तुनोनाम्यतशुद्धचिदात्मकचवानाकिनुमानयेवेत्यर्थ ॥ १९ ॥ तेषा
 चनिकेसेतिशर्वाःशतसहस्रशदितियुक्तत्वात्स्यमाह ॥ शश्वेति ॥ लोक्यतइतिलोकचित्रलिव्यतेशिश्विमनकल्पनयाथातथाभूतभ्यसर्वजगतत्रशालाभजिकावस्तु
 तोयथावास्तीवअस्तीतिरेणान्वय ॥ २० ॥ २१ ॥ आदत्तेलीकारोतितथाएचिदपिघनाएकिकाएकपिहतास्वीकरोतीत्यर्थ ॥ २२ ॥ तस्वरूपादमित्योपिवपुर्मयपरि
 च्छिन्नाकारइवमातीत्यर्थ ॥ सुपुत्रावस्थयाटकच्छेदाद्यागनमित्यव्यक्त्येत्यर्थ ॥ २३ ॥ २४ ॥ सतोःशिलापरिचयोर्नोदेतिनास्तमाथातित्येत्यर्थ ॥ पुरंध्यासुचित्रायास्त्रि

चिच्छिलैषामयोक्तयेस्यामंतर्जंगतैव ॥ घनत्वैकाल्मकत्वादिवशादेवाशिलैवचिन् ॥ १६ ॥ अप्यस्यंतघनांगायाःसुनीरंध्राकृतेरपि ॥
 विघनेतर्जगद्दंब्योद्भवोविवुलानिलः ॥ १७ ॥ द्यौःक्षमावायुराकाशंपर्वताःसरितोदिशः ॥ संतितस्यांशिलायांचसुषिरंनमनागपि ॥
 १८ ॥ अस्यामेवघनांगालजगत्प्रविजृंभते ॥ एतस्माद्दस्तुनोनाम्यदन्यच्छुद्धाल्मकंचवा ॥ १९ ॥ शंखपद्मादिकंलोकंपाषाणेलिव्य
 तेयथा ॥ भूतंभवद्भ्रविष्यच्चशिलायांशालभजिका ॥ २० ॥ तथास्तितत्रतस्सर्वसंस्थानंवस्तुतोयथा ॥ उपलंतःसन्निवेशोनानाल्माप्य
 कपिहताम् ॥ २१ ॥ यथादत्तेतथैषाचिपिंडाकारैकिकांघनाम् ॥ यथापद्मःशिलाकोशादभिनन्नरुद्रपुर्मयः ॥ २२ ॥ तथासर्गश्चितोरू
 पादभिन्नोपिवपुर्मयः ॥ सुपुत्रावस्थयाचक्रपद्मलेखाःशिलोदरे ॥ २३ ॥ यथास्थिताश्चितेरंतस्त्रयेयजगदावली ॥ शिलांतःपद्मलेखाली
 मरिचांतश्चमरुतिः ॥ २४ ॥ नोदेतिनास्तमायातियथासर्गस्तथाचितौ ॥ यथापुरंध्यांमरुयोतर्मज्जावाविल्वगायथा ॥ २५ ॥ तथानंत
 विकाराद्यचितौब्रह्मांडमंडली ॥ विकारादितदेवेतिमुधैवोक्तिरनर्थिका ॥ २६ ॥ तत्तांसमुपयात्याशुजलंविदुरिवांभसि ॥ अनंतत्वा
 च्चितेरेतद्विकारादितेरिति ॥ २७ ॥ उक्त्यासंपघतेयच्चतद्भयनविलीयते ॥ ब्रह्मैवेदंविकारादिविकाराद्यर्थवर्जितम् ॥ २८ ॥ वर्जनावर्ज
 नेर्थस्यब्रह्मवानंततावशात् ॥ ब्रह्मस्थितंविकारादिब्रह्मैवोत्पादितंक्रमान् ॥ २९ ॥

यामतर्मनसिमरुत्सत्कांतःसैवैवास्त्रि ॥ २५ ॥ यदाविकारिणांब्रह्मांडानांचिन्मात्रत्वतदातद्विकारमुवनशरीरादिभेदानांचिन्मात्रत्वमर्थसिद्धमितिदुक्तिरर्थशून्यत्वान्मुधानि
 प्फलैव ॥ २६ ॥ कुनोर्थशून्यत्वात्त्राह ॥ तत्तामिति ॥ यतएतद्विकारादिआशुब्रह्मांडानांचिन्मात्रतादर्शनक्षणएवतत्तांचिन्मात्रतासमुपयातिनपृथगणुमात्रमव्यवशिश्यतइति
 हेतो ॥ २७ ॥ कविर्वर्णितगंधर्वनगरवैचित्र्यवदुक्तिमात्रसिद्धत्वादपितस्यपत्तेतृचिन्मात्रत्वमित्याह ॥ उक्त्येति ॥ सभूरितिव्याहृद्भुवमरुजत एतइतिवैप्रजापतिदेवानरुज
 त अस्त्यपिभित्तिमनुष्यानिद्वइतिपिठुनित्यादिश्रुत्याभुवगादिसर्गस्यामपूर्वकत्वोक्तेरेवनामलयेनलयोप्युक्ताः ॥ २८ ॥ विकाराद्यर्थवर्जनमपिनवल्लतरमित्याह ॥ वर्जनेति ॥ २९ ॥

इहैविवशिलाख्यानात्ययमुपवर्णयते ॥ मयूराहरोरसेहवर्णसंस्थानभेदवत् ॥ १ ॥ विव्वट्टतितवशादचिद्रूपमेवतदंतर्धीजमज्जादीनामिवस्यगतेदेनातत्रतस्समसत्ताकसर्गोद्भवश्चा
 नोक्तदितानत्यर्थमोमासूदितितानात्यर्थवर्णयति ॥ चित्तस्वस्येति ॥ चिद्रूपतच्चयावस्वस्वरूपप्रसिंधानशून्यतावेवसर्गर्भमितियोतनायाचितनफलदृष्टतः ॥ सर्गश्चचि
 तप्रसिद्धस्वापादपरःस्वापःस्वमएवयुगवत्सरादिकमात्स्वसत्ताकस्मितसन्निवेशेनप्रष्टत्तोचिस्तमसत्ताकःस्वगतभेददस्यर्थ ॥ १ ॥ तर्हिक्वचित्तच्चादन्यएवसर्गएतदपिदुर्वच
 मित्याह ॥ देशेति ॥ २ ॥ तर्हिक्वचित्तमसदेवसर्गवितदपिदुर्वचमित्याह ॥ समस्तेति ॥ समस्तानाशाब्दानातदर्थानातद्वासानातत्पुक्तसंकल्पविकल्प्यादिकलनानाचवेदितुरवस्था
 त्रयेक्येकाल्वास्त्यलेअत्यतसतलोनेवेदनादर्शनावित्यर्थः ॥ ३ ॥ तस्माच्चिद्विधीनप्रतिभासिकानुक्रमवैचित्र्याशयैर्नफलत्वेनोत्प्रेक्षणमित्याह ॥ फलस्येति ॥ अनानातथाना

श्रीवसिष्ठउवाच ॥ चित्तस्वस्यफलस्येवचित्तःस्वापापरक्रमात् ॥ ससत्तासन्निवेशेनयःससर्गइतिस्थितः ॥ १ ॥ देशकालक्रियादीनाम
 पितन्मयरूपतः ॥ इदमन्यदिदंचान्यदिनिनात्रोपपद्यते ॥ २ ॥ समस्तशब्दशब्दार्थवासनाकलनाविदः ॥ एकाल्मत्वाद्सच्चैदमितिसंकथयते
 कथम् ॥ ३ ॥ फलस्यांतःसंनिवेशोनामानुक्रमतोयथा ॥ चित्तःस्वसत्ताघनतानानानास्थितातथा ॥ ४ ॥ अनानैवापिनैवस्युभ्येवाक्षु
 भितैवच ॥ यथाफलांतःस्वासत्ताचिदंतःसिद्धयस्तथा ॥ ५ ॥ जगन्नगरमादर्शचित्तःस्वंप्रतिविंचितम् ॥ कचतीवाकचदपिशिलांतःसंनि
 वेशवत् ॥ ६ ॥ परमेचिन्मणौसंतिजगल्कोटिशतान्यपि ॥ चिन्तामणावनंतानिफलानीवापितान्यलम् ॥ ७ ॥ चित्समुद्रकएवेदंतदंगो
 लकीर्णमाततम् ॥ जगन्मौक्तिकमाभातितदंशमयमन्यवत् ॥ ८ ॥ अहोरात्रंविकरयन्वेदनावेदनान्यलम् ॥ चिदादित्यःस्थितोभास्वाश्च
 गइव्याणिदर्शयन् ॥ ९ ॥

नाचभूलास्थिता ॥ ४ ॥ तत्रानानात्वाद्यंशएवप्राथम्याद्वास्तवद्वयाह ॥ अननैवेति ॥ क्षुब्धविक्रमेव ॥ सिद्धयसन्निवेशेनिष्पत्तयः ॥ ५ ॥ शिलाख्यानस्यतात्पर्यदर्शय
 ति ॥ जगदिति ॥ शिलांतःसन्निवेशवज्जगदितियदुक्तस्यप्याद्यादेशेप्रतिविंचितनगरमिवचित्तरूपमेवअकचदपिकचतीत्यर्थेतात्पर्यमित्यर्थः ॥ ६ ॥ मायिकानतशक्तिम
 च्चाद्वाचिन्तामणौचित्तकमनोरथफलानीवचितिसर्वजगद्स्तीतिततात्यर्थवर्णनीयमित्याह ॥ परमेदिति ॥ अर्धितानीतिश्रुतिपुअरनाभिनिदर्शनोपन्यासादितिभावः ॥ ७ ॥ क
 ल्पितविकाराशाशिवेनमुक्ताशुक्तिसमुद्रकेमुक्तानामिववाचितिजगत्स्थितौतात्पर्यमित्याह ॥ चित्समुद्रकदितिददेशतद्भेदत्कीर्णमिवतदगोत्कीर्णम् ॥ तदशमय
 मिति ॥ ८ ॥ आदित्यःस्वस्वरूपाविर्भावतिरोभावात्मकमहोरात्रविभागमिवचिन्मिशिलापिस्वेदनावेदनात्मकजगद्भव्यप्रकाशानपकाशनेस्यात्मनिकरोतीत्यर्थेवातत्तात्प
 र्यमित्याह ॥ अहोरात्रमिति ॥ विकरयन्विकलधनुर्विकृन्वन्वितिधावत् ॥ ९ ॥

समुद्रस्यकोटोर्गर्भे आद्यकारगद्विस्वभेदानासामद्रमाप्रत्वपज्जगद्देशमाधिष्माम्भ्रूपत्वेवात्तास्यर्यमित्याह ॥ समुद्रेति ॥ १० ॥ वत्तमानसगत्वातीतानागतसगत्स्यवत्तुल्यता
 याधिष्माम्भ्रूपत्तामदर्शनेवात्तास्यमित्याह ॥ यवस्तीति ॥ शालभ्रंजिकाउत्कीर्णावप्रतिमा ॥ ११ ॥ बिल्वात्म्यनस्यापिअगतभित्तारत्वेतास्यमित्याशये
 नाह ॥ भावेति ॥ यस्तस्यतत्त्वतश्चिद्रूपमज्जाकल्पमेव ॥ परार्थश्रीबिल्वादिफलपदार्थश्रीर्मक्षीवसारोयस्यास्तथाविधामसिद्धेर्य ॥ १२ ॥ शिलोदरारूपथक्करणेपञ्चनानादि
 शब्दायास्यस्यश्चित्पृथक्करणेअगदत्वेवात्तास्यर्यमित्याह ॥ पश्यति ॥ १३ ॥ तदेतन्मयमहृपमित्यंशस्फुटयति ॥ नाजेति ॥ यद्विचिंतनपृथक्क्रियतेतर्हिनानापिअगद्वि
 शालिकतयाअननिवभावतियथातादृशशिलोदरमित्यथ ॥ १४ ॥ यथाकल्पनीभ्याद्विदुग्दशाअमलय कोशोजलराशि स्थलधियास्थलमेवेदमिति मुद्धियतर्हिविदुर्गाद
 द्यमनुभानुभा सृप्यातपृथक् ॥ त्रयसन्त्रयातपदिरसल्लक्षिरिवेतिसदसद्वनपुयथाभातिएवधित्त्वभाषस्तयपिभासि ॥ वस्तुतस्तुत्वेवसदसद्वपुरित्यथ ॥ १५ ॥ यथापयोर्यो
 समुद्रक्रांटरावर्तपय संद्वविलामवत् ॥ अनानैवचनानाचिच्छिळांत सन्निवेशवत् ॥ १० ॥ यदस्तितच्चित्तिशिलाशरीरेशालभ्रजिका ॥
 यन्नास्तितच्चित्तिशिलाशरीरेशालभ्रजिका ॥ ११ ॥ भावाभावेपुयत्सत्यचिन्मज्जाकल्पमेवतत् ॥ मज्जासारापदार्थश्रीलन्मयस्यातदे
 वहि ॥ १२ ॥ पद्मनानादिशब्दार्थस्यक्कायद्वच्छिलोदरम् ॥ नानातद्विददानातदेतन्मयमहृयम् ॥ १३ ॥ नानाप्येकतयानानापद्मार्थिन्य
 शिलोदरम् ॥ ययातद्विभागालमतयेदंविह्वनांतरम् ॥ १४ ॥ ययामलय कोश स्थलधियातुभानुभा ॥ सन्नेवासन्निवेशवचिन्नेवत्वस
 दमहृपु ॥ १५ ॥ ययासम्यक्पयोरशि कोदरेकलनोन्मुखम् ॥ प्रवत्वात्सदतेऽस्यंदतयेदंविह्वनांतरम् ॥ १६ ॥ चिच्छिलाशखपश्रीघ
 स्तन्मयत्वेप्यतन्मय ॥ जगद्विद्विसपद्यादिपदार्थचिच्छिळांतरम् ॥ १७ ॥ महाशिलापनोप्येचिह्वनम्यशिलोदरम् ॥ अरधोनिर्हृयो
 च्छोज सगति सनिवेशवत् ॥ १८ ॥ तपतीर्दजगद्भ्रूसीलहवामलम् ॥ स्फुरतीर्दजगद्भ्रूसीम्य सोमइवद्भुत ॥ १९ ॥ ब्रह्मणीद
 सुपुमाभानास्यनाराशिलानवत् ॥ ब्रह्मत्वंब्रह्मणिययातयेवेदजगत्स्थितम् ॥ २० ॥

रारिा कोदरपृथक्त्वत्वात्सरोतथाअसंभ्रमपिचिह्वनस्यआतस्सददेबैत्यं ॥ ११ ॥ तर्हितप्रकावे शिलामयत्वमिज्जगत्तास्वपथावेध्विन्मयताकुतोनिविष्माम्येतथा
 ह ॥ चिच्छिलेति ॥ अतन्मयसदबोधोपादिरिशेष ॥ अतएवत्वतथाबुध्यत्वेत्याह ॥ जगद्विति ॥ १७ ॥ दृष्टानीकृतशिलापनोपिपरमार्थदृष्ट्याचिच्छिलोदरमेवसपन्नमित्या
 ह ॥ महाशिलेति ॥ अतएवतथाशिस्यियन्नसदृष्यप्यपिपृथग्दिसभावनापिनास्तीत्याशयेनविशिनष्टि ॥ अरधदति ॥ सन्निवेशवत्तन्मिथ्यासन्निवेशेनभासतइत्यथ ॥ १८ ॥ य
 थापत्कालालपतिअद्यतुत्तक्षोप द्फुरतीर्कालात्कयोर्बुधेसोमयोरर्बानेर्दकल्पनयाक्रियाकारकाभावेनव्यपदेशालयाब्रह्मजगत्प्रकाशशयतिजगत्बालनास्फुरतीतिव
 म्यपदेशोदत्याह ॥ तपतीति ॥ सोम्योनयनामर ॥ १९ ॥ पृषंचब्रह्मालनाजगन्धित्यनष्टमित्यस्तिमिथिधावेक्षितुशक्यमित्याशयेनाह ॥ ब्रह्मणीति ॥ वासनाभाप्रपत्वास्तु
 पतामप ॥ यथाशिलाज्जब्रह्मालनानित्यमचिच्छिलालनानित्यसत्सद्वइत्यथ ॥ २० ॥

चिदालमासत्वेजगद्ब्रह्मशब्दार्थोर्ध्वोदोनास्तीत्याह ॥ नानयोरिति ॥ २१ ॥ एषाजगताम् ॥ तस्याश्रिदशकृतेरिव ॥ २२ ॥ मेवमिदस्थूलतमोपिपदार्थस्तत्त्वदशशाशालोकना
 च्छुद्धमस्यौल्यादिधर्मकब्रह्मैवभवति यथाकरकायुकेवलपयोभवतिगद्वत् ॥ अतोवहस्तुगुणगुल्मादेर्ब्रह्माढातस्यअतश्चित्तस्यापिचजगतःपरमयद्विबवोत
 रोत्तरसुक्ष्मतमसूतसुक्ष्माव्याकृताक्षरातद्विभागोतेयद्रूपशिशिप्यतेदेवपरविदुर्ब्रह्मविद्वदितिपरेणाच्ययः ॥ २३ ॥ स्थूलस्यविमर्शेसुक्ष्ममात्रलेयुक्तिमाह ॥ तत्समूहइति ॥
 पचीकृतस्यपचीकृतसमूहः अपचचीकृतभूतानिचिन्तनेदेवत्विकमेणवोव्यभिस्यर्थ ॥ २४ ॥ सौक्ष्म्येसत्सारत्वादेवतरस्यौल्येपिसत्यतरत्वलक्षणसारतरताप्रचेपाभरेनुभूयत
 इत्याह ॥ यत्सौक्ष्म्येपीति ॥ अतएवापरमाणुगतरसशोकेःस्थूलजलेइन्द्रियगोचरोवघटादौब्रह्मसत्तायास्तद्गोचरोत्त्याह ॥ यथेति ॥ २५ ॥ पायसीस्थूलजलनिष्ठासतीयो

नानयोर्विधेतेदेदस्वरूपादपयोरिव ॥ यानीमानिजगतीहनान्यत्तानिचिदाकृतेः ॥ २३ ॥ भावाभावादिनास्यंषांतस्याइवकदाचन ॥
 ब्रह्मैवजगदाभासंमरुतापोययाजलम् ॥ २२ ॥ ब्रह्मैवालोकनाच्छुद्धंभवत्यंबुयथातपः ॥ मेवदित्स्त्रुणगुल्मादेश्चित्तादेजगतोपिच
 ॥ २३ ॥ परमांबुविभागोनयद्रूपंतत्परंविदुः ॥ तत्समूहस्तदेवोच्चैश्चित्तंमेरुदृणादिकम् ॥ २४ ॥ यत्सौक्ष्म्यंपिहिसारात्मस्यौल्येसारतरं
 हितम् ॥ यथारसालिकाशक्तिःपरमाणुतयानघ ॥ २५ ॥ स्थिताजगत्पदार्थेषुपायसीब्रह्मतातथा ॥ रसशक्तियथानानातृणगुल्मलतां
 प्रसाम् ॥ २६ ॥ तथानानातयोदेतिसैवासेवैवब्रह्मता ॥ यैपारूपविलासानामालोकपरमाणुता ॥ २७ ॥ गुणगुण्यर्थसत्तात्मरूपिण्या
 सांपरालता ॥ चितिचित्तेस्तिमेवदित्तदभिव्यंजनालनि ॥ २८ ॥ पिच्छपक्षौघकाठिन्यंमयूरंडरसेयथा ॥ चितितत्त्वेस्तिनानातातद
 भिव्यंजनात्मनि ॥ २९ ॥ विचित्रपिच्छिकापुंजोमयूरंडरसेयथा ॥ यथानानात्मिकेत्वेववर्त्यंडरसवर्हिते ॥ ३० ॥ विवेकदृष्ट्यादृष्टेतेत
 थाब्रह्मजगत्स्थितम् ॥ सनानातोव्यनानातोयांडरसवर्हिणः ॥ ३१ ॥

स्येतिशेषः ॥ स्थूलैविचित्रेणसत्तावंतरसामान्यात्मनासत्ताविच्येयेतादृष्टांताःकल्याइत्याशयेनाह ॥ रसशक्तिरित्यादिना ॥ २६ ॥ रूपविलासानानीलपीतादिरूप
 वैचित्र्याणामालोकपरमाणुतासुक्ष्मतमरूपसामान्यंयथातथेत्यनुपज्जयते ॥ २७ ॥ परालताब्रह्मसत्तापिआसांपछादिव्यक्तीनांगुणिगुणरूपवातावैजात्यार्थसत्तात्मरूपिणी
 भवतीतिशेषः ॥ आभासोवदशायाकायात्मनाकारणमेवास्तीतिवसिरोभावदशायामपिकारणालनाकार्यमप्यस्येवेत्येतदपिदृष्टानोपपादयति ॥ चितीति ॥ सर्वथातिरो
 भावेमायाशबलचित्तिअर्थतिरोभावोचित्तेमेवमिदस्थूलकार्यंजातमस्ति यथापिच्छानिपक्षौघाकाठिन्यचमयूरोपादानभूतेतदंडरसेसंतितद्वदित्यर्थः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ वि
 वेकदृष्ट्यानेददृष्ट्या ॥ तथाचतत्रकल्पितमेदोयथानवालावाग्देविरोधीतद्ब्रह्मप्रीत्याह ॥ सनानातइति ॥ अंडरसरूपोवर्हिणोमयूरः ॥ ३१ ॥

नैवेदितात्मकेष्वब्रह्मअस्तुयथाब्रह्मसास्त्रवज्रवदिति च पमस्तथाद्विताद्वितात्मकम् ॥ नीतावतावैपम्यप्रसक्ति ॥ यथासद्वयतो सत्तासमतायामवस्थितिरुथातन्निरूप
 नार्तस्य ॥ ३२ ॥ मनुष्यस्यपरिहारायसत्तासमतायामेवावस्थानमितिकुतः आभासमाभतापत्तिलक्षणशुभ्यत्ववैपम्यपरिहारवित्याशक्याह ॥ यतदिति ॥ रूपतत्त्व
 भावस्थमदृश्यपदसन्तनयुस्य निद्रम ॥ आभावस्यापिसदधीननिरूपणत्वात् ॥ तत्रभावपरमलीयविद्धि ॥ तस्यथाहयत्वात्नानानात्मकमिनाभिन्नस्वभावमिदजगद्रूपनस
 त्तरोयस्यमन्तंभद्रमनुपपन्नम् ॥ नञर्थस्यनराध्वस्यबहुवर्गादि ॥ ३३ ॥ एवमनुपपन्नस्यापिबर्षाहरसदृष्टिनिर्विकरस्यनेयमित्याशयेनाह ॥ विजगदिति ॥ यथाजगदितिचि
 द्वात्मकेनचमनुगततथापिदिगिरसोनुगत यथाचित्तत्वेजगदलानितधारसेर्वातिपर्येत्यर्थ ॥ ३४ ॥ उपभोक्तमर्थरूपकेणकीकृत्यदर्शपरम्वेनिरस्यति ॥ नानेति ॥ नाना
 विपर्ययचमलक्षणे पिच्छे पूर्णाआयान्नात्रैवजगत्स्रक्षणमयूराहस्यस ॥ तत्रभासमानजगत्स्यूरूपनुअमयूरूपसत्तालक्षणपदपरमार्थस्तुविद्धि तत्रचभद्र कृतोस्ती
 त्यय ॥ ३५ ॥ इतिश्रीतिसिद्धमन्तल्यमकारोनि० पू० समचत्वारिंशसर्ग ॥ ४० ॥ ॥ यत्सत्तास्फूर्तितोस्योपनिप्रतिषिप्तकल्पिते ॥ तत्साच्चि
 जैहतेतन्तत्तात्मातयान्नज्ञजगद्भुम ॥ ययासदसतोसत्तासमतायामवस्थिति ॥ ३२ ॥ यतस्तदसतोरूपभावस्यविद्धितपरम् ॥ नाना
 नानात्मकमिदत्वनुगतसंसवम् ॥ ३३ ॥ चिजगद्ब्रह्मलनपश्यत्यर्थाहरसवर्दिणम् ॥ यथाजगदितिचित्तत्त्वचित्तस्वेयजगत्तथा ॥ नाना
 नानात्मकफचमयूराहरसोयया ॥ ३४ ॥ नानापदार्थभ्रमपिच्छपूर्णाजगन्मयूराहरसश्रिवाया ॥ मयूररूपत्वअयूरमंत सत्तापदविद्धि
 कुतोस्तिमेद ॥ ३५ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० चिह्ननोपदेशोनामसप्तचत्वारिंशसर्ग ॥ ४० ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥
 यत्रानुदितरूपालमसर्वमलीदमाततम् ॥ मयूरह्वयधीर्जतस्तदहतादिगादिष ॥ ३ ॥ यत्रनाभ्युदितकिञ्चित्तत्रसर्वचविपते ॥ तदत्राप्य
 गिरा स्वगस्तुखसारेणधियति ॥ २ ॥ तथाचमुनयोदेवागणा सिद्धामहपय ॥ आस्वादयंत स्वरूपंसदानुयंपदेस्थिता ॥ ३ ॥ एतेरेत्यस्तब्ध
 नयनदृष्टोनिर्निमेपिण ॥ तेहृसदर्शनासगस्पदत्यागेष्ववस्थिता ॥ ४ ॥

शनरपनब्रह्मनिच्छप्यवर्णयेत् ॥ १ ॥ मयूरसदृशान्तिरोभूतजगद्वैविध्यगर्भविष्विस्तंबलितबीजशक्तिमव्याकृतमेवतत्रनतत परशुद्धमलीतिभ्यामोद्भोगाश्रुवितितरुधिषा
 ननिर्दिशयप्रमानरूपनिच्छप्यपरिचायित्कृश्रीवसिष्ठउवाच ॥ यत्रेति ॥ बीजेअहअतमयूरह्वयवर्णितमतरदृताविष्विर्दिगाविविद्यविविष्वसर्वजगयथशुद्धेकालप्रयेव्यनुदि
 तरूपालमनुत्तन्त्रस्वरूपमेवास्ति तरेवोक्तदृष्टाततास्यविवियोनारबलमित्यर्थः ॥ १ ॥ यत्रपरमार्थत किञ्चिन्नाभ्युदिततत्रैवसर्वजगदधिययाविपतेतेषाप्राम्निबेहेपिअगि
 राअगानारमभूत्तमणःअहमगादिविषयिकस्तुखसारेणचित्तवृत्तिभेदेनविधिप्रयोगकारतयास्फुटिकमुत्तरोचप्रद्वयविविचति ॥ तथाचविपयसुखानुभवबलात्तद्विषयान्निरति
 शयानरंसत्तारोनेयइत्यय ॥ २ ॥ सर्वसाधारणेयतस्त्राथेकनुमानममाणमुक्तामिदुषामनुभवममाणमप्याह ॥ तथाचेति ॥ स्वरूपत्वात्प्रभूतभूमानरम् ॥ ३ ॥ सर्वैरपिकुतो
 नानुपपन्नइतिचैतदयशासवाद्याणस्वरलज्जविसेषाच्चतिरुक्षण ॥ अतएवतदुभयपरिहारायनासाप्यनिरुद्धदृष्टयःश्याननिरोधपराम्भयोंगिनोदृश्यतइत्याह ॥ एतेइति ॥ स्वब्धे
 नयनेनोत्केरुदीनइतेरियचयेषात् ॥ ४ ॥

इदंत्वनाहृदपथादिभूमिकाना आरूढपष्ठसममभूमिकालुब्धवहंतोपिसमाहितै पूर्वभूमिकार्गस्तुस्यमालसुखुमैवैवास्वादयतीत्याह ॥ नास्थिताइति ॥ कर्मसुब्यवहारैषुस्थि
 तानामपियेषापथादिभूमिकागतानास्मार्थस्यताभावाननआस्थिताईषदपस्थिता येचपूर्वभूमिकागताःसवित्तवेथसव दत्यागलक्षणसमाधौस्थितायेषां प्राणोमनश्चनस्पद
 तेतेचचित्तव्यसमासगयोस्सागोयस्मिस्तथाविधेभूमानइपदेनल्यतयास्थिताइतिसार्थद्वयस्यार्थः ॥५॥६॥ षष्ठादिभूमिकागताअतब्रह्माकारालहृदत्तिथारास्पदोत्तेनाशेननिर
 तिशायानदास्वाइनलक्षणपरमपुरुषार्थयथाससाधयतितथैवहिश्चिच्छेत्वेत्यादिस्यदाद्यावहारसस्थितिमपिकुरुवति यथाजगदीश्वरौत सदैवस्वरूपानदप्रतिष्ठोपिबहिर्माधयाजग
 द्वावस्थापालयतित्त्वदित्यर्थः ॥७॥ तेषाव्यवहारैरुत्प्रेयुवास्त्वविषयेषुदर्शनानाबुद्धिदत्तानासगमेविपुठामप्यभिध्यक्तोनिरतिशयानदाल्मानाहृदयत्येवेतिसर्वोपिव्यवहार सुख
 रूपएव ॥ यथाऐश्वरेश्चिन्मरुतपल्लवमत्त प्रविश्यहृदयतित्त्वदित्यर्थः ॥ ८ ॥ अतःस्वरूपसुखनुतेषासुतरानिर्विशेषमित्यत्रापिदृष्टान्तमाह ॥ विवादिति ॥ विवनित्यातरमित्
 नास्थिताभावनायेषांस्थितानामपिकर्मसु ॥ संवित्तसंवेद्यसंवेद्यसंगत्यागेतेषपदेस्थिताः ॥ ५ ॥ प्राणोनस्पंदतेयेषांचित्तस्यवपुषामिव ॥
 मनोनस्पंदतेयेषांचित्तस्यवपुषामिव ॥ ६ ॥ चित्तचेत्यसमासंगत्यागेतेषपदेस्थिताः ॥ स्पंदात्संसाधयंत्थतेनांशेनेश्वरोयथा ॥ ७ ॥
 तथैवचित्तचेत्यादिस्यंदाकुर्वतिसंस्थितिमा यथाह्लादयतिसच्छंःपल्लवंप्रभैरैदवः ॥ ८ ॥ तथास्माह्लादयत्यतर्ह्यदर्शनसंगमे ॥ विवाद्
 रंप्रयानस्यभित्तावपतितस्यच ॥ ९ ॥ यदिदोस्तेजसोरूपंतद्रूपंशुद्धसंविदः ॥ नदृश्यंतोपदेशार्हनात्यासन्नंदूरगम् ॥ १० ॥ केवलानुभ
 वप्राप्यंचिद्रूपंशुद्धमात्मनः ॥ नदेहोर्नेद्रियप्राणौनचित्तंनचवासना ॥ ११ ॥ नजीवोनपिचस्पंदोनसंचित्तिनवैजगत् ॥ नसत्यासन्नम
 ध्यंचशून्याशून्यंनचैवहि ॥ १२ ॥ नदेशकालवस्वादितदेवस्मिन्चेतरत् ॥ एतैःसर्वैर्विनिर्मुक्तंरुदिकोशशतेनच ॥ १३ ॥ यच्चैतस्पंदते
 दृश्यंतदात्मपदंभवेत् ॥ यच्चनार्धनकल्पांतंनवस्वाधानिलादिभिः ॥ १४ ॥ इहचामुत्रसद्रूपादन्यथाभवत्किंचित् ॥ जायंतेचयियंते
 चेदेहकुंभाःसहस्रशः ॥ १५ ॥

कस्यशुद्धनःस्यत्येदोस्तेजसश्चद्विक्रियायद्रूपतदेवपरमात्मनोनिर्विशेषाहृदरूपैरनुभूयतइत्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ तदेवेदेहादिसर्वोषाधिनिर्मुक्तमात्मनस्त्वमित्याह ॥ नदेह
 इत्यादिना ॥ ११ ॥ १२ ॥ देशकालवस्तुनिरूप्यत्रिविधपरिच्छेदादिनाब्रह्मैवास्ति ॥ एतैर्देहादिभिः ॥ शतशब्द्विनामन्यपर ॥ भूतजाविदेहेकोशानाह्लादद्विवासानाल्मनास्थिता
 नामानत्यात् ॥ १३ ॥ एवकोशशतेनद्विचित्तयत्रयस्मिन्सतिएतद्रूपमाविर्भावित्तोभावादिनास्पंदतेतस्माच्चमेवात्मपदंभवेत्समावितमित्यर्थः ॥ एवकार्यकारणविलक्षण
 तत्समावनीयमित्याह ॥ यच्चैति ॥ यद्ब्रह्मआद्यमहाकल्पादिकालेजवमव्याकृताख्यकारणम् ॥ तथाकल्पयथाकृताद्विलयरूपचन ॥ सर्गकालेपिदृष्टएतस्मिन्लोकेअमुत्र
 परलोकैत्राअनिलादिभिःशोषणदहनच्छेदनभेदनदिविकारैःकचित्सद्रूपादन्यथानभवतीतिसविकारवस्तुआदिपदान्चद्विकाराश्वयन्नभवतीत्यर्थः ॥ १४ ॥ ननुदेहादिविकारैरुदा
 नुगनसद्रूपस्यापिविकारकितन्यात्तत्राह ॥ जायंतेचेति ॥ १५ ॥

तर्हि करहरिपुण्यगलितेत्याह ॥ तद्येति ॥ १९ ॥ विष्णुस्वप्नतुष्टिद्वयाभ्यावृणायपरिच्छतया ॥ १७ ॥ अतएवध्ववहरन्मृषिनिर्धिकासारात्मवर्शान्मित्यमुक्तात्स्वरूप
 लितान्याह ॥ मन्वलाचपीति ॥ प्रज्वलन्स्वराज्ययोग्यव्यवहारेपुरीष्यमान ॥ १८ ॥ १९ ॥ इअगकालादिसर्षजगद्भ्रान्त्यात्मदृष्टघाट्टवतलवर्किक्रमूयोपिचमणसंभवतिने
 वमभवतीत्यर्थः ॥ यतस्तत्बलुत सममपिपमस्वरूपगच्छसिद्धैरेवमाप्तवानसीतिसमगएवा ॥ प्रल्लैवसमप्रस्ताप्येतीतिश्रुतेरितिभाव ॥ २० ॥ इतिश्रीवासिष्ठम ० तात्पर्यमकारानिवो
 णनकरणरू ० ऽट्टवत्पारिशः सग ॥ २८ ॥ १९ ॥ ॥ विकारेण्योविषत्तैस्वैलक्षण्यमिहोच्यते ॥ अपमद्योधात्रविद्यालिमबोधेनास्तिसेतिच ॥ १ ॥ विकारारम्भाभ्यविषवत्
 स्वलक्षणभेदजिज्ञासमानोराम पृच्छति ॥ यदीति ॥ आदिपेवाकारपरिपद ॥ मुंद्दिनेनित्यनिरतिरायद्विमतिप्रिधियपरिच्छेदमूयेइतियावत् ॥ १ ॥ तत्रकारणेकार्यो
 ऽन्यथाअतिरोहितान्मन्व १ प्रतिबद्धभागवस्य १ प्रच्छन्नभागवस्यो १ प्रच्छन्नभागवस्यो १ विनष्टभागवस्य १ अयोन्वदोघटादिभाव ॥ द्वितीयोजलस्यद्विमक
 सयाद्याभ्यतरस्यास्यनारामाकारास्यखडना ॥ तच्चदेहादिसकलमालैवात्मविदांवर ॥ १६ ॥ केवलंयोधवेरूप्यादीपत्पृथगिवस्थितम् ॥
 विष्वगारममयविचंज्ञानुज्यासुसिद्धया ॥ १७ ॥ प्रज्वलन्नपिकार्येपुनिवाणोनिममोभव ॥ यदिददृश्यतेकिञ्जगत्स्यावरजगमम्
 ॥ १८ ॥ तत्सर्वमस्रनिधमनिर्गुणनिर्मलारमकम् ॥ निर्विकारमनाथतनित्यशांतसमारमकम् ॥ १९ ॥ कालक्रियाकरणकठनिदानका
 यंजन्मस्थितिलयसंस्मरणादिसवम् ॥ ब्रह्मेतिदृष्टवतएवतवात्मदृष्ट्याभूयोपिकिञ्जगत्समागएव ॥ २० ॥ इत्यापेवा ० वा ०
 दे ० मोक्षोपायेपुनि ० पू ० ब्रह्मेकात्मप्रतिपादनामअष्टवत्वारिंश सग ॥ ४८ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ यदिनास्ति
 विकारादिमन्नक्षणिवृद्धिने ॥ तदितकयमाभातिभावाभावमयजगत् ॥ १ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ अपुन प्रागवस्यानयरत्वरू
 पविषयय ॥ तद्विकारादिकतातरक्षीरादिवुत्तति ॥ २ ॥ पयसांपुनरभ्येतिदधित्वात्रपुनपय ॥ युद्धमापतमध्येपुनक्षत्रक्षैवनिर्भलम्
 ॥ ३ ॥ क्षीरादेरिवतेनास्त्रिब्रह्मणोनविकारिता ॥ अनाथतविभागस्यनचैपोवयविक्रम ॥ ४ ॥

एकाभाह ॥ दूरीयोरव्यशासपभाह ॥ चतुर्षोजलस्यतरगभाह ॥ पयमोदुरवस्यदधिभाह ॥ तत्रात्यएवजन्मादिभाहविकारपरिणामश्च इतरेतुविषयतेनैवाएवत्याशयेनम
 यंबवसिष्ठाविकारलक्षणमाह ॥ अनुनरिति ॥ यक्षीरवीसादिपुद्विधैतुप्यादिलक्षणकार्यपुनयाकनक्षीराविभावावस्यानयुम्यक्षीरादित्वरूपविषययत्पविषयतेतवविकार
 मत्कारपरिणामादिशाब्दाभ्यमित्यय ॥ २ ॥ ॥ ब्रह्मणिसगच्छक्षणकार्यमुनथातद्वैधर्म्यादित्याह ॥ अनुद्धमिति ॥ ३ ॥ अस्तुतद्विपरमाणुभिर्ज्ञानकारीनामिवावयव्यांतराक
 मत्साह ॥ अत्रापेते ॥ आपतलमण्णेशिकपरिच्छेदवस्तुक्रियासयोगादिविभागवदुभावावयवेष्ववयव्यांतराकम स्याच्चतद्विलक्षणस्यब्रह्मणससत्यर्थः ॥ एतेनब्रह्मनास्यु
 मनासिनेवतीनास्युभावायसमेतेवासवयवैरेककार्यजनकत्वमारजकत्वम् ॥ यथातदुनीपदमति यथावाकारणगुणानाकार्यगुणपतीतिवैशेषिकाचमिमतलक्षणसुचि
 तत्रप्रपञ्चकाइदृश्य ॥ इत्यादिब्रह्मपारिभाहतेतुणाभ्यगुणोत्तरिति ॥ ४ ॥

ब्रह्मणि ज्ञातस्तु परिशेषाद्विचलत्वेन सिद्धमिति तच्छृणो न दर्शयति ॥ समस्येति ॥ विकृतिरन्यथाभावः ॥ सश्रमविवर्तनम् ॥ तथाचाद्यतयोः समेतदसंस्पृशिवैषम्यप्रतिभासो विव
 र्त्तइति तच्छृणोमिति भावः ॥ ५ ॥ तदसंस्पृशं दर्शयति ॥ न संवेद्यमिति ॥ ६ ॥ मध्ये विकारासंस्पर्शः कथं ज्ञायत इति चेदाद्यतयोस्तदसंस्पृशं स्वभावावधारणादेव लिंगादिव्याह ॥
 यादृशिति ॥ ७ ॥ आत्मनस्तु प्रकृतात्वाभावेन समतासर्वानुभवसिद्धा अनालभावव्यतस्यात्यन्तासम्भाव्याह ॥ आत्मत्विति ॥ ८ ॥ ९ ॥ चित्तकारैः करसे ब्रह्मणितद्वि

समस्याद्यंतयोर्येदृश्यते विकृतिः क्षणात् ॥ संविदः सश्रमं विद्धि नाविकारे स्ति विक्रिया ॥ ५ ॥ न संवेधं न संवित्तिस्तत्र ब्रह्मणि विद्यते ॥ तद्व
 ह्मशब्दकथितं तिसंबंधं चिदात्मवत् ॥ ६ ॥ यादृगाद्यंतयोर्वस्तुतादृगेव तदुच्यते ॥ मध्ये यस्य यदन्यत्वं तदवोधाद्विजृम्भितम् ॥ आत्मात्वा
 द्यंतमध्येषु समः सर्वत्र सर्वदा ॥ स्वमव्यन्यत्वमायाति नारमतत्वं कदाचन ॥ ८ ॥ अरूपत्वात्तयैकत्वान्नित्यत्वाद्यमीश्वरः ॥ वशं भाववि
 काराणां न कदाचन गच्छति ॥ ९ ॥ श्रीराम उवाच ॥ विद्यमाने सदैकस्मिन् ब्रह्मण्येकं तन्मिमे ॥ संविद्धमस्वरूपाया अविद्यायाः क
 आगमः ॥ १० ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ब्रह्मतत्त्वमिदं सर्वमासीदस्ति भविष्यति ॥ निर्विकारमनाद्यंतं नाविद्यास्तीति निश्चयः ॥ ११ ॥ य
 स्तु ब्रह्मेशि ब्रह्मेन वाच्यवाचकयोः क्रमः ॥ तत्रापि नान्यताभावमुपेदं पुंक्रमो ह्यसौ ॥ १२ ॥ त्वमहं जगदाशाश्रयौ भूश्राप्य न लडादिवा ॥ ब्र
 ह्ममात्रमनाद्यंतं नाविद्यास्ति मनागपि ॥ १३ ॥ नामैवेदमविद्येति भ्रममात्रमसद्बिदुः ॥ न विद्यते यासासत्याकीदृशमभवे किल ॥ १४ ॥
 ॥ श्रीराम उवाच ॥ उपशमप्रकरणे त्व्यस्तने तु लये रितम् ॥ अविद्येयं तथेयं च विचार्यत इति प्रभो ॥ १५ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ए
 तावं तमबुद्धस्त्वमभूः कालं रं घृह ॥ कल्पिताभिः किलैताभिर्बोधितोसि स्वयुक्तिभिः ॥ १६ ॥ अविद्येयमर्थजीवइत्यादिकलनाक्रमः ॥ अ
 प्रबुद्धप्रबोधाय कल्पितो वाग्बिदां वरैः ॥ १७ ॥ अप्रबुद्धं मनो यावत्तावेदं भ्रमं विना ॥ न प्रबोधमुपायाति तदा क्रोशशतैरपि ॥ १८ ॥

रुद्धस्वभावाया अविद्यायाः कथं प्रसक्तियंतत्र जगद्विचर्त्तः स्यादिति प्रबुद्धदृशरामः शकते ॥ विद्यमाने इति ॥ १० ॥ न प्रबुद्धदृशा अविद्यासद्भावब्रूमः किं त्वबुद्धव्युत्पादनाय क
 ल्पनयेत्याशयेनोत्तरमाह ॥ ब्रह्मतत्त्वमिति ॥ सर्वपूर्णम् ॥ ११ ॥ न अन्यतायाभावसद्भाववदाम किंतूपेदुमसौ क्रमः कल्पित इत्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ यद्यविद्याना
 स्त्यत्र तस्युपशमप्रकरणे यथाभाति रविद्येयतथेऽथ च विचार्यत इति त्वयैवाविद्यासद्भावंगीकृत्योक्तोक्तिरामः शकते ॥ उपशमेति ॥ १५ ॥ तत्तु तवावोधदृशाया लब्धुं नुसारिक
 ल्पनयोक्तिविदानं तु प्रबुद्ध इति तत्कल्पनावसर इत्यविरोध इत्याह ॥ एतावन्मिति ॥ १६ ॥ १७ ॥ भ्रममविद्यादृशास्त्रीयव्यवहारकल्पनाम् ॥ तत्र मनः ॥ १८ ॥

पुर्तानाममात्रादिपुरुषदापनिरासकत्वादिति भावः ॥ ११ ॥ सत्युद्योगेपुतत्त्वोपदेशोऽप्ययद्वयशायेनाह ॥ सवमिति ॥ २० ॥ ११ ॥ येनयादशोपदेशोनावोऽप्यमेतद्य
 ज्वितेति ॥ २१ ॥ तमेवाह ॥ अस्तेति ॥ यथेच्छसिद्धिरेच्छिकेनम्यबहारेणनसत्सत्त्वानिनिरिति भावः ॥ २२ ॥ कोटि सवचातिबाधाबधिसत्त्वाम्नाम्यम् ॥ एकेति ॥ त
 प्रकामाहः क गाकएकत्वमनुपरयदद्वयदियुतेरिति भावः ॥ २३ ॥ इरायबन्धतिष्ठराच्छब्दसत्त्वपश्चात् अहमावच्छेदकत्वानुभव ॥ २४ ॥ वेदानधिदेकरसत्त्वमभव
 ॥ २५ ॥ सवर्गकालयुद्धसिद्धिम्यालकः सत्वने ॥ तच्छ्रुतिमसिद्धमनापतरपरसत्त्वस्थितोसि ॥ २६ ॥ यद्वलेति ॥ आत्मेतिपुनर्यद्वयपिचमसिद्धयथाचविषयाप्रकृतित्थ
 युत्पैवयोधयित्वैपजीवआत्मनियोज्यते ॥ यपुक्त्यासाधेतेकार्यनतयत्नरतरपि ॥ ११ ॥ सर्वव्रक्षेतियोज्ञ्यादप्रभुद्वस्यकुर्मते ॥ सकरो
 तिसुहृद्व्यास्याणोऽं त्वनिवेदनम् ॥ २० ॥ पुक्त्याप्रयोध्यतेमूढः प्राज्ञसत्त्वेनवोध्यते ॥ मूढ प्राज्ञत्वमायातिनयुक्त्यायोधनविना ॥ २१ ॥
 एतावतमभुद्वस्त्वकालंयुक्त्याप्रयोधित ॥ इदानीसंप्रभुद्वस्त्वमयायेनावयोध्यसे ॥ २२ ॥ ब्रह्माहत्रिजगद्ब्रह्मत्वब्रह्मत्वलुद्धस्यम् ॥ द्विती
 यारूपश्चेतनोऽध्यापीपरमालाहमित्ययम् ॥ राघवानुभवावस्त्वतिष्ठुन्नाच्छब्दसत्त्वपन् ॥ २५ ॥ निर्ममोनिरहकारोऽयुद्धिमानसिसा
 युचेत् ॥ तद्ब्रह्मावेदनातमवभूतस्थितमव ॥ २६ ॥ तदनायतमाभाससत्त्वमेवपरपदम् ॥ स्थितोसिसर्वगैकालमशुद्धमविन्मयात्मक
 ॥ २७ ॥ यद्ब्रह्मात्मापिनियुयश्चयाविद्याप्रकृतिश्चया ॥ तदग्निन्नसैककालमयाकुंभशतेपुच्छन् ॥ २८ ॥ नात्मनःप्रकृतिर्भिन्नापटान्मन्मयता
 यया ॥ मन्मन्मात्रययाचार्तारत्नैवप्रकृति स्थिता ॥ २९ ॥ आवर्त सलिलस्येवय संदस्त्वयमात्मन ॥ प्रोक्त प्रकृतिराब्धनेतेनैवेहसाए
 वदि ॥ ३० ॥ यथैकः समुद्रपवनोनास्मान्निनसत्तया ॥ तथैकमालप्रकृतीनास्मान्निनेनसत्तया ॥ ३१ ॥ अयोधादेतयोर्भेदोयोधेनैववि
 लीयते ॥ अयोधासन्मयोयातिरज्ज्वासर्पश्चमोयया ॥ ३२ ॥ चिरक्षेत्रेकलनायीजंयेदतत्पततिसुरन् ॥ चित्ताकुरतेदेतस्माद्भाद्राविसंसा
 रमदक ॥ ३३ ॥

बागाह्यनेनेकपमिद्धातम्यबधित्तसन्माथैकालकमित्यय ॥ २८ ॥ यथापटस्यभूम्ययासत्त्वान्मात्रापापकृतिरित्यय ॥ २९ ॥ स्वदेशिबर्तनम् ॥ तेनसम्नाय
 म्नात्वनदम् वेत्तमेव्यात्तैवामिनाणुनापमप्यप्यदित्यय ॥ ३० ॥ सतयाबल्लुद्धेतेन ॥ ३१ ॥ सम्ययसम्नाम ॥ यातिकृपतारमितिशेष ॥ ३२ ॥ तदेवविद्याकुरतत्त्वा
 म्करत्त्वानिमारावनसत्त्वकः उपयमद्वय ॥ ३३ ॥

१ ब्रह्मत्वब्रह्मस्यपुनित्यविधाः

एतत्कलनाबीजमेव ॥ ३४ ॥ नोपतति चैवदुःखदुःखफलाः शरीरदुःमायेभ्यस्तथाविधाश्चित्कुरानजायते ॥ ३५ ॥ उपकान्तप्रवदेशदृश्यमुपसंहरति ॥ द्वित्वमिति ॥ हेराम-
जगतिअसत्भांत्युपात्तद्वित्वजहिहित्यज ॥ आचहैइतिचकाराज्जहतेरि ॥ यतस्त्वबोधमुपागतोसि ॥ आत्मैकभावलक्षणोनिरतिशयानदविभवेनअभयात्माभव ॥ दुःख-
तुकालत्रयेपिनास्तेवेतिनःपरमार्थसारउपदेशदृत्यर्थः ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमन्तात्पर्यप्रकाशोनि०पू०एकोनपंचाशत्तमःसर्गः ॥ ४१ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ इहकल्प-
नयाजी ,लिंगपुर्यटकोद्भवः ॥ वर्णितोशैलयातस्यबासार्थपहणक्रमः ॥ १ ॥ त्रिघतेहृदयपथिश्छिद्यतेसर्वसथादतिश्रुतेस्तत्त्वसाक्षात्कारेणस्वयच्छिन्नसर्वशंशयोपिरामः

एतदेवात्मविज्ञानाद्व्यंशसद्वासनाजलैः ॥ संसृक्तमपियत्नेनभवत्यंकुरक्षमम् ॥ ३४ ॥ नोचेत्यतचित्क्षेत्रेकलनाबीजकंततः ॥ चित्तां-
कुरानजायतेसुखदुःखलवदुःखमाः ॥ ३५ ॥ द्वित्वंजगत्यसदुपात्तमबोधजातंबोधक्षयंजहिबोधमुपागतोसि ॥ आत्मैकभावविभवेनअ-
वाभयात्मानास्येवदुःखमितिनःपरमार्थसारः ॥ ३६ ॥ ॥ इत्यार्षेवा०वा०दे० मोक्षोपायेषुनि०पू० संसृतिविचारयोगानामएकोनप-
चाशःसर्गः ॥ ४१ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ज्ञातंज्ञातव्यमखिलंष्टंष्टव्यमक्षतम् ॥ परेणपरिपूर्णाः स्मोव्रह्मज्ञानाच्च-
तेनते ॥ १ ॥ पूर्णापूर्णमिदंपूर्णपूर्णप्रसूयते ॥ पूर्णनापूरितंपूर्णस्थितापूर्णचपूर्णता ॥ २ ॥ लीलयेदंतुष्टुच्छामिभूयोवोधाभिदृश्ये ॥
बालस्येवपितामसन्नकोपकंतुमहसि ॥ ३ ॥

परेषामुपकारायतत्संशयपदंप्रट्टकामः प्रथमत्वानुर्भवमभिलष्यदेशयति ॥ ज्ञातमित्यादिना ॥ वयतेतत्त्वसंबंधिनाब्रह्मज्ञानाच्युतेनपरिपूर्णा . स्म . ॥ १ ॥ स्थानुभवेन पूर्णमदःपूर्ण-
मिदपूर्णान्पूर्णमुदच्यते ॥ पूर्णस्यपूर्णमादायपूर्णमेवावशिष्यतइतिश्रुतिसवाद्यति ॥ पूर्णाविति ॥ पूर्णाद्वल्लगः सकाशादुपाधीप्रविश्यअनखाभात्पूर्णमिदजीवरूपपरमार्थतः पूर्ण-
ब्रह्मैव यतः पूर्णाद्याद्विपदादिकमेणप्रसूयतेव्यष्टिसमदुष्टपाधिरूपतद्विपूर्णमेवप्रसूयते ॥ तद्यद्यमहावाक्योऽथेनाद्वब्रह्मास्मीतिज्ञानेनसमूलोपाधिपरिच्छेदापनयनात्पूर्णनब्रह्मणा
पूर्णमेवजीवतस्त्वमेवैक्येनापूरितंतदाकल्पितापूर्णता अभस्यापगमात्पूर्णस्यपूर्णतिवप्राक्स्यतिवचस्थितेस्वर्धः ॥ २ ॥ भूयसाजनानवोधाभिदृश्येबालस्यलीलाप्रश्नेपितेवको-
पकंतुमहसि ॥ ३ ॥

सवर्षाग्निनादपेवायानुभवोऽस्तुत्वरानात्रियाप्रियदर्शनजन्यसुखबुद्धयख्योऽप्यनुभवानुभूतानामपिवासायानात्तद्वेषस्तद्विशानाश्चत्वेषवासायायानामप्यनुभवोवा
 प्य ॥ तत्रभोपचसुरादीन्द्रियाणांसासायान्द्रियाणामुमराक्तेरन्वश्रोत्राविगोलकातिरिक्तद्वियाभ्युपगमोभ्यर्थ ॥ नवति
 करणावच्छिन्नजीवचित्तमर्षेन्द्रियपणात्प्रानिगत्यबासपटादिभ्याप्यतदनुभवतीतिकल्पनापियुक्ता ॥ तथासतिबहिरेवानुभवोऽस्तुत्वापत्ते ॥ त्रियाप्रियदर्शनमयुक्तसुखबु
 खानामपिबहिर्ब्रह्मयापत्तेः कालातीरेत् स्थान्यापत्तेश्च अतर्विषयप्रवेशान्तरणानुभवायोगात् ॥ नश्वह्रितं कारणवृत्तिर्विपर्यालनेनवाकारलाञ्छनसस्काराभ्यपुद्गीत्वा
 तन्प्रविरयनटद्वयवाकारविबुधपतीतदनुभावयतिस्मारयतिवैसुष्यतदतिकल्पनापियुक्ता ॥ घटायाकारानुभवानांतल्लुठनविषयत्वकल्पनेचममयोरविशेषापत्ते सर्वविधाना
 श्वाप्तसवगात् घटादेवसितानुभवानापत्तश्च ॥ इत्यथानुभवआंतरोपटादिश्वबासदत्तनयोरसंबधान्मकदचिद्विषयिषासायस्यानुभवारोहणमुपपादयितुंशक्तम् ॥ अतएवनेया
 यिकावयोननुभवस्वविषये सहविषयविषयिभावलक्षण स्वरूपसवधएवमसंश्लेषाविलक्षणइत्याश्वक्षते ॥ नशसोपियुक्त ॥ असंबद्धरूपस्यसर्वाविषयान्मत्यविशिष्टत्वेन
 विषयभ्यवस्थायोगात् ॥ नशाल्मानतासयुज्येतनद्विषेणैन्द्रियमर्थेनितिकेमेणस्वाश्रयसयुक्तसमुक्तसयोगाविपररासवधव्यवस्था ॥ अननुगतस्यपररासवध
 स्यस्वरूपनमित्यप्यनुगतसद्विषयभ्यवस्थापकत्वायोगात्पररासवधेनबासायिपरोक्ष्यानिर्वाहत्तस्यैवम्यवस्थापकत्वेरूपसवधकल्पनेवैयर्थ्याच्चाएतनसन्धिकपद्वारायो
 श्रोत्रचक्षुस्पर्शनचरसनंश्राणमेवच ॥ विद्यमानमपिप्रसृष्टस्यमानमपिसुदृग् ॥ ४ ॥ कथंनृतस्यैवजतोर्विषयस्वनपश्यति ॥ जीवत
 श्रक्यमर्षविषयत्वप्रपश्यति ॥ ५ ॥ कथंघटादिवात्यत्वमिन्द्रियाणिजडान्यपि ॥ शरीरेनुभवत्यतपुनननुभवत्यपि ॥ ६ ॥ अयंशला
 कोपमयोपगर्हीन्द्रिययो किल ॥ अश्लिष्टयोरंतरसौकथंतन्नोदितामिय ॥ ७ ॥ जानन्नपियदेतान्त्वैविशोपच्छतधापुन ॥ पृच्छामिति
 दग्गेणकथयस्यवानुकपया ॥ ८ ॥

धौपञ्चानम्यक्तिकजनक सतद्विषयद्विषयवस्थापिप्रयुक्ता ॥ इन्द्रियादीनामपितद्विषयत्वप्रसगात् ॥ तस्माद्वय
 दितघटनसमर्थमायाराक्त्वलादेवांतवासायानुभवोवाप्यस्तथासतिककणाविगोलकातिरिक्तद्वियाभ्युपगमेनेतियथानुभवतद्विरचिवालावासायानुभवतीतिस्यात् तथा
 सतिचरररेपिकणादीनांसवगतस्यसदालनश्चस्वात्तत्रापिवासायानुक्तोनानुभवतीतराम संकल्पे ॥ श्रोत्रमित्यादिना ॥ श्रोत्राविश्रागोलकपरा ॥ अतएवसुकुट्टरय
 माननपीतिविरोपणम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ यदिकश्चिद्वृत्त्याचसुरादीन्द्रियाणिसवबहिर्निगत्यघटादीनांवासत्वमनुभूयान्मविरसकययतीतितथाह ॥ अजानीति ॥ नतेपापुयेऽनलत्वक
 यनसामर्थ्याअस्तीतिभाव ॥ यदिकश्चिद्वृत्त्याविन्द्रियाणिसाधैत्विनीत्वास्यापयतीतितथाप्याह ॥ पुनरिति ॥ त्वर्थस्यापनेपुनपुनखवितदनुभव स्याद्घटादेवद्वेदयाद्विनि
 सारकादर्शनादितिभाव ॥ ६ ॥ ननुपटाविषयजातकतमयमशसुरादीन्द्रियजातत्वेषामाकर्षति तच्चाकटभित्तियविषयसवेक्ष्यांतद्विस्त्यायज्ञोफकनचिवरोनांतनयतिघ्राण
 भिवर्षमिति कल्पनामारोप्याह ॥ अयदिति ॥ विषया सन्निध्यैन्द्रियाण्यकार्येयनसंश्लिष्य असंश्लिष्टरज्ज्वादीनांपटायाकपकत्वादर्शनात् ॥ नशगोलकप्रदेशानुपसर्पि
 णापटादानांतस्तेऽप्य संभवति नार्पीन्द्रियाणांज्जुवद्वदसंश्लेषत्वाकपकत्वबायसिद्धिश्चिन्मपदेशानिवाताय शलाकाद्युपबद्धिन्नेशाल्तावित्याह ॥ अश्लिष्टयोरिति ॥ अश्लि
 ट्ठयपटादीन्द्रिययोभिय असीत्वुप्यमानातन्नोदितपरस्परकार्यणरीलीलातत्रापिनेभायस्वविचारांतपटादिस्थूलपवेशाकताकार्यसर्वानुभवविरुद्धेत्यर्थः ॥ ७ ॥ ननुतत्त्वबोधेन
 चिन्मसवसधस्यतत्त्वकथंमायामयेसर्वाणुपपत्तिभाजनःस्वित्प्यबहोरेदंशलासरायलाभाह ॥ जानन्नपि ॥ अज्ञानुपवाहार्थिनि र्थः ॥ ८ ॥

अत्यस्य निवृत्त्युत्पद्ये लोकातिरिक्तानि द्वियाणि न संतीति यतः सम्यग्बिभर्शे चिद्व्यतिरेकेण प्रमात्रप्रमाणप्रमेयविभागाः केपिनिरूपयित्तेनापि वादिनाशक्यत इत्याशयेन वसिष्ठः प्रथमतः भाषते ॥ इन्द्रियादीति ॥ १ ॥ यदितुकल्पनयाद्बुद्धेऽस्यस्य चोपपत्तिमन्यसेतर्हि इन्द्रियादिघटितपुरुषकत्वेनापि पूर्वपूर्ववासनानुसारेण कल्पनोपपत्तेर्नाकिंचिदनुपपन्नमित्याशयेनाह ॥ गगनादपीति ॥ तया चिता आत्मनाभायाशाबलस्वभावेनपुण्यकत्वेनस्वरूपगावटस्यापूर्वपूर्ववासनानुसारेण भावितकल्पितमित्यर्थः ॥ १० ॥ उक्तैर्धेमायां तु प्रकृतिविद्यान्मायिनतु महेश्वर अस्यावयवभूतैस्तुल्याप्रसर्बपिदजगदिति श्रुतिप्रमाणयति ॥ तदेव चेति ॥ ११ ॥ एवचेद्विद्यद्वारावह्निर्गितेनपुण्यकघटकैर्नचित्तेनघटादिव्याप्त्यास्वदन्तिप्रतिधिवितघटादेर्वासलाकारेणैवदृश्येनीत्वाप्रदर्शनतथैवकाळातरेस्थितिः स्वभेचातर्गतस्यैववासत्वेनानुभवश्चेत्तिसर्वमुपपन्नमित्याशयेनाह ॥ पुण्यककल्पमि

श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ इन्द्रियाद्यपि चित्तादिघटाद्यपि नाकिंचन ॥ पृथक्संभवतो हांगनिर्मलाच्चेतनादृते ॥ १ ॥ गगनादपि याऽच्छाचित्त्यारूपं स्वमात्मना ॥ चिरवापुण्यकत्वेन भावटस्यैव भावितम् ॥ १० ॥ तदेव च क्रूरतितांगतं जगदवस्थितैः ॥ तस्या अवयवाज्जातमिन्द्रियादिघटादिच ॥ ११ ॥ पुण्यकत्वमायातं यच्चित्तं स्वस्वभावतः ॥ स्वएवावयवस्त्वास्मिन् घटादिप्रतिबिंबयति ॥ १२ ॥ श्रीराम उवाच ॥ जगत्सहस्रनिर्माणमहिमोदपणस्य च ॥ पुण्यकस्य भगवन्रूपं कथय कीदृशम् ॥ १३ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ अनाद्यंतं जगद्बीजं यद्ब्रह्मास्ति निरामयम् ॥ भारूपं शुद्धचिन्मात्रं कलाकलनवर्जितम् ॥ १४ ॥ कलनोन्मुखतां यातमंतर्जीविदिति स्मृतः ॥ स जीवः खलु देहस्मिंश्चिनोति स्पंदे त्सुष्टम् ॥ १५ ॥

ति ॥ एवंरीत्यापुण्यकत्वमायातं चिद्रूपतस्वमेवपुण्यकस्य चित्तादिघटितस्वभावतः स्वमेव स्वः चित्तस्य लब्धोपयवो भवति तस्मिन् अवयवे घटादिवास्तुवासाकारेण प्रप्रतिबिंबयति ॥ सतदेतुपुण्यकघटितस्य लब्धो जीवस्य स्वकल्पनतथैव लोपास्थानोपदर्शितरीत्या निर्गमनाब्जदर्शनादिसामर्थ्यमिति सर्वदोषपरिहार इति भावः ॥ १२ ॥ यथेवंतद्विपचीकृतभूतज्ञानेन जगद्वाकारेण परिणमतोऽपंचीकृतभूतकार्याल्लग्नानेन तत्प्रतिबिंबपदद्वेषणभूतस्य चपुण्यकस्यैव किरूपतदेव कथयेति रामः शृच्छति ॥ जगदिति ॥ १३ ॥ तस्य रूपवत्कृत्वसिद्धस्तन्मूलमज्ञातब्रह्मतत्त्वनिर्दिशति ॥ अनाद्यंतमिति ॥ १४ ॥ तद्ब्रह्मविद्ययादिभूतसहस्रघटत्वातेनापंचीकृतेन लिंगपचीकृतेन ब्रह्माह च सद्यस्तदंतः प्रतिबिंबलक्षणाकलनोन्मुखतायातसत्सूत्रप्रणानामभिमानेन धारणाज्जीविदिति स्मृतोऽभूदित्यर्थः ॥ चिनोति वासनोपचयेन गेणोपचयेन चोपचितो भवति उपचितश्च वास्तुवासांतव्यर्थापाराम्भनास्पंदेनेत्यर्थः ॥ १५ ॥

तस्यैवाग्निमानदिभ्योपापारभेदेननामभेदानाह ॥ ११ ॥ सर्वभ्यापारसाधारणस्वभावात्मापुण्यटकमितिनाकास्त ॥ १७ ॥ शान्तेत्रियभ्यापारोणस्वत्व
 कर्मद्रियभ्यापारोणकर्मत्व तरुलसुखदुःखाश्रयत्वेनानोक्तत्वं सर्वस्यीवास्येनप्रकारेणसाक्षित्वम् ॥ आविषदादोङ्गकरणत्वात्प्रायतनत्वाविपरिपह ॥ एतद्विभितिनीआ
 प्यासेनद्वार्थिकायासावित्तेवचिष्याधाम्येनजीवद्भ्युक्ता जडाशयाधाम्येनतेवेषुपुण्यटकविवृतिर्यप्य ॥ १८ ॥ अतएवस्वतादात्म्यभावित्तुद्व्याकाराणांकाष्ठभेदेनभेदाज्जीवो
 विकामकोथद्वयविषयादाधनुरजितोनानेवभवतीत्याह ॥ कालेकालेदिति ॥ अनन्तवासनाकणिकोदयमाकारान्तरच्छद्गीतिपरेणाम्य ॥ १९ ॥ तस्यैवसमदिभ्यमृद्विजीवस्यबीज
 स्वाकुराकाष्ठपङ्कजादीवसर्जजगदाकारदस्यारायेनाह ॥ ययेति ॥ २० ॥ अतएवापश्चिन्नात्मानाह्निशरीराद्याकारएवाहमितिनिभ्याज्ञानेनचेततिपस्थति ॥ २१ ॥ २२ ॥

अहभावादहकारोमननाम्ननउच्यते ॥ योधनिश्चयतोबुद्धिरिन्द्रदृष्टस्तर्येत्रियम् ॥ १६ ॥ देहभावनादेहोषट्भावनायाघटः ॥ एपएवस्व
 भावात्माजनेपुण्यटकस्मृत ॥ १७ ॥ इत्त्वकर्तृत्वभोक्तृत्वसाक्षित्वाद्यभिप्रातिनी ॥ यासविज्जीवइत्युक्तातद्विपुण्यटकविवृ ॥ १८ ॥ का
 लेकालेतोजीवस्वन्योन्योभवतिस्वतः ॥ भावितकारयानतवासनाकणिकोदयम् ॥ १९ ॥ पुण्यटकस्वभावेनकालेनाकारान्तरच्छति ॥
 ययावासनतसेकाद्वीजपह्ववतामिष ॥ २० ॥ आकारोहंशरीरादिस्यावरादिवरादिष्व ॥ नाहमापश्चिदात्मेतिभिभ्य्याज्ञानेनचेतति
 ॥ २१ ॥ अमत्येवजगज्जीवोवासनावलितश्चिरम् ॥ ऊर्ध्वाधोगमनैरन्यौकाष्ठवीचिहंतयया ॥ २२ ॥ कश्चिद्विश्विद्वज्जातित्वाद्भवधधाद
 नंतरम् ॥ बुद्ध्यागमानंमभ्येतिपदमायंतवर्जितम् ॥ २३ ॥ कश्चित्कालेनबहुनाभुकयोनिरगणातुर ॥ आत्मज्ञानवशादेतिपरमपद
 मात्मन ॥ २४ ॥ एवरूपश्चसुमतेजीवोयातशरीरताम् ॥ नेत्रादिनाघटाद्यतयथावेत्तितयाभृणु ॥ २५ ॥ च्चित्स्वस्थकलनांतस्यसप्र
 यातस्यजीवताम् ॥ मनपटुंद्रियग्रामोदेहोयमवतिष्ठते ॥ २६ ॥ यदान्यसर्वदेहेभ्यस्वेपतत्यक्षरूपिणा ॥ तदातज्जीवसंस्पशाज्जीवा
 त्मैकत्वमृच्छति ॥ २७ ॥

कश्चित्कनाशितुल्यकस्यादावेकयाकुक्षरीपमवबंधादन्तरमायेजन्येकेस्यर्प ॥ अयंयसर्वाविभागसालिकराजसाविज्जीवोद्वर्णनेत्यस्यसिमकरणेभ्योख्यात ॥ २३ ॥ २४ ॥
 कर्पपटादिबासत्वमिन्द्रियाणिजबाभ्यपीतियपुटतात्साभ्याम्यत समाहितमपिबिरोधेणसमाधत्ते ॥ एवमपद्रव्याक्षिना ॥ २५ ॥ च्चित्स्यस्यैतत्प्यस्यकलनांतस्यपुण्यटकेप्रतिबिंबत
 पापरिच्छेपस्यानवापेभ्योभ्यासौपीरियादृतयावतिष्ठते ॥ तेनसदाजीवचैतम्येवेषुपरिमितदेहांतर्गतेभवसुखदुःखाविसंधादाबुभुभवतिनबासम् ॥ २६ ॥ यद्यनुअभ्योबासपटावि
 द्रष्टभ्योभाषतिरगतहागाबुद्धिकजलकुल्यादोणेवासर्वदेहेभ्यउदित्तवसुराद्यक्षरूपिणाद्दारेणबासेपटादिपयतिस्तेषासाकारोपततिनिर्गच्छतीत्यर्थे ॥ किन्तत्ताभाह ॥ तदेति ॥
 तदातद्वारिणपनादिद्वारनिर्गतमीवेनत्याकारदिभ्योभ्यामिन्द्रासस्पर्शाभापनात्पीचैतयेनसर्गैकत्वभाभ्यासिक्चिन्नाद्यात्तल्लक्षणावच्छिन्नकर्मिभ्यः ॥ २७ ॥

स चाक्षयस्य बध्नि चेतनसमन्वितस्य जीवत एव वा साधयेदैनकारको भवति नमृतस्य मुक्तस्य वैत्यर्थः ॥ २८ ॥ अस्तु बहिरैव तथापि कथमंतस्तदनुभवस्तत्राह ॥ यद्यदित्यादिना ॥ यद्यदात्तकरणवृत्तिरूपनयनशिमरूपपवास्वच्छतरयन्तुतस्मिन्वास्ननभस्थघटादिप्रतिबिंबतिसचप्रतिबिंबो दृश्यतगतेन जीवेन श्लिष्टो भवति ॥ तर्हि बहिरष्टएवाह घटमनुभवामी निकुतो नानुभूयते तत्राह ॥ बहिरिति ॥ यद्यपि बहिरि जीवो स्ति तथाप्यसौ बहिरि अजीवति प्राणान्धारयति ॥ न ज्ञोनलो पश्छादसः ॥ अनुव्यचलदिति वृत्तिङ्गोत्तरपदः समासो वा ॥ यत्र प्राणव्याप्तिस्तत्रैव हातावमशौनबहिरित्यर्थः ॥ २९ ॥ अस्तेव तर्हि घटे प्रथमा फलोपपत्तिस्तथापि कथमतर्हद्विघटाकारानुभवे शस्तत्राह ॥ निघृष्टेति ॥ यदानयनतारके पटलादिदोषादित्याच्छाणनिघृष्टतूतर्नैनालाभे भवतस्तदातयोत्तारकयोर्घटप्रतिबिंबसहितचित्तसिद्धिः प्रविशतीति वासगतो घटाद्विपदार्थप्रतिबिंबवतीत्युच्यते ॥ ३० ॥ सचैवनयनतारकानुप्रविष्टपदार्थो ह्येदैनहमभिमानवता जीवेन तद्विप्रतिबिंबतया श्लिष्टो भवतीत्यर्थः ॥ इति अनयारीत्याघटादिवत्स्वभावस्तु बहिरि स्वभासमानमेवातर्हद्विअहंकारसं

वात्प्राथयेदनेनित्यं संबोधोऽस्यकारकः ॥ समन्वितस्य चित्तेन न मुक्तस्य कदाचन ॥ २८ ॥ यद्यदच्छतरंतस्मिन्नभस्य प्रतिबिंबति ॥ जीवेन भवति श्लिष्टो बहिरि जीवोप्यजीवति ॥ २९ ॥ निघृष्टनवरत्नाभे यदज्ञानतारके ॥ तदा तयोर्वात्द्यगतः पदार्थः प्रतिबिंबति ॥ ३० ॥ जीवेन भवति श्लिष्टः प्रतिबिंबतया ततः ॥ जीवज्ञेयत्वमायाति बत्वाति बत्वास्ति ताराघव ॥ ३१ ॥ यत्संश्लेषमुपायाति तद्दालोपि हि विंदति ॥ पशुवर्स्थावरो वापि जीवः कस्मान्न वेत्यति ॥ ३२ ॥ अच्छस्य नयनस्याथोरभम्यो जीववेष्टिताः ॥ क्रोडी कुर्वत्यलं दृश्यं जीवस्तस्त्वेन विंदति ॥ ३३ ॥ एष एव क्रमः स्पर्शसंबंधः प्रत्ययोद्भवः ॥ रसे गंधे च कथितो जीवसंस्पर्शसंभवः ॥ ३४ ॥ शब्दस्त्वाकाशनिष्ठत्वात्कर्णाकाशागतः क्षणात् ॥ जीवाकाशं विशत्यंतरित्यमिन्द्रियसंविदः ॥ ३५ ॥ श्रीराम उवाच ॥ इत्येते मानसादर्शयंत्रदावौ दर्शयन्तु ॥ प्रतिबिंबितमेतन्मे ब्रूहि न ह्यस्मिन् किमात्मकम् ॥ ३६ ॥

लितजीवज्ञेयत्वमायातीत्यर्थः ॥ ३१ ॥ चेतनस्यार्थस्य र्शेविदन नियमो बालपश्चाद्विष्वपि सिद्ध इत्याह ॥ यदिति ॥ स्थावरेष्वपि गुल्मविशेषे स्पर्शमात्रेण पत्रसंपुटीकरणदर्शनात्तद्देहनसर्ववानुमीयत इति भावः ॥ ३२ ॥ दूरस्थविषयस्य कथगोलकसंस्पर्शइति पामरशाकामाकुर्वन्नाह ॥ अच्छस्येति ॥ गोलक्यातिरिक्तस्य स्वच्छतमस्थेन्द्रियस्थरभम्यः प्रागुक्तीत्या जीववेष्टिताः संतः पुरोवर्तिविषयक्रोडी कुर्वत्यालिंगंति ॥ ३३ ॥ चक्षुष्युक्तमस्पर्शाद्विषयति दिशति ॥ एष एवेति ॥ ३४ ॥ शब्दे विशेषमाह ॥ शब्दस्त्विति ॥ शब्दस्य वृत्तिप्रतिबिंबनविनापिसाक्षाच्छ्रोत्रद्वारातः प्रवेशोपि संभवतीति भावः ॥ इत्यगधस्यापि प्रबनद्वारतः प्रवेशसंभवोऽस्तु न मेत्याशयेन यथासंभवमुक्तव्यायुमुपसहति ॥ इत्यमिति ॥ ३५ ॥ इदानीरामः प्रसगात्सर्वेषां प्रतिबिंबानां स्वरूपजिज्ञासुः पृच्छति ॥ दृश्यत इति ॥ दृश्यत इति ॥ यत्मानसमिन्द्रियं आदर्शाश्रितस्तमाहारे काचकास्थमणिजलादियंत्रदाहूणा मौदेषु उदरान्निर्गतेषु नवपल्लवादिषु व्यभिचिंबितघटमुखप्रभादिषु तृकिमात्मकतन्मे ब्रूहीत्यर्थः ॥ ३६ ॥

सगत्पूर्वसंभवतीव्यटिसमल्यारेकेशुद्धासंविगततस्तदगंतरं अहंवेदनालक्षणानत जीवपुयंष्टका न्वितासास्तुतथापि संवेदनस्वरूपमनिदितमेवेत्यर्थः ॥ ५ ॥ वेपदोपास्तवेदनं न कुनोनियते इति चेद्वेद्यस्य परमार्यतोऽसत्त्वादित्याह ॥ नत्विति ॥ एकत्वादिहेतुभिरनामये संवेदेने परस्य तद्व्यन्यास्तिसत्यतानत्वित्यन्वयः ॥ नास्ति त्वेच आभावत्वाद्यद्यो हेतवः ॥ आभावत्वादेशकालरुतपरिच्छेदवत्त्वादेने कलाद्रुसुकतपरिच्छेदवत्त्वादेशून्यत्वात्स्थूलत्वाच्चेत्यर्थः ॥ ६ ॥ ननु संवेदेने वमनस्ताद्विभावं गच्छतीत्युक्तेन तन्न मनस्तादीना मसत्यत्वे संवेदेने मेवासत्यं किन स्यात्तत्राह ॥ चेत्यदीति ॥ चेत्यमतव्यादिगोचरबुद्धिद्वयध्यारोपमात्रतन्वास्तावमनस्ताप्राप्तिः सेत्यर्थः ॥ ७ ॥ तद्विधियाविलासाविर्भूतस्वरू

शुद्धासंविदोपास्तवेदनमनिदितम् ॥ ततोहंवेदनांतजीवपुयंष्टकान्विता ॥ ५ ॥ नत्वेकत्वादनंतत्त्वादेद्यत्वादानामये ॥ अभावत्वा दनेकत्वादेशून्यत्वात्परस्थिता ॥ ६ ॥ चेत्यादियुद्ध्यातक्चिन्नमनस्तां च गच्छति ॥ नच जीवलमायातिनचपुयंष्टकालिका ॥ ७ ॥ नचि द्यादिविलासोस्ति सोस्तिनास्तीवयः सदा ॥ परमात्मेतिकथितो मनः षष्ठेन्द्रियातिगः ॥ ८ ॥ तस्मात्संपद्यते जीवश्चिन्मूर्तिर्भननात्मकः ॥ भ्रमः केवलमित्याद्य उपदेशाय गीयते ॥ ९ ॥ यतः कुतश्चित्संपन्नैत्वविधामय आमये ॥ उपदेशोपदेशेन प्रविलीने विचाराणात् ॥ १० ॥ प्रशांतसकलाकारं ज्ञानंतत्रावशिष्यते ॥ यत्राकाशमपि स्थूलमणाविवमहाचलः ॥ ११ ॥ यत्रोद्यदाचारमपि सदप्यसदिवस्थितम् ॥ जगज्जानविपयांस्त्यक्त्वाकाशेत्वतिष्ठनिर्मले ॥ १२ ॥ असन्मयमविद्यायारूपमेव तदेव हि ॥ यदीक्षितासती नूनं नश्यत्येव न दृश्यते ॥ १३ ॥ आलोकितं नामकथमवस्तुकिललभ्यते ॥ प्रयत्नेनापिसंप्राप्तं सृगटण्यांबुकैरिव ॥ १४ ॥

पत्वापूर्वतदप्यसं किन स्यात्तत्राह ॥ नेति ॥ आदिपदाच्चरमप्रमाणमननादिपरिषहः ॥ यो भूदेनास्तीवेतिकल्प्यते स परमात्मा सदास्ति ॥ ८ ॥ यद्यच्छितीय एव सः तर्हितस्मात्सर्व ए तआत्मानोप्युद्धतीतिथुत्या आग्निविस्फुलिंगन्यायेन जीवसपत्तिः कथमुक्तेति चेदुपदेशाद्यकल्पनयेत्याह ॥ तस्मादिति ॥ ९ ॥ अतएव विद्यारोगस्य नमूलं चित्तं चिकित्से वचितनीयेति ॥ मूलकल्पनादिश्चिकित्सापाथ एव नवास्तव इत्याह ॥ यत इति ॥ प्रविलीने सति स्वरूपज्ञानमेवावशिष्यत इति परेणान्वयः ॥ १० ॥ ११ ॥ उद्यदाचारं निष्यद्य मानव्यत्रहाराधिकियाशालीति सद्भावहारिकसत्यमप्यसच्छून्यमिव यत्र स्थिततत्र त्वजगज्जागृविषयास्त्यक्त्वा निर्मले जीवपुमुक्तः काये सत्येऽवतिष्ठ ॥ १२ ॥ इदानीमविद्यायाः स्वरूपमाह ॥ असन्मयमिति ॥ १३ ॥ सृगटण्यांबुकैरिव संप्राप्तदृश्यार्थः ॥ १४ ॥

असदेवसद्गतिर्यत-असद्गतिर्यत-असद्गतिर्यत-असद्गतिर्यत-असद्गतिर्यत ॥ १५ ॥ सत्यात्मन सन्निधानादत्यंतमसत्याया-अप्यधियाया-कल्पनाकल्पितेत्यर्थ ॥ १६ ॥ तस्यतेजीवस्योपदेशाय
 तस्या-अधिषायाहेतोर्जीवाविकल्पमाहता ॥ १७ ॥ आबोधनोन्मुखीवासाथर्धरनोस्तुकासतीयथयाभावयतीतिपरेणाव्यय ॥ १८ ॥ बालेनसमावितोयज्ञकदवसत्वःअ
 सत्योवाभवतु अयतुपचतन्माप्रस्यपचीकरणात्मिकदिहकलनासत्तयासत्यतयासभावयतीत्युत्तरेणान्ययः ॥ १९ ॥ तत्रात्मनिदेहात्मनिद्वान्द्वित्रियद्वाराणि ॥ छांदिसपुस्तम्
 ॥ २ ॥ एभ्य-पचतन्माभ्रेभ्य-परमार्थतोऽन्यरेवाभ्याभर्मद्वियद्वारै-वस्यति ॥ २१ ॥ तत्रद्वर्षमिद्वियमन-आणारिअंत ॥ इवषटाद्विवासम् ॥ भाववासनाम् ॥ २२ ॥ तत्रयवि
 पर्येद्वियसयोगाभिध्म्यकत्वात्मद्वुबभेवविषयद्वुत्वतयासभावयतीत्याह ॥ रश्मिआलमिति ॥ २३ ॥ एधत्वाभाविकत्वस्वेवनेभविषयसन्निकषयाज्जातमहकारात्मनोधमदति
 असदेवसदेवासद्गानादस्यसत्यता ॥ ज्ञानाथयास्थितवस्तुदृश्यतेन-स्यतिअम ॥ १५ ॥ अविषायाविचारोयजीवपुण्यंष्टकादिका ॥
 अव्यत्यतमसत्याया-कल्पनाकल्पितात्मन ॥ १६ ॥ तस्यास्तउपदेशायसेयंजीवादिफल्यना ॥ रुताशाश्वे प्रवोधायात्तांत्वमेकमना-ष्ट
 णु ॥ १७ ॥ जीवत्वमिवसंप्रामापुर्यंष्टकपदस्थिता ॥ कलाकलककलितार्चितिरानोधनोन्मुखी ॥ १८ ॥ यद्यथाभावयत्याश्रुततयानुभ
 वत्यलम् ॥ सत्याभावत्वसत्योवाबालेननिशियक्षक ॥ १९ ॥ पचतन्मात्रकलनासभावयतिसत्तया ॥ तत्रात्मनितथारभ्राश्रपश्यतितयो
 दिदान् ॥ २० ॥ एभ्यएवसमुत्पन्नंयद्वि-स्यंभूतपंचकम् ॥ पश्यत्यन्यदन्याप्रशाखाशतमिवांकुर ॥ २१ ॥ इदमतद्विदयात्यमितिनिस्र
 यवांसित ॥ जीवाभावयथादत्तेतत्तथाद्वयत्यय ॥ २२ ॥ रश्मिजालमिवेदोर्यंदात्मन प्रतिभासनम् ॥ बाल्यस्पर्शतयतेनतदेवाशूर
 रीकृतम् ॥ २३ ॥ मरिषस्येवयतैरुण्यशून्यत्वमिवस्वस्ययत् ॥ आत्मनोवेदनयच्चतदेवान्यद्विदिवस्थितम् ॥ २४ ॥ अत्रैवनिश्रयंयद्व्यानि
 यम सुदृढीकृत ॥ अनेनेयमनेनेत्यभाष्यमित्यवखंडितम् ॥ २५ ॥ स्वभावेतरनामासौस्वसकल्पमयात्मक ॥ कश्चित्कदाचिद्रवतिस्र
 भावेनैवनान्यया ॥ २६ ॥ आत्मनैवेदमखिलसंपन्नैहैतमहयम् ॥ खड्गोमधुरसेनेवष्टेदेवचमहाघट ॥ २७ ॥ सन्निवेशविकारादिदेश
 कालादिसंप्रवात् ॥ संप्रवत्यन्नन्वीशेशशकालाघसंप्रवात् ॥ २८ ॥

सभावयतीत्याह ॥ मरिषत्येति ॥ २४ ॥ अभ्रमासारिकविषयभोगेभ्येवुरुपार्ययवसाननिश्रयवत्त्वाहेलीकिकपालीकिककमाधरणनियम सुदृढीकृत ॥ अनेनलीकि
 ककर्मणा ॥ अनेनवैदिककर्मणा ॥ अखंडितनन्प्रसुत्वमुहिरयेत्यर्थ ॥ २५ ॥ त्रैक-प्रवृत्तिनियम-स्वाभाविकरगाविकृतइतरलुशाखकृत ॥ द्विविधोप्ययसकल्पमयात्म
 कलयो-कराधिक्येवस्वाभाविकपुरुषयनेनेतरजित्वाभषितान्यथेत्यर्थ ॥ २६ ॥ तत्रोभयभाष्यश्रुत्यासिबस्वभावशास्त्रान्यतरानुसारीतन्त्रापासार्साधनफलतात्मनाचि
 बन्तदत्याह ॥ आत्मनैवेति ॥ स्व-अधुसारारकराविरोध ॥ २७ ॥ यद्यपिस्वष्टेदौपूर्वतन्मद्वर्षपद्मावस्थयोर्दिनाशास्त्रिकारीतथापिभाष्युपदेशत्वरूपपाविनाशासनवशेविबन्तद
 एती मद्भिन्नद्वयमिभिकार-सप्रवृत्तिद्वेषम्यारित्याह ॥ सन्निवेशेति ॥ अभ्रमधुमुरारी ॥ ईशेशकर्मणि ॥ २८ ॥

अथवाखंडोमधुरसेनेतिवाक्येखंडोवनखंडः मधुरसेनवसंतद्वेषेवैरुथस्तथाचाविकारएवदक्षविकारहेतुर्जलभागेदटंतदत्वाशयेनाह ॥ इतदिति ॥ यथादक्षप्रविष्टारसेज
 लभित पत्रमित-पुष्पमहमितिवैचित्र्येणोदित स्यअद्विलेखितिवहृददृष्टस्तथानःस्वात्मनिप्रसिद्धसत्तारूपब्रह्मापिइत पटइत कुड्वमहमित्यादितोभेदात्सर्वजगदात्मनाआत्मनि
 द्विलमाहृदद्विद्वीतिपेरेणान्वय ॥ २९ ॥ ३० ॥ यथावाअभोदोभेयःअथयोभ्येअर्कशेगवाहमित्ताडूयेणतिष्ठति ततआद्यवर्षारभेवारदानावसेवारिदोहमितिष्ठति ततोभू
 मिप्रवेशेनाकुरातर्जलात्मनापवेशोअथाकुरोहमितिष्ठति तथाआत्मापिकालभेदेनभावाभावाकारोभूत्वानिष्ठतीत्यर्थ ॥ ३१ ॥ अयचजगद्विधत्तनियमक्रम कल्पितोपिनकेन
 चिद्व्यथाकनुराक्यइत्याह ॥ इतीति ॥ सर्वेश्वरेब्रह्मणिततप्रसिद्धम् ॥ ३२ ॥ एववस्तुस्वभाववियतिरपिपिस्तुभेदभिन्नान्वयथाकर्तृशक्येत्याशयेनाकारादिस्वभावस्थाज्ञात
 ब्रह्मभावस्यचैवलक्षण्यमाह ॥ आदर्शतिद्वाभ्याम् ॥ आदर्शवत्स्वच्छेआकाशेस्वच्छीयोभागःकार्यवैभवेतिविवति ॥ कुतः ॥ व्यतिरेकासभवतःआकाशोआकाशकार्य
 इतःपुष्पमितःपत्रमहमित्युदितोयथा ॥ खंडेस्वात्मनिनःसत्तारसोऽद्विलेखितोवहन ॥ २९ ॥ इतःपटइतःकुड्वमहमित्यादितस्तथा ॥ सर्वा
 लनात्मनिब्रह्मवद्विलेखितोयथा ॥ ३० ॥ अद्याकुरोहमद्यार्करुगहंवद्यवारिदः ॥ यथेतिविष्टृत्यंभोदस्तथात्मासदसदपुः ॥ ३१ ॥ इति
 भाव्यमनेदमित्थं सर्वेश्वरेततम् ॥ क्रमखंडयितुंलोककस्यनामास्तिशकता ॥ ३२ ॥ आदर्शस्वच्छआकाशेनैवस्वःप्रतिविवति ॥ व्य
 तिरेकासंभवतःकचत्येवहिकेवलम् ॥ ३३ ॥ ब्रह्मणित्वात्मनात्मैवस्थितःकचतिविवति ॥ इतोभवत्येदोपिचिन्मयत्वास्वभावतः ॥ ३४ ॥
 यद्यथैवात्मकचनेवेत्तितंभावतात्मना ॥ असत्यमपितन्नेहव्यभिचारीकदाचन ॥ ३५ ॥ हेमत्वकटकलेद्वेसत्यासत्यस्वरूपिणी ॥ हेक्षिभां
 डगतेयद्वच्चित्वाचित्स्वेतथामनि ॥ ३६ ॥ सर्वगत्वाचित्तेथ्रित्वंनित्यंमनसिबधते ॥ हेमत्वंकटकस्येवजडभावःस्थितोन्यदा ॥ ३७ ॥ चि
 त्वजाड्यात्मकंचित्तंहेतुंभावयतिस्वयम् ॥ यथाचदैवयद्गावंतथाभवतितत्तदा ॥ ३८ ॥ कालेकालेचित्ताजीवस्वन्योन्योभवतिस्वय
 म् ॥ भाविताकारवानंतर्वासनाकलिकोदयात् ॥ ३९ ॥

भूतानेवाआकाशभेदाभावात् ॥ किनुकेवलमाकाशनिष्पत्तिविवदर्पणोदात्तस्वच्छतयाकचतिदीप्यतएवेत्यर्थ ॥ ३३ ॥ साविद्यंनस्तनुतयेत्याह ॥ ब्रह्मणीति ॥ कचतिसर्व
 वस्तुशक्त्यादिरूपेणदीप्यते ॥ जीवहूपेणप्रतिविवति ॥ भेदकल्पनयाचक्षेतीभवति ॥ ३४ ॥ अस्त्वैकिततस्तत्राह ॥ यदिति ॥ तत्रसगदीयद्वस्तुस्वभावेनात्मकचनएतंतस्व
 भावमसत्यमपिभवतासत्येनात्मनासत्येत्तच्चवियमोनकदाचनव्यभिचारीतिसर्वापिनियतिःसिद्धेत्यर्थ ॥ ३५ ॥ सत्याद्यतमित्युनीभावेवाचारंभणश्रुतिदीर्शान्तन्यायेनदृटा
 तमाह ॥ हेमत्वैति ॥ ३६ ॥ अतएवप्रथमकार्येभेनसिचिज्जाडोभयहूपतादृश्येतत्रयन्चित्यतस्तस्यमित्याह ॥ सर्वगत्वादि ॥ अन्यदाकदाचिदित्यर्थः ॥ ३७ ॥ चित्तजाड्ये
 तिपठेचित्तस्यजाड्यजडदेहविषयाकारस्तदालकचित्तदृष्टभावनयायदैवयथादेवनरस्थारदिनायेनप्रकरणयदायद्भावभवतितदातयैवतद्भावभक्तिअनुभवतीत्यर्थः ॥ ३८ ॥
 अतएवकालभेदेनजीवत्याहमाकारभेदानुभवइत्याह ॥ कालइति ॥ चित्ताततर्वासनाकलिकानामुदयाद्विकासद्विचित्र्येणभाविताकारवासन्त्योऽन्योभवति ॥ ३९ ॥

यथास्वप्नदृष्टोपाशोभनदिसत्ताप्यनेक्षणान्नविभावयति तद्यथा तितथादेहभूतोयजीवोपिवेहोदेहान्तरभाषयति ॥ ४० ॥ यथास्वप्नप्रतिभासत
 इतिप्रतिभासोदरप्रमाणोरोमदिति कुट्यश्रुत्वापटोप्रवेत्तयामरणमूर्च्छायामपिप्रतिभासमाननिवेहान्तरभवतीत्यर्थः ॥ ४१ ॥ नखयदेहप्रत्यक्षपियतेवसेतेष्वसकथयेहान्तरभाषेस
 ग्राह्याअसत्यमेवेति ॥ मरणजननादिकमपिभर्तुःश्रान्तिभासिकमेव अश्रुतान्तुदेहस्यबाह्यदिवशरंनस्वाविद्याकल्पितस्येधनतद्वासनामयस्येतिभाषः ॥ स्वस्याम्यरूपबेहान्तरवदि
 त्यथ ॥ ४२ ॥ तर्हि किंयीचनवार्थप्यवेहान्तरमप्येतेदेहस्यकालिकपरिणामोनेत्याह ॥ कालेनेति ॥ एतादृशमेतेदेहरूपकालेनअम्यत्ववेहान्तरभावएतीतिन यतःप्रकृतमिवश
 रीरान्याथवस्याभेदितवेवमितिप्रत्यक्षिज्ञानिभ्ययारुढम् ॥ एतेभूतभाषिवेहान्तर प्रत्यक्षिज्ञानाभावावप्येनाम्येसंतिनसंतीत्यादिनातिगच्छंतिअतस्तेवास्वतोजीवतएवभावो
 वासनयासन्नइत्यथ ॥ ४३ ॥ ननुकदापिशगदृष्टेबाहिरारिभावेकास्यवासनातथाह ॥वस्त्विति ॥ इदनुजगद्वृत्तजीवस्वमेतगतिविद्धि ॥ तस्यप्रयथावसयावय स्वमाइतिश्रुते

स्वप्नेदृष्टोयथाग्राभोयाविसत्तान्यतेक्षणान् ॥ देहदेहैतयायातिदेहोयप्रतिभात्मकः ॥ ४० ॥ प्रतिभासोयथास्वप्नेनर कुट्यपटोप्रवेत् ॥
 प्रवत्यसत्यमेवेदेहान्तरमिदस्वत ॥ ४१ ॥ असत्यमेवधियतेत्वसत्यंजायतेपुन ॥ जीव स्वप्रतिभासेनस्वप्नवत्त्वान्यरूपवत् ॥ ४२ ॥ का
 लेनैतादृशरूपमिदनान्यत्वमेतिवै ॥ प्रकृतनिश्चयारुढप्रमत्येतेभव स्वत ॥ ४३ ॥ वस्तुदृष्टमदृष्टवस्वप्नेसमनुभूयते ॥ जीवस्वप्नेजगद्रूप
 विद्धिवेयविदांवर ॥ ४४ ॥ अजाग्रदृष्टिदृष्टोय स्वाभिधानादिनेरित ॥ नस्वप्नोविद्यतेतस्मादच्छात्माचितिमात्रकम् ॥ ४५ ॥ अयापूर्वा
 भिधस्वप्नेययापस्यतिनान्यथा ॥ अग्रदृष्टयैवार्थचेतनचित्यपश्यति ॥ ४६ ॥ प्राकृतीवासनाद्यापिपौरुषेणावजीयते ॥ त्व कुकर्मपि
 यत्नेनप्रयतिहिंसुकर्मताम् ॥ ४७ ॥ मोक्षाहेतेनशाम्यंतिजीवतांचक्षुरावय ॥ उन्मज्जतिनिमज्जतिकेवलदेशकालन ॥ ४८ ॥

रित्यथ ॥ इदस्वप्नेअनुभूतस्यापिरानमिद्वज्जम्प्यनुभूताभिमाण ॥ दृष्टबादृष्टकश्रुतंघाश्रुतधानुभूताननुभूतवत्सर्वपरयतीतिश्रुतिमवलब्धयोक्तम् ॥ वस्तुतत्त्वनावीस
 सारोाननुभूतक्रिषिवस्तीतिमरणकालेआविदेहारत्रकर्मोद्बोधितवासनानुसारेणैवदेहान्तरोद्भवद्विबोध्यम् ॥ ४१ ॥ तर्हिवाक्यअम्यब्रह्मसाक्षात्कारलम्यब्रह्मभावोपिवेहान्तरव
 द्वासनामय स्वप्नएवकिनस्यात्तत्राह ॥ अजापदिति ॥ य शिवमद्वैतंघनुर्यंम्यतदतिस्वाभिधानादिनाईरित अजापदुभ्यातुरीययादृष्टपरमात्मातस्यउत्कलक्षणस्त्रिविध स्वप्नए
 वनविद्येजापतिकद्वेषितदनुभवाभावेनतद्वासनाप्रसिद्धेस्तस्यवासनामयत्वायोगसत्सादसावच्छालाचैतप्यमाश्रमित्यर्थः ॥ ४२ ॥ सएवविवालाभेतनजीवोश्रुत्वाअथअपू
 वाभिधमभिनबंधतमानमर्धपथाधिरत्वभावादेवपरम्यतिनाम्यथायथैवापेदृष्टमप्यर्थप्रपरयतीत्यर्थः ॥ ४३ ॥ अतएवादृष्टविषयेपिभावनाप्रचयेनदृष्टीकृतवासनापूर्वदृष्टविष
 योबासनोमप्यतीतिपुलपयननावर्ण्यमर्शितमित्याह ॥ प्राकृतीति ॥ ४७ ॥ एवजीवस्यबासनानपरिष्कृतोद्बोधाविषयोर्भाषित इदानींकरातच्छंभिरितिवाक्यायात्माह ॥

मोक्षं विनैव देहादिनिवृत्तिः किंनस्यत्तत्राह ॥ चित्तइति ॥ यतश्चित्तो यावन्मोक्षदेहाकारकालनावासनातिष्ठत्येवास्वकलनैवैतस्य जीवस्य पंचालादेहोऽपेतिष्ठतीव ॥ यथा शिशो
 र्भावितो महायक्षो येतिष्ठति तद्गुर्विवादिदस्यर्थः ॥ ४९ ॥ इदानीं कथंचित्तस्थूलदेहनिवारणमित्याशयेन तद्वर्शयति ॥ मनइति ॥ ५० ॥
 ननु शास्त्रे ज्ञानेन्द्रियकर्मेन्द्रियप्रणामूर्तानि अतः करणमविद्याकाशकर्मणि पुर्यष्टकमित्युक्ततनुपचीकृताकाशवाच्यद्विलिगघटितस्थूलान्तमूर्तरूपमपिस्यात्तत्कथममूर्तमनोबु
 द्धाद्यष्टकमेव पुर्यष्टकमुक्तत्राह ॥ अमूर्तएवेति ॥ त्वदुक्तमूर्तपुर्यष्टकतदास्याद्यदिपचीकरणेनामूर्तानाम्नात्राणास्थौल्यस्यात् ॥ अयतुतन्मात्ररूपोलिगाल्मा अमूर्तएव ॥
 अस्य खल्वपचीकृताकाशत्वमतिपीनता निरवधिकस्यैल्यतश्च न सजवति न स मूर्तवासनाकोटीनामपि मेलनेस्थौल्यदृष्टयदास्य खल्वेव दुर्लभं तदास्थूलवाततामहायुग्लमोदक्ष
 इवात्यतसज्जाविता ॥ एवस्थूलनेजलपृथ्वीतापि ॥ एवस्थूलभूतानामेवासत्तत्रेव अत्यपरमाणोरप्यतिस्सूक्ष्मस्य देहनाशुभे स्तेवात्यतासभावितेति न भौतिके देहात्तपुर्यष्टकव

चित्तः स्वकलनात्तस्य देहो ग्रह इव तिष्ठति ॥ पंचालाभा वितो सत्यो महायक्षः शिशोरिव ॥ ४९ ॥ मनोबुद्धिरहंकारस्तथा तन्मात्रपंचकम् ॥
 इति पुर्यष्टकप्रोक्तं देहो सावातिवाहिकः ॥ ५० ॥ अमूर्तएव चित्तात्मा खल्वस्यतिपीनता ॥ वाततास्य महागुल्मो देहनास्यसुभेरुता
 ॥ ५१ ॥ विरजस्वक्रमेणैव निरवस्थलुमुक्तिभाक् ॥ सुषुप्तैकवस्थास्य जडाः क्रोडीकृता यया ॥ ५२ ॥ स्वप्ननाप्ती तथावस्यो देहप्रत्यय
 शालिनी ॥ आमोक्षं भ्रमतीहायमिति स्थावरजंगमैः ॥ ५३ ॥ कदाचिद्विसुषुप्तस्यः कदाचिस्वप्नवस्थितः ॥ आतिवाहिके देहो यं सर्व
 स्यैवावतिष्ठते ॥ ५४ ॥ यदा सुषुप्तभावस्यो भाविदुःस्वप्नवेधितः ॥ तदा कालानलसमस्तिष्ठत्यनुदिताकृतिः ॥ ५५ ॥

र्ण्यतइत्यर्थः ॥ ५१ ॥ मुक्त्यनुपयोगादिपिनोक्षशास्त्रे स्थूलतद्वाधकल्पनायुक्त्याशयेनाह ॥ विरजस्तेति ॥ मनोभावमेव देहादिप्रपंचश्चेत्यनसौ वैरियाथाभ्यासेन विरज
 स्तेषामादिसाधनसंपन्नौ वाक्यान्ज्ञानोदयक्रमेण मनःकल्पितस्वप्नायप्रपंचस्य तन्मूलज्ञानस्य च बाधे स्वकार्यकारणावस्थावधद्वयशून्यस्य मुक्तिरुपपद्यते ॥ स्थूलभूतभौतिक
 मूर्तप्रपंचाभ्युपगमेतु तद्दशास्यज्ञानेन बाधादर्शान्मुक्तिरुपपद्यतइत्यर्थः ॥ एवच निष्कर्मस्वप्नसुषुप्तीद्वएवावस्थेन जायन्नाप्तीस्थूलविषया अन्या अवस्थायिकेन चिदुपपादयितु
 शक्येत्याशयेनेति न्नान्यददर्शयति ॥ सुषुप्तेति साधैर्न ॥ यया जडाः सर्वदेहादिप्रपंचावासात्मानोपसत्सत्यक्रोडीकृताः ॥ ५२ ॥ इति एवपरिदृश्यमानमकरणस्थावरजंगमैरा
 कारैरिति वाहिके देह एव आमोक्षाद्गमतीत्यर्थः ॥ ५३ ॥ भाविदुःस्वप्नैर्वासनात्मनांतःप्रविष्टैर्वैधितो विद्धवगतस्य तिरत एवानुदिताकृतिश्चित्तमिति विबलचित्तत्वादुपसं
 हृतजगत्त्वाच्च कालानलसमोदीतस्तिष्ठति ॥ अनेनातज्ञानशून्यैनायिकादिसुषुप्तिः प्रत्युक्ता ॥ ५५ ॥

नपस्यावरादिनिकटावस्थासुजाट्याधिक्यारुग्निमाचुयमित्याह ॥ स्यावरापास्त्रिति ॥ अप्यर्थेचशास्त्र ॥ तथाश्चकल्पवृक्षाणां पुण्याधिक्यमात्मिकीदृष्टुनुयाविदु खाम्ना
 शादानाधिस्येपिनमनुष्यादिवद्यबोधोलीनितमास्त्रितैवेत्यर्थ ॥ १६ ॥ तथाचचित्तजाट्याप्रकपएवष्टुमिचित्तमणमेवसप्ततिचित्तस्यतत्त्वबोधएववधुमुक्तस्तुयैतैवास्य
 जापदिनिपयवसन्नमित्याह ॥ सुपुनतेत्यादिना ॥ १७ ॥ प्रबोध उलटादिविभ्याम्रस्ररूपोभवति ॥ सचबोधोपुच्छे गुरुप्रपन्नत ॥ १८ ॥ तत्त्वतोयावान्यश्रेति
 शाकप्रयाणोत्तीव सर्वतयोर्यजानातिमासयत्तिसाक्षीतन्मयएवभवतीत्यर्थ ॥ यत्स्नज्ञातप्रमाणःसोपिपरमार्थत स्वस्थएवाज्ञानाच्छिळावद्वीकृतेस्वद्वेषेयुवीर्यस्यमविभयती
 यमपयस्यतीतिवरेणाख्य ॥ १९ ॥ तर्हिज्जीवानाद्वेदपेधात्प्रलयमस्तिनेत्याह ॥ जीवानामित्यादिना ॥ २० ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अस्यजीवाणो सोपुमीस्त्वितिर्वा
 स्यावराधास्वस्थासुकल्पवृक्षदशासुच ॥ भवत्येवष्टुमस्योपनमोहशिलाघन ॥ ५६ ॥ सुपुनतास्यजडतास्वप्नोत्थेयद्विसृष्टि ॥ य
 प्रयोधोस्यसामुक्तिस्तज्जाग्रघातुर्धता ॥ ५७ ॥ जीवप्रयोधान्मुक्तिर्हिप्रयोधात्परमात्मताम् ॥ सोऽयेतिद्वालितमलताभंकनकतमिव
 ॥ ५८ ॥ जीवप्रयोधान्मुक्तियासाचद्विधिविधोष्यते ॥ एकाजीवन्मुक्ततेतिद्वितीयदेहमुक्ता ॥ ५९ ॥ जीवन्मुक्तिर्हितुयत्यतुर्धता ॥ यतीतपदत
 त ॥ योधोजीव प्रयोधोयसचयुद्धिप्रयत्नत ॥ ६० ॥ ज्ञातप्रमाणाजीवोतयोजानातीहतन्मय ॥ पश्यतीमभयचैवसुदीघस्वप्नविभ्रम
 म् ॥ ६१ ॥ मिय्योदित स्वद्वेषेस्वस्थएवशिलीकृते ॥ जीवानामतरेत्वन्वन्नकिंचिच्चिकलांविना ॥ ६२ ॥ तामेवान्यतयापश्यन्मुधैवप
 रिशोचति ॥ जीवाणोरतरेत्वन्वन्नकिंचित्परमाहते ॥ ६३ ॥ यन्नतत्रजगदृष्टमद्भोमायाविजृम्भितम् ॥ स्यात्यत कयदबुनांययानाना
 भ्रमोदय ॥ ६४ ॥ जीवाणूनांतयेवांतमिय्याससरणोदय ॥ बधोस्यवासनाबधोभोक्ष स्याद्वासनालय ॥ ६५ ॥ वासनांतोस्यसौपु
 सीस्वप्नेविसुरतिस्यिति ॥ पनवासनमोहोयजीव स्यावतरादिमाक् ॥ ६६ ॥ मध्यस्यवासनस्तियंकूपुरुपस्तनुवासन ॥ यदांतर्जिवि
 तेनांतानद्विजाताघटादय ॥ ६७ ॥ जीवैक्यादुभयो सत्ताग्राव्यग्राहकयोस्तदा ॥ आत्मानाल्मसमालीढोवहिरंतर्यटाचिता ॥ ६८ ॥
 सनानामतोऽर्वाधि ॥ नृयनुयातीतयोर्निर्वासनत्वात् ॥ सचस्वमेसुरतिविचिष्येणस्फुटीभवतीत्यर्थ ॥ कयस्फुटीभवतितवाह ॥ घनेति ॥ ६९ ॥ तस्यवासनासुधोक्तयार्दुन
 रोसरुभयोनियामितित्याह ॥ मध्यस्थेति ॥ पुरुषोभयनुष्यगधर्षद्वेगधर्षवि ॥ वासनानोसपतारतन्मेवैविचिष्यस्फुटीभावमुक्तापासपहणादिविचिष्येणापितमाह ॥ यदेत्या
 रिताना ॥ यथायस्मिन्सुगुतिविध्युनिकाळेदेहेत आनस्वापय्याप्रमाणहभावलक्षणजीवितेनएतावान्नेहपरिमितएवाहमित्यत परिच्छेदोभवतितदाघटादय पवार्थावद्विर्जाता
 सपन्ना ॥ ७० ॥ संतुबद्धि किंततज्जाभाह ॥ जीविक्याविति ॥ तदाचक्षुराविद्वारनिर्गतात कारणद्वारनिर्गतेनस्वस्थयच्छिन्नजीवेनघटादीनाभ्यामीघटमहजानानीतिपासप्राहक
 योर्वासनात्मिकासनातर्जिविचिष्येणस्फुटीभवतीत्यर्थ ॥ एतदेवस्फटमाह ॥ क्षालेति ॥ अत स्थितक्षालाजीवोयदाबहिरनात्मसमालीढोभवतितदाचितापासप्राहकवासना
 द्वाक्त्वेषाप्यक्षभिर्भागेनसोदयाजेतीत्यर्थ ॥ ७१ ॥

एवहोपादेयवैचित्र्यमपि वासनाध्यस्तभेवनवास्तवमित्याह ॥ नेहेति ॥ ६ ॥ शोकितास्तास्वबोधेनविराजमाना ॥ सवाशाभ्यतरजगच्चिद्व्यतिरिक्तंनविद्यतेकालत्रयेपीत्यर्थः ॥
॥ ७० ॥ यथाअख्यिसमुद्रस्तास्वतोविष्टेअपास्तसमस्ततरगबुद्बुदादिभेदस्वादाकाशादप्यच्छसकलमेकशुद्धजलमेवतथाइदसर्वजगत्स्वतोबुद्धसत्त्वपहस्तिनिरस्तवास
नावस्थावैचित्र्यभेदजातयत्यतथाविधमनामयपरमदेभेत्यर्थः ॥ ७१ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तास्यप्रकाशेन०पू०एकपचाशसर्गः ॥ ५१ ॥

जीवस्वभोजगत्तत्राससत्यातत्परिक्षय ॥ तदर्थमर्जुनाख्यानवसिष्ठेनावनायते ॥ १ ॥ ननुस्वप्नसर्वेषाजीवानामप्रत्येकभिन ॥ जाग्रदपचस्तुसर्वेषासाधारणसर्वस्वमत्रैध
र्म्येणानुभूयमानकथस्वप्नस्यात्तत्राह ॥ यइति ॥ आदित्प्रथमजीवस्वसर्वजीवसमष्ट्यात्मनोयस्वप्नसंवेगमस्माकजाग्रदितिकल्पितससारविद्धि ॥ १ ॥ किमर्थमेवक
नदाग्राख्यग्रहणधीर्गृहणोवसोदया ॥ नेहसंत्यज्यतेकिंचिन्नेहकिंचिन्नगृह्यते ॥ ६९ ॥ वात्यांतरकलाकारश्चिदात्मैकप्रकाशते ॥ त्रि
जगच्चिच्चमलकारस्वलंभेदविकल्पनैः ॥ शोभिताःस्मश्चित्चिरात्सर्वाख्याधेनविद्यते ॥ ७० ॥ अब्धिर्यथाजलमपास्तसमस्तभेदःखा
दच्छमेवसकलंद्रवमेकशुद्धम् ॥ सर्वतयेदमपहस्तिभेदजातमाधंपरंपदमनामयमेवबुद्धम् ॥ ७१ ॥ ॥ इ०वा०वा०दे०मो०नि०
पृ०इंद्रियार्थोपलंभविचारानामैकपंचाशसर्गः ॥ ५१ ॥ ॥ श्रीवासिष्ठउवाच ॥ योजीवस्यादितःस्वप्नानानाकलन
कोमलः ॥ तमिमंविद्धिसंसारंनसत्यंनप्यसन्मयम् ॥ १ ॥ नपुंसइवजीवस्वस्वप्नसंभवतिक्वचित् ॥ तेनैतजाग्रतोभावाजाग्रत्स्वप्नरुतो
त्रहि ॥ २ ॥ जीवस्वप्नमिमंदीर्घक्षिप्रताप्रतिभासतः ॥ असत्यमप्यवस्तुत्वाद्द्विवेद्यविदांवर ॥ ३ ॥ स्वप्नास्वप्नांतरमिवगच्छंतोजीव
जीवकाः ॥ असत्यमेवपश्यंतिघनसत्यतयानघ ॥ ४ ॥ अजडेजडतातजडेचाजडतोदिता ॥ असत्येसत्यताजीवजीवानुभवमो
हतः ॥ ५ ॥ भानोरप्यंतरखिलंपश्यंतस्त्रिजगद्भ्रमम् ॥ भ्रमंतिस्वप्नसंभ्रांताइवजीवाभिदालिभिः ॥ ६ ॥ सर्वगत्वादनंतत्वात्स्वस्यजीव
स्यजीवितः ॥ यद्भावयंतिचेतितितदेवास्थितिसत्यवत् ॥ ७ ॥

रप्यतइतिचेद्व्यष्टीनास्विसमपेस्वप्नारप्रसिद्धेरित्याह ॥ नेति ॥ तेनास्माकजाग्रदप्यसिद्धाभूतभुवनदिभावास्तस्यजाग्रत्स्वभोजयस्थानकतोदयानस्वमतोभिद्यंतइत्यर्थः ॥ २ ॥
असत्यत्वावस्तुत्वाभ्यामपितस्यस्वमतासाधयन्वैवर्ण्यानुभवेमिदंशरीरि ॥ जीवस्वमिति ॥ असदीयस्वमवशिषवाध्यतायाअप्रतिभासतोहेतोर्दीर्घम् ॥ तथाचैर्घ्यमेव
वैवर्ण्यभ्रमहेतुरितिभावः ॥ ३ ॥ ॥ वस्तुस्वभाववैपरीत्यदर्शनादप्यस्यस्वमतयाह ॥ अजडेब्रह्मणिभूतभुवनादिजडतातथाजडेचाङ्कारादिदेहेतेआत्मलाभि
मानाजडताउदेता ॥ जीवस्यमपरेकदेशभूतायेव्यष्टिजीवास्तदनुभवलक्षणान्मोहेतोयाने ॥ ५ ॥ जीवाभिदालिभिर्भेदकल्पनपरमिर्भमिति ॥ ६ ॥ कल्पितभेदेषुसत्य
त्वारोपेकारणमाह ॥ सर्वगत्वादि ॥ व्यष्टित्वादेवजीवतोप्यथतजीवभूतस्यस्वस्वप्नपरमार्थतःसर्वगत्वादनंतत्वात्परिच्छेदेनसत्यत्वाच्चयथाभावयतितदेवआशुनत्ससत्यास्वस
नारोपेणसत्यवजेतिति ॥ तथाचतत्ससक्तित्यागतस्वरयताभ्रमनिवृत्तौबुद्धतस्वस्यजीवन्मुक्तिसिद्ध्यातीतिभावः ॥ ७ ॥

अयमेवार्थो भगवद्गीतायां भगवत्प्राप्त्या जुनायो विदित इत्याह ॥ पुढरीकास्येति ॥ शुभाशुभित्तिरोप ॥ ८ ॥ तदर्थमजुनास्यायिकामवतारयति ॥ पादोरिति ॥ मुखजीवन्मुक्ति
 हृत्त्वविरहितम् ॥ जीवितमाशुक्षिपिप्यतिशेष्यति ॥ स्वार्थेणिक्षिणाभावश्छादस ॥ ९ ॥ १० ॥ अर्जुनावतारे कारणबहुसर्वमूलमनुकामति ॥ अस्तीत्याविना ॥ स्थित
 मिति ॥ स्वैर्द्विभ्रियतिद्वित्युते ॥ ११ ॥ १२ ॥ तस्मिन्दिदृश्यमानैर्द्वारजाले ॥ शकुनय-यक्षिण ॥ १३ ॥ तत्रतामुभूतजातिपुमप्येशसित ॥ मुनिस्यस्याद्विवर्णित क्रम
 म्ररिचयेषाम् ॥ भूतपंचकपरीलतन्मात्रपचकनक्षणेसारेलोकपालत्वतन्महोकाधिपस्यम् ॥ १४ ॥ इवमुनिस्यसिमाचारविहितपुण्यमुपादेय इवलन्निपिद्विषापयहे
 पुढरीकाशनिर्दिशामससक्तिर्गतिशुभाम् ॥ यामालिङ्ग्यमहाबाहोजीवन्मुक्तेमहामुनि ॥ ८ ॥ पादो पुत्रोजुनोनामसुखंजीवितमाल्म
 नः ॥ क्षिपयिष्यतिनिद्रु खंतयाक्षेपयजीवितम् ॥ १९ ॥ श्रीरामउवाच ॥ भविष्यतिकदाश्रमन्सोर्जुनपांडुनंदन ॥ कीदृशींचहरि
 त्तस्यकथयिष्यत्वसक्तताम् ॥ १० ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ अस्तिसन्मात्रमामेतिपरिकल्पितनामकम् ॥ स्थितमाल्मन्यनापतेनभर्सा
 वमहानभः ॥ ११ ॥ हस्यतेविलेतस्मिन्नयसंसारविभ्रम ॥ ऋटकादिययोद्दिक्षितरगादियथांभसि ॥ १२ ॥ चतुर्दशविधाभूतजातय
 प्रसुरंत्यलम् ॥ तस्मिन्संसारजालेस्मिजालेशकुनयोपया ॥ १३ ॥ तत्रैतेयमचक्रार्कशक्राया शंसितक्रमा ॥ भूतपचकसंसारलोक
 पालवमागता ॥ १४ ॥ इदपुण्यमुपादेयैर्यपापमिदत्विति ॥ तै स्वसकल्यघटिताद्देवतात्स्यापितास्यति ॥ १५ ॥ तस्यापयावदनपत्र
 वाहपतितेजि ॥ कर्मण्यवलसकाशस्त्पिरश्चित्तमवस्थितम् ॥ १६ ॥ मगवान्सयम किंचिद्भूतेप्रतिचतुर्गुणे ॥ तपप्रकुरुतेभूतदलनात्पा
 पशंकरया ॥ १७ ॥ कदाचिदशौवर्पाणिदशादशावापिच ॥ कदाचित्पंचसमाटिकदाचित्पोहशापिच ॥ १८ ॥ उदासीनवदासीनेतस्मिन्नि
 यमसंस्थितौ ॥ नहिनस्तिजगज्जालेस्त्व्युभूतानिकानिचित् ॥ १९ ॥ तेननीरध्रभूतौघनि संचारमहीतलम् ॥ भवतिप्रावपिस्वेदीकुजरो
 मशंकरिव ॥ २० ॥ अयैतानिविचित्राणिभूतानिबहुयुक्तिभिः ॥ क्षिपयतिसुरारामभुवोभारनिदत्तये ॥ २१ ॥ एवयुगसहस्राणिव्यव
 हारशतानिच ॥ समतीतान्यनंतानिभूतानिचजगतिच ॥ २२ ॥

यमितिस्वापिकारानुरूपसकस्यघटिताद्देवतास्थितिर्मर्षाशस्यापिता ॥ १५ ॥ अस्तेर्वाकिलतस्राह ॥ तस्येति ॥ तस्यब्रह्ममाणयस्यअपयावेकतात्कालेस्वीयेअधि
 कारकर्मणिअचलभस्यस्त्पिरश्चित्तम-अवस्थितम् ॥ १६ ॥ प्रतिचतुर्गुणम् ॥ बीप्सापायम्ययीभाव ॥ कदाचित्किंचित्तपःप्रकुरुते ॥ प्रतिचतुर्गुणकिंचित्तेतद्वापरतिद्विबा ॥
 १० ॥ तथकात्तनिययोनालीत्याह ॥ कदाचित्ति ॥ १८ ॥ तस्मिन्पथेनियमस्यितौतपसिआसीनेसतिग्रमु-कानिचिदपिभूतानिभहिनस्ति ॥ १९ ॥ तेनाहिसतेनदेव
 मायहीतलीरीशिवकुण्डोर्दीर्घदि-संचारसंसारयोम्यजवति ॥ स्वैरीस्वेवबा ॥ २ ॥ सुराबिष्वादिषेवा युक्तिभिः-अंशावतारभारतपुत्रापुत्रापुत्रै-क्षिपयतिहिसनेबविरलीकु
 इतीक्षिपयत् ॥ २१ ॥ अयचकारावतारविष्णुसारेवकुटोत्पन्नइत्याह ॥ एवचित्ति ॥ २२ ॥

॥ ३ ॥ अथानांपापानां विघाताय कर्मव्याजविध्यतीति शेषः ॥ इदं स्लंजनानां कर्षणपीडनं यस्य ॥ अस्माद्दिशेषणाद्गतचर्या अहिंसा विघटितनिर्विकल्पसमाधिखूपेति गम्यते ॥ २४ ॥ प्रपन्नगुल्मावनगुल्मसर्कीर्णो ति यावत् ॥ २५ ॥ २६ ॥ नरनारायणचर्गतैरनुगैः साहाय्यार्थमवतीर्णैरितियावत् ॥ २७ ॥ २८ ॥ अश्लोधिमेखलायाचूमेभूपराजा अंशोधिमेखला गुणपतीति वा ॥ आतनुपसर्गेकः ॥ २९ ॥ तस्यपितृव्यज्योथातांशविष्यति तस्यद्वद्व प्रतियोद्धाभीभोभाविष्यतीति घोष्यम् ॥ वधुर्नकुलः ॥ अहेःसर्पस्येव ॥ ३० ॥

वैवस्वतोद्यतुयमांशेषपितृनायकः ॥ अनेनत्वधुनासाधोपरिक्षीणेपुकेपुचित् ॥ २३ ॥ युगेष्वघविघातायवर्षाणिद्वादशशात्मना ॥ वतचर्यहर्कर्वव्यादूरास्तजनकर्षणा ॥ २४ ॥ तेनेयमुर्वीनीरंध्राभूतैर्मर्त्यैरुच्युभिः ॥ दीनाप्रपन्नागुल्मेवभारभूतैर्भविष्यति ॥ २५ ॥ भूभारपरिभूतांगीहरिशरणमेष्यति ॥ कांतादस्यपुराभूतादीनापतिमिवप्रिया ॥ २६ ॥ हरिर्देहद्वयेनाथमहीमवतरिष्यति ॥ देवांशैरखिलैः साईनरनारायणंगतैः ॥ २७ ॥ वसुदेवसुतस्वेकोवासुदेवइतिश्रुतः ॥ देहोभाविष्यतिहरिर्द्वितीयः पांडवोर्जुनः ॥ २८ ॥ युधिष्ठिरइतिख्यातोथर्मपुत्रोभाविष्यति ॥ अंशोधिमेखलाभूयः पांडोः पुत्रः सधर्मवित् ॥ २९ ॥ दुर्योधनइतिख्यातस्तस्यभ्रातापितृव्यजः ॥ भविष्यतिहृदहृदोभोमोवभ्रुरहेरिव ॥ ३० ॥ अन्योन्यहरमोरुर्वीतयोः संग्रामलोलयोः ॥ अष्टादशान्नाक्षौहिण्योघटिष्यत्यत्रभीपणाः ॥ ३१ ॥ तत्क्षयेणविभारवंभुवोविष्णुः करिष्यति ॥ राघवार्जुनदेहेनबृहद्गांडीवधन्वना ॥ ३२ ॥ विष्णोरर्जुननामादौप्राकृतंभावमास्थितः ॥ हर्षामर्षान्वितो देहो नर्धर्माभाविष्यति ॥ ३३ ॥ सेनाद्वयगतान्दृष्ट्वास्वजनान्मरणोन्मुखान् ॥ विपादमेष्यत्युद्योगं युद्धाद्यनकरिष्यति ॥ ३४ ॥ तमर्जुनाभिधेर्देहं प्राप्तकार्यैकसिद्धये ॥ हरिर्बुद्धेर्देहेनबोधयिष्यतिराघव ॥ ३५ ॥ नजायतेप्रियतेवाकदाचिन्नायंभूत्वाभावितवानभूयः ॥ अजोनित्यः शाश्वतोयंपुराणो नहन्यतेहन्यमानेशरीरे ॥ ३६ ॥ यएनवेत्सिंहं तारं यश्चैनं मन्यतेह तम् ॥ उभौतौ नविजानीतौनायं हंति नहन्यते ॥ ३७ ॥

आसमात्प्रायतइति आशोसेनातदक्षीहिण्यः ॥ अथभारतयुद्धेकुरुक्षेत्रेवेवाघटिष्यति ॥ ३१ ॥ हेराघवबृहद्गांडीवधनुस्य ॥ धनुषश्चेत्यनङ् ॥ तथाविधेनार्जुनदेहेनविभारवंभारावतरणकरिष्यतीतिपूर्वज्ञान्वयः ॥ ३२ ॥ नर्धर्माअज्ञप्रयइति यावत् ॥ ३३ ॥ स्वजानान्वधूत् ॥ ३४ ॥ बुद्धेर्नस्वतः सिद्धात्मबोधेनकृष्णदेहेन ॥ ३५ ॥ बोधनप्रकारमेवविलस्राद्धर्णयति ॥ नजायतइत्यादिना ॥ आद्यतविकारयोर्निधेभ्यमभ्यतनविकारचतुष्टयप्रसक्तवारयति ॥ नायमिति ॥ भाविजन्मादिप्रतिषेधोवा ॥ ३६ ॥ एनमुक्तस्वभावात्मानयोर्हानारवेत्सियश्चहंतं मन्यतेतत्तुभौनात्मानतचतौविजानीतः ॥ अज्ञानमेवहृदहनव्यताभातिनिमित्तमिति यावत् ॥ ३७ ॥

प्रिभिः किञ्चनैर्नास्यनायकारानाद्देतूनामिति होय ॥ ३८ ॥ स्फारमपरिच्छिन्नमतएवालम्ब्यदोषसंविद्वपुश्चेतस्यस्वरूपमेवासि अतएवाजोसि नित्योसिनिरस्लाहानतत्कार्यक
 छकोजनव्याघीतिनबंधुसंस्किन्नरणादिसिभाबनामयुक्तं सुतबोधितमिति भावः ॥ ३९ ॥ इति श्रीशासिष्ठमन्तात्यर्यमकारोनि ० पू० द्विपचारा सर्ग ॥ ५२ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५
 ण्यते इच्छेत्सागः सगत्यामादिलक्षणम् ॥ उपास्यक्षेयक्षेयचंद्राभेरव्यवस्थिते ॥ १ ॥ तथावीस्वबधुदंताहमित्यादिरूपोद्भूताप्रिमान एतेमदीयाबाधषाडित्यादिसमताप्रिमान
 भ्रतबसर्वदुःखनिशानमिति स एवत्याज्यइत्याह ॥ अर्जुनिति ॥ हेअर्जुनत्वजराभरणारिपद्भिर्निर्मुक्त-अतएवराश्वत स्वबध्यादीनासर्वभूतानास्वयसाक्षावात्मासि अतस्त्वक
 स्वापिनइता ॥ अहं इति त्वप्रिमानमलभसंतत्यजेत्यर्थ ॥ १ ॥ अप्रिमानत्यागफलमाह ॥ यस्येति ॥ यस्यबधविमहसि काले अहमुपातयामीत्यहंकृतोत्राबोनासिउ
 त्तकालेषस्य बुद्धि लक्ष्मणव्यपिषाबादिनामलिप्यतेसुषुषइमासबादिलोकाश्वतुर्भिधभूतजातयस्ताहृत्वाप्रणैर्दियोज्यापिकमपिनइति ॥ सर्वभराश्वैका

अनंतस्यैकरूपस्यसतः सूक्ष्मस्यखादपि ॥ आत्मनः परमेशस्यैकिकयंकेननस्यति ॥ ३८ ॥ अनंतमव्यक्तमनादिमध्यमात्मानमालोक
 यसंविदात्मन् ॥ संविद्वपु स्फारमलम्ब्यदोषमजोसिनित्योसिनिरामयोसि ॥ ३९ ॥ ॥ इ० वा० दे० मो० नि० पू० अर्जुनोपाख्याननेन
 रनारायाणवातारकथननामद्विपंचाशतमः सर्ग ॥ ५२ ॥ ॥ ५३ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अर्जुनत्वं नहंतात्वमप्रिमानमलंत्य
 ज ॥ जराभरणनिर्मुक्तं स्वयमात्मासिशाश्वत ॥ १ ॥ यस्यनाहंकृतोभावो बुद्धिर्यस्यनलिप्यते ॥ हत्वापिसइमंछोकाभ्रं हंतिनियथ्यते
 ॥ २ ॥ यैवसजायतेसविदंतं सेवानुभूयते ॥ अयंसोहमिदं तन्मइत्यंतं सविदंत्यज ॥ ३ ॥ अनयैवषयुक्तोस्मिद्योस्मीति च भारत ॥ अ
 भित सुखदुःखाभ्यामवशं परित्यजे ॥ ४ ॥ स्वात्मांशौ क्रियमाणानिगुणै कर्माणि भागशः ॥ अहंकारविमुक्तात्माकर्त्ताहंभिति मन्यते ॥ ५ ॥

त्वत्तस्यबधाधिकारात्सार्धिनस्तथैवसत्त्वान् ॥ देहादीनां च मायाभाभतेन नित्यमसत्त्वादेवषय्यापुष्येवबधधाप्रसक्तैरिति भावः ॥ अतल्लक्ष्युक्तपापफलेनापिननिबध्यतेयथे
 श्वइत्यर्थः ॥ १ ॥ ईदृत्वारिपमंकेदेहादितारास्यप्यतिसंबिदनबशादेवतद्धर्महृत्त्वारेतात्मनिप्रतिज्ञासोनस्यत ॥ अतल्लेखमयमत्यजेत्याह ॥ यैवेति ॥ अंतं हंदि आत्मनियेवस
 विदुद्विदंति ईदृापप्रिमानरूपाअप्यारदरीषा ॥ अयकार्यं करणसंपातः सर्वतामई इमेतेहहारिसंबंधितदृव्यादियेमम इत्येवसंबिर्वातिर्वातिस्यजेत्यर्थः ॥ ३ ॥ अनया
 उक्तक्षणयासविवाहृत्त्वादिति युक्तोस्मि तद्व्युक्तपयिष्यतः इधुनारापैहिकानर्धैरंकेयतापापानुष्मिकानर्थेष्वयुक्तोस्मीति च भाष्यास्तु स्वाम्यां परित्यजे ॥ ४ ॥ त्वा
 ल्मनः अंशं परित्यजेत्केवलं नारातेः त्वत्वारिगुणविकारैर्देहियेयादिति क्रियमाणानि कर्माणि ॥ ५ ॥

प्रिति किञ्चिन्नायनभयप्रकारनाशहेतुनाप्रतिषेध ॥ ३८ ॥ स्कारमपरिच्छिन्नमभयप्रणालम्बदोषसिद्धयुश्चैतन्म्यस्वरूपमेवासि अतएवाजोसि नित्योसिनिरस्ताज्ञानतत्कार्यक
 लकाजनभ्रातीनिनदपुसंसतिनमरणादिसमाधानापयुक्तं स्वतदोषिणमितिभाव ॥ ३९ ॥ ॥ इतिभीवासिधमंतास्यर्पणकारोनि० पू० विषयारा सर्ग ॥ ५२ ॥ ॥ व
 यनेहेतुस्तानमःसमस्यागार्हितलक्षणम् ॥ उपास्येधप्रपेक्षराजोद्वेषस्थिते ॥ १ ॥ तन्वादीस्वबंधुताहिस्यादिक्रपोहताभिमान एतेमदीयाधिपथाहस्यादिमयताभिमान
 भयतवर्धुस्वनिदानमितिषट्पदव्याज्यदत्याह ॥ अर्जुनेति ॥ हेअर्जुनत्वकाराभारणादिपदार्थनिर्मुक्त अतएवराभ्यत स्वव्यादीनासर्वभूतानास्वयसाक्षात्तासासि अतस्त्वक
 स्यापिनहता ॥ अहहेतुस्यभिमानमलयत्तस्यओत्तर्य ॥ १ ॥ अग्निभातस्यगणलभाह ॥ यत्येति ॥ यत्सवधादिपदव्यक्तिकोअहममुपातयामीत्यहृकोभाबोनासिउ
 षाकालश्चयस्युद्धितलम्बदुर्षिबाशानिनानसिप्यतेषुठपदमासर्वाण्डोभ्यांइति लोकाश्चतुर्दिषुभूतजातयस्ताहृत्वाप्राणीर्षयोभ्याधिकमपिनइति ॥ सर्वभराभ्यतीका
 अनंतस्यैककपस्यसतसूक्ष्मस्यस्वादपि ॥ आत्मनपरमेशस्यैकैकयंकेननस्यति ॥ ३८ ॥ अनतमव्यक्तमनादिमध्यमात्मनमालोक
 यसविदात्मन् ॥ सविदपुस्कारमलम्ब्यदोपमजोसिनित्योसिनिरामयोसि ॥ ३९ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० भो० नि० पू० अर्जुनोपास्थानेन
 रनारायणावतारकपयननामद्विपचारात्तम सर्ग ॥ ५२ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अर्जुनत्वंनहतात्वमभिमानमल्लत्य
 ज ॥ जराभरणनिर्मुक्तस्वयमात्मासिराश्वत ॥ १ ॥ यस्मनाहृकतोभावोबुद्धिर्धर्मस्यनल्लिप्यते ॥ इत्वापिसहर्मांशोकात्रहंतिननिबध्यते
 ॥ २ ॥ यैवसजायतेसविदत सैवानुभूयते ॥ अयंसोहमिदत्तन्महत्वंत सविदत्त्यज ॥ ३ ॥ अनयैवधयुक्तोस्मिन्शेस्मीतिवभारत ॥ अ
 भितसुखदुःखाभ्यामवशपरितप्यसे ॥ ४ ॥ स्वात्मशै कियमाणानिगुणैकमाणिभागरा ॥ अहंकारविमूढात्माकर्ताहंभितिमन्यते ॥ ५ ॥

अतस्त्वस्यधाराविकारास्यधीमत्तस्यैवसत्त्वात् ॥ हेहरीनाथमायाभाषणेननित्यमसत्त्वादेवव्यापुषस्येववधाप्रसंकेरितिभाव ॥ अतस्तत्पुन्युक्तयापकलेनापिननिबध्यतेयथे
 भ्यरदस्यर्प ॥ १ ॥ इपुत्वादिपर्मकेहेरिताशास्ययातिवैदन्वरादेवतःकर्महृत्वादेशोत्सन्निपतिभासोनस्वत ॥ अतस्तदेवप्रथमस्यओत्तर्याह ॥ यैवेति ॥ अंतहेरिआत्मनिनयैवस
 विदुद्धितहेरिप्यभिमानरूपाअन्यादशीवा ॥ अयकार्यंकरागसपात सहेनाकर्म इदमेतदेहादिसर्वापितद्वय्यादिरोगम इत्येवसविदंयानिर्वाप्त्यजोत्तर्य ॥ ३ ॥ अनया
 उक्तलक्षणयासविराहृत्वादिप्रियुक्तोस्मि तप्युक्तयाधिभ्यनह वधुनारादीहिकानर्धैर्नरकपातायानुष्यिकानर्धैर्ययुक्तोस्मीति चत्वात्यासुखदुःखाभ्यापरितप्यसे ॥ ४ ॥ स्वा
 त्मनअरावस्यरिप्यप्रकलेनाप्राणी वज्जाराधिन्यवहिकरीरेहेरिप्यादिभिः किंप्रयनाप्यानिकर्माणि ॥ ५ ॥

विभर्तुं च स्युः रादीनामेव रूपं दिव्यप्रेमद्युतिर्नात्मन इति नितल्लङ्घनैरस्यकर्तव्यप्रसक्तिरित्याशयेनाह ॥ चक्षुरिति ॥ अत्रास्मिंश्चक्षुरादिकरणकार्यसंघाते अहकः न कश्चिदिति अ
 ह्मिति स्थितिः कानयुक्तव्यर्थः ॥ ६ ॥ कलनासकल्यादिसल्लक्षणैस्वकर्मणि रते प्रसक्तसत्यपि अत्रास्मिन्मन आद्यंतःकरणसंघाते व्यहंनकश्चिदिति प्रथमतः सौक्यार्थः श्रेयाभागे
 पविष्टोपदधीशो च सिसनास्त्वेत्यर्थः ॥ ७ ॥ यत्र संधातकते कार्यात्तदगतस्याप्येकैकस्य संधाताभिमानदुःखेन शोके उपहृत्स्वततत्र किवाच्यंतद्विहूर्तस्य तदनुशोचने इत्याश
 येनाह ॥ बहुभिरिति ॥ भूयते चेत्तदासायैव भवतीत्यर्थः ॥ तथा चानुः ॥ नसा मवाधिकदुःखमेकः शोचिषु मर्हतीति ॥ ८ ॥ किंच निरहकारस्य फलाभागरहितकाधिको द्विचि वि
 धशास्त्रीयकर्मचिन्तशुद्धिद्वारा ज्ञानोदीपकत्वात्परमपुरुषाध्यायैव भवतीति नते स्वधर्मशुद्धादुःखप्रसक्तिरित्याह ॥ कायेनेति ॥ योगिनो चौरुक्षवः ॥ ९ ॥ नभारितो मरणाद्य
 व्यापारितः पुनः पुनरुत्प्लेहेतुभोगलापद्येन प्रवर्तित इत्यर्थः ॥ निर्विषूचिकाः निरस्तरागाद्यामथाः ॥ लौकिकशस्त्रीयकर्मकुर्वतोऽप्यानुष्णिकतरुल्लङ्घन उपभुञ्जाना अपि न चने
 चक्षुःपश्यतु कर्णाश्च शृणोतु त्वक्स्पृशति त्स्मृ ॥ रसना च रसं यातु कात्रको ह्मिति स्थितिः ॥ ६ ॥ कलना कर्मणि रते मनस्यपि महत्तमनः ॥ न
 कश्चिदत्राहमिति हे शभागे कर्तव्ये ॥ ७ ॥ बहुभिः स्वभावयेन यत्कृतं तत्र भारत ॥ एकोभिमानदुःखेन हासायैव हि यत्कृतं ॥ ८ ॥ कायेन
 मनसा बुद्ध्या केवलैरिन्द्रियैरपि ॥ योगिनः कर्मकुर्वतिसंगंत्यत्कात्मशुद्धये ॥ ९ ॥ अहंत्वविषूचूणै न येषां कायोनभारितः ॥ कुर्वतोपि हरंतो
 पिन च तं निर्विषूचिकाः ॥ १० ॥ न कश्चिद्राजते कायो ममता मे व्यद्वेषितः ॥ प्राज्ञोऽप्यतिबहुज्ञोऽपि दुःशील इव मानवः ॥ ११ ॥ निर्ममो निर
 हंकरः समदुःख सुखः क्षमी ॥ यः सकार्यमकार्यं वा कुर्वन्नापि न लिप्यते ॥ १२ ॥ इदं च तेषां दुःसुतस्वकर्मस्वात्रमुत्तमम् ॥ अपि कर्मति श्रे
 यः सुखाद्यैवाद्याय च ॥ १३ ॥ अपि कुत्सितमप्यन्यदप्यधर्ममयकमम् ॥ श्रेष्ठं ते स्वयथा कर्म तथेहाभ्यतवान् भव ॥ १४ ॥ मूर्खस्यापि स्व
 कर्मैव श्रेयसे किमु सन्ततेः ॥ मतिर्गालं दहंकारा पतितापि न लिप्यते ॥ १५ ॥

कुर्वतोहरतश्चेत्यर्थः ॥ १० ॥ कश्चिद्धौ किकेशास्त्रीयेवाव्यवहारे न राजते ॥ अन्वर्था नास्कादिति पुरुषाध्यायन कलयत इति यावत् ॥ ११ ॥ कार्यमवश्यकर्तव्यशास्त्रीयकर्म अ
 कार्यमनावश्यकलौकिकम् नतु निषिद्धमप्रसक्तेः ॥ १२ ॥ क्षात्रक्षत्रियाणां विहितसामभेद्व्यपलापनवधुवधरूपत्वात्कर्मणि चित्तशुद्धिद्वारा ब्रह्मज्ञानादिशुखाद्यैव तथा धर्मय
 शोराज्यस्वर्गाद्यभ्युदयाय चेत्यतिश्रेयसेत्यर्थः ॥ १३ ॥ तर्हि यद्वधुवधादन्यत्रोणभीष्मकपादियुक्त्वधरूपं कुत्सितकर्म तन्मया कथकार्यमित्यर्जुनस्य तथा धर्मत्वशकासत्यश
 पथाशियानिवारयन्नाह ॥ अपीति ॥ पूजाहेतुतद्विपरीतशशोचमनप्रहृष्टाद्यधर्मवैदुलकममपि ते स्वयुद्धकर्मयथायेन सत्येन शास्त्रप्रामाणयेन श्रेष्ठतथातेन सत्येन इह ॥ स्मिन्पु
 द्वे असत्तवान् अमरणधर्मा विजयी भवेत्यर्थः ॥ १४ ॥ यत्र अज्ञस्यापि स्वधर्मः श्रेयसेतन्न तच्च ज्ञस्य तस्मान्कारादिप्रसक्तिर्दूरापास्तेव पातित्यावहैर्महापातकादिकोऽपि भिरपि नि
 रहंकारमतेर्लैपाभावादित्यशयेनाह ॥ मूर्खस्यापीति ॥ १५ ॥

रश्चराभ्यन्तर्भाद्रिडाभ्रमयुकमुद्धेलोभमूलानिपाथानिरसमूलालयाऽभयादनिन्त्यायेनकदाधिदधमप्रसक्तिं स्यात्कलासगत्यागेनसिद्धिसिद्धिसमगालक्षणयोगस्यतुत
 यक्षनिरसिनस्तीव्रतयोगस्थिमिषयश्चिराति ॥ योगस्यद्वि ॥ १६ ॥ अथवाधस्यमाणलक्षणप्रक्षार्पणबुद्ध्याकृतशास्त्रीयनिरकर्मनेषभायेत्याह ॥ शतिति ॥ १७ ॥ निर्धि
 शयप्रलतत्त्वज्ञाननरदसाभयैशुणभ्यरापणबुद्ध्यावाकमकुलतोषिनकमभयदत्याह ॥ मश्चेति ॥ १८ ॥ अथवासर्वसकप्रत्यागलक्षणसंन्यासयोगयुक्त्यापिनतेकमभयध
 सन्तिरित्याह ॥ सभ्यतेति ॥ १९ ॥ एवमुपदिष्टानुसंगत्यागार्दीनांलक्षणैर्विभागजिघासुयुच्छति ॥ संगत्यागस्येतिद्विभ्याम् ॥ २० ॥ २१ ॥ आत्यतिकसंगत्यागस्यतत्त्वपरि
 ज्ञाननरणायागाद्ब्रह्मात्मतत्त्वमवभगवात्प्रयमंलक्षणेनतिश्चिराति ॥ सर्वेति ॥ तथाश्चनिर्धिकस्यसंघाधिपरिपाकाज्ञात्कारानुभावसिद्धिनिष्पन्नस्यगालक्षणेवमनेषमनेत्यर्थ

योगस्य कुरुकमाणिसंगत्यक्काधनजय ॥ नि संगस्त्वयथाप्राप्तकर्मवान्निवध्यसे ॥ १६ ॥ शांतदक्षवपुर्भुत्वाकर्मदक्षमयकुरु ॥ दक्ष
 पणसमाधारोयद्वैवभवसिस्तणाल् ॥ १७ ॥ इत्यारोपितसवायर्दंश्वराल्मानिरामय ॥ इश्वर सर्वभूतात्माभवभूषितभूतल ॥ १८ ॥ स
 न्यससवसकस्य सम शांतमनामुनि ॥ सन्यासयोगयुक्तात्माकुवन्मुक्तमतिर्भव ॥ १९ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ संगत्यागस्यभगव
 स्यावक्ष्णपणस्यच ॥ इत्यरापणरूपस्यसन्त्यामस्यचसर्वश ॥ २० ॥ तथाज्ञानस्ययोगस्यविविभागा कीदृशाभ्रभो ॥ रुमेणकययैतन्मे
 महामंहनिदत्तये ॥ २१ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ सवसकस्यसशातौप्रशांतधनवासनम् ॥ नकिंचिद्वावनाकारयत्तद्दक्षपरविदु
 ॥ २२ ॥ तदुपयोगविदुर्ज्ञानयोगचकृतयुद्धय ॥ दक्षसर्वजगदहचेतिदक्षार्पणविदु ॥ २३ ॥ अतःशून्यमहि शून्यपापाणद्धदयोपमम् ॥
 शांतमाकाशकोशाच्छंतदहस्यनदशपरम् ॥ २४ ॥ ततद्वपयदुत्थानमीपदन्यतयोदितम् ॥ सजगत्प्रतिभासाप्यमाकाशमिवशून्यता
 ॥ २५ ॥ भावोहमिनिकोप्येप्रत्येकमुदितश्चित् ॥ कोटिकाट्यशकलित कइवैनप्रतिग्रह ॥ २६ ॥

॥ २२ ॥ नदुपगतदशकारावहितेषतदन्तिमज्ञाननिदतिफलोपदिशानमाहुस्तदनुकूलधाराभाश्रयानुयोगमित्यर्थ ॥ अक्षययशिमभसभ्यस्यजगतस्तद्विभिभगुरहकारस्यचवा
 पाभुष्यवसापणमित्याह ॥ प्रदति ॥ २३ ॥ ब्रह्मणिजगदहकारयोर्बाधोपपत्तयत्तथाभ्यसलत्वचकुम्भसत्त्वकरुणमाह ॥ अतन्यन्ममित्यादिना ॥ नदस्यमिति ॥ सर्वदूरयनिरोपेद
 शोषितूरयत्कान्निपथ किन्नस्यादिस्यराक्याहानिदशपरमिति ॥ दशोदस्यनानिपयोबाहसास्याद्यदिदशपरदगतरस्यात्ननुतदस्तीत्यर्थ ॥ २४ ॥ मतलादृशस्वभावावीपदन्त्यत
 योदितयस्यसन्धानशायजगद्यभिभास सगपधनगराकारामिषयुत्तवेत्यर्थ ॥ २५ ॥ सन्धासोपवणनोपपत्त्यर्थमक्षणिजगदरोपवदेवतदरोपुजीबेपुप्रत्येकमहभावाभ्यासइति
 नवभाषणद्वयुक्तदत्याह ॥ भावदन्तिद्विभ्याम् ॥ २६ ॥

एष अहमिति भावः रथाधिष्ठानाद्युपध्यागभूतएव ॥ ह्यिदमाद्वेतोःपृथक्कपथैतःपरिच्छेदसचक्राणिन असंश्रनाहमिति कश्चिद्वगच्छति ॥ तथाचावागवृत्तेनपृथक्कोपपत्ति
 एष अहमिति भावः रथाधिष्ठानाद्युपध्यागभूतएव ॥ ह्यिदमाद्वेतोःपृथक्कपथैतःपरिच्छेदसचक्राणिन असंश्रनाहमिति कश्चिद्वगच्छति ॥ तथाचावागवृत्तेनपृथक्कोपपत्ति
 पृथक्केनवावागवृत्तोपपत्तिरित्यवश्यमन्यतरस्मिन्नेधेनिरुपपत्तिकपृथक्कमेवहेयमिति भावः ॥ २७ ॥ अहतायामुक्तोन्ध्यायोषटादिममतेहायामपिद्योष्यइतिदर्शयत्तान्मु
 लाहनापहत्यागमद्वयति ॥ यथेति ॥ यथाअहमीहाअहभावेनपृथगास्ति तथाइहप्रतीचिषटादिममतेहालक्षणोमर्कटोपिपृथङ्गनास्तीतिनानुपगोणयोष्यम ॥ तथाचहि
 विधापीडाअभोधिखिवपूर्णस्वमात्मेवेतिनाहनापहोयुक्तइत्यर्थः ॥ २८ ॥ किंचाहममतादिसर्वविकल्पभेदेतत्तद्विषयवैचित्र्येणविचित्रेस्फुरितेपित्तसत्तास्फूर्तिनिमित्तैव
 यातुगतेसवित्सारमात्रस्यभावोसर्वविकल्पानमापायसाक्षिणिप्रत्यगात्मन्येकत्वमपिस्फुरत्येव ॥ एवसतितत्राप्यापहोयुक्तःसकुतो नोनिक्रयतइत्यर्थः ॥ २९ ॥ इतिउत्तरीत्या

अपृथगभूतएवैषपृथगभूतइवस्थितः ॥ पृथक्कंहिनपथैतोनाहमित्यवगच्छति ॥ २७ ॥ यथेहाहंतथेहास्तिषटादीहापिमर्कटः ॥ स्वर्माहै
 वंतथाभोधिःकिमहंतांप्रतिग्रहः ॥ २८ ॥ विकल्पभेदेस्फुरितेसंवित्सारमयात्मनि ॥ वैचित्र्येणविचित्रोपिकिमैकत्वोपिनोग्रहः ॥ २९ ॥
 इतिज्ञातविभागस्यबुद्धौतस्यपरिक्षयः ॥ कर्मणांयःफलत्यागस्तंसंन्यासंविदुर्बुधाः ॥ ३० ॥ त्यागःसंकल्पजालानामसंसंगःसकथ्यते ॥
 समस्तकलनाजालस्यध्वरत्नैकभावना ॥ ३१ ॥ गलितद्वैतनिर्भासमेतदेवध्वरार्पणम् ॥ अबोधवशतोभेदोनाश्वैवैषांचिदात्मनि ॥ ३२ ॥
 बोधात्माकिलशब्दार्थाजगदेकनसंशयः ॥ अहमाशाजगदहंस्वमहं कर्मचाप्यहम् ॥ ३३ ॥ कालोहमहमद्वैतं चहमहंजगत् ॥ मन्मना
 भवमद्भक्तोमथाजिमानंमस्फुर ॥ मामेवैष्यसिपुत्रैवभात्मानंमत्परायणः ॥ ३४ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ हेरूपेनवदेवेशपरंचापरमे
 वच ॥ कीदृशंतकदारूपंतिष्ठान्याश्रित्यसिद्धये ॥ ३५ ॥

विश्वरूपज्ञानसारविभागास्यपुरषस्यबुद्धौतस्याहममतापहस्ययःपरिक्षयत्तेनचार्थसिद्धःसर्वकर्मफलेष्वस्यहालक्षणस्यागः ॥ ३० ॥ तेनचसर्वसकल्पत्यागलक्षण असंस
 गसिद्धतीतिप्रथमप्रश्नोप्युत्तरितइत्याह ॥ त्यागइति ॥ चतुर्थप्रश्नस्योत्तरमाह ॥ समसोति ॥ सर्वस्यद्वैतजालस्यवाचारज्ञानश्रुत्युक्त्यायंततदुपादानेध्वरभावत्वभावेत्यर्थः
 ॥ ३१ ॥ तत्रोपपत्तिमाह ॥ अबोधवशताइति ॥ ३२ ॥ तदुद्धोकारायभावात्सत्यस्यसार्वात्म्यलक्षणविभूतिमाह ॥ अहमाशाइत्यादिना ॥ गच्छतीतिजगत्चरम् ॥ स्वकर्म
 ध्ययः ॥ ३३ ॥ अद्वैतपरद्वैतमपररूपतन्वियम्यंजगत्त्राहमेवेत्यर्थः ॥ एवद्विरूपेमयिर्भावकारतारतम्येनमनोयस्यसमन्वनाःभव ॥ तादृशेमयित्तथैवभक्तःश्रवणकीर्तनादिनव
 विधभक्तियोगः ॥ तादृशस्यमेज्ञानयज्ञेनकर्मयज्ञेनवायजनशीलोभावेत्यर्थः ॥ एवमुक्तप्रकारद्वयेनापिपुत्रैकामयिचित्तिवैश्रयामेवात्मानस्यात्मभूतमेव्यसिसाक्षात्परपर
 याचप्रपत्यसीत्यर्थः ॥ ३४ ॥ एवमुक्तोर्जुनसोद्वेहोपेत्यक्तियोग्यमधिकारकालविभागाचिज्ञासमानःपृच्छति ॥ द्वेइति ॥ ३५ ॥

साधन्यवचनसाधारण्यसुधापमित्यय ॥ १६ ॥ परअशुद्धिर्चैतदुरधिगमम् ॥ १७ ॥ १८ ॥ ततश्चित्तशुद्धिकमात् ॥ १९ ॥ गुणव्याधैर्वाशात् ॥ इदं च सा गुणभजनमयातु
 भ्यां च तशुद्धाभासमाप्त्वाकपरिगतदशाभिश्चिन्तयवेदनाईषिणात् ॥ गात्रेक ॥ विद्यानेकस्वगात्रप्रक्षामस्यतयाधिपशुद्धेतिमभ्यसतताईममईश्वरस्यआत्मानपात्रमा
 षडक्षरप्रभृतशाशिततत्सार्धंआत्मनस्त्वस्यचआत्मानतयोधितत्वपदार्थंरूपधैकरसीकृत्यात्स्वदपरिपूर्णात्मानसस्यपुरुष्यातभिषोभनेत्यर्थ ॥ १० ॥ अहमरागाजगद्वहिसि
 रितिभ्यसुपेधस्यापिततरीषिष्ठानस्वतत्त्वपरिशोधनरूपवतात्ययमित्याह ॥ इदंवाहमिति ॥ ११ ॥ मरुपरेराधधोभेततवसपरस्वत्त्वधोषिर्भाति हेतस्यनीशुत्साहजननायसिद्धि
 रत्याह ॥ मभ्येदति ॥ १२ ॥ आत्मानमधिष्ठानत्वेनागुणम् ॥ आत्मभ्यप्यस्तानि ॥ १३ ॥ सर्वथासर्वप्रकारेणसमाधिधेत्याभ्यधहारदयाभावाननोपि ॥ १४ ॥ सर्व

प्रीतिगवानुवाच ॥ ॥ सामान्यपरमर्चवेदरूपेविदिमेतय ॥ पाणयादियुक्तसामान्यशास्त्रचक्रगादाधरम् ॥ ३६ ॥ पररूपमनापतंय
 न्मनश्मनामयम् ॥ वस्त्रात्मपरमात्मनिशब्देनैतदुदीयते ॥ ३७ ॥ यावदप्रतिशुद्धस्त्वमनात्मज्ञातयास्थित ॥ तावच्चतुर्भुजाकारदेवपू
 जापराभव ॥ ३८ ॥ तत्ररुमात्सप्रशुद्धस्त्वतोज्ञास्यसितत्परम् ॥ ममरूपमनापतयेनभूयोनजायते ॥ ३९ ॥ यदिवावेद्यविज्ञातोभावा
 स्तदरिमदन ॥ तन्ममात्मानमात्मानमत्मानश्चाशुसश्रय ॥ ४० ॥ इदंवाहमिदंवाहमितिचयवदान्यहम् ॥ तदेतदात्मतत्त्वतुतुभ्यद्युप
 दिशाभ्यहम् ॥ ४१ ॥ मन्येसाशुविवुद्वासिपदेविश्रांतवानसि ॥ संकल्पैरवमुकोसिसत्यैकात्ममयोभाव ॥ ४२ ॥ सर्वभूतस्यमात्मानं
 वभूतानिचात्मनि ॥ परस्त्वंयागयुक्तात्मासवप्रसमदशन ॥ ४३ ॥ सर्वभूतस्यमात्मानंभजत्येकत्वमात्मन ॥ सर्वयावतंमनोपिनस
 भृयाभिजायते ॥ ४४ ॥ एकत्वसर्वशब्दायएकशब्दायआत्मन ॥ आत्मापिचनसन्नासद्गतोयस्याशुतस्वतत् ॥ ४५ ॥ त्रैलोक्यचेतसा
 मतराटोकोयन्प्रकाशक ॥ अनुभूतिमुपाकृदसोहमात्मेतिनिश्चय ॥ ४६ ॥ त्रैलोक्यपयसाभंतयोरसानुभावस्थित ॥ गव्यानामविवि
 ज्ञानाचसोपमात्मेतिभारत ॥ ४७ ॥

भूतस्यमात्मानमिदमिच्छाकस्यतत्सर्वत्वमेववर्णयति ॥ एकत्वमिति ० सर्वभूतेष्वधिष्ठानतयास्थितमात्मानपरमलिंगावधैर्वाभ्यस्त्यार्थोधिष्ठानम्यनिरिकस्तालाभादेकत्वम
 जतसश्चएकत्वात्मात्मन्यर्मायत्साभावेपर्यवसन्सआत्मापिचनसमूर्तभूतपयत्वभावोनाप्यसतसुक्ष्मभूतद्वयत्वभावकिनुभूमानद्विचैकसाभावोयस्यानुभवगततत्त्वसा
 शुररक्षणसमकालवदतज्जन्मादिसर्वविक्रियारहितभूवानात्मकैकत्वपयत्वस्पर्शीतिरित्तत्त्वयमित्यर्थ ॥ ४५ ॥ तस्यकेनाप्यननुभावत्वंतपरेशानासकाधारयति ॥ त्रैलो
 कोपमात्मेतिनयाप्यप्रवक्षितित्यर्थ ॥ ४७ ॥

अनुभवनीयेन विषयजातेन मुक्तो रहितः अत एव दुर्लभं क्षयत्वात्सूक्ष्मः ॥ ४८ ॥ सर्वपदार्थानामंतरेधिष्ठानतया देहानामंतस्तु प्रकाशकतया च स स्थितः ॥ ४९ ॥ देहांतस्थितिदृष्ट्या
 तेन विशदयति ॥ सर्वंति ॥ यथा सर्वरत्नानामतर्गतं ज्योतिरपि प्रकाशयति तद्वित्यर्थः ॥ ५० ॥ असि स्थित इव स्युक्तितात्पर्यं विषयमलेपकत्वं दृष्टान्तरणं विशदयति ॥ यद्यति
 ॥ ५१ ॥ सर्वदेहेष्वन्तस्थित्वात्प्रमितया धारकत्वेऽप्यलक्ष्यत्वं दृष्टान्तमाह ॥ मुक्ताफलेति ॥ ५२ ॥ तथाधिष्ठानात्प्रमानानिर्विकारस्थितिर्ब्रह्मतासैव वास्तवी या तु मुक्तास्तु नुबद्ध
 तयां भित्तिपास्थिति यान्तरलेपु प्रभावकदजीवतया स्थितिस्तो ज्योत्स्नोऽप्यलक्षसापेक्षेऽजगद्भावद्वारा र्थकल्पिते दिनवास्तवहृतव्यहंतात्पयुक्तपापान्तफलयदेवात्वात्प्रतिरिक्तइत्याश

अंतःसर्वशरीराणां यः सूक्ष्मो नुभवः स्थितः ॥ मुक्तो नुभवनीयेन सोऽयमात्मा स्ति सर्वगतः ॥ ४८ ॥ समग्रपुत्रसामंतर्पथापृतमिव स्थितम् ॥
 तथा सर्वपदार्थानां देहानां सांस्थितः परः ॥ ४९ ॥ सर्वाभोति धिरत्नानां सबाह्याभ्यंतरे यथा ॥ तेजस्तथास्मि देहानामसंस्थित इव स्थितः
 ॥ ५० ॥ यथा कुंभसहस्राणां सबाह्याभ्यंतरे नभः ॥ जगच्च यशरीराणां तथात्मा ह भवस्थितः ॥ ५१ ॥ मुक्ताफलशतौ यानांतुः प्रोतवपुर्प
 था ॥ तथा यदि देहलक्षणां स्थित आत्मा स्थलक्षितः ॥ ५२ ॥ ब्रह्मादौ लणपयंतं पदार्थानि कुरंवके ॥ सत्तासामान्यमेतद्यत्तमात्मानमजं वि
 दुः ॥ ५३ ॥ तदीषत्स्फुरिताकारं ब्रह्म ब्रह्मैव तिष्ठति ॥ अहंतादिजगत्तादिकमेण भ्रमकारिणा ॥ ५४ ॥ आत्मैवेदं जगद्रूपं हन्यतं हंति वा ब्र
 किम् ॥ शुभाशुभैर्जगदुःखैः किमस्यार्जुन लिप्यते ॥ ५५ ॥ प्रतिवेदेष्विवादर्शसंसाक्षि वदास्थितम् ॥ न स्यात्सुनिविनश्रुतं यः पश्यति
 सपश्यति ॥ ५६ ॥ इदं चाहमिदं नेति देवादेकव्यते मया ॥ एवमात्मा स्मि सर्वात्मानामेवं विदिषां हव ॥ ५७ ॥ इमाः सर्वाः प्रवर्तन्ते सर्गाप्र
 लयविक्रियाः ॥ आत्मन्यहंता चिन्तस्थाः पयःस्पंदा इवांबुधौ ॥ ५८ ॥ यथोपलवंशैलानां दारुलवंचमहीरुहाम् ॥ तरंगाणां जलवंचपदा
 र्थानां तथात्मता ॥ ५९ ॥ सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ॥ यः पश्यति तथात्मानमकर्तारं स पश्यति ॥ ६० ॥ नानाकारविकारे
 पुतरंगेषु यथापयः ॥ कटकदिपुवा हेमभूतेष्व्वात्मा तथार्जुन ॥ ६१ ॥

यनाह ॥ ब्रह्मादाविति त्रिभिः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ सर्वदेहेषु अहमहमिति प्रथमानि श्रद्धंश एवाहं जहद
 हे द्विपविषयारोनाहमिति विभागोक्तिरपि दर्पणप्रतिबिंबनेष्वनेकदर्पणान्तरेषु पदादिषु च ब्याहृतदर्पणस्वरूपरिचया यदर्पणादर्पणविभागोक्तिवदेवत्याह ॥ इदंचाहमिति ॥ इति
 शब्दार्थाथोर्थविभागप्रकारपरो द्वितीयस्तु त्किविभागप्रकारपदइत्यपौ नरुक्तयम् ॥ एवदर्पणवेदेवात्लेपकोऽद्वय एवात्मा सन्नहं सर्वात्मा स्मि ॥ ५७ ॥ अहंता अभिमानवत्ति स्म इ
 ति चित्तेतिष्ठतीति तत्स्थाः ॥ ५८ ॥ आत्मात्पारमार्थिकीत्यर्थः ॥ ५९ ॥ अकर्तारं प्रतिबिंबवचेष्टासु दर्पणवेदेवात्प्रापृतमित्यर्थः ॥ ६० ॥ ६१ ॥

॥ ६ ॥ इयत्पदार्थिर्भवदेकमेव ॥ ६ ३ ॥ यथा निर्विकारकर्मैककदाञ्जन्मदिभाषविकारार्थान्मयमात्माभयभूतकिमन्यदस्ति ॥ नेत्रधुषधादिभाषविकारार्थाकसति अगव
 चिक्रिधान्यदस्तिनाकश्चिदित्यर्थ ॥ ६ ४ ॥ कत-अभयप्रसन्नभावधियत्वात्सम्यगनुभूय ॥ ६ ५ ॥ नेत्रयोक्तलक्षणविशिष्टानां विवेकैक्यन्यात्मानिरीत्याशयेनाह ॥ निमानमोहा
 दस्ति ॥ ६ ५ ॥ इति श्रीवाचितम-तारस्यपकारोतिर्वाणपकरणेषु-पिपषाशास्य सर्ग ॥ ५ ३ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ सुखदुःखराजिखधेहेतुर्दानकमस्तथा ॥ यथास
 म्यथतत्त्वानतसार्थैर्हकीत्येति ॥ १ ॥ इद्वैर्विमुक्ता सुखदुःखसहिततरणच्छरीरमुक्ततश्चद्वैतस्यधेकहेतु-रुभ्यनद्विभोभोपाय-किमासन्नस्यत्वात्पराकापरिहारद्वोषणात्सतत्त्वमुपदे
 दृकामोभागानुभव ॥ भूयप्रेवति ॥ धीयमाणापर्यात्याश्रीतुकामापायउपविरम्यमानार्थार्पणोनसमुच्यते च ॥ १ ॥ तथाहीद्विपयापृषसुखदुःखत्वात्सम्यग्भेद-यमभारपन्नाह ॥ भा

नानातरगवदानिययालोडानिवाशिणि ॥ कदकाठीनिवाहेश्विभूतान्येव परात्मनि ॥ ६ २ ॥ पदाय जातभूतानिषुद्वद्वक्षचभारत ॥ एकमे
 वास्त्वित्वेद्विदृष्टयत्कनमनागपि ॥ ६ ३ ॥ किंतद्रावविकाराणां गम्यमस्तिजगत्तये ॥ कर्तेवापिजगत्किवाकिमुधापरिमुत्थसि ॥ ६ ४ ॥
 इतिश्रुत्वाभयत्वतभावयित्वासुनिश्चितम् ॥ जीवन्मुक्ताश्चरतीहमत समरसाशया ॥ ६ ५ ॥ निर्मानमोहाजितसगदापाअध्यात्मनि
 स्याविनिवृत्तकामा ॥ इद्वैर्विमुक्ता सुखदुःखसंज्ञीर्गच्छत्यमृतापदमव्ययतत् ॥ ६ ६ ॥ ॥ इ-वा-वा-दे-मोक्षोपायेपुनि-०पू-अर्जु
 नोपास्थानेअर्जुनापदेगानामत्रिपथाग सर्ग ॥ ६ ३ ॥ ॥ श्रीभागवानुवाच ॥ भूयएवमहाबाहोशृणुमेपरमवच ॥ यत्नेहप्रीयमा
 णायवक्ष्यामिहितकाम्यया ॥ १ ॥ भान्नास्पर्शाहिकौतयशीतोष्णसुखदुःखटा ॥ आगमापायिनो नित्यास्तांस्तिस्वस्वभारत ॥ २ ॥ ते
 तुनेकालेनश्रान्त्येकानोदुःखकवासुखम् ॥ अनाघतेनवचयेकुल पूरणखदने ॥ ३ ॥

आस्त्यादस्ति ॥ धीयदीवियपारुभिरितिभाषादंष्ट्रियाणितेयात्रिययससर्गस्तीरीतोष्णापनुभावनमयुक्तसुखदुःखहेतव ॥ अथवात्परपदइतिस्वशा राब्दादय ॥ शीतोष्णपद
 णमुहात्तथापय ॥ यथाशीतधीत्येसुखसमृण्णदुःखरतेपुन शिशोरेषियरीतेइतिनियया सुखदुःखत्वात्तदित्यर्थ ॥ एषदुःखहेतुभ्यदर्थतन्विधारणोपायमाह ॥ तस्तिस्तिक्षतेति ॥
 इतिशोक्तिसंख्यास्यत्याप्युक्तक्षणय ॥ तथाचपिपषेयुनेरन्यसत्त्वअपिपुनितिक्षस्वेत्यर्थ ॥ २ ॥ यथाशुद्ध्यात्तिरगतितिस्तिष्पतस्तामाह ॥ तेत्विति ॥ नेमाभा स्पर्शाश्रतेसुख
 दुःखेवा-यकारादित्यर्थ ॥ एकालेन अह्वयपुणानदस्वशास्त्वान्मोन्धेनअत एषधोधादित्यर्थ ॥ किञ्चनियतमयननुभाविषपशापूर्णाहमित्येतीत्या-आत्मिनानिकदृष्टत्तद्वि
 यथापपिपषेयस्यरास्त्वितिहेतुमित्येदुःखस्यशासत्रापिनिरवधयेपूरणखदनासमवधरनिनिवृत्तेइत्याह ॥ अनाघतेदिति ॥ ३ ॥

यस्वस्पर्शानाविषयाणां मानाणां भिद्यमानां चारख्यानां चारख्यासंख्याप्रतीतिः संस्थिता उपशान्ता भवति स भावात्परां च भावात्को जीवो धीरस्यास्तीति धीरस्तच्चदर्शीसमदुःखसु
 रवो भूत्वा अमृतत्वाय कल्पत इत्यर्थः ॥ ४ ॥ नन्वपि यादुःखादयः कथं स्वप्रतिकूलवेदनीयता स्वभावजशुभेर्नते सखाः स्सुस्तत्राह ॥ सर्वत्वाविति ॥ निरतिशयानदैकरसस्यत्वनप
 वसर्वत्वादेते दुःखादिभेदाः शोभनाभेदाः सुभेदाः प्रियतमपथनपुत्रादिभेदा इव सा स्थितान्प्रतिकूलवेदनीयता भजते प्राक्तेन तु प्रातिकूलस्य भावेनासद्प्रादित्यर्थः ॥ ५ ॥ तदेव रकुटी
 कल्पसमर्थयति ॥ मनागपीति ॥ ६ ॥ नन्वसदपि दुःखाद्यात्मन्युत्पद्यते असत् एव स्वकारणसमवाय स्वसत्तासंबन्धश्चाद्यक्षणसंबन्धो वा उल्लिखितिरिक्तगणभक्षाक्षरणाद्युक्तिप्रति
 क्षिपति ॥ नासत् इति ॥ असतो दुःखादेर्भावः सत्तान्विद्यते सत् अभावः असत्ता च न विद्यते ॥ स्वभाववैपरीत्यायोगात् वाच्यरक्षणदिश्रुत्या विकारभावस्यासत्त्वनिश्चयात् ॥ न
 संस्थितास्पर्शानां चारख्यानां चारख्यांशं भ्रमात्पकः ॥ समदुःखसुखो धीरः सोमृतत्वाय कल्पते ॥ ४ ॥ सर्वत्वादात्मनश्चैते सुभेदाः संस्थिता इ
 व ॥ असद्प्रास्त्वसद्द्रूपकथं सोढुं न शक्यते ॥ ५ ॥ मनागपि न विद्यते सुखदुःखे तु सर्वशः ॥ सर्वत्वादात्मनस्त्वस्य सत्ता कथमनात्मनः ॥ ६ ॥
 नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः ॥ नास्येव सुखदुःखादिपरमात्मनि सर्वगः ॥ ७ ॥ सत्त्वासत्त्वमतीत्यक्त्वा चैतयोर्जागदात्मनोः ॥
 त्यक्त्वा न किंचिन्मध्येशेषेण वद्द्रूपदोभव ॥ ८ ॥ न ह्यप्यति सुखैरगमादुःखैर्न लोप्यति नोर्जुन ॥ ह्यस्य ह्येकतनात्मनापिशरीरान्तर्गतोपि सन्
 ॥ ९ ॥ जडं चित्तादिदुःखस्य भाजनं देहतागतम् ॥ न चैतस्मिन्क्षते क्षीणे किंचिदेवात्मनः क्षतम् ॥ १० ॥ जडं देहादिदुःखादेर्यदिदं भोक्तु
 संस्थितम् ॥ तन्मायाभ्रममेवांगविद्ध्यवो धवशो स्थितम् ॥ ११ ॥ नार्केचिदेव देहादिन च दुःखादिविद्यते ॥ आत्मनो यत्पृथग्भूतां किंके
 नातो नु भूयते ॥ १२ ॥

नुसर्वविकाराणामसत्त्वोपेक्षा यन्व्यतमविकारानालिगितप्रकृतिमृदाद्यदर्शनात्तस्याप्यसत्त्वेषु न्यतापरिशेषः किनस्यादिति चेन्न ॥ विकारेष्वनुगतसद्देहेर्निर्विषयत्वायोगेन विकारा
 सत्त्वेषु न्यतपरिशेषानापत्तेः ॥ यद्विगतप्यसदेव स्यात्तर्ह्येवमदः असत्प्रपटः असन्निव्येवा न्यवरस्यत् सत्त्वदित्येव चानुवर्तते अतस्तन्मात्रमेव परिशिष्यते ॥ यस्तु विकारेषु सदिदमित्यभि
 मानः सोपि धनसत्तानवेधादेव न स्यात् इति सुखदुःखादिनास्येवेत्यर्थः ॥ ७ ॥ जागतः सत्त्वमतिनिरतिशयानदात्मनः असत्त्वमतिचल्यक्त्वात्तयोर्जागदात्मनोर्भेदो अंतराले उभयसंघट
 नानिभित्तमनस्तमश्वातितुच्छभित्यक्त्वाशेष्यत इति शेषश्चात्मानस्मिन् वद्द्रूपदः प्रतिष्ठितो भव ॥ ८ ॥ दृश्यानि हर्षमलान्यादीनि साक्षितया पश्यतीति दृश्यदृक् ॥ न हि दृश्यास्ते
 दृशधर्मा भवितुमर्हतीति भावः ॥ ९ ॥ किन्तर्हि दुःखदर्थादिभाजनत्राह ॥ जडमिति ॥ एतस्मिन् चित्तादौ ॥ १० ॥ इदं चित्तादिपटितजीवकल्पम् ॥ ११ ॥ १२ ॥

साधिरार्घः

यद्विदुः सततदाधोऽप्यभानिरतलनसम्पन्नोर्ध्वेर्वाधिनरपति ॥ अथदृष्टान्तकथयामीत्यन्वय ॥ १३ ॥ १४ ॥ कीदृशा सर्वोपलभाह ॥ विव्यगिति ॥ विभ्वविष्कूर्णप्रस्रिष
 ॥ १५ ॥ अथराधापरकाटे ॥ १६ ॥ कालनवाधीयावच्छब् ॥ कालार्दीनाद्वदसमाव ॥ सदसदूर्ध्वाभावाभावविकल्पो ॥ १७ ॥ १८ ॥ त्वत्करिव्यभाष्यगुरुवाक्षीहिणीक्षया
 लनाप्यप्रर्णवृष्टिर्नात अनुभवात्तनाशुद्धप्रस्रिषप्रस्रमयकूर्धात्सर्व ॥ १९ ॥ २० ॥ नूनंत्स्यनिष्येनेनकिञ्चनजागतेर्द्वादिप्रभूत्वा ॥ खड्वातोगुहापरिच्छिन्नोवायुरि
 यदित्दव्यप्याभ्यनतेर्नैवातोविनश्यति ॥ आतिर्दुःखमवोधोत्थासन्प्रायोधेनमारत ॥ १३ ॥ यथारज्ज्वामहिभयवोधान्नश्यत्यवोधज
 म् ॥ तथादेहादित्दुःखादिवोधान्नश्यत्यवोधजम् ॥ १४ ॥ विष्वविश्वभजवक्षननश्यतिनजायते ॥ इतिस्तत्परविद्विबोध परमणुस ॥
 ॥ १५ ॥ वक्षानुधातरगत्वकिञ्चिदूत्वाविलीयते ॥ वक्षान्तसुरस्यप्रवक्षैवासिनिरामयम् ॥ १६ ॥ यावत्कालक्रियदेशास्त्वमहसैनि
 पाइव ॥ वक्षणाविपरिस्पदानान्त सद्सद्भूमौ ॥ १७ ॥ जहिमानमदशोकभयभीहासुखासुरवे ॥ द्वैतमेतदसद्गुणैक सद्गुणवान्भव ॥
 ॥ १८ ॥ पुरुषात्सोहिर्णानाचक्षयेणानुभवात्मना ॥ वक्षणाद्युहितशुद्धवक्षैवक्षमयकुरु ॥ १९ ॥ असंविदन्सुरखटु खंलाभालाभौजया
 जयो ॥ शुद्धवक्षनांगच्छवक्षान्वित्स्वहिभारत ॥ २० ॥ लामात्तामसभोभूत्वाभूत्वानूननकिञ्चन ॥ खड्वात्तद्ववास्पदीप्रकृतकार्यमा
 चर ॥ २१ ॥ यत्करोपियदश्यासियज्जुहोपिददासियत् ॥ यत्करिव्यसिकोतेयतदात्मोतिस्थिरोभाव ॥ २२ ॥ यन्मयायोभवत्यत सतदा
 न्नात्यसशयम् ॥ वक्षसस्त्यमवामुत्ववक्षमत्यमयोभाव ॥ २३ ॥ अन्यपेक्षफलवक्षभूत्वावक्षैतिभावितम् ॥ क्रियतेकेवलकर्मवक्षज्ञेनय
 यागतम् ॥ २४ ॥ कर्मण्यपरमयपभ्यत्यकर्मणिचर्मय ॥ सद्युद्धिमान्मनुष्येणुसचाक दत्स्यकर्मकृत् ॥ २५ ॥ माकर्मफलहेतुर्भूमतेस
 गान्स्त्वकर्मणि ॥ योगस्य कुरुकर्मणि सगत्यकाधनजय ॥ २६ ॥

१ ॥ २१ ॥ सवकियाणाम्रदंशनिविष्यत्यर्थमेवमर्दपणमिस्त्यारथेनारह ॥ यदिति ॥ २२ ॥ यमय पराकारचित्त ॥ २३ ॥ अपेक्षायाम्भावा-अनपेक्षम् ॥ अर्थाभावेव्य
 र्थाभाष ॥ सवकामोपरमस्तदुपर लपरगुठवाय स्वयभूत्वाकवदवाधेदाखधप्रकानेभावनावाधितकर्मकियते ॥ २४ ॥ य-युगात्कर्मण्युक्तरीत्याअकर्मनिक्रियप्रक्षारय
 त्ययमभिप्रक्षारिषाधिष्यानयानेशाखकमअवयवक-नभ्यपरयसिषुटिमाविष्वेकीसपुषधस्तद्वपत कस्तन्श्वकल्पपूर्णकमकरोतिगिक्तन्कमकुरुकोषिद्विरित्यर्थ ॥ २५ ॥
 कर्मदटानिन्तभादीनिदृशवन्दन्तिनिमित्तानियस्यराधाविधोभाषु ॥ अकर्मणिनामकमाकार्याधितेसमाश्रुयोगस्यभ्यागुक्तिसिद्धिसमदृष्टिपतिष्ठत ॥ २६ ॥
 १ युव्यान्वतेकतान्दप्रक्षालिष्यस्वदगारतनिपातानरय

मूढानां त्वदृष्टौ प्रमादम् ॥ २७ ॥ २८ ॥ मौर्ख्यैः उक्तप्रमादो स्थिते सत्यवश्यमासक्तिर्भवेदेवततो नैवार्थपरत्वर्थ ॥ २९ ॥ तत्त्वदर्शनाप्रमादेतु निरासक्तेः स्वतएवाकर्तृता सिद्धीर्ना
 स्यात् ॥ परमिति ॥ ३० ॥ तेन च भूमिका कर्मा द्विदेहैकैव ल्यां तसिद्धीर्ना स्यात् ॥ अकर्तृत्वादिति ॥ ३१ ॥ अकार्यप्रमादान्निषिद्धचकुर्वन् ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ स्वयंप्रसक्ति योपि
 स अभ्यप्रतामक्रियताम् ॥ ३४ ॥ अलब्धस्यलाभो योगोऽलब्धस्यपालनेक्षेमस्तदुभयार्चनार्थम् ॥ ३५ ॥ त्यक्तसर्वकर्मीणो मानसविषयासगसत्वेदांगिकएव ससन्प्रासद

कर्मासक्तिमनाश्रित्य तथा नाश्रित्य मूढताम् ॥ नैव कर्म्यमप्यनाश्रित्य समस्ति पृथयाश्रितम् ॥ २७ ॥ त्यक्त्वा कर्मफलसंगं नित्यततो नि
 राश्रयः ॥ कर्मण्यभिप्रवृत्तोपिनैव किंचिकरोतिसः ॥ २८ ॥ आसक्तिमाहुः कर्तृत्वमकर्तृरपितद्भवेत् ॥ मौर्ख्यस्थिते हि मनसितस्मान्मौ
 र्ख्यपरित्यजेत् ॥ २९ ॥ परंतत्त्वज्ञमाश्रित्य निरासक्तेर्महात्मनः ॥ सर्वकर्मरतस्यापि कर्तृतादेति न ब्रूयित् ॥ ३० ॥ अकर्तृत्वाद्भोक्तृत्वम
 भोक्तृत्वात्समैकता ॥ समैकत्वादनंतत्वं ततो ब्रह्मत्वमातैतम् ॥ ३१ ॥ नानातामलमुत्सृज्य परमात्मैकतांगतः ॥ कुर्वन्कार्यमकार्यं च नैव
 कर्तात्वमर्जुन ॥ ३२ ॥ यस्य सर्वसमारंभाः कामसंकल्पवर्जिताः ॥ ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तमाहुः पंडितं बुधाः ॥ ३३ ॥ समः सौम्यः स्थि
 रः स्वस्थः शांतः सर्वार्थानिस्पृहः ॥ यस्तिष्ठति ससव्यप्रोप्यलमव्यप्रतांगतः ॥ ३४ ॥ निर्दोहो नित्यसत्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान् ॥ यथा
 प्राप्नोति वतीं लंभव भूपित भूतलः ॥ ३५ ॥ कर्मोद्विधाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन् ॥ इंद्विचार्यार्तं विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते ॥ ३६ ॥
 यस्त्विद्विधाणि मनसानियम्यारभतेर्जुन ॥ कर्मोद्विधैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते ॥ ३७ ॥ आपूयमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रवि
 शंति यद्दत् ॥ तद्वत्कामायं प्रविशंति सर्वसंशान्तिमाप्नोति न कामकामी ॥ ३८ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मोक्षोपायेषु ० नि० पू० अर्जुनोपा
 ख्याने आत्मज्ञानोपदेशानामचतुष्षन्चांशः सर्गः ॥ ५४ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६३ ॥

स्यात् ॥ कर्मोद्विधाणीति ॥ ३६ ॥ समनस्के द्विधनिमहवतो यथाशास्त्रव्यवहारे तोपि फलासगत्यागात्सन्ध्यासफलमस्येवेत्याशयेन तं प्रशंसन्नाह ॥ यस्त्विति ॥ ३७ ॥ तस्मान्निष्प
 हीतसर्वोद्विधस्य सन्ध्यासिन एव सर्वकारोपरमात्परमपुरुषार्थानान्यस्येत्युपसहरति ॥ आपूर्यमाणमिति ॥ यद्दत्त आपो न यथापूर्यमाणसमुद्रं प्रविशति तद्भावमापन्नाविर्लयाते
 इदं च लेब्रह्मणि प्रविष्टाय स्य तस्य आसिनसर्वकारो मिथ्यात्वमुद्विधाधितविषया सत् प्रविशत्याम्भवे विर्लयात्समाश्रतामापद्यते स एव सर्वानर्थान्तराति लक्षणभोक्षमासोति न तु का
 स्य न इति कामाविषयास्तत्कामनाशील इत्यर्थ ॥ ३८ ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठमंतास्यार्थप्रकारो नि० पू० चतुष्षन्चांशः सर्गः ॥ ५४ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६३ ॥

रहराशेषनाशात्मासुदरत्वसंपाद्यम् ॥ मूढोन्मादिभाग्यात्साक्षात्सुतेत्यपकथयते ॥ १ ॥ गुण्यतदिति शोभादेहधाराणहेतवोन्पानादयत्नेपांसत्यागनकुचयत् ॥ हितमितमेव्या
 शानुपादधामित्यर्थ ॥ भोगानाभाबर्माधनातस्तीव्रवसायानव्यसितनाशनकुचयत् ॥ तष्टाभालाभाविपुष्टसमेनेवत्यतव्यमित्यर्थ ॥ १ ॥ एवदेहोत्पन्नाधवनाधिनकार्येत्याहुः ॥
 अनासनीति ॥ भवास्वनिजम्भादिविक्रियासमाधे ॥ २ ॥ ३ ॥ उकेर्ध्वंशरीर्वानिहशीयते इति श्रुतिप्रमाणपञ्चाभिमानिकपरिपृष्टपृष्टशरीर्णादेवेहधर्माणां माननिप्रसक्त
 सत्यागनुभविण्यत्किं रित्याह ॥ नहीति ॥ अचित्तात्मादेहादिपरिपृष्टनिमित्ताच्चित्ताद्विष्यदृष्टस्य ॥ कर्मणिपुद्गादी ॥ ४ ॥ मीर्थ्यस्थितेऽवज्ञातापन्ने ॥ ५ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥ न कुप्यां द्रोगसत्यागं न कुप्यां द्रोगमावनम् ॥ स्यातव्यसुसमेनेव यथाप्राप्तानुवर्तिना ॥ १ ॥ अनात्मन्यात्मतां
 दहमाभावयमवाप्सि ॥ आत्मन्येवात्मतां सत्यमावयामावरुषिणि ॥ २ ॥ देहनाशे महवाहोनाकिंचिदपिनश्नति ॥ आत्मनाशो हिना
 श्च स्यात्तत्त्वान्नश्नति ॥ ३ ॥ न हि शरीरं त्वधितात्त्वत्कसर्वपरिग्रह ॥ कर्मण्यभिप्रवतोपिनैव किंचित्करोतिस ॥ ४ ॥ आस
 त्तिमाहु कर्तव्यमकतुरापितद्वेत् ॥ मौस्थस्थिते हि मनसितस्मान्मौर्ख्यपरित्यजेत् ॥ ५ ॥ परतत्त्वज्ञमाश्रित्य निरासके महान् मन ॥ सर्वं
 फमरतस्यापि कर्तव्यं तद्विचिन्तय ॥ ६ ॥ अविनाशमनापतमानमानमजरविदु ॥ नश्च त्यागेति दुर्बोधो मातवास्त्विह दुखद ॥ ७ ॥
 नतथापरिपश्यति विदितान्मनउत्तमा ॥ पश्यत्यनात्मनात्मनस्वमात्मन्यात्ममानिन ॥ ८ ॥ अर्जुन उवाच ॥ एवंचिजिज्जगत्ता
 यमुदानामपि मानद ॥ देहनाशसमुत्पन्ने इधुन पुनर्किंचन ॥ ९ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ एवमेतन्महावाहोनाकिंचित्प्रत्यक्ष
 चित् ॥ आत्मैवास्त्यविनाशात्माकिंतस्य क्वचि नश्नति ॥ १० ॥ इदं नृपमिदं युक्तमिति माह भूमाहृत ॥ अन्यत्तयानपश्चात्तन्निर्वन्धाक्षीतनय
 यथा ॥ ११ ॥

तयोपायमाह ॥ परमिति ॥ ६ ॥ ७ ॥ सयाध्यात्मानस्य मीथेषप्रकारेण नपरिपश्यति ॥ कुनो नपरयति यतस्तेऽसात्मन्येव आत्ममानिन स्वमात्मानमनात्स्वेहाविक्रपनपरमानीत्य
 प ॥ ८ ॥ न च सर्वमिति सूत्रे देहात्मात्पुण्यापयुनामनतयाचितेनात्मानोऽस्तेनेति मरणादिना नर्ष स्यादित्यर्जुन शकते ॥ एवंचेदिति ॥ इदमिदं नृपमवस्तुनर्कचन
 नदत् ॥ इदमिति पाठयथापादटिगम्यम् ॥ ९ ॥ इदं नृपस्याप्रमथात्परिहृयति ॥ एवमेतदित्यादिना ॥ १ ॥ कथमर्हदेहनाशपुष्पलाभादेव नर्षत्वमर्थत्वघातेषां प्राह ॥ इद
 धिति ॥ पुनक्तव्यम् ॥ स्वमन्विष्यत्परात्मन्यप्यप्यदिद्विष्यत्परात्मनोऽस्ति आत्मा ॥ ११ ॥

१ नशास्ति नृपस्वदत्त्यपि पाठ

अतएवसतोऽसत्त्वविरोधान्देहादेशरत्रमितिप्रागुक्तमित्याह ॥ नासतइति ॥ उभयोःसदसतोः ॥ सत्सदेवअसदसदेवनसत्त्वभावविपर्ययइतिअंतोनिर्णयसत्त्वदाश्रीभिट्टेणैतौनमुद्धरि
 त्यर्थः ॥ १ २ ॥ एवयसत्तदविनाशिरयद्विगारितदसदेवतिनासतोभुदेहादेशुदेनारोकाश्रिदनर्थद्व्यशाशयेनाह ॥ अविनाशरितिद्विभ्याम् ॥ १ ३ ॥ अद्वयत्वादिनाशका
 प्रसिद्धेरपिनाशनाशप्रसक्तिरित्याह ॥ आतेति ॥ १ ५ ॥ एकत्वकारणसत्त्वद्ववाप्यद्वित्यकार्यमसदइतरयोर्मध्यमातरमधिष्ठानसन्भावम् ॥ १ ६ ॥ एवमपरिच्छिन्नस्यास्य
 नेमरणादिपरिच्छेदइत्यादिधमेकोहेतुरित्युक्तंनपृच्छति ॥ तदिति ॥ तत्तर्हि ॥ किकतकोनहेतुनाप्राप्त ॥ स्थितिर्नियति ॥ तस्यांचस्थितौत्सर्गःसुखनरकोटुःखचक्रिकतौ

नासतोविद्यतेभावोनाभावोविद्यतेसतः ॥ उभयोरपिदृष्टंतस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शाभिः ॥ १ २ ॥ अविनाशितुतद्विद्वियेनसर्वाभिदंतम् ॥
 विनाशमव्ययस्यासनकश्रित्कर्तुर्महति ॥ १ ३ ॥ अंतवंतदमेदेहानित्यस्योक्ताःशरीरिणः ॥ अनाशिनोप्रमेयस्यतस्माद्युद्ध्यस्वभारत
 ॥ १ ४ ॥ आत्मानैकोस्तिनद्वित्वमसतःसंभवःकृतः ॥ अविनाशस्त्वनंतोसौसतोनाशोतविद्यते ॥ १ ५ ॥ द्वित्वकत्वपरित्यागेशोपंचपरि
 शिष्यते ॥ शांतंसदसतोर्मध्यंतदस्तीहपरंपदम् ॥ १ ६ ॥ अजुनउवाच ॥ तन्मृतोस्मीतिभगवन्किंकृतानुत्तृणांस्थितिः ॥ कथांस्थि
 तौचलोकानांतौस्वर्गनरकौप्रभो ॥ १ ७ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ भूमिरापोनलांवायुःस्वमनोबुद्धिरवच ॥ एतत्तन्मात्रजालात्माजी
 वोदेहेषुतिष्ठति ॥ १ ८ ॥ सकथ्यतेवासनायारज्जवेवपशुपातकः ॥ सतिष्ठतिशरीरान्तःपंचरविहंगोयथा ॥ १ ९ ॥ सकालेदर्शातेदेहाज्जर्ज
 रत्वमुपागतान् ॥ वासनावशतोयातिपुक्ष्णपर्णाद्रिसोयथा ॥ २ ० ॥ श्रोत्रंचक्षुःस्पर्शनंचरसनंघ्राणमेवच ॥ गृहीत्वैतानिसंयातिवायुर्गो
 धानिवाशयात् ॥ २ १ ॥ वासनावस्वमेवास्पदेहेनेतरयुक्तिजः ॥ क्षीयतेवासनात्यागोक्षीणेभावतितपदम् ॥ २ २ ॥

॥ १ ७ ॥ एतेभ्योऽज्ञेयस्यसमुत्थायतान्येवानुविनश्यतीतिश्रुतिसात्यर्थेणभगवान्प्रमाथते ॥ भूमिरिति ॥ पचभूतमात्रानिर्भूतमनोबुद्ध्यादिवदितव्यदिसमदिस्यूलसक्षमदेहता
 दारभ्यापत्तिरपरस्यजीवभावःसएवजन्ममरणसुखदुःखादिभमनियतिनिमित्तमित्यर्थः ॥ १ ८ ॥ तस्यविश्वेभ्रदेहपरिपहेतत्तदतुरूपचेष्टावैचित्र्येचेतिमितन्माहा ॥ सदिति ॥ १ ९ ॥ पूर्व
 देहादेहेतरगमनेपिवासनैवनिमित्तमित्याह ॥ सदिति ॥ २ ० ॥ आशोतंआस्मिन्नित्याशयाःपूर्वशरीरपुण्यादिवचतस्मान् ॥ २ १ ॥ अतएवास्पदस्यूलदेहोपिवातनात्सकएवचिरानु
 दस्थास्थौल्यभमइत्याशयेनाह ॥ वासनेति ॥ क्षीणोक्तोतत्परमपदस्ययमेवभावति ॥ २ २ ॥

परणास्यतेनीषाम्पणतादिनाञ्जापुष्ट आषषाषासनाषार्णोर्देहरेणपरमात्मनाअवच्छेदपतिवशभावाभ्यार्द्विगुणयेनभवेशावापुष्टःअभिष्यक्तोभूत्वत्यय ॥ मायपार्ष्ट्रजा
 टिकरुपायपालेभाम्यतितद्वत् ॥ यमभारभादिभर्मीतिकमण्यण् ॥ १६ ॥ श्लोभश्चसुस्वरांवेतिपदुक्तद्विहणोति ॥ अस्तस्यभावाति ॥ स्वभावान्शब्दादिपदृणशर्की
 ॥ २४ ॥ तदवलोकमरणमसिद्धमित्याह ॥ देहति ॥ २५ ॥ २६ ॥ तद्विवाकोभूताकारोषायप्रयत्नस्त्रियस्त्रिदेहेशकालोभ्याथाकारेअधतिघतेभोजकाददेका
 विनासनाश्रयतिगतभाकारपरयति ॥ २७ ॥ अस्त्यदेहस्त्यनारोप्येवमसम्पपरय ॥ अथवासुपुनवदेहतन्मारतवसत्त्वचनापरय ॥ पथासुपुमोन्किचित्रयतिद्वद्वित्यर्थः ॥ २८ ॥
 पतिपोनिनाषासनाकश्चिन्नलेतभापानाभक्तिगृहशास्त्रमेवाहिसर्गांशारभ्यकूममित्याह ॥ यर्धवेति ॥ आहिसर्गेदिशुपुनुरेनरपुसर्गेगुणभाष्यापाकारेपुभावनयापूर्वसर्गानुभवधा
 वासनावाप्तरापुभूत्वाभ्याम्यतियोनियु ॥ जीवोभ्रमभराभारोभायागुरुपकोयथा ॥ २३ ॥ अस्तस्यभावानखिलाच्छरीराद्वासना
 वश ॥ जीवोपृष्टीत्वासयातिपुण्याद्गृध्रमिवानिल ॥ २४ ॥ देशेनिस्पृहताभेतिजीवैकौतयनिर्गते ॥ निस्पृंढावयवासांगश्रातवातइव
 वृम ॥ २५ ॥ अत्रेष्टुदंभेदादिदोषेरायात्वदस्यताम् ॥ सतइत्युच्यतेतदंशेविगतजीवित ॥ २६ ॥ सर्जाव प्राणमूर्त्तिं खेचययजावति
 दृते ॥ ततस्त्ववासनाभ्यासात्सश्रुत्याकारमाततम् ॥ २७ ॥ अयदेहोहिजीवेनत्वसन्नेवावलोकित ॥ अस्त्यनारीत्वमप्येवपश्यमावासु
 पुसवत् ॥ २८ ॥ यदैवपश्यत्याकारांज्ञेयानाशांज्ञैवस ॥ आहिसर्गेभावनयाकिलैव्वविभावावत ॥ २९ ॥ स्रष्टित्युद्रवकालेहियथ
 यादभ्यतेपुर ॥ आनिपातदेवास्याअविनाभादिसिदिद ॥ ३० ॥ प्राक्तनवासनामूलंपुरुषार्थेनजीयते ॥ यत्नेनाद्यतनेनाशुल्लसनाय
 तनयया ॥ ३१ ॥

सनयथविभावतोविभावनयाशशादेवखपकश्चितननुग्रहायादायकुलाकृषिकिचिन्निर्मितम् ॥ किलेतिपुनतिपुराणप्रसिद्धी ॥ २९ ॥ ननुदस्तसिकालेकमादासनाभयमिध्या
 भूतमनुस्थितिकालत्वार्थकिपासमर्पत्तात्कार्थानीनसस्यतानुभाषाच्चपालवमेवेत्याराक्याह ॥ स्रष्टीति ॥ उत्पत्तिकालेस्रष्टिमयमक्षणेयथयादेहपटादिरुधर्मिध्याभूतसत्यथा
 पुरदृश्यतआविनारातदेवतयास्तभावमेवभवन्तिनस्यभाषांतरभक्तते ॥ अस्त्यास्तदधिध्यानभूतायास्तद्विनाभाविसन्निशेषयोत्यन्तदपस्थिनिहेतुत्वत्सर्विद्विनाभावेनतेर्पासन्ताया
 अदरानाच्चतिभाष ॥ ३० ॥ देहायाकाराणांभासनामयत्नमनुक्लितगतलाभाह ॥ प्राक्तनमिति ॥ अणुभाषासनाकश्चित्तदेहायाकारस्यशुभासनाभ्यासासमसूतब्रह्माकारदृत्यास
 मूलनाराजसकृषिभक्तिभाष ॥ पुरुषार्थेनश्रद्धाणमननाहिरुपययप्रकनितेनारखडाकाराशनेनकीयतेवाच्यते ॥ अद्यतनेनप्राप्यिधितारिपतेनसस्तनमपयहनमधर्मानुष्ठानपथा
 कीयतेतद्वत् ॥ अद्यतनेनशरुधनेनसस्तनपापहनपुण्यद्वयपानास्यतेतद्वद्वितिषा ॥ ३१ ॥

ननु बहूनां ज्ञानाया यतमानानां प्रयत्न प्रबलताभिः पूर्वतनकामक्रोधादिवासनाभिर्देवानां शयमानोदशयत इति नोत्तरत्वप्राबल्यहेतुरिति चेन्न बाह ॥ यदुच्यते ॥ धर्मार्थकाममोक्षेषु मन्वेष्य
 यएवममायुः कुरथार्थं आवश्यक इत्यभिनिवेशेन दृष्ट स एव पूर्वात्तरपयत्नयोर्द्वैतार्थो जयेय योजकः ॥ तथा च त्रेषामोक्षाभिनिवेशमायादोगाभिनिवेशराढ्याच्च परामभव इति भा
 वः ॥ ३२ ॥ अतएव शास्त्रोपेयपलेदृष्टाभिनिवेशः कार्य इत्याह ॥ अर्पति ॥ ३३ ॥ तन्माये पूर्ववत्सर्ववैचित्र्यात्सुखदुःखानुर्थपरं परासर्वतोदुर्वरित्याशयेनाह ॥ नरकेति ॥
 जरठमोहवी अनाद्यज्ञानमूढबुद्धिः ॥ ३४ ॥ तमेवाशयमज्ञो जनु रनोशोयमात्मन सुखदुःखयोः ईश्वरपेरितो गच्छेत्स्वर्गवानरकतुवेति व्यासवाक्यादिप्रसिद्धकारणात्तरसेदहेति
 रासेन स्फुटजिज्ञासुरजुनः पृच्छति ॥ नरकेति ॥ जगत् स्थितेः स्थितिनिमित्तस्यास्य जीवस्य ॥ ३५ ॥ नहेत्वतरस जावनीयमोश्वरकामकर्मादानामपि वासनानुसारेणैव सुखदुःख

यएव पुरुषार्थेन दृष्टो बलवता क्षणात् ॥ पूर्वात्तरविशेषांशः स एव जयति स्फुटम् ॥ ३२ ॥ अपि स्फुटति विव्याद्रौ वाति वा प्रलयानिले ॥ पौ
 रुंहियथाशास्त्रमतस्याज्यं धीमता ॥ ३३ ॥ नरकस्वर्गसगादिवासनावशतो भितः ॥ प्रपश्यति चिराभ्यस्तं जीवो जरठमाहर्षिः ॥ ३४ ॥
 अर्जुन उवाच ॥ ॥ नरकस्वर्गसर्गादिसंश्रमे पुजगत्पते ॥ किमस्य कारणं ब्रूहि जीवस्य जगतः स्थितेः ॥ ३५ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
 स्वप्नोपमानातेन ह श्रेयसे वासनाक्षयः ॥ चिराभ्यासवशात्सौदासंसारश्रमकारिणी ॥ ३६ ॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥ किमुत्थदिदेवेश
 क्षीयते वासनाकथम् ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ भौत्वं मोहसमुत्थानात्त्वनात्मन्यात्मभावना ॥ आत्मज्ञानान्महाबोधाद्विलयं याति
 वासना ॥ ३७ ॥ भावितात्मासिकौतेयसत्यं विज्ञातवानसि ॥ अयं सोहं जनाएतं मये तित्यज वासनाम् ॥ ३८ ॥ अर्जुन उवाच ॥
 वासना विलये जीवो विलीनो भवति स्वयम् ॥ यो हि यत्स तयोद्भूतस्तदाशास्स विलीयते ॥ ३९ ॥

प्रापकत्वाद्वासनैवासाधारणी चिराभ्यासनिहृदासत्यतिहेतुरिति तक्षयएव परमपुरुषार्थानासर्वप्रयत्नैः कार्य इत्याशयस्फुटिकर्तृत्वागवानाह ॥ स्वमेति ॥ शास्त्रीयप्रयत्नविना
 चिराभ्यासवशात्सौदास्यमोपमानायासनेवयेन हेतुनासंसारश्रमदायिनीतेन हेतुना तत्त्वज्ञानाभ्यासेन समूलवासनाक्षयः श्रेयस इत्यन्वयः ॥ ३६ ॥ वासनामूलज्ञानुकार्मोर्जुनपृ
 च्छति ॥ किमुत्थेति ॥ अज्ञानमेव तन्मूलज्ञानादेव समूलतन्माराइति अभगवानाह ॥ भौत्वं इति ॥ ३७ ॥ तत्र विचारादात्मस्य रूपपरिचयस्येदं तत्सदाढ्यात्तदेहतस्सर्वादेव व्यादिष्यह
 मनेति वासनाक्षयमात्रकर्मव्यपारिशिल्प इत्याह ॥ भावितेति ॥ ३८ ॥ ननु वासनामयमेव लिंगतत्प्रातिविबो जीवस्तदुत्थस्तस्य वासनाक्षये क्षयएव स्यादित्यनर्थो वैधवत्त्वज्ञान
 वासनाक्षयश्चेत्याशयेनार्जुनः शकते ॥ वासना विलये इति ॥ विलीयते विनश्यति ॥ ३९ ॥

जन्मन परमान्दाविभाहलक्षणपरमपुरुषायात्मरगस्य आत्यतिकानधानास्य चकोभाजनताभेतिनकश्चिदितिलक्षणयाभ्याख्येयम् ॥ प्रसिद्धजन्मरणेननुपासे तत्त्वज्ञस्य
समूलधासनानागतव्यक्तम्यभाधासूत्रापरप्रधानगुणत्वाच्च ॥ ४ ॥ भवेद्यशोयोपविप्रतिर्षणमात्रससारीजीव सखर्षिवाङ्म्योभूतभाषापीनजन्मादिशेकाकालभेदाभिन्दस्य
भ्युपगतस्यत् मनेर्षाकृतुर्ब्रह्मैवप्रायात् एतन्मदनयात्वाधिषयापविहितत्वत्कर्मजानतस्त्वात्मन्येदंविषजगद्देवकल्पनयाससरीजवतरेवशास्त्रीयप्रवणार्थिद्वयत्वेनत्वनदुष्ट्या
सबाधनादिर्थाधिपूयत्वत्वाभेवनिवर्तसंभास्यमुक्तिरिषेतिश्रीत सिद्धात् प्रभुनकश्चित्त्वद्भाविगोरोपस्यत्वाशयेनभाषाभासमाधसे ॥ स्वयमित्यादिना ॥ ४९ ॥ अनापत्समन
व्यापीनम् ॥ ४९ ॥ साधसमूलधासनामुक्तिपाधद्वयार्थात्तत्रात्तन्म्योक्तिरितिप्रसिद्धादृष्टित्वपाप्यनुभाविनुशक्येतिनमुक्तिकलभाजिसदृशय कापदत्पाशयेनाह ॥ श्रीवनेषेति ॥
॥ ४९ ॥ सधर्मोक्षानकर्मज्ञानवासतिवपगोचरावहित्येवालस्यैकत्वात्प्रानेनेवेत्याशयेनाह ॥ यदिति ॥ ४९ ॥ उक्तसमाधानसंक्षिप्यासहरति ॥ इवर्शनस्येति ॥ स्वभा
जीवेविलयमायातदशकालान्ययाठता ॥ कोसौभाजनताभेतिजन्मनोमरणस्यच ॥ ५० ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ स्वयकल्पितस
कल्पमात्मरूपयाविलम् ॥ तदेववाभनाकारजीवविद्विभ्रमाभते ॥ ५१ ॥ अनापत्तमसंपत्स्यमात्मरूपयदव्ययम् ॥ प्रवोधाद्वासना
मुक्तन्मोक्षविद्विभारत ॥ ५२ ॥ जीवनेवमहायाहोतत्वमेस्ययास्थितम् ॥ वासनावागुरेन्मुक्तोमुक्तइत्यसिधीयते ॥ ५३ ॥ योननि
वासनानूनसवधमपरपिस ॥ सर्वज्ञोप्यभितोषद् एजरस्योययात्वन ॥ ५४ ॥ इदर्शनस्वगर्नशिखिपिच्छिकेवसूक्ष्मापरिसुरति
यस्यतुवासनांत ॥ मुक्तसएवभवतीहहिवासनेववधोनयस्यननुतस्त्वयएवमोक्ष ॥ ५५ ॥ ॥ इत्यापेवांवा०वा०दे०माक्षोपायेपुनि०
पु०अजुनोपास्थानेजीवतत्वनिर्णयानामपप्रचारात्तम सर्ग ॥ ५५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ इतिनिर्वासनत्वेनजीवन्मुक्त
याजुन ॥ अत शीतलतामेत्यधुदु खमलस्यज ॥ १ ॥ जयामरणनि शकआकाशविशदाशय ॥ त्यक्तेष्टानिष्टसकल्पोवितरागोभव
नय ॥ २ ॥ प्रवाहपतितकार्यमिर्दिकचिदयथागतम् ॥ कुरुकायाणिकर्मणिर्निकेचिदिह्नस्यति ॥ ३ ॥
यापिहितलादुदर्शनस्यअनयस्यक्षयामवेरातप्रमाणस्ययस्यपरमात्मनोगर्नेष्टैकालिकशिखिपिच्छिकेवनानाम्मन्दापिनीसूक्ष्मभासनाअत परिसुरतिकीवजगत्कारोणप्रय
नेसपधुतकधिकारिशारेरेवैरतनयमाप्योत्स्यत्वात्संज्ञानशमूलधासनाधयान्मुक्तोभवति ॥ इहास्मिभ्यपरमात्मनिभुगत समूलाभासनेष्वधस्तस्यपरवमोक्षभेत्स्यर्थ ॥ ४५ ॥
॥ इतिश्रीषाडविधम०ना प्र०नि पू०पप्रचारात्तमस्य ॥ ५५ ॥ ॥ १ ॥ ॥ श्रीभन्मुक्तिप्रतिष्ठासिन्धुजुनायोपरिष्यते ॥ विशसत्तत्त्वजगदुपमनिश्वसध्वितरा
त ॥ १ ॥ यपुदु स्वरशुभधुदुखम् ॥ १ ॥ २ ॥ यदाहपतितशिष्टव्यद्वारपरपरामतकार्यमधयकर्मव्यमिदपुदुदमनयानिवापरत्यकानिपागदानानीनिकर्मणिजुनकाश्चितेनत
वयोपस्यसिद्धिरित्यपु ॥ १ ॥

स्वस्व यमैर्हृष्येव ॥ साप्रसिद्धा जीवन्मुक्ततातथातदृश्येवनदेहैवेष्टामात्रत्यागरूपेत्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ सुषुप्तादवस्थात्मनिनिःसकल्पास्तिष्ठतीति सुषुप्तस्थाः सुषुप्तात्मावन्निर्विशेषा
 पत्ययज्योतिरात्मभावशेषाः स्फुरति ॥ ६ ॥ अन्यदपि सुषुप्तिमाभ्यजीवन्मुक्तस्य लक्षणं स्तीत्याह ॥ स्थिराभिः ॥ ज्ञानवाधितवानुच्छ्लेभ्यदद्रियाद्यभ्यो विषयेभ्यः स्वतन्त्र
 यत्नान्वितैव यत्नान्द्रियाणि यस्तद्विलसत्ये परमात्मनि मदनसासह स्थिरानि श्रुतासि स्थितिभैकरस्ये न स्यैर्यमायाति ॥ यथा कर्मस्य शिरःपादायांगानि अल्पे पिवक्षेपे द्वाटित्येवा
 नान्यविशतितद्वत् ॥ सतथाविद्यो जीवन्मुक्त इत्यर्थः ॥ ७ ॥ कथमिह जीवन्मुक्ताव्यवहारकाले जगत्परधर्तातिचेन्मनोराज्यपरिकल्पितनिर्भ्रान्तिकाचिन्नै चिन्मयवदेवैति प्रदर्शना
 यजगत्सर्वमासर्गात् मनोरचित्चिन्नरूपेण वर्णयितुमुपक्रमते ॥ विध्यात्मनीति ॥ चित्तलक्षणत्रिकारित्वाविधाधेने आत्मनितथातेने तेन सर्वजनप्रसिद्धान्तवै चिन्मयेण विभ्वं
 प्रवाहपतितं कर्मसंभवं क्रियते तु यत् ॥ जीवन्मुक्तस्य भावोऽयं सा जीवन्मुक्तता तथा ॥ ४ ॥ इदं कर्मत्वजामिदमाश्रयामीति निर्णयः ॥ मूढ
 स्य मनसो रूपाज्ञानिनस्तु समास्थितिः ॥ ५ ॥ प्रवाहपतितं कर्म कुर्वतः शांतचेतसः ॥ जीवन्मुक्ताः सुषुप्तस्थाः स्फुरंत्यत्र सुषुप्तवत् ॥ ६ ॥
 स्थिरसंस्थितिमायाति कूर्मागानीव सर्वशः ॥ इन्द्रियाणां द्रियायभ्यो हृदि यस्य स्वभावतः ॥ ७ ॥ विध्यात्मनितथा विभ्वंकालत्रयमयो दि
 तम् ॥ अभित्तिचिजगच्चिन्नं कुरुते चित्तचिन्नदत्त ॥ ८ ॥ व्योम्नि व्योमात्मकमपि प्रस्फुटं दत्तित्वात्तन्निभिः ॥ चित्तचिन्नकरेणादौ चिन्नचिन्नं
 विगतानितम् ॥ ९ ॥ पश्चाद्दत्तिः कृताव्योमरूपाच्चासावहो भ्रमः ॥ अपूर्वैवातिमायेयं दृष्टा कुञ्जमयो शुभा ॥ १० ॥ नमनागपि भेदोऽस्ति
 स्फुटमप्युपलब्धयोः ॥ इमाया उपलक्ष्यं ते भित्तयश्चित्तचिन्नजाः ॥ ११ ॥

कलस अभित्तिभिः तिरहितं चिजगच्चिन्नं कुरुते इत्यन्वयः ॥ ८ ॥ व्योम्नि अज्ञानाकारे व्योमात्मकमज्ञानमात्ररूपत्वात्स्थितुमयोग्यमपि साक्षात्तः करणदत्तिलक्षणवर्तिका
 भिः प्रस्फुटमपि व्यक्तचिन्नमद्भुतचिन्नविना नितविस्तरितम् ॥ ९ ॥ अद्भुतत्वमेव प्रसिद्धचित्तवैधर्म्यदर्शयति ॥ पश्चाद्दत्तिः ॥ समष्टिमनसासत्यसकल्पत्वात्सकल्पसमकालमेव
 जगच्चिन्नं कृतततः पश्चाद्दत्तिलक्षणाधारकताव्योमरूपात्मन्तंकारारूपत्वाच्चिन्नधारणे अयो न्यैवेत्याश्रयं अतएवायं भ्रम इत्यर्थः ॥ अहो भ्रम इति पदयोर्थं कर्मात्पचयति ॥ अपूर्
 वं वेत्त्यादिना ॥ इयं विरचना अपूर्वैव अतिशयतामाया अतिमाया दृष्टा कुञ्जमिवात्मन्तं मसारापि भ्रान्तदृशा शुभा ॥ १० ॥ आश्रयार्थे रदर्शयति ॥ नमनागपीति ॥ प्रसिद्धेषु चिन्ने
 बुच्चिन्नेभ्यो भिन्नाभिन्नयोर्भावति इमास्तुयाश्चित्तचिन्नजाव्योमादिभिः त्तय उपलक्ष्यं ते तासां स्फुटमप्युपलब्धयोराधारेण ययोश्चित्तत्वाविशेषात्मनागपि भेदो नास्तीत्याश्रय
 मित्यर्थः ॥ ११ ॥

अहो भयदस्य पादादस्य प्रापय्य भयदस्य शपयत्ययति ॥ ध्यो भदत्त्यादिना ॥ सामनश्चि धरथनाभ्यो भ्र शून्यत पा अस्त्यासत्यद्द ति यावत् ॥ हेता भरस लो धन ॥ तत्र क्षणिक ख
 मना षट्पट्टातमाह ॥ क्षणेनेति ॥ घटिकायाः पञ्चो भागः क्षणः ॥ १२ ॥ आत्मा भतस्तत्कार्यजगत्तथा स्वयमेव मनः शून्यमसवेत्यर्थः ॥ कुनस्तर्हि अनानां सत्यतामतीति ल
 पाह ॥ चिरानेति ॥ चिरानुब्रूतत्वात्तित्यर्थः ॥ किंलनेनेति च्चर्मति सूचनाय ॥ १३ ॥ किंलर्हितस्वताह ॥ किंलिति ॥ विभ्रमे च्चानि किञ्चित्तपश्चार्थानियमस्य स कल्पस्य का
 लप्रमाणान्तरात्प्रकृत्या लो किनेतत्ततः अट्टे तत्त्वज्ञानात्प्राक्कस्यारथि नस्योद्देवेत्यर्थः ॥ यनुषसता विकालक्रमेण बान्या यथस्या क्रमेण षड्वा वि कार क्रमेण वा आ लो कना
 र्थं किं पाषाणमप्यलक्षणमप्यहो धारां कसत्यत्प्रसिद्धतत्त्वदर्शनलक्षणो लोकनेषिलीयते ॥ यथा शैरालोके नदरुपमानारादुपमबल्लर्ने न शोच्यमाणविलीयते तद्वदि
 व्योमः शून्यतमा विद्वितात्ता भरस लो धन ॥ क्षणेनेति सियथा भ्रान्ती लो कक्षयोदर्थौ ॥ १२ ॥ आत्मा जगत्तथैवेदं सबाह्याभ्यतरनस ॥
 चिरतनमनो रान्ययत्तस्मात्किलसत्यता ॥ १३ ॥ किंत्वना लो किनेपि स्यात्सत्यनास्त्येव विभ्रमे ॥ क्रमेण लो कत सत्यमालोकेने विली
 यते ॥ १४ ॥ इत्यमानमपि क्षामं शरदी वा भ्रमदलम् ॥ चित्तचित्रकृतश्चित्रे संस्थिताश्चित्रपुत्रिका ॥ १५ ॥ मित्यभावाद्नाकाराया हि
 क्षिभुवनादिका ॥ नता सतिनवासित्वकिंकेन परिरोध्यते ॥ १६ ॥ रोध्यरोधकसमो हत्यक्का खे विमलां भव ॥ प्रवृत्तिरेव न व्योम प्रवृत्ति
 श्वैव स्वात्मिका ॥ १७ ॥ अत कालकिया शून्यकलादिविमलं नस ॥ चित्तसस्य यथा चित्रसरूपमखिलात्मकम् ॥ १८ ॥ व्योम शून्यत
 मं विद्वितथेदमखिलजगत् ॥ चित्तमित्तो कृतचित्रं यच्चित्रकरेण तत् ॥ १९ ॥ सर्वशून्यतया व्योमो मनोगपिनमिष्यते ॥ यथा प्रकचत
 श्रित्तेजगन्निभाणसक्षर्या ॥ २० ॥ क्षणेनेव तथैवेमौ भुवि स्याविति विद्विहे ॥ अयक्षीणामनो रान्येनानुभवनात्मनि ॥ २१ ॥

विपराणव्यय ॥ १४ ॥ एवमनश्चिद्वत्स्यार्तिभाष्यत्वेन वृषथादिद्वेषाभाषितम्ययुक्तमित्याह ॥ किंतेत्यादिना ॥ १५ ॥ पररोध्यनेह भ्यते ॥ १६ ॥ रोध्यरोधकसमो हत्य
 पातकयमस्य युक्तशो कभाषितम्ययति यावत् ॥ स्वेष्टभाषाकारो ॥ यतो व्योमश्चिदशकाशस्य यथा विमलान्तरजगत्ति यानुभाति भाषिकीमवहति सा स्यात्सिक्काप्रकृतानां शब्देषु
 ॥ १७ ॥ कलाश्चिधरथनाकीया लब्धादिवशात्तद्विषयकोशस्य विमलं नो भ्रमैव यथा चित्तसस्य मनो रान्यप्य चित्रमखिलप्रपञ्चालकमपि शून्यत्वान्मभ्र स्वकृतया पीटयमान
 यपि जगदो भ्रान्यभ्रममित्युत्तरेण व्यय ॥ १८ ॥ इदानीमज्ञानाश्चित्रेव चित्रकरेन चित्रितुं यो क्षणोपि शून्यत्वमेव पर्यवस्यतीत्याह ॥ चित्तेति ॥ १९ ॥ तथापि मनो र
 व्यपक्षिक्त्वात्तदो हट्टादित्याह ॥ यद्येति ॥ २० ॥ तन्वना नानुभवनात्मनि ततोऽप्येव क्षणमादि तयोर्द्वेनेत्यतिक्त्वात् तद्व्ययत्वात् - - - - - नदि - - - - - नानुभवनात् - - - - - र ॥ २१ ॥

ननु क्षणभावितमोहेन कथमनाथानतकल्पवत्स्थिर्णससारलक्षणमनोराज्यकृतं तत्राह ॥ असदेवेति ॥ यथा असतोपि जनमादिकरणमनःशक्ततया क्षणस्य कर्त्तृकरणेपि बलवत्स
 मर्थमित्यर्थ ॥ २२ ॥ क्षणकर्त्तृकरणेत्येतन्नत असदुत्सादयतीत्येत्वाश्वर्यामत्यमंत्र ॥ यस्मान्नतोपि बहु आश्वर्यायदसदपि जगत्सुकृते इतीदृशमनःसामर्थ्यादेवेयं जगद्भूतिरुचि
 त्वान्यत्र ॥ २३ ॥ तदेवाह ॥ क्षणैवेति ॥ २४ ॥ एवनिर्वाणित्यमुक्ते आत्मन्यप्यस्तत्वाद्यतिभामात्रतो जानन्नानुच्छन्निमेव यक्षिणकमप्युत्थितजगदजानन्नि. अत्र ईदृश
 एवसर्गोन्मत्तजसारादुल्लेखेनाकल्पिता ॥ २५ ॥ साच्चनयुक्त्याह ॥ प्रतिभासेति ॥ अविदितकर्ते अज्ञातत्वस्थानम इदजगद्यतिभासविपर्यासोऽन्यथाप्रतिभासस्तावन्मा
 त्रम ॥ ईदृशस्यास्यप्रवृत्तावध्यारोपनिदन्तीवाधेवाकावजसारातनकाचिदित्यर्थ ॥ २६ ॥ स्थितस्य हि निरासेपयलापेक्षा इदनुकदापि न स्थितमवेत्याह ॥ चिन्तचिन्नकन्दति

क्षणभावितमोहेन कल्पनापरिकल्पिता ॥ असदेव मनोराज्यं कर्तुं शक्यं यथामनः ॥ २२ ॥ क्षणस्य कर्त्तृकरणे तथैव बलवन्मनः ॥ क्षणं
 कर्त्तृकरणे तत्रैतत्त्वात्संकुरुते बहु ॥ २३ ॥ असत्सुकुरुते क्षिप्रमिति यथातिरुच्यते ॥ क्षणेनैव मनोराज्यं प्रतिभातं स्वभावतः ॥ २४ ॥
 यद्विचिन्नात्मतदिदं जगज्जालमिति स्थितम् ॥ सर्गो निर्वाणनिष्ठत्वाच्चिन्नेव मयमुत्थितम् ॥ २५ ॥ प्रतिभामात्रतो वैवकल्पितावजसारा
 ता ॥ प्रतिभासविपर्यासमात्रं ह्यविदितकर्ते ॥ २६ ॥ प्रवृत्तौ वानिदत्तौ वाकैवसावजसाराता ॥ चिन्तचिन्नकृतश्चित्यं जगच्चिन्नं कदा
 स्थितम् ॥ २७ ॥ अकुड्यमप्यरंगादथमिदं स्फारमिवाप्रतः ॥ अहो नुचिन्नं निमित्तिचिन्नुज्ज्वलमुत्थितम् ॥ २८ ॥ सुरंजनं जगदिति स्फु
 दं दृष्टिविलोभनम् ॥ नानातमोमणोलखनानतो जेशुरंजनम् ॥ २९ ॥ नानाकल्याणावयववर्णानारगानुरंजितम् ॥ नानादृष्टिविलोभा
 द्यंनानानुभवलोचनम् ॥ ३० ॥ नानाप्रहोत्रकचर्ननानाकाराप्रपश्चिमम् ॥ व्योमनीलसरःफुल्लताराचन्द्रार्कपंकजम् ॥ ३१ ॥ विचिन्न
 रचनोद्युक्तमेवालीपत्रमंजरी ॥ प्रकोष्ठकाभिलिखितसुरासुरद्वेषुत्रिकम् ॥ परमालोकमंकोलसुवताकाशकुड्यकम् ॥ ३२ ॥

॥ २७ ॥ विनास्वकारणसामर्थात् स्वतश्चासदव्यपन्नसुरतीत्याश्वर्यामित्याह ॥ अकुड्यमिति ॥ रंगाश्चिन्नलेखनसाधननीलपतादिरगद्व्यभिण ॥ २८ ॥ कथंपुर-स्थिततदा
 ह ॥ सुरजनमित्यादिना ॥ सुदुरजयसासजयतीति सुरजनम् ॥ दृष्टिपदं णिभिद्विपमन आद्युपलक्षणम् ॥ २९ ॥ कल्याणलक्षणयुगादीनि चावयववयस्य ॥ ३० ॥ सूर्यादयास्ता
 दिकालेषु नानाकारेण यश्चिन्नेव प्रतीपतीव्योयस्मिन् ॥ तत्रचिन्नपदकवनादिवर्णयति ॥ व्योमत्यादिना ॥ ३१ ॥ शरदादिकालभेदेन विचिन्नरचनानि. उदकार्थ्युक्तमेवाली
 लक्षणः प्रवाणिमजयश्वर्यास्मिन् ॥ लोकावयवलेखनेषु प्रकोष्ठकेषु चिन्नकोष्ठभेदेषु अभिलिखितः सुरासुरमनुष्यलक्षणाः पुत्रिकायस्मिन् ॥ परमउल्लेख्यश्चन्द्रसूर्याद्यालोक
 लक्षणानामकोलेन सुधालेनेन युवनेव विराजमानतायस्य तथा विधमकाशलक्षणकुड्यमिति र्थास्मिन् ॥ ३२ ॥

दर्शनीपिडाकीमहदवनटीदधीधमपुत्रिकापारिकल्पव्यथापति ॥ आकाराएवेत्यादियथाभि ॥ चपकेनकाचकेनचितकलक्षणनिचिप्र ॥ तस्याधितानमसाकाराएवधूप ॥ य
 मयानमममपट्टसुषामनोहरानटीपुत्रिकाकारचिता ॥ प्रतिभावनयोन्मपयातिनीबुद्धिरूपकोमुष्योरगोदुल्यशालायस्या ॥ हृत्पशाठाप्रदीपस्थानीयस्यसाक्षिर्धनम्यस्यचकै
 रिवस्करूपनिर्बन्धयाद्विभिर्बुद्धिबन्धयाभरणैःपतिराराजिताभ्यकारितालोकायया ॥ हृत्पशाधभाधर्बितासार्दिलिङ्गिभिराभुक्ता ॥ २३ ॥ पुनस्तामंभविशिनदि ॥ हेयेति ॥ तद
 र्पमभर्द्धसहस्रार्धसमभमितिरुणोक्तर्द्धममप्रमसीधनेषाचलादृवाअगलतिकामस्या ॥ यनानेयाएवकारयाथायस्या ॥ धर्मार्थकाभ्याथानिद्विनियमितानिभ्यावन्नानि
 ययास्तयाविषेवद्वितित्तिशालासद्वन्धेयस्या ॥ पातालकलानिष्ठमयातोलाजितकजानुजपागुल्फपादपाप्यर्गुलिहृत्पसमाभयबकौषाणीयस्या ॥ उन्नताभूर्निर्धेय
 स्या ॥ २४ ॥ प्रद्वारिवाङ्गुचरुप्यदनउपास्यया ॥ घलगुणलक्षणकषकारताभ्याभुम्बनाभ्याधिबेकैराम्यकुषाभ्यारुहतीअगयदियस्याम् ॥ सुभ्यार्कैशेयाद्विभिर्दित्तमही

आकाराएवरेचिताप्रतिभंकरंगामुन्धानावयमनोहरपुत्रिकेय ॥ चिन्मात्रचक्रपरिरजितसर्वलोकालिकाकुलाचपलचितकचिभ्रक
 या ॥ ३३ ॥ हमाचलांगततिफापनक्षेपापाराश्वद्राकलाचनविचालनदृष्टलोका ॥ धर्मार्थकामविनियन्तशास्त्रवशापातालजालच
 रणान्ततर्मुनितया ॥ ३४ ॥ द्रसिंद्रद्वहरिवाङ्गुचनुपुयांयासत्वाहतोनतकुचस्फुरदागपि ॥ सुभ्यालवेष्टितमहीतलपप्रपीठापञ्चिकता
 चलमहाभुवनोदरीच ॥ ३५ ॥ राश्वधकारचपललहराक्षिच्येयाताराकरालगुलकापविततपक्ति ॥ श्वचक्षुर्दंशविधातुलभूतजातरो
 मांवनान्प्रलपवादकटधुपुष्पा ॥ ३६ ॥ जीवान्वितागगनएवकताविधिभाब्योमालिकाचिरविलक्षणाच्चिन्नकर्जा ॥ चित्तेनचिन्नपरिक
 भविदात्रिलोकोनानावित्तासवत्तित्तावरपुत्रिकेति ॥ ३७ ॥ ॥ इ०वा०वा०दे०मोक्षोपायेगुनिर्माणप्रकरणेषु० अर्जु० चित्तवर्णन
 नामपट्टपचाश सग ॥ ५६ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥

तलभयव्याकारोदभासनयस्या ॥ योरेवनाकलूयादितानाभणपमरक्षनास्थानीयाः ॥ शशाश्वलाभेर्द्विजानिहमबदादिनानावर्णवर्धतायास्मिन्तयाधिधमहाभुवनमध्यलोकर
 यवरायस्या ॥ १५ ॥ राश्वधकारस्यमरुभदक्षिणांकरणालक्षणयश्चलत्सतद्वरतिअनुहरास्यपनयतिश्वश्वद्राकलक्षणार्क्षिषेष्टायस्या ॥ पविर्धिषुर्देवतपक्तियस्या ॥ गुह्यनभे
 दाश्वनुरशशिधमपुत्रपरस्तरासिषदशाभूतआमषाधिभंभद्रोर्नाचनयस्या ॥ तपुभूतेपुप्रसिद्धाभूतपुधमाद्विप्रलयधाराएवसर्धतःप्रधारितसङ्घट्टिकेसरत्साच्छुंनुणाधैराभ्यसदासन
 धीमप्यापायश्चलाभाषार्लिकरक्षभाळारुप्याप्लियस्या ॥ १६ ॥ अर्धेनभ्यद्विष्टमस्त्यास्तनाअभिधा ॥ चिप्रस्यपरिकर्माणिउपकरभूतानिद्विचिप्रधासनकामकर्मादि
 ब्रह्मदीपामातिनयाविधनअनएवादिरेवविलसत्पानांविषयाप्यकार्तिन्यासमर्धेनचिन्नेनइतिपुत्रवर्णनरूपामिडोकोलक्षणारुपुत्रिकास्वाधिष्ठाननिश्चद्वगनपुषकेतपुप्रस
 हर ॥ १७ ॥ ॥ इतिवर्धिसिधध० तालयपयकारोनिर्धोणप्रकरणेषु० पट्टपचाशसग ॥ ५६ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥

जायते त्रययादस्यासद्योनिर्वासनमनः ॥ सुखाद्वयात्मशेषश्चाट्टिरुषदिरथते ॥ १ ॥ तत्रययादर्शितांजगत्याश्रयतादट्टिमेवप्रथमंवासनाशीथिल्योपयोगितायावर्णयति ॥ इदं
 मिति ॥ अभिसत्तौनिराश्रयएवमनसात्मगदाकारकलनत्पूर्वजगच्चित्रजायतेपश्चात्तदन्तर्गतभूतभुवनत्सकविराड्विस्तृताधातयाकल्पमानाउदेति ॥ व्यट्टिसमूहस्यसमष्टिवि
 राजोव्यव्यधिनकल्पनत्वाद्वापश्चाद्दृश्य ॥ १ ॥ अस्तमसमावितरूपत्वादिद्यमायाअसमावितस्वचरितरुद्धत्वादित्याशयेनप्रसिद्धतादृशमायामुदाहरति ॥ मयमिति ॥ नु
 व्याफलनुवम् ॥ फलेलुक् ॥ तत्किलजलेमग्निरितातुमुगादितिपथास्वभेदजालादावेवापपद्यतेतद्वदित्यर्थः ॥ २ ॥ अस्ताजगच्चित्रस्याश्रयता तस्मिन्शून्यात्मनिचिद्योमा
 ल्यनत्वादाहोदयस्तोव्याश्रयंमूर्तृत्याह ॥ चित्तस्येति ॥ ३ ॥ यदित्तुजगत्पिचिद्योमतमेवप्रस्यसिताहिसाट्टिरिवपर्यवसन्नेत्याश्रयमेवेत्याह ॥ सर्वमिति ॥ ४ ॥ दीर्घसस्त
 श्रीभागवानुवाच ॥ इदंविद्विमहाश्रयमर्जुनेहहियत्किल ॥ पूर्वसंजायतेचित्रपश्चाद्भित्तिरुदेतिहि ॥ १ ॥ अभित्तावुत्थितेचित्रेदृश्य
 तेभित्तिरातता ॥ अहोविचित्रामाप्येयमभ्रंतंशुशिलासुता ॥ २ ॥ चित्तस्यचित्रसदृशोव्योमात्मनिजगच्चये ॥ व्योमात्मनस्तकिमियमहं
 ताव्योमतोदिता ॥ ३ ॥ सर्वव्योमकृतंव्योमाव्योमविलीयते ॥ भुज्यतेव्योमनिव्योमव्योमनिचाततम् ॥ ४ ॥ वेष्टितंवासना
 रज्ज्वादीर्घसंस्तृतिदामवत् ॥ वासनोद्वेष्टनेवतद्दिहोद्वेष्ट्यतेर्जुन ॥ ५ ॥ प्रतिविंबंयथादर्शतयदंवल्लणिस्वयम् ॥ अगन्ध्यंउदभेदादेशा
 रानत्यतावशात् ॥ ६ ॥ अनन्यच्छेदभेदादिवस्त्राणिवस्त्राणांवरम् ॥ किंकथंकस्यकेनैवच्छिद्यतेवाक्रभियते ॥ ७ ॥ तेनेहवासनाभावो
 धात्संपन्नएवते ॥ योननिर्वासनोन्नंसर्वधर्मपरोपिसन् ॥ ८ ॥ सर्वज्ञोप्यतिवद्वात्पापंजरस्योयथाहरिः ॥ यस्यास्तिवासनावीजमत्य
 त्यंचित्तभूमिगम ॥ ९ ॥ बृहत्संजायतेतस्यपुनःसंस्तृतिकाननम् ॥ अभ्यासाद्दिरुद्धेनसत्यसंबोधवक्रिना ॥ निर्दंभंवासनावीजंनभूयः
 परिरोहति ॥ १० ॥

भ्रमणयत्रतथाविधंतजगच्चित्रंदाभवत्प्रसृतधावासनारज्ज्वावेष्टिततच्चिद्योमापीहजगन्निवासनोद्वेष्टनादेवोद्वेष्ट्यतइत्यर्थः ॥ ५ ॥ अस्पृशानातिरिक्तोपायदुरुच्छेद्यताप्यधिष्ठा
 नदादर्भवत्तदेवनस्वतइत्याह ॥ प्रतिविंबमिति ॥ ६ ॥ अतएववस्तानन्यतादर्शनवच्छेदजगतःसर्वच्छेदभेदादिव्यवहारार्थोपयतादर्शनेनसर्ववासनासमूलमुच्छेद्यादस्याशयेना
 ह ॥ अनन्यदिति ॥ यदाब्रह्मण्यपतिभातच्छेदभेदादिव्यवहारजगतद्विपयीभूतजगच्चब्रह्मणाअनन्यत्वाच्चिदवरेभेदताकेनकर्त्तारणेनवकेनप्रकारेणकस्यफलस्यार्थकदेशेका
 लेवार्कच्छिद्यतेअप्यतेवा ॥ छेदादिव्यवहारवासनाब्रह्मातिरिक्तविषयदर्शनादित्यर्थः ॥ ७ ॥ तेननेनोपायेनयोधास्तिवासनानामपिब्रह्मातिरेकेणाभावःसंपन्नएव ॥ ईदंज्ञाना
 भावतुवासनावधोदुरुच्छेदएवेतिप्रागुक्तस्मारयति ॥ यदिति ॥ ८ ॥ हरिःसहोद्वेष्टितवर्णःशुकोवा ॥ अणुमात्रमपिवासनानत्स्याप्या अनर्थसहस्रवीजत्वादित्याशयेनाह ॥ य
 स्येति ॥ ९ ॥ निःशेषदशम् ॥ १० ॥

दधानीमिलेकीमेवेदेवनटीदेवामिषमपुत्रिकापरिकल्प्यवर्णयति ॥ आकाशएवेत्यादिपद्यति ॥ अयनेनकामुकेनचित्तकलसृष्टीनेमिषमकभस्याधिष्ठानस्रक्काकारेदृक्दृक्दृक्
 मनाजगद्वयलक्ष्मणमनोहारातटीपुत्रिकारचिता ॥ प्रतिमानमनभोम्येयाशक्तिमीन्द्रिरेणुकोमुख्योरगोद्वयशाखायस्या ॥ दृक्शाखाप्रथीपस्थानीयस्यसाक्षिशैतन्यस्यथके
 रिबसुरूपप्रतिष्ठाप्यादिभिर्बुद्धिसम्भारणीयतारकिताभ्यकारिशिखालोक्यापया ॥ इत्याद्यामभाविललासादिलीलाकिशकुला ॥ ११ ॥ पुनलाभेवमिशिनपि ॥ हेमेति ॥ तद्
 दमगार्हृदमहृदआर्कसमप्रामिनिपुराणोक्तेहेममयमहादेवमात्तल्लाहृदाअगतलिकायस्या ॥ यनायेयाएवकेरायाशापस्या ॥ धर्मार्थकामार्थानिबिनिधितानिभ्यावन्नानि
 ययोलयापिषेपशक्तिमिशशाखेदेवमेवस्या ॥ पत्तालखालानिसमपत्तालानिकठजानुअंयागुलकपाथार्थार्थगुटिरदयसममद्यकीचरणोयस्या ॥ उज्जगाभूर्नितनीप
 स्या ॥ १२ ॥ मयादिशाडुचणुपयेनउपासयथा ॥ सत्युपलक्षणकमुकादताभ्यामुन्नताभ्यांवेकैरैताभ्युकथाभ्यास्फुलीअगतपटियंस्याम् ॥ सुध्याले शेषादिभिर्दितमद्वी

आकाशावरचिताप्रतिभैकरगामुग्धाजगद्यमनोहररुपत्रिकेय ॥ चिन्मात्रचक्रपरिरजितसर्वलोकालीलाकुलाचपलचित्तकचिन्नक
 या ॥ ३३ ॥ इभाचलंगलतिकापनकेशपाशावद्राकंलाश्चनविचालनदृष्टलोका ॥ धर्मार्थकामविनियन्त्रिनशास्त्रवशापातालजालघ
 रणोत्पन्नमुनितया ॥ ३४ ॥ वसुंद्करुदहरियाडुचतुष्टयोभ्रास्रत्वाटलौचतकुचरपुरदगयष्टि ॥ सुध्यालवेष्टितमहीतलययपीठापत्रीकता
 चलमहाशुवनोदरीम् ॥ ३५ ॥ रात्र्यवकारश्चपलत्वहराक्षिचेशागाराकरालपुलकापविततपत्ति ॥ अथचतुर्दशविधातुल्यमुत्तजातरो
 मांशनाप्रलयवादकद्वयुष्मा ॥ ३६ ॥ जीवान्विवागगनएवकताविचित्राभ्योमालिकाचिरविलक्षणचिन्नकजां ॥ चित्तेनचिन्नपरिक
 मविदांजिष्कोनानाविलासघलितावररुपत्रिकेति ॥ ३७ ॥ ॥ इ०वा०वा०दे०मोक्षोपायेपुनिसर्वाणप्रकरणेषु० अर्जु०चित्तवर्णन
 नामपदपर्यासरा ॥ ५६ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥

तलभरवाकारपीठशासनयस्या ॥ गौराजनाकलापानिनाशणपरश्चनस्थानीया० कताअथलानेर्द्वैजतर्हिमदरादिनामावर्णयध्वंतायास्मिन्साधाषिधमहाशुवनमध्यलोकर
 धउदेयस्या ॥ ५७ ॥ रात्र्यपकारस्यभेठनद्विभिर्णकारकालक्षेप्रयष्यपलसन्तद्वरतिअनुहूरत्यापनयन्निषर्ध्राकलक्षणशिक्षाद्यस्या ॥ पविर्दिपुत्रेववतपत्तिस्या ॥ शुवनभे
 शस्रमुराक्षिधमनुसपरस्वराक्षिसराशुभ्रजानेबाविर्नभ्रदोभाश्चनयस्या ॥ मयुभूतेपुमसिद्धाभूतशुभ्रनादिपल्यथाशापवसधंतअसाहितसद्विदिकेशरत्नाच्छुद्रुणादिराम्यसदासना
 र्तिनय्याथायसस्तावत्तदलिकन्दमालागुत्थानियस्या ॥ ६६ ॥ कठिनेनद्यदिसमस्यासनाअन्विता ॥ क्षिपस्यपरिकक्षिण्णित्वकरणाभूतानिद्विचिन्मलासनाकामकर्माधि
 क्तदक्षिप्रानानिप्रायिनअनएवामिचारेदेवमिद्विक्षणाग्निभाषाणिकार्त्तनिर्मासुसधेनान्विसेनद्विपुलवर्तिनरूपान्णिलोकिलक्षणकारणुम्भिकास्वाधिष्ठानपुलकेनेरुपस
 हार ॥ १० ॥ ॥ दक्षिणाशासितम० तत्तयधमकरोनिर्माणप्रकरणेषु० अद्वयारारासजसर्ग ॥ ५६ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥

यत्र पटादिस्युक्तानामपि वाधस्तत्र परमसुखवासनानां स्थितिरसंभाविर्नैवेत्याह ॥ यत्र प्राप्ता भविति ॥ ७ ॥ ८ ॥ रजोरेणुरिव तु च्छ्याक्षुद्रा ॥ ९ ॥ १० ॥ स्वात्मनि स्वोदरे अखिलं
पूरयति प्रसन्नितथा विधे ॥ ११ ॥ समयाकारः पूर्णता तद्रूपम् ॥ समस्तैर्जगदाकारैर्वाजितम् ॥ १२ ॥ हे अर्जुन त्वमतः पूर्णात्मदर्शनादेवाभिमतानां कामान्तापरिहारो निवृत्तिस्तद्वि
क्षणयामन्नयुक्तया विषयविषययुक्तविषूचिकारूपसादाप्रवृत्तिहेतुमद्विस्थितिमतः करणस्थवासासना निपुणमपत्स्यविभावः विगतससारबधोऽपि यासर्वानर्थानामभूमिरभयस्वभावो
भागवानहमेव भवेति सर्वभगवद्गीतार्थन्यासे सपहेणोपदेशः ॥ १३ ॥ मौनमुपगम्य पुरस्तात्स्थिते सति ॥ १४ ॥ १५ ॥ गार्हवीधनुर्यास्यसोऽर्जुनः ॥ गार्हजगात्सज्ञायामिति
यस्यासौ सर्वमेस्तीणापटपटादयः ॥ वराकीवासासना तत्रार्किकरोतुपरेपदे ॥ ७ ॥ यथानलगिरिप्राप्य हिमलेशो विलीयते ॥ शुद्धमासा
द्यचित्तत्त्वमविद्यालीयते तथा ॥ ८ ॥ क्वरकारेजस्तु च्छ्यावासासनाभागबंधनम् ॥ कपूरितजगज्जालश्चित्तत्वविपुलानिलः ॥ ९ ॥ ताव
त्स्फुरत्यविद्येयं नानाकारविकारिणी ॥ यावन्नसंपरिज्ञानः शुद्धः स्वात्मायमात्मना ॥ १० ॥ सर्वादृश्यदृशः क्षीणाः स्वच्छतैवोदितानया ॥
नभसीवपदे तस्मिन्स्वात्मन्यखिलपूरणे ॥ ११ ॥ समयाकाररूपं तत्समयाकारवर्जितम् ॥ वागतीतंपरं वस्तुकेन नामोपमीयते ॥ १२ ॥
विषयविषयविषूचिकामतस्तत्स्वनिपुणमहंस्थितिवासासनामपत्स्या ॥ अभिमतपरिहारमंत्रयुक्त्या भवविभवो भगवान् भियामभूमिः ॥ १३ ॥
श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ इति गदितवति चित्तो कनार्थेक्षणमिव मौनमुपस्थिते पुरस्तात् ॥ अथ मधुपइवास्मिता ज्वरं देवचनमुपैप्यतितत्र
पांडुपुत्रः ॥ १४ ॥ अर्जुन उवाच ॥ परिगलितसमस्तशोकभारपरमुदयं भगवन्मतिर्गतेयम् ॥ ममतववचनेन लोकभर्तुर्दानपति
नापरिवो धिताजिनीव ॥ १५ ॥ इत्युक्तोऽथायगांर्डीवधन्वासहसि सारथिः ॥ अर्जुनो गतसंदहोरणलीलां करिष्यति ॥ १६ ॥ करिष्यति स्त
तगजवाजिसारथिदुतस्वरदुधिरमहानर्दीभुवम् ॥ शरोत्करप्रसरमहारजः स्थलीतिरोहितद्युमणि विलोचनां दिवम् ॥ १७ ॥ इ० वा०
वा० दे० मो० नि० पू० अर्जुनापाख्याने अर्जुनकृतार्थतानामाष्टपंचाशः सर्गाः ॥ ५८ ॥ ॥ अर्जुनोपाख्यानं समाप्तम् ॥ ७४ ॥

मत्वर्ध्व ॥ धनुषश्चैत्यनद् ॥ १६ ॥ सौर्जुनो भुवक्षताः गजवाजिसारथयोद्गताः श्रीमघववाहितायास्तुतथाविधाः क्षरदुधिरमहानक्रोयस्थानथाविधा करिष्यति ॥ दिवं च शरोत्क
रप्रसरं महारजोनिर्मितस्थल्याचतिरोहितद्युमणिः स्वयंस्तद्विषणविलोचनयस्यास्तथाविधा करिष्यतीत्यर्थः ॥ १७ ॥ इति श्रीवासिष्ठम० तारुण्यपदकाशे निर्वर्ण० पू० अष्टपंचा
शः सर्गः ॥ ५८ ॥ ॥ ७४ ॥ जीवन्मुक्तपदैः सदा चैत्यमुक्ताच्चित्तस्थितिः ॥ सुस्थिरास्याद्यथादद्यासादट्टिरिह वप्यते ॥ १ ॥ अद्यविनाशिनी सर्वपापक्षय करीम् ॥ निःसगता
लक्षणेयः सन्धास सर्वत्यागस्तपदाशंशोधः सर्वजगतो ब्रह्मणि वाधलक्षणयद्ब्रह्मर्षणतस्यार्थार्थो धस्तदुभयपरिशिष्टादावहमहावाक्यार्थसिद्धिदानैकैकरसभूमात्मानिष्ठेत्यर्थः ॥ १ ॥

निरुपानिवासानादीनामप्यन्यथाविधयन ॥ ११ ॥ उक्तोपदेशकमनुपसहस्रान्जुननिर्वासानस्थितीप्रतिष्ठापयति ॥ शान्तोत्तरे ॥ हेअजुनत्वउज्जिता अमित्तारापोनत
 याविष्यस्त्रयापनतप्रसिद्धभाष्यदीताख्यमनुपसहस्रान्जुननिर्वासानस्थितीप्रतिष्ठापयति ॥ शान्तोत्तरे ॥ हेअजुनत्वउज्जिता अमित्तारापोनत
 शान्तप्रसन्नरूप अतएवविगतभाष्यान्जुननिर्वासानस्थितीप्रतिष्ठापयति ॥ १२ ॥ ॥ इतिश्रीशशिस्त्रिमंगलात्पप्रकारोनि ० ५ ॥ सप्तपञ्चारासमसंग ॥ ५७ ॥ ॥ ५ ॥ मत्स्यो
 धेनसामिपथासनाक्षपसमयः ॥ इत्येवंपाथतनेनाप्यजुनस्यकृतायता ॥ १ ॥ हेअजुनत्वत्वसावातअनूपहमपुक्तलुपदेशान्तेह सधासनादाननए ॥ विस्तरकठशामीकर
 स्वत्वत विद्वान्मत्स्यस्त्वगिरिवस्त्वमि सासाकारोत्थ्यातपाथसर्वदेहीअनाशादुतबधुधधाविकृतासदेह स्थितोस्त्रिअनल्लास्त्रिस्त्रिपययथाप्राप्तप्यहाराकर्त्त
 दर्धतुवासानाधीजननिमज्जतिवस्तुषु ॥ सुखदुःखादिपुस्वच्छपस्यप्रभिवामिसि ॥ ११ ॥ शान्तात्माविगतमयोज्जितामित्तारापोनिर्वाणा
 गलितमहामनोविमोह ॥ सम्यक्श्रुतमवगम्यपावनतत्तिष्ठानस्यपदतिरेकरातिरूप ॥ १२ ॥ ॥ इ०वा०वा०दे०मोक्षोपायेषुनि०
 पू०अजु०अजुनविश्रांतिवर्णनंनामसप्तपञ्चाश सर्गं ॥ ५ ॥ ॥ ५७ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ नशोभोह स्मृतिलंभ्यात्वस्सादान्मयाच्यु
 त ॥ स्थितोस्मिगतसंदेह करिव्येवचनतव ॥ १ ॥ ॥ श्रीभागवानुवाच ॥ इत्यथोपदिशो धेनसशांताद्धदयस्फुटम् ॥ तच्चित्तशांतमेवां
 तर्वादिस्त्वमुपागतम् ॥ २ ॥ अत्रतच्चैत्यरहितंप्रत्यक्षेननामकम् ॥ यत्तरोपविनिर्मुक्तयस्सर्वसर्वतश्चयत् ॥ ३ ॥ नकेचनविदत्येतत्प
 दजागतादय ॥ भूतलाद्गानोद्गीनविद्गामभिवोन्नतम् ॥ ४ ॥ प्रत्यक्षेनमाभासशुद्धसकल्पवर्जितम् ॥ अगम्यमेनमात्मानविदिदूरह
 शाभिव ॥ ५ ॥ सवातीतयदत्यच्छविनाशुद्धस्ववासना ॥ नराकोतिपदंद्भृज्जनदहिरणुनिव ॥ ६ ॥

प्यनादिपयधतवधवनकरिप्यपालिप्यधामीस्यर्ध ॥ १ ॥ एवमर्जुनेनकृतापर्यत्वेर्वातेपिस्वोपदिष्टस्यधोधेनसमुल्लसर्वथासनासायमुपयन्तिभिद्रवियप्यप्रप्रीमगवानुवाच ॥
 इत्यपदत्यादिना ॥ तत्सर्वो धेनवद्वयोरामादिहसपोपरिसर्वात्मनाशांतास्तर्वाहसथासनात्मकाश्चिन्नरातसत्सर्वनिर्वासित्वमुपागतमिति विद्वि ॥ तथाचमुनि ॥ यथासर्वेषामुप्य
 तेषांभायत्वादिभिन्ना अपमत्स्योऽप्युक्तोभवत्सप्तप्रसप्तसप्तभुतदिति ॥ २ ॥ अप्रअस्यासंन्यासस्थापोपस्येक्षेननात्मकमथावहारेसर्वीनस्वतस्त्रोपविनिर्मुक्ततद्भवत्येत्परहितमजरी
 त्रिंशेष ॥ १ ॥ जागताम्यसुराहपोऽर्वाकनात्मकेवनतसदनविद्विति ॥ जन्तमूर्ध्वदेशागतम् ॥ ४ ॥ आभासमहाभूतादिष्योद्गाराविषयेप्राप्तमासकम् ॥ अगम्यमभिविषयम् ॥ इतरां
 सुरमर्त्तान्कटदिग् ॥ ५ ॥ तद्वशनिष्पन्नप्राप्तपदभूतमहासनात्स्वभ्यस्तानिद्विप्यासनात्स्यात्प्राप्तपदीत्याह ॥ सर्वातीतमिति ॥ चित्तस्वभावात्स्यच्छम् ॥ असगत्याच्छुद्धम् ॥ ६ ॥

यत्रपटाद्विस्थूलानामपिवाधस्तत्रपरमसुखवासनानांस्थितिरसभावितैवेत्याह ॥ यत्प्रणामविधिः ॥ ७ ॥ ८ ॥ रजोरिणुरिवतुच्छासुद्रा ॥ १ ॥ १० ॥ स्वात्मनिस्वोदरेअखिल
 पूयतिपसतितथाविधे ॥ ११ ॥ समयाकार पूर्णतानदूपम् ॥ समलैर्जगदाकारैर्वर्जितम् ॥ १२ ॥ हेअर्जुनत्वमत पूर्णत्वदर्शनादेवाभिमतानाकाशानांपरिहारोनिदलस्तद्व
 क्षणयामत्रयुक्त्याविषयविषययुक्तविपूचिकारूपसदप्रददत्तिहेतुमहस्थितिमतःकरणस्थावासनानिपुणमप्यास्त्यविभवःविगतसत्सारवधोभियत्सर्वानर्थानामभूमिरभयस्वभावो
 भगवानहमेवभवेतिसर्वभगवद्वर्तितार्थान्यतेसपहेणोपदेशः ॥ १३ ॥ मौनमुपगम्यपुरस्तात्स्थितेसति ॥ १४ ॥ १५ ॥ गाढीवधनुर्यस्यसोऽर्जुनः ॥ गाढ्यागास्त्रज्ञायामिति
 यथासौसर्वपदेमेत्सीणाघटपटादयः ॥ वराकीवांसनातत्राकिकरोतुपरपदे ॥ ७ ॥ यथानलगिरिप्राप्यहिमलेशोविलीयते ॥ शुद्धमासा
 यचित्तत्वमविद्यालीयतेतथा ॥ ८ ॥ कवराकोरजसुच्छ्वावांसनाभागबंधनम् ॥ कपूरितजगज्जातश्चिन्तविविपुलानिलः ॥ ९ ॥ ताव
 रसुरन्यविद्येयंतानाकारविकारिणां ॥ यावन्नसंपरिज्ञानःशुद्धःस्थान्मायमात्मना ॥ १० ॥ सर्वादृष्टदशःक्षीणाःस्वच्छतैवोदितानथा ॥
 नभसीवपदेतस्मिन्स्वात्मन्यखिलपूरणे ॥ ११ ॥ समयाकाररूपतत्समयाकारवर्जितम् ॥ वागतीतंपरंवस्तुकननामोपमांयते ॥ १२ ॥
 विषयविषविपूचिकामतस्त्वंनिपुणमहंस्थितिवांसनामपास्या ॥ अभिमतपरिहारमंत्रयुक्त्याभावविभवोभगवान्भियामभूमिः ॥ १३ ॥
 श्रावसिष्ठउवाच ॥ इतिगदितवतित्रिलोकनाथेक्षणामिवमौनमुपस्थितेपुरस्तात् ॥ अथमधुपइवसिताब्जखंडेवचनमुपैष्यतितत्र
 पंडुपुत्रः ॥ १४ ॥ अर्जुनउवाच ॥ परिगलितसमस्तशोकभारापरमुदयंभगवन्मतिगतेयम् ॥ ममतववचनेनलोकभर्तुर्दिनपति
 नापरिबोधिताज्जनीव ॥ १५ ॥ इत्युक्त्वोत्थायगांडीबंधन्यासहरिसारथिः ॥ अर्जुनोगतसंदंहेरणलीलांकरिष्यति ॥ १६ ॥ करिष्यतिक्ष
 तजवाजिसारथिभृत्क्षरदुधिरमहानदीभुवम् ॥ शरोकरप्रसरमहारजःस्थलीतिरोहितद्युमणिविलोचनांदिवम् ॥ १७ ॥ इ० वा०
 वा० दे० भो० नि० पू० अर्जुनोपाख्यानेअर्जुनकृतार्थतानामाष्टपंचाशःसर्गाः ॥ १८ ॥ अर्जुनोपाख्यानंसमाप्तम् ॥ ७ ॥
 ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ एतांहृष्टिमवष्टभ्यराधवाधविनाशिनीम् ॥ तिरुनिःसंगसंन्यासवस्त्रांपणमयात्मकः ॥ १ ॥
 मलयैव ॥ धनुषश्चेत्यनद ॥ १६ ॥ सोजुनोभुवक्षतागजवाजिसारथयोदुनाश्रीमप्रवाहितायासुतथाविधाःक्षरदुधिरमहानयोपस्यातथाविधाकरिष्यति ॥ दिवंचशरोत्क
 रप्रसरेमहाराजो निर्भनस्थलयाचतिरोहितद्युमणि सूर्यस्तद्वक्षणाविलोचनयस्यास्तथाविधाकरिष्यतीत्यर्थः ॥ १७ ॥ इतिश्रीवालिष्ठम० तास्यैवप्रकाशेनिर्वाण० पू० अष्टपंचा
 षट्सर्गाः ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ ॥ जीवन्मुक्तपदेःस्पदाचेत्यमुक्ताचितः स्थितिः ॥ सुस्थिरास्याथयादृध्यासादट्टिरिहवर्षयते ॥ १ ॥ अद्यविनाशिनोसर्वपापक्षयकरेम् ॥ निःसगत
 उक्षणाप्यःसन्त्याससर्वत्यागस्तपदापरशोधःसर्वजगतोब्रह्मणिवाधलक्षणयद्ब्रह्माणतसदापर्यारोधस्तदुभयपरिरिटारावदमहावाक्यार्थसंज्ञिदानैकरसभूमात्मनिद्वैत्यर्थः ॥ १ ॥

यस्मिन्सर्वस्थितं पर-सर्वसर्वं य सर्वसर्वो सवतस्य कालमयं वि एवसर्वानिस्वपथमपोपिपोनित्य-परस्तमेवात्मनिषिद्धिनपरिच्छिन्नस्तथावमित्यथ ॥ २ ॥ सर्वमपवषाह
 भावादस्यमपिसर्वानरत्नात्सर्वस्यादूरस्यम् ॥ एवमाकारावस्वधगमपितस्वभानिबलतद्वस्तुपर्याममेव ॥ इत्यथमपकारेणापितदेवैकमस्तिनान्यवित्तिच्छेत्सपरिच्छिन्नरूपेणा
 पितस्मित्तिच्छातितस्यस्तस्यतर्पेशसामनाभापिनस्त्राम्येण ॥ एवसतिर्कृतवपरिच्छेदाभिधानेनसपृषापारिच्छिन्नसम्माभस्त्वमसिञ्जस्तपरिच्छेदशयोमेवस्य ॥ ३ ॥ द्वि
 त्तपरिच्छिन्नरत्नात्पारिच्छिन्नाभिभानुभूयत एकषिसतद्वृत्तिसमतिर्बधितवेल्यार्थमयात्पचित्तिनिर्भर अपरसचित्तद्वृत्तितद्विपयाणामगमायादिसबावस्यासाक्षिसधिरूपम
 निर्दशनित्यसिद्ध तदुभयमपिषलेनसर्वेपामिषुटयाचविनिगुक्चेत्तस्मिन्परमभ्रक्षेत्रस्यमित्तिसिद्धीत्यर्थ ॥ ४ ॥ साचेत्यसवयविनिर्मुक्तसविस्ति ॥ यतोवाधानिसर्वीतद

यस्मिन्सर्वयत सर्वय सर्वसर्वतश्चय ॥ यश्चसर्वमयोनित्यमात्मनविद्धितपरम् ॥ २ ॥ दूरस्थमप्यदूरस्थसर्वगतस्यमेवव ॥ तस्य
 सत्तामवाप्नोपितदेवास्त्यस्तसशय ॥ ३ ॥ यत्सवेपविनिर्मुक्तसवेदनमनिर्भितम् ॥ चैत्यमुक्तचिदाभासतद्विद्धिपरमपदम् ॥ ४ ॥ सापरा
 परमाकाशासादशादगनुत्तमा ॥ सामहिषांषमहिमागुहणांसातयागुह ॥ ५ ॥ सआत्मनचविज्ञानंसशून्यवक्षतत्परम् ॥ तच्छ्रेय स
 शिवभात सावियासापरास्थिति ॥ ६ ॥ योयमंतश्चितरात्मासवतुभवरूपक ॥ यत्रस्वदेसर्वाणिस्वात्मद्रव्याणिसतया ॥ ७ ॥ सज
 गतिलतलात्मासजगद्गद्दीपक ॥ सजगत्पाटपरस सजगत्प्रशुपालक ॥ ८ ॥ सर्वतुभूतमुक्तानांपरिप्रोतद्वधर ॥ सभूतमरिचीषा
 नापरमार्ताक्षणातथा ॥ ९ ॥ सपटार्पेपदार्थत्वंसतत्वंयदनुत्तमम् ॥ ससतोवस्तुन सत्वमसत्ववासत सत ॥ १० ॥ य स्ववित्तिविचि
 त्रेणस्यमालंबवलभ्यते ॥ सर्वैवजगद्वावाविचारेणचारव ॥ ११ ॥ अविद्यमाना सद्भावाविधारविशारव ॥ अहमादौजग
 ज्जालेभिव्याभ्रमभरात्मनि ॥ १२ ॥ कोनुभूत्वानुग्रहानिदत्तिकथमवापधी ॥ आद्यमध्यातमानानिसकल्पकलनान्यद्दम् ॥ १३ ॥

स्याद्युतिवोक्ताकानशेक्तपरराया परमाकाशा ॥ महिष्मोमहृत्त्वानाम् ॥ गुरुणामान्यानांपरमागुह ॥ नात-परमस्तीत्यर्थ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ शैवसर्वजगत्सारइत्याह ॥
 सवत्पारिणा ॥ ८ ॥ ९ ॥ सपटवपवार्थानामशापारणत्वरूपयमित्याह ॥ सदस्ति ॥ सत्वसम्यक्कम् ॥ १० ॥ सक य स्वस्वचित्तिलात्तिकरूपेणवोपस्वरूपेणचित्तिषेणेणालौ
 किकनोपायमसर्वस्यपमालंबनान्यादितिभ्यतदस्यर्थ ॥ ११ ॥ सत परमालनेमावाधिकस्याविधारविशारवइत्युक्तमर्कटरोनविचारेणजगद्भावाविधीतेनवशायति ॥ अ
 हंमिस्वार्थिना ॥ १२ ॥ इतिपारासाम् ॥ ननुधीषुशुद्धस्यापितवद्यास्यधीनिन्नभाविप्यतिनपाह ॥ कथमिति ॥ धीर्बुद्धिरप्यसगाह्यमनाकथमभाप ॥ मध्यामीनास्त्रिहृत्पुंरि
 स्यथ ॥ मयातुंरासातयाशित्त्येत्वाशक्तिरप्याराशिरिच्छेदा सकल्पकलनानिषाहमेवममतिरेकेणसतीतिविचारेणस्ययोभेदपयामसक्तिरित्याराशेनाह ॥ आद्येति ॥ १३ ॥

एवचिवारवतो लोकशाखाविकृत्व्यवहारकालेपि सा स्थितिर्नामैरीत्याशयेन ह ॥ सभ्यगिति ॥ १४ ॥ यस्य मनःसमेभ्योपिसमेब्रह्मणि स्थितं समहात्पार्षदां अंतरुदयात्म
 योभ्युक्तस्थितिरिति परेणान्वयः ॥ १५ ॥ व्यवहारकालेनादर्शास्थित्यप्रच्युतावुपपत्तिमाह ॥ जावेति ॥ यतोयभावनयैवाह्वयपदाह्वेनोप्यवहारतइत्यर्थः ॥ तथाचाहु ॥ भा
 वद्वैतसदाकुर्यात्क्रियाद्वैतकहिंचित् ॥ अद्वैतचिपुत्रोकेषुनद्वैतगुरुणासहेति ॥ १६ ॥ १७ ॥ त्वदयोहेखोपानापमानादिदु रवम् ॥ कथतस्मिंश्चिन्मणौजिवन्मुकेभ्यवहारः प्रसर
 तितयादर्शवदृष्टातइत्याह ॥ अविभागागिति ॥ इवकारोभिन्नक्रम ॥ यथाआदर्शदृश्यमानो जन्मव्यवहार अविभागागदर्शीस्थिवैचित्र्यविभागाविकारमकलैवप्रतिविवतितद्व
 च्चिन्मणावपीत्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ वाच्यवाचकशिष्यतदीहानुगतद्वाप्याधार्यानकल्पनाचमत्कारैर्मम आदेशस्तदुपदेशोपितन्मयश्चिन्मयएव ॥ २० ॥ चमत्करोतिविवर्तते ॥ प्र

वस्याकाशमनाद्यंतकेवेयत्ताममात्मनः ॥ इतिनिश्चयवानंतःसभ्यव्यवहृतिर्वाहिः ॥ १४ ॥ उदयात्ममयोभ्युक्तस्थितिरंतःससर्वदा ॥ ना
 स्मनेतिनचोदेतिमनःसमसमस्थितम् ॥ १५ ॥ यस्यखस्येवशून्यत्वंसमहात्मैहतदपुः ॥ भावाद्वैतपदारूढःसुषुप्तपरयाधिया ॥ १६ ॥ व्य
 वहार्यापिसंक्षोभंनैयादर्शनशेषथा ॥ आदर्शगुरुपस्येवव्यवहारवतोपिच ॥ १७ ॥ नचस्यत्त्वदयोहेखोमनागपिसमुक्तिभाक् ॥ अविभा
 गमिवादशीचिन्मणौप्रतिविवति ॥ १८ ॥ चितेःपरमनैर्मल्याद्भवहारोयथागतः ॥ चिच्चमत्कारिरेवेयंजगदित्यवभासते ॥ १९ ॥ नेहास्यै
 क्यंनचद्वित्वंममादेशोपितन्मयः ॥ वाच्यवाचकशिष्येहानुगतावप्यैश्वर्यमत्करोतैः ॥ २० ॥ आत्मनात्मनिशातैवचिच्चमत्करोतिचिति ॥ चित्त्वर्यं
 दोहिसंसारसदस्यदःपरंपदम् ॥ २१ ॥ चित्त्वर्यदशमनेनेयंपरिशाम्पतिसंस्थितिः ॥ महाचित्तेनेतयोशाभावयोभावनक्षयः ॥ २२ ॥ अ
 सन्नपिसभावंतत्संविल्प्यंदउदाहृतम् ॥ शून्यत्वमजडयंतत्परमाहुश्चितेवर्पुः ॥ २३ ॥ तत्त्वेनभावनायतासंस्थितिःसानुभूयते ॥ अभाव
 नामात्रलयात्साचनिःसाररूपिणी ॥ २४ ॥ केवलकेवलीभावात्तदूपासैवशिष्यते ॥ चित्त्वर्यदमेवसंसारचक्रप्रवहणविदुः ॥ २५ ॥

स्पदोविवर्तएव ॥ २१ ॥ तेनवमहतिअपरिच्छिन्नेब्रह्माकारेचित्तेनेपरिणतेसतियःअशभावस्यजीवजगद्वृक्षैकदेशभावस्यायोऽपगमःसोऽर्थःपरमगुरुवार्थःसएवभावनक्ष
 योवासनाक्षयश्चेत्यर्थः ॥ २२ ॥ यथास्माद्धेतो असन्नपिसवित्त्वर्यदउदाहृतजडत्वभावभावादयतितत्समाद्धेतोःस्पदशून्यत्वमेवअजडतत्परमचितेवर्पुःत्वहपमिद्व्यनुभवनिष्ठा
 आहुः ॥ २३ ॥ अनात्मदर्शनरूपायासस्यतिःसाअनात्मजगदाकारस्तत्त्वेनयाथावर्धनयाभावनतदायत्तातथैवानुभूयते ॥ तदभावनाभावेणभावनालयात्साजीवन्मुक्तस
 त्तिदेशपदवन्निःसाररूपिणीनवधक्षमेत्यर्थः ॥ २४ ॥ कथनाहैजीवन्मुक्तौसाशिष्यतेनेताह ॥ केवलमिति ॥ केवलीभावाच्चिन्मयोभावात्सासस्यतिसद्गुणाच्चिदुपैवशि
 ष्यतेअतश्चित्त्वर्यदमेवभावनादिरूपसंसारमाहु रित्यर्थः ॥ २५ ॥

सवनधित-पृथगस्तीत्यथोपपदससृष्टि पययस्यति ॥ २६ ॥ २७ ॥ स्वभाव स्वात्मतत्त्वतद्वोधधमात्रेण ॥ २८ ॥ भोगवासनासयात्मवृत्तिसिद्धभोगानामर्थात्तन्मेवप्रत्यक्षस्यभी
 धम्युक्तनायालक्षणम् ॥ कुतोसौभोगान्भवाधयतितथाह ॥ इतदिति ॥ २९ ॥ भवतीतिपूर्वाभ्युपि ॥ कोनृत्वेत्यादिनावर्णितेभ्योविधेकादिलक्षणोभ्य-अपरलक्षणम् ॥ ३० ॥
 इतरत्नलक्षणतमाह ॥ चिदिति ॥ मदीयात्मविशेषवर्तेनभोक्तृभाष्यभोगकारेणस्यवृत्तेद्विन्नस्यवाभूत्यासवर्णनरूपिणीअस्तीतिर्थात्तन्निश्चय स्वभ्यास संप्रपञ्च-संप्रपञ्चलक्षण
 विपर्यय ॥ ३१ ॥ यातुरस्यसर्वजनवद्वेधाराणनिमित्तेभोगेपयद्यत्तिसावथाचेष्टेवेत्याह ॥ यदिति ॥ योलोकानुरोधसिद्ध्यार्थमुभयमानानपिभोगान्परमाप्यतीनभुक्तेसुद्विभस्त
 त्वविश्वान्भोगेभममसकल्लोकानुरोधसिद्ध्यार्थस्वयमपितृगुर्नभोद्वेदितवत्तस्यवथाचेष्टेवेत्यर्थ ॥ ३२ ॥ ननुसायदिवथाचेष्टयानर्हिसर्वजनभोक्तृभोगभ्यभोगाकारपरिणता

भावमानप्रभंचादिकटकदादीवहेमनि ॥ पृथगस्तिनधस्यदंश्रितेयंसांस्तिसंवेत् ॥ २६ ॥ चित्तमेवचित्तिर्यदस्तदर्थोषोहिसंस्तिति ॥ अथो
 धमानेधिरस्यद फटकत्वमिवास्तितम् ॥ २७ ॥ बोधमानवविलीनेस्मिच्छुद्धाचिद्रामरिष्यते ॥ स्वभावबोधधमात्रेणक्षीयतेभोगवासना
 ॥ २८ ॥ भोगाभावनेवद्वेषपरमज्ञत्वलक्षणम् ॥ इतोनाभिमतता सर्वज्ञस्यभोगा स्वभावात् ॥ २९ ॥ भवतिकोतिलमोहिकुरव्यकिलवा
 छति ॥ एतदवपरविद्विज्ञत्वस्यापरलक्षणम् ॥ ३० ॥ स्वभावेनैवभोगानांयत्किलानभिवाछनम् ॥ चित्तस्यदिवस्वर्वात्मरूपिण्यस्तीति
 निश्चय ॥ ३१ ॥ यत प्रकृद स्वभ्यासाज्ञत्वशब्देनसस्मृत ॥ योनभुक्तेसुव्यमानानपिसंभोगानसबुद्धिमान् ॥ ३२ ॥ लोकानुरोधसिद्ध्या
 र्थसद्विलगुहेनभ ॥ विनाशनिमयायुद्धानसिद्धिरवगम्यते ॥ ३३ ॥ कश्चिदात्मावलोकेशस्वांगावदलनैरपि ॥ चिच्चेत्यथेत्यकोटिस्था
 तावत्यस्यतिविभ्रमम् ॥ ३४ ॥

त्पिषरवधर्मात्मद्वेषनिप्रागुक्तमुद्विष्टविषयवर्जननभोलगुहजनमदीयमेवेतिष-द्वीतिशुद्धित्वात्कश्चिमेवेतिसाकथ्यलक्षणत्वानेनोक्तान्माह ॥ निनेति ॥ सिद्धिर्निरतिशयानह्मात्मतत्त्व
 म् ॥ तथाचद्वेषिममपिसवर्वात्मभावदर्शनपरिच्छिन्न्यात्मदृष्टिनिरासद्वारात्तन्वाधगमोपयुक्तमितितलक्षणमुक्तमित्यय ॥ ३३ ॥ तर्हिदेहात्मगुद्धिनिरासद्वारात्तस्वदर्शनोपयोगित्वा
 दलयादादिसौगानामवदलनाविहाद्वधकियापितलक्षणार्थेनस्यात्तथाह ॥ कश्चिदिति ॥ यदिकश्चिच्छास्त्रेविद्वदनुभावेवत्सौगानामवदलनाविसाहसैरपिसवर्वात्मनादर्शनवत्त्वा
 स्मावलाकेउपयोग-यद्विदुः स्यात्तत्रातरेषुलक्षणस्यान्वयनदस्तीत्यर्थ ॥ अथवाअकश्चिन्मयेतिच्छेद ॥ आत्मावलोकेशस्वांगावदलनाविहासैरपिसवर्वात्मनादर्शनवत्त्वा
 ररत्नलाकारयुद्धानास्वगावदलनै स्वगावदलनसदृशाद्वसकोटिभिरपिसिद्धिरूपयोगोनाशगम्यतरत्यर्थ ॥ मरुत्तलाभाह ॥ चिदितिभिन्नि ॥ इयच्चित्तयावदशोभान्ता
 अज्ञानच्छन्नाभवेतितावच्चत्सकोटिस्थास्वप्रकारयुद्धानिरिन्देयनुपविहासतीत्यममपिस्यद्वेकपिणीषुत्वाच्चेत्यवासासिद्धयपयनिस्यवृत्तेनचिन्मयपरस्यति ॥ ३४ ॥

यदाअनमस्यधोधोदय स्यात्तदास्यदास्यददशाक्रम साभिधानक स्वनाशासहक्रापियातिवाप्यनदस्यर्थ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ आत्यंतिकप्राणचेटोपरमोपिसएवेत्याह ॥ यदिति ॥
मध्यगमनिर्वाचीयमपिहपयन् ॥ ३७ ॥ नविद्यतेअसत्तित्तरज्ञानस्यदश्वयस्याश्रिते प्रशममोक्षाव्यादिदुरितस्य ॥ यदाचित्तानाचित स्यदशुद्धचितःस्काररूपब्रह्माकारस्त
स्यधुरभावतितदानवायनमोक्षाय ॥ ३८ ॥ चित्तिनिर्धेयव्यसवित्तिश्रित्ताकारोनिर्वाणतदुपरमश्रतेद्वेदशोतविदतेचेत् ॥ ३९ ॥ तत्तर्हि ॥ ४० ॥ समोक्षोभास्तुसमानिर्विक्षे

इदथावद्वोधात्मास्यंदतेस्यंदरूपिणी ॥ सन्यध्वोधोदयोतःस्यात्स्यंदास्यंददशाक्रमः ॥ ३५ ॥ कापियातिचसंशांतदीपवत्साभिधानकः ॥
चितःप्रशांतरूपायादीपिकायाःस्वभावतः ॥ ३६ ॥ स्यंदास्यंदमयोनेहकथैवास्तिमनागपि ॥ यदस्यंदस्यमरुतोनसनासासन्नमध्यगम्
॥ ३७ ॥ रूपंतदेवासंविदस्यंदायाःप्रशमंचिते ॥ अभिन्नःस्याच्चितःस्यंदःशुद्धचित्स्फाररूपयुक्त ॥ ३८ ॥ नवंथायनमोक्षायस्थितआ
त्मनिकेवलम् ॥ चित्रेक्षिरर्थसंविदनिर्वाणनचर्विदते ॥ ३९ ॥ तद्वंधमोक्षपदादेर्नाभापीहनविद्यते ॥ मोक्षोस्त्वित्येववोधांतःपूर्णता
क्षयकारणम् ॥ ४० ॥ समास्त्वित्यपिवंधस्तेश्रेयोऽसंवेदनंपरम् ॥ यदनाभासमजडंतद्विद्विपरमंपदम् ॥ ४१ ॥ चितःस्वरूपंसंस्थानमचे
त्यन्मुखतात्मकम् ॥ यःसंकल्पनशब्दार्थरूपःस्यंदोमहाचितः ॥ ४२ ॥ वंधमोक्षादिकार्होसौप्रोक्ष्यमाणःप्रणशति ॥ प्रेक्षणादेवसंशांत
त्वहंभावेनिरास्यंदे ॥ ४३ ॥ नविद्यःकेनकिंकस्यवध्यतेवाधुम्यते ॥ संकल्पएवचितेबुधश्रेदविभागवान् ॥ ४४ ॥ तदसंकल्पमस्यंदं
सर्वजातमवारितम् ॥ स्यंदेस्यंदमयेवातंतन्मयत्वात्सदाचिता ॥ ४५ ॥ संक्षणनचसंसारोनिस्स्यंदेच्चिद्धनेस्थिते ॥ चित्तेजएवचित्स्यंदं
इतिबुद्धेनिरंतरम् ॥ ४६ ॥ व्यतिरिक्तश्रितःस्यंदोनाकेचिदवशिष्यते ॥ अस्मिन्दृश्यमयेदीर्घस्वप्नस्वप्नांतरंजन् ॥ नज्ञोमाहमुपादत्तेस
वर्गव्यात्स्वसंविदः ॥ ४७ ॥

पाचिदस्त्वितिवाद्द्व्यापिबध ॥ किंतर्हिश्रेयस्तदाह ॥ श्रेयइतिसपादेनावद्वयेन ॥ ४१ ॥ कस्तर्हिबंधमोक्षादिकव्यवहारार्हपदार्थस्तमाह ॥ यदिति ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ कस्त
र्हिचितसंकल्पस्यदथागेउपायस्तमाह ॥ सकल्पएवेति ॥ बुधोर्विबेकीत्वरचितसंकल्पएवचेद्विदमयासकल्पितमिदनेतिपूर्वापरविमर्शेनविभागजहातितर्हिजातोपिसकल्पो
वहिःस्यदजाननाक्षमोदथानरथतीत्यर्थादेवसर्वमवारितमसकल्पमस्यदचजातमेवेत्यर्था ॥ ४४ ॥ एवचित्ताप्रबुद्धचैतन्येनस्यदेसक्षिणेस्यंदमयेवातेचसक्षिणेसतितन्मूलःससारो
पिक्षिणएवेत्याह ॥ स्यंदइति ॥ ४५ ॥ अथवाचित्प्रकाशव्यतिकेणस्यंदोन्यानास्तीतिदर्शनवपितन्वित्तिरित्याह ॥ चिदिति ॥ ४६ ॥ मोहकाच्यन्नादिधम ॥ ४७ ॥

अत्रिशयसिन्धुसभावापमाशाअधिषलानसवजगदाकारोपलभा स्वर्गनद्रयुकानवात्सादस्त्रोनमुभगमयात्सानथाउपानउत्सपत नथाउत्कसवसामत्तानासता।स्य॥१९५
पारमि ०२उत्कसवितरुषा सकल्कृत्तनाकारपकायस्त्रिणलतितर्पायेतधतप्रत्यगत्सानमेवमुत्प्रकरेणभ्यानेनविषारेणममपपरपेत्यर्थ ॥ ४८ ॥ ॥ इतिश्रीषासि
धम०तास्यपकाशानि पू ०कानपटनपसग ॥ ५१ ॥ ॥ ११ ॥ ॥ अद्वितीयस्वधृष्टस्यपरस्थनिजमायया ॥ सर्वाकारे स्थितिरिद्विभूतिरुपदिभ्य

न ॥ १ ॥ बाणनद्रदणविभूती मपचरिप्यलमधुम्यन्मपमनिर्दिशति ॥ एवमिति ॥ तस्यास्तन्निष्ठा ॥ तथाचतदततोत्कपदिशविभूतिपूत्कर्पोमानुपादिहरेतिष्वितिभा

ष ॥ १ ॥ तथामानुपानद्विभषपूणाद्वेधैर्नित्तिरीयधुमिदार्शतानवोत्कर्षकमपयमभूमिकातिहरे ॥ तदुक्तभूमिकासुखोत्कपमाह ॥ आकाशेति ॥ कर्त्तव्यतारस्येतेवज

नतैरण्यपय ॥ २ ॥ तस्मिन्प्रसृणितानदस्फूर्तिविरोधिमाद्विन्यक्षयतातम्येनतिष्ठतीतितस्योमनुप्यगधर्वादिर्नस्तेन ॥ स्वर्गोक्तसाययेनित्तनुतरगधर्वापुत्तरभूमिकोवा

यनाटनिससमनिगमगमवित्तिसतायस्मिन्नेतैसकलकलनाकारपकागलति ॥ उपत्येतैसदनस्तुभगयन्त्रसर्वोपलभाध्यानेनेवतम

वगमयप्रत्यात्मानमत ॥ ५८ ॥ ॥ इ०वा०वा०टे०मोक्षोपायंपुनि०पू०प्रत्यगात्मावधोधानामैकोनपष्टितम सर्गं ॥ ५९ ॥ ॥ ७४ ॥

श्रीवभिष्टुडवाच ॥ ॥ एवभाद्यपरतत्त्वचिह्ननपरमपदम् ॥ तस्याएतेमहारूपब्रह्मविष्णुहरादय ॥ १ ॥ विभूतिभि स्फुरत्युच्चैर्जनाकु

पानुपादव ॥ आकाशगमनाद्याभि कर्त्ताभि र्नाकर्त्तेश्विरम ॥ २ ॥ तस्येनेवजनेनेहस्वर्गोस्वर्गोक्तसायथा ॥ तथाप्यागानधिच्यतेतथाप्या

गनशाब्धेन ॥ ३ ॥ तद्याप्यर्जाप्यतेनागतथाप्यागनरुध्यते ॥ अपारपरमाकाशरूपिण परमात्मन ॥ ४ ॥ सतासामान्यरूपचेम्ननाग

पिविभाष्यते ॥ तत्त्वनिमपमानेणजतुर्मुक्तमनामुनि ॥ ५ ॥ कुर्वन्सारकमाणितभूयपरितप्यसे ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ मनोनुद्धि

रहकारश्रित्तपन्नक्षयगतम् ॥ सतासामान्यमाभातमनस्वासासिकिसुष्यते ॥ ६ ॥ ॥ श्रीवसिष्टुडवाच ॥ ॥ चद्धक्षसर्वदेहस्यमुक्तेपिवतिव

त्नानि ॥ आटत्तेविनिहृत्यत सवित्सवेद्यवर्जितम् ॥ ७ ॥

इत्यापय ॥ तस्त्वानरोक्तयाबाधिभूतब्रह्मन्त्वयोधेनपप्य ॥ अनेतिसबोधने ॥ १ ॥ नजीभ्यनेभाषणपाठानिभित्तरानायाधिभिनर्थाह्यते ॥ नरुभ्यनेकुम्भ्यादिभि ॥ ४ ॥ त

स्तरशत्रु साधारणजतुरारीरेषियद्विस्त्यासयापिनपरितप्यसेकपुनरुत्तमभारैरदुत्तुरेणान्यय ॥ ५ ॥ यद्विभाबनाज्जनुनपरितप्यतेतत्सतासामान्यरूपैर्कानिर्दिशेषुपुनसवि

शयम् ॥ आपेतस्वभिभतिषयनमसगतम् ॥ द्वितीयेतथाप्यजनुनपरितप्यतेत्यान्यतिकपरितापोच्छेदवधनमयुक्तमित्यारायेनरय पूच्छति ॥ मनश्चति ॥ मनोबुद्ध्यादिसवदैत

यस्यसापानद्विर्विशेषभाभानपूष्णचिन्मापमस्रसतासायान्यभिन्नित्वपाष्यतेतदनमनस्वीमनआदिसवधिशोपवात्प्रसवात्साधेश्वरहस्यय ॥ ६ ॥ नाभपवचबाधोत्तरपरिशिटनि

शिशयमिनिशतस्रकटिकसविशयमितिवाचिभजयस्रसतासायान्यमुक्तैर्कनुसर्षवीश्वरभाषेमुक्तैश्चयदनुत्पूनससहृद्ययमानसम्भाषतेवोक्तनेवजगतस्तन्म ॥

नपनुत्तरेश्विनगतकश्चिद्दराधृत्याराप्यनवतिष्ठ समपस ॥ यदिति ॥ आदितैतजापास्त्वमसर्मकाटे ॥ विभिरुद्विष्टुभिप्रमलपयो ॥ षड्विस्त्रेयधर्वाजिततुरीयतायाय ॥ ७ ॥

स्थितमेवकंठचामीकरवद्वेधेनाजितम् ॥ ८ ॥ तदेवविद्यदादिकार्थानुरस्युतंतद्विभूतितयोपवर्णयतेसावार्स्यप्रदर्शनायेत्याह ॥ तदित्यादिना ॥ ९ ॥ तत्तयारसर्गेद्वियतया ॥ नेत्रे
 चक्षुरिदिये ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ अहंकृत्याअहकारतया ॥ सविदिवुद्धौ ॥ सविस्वाबुद्धितया ॥ १३ ॥ १४ ॥ चेतनेचतुर्विधभूतेषु ॥ १५ ॥ तत्रविशेषाकारसन्तार्थित
 देवेत्याह ॥ अमरेष्विति ॥ १६ ॥ कालस्यकमेयुगसवसरत्यादिभेदे ॥ क्रताविस्वाहितसपच ॥ १७ ॥ नियमेननियतितया ॥ १८ ॥ १९ ॥ बाल्येनेत्यादयोभावप्रधाननि
 तस्यवंगतमाद्यंतरहितंस्थितमार्जितम् ॥ सतासामान्यमखिलं वस्तुतन्मिहोच्यते ॥ ८ ॥ तत्स्थितंखतयाव्योषिशब्देशब्दतयास्थितम् ॥
 स्वशींस्थितंस्पर्शतयात्वचितत्वकयास्थितम् ॥ ९ ॥ रसेलीनंरसतयारसनायांतुततया ॥ रूपेरूपतयाहृदंनेत्रेलीनंचदकया ॥ १० ॥ घ्राण
 घ्राणतयाहृदंभ्रंघंतयोदितम् ॥ पुष्टंकायतयाकायेभूमावपिचभूतया ॥ ११ ॥ पयस्तयाचपयसिवायौवायुतयास्थितम् ॥ तंजस्तया
 तेजसिचबुद्धौबुद्धितयागतम् ॥ १२ ॥ मनस्तयामनस्यंतरहंकृत्याप्यहंकृतौ ॥ रूढंसंविदिसंविद्याचित्तयोस्थितम् ॥ १३ ॥ वक्षे
 वक्षतयालक्षप्रदपटतयोदितम् ॥ घटेघटतयारूढंघटेघटतयोस्थितम् ॥ १४ ॥ स्यावरेस्थ्यावरत्वेनजंगमत्वेनजंगमे ॥ पाषाणत्वेनपाषा
 णेचंतनत्वेनचेतने ॥ १५ ॥ अमरेष्वमरत्वेनरत्वेनरेषुच ॥ तिर्यकेनचतिर्यक्षुक्रिमित्वंनक्रिमिस्थितौ ॥ १६ ॥ कालकमेकालतयाक्र
 तात्कृतयातया ॥ नृदिक्षणनिमेषादौसंस्थितस्तत्तयाविभुः ॥ १७ ॥ शुक्लेशुक्लतयाजातंक्रणोक्रणतयास्थितम् ॥ क्रियासुरसंपदंरूपेण
 नियतौनियमेनच ॥ १८ ॥ सांस्थितःसांस्थितौस्थित्यानाशेनाशतयास्थितः ॥ उत्पत्तिरूपेणोत्पत्तावास्थितःपरमेश्वरः ॥ १९ ॥ बाल्येनवा
 ल्यविश्रांतोयौवनेयौवनेनच ॥ जरसाचजराहूपमरणेपरणेनच ॥ २० ॥ इति सर्वपदार्थानामभिन्नःपरमेश्वरः ॥ कश्चो लसीकरोर्मीणाम
 ध्याविवपयोभरः ॥ २१ ॥ नानातैषांत्वसत्यैवसत्येनानेनचैवहि ॥ कल्पिताचिस्त्वभावेनवेतालःशिशुनायथा ॥ २२ ॥ सर्वत्रसांस्थितिमता
 विगतामयेनव्याप्तमयेदमखिलंविधैर्विलासैः ॥ चिद्रूपिणैवकलनाकलितामनेतिमत्वापशांतमतिरास्वसुरखंमहात्मन् ॥ २३ ॥ ॥ श्री
 वाल्मीकिरुवाच ॥ ॥ इत्युक्तवत्यथमुनौदिवसोजगामसायांतनायविधयस्तमिनोजगाम ॥ आतुंसमाकृतनमस्करणाजगामश्यामा
 क्षपरविकरैश्चसहाजगाम ॥ २४ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० विभूतियोगोपदेशोनामषष्ठितमःसर्गः ॥ ६० ॥ दिवसः ॥ १६ ॥
 देशाः ॥ २० ॥ पयोभरोजलसामान्यमिव ॥ २१ ॥ कथमयमेवैकोनानत्वेनस्थितइतिचेस्याज्ञानायातिकल्पनयैवभवस्तुतइत्याह ॥ नानातेति ॥ २२ ॥ हेमहात्मनसर्वत्र
 सस्थितिमताच्चिद्रूपिणामयाआत्मनात्वेनैवेयजगत्कलनाकलितकल्पिता इदमखिलमयैवविधैर्विलासैर्व्याप्तमभैवेयविभूतिर्नमहातिरिक्तोकिंचिदस्तीतिमत्वाउपशातामति
 र्यस्यतयाभूतआत्यस्यमहिम्नातिष्ठेत्यर्थाः ॥ २३ ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम० तत्स्यर्षपकाशेनिर्वाणप्रकरणेपू० षाटितमःसर्गः ॥ ६० ॥ ॥ ७ ॥

नृपयथाभ्यन्तेपुनःप्राप्तयामासासमजगत् ॥ सर्वप्रजादिरोधेनयात्यासर्वस्यसंभवः ॥ १ ॥ यदिसर्वजगत्समात्मन स्वप्रसदृशित्वातिकस्मिन्विपुलिस्तीर्हिब्रह्माविदशास्त्वभवन्तीति
 रित्यवभासत असद्वारिदृशानुनस्वमनुजम् किनुददतरान्त्यइत्येवभासतइतिवैषम्येकोहेतु नशदीर्घकालानुदृश्यात्साकस्यधाभातीतितसमाधानयुक्तम् ॥ ब्रह्मादीनापराधं
 यापुयागतोषिषिकाटससारानुदृश्यासत्यातावाक्याधिक्यापत्तेरित्याशयेतरामभूच्छति ॥ यथेतिब्रह्माभ्याम् ॥ १ ॥ अस्माकस्यसाकमेवप्रपञ्चेदतर सस्यतप्रत्यय-कथमुपि
 तानपयजानीतिमत्वर्थ ॥ २ ॥ अथाधिगच्छितानुदृशितेरवसत्यातायमवाक्येहेतुर्नराधिगच्छितानुदृशितिरित्याशयेनबसिष्ठसमाधत्ते ॥ अस्मदिति ॥ यथायपद्यज-पूषमुपासकाव
 स्योभासतश्चज्ञानाभावात्स्यप्रभापनेस्तानीतन-पूर्वसार्हवानीमस्मदनुभूयमानसार्गवदेवआसमताच्छुर्धिपभूतपामलसूणजीवयतिभासात्सास्यएवाभासितयापिसाधित

॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ यथाम्नाकमुनेस्वप्नपुरपत्तनमद्वलम् ॥ तथैवपयजानीनायदिदेहपरिग्रहः ॥ १ ॥ तथैवेदंशसंजातयदिसर्वंभस
 न्यम् ॥ तदस्माकददतरान्त्यय कथमुपिथत ॥ २ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ अस्मत्सर्गवदाभातिपूर्वसर्गं प्रजापते ॥ आजीवयति
 भासात्वाविपतेनतुवाक्त्व ॥ ३ ॥ सर्वगतवाचितेसर्वजीव सर्वत्रसस्ति ॥ सात्वास्यगदर्शनोत्थास्यभ्यदर्शननाशिनी ॥ ४ ॥ स्वप्ना
 मप्रतिभासोत्थयएप्रसमुपस्थित ॥ अहंताप्रत्ययैकामासएवातिदृश्विति ॥ ५ ॥ स्वप्नेक्षिप्रविनाशित्वयथापुंसानदृश्यते ॥ सर्वस्वने
 तयैवतद्वस्त्रणामिहलक्ष्यते ॥ ६ ॥ स्वप्नोपयुरुपस्थास्यप्रतिभासस्ययोभवेत् ॥ रामास्मदादिसर्वात्माभवेत्तादृशएवच ॥ ७ ॥ यत्स्वप्नपु
 रुषाज्जाततत्स्वप्नपुरुषात्मकम् ॥ भवतीत्यनुभूतैरिष्यद्दीजतत्फलवया ॥ ८ ॥

स्यतत्त्वज्ञानवाधितत्वादास्तथान्वियते ॥ १ ॥ यावद्ब्रह्मज्ञानतावच्छिते सर्वगतत्वात्सर्वजीवोभवति सर्वेषामवसति सत्येवभवति सात्वास्यप्रदर्शनविरोध्याज्ञानोत्थास्यभ्यदर्शनेनमदृ
 शीलरस्यस्तथाधिपेत्यर्थ ॥ २ ॥ अतएवास्त्यप्रभापनेस्तत्त्वज्ञानवाधित स्वभास-येकव-भ्यप्रदर्शनासोय-समुपस्थित-स-अज्ञात्सवा-यहताप्रत्ययेनकालाएकीभूतव्यभक्ति
 दृशस्ति ॥ ३ ॥ तर्हिप्रभापनिक स्वकचितप्रपञ्चन्यदव्यवोधेनक्षिप्रविनाशितानुभूयतइति श्लोककहादृष्टेनप्रतिषेधयानित्यप्रायेनाह ॥ स्वमेदति ॥ यथासुप्तमुसात्वा
 मभागापत्कर्मनिबद्धत्वात्समेषिषयमानमपिक्षिप्रविनाशितानुदृश्यतेतथासुप्तविषयअगत्यापन्नक्षणोत्पन्नकानासिद्धविनाशित्वाद्येपनिषधोक्तव्यतद्वत्यर्थ ॥ ६ ॥ हेरामअस्य
 सुप्तमुपस्थयतिभासस्यमदीतरयपसिद्ध स्वम-अस्त्यवार्तिवर्षकीषकालात्सायादृशाऽभापयततमवाहक्यदस्येवजोष्यत्वात्पत्तेरपिप्रादृशएवभवेदित्यर्थः ॥ ७ ॥ अस्तुतदृश-कत
 तलयाह ॥ यदिति ॥ यथातस्यावादेहीअभेदतजल्पवृक्षकलात्कल्पनार्पणतत्त्वत्वेनतद्वित्यर्थः ॥ ८ ॥ अस्तुतदृश-कत

अस्त्वेतन्तोषिकतयाह ॥ असत्यमेवेति ॥ असत्येनमनःपुरेणयत्ताभ्यतेतसस्यमेवेति सिद्धमतेऽजन्तरेऽस्वर्गनरकायार्थक्रियासमाधिपदानसत्यत्वभावनपुमानस्य ॥ १० ॥ किञ्चात्मदादीनामपिस्वामसर्गादियद्भासतेतत्तदानीदृश्यत्ययमेवभवतिनभिध्यावुद्धिसदादृश्यतेनतावतास्यस
येनहेतुनानयुक्तेनेहेतुनादृश्यमितमपिपरित्याज्यम् ॥ १० ॥ किञ्चात्मदादीनामपिस्वामसर्गादियद्भासतेतत्तदानीदृश्यत्ययमेवभवतिनभिध्यावुद्धिसदादृश्यतेनतावतास्यस
त्येतस्यार्थः ॥ अभ्यर्थेत्यथापत्यस्वसर्गस्यदीर्घकालस्थायित्वमिदसर्वभूकम् वस्तुतस्तुतस्यैर्धर्मपिहृदिस्यर्धैर्धर्मवदत्पक्रांतिपिसभवतीत्याह ॥ निमेषमात्रदिति ॥ वार्पि
कपुरदवमदृद्धपौरअयथाजापत्यसर्गस्यम् ॥ ११ ॥ प्रजापतेरिदसर्वेषामपिस्वत्यमेतदानीदीपप्रपचताप्रत्ययोस्येवेत्याह ॥ शुदीर्षते ॥ १२ ॥ चिददीनप्रसिद्धिकत्वह

असत्यमेवतद्विद्विदसत्येनसाध्यते ॥ असत्येर्धर्मसमर्थपिनयुक्तंभावनंपनम् ॥ ९ ॥ येनतेनपरित्याज्यमसद्भावनभावनम् ॥ दृष्टप्रत्य
थितंस्वप्नपुरपाद्यत्समुत्थितम् ॥ १० ॥ भवत्यात्मनिसर्गादिदृष्टप्रत्ययमेवतत् ॥ निमेषमात्रःपौरोधसर्गस्वप्नःपुरश्चस्थितः ॥ ११ ॥ तस्मिन्नि
मेषुर्वास्मिन्कल्पनापरिकल्प्यते ॥ शुदीर्षस्वप्नद्वोयंयथादेतिप्रजापतेः ॥ १२ ॥ सर्गात्थःसर्वभूतानांप्रत्यकमुदितस्तथा ॥ चित्तव
स्वैवभावेनसर्गवर्णपरंपरा ॥ १३ ॥ स्फुरत्यंभोद्भवत्वेनयथावर्त्तवित्तैः ॥ यथास्वप्नात्मिकैवयंसर्गालम्भानंवास्तर्वा ॥ १४ ॥ तदासं
भवर्तद्वैतत्यदंप्रलयंगतम् ॥ यथाथायादृशंदृष्टंतादृशिविद्यतेतथा ॥ १५ ॥ नहिपर्यनुयाकृत्याःस्वप्नविभ्रमरीतयः ॥ नतदस्तिजगत्य
स्मिन्यन्नसंभवतिभ्रमे ॥ १६ ॥ विचित्रासिपुलकेपुष्टश्चतेवस्तुदृष्टयः ॥ जलमध्यज्वलत्यग्निपर्याय्यौवडवानलः ॥ १७ ॥ नगराण्यंयं
रेसंतिथथावैमानिकाश्रयाः ॥ शिलास्वजानिजायंतेहेमाद्रावैवपादपाः ॥ १८ ॥ एकांतिसर्वपुण्यानिसंतिक्लृप्ततरौयथा ॥ शिलाःफलं
तिफलिवद्यथारत्नगुरुच्छकाः ॥ १९ ॥ शिलांतःप्राणिनःसंतिभेकाइवशिलांतरे ॥ दृष्ट्वावारिनिर्घातिचंद्रकांतोपलादिव ॥ २० ॥ निमेष
ेणपद्योयानिपदतांस्वापसंविति ॥ असत्यमपिबुध्येतस्वप्नेस्वप्नरणांयथा ॥ २१ ॥

पदप्रत्ययमित्यालेपयोऽजकतच्चोभयत्रापिसमानमित्याशयेनाह ॥ चित्तत्वस्येति ॥ १३ ॥ १४ ॥ तयाजापत्यपदसर्गादिसहितप्रलयगतमत्यंतासंदेहेतिनिरोधोन्नचोत्सिर्न
वक्रोन्नचसाधक नमुमुक्षुर्नैवमुक्तिरित्येपापरमाथर्तेर्नैदमसिद्धश्रुतिवचनसभवतीत्यर्थः ॥ नन्वत्यांतासंदेहेत्कथंयव्यवहारोर्दामितिचेत्तथादृष्टत्वादेवनायपर्यनुयोऽयमस्तीत्या
ह ॥ यथाथेति ॥ १५ ॥ अज्ञानस्यापठितपदनासामर्थ्यादपिनपर्यनुयोऽयतेत्याह ॥ नतदिति ॥ १६ ॥ असंभावितानावहूनाजगतिदर्शनमुदाहरति ॥ विचित्रादित्यादिना
॥ १७ ॥ हेमाद्रौनिर्मितिके ॥ १८ ॥ एकांतैकदेशेसर्वणिपुण्यानिव्युपकलभूतान्यभिजालपितवस्तूनि ॥ पुण्यानीतिपादेनस्य
दम् ॥ यथाशब्दासर्वेशोदाहरणार्थाः ॥ फलिवडक्षवत् ॥ रत्नगुरुच्छकाश्रितामणिगुच्छाः ॥ १९ ॥ २० ॥ स्वापसंवितिस्वप्ने ॥ २१ ॥

स्थणीयराजिनी ॥ २१ ॥ २३ ॥ नकलतिनास्यते ॥ यथाभोस्यत्परां प्रलम्बयन् प्रपद्य सत्योस्तु भोगा शाश्वता सन्तु नियते भज्यन्ती वेदाश्रयभाणीभवन्तु इत्यादीनां
 प्रपद्यसत्यसकल्याणीश्चिन्तान्मपिनफलदीत्यर्थ ॥ १४ ॥ असमथा असमाहितसाम्प्रथमिचिप्रारभविभया शबरगाधर्षादिभाषाविलासैर्दृष्टान्त्यन्वय ॥ २५ ॥ देशेरे
 न्नादीचन्द्रयदशिकत्यादय कालभ्रंत्सतिक्रमभ कदधरयोमप्रमयोगादिक्रमपार्श्वपर्यायपर्यायद्वयैर्मणिभि सधरणीये चिसाधमदायनुभवेशैभ्यजातासोनेविधिप्रारमधिभ
 नटादस्य ॥ २६ ॥ सत्यभ्यदवायाक्रियासंभयोपपत्तयाधिपारदादितिपूर्वोक्तान्वय ॥ इशानीमसभोप्यज्ज्वाहारादि भाषीसभाप्रीतिसभउपपद्यते ॥ २७ ॥ एव
 न्तर्नासभाषितर्कय स्वमविभमन्वलेपरमवोधेयासंभभ सरसिद्वयेरूपयधिभ्यारयेभधर्मीत्यय ॥ एवमभाष्यनादर्शनसत्यार्कधिवल्लिजगदात्मनादशनेनसत्यार्क
 आकस्मिकजलंभ्रांभिप्रियतेभूतागयया॥वितानमिबलवेवारितिवृत्तिस्रणदीयया॥२२॥उडीयतेशिला स्थूला पक्षवतोयथाद्वय ॥ शि
 लतन्नाप्यतेसर्वननुर्धितामणेरिव ॥ २३॥ चितितानिफलत्याशुदेवांपानांतरैश्चिव ॥ तान्येवनकलत्याशुमहादीनाचराधव ॥ २४ ॥
 अचतनोपिपुरतंकमयन्नुमानिव ॥ एवमायाज्जपान्येवविचिप्रारंभविभ्रमा ॥ २५ ॥ इहा गभरगाधवविलासैरप्यसमवा ॥ देश
 कालक्रियाद्वयरत्नस धरणीयजा ॥ २६ ॥ अयांघवजंजिताअनता सत्यसमवा ॥ असमव समवोयमपिभाष्युपपद्यते ॥ २७ ॥
 सप्तवोऽसमव मन्यकृसिद्धयेस्वप्रविभ्रम ॥ नतदस्तिनयस्त्यनतदस्तिनयन्वया ॥ २८ ॥ सर्वसर्वेणसर्वेप्रसन्नैसर्गाभिधानके ॥ स्व
 नेनिमप्रधीर्जतु पश्यतिस्थिरतायया ॥ २९ ॥ सर्गस्वप्रमप्रुद्धि पश्यतिस्थिरतायया ॥ भ्रमाद्भुमांतरंगान्द्वन्वभ्रात्स्वभ्रांतरवजन् ॥ अ
 तिस्थिरमत्यभातिहज्जीवोविमुद्यति ॥ ३० ॥ भ्रान्तरभ्रान्तिपातदोपात्संभ्राशुवन्मुग्धवृग् प्रयाति ॥ मोहययापातमयैकरूपज्विव
 जयासद्यतिपातमुद ॥ ३१ ॥ ॥ इ वांवांदंभोनिंपू० जगत्स्वप्रफयननामएकपठितम सर्ग ॥ ६१ ॥ ॥ ७१ ॥ ॥
 ॥ द्रावसिष्ठउवाच ॥ ॥ अत्ररापववद्व्येहमितिहासमिभ्रष्टु ॥ यदुक्तकस्यचिदिदो किंचिन्मनशाखिन ॥ १ ॥ आसीत्कश्चिन्म
 शक्तिस्तु समाप्यभ्यासतत्पर ॥ नित्यंस्वप्यवहारेणक्षिपयत्यखिलदिनम् ॥ २ ॥
 धरलीनिकलितमित्याह ॥ नतदिति ॥ २८ ॥ २९ ॥ १० ॥ यथागुणधोयम न्यप्रगुनिपातपतीतिभ्यचनिपातसत्यानिधात्समोहरोपाच्छूपाच्छूनांतरप्रयातितयासदनी
 पातपतीतिवद्यतिगतागारायस्यारुद्रोजीव पातमपनयाएककथनमगवन्मध्यैर्निर्गमनमल्लियप्रतयाविभोहोवैर्गारिगतमपदेशमप्रयातीत्यर्थः ॥ २१ ॥ ॥ इति श्रीवारासि
 धमंतारपप्रकाशानिंपू० एकपठितम सम ॥ ६१ ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ विधिप्रधासनायोगान्दानोद्देशमिभिभमम् ॥ षण्यतेजीवटाख्यानेक्तिस्तुमानसचेष्टितम्
 ॥ १ ॥ अथअसिप्यपागुधोतराणच्छान्तिधर्षितेयोउत्तराणभूतिभित्तिसुपुरासम् ॥ यदुक्तसप्यम् ॥ १ ॥ नदार्थातिदातिशैरान्यविसयन्योक्तिस्तु परिक्राट् ॥ स्वप्यवह
 रत्स्वभाष्येविधयप्रधाननारिप्यवहारेण ॥ २ ॥

सभाधिश्चित्तस्य ध्येयाकारदाट्येनपूर्वस्वरूपशून्यत्वापादनंतदेवार्थमाचनिर्भासस्वरूपशून्यनिवसभाधिरितिपतजलिष्यन्नार ॥ तदभ्यासनशुद्धपुष्पासनान्धास्यध २ ॥ अनु
 जलवीचितामिव ॥ ३ ॥ एकधीरेकाधचित्त ॥ ४ ॥ सामान्यजनाशास्त्रसस्कारहीनास्तद्वृत्तितानिचितचेदानुसारितम् ॥ ५ ॥ नरातरयधिधर्मानियचित्तपामरपुरुषातररूप
 यथाअनुभावत्तनेकतेप्रक्तनप्रवाहस्पदस्यसमसस्थानस्यचसत्यागमात्रेणनाभ्याकारमावर्तय्यरूपातरेणतिष्ठतिदत्त ॥ ६ ॥ तन्ननांतरीयकीनामकल्पनामाह ॥ तेनेति ॥ ७ ॥
 ॥ ८ ॥ हृदयेततः ॥ ९ ॥ पार्थिव्ययने सत्कर्मिष्ठानैश्चतुर्दिगत्सतुटनपृथक्जनचरित्रेण ॥ १० ॥ अहृद्यपिपरिनिष्ठयाश्रातदतिरेषः ॥ अतःसस्कारात्मनालीनाव्यवहृत्तिर्य

समाध्यभ्यासशुद्धंतस्यचित्तक्षणेनयत् ॥ चित्तयत्याशुतद्भावंगच्छत्यद्विवचीचिताम् ॥ ३ ॥ कदाचित्ससमाधानविरतोतिष्ठेकधीः ॥
 किंचित्संचित्तयामासस्वाप्सनस्यःक्रियाकमम् ॥ ४ ॥ तस्यंचित्तयतोजाताप्रतिभेयमितिस्वतः ॥ भावयाभ्याशुलीलाभ्यसामान्यजनवृ
 त्तिताम् ॥ ५ ॥ इतिसंचित्तचेतोस्यस्थितिकंचित्तारंतरम् ॥ स्पंदसंस्थानसंत्यागमात्रेणावर्तनेद्विव ॥ ६ ॥ तेनचित्तनरेणायकतनामा
 लवांछया ॥ जीवटोस्मातिसहसाकाकतालीयवस्थितम् ॥ ७ ॥ जीवटोविजहाराथसस्वप्नुरुपश्चिरम् ॥ स्वप्ननिर्माणनगरेकस्मिंश्चि
 त्तुरवीधिषु ॥ ८ ॥ तत्रपानंपर्षामतोभृंगःपद्मरसंयथा ॥ लीलयेवदहृदहृष्टःसुष्यापपननिद्रया ॥ ९ ॥ स्वप्नददर्शविप्रत्वंपाठानुष्ठानतुष्टिम
 न् ॥ प्रतिभामात्रसंपन्नांचित्तेदेशांतराभिवत् ॥ १० ॥ कदाचित्सद्विजश्रेष्ठस्त्वहृद्व्यापारनिष्ठया ॥ सुष्यापांतव्यंवहृत्तिर्वीजतायामिवदु
 मः ॥ ११ ॥ द्विजोपश्वत्स्वयंस्वप्नेसांपंतत्वमथात्मनि ॥ ससांपंतःकताहारःकदाचिद्वननिद्रया ॥ १२ ॥ अपश्वद्राजतांस्रप्नेककुड्वल्य
 पालिनीम् ॥ लालितांभोगपूगेनपुष्पोषणलतामिव ॥ १३ ॥ सकदाचिन्पुःस्वस्थःसुष्यापास्तामितेहितः ॥ पुराभाविनिजाचारःस्वकार्य
 निवकारणे ॥ १४ ॥ अपश्वत्स्वात्मनिस्वप्नेसुरशीत्वमनिदितम् ॥ वक्षकाशरसोह्यासोमंजरीत्वमिवोदितम् ॥ १५ ॥ सामुरखोरतिश्रां
 तानिद्रांगाढामुपगता ॥ मृगोत्वमरमनिस्वैरभावर्तत्वभिवांबुता ॥ १६ ॥

स्य ॥ यथावीजतायाद्भूर्भोगंतविवटपरिसस्कारआस्तोदत्त ॥ ११ ॥ सांपंतत्वमाहलिकराजताम् ॥ १२ ॥ कताहारोभुक्तवान्स्वसुषोषननिद्रयाराजतासाधाय्य ककुभ्रमार
 दिशावलपानिपालयितुशीलयस्यास्तथाविधाम् ॥ १३ ॥ पुरोआर्वाफलदानायोपस्थितोनिजःस्वीयःरुपासकिरूपआचारोयस्य ॥ स्यकार्यवक्षसादि ॥ कारणोर्वाजे ॥ १४ ॥
 बहुपुरुषसभोगेयानिदित्तसुरशीत्वमप्रारत्सम् ॥ रतेह्योसेचेनलकल्पनयोक्तिर्लक्षणयावक्षजीवोक्तिर्वा ॥ १५ ॥ मृगिनयनसौंदर्याभिज्ञापवासानयामृगोत्वमपश्यद्विच्यनुकृप्य
 ने ॥ अबुताअंबुसाभ्यावस्था ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ त्रिस्थासमशरंमस्तिनेतिविश्वानामपत्याह ॥ त्रिपथरति ॥ चिन्नास्यदृष्टशुभस्कारप्राद्विन्नासितिसस्कारोस्त्वतिषारसमस्याप्यवर्तनाद्विस्थाशय ॥ १८ ॥ तना
 पथुशसिकेवराष्ट्रावपुष ॥ वनेदीनामनेमसिद्धतापुष्टिमिषविलसनरीला ॥ १९ ॥ सास्नाकषिकाळमर सधिरयाशासिधैतभेननिद्राजहतीसुगुमिदनुभूपवीजातस्था
 याभाभ्यङ्गराकारायाधियोक्षयमिषलक्षपस्यासधाविधयासमोनुस्थ्याधियायमराकारोद्वेसस्कारपाआत्मानममरमपस्यदित्यप्य ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ कौमुम
 मधुमकरक्षपौदनिरोप ॥ २१ ॥ अशनीअत्यासक सर्षपिससनालगोलासलम ॥ २४ ॥ पदभ्यधिसितम् ॥ जृम्भोवधेते ॥ २५ ॥ तेनगजेनसाधमराधितानलिर्नामिर्द्वै
 साधगालोलनपनाकदाधिनिद्रयाहता ॥ स्वनेदरीवह्रीत्वस्वाभ्यासाहृदनात्मनि ॥ १७ ॥ तिर्यञ्जोपिप्रपस्यतिस्वप्नचितस्वभावत ॥
 हृदानांचश्रुतानांचचतस्मरणमक्षतम् ॥ १८ ॥ साधभुवलयतापुष्पफलपहवशातिनी ॥ वनेदीवनांपानलतागृहविलासिनी ॥ १९ ॥
 धीजातस्थांकुत्काररूपयेहाधिक्रदया ॥ सापश्रुदतसावित्यासुद्रलवनमात्मन ॥ २० ॥ कंचिकालसुगुमस्यकलयजहतांपना
 म् ॥ अनुभूयददर्शयस्वात्मानंअमरंस्थिरम् ॥ २१ ॥ पदपदोविजहारायवनेवनलतास्वसौ ॥ पद्मिनीपुष्पुह्लासुतरुणाधिववह्रम
 ॥ २२ ॥ त्रिधाधिंयाधरस्वावुरसवल्कौसुममधु ॥ अमत्कुसुमसपासुमुकावह्रीविलासिपु ॥ २३ ॥ सधभुवसरोजिन्याव्यसनीधिसना
 लया ॥ क्वचिद्वरतित्येतित्येतोजहमन्तरपि ॥ २४ ॥ तामाजगामनलिर्नीपरिलोलयितुगज ॥ रम्यवसुक्षयायवमूढानांजृभतेपदम्
 ॥ २५ ॥ नलिनीमर्दितासैवसमंतनसपदपद ॥ गतोदतांतर्धीहिरिवचूर्णत्वमाचर्यौ ॥ २६ ॥ अमरोवारणालांकादारणालोकभावना
 त् ॥ ददर्शात्मानमामोदमत्तहस्तितयोदितम् ॥ २७ ॥ शुक्सागरगंभीरिगजस्वतेपपातह ॥ तमोपनपनेशून्येसंसारहृवजीवक ॥ २८ ॥
 धभुववह्रभोराशोभहापरथलंतक ॥ सुदामदयलक्षीधोपूर्णातीवनिशाचर ॥ २९ ॥ कदाचिदसिनिर्क्रिशाच्छिन्नसास्तमुपाचर्यौ ॥
 विवेकानिलनिर्द्वन्द्वरूपाजविह्ववात्मनि ॥ ३० ॥

धनेनलनसमधपदपदशेगअस्यदंतगतं सस्यसजपकण्णमीहिरिषधम्याणाभ्युत्पत्तमाचर्यौ ॥ २६ ॥ धारकस्यालोकादपठोकेनाधारणस्यालोकात्पतदस्यालोकाकारस्त
 प्राधानात्सानपत्तद्विस्तिपायवक्रिषवपन्तदर्या ॥ २७ ॥ सगजस्वताहृतिपकनिर्गतगर्भे पनेभ्यःशस्वलादिषधेभ्योपिपनेकठोरससारकीषकद्वपारधस्यदु लान्यननुभनप
 ॥ २८ ॥ निराशादसुकारावपि ॥ २९ ॥ एककाश्चिरुपस्थिनेनिराशापुञ्जेभरतीतिनिराशाश्च सन्निधिभिर्दीपस्यद्विर्नर्ततास्वराशोर्गुलिभ्यानिर्दिशताकपाधिकालाभिश्चच्छिन्न
 सप्तसप्तसुमुपाचर्यौ ॥ कीर्तनीधोप्याधिर्द्वैप्यभिधानद्व ॥ ३० ॥

गजघटानाहलिसमूहानाकुम्भस्थलापेभ्यउच्चलितानुईनान् ॥ अभ्यासाच्चिरपरीशीलनसस्कारान् ॥ अत्युद्धयनदर्शनसंस्कारोद्वेगितादित्याशयः ॥ ३१ ॥ पुन पूर्ववासनये
 ल्यर्थः ॥ अर्धोचिनःअन्नस्य ॥ शेषपटीननुकर्तारि नलोकेतिनिषेधात् ॥ ३२ ॥ सचिन्त्यादर्शननदुद्धोषितवासनयेतिधावत् ॥ ३३ ॥ योनिव्यन्यासुसङ्घटनित्युक्तया हस
 पक्षवनेभूत्वापिप्यकच्छेदवारण. हरिणादेहपत्रादाचित्यादिभक्षमाणदृशाअतरालेषचारणीतजन्मानिजातानीतिगम्यते ॥ तथाचारोक्तहंसजन्मद्वयानतरंरुद्रागतःससार
 शतपयंतंरुद्रःसोहंप्यवस्थितदतिवदप्यति ॥ सकदाचित्युनहंसजन्मप्राप्तोऽप्येहंसैःसगतोविजहारेत्यर्थः ॥ ३४ ॥ तत्रहंससंसदिब्रह्महंसगुणाकारादिवर्णनश्रवणात्सशब्दान्नाम
 सहिततदकारार्थवतीचेतिद्वेषाभिप्रासाहसात्मिकासावित्आहमपीदशोब्राह्महंस स्यामितिवासनानावतस्मिन्जन्मनिनस्यहंसभूतस्यास्यभिक्षुमनसःप्राग्वर्णिनाहरसस्थर्वाहिवत्

पशुभ्याजघटाकुम्भस्थलाप्रोच्चलितानलान् ॥ गंडस्थभ्रमराभ्यासाद्जोभूयुप्यभूदलिः ॥ ३१ ॥ सेवमानोवनलतांपुनरायात्सपद्वि
 नीम् ॥ दुस्त्यजोहिदुरभ्यासोवासनानामबोधिनः ॥ ३२ ॥ तत्रहस्तिखुराकांतःपुनःसंचूर्णतांययौ ॥ पार्थस्यहंससंवित्रयावभूवकलहंस
 कः ॥ ३३ ॥ कलहंसश्चिरतरंयोनिव्यन्यासुसङ्घटन् ॥ कदाचिदुद्धुभिहंसैःसंगतोविजहारह ॥ ३४ ॥ ब्राह्महंसात्मिकासंवित्रयावार्थवर्ती
 मनाक् ॥ तत्रपुष्टस्यतस्यांतःप्रागंडरसर्वाहिवत् ॥ ३५ ॥ सतच्चिंतांचरन्हतोहदंभ्याधिपुणाहतः ॥ तस्मिंविश्यनुसंधानाज्जातःपद्यजसार
 सः ॥ ३६ ॥ तत्रातिसंततविवेकवतोविलासैःसंबोधितोविगतलौकिकवस्तुहाष्टिः ॥ मुक्तःस्थितो ननुयुगांतविधौविदेहमुक्तेनतेनाकिमुभा
 विविभाव्यमेतत् ॥ ३७ ॥ इत्याधवांवा०द०मोक्षोपायेषुनि०पू०जीवटोपाख्यानेस्वप्नशतरुद्रीचंभिक्षुसंसारोदाहरणानामद्विषष्टि
 तमःसर्गः ॥ ६२ ॥ ॥ ७४ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ सकदाचिददशाश्वरुद्रंरुद्रपुरस्वगः ॥ वैरिंचनलिनानाललीलाभाभेनलीलया ॥ १ ॥

पुटापनीभूतेत्यर्थः ॥ ३५ ॥ सतब्राह्महसचिन्तामेवदत्तवरन्नावर्धयन्त्याधिपुणाभिहतोमनःपद्याजस्यसारसोलक्षणायाहसावाहनमित्यर्थः ॥ ३६ ॥ तत्रतस्मिन्जन्मनिब्र
 ह्मलोकेचअतिशयेनसततौर्वेकवतःप्रजापतेर्वेदेकवैराभ्यतत्त्वज्ञानायुपदेशाविलोसैःसभ्यभ्योधितः अतएवविगतलौकिकवस्तुषुभोग्यवर्गेषुसारतदृष्टिर्नस्थानथाविधःसत्रमु
 क्तोजीवन्मुक्तोभूत्वास्थितः ॥ एवजीवतैवनिरतिशयानदमोक्षसुखेल०येसति ब्रह्मणासहतेसर्वसंप्रामेयतिसचरे परस्यतेकनात्मानःप्रविशतिपरपद्वितिश्रुतेयुगांतविधौद्विपरा
 धावसानब्रह्मणासहविदेहमुक्तेनतेनहंसेनाकिमधिकभाविताप्य एतत्सुधीर्भावाव्याचित्यम् ॥ उदतिवितर्के ॥ ज्ञानेनैहवसमूलनर्थनिवृत्तेनिरतिशयानदावाप्यश्रसपादित
 त्यानदतिरिक्तपुरुषार्थाभावाच्चास्यकृतकन्यत्वादित्यर्थः ॥ ३७ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तात्पर्य०नि०पू०द्विषष्टितमसर्गः ॥ ६२ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ रुद्रभूतेनतेनात्रपूदं
 देहपत्राधनम् ॥ तथाचशतरुद्रत्वमेकारम्यचेद्वयपर्यन्त ॥ १ ॥ सहसोलीलयाअनायासेनैववैरिचासनमलिनोनालेलीलाःकीडासह्याभेनपद्यजसामीप्यमुक्तिपदपात्रिबलेनेति
 यावत् ॥ कदाचित्तप्यजोनसहंरुद्रपुरगतेरुद्रदर्शः ॥ १ ॥

नयठरस्य प्राणयोगे भ्रूपादिषु दृग्गोक्तपदशानस्य ह्यसस्याहमिच्छराहभावनायाठर स्यादिति निश्चितापुद्धिरभूत् ॥ ननु नीदभ्युक्तस्यानिर्वासनस्य ह्यसस्यकथठरत्वस्य हा न
 द्राहनाभ्याघनदहत्यागनपुनाठरशरीरधारण्य ॥ यदितुं शरत्स्यप्रिअन्वभिरितिभ्यायेनतस्मानानेहोभोभ्यपाररथशेयाहर्तारधारण्यहोठराहआधधारण्यवर्णनस्यानुपयोग
 पक्षगाठ रुद्रस्यभरतपातद्वारस्यकर्षकलत्वायागाद्येतिषेधप्राह ॥ यन्निर्ब्रह्मदिति ॥ मायमुत्थोठरआनर्कनुपनिर्ब्रह्मवत्सत्साठरव्यपुक्तिः साचकर्मोपास्तिकलभावत्येष ॥ वे
 धोन्त्याहवानयोर्द्विभूतोर्द्विधाव ॥ २ ॥ मायेतज्जन्मार्तं किनुपारथयोपनीतयेच्छयायोगिबन्मानसदेहांतरकल्पनेनपूर्वदेहत्यागभाषयित्याशयेनाह ॥ रुद्रभूतवपुरिति
 ॥ १ ॥ गणकोटिपुगाह्रिषांशेदधेयप्राणाणपत्यपरुष्यतिपावत् ॥ ४ ॥ साठरव्यपुकोजगत्सहाराहिव्यापाराधिकाराभाषेयिज्ञानैश्वर्पादिनाप्रसिद्धठरसांन्यमस्त्येत्थारयेनाह ॥ ठ
 रदस्ति ॥ अनुत्तपज्ञानैश्वर्यमिच्छासंन्यदसिद्धठरर्षनत्वासांन्येन ॥ ५ ॥ स्वयमेवतिस्वमनस्येवोवाच ॥ ६ ॥ ७ ॥ आदितिस्तराणयातकोनियत ॥ अहंप्रथमप्राक्तनपर
 तपपुद्धिरभूत्सस्यरुद्रोहमितिनिश्चिता ॥ प्रतिशेषवदादर्शद्रागित्येवहिरिविचिता ॥ ३ ॥ रुद्रभूतवपुस्तत्रतनुत्वाजतामसौ ॥ गध पव
 नतांगच्छन्नुभक्तपकथया ॥ ३ ॥ सरुद्रं रुद्रभावनेविजहारययेच्छया ॥ तैसै शिवपुराचरिणणकोटिगिरिष्ठया ॥ ४ ॥ रुद्रस्त्वनुत्त
 मज्ञानवितासकतयातया ॥ स्वमंशेषवत्तांतमपश्यदाक्तनधिया ॥ ५ ॥ निरावरणविज्ञानवपु सभगवर्त्तदा ॥ उवाचस्वयमेकान्तं
 स्वस्त्रगतविस्मित ॥ ६ ॥ अहेनुचिन्नामायेतताविश्वविमोहिनी ॥ असत्येवापिसद्रूपामरुभूमिपुवारिवत् ॥ ७ ॥ इतिप्रथममाज्ञा
 तचिदाहचिन्तागत ॥ सवसपन्नसर्वज्ञगानादिविभावनात् ॥ ८ ॥ यदच्छयास्थितोजीवोभूततन्माधरंजित ॥ फस्मिअिदंभवत्स
 र्भिसुरसुभितोभित ॥ ९ ॥ तंनावयवयधेनयहि स्वैरविहारिणी ॥ त्वांतावितुलिताकारायदारन्येतिभावात् ॥ १० ॥ सर्वभावोपमर्दं
 नतदभ्यासवशात्तदा ॥ तानेवसान्वमूद्रिक्षुस्त्यकाण्यमननोदयम् ॥ ११ ॥

फाधिकस्तिभ्याश्चरेषु शरीरापययाश्चितानां ह्युत्सांभ्रजायेयेनिसगसकस्यवर्त्तितगतद्वयादीर्भमाज्ञातस्यरमित्यर्थ ॥ तादशासकप्योदेशाहसर्वसंपन्न सच्चिदशेसर्वसोत्तमशेोगम
 नादिभिभाग्भाष्यजानदस्यया ८ ॥ ततोपदच्छयाभ्यदिसभटिटाङ्गस्युत्तरेहोचिदाभासात्मनानुपवेशेभूतैः स्फुटैस्तन्मार्धं सूदनेश्वरीदेहेस्तावात्म्यससर्गाभ्यासेनतद्गतवासनवैशि
 र्दधेभिष्यपरदस्यकिन्त सन्शेषोभूत्याहस्यितरत्यर्थ ॥ सषष्ठीष्वऽनार्किकालाज्जन्मपररापनुभ्रमभक्तिसच्चिदसर्वीरायपसमाधिपादप्राप्तिभेतिष्ययेरसुभिन्नोभिस्तु परिवाह
 भवत् ॥ ११ ॥ आत्मज्ञानमप्यस्यतत्स्यरव्योहासवस्तनीरपरुषाह्यरेणभाषितनिरोपाभ्यासपादपेनपूर्वदेहेराल्यक्तिसारणशान्क्यस्रुद्धर्याति ॥ तेनेत्यादिना ॥ तेनाभिसुणाव
 द्यपरयाघनस्यैषेणस्युत्तरेहोहयवदानेहलयादानांलिगनेहोहयवदानायाप्येदियादीनां चषधेननिरोयेनबहिर्देवतादिविषयेष्विभ्यस्तस्ययथादीवसानसंपूजाहोतीजारभ्येतिशाबतऽअ
 नितुटिनाकाराभारभ्यनरराघतदभ्यासवशात्तान्बर्त्तितानसिद्धिठरस्यभाषेयमर्दनाश्वमूर्तिरिपरणान्य ॥ १० ॥ ११ ॥

जतिशुष्यतीत्यावत् ॥ १२ ॥ तस्यैवास्तिद्रस्याप्यशानीयमानसखेलनप्रवृत्तावनर्थापररोदयोभूदित्याह ॥ सदस्यादिना ॥ तेषुदेहेषुयोनियु ॥ जरठवासनइत्यनेनशानीयवा
सनादीथिल्येअनाथानर्थवासनोद्भवोऽवश्यभावीतिसूच्यते ॥ १३ ॥ तानेवसन्निमित्तप्रपचयति ॥ आत्मनीत्यादिना ॥ प्रावस्थोद्धनस्यअभावस्थानुद्धनस्यचविपर्यासैवंपरीत्ये
साध्येअभ्यासापाटादिवलवानेववासनाचयोवधतेउद्भवतिअन्यस्तिरोभावनीत्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ धर्मप्रचयसहितयाकामुकतया ॥ १६ ॥ लोचनपदेनन्यालोचनसौ
चमलकृतिश्रेतसियारूढासैवविजृम्भते ॥ वक्षीत्यजतिनैदाधीपातमप्यंजुमाधवम् ॥ १७ ॥ सभिक्षुर्जीर्विदोभूत्वाजंतुर्जरठवासनः ॥ तेषु
देहेषुवभ्रामरंशेव्विविपीलिका ॥ १८ ॥ आत्मनिद्विजभक्तवात्सोपस्यद्विजतामथ ॥ भावाभावविपर्यासैवलवानेववर्धते ॥ १९ ॥
सामंततामवापासौविप्रःसंतर्चिताम् ॥ सातत्येनरसःपीतःफलतामेतिपादपे ॥ १५ ॥ राज्यार्थधर्मकार्याणांकर्तव्यात्मोभवन्पुः ॥
सकामुकतयाराजासुरशीत्वमवापह ॥ १६ ॥ लोलालोचनलोभेनसान्धगिरसशालिनी ॥ वभूववात्सनामोहश्चाहोदुःखायजंतुषु ॥ १७ ॥
सगोसावतचितस्थायभूवविपिनलता ॥ अवश्यंभाविलवनलतिकानुवभूवह ॥ १८ ॥ अंतःसंज्ञाचिराभ्यस्तंभ्रमरत्वमथात्मनि ॥ सा
पश्यत्सावमर्द्धनसदातद्भावभाविता ॥ १९ ॥ सवारणसुरक्षोदमनुभूयाथभावितम् ॥ भूयोभूयःप्रवभ्राममहासंस्तिसंभ्रमान् ॥ २० ॥
संसारशतपथैतरुद्रःसोहमहंस्थितः ॥ अस्मिन्संसारसंभेस्वमनामात्रसंभ्रमे ॥ २१ ॥ एवमत्यंतचित्रासुसंसारारण्यभूमिषु ॥ वक्षी
ष्वहमतिभ्रांतस्त्वशून्यास्विवभूरिशः ॥ २२ ॥ कस्मिंश्चिदभवंसर्गत्वहंजावदनामकः ॥ कस्मिंश्चिद्वाहाणश्रेष्ठःकस्मिंश्चिद्व्युधाधिपः
॥ २३ ॥ हंसःपद्मवनेभूत्वाविध्यकन्द्रेचवारणः ॥ हरिणादेहयत्रादौदशामहस्मिमांगतः ॥ २४ ॥ अत्रवर्षसहस्राणिचतुर्गुशतानिच ॥
समतीतान्यंतानिदिनचुरितानिच ॥ २५ ॥ ममप्रथममेवप्राकलितस्यपरत्पदान् ॥ तत्त्वज्ञानितयारूढोभिक्षुत्वयोग्यताक्रमः ॥ २६ ॥
भूयोभूयोप्यतिक्रम्यगतश्चब्रह्महंसताम् ॥ सएवप्राक्तनोभ्यासःफलितःसंगमोदयात् ॥ २७ ॥

वर्धलक्ष्यतेरहोभेनलोकारसशास्त्रिनीरजता ॥ १७ ॥ लवनलेदमप ॥ १८ ॥ सावमर्द्धनलेदनावमर्द्धसहितलतादेहेन ॥ १९ ॥ भूयोभूयइत्यनेनांतरालिकानिवाारणातिहंसा
दीनिनवतिजन्मानिस्सतान्युच्यते ॥ २० ॥ सभिक्षुरहसन्नेवरुद्रोहभित्तिस्थितः ॥ २१ ॥ अशून्यासुसस्यास्विवज्जातासु ॥ २२ ॥ २३ ॥ विध्यकन्देवारणोहरिणाश्राभवम् ॥
इत्यदेहयत्रेआदिपदान्मनोयत्रेचोहमिमावर्णितात्कपादाशागतः ॥ २४ ॥ ममप्रथमसर्गकालादारभ्यपरत्पदान्कावेदेकरसकृपाच्चलितस्यप्रच्युतस्याप्राप्तिस्संसारवर्षसहस्राणिच
तुर्गुशतानिचअनतानिसमतीतान्यनंतानिदिनचुरितानिच ॥ २५ ॥ ममभिक्षुत्वेतस्वज्ञानितयाप्नोवितुंयोग्यताक्रमःश्रवणमननाद्यभ्यासकृपोहोर्षप्रसादादतिक्रम्य
भूयोभूयश्चजन्मपरपरयाब्रह्महंसतागतःसएवप्राक्तनोभ्यासःफलितःसंगमोदयाद्ब्रह्मलतत्त्वज्ञानफलनेनफलितइतिद्वयोरन्वयः ॥ २६ ॥ २७ ॥

अनपुषाभावापसाधनाभ्यासोभ्यापार्यापारि कर्तुरेककाम्यभिष्वंघितोपिपुनरुद्भूयुषयायसापयत्येवेत्याह ॥ दृढाभ्यासइति ॥ स अत्यन्तमरसेनजन्मसद्वेक्षणभ्यवहितोपि
 निरोप ॥ २८ ॥ तस्युभोपिभावनाभ्यासलून्यपुनस्तथाभुभाभ्यासभ्यवहितोपिपुनरुद्भवेतइति ॥ काकनालीयेति ॥ २९ ॥ तस्युभवासासनाभ्यस्तुभावासासनाभ्यासोपिस्वयमे
 वधाकनसंस्कारादुद्दिष्टिष्यदितद्वल्लोभायपुरुष अथुभावासासनाहस्त्यति चेतिसुपुरुषयत्नविधानभ्यर्थमित्याराक्याह ॥ संगतीति ॥ इतुदुर्वासनाकार्तिकासासतभुसपुप्राक्तन
 सहासनभ्यासकालांतरेसोदयप्रतिसपुरुषयत्नमीसातेप्रतीसातेनतदिनोद्भवतीत्यथ ॥ ३० ॥ सधयनोरेकजन्मभ्यस्तपुषसहासनादावर्धेनदुर्वासनाभयसमर्थोभवतिनसद्व
 सत्याशयेनाह ॥ यद्यति ॥ असदर्थीत्यनभिध्यायैविषयरेवतोयास्याविषयनोपिषयजापरस्वमकालसत्याननुभवयोभ्येवतभावादिफलसमर्थोभवतिनचकिवाभ्यपरमार्थ
 दृढाभ्यासोपवाप्त्यजीवस्योदत्यविप्रत ॥ सोत्यतमरसेनापितमेवाभ्यनुधावति ॥ ३८ ॥ काकनालीययोगेनकदाचित्साधुसंगमात् ॥
 अथुभासावनाभ्यासोर्जीवस्वविविन्नते ॥ २९ ॥ संगत्यधिगतचैषकेवलसोदयप्रति ॥ प्राक्तनोवासानाभ्यासोहातुरुपममीक्षते
 ॥ ३० ॥ यद्येहाभ्यस्यतंजसयद्येहांतरेपिष ॥ जाग्रत्स्वमेव्यसदपितस्यदित्यनुभूयते ॥ ३१ ॥ ततदर्थकिचाकारिदु र्वायचसुरवायच ॥
 उदतिभावनात्सदावनाभावनाजय ॥ ३२ ॥ भावनेवस्वमात्मानदेशेयमितियस्थति ॥ असत्तामात्रविसारंगुल्मकत्वमिवांकुर
 ॥ ३३ ॥ भावनाप्रस्थभाणोपानोर्कचिद्विशिष्यते ॥ नचविद्यतएवेतितद्वुमेणाल्मसुन ॥ ३४ ॥ अभस्यजागतस्यास्त्यजातस्याकाराव
 णवत् ॥ असवेदनमात्रं कर्माजनायात्तमसुन ॥ ३५ ॥ असन्मयीस्वरूपेपापरंसतैवलालनी ॥ वसन्तेचेद्विनोटायकिचिस्तानकरिष्यति
 ॥ ३६ ॥ तन्तान्स्वर्नस्वससारानुत्थायात्काक्याभ्यहम् ॥ सभ्यगालोकिदानेनतेभ्यएकीकरोम्यहम् ॥ ३७ ॥ इतिसच्चित्यरुद्रोसौतसर्गोष
 जगामह ॥ यत्रसिद्धिद्वारस्य सुप्रभवाववस्थित ॥ ३८ ॥

शतुगाधरभ्यवर्णादिपयमन्मभाषमभ्यपरयापसत्यसाधनाभाषनाभयनीतिसुस्थते ॥ ११ ॥ अनपुषानास्वविषय शास्त्रीयोपिभावनाभ्यासोह स्वमिश्रितसुखायैवेतिसर्वभाष
 नास्वेरुषास्त्यतिकानयअयोनगतलिङ्करवत्त्वादिप्राप्तिस्वाराधनाह ॥ तस्यदिति ॥ मीतिद्वाराशरीरतद्वीणाधर्मकिपाकरोतिनच्छीलभावनमनात्मचिन्तनम् ॥ ३२ ॥
 किशानाभभावनारुद्रपुषयमनर्थसकयतर्द्धाठभासेभ्यद्व्याराशयेनाह ॥ भावनेवेति ॥ ३३ ॥ सातस्वदर्शनभाषेणयुद्धेदेत्याह ॥ भावनेति ॥ नधानदुच्छेदसाभ्योस्तिमित्यो
 ष्ट्यप्यनारसतदत्याह ॥ नचति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ अथवाभान्तसद्वदतस्वज्ञानवाधितस्यसवेदेनेविद्याध्यायैरिवभयजननासाभयानार्थत्याभावाद्यसुनलीलाहेतुत्याहोत्या
 ह ॥ अथमपीति ॥ वाधितत्वारसभ्यदीक्षविधानसत्तास्तर्द्धयपानकाराकारमात्मालाङ्कनीकुीनुकरोदुरेवसर्वविधिमार्गिसिक्तसभ्यपात्रकरीनेत्येवद्विषिनोरादिनचिष्युनाभय
 प्यनर्थसाभ्यकारित्यर्थास्य ॥ ३६ ॥ तस्यस्त्यक्तोदुक्तराराशेरेव्याप्यपसत्त्वावस्थानात्काक्यपर्यवेत्येवक्यप्युत्पद्येभ्यः ॥ तद्विचिक्तकालात्कालात्काले
 ॥ ३७ ॥ इतिसच्चित्यरुद्रोसौतसर्गोष

बोधयित्वा जागरूकं कृत्वा चेतसा स्थित्वा रोनि चित्तेन चेतनेन तत्रांशं चिदाशासलक्षणं नतत्त्वज्ञानं च योजयात् ॥ अतएव भिक्षो जागरणानां स्मदाद ॥ १५५ ॥
 दादिरुद्रात्तशरीराणात्तत्पचानाचनिरनुदत्तिवाधप्रसंगो निरस्तः ॥ सर्वत्र रुद्रशरीरजीवप्रवेशकल्पनेन तदीयसत्त्वकल्पनेन विचित्रभोजकादृशेषवलेन च बाधितानामपि सर्वेषां
 माकल्पनामनुदत्तिसंभवादिति ॥ ३९ ॥ बोधात्तत्रवदानीत् ॥ अल्पकाले चिरकालानेकजन्मान् भवत्यलक्षणास्पृश्यामरुद्रशरीरायानुदत्तिलक्षणस्य चाश्रयस्य दर्शनाद्विस्मयं
 यौ ॥ ४० ॥ जीवदससारब्रह्मादत्तरम् ॥ ४१ ॥ तत्र लोकोपाख्यानादीनां शरीरानां विषयभुवनमूलोकात्वात् नापित जीवदास्यदृष्टीपम विषयमडलगतदेशम् तच्च गृहम्
 बोधयित्वा यतं भिक्षुं चेतसा चेतनेन च ॥ योजयात्मासस्मरन् भिक्षुरप्यात्मना भ्रमम् ॥ ३९ ॥ रुद्रमात्मानमात्रोप्यजीवदादिमयंत
 या ॥ बोधादविस्मयाद्दोषिषभिक्षुर्विस्मयं ययौ ॥ ४० ॥ अथ रुद्रस्तथा भिक्षुद्विवोत्थाय जग्मतुः ॥ क्वापि जीवदसंसारं चिदाकाशौ
 ककांणगम् ॥ ४१ ॥ तत्र तद्बुवनं गत्वा तद्दीपंतच्च मंडलम् ॥ विषयंतपुरंतच्च तंच पाणावसिग्रहम् ॥ ४२ ॥ सुमंददृशतुर्नृषसंज्ञं जीवदकंश
 वम् ॥ स्यापयित्वा वपुर्भावं प्रभातं भवभूमिषु ॥ ४३ ॥ तंत्रबोध्यनि योज्याशु चेतसा चेतनेन च ॥ एकरूपास्त्रिरूपास्त रुद्रजीवदभिक्षुकाः
 ॥ ४४ ॥ बोधवतोप्यबुद्धाभाविस्मिता अप्यविस्मिताः ॥ वसुस्तूर्णां स्थिता ॥ शिञ्जकताकारा इव क्षणम् ॥ ४५ ॥ अयजग्मुश्च ते सर्वे क
 चिद्बोमनि संस्थितम् ॥ विप्रसंसारमारब्धं परिभूतसंघुं मम् ॥ ४६ ॥ नेतत्र भुवनं गत्वा तद्दीपंतच्च मंडलम् ॥ विषयंतच्च तंत्रामं प्राणुस्तं
 द्राक्षणा लयम् ॥ ४७ ॥ विप्रतेददृशुः सुप्तकलत्रवलि तं गृह ॥ कंठे गृहीतं ब्राह्मणया वहिर्जीवमि वस्थितम् ॥ ४८ ॥ तंत्रबोध्यनि योज्याशु च
 तसा चेतनेन च ॥ तस्यास्ते बहवोप्यन्यस विस्मयविविस्मयाः ॥ ४९ ॥ अयजग्मुश्चिदाकाशकचित्तंच तितंचिते ॥ सामंतं नृपसंसारं भ्र
 मणाभोगसुंदरम् ॥ ५० ॥ ततस्ते भुवनं प्राप्तास्तद्दीपंतच्च मंडलम् ॥ सामंतं ददृशुर्मत्संस्तुतं पर्यकपंकज ॥ ५१ ॥ हेमावदाते हेमांग्यानि हि
 तंकुचकोदरे ॥ भ्रमर्यो वान्वितं पयकाशसुसंघुद्वतम् ॥ ५२ ॥ कांताभिरभ्यावलितं मंजरीभिरिव द्रुमम् ॥ दीपजालकमध्यस्थं रौघइ
 वकंचनम् ॥ ५३ ॥ तंत्रबोध्यनि योज्याशु चेतसा चेतनेन च ॥ तस्यास्ते बहवोप्येके स विस्मयविविस्मयाः ॥ ५४ ॥
 तत्र गृहे पाणौ असेर्महणं यद्यत्तथा विधंत जीवदत्तदृशतुः ॥ ४२ ॥ शवमि वसु मम् ॥ तत्रत्य जनानां स्वदर्शनायोग्यत्वाद्ब्रह्मिष्ठुवपुषी भावो जीवदत्तबोधनाभिप्रायस्त रुद्र
 स्यात्काकोटिसूर्याभाप्रागतत्तत्र सर्वैव प्रभावस्थापयित्वा अतर्धानशस्य गोपयित्वा ॥ भवभूमिषु जीवदसत्तिप्रदेशेषु ॥ ४३ ॥ चेतसेत्यादि पूर्ववत् ॥ अतरेकरूपाः ॥ वहि
 र्ब्रह्मपा ॥ ४४ ॥ चित्रकतकाराश्चिदाश्रित्वा रिवादेव ॥ ४५ ॥ व्योमनि चिदाकाशे तस्थितमप्यस्तम् ॥ आरब्धजीवदत्तित्त्वापरिणामरूपम् ॥ परितो भूतैः प्राणिभिः सघुं मसश
 दम् ॥ ४६ ॥ नेतत्रेत्यादि पूर्ववत् ॥ ४७ ॥ कलत्रोप्यवर्गस्तद्वलितम् ॥ वहिर्गतजीवमिव प्रियतमम् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ चित्तैश्चिदाकारविवृत्तायाश्चेति तर्पणतिरूपम् ॥ ५० ॥
 पर्यकलक्षणं परकजे ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ तस्यास्तव स्थिताः सत ॥ ५४ ॥

अतएवराक्षीयथाधनाभ्यासोऽप्यापारयोर्विच्छेदेनकअभ्यभिर्भ्यांभित्तोरिपुनरुद्धपुरुषादीसाधयत्वेत्स्याह ॥ दृढाभ्यस्तदिति ॥ स अत्यतपरसेनअभ्यसहद्रेणभ्यवहितोपी
 निरोप ॥ २८ ॥ तस्यशुभोपिभावनाभ्यासस्तुत्ययुक्तयारुभाभ्याससम्बद्धितापिपुनरुद्धवेत्स्याह ॥ काकतालीयेति ॥ २९ ॥ नस्यशुभभाषासनाषच्छुभाषासनाभ्यासोपिस्वयमे
 वयाकतसर्वस्कारुद्रविक्षिप्यतिदृढलोक्षेणययुरुष ॥ अशुभभाषासनाहस्यतिषेत्त्रिपुरुषयजन्विधानमप्यर्पमित्याराक्याह ॥ सगतीति ॥ इतुनुवासनाजालजिह्वासत ॥ पुंसरूपयत्न
 सदासनभ्यासकालांतरेत्सोरुपयतिससुषुषयजन्वीक्षेतेनतन्निद्रोक्षणीत्यर्थ ॥ ३० ॥ सस्ययत्नोऽनेकजन्मभ्यस्तएवसदासनावर्द्धयैतदुषासनास्ययसमर्थोभवतिनसह
 सेवेयारायेनाह ॥ यश्चेति ॥ अतएवित्यनेनमिभ्यार्थविययदेवतोपस्थाद्विपयलोपियप्रजायत्समकालस्त्यतानुभावयोग्यदेवताभाषादिकलसमर्थोभवतिनर्भकवाभ्यपरमार्थ
 इहाभ्यासोयएवास्यजीवस्योदेत्यविप्रत ॥ सोत्यतमरसेनापितमेवाश्वनुधावति ॥ २८ ॥ काकतालीययोगेनकटाचित्साधुसगमान् ॥
 अशुभोभावनाभ्यासोजीवस्यविवन्तिवन्तं ॥ २९ ॥ सगत्यधिगतर्षपकेवलस्वोदयप्रति ॥ प्राक्तनोवासनाभ्यासोहातुरुपममीक्षते
 ॥ ३० ॥ यश्चेदाभ्यस्यतेजसयच्चदेहांतरेपिष ॥ जाप्रस्वनेष्वसदपितस्तदित्यनुभूयते ॥ ३१ ॥ तत्तद्यकिचाकारिदुःखायचसुरायाच ॥
 उदेतिभाषनतस्माद्भावनाभावनजय ॥ ३२ ॥ भावनेवस्वभात्मानदेशेयमितिपश्र्यति ॥ असत्तामान्त्रविक्षारगुल्मकत्वमिवाकुर
 ॥ ३३ ॥ भावनात्रेक्ष्यमाणैपानकिचिद्विद्विष्यते ॥ नचविद्यतएवेतितद्भुमेषालभस्तुन ॥ ३४ ॥ भ्रमस्यजागतस्यजातस्याकाशव
 णवत् ॥ असवेदनमात्रैकमार्जनायालमस्तुन ॥ ३५ ॥ असन्मयीस्वरूपपापरंसत्तैवलालनी ॥ वन्तंतेचेद्दिनोढायकिंचित्सानकरिष्यति
 ॥ ३६ ॥ तत्तान्स्वन्स्वसारागुत्थायालोकयाम्यहम् ॥ सस्यगालोक्षेकदानंततेभ्यएकीकरोम्यहम् ॥ ३७ ॥ इतिसांचित्यरुद्रोसौतसर्गप्र
 जगामह ॥ यत्रभिसुविहारस्य सुमश्रावद्ववस्थित ॥ ३८ ॥

बसुगोषरभ्यवणाद्विपयजन्मनाभ्यपर्यसस्यत्वसाधनाभावशक्तीतिस्त्वयते ॥ २१ ॥ अतएवनात्सविषय शाक्षीयोपिभावनाभ्यासोऽह त्वमिभ्रितसुखाद्यैवेति सर्वं भाव
 नोच्छेदप्रशास्यत्यतिक्रमव्ययोनोतरेणलिकदशत्वारिपामिरत्याशयनाह ॥ नस्तदिति ॥ नतीद्विद्यतारशरतन्मोहाद्यार्थक्रियाकरोतिनच्छीलभावनमनात्सचित्तम् ॥ ३२ ॥
 किंशानात्सभावनकनरुषययमनर्षसुकपयर्त्तारोषासेभ्यहस्याराशेनाह ॥ भावनेष्वेति ॥ ३३ ॥ सातत्परानमप्रोणसुच्छेदेत्याह ॥ भावनेति ॥ नवातदुच्छेद साभ्योस्तिनिस्वो
 च्छिन्नादशतस्याह ॥ नश्चेति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ अयथायात्ससद्वदनतवशान्नाभापितस्यसवेदोपिभाषितहैरिवअयजननासायर्थ्यानपत्याभाषाप्यस्तुतलीलाहेतुत्वान्वेस्य
 ह ॥ अयमपदीति ॥ यथापितवाहसम्ययीअधिभाषससास्वदेवपराकाकारभाषानालच्छनीकोनृकहेतुरेववर्षतिपानिभासिकससयावर्तनेत्तार्द्धिनिरोदायेर्षिकचिरगुणाभाष
 प्यनर्थासनकीप्यधीत्यर्थ ॥ ३६ ॥ नसत्सात्कीदृक्कारोक्षेभ्योप्यनज्यासप्यनज्याक्यकल्पयवर्षोषत्प्यनरुद्रोच्छेदरादिभ्योविद्विर्कक्याज्यामवेकीकरोति ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

बोधयित्वाजाग्रहं कृत्वा चेतसा स्वचित्तं शोचते न चेतनेन स्वार्था चिदाभासलक्षणतत्त्वज्ञीवेन च योजया मास ॥ अतएवाभिक्षा जागरणतनात्मदा ॥ दत्त्वाथ ॥ २३ ॥
 दादिरुद्रात् शरीराणात्तत्र यत्र चानिरेतुदत्तित्वाधप्रसंगो निरस्तः ॥ सर्वत्र रुद्राशा जीवप्रवेशकल्पनेन तदीयसत्त्वकल्पवलेन विचित्रगो जकाट्टशेषकलेन च बोधयितानामपि सर्वेषा
 माकल्पान्मनुदत्तिसम्भवादिनि ॥ ३९ ॥ बोधात्तत्र दर्शनात् ॥ अल्पकाले चिरकालाते कजन्मानुभावलक्षणसत्त्वमरुद्रशरीराद्यनुदत्तिलक्षणस्य चाश्रयस्य दर्शनाद्विस्मयं य
 यौ ॥ ४० ॥ जीवदससात्कलावातरम् ॥ ४१ ॥ तत्र लीलापारव्यानचर्णितरीत्याप्रविश्य भुवनसूत्रे कालात्तत्रापित्त्वीवट्टापट्टद्वीपम् विषयमंडलानर्गतदेशम् तच्च गृहम्
 बोधयित्वा यत्तं भिक्षुं चेतसा चेतनेन च ॥ योजयामास सस्मार भिक्षुरप्यात्मनो भ्रमम् ॥ ३९ ॥ रुद्रमात्मानमा लोक्प्रजीवटादिमयं त
 या ॥ बोधाद्विस्मयार्होपि स भिक्षुर्विस्मयं ययौ ॥ ४० ॥ अथ रुद्रस्यथा भिक्षुर्दावेवात्थाय जग्मतुः ॥ क्वापि जीवट्टसंसारं चिदाकाशौ
 ककोणम् ॥ ४१ ॥ तत्र तद्भुवनं गत्वा तद्वापंतच्च मंडलम् ॥ विषयं तत्पुरंतच्च तत्र पाणावसिग्रहम् ॥ ४२ ॥ सुसंददशतुर्नष्टसंज्ञं जीवट्टकं श
 वम् ॥ स्याप्यित्वा वापुर्भावं प्रभातं भवभूमिषु ॥ ४३ ॥ तत्र बोधयित्वा यो ज्याशु चेतसा चेतनेन च ॥ एकरूपास्त्रिरूपास्त रुद्रजीवटा भिक्षुकाः
 ॥ ४४ ॥ बोधवंतोप्यवुद्धाभाविस्मिता अप्यविस्मिताः ॥ वभुस्तूष्णीं स्थिताश्चित्रकलाकारा इव क्षणम् ॥ ४५ ॥ अथ जग्मुश्च तसैव क
 चिद्भोमनि संस्थितम् ॥ विप्रसंसारमारब्धं परिभूतस वुष्टुमम् ॥ ४६ ॥ ते तत्र भुवनं गत्वा तद्दीपंतच्च मंडलम् ॥ विषयं तच्च तं प्राभं प्रापुस्तं
 द्वाक्षणा लयम् ॥ ४७ ॥ विप्रतेददशुः सुसंकलत्रवलितं गृहं ॥ कंठे गृहीतं वा क्षणया बहिर्जावमिव स्थितम् ॥ ४८ ॥ तत्र बोधयित्वा यो ज्याशु चे
 तसा चेतनेन च ॥ तस्यास्ते बहवोप्यन्यसो विस्मयविविस्मयाः ॥ ४९ ॥ अथ जग्मुश्चिदाकाशकचिर्तंचित्तं चिनेः ॥ सामंतं तु पसंसारं भ्र
 मणा भोगसुंदरम् ॥ ५० ॥ ततस्ते भुवनं प्राप्तास्तद्दीपंतच्च मंडलम् ॥ सामंतं दददशुस्तं सुतं पर्यर्कपंकजं ॥ ५१ ॥ हेमावदातं हेमां ज्यानिहि
 तं कुचकोटरे ॥ भ्रमयैवात्चित्तं पद्मकाशसुसंमधुवतम् ॥ ५२ ॥ कान्ताभिरभ्यावलितं मंजरीभिरिव द्रुमम् ॥ दीपजालकमध्यस्थं रौघइ
 वकंचनम् ॥ ५३ ॥ तत्र बोधयित्वा यो ज्याशु चेतसा चेतनेन च ॥ तस्यास्ते बहवोप्येके स विस्मयविविस्मयाः ॥ ५४ ॥

तत्र गृहे पाणौ अतरे प्रहणपट्टे यस्तथा विधत जीवट्टवददशतुः ॥ ४३ ॥ शवभिवसुमम् ॥ तत्र त्वज्जानानास्तदर्शनाद्यो ग्यत्वा हृद्रक्षिद्रपुषी भावो जीवट्टवो धनाभिप्रायस्त रुद्र
 स्याकोटिसुर्धाभाप्रभातदत्तवसर्वस्वप्रभावस्थापयित्वा अतर्धनशक्त्या गोपयित्वा ॥ भवभूमिपुर्जीवट्टसत्त्वतं प्रदशेयु ॥ ४३ ॥ चेतसेत्यादिपूर्ववत् ॥ अतरे कट्टपा ॥ बहि
 त्स्त्रहपा ॥ ४४ ॥ चित्रकलाकाराश्चित्रलिचिता इव ॥ ४५ ॥ व्योमनिचिदाकाशोऽस्थितमव्यस्तम् ॥ आरब्धजीवट्टचित्तपरिणामहृत् ॥ परिगोर्भूतैः प्राणिभि सधुषुमसश
 व्दम् ॥ ४६ ॥ ते तत्रेत्यादिपूर्ववत् ॥ ४७ ॥ कलत्रोप्यवर्गसद्दलितम् ॥ वह्निर्गतजीवमिव क्रियतमम् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ चिनेऽस्त्रकारवित्तायाश्चेतनपरिणतिरूपम् ॥ ५० ॥
 पर्यर्कलक्षणेपकजे ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ तस्यास्तावस्थिताः स्त ॥ ५४ ॥

धरासाक्षात्तुष्णिकशरीरेण च ॥ अथांतरात्संस्तानां सबाधनभाषयज्ञानां तु सजीवनमपि बोध्यम् ॥ ५० ॥ अथ हंसरूपं दंष्ट्रां चित्तपरिणामि ॥ रुद्रचित्तचेतनां शैवचित्तचेतनं च
 स्वात्मानैर्न्यस्येषपत्याश्वात्मनम् ॥ तेषां सर्वैर्हंसैरुद्राणां शतम् ॥ ५१ ॥ न ह्यथाह ॥ एक इति ॥ ५० ॥ प्रातिभासिकसर्वसंसारस्वसंधिआधारभूतम् ॥ सर्वजगदतन्मत्स्ययमंतर्पामि
 नपास्थितम् ॥ ५८ ॥ इत्येवमसद्वृत्त्यां स हंसराय रुद्रा अपि भूत्या दिभ्युतिवसिद्धानां रुद्राणां स्थितिरित्याशयेनाह ॥ शनोति ॥ तिस्रुरुद्रकर्षितशतजगतां मध्यपूतशशनीचप
 तिस्रनुभूयमानतपासस्थितजगत्कारपायात् रुद्रसंसारवर्षि ॥ ५१ ॥ ननु तिस्रस्तमससंसार सर्वेषु सर्वे कुतो नानुभूयन्त आह ॥ यो यदिति ॥ स उन्मत्तक्षणां जीवस्य पाय स
 संसार अस्मिन् समुद्रेति ॥ यत्ने तु स संसारे ॥ १ ॥ मनसा मुद्गास्तस्व विरलुर्ते जीविं स हंसि लर्तितिसर्वपरमनीत्याशय ॥ १ ॥ मेलने च हेतु स्थीत्यायाममद्वत्याशयनाह ॥ यद्ये
 अयत्ने राजसंसारजन्मुक्तत्रिविधो भूतम् ॥ श्वेतसैवमयान्या सुभ्रमु ससारभूमिषु ॥ ५५ ॥ प्राप्यतां वक्रहंसैर् रुद्रतां सर्व एवते ॥ समा
 जन्मुर्विरजुश्च रुद्राणां भुक्तमशतम् ॥ ५६ ॥ एकसविद्रिभ्यतनुचिचचेष्टितवेषु ॥ एक रूपमनंकाभारुपतत्पारमेश्वरम् ॥ ५७ ॥ रुद्रा
 णांतच्छतमयनिरावरणचित्तमयम् ॥ सवमसारसंधिस्थितमर्बजगतिस्थितम् ॥ ५८ ॥ शंत रुद्रशतानां हंसतिराभमक्षीति ॥ एतदंका
 दशविद्विसंसारप्रतिभस्थितम् ॥ ५९ ॥ यो यो भित्त सजीवस्य संसार समुदिति ॥ तत्राप्रमुद्गाजिवीयां भूष्यति न परस्परम् ॥ ६० ॥
 भिलति हि मनो बुद्धान्तरां ग्राहववारिषु ॥ अप्रमुद्गास्तु तन्मात्रनिष्ठा लोषु वदा ॥ स्थिता ॥ ६१ ॥ यथा द्रवत्वाद्दीप्युत्वन्यो न्यसमिलत्यल
 म् ॥ तथा प्रमुद्गाजिवीयां भियश्चिन्वां न्मिलंत्यलम् ॥ ६२ ॥ प्रत्ये कमुदिते चैते समारे जीवराशय ॥ चिदातो स्वर्गत्वेन त्वसत्या सत्यव
 स्थिता ॥ ६३ ॥ यत्पदाखन्यते भूमेस्तत्त्वामययानम ॥ सर्वंगायाश्चितयं यदुत्थ्यते ततयैव चित् ॥ ६४ ॥ सर्वंप्रपञ्चभूतानि यथानुभ
 वसीर्हहि ॥ तय हसर्वभूतान् भवित्त्वसर्वत्र विपते ॥ ६५ ॥ यच्छालभाजिका वक्ष्यं शलं च भ्रगतंतकम् ॥ प्रस्थते तददंकात्मा तथा चित्तजग
 त्स्थितम् ॥ ६६ ॥ अवेदने परेशुद्धे वेदने यज्जगत्स्थितम् ॥ अकारणमचैतन्यशून्यत्वेन ययानम ॥ ६७ ॥

ति ॥ ६१ ॥ सर्वजीवतश्च भूतप्रक्षिप्तकालात् एव सर्वैर्लक्षणीयकल्पितरूपात्मकर्त्री विभूतानि तयाशयेनाह ॥ प्रत्येकमिति ॥ चिदातो विश्वसारस्वप्रक्षण ॥ ६१ ॥ उक्तं अत्रोक्तं
 न ह्यशरीरमसत्यत्वात्परीयते तत्त्वामभो बहवश्चित्तारिशोच्यते ॥ ६४ ॥ न भूतस्य यच्चित्तं सर्वंप्रवत्त्वमनुभावयति ॥ सर्वेति ॥ सर्वंप्रपञ्चविशेषिणागतसु कानि पञ्चभूतानि यथा
 सर्वं भूतानुभवस्थितं यथा सर्वं भूतानुभवसंसाहृद्यचित्तमपि यथा सर्वं भूतानुभवस्थितं तदनुभावत्वं ॥ ६५ ॥ तस्य सद्भावत्वेन प्रपञ्चसर्वकल्पने उदात्तमाह ॥ यदिति ॥ यद्यथा दंष्ट्राकांठं शीलं शिवालं
 तेषां तदकच्छेदनात् तस्य तिस्रस्तथाकारमिति यानुक्तं च येषु अतः कथं रुपं हस्तिगुरायां पाकारपरिच्छेदने सति तद्वत्पुरुषादिविषयिषूपायां तां जि कपि स्थप्यते तद्वेदकाल्मास रूपं सबा
 कारवेदयने चिद्रूपमित्यन्वत्वात्पास्थितमेव यत इत्यर्थ ॥ ६६ ॥ दंष्ट्रादीं तं कश्च यच्छेदने परिच्छेदश्च हेतुं किञ्च तं सतथाह ॥ अवेदनेदिति ॥ अवेदने अविषयपरे शुद्धे यद्देवान विषययता
 यद्वनमप्यथाश्वा नतरेषु जगदिनिपरिच्छेदे निमित्तस्थितमित्यर्थ ॥ चिदंकारसंज्ञात्वात् यज्जगत्कारमचैतन्यं ज्ञानं चकारणनिमित्तमेव तिन आह वयुत्पत्त्यनस्थितम् ॥ ६७ ॥

१ अथ हंसरूपं शतानां प्रायः पाठो ह्यस्य सदाकार्यप्रतीकाननुगुणं ज्ञानमिति

तथा तदाश्वेदनेवास्त्यथस्तान्निद्यन्तिरेवभोक्षदृतिफलिनमित्याह ॥ विद्यतदिति ॥ ६८ ॥ वोधनास्तदुभयसाक्षिण ॥ ६९ ॥ असाविसेरदर्शनमात्रायात्नान्स्तिरस्यअन
 र्थस्त्वानशोकाकदर्वनाआयास ॥ यच्चसुरखनूर्णाभावेनप्राप्यतदाशुभामभव ॥ तत्राप्यायासाप्रेक्षानास्तीत्यर्थः ॥ ७० ॥ यज्जगद्गुणवेदनमात्रालतत्तत्रवेदनमदर्शनमेवक्षयो
 यस्त्यथाविधम् ॥ तत्तस्याजगद्देहनायायवेदनसाक्षिचैतन्यतत्पामनेवेत्यनुपज्जते ॥ यद्यदिमितिपूर्ववत् ॥ ७१ ॥ दृष्टान्तादाटीतिकेयद्वैलक्ष्येयतदर्थयति ॥ एतावन्मात्रवदिति ॥
 नेदोवैलक्ष्यम् ॥ ७२ ॥ तदेवाह ॥ देशेति ॥ जगतआदौविद्यतेपदानेब्रह्मणिदेशायाःपूर्वमसंतःप्रश्नद्वाराप्यमाणाःकार्यभूतजाकोटावेवैक्षिताः ॥ ७३ ॥ नास्तरस्यप्रकाशं
 यत्तस्मात्सर्ववेदनचैतन्यतदेवाविद्यावरणादाभास्तरमीपत्प्रकाराभिभवसपन्निजगदित्यतिकम्यस्यरूपमन्यथाभाति ॥ चिन्नेत्रिदूपत्यतस्यपारमार्थिकस्यरूपविदेनज्ञानमेव
 विद्यतेवेदंनदृश्यबंधोभोक्षस्त्ववेदनम् ॥ यदंवरुचिरतेस्यात्तदेवाशुदृढीकुरु ॥ ६८ ॥ सर्गासर्गाबंधमोक्षोवेदनावेदनात्मकौ ॥ अभिन्नो
 बोधनाच्चोभोयथेच्छसितथाकुरु ॥ ६९ ॥ असांविसेस्तुयन्नास्तिनशाशकाकदर्वना ॥ तूर्णाभावेनयस्याप्यंप्राप्तमेवाशुविद्वितत् ॥ ७० ॥
 यद्वैवेदनमात्रालतदंगावेदनक्षयम् ॥ तदेदंवेदनायायदिपुंतस्यमाचरत् ॥ ७१ ॥ वीचियंथांभसःस्पंदोजगच्चैवतथाचिंतौ ॥ एतावन्मा
 त्रएवात्रसेदोयद्रपुनंदन ॥ ७२ ॥ देशकालस्यरूपेपुसरजुवांथ्यादितांभसि ॥ जगदादौतुदेशायाअसंतोजगतीक्षिताः ॥ ७३ ॥ आभा
 स्वरंविजगदित्यतिभातिनास्त्वस्त्ववेदंनंविदेनमेवचितेःस्वरूपम् ॥ वाचिस्थितंभवतिचैतदुपोहभेदद्विष्टंप्रशांतवचनस्तुदिवःपरान्ता
 ॥ ७४ ॥ सर्वेदनंसर्वदृतीहशब्दादर्थान्नानैकदाचिदेतौ ॥ वीच्यंभसंद्वइतिनोचितोक्तिर्यस्याज्ञतायांविदमेवयुक्तम् ॥ ७५ ॥ ॥ इ०
 वा० वा० दं० सो० नि० पू० जीवदो० स्वप्नशतरुद्रोचकथनंनामत्रिपटितमःसर्गः ॥ ६३ ॥ ॥ ७४ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ जीवद्वयाह्मणादी
 नहंसादीनांमुनीश्वर ॥ भिक्षुस्वप्नशरीराणांसंपन्नांकिमतःपरम् ॥ १ ॥ ॥ श्रीवासिपुत्रवाच ॥ ॥ रुद्रेणसहसंभूयप्रबुद्धाःसर्वएवत ॥ भिष्य
 श्रदृष्टसंसारारुद्रांशाःसुखिनःस्थिताः ॥ २ ॥ ॥ तेनरुद्रेणतांमायामवलोक्ययथोदिताम् ॥ स्वांशास्त्वामेवसंसारस्थितितेप्रोपिताःपुनः ॥ ३ ॥
 नजहम ॥ एनद्रेदृष्टिद्विजगत् ॥ अनेनसोम्यशुगेनापोमूलमचिच्छेत्त्याद्विश्रुतिविश्रितोपार्येकरोहउपसहर ॥ तयोपसंहतंतुतद्वाचारंभणविकारोनामधेयमिच्छ्रुतिदीनदिशा
 वाचिवाक्यात्रेस्थितजगति ॥ प्रशातवचनतवाक्यावप्रपियवतथाविधस्तुपरशिवःपरमान्येत्यर्थः ॥ ७४ ॥ एवसेवेदनमात्मचैतन्यसर्वाजगदितिचशब्दादर्थान्नानैक
 दाचिदेतौद्वौस्तः ॥ यस्त्योकरूपस्यात्मन अज्ञतायानिदमेवपुनरनुज्ञतायामित्यर्थः ॥ ७५ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम० तास्यर्थप्रकाशो० नि० पू० त्रिपटितम सर्गः ॥ ६३ ॥ ॥ नैस्तेदं
 हेपुनस्तथारोपभोगोत्रवप्यते ॥ ततो रुद्रगणत्नामि संकल्पस्थिरताक्रमः ॥ १ ॥ ॥ भिक्ष्वाहिरुद्रानदेहेवान्तालिकाटनवनिदेहेपुभोजकप्रारब्धशोपाःसतिनचेतिसदेहान्त्तदज्ञानरा
 मपुच्छति ॥ जीवदेति ॥ किसपन्मस्वामशरीरवद्वाधजतापेव्यवहारोपिसपन्मदत्यर्थ ॥ १ ॥ नेरुद्राशानिदश्रदृष्टपूर्वोत्तरसंसाराःसंतःकनकस्यलानुखिनःस्थिताः ॥ २ ॥
 तेनकौतुकदर्शनायप्रथमप्रवृत्तेनरुद्रेण ॥ नाजीवदादिसंसारास्थितिमेव ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ महाप्रलयनाद्विपराधावसानतः प्रारभ्यक्षयेभोजकाधिपालेरोतसह ॥ जगद्यन्तिभाससायनोवा ॥ ५ ॥ नेपासर्वेषां कद्राणां तदानीमत्यरुद्रससारस्य परसंस्थानदरानप्यसा
 क्खितस्यमभूत्सम्भ्यन्तारालिकनीवदद्विषसदरप्रत्येकमापयोत्समसाक्षात्तजागरमित्यथ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ऋषिप्यनीत्युर्केर्षसिद्धरामसयावकालेनेस्वत्ससारैरुषस्थिताद्विनिग
 स्थे ॥ ८ ॥ प्राम्भुशायुनाद्यंश्विबिरोषकिंसासपाप्रथ स्पष्ट ॥ ९ ॥ अरोअधिष्ठानश्चिररुष अथ्यस्तारोतुसकषस्यसत्सनाधिबेकेनत्यक्त ॥ नमससत्सवधितनसोक्त
 त्रिकार्थपवदतिरत्स्वरूपूर्वोत्तरकालयोर्नास्ति तदेवनास्ति तस्वमधिष्ठानतुयत सवास्ततोस्तेवेतितसत्तथैवभोजकाट्टोदोधिनासांकात्त्रिकार्थस्यापकिपासामभ्यमित्यर्थं
 ॥ श्रीरुद्रउवाच ॥ गच्छताशुनिजस्थानं तत्रमुक्ताकलत्रके ॥ कथित्कालेसमभोगान्मत्सकाशमुपैव्यथ ॥ ४ ॥ ऋषिप्यथमद्राये
 गणामत्पुरभूपणा ॥ ततोमहाप्रलयतोयास्यामलत्परपदम् ॥ ५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इत्युक्तागवान् रुद्रस्तेषां सौतरधीयत ॥
 अत्यसत्सारसस्थानं रुद्राणां भय्यमाययी ॥ ६ ॥ प्रथयु स्वास्यदतेपिजीवदवाक्षणादय ॥ स्वकलत्रे समर्द्धक्षपयित्वायकालत ॥ ७ ॥
 रुद्रलोकंसमाभापमविप्यतिगणोत्तमा ॥ कदाचिद्भ्रांषिदृश्यते तारकाकारकरिण ॥ ८ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ भिक्षुसंकल्परूपस्ते
 जीवदवाक्षणादय ॥ कथसत्यत्वमायाता सकल्पार्थकसत्यता ॥ ९ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ सकल्पसत्यतात्वशैत्यजसकल्पसत्य
 ताम् ॥ तत्रयन्नास्ति न्यास्ति यत सर्वात्मतत्पदम् ॥ १० ॥ परत्सन्नैदृश्यते यश्चसंकल्पैरवलोक्यते ॥ तत्तयाविपतंतत्र सर्वकाउतदात्मक
 म् ॥ ११ ॥ तद्देशकालात्मतयागत्वादेशांतरं यथा ॥ देशादेशांतरयद्भगत्यात्मादिकविना ॥ १२ ॥ नलभ्यते तथास्मिन्निनातन्नलभ्य
 ते ॥ सर्वमस्तिचित कोरोयपयालोकयत्यसौ ॥ १३ ॥ चित्तयातद्वाभ्रातिसर्वात्मत्वादविक्षतम् ॥ सकल्प स्वप्नकस्त्वगपयाचदशया
 प्यते ॥ १४ ॥ परमभ्यासयोगाभ्याविनात्वेतन्नलभ्यते ॥ येषां तु योगविज्ञानदृष्टय फलित्वा स्थिता ॥ १५ ॥

॥ १ ॥ सवकालयसद्विधानतश्चालकभूत्वा नदेशकालात्मतयातपसवाधिपते ॥ ११ ॥ गत्वादेशांतरयथेत्येतद्विब्रणोति ॥ देशादिति ॥ यथाभयुरादिवेशांतरायाटालियु
 धारितप्रतिधमानमपिगन्निर्ममनमात्सास्वस्थयन आदिपशास्त्रपुरादिपाटनमहादिकालस्त्रिविकोपवटायु रूपदत्त्यादिककारणकलापधनानलभ्यते तथास्मोवितप्रजापसुपु
 सो स्वमांतरेषानलभ्यते नितरेणान्यथ ॥ १२ ॥ चित्तकोरोकोरोसदरोसवशासनकोरकसातेयपायया आलोकयन्ति मोभकाट्टोदोधिनासासनादि चर्याल्लोचयन्ति तथात
 धारितप्रतिधमानमपिगन्निर्ममनमात्सास्वस्थयन आदिपशास्त्रपुरादिपाटनमहादिकालस्त्रिविकोपवटायु रूपदत्त्यादिककारणकलापधनानलभ्यते तथास्मोवितप्रजापसुपु
 धारितप्रतिधमानमपिगन्निर्ममनमात्सास्वस्थयन आदिपशास्त्रपुरादिपाटनमहादिकालस्त्रिविकोपवटायु रूपदत्त्यादिककारणकलापधनानलभ्यते तथास्मोवितप्रजापसुपु
 धारितप्रतिधमानमपिगन्निर्ममनमात्सास्वस्थयन आदिपशास्त्रपुरादिपाटनमहादिकालस्त्रिविकोपवटायु रूपदत्त्यादिककारणकलापधनानलभ्यते तथास्मोवितप्रजापसुपु

अथासयोगो सकल्पितार्थलाभेनैकैकाद्यसंघादकल्पेनैवोपयोगः । ऐकाद्याभावेनृचित्तमनेकाद्यंभ्याःसकमेकमपिस्वसंकल्पिकमर्थमलभतइत्यसत्यसंकल्पनास्यसपन्नेत्या
 शयनाह ॥ इदमित्यादिना ॥ मयाऐकाप्यशून्येननआप्यत्रापुरकस्ययतश्चित्तसकल्पिततदन्योभयाश्रयादुभयशशाभ्योतिनैकत्रस्थितौभवतीत्युत्तरेणात्थव्यः ॥ १६ ॥ यतइत्य
 चयलोपस्थानसिद्धत्वात्सधिरार्थः ॥ उक्तमेवार्थसामान्योक्तिभिःसमर्थयति ॥ सर्वमित्यादिना ॥ १७ ॥ ककुभद्विशम् ॥ १८ ॥ १७ ॥ प्रकृतयोर्जायति ॥ तस्मादिदि ॥ २० ॥ तथा
 प्रसिद्धरुद्वेदवसावद्भेदेनसर्वलब्धम् ॥ अस्यापिनथास्थिते ॥ तेआतारालिकाजीवटाद्योपेनवनिभिस्तुसकल्पजीवाःपत्येकयत स्थितस्तज्जागृह्येपुथकृपुथकृततोभ्योन्यनपरश
 ति ॥ २१ ॥ तद्वैतेरुद्वेदसिधौकथमन्योन्यदृष्टवतस्तथाह ॥ अपबुद्धादिनि ॥ जीवानामताःससारभेदास्तद्वोधिनास्तस्यरुद्वेदस्येच्छयाप्रजायते ॥ २२ ॥ तथातदूपावद्गुरुपाश्च
 सर्वसर्वत्रपश्यातितेयतःशंकरादयः॥इदमप्रगतं वस्तुतथासंकल्पितंमया॥ १६ ॥नाप्यंयतोभयभ्रंशंसप्राप्नोत्युभयाश्रयात् ॥ सर्वैत्याभि
 मतंकार्यमेकनिष्ठस्यसिद्ध्याति ॥ १७ ॥ दक्षिणांककुभंगच्छन्कःप्राप्नोत्युत्तरांदिशम् ॥ संकल्पार्थपरैरेवसंकल्पार्थोवगम्यते॥ १८ ॥ अप्र
 स्थार्थपरंप्रसंस्थितोर्थावगम्यते ॥ अप्रस्थेबुद्धिसंस्थेयःसंकल्पप्राप्नुमिच्छति ॥ १९ ॥ तदासावेकनिष्ठत्वाभावात्तन्नाशयेद्वयम् ॥ त
 स्मादेकार्यनिष्ठत्वाद्भिस्तुजीवेनरुद्वताम् ॥ २० ॥ प्राप्यसर्वालनालब्धंयथासर्वतथास्थितेः ॥ सिस्तुसंकल्पजीवास्तप्रत्येकंनज्जगत्पृ
 थक् ॥ २१ ॥ पश्यातिचैतनान्योन्यरुद्वेदज्ञानादेततः ॥ अपबुद्धाःप्रजायतेजावजीवांतवाधिनः ॥ २२ ॥ तदिच्छयाश्रुतदूपावद्गुरुपाश्च
 तेइह ॥ इहविद्याधरोहंस्यामहंस्यामिहपंडितः ॥ २३ ॥ इत्येकध्यानसाफल्यंदृष्टांतोस्यांक्रियास्थितौ ॥ एकत्वंचबहुत्वंचमौर्ख्यपण्डित्यमे
 ववा ॥ २४ ॥ देवत्वंमानुपत्वंचदेशकालक्रियाक्रमैः ॥ तुल्यकालमलंकरुंधारणाध्यानयत्नतः ॥ २५ ॥ सर्वशंन्यःस्वरूपत्वाज्जीवस्या
 स्यकशकता ॥ अनंतश्चांतपुंक्तश्चस्वभावोस्यस्वभावतः ॥ २६ ॥ साविकालःससंकोचोऽहिंससेनचिदात्मनः ॥ यदिच्छतितदस्यांग
 जंतुःसंपद्यतेस्वयम् ॥ २७ ॥

तेदिच्छयैवजायतइत्यर्थः ॥ प्रातिस्विकसससारदर्शनेनतेषामेवेच्छाहंनुरित्याह ॥ इहेति ॥ २३ ॥ अन्येषामपिजीवानामस्याप्रसिद्धायांक्रियास्थितौतत्तद्भावहारव्यवस्थाया
 मयभिस्तुसकल्पसर्गएवदृष्टात ॥ अयजीवोधारणाध्यानयत्नानुसारेणयादिदत्तत्सर्वक्रमेणयुगपच्चयथेच्छकर्तुंसमर्थइत्याह ॥ एकत्वमित्यादिना ॥ २४ ॥ देशकालक्रिया
 क्रमैस्तुल्यकालवाकर्तुंमूलसमर्थः ॥ २५ ॥ तत्रहेतुमाह ॥ सर्वैति ॥ यतोयजीवःपरमार्थतोऽनंतःअतोस्यसर्वशक्यःसतियतश्चायमेकैकदेहाभिमानलक्षणानेनपरिच्छेदेनपुंक्तः
 अतोस्यैककार्यान्प्रशक्ततासि ॥ शक्तित्वभावादानुसारतश्चत्कार्यस्यभावोस्यव्यवस्थितइत्यर्थः ॥ २६ ॥ अतएवप्राणिकर्मानुसारेणस्वर्गनरकायनर्यासहस्रसर्गात्मनावविक्रा
 ससर्वप्राणिसहारेणप्रलयत्मानाचससकोचोऽजादीश्वरःअहिसोहिसप्रयुक्तैषम्यनैर्पुण्यदोषभूत्यायतोऽयजंतुर्जावसयःखययदिच्छतितदेवस्वेच्छानुसारादप्याचिदात्मनई
 थरस्यसकल्पास्तपद्यतेनेनैकचित्तकस्यचिद्विनिर्दिक्तयतइत्यर्थः ॥ तथाचभगवतोवादादप्यणस्यसृजम् ॥ वैषम्यनैर्पुण्येनसापेक्षत्वादिति ॥ २७ ॥

१ वङ्गादिदेशः। डीप्राशक्तियद्योराकिगतिस्वस्थभाप्यस्यैकयदोक्तेः २ पुलकात्तरेमूलटीकभ्योर्मुक्तइतिपाठः

॥ ४ ॥ महाप्रलयतद्विपदायावसानतःपारव्यक्षयभोजकाविद्यार्तरोमसह ॥ कणव्यतिभासक्षयतोवा ॥ ५ ॥ नेपासर्वधीकदाभातदानीमस्यकद्रससारस्ययस्यस्थानदर्शनयस्ता
 क्षिप्तंन्यमभूत्सम्पद्यमानतलिकजीवटादिससारयत्येकनाययौत्समताशीवजागरमित्यथ ॥ ६ ॥ ७ ॥ गविष्यनीत्युक्तेर्धसिद्धरामसयाहकारोत्सस्वससारेरुषन्धियताइतिग
 म्यत ॥ ८ ॥ प्राणवृशापृष्टायस्वैश्विरेषजिज्ञासयामभरसष्ट ॥ ९ ॥ अशेषाधिष्ठानधिष्णराएव अप्यन्तारोत्सकल्पस्यसत्यतीव्रिकेनस्यज ॥ तपसहस्रसप्तषष्टिप्रसाक
 न्निकार्यंपरसरतिरितरूपपूर्वोत्तरकाष्ठयोर्नसितरेषनासितत्परमधिष्ठाननुत्तर सर्वाभ्यन्तरोत्सेधेनितस्यतयैवभोजकादृष्टोद्योधिप्रसाकन्निकार्यस्यार्कियासामयमित्यर्थ

॥ श्रीरुद्रउवाच ॥ गच्छताशुनिजस्थानतत्रभुक्काकलत्रकै ॥ कश्चित्कालंसमभोगान्मस्तकाशमुपैष्यथ ॥ ४ ॥ भविष्यथमदर्शाये
 गणामत्पुरमुषणा ॥ ततोमहाप्रलयतोयास्यामलत्परदम् ॥ ५ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इत्युक्त्वाभगवान् रुद्रस्तेर्षासोत्तरधीयत ॥
 अत्यससारसस्थानरुद्राणामथ्यमाययी ॥ ६ ॥ प्रपयु स्वास्यदतेपिजीवद्यास्राणादय ॥ स्वकलत्रे समर्द्धेक्षपयित्वाथकालत ॥ ७ ॥
 रुद्रलोकसमाभापभविष्यतिगणोत्तमा ॥ कदाचिद्भ्रांषिदश्र्यतेतारकाकारकरिण ॥ ८ ॥ श्रीरामउवाच ॥ भिक्षुसकल्यरूपान्ते
 र्जावदद्यास्राणादय ॥ कथसत्यत्वमायाता सकल्यार्थकंसत्यता ॥ ९ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ संकल्पसत्यतात्वश्रोत्यजसकल्यसत्य
 ताम् ॥ तत्रयन्नाक्षितब्राह्मिण्यत सर्वात्मतत्पदम् ॥ १० ॥ यत्सन्नदश्र्यतेयच्चसकल्यैरवलोक्यते ॥ तत्तथाविद्यतेतत्रसर्वकालंतदात्यक
 म् ॥ ११ ॥ तद्देशकालात्मतयागत्वोदेशांतरंयथा ॥ देशादेशांतरयद्वन्नगत्यात्मादिकविना ॥ १२ ॥ नलभ्यतेतथास्वप्नोविनातत्रनलभ्य
 ते ॥ सवभक्तिचित्तकोशेषपथालोकयत्यसौ ॥ १३ ॥ चिन्तयातद्वाभ्रांतिसर्वात्मत्वादविक्षतम् ॥ सकल्य स्वप्नकस्त्वगयथाश्चदर्शया
 प्यते ॥ १४ ॥ परमभ्यासयोगाभ्याविनात्वतन्नलभ्यते ॥ येषांतुयोगविज्ञानदृष्टय फलित्वा स्थिता ॥ १५ ॥

॥ १० ॥ सवकालयवदधिष्ठानतसत्सकभूत्वातद्देशकालात्मतयातस्यसदाधिद्यते ॥ ११ ॥ गत्यादेशांतरयद्येत्येकद्विद्वणोति ॥ वेरागविति ॥ यथाभयुराधिदेशादेशांतरयादलियु
 धादिरथद्विधमानभविगतिगपनभासास्यस्थवनःआदिवशाच्चक्षुराधिषाटवमहारादिकालस्तद्विषेकोपेष्टापुरुषइत्यादिककारणकलापविनानलभ्यतेतथास्वमोषिनभभापसुषु
 म्ना स्वमोषित्वानलभ्यतइतिपरेणान्यथ ॥ १२ ॥ चित्तकोशकोशदेशोसवधवासनकरश्रानेनयथायथाआलोकयतिभोजकादृष्टोद्योधिप्रसासनाभिपर्यालोचयतिनयात
 यान्तिअविक्षितसमयतद्विषयरूपदृश्यतयाभ्रानोति ॥ १३ ॥ सवस्यस्वमसकस्यादेरुंगपद्वरनिर्तद्विकटयापयसभाह ॥ सकल्पइति ॥ आप्यतेतद्दराभ्यन्धिप्रतिशेष ॥ १४ ॥
 परमित्ति ॥ अभ्यासयोगयधियाकरोयुसैत्यथ ॥ तपश्चराणांविनाप्यभ्यासस्वतएवयोगसिद्धिफलमस्तीतिविशेषभाह ॥ येषांतिविति ॥ १५ ॥

॥ २ ॥ एवमेव सर्वेषामपि जीवानां मरणकालोद्भूतस्वकर्मैव तस्य सद्वजगदात्मना आमोक्षं प्राप्तीति बोध्यमित्याह ॥ सर्व एवेति ॥ ३ ॥ एवं शिश्वात्नेव तत्र परिच्छिन्नं स्वरूपं स्य तथा विधोषिदेहो देहपरिच्छिन्न इव आमोक्षमाकुलस्तिष्ठतीत्यर्थः ॥ अनया भिक्षुकथया ॥ ४ ॥ परापूर्णास्वखाय तस्य दिनात्सासर्वोपि जीवइति एवमकार एवमकेवलं भिक्षुरित्यर्थः ॥ अहरहः प्रतिदिनस्य मेनाऽथनुभवसिद्धमेवेत्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ इदं जन्मादिद्वैतकचिक्केन चिन्मिन्नेन परिपश्यतीति प्रेषणात्त्वयः ॥ ७ ॥ ८ ॥ इदानीं बधमोक्षतत्त्वसंक्षिप्याह ॥ देहेति ॥ देहनाशो ह्यित्यभिमान एवातो बधस्त्यात्सलात्त एवमोक्षइति निष्कर्ष इत्यर्थः ॥ किञ्चित्पुत्रकामोराभोवर्णितायार्थबोधमाश्रयामिनेन व्यनक्ति ॥ अहो इत्यादिना

सर्वस्याभासजीवस्य मृतिजन्ममयी स्थितिः ॥ भवत्येव चिदाकाशरूपिण्येवाकृतिगता ॥ २ ॥ पृथक्कृत्यैक्यमभ्येति स्वात्मासंसारखंडकम् ॥ सर्व एव मृतो जंतुः पृथक् स्वप्नति भात्मकम् ॥ ३ ॥ एवंततस्वरूपोपि देही चामोक्षमाकुलः ॥ जीवयुष्मज्जातु भ्रंशकथितं कथयानया ॥ ४ ॥ परात्स्य दितान्येति भिक्षुरामकेवलम् ॥ मोहान्मोहांतरं याति जीवो हरहरवनः ॥ ५ ॥ पर्वताग्रपरिभ्रष्टो ह्यधो धउपलोयथा ॥ परमात्मपरिभ्रष्टो जीवः स्वप्नमिहं दं ॥ ६ ॥ पृथग्यस्मादपि स्वप्नाद्याति स्वप्नांतरं पुनः ॥ स्वप्नात्स्वप्नो विनिपतन् मृदुवेदं दृढकिल ॥ ७ ॥ परिपश्यति जीवो तर्माप्याजर्जरकतः ॥ कचिक्केन चिदेवेह कदाचिदपि वास्वयं ॥ ८ ॥ देहनाशो ह्यमित्यतो मुच्यते स्वंप्रपद्यते ॥ श्रीराम उवाच ॥ अहो नु विषमो मोहो जीवस्यास्योपजायते ॥ ९ ॥ यथा सुप्तस्य स्तोकेनानाकारविकारया ॥ मिथ्याज्ञानोपयामिन्यामाययानिपतत्यलम् ॥ १० ॥ अहो नु खलु वैषम्यं भीमं निजबहुच्यते ॥ भगवन्सर्वदासर्वसर्वदेवजगत्स्थितौ ॥ ११ ॥ त्वया संभवतीत्युक्तं यथा तच्चानुभूयते ॥ एवं गुणविशिष्टात्मा तन्मोहात्मासंभिक्षुकः ॥ १२ ॥ कचिदस्ति नवास्त्यंतराले पृथक् कथयामि मे ॥ श्रीवासिष्ठ उवाच ॥ अथ रात्रौ समाधिस्थस्त्रिलोकी मठिकानिमां ॥ १३ ॥

॥ ९ ॥ स्तोकेनात्वेनापि सदश्रमादिनिमित्तेन सुप्तस्य मनःस्वप्नाभाययाया अलमस्यंतं भीमैव पश्यदुःखसकटनिपतच्च निजवत्सत्यवस्थीयवद्वा उच्यते तद्देहो आश्रयमिति प्रेषणात्त्वयः ॥ १० ॥ सर्वसर्वं सर्वदासंभवतीति च त्वया पदुक्तं तदप्यनुभवात् तद्वदममाभूदित्याह ॥ भगवन्मिति ॥ ११ ॥ एवमुपदिष्टार्थमिन्नं देनेन गुरुप्रतोष्यत्वया यामि क्षुप्तं द्रोधाय कल्पयित्वा क्त उत कचिदस्तीति स देहेन कैतुकारुण्यच्छति ॥ एवं गुणविशिष्टइति ॥ तन्मोहात्मा तदश्रजो बदादिमोहात्मा ॥ १२ ॥ अतर्योगेन आलोक्यत्वद्दोषाय यथापिकल्पयित्वा मयामि क्षुप्तकस्तथापि तद्वाक्यस्य स्यादतन्त्यायोगात् कचित्संभावित एवमः तस्य च योगेनाशुनादर्शने उत्थाने विलवः स्यादित्यारायेन वसिष्ठस्तत्कालोचितं भवाच्च अथेति ॥ १३ ॥

दृक्शब्दाद्गुरिरितेनहस्तादापिदार्थदशोयस्येतिव्युत्साधम् ॥ ९ ॥ तस्ययहृकुर्दप्यानभंगमीताःप्रियाआपिभृत्यानोविशतिकल ॥ १० ॥ तस्यभिक्षोः ॥ संवत्तुर्विहर्कव
 ल्यापचरमसाक्षाल्कारामुम् ॥ तत्कृत ॥ यतोनिघतेस्तदायुर्नियतुर्विधानु ॥ ११ ॥ तथापारवर्णितप्रकरणे ॥ १२ ॥ एवएवविध ॥ अयास्मिन्कल्पे ॥ अयद्वितीय ॥
 वृत्तियोनेपलभ्यतदानीयप्रस्यर्ध ॥ १३ ॥ जगत्सर्वेअलिनाअलिवद्भूतनामयाअस्मिन्सर्वानोयोनेपलभ्यतइतिपूर्वणपरेणवाअन्वयः ॥ १४ ॥ अयमयाकीलयाअस्मा
 तस्मिन्विहारेस्वकुटीकोशोकपिलमूर्धजः ॥ भिक्षुदीर्घदंशोनामस्थितएवसमाधये ॥ १५ ॥ एकविंशतिरात्रंचतस्येवंस्थितिशालिनः ॥ दृढा
 र्गलंयुहंध्यानभंगभीताविशंतिना ॥ १० ॥ धन्याःप्रियाःकिलतयासंतिपुतिसिद्धुकः ॥ अद्यैवतस्यसंवेतुंनिघतेरादृशीस्थितिः ॥ ११ ॥
 रात्रयोथ्याननिष्ठस्यगतास्तस्यैकविशंतिः ॥ सतुवर्षसहस्राणितयाचिन्तनभूतवान् ॥ १२ ॥ कस्मिंश्चिसाकनेकल्पेभिक्षुरेवंपुराभवत् ॥
 अद्यत्विहद्वितीयोस्मिंस्तृतीयोनेपलभ्यते ॥ १३ ॥ मयातुपुनरन्विष्यचेतसाचतुरात्मना ॥ तादृगाभिक्षुस्तृतीयोन्व्योजगत्सद्वादरालि
 ना ॥ १४ ॥ अस्मात्सर्गात्तोलदधस्तृतीयस्तादृशाशयः ॥ अथान्यलीलयसासर्गामयासंप्रेक्षितास्ततः ॥ १५ ॥ यावत्तस्मिंश्चिदाकाश
 कोशशाचिनिसर्गके ॥ तनीयोवद्यतेभिक्षुर्वाह्यश्चसदृशकमः ॥ १६ ॥ एवंतेनैवतेनैवसन्निवेशनभूरिशः ॥ भविष्यत्यभवन्सर्वपदार्थाः
 सर्गसंततौ ॥ १७ ॥ अस्यांसभायामपियेमुनयावाह्यणास्तथा ॥ भाव्यमेवंसमाचारस्तैरन्यैरप्यनेकशः ॥ १८ ॥ नारदेनामुनाभाव्यं
 पुनरन्येनचामुना ॥ एवंकलनकर्मभ्यांचुक्तान्येनभूरिशः ॥ १९ ॥ एवंजन्मादिनाभाव्यंव्यासेनापिशुकेनच ॥ शौनकेनपुनर्भाव्यंक्रतु
 नापुलहेनच ॥ २० ॥ अगस्त्येनपुलस्त्येनभृगुणागिरसापिच ॥ एतएवतथान्येएवंरूपक्रियास्पदम् ॥ २१ ॥ चिराच्चिराद्भविष्यतिमा
 येयंचिततायतः ॥ सदृशाचारजन्मानस्पृवान्यन्चभूरिशः ॥ २२ ॥ भूयोभूयोविवर्ततसर्गव्यस्ववर्वाचयः ॥ अस्यं तसदृशाःकेचिक्केचि
 दर्धसमकमाः ॥ २३ ॥ केचिर्दापत्समाःकेचिन्कदाचिरपुनस्तथा ॥ एवमेपानिविततामहतामपिमाहिनी ॥ २४ ॥

सगार्दन्येसर्गं संप्रेक्षितास्तत्रतृतीयस्तादृगाशयोत्थद्वयन्वयः ॥ १५ ॥ तदेवाह ॥ यावदिति ॥ द्वास्तस्यत्रत्यद्रक्षणाग्निर्निरतस्तदृशाएवभुवनकमोविद्यते ॥ १६ ॥ एवब्रह्मा
 हमेदेनसदृशेपदार्थकमेतादृशाभिधवाप्यनताःसभवातीत्याशयेनाह ॥ एवमिति ॥ १७ ॥ अस्मिन्धर्ममुमुक्षुव्यवहारोक्तमेवार्थपुनःप्रपचयन्नाह ॥ अस्यामित्यादिना ॥ तैरप्येव
 भिक्षुसदृशसमाचार स्वसदृशसमाचारैश्चभाष्य ॥ अन्यैरपिपुनन्मुनिसमाचारैर्भिक्षुसमाचारैश्चभाष्यमित्यर्थः ॥ १८ ॥ कलनज्ञानकर्मचरित्रताभ्यांचुक्तम् ॥ १९ ॥ २० ॥
 एवंविधस्वरूपस्थानस्थक्रियाणांचास्पदभविष्यतीत्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

राधानपायमभ्यादृशपकोटिहृद्योवाधपोरुत्तज्वनिरितिपाद्यत् ॥ १४ ॥ धनगजिनामभमासल-पुष्ट ॥ तस्यशासुत्स्य ॥ १५ ॥ धाननपुष्टा कापना॥१८५१११११ ॥ १६ ॥
 सस्तनपूर्वपुभिन ॥ १० ॥ अहृष्यापारमाक्रिकनिजधर्मसपारयामाहु ॥ १८ ॥ मुनिप्रोक्तज्ञानशाब्दविनयत-अभ्यस्यत ॥ उपविष्टार्थानुसधानसुखेनक्षणमिषयुनाराम
 पृथापय्यवर्णव्याल्लभाननिद्राभावात्कस्यमिषव ॥ १९ ॥ स्वधरपूषरभुतसधोरारामिमतियासप्रपतननेनप्रवृत्तस्वत्कापपरपेज्जातेसतिररायसामालयतयापूर्वपुषवपुन
 आल्यानतेकरवनेरभ्याप्यानश्रवणोषितसमासनिवशकपरवनेनस्यो ॥ २० ॥ दृतिश्रीवासिष्ठम-तात्पर्यप्रकारोनिषाण पू-पषपटितम-सर्व ॥ ६५ ॥ ॥ २१ ॥

तिसुरेयोक्तिनासीतिप्रक्ष्यप्रतवदंभ्याहम् ॥ श्रीबालमीकिरवाच ॥ १ ॥ मुनीचैवकथयतिवहिर्मध्याङ्गिद्विम ॥ १४ ॥ उद्भूत्बालय
 क्षुन्प्रपनगर्जितमांसल ॥ तत्यजु-भाटयोसस्यपुण्याजलिपरंपरा ॥ १५ ॥ तृपा-पौरावितपिन-शुष्यंवातधृताइव ॥ पूजयित्वामुनिश्रेष्ठा
 नुदतिपुन्स्वविपरान् ॥ १६ ॥ सभातदनुसोतस्योसप्रणामपरपरा ॥ क्रमेणत्यक्तनेनैवजग्मु-खेचरभूचरा ॥ १७ ॥ स्वास्यदपुपयारा
 खमहृष्यापारमाहता ॥ सर्वसपाटयामासुर्निजधर्मकर्मोचितम् ॥ १८ ॥ क्वितवंतोमुनिप्रोक्तमहीचरनभश्चरा ॥ ज्ञानक्षयांक्षणाभिव
 निन्यु-कस्मभिवोषिव ॥ १९ ॥ प्रात पुन प्रवृत्तकायपरंपरेस्मिन्जातेजनखचरभूचरभूतसप ॥ आस्थानलोकरवनेनतयैवतस्याव
 न्योन्यमंघटनपूजितपुण्यलोक ॥ २० ॥ ॥ इ० वा० वा० टे० मो० नि० पू० विद्योत्तरविस्मयवर्णननामपचपठितम-सर्ग ॥ ६५ ॥ ॥ ६५ ॥
 श्रीबालमीकिरवाच ॥ ॥ वसिष्ठमुनिसमुक्ताविश्रामिज्जादिसमुता ॥ स्थिता खेचरसिद्धीपाविश्रांतावृपनायका ॥ १ ॥ सरामलक्ष्म
 णासंवतयवाप्यसमायसो ॥ सौम्यासमसमासोगारांतावतेवपस्मिनी ॥ २ ॥ अनवेक्ष्यवच-भ्रममुवाचायमुनीश्वर ॥ बांधयंतिवलदे
 वसानुकपाहिसाधव ॥ ३ ॥ ॥ श्रीवन्धिपुत्रवाच ॥ ॥ राजन्रघुकुलाकाशशांकरघुनंदन ॥ त्यामयाज्ञाननेत्रेणसभिद्धु-प्रोक्षितश्चि
 रम् ॥ ४ ॥ ध्यानेनाहृचिरभ्रातस्तद्विमिक्षुटिदक्षया ॥ द्वापानिससर्विपुलांकुलशैलसपवताम् ॥ ५ ॥ यावत्कुनश्चिदप्येवमिक्षुलभ्यां
 तादृश ॥ वयकिलमनारान्धयंहिरप्युपलभ्यते ॥ ६ ॥ ततश्चिभागशेषायांराभ्यांपुनरहंधिया ॥ दत्तराशांतरयातावेलावानहृवार्णाव
 म् ॥ ७ ॥ जिननामैपतञ्जासिश्चामानजनपटमहान् ॥ वल्मीकोपरितञ्जासिंहाराजनसश्रय ॥ ८ ॥

अथिष्टस्यापयननसिंशोरशनमुष्क ॥ तदरशानंतयाप्येपाननीनाभूतभाविनी ॥ १ ॥ स्थिताउपविष्टा ॥ सतोप्यसतनेनायका सामनादयश्चाविश्रांताउपविष्टा ॥ १ ॥
 पश्चनपयधर्मोसरसी ॥ २ ॥ पशुपतवक्ष्यअपनीद्वयभयउवाच ॥ भगवंधृष्यहृमितिस्वयमलिह्वारत्वद्विरितिभाव ॥ १ ॥ चिरमक्षितोऽन्विष्ट चिरमक्षिप्यपेक्षितद्विषा ॥ १ ॥
 ॥ ५ ॥ पाषाणलभ्यसिंहसिंहिरस्योतद्विपूर्वणाप्यय ॥ ६ ॥ उत्तरस्थाशारायाविराकातरेशयातोमनसापयंतोषितवानितियाद्यत् ॥ ७ ॥ बल्मीकाख्याज्ञानपवाहुपरि
 पतोऽजिननामापुपयसिन्द्वाजनपशैलितमजनपदेशेहृदाराख्योजनसप्रयोबहुजनाभ्ययोहिरासि ॥ ८ ॥

दक्षशब्दाद्गुरिमेनेहलंतहापिदीर्घदेशेपत्येतिव्युत्पाद्यम् ॥ ९ ॥ तस्यगृहंकूर्दप्यानभंगभीताःप्रियाअपिभृत्यानोविशति किल ॥ १० ॥ तस्मांभक्षाः ॥ सवन्तुवदहंकव
स्यायचरमसाक्षात्कारग्रामुम् ॥ तत्कुल ॥ यतोनिवनेस्तदायुर्नियतुर्विधातुः ॥ ११ ॥ तथाप्राच्यर्णितप्रकरणे ॥ १२ ॥ एवएवविधः ॥ अथास्मिन्कल्पे ॥ अयद्वितीय ॥
तृतीयोपलभ्यततदानीमयद्यर्थ ॥ १३ ॥ जगत्सद्येअलिनाअलिचङ्कभगामयाअस्मिन्सर्वोदगीयोनोपलभ्यतइतिपूर्वणपरेणवाअन्ययः ॥ १४ ॥ अयमयालीलयाअस्मा

तस्मिन्विहारेखकुर्दकोशेकोपिलमूर्धजः ॥ भिक्षुदीर्घदेशोनामस्थितएवसमाधये ॥ ९ ॥ एकविंशतिरात्रं चतस्र्येवंस्थितिशांतिनः ॥ इहा
गलंगुहंध्यानभंगभीताविशंतिनां ॥ १० ॥ श्रुत्याःप्रियाःकिलतथासंतिष्ठतिसाभिक्षुकः ॥ अथैवतस्यसंवेतुंनिवनेर्गदशास्थितिः ॥ ११ ॥
रात्रयोध्याननिष्ठस्यगतास्तस्यैकविशंतिः ॥ सतुवर्षसहस्राणितथाचित्तेनभूतवान् ॥ १२ ॥ कस्मिंश्चित्साकनेकल्पेभिक्षुरेवंपुराभवत् ॥
अयद्विहद्वितीयोस्मिंस्तृतीयोपटभ्यने ॥ १३ ॥ मयानुपुनरन्विष्यचेतसाचतुरात्मना ॥ तादृशाभिक्षुस्तृतीयोन्मोजगत्पद्यादरालि
ना ॥ १४ ॥ अस्मात्सर्गात्तोलदवस्तृतीयस्तादृशाशयः ॥ अथान्यंतीलयामर्गामयासंप्रक्षितास्तः ॥ १५ ॥ यावत्तस्मिंश्चिदाकाश
कोशशायिनिसर्गके ॥ तृतीयो विद्यतभिक्षुर्ब्राह्मश्चसदशक्रमः ॥ १६ ॥ एवंतेनैवतेनैवसन्निवेशनभूरिशः ॥ भविष्यंत्यभवन्सर्वपदार्थाः
सर्गासंततौ ॥ १७ ॥ अस्यांसभायामपिचमुनयोब्राह्मणास्तथा ॥ भाव्यसर्वसमाचारैस्सूर्यैरप्यनकशः ॥ १८ ॥ नारदनामुनाभाव्यं
पुनरन्येनचामुना ॥ एवंकलनकर्मभ्यांयुक्तनान्येनभूरिशः ॥ १९ ॥ एवंजन्मादिनाभाव्यंन्यासेनापिशुकनेनच ॥ शौनकेनपुनर्भाव्यंक्रतु
नापुलहेतच ॥ २० ॥ अगस्त्येनपुलस्त्येनभृगुणांगिरसापिच ॥ एनएवतथान्येएवंरूपक्रियारूपदम् ॥ २१ ॥ चिराच्चिराद्भविष्यंतिमा
येयविततायतः ॥ सदृशाचारजन्मानसएवान्येचभूरिशः ॥ २२ ॥ भूयोभूयोविवर्तसर्गेष्विस्ववर्वाचयः ॥ अत्यंतसदृशाःकेचिकेचि
दर्शसमकमाः ॥ २३ ॥ केचिदीपस्तमाःकेचिन्नकटाच्चिरुनस्तथा ॥ एवमपानिविततामहतामपिमाहिनां ॥ २४ ॥

सर्गादप्यसर्गां सश्रेष्ठितास्तवतृतीयस्तादृगाशयोऽलव्यइत्यन्य ॥ १५ ॥ तदेवाह ॥ यावदिति ॥ ब्राह्मस्तत्रत्यब्रह्मणानिर्भनएतस्तदशएवभुवनकर्मोविद्यते ॥ १६ ॥ एवब्रह्मा
इमेहनसदशेपदार्थकमेतादृशाभिक्षोवप्यनताःसभावीत्याशयेनाह ॥ एवमिति ॥ १७ ॥ अस्मिन्धर्मुमुक्षुव्यवहारोक्तमेवार्थपुनःप्रचयनाह ॥ अस्यापिमादिना ॥ तैरप्येव
भिक्षुसदृशासमाचारै स्वसदृशासमाचारैश्चगाव्य ॥ अन्यैरपिपुनःपुनिसमाचारैर्भिक्षुसमाचारैश्चाव्यमित्यर्थः ॥ १८ ॥ कलनज्ञानकर्मचरिचताभ्यायुक्तेन ॥ १९ ॥ २० ॥
एवविधस्यरूपस्यस्त्यानत्यक्रियाणांचास्यदग्निव्यपीत्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

शान्तिरस्यश्वात्सन्दिहमातरसद्यदापिनास्ति वहाविषयालक्षणाकमथ्यूरुनिरस्तात्वादेवनास्ति किमर्हतिप्रतिपत्तिर्थातिरक्षकेवलजुगात् ॥ तदेव वृत्तिशुभारिषेस्पष्टमित्याह ॥
 वृत्ति ॥ अनताजीषदारिसांकितपलासाभलसम्पुण्युलभश्चक ॥ २५ ॥ २६ ॥ पातरुजमिषविकसितम् ॥ तस्यैषमरादीनानाकलहालकलहालाश्वपरयेतिपोष्यम् ॥
 अर्थानि सङ्घनमान साधिभृतरात्रिभ्रिकणादिवशुदत्तात्सवेदवादेवमथुद्धिमजगाज्जातम् ॥ २७ ॥ एवमित्युनतीषसर्वजीवमन स्वपित्येकजगदुपपत्तिमासत्त्वडदितल
 स्तरस्यनर्थावलहतरप्यविषविषम सगसत्त्वडदितइत्यनर्थस्यमायादरोत्सर्ध ॥ नेपाथमिकलहा स्वपरोपिषयनगतजगतस्वहामिष स्वस्वभ्यश्वाटुरानमिष्यासत्पाए
 व ॥ कलरातत्याह ॥ सयात्मनीति ॥ सयान्मप्यस्तिभित्वांसकरोपरमात्पनिनाशाम्येनस्फुरतिगत ॥ ननस्यतत्त्वधाधेनतद्वाधत्यागुनकोषित्वात्मिस्यथ ॥ २८ ॥ ॥ इति

क्षणतश्वास्तिनोवमप्रतिपत्तिर्जुगत्तं ॥ फेरविशस्यहंरात्राअनताकतयोनय ॥ २५ ॥ धतासामुपलमालमहोर्षामामनोगति ॥ प्रति
 भामानभवदमित्यविकसितस्थितम् ॥ २६ ॥ नानाकलहकल्लालजलेप्रानरिवाशुजम् ॥ जातसवदनादवशुदादिदमथुद्धिमन ॥ सभा
 रजात्तमविलसार्थवद्विकणादिव ॥ २७ ॥ प्रत्येकमवमुदित प्रतिभासुस्वह स्वदांतरव्यपिचतस्यविधित्त्वंह ॥ सर्वस्वयननुचर्तपिमि
 यानमिष्यासवात्मनस्फुरतिकारणकारणेस्मिन् ॥ २८ ॥ ॥ इ० धा० वा० दे० मा० निवाणप्रकरण० जीवदो० त्रिक्षुसस्यतिकयनना
 मपद्रुपठितम सर्ग ॥ २६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ दशरथउवाच ॥ ॥ मुनिनायकत्रिक्षुगत्वासाधयत्वमी ॥ नरामत्वहिताश्रीप्राधानयतुकुट्टी
 गतम् ॥ १ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ राजस्तस्यमहाभिक्षां सदेह प्राणवर्जित ॥ क्लेशोवैवण्यभायातोनासौजीवितभाजनम् ॥ २ ॥
 तस्मभिक्षासुर्जावासाभूत्वापन्नजसारस ॥ जीवन्मुक्त स्थितोमुषोनासौसंस्थितिभाजनम् ॥ ३ ॥ तद्देहमासपर्वतबलान्निकासितार्ग
 ला ॥ अतरालनुतिपुतिथत्यामिक्षुदित्क्षव ॥ ४ ॥

र्थावसिष्ठम० तासपयकारोनिर्वाणप्ररण्यु० पद्रुपठितम सग ॥ ६६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ त्रिदशोत्समाधौमुक्तस्यहंनारोषवण्योने ॥ त्रिष्टुर्थातिवदन्येर्थाधधामोक्ष
 श्वरोधत ॥ १ ॥ सद्योपयतुसमाधौषुंभ्यापयतु अभीमदहितामपासेधितानराभयिणोभवहावायाआनयतु ॥ १ ॥ अर्धवतस्यसवतुनियतरेपरनिश्वयदन्निमहुक्तविस्वस्यत्वयेवपुष्ट
 मित्तिसृष्टयर्थासिष्ठउवाच ॥ राजान्नि ॥ इन्द्रप्राणापटमकान्तरसभाग शोधोर्षेवण्यर्थायात ॥ १ ॥ सप्तहिल्दीपसत्यसकल्पेनमजीवतुतथाह ॥ तस्येति ॥ सत्येवतद्देहोभ्य
 धारभ्यरोपमसकल्पप्रवर्ततेनाभ्ययेतिभाव ॥ १ ॥ मासपयतपदार्गलननिकासनीयानितिष्टुणाकाशमैरतरालवासिमित्तद्देहोमत्वादिष्वन्मभिभिसलधयोपनकनुमश
 क्यसित्याह ॥ तद्देहनि ॥ मासस्यपदीश्वरपरिनेषलान्निकासितार्गलासंतोमिक्षुदेहदित्क्षवाभूत्यावहित्तिरतरालेतिवृत्ति ॥ बलाद्विस्थाशाबलादितिवा ॥ २ ॥

ततो मासैः कायमिश्रशरीरं निष्काल्य निःसार्धजले स्वस्थतिमक्रीयष्यति ॥ तस्यां कुट्यामन्यतः कायाकारशिलाप्रतिभारूपमिश्रपूजाभक्त्या दिव्यवह्निरप्रवर्त्तनाय कल्पि-
 तः ॥ दृढत्वादक्षुष्णमानसभक्तमनःकल्पितदेवतारूपम् ॥ कर्मधारयः ॥ ५ ॥ एवमुक्तरीत्या मुक्तः ॥ विहारेषाण्चष्टादिव्यापारविषयेन दृश्यते ॥ ६ ॥ प्रश्नाप्रासंगिकमुक्त्वाऽपि
 स्तुतमेवावबलते ॥ एषेत्यादिना ॥ दुर्बोधेन भाति पराहेतुविशेषशक्त्या ॥ अतिवास्तो निरस्यते ॥ ७ ॥ असती अविद्यमानैव कतजगदारथा ॥ हेमः कटकतयेव प्रतिभासस्य यो वि-
 पर्यासो न्यथाभावस्तन्मात्रकारणकोविशमभेदयोः स्यात् ॥ ८ ॥ वाच्यारभणविकारो नामधेयमत्तिकेत्येव सत्यमित्यादिदृष्टान्तश्रुतिवाच्यत्वादातिक्रमायापिदृश्यमन्तस्वभौववानुमी-
 यते ॥ ९ ॥ इत्परमात्मा एव अविदेकाजीवत्वमायाति ॥ सच्चस्वविवेकात्सर्वमान्येति परशरीत्यात्पदकचिन्मात्रपरिशिष्यत इत्यर्थः ॥ १० ॥ सः स्वबोधत आत्मेव ॥ अबोधतस्तु स-
 ततो नष्टांगसंधानं कायं निष्काल्यते जले ॥ तदर्थं त्यन्यं करिष्यंति भिक्षुमक्षुण्णमानसम् ॥ ५ ॥ अनेनैवं सदेहेन भिक्षुमुक्तो व्यवस्थितः ॥ क-
 थं प्रबोध्यते नष्टं दृढहृत्शरीरकम् ॥ ६ ॥ एषां गुणमयी माया दुर्बोधेन दुरत्यया ॥ नित्यं सत्यावबोधेन मुखेनैवातिवाह्यते ॥ ७ ॥ असत्ये-
 व कृतारं भाहेमः कटकतायथा ॥ प्रतिभासविपर्यासमात्रकारणकोदया ॥ ८ ॥ परमात्मनिवाचे यमित्यं मायानुमीयते ॥ तरंगातीवप्य-
 सिप्रेक्षाभात्रविनाशिनी ॥ ९ ॥ ज्ञोहिदृश्यमयादीर्षस्वप्नात्स्वप्नांतरं ब्रजेत् ॥ एवं जीवत्वमायाति विवेकात्सर्वमात्मदृक् ॥ १० ॥ यो यस्य प्र-
 तिभासः स्यात्सैव स्वबोधतः ॥ स एवोदेतिसंसारः करं जवनगुल्मदृक् ॥ ११ ॥ प्रत्येकं भूतभुदितं कृतं संसारमंडलम् ॥ भिक्षोः स्वप्नांतरद-
 वपरं भंगिभिर्वाभासः ॥ १२ ॥ प्रस्तुतः पद्मजादेव जगत्स्वप्नो यथोदितः ॥ तथैवास्त्वच्छचित्तोत्थोरुहः सर्वजनं प्रति ॥ १३ ॥ पितामहवदा-
 भातिसर्गः स्वप्नविलासवत् ॥ प्रत्येकं भुदितस्तेन वक्ष्णां ज्ञानीव कोटिशः ॥ १४ ॥ स्फुरन्त्यथा तथा वास्मिन् जीवः पश्यति विभ्रमम् ॥ तद्वयेयं
 समर्थं च स्वप्नवद्वीर्षमांतरम् ॥ १५ ॥ चित्सत्तामात्रमासाद्य प्रतीतिष्युतमात्रतः ॥ जरा मरणदुःखानां कचिद्भाजनतांगतः ॥ १६ ॥

एव ससारात्मना उदति ॥ ११ ॥ भूतं भाणितिकायं प्रत्येकससारमंडलं भोग्या उदितं कतम् ॥ यथा भिक्षोः स्वप्नांतरं अभसो भंगि आवर्तनगादिविभागमिव द्वीत्यर्थः ॥ १२ ॥
 समदेहिरुपयगर्भस्य मनोभात्र निर्माणत्वादयसर्गः स्वमएव चेद्वापरेऽपि तथैव भवितुमर्हति असच्छचित्तादुत्थित इति परस्थिर इव भासत इत्याह ॥ प्रस्तुत इति ॥ १३ ॥ चित्सशुद्धौ तु
 पितामहस्येव पितामहवदस्वप्नविलासवदसत्यभातिनेन तादृशभातिनेन ज्ञायते प्रत्येकं भयन्नज्ञानं जीवकोटिश उदित इति निश्चीयत इत्यर्थः ॥ १४ ॥ अयं जीवोऽप्यपि प्रपञ्चरूपेण स-
 मादिप्रपञ्चरूपेण वासाधारणप्रपञ्चरूपेण प्रत्येकमसाधारणप्रपञ्चरूपेण वा यथा तथा वा स्फुरन् प्रस्तुतथापि तद्वयेय इति मानसमर्थीर्षविभ्रमं पश्यतीति सत्यमत्र चित्तयैवेत्यर्थः ॥ १५ ॥
 दीर्घात्स्वप्नदर्शने निमित्तमाह ॥ चित्सत्तामात्रमिति ॥ तच्छतः प्रतीतिष्युतमात्रतः भात्रमासाद्य आश्रित्य कचिच्छिदेव नरतिर्यगादिदेहे ॥ १६ ॥

श्रानिरवयवकालान्दिदं द्वाभानसषेष्टापिनाति ॥ १ ॥ श्रानिदेषेष्टालक्षणकमचदुरनिरलात्वावृणानि ॥ किन्नाईपतिचिपतिरेषकेवलकुम्भे ॥ तरेषेष्टाभिस्तुअरिप्रेस्यदमित्याह ॥
 कति ॥ अतलाकीषटाहिसांकिन्यपुलासाभलसम्पुणुलभाभक्त ॥ २ ५ ॥ १ ॥ १ ॥ पातरकुमिषविकसितम् ॥ तस्योचनरादीनानाकलहाकलकछुलाभ्यपरयेतिपोज्यम् ॥
 अर्धिर्षेष्टवृषतमान साधिमंद्गानप्रिर्विक्रिकणाविषयुक्तासदेवतादेशेष्टेष्टयुद्धिमज्जाजातम् ॥ २ ७ ॥ पृषाभिस्तुभनसीषसर्वजीषभन स्वपिपत्येकजाहूपपतिभासखडदहितक
 स्यत्स्यार्थीवल्लवातरप्यपिषविचिप सगरखडदितदसन्मषस्यैषभापादुरोस्यर्ष ॥ नेपायमिकखडहा स्वयनेविषतवगतभगद्वल्लामिष स्वत्वव्यवहारदुरामिष्यासत्याद
 ष ॥ किस्तारनेत्याह ॥ सषालनीति ॥ तवात्तम्यास्मिस्वित्तंकरसेपरमात्मानारास्येनस्फुरतर्तन ॥ नेतस्वत स्वधाधेभनदाबत्यागनुर्नाकिन्चित्स्वमित्यथ ॥ २ ८ ॥ ॥ इति

क्षणंनहास्तिनोकमप्रतिपत्तिर्हिजुभते ॥ केषविशत्यहोरात्राअनताऽतयानय ॥ २ ५ ॥ कृतासामुपलभालमहोर्माभानांगति ॥ प्रति
 भामात्रभवदाभित्यविकसितस्थितम् ॥ २ ६ ॥ नानाकलहकछालजलेप्रानरिवांजुजम् ॥ जातसवदनादवशुद्धादिदमशुद्धिमत् ॥ सभा
 रजालमथिलसाधिवद्विकणादिव ॥ २ ७ ॥ प्रत्येकभवभुदित प्रतिभासुखद स्वदांतरव्यपिषतस्यविचित्रखद ॥ भवैस्वयननुवर्तपिमि
 यानमिष्यासवात्सुखतिकारणकारणेस्मिन् ॥ २ ८ ॥ ॥ इ० वा० वा० टे० मो० निवाणप्रकरणपू० जीवटो० सिक्षुसखतिकयनना
 मपद्रुपुष्टितम सर्ग ॥ ६६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ दशरथउवाच ॥ ॥ मुनिनायकतसिक्षुगत्यासनोपयत्वमी ॥ नराभवहिता शीघ्रचानयतुकुटी
 गतम् ॥ १ ॥ ॥ श्रवमिपुउवाच ॥ ॥ राजसस्यमहाभिक्षां संदह प्राणवर्जित ॥ हृद्दोवैवण्यमायातोनासौजीवितभाजनम् ॥ २ ॥
 तस्यसिद्धास्तुजीवोसामूलापयजसारस ॥ जीवन्मुक्त स्थितोभूयोनासौसंस्तितिभाजनम् ॥ ३ ॥ तद्वहेमासपर्यंतयत्नात्त्रिकासितार्ण
 ला ॥ अंतरालवृत्तिपुतिथ्यन्तासिस्तुविरसव ॥ ४ ॥

श्रीशशिष्ठम शास्त्रपर्यकारोनिर्वाणप्रकरणेषु पदपठितम सग ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शिशोस्वभापौमुक्तस्यद्वनाराश्वरणयते ॥ शिशुभातिवद्व्येवांषधामोक्ष
 स्वरोधत ॥ १ ॥ सवाभयगुसुभाधेर्भुत्थापयतु अमीमत्प्राहितामयापेक्षितानराभिषिणोमषदासयाकानयतु ॥ १ ॥ अर्धवतस्यसधनुनियतरेयनिभ्यदृतिभुकुकिस्त्वत्यवेदपुट
 भित्तिसुषयन्वसिष्ठउवाच ॥ राजन्निद्रि ॥ हेन्र बाणायटभकान्तरसभाग योयेणवैषण्यंभापत ॥ २ ॥ सर्गाईत्वदीयसस्यसककेनमकीवतुतभाह ॥ तस्येति ॥ सत्यवतहृद्भोग्य
 पारथ्यरोपमक्षकभ्यभ्रवसितेनायथेतिभाष ॥ ३ ॥ भासपयतयहृर्गलननिकासनीयवित्तिसिष्णुणाभ्यामैरतरालभासिमहासुसैर्गुमत्वादावित्स्वम्यचिभिसलव्यवोधनकपुनरा
 स्यापित्याह ॥ तद्वदति ॥ भासस्यपदीत्तरामनेनलान्चिकासिगार्गहा सतोसिस्तुहृदिदक्षायामुत्सावहृद्वापैरनरासोतिष्ठति ॥ बलात्तिस्थाकाबलातिवति ॥ ४ ॥

ततो मासिकाया भिक्षुशरीरं निष्काल्य निःसार्थजलेत्यद्वयति भक्तियुष्यति ॥ तस्यां कुट्यामन्यतत्कायाकारशिलापतिभाररूपं भिक्षुपूजाभक्त्या दिव्यवह्निरप्रवर्तनाय कल्पि-
 ति ॥ दृढत्वदक्षुष्णमानसजक्तमनःकल्पितदेवतारूपम् ॥ कर्मधारयः ॥ ५ ॥ एवमुत्कीर्यामुक्तः ॥ विहारोपाणचेषादिव्यापारविषयेन दंष्ट्रतम् ॥ ६ ॥ प्रश्नप्रासंगिकमुक्त्वाऽपि
 स्तुतमेवावलम्बते ॥ एषेत्यादिना ॥ दुर्बोधेन धातिपरराहेतुविशेषात्प्रत्या ॥ अतिवास्तो निरस्यते ॥ ७ ॥ असती अविधामानैव कतजगदारभा ॥ हेम कटकतयेव प्रतिभासस्य यो वि-
 पर्यासो न्यथाभावस्तन्मात्रकारणकोविधमोदयोपस्थाः ॥ ८ ॥ वाचारभणविकारो नामधेयं युक्तिकेत्येव सत्यमित्यादिदृष्टान्तश्रुतिवाचादादृष्टिकमायापिदृश्यमन्तस्वभाववानुमी-
 यते ॥ ९ ॥ इन्द्रप्रमात्मा एव अविदेकाज्जीवत्वमायाति ॥ सच स्वविवेकात्सर्वमात्मेति परशरीत्यात्पट्टकचिन्मात्रपरिशिष्यत इत्यर्थः ॥ १० ॥ सः स्वबोधत आत्मेव ॥ अबोधतस्तु स-
 ततो न धांगसंधानं कायं निष्काल्यते जले ॥ त्वक्ष्यं त्यन्यं करिष्यंति भिक्षुभक्षुष्णमानसम् ॥ ५ ॥ अनेनैवं सदेहनिभिक्षुर्मुक्तो व्यवस्थितः ॥ क-
 थं प्रबोधयेतेन श्रुतं हि हि शरीरकम् ॥ ६ ॥ एषां गुणमयी माया दुर्बोधेन दुरत्यया ॥ नित्यं सत्यावबोधेन मूर्खेनैवातिवर्त्यते ॥ ७ ॥ असत्ये-
 व कृतारं भाहेक्षः कटकता यथा ॥ प्रतिभासविपर्यासमात्रकारणकोदया ॥ ८ ॥ परमात्मनिवाच्येयमित्यं मायानुमीयते ॥ तरंगात्तिवप्य-
 सिप्रेक्षाभावविनाशिनी ॥ ९ ॥ इति हि हि क्षमया दीर्घस्वप्नात्स्वप्नांतरं व्रजेत् ॥ एवं जीवत्वमायाति विवेकत्सर्वमात्सदृक ॥ १० ॥ यो यस्य प्र-
 तिभासः स्यादात्मैव स स्वबोधतः ॥ स एवादेति संसारः करं जवनगुल्मदृक ॥ ११ ॥ प्रत्येकं भूतमुदितं कृतं संसारमंडलम् ॥ भिक्षोः स्वप्नांतर-
 वपरं भंगिभिर्वांभसः ॥ १२ ॥ प्रस्तुतः पद्मजादेव जगत्स्वप्नो यथोदितः ॥ तथैवास्त्वच्छचितो रथोरुदः सर्वजनं प्रति ॥ १३ ॥ पितामहवदा-
 भ्रातिसर्गः स्वप्नविलासवत् ॥ प्रत्येकमुदितस्तो न प्रसादां नीवकोदिशः ॥ १४ ॥ स्फुरन्त्यथा तथा वास्मिन् जीवः पश्यति विभ्रमम् ॥ तद्वयेयं
 समर्थं च स्वप्नवदीर्घमांतरम् ॥ १५ ॥ चित्सत्तामात्रमासाद्य प्रतीतिच्युतमात्रतः ॥ जराभरणदुःखानां क्वचिद्वा जनतांगतः ॥ १६ ॥

एव ससारात्मना उदेति ॥ ११ ॥ भूतधाणि निकायं प्रतिप्रत्येकससारमंडलं भाल्या उदितकतम् ॥ यथा भिक्षोः स्वप्नांतरं असो भंगि आवर्तनरगादिविभागमिव द्वीत्यर्थः ॥ १२ ॥
 समदेहिरण्यगर्भस्य मनोभावनिर्माणत्वादयं सर्गः स्वमएव चोद्धारैरपि तथैव आवितुमर्हति अस्य च्छचित्तादुद्धित इति परस्थिर इव भासत इत्याह ॥ प्रस्तुत इति ॥ १३ ॥ चित्तशुद्धौ तु
 पितामहस्येव पितामहवदस्वमविलसवदस्य आभातिनेतादृशभातिनेता यतः प्रत्येकमयम्रसां नीवकोदिश उदित इति निश्चीयत इत्यर्थः ॥ १४ ॥ अयं जीवो व्यष्टिप्रपञ्चरूपेण स-
 मष्टिप्रपञ्चरूपेण वासाधारणप्रपञ्चरूपेण प्रत्येकमसाधारणप्रपञ्चरूपेण वायथातथा वा स्फुरन् प्रस्तुतयापि तद्वयेयति ज्ञानसमर्था दीर्घविषमपश्यतीति सत्यमत्र निम्नश्लेषेत्यर्थः ॥ १५ ॥
 दीर्घत्वमदर्शने निमित्तमाह ॥ चित्सत्तामात्रमिति ॥ तच्च तन्परीति श्रेष्ठुतमाद्यततावन्मात्रतश्चित्सत्तामात्रमासाद्य आश्रित्य क्वचित्कस्मिंश्चिदेव नरनिर्गणादिदेहे ॥ १६ ॥

नलघसुमविचिपयुक्तशालिनीजीवितस्य चित्तांशस्य द्वाप्रेणाप-पानात्तथाकर्मब्रह्मलोकधाकलाकलापुजानासस्तिनेत्यर्थ ॥ १७ ॥ परमात्मचिदेवमहाकल्पनयातद-
 धीनस्वरूपिणीभूत्यातद्वृत्तत्वकीवनामकद्वयगतासतीआत्मनिवहकारसमहारिणीअभ्यध्वद्विभ्यगताधिपयाकारसमहारिणीभूत्याविलुठति ॥ १८ ॥ अस्तेषमस्य धी-
 स्याजीवार्तिनामद्वयभेदस्य धीपिपरमार्त्तवेप अभ्याससहस्रेरप्यधितानस्याभ्यन्त्यायोगादिप्रियमयुक्तपार्थक्यत्वकीधमद्वैक्यद्वीकरोति ॥ चित्ततीति ॥ प्रत्यगात्मनिचेत्युपा-
 ध्याकारप्राप्तिमापापराधात्किंचयथात्माभ्रलनपरवाभ्रकारिकाभ्यामपत्यागतानकिमस्यभ्रक्षणोभूत्सस्यद्वेषोपनिर्दिषवनाद्वीयाधिकजीवनास्योद्देशस्तपस्करताद्वैद्विनायाआदि-
 पदाद्याथाक्चक्षुष्टादिनायाभार्द्धान किनुअभेद्व्युपाधिषाकार्द्वैसभावत्वेव ॥ तथाचमुनिः ॥ सपुण्ड्रपण्डितआनत्याभ्येभ्य पाणान्नेषमाणानामभवतिषरण्याक्प्रपयक्षुभ्य
 पानालंनस्रलंफवाचितसुठतशालिनी ॥ चित्तांशस्य द्वाप्रेणकृत्वाकत्वेवसस्थिता ॥ १ ॥ आ चित्स्यदरूपिणीजीवनामरूपगतात्मनि ॥
 अन्यत्रचविलुठतिगत्वासभ्रमहारिणी ॥ १८ ॥ चित्ततिपरमात्मानपरमात्मानवानकिम् ॥ जीवदेहादिनाशोस्यप्रतिधिवादिवाहंता
 ॥ १९ ॥ द्रक्ष्यप्यवपरवक्षजगदृष्ट्येवसास्थितम् ॥ शुद्धाकाशमिवाकाशजलेजलमिवाभलम् ॥ २० ॥ लोकोब्रह्मणपूर्वाप्यजगद्व्युत्पत्तिष्ठ-
 ति ॥ विभ्रत्यन्यतयावाधात्प्रतिधियादिवामक ॥ २१ ॥ स्यदिस्यर्दकतेवेहस्वत-सक्षाविलीयते ॥ साप्यलपरिणामेनलप्यतेभीधृतंयथा
 ॥ २२ ॥ चित्स्यदरावधिरस्यदंसवात्मनिविजृभित ॥ स्यदास्यदौजुभाणादिकल्पितानात्रवास्तवम् ॥ २३ ॥ नस्यदोस्तीहनास्यंदोनेकता
 वापिनद्विता ॥ शुद्धचिन्मात्रसर्वस्वयदेवास्तितयास्थितम् ॥ २४ ॥ सारेणतुविचारेणसर्वशब्दार्थयो समे ॥ चिन्मात्रमेवज्ञानोऽयना-
 स्तीत्यपिनविद्यत ॥ २५ ॥ भेदवेदनयोदतिभेद-प्रकतिलंडनम् ॥ अमेदबोधोधादरेवत्वेगालितेशिष्यतेपरम् ॥ २६ ॥

एवमथाश्रमचानोमननतिताप्येतस्यकर्मनामाश्वेति ॥ १ ॥ एवमैक्यवरतिजगद्वृत्त्याभ्यध्वद्वारद्वैयवपरब्रह्मब्रह्मण्येवसंस्थिताकेपुन-परमार्थदृष्ट्यासमूलोपाधिषाधेनद्वाप्यमि-
 तिभाव ॥ २० ॥ किंचार्दणार्थीगुणहारत्यतभिन्मसुलस्यस्थितामभ्यध्यायान्तिशंभावनारित्यार् अयर्जवलेकस्तुत्वात्मभूतस्याभायस्त्वस्रस्रणएषमूर्तभूर्त्सिक्तकेपुअगद्व्युत्पत्ति-
 धर्तानिनतस्रभावनारितयापिअन्यतयाआत्मन्यतिरिक्तमभ्यध्यायहेतुरस्तीतिबोधादिभोतीत्याभ्यर्थिमस्यर्थ ॥ २१ ॥ अभ्यताबाधेषुशुद्धिस्यदोहेतुरितिशुद्धिस्यदसनाभ्य-
 ध्यासेनअस्यदीक्यभद्वृद्धितस्रणासंश्रान्तएषुशुद्धिषिलीयतासुद्धिरप्यल्लूणप्रस्र्णाकारेणअससांश्रान्ताकालक्षेणपरिणामेनाम्रीकृतपुनमिबतद्विद्वेब्रह्मणिबिलीयतइत्यर्थ
 ॥ २२ ॥ बाधमापापराधकचुरालकालदिदुर्गोपजगद्विलीयतयनिचेदवास्तवधिस्यदमाभ्यन्तारित्यार् ॥ चित्स्यदप्येति ॥ २३ ॥ कश्चिन्मिक्तिकपज्ञाननिचनस्यदशातद्वरानादि-
 स्याह ॥ नति ॥ २४ ॥ सर्वशब्दस्यतदर्थस्यचषेपुकरसेत्यभावेज्ञानेसनिधिभापनेषपरमार्थसस्र ॥ नास्तीतिअभावेभूतोप्ययपवर्धनविद्यतेद्वेआवद्वत्यर्थ ॥ २५ ॥ २६ ॥

यथोक्तैश्च स्तु स्थितिनैकेनाचदन्वयाकर्तुं शक्यंति वासिष्ठः प्रतजानीत ॥ नानातीत ॥ १५ ॥ नाभ्यन्ता ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥ ॥ २१ ॥ ॥ २२ ॥ ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥ ॥ २६ ॥ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥ ॥ ३१ ॥ ॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥ ॥ ३४ ॥ ॥ ३५ ॥ ॥ ३६ ॥ ॥ ३७ ॥ ॥ ३८ ॥ ॥ ३९ ॥ ॥ ४० ॥ ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥ ॥ ४३ ॥ ॥ ४४ ॥ ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ ॥ ४७ ॥ ॥ ४८ ॥ ॥ ४९ ॥ ॥ ५० ॥ ॥ ५१ ॥ ॥ ५२ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥ ॥ ५८ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ ६२ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ ६६ ॥ ॥ ६७ ॥ ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥ ॥ ८३ ॥ ॥ ८४ ॥ ॥ ८५ ॥ ॥ ८६ ॥ ॥ ८७ ॥ ॥ ८८ ॥ ॥ ८९ ॥ ॥ ९० ॥ ॥ ९१ ॥ ॥ ९२ ॥ ॥ ९३ ॥ ॥ ९४ ॥ ॥ ९५ ॥ ॥ ९६ ॥ ॥ ९७ ॥ ॥ ९८ ॥ ॥ ९९ ॥ ॥ १०० ॥

१ विकसद्गुदनिपुलकानरेपाठः-। उभायविधयाठमध्यटीकानुग्रहोमूलपाठेतिमानि २ अत्रटीकानुरोधान्कुर्यादितिपाठोपेक्षितइतिमानि

नसमस्तमविधिप्रयुक्तशांतिनीजीविविस्वचित्ताशस्यदमाप्रणाय-यनालवाकर्मप्रसक्तोकमाकलाकल्ताभुजानासस्तिरेत्यर्थः ॥ १७ ॥ परमात्मविद्वेषभाष्पाकरपनयातद
 धीनस्वरूपिणीभूत्वातुल्यजीवनामककृपणातसतीआत्मनिदेहाकारसमभारिणीअप्यधर्माधिभवात्वाविषयाकारसमभारिणीभूत्वाविलुठति ॥ १८ ॥ अस्त्यमस्यर्था
 त्याजीवार्दनामरूपभेदस्तथापिपरमार्थेभ्य अत्याससहसरेरप्यधिष्ठानस्याप्यत्वायोगादिप्रियमपुरुषार्थफलकीधर्मस्यैक्यमदकीकरोति ॥ चित्तमिति ॥ प्रत्यगत्माविषयेस्युपा
 ध्याकार्थानिमापापराधात्किपरमात्माप्रलनपर्याभाप्रद्विकीआत्माप्रथगात्मानकिमस्यप्रद्वान्मोमुखस्यध्वपोपतिर्भवनाद्वीयाधिकजीवनाक्रोहेरहस्तयस्तद्वेदनात्मजादि
 पर्यायाभाक्कषुसुहारिनास्यभार्दनात् किमुक्षभेरेप्युपाधिशास्त्रैर्षमभस्येध ॥ मथाश्वयुति ॥ मरुपद्वद्विषयभानखापेभ्य प्राणान्नेषप्राणोनाममधतिषदन्त्याक्पुपरयश्वरुष्ट
 पातालप्रसक्तोषवाचित्तुश्रुतरशांतिनी ॥ चित्तांशस्यदमात्रेणकृत्वाकलेवसस्थिता ॥ १ ॥ अचित्स्मंद्रूपिणीजीवनामरूपगतात्मनि ॥
 अन्यत्रचविलुठतिगत्यात्मभ्रमहारिणी ॥ १८ ॥ चित्तंतिपरमात्मानपरमात्मानवानकिम् ॥ जीवदेहादिनासंस्त्यप्रतिर्धिवादिवाहता
 ॥ १९ ॥ ब्रह्मण्यवपरद्वस्रजगदृष्ट्यवसंस्थितम् ॥ शुद्धाकाशमिवाकाशेजलेजलमिवात्मलम् ॥ २० ॥ लोकोद्ब्रह्मणपूर्वाच्यजगद्भूपुतिष्ठ
 ति ॥ विभ्रन्त्यतयाथाधात्प्रतिर्विधाटिवाप्तक ॥ २१ ॥ स्मिंस्मदीकतेचेहस्वतसंज्ञाविलीयते ॥ साप्यलपरिणामेनलीयतेभीधृतयथा
 ॥ २२ ॥ चित्स्मदरावचित्स्मिंदेसवात्मनिविजृभित ॥ स्मदास्मदीजृभाणादिकल्पितनात्रवास्तवम् ॥ २३ ॥ नस्यदोक्तीहनास्मदीनेकता
 वापिनहिता ॥ शुद्धचिन्मान्नसर्वस्वयुवास्मितयास्थितम् ॥ २४ ॥ सारेणगुविचारेणसर्वशब्दार्थयो समे ॥ चिन्मात्रमेवज्ञातेऽयना
 क्तस्यपिनविद्यते ॥ २५ ॥ भेदवेदनयोदेतिभेदप्रकृतिजालनम् ॥ अभेदयोधादरिवलंगलितेशिष्यतंपरम् ॥ २६ ॥

यत्रयथाप्रमथानोपनन्दतिताभ्योतस्यकर्मनागाभ्येति ॥ १ ॥ एवमैक्यदरनिजगदुत्थाप्यब्रह्मरहस्यैवपरब्रह्मब्रह्मण्येवसंस्थितकिपुनपरमार्थदृष्ट्यासमूलोपाधिभाधेतद्वाप्यमि
 तिभाष्य ॥ १ ॥ किचदर्थणादीनुत्सादत्यतस्मिन्मुखस्यस्थिगावप्यथाभ्यतिशभावनारिस्त्यत् अयर्जावटोकलुत्वात्मगतस्याभाप्यस्यब्रह्मणएवभूतामूर्तान्मकेपुजगद्भूपुति
 ष्टांतिनातवशावनासितथापिअन्यतयाआत्मन्यतिरिक्तमप्यममत्राप्यहेतुरस्तीतिबोधादिभोतीत्याभ्यर्थमित्यथ ॥ २ ॥ अथनाभाधेयमुद्धिस्त्येहेतुरितिमुद्धिस्त्येसभाप्य
 भ्याधेनअस्तीकृतमधर्मुद्धिस्त्येनासंशास्वतएवमुद्धाविलीयताशाब्दिरप्यलपूर्णब्रह्माकारेणपरमसाक्षात्कारलक्षणपरिणामेनामौलुगपुनभिभवतिद्वेब्रह्मणिबिलीयतइत्यर्थ
 ॥ २ ॥ बाधभाष्यारकषुशब्दालकाटिभुर्भयभगतिद्वितीयतद्वतिषेदेषान्नवचित्तस्यवभाषत्वावित्याह ॥ चित्तस्यएवेति ॥ २ ॥ कश्चिन्मिन्निककथंज्ञातमितिषेकस्यदृशातददर्शनादि
 त्याह ॥ नति ॥ २ ॥ सर्वशब्दस्यतदर्थस्यश्वसेपुकरसेत्सभावेज्ञातेसतिष्मिन्मायमेवपरमार्थसत्यं ॥ नास्तीतिक्षभाषभूतोप्ययपपञ्चोन्विषयतेहरेभाषइत्यर्थः ॥ २ ५ ॥ २ ६ ॥

यथोक्तैव वस्तु स्थितिनकेन चिदन्वयाकारुशक्येति वसिष्ठ प्रतिजानति ॥ नानातीत ॥ एवञ्चाराधनम् ॥ हराभक्त ॥ वा ॥ वन्दनार्थम् ॥ २७ ॥ ततस्तादृशानि शकता
 वक्षणात्तु वाः पूर्णाधिपूएवासि अस्मिन् र्थेयकंचपच्छ ॥ एवमेवास्ति परमार्थः ॥ तस्मादेतन्नवमअन्वस्य च परानि शकताप्रतिष्ठितेत्यर्थः ॥ २७ ॥ ततस्तादृशानि शकता
 बलादेवजाप्रदादिसर्वावस्थाद्वैतापलापप्रदहनइत्याह ॥ ततइति ॥ २८ ॥ अबोधवशादेवद्रष्टृदृश्यादित्युदाजगत् ॥ यदात्वबोध ॥ असत्यएवतदाशुद्धात्मरूपातच्छान्तिरेव
 काजगन्त्याप्ति ॥ यतःसाशातिरेवगच्छतिसर्वतोभ्यामोतीतिव्युत्पत्त्याएवजगन्त्यामयोभ्यनयाव्यवस्थितता ॥ द्रष्टृदृश्यदर्शनात्मिकाचिपुटातुअस्यताप्रसिद्धेतिनासौतदाजगन्त्या
 त्यर्थ ॥ २९ ॥ ननुचित्तप्रणाणदिस्यदस्यबोधमात्रेणकथनित्वित्तिरितिचेतद्धेतुसकल्पक्षयादेवेत्याह ॥ स्पदइति ॥ ३० ॥ चितःअभावनाददर्शनान्दूरेक्यादिकल्पसकलउदितः
 नानातैवास्त्वबोधेनसबोधस्त्वनावेक्षणान् ॥ पच्छकंचैवमस्येवतस्मान्निःशंकतापरा ॥ २७ ॥ ततःस्वप्नेनजागर्तानसुषुप्तिर्ननुच्यते ॥
 नवंशान्तिनमोक्षोस्तिनान्यथाकल्पनात्मकम् ॥ २८ ॥ शांतिरेकाजगन्त्याषीशांतिरेवभवस्थिता ॥ अबोधोऽसत्यएवातःकद्रष्टृदृश्यदर्श
 नम् ॥ २९ ॥ स्पंदोष्यस्पंदएवस्यान्निःसंकल्पनयाचते ॥ नस्पंदोऽस्पंदयोर्भित्वासंकल्परहितवचित् ॥ ३० ॥ द्वैतक्यविकलारूपसंकल्प
 श्रिदभावनात् ॥ सचभावनात्रेणगतोब्रह्मैवशिष्यते ॥ ३१ ॥ चिच्छंद्रविबेसंकल्पकलंकःस्फुरतीवचयः ॥ नासौकलंकसद्विद्विचिद्विनस्यघनं
 वपुः ॥ ३२ ॥ चिद्विनस्यनसत्तासन्स्यायतांचततेपदे ॥ इत्यदोषमहाबोधसारसंग्रहणंकरंतम् ॥ ३३ ॥ चिच्छंद्रविवांसंकल्पकलंकावृत्तवि
 ग्रहः ॥ त्वयाभ्येनसंसृष्टोभावाभावक्षयात्मना ॥ ३४ ॥ भावाभावादिकलनानीत्वाचिन्मयतांचितः ॥ समोह्यासविलासांतःसमा
 ध्वसयथासुखम् ॥ ३५ ॥ स्पंदोऽस्पंदौकल्पनाकल्पनावाचित्ताश्चायोविद्विनामाध्वनाश्ना ॥ सर्वाकारानिर्दतिःशांतिसत्तापूर्णोऽस्य
 कर्मेवास्थितेति ॥ ३६ ॥ ॥ इत्यापूर्वांवा०वा०दे०मोक्षोपायेषुनि०पू०ब्रह्मैक्यप्रतिपादनं नामसप्तषष्टितमःसर्गः ॥ ६७ ॥ ॥ ७ ॥
 सचभावनात्रेणदर्शनमात्रेणगतइतिद्वैतैक्यरहिताचिद्वैतैवशिष्यतइत्यन्वयः ॥ ३१ ॥ तदर्शनप्रकारमाह ॥ चिच्छंद्रविबेदइति ॥ ३२ ॥ नासौकलंकइत्यर्थेयुक्तिमाह ॥ चिद्व
 नस्येति ॥ त्वयाचिद्विनस्यनसत्तदेस्थायताम ॥ यथास्मात्पूर्णभावस्थानात्मकस्यादित्स्वदैकरस्यमाप्लव ॥ पृथङ्नसन्त्वदात्मनाचसत्त्ववतिइतिअनधैवयुक्तयासर्ववस्तुनामात्मैक
 रस्यसपादकनिर्दोषबोधसारस्यसंग्रहणसम्यग्बलबनकुरु ॥ ३३ ॥ हेचिच्छंद्रविब हेअसकल्पकलक ॥ भावाभावक्षयात्मनाभ्येनत्वयासस्युटःसर्वांप्रपदार्थःअष्टनविग्रहः
 सपयते अहेतुमाहारस्यमित्यर्थः ॥ ३४ ॥ चितःसमोह्यासविलासस्यत सम्यगाध्वसविश्रांतजज ॥ ३५ ॥ हेरागत्वअध्वनाश्नाआनदसमुद्राख्येनस्वरूपेणस्थितःसन्स्पंदोऽस्य
 दौषत्वनासकल्प अकल्पनाविकल्पोवेतियावाश्रिताश्रापश्रित्तथातिभेद सनर्वांप्रसर्वाकारानिर्दतिःसुवैकरसाश्रातिसत्तैवतथातथाआस्थिता इमेचपूर्णोदर्शोएकमेवमे
 सत्वरूपमितिविद्वि ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तत्पर्यप्रकाशेनिर्वा०पू०सप्तषष्टितमःसर्गः ॥ ६७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

१ विकसदूषदनिपुस्तकारेयाः ॥ उभायविधयाऽपमध्येटीकानुपहोमूलपाठेस्तीति भाति २ अबदटीकानुरोधाकुर्वन्तिपाठोपेक्षितइतिभाति

भीनधनुर्ध्रियत्स प्रलक्षणेनैव चरन्त्येति ॥ सुपुत्रमीनतपात्रिपुयातीनप्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥ त्रिस्रविंशतिगणित्तस्यस्वामार्गिकपथस्यनुसाहितम् ॥ १ ॥ धामादीनर्मीनसयम् काष्ठ
 मिर्चमीनकाष्ठमीनम् ॥ सर्वेषुर्मीनपुदरिषसमर्थो भवतीति मीनेश ॥ २ ॥ द्विविधश्चि ॥ त्वद्विहितानां प्रयाणां काष्ठनपस्तिनांतरतस्य भेदानामत्सन्नतपाएककोटिरीधेति भा
 व ॥ १ ॥ तत्र भवत्येकदशगणित्यसि ॥ आश्रितमास्त्वत्सवर्षां लोचनतच्छुभ्यायां युक्तायातद्दन्तभस्तरसस्यस्यायां कच्छुर्वाद्यायणादिकयायाम् ॥ ४ ॥ व्यहृद्विरे
 ररतपस्तिताकोपयोत्पार्त्तनरिशायनशालारुम ॥ ५ ॥ एकस्यर्धशुभ्रत्वाद्यप्रत्ययार्धशुभ्रत्वाद्यति ॥ एतयोरिति ॥ ६ ॥ तत्राश्वेधगणित्यस्य धनुष्प्रकारेणानुनयआपुरि
 तस्य ॥ ७ ॥ तेषामत्येकरक्षणान्याह ॥ शार्दूलोत्पत्त्यादिना ॥ इति यनिपदोऽशमीनम् ॥ ८ ॥ एवञ्चिभागण्यां लोचनेन मीनमपि पचमप्यपि सज्जितधार्पितकाष्ठना
 श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ सुपुत्रमीनवान्सूत्वान्यक्वाचित्तविलासिताम् ॥ कलनामलनिभुक्तस्तिष्ठावपृथगतस्यद् ॥ १ ॥ श्रीराम उवा
 च ॥ वाङ्मौनमस्यमानचकापुर्मानवद्वयहम् ॥ सुपुत्रमीनमीनेशमक्षन्नुहिकिमुष्यते ॥ २ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ द्विविध प्रो
 थ्येतराम्भुनिभुनिवरेरिह ॥ एक कापुतपस्वीस्याज्जीवन्मुक्तस्येतर ॥ ३ ॥ अभावितार्थांशुक्तायां क्रियायां यद्दन्तिश्च ॥ हठाज्जितेद्वि
 यप्राम्भुनि स्यात्कापुतापस ॥ ४ ॥ यथाभूतमिदगुरुत्वाभावितात्माननिस्थित ॥ लोकोपमोपिदमोर्तयं समुक्तमुनिष्मृत ॥ ५ ॥ एत
 यार्थाप्रवद्रावशानयोभुनितापयो ॥ चित्तनिश्चयरूपालाम्भीनशब्देनसस्मृत ॥ ६ ॥ चतुष्प्रकारमाहुः क्षमीनमौनविदोजना ॥ वाङ्मौ
 नमस्यमानचकापुसौपुत्रमवच ॥ ७ ॥ वाङ्मौनवचसारेषोषलादिद्विविधनिग्रह ॥ अक्षमीनपरित्यागश्लेषानां कापुसन्नकम् ॥ ८ ॥ म
 न्मौनपचमचतन्मूर्त्तिकापुतापसं ॥ भावे सुपुत्रमौनास्थजीवन्मुक्तोनुजीवति ॥ ९ ॥ त्रिपुर्मानविशेषेषु विषय कापुतापस ॥ सुपुत्रमौ
 नावस्थायां सातुयासुवमुक्तर्था ॥ १० ॥ वाङ्मौनमीनमित्येतास्त्रिद्वन्तश्च मन किल ॥ मलिनजीवधंधायतत्रस्य कापुतापस ॥ ११ ॥
 अस्मत्सस्मरणवापिदृश्यावाङ्मयमस्पृशान ॥ अपश्यन्नेवपश्यद्विकापुमौनीतुतिष्ठति ॥ १२ ॥ प्रसुरश्चित्तकलनभेतन्मीनत्रयं स्मृतम् ॥
 प्रवतिमौनिनकाननतज्जाकारस्यर्जलया ॥ १३ ॥

पसर्योपस्युष्टाद्युत्सारेष्वस्य भवति नप्येति तर्कनपरिमणितमित्यर्थ ॥ त्वर्थे च ॥ भावे ज्ञातत्वात्प्रागुभवे ॥ ९ ॥ विषयः अर्थिष्ठ ॥ गुणाश्चतुर्धा ॥ भुक्तेषु कीदृश्युक्तेषु पी
 पतद्विभुक्तपी ॥ १० ॥ यथापि विपुर्भुवनेषु भीनत्वसिद्धतयापि गानिमिर्दनमनोरुदनिश्चयप्रधानव्येधेति जीवस्य धार्येधेत्याह ॥ वागिति ॥ ११ ॥ तर्हित्वाकाष्ठतापस स
 मर्थकयापि छिन्नतशाह ॥ अस्त्विति ॥ अज्ञानोनिपदधानरस्यः ॥ इभावस्य सस्मरणमनुसंधानमस्पृशान्दृष्टिरपिदृश्यप्रपचयवाङ्मयनात्मनमपचं चास्पृशान्दृष्टानां हतमात्मान
 चरपचयेषु सुमा विवनित्यासद्विदोषाभावात्सच्छुभ्यां प्रसक्तमिमाप्रज्योतिषापरयस्तिष्ठतीत्यर्थ ॥ १२ ॥ शुभ्रत्वात्कालोत्तेजस्वी ज्ञप्रपचसुरश्चित्तकलनभेतन्मीनत्रयं स्मृतम् ॥ तत्रप्राक्त
 नाद्ययोर्भतिनां प्रकृतितत्प्राक्त्रिष्वस्यथाप्यन्तरस्य निरोधशुभ्रत्वात्तद्विदोषान्नप्रसक्तमित्यर्थ ॥ १३ ॥

अथवातस्थलीलयेत्यस्य पूर्णान् स्थितिर्लीलायाः सञ्ज्ञास्तुच्छप्राक्तनमौनत्रयेबंधधूपमेवेदितिरस्यमितिकुप्यन्तु चिदानंदविलासएवेतंतुद्धानवाकुप्यन्तुतापितेयामत्रोपादे
यनाज्ञानमेवनास्तीत्यर्थान्तर्यामिन्साह ॥ नात्रेति ॥ १४ ॥ जीवन्मुक्तानामितिरनुभवस्तत्रस्थितम् ॥ ज्ञतोर्भवतीतिशेषः ॥ अतस्त्वमपिशृणु ॥ १५ ॥ तच्चदर्शनेसिद्धेअपले
नैवतस्तिथ्यतीतिनपूर्वमौनछेरासापेक्षेत्याह ॥ नात्रेति ॥ ऊर्ध्वार्धोमध्यसचारभेदेनत्रिविधः ॥ विषयलाभहर्षणोहृत्स्यतेनरोधच्छेरोनभलायते ॥ १६ ॥ तस्यज्ञानवाधि
तद्विस्तकथमवतिष्ठतदाह ॥ चेददिति ॥ १७ ॥ विभाजकविकल्पक्षयान्तरतम्यविभागमावाच्चाविभागम् ॥ अतएवानभ्यासमभ्यासतिरपेक्षम् ॥ अपरिच्छिन्नात्स्वरूपत्वाद्

नात्रोपादेयताज्ञानमेतन्मौनत्रयेकिल ॥ लीलायाकथितेनतज्ज्ञाःकुप्यंतुवानवा ॥ १४ ॥ इदंशुभमौनंतुजावन्मुक्तमितिस्थितम् ॥
अपुनर्जन्मनोजंतोःशृणुश्रवणभूषणम् ॥ १५ ॥ नात्रसंयम्यतेप्राणखिविधोनापियोज्यते ॥ नाहस्यतेनभ्यायतेसमस्तेद्रियसंविदः
॥ १६ ॥ नानाताकलनेयंचनवल्गातिनशास्यति ॥ चेतोनचेतानाचेतोनासन्नासन्नचेतरत् ॥ १७ ॥ अविभागमनभ्यासंयदनाद्यंतमा
स्थितम् ॥ ध्यायतोऽध्यायतश्चैतस्यौषुसंमौनमुच्यते ॥ १८ ॥ यथाभूतमिदंबुद्ध्यजगन्नात्त्वविभ्रमम् ॥ यथास्थितमसंदेहंसौषुसंमौ
नमेवतत् ॥ १९ ॥ अनेकसंविद्रूपात्मशिवेनैवेदमाततम् ॥ इत्यास्थितमनंतयस्यौषुसंमौनमुच्यते ॥ २० ॥ आकाशंनैवचाकाशंसर्वम
स्तिचनानास्तिच ॥ इतिचित्तसंभंशानंतयत्नमौनंतुषुभवत् ॥ २१ ॥ सर्वशून्यनिशालंबंशांतिविज्ञानिभाजकम् ॥ तसन्नासदितिपरस्यामासि
तंमौनमुत्तमम् ॥ २२ ॥ भावाभावदशादेशविशेषैर्विततोस्थितैः ॥ संविदोयदनाभासस्तन्मौनंपरमंविदुः ॥ २३ ॥ अत्यंतसमत्तैवांत
श्चेतभाऽद्यत्तिरूपिणा ॥ यदनावर्तनसंविदस्तेस्तन्मौनमक्षयम् ॥ २४ ॥ नाहमस्मिन्चात्योस्तिनमनोचमानसम् ॥ इतिसंविदसंविन्नि
रविच्छिन्नातिमौनिता ॥ २५ ॥ अहमस्मिजगत्यस्मिन्स्वस्तिशब्दार्थमात्रकम् ॥ सत्तासामान्यमेवेतिसौषुसंमौनमुच्यते ॥ २६ ॥ यस्मा
त्संविदमेवस्यात्स्वान्यादिकलनाकृतः ॥ अनंतमेवसौषुसंसर्वमौनमतस्ततम् ॥ २७ ॥

नायतम् ॥ १८ ॥ जगदितिनानात्वविश्वमेयास्तिस्तद्दृष्टआत्मतत्त्वंयथास्थितंबुरब्धा ॥ १९ ॥ अनेकधासविद्रूपाणामात्मायःशिवस्तेनैवाततंपूर्णंआस्थितमवस्थानंयत्तद्वित्यर्थः
॥ २० ॥ शून्यरूपत्वानावान्नैवचाकारो ॥ २१ ॥ यस्याऽजीवन्मुक्तदशायामासितमवस्थानम् ॥ २२ ॥ भावाभावादिविशेषैःसंविदोऽनाभासःअविवर्त्तः ॥ २३ ॥ वाधि
त्त्वदित्यतमसत्तैव ॥ २४ ॥ मानसविकल्पनम् इतिवाधितस्यसंविदाअसंविन्निरयनिभासः ॥ २५ ॥ स्वस्तिअनामयंशब्दार्थमात्रकसर्वसत्तासामान्यमेव ॥ २६ ॥ यस्माद्धेतोः
अभासवैवाधकत्वाकारचरमदन्तिप्रमाशून्यतामपिप्रसर्तविस्यात्तस्मात्स्वअन्यस्यआदिप्रदानेदस्यच ॥ २७ ॥

मीनघर्गाधिपत्यबलमधीठयवच्यते ॥ सुपुममीनगतपाधिगुर्यामीनमतिष्ठमम् ॥ १ ॥ चित्तविकारिनाश्चित्तस्यस्वभावाधिकप्रवृत्त्यनुष्ठारिताम् ॥ १ ॥ श्यापीनामीनस्यम् काष्ठ
 पिबधीनकाष्ठमीनम् ॥ सर्वेपुमनेपुदरिपसमर्पणप्रसूतिमीनेश ॥ २ ॥ द्विविधावृत्ति ॥ स्वद्विद्विद्वानाप्रयाणाकाष्ठनवखिनतारतभ्यशेषानासतल्लसतयाएककोटिर्बेतिगा
 व ॥ १ ॥ तमेवमकटपति ॥ अभाजितायामिति ॥ भाजितभालनस्यपर्यालोचनतच्छ्रुत्यायाशुक्कायातनभारसशुभ्यायाकच्छुब्धाद्रायणद्विकियायाम् ॥ ४ ॥ व्युत्प्रेरे
 दनरतखिलोकोपमोप्यतनिरितरायानदास्यादुपम् ॥ ५ ॥ प्रवृत्तधीभुलायप्रत्यपार्थेभुत्सारावृत्ति ॥ एतयोरिति ॥ ६ ॥ तथाद्येभेयाभिगज्यभृगुभकारशौनमुनयआभुरि
 त्यर्थ ॥ ७ ॥ मेयापसोकेकलक्षणाम् ॥ बाह्योतमित्यारिता ॥ इदियनिपहोदसमीनम् ॥ ८ ॥ एवंविभागापर्यालोचनेमनोमीनमपिपभयप्रापिषभधितिभापितकाष्ठत
 श्रीवसिष्ठउवाच ॥ सुपुममीनवानुभूत्वात्यक्वाचित्तवित्तास्त्रिताम् ॥ कलनामलनिर्मुक्तलिष्टावपृथगतत्पद ॥ १ ॥ श्रीरामउवा
 च ॥ वाद्योमीनमसमानवकाष्ठमौनवदस्यहम् ॥ सुपुममीनमीनेशवद्वन्नुद्विकिमुच्यते ॥ २ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ द्विविधयो
 च्यतेरभमुनिर्मुनिवरेरिह ॥ एककाष्ठतपस्वीस्याज्जीवन्मुक्तयेतर ॥ ३ ॥ अभावितयाशुक्कायाक्रियायांयद्वनिश्चय ॥ इहाजित्तद्वि
 यप्रामोमुनि स्यात्काष्ठतापस ॥ ४ ॥ यथाभूतमितदुत्थवाभाविताल्मात्मनिस्थित ॥ लोकोपमोपिटर्मोतयं समुक्तमुनि स्मृत ॥ ५ ॥ एत
 योर्धोभवद्भावश्चातयोमुनिनाथयो ॥ चित्तनिश्चयकपाल्मासौनशब्देनसस्मृत ॥ ६ ॥ चतुष्कारमाहुलभोनीनोनिविदाजना ॥ वाह्यो
 नमसमौनयकाष्ठसौपुमभवच ॥ ७ ॥ वाह्योनीनवचसाराधोबलादिद्वियनिग्रह ॥ असमौनपरित्यागश्चेष्टानाकाष्ठसंज्ञकम् ॥ ८ ॥ म
 नोमीनपृषभचतन्मताकाष्ठतापसे ॥ भावेसुपुममीनारुखंजीवन्मुक्तोनुजीवति ॥ ९ ॥ त्रिपुमोनिविशेषेषुविषय काष्ठतापस ॥ सुपुममी
 नवस्थायीसातुयासैवमुक्तधी ॥ १० ॥ वाह्योनीनोनिमित्येतसिद्भवमनकिल ॥ मलिनजीवयंथायातयस्य काष्ठतापस ॥ ११ ॥
 अस्मत्सस्मरणवापिहस्यवाह्यपमस्यशत ॥ अपभानोवपश्चिकिकाष्ठमौनीतुतिष्ठति ॥ १२ ॥ प्रसुररचित्तकलनमेतन्मीनत्रयंस्मृतम् ॥
 श्रवतिमीनिनस्तवानतज्जास्तस्युर्ललयाम् ॥ १३ ॥

पसपुनोभूच्छाष्टुपुसारेवसंभवातिनाभ्यवेतिरसंनपरिणामित्यर्थ ॥ त्वर्थे च ॥ भावेकात्मनस्तानुमावे ॥ १ ॥ विषय-आधिकृत ॥ गुपाशुर्धर्षी ॥ मुक्तेपुजीवमुक्तेषुपी
 यतइतिमुक्तधी ॥ १० ॥ यथपिधिपुमीनेपुमीनत्वसिद्धतापिगतानिभलिनमनोदृढनिश्चयकृपायदेवेतिजीवित्यस्यधोदेवस्यार्ह ॥ शान्ति ॥ ११ ॥ तर्हिगहाकाष्ठतापस
 भावीकयातिष्ठतिताह ॥ अत्यविति ॥ इहाभनोनिपहोदतस्सदोर्हभावस्यसंस्मरणमनुष्ठानमस्यशतइतिपदरथकृपापयथावाह्यतनामप्रपयथास्यशान्तान्मज्ञानादतभात्मान
 यपरयचेरसुपुमावित्तिस्यत्स्वद्विकोपमोप्यतनिरितरायानदास्यादुपमिमाभय्योतिपययद्विलिष्टमीत्यर्थ ॥ १२ ॥ व्युत्प्रेरितकाठेनेतन्मीनप्रयमसुररिहस्यलनमेव तत्तयात्क
 नाद्योर्धोनिनोअवतिरज्जास्तुत्तयाभावात्तस्यनिरोपभुत्सयानाद्विलिष्टयागतप्रभागीत्यर्थ ॥ १३ ॥

अथवा तत्स्थलीयैयस्य पूर्णान् स्थिति लीलाया रञ्जास्तुच्छप्राकरभौतत्रयेबंधरूपमेवंदंनिरस्यमिति कुप्यंतु चिदानंदविलास एवेति बुद्धानवाकुप्यंतु तथापि तेषामत्रोपादेयताज्ञानमेवनास्तीत्यर्थेनात्पर्यामित्याह ॥ नात्रेति ॥ १४ ॥ जीवन्मुक्तानामितिरुत्प्रावस्तयस्थितम् ॥ जगोर्भवतीति शेषः ॥ अतस्त्वमपि शृणु ॥ १५ ॥ तत्त्वदर्शनेति ह्येअपनेनैतस्तिथ्यतीति न पूर्वमौनकेशशापेक्षेत्याह ॥ नात्रेति ॥ ऊर्ध्वार्थो मध्यस्तचारणेदेनातिविधेः ॥ विषयलाभहर्षेणोच्छस्यते निरोधश्छेदनमलायते ॥ १६ ॥ तस्य ज्ञानबाधतच्चित्तकथमवतिष्ठतेत्याह ॥ चेत्तदिति ॥ १७ ॥ विभाजकविकल्पक्षयात्तारतम्यविभागभावाच्चाविभागम् ॥ अतएवानभ्यासमभ्यासिनिरपेक्षम् ॥ अपरिच्छिन्नात्मरूपत्वाद्

नात्रोपादेयताज्ञानमेतन्मौनत्रयेकिल ॥ त्थिलयाकथितेन तज्ज्ञाः कुप्यंतुवानवा ॥ १४ ॥ इदं सुषुप्तमौनं तु जीवन्मुक्तमिति स्थितम् ॥ अपुनर्जन्मनोजतोऽशृणु श्रवणभूषणम् ॥ १५ ॥ नात्रसंयम्यते प्राणस्त्रिविधो नापियोज्यते ॥ नाहस्यते न भलायते समस्ते द्विचसंविदः ॥ १६ ॥ नानाताकलनेयंचनवल्गातिनशाम्यति ॥ चेतो न चेतो नाचं तो न सन्नासन्नचेतरत् ॥ १७ ॥ अविभागमनभ्यासंयदनाद्यंतमा स्थितम् ॥ ध्यायतोऽध्यायतश्चैतस्यौषुप्तं मौनमुच्यते ॥ १८ ॥ यथाभूतमिदं बुद्ध्यजगन्नानात्वविभ्रमम् ॥ यथास्थितमसंदेहसौषुप्तं मौनमेव तत् ॥ १९ ॥ अनेकसंविद्रूपात्मशिवेनैवेदमाततम् ॥ इत्यास्थितमनंतं यत्सौषुप्तं मौनमुच्यते ॥ २० ॥ आकाशं नैव चाकाशं सर्वमस्ति चनास्ति च ॥ इति चित्तं संमंशांतं यत्तन्मौनं सुषुप्तवत् ॥ २१ ॥ सर्वशून्यां निरालंबं शांतिं विद्वांसिमात्रकम् ॥ न सन्नासदिति यस्यामासि तं मौनमुत्तमम् ॥ २२ ॥ भावाभावदशादेशविशेषैर्वैततोस्थितैः ॥ संविदो यदनाभासस्तन्मौनं परमं विदुः ॥ २३ ॥ अत्यंतसमत्वांत श्वेतसाऽदत्तिरूपिणा ॥ यदनावर्तनं संविदुत्तैस्तन्मौनमक्षयम् ॥ २४ ॥ नाहमस्मि न चान्योस्ति न मनो न च मानसम् ॥ इति संविदसंविदं रविच्छिन्नं तिमौनिता ॥ २५ ॥ अहमस्मि जगत्यस्मिन्स्वस्तिशब्दार्थमात्रकम् ॥ सत्तासामान्यमेवेति सौषुप्तं मौनमुच्यते ॥ २६ ॥ यस्मात्संविदमेव स्यात्स्थान्यादिकलनाकुतः ॥ अनंतमेव सौषुप्तं सर्वमौनमतस्तत् ॥ २७ ॥

नायतम् ॥ १८ ॥ जगदिति नानात्वविश्रमेयस्ति स्तत्तद्देहात्मतत्त्वयथास्थितं बुद्ध्यत् ॥ १९ ॥ अनेकधासाविद्रूपाणां मात्मायः शिवस्त्वेवाततं पूर्णास्थितमवस्थानं यत्तदित्यर्थः ॥ २० ॥ शून्यरूपत्वाभावात्नैव चाकाशे ॥ २१ ॥ यस्यां जीवन्मुक्तदशायामासितं भवस्थानम् ॥ २२ ॥ भावाभावादि विशेषैः संविदोऽनाभासः अविबर्त्तः ॥ २३ ॥ बाधितत्वाद् इत्यतमसत्तैव ॥ २४ ॥ मानसविकल्पनम् इति बाधितस्य सविदात्संविदिरिति भासः ॥ २५ ॥ स्वस्ति अनामयशब्दार्थमात्रकसर्वसत्तासामान्यमेव ॥ २६ ॥ यस्माद्धेतोः अभासवर्त्तबाधकारकरचरमदत्तिप्रमाशून्यातामपि प्रसर्तवस्यात्तस्मात्स्वस्य अन्यस्य आदिपदाद्धेत्येव ॥ २७ ॥

अथिवाधाधानुर्नद्वेदध्वं हस्तिनामधिषाधानुयातीतम् ॥ २८ ॥ प्रागकसमधिषधानुभूमिकानामभ्यपचम्यावपुष्पात्सिन्धुभूमिका सुमाधिपत्कृत्वात्पान्दका ॥ २९ ॥
 स्वमस्येर्वितस्ववित्पयापणभवतीत्याह ॥ सौर्भूमकति ॥ सुमाधान सुमाधिकश्वसमाधि पूतेसमाधोजाप्यविभ्रमति ॥ २९ ॥ हेमकश्वसमाधुनहसाधोजापिसमतान्नि
 पुणभ्यवहत्सद्वेषितवशस्यकभ्यनहार समाधिस्थोपिजीवन्मुक्त सकलामलशान्तिवसिर्नित्यतुर्न्यस्यपुवतयाविदेहपुष ॥ इपचस्थिति स्पूलभूमाकारद्वयधाधान्यभाभव
 तीतिनभाभक्षस्यलक्ष्मिस्तान्यस्यत्यर्प ॥ अथधानमदस्यपिषषोधनमेव ॥ इयस्थितिलयाभावतपुवास्तिनाभ्यस्येस्यर्ष ॥ अथधाभावतस्यैवधास्तीतिरामप्रतिसिद्धवपु
 काराति ॥ ३० ॥ इराभव्यभित्तिमाहृष्योपनिषदुक्तीत्याधिराधापिषादमाधापिषादपनेनेवलभावधासनमेकतुयुरुपमास्व ॥ सर्वेष्विपतद्वगीहृक्किलयस्यसिद्धवपुअप्रतो

नुपुममीनमेवंदमनतवायुबोधवन् ॥ तुर्नमेवामलविद्धिपयातीतमयापिच ॥ २८ ॥ सौर्भूमकसमाधानसत्यातुर्न्यसमाधिक ॥ तुर्न्याती
 तसमाधिवाजाप्रत्यपिभवतिवै ॥ २९ ॥ तुर्नस्यएवसकलामलशान्तिवित्तिर्जाप्रत्यपिब्यवहरन्निपुणसमतान् ॥ नित्यसदेहउतवापिवि
 देहएवभक्षन्भोभवतएवकिलासिसाधो ॥ ३० ॥ अभित्युदसभभववासनमेकमास्वनत्वनवाहमपिनान्यदिहसित्यम् ॥ सर्वेष्विवि
 षतद्वतीहृक्किलातराभक्षस्तिपुषिद्गानकोशकलैकनिष्ठ ॥ ३१ ॥ इत्यार्थेवा० वा० दे० मोक्षोपायपुनिर्वाणप्रकरणपू० महामौन्य
 ज्ञापदेशानामाष्टपदितम सग ॥ ६८ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७३ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ कुतश्चतत्त्वमायातकरुद्राणामु
 निनायक ॥ येगणास्तेतुपुरुद्राउतनेतिवदाशुमे ॥ १ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ स्वप्नानामिक्षुणादृशतशतररीरकम् ॥ सर्वमुद्देशता
 ज्ञातततउकनतन्मया ॥ २ ॥

नास्तरनुभूयमानस्वमलदाभगुष्याघोर्जीवन्मुक्तस्त्विद्गानकोशकलैकनिष्ठलित्तेत्यर्ष ॥ ११ ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठमन्त्रात्स्यर्षप्रकारोनि० पू० अष्टपदितम सग ॥ ६८ ॥
 गणानामपिठद्वलमुक्तानाम्किष्कीस्थिति ॥ योगाद्याणस्यविलयोयनेस्तद्वृत्तिस्थिते ॥ १ ॥ माप्यमाश्रकृदसदांरुद्रतां सर्वएवने ॥ समान्यभूमिश्चिन्नुभ्यरुद्राणामुत्तमशतमिति
 शतानामप्युत्तमरुद्रतायागुक्तानुसर्षेवठरास्ययतेपुरेपुदेहपुषारुधरोपुक्तवर्तियाधु सभभुक्ताधिरोगाभ्याप्यरुद्रपुरतत ॥ गणानामाश्रसतल्लेस्यास्यतिषपरिच्छेदह
 स्युक्तप्रश्नेच्छयाशतरुद्रमूर्तीनागणत्वमेकैवरुद्रमूर्तीरिति सदिशिनोराम पूच्छति ॥ कुतश्चि ॥ रुद्रांशतत्त्वमुक्तआगतम् किञ्चैषी सहरपरीगणनाहुततद्यतिरिकरुद्राणामेवपरिग
 षतान् ॥ एषार्थगुराव ॥ यगणान्त्वयोक्तास्तएवपुरुद्राउकलित्तजन ॥ अन्त्येवठरादन्त्यध ॥ १ ॥ तपधयमकषभेबाहलच्छेदसिद्धउत्तरमाह ॥ स्वप्नानामिति ॥ उद्देश
 वध्यागर्वाहलतच्छम्भादिषलाशतल्लयाश्रानमेवततलन्मयारुद्ररातसप्यानेनामतेरेवशिष्यनोक्तम् ॥ २ ॥

मिश्रस्वमेवोर्जावटायाकारास्ताकारमेवोत्सर्गोपशातमिति स्वतम् ॥ तदेतद्दृशतकमपिभोगेभ्यर्थाभ्याद्दृशतात्वाद्युभावत ॥ ननुगणादितरुद्रस्यसवकाः५५५५५५ ५५५५
 कथमुत्थरुद्रास्तु स्वात्मिभृत्यभावयोर्विरुद्धवोरकाशासभावत् ॥ किंचशततमस्यमुत्थरुद्रत्वाद्गाल्वाभावाद्गारातमित्युक्तिश्चानुपपन्नेवेतिचेत्तथाह ॥ रुद्राअधीति ॥ तेरा
 तस्यरुद्राअपिपूर्वासिद्धस्येश्वरकोटिभूतरुद्रस्यपरिचर्यादिविधौगणाएवभवति तेषाकर्मफलभोगेभ्यर्थाभ्यामेतदधीतत्वादित्यर्थ ॥ ३ ॥ वोवायित्वानुतमिष्टुचेतसाचेतनेनचै
 त्यादिनामिष्टुस्वमरुतेनशततमेनरुद्रेणस्वचित्तचैतन्यदानेनमिक्षवादीनावोधनयत्प्रागुक्ततदन्यथादर्शनादसंभावयवरायपृच्छति ॥ एकस्मादिति ॥ ४ ॥ अनीश्वरेष्वज्ञेपुत
 ददर्शनेपिईश्वरेषुमुक्तेषुनतसमावनायुकेतिपरिहरति ॥ निरावरणेति ॥ इतिश्रवणैर्गणैर्गणसद्भावाःसत्यसकल्पाः ॥ रसोवैस रसोवेवायत्लञ्चानदीभावतीतिश्रु

यआकाराश्रतेस्त्रेतत्तद्गणशतंस्वतम् ॥ तदेतद्दृशतकरुद्राअपिगणाविधौ ॥ ३ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ एकस्माद्गवंश्चित्ताक
 यचित्तशतंक्रतम् ॥ तत्स्वप्नक्रतरुद्रेणदीपादीपशतंयथा ॥ ४ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ निरावरणसद्भावाययथाकल्पयंतिहि ॥ तत्त
 यानुभवत्येवरसावरणसंविदः ॥ ५ ॥ सर्वासिनःसर्वगत्वाद्यवथायत्रभाष्यते ॥ तथानुभूयतेनत्रतथाज्ञतयाधिया ॥ ६ ॥ ॥ श्रीराम
 उवाच ॥ ॥ कपालमालाभरणोभस्मशालीदिगंबरः ॥ इमशाननिलयोत्रसूक्तकामुकश्रकैर्माश्वरः ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ म
 हेश्वराणांसिद्धानांजोवन्मुक्तशरीरिणाम् ॥ नकियानियमोस्तीहसत्यज्ञस्यैवकल्पितः ॥ ८ ॥ अज्ञस्तुदितचित्तत्वाकियानियमनंविना ॥
 गच्छन्त्यायेनमारस्येनपरंदुःखप्रयातिहि ॥ ९ ॥ सुज्ञास्त्वियेष्वनिपुननिमज्जतिवस्तु ॥ यतोद्विपत्वद्दृष्ट्वात्तिर्वासनतयातथा ॥ १० ॥

ते रसोभूमानदस्तआसमतास्ताकल्पकार्यसत्तालाभायदणोतिस्वीकोरानिधाविधायामायाप्रतिविद्यसवेतसार्वइयसर्वशकत्वाख्यातद्वलादित्यर्थ ॥ ५ ॥ सर्वात्म्यत्वादिपि
 तेषासर्वभावितार्थसिद्धिरित्याह ॥ सर्वासिनइति ॥ ६ ॥ एवमैश्वर्यसतिहरिहरादयःकिमर्थमानुषयोन्त्याद्यवतारइमशानवासादिकदर्शनात्यस्यकल्पयतिशुभमेवकृतोत्कल्प
 यतीत्याशयेनरामपृच्छति ॥ कपालेति ॥ भस्मनाशालतेशोभतेतच्छीलः ॥ ईश्वरःसर्वशक्तिसंपन्नोपिसर्वाकिकमर्थमेवमास्तेइत्यर्थ ॥ ७ ॥ क्रियाःशाखायाएवमगलरूपा
 एवसुखभोगफलाएवकार्यादितिनियमस्तेषाविधिकिकरत्वाभावात् ॥ अज्ञदृक्प्रसिद्धमगलतामपिसर्वपातत्रदृशाअमगलतमत्वाविशेषात् ॥ अशुभकर्माभावेनदुःखसा
 मध्यापितेषादुःखभोगानुदयात्सर्वसुखरूपत्वाविशेषाच्चैतिभावः ॥ ८ ॥ दितचित्तत्वानरागद्वेषलोभादिदोषसहस्रवर्तिचित्तत्वान्मनस्येनमत्स्येषुप्रसिद्धेनदुर्बलस्वपरआ
 तिपसनन्यायेनगच्छत्कियानियमनंविनापरजन्मपरपरांतरकादिदुःखप्रयाति ॥ हिदिशिशास्त्रप्रसिद्धौ ॥ ९ ॥ १० ॥

अधिवाधाधानुर्दिग्दाधकन्दनिनाधिवाधाधनुयातीतम् ॥ १८ ॥ प्रागुक्तसमिधेषुसप्तभूमिकानामभ्यपवस्यारूपतास्तिस्त्रिभूमिकासमाधिभवेत्तत्रजापानकापरा-
 १ ॥ १९ ॥ इन्द्राणम्रसभूतइसाधोजापतिसमतास्ति
 ॥ स्वमस्थितिरासिदिरपायणभवतीत्याह ॥ सौर्णुकति ॥ समाधानसमाधिकश्चसमाधि एतेसमाधयोजापस्यपिभवति ॥ १९ ॥ इन्द्राणम्रसभूतइसाधोजापतिसमतास्ति
 पणस्यवदरसद्वेदोषिउत्तरास्तन्मध्यद्वारसमाधिस्योषिजीवन्मुक्तसकलामलरातिदृष्टिर्नित्यतुयस्यएवतथाविद्देष्व ॥ इयथास्थितिस्फुल्लवृक्षमाकारद्वयधाधान्यमाभय
 नीतिनाभाभक्षरूपमस्त्रिवास्तिनाम्यस्यत्यध ॥ अयथातभदस्यपिसवोधनमेव ॥ इयस्थितिस्तथाभवतएवास्तिनान्यस्येत्यर्थ ॥ अथवाअथतस्तद्वैवास्तीतिराममतिविद्धवत्
 क्तरास्ति ॥ २० ॥ इयामत्रअभिनिर्माहूप्यापनिषुक्तीत्याधिराहादिपदमाभापवित्छापनेनेवस्तभयथासनमेकनुयुद्धयमात्स ॥ सर्वेष्विधतइतीहृत्किलयस्यसिद्धतस्त्रातिरो

नुपुममीनसंबंदमनतवात्प्रमोधवत् ॥ तुर्यमेवामलविद्वितुर्यातीतमयापिच ॥ २८ ॥ सौर्णुकसमाधानस्तयानुर्यसमाधिक ॥ तुर्याती
 तसमाधिवाजायस्यपिभवतिवै ॥ २९ ॥ तुयस्यएवसकलामलशांतिदृष्टिर्जाप्रत्यपिव्यवहरनिपुणसमतान् ॥ नित्यसदेहउतवापिचि
 दंहरवदक्षत्रांभवात्एवकिलास्तिसाधा ॥ ३० ॥ अभिस्युदक्षभववासनमेकमास्वनत्वनचाहमपिनान्यदिहास्तिसत्यम् ॥ सर्वेष्वि
 यतइतीहृषिलांतराभज्ञास्तिपुचिदगनकोशकलेकनिपु ॥ ३१ ॥ इत्यापेवांवा०वा०दे०मोक्षोपायंपुनिर्वाणप्रकरणंपू०महाभूनिच
 त्रोंपटशानामाऽप्युपदिनमसग ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ कुतश्चातत्वमायातरुद्राणामु
 निनायक ॥ योगाणास्तेतुयेरुद्राउतनेतिवदाशुमे ॥ १ ॥ ॥ श्रिवसिष्ठउवाच ॥ स्वप्नानामिदृशुणादृष्टशतशतशरीरकम् ॥ सर्वमुद्देशता
 ज्ञातततउक्ततन्मया ॥ २ ॥

नाद्वारतुभूयमानस्वमस्तराभपुरञ्चाहोर्जायन्मुक्तस्त्रिद्वगनकोशकलेकनिठस्तिदेत्यर्थ ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०नास्वर्षयकाशेनि०पू०अष्टपटितम०शग ॥ ६८ ॥
 गणानामपिद्वस्तमुक्तानामिच्छिकीस्ति ॥ योगाद्याथस्यसिदित्योक्तैस्तद्वृत्तिरुच्यते ॥ १ ॥ प्राप्यतप्रकाहसहैरुद्रांतसर्वएवते ॥ समाजगर्भुश्चैरनुश्वरुद्राणामुत्तमशानमिति
 शतानामभ्युत्तमरुद्रताप्रागुक्तानुत्तरसर्वैरुद्राप्रयातयुगेतुद्दुपुभारद्वरोपभुक्तवतीयाम् तत्रभुक्ताश्चिरभोगाभ्याप्यरुद्रपुरंत ॥ गणतामाधसतस्तेस्थास्यतिसपरिच्छेदाद्
 स्युक्तनष्टरु०भ्युत्तमरुद्रमूर्तीनागणत्वमेकैवरुद्रमूर्तीतिसिद्धिनोरासपृच्छति ॥ कुतइति ॥ रुद्राणशतत्वकुद्रजागतम् किनापीसहपरिमणानुगतम्यातिरिक्तरुद्राणाभेषपरिग
 यनात् ॥ एषार्थेनूवाच ॥ यमथास्तयोकास्तएवकेदाउकालेउतन ॥ अन्येएवरुद्रान्त्यध ॥ १ ॥ तत्रयथमकषयेवेषावच्छेद्यसिष्ठउत्तरमाह ॥ स्वप्नानामिति ॥ उद्देश
 तन्मयाज्ञाततच्चम्यास्तिरकायतस्तयाज्ञातमेषतस्तन्मयाकरुद्रशतसंख्यानेनायतेविरिप्यनोक्तम् ॥ १ ॥

एकफलत्वेऽर्थादनसिद्धौ विजलयोरिवसांख्ययोगयोः समुच्चयोक्तो न विकल्पइति चेत्तथाह वासनामिति ॥ सत्येनवासातः करणप्राणादिचेष्टायास्तद्वासनापुंजात्मकमनएव
 करणतत्त्वसाख्येन योगेन वारुकेनैव विलीयतन्त्वज्ञानात्मनापरिणतमुभयोः करणप्राणयोरपिकर्मसुख्यापारेषु अकरणतामेतौत्यैकेकेनाप्रायफलसिद्धेर्नसमुच्चयइत्यर्थः ॥ २३ ॥
 देहाहतादरानपूर्वैकैवसांख्यतिलसन्मूलमनस्तच्छान्तौ सर्वसद्यतिशान्तिरुपपन्नेत्याह ॥ मनइति ॥ २४ ॥ आत्मदर्शनतर्हि कथमनसोनाशइति चेत्तददर्शनजन्यत्वादित्याह ॥
 मनइति ॥ २५ ॥ ज्ञानेन मनोबाधेन तत्कार्याहममनादिवंधमोक्षानां सर्वाः कल्पनावाप्यतइत्याह ॥ मनोभवइति ॥ ककुतइत्यनयोः प्रतिपदमन्वयः ॥ २६ ॥ इदानीमुत्तमाधम
 मध्यमाधिकारिकरणेनोक्षसाधनत्रयसर्वशास्त्रार्थानां स्य र्यसंपदेण दर्शयति ॥ एकेति ॥ २७ ॥ तेषु मध्यमराम आक्षिपति ॥ यदिति ॥ मरणसर्वैषांप्राणविलयप्रसिद्धेरिति भा
 वः ॥ २८ ॥ प्रयोष्युपयामनोनाशद्वैतमोक्षहेतवो मरणे च न मनोनाशः प्राणनाशो वा किंतु मूलो काले विलीनसैधववदविद्यायां वासात्सनावस्थानमुक्कमणकालेषु नराविर्भा
 वासनांचित्तमेवाहुः कारणं तद्विसंस्ततेः ॥ तदकरणतामेति विलीयो भयकर्मसु ॥ २३ ॥ मनःपशुतिवैदेहं बालो वेतालकथथा ॥ स्वात्मा
 नं विलयनीत्वानभूयस्तंप्रपशुति ॥ २४ ॥ मनोमधैवाभ्युदितमसदेवानवेक्षणत् ॥ स्वप्नेस्वमरणाकारंप्रेक्ष्यमाणं न विद्यते ॥ २५ ॥ मनो
 भवस्तु संसारः श्रममाहं कसंततिः ॥ उपदेशोपदेशादिवंधमोक्षौ च तत्कृतः ॥ २६ ॥ एकनत्वधनान्भ्यासाः प्राणानां विलयस्तथा ॥ मनोवि
 निग्रहश्चेति मोक्षशब्दार्थसंग्रहः ॥ २७ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ यदिहि प्राणविलयमुनेमोक्षस्य कारणम् ॥ मत्तएव विमुच्यंते तन्मन्ये
 सर्वजंतवः ॥ २८ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ निष्वेतेषु प्रयोगेषु मनःप्रशमनं वरम् ॥ साध्यविद्धितदेवाशुचथा भवति तच्छिवम् ॥ २९ ॥
 यदानिर्वाणं प्राणास्यजंतीं दर्शरं रकम् ॥ तदानुभूयतन्मानैर्यातिव्योमनि संगमम् ॥ ३० ॥

वः सविज्ञानो भवति स विज्ञानमेवान्वयकामतीति श्रुतं रक्षणजलायुकाट्टातं प्रसिद्धैर्विलीनानांप्राणानां च क्षुरादिद्वारेणोक्कमणसंभवाच्च न च स्थूलदेहरूपाधाराभावाद्दहिर्निर्ग
 तानां विलयः वासाकारो होक्कानाभिर्भूतमात्राभिस्तात्कालिकव्यवहारयोग्यदेहकल्पनसंभवादित्याशयेन वसिष्ठः समाधत्ते ॥ निष्वेतेष्वित्यादिना ॥ मनःप्रशमनमेव वरं श्रेष्ठ
 साध्यविद्धि ॥ २९ ॥ यदाप्राणानिर्वाणनम् ॥ वणशब्दे ॥ उपशान्तयुयुरारवमिदं शरीरकस्य जितं तदा वासाकासकर्मोपस्थापितभाविदेहाकारमनुभूयवास्त्वय्योमनितादृशदे
 हारं भानुकुलैस्तन्मानैर्भूतमात्राभिः सगमयति ॥ तथाच श्रुतिः ॥ सविज्ञानो भवति स विज्ञानमेवान्वयकामतीति ॥ तथा योपेशस्कारोपेशसोभाप्राप्तुपादायान्यन्वतरकल्याणत
 ररूपानुत्प्रेषमेवायमात्मदर्शरं निदृश्याविद्यामयित्वाऽन्यन्वतरकल्याणतरं रूपं कुतेरपि षडंगार्थवैधवदैववाप्राजापत्यं वा ब्राह्मवा न्येर्षां वा भूतानामिति च ॥ श्रुतौपेशस्कारो
 र्यणकारपेशसंस्थानं च आशाकलाभ्युपादायेत्यर्थः ॥ ३० ॥

इराश्रकस्याद्यादुर्भूतम् ॥ ५६ ॥ आसत ॥ ११ ॥ एवमकपाभानुष्यादिजम्भकपा ॥ १२ ॥ नहेयताकस्मच्चिद्विशेष ॥ आत्मीयत्ववर्णनाश्रमोचिन्तम् ॥ परतवत्परम् ॥ सा
 मित्रास्तान्विषणानिप्रधानीनिविषयस्तथाभिधमकश्चित्पथ ॥ १३ ॥ मर्दिकयद्दरस्यसिद्धद्वारभवेपक्रियानियमोद्वेषान्तद्वारिषयद्विनिनयमोभववादीनाम्ब्राह्मणोत्त
 मवधादियम काकतलीपन्थापतदपटनादिसारारक्याह ॥ अप्यादीनाभिन्ति ॥ आतयस्तत्तज्जात्युचिन्तकर्मनियम ॥ मुख्यभूरेच्छारूपानाद्विनियतिरेवतद्व्यवस्थाधिकेस्यथ
 ॥ १४ ॥ अज्ञानानुसंधानाप्र्यादिकियाभिनयता सणाशान्निभ्यकार्कित्तुसर्गेरुदिमापानेसतिन्तद्वर्णाद्विभागसकेनवशात पृथक्प्रेहिकभारतीकिकसुखदु स्वानुभूतिकटा

कापतालीयवद्वृत्तियाकुर्वन्तिसेदा ॥ नकुर्वन्त्यपि वैकिकिषिनैपाकश्चित्पिग्रह ॥ ११ ॥ काकतालीयतांविष्णुरवकर्मादित पुरा ॥ एव
 यमाचिनयनएवकर्मायुजादव ॥ १२ ॥ नर्तियमस्तिनार्निधनोपादेयनहेयता ॥ नचात्मीयनचपरकमज्ञाविषयकश्चित् ॥ १३ ॥ अश्या
 र्दनायपौष्यादिसगादरुदिमागतम् ॥ ह्यर्दानातयाकर्माद्विजातीनाचजातय ॥ १४ ॥ सर्गेप्ररुदिमायातेसकेतवशात पृथक् ॥ अनुभू
 तिकलाश्रया फलितता कस्मिता स्वयम् ॥ १५ ॥ विदेहमुक्तविषययुयमीनमतीमया ॥ नोक्तवपरमीनस्यदेहस्वरूपद्वह ॥ १६ ॥ खटा
 प्यतितरामन्दमात्मकाशचिदात्मकम् ॥ तत्ताप्राप्तिपरश्रेय साक्यप्राप्यतंशृणु ॥ १७ ॥ सम्यग्ज्ञानावधोयेनित्यमकसमाधिना ॥
 सख्ययवावयुदापेतरम्यता साख्ययोगिन ॥ १८ ॥ प्राणायनित्सशतीयुक्त्यायेपदमागता ॥ अनामयमनाप्यंतेस्मृतायोगयोगि
 न ॥ १९ ॥ उपादयतुसर्वेषागातपदमशुभिमम् ॥ तत्केचित्सख्ययाप्राप्ता कचिपोगेनेदेहत ॥ २० ॥ एकसांख्यष्ययोगाचय पश्यतिस
 पश्यति ॥ यत्सांख्यं प्राप्यतेस्थानपरंयोगंस्तदेवहि ॥ २१ ॥ यत्रप्राणमनोव्यतिरत्यततोपलभ्यते ॥ वासनावागुरोक्क्रांतातद्विद्विपरम
 पदम् ॥ २२ ॥

शाखापाशाभाविष्यभरणादिवशात्सत्यक क्तितादन्निधैपम्यदित्यर्थ ॥ १५ ॥ एवमप्रसमाभाषयस्त्रुतेपुमैनेतुप्रकष्यरोपदंशयति ॥ चिदेहेति ॥ सदेहस्यप्रसिद्धाच्चतुर्वि
 धर्मानासत्तद्वनोक्तच्युत्थितपरेणाचय ॥ १६ ॥ तत्तायास्तद्व्यवस्थयात्रिपरम्ययोमोक्ष ॥ १७ ॥ तत्तामीसांख्ययोगादुपायदन्तिवर्षान्येष्यसांख्ययोगिनोत्तद्वयति ॥
 सभ्यमिति ॥ सख्ययाद्विषयकारिधारपुनरुक्ततायागत ॥ १८ ॥ कर्मयोगिनोत्तद्वयति प्राणेति युक्त्यापारमर्षिणतद्वयते ॥ १९ ॥ उपादेयकलाभित्तव्यसाक्षात्कारेणप्राप्त
 प्यथ ॥ सदेवाद्विषयानामपियोगिनाम् ॥ देहान्अनर्नैवेहेत ॥ २० ॥ कलत्रपुनदेवस्फुटयति ॥ यदिति ॥ २१ ॥ ननुविमिष्यरूपयासयो कुतएकफलतथाह ॥ यथेति ॥ प्रा
 णमनाहयात्मपारप्यास्यनिकिदिलयोपलक्षितत्वाद्दुःशयशासनाधागतोक्क्रांतास्त्वितिरवतस्वरमपदतद्वत्स्यर्थ ॥ २२ ॥

एकफलत्वेऽदन्तिः दैवद्विजलयोरिवसाख्ययोगयोः समुच्चयानुक्तो न विकल्पदन्ति चेत्तत्राह वासनामिति ॥ संसृतेर्वासांतःकरणप्राणादिचेष्टायास्तदासनापुंजात्मकमनएव
कारणतच्चसाख्येनयोगेनवारुकेनैवविलीयतत्त्वज्ञानात्मनापरिणतमुभयोः करणप्राणयोरपिकर्मसुख्यापारेषुअकारणतामतीत्येकेकेनाभयफलसिद्धेर्नसमुच्चयदस्यर्थः ॥ २३ ॥
देहाहतादरीनपूर्विकेवसर्वाससृतिस्तन्मूलमनस्तन्लानौसर्वससृतिशानिरुपपन्नेत्याह ॥ मनदति ॥ २४ ॥ आत्मदर्शनेनतर्हि कथंमनसोनाशइतिचेत्सददर्शनजन्यत्वादित्याह ॥
मनदति ॥ २५ ॥ ज्ञानेनमनोबाधेतत्कार्याहममतादिवंधमोक्षांताःसर्वाः कल्पनायाभ्यतइत्याह ॥ मनोभवदति ॥ ककुतइत्यनयोः प्रतिपदमन्वयः ॥ २६ ॥ इदानीमुक्तमाधम
मध्यमाधिकारिकमेगमोक्षसाधनत्रयसर्वशास्त्रार्थात्पर्यस्यपहेणदर्शयति ॥ एकेति ॥ २७ ॥ तेषुमध्यमंरामआक्षिपति ॥ यदीति ॥ मरणेसर्वेषाप्राणविलयप्रसिद्धेरितिआ
वः ॥ २८ ॥ यद्योयुषापामनोनाशद्वैरवमोक्षहेतवोमरणेचनमनोनाशःप्राणनाशोवाकिनुमूर्त्तिकांलेविलीनसैधववद्विबायावासात्सनावस्थानमुक्तमणकालेपुनराधिर्भा
वासनांचित्तमेवाहुःकारणंतद्विसंस्तुतेः ॥ तदकारणतामेतिविलीयोभयकर्मसु ॥ २३ ॥ मनःपश्यतिवैदेहंबालोवेतालकंयथा ॥ स्वात्मा
नविलयंतीत्यानभूयस्तंप्रपश्यति ॥ २४ ॥ मनोमुधैवाभ्युदितमसदेवानवेक्षणात् ॥ स्वप्नेस्वमरणाकारंप्रदृश्यमाणंनविद्यते ॥ २५ ॥ मनो
भवस्तुसंसारःकममाहंकसंततिः ॥ उपदेशोपदेशादिवंधमोक्षौचतकुतः ॥ २६ ॥ एकनत्वपनाभ्यासःप्राणानां विलयस्तथा ॥ मनोवि
निग्रहश्चेतिमोक्षशब्दार्थसंग्रहः ॥ २७ ॥ श्रीरामउवाच ॥ यदिहिप्राणविलयोमुनेमोक्षस्यकारणम् ॥ क्वताएवविमुच्यंतेतन्मन्ये
सर्वजंतवः ॥ २८ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ निष्वेतेषुप्रयोगेषुमनःप्रशमनंवरम् ॥ साध्यंविद्धितदेवाशुयथाभवतिताच्छिवम् ॥ २९ ॥
यदानिर्वाणनंप्राणास्त्यजंतीदंशरीरकम् ॥ तदानुभूयतन्मात्रैर्यातिव्यामनिसंगमम् ॥ ३० ॥

वः सविज्ञानोभवतिसिद्धानमेवान्वयवकामतीतिश्रुतेस्त्वृणजलायुकाहृदांतप्रसिद्धैर्विलीनानांप्राणानांचक्षुरादिद्वारेणोक्तमणासंभवाच्च नचस्थूलदेहरूपाधाराभावाद्द्विर्निर्ग
तानाविलयः वासाकारेसहोक्ताताभिर्भूतमात्राभिस्तात्कालिकव्यवहारयोःन्यदेहकल्पनसंभवादित्याशयेनवसिष्ठःसमाधत्ते ॥ निष्वेतेष्वित्यादिना ॥ मनःप्रशमनमेववरंश्रेष्ठ
साध्यविद्धि ॥ २९ ॥ यदाप्राणानिर्वाणनम् ॥ वणशब्दे ॥ उपशान्तयुयुरारावमिदंशरीरकस्यजंतितादावासनाकामर्षस्थापितभाविदेहाकारमनुभूयवास्तस्योभनिततादृशेदं
हारंभानुकूलैस्तन्मात्रैर्भूतमात्राभिःसंगमयति ॥ तथाचश्रुतिः ॥ सविज्ञानोभवतिसविज्ञानमेवान्वयवकामतीति ॥ तथाप्येशास्कारीपेशसोभापामुपादायान्यन्ववतरकल्याणत
रूपवतनुतेएवमेवायमात्मदेशरीरनिदृत्याधिप्राणमविलयऽन्यन्ववतरकल्याणतरूपंकरुतेपिउभयवागांधर्ववदिववाप्राजापत्यवाभासवान्येपावाभूतानामितिच ॥ श्रुतौपेशस्कारी
स्वर्णकारपेशसःस्वर्णस्यमात्राशकलान्युपादायेत्यर्थः ॥ ३० ॥

हर्दाभकसाधारुर्भोग ॥ पद आस ॥ ११ ॥ एषकसामानुष्यादिजन्मकमा ॥ १२ ॥ नहेयताकस्य विदितरोप ॥ आत्मीयस्वयणाश्रयोवितम् ॥ परतदप्यत् ॥ सा
 सिद्धासात्विषणोत्तिपत्रातीतिषयस्य पात्रिधनकविदित्यर्थ ॥ १३ ॥ नादिकयदृहस्वपसिद्धहृद्विषयेष्वेकियानियमोहेरेवतिस्वरेभवेपादिनियमोप्रसदादीनां चभ्रास्योत्त
 मवयाप्रियम् काकनाटीयव्यायेनदपदनादित्यारण्यम् ॥ आर्यादीनामिति ॥ ज्ञानयस्य नज्जात्पुषितकर्मनियम ॥ मुख्यभूरेच्छादयनागर्भिनियतिरेवप्रवस्थाधिकेत्यथ
 ॥ १४ ॥ आशानुप्रधानाध्यादिकेषामनियता सगाशावाग्भ्यक्ता किनुसर्गोद्धृतायाहेसतिनन्तदुर्णादिभिर्भागसेकेनवशत पृथक्प्रेहिकपारस्तीककसुषुद्ध रवानुभूतिक्रान्त
 काकनालीयवद्भूतभियां कुर्वतितेसदा ॥ नकुर्वत्यपि वै किंचिन्नैपाकचिदपि प्रह ॥ ११ ॥ काकनालीयतां विष्णुर्वकमादित पुरा ॥ एव
 कमाधिनयनएवं कर्माधुजोदव ॥ १२ ॥ नार्थमस्ति नानि यनोपादय नहेयता ॥ नष्वात्सीयनत्परकर्मज्ञविषयकचित् ॥ १३ ॥ अथ्या
 टीनाययीषयादिसर्गादोद्धृतामागतम् ॥ हरादीनांतया कर्महिजातीना चजातय ॥ १४ ॥ सर्गप्ररुद्धिमायातेसकेतवगत पृथक् ॥ अनुभू
 तिकलाश्रयां कल्पिता कल्पिता स्वयम् ॥ १५ ॥ विद्वद्भुक्विषयतुर्धर्मो नमनोभया ॥ नोक्तवपरमीनसेदृहस्वरपूद्द ॥ १६ ॥ स्वाट
 प्यतितरामच्छमत्साकाशचिदात्मकम् ॥ तत्ताप्राप्ति परश्रेय माकथनाप्यतंशृणु ॥ १७ ॥ सम्भगज्ञानावधोधनतित्यभकसमाधिन ॥
 सख्यैवावदुदायेतस्वता साख्ययोगिन ॥ १८ ॥ प्राणापनिलसशतीचुत्पयावेपदभागता ॥ अनामयमनाद्यंतीभ्युतायोगयोगि
 न ॥ १९ ॥ उपादेयतुसर्वपाशातपदमकृत्रिमम् ॥ तर्कश्चित्स्वययाप्राप्ता कचिद्योगो नदेहत ॥ २० ॥ एकसांस्थ्यचयोगचय पश्चतिस
 पश्चति ॥ यत्सांस्थ्यं प्राप्यतस्यानंपरंयोगोक्तदेवहि ॥ २१ ॥ यत्रप्राणमनोवृत्तितरस्यतनोपलभ्यते ॥ वासनावागुरेक्किं तातद्विद्विपरम
 पदम् ॥ २२ ॥

शार्वायास्ताभाविम्ययथागाविशशास्त्रयकस्त्रितादृतिवैयम्यमित्यर्थ ॥ १५ ॥ एवमथसमाधायपरस्त्रुर्नैपुर्माभेपुषकष्यशेपरशयति ॥ विद्वहेति ॥ सेदृहस्वपसिद्धाचनुर्व
 धर्मीनासंशयनोक्तच्छुक्तिविपरेशाव्यय ॥ १६ ॥ तत्तायास्तद्वावस्ययाति परप्रयोरोक्ष ॥ १७ ॥ तथादींसाख्ययोगावुपायदृतिवर्षापिप्यत्सांस्थ्ययोगिनोत्सयति ॥
 सव्यमिति ॥ सख्ययाधिकेकविशारपयुत्तराजयोगिन ॥ १८ ॥ कर्मयोगिनोत्सयति माधेति युक्त्यामाभ्यां कृतदृष्टयोगिन ॥ १९ ॥ उपादेयफलीभूतस्वसाक्षात्कारेणप्राप्त
 यम् ॥ सर्वेषां हि धिपानामपि योगिनाम् ॥ २० ॥ फलनपदेदृहस्फुटयति ॥ यदिति ॥ २१ ॥ ननु धिभिन्मरूपपालयोः कृत एकफलतया ॥ यद्येति ॥ या
 यमनोदयोः कर्मयोरप्याश्रयिकरिष्ठयोवदक्षितत्वाद्भयवसासावागुरेक्किं तासिधितरेवतस्यरपयततदित्यर्थ ॥ २२ ॥

एकफलत्वेऽर्धेन सिद्धौ विजलयोरिव सांख्ययोगयोः समुच्चयो युक्तो न विकल्प इति चेन्न बाह्वासा नामिति ॥ संक्षेतेर्वासात्करणप्राणदिचेष्टायास्तद्वासानांपुंजात्मकमनएव
 करणतच्च सांख्येन योगेन वा एकेनैव विलीयतस्वज्ञानात्माना परिणतमुभयोः करणप्राणयोरपिकर्मसंख्यापारेषु अकरणतामोत्येकैकेनाभ्यकलसिद्धिर्नसमुच्चय इत्यर्थः ॥ २३ ॥
 देहाहादरिणपूर्वैकेनैव सांसृतिस्तन्मूलमनस्तच्छाती सर्वसंसृतिशातिरुपपन्नेत्याह ॥ मन इति ॥ २४ ॥ आत्मदर्शनेनार्हिकयमनसोनाश इति चेत्तद्दर्शनजन्यत्वादित्याह ॥
 मन इति ॥ २५ ॥ ज्ञानेन मनोवाधेन त्कार्यार्हममता दिवंधमोक्षानाः सर्वाः कल्पनावाप्यत इत्याह ॥ मनोभव इति ॥ ककुत्त इत्यनयोः प्रतिपदमन्वयः ॥ २६ ॥ इदानीमुत्तमाधम
 मध्यमाधिकारिकभेदोक्षसाधनत्रयसर्वशास्त्रार्थात्स्यस्यसंपहेण दर्शयति ॥ एकेति ॥ २७ ॥ तेषु मध्यमराम आक्षिपति ॥ यदीति ॥ मरणसर्वप्राप्राणविलयप्रसिद्धेरिति प्रा
 षः ॥ २८ ॥ त्रयोपुत्रायामनोनाशद्वैरैवमोक्षहेतवो मरणेन मनोनाशः प्राणानाशो वा किनुमूलं काले विलीनसैधववद्विध्यायावासानात्मानावस्थानमुक्कमणकालेपुनराविर्भा
 वासनांचित्तमेवाहुः कारणं तद्विसंस्ततेः ॥ तदकरणतामेति विलीयो भयकर्मसु ॥ २३ ॥ मनःपश्चतिवैदेहं बालोवेतालकं यथा ॥ स्वात्मा
 नं विलयनीत्वानभूयस्तंप्रपश्यति ॥ २४ ॥ मनोमुधैवाभ्युदितमसदेवानवेक्षणत् ॥ स्वप्नेस्वमरणाकारत्रेक्ष्यमाणं न विद्यते ॥ २५ ॥ मनो
 भवस्तु संसारः कर्ममाहं कसंततिः ॥ उपदेशोपदेशादिवंधमोक्षौ च तत्कृतः ॥ २६ ॥ एकनत्वपनाभ्यासः प्राणानां विलयस्तथा ॥ मनोवि
 निग्रहश्चेति मोक्षशब्दार्थसंप्रहः ॥ २७ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ यदि हि प्राणविलयो मुने मोक्षस्य कारणम् ॥ मृताएव विमुच्यंते तन्मन्ये
 सर्वजंतवः ॥ २८ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ॥ त्रिष्वेतेषु प्रयोगेषु मनःप्रशमनं वरम् ॥ साध्यां विद्धि तदेवाशु यथा भवति तच्छिवम् ॥ २९ ॥
 यदानिर्वाणनंप्राणास्त्यजंतीं दर्शरं कम् ॥ तदानुभूयतन्मात्रैर्यातिव्योमनिसंगमम् ॥ ३० ॥

वः सविज्ञानो भवति स विज्ञानमेवान्वयकामतीति श्रुतस्वप्नजलायुकादृष्टांतप्रसिद्धौ विलीनानां प्राणानां चक्षुरादिद्वारेणोक्कमणासंभवाच्च न च स्थूलदेहरूपधाराभावाद्द्विर्निर्ग
 तनां विलयः वासाकारोसहोक्कानाभिर्भूतमात्राभित्तात्कालिकव्यवहारयोयदेहकल्पनसंभवादित्याशयेन वसिष्ठः समाधत्ते ॥ त्रिष्वेतेष्वित्यादिना ॥ मनःप्रशमनमेव वरश्रेष्ठ
 साध्यविद्धि ॥ २९ ॥ यदाप्राणानिर्वाणनम् ॥ वणशब्दे ॥ उपशान्तयुर्पुरारावमिदर्शरं कस्य जंति तदावासानाकामकर्मापस्थापितं भाविदेहाकारमनुभूयवास्तव्योमनितादृशे
 हारं भानुकुलैस्तन्मात्रैर्न मात्राभिः संगमयति ॥ तथा च श्रुतिः ॥ सविज्ञानो भवति स विज्ञानमेवान्वयकामतीति ॥ तथाप्येशस्कारोपशसोभाधामुपादान्यन्ववतरं कल्याणत
 ररूपतनुने एवमेवायमात्मदर्शरं नित्याविद्यागमयित्वाऽन्यन्ववतरं कल्याणतरं रूपं कुरुते पिऽयं वागांधवैवदैवप्राजापत्यं ब्राह्मवाच्येर्वांवाभूतानामिति च ॥ श्रुतौपेशस्कारी
 स्वर्णकारपेशसः स्वर्णस्याभावाशकलाभ्युपादायेत्यर्थः ॥ ३० ॥

तर्हिनाभूत्तथापान्दृशिवान्तर्पाथी-सदृशपिकुनोन्भित्थ्यतिनतमाह ॥ वासनेति ॥ तत्तज्जीववातनाभाप्रान्तकानिनादितादृशवातनाभम्भनानिदिशेत्पार्थिवसञ्चित्यतिनेरैरिति
 प्यवस्थितमित्यर्थं ॥ ११ ॥ मणारेहातरेतद्देहवातनासहितारणोत्पद्यते यत्-पूर्वदेहप्राणिविदेहवासनासहितारण्युञ्जति ॥ देहांतरेष्वनदीपद्वादभ्योऽन्तर्गतवायुभिश्च
 ष्ट्ययति ॥ यथाकुसुमस्यस्थित्येमुपदिशिरास्तदन्तरेनसञ्चयपार्थीप्रियपानेप्यीहनादिरुत्सापप्रथमिदम् ॥ १२ ॥ अतएवभरणमाप्यनभनोनाशादिनिप्राणनारोपीत्या
 ह ॥ नगरदि ॥ यथासायुष्यं-आभोपीमप्रोवासाकरीरुभ्यपानोपिनराभ्यनितनस्यति ॥ मनभाषयोऽभयनिपतत्त्वप्यन्तरेकमुखेनाभ्ययमुत्सेनचर्ययति ॥ नाभनस्काद्वलिसा
 वासनासात्मकान्येवविहितन्मात्रकाणिवी ॥ तदात्मकैर्मनोवद्वि-प्राणे ऋत्थ्यतिनेतरै ॥ ११ ॥ सवासनास्तूप्येतेप्राणामुर्चतिदेहक
 म् ॥ तद्योमवायुसंभ्येर्पयातिदुःखायगंधवत् ॥ १२ ॥ मन सायुरिवांभोर्धोनशाभ्यतिसवासनम् ॥ नाभनस्का सप्तवतिप्राणा सूर्य
 इवत्विय ॥ १३ ॥ तजहातिमन-प्राणान्विनाशानेनकर्हिचित् ॥ दृणांतरणैवविनादृणागन्धितित्तिरि ॥ १४ ॥ ज्ञानादवास्नीभावस्व
 नाशप्राप्तुयान्मन ॥ प्राणात्स्यंदवनदत्तेततश्शांतिर्द्विशिष्यते ॥ १५ ॥ ज्ञानात्सर्वपदार्थानामसत्वसमुदेत्यलम् ॥ तर्तोगवत्सनानाशा
 द्वियोग-प्राणचेतसो ॥ १६ ॥ ततो नपस्वतिमन-प्रशांतिर्देहतापुन ॥ स्वनाशेनपदप्राप्तं वत्सनेवमनोविदु ॥ १७ ॥ चेतोहिवास्नामात्र
 तदभावेपरंपदम् ॥ तत्संसर्पयत्ज्ञानंज्ञानमाहुर्विचारणम् ॥ १८ ॥ इत्यस्या संस्तरामपयत-सप्रवर्तते ॥ स्वयविवेकमात्रेणरज्जुसर्प
 भ्रमाकरो ॥ १९ ॥ एकाप्यभ्यसनप्राणरोधचत-परिक्षया ॥ एकस्मिन्नेवससिद्धेसंसिद्धातिपरस्परम् ॥ २० ॥ तालवतस्यसंस्मंदेशीति
 शांतोपयानिल ॥ प्राणानिलपरिस्मंदेशीतिशांततयामन ॥ २१ ॥ प्राण शरीरविलयेप्रयातिव्योमवायुताम् ॥ यथावासितभवेदस
 र्वपस्वतितत्रवा ॥ २२ ॥ यथाविदेहा पस्वतिप्राणव्योमनिदेहकम् ॥ समनस्कात्तयाचारसर्वधानुभवति ॥ २३ ॥ शांतिवातपरिस्व
 देययानगंध प्रशाप्यति ॥ तयाशांतिमन स्यंदेशाभ्यतिप्राणवायव ॥ २४ ॥

र्जन ॥ ११ ॥ १२ ॥ अतएवज्ञानादासनाक्षेपेउभयपनाशाद्व्याह ॥ ज्ञानादिति ॥ १५ ॥ कथंज्ञानेनवासनानाशादतिचेतज्जुदेहतथापार्थिव्याह ॥ ज्ञानादिति ॥ १६ ॥ १७ ॥
 तस्यज्ञानसंधासनं सर्वथाभित्तात्सास्तान्त्वमेवसपयतेतच्छतस्त्रिंशत्परालयोरभेदाद्विगतश्चात्मनश्चलज्ञानमथरिप्यनरत्न्यनुभवनिष्ठाकाहु ॥ १८ ॥ १९ ॥ मस्तुतमुपादत्ते ॥
 एकेति ॥ एकोपार्थोद्वयतत्त्वतश्चतस्रसप्ततयापार्थनम् ॥ २० ॥ २१ ॥ सतिशरीरेप्राणाकथ्येकत्वपकमोयप्रशरीरस्थीबरापच्येभ्रादिनानाशास्तप्रक कभस्तमाह ॥ प्राणद
 ति ॥ योव्यवशुर्नाशासाकारास्तथायुषिकनानाशासम् ॥ नपरासाकारो ॥ २२ ॥ यथायादराकर्माज्ञादितवातनाभयदुर्नारपभ्यादिरुक्कपरयतिनधातव्युद्वेगवभाषार
 प्यवहात्कनुभवति ॥ २३ ॥ २४ ॥

नित्यैते सकांतकृष्णभागेदवन्मिश्रे ॥ ४५ ॥ रथसार्थदिवअर्थाव्यस्यदंतंविहरतःसपादयतः ॥ ४६ ॥ आधाराधेयवत्अर्थाव्यवत् ॥ ४७ ॥ शांतवापितद्वैतवासनम् ॥ प्रा
 णस्यभावस्यतस्मिन्मनसिलीनत्वादेकीभूतत्वात् ॥ ४८ ॥ तस्मिन्नात्मतत्त्वलेयेनतदात्मस्वमेवस्थिरभवति ॥ ४९ ॥ अनुपलभोऽज्ञान उपलंभस्तद्वाधिकामलाकारादचित्तस्तयो
 द्वयोरव्यसतोर्नित्ययोर्थाश्लेषादइतिशेषस्तच्चिन्मात्रेप्राणधारणयावास्थिरोभवेत्यर्थः ॥ ५० ॥ कियत्कालमेकतत्त्वभावनाधार्यातिथइ ॥ एकस्मिन्निति ॥ भावतदाकार
 दत्तधाराम् ॥ यावद्भावःसादृशित्वापिचरमसाक्षात्कारदुष्टासतीअभावत्वामप्यातितावदित्यर्थः ॥ ५१ ॥ भोम्यक्षयादाहाराक्षयास्त्ययदेहदवविलीयते ॥ ५२ ॥ धारणांत प
 चभिर्गैर्नसोबासाकारक्षयसतिधारणादितिचिभिर्ब्रह्मेकतानासपत्यानिर्विकल्पसमाधिरपाकेनब्रह्मभावःसिद्धीर्तात्प्राइ ॥ यदेकतानमिति ॥ ५३ ॥ अश्रुतेअमतेचप्यान

अविनाभाविनीनित्यंजंतूनांप्राणचेतसी ॥ कृष्णामागेदवन्मिश्रोतिलतैलेइवस्थिते ॥ ५५ ॥ मनसःस्पंदनंप्राणःप्राणस्यस्पंदनंमनः ॥
 एतौविहरतोनित्यमन्योन्यरथसार्थी ॥ ५६ ॥ आधाराधेयवच्चैतावेकाभावेविनश्यतः ॥ कुरुतश्चस्वनाशेनकार्यमोक्षास्यमुत्तमम्
 ॥ ५७ ॥ एकतत्त्वधनाभ्यासान्ध्यांतंशांभ्यत्यलंमनः ॥ तद्ध्यानत्वात्स्वभावस्यतेनप्राणोपिशान्भ्यति ॥ ५८ ॥ विचार्ययदंनतात्तत्त्वंत
 न्यतानय ॥ मनस्तत्सह्येनतदेवभवतिस्थिरम् ॥ ५९ ॥ यदेवातितरंश्रेयोनुपलंभोपलंभयोः ॥ इयोरव्यसतोक्तत्रशेषेवापिस्थिरो
 भव ॥ ५० ॥ एकस्मिन्मुहूर्तत्वेतावद्भावविभावयत् ॥ भावाभावत्वमायातिस्वभ्यासाद्यावदाततम् ॥ ५१ ॥ प्रत्याहारवतांचंतःस्वयं
 भोग्यस्तथादिव ॥ विलीयतेसहप्राणैःपरमेवावशिष्यत ॥ ५२ ॥ यदेकतानंभवतिचेतसद्भवतिस्वभावात् ॥ शांताशेषविशेषौचंशिराभ्यास
 स्वभावतः ॥ ५३ ॥ अविद्येयंतुनास्तीतिबुद्ध्यायुक्तियुतंधिया ॥ ज्ञानादेवपरावासिस्तदभ्यासस्ततःपरम् ॥ ५४ ॥ चित्तेशांतशांभ्यनीचं
 संसारहृगद्युष्णिका ॥ जरामुपगतमेधेमिहिकातन्मयीयथा ॥ ५५ ॥ चित्तमात्रमविद्येति कुरुतेनैवतत्स्यम् ॥ तद्रूपंरामचित्तात्माना
 भावोहिपरंपदम् ॥ ५६ ॥ मुहुर्तमेवनिर्वाणयदित्चतःपरंपदे ॥ तत्तत्परिणतंविद्वितत्रैवास्वादमागतम् ॥ ५७ ॥

धारणायाभ्यासायोगाच्छुबणमननाभ्याद्वैतजातमविद्यैवसाच्यानस्तेवतत्त्वज्ञानादेवपरवाभिमिरतिप्रमाणमेयासभावनादोपरितरासपर्यंतंरुन्व्याततःपरंप्यानधारणादिनाज्ञाना
 भ्यासःकार्यइत्यर्थः ॥ ५४ ॥ धेयंजराभपक्षयशरदिउपगतेसहिततोहेनोरगतान्मयी ॥ तत्रआगतइत्यर्थेहेतुमनुष्येभ्योन्यतरस्यामित्यनुवर्त्तमानेमयदृचेतिमयदृ ॥ ५५ ॥ ब्र
 ह्मकारपरिणतेनचित्तनैवतस्यचित्तस्यक्षयकुरु तस्यचित्तक्षयस्वरूपमुचित्साधिष्ठानमाल्मैवतरून्यता हियस्यात्तदभावःपरंपदपरमपुरुषार्थोनभवतीत्यर्थः ॥ ५६ ॥ अप्य
 र्थः ॥ तथाचोकाशिवधर्मोत्तरे ॥ ज्ञानाद्यतरसोयेनसकदास्मादिनोभवेत् ॥ विद्यायसंक्रमायाणिमनसत्रैवधावतीति ॥ ५७ ॥

भेषपल्लवयो घातप्ययोगोरकरुजविल्याह ॥ यदिति ॥ ५८ ॥ सत्वशब्दार्थस्त्वयमेवाह ॥ धेनुवृत्ति ॥ अंतरमल्पमात्रविल्येहम् ॥ ५९ ॥ तद्वरानोन्मुखानाधिरल्लापुत्रेत्याह ॥
 यदिति ॥ अन्नदशाशसभाशनाच्छुभ्योपम इदशानुपरज्योति ॥ ६० ॥ उक्तभेवायमनुशरन्नुपसहरति ॥ विगलितेति ॥ हेतुमगजन्तधिविधोपायाभ्यासैर्धिगलितान्भ्या
 ननोआपत्समस्तु ॥ मलक्षणानि भोजितेर्दाजहारानपदानियस्यतथाविधस्यपथाविधाभयाद्विगलत्वाधिनवयपदवदप्रतिमासमाद्यशिरदमनइर्जावन्मुक्तपस्थायीसत्वमिति
 ध्यते ॥ तन्नाशानाश्रजशक्तिइहानुनारागद्वेषाभिमानादिकलाभिर्मलिनससधारपदनृति ॥ यथास्वर्शभिणिसगात्कनकनापुपागतताभ्युन कलककलनामलिनताभ्यपदर्श
 हद्विल्यर्थ ॥ ६१ ॥ ॥ इतिश्रीभागसिद्धमन्त्रात्यर्थप्रकाशेनि० पू एकोनसप्ततितम सर्ग ॥ ६१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मायाभ्यांस्तनवस्थानेषिदाल्परिशुद्धये ॥ ३
 यदिसांस्थेनविश्रांतंचेतोयोगेनवापिते ॥ क्षणतत्सत्वतायातंनभूयइहजायते ॥ ५८ ॥ चेतोविगलितोविपंसत्वशब्देनकथ्यते ॥ टन्ध
 ससारधीजतत्तदात्स्यतरपुन ॥ ५९ ॥ कश्चिद्विगलितोविद्य सत्वस्यभ्रातवासन ॥ परशून्योपमसद्योज्योति पश्यतिशान्भ्यति ॥ ६० ॥
 वेगलितोत्पद्यद्विगलन्मन सुभगमत्वमितीहइहकथ्यते ॥ नपुनरंतिकलामलिनपदकनकतामिवताधमुपागतम् ॥ ६१ ॥ ॥ इ० वा०
 वा० ट० म० ति० पू० प्राणमन संयोगविचारणानामैकोनसप्ततितम सर्ग ॥ ६१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ जीवो
 जीवोभावत्थाशुयातिशिसमचित्तात् ॥ विचारादित्यविद्योतानोक्षइत्यभिधीयते ॥ १ ॥ शृणव्युज्जालभिवमनोहतादिरभ्यते ॥ अस्
 दंबमनागेवतद्विचारावलीयते ॥ २ ॥ सत्त्वित्सन्नविभ्रतीवेतात्वादाढतानिमान् ॥ प्रश्नानाकर्णयशुभान्प्रसगात्स्मृतिमागतान् ॥ ३ ॥
 अक्रिद्विभ्यमशोदध्यावेतालोविपुलाकृति ॥ सर्किंश्चिन्मद्वलभवादाजगामजिघांसया ॥ ४ ॥ संवेतालोवसत्पूर्वकर्म्मश्चित्सज्जनास्य
 ॥ यदुषत्वसुपहारेणनित्यत्वमतयासुखी ॥ ५ ॥ निर्निमित्तनिरागस्क्रपुरोप्यभ्यागतनस ॥ सुधितोपिनरईतिसताहिन्यायदर्शका ॥ ६ ॥
 सकालेनानर्वागेहोजगामनगरांतरम ॥ न्याययुत्तयाजनमानुंसुधासमभितोदित ॥ ७ ॥ तन्प्रप्रापसभूपातरात्रिचर्याचिनिर्गतम् ॥ त
 माह्वनपरिणशब्देनोभनिशाचर ॥ ८ ॥

डरासवशाहकथाशक्तिपतेशुभा ॥ १ ॥ चित्तेशरिशोभतीयससाराध्यागुणिकेसुकविसरातीष्विचारापुषसानाहयपदीतज्यायइत्याह ॥ जीवइति ॥ इतिअनेनोपायेन
 पन्धोपक्रयंकरणाविषयोतोनाशःसमाक्षरस्यभिधीयते ॥ १ ॥ उकाश्रीसमावनाहेतुमपचेदाहयन्मवापयति ॥ यगुण्येति ॥ २ ॥ अस्तइवमनागेवेत्युक्तायस्यस
 यनापास्यापिकामकलारयती ॥ सखीति ॥ ३ ॥ गणाहधयोप्यप्यन्ननेष्वनादात् ॥ ४ ॥ सखिप्योकोविलारयिनुभूमादितकारभ्याह ॥ सरति ॥ सज्जनस्यराज्ञात्स
 योक्ताराराप्यककदीशराअकनेनइहूप्यभ्यजनवन्नुपहारेणनित्ययुमतयानिक्षेपसमाधिसुखी ॥ ५ ॥ ६ ॥ कालेमतप्रथमकमालाभाकालेन ॥ अदधीगोह्वयस्य ॥ ७ ॥
 माषपानिदिनगरेपुटजनयद्विज्ञानापयोरात्रेषपायषषवारकहृद्विचिर्गतम् ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ १ ॥ निर्याप्यथायावेतकमेणासिचेत् ॥ १० ॥ सकला आशास्तद्वन्त्याशा अभिलषितार्थाः ॥ किलेति वर्मशास्त्रप्रसिद्धौ ॥ ११ ॥ अन्नश्वपराधसहस्रसुलं मुञ्जश्वे
 न्पराधत्वेव तत्सत्यप्यपराधसहस्रेपालनीयदतिपरीक्षणायप्रश्रयपूर्णमेवार्थयते ॥ समैतामिति ॥ समवाश्रामवाधितार्थम् ॥ अनेनासंभावितार्थप्रच्छलेनपरवधप्र
 वृत्तिः स्वस्थानास्तीतिर्दक्षितम् ॥ १२ ॥ सर्वेष्वपश्चानामापागतार्थाः स्पष्टः ॥ तास्यर्थास्तत्तरसर्गोस्तुकीकरिष्यते ॥ १३ ॥ उत्तरोत्तरस्वमेपूर्वपूर्वसत्यन्तं सजान्पिततप्रकाशक
 स्तच्छलत्यासत्स्वरूपन्यजति ॥ १४ ॥ यथारभायाः कदल्याः स्तभः अतरतस्थथातद्वत्श्वपत्रमात्रवत्कलमात्रम् ॥ दृष्टानेतत्सदृशवत्कलतरदाष्टीतिकेसप्रेवेति विशेषइति भा
 वः ॥ १५ ॥ भूतौष्यदेनद्राधारभुवनाभिलक्ष्यम् ॥ अतिमहत्त्वेनप्रसिद्धायेन्नलाहाकाशाद्योपियस्याणोरपेक्षयापरमाश्रयव अत्यन्तशुद्धाः ॥ १६ ॥ परमाणोः सूक्ष्मस्यैवस
 वेतालउवाच ॥ राजन्लब्धासिभीमेनवेतालेनमयाधुना ॥ षण्णन्दसिचिन्ष्टोसिभवभोजनमद्यम् ॥ १७ ॥ राजोवाच ॥ हेरात्रिच
 रनिन्याय्यंमांचेदस्तिबलादिह ॥ तत्तेसहस्रधामूर्धास्तुष्टिष्यतिनसंशयः ॥ १० ॥ ॥ वेतालउवाच ॥ नत्वामदृश्यहमन्याप्यन्यायोयंहि
 मयोच्यते ॥ राजासिसकलशाश्रपूर्णायास्त्वयाार्थिनाम् ॥ ११ ॥ समैतामर्थिताराजन्तंभावार्थार्थप्रपूरय ॥ प्रशान्निमान्मयोक्तांस्त्वंस
 स्यागत्वातुमर्हसि ॥ १२ ॥ कस्यसूयस्यरश्मीनांब्रह्मांडान्यणवः कशाः ॥ कस्मिन्स्फुरतिपवनेमहागगनरेणवः ॥ १३ ॥ स्वप्नास्वप्नांतरं
 गच्छच्छतशोपसहस्रशः ॥ स्वजन्मत्यजतिस्वच्छं कः स्वरूपप्रभास्वरम् ॥ १४ ॥ रंभास्तंभोपथापत्रमात्रमेवंपुनः पुनः ॥ अंतरंतस्तथां
 तश्वतथाकोणुः सर्वादि ॥ १५ ॥ ब्रह्मांडाकाशभूतौषसूर्यमंडलमेरवः ॥ अपरित्यजतोणुत्वंकस्याणोः परमाणवः ॥ १६ ॥ कस्यानव
 यवस्यैवपरमाणुमहागिरेः ॥ शिलातार्निविडैकांतरूपमज्जाजगच्चयी ॥ १७ ॥ इतिकथयसिचेन्ममेदुरात्मंस्तदिहनिगार्थभवंतमात्मधा
 तित् ॥ फलमिबतवमंडलंप्रसेहंप्रसभमुपेत्यजगद्यथाकृतांतः ॥ १८ ॥ ॥ इत्यार्षेवांवा० वा० दे० मोक्षोपायेषुनिर्वाणप्रकरणेपू० वेताल
 प्रश्नानामसतितमः सर्गः ॥ ७० ॥ ॥ ७१ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इत्युक्तवतिवेतालेवकुंप्रशान्विहस्यसः ॥ उवाचवचनंराजा
 दंतंशुश्रुवलांबरः ॥ १ ॥

तोमहेगोपिरे ॥ निविडयनतरपरसत्कालरुंधनदेवमज्जासारोयत्या ॥ १७ ॥ इतिषट्प्रधानमेकथयसिचेद्दुष्टोदेहादिरेवआत्मायस्यतथाविधः अतएवापरिच्छिन्नमात्मानं
 परिच्छेदेनधातितवानसीत्यात्मधातित् ॥ तत्सत्सत्कथनपराधादेवभावतफलमिवाभिर्निर्गयप्रसभबलात्सवमहलमहलस्यजनानृपसेयम् ॥ यसेहमितिपठेविकरणपदव्यत्ययश्छा
 दसः ॥ १८ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम० तात्पर्यप्रकाशेनि० पू० समतितमः सर्गः ॥ ७० ॥ ॥ आद्यप्रशसनाधानविस्तरणाववर्णयते ॥ अनतकोटिब्रह्मांडफलदक्षादिकल्पनैः
 ॥ १ ॥ प्रसिद्धब्रह्मांडानांनसरेणुत्वमित्यल्पदृष्ट्यात्वयो कत्रस्थमाणकल्पनयाकोटिकोटिगर्भब्रह्मांडानामपितवचसरेणुत्वसंभावादित्यारायेनविहस्यदत्तानामशुभिः प्रभाभिर्ध
 वलात्प्यवराणिबलाण्याकाशाचयस्यतथाविधः सन् ॥ १ ॥

नपार्शुकस्युपरमीनां ब्रह्माहोषस्रेणवदतिप्रथमप्रथस्योत्सवकुम्भभिस्त्रयस्यभिमानेवालस्यनिरकुम्भकश्चित्कथनायुभक्तारराजारायति ॥ आलेइत्यादिना ॥ इद
 लयामयाचार्यप्रतापमसदस्याअजरमुक्तोसदरागुणाभिभूतत्वभिभूजालायावरी-परिवेष्टितम् ॥ १ ॥ इत्यस्यार्ह १ ईदराजकीइसङ्गलागिण्यथीकनमहाभुतानि
 १ नद्वभानपतन्मापा १ उक्तोत्तरतद्वर्माप्यारहितम्भाषाणि ७ तदुर्ध्वीत्ययर्भन ८ अतीतानागतानंतद्वभाभूतभाषाराय १ तदुर्भा कम्बकाला १० तदुर्भाउ
 शरात्तरस्यदिनभूतप्रदविष्णुद्राणाभाय कालालालानलपथ १ अतनकोटीनतिपासतास्फूर्तिभ्यवहारपथकमाप्यारायत्प्रथ १२ इत्यंतोश्चतुर्दशवार्थानिहकमा
 राजोत्पाव ॥ आलेकटाचिच्चैदद्विदक्षांडमजरफलम् ॥ उत्तरोत्तरदशगुणभूतत्वकमरिवेष्टितम् ॥ २ ॥ तादृशानांसहसाणिफलानिच
 यसतिहि ॥ अत्युच्चैलादशारावाविपुलायत्वपहवा ॥ ३ ॥ तादृशानांसहसाणिशाखानांयत्रसत्यय ॥ तादृशोक्तिमहादक्षोदुर्लभ्योवि
 पुलाकति ॥ ४ ॥ तादृशानांसहसाणियत्रयसतिमहीरुहम् ॥ तादृशवनमत्युच्चैरनततकगुल्मकम् ॥ ५ ॥ तादृशानांसहसाणिवनानांयत्र
 संत्यय ॥ तादृशस्तिदृग्दृग्मत्युच्चैर्मरिताकति ॥ ६ ॥ तादृशानांसहसाणिशृगाणांयत्रसत्यय ॥ तादृशोस्त्यतिविलीर्णोदेशोविपुलको
 द् ॥ ७ ॥ तादृशानांसहसाणिदेशानांयत्रसत्यय ॥ तादृगस्तिदृग्दृग्पंमहाद्भनदीयुतम् ॥ ८ ॥ तादृशानांसहसाणिदीपानांयत्रसत्यय ॥
 तादृगस्तिमहीपठंविचित्ररचनान्वितम् ॥ ९ ॥ तादृशानांसहसाणिपृथ्वीनांयत्रसत्यय ॥ तादृगस्तिमहास्कारंमहाभुवनदंबरम् ॥ १० ॥
 तादृशानांसहसाणिजगतांयत्रसत्यय ॥ तादृगस्तिमहर्षादं चदंभंरपीठवत् ॥ ११ ॥ तादृशानांसहसाणियत्रांडानिकरंदका ॥ तादृशो
 क्तिगतस्यदोविपुलाभ्यश्चसागर ॥ १२ ॥ तादृकसागरलक्ष्माणितरगोयत्रपेठव ॥ तादृशा स्वविलासात्मनिमल्लोक्तिमहापर्व ॥ १३ ॥
 तादृगाभ्यसहसाणियस्योदरजलान्यय ॥ तादृशोस्तिपुमान्कश्चिदत्युच्चैश्चारिताकति ॥ १४ ॥ तादृशानांमृणालक्षैर्यस्यभालोरसिस्थिता ॥
 प्रधानसवसतानांतादृशोक्तिपर-पुमान् ॥ १५ ॥ तादृशानांसहसाणिपुरुषाणांमहात्मनाम् ॥ स्फुरतिमदलेयस्यस्वननृहजालवत् ॥ १६ ॥
 एकस्यास्त्रादिधनुशकम्बनाभिर्निरायात्रि ॥ तादृशानामित्यादिना ॥ षडानिपद्युनानीषभुवनानियस्याय ॥ १ ॥ २ ॥ ५ ॥ शृगपदेनायतव्यधानोगिरिरोच्यते ॥ विपु
 लतमत्वात्सवतारमरिताकति ॥ ६ ॥ ७ ॥ महाद्भनदीयवादिभूतानादिभूतप्रथमप्राणादिवायुषेष्टाभिपुतम् ॥ विधिभाषिर्नामादिरचनाशिरन्वितम् ॥ १ ॥ १० ॥ ११ ॥
 ॥ १२ ॥ १३ ॥ पुमान्विष्णु ॥ १४ ॥ पर-पुमान्कद्व ॥ १५ ॥ तनूदृग्-कमालोभानितज्जालवत् ॥ नयायभूमि ॥ नयासत पुरुषान्केनालोभानितयाशारात्सभयतीह
 विन्वन्विति ॥ १६ ॥

पत्यष्टुदेर्याधुपराष्टिपुयाएताहदादिब्रह्मांदांताशतमसख्याकलनाप्रतिभासास्ताएताःशर्वप्राणिप्रत्यक्षास्तस्यादित्यस्यदीप्तयोरद्रमयः ॥ १७ ॥ मयाचिदासाद्रीएव
 प्रभावसूर्यदितित्वशशोत्तरत्वेनोकरतत्सर्वजगदसौतपतिप्रकाशयति ॥ १८ ॥ भुवनाभिगाब्रह्मादः ॥ १९ ॥ भातिस्फूर्तिलभते ॥ भवतिसत्ताचलभते ॥ २० ॥ रवेताल
 वर्णितशबलब्रह्मलक्षणस्यत्रैलोक्यमंडपमणेःसूर्यस्यापारमार्थिकतत्त्वभूतेमुत्थ्याधिकारिपुत्रिविज्ञानशास्त्रजन्मरववाकारसाक्षात्कारस्तन्मात्रेणकचित्तात्मनिस्वास्तयाप्रथमार्णे
 अर्नाधिकारिजानुमायेनअविकाराभाजिअस्फुटदृढप्रत्यगात्मनिअग्निर्विकृतिगवच्चिज्जान्मर्जीवजगतोर्भवनस्यपृथक्सत्तायाःकर्तृत्वभाक्तृत्वाद्यनतसंभ्रमदानाचावलेखाः
 उल्लेखाःसति ॥ परमाधृष्टशांतभगार्णिसति अतस्त्वशांतप्रथाहवरमाख्येसूर्यः ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमन्त्रात्सर्वप्रकारोनि०पू०एकसप्ततितमःशर्गाः ॥ ७१ ॥ ॥ ७२ ॥
 इहावसिष्टप्रश्नापचानामुत्तरकमात् ॥ वेतालायाप्रभन्नायाराज्ञापम्यादीर्यते ॥ १ ॥ एवप्रथमप्रश्नमावायकस्मिन्स्फुरतिपवेनेमहागणनेरणवदतिद्वितीयप्रश्नराजासमाध

तादृशोस्तिमहादित्यःशतमन्यासुदृष्टिषु ॥ याएताःकलनाःसर्वास्ताएतास्तस्यदीप्तयः ॥ १७ ॥ अस्यादित्यस्यदीप्तीनांब्रह्मांडात्प्रसरेणवः ॥
 मयाचिरसूर्यदृत्युक्तःसर्वमेतत्तपत्यसौ ॥ १८ ॥ विज्ञानात्मैवपरमोभास्करोभावितशयः ॥ इमेयंभुवनभोगास्तस्यैवत्रसरेणवः ॥ १९ ॥
 विज्ञानपरमार्कस्यभासाभातिभवन्तिच ॥ इमाजगदहर्लक्ष्म्यःकचिद्विदुष्योरवेरिव ॥ २० ॥ विज्ञानमात्रकचित्तात्मनिजंतुजातेत्रैलो
 क्यमंडपमणेरविकारासभाजि ॥ चिज्जन्मर्जीवन्नसंभ्रमतावलेखाःसंतीहरेनहिमनगापिशोतमास्व ॥ २१ ॥ ॥ इ०वा०वा०दे०
 मोक्षोपायेपुनिर्वाणप्रकरणपू०वेतालप्रथमप्रश्नात्तरवर्णनानैकसप्ततितमःशर्गाः ॥ ७१ ॥ ॥ ७२ ॥ ॥ राजावाच ॥ ॥ कालस
 तानशःसत्तास्यंदसत्ताचचिन्मयी ॥ शुद्धचेतनसत्ताचसर्वमित्यादिप्रावनम् ॥ १ ॥ परमात्ममहावायूरिजःस्फुरतिचंचलम् ॥ कुसुमां
 गइवामोदस्तदतद्रूपकंसतः ॥ २ ॥

ते ॥ कालसत्तेत्यादिना ॥ तत्रगणतयेतन्प्रसिद्धगणतस्यैवमहणविविक्षितमृतमहत्सद्विशेषोपितत्वाद्दौष्यामहाकालरूपश्चित्तसंवलितमायाकाशउतस्यंदशक्तिप्रधानःसुखात्मा
 काशःउतगतोनिष्कटशुद्धाचिदाभासलक्षणोर्जावाकाशःअभ्योवास्तुसर्वेष्वपिकल्पेपुनस्तत्ताएवसंस्थानमत्वात्तेपारेणवस्त्वयोकादित्याह ॥ कालसत्तेति ॥ स्यंदःकिंयाश
 क्तिप्रधानःसुखात्मातस्तत्ता ॥ शुद्धचेतनसत्तोनिष्कटशिवदाभासस्तत्ताचेत्यादिसर्वसंक्षमत्वत्सावननिर्दीर्घरजःपरमात्ममहावायौकचित्तानेकविकारचंचलस्फुरतीतिरेणा
 त्वय ॥ १ ॥ ननुपरमात्मनएवसर्वानुगतसत्ताहृत्पत्तात्रकात्तादिसत्तास्फुरतीत्याधाराधेयभावेनत्वयंपदेशःकथतत्राह ॥ कुसुमार्गइति ॥ यथाकुसुममेवस्वर्गोआमोदात्वंभे
 दस्वतएवपरिकल्प्यकुसुमंआमोदंरूपकमिवमदाधेयतयास्थितद्वत्परमार्थसत्तैवकात्तादिसत्ताभेदात्मतांस्वात्मनिपरिकल्प्यस्थितेत्यर्थः ॥ २ ॥

रसमग्नसमंतल्लच्छित्तियारिदृशीयदभस्त्योत्तरमाह ॥ जगदाख्येदंति ॥ शान्तशान्तसत्सत्वमदोषमसगज्योतीरूपम् ॥ अतएवतथावोधमाश्राद्वाशान्तत्वबृहणम् ॥ ३ ॥ र
 मालभापयापयामिनिधुनुर्धुपभसमाधसे ॥ रभास्तभदंति ॥ अग्नःश्रमिषिवर्धतिविषसन्तरील अपिशाम्नावर्धतारकारणेषुपरिणामशीलश्च अतसोपुस्ततोप्यतर
 नरेत्यप ॥ ४ ॥ विषसजगद्दृणादिनिमित्तोरेष्वतत्तद्वत्सालादिशब्दयोश्चरतानुबलुत सर्वधर्मशून्यत्वारित्वाह ॥ भ्रमेति ॥ ५ ॥ अतएवपटसत्तानुसत्तायापयवस्वतितनु
 सत्ताकायाससत्तायासाश्चरकलसत्तायासाणुत्तमसत्तायासावीजवृज्जालारिषसायामित्यादिकमेणयायासत्ताविभागोनेसासातसद्गुणमनिर्भ्रतानाकाराविहायरमास्तंम
 वरवरतरद्गुणभक्षयिष्यन्नापयपमन्परीत्यरक्तक्षमलजगदाकारणतमविसूतमित्यर्थ ॥ ६ ॥ तत्राणुपदवर्तीनिमित्तमाह ॥ सूक्ष्मत्वादि ॥ एषहीष्यपिनपूणताहानि
 र्निमप्रताहरयापिनदृष्याअतिपरिच्छिन्नत्वात्सत्तायादादिनिष्प्राहाकाराभर्गपत्यादिपचमभभाषिदत्तोत्तर सदत्तद्वत्सारायेनाह ॥ अतत्त्वादिति ॥ मेधादिपरनभ्यो
 जगदाख्यमद्वास्तप्रत्यनात्सनातरवजन् ॥ रूपत्यजतिनोशांतवक्षशातत्वबृहणम् ॥ ३ ॥ रभास्तंभोयथापचमात्रमेवातरांतरम् ॥ अ
 तरंतस्यदद्विचिन्वक्षविवर्यपि ॥ ८ ॥ सद्वक्षान्माटिमि शब्दर्थताभिर्विणयितं ॥ शून्यमव्यपदेशतत्त्वकिंचिच्चकिंचन ॥ ५ ॥ याया
 विभाव्यतमत्तामासानुभवनिमित्तान् ॥ रभास्तभवंदतावच्चिन्मात्रमभलततम् ॥ ६ ॥ सूक्ष्मत्वाद्यप्यलभ्यत्वात्परमात्मापराणुक ॥
 अतत्त्वात्साव्वप्राप्तमवाटिमूलताम् ॥ ७ ॥ अणारप्यत्यनंतस्यपुंसांस्यजगदापि ॥ परमाणुवदाभातिप्रतीतत्वाद्दरूपवत् ॥ ८ ॥
 परंपुरयांलभ्यत्वानिपूरकत्वान्मशगिरि ॥ सवावयवरूपोपिनिरस्तावयवपुमान् ॥ ९ ॥ अस्यवैज्ञानिमात्रस्यमज्जामात्रजगन्धर्या ॥
 विज्ञानमानमध्यहिमाधोविद्धिजगन्धयम् ॥ १० ॥ विज्ञानमात्रकलनाकलितजगतिशांतस्वभावसुकुमारमनतरूपम् ॥ वंतालवाल
 रूपदतदलपनायभवस्वयसमनुभावयशांतमास्व ॥ ११ ॥ इ० वा० वा० द० मा० दो० पा० च० पु० नि० वि० णि० प्र० कर० पू० वंतालप्रश्नभेदेनाम
 द्विसप्ततितम सग ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥ ॥ ८३ ॥ ॥ ८४ ॥ ॥ ८५ ॥

तत्रावगतस्यस्यकमण्यपरनर्तमूलभाभाधारात्मा ॥ ७ ॥ जगद्विज्ञानसाहायिपचकप्रतीतत्वाद्गुनरततत्त्वाकारकत्तपरिच्छिन्नविल्कणपरिच्छेदत्वाद्दरूपवन्नि स्वरूप
 न्याप्रमवाहादिवर् ॥ तद्विषयस्मनमनादीच्छिद्रूपभासमानपरमाणवर्धति ॥ ८ ॥ कस्यानवयवस्यैवपरमाणुमहागिरिरेतिषष्ठमक्षमाधसे ॥ परेणुरिति ॥ अलभ्यत्वाच्च
 सुगारिष्येणरथास्त्यत् ॥ एवयरेणुसूक्ष्मत्वात्सर्वोप्याममहागिरि ॥ अथाप्योपदेशात्सर्वमूसात्सर्वअनवयवरूपयस्यतथा ॥ नैतित्यपथावेननिरस्तावय ॥ ९ ॥ तत्रशिर
 लतीर्निर्वहकानरूपमज्जाजगदर्थस्थायकदयति ॥ अत्योति ॥ हियत्साज्जगत्तथायापयवीअतरवसमाहितेनैत्यद्विभ्रुतिपुहावाकाराद्वयविज्ञानभाषस्यमध्यमार्तरमज्जाव
 यतिद्विभ्रुत्तद्वत्स्य ॥ १० ॥ सवयप्रधानीनिरासेनदीव्यावेनालपरीभध्वनिबोकाधसक्षेपणोपबहुरति ॥ विज्ञानेति ॥ हेवेतालवालकजगतिविज्ञानभाषस्यकलनान्त
 र्त्तकीशालानाकलितपकदनरवासाविज्ञानरूपमभवादर्शवर्धनालत्वात्तद्वर्धनैत्यनीयमनास्करनीयमेवअनोमदुत्तयात्त्वमेवस्वभावमात्मानमनुभावयत्त्वानुभवमारोहयशांतदर्पमा
 स्यत्य ॥ ११ ॥ ॥ इतिष्योपाधिषष्ठम० गालयपमकारेणि० पू० द्विसप्ततितम सग ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥ ॥ ८३ ॥ ॥ ८४ ॥ ॥ ८५ ॥

उपदिष्यान्नवेतालप्रथमनिर्णयमंस्थितिम् ॥ भगीरथस्यदत्तानसत्रान्योप्यप्रवर्षयते ॥ १ ॥ तत्रनस्त्रिराजनिविचारोचितयाधियाअनुमितयाभावितात्मतयातत्रज्ञतयानिमि
 तेन ॥ वेतालप्रक्षेवासर्षयोऽप्यम् ॥ १ ॥ अविचलव्यानीसमाधिस्थदृतियावत् ॥ २ ॥ एवकर्मणराजवर्णितकर्मण ॥ ३ ॥ बालभान्तिकल्पितवेतालकस्यकाप्यद्वचिलीय
 ने ॥ ४ ॥ चित्तसर्वतउपसह्यस्योआवापरमात्मादापातितस्यतिष्ठतकुर्वन् ॥ ५ ॥ हेमुनेमनशीलरामएकस्मिन्वस्तुनिशमःसर्वदृष्टिलयस्तेनशांतासोपरतचित्तःअतएव
 सर्वत्रसमंभ्रलपरयतीतिसमदर्शनः ॥ ६ ॥ असमूहान्तपूर्वान्वयि ॥ नन्वेवस्थितस्यपकेयदेहयात्रासिद्धिसाह ॥ यथेति ॥ दुःसाध्यमन्येपाकटसाध्यमपिकार्यस्थानायासे

श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इतिराजमुराच्छ्रुत्वावेतालःशांतिमाचर्यो ॥ भावितात्मतयातन्त्रविचारोचितयाधिया ॥ १ ॥ उपशांतमनाभू
 त्वामत्वेकांतमर्निदितम् ॥ बभूवाविवलुध्यानाविस्मृत्यविवमंलुधाम् ॥ २ ॥ एतद्राममयोक्तंवेतालप्रश्नालकम् ॥ एवंकर्मणचि
 द्दर्शनेतदंसंस्थितजगत् ॥ ३ ॥ चिदणोःकोशगंविश्वंविचारेणविलीयते ॥ कायांवेतालकस्येवशिष्यतेयत्पदंतुत् ॥ ४ ॥ संहृत्यसर्वत
 श्रितंस्तिमितनांतरात्मना ॥ स्वभावापतितंकुर्वन्भिरिच्छतिपृशांतधीः ॥ ५ ॥ आकाशविशदंरुत्वामनसैवमनोमुने ॥ त्रिष्टुक्शमशां
 तात्मासर्वत्रसमदर्शनः ॥ ६ ॥ स्थिरबुद्धिरसमूहंयथाप्राप्ताभानुवर्तिनः ॥ राज्ञोभगीरथस्येवदुःसाध्यमपिसिद्धयति ॥ ७ ॥ संपूर्णशांतम
 नसःपरिदमदत्तेनित्यंसेसुखमयात्मनितिष्ठतेतः ॥ सिद्धातिदुर्लभतराभ्यपिवांछितार्थांगंवातारइवसागरखातवस्तु ॥ ८ ॥ इ
 वांवांद्दे०मो०नि०पू०वेतालाख्यानंनभिसिसमतितमःसर्गः ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ श्रीरामउवाच ॥ यथाचित्तचमल्ल
 त्याराज्ञांगंभावतारणम् ॥ भगीरथस्यसंपन्नंतन्मेकथयभोप्रभो ॥ ११ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ आसीद्भगीरथोनामराजापरमधार्मि
 कः ॥ पुत्रःसमुद्रयुक्तायामंडलौतिलकोपमः ॥ २ ॥ संकल्पानंतरंप्राप्तायथासिमतमर्थिनः ॥ चंद्रप्रसन्नवदनादस्माच्चितामणेरिव ॥ ३ ॥

श्रीवसिष्ठयति ॥ ७ ॥ यथासगराशुमद्विलीषाद्विदुर्लभतरोपिसागराणासागरपुत्राणांतत्वातसमुद्रस्यचवस्तुंजिवनमणिप्रायोगंगवतारःशांतिवृत्तिसमदर्शित्वादिगुणसंपन्नस्यभ
 गीरथस्यानायासेनसिद्धस्तद्वदित्यर्थः ॥ ८ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तात्पर्यप्रकाशेनि०पू०त्रिसप्ततितमःसर्गः ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ भगीरथस्याच्युताश्रिताचायवित्चि
 रजा ॥ चित्तलेनचसवाद्योजाहासातोव्रवर्षयते ॥ १ ॥ चित्तस्यपूर्णतादिलक्षणयाचमल्लत्या ॥ १ ॥ समुद्रयुक्तायाभुवोरजास्वीयोसलमदल्यास्तुतिलकोपमः ॥ २ ॥
 तस्यदानशीलतावर्षयति ॥ संकल्पानतरमिति ॥ आर्धनोदाचकाअस्माद्भगीरथायाज्ञासंकल्पानतरमेवसमंपागमनवाक्यययोगादिश्रमवित्तैवयथाभिलषितमर्षांप्राप्तसं
 तः ॥ गत्यर्थीकर्मकैतिकर्त्तिकः ॥ चंद्रप्रसन्नवदनादित्यनेनदानोत्साहान्मुखेप्रसादातिशयएवमन्वस्यधनव्ययदुःखात्कलानिरितियात्यते ॥ ३ ॥

अथाद्युदानधारयति ॥ साधूनामिति ॥ एवम्यपरीक्ष्यकथयन्मार्गमित्युपाहार ॥ मृणमाधमिति ॥ कश्चिद्विद्यायस्थानेस्वधर्मं प्राप्तमृणमाधममुपाहरे ॥ धैरकृतम्यधुना
पादानामसिद्धिर्भाषितामधिपदेनकामधनुर्लक्ष्यत ॥ ४ ॥ यथावज्ज्वरेधनमणि अप-अधोभागेअपयसायन्मनेवप्यनेदस्ययोयधमवज्ज्वरारद्वन्द्वरवञ्जानरपरिचमत्यास्वक्रीसा
उज्वलगीप्रकाशमानायप्रवृत्तकरोमियस्मिष्कर्मणितायाभावतिरथाभित्वास्वभोगेनगुणयोम्यकरोतितथायोभर्गोर्धोबलधसरमणिसर्व्वर्जनतस्वटित्तवत्तेशारस्कद्नेनस्वभगा
पनोज्ज्वलितरथनेम्यङ्कितानिषमहलानियस्मिष्कर्मणितायाभावतिरथाभावतिरथाभाह्योर्नियसुअध-नादेवोर्निगहाद्ययोर्नर्धम्यनेदस्ययोयधकत्वाअभिनर्त्तितेषगुणपूर्व्वका
रेष्वर्थ ॥ धज्जानरपथितिधाडिधिरुवकेष्यायेनेवतास्ययाय ॥ ५ ॥ दिशानिशःप्रजापालनयसर्व्वत-परिचमणात्स्वयमर्थभोगेपिदृग्गामधर्मपद्वनिहेतुभोगोर्धोधकारदैन्यदारीन्धम

साधूनांयोध्यवस्यार्थधनान्धनविरतद्वी ॥ दृग्गमान्धुपादनेकश्चिद्धितामणिर्यथा ॥ ४ ॥ वज्ज्वसारमिवप्रोतमुज्वलनेभिर्धोभिनत् ॥
अधोमणिरयोयधमसर्व्वदृग्जनचेष्टितम् ॥ ५ ॥ अधूमवद्विददेश्री श्रातोपिदैन्धमध्वलम् ॥ तमोहरवृष्णांनैशद्युमणिवद्वमनामिव ॥ ६ ॥
किरन्ध्रिकणासारमज्ञित स्वप्रतापजम् ॥ मध्याङ्गसूर्यकान्तामिषिवज्वलित्योरिणु ॥ ७ ॥ सद्दुशीतलसस्पशीर्यस्समाह्लादयन्मन ॥
सुज्ञानाद्भवतिश्लिषधस्यंदोरिदुमणियथा ॥ ८ ॥ जगद्यज्ञोपवीतस्यस्वर्गपातालवाहिन ॥ गगावाहस्ययेनास्यावतीय-भूरितोगुण
॥ ९ ॥ अगस्त्यशोषितोभोधिर्गंगापूरुणपूरित ॥ यन्दुधूपूरुमूर्तोपिमहासाथीर्थिनामिव ॥ १० ॥ गंगासोपानपद्दत्याच्यनपातालवासि
न ॥ योजितावक्षणांलोकैर्भाधवालाकधधुना ॥ ११ ॥ बक्षणाशकरजङ्गतपन्माराधयश्चय ॥ भूयोभूयोपयीस्वेदमशून्याध्यवसायि
न ॥ १२ ॥ यौवनेवसमानस्यतस्यभूमिपतेरपि ॥ प्रविचारयतो लोकयानांपचाकुलामिमाम् ॥ १३ ॥ सुविरगणवमत्कारविचारकणि
क्वदभूत् ॥ वयस्यपिचतारुण्येदैवाद्दृष्टीमराविव ॥ १४ ॥

प्यहरत ॥ यथाद्युमणिवद्वमननैशतमोभ्यवद्वारदैन्धम्यश्चरतिगहत् ॥ दिशेषधेउभयधयोज्ये ॥ ६ ॥ स्वस्यप्रताप पराकम-अतिमनाय तस्याज्जातमग्निक्वणानमासारथा
र्तिकरवधयोर्धुमप्याङ्ककालेउद्भूत सद्यकानरिताजोपारिषज्जलि ॥ अग्निपक्षेभरा-अप्राव्यपासतीतिआरिणस्तन्पारयस्तेषु ॥ ७ ॥ सुसाम्रक्षन्तन्वधिरस्तेषासन्धिधौ ॥
यदुपनिषद्भक्तो ॥ ८ ॥ येनगगावाहस्यगगाप्रवाहलक्षणस्यकायप्रोपवीतस्यदुर्भयोगुणस्तनु-अस्यायुधियव्यर्गगाभगारणेनपूरित ॥ ९ ॥ सर्व्विनतवर्त्तिनाभार्थनमह्लाद्
सार्य-सयोधनेनेव ॥ १० ॥ भूतदेवित्वाद्भक्तवर्त्तिनैर्यथासाक्षपातालवासिन अपोगार्तमानार्थधया-सगरुपभायेनगालक्षणयासोपानपद्दत्याप्रक्षणांलोकैर्पोअज्ञाआरोपि
ता ॥ ११ ॥ अयथाप्यवसायिन अग्निष्मिन्तद्वनिधययान्स्वयवसःशकारात् ॥ १२ ॥ अपिराव्यासैर्बेतिपस्यते ॥ १३ ॥ यौवनेविवारद्विराप्योयोप्रतिदुर्लभार्त्तिपयोन
नापयराधिभेति ॥ १४ ॥

इति वक्ष्यमाणप्रकारेण दर्शनात्प्राचीनयोः भासः ॥ चित्राप्रकारमेवाह ॥ निर्यमित्यदिना ॥ ५५ ॥ व्याभारादिः ॥ षड्भुक्तो भुक्तविरसं च फलमस्य न स्यादिति वैभवे सर्वेषां
 कुर्वातकर्मलक्ष्येनेतत्पूर्वपरमपुरुषार्थफलचेत्यर्थः ॥ ५६ ॥ नत्स्यान्निसाधनस्तन्कर्मविपुचिकेवाशुद्धिरुफलमवद्यर्थः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ अथतः काचनानरससूतः सका
 शादेकालमस्यतगीतसत् ॥ ५९ ॥ भयनाजोवानरागद्वेषादिससारुत्सिपुनरुत्सुतास्तेवासुस्वग्नरकमानुष्यास्यरथ्यानीपुत्र ॥ ६० ॥ ६१ ॥ साधनचन्द्रयश्रवणमन
 नायुषोभ्यराभ्यस्यलसाम्यविक्षेपवैष्यशून्यसमाधिलक्षणाअनादिसद्वलाकारोपचउत्थेनाविभूनेनसोपन्यप्रत्यक्तव्यम्यावर्षोवनमर्षुत्वाग्निशीघनेद्विषरेणान्वय
 ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ उदयचनेति ॥ ६४ ॥ एवमुपरिदोभगारयोविवेकेनस्यमेवात्मनरचमनः पर्याप्तव्यापानतानिचिद्यत्नत्रयविक्षेपवाहुल्याच्चिसत्यप्रतिश्रामलभाभानः स्थायगतौ
 एकांतिचैतयामासमदीपरिसाविति ॥ जगत्वाभिमानित्यसमसंजसमाकुलम् ॥ ५५ ॥ पुनर्दिनंपुनःश्यामादितानाशतंपुनः ॥
 तदेवभुक्तविरसं लक्ष्यते कर्म कुर्वताम् ॥ ५६ ॥ चंद्रप्राप्तनलोकस्मिन्नप्राप्यमवशिष्यत ॥ तत्कृतंभुक्तमन्यशापंकर्माविपुचिका ॥ ५७ ॥
 पुनपुनःपर्युषितकर्म कुर्वन्नलज्जते ॥ मूढबुद्धिरबुद्धिसुकः कुर्यात्किलवालवत् ॥ ५८ ॥ अथकदाद्विप्रमनाः कदाचिन्नितलंगुरम् ॥ एकां
 तंसंस्तवभक्तिःसमपृच्छद्गुरोरथः ॥ ५९ ॥ ॥ भगोरथउवाच ॥ ॥ अंतःशून्याभुनुचिरंभ्रमत्संसारवत्सिपु ॥ अरण्यानीपुत्रताशुभ्रशं
 खित्वावयविभो ॥ ६० ॥ जराभरणमाहादिरूपाणांभवकारिणाम् ॥ भगवन्सर्वदुःखानां कथमंतःप्रजायत ॥ ६१ ॥ ॥ चित्तलउवाच ॥
 चिरसान्याननोरथननिर्विभागावित्तासिना ॥ राजन्ज्ञयावर्षाधनपूर्णनगरितात्मना ॥ ६२ ॥ त्वांचंतसर्वदुःखानिबुद्ध्यतिप्रंथयोभि
 तः ॥ संशयाःसमतांचातिसर्वकर्माणिचानय ॥ ६३ ॥ ज्ञयविदुरथत्याजानंसंशुद्धज्ञानिरुपिणम् ॥ सत्यमवर्गातानित्यनास्तमंतिनचाद्
 यम् ॥ ६४ ॥ ॥ भगोरथउवाच ॥ ॥ चिन्मात्रंनिर्गुणंशान्तमस्तिनर्मलमच्युतम् ॥ दृहादिनतरांकिंचिदितिबेत्त्रिभुनोभ्रर ॥ ६५ ॥ किं
 तत्रप्रतिपत्तिर्भस्फुटानेतिनंतरा ॥ एतावन्मात्रमंविस्तिःस्यामहंभाषवःकथम् ॥ ६६ ॥ ॥ चित्तउवाच ॥ ॥ ज्ञाननज्ञयनिपुत्र्यमेति
 चेतेतदंवर ॥ ततःसर्ववपुर्भुत्वाभूयज्जिवािनजायते ॥ ६७ ॥

शगुरवेतिवदयस्तस्कुटाभावेविक्षेपशभेचप्रापपुच्छति ॥ चिन्मात्रंभिर्भि ॥ अस्तीत्यनेनअसत्त्वंपथादकोऽज्ञानरोगेनदृग्भिसंचितम् ॥ देहद्वियथापमनोबुद्ध्याविधानंमन
 रत्किंचिदात्मनोत्पित्तद्वन्द्वनविश्रान्ताखोपपत्त्याचर्षोक्त् ॥ ६५ ॥ तत्राभातापादकोऽज्ञानरोगेनदृग्भिसंचितम् ॥ अत्रअनयोः
 सहसद्विषयवैषम्येनदतराआद्यासदात्मवैधर्याप्रतिपत्तिस्फुटताकरतलामलकवरस्यटानंतिर्नार्ककारणम् ॥ अहसर्ववैषेपयास्याएतवन्मात्रसद्वितिश्रकथकेनोपा
 येनस्यामित्यर्थः ॥ ६६ ॥ तत्रभगोरथस्यराज्याद्यभिमानदेवतसाद्विषययुषिचसधावनाद्वैषेपस्तथावत्यारवन्स्फुटात्मप्रतिपत्तिरितिप्रत्यक्षरत्नरत्नराजनायप्रथ
 मगीतोक्तमानित्याधेनान्युपरिशति ॥ ज्ञानेनेति ॥ ज्ञाप्यतेअनेनेतिज्ञानमभानित्यादिदेनज्ञेयपदस्तत्तद्व्याप्तीत्यादिभागवद्दर्शनेज्ञेयनिषत्वस्यैवम ॥ सर्ववपुःपूर्णस्वभावः ॥
 नजायतेपूर्णस्वभावान्प्रच्छवतइत्यर्थः ॥ ६७ ॥

अमानित्वादिपुका निश्चरश्चमुत्पानुवाद्भ्यात्प्राप्यप्रथमयति ॥ अस्मिन्कित्यादिना ॥ १८ ॥ यदि चानन्यथागेन शक्तिरभ्यभिचारिणीस्यस्तदात्सर्पादीर्वायति ॥ आत्ममद
 ति ॥ निष्कटास्त्राधिगतनमवाप्रभगद्भक्तिरनुगुणधारित्रप्रव्रणकीर्तनादिभिर्नमद्भक्तिप्रोक्तस्य ॥ १९ ॥ १० ॥ अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं प्रव्रणमननिदिध्यासनाभ्यास नस्यज्ञाने
 वायस्यपरात्मतत्त्वस्यशानरुटाभिभक्तिपाल्यापुटासासर्वाधनकलीभूता सर्वथाभेवसाधनानामनदकारलक्षणसाधनमूल अहकारेति अमानित्योर्दुर् संपादत्वादि
 स्याथयेनाह ॥ अहमावेति ॥ ११ ॥ तर्हि तत्त्वतिस्यागोपायमममवशेति पृच्छति ॥ शरीरदति ॥ १२ ॥ विकसितामकामोपहृतत्वेनरुटीभूतासत्ताशुद्धात्माकारांगत्वास्ति
 तत्त्वतिशेष ॥ ११ ॥ त्यकराभ्यांजानानबहुमप्यने शपबभ्योपद्विसिप्यंति सषाभिलपिनपूणसमर्थोहृकथभिज्ञामटिव्यामि कथं कद्वनधानादिनाजीषिप्यामीत्यादिषि
 असक्तिरनभिष्वग पुत्रदारशुद्धादिपु ॥ नित्यं चसमचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिपु ॥ २८ ॥ आत्मनोनन्यथागेनतद्वावनमनारतम् ॥ विवि
 कदेशोसंवित्त्वमरतिजनसंसति ॥ २९ ॥ अध्यात्मज्ञाननित्यत्वतत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ॥ एतज्ज्ञानमितिप्रोक्तमज्ञानतदोन्यथा ॥ ३० ॥
 रागद्वेषथाकारसमारब्धाधिभेजम् ॥ अहमावापगतीगुराजनज्ञानमवाप्यत ॥ ३१ ॥ ॥ मगीरथउवाच ॥ ॥ शरीरेस्मिश्चिरा
 रुदोगिरीतरिवस्वके ॥ अहमावाभहाभागवदमेत्यन्यतेकथम् ॥ ३२ ॥ ॥ नितलउवाच ॥ ॥ पौरुषेणप्रयत्नेनत्यक्काभोगीषभाव
 नाम् ॥ गत्वाविकसितांमत्तामहकारोवित्वायते ॥ ३३ ॥ यत्रणापजरंयावद्भ्रमलज्जादिनाविलम् ॥ अकिंचनत्वशेषेणसुरुटातावदहंरु
 ति ॥ ३४ ॥ सवमेतद्विद्यात्यक्कायदितिशुसिनिश्चल ॥ तदहंकारविलयेत्वमेवपरमपदम् ॥ ३५ ॥ शान्तशेषविशेषेणोविगतभी सत्य
 कसवंपुणोगत्वानुनमार्कचनत्वमरिपुत्यक्कासमप्राश्रियम् ॥ शान्ताहंकारितरस्वदहंकलनसंखेवमिक्षामटन्मामप्युज्जिनवानलयेदि
 भवस्युच्चैस्त्वमुच्चरन्मि ॥ ३६ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मोक्षोपायेषुनिर्वाणप्रकरणेषु० मगीरयोपदेशोनामचतु सप्ततितम सर्ग ॥ ७४ ॥
 ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ अपतस्यगुरोवक्काटिरयाकण्यमगीरस्य ॥ मनस्याहितकर्तव्य न्वभ्यापारपरोभवत् ॥ १ ॥

तापयुक्तसज्जामानादिनाकतपुहेपुषधेनियमप्यालक्षणपजरयावर्कचनत्वशेषेणसर्वत्यागेननमप्रताहहृकति स्फुटाअत्यतविकसिताहृदयर्नित्यथ ॥ १७ ॥ तस्माद्द्वि
 ॥ १५ ॥ सवत्प्रागभेवाधरयकतभ्यतयापथययति ॥ शान्ति ॥ शान्तान्प्यनतानिच्छन्प्रथामरादीनिराकविशेषणानियस्यतयाधिष मन्नुनमस्यतर्माकिंचन सप्रसमप्रीप्रियमरिपु
 स्यक्कासलद्वेषाभिमानलेप्यरिष्येभमिज्ञानमटससर्वागुठमपिअलपूण सप्यपटभ्याद्यपरिशोयाभावाद्भिमिज्ञानवाच्यनुष्टुभूपणेन यावदाद्युद्ययोषावेवातेगुठरीन्वरदत्यादिशा
 खाप्राभाषयदसगादीदृशालक्ष्मणसप्योपरिभवसिवाद्दसर्वमुमुक्षुगुणैर्कैभूतल्लभुर्धै सर्वोक्तमसिवासिनतेसवारासभाधानीत्यर्थ ॥ १६ ॥ ॥ इति श्रीव्यासिष्ठम० तारस्य
 षकाशेति० पू० चतु सप्ततितमःसर्ग ॥ ७४ ॥ ॥ १ ॥ ॥ मत्त्वभ्याजेनसप्यस्यत्यागोराप्तोभवत्पयति ॥ श्रीशुच्यार्कविष्णुर्कैलेषितलेनसमस्थिति ॥ १ ॥ मनसिआ
 रितनिश्चरश्चमालकर्मभ्ययेनतयाविष्यत् ॥ १ ॥

अग्निप्रदोमपहणविष्वजिस्यदीतनालोमसंस्थानामुपलक्षणम् ॥ २ ॥ अगुणिश्रुताध्ययतादिविक्रमविचारयन् तद्विचारोविलंबापाप्तः ॥ ३ ॥ असवः प्राणास्तन्मात्रावशेषः ॥ ४ ॥ सीमातिनेसीमातिसन्निहिताय ॥ ५ ॥ अधोवासाः कौपीनाच्छादितदवशेषः ॥ ६ ॥ यन्नस्यदृष्टोपिजनैर्भगीरथनाम्नानज्ञायते यत्रचजनमुत्पत्स्यन्नाभापिनज्ञायते नभ्ययतेनयतादेशु ॥ ७ ॥ ॥ इतिअनयारीत्याद्यन्तमानः ॥ ८ ॥ क्षीपानिनद्यंतरितानिमंडलानि ॥ अवशः सप्तदर्शनाधीनचिन्तः ॥ ९ ॥ प्रवाहपतितारकमप्राप्तान्नानागारात् ॥ छादसपुस्तम् ॥ प्राप्यतिशेषः ॥ १० ॥ विविदुपरिचिकमुः ॥ ११ ॥ अनदन्मशेपरारज्ययेन ॥ १२ ॥ शोचिताशोकविषयीकृतः ॥ १३ ॥ १४ ॥ स्वमेवगुरुभित्तपूर्वान्वयि ॥

ततःकतिपयेष्वेववासरेषुगतेषुसः ॥ अग्निशुभमस्यंचकेसर्वत्यागौकसिद्ध्ये ॥ २ ॥ गोभून्म्यध्वहिरण्यदिददौधनमशेषतः ॥ द्विजेभ्योनिजवंधुभ्योगुणयगुण्यविचारयन् ॥ ३ ॥ दिवसत्रयमात्रेणसर्वमेवपरित्यजन् ॥ असुमात्रावशेषोसावासीद्राजाभगीरथः ॥ ४ ॥ अथसर्वाथरिक्तं त्विद्यप्रकृतिपौरकम् ॥ सीमांतिनेदणभिवराज्यंस्वमरयेददौ ॥ ५ ॥ आकांतेद्विषताराज्यमुनिः सद्यनिमंडले ॥ अधोवासावशेषोसौनिर्जंगामस्वमंडलात् ॥ ६ ॥ यत्रनज्ञायतेनाश्रायत्रनज्ञायतेमुखत् ॥ तत्रप्राप्तेष्वरण्येषुदूरेषुवासधैर्यवान् ॥ ७ ॥ इत्यत्येवकालेनप्रशांतसकलैषणः ॥ परमेणशमेनासावापविश्रांतिमात्मनि ॥ ८ ॥ भ्रमन्क्षीपानिभूपीठिकदाच्चिकालयोगतः ॥ अवशःशत्रुणाकतंस्वमेवप्रापतत्पुरम् ॥ ९ ॥ नातगारांश्रुतत्रासौप्रवाहपतितांश्रुतान् ॥ पौरांश्रुमंत्रिणश्वैवशमीभिक्षामयाचत ॥ १० ॥ विविदुस्तेनृपौरामंत्रिणश्रभगीरथम् ॥ पूजयामापुरथतंसविपादाः सपर्यया ॥ ११ ॥ प्रभोराज्यगृह्णाणोतिप्रार्थितोप्यरिणामुनिः ॥ नादत्तेनाहताशेषस्वणमप्यशनादते ॥ १२ ॥ कतिचिद्विवसांस्तत्रनीत्वान्यत्रजगामसः ॥ भगीरथोचंशकथमितिलोकेनशोचितः ॥ १३ ॥ अथान्यत्रोपशांतात्मापरिविश्रांतधीःसुखी ॥ अत्यासामंकदाचिन्नुसप्रापन्नितलंगुरुम् ॥ १४ ॥ स्वमेवस्वगणतंकृत्वातेनसार्धभगीरथः ॥ कंचिकालमुवासाद्रौवनेग्रामपुरेजने ॥ १५ ॥ समतामुपयातौतौगुरुशिष्यौसमौस्थितौ ॥ कलयामासतुः स्वस्योविनोददेहधारणम् ॥ १६ ॥ किमयंधार्थतदेहः किंवातेनोच्छितेननः ॥ यथाकमयथाचरतिषुत्वेपयथास्थितम् ॥ १७ ॥ इतिनिश्चित्यतिषुंतौतौवनाहनगामिनौ ॥ अनानंदंपुरानंदनासुखंनचमध्यमम् ॥ १८ ॥ धनानिवाजिभिवाद्यैश्वर्यंचापृथोदितम् ॥ सिद्धैरप्यार्पितुंमुर्मानतेजर्जरंहणम् ॥ १९ ॥

स्वागतपहणवदनायुपलक्षणम् ॥ १५ ॥ विनोदकुरुहलभूतदेहधारणम् ॥ १६ ॥ यथाकमयथाशास्त्रोक्तकर्मम् यथाचारंहृद्वाचारमनुस्त्यचतिष्ठतु ॥ १७ ॥ नहिघतेविषयानंदायन्नतथाविधपरानदशपतुरितिशेषः ॥ तदेवविरिणदि ॥ नासुखमिति ॥ असुखदुःखतद्दहितम् मध्यमसुखदुःखोभययून्यांतरालावस्थान्निन्दन्म् ॥ १८ ॥ तयोमर्तिषुभोगेव्यवदिव्यभोगेव्यवैराभ्यदाढ्यदर्शयति ॥ धनानीति ॥ तच्चरितसंतुष्टैः सिद्धैर्भक्तादिभिरपिनदत्तमणिमादिभेदेनापृथोदितमसिद्धमैश्वर्यंचजर्जरजीर्णतमनुणमिबमेनाते ॥ १९ ॥

एता भक्षयारभ्य कृमणरपावसात्पावदापयारपीयदिति निश्चितस्य ॥ १० ॥ नीमुनीनिजेन पूर्वसमाचरणकमेपाजितसुखमसीत्पुंस्वमपि अस्मिन्नदत्त ॥ यतस्तीस
 मया विषमव्रतजिअदिसमीपकरसीभूर्नासर्तस्लतस्तरस्यभावावधरानिर्गोपरमशांतिमती ॥ २१ ॥ ॥ इति श्रीशशिष्ठमन्त्रालयपमकारोनि ० पू० पचसप्ततिसम सग ॥ ७५ ॥
 पुनभगीरपस्यदराज्यवागिदरीयो ॥ आराभ्यब्रतठटादीन्गगायाभ्यावतारणम् ॥ १ ॥ कासलमडलादगीरयास्वमडलाधमडलानरे ॥ अहृद्वृत्तवान ॥ अस्मिपसुदमस्य
 रि ॥ १ ॥ नदाराशस्वकमपाटनमपादीपपाविधासतपाटनसमयपागुणलक्ष्यासयुक्तमप्यप्यतिसि ॥ २ ॥ सवगुणलक्ष्यासमन्वितोयनि विपरिक्षापस्यभिक्षा
 यनप्रणतसंप्रतिपिष्यमदीवार्थक ॥ ३ ॥ सट्टिनिजआभिषयआरौह ॥ ४ ॥ नीरधतीपूजात् ॥ ५ ॥ मस्तिन्येककोरैवात्कोसलदराज्यद्वारिणोपिपरणादयोप्या
 स्तकमणवददंययावत्सत्वमनिच्छया ॥ धारणोयद्वृत्तिस्वेनकमणुवाथतस्यतु ॥ २० ॥ अभिननदतुरागतमुत्तमोनिजसमाचरणप्रभ
 जमुनी ॥ सुखमसौख्यमर्भाप्सितवर्जितोसमसंमत्सिर्माशमिनोस्त ॥ २१ ॥ ॥ इ०वा०वा०द०मो०निवाणप्र०पू०भगीरयनि
 वाणनामपचसतवितम सग ॥ ७५ ॥ ॥ ७५ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ अर्थकदापुरेश्रेष्ठेकस्मिश्चिन्मडलानरे ॥ अनपत्यन्यप
 मस्युरहनमत्स्यद्वामिपम् ॥ १ ॥ तत्रप्ररुतय विन्यानपुदंशकमाहपम् ॥ अन्विप्यतिस्मससुक्तगुणलक्ष्याविशालया ॥ २ ॥ तभगीर
 यभासापस्त्रिभिक्षाचरमुत्तिम् ॥ परिज्ञाप्यसमानार्थसैन्येषुकुर्मदीपतिम् ॥ ३ ॥ भगीरथक्षणनवप्रादधीवायुनासर ॥ वलितसेन
 यगुप्याक्षदित्यारिश्रियंजम् ॥ ४ ॥ भगीरथोजगत्वायोजयतीतिजनारवै ॥ नीरधतामुपजग्मुर्गिरिद्राणांमहागुहा ॥ ५ ॥ तत्रत
 पालयतद्राज्यराजानमाहता ॥ आजग्मुत्राक्षप्रकतय प्रादुरित्यन्यथाधिपम् ॥ ६ ॥ ॥ प्रकतयऊचु ॥ ॥ राजन्मस्माकमधिपोय
 स्त्वयामपुरस्त ॥ मस्युनाविनिर्गणोभौमस्त्वेनवामिपसदु ॥ ७ ॥ तत्तयालपितुरायज्यप्रसादकतुमहसि ॥ अप्राथितोपयातानात्या
 गाथानांचनोचित ॥ ८ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ इति संप्राथितोराजातदगीरत्यतद्वच ॥ समसागरचिह्नया सधभुवभुवभ्यति ॥ ९ ॥
 समशांतिमनामोनीवतिरागाविसत्सर ॥ प्राप्तकार्यककरण सतिरोहितविस्मय ॥ १० ॥ पातालतलनथानासागराकारकारिणाम् ॥
 पितान्मदानागांनुशुश्रुवतारणस्वमम् ॥ ११ ॥ तदाकिलस्वगनदीवहतिस्मिन्नभूतलं ॥ पितृणांभूतविरुधोभूत्तेनगगाजलाजलि ॥ १२ ॥
 स्यात्प्रतिपदपाभगीरयपगमपायपागामुर्तियाह ॥ मधति ॥ भगीरथसंब्रमपकनामधिपुरोहिनादिप्रकृतय ॥ ६ ॥ राज्यजगत्त्वयाय संभगतवार्तांअरि राज्यदानेन
 पुरस्कर भर्ता ॥ ७ ॥ तत्सत्सद्वतास्तवाकनराज्यम् ॥ ८ ॥ ० ॥ नीनीपितरहितसत्यमाकु ॥ तिराहितस्तत्वज्ञाननवाधितोषिस्सयोमहत्त्वपिकेभुकेआभ्ययताबुद्धिर्पस्य ॥ १० ॥
 अन्त्याप्यपथापभूय त्वननासागराकारार्त्तकूर्नुर्गालिपयाम् ॥ कपोलकापाधिनापातालतलेनटानांमस्माभूतानांस्वपिनामदानागामुक्तास्त्वेनकलाजलिदानेनभगरणक्ष
 मनाएतजलमिदिनाहृष्यचनमनपरपरयानयुग्मवदस्य ॥ ११ ॥ तदानींभूतरेगगास्तिर्नवतद्वेषजलाजलि कुतो नवदत्त्याशक्त्याह ॥ तदति ॥ नेनभगीरथेनैवाभ्येया
 पत्तिर्ननुपापभाजटाक्षतिभूतासजतादिविख्यायस्यापिपस्यतयाविधोभूरित्यर्थ ॥ १२ ॥

ततस्तच्छ्रुत्वादिनात्यमुति ॥ १३ ॥ गंगावतरणकार्यार्थं यत्प्रादिकाद्यंतदर्थार्हं हाचे टायस्य ॥ १४ ॥ अयो जयत अवतार्यसंयो जितवान् ॥ १५ ॥ जगत्पते शशि विभूतः
रिवस्त्यागसि गिरीशिरसिसगता सपोक्षत्वादसमर्थत्वेपिसमासश्लोकादस ॥ जगत्पतेर्ब्रह्मणोवात्तियोगादिति शेषः ॥ नभस्तलाद्राग्निमिपतति ॥ महत्त्वात्मनास्वर्णिणावद्गीपुण्यसत
तिरिवेत्युक्तेषा ॥ १६ ॥ भगीरथमर्हीपतैसजातस्त्यशाश्वतस्त्ययशस आसमुद्रमचारार्थवीथिकादितिरूपकोक्तेषा ॥ १७ ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठमंतारस्यार्थप्रकाशेति ० पू ० पट्टस
मतिम सर्ग ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ चूडालाख्यानमुक्तार्थार्द्रदिकेनावतार्यते ॥ शिखिष्यजस्यमाहात्म्यविवाहकोहनकमाः ॥ १ ॥ भगीरथेनपश्चाद्राज्यकालेधि

भगीरथेनचमहीमवतारयितुं दिवागंगां गृहीतो नियमस्ततः प्रथतिभूयता ॥ १३ ॥ ततोराज्यं परित्यज्य मंत्रिणां भूपतिश्चामी ॥ तपसकाच
कार्यहोजगाम विजनं वनम् ॥ १४ ॥ तत्रवपसहस्रश्वसभाराध्यपुनःपुनः ॥ ब्रह्माणशंकरं जङ्गुं विगंगामथोजयत् ॥ १५ ॥ ततः प्रथत्यम
लतरंगभंगिनीजगत्पतेः शशिविभूदंगसंगिनी ॥ नभस्तलात्पिपतति गन्धिमागंगामहात्मना भिववद्गुण्यसंततिः ॥ १६ ॥ स्फुरत्तरंगभं
गिनीस्वफ्रेनपुंजहासिनी प्रसन्नपुण्यमंजरीयुतेव धर्मसंततिः ॥ भगीरथमर्हीपतौ यशःप्रचारवीथिकातदाहिंसा गन्धिमागंगामर्हीतलेवभू
वह ॥ १७ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० निर्वाणप्रकरणे पू० गंगावतरणं नाम पट्टमसतितमः सर्गः ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उ

वाच ॥ ॥ एतामवपुष्यदृशं भगीरथयधियायूताम् ॥ समः स्वस्योपयाप्राप्तं कायमाहरशांतधीः ॥ १ ॥ इदं पूर्वं परित्यज्य कोट्टीकृत्य मनः स्व
गम् ॥ शांतमात्मनि तिष्ठत्वं शिखिष्यजइवाचलः ॥ २ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ कोसौ शिखिष्यजानामकथं बाल्यवत्पदम् ॥ एतन्मे
कथय ब्रह्मन्भूयो बोधविद्वद्वये ॥ ३ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ ॥ हापरेभवतां पूर्वाभिदानीं च भविष्यतः ॥ तेनैव सन्निवेशेन दंपती स्त्रियथा
गतौ ॥ ४ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ यत्पूर्वमासीद्गभावंस्तदिदानीं तथैव हि ॥ भविष्यतिकमर्थवैवदं भवदं तां वर ॥ ५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवा
च ॥ ॥ जगन्निर्माणं निपतेरस्या ब्रह्मादि संविदः ॥ इदं स्ववस्थितिर्नित्यमनिवार्यस्वभावजा ॥ ६ ॥ यदन्यद्दृशो भूत्वा पुनर्भावति भूरि
शः ॥ अभूत्त्वभवत्यन्यः पुनश्चनभवत्यलम् ॥ ७ ॥ अन्यत्पाकसंनिवेशाहं सादृश्येन विवल्गति ॥ सदृशा विषमाश्चैव यथा सरसि सर्वा च
यः ॥ ८ ॥ ता एवा न्याश्चदृश्यंते व्यवस्थाः संस्तौतथा ॥ तस्माद्द्राजैव भूयापि वद्व्यमाणा कथं भवरः ॥ ९ ॥

याधुनाम ॥ १ ॥ इदं विभवजात परित्यज्य ॥ मनः स्वगकोट्टीकृत्यद्वे निरुक्त्य ॥ २ ॥ ३ ॥ दंपती जायापती पूर्वकल्पेद्वापरे अभूताम् ॥ इदानीमप्याविशे चतुर्गुणैः प्रियमद्वापरं तेनैव स
न्निवेशेन भविष्यन् ॥ ४ ॥ भूत भविष्यतो सादृश्येको हेतुरितिरामप्रशार्थ ॥ ५ ॥ जगन्निर्माणं निपतिरुपाया ब्रह्मादीनासत्यसकल्पसविदः अनिवार्यस्य भाव एव तद्वेत्ति तस्यार्थः
॥ ६ ॥ इदं शक्त्युक्तप्रपचयति ॥ यदिति ॥ यथा एकस्मिन्नाश्वतरौ अन्यदन्त्यरफलवद्गुशो भूत्वा पुनः पुनस्तादृशमेव भूरिशो भवति ॥ एकधवदस्तु अभूत्त्वभवति सच्चिन्म
स्तस्मिन्भवति ॥ ७ ॥ ८ ॥ सदृशौ शिखिष्यजादिससारेपितथेत्यर्थः ॥ राजा अतीति शिखिष्यजइववद्व्यमाणा कथं तावत्पर्यात्वेन ईश्वरोनायकः ॥ ९ ॥

तदीत्युक्तप्रकारप्रचयति ॥ उद्यानेत्यादिना ॥ २५ ॥ २६ ॥ निवेद्याभिपरिणेष्यापिममेवतस्याऽपिस्त्याभिलाषप्रयुक्तसतापःकदास्याद्येनशीघ्रघटनास्यादित्यारायेनाह ॥
 मृणालेति ॥ दृश्येत्तु पुष्पनलतागृहानामनाददीभूतावह्व्यस्यदभिलाषिणी ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ वनानामुपवनानाचगुणानुवर्णनेभावलितासुकथासुचारमतेतिसममीनांस
 यः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ कुमारी लहिपूजयामासवद्रुभेनेसाकल्पिकभूषणैरलचकेना ॥ मन्येइत्यवितके ॥ वितकेवचनं वसिष्ठस्यवाक्यालंकारार्थम् ॥ ३२ ॥ मन्त्रिणापदलक्षणम् ॥

उद्यानवनदोलालुलीलाकमलिनीषुच ॥ कदाप्रणयिनीमुग्धाहिमाब्जमुकुलस्तीम् ॥ २५ ॥ करिष्येकामिनीमंकेपथैककुंकुमांकिता
 म् ॥ कदाकमलवह्नीनांदोलस्वलिरिवालिनीम् ॥ २६ ॥ आलोलानांनिवेश्यामिवालांभुजलतानुगाम् ॥ मृणालहारकुंदुंदुदृढदृढदृढवह्व्य
 भिलाषिणी ॥ २७ ॥ मत्कृतेमदनातमाकदास्यादिदुसुंदरी ॥ इतिचिंतापरोभूत्वाकुसुमावचयोन्मुखः ॥ २८ ॥ विजहारवनांतेषुकुसु
 मोपवनेषुच ॥ वनोपवनलेखालुलीलाकमलिनीषुच ॥ २९ ॥ वह्नीवलयेगेहपुविविधोद्यानभूमिषु ॥ वनोपवनविन्यासवर्णनावलि
 तालुच ॥ ३० ॥ शृंगाररसगभासुकथास्वरमतेन्मनाः ॥ ल्हिहारलसकायविलोलकवह्वरीः ॥ ३१ ॥ कुमारीःपूजयामाससुवर्ण
 कलशस्तीनीः ॥ एतन्मन्येविदुर्भयानंत्रिणालुपतिश्रयम् ॥ ३२ ॥ इंगिताकारवेदित्वमेवमंत्रिपदंपरम् ॥ अथतस्यविवाहायमंत्रिव
 र्गाविचारयन् ॥ ३३ ॥ सुराष्ट्राधिपतेःकन्यांयथाचेयौवतान्विताम् ॥ नवयौवनसंपन्नांभार्याविविनोत्तमाम् ॥ ३४ ॥ उपयेमेसता
 मात्मसदर्शंप्रतिमाभिवा ॥ चूडालेतिभुविख्यातानाथाद्यपतिसुंदरी ॥ ३५ ॥ सातंभत्तारमासाधरेजेकुह्वेवपद्यिनी ॥ नीलनीरजनेत्रां
 तांचूडालांशरिखिध्वजः ॥ ३६ ॥ स्नेहादिकासयामाससूर्योदेवोयथाजिनीम् ॥ अवर्धततयोःप्रीतिरन्योन्यार्पितचेतसोः ॥ ३७ ॥ हाव
 भावविलासाद्वैरभेनवलतेवसा ॥ सुमंभ्यर्पितसर्वार्थःससुरवीसुस्थितप्रजाः ॥ ३८ ॥ राजहंसइवाजिन्यारेमदयितयातया ॥ अंतः
 पुरेषुदोलालुलीलाकमलिनीषुच ॥ ३९ ॥ उद्यानेषुविहारेषुलतापुष्पगृहेषुच ॥ कदंबवनलेखालुसुचंदनगुरुवीथिषु ॥ ४० ॥ मंदारदामलो
 लालुसुकदलिकदलीषुच ॥ पुरांतपुवनानंतेषुदिशंतेषुसरस्तुच ॥ ४१ ॥

तस्यानामांशवत् ३१ ॥ ३२ ॥ विकारासयामाससादयामास ॥ ३७ ॥ हावभावादयःशृंगारचेथादेस्ताद्वैरभेनवलतेवसाशुशुभेदतिशेषः ॥ शोभनैरा
 अप्यभाष्यमर्शितं ३३ ॥ ३४ ॥ अथवाशोभनैर्धार्मिकैर्मन्त्रिभिःसर्वेभ्योर्थिभ्यःअर्पिताःसर्वेअलिखिताथीयस्य ॥ अतएवसुस्थितप्रजा
 ३५ ॥ ३६ ॥ अथवाशोभनैर्धार्मिकैर्मन्त्रिभिःसर्वेभ्योर्थिभ्यःअर्पिताःसर्वेअलिखिताथीयस्य ॥ अतएवसुस्थितप्रजा

॥ १२ ॥ पुरंदरलीदरैः कटेपुत्राभेपुत्ररमणीयधरैः टिपंयोलायाभिषयोर्षेपसस्यसप्तकांतयोपुभूप्योरिव ॥ १३ ॥ मिथ अन्धो न्यस्मान्छिक्षणादन्धो न्यसाभ्यर्षित्सा
 धकोविदीपाक्षरौ अतरुवसर्षणुपसाभ्याश्चरुगोषतारूप्यरजनाभ्याश्चिन्म्याभिवसपन्मित्याह ॥ स्वरूपमिति ॥ १४ ॥ अन्धो न्यत्तरयस्यत्याह इवसकांतमेकमेवजनिवस्वर
 पम् ॥ विपारिश्चिन्म्यैरन्धमभित्तच्छिन्म्यपुराज्ञानानुस्त्वानापासअभ्यस्य ॥ १५ ॥ यथाबालो बद्धाशशयैर्ब्रह्मस्यवर्षमितिशास्त्रनियतकालाद्देविषयापकान्तिरहम् ॥ सा
 धूषाळा ॥ अर्षारिश्चिन्म्यज ॥ १६ ॥ अन्धवास्यापाप्यतिरोप ॥ इहकाविषमिषोद्धरयसस्योसर्षीरेक्यमुपगती ॥ १७ ॥ मिथितसौरादकवकेरसी ॥ १८ ॥ अमल
 जगत्पुजनातेपुजंयुजयीरजातिपु ॥ वभूवाह्लादकसर्वतपोरन्योन्यचेष्टितम् ॥ १२ ॥ सहप्रयोधूरवरेधुंभ्योरिवकांतयो ॥ नित्यमे
 वावियुकस्त्वाधियत्वांशेष्टितस्यव ॥ १३ ॥ मिथ कलाकलापस्यकोविदीतीवभूवतु ॥ स्वरुपमेकमेवतीदधतुभिन्नतागती ॥ १४ ॥ अ
 न्योन्यद्वयस्यत्याटिवसंकांतमक्षतम् ॥ भवशाखायवैदभ्यांश्चिन्म्यापिमुत्वात्प्रभा ॥ १५ ॥ बाल कालाटिवागुत्थासासीत्सर्वार्थप
 ढिता ॥ त्वत्वायादियावच्चभूहालावदनादसौ ॥ १६ ॥ अशिक्षतयभूवायकलानामतिकोविट ॥ अन्धवास्यानिर्वेदकावन्योन्यवि
 लम्कलौ ॥ १७ ॥ मिथोद्धयसस्यौतीहाव्येक्यमुपगती ॥ तीसस्थितावेकरसावन्योन्यदीयितावुभौ ॥ १८ ॥ पुष्यामांदाविवाभि
 लीभूतलस्यौशिवाविव ॥ वैदभ्यसुदरमतीसर्वशास्त्रार्थपढितौ ॥ १९ ॥ कापार्थश्चमुवंप्रार्सौकमलाकमलाधवौ ॥ स्नेहात्प्रसन्नमधु
 रोसमविज्ञातवादिनी ॥ २० ॥ अनुवृत्तिपरावाक्कालोकदत्तांततद्द्विती ॥ कलाकलापसंपन्नौलसद्रसरसापनी ॥ शीतलस्त्रिभधमुग्धा
 गोशशाकौहाविवोदिनी ॥ २१ ॥ रंजलसच्चरतिभोगविलासकांतमंत पुरेपुमिशुनंतदनुत्तमश्चि ॥ दक्षांढवहकुहरेविवराजहस्युग्म
 विकसिमदमन्मयमदधारि ॥ २२ ॥ इ०वा०वा०दे०मा०नि०पू०षूहालापाख्यानशिखिध्वजाविलासकथनंनामसप्तसप्ततितम
 सर्ग ॥ ७७ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एवमद्विनियपाणिमिशुननिर्भरस्यहम् ॥ रमेयौवनलीलाभिरमटाभिर्दिनेदिने
 ॥ १ ॥ अथ यानेपुष्यद्रुपवर्षावृत्तिशालिपु ॥ शनीगलिततरुण्यभिन्नकुंभादिवांससि ॥ २ ॥
 स्यात्पूषावृत्तीर्णैरिवौतीरैरंकरादिषु ॥ १ ॥ सृष्टपत्केकमापृष्टसरेपरलोकरात्तद्वत्स्यसमनुत्पकालेनृत्यविषयध्विघ्नानवमुखात्तवमुखात्तययोस्ती ॥ ५ ॥ परस्परगुहिका
 भिन्नासीनाश्चानुवृत्ति विषयवृत्तिवितनयाथाश्चारस्तसरी ॥ लोककलातस्यतस्यशास्त्रकगम्यधमरहस्यस्यवधिर्दा ॥ लसन्तिश्यागारानिनवसरसलक्षणानिरसायनानिययोस्तौ ॥ ७ १ ॥
 प्रकाहस्यस्वप्नकाहाबाधस्यस्यस्तुलोकस्यपुहरेरुगामोरसरस्तुलाकहसयोपुत्रमिथुनमिह ॥ ५ २ ॥ ॥ इतिश्रीवसिष्ठसप्तमोऽस्तस्य ॥ ७ ७ ॥ ॥ ७ ॥
 तयोः केनेर्षराभ्यसन्त्याहाभ्यासमिषरागाभूषाळायाविषकेकामाज्ञानलाभश्चवर्षये ॥ १ ॥ निर्भरस्यहृदयेन ॥ मिथुनतत्त्वविषुसहृदय ॥ १ ॥ अपरनीस्ताकण्येगल्लिनिसानिपुत्र
 इतिनिर्णयअप्यात्मसमनशास्त्रविचारयामासतिदर्शनेपुकारेश्चसर्व ॥ २ ॥

निर्णयहेतुप्रथमत्कनविचारप्रपचयति ॥ नरगोत्यादिना ॥ नरगनिकराकारेणभगुरणदेहेनव्यवहरणशीलेद्विनि ॥ मरणदेहविद्योग ॥ ३ ॥ कुतोदुर्निवहरणतआह ॥ हिमारा
निरिति ॥ ४ ॥ तृष्णाभोगतस्माधनतृष्णाप्राद्विषकदुर्नीलतन्वदीर्घतगताव वतैर्दतिथावत् ॥ रयोत्रवाधिक्पूर् ॥ ५ ॥ जीव्यतेअस्तिन्नितिजीवनदेहादि ॥ ६ ॥ इत्यान्या
ध्यात्मिकादीनिवृत्ताचचेतनतनिप्रत्यनुदीतियावत् ॥ ७ ॥ अप्रियासपत्नीकामयनेयस्तस्यकाताप्रियतमेव ॥ ८ ॥ अरतिरिष्टविषयालाभनिभिल्लदौर्मनस्यम् ॥ वैरस्य
सशेषः ॥ इहास्त्रिससारे ॥ ९ ॥ दशासुजन्ममरणादिदुरासु ॥ नयुममिथुनंइतिविषयार्थवअध्यात्मशास्त्रमेवसमारव्यापिजेपजनिर्णयितदेवविचारयाभासेत्यन्वय
तरंगनिकराकारभंगुरव्यवहारिणि ॥ पातःपक्कफलस्येवमरणंदुर्निवारणम् ॥ ३ ॥ हिमशानिखिभाजेजरा निपतनोन्मुखा ॥ आयुर्गा
लयविरतंजलकरतलादिव ॥ ४ ॥ प्रादधीवलतातुंवीदृष्णौकादीर्घतांगता ॥ शैलनधारयइवसंप्रयात्येवयौवनम् ॥ ५ ॥ इंद्रजालमि
वासत्यंजीवतंजीर्णसंस्थिति ॥ सुखानिप्रपलायंतेश्राइवधनुश्च्युताः ॥ ६ ॥ पतंतिचेतोदुःखानिलृष्णागुधइवामिषम् ॥ बुद्धःप्रादधी
वाभ्युशरंक्षणभंगुरम् ॥ ७ ॥ रंभागभंडवासाशोव्यवहारोविचारगः ॥ सत्वश्युवतायातिकान्तेवाप्रियकामिनः ॥ ८ ॥ यत्नदरतिराया
तावैरस्यभिवपादपम् ॥ तदिहस्यान्दुभाकारंस्थिरंकिमतिशोभनम् ॥ ९ ॥ यदासाद्यपुनश्र्वेतोदशासुनविदूयते ॥ इतिनिर्णयिच्युभं
तत्संसारव्याधिभेषजम् ॥ १० ॥ चिरंविचारयामासशास्त्रमध्यात्मसंमतम् ॥ आत्मज्ञानैकमात्रेणसंस्तयाख्याविपुचिका ॥ ११ ॥ सं
शान्पतीतिनिश्चित्यतावास्तांतशरायणां ॥ तच्चिसौतद्गतप्रणौतन्निष्ठौतद्दाश्रयो ॥ १२ ॥ तदातदचनपरौतदीर्घतौविरैजतुः ॥ तत्रै
वातिघनाभ्यासौवोधयतौपरस्परम् ॥ १३ ॥ तर्थातौतत्समारंभावन्यान्यतौवभूवतुः ॥ अथसाविरतरंमरमणायपदक्रमान् ॥ १४ ॥
श्रुवाध्यात्मविदांक्काण्डाखाथीस्तारणक्षमान् ॥ इत्थंविचारयामासस्वमात्मानमहर्निशम् ॥ १५ ॥ अव्यापुताव्यापुतावाधियाध
वलयेदथा ॥ प्रदेतावस्वमात्मानंकिमहंस्यामितस्वयम् ॥ १६ ॥ कस्यायमागतोमोहःकथमभ्युत्थितःकवा ॥ देहस्तावज्जडोभूदोना
हमित्येवनिश्चयः ॥ १७ ॥ आवात्मतेतत्संसिद्धमौचैवानुभूयते ॥ कर्मद्रियगणश्चास्मादभिन्नावयवात्मकः ॥ १८ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ तद्द्विदअध्यात्मशास्त्रविदएवाश्रयःशरणयथोक्तौ ॥ १२ ॥ १३ ॥ तस्मिन्व्यात्मशास्त्रएवसम्यक्चित्तनतच्छ्रवणमन्योन्यतत्त्वबोधनमित्यादिःसमारभोय
योक्तौ ॥ सावृहाला ॥ १४ ॥ इत्यथवक्ष्यमाणप्रकरणे ॥ १५ ॥ अव्यापुताय्कशारैरव्यापारा ॥ प्रेक्षेविद्विष्यपरयेयम् ॥ आस्मिन्कार्यकारणसयातेअहचेतनधानुःकिस्या
म् ॥ १६ ॥ अयसंसारलक्षणोमोहोपम कस्यागतः यस्याहियातिरागतसतन्निवारणेत्स्यःस्यात्सएवकइत्यर्थः ॥ कंयेवेतिनिमित्तजिज्ञासाकेतितन्मूलजिज्ञासा ॥ मूलेहिपरि
ज्ञानेनदृच्छेदेनोच्छेत्तुसशक्यः ॥ १७ ॥ मतेरस्थुजोहोरोहमित्यादिविद्विदसौसत्यमेवानुभूयतेनस्वतइतितस्यजहत्वमित्यर्थः ॥ अस्माद्देहादभिन्नेहस्तपादावयवयात्मकः ॥ १८ ॥
१ एवव्याख्यानेपुत्रावानुपपत्तिः ॥ अप्रियसपत्नीसपहेणकामयतदेतिव्याख्यानेनतकाप्यनप्रपत्तिः २ कथकैर्निमित्तरित्यपिपादः

बुद्धिद्रियगणोपपन्नरतिराधयभासकएव ॥ यद्यप्यजबभ्येतिस्त्रैद्रियगणारूप सुधर्मादगरेह्यवयवाएवनेस्युत्तरेह्यवयवादिवातरापर्योनेसिद्धीतिरतथापिनेपरिहृत्वावयव
 नेनेनापानितयामरभनभवाह्यवयवहृत्पयकत्याद्यनरययवज्जलभवेत्याराय ॥ १९ ॥ मनकारेपरिजहरेह्यविशेकत्यात्तस्ययोगयाग्यदभ्यनयापत्त्यादिसज्जदभिसिद्धमि
 त्याह ॥ पर्यतदत्यादिना ॥ २० ॥ अथासाताजाह्यस्यभावेतिनिधय ॥ शेषोपरज्युषी ॥ २१ ॥ स्मतेनयमद्वयानरात्किन्नादेशेन ॥ साबुद्धिर्भासितेनेपति ॥ २२ ॥ अ
 येनयावाच्छिन्विदागोभजभ्यनेक्राभ्यस्यने ॥ तथाभयसेरेह्यतस्याभ्यस्तत्वावेहजहल्यमित्यर्थ ॥ वातात्पायाणापधि ॥ २३ ॥ अर्नरभ्येनस्वादिपर्यामिध्वैतभ्यनप
 रिपूर्णांजवति ॥ अत्याह्यस्य साक्षिभावेनविषयप्रकारानेनकलकिनाहृयितभायेण ॥ २४ ॥ कीर्णोन्विचरतेनेन ॥ २५ ॥ चेत्योह्येवकलकिनेतिभयोपपत्तिमाह ॥ अस्त्येति ॥
 अवयवावयविनोनेतोजहएवच ॥ बुद्धिद्रियगणोप्यवजहएवोतिहृश्यते ॥ १९ ॥ प्रयेतेमनसायस्मापष्ट्येवभुविलोपक ॥ मनश्चै
 वजहमन्येसकत्यात्मकशक्तिपत् ॥ २० ॥ क्षेपणीरिषयापायाण प्रयेतदुद्धितिश्रये ॥ बुद्धिर्निश्चयरूपैवजहामनेवनिश्चय ॥ २१ ॥ खाने
 नवसरिन्नुनसाहराणेणवास्तते ॥ अहंकारोपिनिःसारोजहएवशवात्मक ॥ २२ ॥ जीवेनजन्यतेयक्षोभातेनेवश्रमात्मक ॥ जीवश्च
 धतनाकारावातात्माहृदयेस्थित ॥ २३ ॥ सुकुमारोतरन्येनकेनापिपरिजीवति ॥ अहोनुज्ञातमेतेनचेत्योह्येवकलकिना ॥ २४ ॥ जी
 वोर्जावतिजीर्णोन्विद्रूपेणालरूपिणा ॥ चेत्यभ्रभवताजांवाश्चिद्रूपेणैवजीवति ॥ २५ ॥ आभोद पवननेवखातेनेवसरिद्रय ॥ असत्य
 जहयत्यांशचयनाच्चिद्रुजहम् ॥ २६ ॥ महाजलगतोत्थाभिरिवरूपस्वमुञ्जति ॥ सदासदायदाभातिचित्समाधौसतिस्वत ॥ २७ ॥ आस्व
 रूपमलमुत्सृज्यतदवभवतिक्षणत् ॥ एवंचिद्रूपमप्येतचेत्येन्मुसतयास्वयम् ॥ २८ ॥ जहशून्यमसकस्यचैतन्येनप्रयोध्यते ॥ इतिस
 चित्स्यबुद्धात्किनेपाश्चिद्यचतनी ॥ २९ ॥ इतिसचितयामासचिरायेत्यव्युद्धत ॥ अहोनुश्चिरकालेनज्ञातहोयमनामयम् ॥ ३० ॥
 ययनासादास्यससमाभ्यासाच्चिद्रूपिश्चरसमाभयितज्जहमिषरसपन्मिस्यथ ॥ ३१ ॥ महाजलनमजलसाभुद्रशानहतेमिषरसभास्वररूपमुञ्जतिमुचति ॥ अतएवसत्तारो
 चिद्रुहस्यपमिषरसज्ज्यापट सन्धत्सन्मिषिसत्तापटपटापश्चिदाकारसपरसगुभूयते ॥ घटायाकारस्यमृदादीत्येपटानासिपटानासीतिघटाकारमप्युञ्जतीअभाघनाम
 व्यापघनदतिभाह ॥ चित्समाधौवेक्षिकाप्यसद्रूपमसद्रूपवापदेवभासनेोपनीतंस्वतआभातिरेवक्षणास्यपूर्णस्वरूपमस्यज्ज्यापटानासिपटानासीतिपरेणाभ्यय ॥ ३२ ॥ एव
 मुकरीत्यापरनायनश्चिद्रूपमपिअभिधाहरेणाभ्यासपरंपरयाकाहयून्यमसकस्यधसपन्मजगद्रूपबुद्धाघनाहत्तस्यभावेनैकनयेनेवतत्तत्कारानेनभ्यासाभूलादिधापरणभग
 हारायवोध्यतद्विषयेभ्याभ्यय ॥ ३३ ॥ तर्हिसूलादिधापरणभगेनेप्राहस्यचित्केनोपायेनदरयस्समिहापमवोपवतीत्यादितीचहितवर्तित्याह ॥ इतीति ॥ ३४ ॥ इत्यवपयं
 भानप्रकारेणभ्यप्यत आत्मनस्त्वमित्यर्थ ॥ ३० ॥

कश्चिदपि पुरुषो न हीयते परमपुरुषार्थान्कल्पुते न भवतीत्यर्थः ॥ अथवा कश्चिदपि काम्यो धीर्नहीयते न हाति प्राप्यते ॥ तथा स्थैव सर्वकामावाप्तेरित्यर्थः ॥ अथवा कश्चिद्वस्तुदुः-
 खसाधनमिच्छुद्धानहीयते न त्यज्यते ॥ सर्वस्याप्यनर्देकरसत्वस्वप्ने रित्यर्थः ॥ हा नास भवोक्तिरुपादानस्याप्युपलक्षणम् ॥ चिद्विलासस्य अतः परिच्छेदे हेतवः ॥ ३१ ॥ द्वि-
 तीयस्य नैरि कट्टेऽपि कल्पितस्योदोः प्रोस्थाने स्थिता धातिकल्पिता इति यावत् ॥ ३२ ॥ शुद्धसंबन्धनमेव आकारः स्वल्पस्य ॥ शिवभूमानं द्रूपत्वात्परममालनादशस्व-
 भावात्कदाप्यनकल्पुते मित्युक्तम् ॥ ३३ ॥ सकृन्मूलाविद्यावरणभंगेन विजातानपुनः केनाप्याद्विद्यतद्विसकृद्भिजाता अतएव नित्योदयवती परिणीयते वेदांताद्यध्यात्मशास्त्रे
 पुलक्षणया ॥ ३४ ॥ चेत्यादि विपरीतजालमस्यासकाराद्द्वन्द्वस्तु न यतएवार्थपुदति यासाक्षिभूतया चेत्यनेन नुमानतः सिद्धस्यैव साक्षिचिद्विपरीतवत्संभ्रगो व स्वतः सिद्ध-
 त्वादाया ॥ ३५ ॥ विजृम्भते विवर्तते ॥ ३६ ॥ मनोबुद्ध्यादिविषयैश्चिदात्मनि मातप्रियमादि भावापने सति तत्र तरगादिकलनाप्रयाजागद्विपभूतभौतिकपदार्थानां सत्ता अस्ति
 यद्वै विज्ञेयं तं कत्वानकश्चिद्वै यते पुनः ॥ एतद्विचिद्विलासांतामनोबुद्धीद्रियादयः ॥ ३१ ॥ असंतः सर्वैर्वा हो द्वितीयं दुपदस्थिताः ॥ महा-
 चिदकैवास्तीह महासत्तितियोच्यते ॥ ३२ ॥ निष्कलं कासमाशुद्धानिरहंकाररूपिणी ॥ शुद्धसंबन्धनाकाराशिवसंन्मात्रमभ्युत्तम् ॥ ३३ ॥
 सकृद्भिजाता विमलानित्योदयवती सदा ॥ सावक्षपरमात्मा दिनामभिः परिणीयते ॥ ३४ ॥ चेत्यचेतनचित्तादिनास्याभिन्नानमानतः ॥
 तथैवाचेत्यते चिद्भ्रूः सैषायाचित्तिस्मृता ॥ ३५ ॥ अचेत्यदिदं चित्तं स्वतः सत्स्यारूपमक्षतम् ॥ मनोबुद्धीद्रियाद्यर्थरूपैः सैव विजृम्भते
 ॥ ३६ ॥ तरंगकणकङ्कोलकलनेयं चिदात्मनि ॥ जगद्रूपदार्थानां सत्ता स्फुरति मातरि ॥ ३७ ॥ यदिदं तत्परं रूपं तस्याः खलु महाचित्तैः ॥ शु-
 द्धचिन्मणिवत्साहिसंयसमसमोदिता ॥ ३८ ॥ अनन्यवैवयाशक्त्या जगज्जंभिकया स्थिता ॥ सत्तामायातिरेकेणानान्यासंभवतीह हि
 ॥ ३९ ॥ विचित्रतेव भांडानाननुहेमतया यथा ॥ सातथोदेति तद्रूपमात्मानं च तत्तिस्यम् ॥ ४० ॥ स्वचित्तेन द्रवत्वेन तरंगादिवत्संभ्रवुषु ॥
 महाचित्तौ जगच्चिदादुदेतीवानुदस्यपि ॥ ४१ ॥

तस्फुरति ॥ ३७ ॥ यदिदं जगत्सात्वरूपं प्रसिद्धतत्सत्या अधिष्ठानभूतायामहाचित्तैरेव पररूपं क्व
 पातरम् ॥ खलु शब्दोद्देशावप्रवृत्तौ प्रमूर्त्तवैवा मूर्त्तचेत्यादिश्रौतमसिद्धियोगतार्थः ॥ यतः साहचिरस्फटिकमणिवज्जगद्यतिविवमसंगैव धत्ते सेयजगत्सात्वरूपवद्दृष्टारिरेकपुत्रा-
 निभासिकेषु च समसमाखत्वाधिष्ठानानुसारिणी उदिता ॥ ३८ ॥ अतएव जगत्सत्ताया अधिष्ठानसत्तान्यत्वेन रूपणायोगान्भयाभावात्त्वमित्याह ॥ अनन्यवैवैति ॥ ३९ ॥ अ-
 नएवतामरूपविवशेषप्रत्येजगत्सत्तामायाशब्दव्रतसत्तात्मनैव परिशिष्यते ॥ मायाबाधेन आनर्देकरससम्भाव्यरूपमात्मानस्य यमनुभवतीत्याह ॥ विचित्रतेवेति ॥ भांडानाम-
 लकारजातानां विचित्रता यथा प्रवलेये हेमतया हेमसत्तात्मनैवोदेति येत्यर्थः ॥ ४० ॥ सत्ताया दर्शितान्यायेनैव जगद्वै चिद्व्यस्फुरणरूपचिद्वेदानामपि विषयाकारभेदे मिथ्यात्व-
 पर्यालोचने अपरिच्छिन्नपरब्रह्मचिन्मावाता पर्यवस्यतीत्याशयेनाह ॥ स्वचित्तेनेति द्वाभ्याम् ॥ यथा स्वर्मेदजालादौ द्रवत्वेन परिणतेन स्वचित्तेन सिद्धेषु रभुद्राद्यबुधुतरगादिअनु-
 धरप्युदेतीव तथा महाचित्तौ ब्रह्मण्यपि समपि चित्ताजगदनुधरप्युदेतीत्यर्थः ॥ अनुदेतीति न जगत्सिद्धेतेन सहैति योगविभागात्समासश्छांदसेवा ॥ ४१ ॥

अन्तेर्द्वन्द्वस्तथाह ॥ तद्वि ॥ तत्तत्प्रमेयिषू पञ्चाक्षिषकाङ्गिताजलक्षयेण रूपवार्धस्तत्तत्तद्विद्वन्मोक्षान्यथायातस्तत्रात्मव्यतिरिक्तनाणुभाषमपि कश्चिरेति एवमि
 व्याप्तवद्वाहजगतदानविशेषभेदे सपञ्चोत्तपराभाधत-पुणश्चिदान्नोमत्तोभ्यतिरिक्तमणुभाषमप्यतीत्यङ्गभावस्याप्यपरिरोधादनदंभाविन्माषमेधातर्तवित्तीणमित्यथा ॥ ३२ ॥ अ
 भावरेवियोगोन्नारोज्यसद्विभेद ॥ ससद्वर्तित्स्वगन्तकी ॥ ३३ ॥ तत्रमस्तुतश्चिद्वारस्याधोक्षिप्यतिरिक्तव्यति ॥ अख्येष्टाहति ॥ ३४ ॥ आते सासस्त्योरक्षिषस्त्येय
 सप्रथमाशासोपस्ति ॥ ३५ ॥ चिद्वारकालिकपरिच्छेदरहितम् ॥ अन्तरेषासस्तुक्तपरिच्छेदरहितम् ॥ प्रकारित्स्वपर्ययथाणिकर्मफलोभाष्यकारात्सत्त्वापन्नव्यापारा अक
 लतिकानिच्छकवापनादयथावेष्टास्यदशभाकारमेवगन्तव्यम् ॥ ३६ ॥ पुस्तककलादिपुरुषजातिलक्षकमयीतन्निर्भेदा ॥ अथवापुस्तकप्रतिभायाकश्चित्तापुरुषजाति ॥ कर्म
 तदानीवयथायातोरुपवान्जलधौद्रवात् ॥ एवंचिन्मात्रमेवाहमनहभावभावतम् ॥ ४२ ॥ नतस्यजन्मसंरणोत्तस्यसदसद्गती ॥ नन्वा
 शसमावत्यस्थिन्मात्रमसकश्चित् ॥ ४३ ॥ अख्येष्टोपयमटास्योयश्चिदादित्योतिनिर्मल ॥ आहोनुचिरकालेनशांतास्मिपरिनिर्द
 ता ॥ ४४ ॥ निर्वाभिन्नमनिमुक्तमासेनिर्दराश्रिवत् ॥ असदाभासमत्यख्यमन्तमजमख्युतम् ॥ ४५ ॥ आत्माकाशमनाथाधमम
 लपरमचिरम् ॥ अन्तर्मिदमाकारश्रौंवाश्राफलादिका ॥ ४६ ॥ सुरासुरयुतविश्वमेतन्मयमकञ्चिमम् ॥ पुस्तकमर्ममयीसेनासर्ववृ
 न्मात्रकथया ॥ ४७ ॥ द्रष्टव्यमयीसत्ताश्चिन्मान्यैक्यमयीतथा ॥ इदमेक्यमिदद्वित्वमहनाहमितीतिच ॥ ४८ ॥ कद्रवश्मसमोहक्यक
 स्यकृतकवा ॥ स्वमनतमनायासमुपशांतास्मिसस्थिता ॥ ४९ ॥ निर्वाणपरिनिर्वाणगतमासेगतज्वरम् ॥ अचेतनचेतनंवायायमा
 भातिचेतति ॥ ५० ॥ आसमानात्मसद्रूपंमहाशितिसस्थितम् ॥ नैदानाहंनचान्यच्चनभावाभावसंभव ॥ शांतसर्वनिरालयकेवलस
 स्थितपरम् ॥ ५१ ॥ इत्येविवारणपरमत्रयोधाद्द्वैत्यायथास्थितमिदपरमालयतस्य ॥ सशांतरागमायमोहतमोविलासाशांतायभूवश
 रद्वरलेविकेव ॥ ५२ ॥ ॥ इ० वा० वा० दं० मोक्षापायेयुनिर्वाणप्रकरणे पूढालाजप्रयोधानाम् अष्टसप्ततितम सर्ग ॥ ७८ ॥ ५१ ॥
 श्रविसिपुउवाच ॥ ॥ दिनानुदिनमित्तेपास्वात्माशामतयातया ॥ नित्यमतमुंखतयायधुवप्रकतिस्थिता ॥ १ ॥

तदनुकषणलद्विद्वन्मयीतस्यपूराबाहलित्थितमस्यना ॥ ३० ॥ १८ ॥ किद्वद्वद्वदुपयप्रकारभोक्तृनिमित्ताधिकरणसमावतयतिपेधार्थम् ॥ स्वपारमार्थिककथयमाप्येतिशेष
 ॥ ३१ ॥ निषाणोकोद्भवस्येपरितीर्णानिर्दनागतमयज्जगत्सकठशामीकरद्वामस्वरूपमेवाहभासे ॥ यदचेतनचेतनमवाकाभाप्रि योयतद्रोकाचेतनितदुभयभासमानात्मा
 शिन्मयद्रुष्यतद्वृत्तान्निष्काकारोभेदेतिपरेकाव्यय ॥ ५० ॥ किद्वद्वद्वद्वदुपयप्रकारजगत्सत्त्वादिजगत्सत्त्वाभाषमस्यैकैकद्रुष्यतेत्यह ॥ नैद्वेति ॥ ५१ ॥ उक्तमेवसक्षिप्योपसद्वरति ॥ इत्यभिप्रिति ॥
 परमप्रभाधारास्वतिरिक्तमोक्षनिर्वाणमार्गसंशान्तरामादयत्तयोद्विलासाश्रयस्वभाष्ययत्समायस्या ॥ ५२ ॥ ॥ इति श्रीभाषितदम ॥ मास्यर्थप्रकारोनिर्वाणप्रकरणे पू० अष्टसप्तति
 तमः सर्ग ॥ ७८ ॥ ५१ ॥ ॥ अपूर्वमोक्षमोहद्वैतपुटयथाधर्माजगताश्चुडात्प्राप्तस्योभायाहेतुर्नोयोषयण्यति ॥ १ ॥ एवंचिद्विद्योत्पन्नस्यनस्वभावत्वात्त्याध्यासाद्दिनकर्मणां
 ॥ अन्तरेषासस्तुक्तपरिच्छेदरहितम् ॥ अथवापुस्तकप्रतिभायाकश्चित्तापुरुषजाति ॥ कर्म

नस्यास्त्वर्पतिष्ठलक्षणा न्याह ॥ नीरागोत्यादिना ॥ २ ॥ परिपूर्णदिहादितरान्मनसोव्यादिरःप्रस्थात्सापस्था ॥ ३ ॥ सुचिरं प्राक्संसारश्रान्तादादितरिशायातदघनेज्ञानलब्ध
पदातरपरमपदेविश्राता ॥ ४ ॥ ५ ॥ कथमस्यकालिकेनवापेनानादेमदंनमस्यचथमस्यनित्तिसन्नाह ॥ यद्येत ॥ काश्चिदनिवचनीयस्वरूपःस्यशिविभ्यःअविद्युिप्रथकस्मादेवा
मतस्तादातस्वज्ञानवतिसर्वेति शेषमकस्मादेवविलीयतेइत्यर्थ ॥ दीर्घपठेयथाविलीयतेतथातत्त्वज्ञानवतीवभूवैतिकथञ्चिद्व्याख्यायम् ॥ ६ ॥ नदृष्टमकलद्वैतेष्यवनयाविभेपदे
॥ ७ ॥ यथाजरदनीदृढगौरुंरारोहन्मसंतृणोदकममालोकनृत्यात्तपचद्रिकोपभोगैरालापदेवाप्याप्यभनाकुलासस्थिताभवातिदृष्टसापिसमालोकजापदादिसर्वावस्थास्केक
रूपकारप्रत्यागात्मनाजापदाद्यसवधात्मनात्वावेनप्रप्यातस्मिन्नेवात्मन्यनाकुलासस्थितेत्यर्थः ॥ ८ ॥ आत्मनस्तत्त्वदर्शनप्रयुक्तोदेवेनपूर्णनिदस्यरूपाविभीषेण ॥ ९ ॥ स्म
नीरागानिरुपासंगानिर्देहानिःसमाहिताः।।नजहातिनचादत्तंप्रकृताचारचारिणीः॥ २ ॥ परितीर्णार्त्तार्त्ताधिशान्तसंदेहजालिका ॥ परना
त्ममहालाभपरिपूर्णानरानना ॥ ३ ॥ विश्रान्तानुचिरंश्रान्तापनलब्धपदांतर ॥ सर्वापमातीनतयाजगामाव्यपदश्चताम् ॥ ४ ॥ इति साभा
भिनीतस्यचूडालावरवर्णिनी ॥ स्वत्यनेवहिकालेनययौवितिवद्यताम् ॥ ५ ॥ यथायमागतःकश्चिज्जागतःस्यंदविभ्रमः ॥ तथाविलीयते
सर्वतत्त्वज्ञानवतिस्वयम् ॥ ६ ॥ अदृष्टमकलंशातेपदंविश्रान्तमेत्यसा ॥ रराजशरदःश्रमभ्रमालेवगतसंभ्रमः ॥ ७ ॥ अनाकुलासमालोका
मसंबंधात्मनात्मनि ॥ जरद्वीवशैलाग्रंसहणंप्राप्यसंस्थिता ॥ ८ ॥ स्वविवेकघनाभ्यासवशादात्मोदयनसा ॥ शुशुभ्रशाभनापुष्पलतवा
मिनवद्विता ॥ ९ ॥ अथतामनवद्योगीकदाचिस्सशिरिवध्वजः ॥ अपूर्वशाभाभालोप्यस्मयमानउवाचह ॥ १० ॥ भुयोयौवनयुक्तेवमं
दितवपुनःपुनः ॥ अधिकराजसेतनिवजगद्राजवतीयथा ॥ ११ ॥ प्रप्राताहृतसारवलय्यालभ्यपदं वच ॥ आनंदापूरपूर्णवराजस्रनितरां
प्रिये ॥ १२ ॥ उपशान्तंचकांतंचदधानासुंदरं पुः ॥ अभिभूयं दुमायासिश्चिकामपिकामिति ॥ १३ ॥ अभागरूपणं शान्तमूर्जितं सम
तांगतम् ॥ गंभीरंचप्रशान्तंच चतःपश्चामितप्रिया ॥ १४ ॥ ढणीकृत्यत्रिभुवनंप्रीतारिवलजगद्रसम् ॥ अनंतोद्दामरंसौम्यं मनःपश्चामितेप्रि
यो ॥ १५ ॥ नकेनचिन्महाभागोविभवानंदवस्तुना ॥ चतस्तवतुलामिति मरुत्सारि ॥ अत्रिसुंदरम् ॥ १६ ॥ तैरेववालकदर्लाष्टणालां कुरकामलैः ॥
अंगैःस्थितिमनुप्रातैर्वाद्द्विद्यतेवलक्ष्यसे ॥ १७ ॥ तथातेनैवतनवसन्नित्तिवेशेनसंस्थिता ॥ अन्यतामुपयातासिलतेवक्रतुपयं ॥ १८ ॥
यमानोविसयसेरास्य ॥ १० ॥ जगतजगती ॥ वर्तमानेपुनमहदृहकागच्छदृषचेतिशातवद्रावातिदेशादुगितथ्येतिस्वियाहोपूलादस्तत्त्वान्नकतः ॥ राजवतीरान्जन्वतीपूर्णचद्रव
नीवाप्यथाराजतेतदहाजते ॥ ११ ॥ १२ ॥ ऊर्जितदिविकोजितम् ॥ शान्तशभादिगुणवत ॥ प्रशान्तमुपरतचापलम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ मरुतिवनिर्जलजालानयाक्षीरादिभ्य
रिवपूर्णतयाच्छुद्धम् ॥ १६ ॥ स्थितिमचापल्यमुपायतिस्तैः प्राक्तनैर्वार्गवरयवैस्तेजोनिशयेनदर्दयानेव ॥ १७ ॥ क्रतुपयंयेदितारिसायये ॥ १८ ॥

पयानोरिषायनादिपयग आपोनां प्रधाविषिद्विभुं स्योराअयोग इदयोगोपायास्ताप्यदतिरत ॥ १९ ॥ २० ॥ एषरासापृष्टाचूढात्तास्त्रो मतिशयनिमित्तपरिच्छिन्नद्वेष्टा
 स्मतास्मान्भूयाद्विीयप्रलालतागर्थेनिगूढेवम्यापयमभुतरमाह ॥ नार्काशिविति ॥ अहमिदसर्वमूढजनप्रसिद्धिमिदरातीरालसत्यक्कानविद्यतेआर्काशिवस्यअरोपा क्काशिवना
 मठयथागोपयसिनापाविषप्रभसात्सत्तत्रबाधेनआगताननुभमरसायनादिसाधनभाषेण किकाशिवदभ्यनुच्छिन्नतसिद्ध्याकारितेनेत्यर्थ ॥ अथवाअहर्काशिकिकाशिविका
 रजायासमाहस्याद्वयनागतानाप्यक्तिकाशिविराकारसुभुकर्वाकनुदमरस्यापयमपरिस्यक्कागुपीयस्वभाभगगतनेनेहेनेत्यर्थ ॥ अथवाअहर्कनापासनादिनार्काशिकि
 वराकारददध्नादिदिरण्यगर्भातरभावनाकततादस्यसिद्ध्यानागता नाप्यर्काशिकाशिवकारमभ्यन्तर्वाकशिवसर्वस्यक्कासस्वरूपषावस्थितानेहेनेत्यर्थ ॥ अथवा

किन्तयापीतमभृतप्राप्तसाधान्यमेववा ॥ अस्त्युमेवसप्राप्ताप्रयोगयोग्युक्ति ॥ १९ ॥ रान्याश्चितामणेवापिनेलोक्थादात्वयाधि
 कम् ॥ अत्रार्थकिमनुप्राप्तनीलोत्पलविलोचने ॥ २० ॥ ॥ चूढाजोवाच ॥ नार्काशिकिकाशिविकाकारमिदस्यक्काहमागता ॥ नार्काशिव
 किन्चिदाकारतेनास्मिश्रीमतीस्थिता ॥ २१ ॥ इदसर्वपरित्यज्यसवमन्यन्मयाश्रितम् ॥ यत्तत्सत्यमसत्यध्वतनास्मिश्रीमतीस्थिता ॥ २३ ॥ भोगैरभुंकेसुप्यामिभुंके
 ॥ २२ ॥ यत्किंचिदप्यर्काशिवत्तज्जानामियथास्थितम् ॥ ययोदयययानाशतिनास्मिश्रीमतीस्थिता ॥ २३ ॥ भोगैरभुंकेसुप्यामिभुंके
 रिवसुदुरगेनानद्वय्यामिनकुप्यामितेनास्मिश्रीमतीस्थिता ॥ २४ ॥ एकैवाकाशासकारोकेवलद्वेदेपरमे॥ नरमेराजलीलासुतेनास्मिश्री
 मतीस्थिता ॥ २५ ॥ आत्मन्यवहितेषामित्यासनोपायानसद्यसु ॥ नभोगेपुनलज्जासुतेनाहश्रीमतीस्थिता ॥ २६ ॥ जगतांप्रभुरेवास्मि
 नार्काशिवन्मात्ररूपिणी ॥ इत्यात्मन्येवतुप्यामितेनाहश्रीमतीस्थिता ॥ २७ ॥ इदवाहमिदनाहसत्याचाहनचाप्यहम् ॥ सर्वमस्मिन्किंचि
 ध्वतेनाहश्रीमतीस्थिता ॥ २८ ॥ नसुखप्रयायेनार्थनार्थनेतरांस्थितिम् ॥ यथाप्राप्तेनद्वय्यामितेनाहश्रीमतीस्थिता ॥ २९ ॥

अहर्निशराशेप्यरिच्छिन्नार्थाकारात्सक्कायन्नार्काशिकाशिवसात्मकआकारोपस्थतयाविधपरभार्थेनार्काशिकाशिवकारषप्रलनशागतापाप्तधतीनेहेनेत्यर्थ ॥ १९ ॥
 उक्तमेवार्थेभ्यन्तरेण्युनराह ॥ इदमिति ॥ इदपरिच्छिन्नसर्वपरित्यज्यसर्वमपरिच्छिन्नमभ्यन्मयाअभिमतम् ॥ किन्तम् ॥ यत्तत्सत्यमथाधितनविद्यतेसमूर्तस्यद्वयप्रपच
 ठयप्रससत्यस्य ॥ तनेत्रिमात्रम् ॥ २१ ॥ नार्काशिकिकाशिवकारमितिस्वोक्तिभयन्तरेणव्यपयति ॥ यदिति ॥ यद्वस्तुउदयसगस्तभनतिकभ्येतिपयोदयद्यदितिशारादुरयमा
 नार्काशिवसिच्छिन्नयदेवषययानाराप्रप्यदराहस्यमानार्काशिवप्रधतितयथायेनकूटस्यभूमानदस्वभाषेनेस्थितजानार्थस्यर्थ ॥ २१ ॥ २२ ॥ उदयपदेनहार्दप्रलल
 स्यते ॥ २५ ॥ आसनोपायानादिरुरेहस्त्रिसप्यपूर्णात्मन्यवधितनामिननुभूण्यासम्मानदिरारातीरमानसभोगेपुनलज्जाप्रयुकलज्जासुता ॥ २६ ॥ २७ ॥ इददेहाविधास्तनुपगो
 प्यर्थाधिवानदयाआरोपितदराशुनाह ॥ २८ ॥ भावर्थाभिहाषार्थमितिशेष ॥ २९ ॥

वयस्याभिःसखीभूताभिः तनु कशीभूतोविदेषोरामश्रयथाभिस्तथाविधाभिः स्वपद्माभिःशाखट्टिभिःश्रवसहरमे ॥ अथवाशाखट्टिभिःकरणैस्तनुरत्नीभूतोविदेषोरामश्रयथासां
 तयाविधाभिर्दयस्याभिःसखीभिःसहरमे ॥ ३० ॥ अंगोहनाथइहजगतिअहनयनरदिमभिरन्धैर्वाइदिवैश्रितेनचयस्यथापितन्यकिचिददत्तमेव ॥ तेनेदियमतोरुश्येनविरहि
 ततुनकिचिन्निष्प्रचवस्तुअतःपरथाभिः ॥ यतोहेनोरितिवाणितरत्याअतर्वाहेश्रसम्यग्बाधितरूपपरथाभिः तेनहेतुनाचिरसततमुदितानपरमाभ्युदयश्रीमतीअस्तीत्यर्थः ॥ ३१ ॥
 ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तात्पर्यप्रकारोनिर्वाणप्रकरणे० एकोनशतीतमःसर्गः ॥ ७९ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ अज्ञेनराज्ञानद्वान्क्यस्यासंबद्धत्ववर्णनम् ॥ खंचरत्वादिसिद्धीना
 वीजिवायनिरूप्यते ॥ १ ॥ एवंवर्णितप्रकरणवशोभातिशयोनिमित्तानिवदतीम् ॥ १ ॥ बालाअप्रौढबुद्धिरसि ॥ परबोधानुकूलवाक्योच्चारणेअकुशलेतिधावन् ॥ २ ॥ अ

तनुविदेषरागाभिःप्रज्ञाभिःशाखट्टिभिः ॥ रमेसहवयस्याभिसेनाहंश्रीमतीस्थिता ॥ ३० ॥ पश्यामिपन्नयनरश्मिभिरिद्विवैवाचिते
 नचंहितदशनाकिचिदेव ॥ पश्यामितदिरहितुनाकिचिदंतःपश्यामिसम्यगितिनाथचिरोदयास्मि ॥ ३१ ॥ ॥ इत्यार्षेवा०वा०दे०मो
 क्षोपायेषुनि०पू०चूडालोपाख्यानेचूडालात्मलाभोनामैकोनशतीतमःसर्गः ॥ ७९ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एव
 मात्मनिविश्रान्तांवदतींतांवराननाम् ॥ अबुद्ध्यातद्विरामथैविहस्यावाचभूयति ॥ १ ॥ ॥ शिरिविध्वजउवाच ॥ ॥ असंबद्धप्रलापासि
 बालासिवरवर्णिनि ॥ रंमसेराजलीलाभीरमस्वावनिपात्मजे ॥ २ ॥ किंचित्स्वक्कानकिंचियोगतोप्रत्यक्षसंस्थितम् ॥ त्यक्तप्रत्यक्षसद्
 पःसकथं किलशोभते ॥ ३ ॥ भोतौरभुकैस्तुष्टोहमितिभोगान्जहातियः ॥ रुपेवासनश्रयादीन्सकथं किलशोभते ॥ ४ ॥ भोगाभोगोपरि
 त्यज्यवेश्मभतेतुयुः ॥ एकएवाखिलं त्यक्त्वासकथं किलशोभते ॥ ५ ॥ वसनाशनशय्यादीन्सर्वान्सत्यज्यधीरधीः ॥ यस्तिष्ठत्यात्मनै
 वैकःसकथं किलशोभते ॥ ६ ॥ नाहं देहान्यथाचाहंनकिंचित्सर्वमेवच ॥ एवंप्रलापोयस्यास्ति सकथं किलशोभते ॥ ७ ॥ यत्पश्यामिनप
 श्यामितपश्याम्यन्यदेवयत् ॥ प्रलापइत्यसन्न्यस्यसकथं किलशोभते ॥ ८ ॥

सबद्धप्रलापतामेवनाकिंचित्किंचित्दित्याद्युक्तदर्शयति ॥ किंचिदिति ॥ साकारस्वैवशोभाप्रसिद्धा यस्त्वाकारसामान्यत्वंकानिराकारतागतःसशून्यप्रायःकथशोभतेत्यर्थः
 ॥ ३ ॥ भोतौरभुकैस्तुष्ट्याभीतिपत्त्वयोक्तंदप्यसंबद्धमित्याह ॥ भोतौरिति ॥ रुपाकोधेनेव ॥ ४ ॥ एकैवाकारासंकारोकेवलंरुददयेरमेइतिपत्त्वयोक्तंदप्यसंगतमित्याह ॥ भो
 गाभोगेइति ॥ स्वयसाक्षाद्भोगोविबभूत्यादीनाभाभोजनमाभोगश्चेत्यनयोःसमाहारपरित्यज्यतस्ताधनंविस्वाथखिलंचत्यक्त्वायएकएवशून्येवेषिशाचवद्भवतेसकिलशोभते
 इतिकथसंगच्छतामित्यर्थः ॥ ५ ॥ धीरधीःअतिकोधादिविधैर्पभाजवलेनशतौष्णानुपादादिःभवातिसहमानइत्यर्थः ॥ ६ ॥ इदंचाहमिदंनानाहमितिद्युक्तंदप्यसंबद्धमित्याह ॥
 नाहंभिति ॥ ७ ॥ परथामित्यन्ययनरश्मिभिरिद्विवैव्यतेयदुक्तंस्तुस्तुरामसंगतमितिनैतेशोभाहेतवइत्युपसंहरति ॥ यदिति ॥ ८ ॥

॥ १ ॥ १० ॥ कट्टिमिनि ॥ नथेरिहृद्वेदीभ्यदतीभिनटिरित्यदिभ्योतेरिभाभ ॥ ११ ॥ अंगीतरामसरोधने ॥ १२ ॥ रोगभागमोदेषवत्सचारस्तद्विषयदच्छाबभूव ॥ ता
 दाशयाभ्यापवत्परिभार ॥ १३ ॥ १४ ॥ एकैवति ॥ अयादिस मापुजयायद्विषिदायनप्रयासकालेदतिगम्यते ॥ अन्धयातत्सराधीनायास्तस्याएकानमिरन्त्याययो
 गात् ॥ ऊष्णस्यपापवदनस्यधिरावसासिदनुकूलभूमभ्यादिरशनिरोधाप्यासम् ॥ १५ ॥ खेधरसिद्धिप्रयोजकक्रियाप्रसंगेनाय क्रियासामान्येनिमित्तज्ञासुराक्षिप
 मि ॥ परिभिमि ॥ परिरस्थापरजगत्प्रजगत्सत्कर्षस्यदयुक्तिक्रियातिव्यावितरयते विनाकपादिकारकस्यदकस्याप्युत्सर्षेररानात् ॥ नदीवसतिक्रियानाभ्यस्यदस्यकपनि
 व्यति विचरियारुशृष्टस्यार आयेष्टान्नाश्रयोनेवस्यथा द्वितीयेष्व्यायातःअदिरामकालानवस्यार्थेनकपयक्रियानाश्रोवस्तुनउत्पत्तिरनुभूयतेअनुभवपथमारोहतिद्व
 तस्माद्दालासिभुधासिचपलासिविलासिनि ॥ नानालापविलासेनक्रीडाभिर्क्रीडसुदरि ॥ १६ ॥ प्रविहस्यादहासेनशिखिष्यजडतिप्रि
 याम् ॥ मध्याद्देशातुमुत्थायनिर्जगामगानागृहम् ॥ १७ ॥ कष्टनात्मनिविश्रातोमहर्चासिनभुञ्जवान् ॥ राजतिखिब्याचूदालास्वध्यापा
 रपरभवत् ॥ १८ ॥ तदातथागतत्रायताहगाशययोऽयो ॥ ताभिर्पायिबलीलाभि कालोवहुतिथोचयौ ॥ १९ ॥ एकदानित्यवमा
 यानिरिच्छायाअपिसयम् ॥ चूदालापायभुवेच्छालीलयात्सगमागमे ॥ २० ॥ लग्नभागमसिद्धयर्मयसानुपकन्वका ॥ सर्वभागान
 नाहस्यसमागम्यचनिजनम् ॥ २१ ॥ एकैवकीर्तनिरतास्वासानावस्थितागिका ॥ ऊर्ध्वगन्नाणपवनधिराभ्यासवकारह ॥ २२ ॥ श्री
 रामउवाच ॥ ॥ यदिददृश्वतेकिचिज्जगत्स्यावरजगमम् ॥ स्पदभ्युर्तक्रियानास कयमित्यनुभूयते ॥ २३ ॥ कस्यस्यदविलासस्यधना
 भ्यासस्यभंवद ॥ ब्रह्मन्वगमनापेतकलयत्नैकशालिन ॥ २४ ॥ आत्मज्ञोवाप्यनात्मज्ञ सिद्धार्थलीलयाथवा ॥ कथससाधयत्येतय
 यातद्वदभेप्रभो ॥ २५ ॥ ॥ श्रीविसिपुउवाच ॥ ॥ त्रिविधसंभवत्यगसाध्यंवस्विहसर्वत ॥ उपदेयचहेयचतथोपेक्ष्यचराधव ॥ २६ ॥

२७ ॥ १६ ॥ एवभासिष्यपनुरच्छि ॥ कस्यति ॥ एतावत्सगमनादिसिद्धिजानकस्यसर्षविलासस्यकलनर्षवदत्यध ॥ २७ ॥ अनात्मस सिद्धार्थजानसोलीलया
 षाएतन्सिद्धिजानकपदनकपण्यसाधयनितरविषयेत्यध ॥ २८ ॥ भवेत्प्रयात्साभ्याननस्थादिकोशोपयदिकियात्सखरुपमाधिसिद्धयेकाकोपेक्षास्तार मनुत्थाकिनुकि
 पाशाप्यस्वरुस्य कलनिभ्यन्तयेद्विदलानिकारकालिनोरीयकनयाक्रियामधत्तये ॥ नयादिकदस्यसाप्यनाकारकणोसाधनताव्यप्यपरेदुशकपते ॥ तथाचसाप्यसा
 धनेप्रपदितभण्याक्रियानसाप्योपेक्षितसाधनेभ्यसाधनतरपेक्षतद्विनितस्योक्तिकमकूटस्यसाकारण्यमिनिद्विष्यानिरवकाशाएवस्यारोयेनबसिदजसत्प्रभ्यसमाधानानुभूत्स
 णिषाबुध्यसाधारोक्रियासाप्यधिभ्ययथापति ॥ विधिधिमिनि ॥ उपाराननुद्विषिषयीभूतबलुजयरोयपवनिविषय इतनुद्विषेपरेयनिद्विलिषय उपेक्षाबुद्धितस्यमुपे
 स्वतर्कासाधोप्यधि कपोपचारारोनेोपक्षयापननर्थ इतद्विलोकेष्यवृत्तारविनाद्वीपसाप्यम् ॥ २९ ॥

नेपुफलैरक्षय्यदर्शयति ॥ आत्मभूतमिति ॥ आत्मनः स्वस्थभूतमनुकूलम् ॥ एतयोर्द्वयोपादेययोर्मध्यमांतरालिकम् ॥ २० ॥ आङ्गानकरंसाक्षारपरयावासुखानुकूलम् ॥
 दुःखनिवारणसाधनस्यापि सुखानुकूलत्वादेव तत्साधनोपादानसिद्धेरिति भावः ॥ तद्विरुद्धसुखविधाति ॥ दुःखस्यापि स्वारथ्यसुखविधातित्वादेवेदं व्यत्यादििति भावः ॥ २१ ॥
 अथ एतसाध्यनेदाअज्ञानमेवेत्याह ॥ सन्मतेरिति ॥ २१ ॥ विदुपसूनायकत्वाभ्युगमेपिनकश्चिद्विषयत्वाशयेनाह ॥ केवलमिति ॥ २३ ॥ एकमेववस्तुएकस्यैवपुरुषस्यबोधरीग
 वैराग्यावस्थानेदेनैवासाधयतेइत्याशयेनाह ॥ इत्येति ॥ एवसिद्ध्यार्थलीलायाथवाइतिप्रश्नारथोरुपपत्तिमुक्ताकथसंसाध्यत्येतदित्यंशसमाधानाश्रावयति ॥ शृण्वित्यादि
 ना ॥ २४ ॥ तत्रसिद्धितारतम्येच्चिराचिरयत्नोपेक्षायाच्चनिमित्तान्याह ॥ देशेति ॥ २५ ॥ एपादेशरीनाचतुर्णामभ्ये श्रीरौलायुत्तमदेशादिचतुष्टयमूलभरीमंसिद्धिलाभायो
 गमत्रजपादिक्रियायाइतरदेशानुष्ठितक्रियापेक्षयाप्राध्याय्यस्योक्तोपस्यकल्पनाभवति ॥ फलोक्तार्थोपितदनुसार्येत्याह ॥ सिद्धादीति ॥ यतस्सिद्धादयः फलोक्तमभाअ
 ग्नामभूतंप्रयत्नेनउपादेयंचसाध्यते ॥ हेयंसंत्यज्येज्ञात्वाउपेक्ष्यंमध्यमेतयोः ॥ २० ॥ यथादाह्यादनकरमादेयंतच्चसन्मते ॥ तद्विरुद्धम
 नादेयमुपेक्ष्यंमध्यमंविदुः ॥ २१ ॥ सन्मतेर्विदुषोज्ञास्यसर्वमात्ममयंपदा ॥ त्रयएतेतदापक्षाःसंसंवतिनकेचन ॥ २२ ॥ केवलंसर्वमेवे
 दंकदाचिह्नोत्पातया ॥ उपेक्षापक्षनिक्षिप्तमालोकयतिवानवा ॥ २३ ॥ इत्योपेक्षात्मकेनाममूढस्यादेयतांगतम् ॥ हेयंस्फारविराग
 स्यशृणुसिद्धिकमःकथम् ॥ २४ ॥ देशकालक्रियाइव्यसाधनाःसर्वसिद्धयः ॥ जीवमाह्लादयंतोहवसंतइवभूतलम् ॥ २५ ॥ मध्येचतु
 षांमेवैषांक्रियाप्राधान्यकल्पना ॥ सिद्धादिसाधनेसाधोतन्मयास्तेयतःकमाः ॥ २६ ॥ गुटिकांजनरवङ्गादिक्रियाक्रमनिरूपणम् ॥ त
 त्रासतांचदोषोत्रविस्तारःप्रकृतार्थहा ॥ २७ ॥ रत्नौषधितपोमंत्राक्रियाक्रमनिरूपणम् ॥ आस्तामेवकिलैपोपिविस्तारःप्रकृतार्थहा
 ॥ २८ ॥ श्रीशैलेसिद्धदेशचमेवादीवानिवासातः ॥ सिद्धिरित्यपिविस्तारःकृतार्थप्रकृतार्थहा ॥ २९ ॥

पितृभयास्तादृशक्रियोक्तार्थानुसारिणइत्यर्थः ॥ २६ ॥ अस्तेवकिततस्तत्राह ॥ गुटिकेति ॥ तत्रत्यगमनादिसाधनानिसिद्धगुटिकासिद्धांजनसिद्धत्वइसिद्धपादुकादीन्यपि
 उद्गमरतत्रयोगीकरथादिविस्तृतबहुपथप्रसिद्धानिसंति ॥ कथंसासाध्यत्येतथायावद्धमेपभोइतित्वदीपप्रशस्ततत्क्रियाक्रमनिरूपणकर्तव्यमितिचेदभिप्रायस्तस्यैविस्तृतो
 तयातदसंभवात्तद्विस्तारकार्यः ॥ तेनतत्रनासुसिद्धिपुविषयेअसनामजिज्ञासुनाभतस्वविदांचत्वदतिरिक्तश्रोतुणादैवादाभिलाषोदयेतवैवप्रवटस्यामहाद्व्योषःस्यात्तवापिसिवि
 स्तारःप्रकृतस्यात्मतत्रअथवर्णास्यविप्ररूपत्वाद्दिव्यातकरइतिनतन्विरूपणमत्रोचितमित्यर्थः ॥ २७ ॥ एषन्यार्थमणिमत्रादिसाध्यसिद्धिकमनिरूपणेश्रीशैलादिसिद्धदेशानि
 वाससाध्यसिद्धिकमनिरूपणचयोज्यइत्याह ॥ रत्नेतिद्वान्ध्याम ॥ २८ ॥ हेकृतार्थानिप्रसवोधनतासासिद्धीनात्सादृशदृष्ट्यानुच्छेनेतिथोतनार्थम् ॥ २९ ॥

तद्विषयभाष्यस्य चरितरास्य विषयशोभाभूतिपस्तुभ्रमनाशार्थोपयोम्यानुपगिकरत्नगोविन्दिसिद्धिसाधनसंघर्षानकपासंबद्धमवितारप्राणायामकमभाष्ययति ॥ तस्मा
 त्ति ॥ १० ॥ प्रप्राप्यपनिपममृतिघनद्वजप्रशानेनसिष्यः ॥ अतस्थान्ति ॥ साध्यार्दानरासाधनाध्याभवासनास्तुक्कास्थानकानिसिद्धाभासगानिआदिपवात्मका
 योशोराधननिभ्रतनानाष्टावसंभरणमित्यादियोगशास्त्रोक्तक्रियाकमपरिपु ॥ ११ ॥ तमेवक्रियाकममयस्यप्रपद्यति ॥ भोजनेति ॥ साधुसम्यग्योगशास्त्रार्थस्यभा
 वनादपराशरितनात्र ॥ १२ ॥ १२ ॥ सागरेवनेआदानेपूरकनिर्देशेकमेकेश्वरुरामभ्यर्त्तेपुतज्जस्ययोगिन मनुत्वाद्याणस्वामिससपनेर्त्तिकस्यपुसभभोर्भुत्यादवअ
 वितलाभ्याणाधिपेयनास्वाधीनार्थान्तस्य ॥ १४ ॥ प्राणानस्वाधीनत्वेतत्तद्वृत्तिनामपिस्वाधीनतासिद्धतीत्याह ॥ राज्येति ॥ सर्वस्वाधिकारिण ॥ १५ ॥ इदानी

तस्माद्विद्विव्यजकथाप्रसंगपतितानिमगाम् ॥ प्राणादिपवनाभ्यासक्रियांसिद्धिफलश्रुणु ॥ ३० ॥ अतस्थान्तिविलास्यकासाध्या
 र्थतरवानना ॥ गुडादिदारसंकोचान्स्थानकादिक्रियाकमे ॥ ३१ ॥ भोजनासनशुद्ध्याचसाधुशाशायभावनान् ॥ स्वाकारान्भुजना
 सनात्सर्वस्यागान्मुखवासनान् ॥ ३२ ॥ प्राणायामपनाभ्यासाशामकालेनकेनचित् ॥ कोपलोभादिसंस्थानाद्गोत्यागाच्चसुभवत् ॥ ३३ ॥
 त्यागादाननिरोधंपुश्यातितिविधेयताम् ॥ प्राणाभ्युत्पत्तज्जस्यपुंसोभृत्याद्वारखिला ॥ ३४ ॥ राज्यादिभोक्षपथीता समस्ताएवस
 पद् ॥ देहानिलविधेयत्वासाध्यासर्वस्वराषव ॥ ३५ ॥ परिमदलितकारामर्मस्थानंसमाश्रिता ॥ अत्रवेष्टनिकानामनादीनादीश
 ताश्रिता ॥ ३६ ॥ र्वाणाभावत्सदृशीसलिलावत्तसन्निभा ॥ लिप्यार्थोकारसस्थानाकुहलावत्संस्थिता ॥ ३७ ॥ देवासुरमनुष्येषु
 गनत्रयगादिषु ॥ कंटगादिव्यजजातेषुसर्वेषुप्राणिपुदिता ॥ ३८ ॥

सवसिद्धानिद्विधेयत्तमुक्तमुपपत्तयिषुसर्वेहपयतदासमन्तिषद्वक्तरात्मनधानभाहीशानाश्रितोमूलाधारदारभ्यआह्वयसमयुक्केष्वनुपविरयनिर्गतामूलाधारेसाध
 यिषत्तपश्चरनात् सुमकुशलीनिरास्तिनाभिदुषुधादाहर्षाप्ययति ॥ यीमद्वलिनाकारेत्यादिना ॥ परित्मवतनशास्त्राभि परिषदितत्वास्परिमदलितनाकाराअनपुर्वाभाषाभपिना
 हीभिर्षटनशासवेष्टनिकानाम् ॥ ३६ ॥ नोमूलाधारेस्वातगतकुहलितनीसस्थानानुक्तन्येनभणयति ॥ वीथेति ॥ वीणावद्वस्थापमूलमगोमसिद्धोरेस्तास्सकस्तभीमूलपरिषसन
 द्य सट्टिपरिषसनद्वेषाभाष्यआहतस्तत्तद्वरी ॥ लिप्यालेखनेनपरदशनिनु ईकारस्याधमर्षीकारस्तस्यस्थानमिषसस्थानेयस्था ॥ द्रविडाक्षरेषुर्षाधिभिश्चनगराक्षरेऽन्तर
 परिषवगतस्यस्थानेऽल्पनिस्यर्ष ॥ अर्धेनपुसकभित्तेकोरेरितासमास ॥ ओमाद्यान्तेतिपरद्वयम् ॥ ३७ ॥ इत्यन्तनुप्ययेर्षान्नुसर्वेषाप्सिषरीरेष्वित्याह ॥ इवेति ॥ ३८ ॥

शतिनातं शीतान् । तन्निवारणाय दृढमंडलं त्रिधा भव ॥ तथा विषस्य सुप्तस्य भोगैर्द्रस्य भोगः कायस्तद्वद्धं मंडलं यथा ॥ सितानुषा ॥ कस्याग्निना विगलना अंतर्बलया काररे
स्वास्फुटितेनेदुना तुल्यवद्धं कुडलीवलया कृत्तियथा ॥ अथवा कल्पते जरणसमर्थो भवतीति कल्पो मिजादराग्निसेन विगलनयोर्माध्रयोगशास्त्रमसिद्धं अथः स एव विलीयमूलधा
रेण हृत्तौ पनी भूपत ब्रह्मकुडला कतिस्तद्विस्थितेस्तु येषाम् ॥ ३९ ॥ ऊरुदेतन ऊरुमूलसधिर्गुदक्षणा योऽप्येतत आरभ्य भूमध्यपर्यंतं यानि रं प्राणिना निस्पृशंतीति प्वनूस्सूना मनोद
न्तिभिरतश्च चलावद्विश्वपवमानेन प्राणादिनासस्पदा ॥ ४० ॥ तस्यामूर्त्तेन साद्धं चिक्वलयकारा कुडलिनीसंज्ञा चिक्वत्किदशंयति ॥ तस्यादिति ॥ तस्मिन्मूलाधारवीणासुलेदु
लक्षेणानवनेव लसती परमसूक्ष्मापराख्या सर्वशब्दमूलभूता गतिशब्दब्रह्मात्मिका स्फूर्तिं सैव प्राणसगान्धाभित्दयककदंशेषु तरोत्तरं त्व्यकतरा परपथनीमध्यमा वैखरीत्यादिभवा
नृभजतेदिति ॥ तथाचोक्तमत्रशास्त्रे ॥ नैतन्म्यसंभूतानां शब्दब्रह्मेति यद्वदु ॥ तथाप्यकुडलीरूपप्राणिनादेहमध्यगम् ॥ वर्णात्मना विभीषनिगथापथादिभेदइति ॥ सावेनाप्यु
क्तम् ॥ यासां भिन्नानुरूपसदनादुच्चरती विषट्टि वर्णानि भ्रमकटकरणैः प्राणसगात्ससूते ॥ तापथ्यती प्रथममुदितामध्यमवृद्धिसंस्थाना च चक्रेकरणविशदावैखरीचक्रमपद्येइति ॥ ४१ ॥

शीतार्त्सुप्तभोगेन्द्रभोगवद्धमंडला ॥ सितकल्याभिविगतदिंदुवद्धकुडली ॥ ३९ ॥ ऊरोर्भूमध्यरं प्राणिस्पृशंती वत्तिचंचला ॥ अना
रंतचसस्पदापवमानेतिष्ठति ॥ ४० ॥ तस्यास्त्वभ्यंतरे तस्मिन्कदलीकोशकोमले ॥ यापराशक्तिः स्फुरति वर्णिणावेगलसद्गतिः ॥ ४१ ॥
साचोकाकुडलीनासाकुडलाकारवाहिनी ॥ प्राणिनां परमाशक्तिः सर्वशक्तिजवप्रदा ॥ ४२ ॥ अनिशंतिः भ्रसद्गूपा रुषितेव भुजंगर्भी ॥
संस्थितो ध्वीश्रुतमुखीस्पंदनाहेतुतांगता ॥ ४३ ॥ यदा प्राणानिलोयाति हृदि कुडलिनीपदम् ॥ तदासंविदुदत्स्यतर्भूततन्मात्रवीजभूः
॥ ४४ ॥ यथा कुडलिनितेहेस्फुरत्यज्जइवालिनी ॥ तथासांविदुदत्स्यतर्भूदस्पर्शवंशोदया ॥ ४५ ॥ स्पर्शनं महदुना न्या न्यालिनिगकतत्रयंत्रयोः ॥

यथासंविदुदत्सुच्चैस्तथा कुडलिनीजवात् ॥ ४६ ॥

सर्वसाधारणदिशुद्ध्यादिशक्तिनामपिसत्तास्फूर्तिप्रवृत्तिनिर्वाहकत्वाज्जवप्रदा ॥ ४२ ॥ सप्रकथप्राणशक्तिजं वप्रदातदाह ॥ अनिशंति ॥ सैवस्वमुखात्प्राणभूर्ध्वीक्षपतिअ
पानचाधश्चाकर्षति स्थितिशक्तिः भ्रसद्गूरेत्यर्थः ॥ ४३ ॥ कथवृद्धिशक्तिजवप्रदातदाह ॥ यदेति ॥ यदाहृदिस्थितः प्राणः कुडलिभ्या आकटः सत्रअपानदृया कुडलिनीपदया
तितदाभूततन्मात्राण्यपवाकृतभूतान्येववीजमुपादानं तस्य तथा विधे अतः कारणे भवतीति भूर्ध्वीक्षसंविदस्त्वसिक्कल्याभ्यवसायाभिमानरागादिवत्सिभेदेतररुदेतीत्यर्थः ॥ ४४ ॥
कथंचेद्विद्यशक्तिजवप्रदातदाह ॥ यथेति ॥ एवप्राणवृद्धोराहितज्ञानक्रियास्वशक्तिः कुंडलिनीदेहेहृदु स्पर्शाविषयसन्निकर्षोपातेषाचक्षुरादीनां वंशोदयासतीदेहेयथापया
यादशाभोजकादृष्टदृशसामर्थीवैक्येण स्फुरति तथातत्सदिद्विद्यैरथविशेषस्फूर्तिरत्कलभोगादिलक्षणासंविदुदेतीत्यर्थः ॥ ४५ ॥ कथमहृदस्पर्शवंशानुगतदाह ॥ स्पर्श
नमिति ॥ कुडलिनीजवात्तथा स्फुरति यथा मृदुना चक्षुरादिना विषयस्पर्शनप्रथममुदेति ॥ तथा च्चनप्रयंत्रं कार्यकरणसधातयुनक्ति यत्र यः प्रभाततस्य हत्तद्वारावह्निर्भगंतस्य
वासविषयेण सह अन्योन्याभ्यां लिगानभन्यालिका ॥ भावेणुक्त् ॥ वत्तव्यामिप्रयुक्ता व्यामिरुदेति ॥ तथाच यथा विषयावरणभगउच्चैः स्फुटनरासंविद्धदादिप्रथा उदेति
तथा तेनेतन्नकारेणेत्यर्थः ॥ ४६ ॥

तत्रभूलाधारस्यापानुबन्धित्वाभ्यस्तुताद्विपवनेनाब्धोद्धारमित्यशरयेनाह ॥ तस्याभिति ॥ उत्सपतेप्रतापते ॥ विलीयतेसुकुचते ॥ ४७ ॥ कथमुत्सपतेविलीयतेवतदाह ॥
 नित्यमिति ॥ धाणाननाकाञ्चयतोसुकनपाश्रयानानानात्पथप्रवेशोभ्युत्पन्नताया ॥ उक्तमुत्सपराति ॥ सेति ॥ सामान्यसाधारणी ॥ समानरात्यान्नावेत्यार्थेवाप्यजिक्वापि
 इतलद्वितस्यप्रियलोप ॥ ४८ ॥ अथरिच्छिन्नापाश्रितापूर्तापारेभाषीमूलपरिच्छिन्नकुहलिन्याभ्यत्याराद्बुद्धव कथमिदमर्थेवतिराम पृच्छति ॥ आकभ्याविति ॥ आक
 प्यावित्कालत ॥ सर्वनिषलुगभापरिच्छिन्न ॥ श्यक्तपरिच्छेदाभाबस्यापिबलुकृतपरिच्छेदाभावेत्तभाबद्व्यसारायेनोभ्यपारेवोपादानम् ॥ ४९ ॥ षसिष्ठस्तुतर्हिकाल
 कवपरिच्छेदाभाबोपितवतभूतपुनरित्युत्पन्नादानप्यपु यद्विस्सटीकनपापतस्यपुन्यपादानतर्हिदेशकृतपरिच्छेदाभाबोपितत्वगतमितिश्रितयानुवाकव्याजेनदर्शयन्तिराका
 षयानिद्विपयाभाभ्यितास्वाकारणघटाशिनोश्रतयाभाभ्यक्तमर्धतदासविदुरेस्तभूतन्माध्वजीकभूरित्युकार्थवैस्तराद्विपरिप्यन्त्यूलसङ्गवेहदयाकारपरिणतभूतसा
 तस्यासमन्तासपदानाब्धोद्वेदयकोशगा ॥ उत्सपतेविलीयतेमहाणांवेइवापगा ॥ ५० ॥ नित्यपातोत्सुकतयाप्रवेशोन्मुखयातया ॥
 सासवसविदायीजत्येकासामान्युदाहता ॥ ५१ ॥ श्रीरामउवाच ॥ आकल्यादनवच्छिन्नाचित्सवित्सर्वमस्तिहि ॥ तस्मात्कुह
 लीनाकोशात्केनार्थोर्नोदयस्तुट ॥ ५२ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ सर्वानसर्वदासर्वचित्सवित्प्रदितेनय ॥ किन्त्वस्याभूततन्मान्त्रवशाद्
 भ्युदयकचित् ॥ ५३ ॥ सर्वत्रविद्यमानानामिदेहेषुतरलायते ॥ सर्वगोप्यातपसौरोभित्यादीवैविविजृभते ॥ ५४ ॥ क्वचिन्नष्टंक्वचित्स्पष्टंक्व
 चिदुन्ध्यन्नतगतम् ॥ वस्तुवस्तुनिदृष्टतत्सद्भावविविजृभितम् ॥ ५५ ॥ एतद्द्वयक्रमेणाहृष्टणुवक्ष्यामिनेनय ॥ देहेस्वंचयथोदतिभ्रश
 सविन्मयक्रम ॥ ५६ ॥ चतनाचैतनभूतजातव्योमतयाखिलम् ॥ सर्वचित्त्वात्रसन्मान्त्रधून्यमान्त्रयथानम ॥ ५७ ॥

ऐशैवधिवोविशेषाभिप्यक्तिरत्याह ॥ सवन्नेत्याहिति ॥ ५० ॥ मनुशैकृतपरिच्छेदाभाबेसवित्सर्वधमासेतेत्यशक्त्योपाधिवशाद्भवत्तस्यास्तुट्टीभाबइतिसदृशतभाचटे ॥
 सर्वमेति ॥ तत्रात्पानुबुद्धीश्रवच्छेदनविश्वानाम्यादिगुणिकल्पधवशाद्बहुलीभूताकालस्यकथदुद्विचाषन्यास्त्वलीभावेनतीयर्थ ॥ तत्रोपाधिवकनबहुलीभावेनस्फटीभावे
 दृशतमाह ॥ सधमइति ॥ ५१ ॥ तत्राप्युपाधिमात्तित्यनारमन्वेनासिधसिभ्यक्तिनारमन्मत्त्याह ॥ क्वचिदिति ॥ यच्छिच्छाद्विषस्तुनिनिच्चिद्वस्तुद्विषस्तुद्विषस्तुद्विषस्तुद्विषस्तु
 धारित्यशैल्यमिधमदमरानगतम् ॥ ऐशमनुप्यादिलिगनुत्सयमभिप्यक्तम् ॥ इशादिर्लोपूच्छेदाच्छन्नावाहि संवेदनविषकाशभगानादृष्टम् ॥ चिदंशाभवनसन्तारोतरत्तम्यभि
 स्याह ॥ तदिति ॥ तेषामिधियोपाधीनासधानुभवसिद्धे सद्भावेरेषलौकिकसर्वधविजृभितमनमिभूतमित्यर्थ ॥ ५२ ॥ उक्तमेवाभिप्यक्तिनारमन्मकमावासागसमानोर्निकुपयिगु
 पतिजानीत ॥ एतदिति ॥ स्वेमनुप्यारिरहवास्यस्तुत्यावतारिदेहेयथापादाशरतगतमित्यन ॥ ५३ ॥ तदुपोहतेनसुक्ष्मसूत्रज्ञानाभ्यासप्रपचनायसवाधिवानसच्चिदेकरससर्वमप
 चतद्व्यप्यस्यवास्यन्मर्षादीनिर्दयति ॥ चतनेति ॥ तत्रोपेनोपापदसम पिभुसङ्गमच्च ॥ ५४ ॥

तस्मिन्लक्षैवस्थितेभायाकल्पितकेशेआकारादिसम्भूतानाकभादभ्यासात्तदेवभूतमात्रात्कृपकस्थितमित्याह ॥ तद्वानि ॥ ५५ ॥ तदन्तन्मात्रपचकप्रणामनावुद्धिजन
 द्विपकमद्विपमित्तिपचधागतीतिशरीरमतिवचनयाप्राविश्यदीपादीपरातमिवसंपन्नस्तस्यसदिवदमतभूतानाम्नादीधिकाराद्याद्विपदाजापदायवस्याभेदाश्रयमित्यस्यापिचिद्वि
 लर्जावभावमित्यावह ॥ लक्षसेलक्षयसि ॥ छादसउपग्रहव्यत्यय ॥ ५६ ॥ कानिचिद्विगाराभपरिश्रितानिपचकानिजीवस्यदेवमनप्यायाकारवासनानुसारिसकल्पलव
 रूपिणालसत्ताभावकेजीवपचकारणद्वारात्स्थूलदेहत्वजनि ॥ ५७ ॥ देहप्रकरणाद्वेमादित्वधसूरादिस्यावराशरीरताम ॥ अथवतिर्वागादित्वमित्यादिपदाटवस्थावरदहपरि
 यह ॥ हेमादित्वमित्यनेनस्यपरंजतत्वपरोपलक्षितब्रह्माहत्वतद्वर्गतभुवनदिशोभ्यतचित्त्वर्थ ॥ ५८ ॥ अस्वेवकिन्ततसमाह ॥ एवहीति ॥ स्थितसिद्धम् ॥ तस्यधिष्ठानचैत
 न्यसर्वशास्तीतिघटाद्यपिचेतनकनस्यात्तमाह ॥ चिद्विनि ॥ ५९ ॥ पचकवशाच्चैतन्यानिष्यजकप्रणारापिपचकवदितिगिहेहमाथान्यादेवमनुष्यदेहादीमुत्पद्याचैतनाभि
 तद्विचिन्मात्रसन्मात्रमविकारंस्वनामयम् ॥ क्वचित्स्थितसंसिद्धवभूततन्मात्रपंचकम् ॥ ५५ ॥ तत्पंचधागतद्वित्वलक्षसुत्वस्वसंसिद्धम्
 अंतर्भूतविकारादिदीपादीपशतंपथा ॥ ५६ ॥ स्वसत्तामात्रकणैवसंकल्पलवसपिणा ॥ पंचकानिद्रजंतोहृद्देहत्वंतानिकानिचित् ॥ ५७ ॥
 कानिचिन्निर्गणदित्वहेमादित्वंचकानिचिन् ॥ कानिचिद्देशतादित्वंब्रह्मादित्वंचकानिचित् ॥ ५८ ॥ एवंहिपंचकस्पदमात्रंजगद्वि
 स्थितम् ॥ चित्संसिद्धवचसर्ववविद्यतरुनंदन ॥ ५९ ॥ कवलपंचकवशाद्देहादींचैतनाभिधा ॥ जडसंदाभिधाकापिस्थावरादीजडाभि
 धा ॥ ६० ॥ यथास्तब्धःस्थितोवाचिरिवस्यलमिवास्थितः ॥ पंचकपुनयंतच्चिह्नालरूपाजडान्विता ॥ ६१ ॥ इतःसौम्यइतोलाःकिम
 दिवरतिनोयथा ॥ विकल्पदौतथैवैतत्पंचकहिजडाजडम् ॥ ६२ ॥ दहादिपंचकंजीवःसुंदःशालादिकंजडम् ॥ स्वावराद्यनितस्मंदिस्र
 भाववशतोपय ॥ ६३ ॥

धा ॥ कापिनिर्द्युल्लिगस्थूलदेहयोसमप्राधान्याज्जहस्पदाभिधाजहचैतनाभिधा ॥ स्वावरादीनांलग्नस्थानसेवेनमाचत्वेनवहिनैश्चेतनत्याविभावनाज्जहाभिधाप्रसिद्धे
 ल्यदी ॥ ६० ॥ निष्पञ्चिक्तयत्नरतभ्यनस्थित्यवट्टानमाह ॥ यथेति ॥ यथादिवावितर्तानयूनसमुद्रसायशिशोरपवनसपद्विलानटेकमाहर्तानावागस्तब्धोभिष्यलस्थित
 समद्रवप्रदेशवाचिरिवचल ईपद्धनप्रदेशेईपच्छल अत्यतपुनप्रदेशेस्थलमिवाचलश्चस्थितस्तथैवपञ्चिन्तरिर्कृत्थावरदेहदेहपुनचकेपुलेटिरूपाईपह्योलअत्यतजाड्या
 चित्ताचस्थितेत्यर्थ ॥ ६१ ॥ यथाकचिद्धर्माभावनेलाललाभावेपिनस्यनात्विबलव्याधानस्तथास्थावरादिभावेपिनचिद्रूपताक्षानिरित्याह ॥ इतदिति ॥ नोडनिकाक ॥ किमदिवरि
 त्वियपदेशोनभावतिर्कतुभावत्येवयथातथैवैतसुरनरतिर्दिवकल्यादींचैतन्यमक्षरमित्यर्थः ॥ अथवापजडाजडविकल्पाव्यस्तपंचकधर्मपुनचिद्धर्मस्तस्यानिर्धर्मकल्यादि
 त्याशयेनाह ॥ पचकहीति ॥ ६२ ॥ पचकेत्यभाववशतद्देहापवहवोविकल्पाहटादित्याह ॥ देहादीनि ॥ देहायाकारपरिणतपचकप्रणायारणाधीनस्यदेचेतन्याभ्याजीव
 श्चेतनस्तथाप्यजकस्पदरोलादेकजडेव ॥ स्वावरादिशरीरानुसासिनित्याधीनस्यदिअनश्चेतनमित्यादिव्यवस्थितविकल्पात्स्यभाववशतोहटादित्यर्थः ॥ ६३ ॥

ननु स्वात्मनाभार साभार सकयविरुद्धविक्रमस्वामिक स्मात् विरोधोद्विपरसापेक स्वोभावस्त्वनभ्यापेभ्य मद्वितीयोभाव स्वभावलयाप्यर्त्तस्वमाप्रसापेक्षोनरसापेक्ष
नितिकथयसापक्षस्यविक्रमस्वस्वद्वयनिमित्ततास्यादिति यत्पर्यनुज्यतातेह्यत्यथास्वभावविहायवाध-यनुयोनभ्या तापृष्टद्विचिआहाराशब्दरूपा ॥ स्वापुनठकनार्थ
सार्थप्यारलपस्यैश्वर्यताद्वैरुद्धगमयत ॥ ७४३॥ ताप्याद्विधयपरार्द्धिमाप्रयार्द्धिभिर्नपरार्थाक्रमवर्तिपद्वन्तिपृष्ठप्रकारैश्वर्यसर्वथापरिदृश्यतइत्यर्थ ॥ स्वभावाद्विलियक्ये
कवलयवर्ध ॥ १४ ॥ अथवाताम येनपयनुयोरभ्यातस्यावासानक-त्येतिविकल्पवत्यशकार्यानुभादित्यनतसत्पार्थानत्वान् ॥ किंतुगृहीतवासनाराननत्तद्विरुद्धविकल्पभावेन
विकारवर्णालिगालनोपपत्तानांस्थिरपदपयनुयोजनयोभ्यादित्याह ॥ यद्वीरति ॥ तानिरविकल्पन विरोधमाशोच्येश्चदितिभाष ॥ १५ ॥ अथवातातामप्यपरार्थ पूष
पृष्टविरुद्धविकल्पसदस्वभासनानुमात्र्यात् अतन्नाशनविरुद्धविकल्पकल्पनामूलमन्विच्यपनारुसाधिसमित्तनशब्दविरुद्धविकल्पसहस्रेपनारुविषयलविशिक्षमावासानापृषपयनु
वाच पयनुयोन्या स्वभावाद्भवुनठन॥ गतोप्याद्विभाष्यादिविकेतिपरिदृश्यते ॥ १४ ॥ गृहीतवासनोशांनोपुष्टाभावविकारिणा
म् ॥ स्थितय पचरानाद्विद्योज्या पयनुयोजने ॥ १५ ॥ वासनास्त्वियपर्यंकाइतोनुमितश्रता ॥ पुसानाज्ञानशक्यतेसुखपयनुयोजि
तुम् ॥ १६ ॥ अशुभवाशुभंवापितेनपयनुयोज्यते ॥ प्रनुद्धवासनचान्यत्यचकसुखवामनम् ॥ १७ ॥ यत्रपर्यनुयोगस्यफलमनुपुष
त ॥ तत्रतसप्रयुंजतानाकाराभुमिधि क्षिपत् ॥ १८ ॥ वृणाप्रनिष्टामेवापा-पचरानाहिराशय ॥ विवेकनिष्ठा क्रीटाद्याएतेस्यावरजग
ना ॥ १९ ॥ प्रसुभवासना क्वचिप्यथास्यावरजातय ॥ प्रनुद्धवासना क्वचिप्यथानरसुरादय ॥ २० ॥ सवासनाविला क्वचिपयैतियं
गादय ॥ प्रक्षिप्तवासना क्वचिपर्येनोक्षगामिन ॥ २१ ॥ अपस्वास्त्वेवसवित्सुमनामुद्धादिका ठना ॥ इक्षपादादिसयुक्तं संज्ञा प
चपरशिक्षि ॥ २२ ॥

पानिजगुराक्यनससाधारयइत्याह ॥ वासनान्दति ॥ १६ ॥ पुसाभयुमेतिपदकस्यापरार्द्धिभाषेयुभेधाराभाषेभाषयुद्धवासनंमुमवासनंचनचकतितति ॥ नेनवासनैवतद्वै
रुपयनुयोजयतइत्यर्थ ॥ १७ ॥ किंचवासनपर्यनुयोरमस्ततसस्योपायेयवन्नकत्वेनसकलता स्वभावाद्विपयनुयोगस्यनार्कित्त्विकलमस्तीत्याह ॥ यमति ॥ १८ ॥ अतए
धवासानापुष्टात्मताभाष्यवाया स्वपरायोपिरुग्नापयस्सनिष्ठमनिष्ठानुच्छेदायोपेतिरुग्नापनिष्ठा-मयच्येतिविकेकनिष्ठारेवार्थभोगशादित्वात्किंटायाददनुच्छेदरा-स्य
यतइत्याह ॥ यथायति ॥ १९ ॥ अतएववासानास्वापयवोधतारतभ्यादेवपक्षेकपुस्थावार्द्धिविच्यमित्युद्धात्वत्परायमि ॥ प्रयुमितिद्वान्भ्याम् ॥ २० ॥ वासनानिप्रापितेना
स्यच्छेदश्चेत्तदवर्द्धिना सवासाप्रापित्वा ॥ पक्षिप्रवासानास्वकमवासना ॥ २१ ॥ वासनोक्तेष्वप्यदेवदेवनराद्विपक्षकारिराकाराभूमिगमनादिविच्यप्रप्यवहाशेभइत्तपारा
रिल्लकल्पिनकर्म-दयसयने-ईदनेराद्विपक्षकाराभि स्वसुखासुखचित्सेवनराद्विपयप्यवहाशेविषयतामनामुद्धाहकार-विसवसु-भ्या-धमाप्यरसनस्यरार्द्धिकात्तनार्द्धिकाणह
पा-संधा संकरा-कनाभारपुषता-म्प्रियाणिद्विप्रस्वभावाद्दरपतइतिभाष ॥ २२ ॥

निर्दिशतः पश्चादिति सुचत्वारः पादाः ॥ १ ॥ १ ॥ आद्यतमं पञ्चलैर्द्विकारिभिर्जडैश्च ॥ अधिष्ठानसदृशेषु अचलैरजडैश्च ॥ ७ ॥ १ ॥ एवं पञ्चकारव्यतिरिक्तानि तानुपवर्णय-
 याथा अवयवादिस्केता कल्पिता इत्यर्थः ॥ ७ ॥ १ ॥ आद्यतमं पञ्चलैर्द्विकारिभिर्जडैश्च ॥ अधिष्ठानसदृशेषु अचलैरजडैश्च ॥ ७ ॥ १ ॥ एवं पञ्चकारव्यतिरिक्तानि तानुपवर्णय-
 तेव्यक्तमस्य चित्तकर्मापासनसमुच्चानुष्ठानफलसम्यहभावशामस्य कश्चिदेकः सकल्पपरमाणुरस्य सासनभोदक्षस्य बीजमित्याह ॥ एवमिति ॥ समाधिगोचरत्वादिभि-
 र्ध्यामः सकल्पान्भिसकल्पलक्षणाः परमाणु सर्गलक्षणानां कारदक्षणाणां जीतेषु च सर्गाकारदक्षेणुदभानि पञ्चकानीत्यहो मायेत्यर्थः ॥ ७ ॥ १ ॥ सर्गाणामाकारदक्षत्वपटुक्तत

तिर्यगादिभिरप्यन्यैरन्याः संज्ञाः प्रकल्पिताः ॥ स्थावरादिभिरप्यन्यैरन्याः संविदः कृताः ॥ ७ ३ ॥ इति साधोत्पुंरतीमेचिन्नाः पञ्चकरा-
 शयः ॥ रूपैराद्यंतमध्ये पुचलाचलजडाजडैः ॥ ७ ४ ॥ एवमेकोभिसंकल्पः परमाणुर्भाषते ॥ बीजमाकारदक्षणाणां सर्गाणां तेष्विमा-
 नितु ॥ ७ ५ ॥ इद्रियाणि च पुष्पादिविषयामोदवर्तिह ॥ इच्छाभ्रमर्योरजंत्यो मंजयश्च लक्रियाः ॥ ७ ६ ॥ लोकांतराणि स्वच्छानि गु-
 ल्नामूलसमेतवः ॥ पृष्ठवर्णालजलदालतालोलादिशोदश ॥ ७ ७ ॥ वर्तमानानि भूतानि भविष्यंति च यानितत् ॥ जयंति तान्यसंख्यानि
 फलानिरयुतंदन ॥ ७ ८ ॥ पंचबीजास्तपते हिरामपंचकपादपाः ॥ स्वयंस्वभावाज्जाप्यंते स्वयंनश्र्यंतिकालतः ॥ ७ ९ ॥ स्वयंनानात्वमायां
 त्तिचिरं जाड्यास्फुरंति च ॥ स्वविकाराश्रमं यांति तरंगाद्भववारीधौ ॥ ८ ॥ इतो यांति समुत्सेधमितो यांति शमं स्वयम् ॥ एते जाड्यवि-
 वेकाभ्यां तरंगाद्भवतो यधौ ॥ ८ १ ॥ यो विवेकवशमालयंगतारामपंचकविलासराशयः ॥ तेन भूयद्ग्रह्यांति स्थितिप्रभ्रमंति जगतीत-
 रे मुहुः ॥ ८ २ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मोक्षोपायेषु निर्वाण ० पू० चू० पंचकविलासो नामाशीतितमः सर्गः ॥ ८ ० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

स्तुप्यतदा मोदादिकल्पनयोपपादयति ॥ इद्रियाणिस्यादिना ॥ आदिपदादिद्रियावयवेषु पुष्पावयवतायधोचिंतयोज्या ॥ विषयलक्षणे व्याभोदेषु वर्तमानशीलं तन्प्रधानमिति याव-
 त् ॥ चक्षुराणां कर्माद्रियाणां क्रियाः ॥ ७ ६ ॥ स्वच्छानि स्वर्गादिलोकानां गुणानि ॥ विषयः ॥ समेतेषु भेदसहितः सर्ववर्तमानमूलम् ॥ ७ ७ ॥ भूतानि चतुर्दिवशरीराणि ॥ न त-
 स्यदक्षस्य ॥ ७ ८ ॥ स्वभावस्य विवेकशून्यादात्मनः ॥ ७ ९ ॥ स्वस्माद्विवेकाविवेकदृष्ट्यादृष्टाः ॥ ८ ० ॥ श्लोकद्वयोक्तमेव सप्तसाह ॥ इत इति ॥ इतः परादृष्टः ॥ इतः प्र-
 त्यगादृष्टः ॥ ८ १ ॥ हेरामये पञ्चकविलासराशयः आलयनिर्वासनशापर्यन्तविवेकवशात्तातोद्ग्रहसंसारभूयो जन्ममरणदेहादरणादिसिस्थितिनयाति इतरेतुजगति यथापूर्वपथ-
 मत्येवत्यर्थः ॥ ८ २ ॥ ॥ इति श्रीवाग्विष्ठम० तास्यार्थप्रकारोनि० पू० अशीतितमः सर्गः ॥ ८ ० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

तेषां चित्तरौपधानवैलाकालिकोपराम् । सुखरूपस्यात्मनः परिशेषात्सुखं तेषामूलतो ज्ञानेन शोभां स इत्यर्थः ॥ १२ ॥ मिथ अन्यो न्य निमित्तकत्वात्कमसंलभे कदाचि
 युगपदुत्पन्नाद्वास्तानि सत्तात्मयुगपत् कदाचि त्सुखवतिरितेषां योण ॥ १३ ॥ मौर्ख्यमज्ञानतन्मूले ॥ १४ ॥ तत्र आभ्युद्वानि सन्तान्याह ॥ अतस्त्वज्ञानेति ॥ आक्रमणनि
 पृहलविनातदभावादित्यर्थः ॥ तद्विचितानवस्तिमितवायुप्रायास्थास्थदेतसुखस्य तासुत्स्यरागद्वेषेषु प्रसक्तैरिति शेषः ॥ १५ ॥ इदं प्राप्तिमिदं प्राप्तिमिति च तायादतिशेषः ॥
 नयशो कानि मित्तप्राप्तौ तत्प्राप्तौ कारोपायापरिज्ञानलक्षणधनभोहददतीति धनमोहदाः ॥ १६ ॥ इदानीं शारीरव्याभ्युद्वान्देहनाह ॥ भूराभिस्यादिना ॥ इच्छामौर्ख्यं आन्तरदे

शीवसिपुडवाच ॥ आधयो व्याधयश्चैव द्वयंदुःखस्य कारणम् ॥ तन्नित्यतिः सुखं विद्यात्क्षयो मोक्ष उच्यते ॥ १२ ॥ मिथः कदाचि
 ज्ञायते कदाचित्स्वप्नमेव च ॥ पर्यायेण कदाचिच्च आधिव्याधिशरीरक ॥ १३ ॥ देहदुःखं विदुष्याधिमाध्याख्यं वासनामयम् ॥ मौर्ख्यं
 मूलहितं विद्यात्तत्त्वज्ञाने परिक्षयः ॥ १४ ॥ अतस्त्वज्ञानवशतः स्वैद्रियाक्रमणं विना ॥ तद्विज्ञानवमुत्स्यरागद्वेषेष्वनारतम् ॥ १५ ॥ इ
 दं प्राप्तिमिदं नोति जाड्याद्वाधनभोहदाः ॥ आधयः संप्रवर्तते तेषां सुमिहिकाइव ॥ १६ ॥ भ्रशं स्फुरंतीष्विच्छासुमौर्ख्यं चैतस्य निर्जिते ॥ दु
 रन्ताश्रवहारेण दुर्दर्शाक्रमणेन च ॥ १७ ॥ दुष्कालव्यवहारेण दुष्क्रियास्फुरणेन च ॥ दुर्जनासंगदोषेण दुर्भावोद्भावेनेन च ॥ १८ ॥ क्षी
 णत्वाद्वाप्रपूर्णत्वान्नाडानरंध्रसंततौ ॥ प्राणे विधुरतायातकयेतु विकलीकृते ॥ १९ ॥ दौर्स्थित्यकारणं दोषाद्वाधिदेहप्रवर्तते ॥ नद्याः
 प्राद्यानिदायाभ्यामिवाकारविपर्ययः ॥ २० ॥ प्राक्तनीचैहिकीवापिशुभावाप्यशुभा मतिः ॥ यैवाधिकासैव तथा तस्मिन् योजयति क्र
 मे ॥ २१ ॥ आधयो व्याधयश्चैवं जायंते भूतपंचके ॥ कथं शृणुवि नश्यांति राघवाणां कुलोद्दह ॥ २२ ॥ द्विविधो व्याधिरस्तिहसामान्यः सार
 एव च ॥ व्यवहारसुसामान्यः सारो जन्ममयः स्मृतः ॥ २३ ॥ प्राप्तेनाभिमतं नैव नश्यांति व्यावहारिकाः ॥ आधिक्षयेणाधिभवार्क्षीयते व्या
 धयोप्यलम् ॥ २४ ॥ आत्मज्ञानं विना सारो नाधिर्नश्याति राघव ॥ भूयो रज्जववोधेन रज्जुसर्पाहिनश्याति ॥ २५ ॥

त् ॥ इरन्नादयस्तुवासाः ॥ दुर्देशाः श्मशानादयः ॥ १७ ॥ दुष्टेषु निशीथप्रदोषादिकालेष्वशानव्यवायादिव्यवहारेण ॥ दुर्गावाविपसंबलाभ्रतस्करादिशंकास्तेषां मनस्युद्भाव
 नेन ॥ १८ ॥ नाडीनामन्तरसाप्रवेशेण क्षीणत्वाद्द्विगुणरसवतादिप्रवेशेन प्रपूर्णत्वाद्वा विधुरताकफपित्तादिप्रकोपेन व्याकुलताम् ॥ आघातादिनाविकलीकृते ॥ १९ ॥ दौर्स्थि
 त्यस्यारथ्यतत्कारणव्याधिः सदेहस्याकारविपर्ययः ॥ २० ॥ साचाधिव्याधिसामधीप्राक्तनैहिककर्मणुसारणमित्यतीत्याह ॥ प्राक्तनीति ॥ २१ ॥ २२ ॥ सामान्यः पेलव
 सारो देहतरश्च ॥ व्यथं क्रियत इति व्यवहारः ॥ हेतुपातुर्बललालसादिसत्सप्तधश्च ॥ जन्ममयो जन्मादिविक्रिया मूलम् ॥ २३ ॥ अभिमतं नान्यपानक्षीपुत्रादिना ॥ २४ ॥ आ
 धिव्याधिः भूयो भूयसालोकपरिश्रितान्द्रज्जुतत्त्वप्रत्ययपर्यन्तेनावबोधेन ॥ २५ ॥

नाह्वयैवैवातदधीतथात्मिबसर्वेपानाधिध्याधिविज्ञानासाधारण्याधिसक्षयोमूलोच्छेदीत्यभ्यय ॥ १६ ॥ साभान्यध्याधिव्यनाधिजन्वापय सुधिक्वित्साद्भ्याराय
 नाह ॥ अनाधिमान्नि ॥ अर्थेद्वयपरंपरोपरिर्दिश्विक्वित् ॥ २७ ॥ लोलाकर्तिनीर्धैरुजानम मभाक्षीपधानीत्याधुपाया षक्तुभ्रद्वजनादधिगताभ्यौपधानि
 चिकित्सायासाणिषलयासायतप्रदेशेतिरेप ॥ २८ ॥ आधिभ्योप्याधिजन्मकारतश्चिकित्सोपायभारम पृच्छति ॥ आधेरिति ॥ द्रव्यादीपयाधिप्रयामभ्यपुण्याधिक्ययेति
 स्वभावनयोकि ॥ २९ ॥ तत्रपयमत्तद्वृषभप्रकारमाह ॥ षिसेइत्यादिना ॥ धिपुरितेआधिभिःक्षुब्धे ॥ उक्तमर्थेदृष्टानेनोपपाद्यति ॥ तथाहीतिवार्धेन ॥ अयपुरोमर्गम

आधिध्याधिविज्ञानानंतरामसाराधिसक्षय ॥ सर्वेर्षामूलहाप्रावृणदीवतदवीरुधाम् ॥ २६ ॥ अनाधिजाध्याधयस्तुद्रव्यमन्नशुभ्रक
 मं ॥ चिकित्सकाटिशोक्तैर्नश्रंत्यन्यरिहायवा ॥ २७ ॥ ज्ञानमन्यौपधोपायावक्तुश्चाधिगतानिष ॥ त्वयाचिकित्साराशोणिकमन्य
 दुपदिष्यते ॥ २८ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ आधे कथमवेद्ब्राधि कथमसविनश्रति ॥ इव्यादितरयाशुत्पामत्रपुण्यादिरूपया ॥ २९ ॥
 श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ चित्तेविधुरितेदेह सक्षोभमनुयात्यत्म ॥ तथाहिरुपितोजतुरभमेवनपश्र्यति ॥ ३० ॥ अनवेक्ष्यपुरोमानगममा
 गमनुधावति ॥ प्ररतमागमुत्सृज्यशरात्तौहरिणोपया ॥ ३१ ॥ सक्षोभात्सात्म्यमुत्सृज्यवहतिप्राणवायव ॥ देहेगजप्रविष्टेनपर्यासीव
 सरित्ते ॥ ३२ ॥ असमंभवहतिप्राणेनाद्योयांतिविसृत्पितिम् ॥ असभ्यक्सस्थितेर्भूयेयावणाश्रमकमा ॥ ३३ ॥ काश्चिन्नाह्नप्रपूर्ण
 त्वयांतिकाश्चरितकताम् ॥ प्राणाविधुरितेदेहमेवत सरितोपया ॥ ३४ ॥ कुर्जाणत्वमजीर्णत्वमतिजीर्णत्वमेववा ॥ दोपाथैवप्रयात्य
 नप्राणसधारदुक्रमत् ॥ ३५ ॥ यथाकाष्ठानिनयतिप्राचादेशसिद्धय ॥ तयान्नानिनयत्यतन्प्राणवात स्वमाश्रयम् ॥ ३६ ॥ यान्य
 नानिनरोधेनतिष्ठत्यतश्शररफे ॥ तान्येवध्याधितायांतिपरिणामस्वभावात् ॥ ३७ ॥ ॥ एवमाधेर्मेवद्ब्राधिकस्याभावाच्चनश्र्यति ॥
 ययामन्नेतिनश्र्यतिध्याधयक्तकमश्र्यणु ॥ ३८ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ शार्दतिकोपतथैषआधिकतात्सहोभावाणवायव साभ्यमुत्सृज्ययामर्गोणवहति ॥ यथागजस्यप्रसिष्टेनप्रवेशेनसुध्यानिपयासिषरितस्तदेअमर्गोवहतिद्वत
 ॥ १२ ॥ अक्षयविपमम् ॥ विसृष्टिरिक्तफपिपसाधिपूणतामपुक्तमिपमसस्यानताम् ॥ १३ ॥ तदेवाह ॥ काश्चिदिति ॥ प्रौढराधिविधुरितेसर्वगोविङ्गुलीकृतदेह ॥ सरितोनाह्न
 तौषाह ॥ १४ ॥ १५ ॥ सभानात्सन्प्राणवात स्वमाश्रयसर्वशरीरगुक्तम्यन्यानिरसीकृत्यनयति ॥ मध्येतुसमानप्यसेतद्वृत्तमन्वमनयतीतिभ्रुतेरितिभाष ॥ १६ ॥ धातुवै
 पस्यपरिणामस्वभावात् ॥ १७ ॥ उपसहृरति ॥ अभावात्प्रशात् ॥ १८ ॥

इति तथा कलानिदरीतक्य ॥ कलेतुपिदरीतक्यादिपुष्यकिरिति नियमान्बचनेयुक्तवद्भाव ॥ तथायरलवाद्योवायुवक्रिभूजलादिवीजात्मकामन्त्रवर्णानात्रिकभावनवावशतो
 नादंप्रथमाप्यकारपरिणतान्तरसानामुत्तारणपाचनादिकार्यकुर्वतीत्यर्थ ॥ ३९ ॥ आभ्युपशमोपयानाह ॥ शुद्धयेत्यादिना ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ प्रासन्निकप्रभोत्तर
 मुपसलत्प्रकृतसिद्धिहेतुनिरूपणप्रतीति ॥ आधीति ॥ ४३ ॥ पुर्यटकाल्यस्यलिगात्मनोजीवित्याधारभूताम् ॥ ४४ ॥ आपूर्यकूर्मानाहयाप्राणभवदभ्येत्यर्थः ॥ तथाचप
 तजलेऽस्यम् ॥ कर्मनाह्यास्यैर्मिति ॥ कटकपादपरस्परिकूर्मानकारानाहिनस्याकृतसयम स्थैर्यलक्षणेयथासर्पणोधावेतितद्भाव्यम् ॥ कायस्यापीनगारिमाख्यासिद्धिरपि
 तयातादृशीभरवीसिद्धीत्यर्थः ॥ ४५ ॥ केनतस्यैर्वानमोगातिसिद्धिसदाह ॥ यदेत्यादिना ॥ यदापूरकेणपूर्णेहानररायतेभूलाधारादारभ्यब्रह्मरूपधर्मदीर्घाकृत्योर्ध्वमाकटःप्राण

यथाविरकं कुर्वतिदरीतक्यः स्वभावतः ॥ भावनावशतः कार्यतथायरलवाद्यः ॥ ३९ ॥ शुद्ध्यापुण्ययासाधोक्रिययासाधुसेवया ॥
 मनःप्रयतितनर्मल्यनिकपेणवकांचनम् ॥ ४० ॥ आनंदोवधीतेहेशुद्धचेतसिराघव ॥ पूर्णदावुदितत्वचनर्मल्यंभुवनैयथा ॥ ४१ ॥ स
 ल्वशुद्ध्यावहंत्येतेकमेणप्राणवायवः ॥ जरयंतितथानानिव्याधित्सेनविनश्यति ॥ ४२ ॥ आधिव्याध्योरितिप्रोक्तौनाशोत्यतिक्रमौत्व
 यि ॥ कुंडलिन्याः कथायोभादधुनाप्रकतंशृणु ॥ ४३ ॥ पुर्यटकपराल्यस्यजीवस्यप्राणनामिकाम् ॥ विद्विक्कुंडलिनीमंतरामोदस्येवमं
 जरीम् ॥ ४४ ॥ तांचदापूरकाभ्यासादापूर्यस्थायतेसमम् ॥ तदैतिमैरवंस्यैर्यकायस्यापीनततथा ॥ ४५ ॥ चदापूरकपूर्णांतरायतप्राण
 मारुतम् ॥ नीयतेसंविदेवोर्ध्वसोढुर्ध्वमंश्रमम् ॥ ४६ ॥ सर्पीवत्वरितैवोर्ध्वयातिदंडोपमांगता ॥ नाडीः सर्वाः समादायदेहवद्बाल
 तोपमाः ॥ ४७ ॥ तदासमस्तमेवदमुत्थावयतिदेहकम् ॥ नीरंधंपवनपूर्णंभस्त्रेवांबुततांतरम् ॥ ४८ ॥ इत्यभ्यासविलासेनयोगेनव्या
 मगाभिना ॥ योगिनः प्राप्नुवंत्युच्चैर्दानाद्द्रवशासिव ॥ ४९ ॥

मारुतोयस्मिन्कर्मणितायास्यात्तथासंविदकुंडलिनीप्राणनिरोधोद्गमनूष्माणतस्ययुक्तशारीरिष्कृमनसंश्रमचाभ्यासपादवनाभ्युत्थानेनचसोढुंसशकृर्तुमूर्ध्वनीयते ॥ ४६ ॥
 नीयमानाचसाधकपुंणाहदोपमादीर्घतागततासीसर्पवित्वातिवैवर्धमभ्यासपादवायाति ॥ कथयान्तिदाह ॥ नाडीरिति ॥ ४७ ॥ तदानाडीद्वारानीरधनिरवकाशयथास्यात्त
 यपरवर्तनापूर्णतयुत्तमापनसमस्तमापादमस्तकमिददेहककृपादूर्ध्वमाकृत्यमाणाचर्मभस्त्राततव्यापमभंतरभतः प्रदेशोयेनतथाविधमन्विवउत्तूर्ध्वश्रावयतिउडुनिकरोतिदेवा
 स्थाभ्यारशमभित्यर्थ ॥ ४८ ॥ इतिपुवविधेनाभ्यासविलासेनयोगेनकायाकाशवधसयमलक्षणेन ॥ तथाचभगवतःपतजलेऽस्यम् ॥ कायाकाशयोःसबधसंयमाह्युत्त
 रसमापरेभ्याकाशशरमभिति ॥ तद्वाच्यच यवकायस्तवाकाशकायस्यतेनसबधःप्राप्तिसन्नकृतसंयमोयोगीजिह्वातस्संधलधुतूलादिपुआपरमाणुभ्यःसमापत्तिलब्धाजित
 संयमोऽप्युत्तूलायासायेप्राभ्यावित्तरिततस्पूर्णनाशितनुमावेहित्यरप्रिमभुवित्तरिततोपयेष्टमाकारागतिरस्यभवतीति ॥ ४९ ॥

दशार्निष्ठराजापायमाह ॥ प्रसनादीत्यादिना ॥ परारेषकेनप्रयोगोप्यमाकटाकुहडिनीशक्तिमलनादीसुपुत्रातदनभाणप्रवाहेणशीर्षकपालरूपसपितरक्षणस्यकपाट
 स्वर्षदिदशाभिन्तमिनसूधनिपाशशातास्यस्थानेमहूतभाषस्थिमिमोतितद्व्याप्योमगनासिद्धिनादर्शनभवतीतिरेखाव्यय ॥ तथाचभाषत-यतअटे सुप्रम ॥ सूर्ययोतिषि
 सिद्धराजामिति ॥ तद्राव्य ॥ शिर कपाठअतिशुभभासल्लाज्यपोषितप्रसममाकिञ्चनार्थाभापुष्योरातराटकारणशानमिति ॥ ५० ॥ ५१ ॥ अदिभ्यानाभिदिया
 प्पानिभाषत्भणपदासातरदतिपठ्यो ॥ परास्वरादीनाभिदियाणामदिभ्यानांसातासप्यपितत्सन्धिकर्षिसिद्धानांस्वतद्वोचरत्सदुर्लभतदानपनीशुभणचासुपमभासनिर्क
 विनापाराशाप्रणधारणमापणसिद्धानांदशनकथभवेत्तर्कट्यामित्यर्थ ॥ ५२ ॥ तथकथभवेदित्यशमित्यप्यसिद्ध-परिहरति॥नेकचनेति॥नभस्वतोनाभस्वतोषामुभूता

बसनाडाप्रवाहेणशक्ति कुहडिनीयदा ॥ वहिरुर्ध्वकंपानस्यदादशागुलमुद्धति ॥ ५० ॥ रेचकेनप्रयोगेणनाड्यांतरनिरोधिना ॥ मुहूर्त्त
 स्थितिमानांतितादव्यामगदशनम् ॥ ५१ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ दशनकोदृशवक्षन्मयनाशुगणविना ॥ अदिव्यानाभिदियाणांत
 त्त्वमवश्यमेवत ॥ ५२ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ नकेचनमहावाहोमूचरणमस्वतः॥ अदिव्येनाश्रिताज्ञानेहस्वतंपुरुषेन्द्रिये ॥ ५३ ॥
 विज्ञानादूरसत्त्वंनुद्धिनंज्ञरापव ॥ इभ्यतेव्योमगा भिद्धा स्वप्नवत्स्वायदाअपि ॥ ५४ ॥ स्वप्नावलोकनयद्वत्तद्वस्तिश्चावलोकनम् ॥
 रेवत्यायविशंपयसिद्भ्यामोस्थिरायता ॥ ५५ ॥ मुखाद्वहृदिदृशोतरेचकाभ्यासयुक्ति ॥ प्राणोच्चिरस्थित्नीतेप्रविशत्यपरापुरीम्
 ॥ ५६ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ वदस्वभावस्यकयवक्षयचलसस्ति ॥ वकार सानुकपाहिदुभ्यद्रोपिनखंदिन ॥ ५७ ॥ ॥ श्रीव
 सिष्ठउवाच ॥ ॥ शक्तियानुस्वभावास्त्रायथास्फुरतिचात्मन ॥ सुगादिपुत्रयैवासीस्त्वितिवातीतिनश्रय ॥ ५८ ॥

सिद्धाभ्यामिवासांभेभर्त्तनपुनरुपेदिदरेदिभ्यनेपायतेरेणभानदत्यतद्वृत्तिसत्यभेवन्त्योक्तमित्यर्थ ॥ ५३ ॥ केननोदृष्टयततदाह ॥ विज्ञानादिति ॥ विज्ञानाद्योगाभ्याससस्कर
 भयतस ॥ ५४ ॥ दृशोदशमितिप्रकारस्यास्तरमाह ॥ स्वप्नावलोकनमिति ॥ स्थिराशनासवादवरदानफलवाप्त्वाविष्यवहारक्षमाप्यतस्वप्नपेक्षयाविशेषदत्यर्थ ॥ ५५ ॥
 दशार्निपरवापयशोयोनेपायनसिध्याजतमाह ॥ मुखादिति ॥ दशशतिश्चावशाणुल्लिपर्यभिमतमिति ॥ ५६ ॥ विरोपोयसिद्धमामीस्थिरायतेतिपदयुक्ततपस्वभावपवहेतुर्वाभ्य
 सधस्यजगतापायामयलदानेनतस्मिन्प्रिलयागुणुशुशाल्यैवपदस्यपदानादुपेयादिनाभ्युत्थारिततपस्यभावस्यैकत्पनिपतस्थिति कथमनिराम-पृच्छति ॥ ५७ ॥ स
 त्यसदसस्येश्वरस्यसर्गादिकालसकम्पयुक्ताबलुल्लभावनियतिरेप्याद्यस्माच्छालदेवनप्रस्येसालीतिनसर्वत्रियतिभगवादादिरोधदत्यापायनपदानुक्तमेवस्वरादप्यवसिद्धलदु
 सारमाह ॥ शोकारिति ॥ ५८ ॥

कालभेदेनेवदेशभेदेनापिबस्तुशक्तेरनियततादृष्ट्याह ॥ अवस्तुत्वादिनि ॥ कचित्कामरूपदेशादी ॥ शारदंशीक्षादिफलम् ॥ ५९ ॥ नानाएनानातथाअनियतस्तुत्वावतथास्थि
 तसङ्गमेवद्ब्रह्म ॥ ब्रह्मत्वमात्रेनैव नियतैककरूपनान्येनेत्यर्थाः ॥ कथतर्ह्येवक्नेहर्ष्यञ्जलरादिनियतिसत्राह ॥ जगतेइति ॥ प्राणिकर्मतत्फलपञ्चोगव्यवहारार्थमज्ञातब्रह्मैवक
 चित्कालतथातयानियतस्थितिसूत्राज्जातइत्यर्थः ॥ ६० ॥ इदानीमणिनाख्यामहिमाख्याचसिद्धिः केनोपायेनसिद्धीतीतिरामः पृच्छति ॥ सुक्ष्मेति ॥ नीयेनेयोगिनेतिशेष
 ॥ ६१ ॥ अस्वप्नश्चस्योत्तरमुत्तरसर्गविलसराहर्णवियष्यस्तदुपोद्धाततयादेहेअत्राधोमव्याप्तिरूपयिष्यत्प्राणापानयोः सद्यर्थादतरालेजाठरात्रिनिष्यत्तौदद्यातमाह ॥ काष्ठेति ॥
 लेशेहेधीभावः ॥ द्वयोः प्राणापानयोः ॥ अत्रिजाठरः ॥ ६२ ॥ प्राणापानयोः सद्यर्थापपत्तयेअन्यान्याकार्यकत्वेकारणमाह ॥ मासमित्यादिना ॥ कुतिसत्स्यदेहव्यवस्थेज
 दरेउत्तरदेशेनाभेहर्ष्यमयश्चसमित्कृतअतएवमित्यथित्पुमत्वमाभाशयपकारायभक्ताद्वयहृपस्थूलमासदिविस्थैहर्ष्यमाकाशसस्थैरजस्थैर्योजालेनिमग्नैश्चार्गैः परस्परभ्रि

अवस्तुत्वादविद्यायावस्तुशक्तिरपिकचित् ॥ भिद्यतेदृश्यतेत्यंगवसंतेशारदंफलम् ॥ ५९ ॥ सर्वमेवभिदं ब्रह्मनानानानातयास्थितम् ॥
 जगतेव्यवहारार्थकेवलंकथितस्थिति ॥ ६० ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ सूक्ष्माच्छिद्रादिगत्यर्थपूर्णाध्वंस्वस्यवा ॥ अणुतांस्थूलतांवा
 पिकायोयनीयतेकथम् ॥ ६१ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ काष्ठककचयोःश्लेषाद्यथाछेदःप्रवर्त्तते ॥ द्वयोःसंधर्पणादग्निःस्वभावाज्जा
 यतेतथा ॥ ६२ ॥ मांसं कुचंजठरस्थितांश्लेषुमुखांसिभ्यः ॥ ऊर्ध्वाधःसंसितस्थूलद्वंभःस्थैरिववैतसम् ॥ ६३ ॥ तस्यकुंडलिनीलक्ष्मी
 णिलीनातर्निजास्पदे ॥ पद्मरागसमुद्गस्यकोशेषुक्तावतीयथा ॥ ६४ ॥ आवत्तंफलमालेवनित्यंसलसलायते ॥ दंडाहतेवभुजगोसमुच्च
 तिविवर्त्तनी ॥ ६५ ॥ द्यावापृथिव्यामर्थध्यस्थाक्रियेवस्पर्द्धासिंणी ॥ संविन्मधुविवोधाकर्कहृत्पद्मपुटपट्टदी ॥ ६६ ॥ तत्सर्वशक्तिपद्या
 दिवात्येनाभ्यन्तरेस्तया ॥ हृदिव्याधूयतेवातैःपत्रदंमिवाभितः ॥ ६७ ॥

टरुपलक्षितमधोमसाऊर्ध्ववायुनाचविरुद्धदेशयोः कथ्यमाणवैतसकुजमिवकपमानंस्थितं वतंतइत्यर्थः ॥ ६३ ॥ असुतकिंततसत्राह ॥ तस्येति ॥ तस्यमांसस्याधस्तनमंखा
 भागस्यमूलसागहृदपिजेआस्पदेमूलाधारेप्रागककुहलिनोसर्वस्यकार्यकारणसपातस्यप्राणप्रदत्वाच्छेमी ॥ ६४ ॥ जपकालेआवर्त्यमानारुद्राक्षादिफलमालेवतिस्यमर्ग
 ६५ प्राणापानोद्विरेणानिरेणभ्याससलसलायतेकेपेनव्यक्तवजनयति ॥ अथक्तानुकरणाहुाचिचकुलपदृष्टात्करोत्यर्थकथम् ॥ समुन्नतहृत्स्यंमुखतानथाविवर्त्तनीपरिवर्त्त
 नशीला ॥ ६५ ॥ द्यावापृथिव्यामर्थध्यप्राणानामूर्ध्वाधोगतिहेतुर्हृदिनिषिद्धाक्रियेवप्राणापानयोर्हृत्स्यंयोगतिहेतुत्वात्स्यदर्पसिंणी च्छुष्यादिसिद्धिक्षणानामधूनारूपदिवि
 यथास्वादानाविबोधैर्कैश्चस्थिता ॥ ६६ ॥ शक्तयोज्ञानकर्मादियादिशक्तयः ॥ प्रागुक्तहृत्स्यमार्गदिवदान्नादीजालचहृदिआभ्यन्तरेवतिस्तयाव्याधूयतेकेच्यते ॥ यथावाक्षेन
 वानेतरुपत्रदइत्याधूयतेतद्दित्यर्थः ॥ ६७ ॥

वासभ्यामयद्विधा लसुरातिराशस्वभावादेववायवोऽथलघत्काऽथपापाभिमृदुपुष्पांशुणादिचक्रवलयतीव्रकालेनजरयतिमद्वरतभ्याःकृपापिपाणवायवोऽगुक्तमन्वाऽविजरयतीत्य
 र्थ ॥ १८ ॥ कारणकारमेवाह ॥ बहिरिति ॥ तदागुक्तव्यस्त्यनादीनामादिप्राणवर्तीराहृन्मयानमपामानलोहकारभ्रमेवमरलायते ॥ मरलायमानस्यमद्विभ्रतन्वधि
 स्यान्नस्यपयपरसोरसादकारकाभ्यांसमासात्स्वक्त्वचोभेदोमज्जामजात्थोस्थीप्यस्थिभ्यशुकमितिर्विचित्रकार्ष्णोणाभ्यस्याऽभ्यन्यापरिणतिरेति ॥ यथाश्वसनेनरोतन्वि
 टभीमरसस्यप्लवधमजयुंष्याणिकलानीत्यादिरितिर्ब्रवित्यर्थ ॥ १९ ॥ ममममस्यपिधानुस्थानेपुंसरोत्तरपरिणामसिद्धयेपरस्यसपधांजादटाभ्राभिम्यक्तिरतीत्याशयेना
 ह ॥ इद्व्यिति ॥ आजरणजरणपरपरयाश्चरमधातुपरिणामपर्यतमित्यर्थ ॥ १७ ॥ सदेहसर्वगिउद्दिनेनपद्मीमनजनजादटाभ्रिनाऽप्ययमेति ॥ १७१ ॥ तस्यैवसर्वदेहभ्यापिनोजाठ
 यदब्रूमसुरत्यगस्वभावात्तत्रवायव ॥ यत्तवन्मृदुयार्कचिद्भृशकवलययनितत् ॥ ६८ ॥ वारैराहृन्ममानतपथाऽदितरलायते ॥ व्यन्या
 न्यतिकार्ष्णोपप्लव्यादियथातरं ॥ ६९ ॥ देहव्याजरणसर्वरसानांपवनोन्वहम् ॥ जनयत्यभिमन्योन्यसधपाहनवेणुवत् ॥ ७० ॥ स्वभाव
 शीतवाताग्नादेहजनीण्यमेत्य ॥ उदितेनससर्वांगेभुवनभ्रानुनायथा ॥ ७१ ॥ सर्वतोविचरेर्दस्मिस्तत्तेजस्कारकाकृति ॥ व्ययग्रहेमभ्र
 मरंयोगिनाचित्यतांगतम् ॥ ७२ ॥ तद्वकारामयज्ञानचितितसत्प्रयच्छति ॥ येनयोजनलक्षस्यवस्तुनित्यहिदृश्यते ॥ ७३ ॥ तस्याभ्रैर्वा
 हवस्येवजलसशुकमिधनम् ॥ मांसपकजखटाक्यवल्सरकोशावासिन ॥ ७४ ॥ यदच्छशीतलत्वचतदस्यत्प्रेदुरच्यते ॥ इतीदोरुत्पि
 तसोभिरशोभोहिदेहक ॥ ७५ ॥ सर्वतूष्णाल्मकैर्कचित्तोकांश्याभिधविदु ॥ शीतात्मकतुसोमात्स्यमाभ्यामेवकृतजागत ॥ ७६ ॥
 विद्याविद्यास्वरूपेणसर्वसदसदात्मना ॥ जगदायेननिर्वृततदेवैवविमज्यते ॥ ७७ ॥ सविककाशाविद्यादिसूयमग्निविदुर्बुधा ॥ अस
 ज्जाह्यतमोविद्यावाहुसोममनीषिण ॥ ७८ ॥

राषावत्स्येताएकाकारेणयोगिभिरपाषाणनिकयतइत्याह ॥ सर्वमदति ॥ अस्मिधदेहे ॥ ७२ ॥ तदेवसिद्धेपुष्पांशुस्यमानव्यधृतिविषयकटसधपायवर्शनसिद्धिजनयतीत्याह ॥
 मदिति ॥ ७२ ॥ तस्याप्रापिधनमाह ॥ तस्येति ॥ बाहवस्याप्रसाभ्रमदालमिधमनांसलक्षणे एकजस्यैराक्यपद्वल्सरलत्कोशाशायिनस्तस्यजादटास्याभ्रापरिभारैरमन्मरसद्वेप
 जलसशुकजलनयोर्न्यापयनमित्यर्थ ॥ ७४ ॥ देहेरधनगुणैर्देहालक्षणेनविजगयेहेत्याप्रापोमांसकत्वमाह ॥ यदिति ॥ ७५ ॥ बहिरुपिजगत्पकारोऽप्याभ्यरीत्य
 जाह्याभ्यावाप्रीपोमांसकस्यमित्याह ॥ सर्वमिति ॥ ७६ ॥ अयवापिजाहोशयद्यदिसदसदात्मकमविद्याशब्दभ्रमैर्ब्रजगवाकारेणनित्यमितिनतदेवैवधमकाशाऽऽत्मनाका
 श्यापमद्वेषेणविषयकमित्याह ॥ विद्येति ॥ ७७ ॥ तन्विजागमेवैरुक्तमाह ॥ सविविति ॥ विद्याऽऽत्मनस्त्वस्त्वैर्दम् ॥ आदिवशाद्वासाधमयाच ॥ ७८ ॥

देह्याजरुंशर्करसानांपवनोन्वदप जनपत्यमिमन्योन्यसंधर्षाद्दिनेषुवदेतिवदुक्त्यादेहबहिश्चपत्यक्षेणाध्यावित्यादेवांशधीनोद्भवोदयादिशरानाद्वाङ्गिर्वाद्यात्मनःसोमादुरेती
 त्यधमर्षमयाबुद्धदतिशेषः ॥ शेषः सप्त ॥ ७१ ॥ परस्परं यथेयिणप्रजीयेतेभिर्जायेते ॥ जेःसतिद्वित्यकुल्ययोभावभूछादसः ॥ अन्मनगमाभिन्निदीर्घः ॥ प्रजीवेतेद्विपाठेनृ
 रस्परुपजीवनइत्यर्थाः ॥ ८० ॥ अनयोर्जन्यवीजाकुरवत्परस्परोपादानकदिवसरात्रिवत्परस्परनिमित्तकच ॥ स्थितिस्तुल्लयायातपसमापरस्परोपादानित्यर्थः ॥ ८१ ॥ दृष्टा
 तभेदोपन्यासस्तत्तत्पर्याप्तमाह ॥ तुभ्येति ॥ युगपदुपलभेछायातपस्थितिः यथेयिणोपलभेदिनरात्रिस्थितिदृष्टान्तइत्यर्थः ॥ ८२ ॥ दृष्टान्तयोः कार्यकारणभावद्वयपरत्वक्षे
 ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ वह्निर्वाधात्मनःसोमादुदेतीतिमुनीश्वर ॥ सोमस्योत्वत्तिमधुनावदमेवदत्तांवर ॥ ७९ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥
 अग्नीर्षोमिथःकार्यकारणोचव्यवस्थिते ॥ यथेयिणसमं वैतौप्रजपेतेपरस्परम् ॥ ८० ॥ जन्मान्गवीजांकुरवत्तथादिवसरात्रिवत् ॥
 स्थितिभूत्यायातपसमाकेवलसैतयोर्भवेत् ॥ ८१ ॥ तुल्यकालोपलंभासावित्युच्छायातपस्थितिः ॥ केवलंकोपलंभाद्यास्थितिर्दिवस
 रात्रिवत् ॥ ८२ ॥ कार्यकारणभावश्चद्विविधः कथितो नयोः ॥ सद्रूपपरिणामोत्थोविनाशपरिणामजः ॥ ८३ ॥ एकस्माद्यद्वितीयस्यसं
 भवोकुरवीजवत् ॥ कार्यकारणभावोसौसद्रूपपरिणामजः ॥ ८४ ॥ एकनाशोद्वितीयस्यद्रावोदिनरात्रिवत् ॥ कार्यकारणभावोसौ
 विनाशपरिणामजः ॥ ८५ ॥ सद्रूपपरिणामस्यसृष्टकर्मसंस्थितेः ॥ अक्षोपलंभादितरत्नमाणानोपयुज्यते ॥ ८६ ॥ विनाशपरिणाम
 स्थदिनरात्रिकर्मस्थितेः ॥ अभावोप्येकवस्तुस्योगतोमुख्यप्रमाणताम् ॥ ८७ ॥

व्यवांतरभेदानरद्वयेपितत्सर्वमस्तीत्याह ॥ कार्यकारणभावश्चेति ॥ ८१ ॥ तयोराद्यभुपपादयति ॥ एकस्मादिति ॥ ८४ ॥ द्वितीयभुपपादयति ॥ एकेति ॥ भावउत्पत्तिः
 ॥ ८५ ॥ आद्यकार्यदशायाकारणत्वात्वेवदात्मकोपपदइत्यादिप्रत्यक्षप्रमाणमित्याह ॥ सद्रूपेति ॥ यथाप्यनुमानादीनामपिसभवोस्तिथथापिप्रत्यक्षसिद्धेर्धनतेष्टमयतेइत्यनुप
 योगोक्तिः ॥ नदृक्तन्यायवाचस्यत्ये ॥ नहिकारिणदृष्टेर्थाकारेणतमनुमिभमतेनिश्चयान्तरदिति ॥ सिद्धिस्तत्त्वेनपक्षनारूपकारणाभावादित्यारथः ॥ ८६ ॥ एवमद्वितीयेपि कार्यद
 शायान्कारणत्वेदिवारात्रिनेपलभामहेदत्यनुपलब्धिःप्रमाणमित्याह ॥ विनाशेति ॥ एकवस्तुस्यः एकवस्तुभाषाद्विप्रत्यक्षाविरुद्धः ॥ ८७ ॥

मनुकार्यकर्मकारणमुप्यत नक्तयुत्तवकारणस्यतदभिनिवेशलक्षणायामास्यापारिदय नक्षत्रकारणनभाषोपक्षीणस्यद्विनस्याराधानभाषोआस्थास्तानास्तकयुत्तम् १५
 राधेऽपिनिनक्षत्रलगातीत्याश्वपरिणामेनकार्यकारणभाषोनिमूळ ॥ एषमशेतनस्यशुशुर्वेर्नपटादिजननेआस्थासम्भवति तस्याश्वेतनधर्मत्वात् ॥ किंचानुपमाद्विज्ञास्यति
 म्पटादिष्यते उपमर्दुर्गुप्तसिंहोत्तरस्येत्येति किंसहृषेणपरिणमत नर्षाष्वपटव्यन्तिरिक्तोऽभायानुगतानुत्पन्नामकाचिसप्तशुशीयास्ति ॥ किंचधीजादिस्थितनिनष्टुनस्यन्पट
 शशकुत्तजनपत् ॥ नाप ॥ कुमुलादीतव्यसगम् ॥ न्वितीपयतीर्थी ॥ तदास्वभाणोप्यसमर्धपरमुत्साद्विपुसमर्धमिनिकावाधोयुक्ति ॥ चतुर्धनुकल्प सर्धानुभवधाधिगत
 निनकस्त्वित्कस्त्वधिवृत्तित्तिर्धानाधार्वाकर्तुस्वभावतएषवमूल्यपरोपिनरयतिचतस्रधीर्वापयर्दानदक्षिणेकिर्कार्यकारणभाषविकल्पदत्त्यादिदुर्गुक्तिकादिन स्वानुभववि
 रोधोद्भावेनेवनिरसर्वायादस्य ॥ अनास्थेति ॥ इत्यारिरायुक्तिर्दुर्गुक्तिलङ्घादिनः ॥ अश्वस्ययाश्वमानेन ॥ स्वानुमूल्यपलापिताचतेपामिष्यंषणीया ॥ अनास्थ्यादियुक्ति
 बुद्धिरकरत्वादिर्बुद्धजनपतिष्वसयोरेककायकारणभाषलक्षणानुभवसिद्धद्वन्द्विकयतस्सागाम्यापलाप ॥ धदिनजनयतिर्तद्विज्ञायास्वानुभवधतसाधरुधोपधिपययापुनपुन्या

अनास्थानास्तिकतृत्वमित्यापायुक्तिर्वादिन ॥ अचक्षुषावहिकार्था स्तानुमूल्यपलापिन ॥ ८८ ॥ प्रत्यक्षवदभावोपिप्रभवेवरधुनदन ॥
 अस्वभावापिरीतस्यप्रमाणसर्वजनपु ॥ ८९ ॥ अभिर्धुमनयाआगायाप्रयातिपयोदताम् ॥ सद्रूपपरिणामेनतदभि सोमकारणम्
 ॥ ९० ॥ अभिर्नपतयापौत्यादसावेवप्रयातिपत् ॥ विनाशपरिणामेनतदभि सोमकारणम् ॥ ९१ ॥ सत्सर्वाधुधिपय पीत्याधुमोद्ग्रेणवाढ
 व ॥ पयोदताप्रयातेनतदेवजनयत्यलम् ॥ ९२ ॥ अकंभीत्वानिशानायमामावात्यपुनभुन ॥ उद्गिरत्यमलेपक्षेष्टणालमिवसारसः ॥ ९३ ॥
 सःस्तानुभावविच्छेदभलापनम् ॥ एषराधिरपिष्वरमभाषविकारालनाअभाषपरिष्वाभेनद्विनस्यकारणभित्तिस्तानुभवसिद्धमेव ॥ नवनरागेनभाषविकारः उत्तन्योदेरिवतस्या
 विभाषयमत्वानुभवत् ॥ एषधीजाकुटाश्वस्यालानुगतद्वयमप्यधाधितप्रत्यभिक्षानुभवसिद्धेनापलापार्हे तदेवस्थितनिनष्टुनरयन्पटमित्याश्वस्यशेधस्वात्मन्यनुभवदकार
 हे कारणनावस्थानेदृग्भिषयतद्विपद्यभेरेलेपानिर्हेनुकोत्स्यदादिन्निष्वाश्वकानतिगीरवयलतीश्वप्रकृतोपूत्तवर्षावधेयवहिकार्थादत्यप ॥ ८८ ॥ अनुपलभ्ये वा
 माणयसरेद्वेशरायति ॥ प्रत्यक्षवहिति ॥ धर्मवधप्रमाणमेव ॥ नवाभाषप्रमाकरणत्वमन्यप्रनट्टमितिधर्मितव्यम् ॥ तेजोभाषस्यशीतानुमितीऽज्जविधयाकरणत्वप्रसिद्धेरि
 त्साह ॥ अप्यभाषवद्विति ॥ ८९ ॥ शङ्किरप सद्रूपपरिणामनसोमकारणत्वमुत्साहरेति ॥ अशिरिति ॥ प्रसप्त ॥ ९० ॥ आभावपरिणामेनपिनदुसाहरेति ॥ अशौज
 प्रियद्वापुषाषयामाति ॥ यथाभाअपिच्छेद्व्यापतिवायुमेवाप्येरीतिश्रुते ॥ ९१ ॥ सद्रूपपरिणामेनार्धोपयो परस्परकारणत्वमैककभासाहरेति ॥ सोमत्पारिना ॥ वाहवोधवहवा
 नलःपयार्थप्रयातेनस्वनिषतत्वामुपिपयपृषजनपति ॥ शीरवधिपुनार्थानामपिरसात्मकसोमरूपत्वाम्हावैपययोवाद् ॥ ९२ ॥ आअभाषास्यामित्यनाभास्यम् ॥ आह्म
 यार्थाभिषिष्यारित्यव्यधीभावेनपुसकःकृत ॥ कज्जपकेअमाशास्यापदीर्तमित्यर्थ ॥ अमलेशुद्धपक्षे ॥ ९३ ॥

१ अतीनटनपारीत्याह्यापुननेषयातिपदिपुसाकारेणव ॥ मूलस्यपार्थिवधुभाषमित्यप्याह्यारालवधवाप्यम् ॥

सोमो मुखमिव शोभमानो यत्र तथा विधवसंतयोऽप्यगमप्रमाणं स्यात्प्रायशुभाभयव्यवहारः ॥ १० ॥
 त्रिकणव्यवहारः सोमस्यापानस्य मुखादेव्यपानादेरुदरे आगमने सति अद्युतोपमत्तद्रसं पीत्वा पीनतागतः सन् भवद्वात्सर्वनाहा जालागमनाच्छिरस्युत्पन्नः ॥ ११ ॥
 न सोमपरिणाम इत्यर्थः ॥ तदपानेनाजिपुक्षन्तावयवसंशोभ्यस्य इह तिश्रुतेरिति भावः ॥ सोमसुखागमेदिति पठेत्प्रमाणोऽपि भूतोऽयजमानपाणोऽप्युदरोपमशीतसोमरसपीत्वा
 नेधुमादिमार्गणसुखस्वर्गस्यागमेऽप्यस्य चद्रसंनिहितकाशलक्षणमार्गवर्षण आगमनाच्चद्रमाप्यतद्भवान कलाभिः स्वशरीरपूरयतिस एवास्त्यपौर्णमास्यापीनतागतः पुनः
 सोमपरिणाम इत्यर्थः ॥ धुमादिमार्गश्चद्रभावश्च श्रुत्यैव दर्शितः ॥ अथयत्रेभ्योपारिद्यापूर्तेतमिन्धुपासनेनेधुमभाभिस भवति धुमाद्राशिरात्रेपरपक्षमपरपक्षाद्यान्षुद्रक्षिणैतिमा
 सास्तात्रैतसवस्तरमभिप्रायुवति मासेभ्यः पितृलोकापितृलोकादाकाशमाकाशाच्चद्रमसमेपसोभोराजान्द्वानामन्मिति ॥ तस्मिन्नेति स्मिन्नाश्रैवैवाः अद्वाजुद्रक्षितस्या आहुतेः
 सोमोराजासंभवतीति च चान्निविद्याया ॥ १४ ॥ यद्विमन्यसेनवायुर्गौरसरशोषयति केल्केरदमय एव तपिबतिरात्रावप्युष्मरूपेणातेषासत्त्वादिति तदात एवोदाहरणमित्याशा
 पीत्वाहृतोपमं शीतं प्राणः सोममुखागमे ॥ अथागमनात्पूरयति शरीरं पीनतागतः ॥ १५ ॥ जलमप्युदृपांभोगोपयात्यर्कस्य रश्मिनाम् ॥ विनाशापरिणामेन ततोऽयं विक्रिकारण
 सद्रूपपरिणामेन तज्जलं विक्रिकारणम् ॥ १५ ॥ नाशालकतया तोषमौष्ण्यत्वादेतिव्यभिक्ताम् ॥ विनाशापरिणामेन ततोऽयं विक्रिकारण
 म् ॥ १६ ॥ अशोर्ध्वनाशे सद्रूपपरिणामो निशाकरः ॥ इंदोर्विनाशे सद्रूपपरिणामो हुताशनः ॥ १७ ॥ हुताशोनाशमागत्य सोमो भवति
 वैतथा ॥ दिवसोनाशमागत्य रात्रिर्भवति वैतथा ॥ १८ ॥ तमः प्रकाशयोऽप्युत्थायातपयोर्दिनरात्रयोः ॥ मध्येविलक्षणं रूपं प्राज्ञैरपिनल
 भ्यते ॥ १९ ॥ सांधिरप्यविलोपस्य देतयोरिव तदपुः ॥ भावाभावैर्यथैकास्थानि शुभावेतौ तथैव हि ॥ १०० ॥

येनाह ॥ जलमपीति ॥ उत्क्रान्त्यादित्यरश्मिभिरपांभोगेपानेकल्प्यमानेऽपि जलमर्कस्य रश्मिनासद्रूपपरिणामेन याति शुक्लरूपेण तत्रापामनुगमदर्शनात् ॥ यदादित्यस्य लो
 हितरूपतेजससद्रूपयच्छुद्धतदपामिति श्रुतेरिति भावः ॥ १५ ॥ यस्तु तत्र शैत्यद्रवत्वयोर्नाशा औष्ण्ययोश्चोद्भवस्तदेशे विनाशापरिणामितोऽप्यस्तीति सकीर्णोदाहरणमिदिम
 त्याह ॥ नाशालकतयेति ॥ १६ ॥ सर्ववापीषोभात्सकेपरिणामेऽप्ययत्नस्य सकीर्णतापिसुक्ष्मदृशालक्षयितुशक्येत्याशयेनाह ॥ अमेरिति द्वाभ्याम् ॥ १७ ॥ १८ ॥ तर्हितमः
 प्रकारयोश्छायात्परादौ च किमनुगतत्वरूपेन सद्रूपपरिणामतात्तस्य तादिति चेत्तद्वैभवं च्छाभिज्ञतमेरिपश्यगाहिकयानलभ्यत इत्याह ॥ तमइति ॥ मध्येऽनुगतं व्यावृत्ततम
 प्रकाराविलक्षणसंन्यात्ररूपम् ॥ अथवा मध्ये सधौ उभयविलक्षणम् ॥ दिनरात्रयोरिति समासात् अष्टादसः ॥ १९ ॥ ननु तमः प्रकाशयोः सांधिरभयविलोपालाभुन्यरूपसत्र
 नोभयविलक्षणं किंचिद्रूपमस्तीत्याशक्त्याह ॥ सांधिरिति ॥ अतयोः सांधिरपि अवि लोपः अशून्यरूपः स्यात् यतस्तस्यैविरूपमेतयोरेव वपुः परस्परसलप्रस्यरूपम् ॥ नहि शून्ययोः
 सांधिर्नाम भवति नवानिर्निमित्तासतोऽशून्यता ॥ कथं तर्हितौ संधौ वसंत इति चेत् यथापूर्वात्तरकालयोर्भावाभावैः ॥ उदाहरणबाहुल्याद्बहुवचनम् ॥ परस्परनिरपेक्षानिरूपणे
 नभावत्वेण सापेक्षनिरूपणेनाभावत्वेण च तमइदं प्रकारात्सात्वरूपमेकमेव वस्तु प्रकाराश्चाप्यतमोऽभावत्वेण एकमेव वस्ति तिसर्वानुभावादेतत्तत्त्वात्सापेक्षानिरूपणे
 विवसंतैः नाणुभावनमप्यन्यथा भूतावित्यर्थः ॥ १०० ॥

॥ १०१ ॥ पथापि रुद्रा विरुद्रमभ्यकारापटिता आहोरात्रायाश्चिज्जहोमपपटिता-सुवव्याहारादस्याह ॥ चिद्वरेति ॥ जलमयोर्विष्वस्यंकराहाराद्युर्ध्वस्थितायुतात्मक
कलाभिः-कमेणारुणाभ्यापारभ्यारुर्वृक्षनिवृत्तिरिह ॥ १ ॥ चिज्जहोमपपराभ्याभेधमकारारापकारतया आधिर्भूताभ्याऽजगतोऽधीषोयात्मकतेत्याह ॥ प्रकाशयति ॥ १ ॥ बहि
युर्ध्वपथानवर्धनभ्रमरहस्याचिदाहिसोदपाज्जमभूलतमोनिह-चिरिस्त्याह ॥ चिरस्युर्देति ॥ भवस्योदयोयस्तासन्नोदयतम ॥ ४ ॥ मित्रोपस्थात्प्रनिअहसोमदेहेदृष्टेति
नवादास्येनरुर्ध्वत्यविहससुगुणत्वविद्योपनगुणानिरवसस्यसैववतीभूताससतयाअसत्यन्नभवेत् ॥ यथातिशयेऽर्धरात्रकोचदेविलसतिरनुभवरोनस्फुरत्सीरपभाभ्रद
धर्मबहिकालेनसपथभ्रदसतपासिचभूताससतयाअसत्यन्नभवेत् ॥ यथातिशयेऽर्धरात्रकोचदेविलसतिरनुभवरोनस्फुरत्सीरपभाभ्रद
सोमनिति ॥ ब्रह्मबलेपविहससपमाहोमोभिःशोभजलमपयवर्द्धर्षणपकटपतिस्फुरत्पकरोति ॥ देहेनुजीमभाभेनानुभवविद्याचिदेहस्यधिरयावदायुम्यभाभ्रदभावादिनामयाक
हाभ्यांचैतन्यजाद्याभ्यांभूतानिप्रसुरंतिहि ॥ यथातमभ्यकाराभ्यामहोरात्राभाहीतले ॥ १०१ ॥ चिद्वृषजहकृपाभ्यामारभ्येयंजग
त्स्थिति ॥ जलाहृताभ्यामिभ्र्याभ्याशीलावनुरिवेदवी ॥ २ ॥ प्रकाशमनलसूधीषद्वयविशिरापव ॥ जहात्मकतमोरुपविशिसोमशरी
रकम् ॥ ३ ॥ चित्सूर्यनिमंतेहेदेनामनस्येदवादयम् ॥ ध्योमसूर्येवहिदृष्टेययाकुण्डानिश्रातम ॥ ४ ॥ सोमदेहेजहदृष्टेचिज्जोसत्यवद्
वेत् ॥ निशयेविलसत्यजेययासीरप्रभाभ्र ॥ ५ ॥ सोमप्रकटयत्यग्निश्चिदेहस्यधिरप्रभाम् ॥ स्वसविन्मयमिदुश्चिदेहस्यंरुपमकंज
म् ॥ ६ ॥ चिद्विक्रियात्वनामासाकेवलानोपलभ्यते ॥ आलोकइवदीपेनदेहेनैवावगम्यते ॥ ७ ॥ चित्तश्रेत्योन्मुखत्वेनतामस-सैववससु
ति ॥ निभ्रेश्यायाःशुभोलाभोनिवाणवातदेवहि ॥ ८ ॥ अन्योन्यलभ्यसहाक्यावेवंकुब्जप्रकाशवत् ॥ अग्नीधामाविर्भौक्षेयीसपृक्तौदे
हदेहिनी ॥ ९ ॥ अतिशायिनिनिर्वाणोजान्नेषेवातिशायिनि ॥ अग्नीधोमस्यवेवांगस्थितिर्भवति केवला ॥ ११० ॥ प्राणोऽग्निरुज्याप्रकृ
तिरपानश्रीतलशरी ॥ हायातपवदित्येतीसास्थितौमुखमार्गांगी ॥ १११ ॥

रोति ॥ यथापकारायत्येक-कस्तखलोकमिभ्ररभिः ॥ शेषशेषीतथाकस्तंभकारायतिभारोनिभगवहवनात् ॥ एवमप्योभ्यमेलेनेतादासत्याध्यासादकञ्जपमभामहलभिदुर्भ
वति चिज्जहोमिभ्यमयभुप्योहेतेनदस्यादितानुभगानुसारिदेहस्यंरुपमभ्रतिस्यन्मय ॥ ६ ॥ इतोपितस्योहेधर्मत्वपमदत्याह ॥ चिद्विति ॥ नमयति सकोचयतीतिनमउपा
धिसाच्छुष्या ॥ ७ ॥ अज्ञानाहतायाश्चित्तश्रेत्योपाय्युन्मुखप्रधानियमरोदानर्धमितिह्याह ॥ चित्तद्वेति ॥ ८ ॥ एवमुक्तस्याकुब्जसौरप्रकाशाहस्योभ्यसबलनार्थिनसदृशे
षाभाभ्यवहारविषयजगदिशेरेहेहेनानाव्यधीषोनात्मकीक्यायी ॥ ९ ॥ तयोरेवहितप्रत्येकस्थिति कल्पसिद्धातवाह ॥ अतिशायिनीति ॥ भिर्वाणानुपाधिनिहस्याज्जानदावि
र्भौक्षेतिस्विन्द्रिराधिनिभ्रान्तिकेसिद्धेअभःकेवलास्थितिर्भवति काश्चैत्यतिशायिनिजलशिलादिप्रारोमस्यकेवलास्थितिर्भवतीत्यर्थ ॥ ११० ॥ प्राणापानयोरेव्य
धीषोनात्मकत्वंमनुकञ्जतेपयोनापस्यारयति ॥ प्राणद्वेति ॥ १११ ॥

तयोः कुञ्जालोकवदन्यान्वयतादात्म्यस्थितिर्दशयति ॥ अपानेनेति ॥ १२ ॥ मूलनाणकुञ्जलिनीरूपश्रिद्धर्मैराधारादिकंठांतचतुर्दलादिपद्मपत्रस्यंपरादिवैखरीपथीतवात्सामक
 म ॥ लिपाअर्थप्रकाशनशक्त्या ॥ अनभूत्याविवक्षपक्षेत्र्यप्रथाहृपयारकृत्या ॥ यथावद्विःसुर्पदतिरोषः ॥ १३ ॥ यथासर्गादीभायाशबलब्रह्मसविच्छीतोष्णहृपिणीब्रह्मांडा
 करेणात्रोपमाभिधायाभाताथादृग्णव्यट्टिदेहानासर्गोदीत्यर्थः ॥ १४ ॥ अस्त्वब्रह्माहमिवशरीरमभ्यर्थाभात्मककितत कार्यातनाह ॥ यत्रेति ॥ यथादिविकृष्णपक्षेअभ्या
 त्मासूर्यः सोमश्चशीताः पचदशकलाः प्रतिपदादितिदिपुकभेणपसतिरकाध्वाराख्याचिहूपापरिशेषयति तत शुद्धपक्षेकभेणोष्णाट्टिदितिताग्नि कभेणपूर्यमाणध्रुवाकलापूर्णं
 सोमोजायते तथाद्विस्थित प्राणसूर्योऽपानरूपस्यसोमस्यमुत्पत्तासिकाद्वारापविधाःशीताः पचदशकलापसित्वामुखाद्विर्भुवात्थामेकाकलापरिशेष्यपुनस्ता उष्णाट्टिदिति
 ताभिः सांपूर्यमाणवाहिरपानाख्यः सोमोजायते तत्रवह्निः प्राणापानसंधिकालः पूर्णमासोऽहदिव्यमावास्ता अतरालदेशेदृढार्पणकयोः प्रत्येकमूर्ध्वाधोभागप्रतिशारवानादीषट्के
 प्राणसूर्यस्यवहाहृद्वेअयनेपादाद्योद्वादशमासास्तदतरालसकतयः ॥ अपानसोमस्यप्रवाहाच्चैवाद्योमासाविवकाभाद्योयोगान्यानिचपर्वणिनिष्यथनेइतियोगिनापत्य

अपानेशीतलेसतामेत्युष्णः प्राणपावकः ॥ प्रतिविंबमिवादर्शसंचतस्मिंस्तथैवहि ॥ १२ ॥ चिदाग्निः पद्मपत्रस्यंसोमंवात्सामकंत्विषा ॥
 जनयत्यनुभूत्येहेकुञ्जालोकंयथावह्निः ॥ १३ ॥ संस्त्यादौयथाकाचित्संविच्छीतोष्णरूपिणी ॥ अग्नीषोमाभिधाप्रातासैवसर्गोत्तुणाभि
 ह ॥ १४ ॥ यत्रसोमकलाप्रस्ताक्षणसूर्येणोडशरी ॥ मुख्यादितस्मिमात्रंस्यात्तत्रवद्धपदोभव ॥ १५ ॥ नूनंसूर्यपदं प्रासोयत्रसोमोऽहदं
 रे ॥ नूनंकेवलयास्थित्यात्तत्रवद्धपदोभव ॥ १६ ॥ उष्णमग्निश्चिदादित्यः शैत्यंसोमउदाहृतम् ॥ यत्रैतौप्रतिविंबस्यौतत्रवद्धपदोभव
 ॥ १७ ॥ शरीरेसोमसूर्याग्निसंक्रांतिज्ञोभवानप ॥ तत्रसंक्रांतिकालाहिवार्यास्तृणसमाः स्मृताः ॥ १८ ॥

क्षम् ॥ अन्यैस्तुत्वरुदयादिशाब्दतोज्ञेयम् ॥ एवस्थितेवक्ष्यमाणदेहाणुनास्थौख्याद्युपयोगिधारणाभेदाः प्रथमविभिः श्लोकैरुपस्थिते ॥ यत्रमुखाद्वह्निर्देशसूर्येणापस्ताध्रुवा
 ख्यासोमस्यापानस्यपोडशकलाप्राणोद्गीर्णाग्निः कलाग्निः पूर्यमाणक्षणप्राध्यापूर्णमासीचदहवतिसिमावस्यात्तत्रभुशुडोपाख्यानोक्तवास्तुभुकेनमनोधारणयावद्धप
 दस्थितोभावेत्यर्थः ॥ १५ ॥ तथायत्रद्वेद्वरेकलाप्रासेनकमाद्भस्यमानोऽपानरव्यः सोमोऽभावास्त्यायाग्निकेवलयाशुद्धचिहूपध्रुवाख्यकलात्मिकयास्थित्यातिष्ठतिघातः कु
 षकेनवद्धपदोभव ॥ १६ ॥ इदानीमधरेचकेनाधपूर्वकेणवाअतरालेप्राणस्योभयतोनिरोधेनाववप्रतिविंबवत्तुल्यरूपतमापायधारणमाह ॥ उष्णमिति ॥ १७ ॥ यथावसंत
 योऽपनवपारंशरसुकभेणशीतस्योष्णयेनपातासोमस्याग्निसंक्रांतिः शरद्वेमतशिशिरेषुकभमादौष्ण्यस्यशैत्येनप्रासादग्नेः सोमसंक्रांतिसयोः सधीविपुवतौसूर्यस्यचभेयाद्विपुसकां
 तिसथाशरीरेपिअपानशैत्यस्यजडराग्निनापासेसोमस्याग्निसंक्रांतिः प्राणोष्णस्यवह्निः शैत्येनप्रासादग्नेः सोमसंक्रांतिः सूर्यस्यसकतयस्तुपापुकास्ताजानातीतितज्ज्ञोभावेतिपू
 र्वोक्तधारणयाविधिः ॥ प्रासंगिकतज्ज्ञानस्यनसिद्धसंक्रांतिलानदानादिकलेभ्य उल्लेखनमफलकीर्तनप्रधानकलेनस्तुतिर्वा ॥ १८ ॥

उकांगमानमृतमार्थिकारिषदस्येयराचयति ॥ सकानिमिति ॥ कालंअपनद्वयासकंसहसरेहसर्तं ॥ प्राणपानयोर्द्वैर्भ्रानादीभारणानुसारितिभेदाद्बुधचनम् ॥ न
 हिमसिद्धेस्वस्वरेस्थितनिर्वातरपिमाभ्यासापदानुभूतप्रत्यक्षानुभूतंपटादीवस्तुटपद्विवेकितत्तर्ह्यभयोमिकथासुरोभसे ॥ परमबुधद्वैदारभ्यदभ्युपेतोभ्यासगतोरेप्रदत्त
 नुभरोभासेदन्तिरेकपवणगाविधि ॥ ११९ ॥ ॥ इतिश्रीसावित्रम् ॥ सात्ययमकारोनि ० पू ० प्रकारीतितम सर्गं ॥ ८१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अणुनास्तूलनोपाया
 क्षानसाध्यथागिनि ॥ परकायानिमोगाभ्यवर्धनहृद्युक्तिभि ॥ १ ॥ एवमभीयोबासकन्देहदेवरीष्टायपधारणाभ्यासपरिच्छन्तप्रणामन शरीरस्वोपस्र्थाप्रिसक
 मारिदीरानोयोमिवोदेहस्यभिमानविसिद्धिपानिप्रकाराभूत्कृत्रानिजानति ॥ अणुनाभिनि ॥ १ ॥ तन्नाद्याषणुत्वप्रामयेहृत्स्थधितापनापनाभ्युपरिदेशेज्वलनोकाठरानलन्यद
 सद्यनालसूत्रमच्छिन्नहराभिस्यद्वरथाकारादस्यकथिकायापरयात्पनआसनभूतीरित्वावर्धयति ॥ इतीति ॥ अकनोशस्योष्यंक्वर्णकोपरि ॥ तथाचनीस्तिरीयाणानुपनि
 पदि सत्यमध्यवहनश्रिदिश्यार्धर्दंभनोभुरवदन्तिजाठरानलप्रलस्यपूये ॥ तस्यमध्योर्वाङ्गिरावाअपीयोष्यंभ्यस्तिना मीलनोपदमभ्यस्थाद्विपुल्लेखेनजास्वरा नीवारय
 सनातिमुत्तरमथायनमंगसस्यकालतयाविबुवतापदिदेहवाते ॥ अतवहिसुभिववेस्त्रियथानुभूतच्छोभसेन्नपुन परमभ्युपेत ॥ १९
 इत्यार्थेवा ० वा ० दे ० मोक्षोपायेपुनि ० पू ० वू ० अभीपोमविचारणनाभिकाशतितम सर्गं ॥ ८३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥
 अणुतास्तूलतावापियथान्छ्रितियोगिनाम् ॥ देहोनामतयासम्यक्वस्थमाणमिदृष्टणु ॥ १ ॥ दृष्टवाचककोशोर्ध्वमस्तुरत्यानल क
 ण ॥ इमभ्रमरवत्साध्यविपुल्लवहर्वाबुदे ॥ २ ॥ सप्रवद्धनसंविन्यावात्यचेवाशुवद्धते ॥ सविद्वृत्तयानुनमकवधातिचोदयम् ॥ ३ ॥ स
 ध्याभ्रप्रयमाकांभोदक्षिमभभ्यागत क्षणान् ॥ गालयत्यखिलसंगदेहेनयथानल ॥ ४ ॥ जलस्पर्शासहायुक्त्यागलयत्यपदादपि ॥ वा
 द्यादानलस्यशास्त्रतेवस्तुविशेषत ॥ ५ ॥ सररीरद्वयपश्चाद्विषूयकापिलीयते ॥ विक्षोभितेनप्राणननीह्रिरोवात्ययायथा ॥ ६ ॥ आ
 धारनाह्निहीनाप्योमस्यैवावशिष्यते ॥ शक्ति कुडलिनीवक्त्रेधूमलत्वेवनिर्गता ॥ ७ ॥

क्वसन्धीयतामासत्यपूयमा तस्मा शिखायावभ्येयमात्माभ्यावस्थितइति ॥ विषुद्विभरयसाभ्यद्विभिरोषणधीनत्वमकपर्धोपनायम् ॥ १ ॥ सआनलकणभ्रवद्धनस्यसर्वि
 र्थासवहरेभ्याप्ययाज्यदन्तिनयावर्धनोपायसार्नेन ॥ सवसंवर्धनातानाग्निवहहृद्विनिर्कृतसिध्दपययाअकमबुधयप्रकाशातिशययाति ॥ ३ ॥ सध्यायाप्रसूपेअभेआकारो
 पथमभूदितोयोर्कंठरास ॥ गालयन्निगदित्करोति ॥ सांगहृत्प्रथायापासहितवहम् ॥ पार्थिवगणधभामकाठिन्धचतबुधादानजलभागेज्यसंहृतीत्यथ ॥ ४ ॥ एषप्रपवन्त्या
 र्थापयतेमभिस्रिलयेद्वनीकृपात् ततोशोषणपुस्यसाधस्तुविशेषतःअग्निसत्वभावांशोपाकटस्यस्पर्शीरित्यनसङ्गेनैजिलस्यशांसह सोनल स्पर्शास्वील्पयत्वाद्भवत्वोपसहृत्सु
 सयाकटमपिमद्येयरोपयेत् ॥ एवरीत्यादेहाद्वाह सप्रस्वातेननोद्धेयानिवाहिकेभेभ्यामेवनिर्गतइतिशेष ॥ ५ ॥ एवपार्थिवभाप्यचरारीरद्वयविषूयस्थित सोमिर्धिकांसि
 नेनयाजोपसन्दनकाविलोपते ॥ यदाभाअग्निवहृत्पयिवायुर्भेवाभ्यर्त्तिल्लेपुनेरित्यर्थ ॥ ६ ॥ इत्यर्त्तकूटलिनीरान्किरिषुलाधारस्यपुषुयानादीशीनातक्स्कारराहाभ्यादितिप्राह
 करेहाकारोभित्प्रदइत्याह ॥ आधाराति ॥ बद्धेर्निर्गताधूमलत्वेत्सह ॥ ७ ॥

नत्रस्थित्वाचसाकोढीकनासंकलिनमनोबुद्धिमयेजीवादिपटितौलगशरीरैरहंकतिर्ययातथाविधा अंतःस्फुरन्धियकाशाश्वमकारःखेच्छाविहारशक्तिचमकारश्चयस्यास्त
 याविधासतीसूक्ष्मतमेवसनालच्छिद्रेरीलादीचयत्रैवप्रविशयनिर्गतयो ज्यतेतत्रप्रविश्यनिर्गतित्याह ॥ कोढीकतेति ॥ द्वयोरर्थ ॥ ८ ॥ १ ॥ एवंसूक्ष्मीभावप्रकारमुक्त्वास्थूलो
 भावेनैच्छिकनानाशरीरकल्पनाप्रकारमाह ॥ रसेनेत्यादिना ॥ साकुहलिकर्तृयोगिनो जीवशक्तिर्द्वैप्राणुपसूतजलभाषयद्यमुच्यतेतदारसेनसर्वतआपूर्णात्तमेति ॥ यथातर्था
 चरन्जुलिनतीतिनवीभारोभ्रमाहृपथभंविशेष कृपक्षिसोबुनाआपूर्णात्तमेतिद्वय ॥ १० ॥ एवमसापूर्णासतीप्राणुपसूतनपाथिवभागयमाकारकर्तुंभावयतियोगशाक्त्या
 कोढीकृतमनोबुद्धिमयजीवाद्यहंकतिः ॥ अंतःस्फुरच्चमत्काराधुमलेखेवनागरी ॥ ८ ॥ विसंश्लेखेणभित्तावुपलदिविभूतले ॥ सायथा
 योज्यतंचयनेननिर्घातिलंतथा ॥ १ ॥ संवितिःसैवयात्यंगरसाद्यंतंयथाक्रमम् ॥ रसेनापूर्णात्तमेतन्नीभारद्वानुना ॥ १० ॥ रसापूर्णा
 यमाकारंभावयत्याशुततथा ॥ धत्तेचित्रकृतोबुद्धैरेवाराभयथाकृतिम् ॥ ११ ॥ दृढभाववशादंतरस्थान्याप्तोतिसाततः ॥ माहृगर्भ
 निषण्णेपुसुसूक्ष्मंवांकुरस्थितिः ॥ १२ ॥ यथाभिमत्तमाकारंप्रमाणंवेतिरावव ॥ जीवशक्तिरेवाप्तोतिपुमेवार्दिल्लणादिच ॥ १३ ॥ श्रुतं
 लयायोगसाध्यमणिमाव्यर्थसाधनम् ॥ ज्ञानमाध्यमिदानींलंशृणुश्रवणभूषणम् ॥ १४ ॥ एकंचिन्मात्रमखरीहशुद्धंसौम्यमलक्षितम् ॥
 सूक्ष्मात्सूक्ष्मतरंशांतंनजगन्नजगत्क्रिया ॥ १५ ॥ तच्चिन्तोत्यात्मनानसंकल्पान्मुखतंगतम् ॥ यदातदाजीवइतिप्रोक्तमाविलतंग
 गतम् ॥ १६ ॥ असत्यमेवसंकल्पश्रमेणदंशरीरकम् ॥ जीवःपश्यतिमूढात्माबालोयद्यमिवाद्दतम् ॥ १७ ॥ यदातुज्ञानदीपनसम्यगा
 लोकागतः ॥ संकल्पमोहो जीवस्यक्षीयतशरदश्रवन् ॥ १८ ॥ शांतिमायातिदेहोयंसर्वसंकल्पसंक्षयात् ॥ तदाराधवनिःश्रेयदीपसै
 लक्ष्येयथा ॥ १९ ॥ निद्राव्यपगमेजंतुर्नृथास्वप्नपश्यति ॥ जीवोहिभावितेसत्यतथादेहेनपश्यति ॥ २० ॥ अतन्तेतत्त्वभावेनजीवो
 देहावतःस्थितः ॥ निर्देहाभवतिश्रीमान्पुण्वितत्त्वैकभावनत् ॥ २१ ॥ अनात्मनिशरीरादावात्मभावनमंगयत् ॥ सूर्याद्यालोकदुर्भेदं
 हार्दतद्धारुणंतमः ॥ २२ ॥ आत्मन्येवात्मभावेनसर्वंय्यापि निरंजनम् ॥ चिन्मात्रममलतोस्मृतिज्ञानादित्येननश्यति ॥ २३ ॥

तथाकल्पापेतदर्थ ॥ ११ ॥ तत्रास्थादिकल्पनाप्रकारमाह ॥ दृढेति ॥ माहृगर्भनिषण्णेपुसुसूक्ष्मावीजशक्तिरस्थिदृष्टपादाद्यकुरस्थितिर्निर्व ॥ १२ ॥ यथाभि
 मतस्येच्छानुसारिसुमेवादिमहत्तृणाद्यल्पवाआकारमवाप्नोति ॥ १३ ॥ योगसिद्धानुसारेणस्थूलसूक्ष्मभावमभिक्रममुक्तमुपसूतस्यज्ञानसिद्धानद्विलक्षणतवकुपुमप्रकृतश्रा
 वयति ॥ श्रुतमिति ॥ १४ ॥ १५ ॥ चिन्तोल्याध्यासेनोपचिनोति ॥ १६ ॥ जीव पश्यतिसएवान्यस्थूलभावइतिभावः ॥ १७ ॥ सौक्ष्म्यप्राप्तिक्रममाह ॥ यथास्तित्यादिना ॥ १८ ॥
 शार्तवाधम ॥ १९ ॥ भावितेसाक्षाल्कने ॥ २० ॥ २१ ॥ लौकिकसूर्याद्यालोकैर्दुर्भेदानाशयितुमशक्यम् ॥ २२ ॥ केनतर्थादित्येनतन्नाशस्तमाह ॥ आत्मन्येवेति ॥ २३ ॥

अस्यांशानसिद्धावपिरुवायीजीवन्मुक्तानांभैच्छिकविनोदायस्यूलसुक्ष्मनाभिभासिकरेहृष्यनसिध्मतीत्याह ॥ अभ्येधेति ॥ १४ ॥ विभूशायिकीटादय ॥ अमृतताममृत
 वराहाराताम ॥ अमृतपयास्यादिद्विषयनिश्चितनिश्चितदृष्टयास्वविषयताम ॥ २५ ॥ इतिर्दृष्टरातदुराहरणमुद्धरुशोलोकेआलोकितामित्यर्थ ॥ १६ ॥ म्योमतीप्रसाकाराताम
 ॥ २७ ॥ शैशस्यदिरतिशयाअग्निमादिसर्वासिद्धयदन्त्याशायनोपलभ्यते ॥ अग्निमादीति ॥ अस्यांपरकायनविरथभोगयानिलक्षणाम् ॥ २८ ॥ तत्रादीपूर्वैरूपरत्यागोपा
 यमाह ॥ रचकर्म ॥ उद्भूतसर्वाहर्निःसायपरदेहायधोअयतेतावदयदेहस्यपयतरतिपरेणाभ्यय ॥ यथाभाषयनसकर्मनपुण्याभोवभयनादाकृष्णमाणोऽप्यनतद्वत् ॥ २९ ॥
 वितस्तरउत्तरवष्टकाठलाटवन्नधत् ॥ परेयादेहेजीभेयतावधितसपदंभोक्तुमयत्सजीवोविनिवश्यते ॥ यथाआसेषकपुठयत्कारस्यकुभोवकेनयभेवमठत्तावाआसेक्तुमि
 अन्येषवितितात्मानोभावयतिथयैवयत् ॥ ततयैवाशुपश्यतिदृढभावनायात् ॥ २४ ॥ दृढभावानुसधानादिमुद्राअपिराधव ॥ विप
 नयत्यमृतताममृतीविषयतामपि ॥ २५ ॥ एवयथायदेवहसाप्यतेदृढभावनात् ॥ मूयतेहितवैवाशुतादित्यालोकितमुद्गु ॥ २६ ॥ सत्यभाव
 नदृष्टांपदंहादोभवत्यलम् ॥ दृष्टस्त्वसत्यभावेनम्योमतीयातिदेहक ॥ २७ ॥ अग्निमादिपदप्राप्तौज्ञानयुक्तिरितिश्रुता ॥ भावतासाधु
 नारामयुक्तिमन्यामिमिश्रणु ॥ २८ ॥ रेचकाभ्यासयोगंनजीवकुहलिनीगृहान् ॥ उद्भूत्योन्यतेयावदाभाद्पवनादिव ॥ २९ ॥ त्यज्य
 तंविरतरसदादंहायकापुलंजपवत् ॥ दंहेषिजीवेषिमतावासेषकहवाटर ॥ ३० ॥ स्याववरजगमेवापियथाभिमतयेच्छया ॥ मोक्तस्यप
 दसम्पज्जावोतीर्धनिवश्यते ॥ ३१ ॥ इतिसिद्धिप्रियमुक्तास्थितेत्तदशुभुन ॥ प्रविश्यतेस्वमन्यद्वाययतातविराचते ॥ ३२ ॥ देहादयस्त
 यार्थियान्प्राभवत्यासितलानय ॥ संविटाजगदापूपसपूर्णस्थीयतेयवा ॥ ३३ ॥ ज्ञात्वासदाभ्युदितमुज्झितदोषमीशोपयथयासम
 शिवाद्यतिचिद्यकाश ॥ प्राप्नोतितत्तदचिरेणतयैवराससम्यक्पदविकुरनावरणत्वमेव ॥ ३४ ॥ इत्यापर्ववांवा दे० मो० गुनि० पू०
 म्यु० अणिमादिलाभायगापदेभोनामद्वागीतितम सर्ग ॥ ८२ ॥

एतन्नतर्वासधितद्वरशापयथाभिमतयेच्छयाश्याहदस्यन्वय ॥ १० ॥ ११ ॥ इतिउक्तरीत्यापरदंहेसिद्धिप्रियमुक्तास्थितेनयोगिनाततपुषतनत्वषयुस्थितचेमुनस्तथ
 विषयभेनोत्तरस्यद्वाययथावधित्वावतनससावकालप्रविशयतइत्यर्थ ॥ १२ ॥ अथयायोगिनाअथपरकायभोगानंतरत्वात् करणधैनुन्यापादेनेनजगदापूपदेहादय म्यस्य
 यनद्वितीयार्थयथा ॥ स्याववरजगमेवदेहादिविषयतिरिक्तापार्थाल्पतिरिष्यजीवोस्तयातीद्भोयाधिसत्त्वाविगुणालवशच्छिन्नाविभुक्षणार्थवार्थेत्यसितलानपिप्राप्तवत्यास्वा
 त्ससद्विद्यसपूर्णयथास्यातयास्थीयतइत्यर्थ ॥ ३१ ॥ उपसहरति ॥ ज्ञात्वेति ॥ ईशोयोगीभ्यर्यसपन्वोऽपिचिद्यकाश सदाभ्युदितनित्यस्वपकारामुज्झितसर्वदोषत्वतत्त्वज्ञा
 त्वाययथासमभिवलिनिर्गसदचिरणतर्धैयथासोति ॥ एवसतितत्त्वविद्योनाभ्यसिद्धवैभुमन्यतेकत्वनावरणत्वमेवनिरतिशयानवसम्यक्पदविकुरित्यर्थ ॥ ३४ ॥ इतिश्री
 वासिष्ठध० शतस्यवकयानि० पू० प्रशांतिव्रम सर्ग ॥ ८२ ॥

॥ १३ ॥ ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥ ॥ २१ ॥ ॥ २२ ॥ ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥ ॥ २६ ॥ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥ ॥ ३१ ॥ ॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥ ॥ ३४ ॥

चूडालासिद्धिप्रवाअप्रबोधप्रभूतः ॥ गुरुपदेशसाकल्येकिराटाल्याःनमीयते ॥ १ ॥ चूडालापुत्रगुक्रीत्यापणवारणादिपनाभ्यासवतीसतीअणिमादिगुणैश्वर्ययुक्ता
 बभूव ॥ १ ॥ तदैश्वर्यमेवावयुक्तप्रपचयति ॥ जगामेत्यादिना ॥ मोहकालुष्यस्यतापचपस्यचोपशमादमलरशितलाच ॥ २ ॥ तस्याःकायबुद्धादिकल्पनैर्भ्रममाह ॥ क्ष
 णमपीति ॥ अगताअवियुक्ता ॥ राज्येपुराट्टुजगत्सुभुवनेषुचोवास ॥ ३ ॥ विद्युताप्रारणाउन्मेषादवद्योतमानानिभूषणानियस्याः ॥ ४ ॥ ५ ॥ दिशाब्धेःअश्वोदेरयावतिभु
 वनध्याणिप्रसिद्धानितानिसर्वाणीत्यर्थः ॥ ६ ॥ सर्वभूतरतज्ञानयासाभाषणादिव्यवहारम् ॥ ७ ॥ बहुशःप्रतिबोधयामासेतिव्यवहितेनसवधश्लोदसः ॥ ८ ॥ ९ ॥ यथावेदाभ्य
 यनकालेवालोवेदविद्यासर्वरुपायानुक्तायप्रकारानदिगुणशालिनीनवेदतद्वत् ॥ १० ॥ ११ ॥ सर्वसिद्धिशालिन्यास्तस्याश्रेद्धर्तुवोधनेअशक्तिसर्वाभ्येपासिद्धिश्या
 श्रीवसिष्ठउवाच ॥ अणिमादिगुणैश्वर्ययुक्तासानुप्रभासिनी ॥ एवंभुवचूडालापनाभ्यासवतीसती ॥ १ ॥ जगामाकारमार्गोणिवि
 देशांबुधिकोटरम् ॥ चचारवज्रुधार्पाठंगोवामलशतिला ॥ २ ॥ क्षणमप्यगताभर्तुर्वक्षसश्रेतससया ॥ सर्वपूर्वासराउपेपुलक्ष्मीरिव
 जगत्सुच ॥ ३ ॥ आकारगामिनोस्थामाविद्युत्कारंभूषणा ॥ बभ्राममेधमालेवगिरिमालामहीतले ॥ ४ ॥ काष्ठदणोपलभूतंरवंवा
 तमनलजलम् ॥ निर्घ्रमविशस्वर्वतुर्मुकाफलंयथा ॥ ५ ॥ मेरोरुपरिशृंगणिलोकपालपुराणिच ॥ दिव्यामादरंघ्राणिविजहारय
 थासुखम् ॥ ६ ॥ तिर्यग्भूतपिशाचाद्यैःसहनगामरासुरैः ॥ विद्याधराप्सरःसिद्धैर्व्यवहारंचकारसा ॥ ७ ॥ यत्नेनतंचभर्तारमात्मज्ञानाद्
 तंप्रति ॥ बहुशोबोधयामासचूडालानविवेदसः ॥ ८ ॥ कलाविदंभ्यामुग्धाचबालेयुह्णिमिमम ॥ इत्येवंकेवलंराजासचूडालांविवेदता
 म् ॥ ९ ॥ एतावतापिकालेनतामवंगुणशालिनीम् ॥ बालोविद्यामिवनृपश्रुडालानंविवेदसः ॥ १० ॥ साप्यलब्धात्मविश्रान्तिंसांसिद्धिश्रि
 यमात्मनः ॥ दर्शयामासनोराज्ञाःशुद्धस्येवमवकिचाम् ॥ ११ ॥ श्रीरामउवाच ॥ महत्याःसिद्ध्योगिन्यास्तस्याअपिशिविध्वजाः ॥
 यत्नेनप्राप्तोबोधबुद्धातेन्यःकथंप्रभा ॥ १२ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ उपदेशक्रमोरामव्यवस्थामात्रपालनम् ॥ ज्ञानंस्फुरणंशुद्धा
 शिष्यप्रज्ञैवराधव ॥ १३ ॥ नश्रुतेननपुण्येनज्ञाचतेज्ञेयमात्मनः ॥ जानात्यात्मानमालंबसर्पःसर्पदानिव ॥ १४ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥
 एवंस्थितेवाधमुनेकथमेतज्जगत्स्थितो ॥ क्रमोगुरुपदेशाख्यःस्वात्मज्ञानस्यकारणम् ॥ १५ ॥

नांगुरुणांशिव्यवोधनेशक्तिर्द्रापास्तेति

रामशकते ॥ महत्यादिति ॥ तस्याअपियत्नेनउपदेशप्रयासेन ॥ १२ ॥ तद्विज्ञानार्थसगुरुमेवाभिगच्छेदित्यादिशाब्दोक्तमर्थादाव्यवस्थान्तात्रपालनंगुरुकतउपदेशक्रमेन
 त्वसावनधिकारिण्यपिज्ञानबलाज्जनयितुशक्नोतीत्यर्थः ॥ प्रज्ञाप्रवृणसाधनचतुष्टयसहितप्रज्ञापरम् ॥ १३ ॥ श्रुतेनअनात्मशास्त्रप्रावीण्येन पुण्येनचिसुशुद्धानेगेनकान्यकर्म
 बर्णेण ॥ अथवाश्रुतेनशास्त्रेनपरंपराज्ञानेन ॥ आत्मनस्तत्त्वभूतज्ञेयब्रह्मज्ञानज्ञायातद्वतरवस्तुवन्विवेकियते ॥ पुण्येनापिस्वर्गभोगवन्विवर्नैवविचारज्ञानजन्यनेकितुनाभ्यावि
 चारेजानितेचरमसाक्षात्कारदत्तयत्कृदनात्मनैवात्माआत्मनजानातीत्यर्थः ॥ सर्पदानिसर्पदेव ॥ देवार्थैवराब्दः ॥ १४ ॥ तर्हिगुरुपदेशाख्यःक्रमःकथकेनद्वारेण ॥ १५ ॥

स्युटाहं यमीति रथान्थायेन तिष्यद्देमन्य कुरवणात्वाप्यसनापानहारागुरुकपदेशोसांनकारणोतिष्ठकृत्तसिद्ध किराटोपास्थानपाह ॥ अस्मिन्स्थादिना ॥ किराट रवेदवर्षि
 ॥ १६ ॥ १० ॥ कापण्यगतस्वीयकृपणतास्य भावात् ॥ इयावराथपापात् ॥ १८ ॥ नस्यान्वेषणोपोगेनृमभियायमाह ॥ कपर्दकादिनि ॥ लाभोसतिममद्वेत्तपद्मतास्र
 ननकपर्दकनाकिचिक्कीलानद्विकयात्कारकपर्दकास्यस्तोटीन शतंनत सङ्गत्ततोद्वेष्टस्वेवेतिचेतसाकळयश्चित्तयत्सू ॥ १९ ॥ अन्वार्थंन्यारदभ्योदोपोगोमूढजन
 हावरागार्थिर्षिर्भरस्तद्विनम्यन्माहाकलोभादमीनिष्पद्यन्माह ॥ जनति ॥ २० ॥ ११ ॥ पासाअखिलजगत्सदृस्य सासारिकभोगोपेन शान्ता सर्वार्थिन्ध्यापनर्पायस्यतद्वरा
 नयास्थित ॥ २१ ॥ कगरमून्ययस्यतयाहिधतद्रमम् ॥ २२ ॥ नयागुरुपदेशाकवारभ्यच्छाब्दपरोक्षमायमन्धिष्यते ॥ अन्वन्तियापरोक्षलभ्यते ॥ २३ ॥ कथमन्यतशाह ॥
 ॥ अर्धवसिपुत्रवाच ॥ ॥ अत्यंतरूपण कश्चित्किराटोपधनधान्यवान् ॥ अतिविधियाटवीकस्वकुटुंबीनाक्षिणोपया ॥ १६ ॥ तस्यैकदानिप
 तितागच्छतोर्विधाजगत् ॥ एकावराटिकारामटणजालकसद्वते ॥ १७ ॥ कापण्यान्तसप्रयत्नसर्ववृणतुयादिकम् ॥ कपर्दकार्थमभि
 तोदुधावदिवसत्रयम् ॥ १८ ॥ कपर्दका स्युभवताचत्वारोदौषकालत ॥ तत शतसहस्रसहस्रचेतिचेतसा ॥ १९ ॥ कलयन्जगत्दी
 नारादिदिवमद्वित ॥ जनहाससहसाणिधुबुधेनपरतुस ॥ २० ॥ तनोदिनत्रयस्यातेततस्मात्क्षिजगत् ॥ पूर्णदुर्धिमप्रतिमोलब्ध
 श्रितानमणिमहान् ॥ २१ ॥ तंपाप्यतुष्टददयस्समागम्यगृहसुरवम् ॥ प्रासाखिलजगद्दतिशान्तसर्वतयास्थित ॥ २२ ॥ एवमथाकिराटन
 कपर्दान्वेषणतत् ॥ रत्नलब्धजगन्मूल्यमहोरात्रमखदिना ॥ २३ ॥ तथाश्रुतोपदेशेनस्वात्मज्ञानमवाप्यते ॥ अन्यदन्विष्यतेचान्यदृश्य
 तेहिरुकमत् ॥ २४ ॥ ब्रह्मसर्वोद्वियातीतंनृतादींश्चिसंविद् ॥ तेनापदेशादनपनात्मतत्त्वमवाप्यते ॥ २५ ॥ गुरुपदेशचचिनात्पत
 स्वागमोभवेत् ॥ केनचित्तामणिलिंभ्य कपर्दान्वेषणविना ॥ २६ ॥ तत्त्वस्यास्यमहाप्यस्यगुरुकथनगतम् ॥ अकारणकारणतांमणोरि
 वकपर्दक ॥ २७ ॥ पस्वरापवमायेमोहनीमहतामपि ॥ अन्यदन्विष्यतेयनादन्वदासापतेफलम् ॥ २८ ॥ अन्यत्करोतिपुरुषफलम
 न्यदेवप्राप्तितियच्चिपूजगतत्ववलाक्यतच ॥ तस्मादन्तरभवस्यजगद्धमस्यश्रेयातिवाहनमसंगमनिच्छयेव ॥ २९ ॥ इ० वा० वा०
 दे० मोक्षोपायेपुनिवाण० पू० च० किराटोपास्थाननामभ्यशान्तिमन्त्रा ॥ ८३ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ ६४ ॥
 ब्रह्मनि ॥ भूताविराड्ब्रह्मणतच्छाब्दभावादि इहियमयोप्या सचिद्विश्वरूप ॥ गुरुपदेशाश्चशाब्दतत्परषजन्मते तास्तीभ्योअत्यसत्त्वच्छ्रमायार्थभरमहसोर्नित्यापरो
 क्षप्रसस्तुत्पन्नुरियाप्युद्दिस्तच्छाब्दप्रत्ययभावाभ्यामयमयुक्तमेवोपदेशस्तकारणमित्यथ ॥ १५ ॥ तथाप्याचार्यसंभ्युक्तोवेदेत्यादिभूतगुरुपदेशआवयकइत्याह ॥ गुरुपदेशोति
 ॥ २६ ॥ अन्वेषणकारकपर्दकइयमनतद्वारागुरुकथनमकारणमप्यवयवकलेशानातकारणतांनमित्यर्थ ॥ २७ ॥ २८ ॥ एवमकारणमेवगुरुपदेशायात्मलाभस्यकारण
 सभ्यतात्मनिपारदभयोपमतीत्यस्यकाद्धमस्योपास्योदेषइत्यथ सिष्यमीतिनयनायेहेत्याह ॥ अन्यदिति ॥ चिपूजगतस्यपयसाद्देतोरिवमद्वेत्तकस्तेभ्युपेनानत्सादात्सदाहन्तर
 भवस्यपारदयोपेपवतीत्यक्ताद्धमस्युतअवयवयास्तात्तयात्तनिच्छयाउपेक्षणेनतिवाहनमेवमप्यद्वयम् ॥ २९ ॥ ॥ इ० वा० ना नि पू० भ्यशीतिनमन्त्रा ॥ ८३ ॥

शिखिष्वजस्यवैरभ्यचहृत्वात्प्रसन्नंवेने ॥ निरिचैकस्यनिर्याणंमदरेस्थितिरिथते ॥ १ ॥ तत्त्वज्ञानरूपपदंविश्रान्तिस्थानविना ॥ अप्रजानदष्टसंततिःपुमान्शोकादितमसाअ
 धत्वन्निव ॥ १ ॥ अभीष्टैरामनादिभिरुपनीतसुरालादिविभूतिषु ॥ २ ॥ मुक्तदुर्घसैनथाविधेदेवादिद्वैजातुर्दगादिभ्यांघतोभीतोयथाएकानादिपुरनिमित्तद्व ॥ ३ ॥
 अशेषादिवसक्तियाःकार्यते ॥ हृकोरन्यतरस्यामित्यणौकर्तुर्णौकर्मत्वेकर्मणिल ॥ ४ ॥ परिवादिवास्थितःसमहाभोगान्श्रियच्चभोक्त्रिवयते ॥ च पूर्ववाक्यार्थेनसदृस्यस
 ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ ततःशिखिष्वजोराजातत्त्वज्ञानपदंविना ॥ आजगामपरंमोहंतमोघत्वमिवाप्रजाः ॥ १ ॥ दुःखाग्निदीपितमना
 मनागपिविभूतिषु ॥ तास्वभ्राष्टोपनीतासुनरेमेधिशिखास्त्रिव ॥ २ ॥ एकांतैषुदिगंतैषुनिर्दरेषुगुहासु च ॥ आजगामरतंजंतुर्मुक्तैषुव्याध
 तोयथा ॥ ३ ॥ राघवत्वमिवाशेषाःसांत्वानुनयवोधनैः ॥ प्रार्थितःकार्यतेभ्यत्वमर्हीपोदिवसक्तियाः ॥ ४ ॥ नित्यमुदामवैरभ्यःपरिवाडिव
 शांतधीः ॥ खियतेचमहाभोगान्सभोक्तुंचश्रियांस्थितः ॥ ५ ॥ ददावतितरंदांनंगोभूमिकनकादिकम् ॥ देवेभ्योद्वास्त्रणेभ्यश्चस्वजनेभ्य
 श्वमानद ॥ ६ ॥ चत्वारचतपःकर्तुंरुन्दुचांद्रायणादिकम् ॥ परिवभामतीर्थानिवनान्यायतनानिच ॥ ७ ॥ सतथापिविशोकत्वंनमनाग
 पिलिष्ववान् ॥ अनिधानांखनन्भूमिनिधानार्थानिधिचया ॥ ८ ॥ रात्रिदिवंमहानेषुशुष्यत्येवकशानुना ॥ चिंतयाचिंतयामाससंसा
 रव्याधिभेषजम् ॥ ९ ॥ चिंतयापरवशीर्दानोराज्यंस्वस्यविषोपमम् ॥ महाविभवमप्यभ्रनापश्चलित्वायाधिया ॥ १० ॥ अथैकदैकांतरा
 तांजूडालामंकमगताम् ॥ इदंमधुरयावाचासमुवाचशिखिष्वजः ॥ ११ ॥ ॥ शिखिष्वजउवाच ॥ ॥ भुक्तंराज्यंचिरकालंभुक्ताविभव
 भूमयः ॥ अधुनास्मिदिरागेणयुक्तागच्छामिकाननम् ॥ १२ ॥ नसुरथानिनदुःखानिनापदानचसंपदः ॥ कोढीकुर्वीतितन्वांनिमुनिंवन
 निवासिनम् ॥ १३ ॥ नदेशभंगसंमोहेनसंप्रामेजनक्षयः ॥ राज्यादप्यधिकमन्यसुखंवननिवासिनम् ॥ १४ ॥ स्वककस्तनधारिण्यो
 ररूपहृदयपाणयः ॥ मंजरीजालहारिण्योलोलशुभ्रांबुदांशुकाः ॥ १५ ॥ स्वपरगांशरगणियःकतकौसुममंडनाः ॥ आसेव्यकांचनशि
 खानितवतदशोभिताः ॥ १६ ॥ तरंगमौक्तिकप्रोतसरिन्मुकालतावृताः ॥ लतावयस्यवालितामुग्धमुग्धक्यात्मजाः ॥ १७ ॥
 मुच्चयार्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ देहभनःशोधनकर्तुंरुच्छूचाद्रापणादिकतपश्चकार ॥ ७ ॥ ८ ॥ चिंतयाचिंतालक्षणनकरानुना ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ विभवभूमयोवैभवपदानि
 ॥ १२ ॥ कोढीकुर्वीतिलिष्यति ॥ १३ ॥ सुखाधिक्येहेनूददर्शयति ॥ नदेशेति ॥ १४ ॥ इदानीवनराजीश्रृङ्खलापमाल्वेनस्त्रिकथ्यवर्णयति ॥ स्वककेत्यादिपचभिः ॥ प्राये
 णसर्वत्ररूपकाणि ॥ १५ ॥ कतानिकुसुमान्येवकौसुमानिमडनानियाभिः ॥ आसेव्याःकांचनशिलाएवनिर्तवतदास्तैःशोभिताः ॥ १६ ॥ तरगलक्षणमौक्तिकैःप्रोताभिःसरि
 न्मुकालताभिरवृताः ॥ मुग्धमुग्धयामगाएवात्मजाःशिरशोभेयासाम् ॥ १७ ॥

सुधिगभ्यानिर्णिष्ठा निरुत्थानिकलाजनातिपाणि ॥ पुर्नरापूर्ध्वतर्हतिपुष्पापूरालतापूरुषाङ्गायागानिपासाय ॥ १८ ॥ त्वरथरद्वयआलाय ॥ स्वरत्तरामभवायोपासीतद्विषया
 ता ॥ वनधीयोवनराय ॥ १९ ॥ २० ॥ अस्त्रिभ्यनगपनविषयालपयीवृद्धालोषाष ॥ पातस्यारिता ॥ २१ ॥ २२ ॥ त्वरदेरायपराधीतिप्रासाधानापाकर्त्तिकाभ्यासक्तिभेषधयोनुकृपनसर्ष
 ननानुपमपधानवस्थणाविषालनपयापयद्विषयालपयीवृद्धालोषाष ॥ पातस्यारिता ॥ २१ ॥ २२ ॥ त्वरदेरायपराधीतिप्रासाधानापाकर्त्तिकाभ्यासक्तिभेषधयोनुकृपनसर्ष
 पुष्पाङ्गिधोपनधादितपासुलगासुतरीपरिरामगुर्वीर्धनपातुलितपाजरासाह ॥ पुष्पाङ्गिताभिर्लताभिर्भीमकाभ्यरशापाभेषुभुक्तेतिभाष ॥ २५ ॥ यत्स्यराज्यच्छिद्रस्य
 स्वभावाद्दामसौगाय्यावितर्णफलभोजना ॥ यद्रुद्रश्रेणिनयना पुष्पापूरलतांगिका ॥ १८ ॥ आस्वायस्यदत्तायानाशीतलाभलगा
 धिका ॥ रमयतिल्वमिवर्मावनवीथ्योवरातने ॥ १९ ॥ यथाविविक्तमेकान्तमनोभवतिनिर्दतम् ॥ नतयाशशिधिषेपुनश्वबक्ष्द्रसधसु
 ॥ २० ॥ अस्मिन्सन्मप्रणेतन्निविधेयं कतुमहति ॥ प्रसुतिविषयतीन्द्रानस्वनेपिकुलक्षिय ॥ २१ ॥ ॥ वृद्धालोवाच ॥ ॥ प्रातकाल
 रतंकार्यं राजतेनायतेतरत् ॥ वसतिराजतेपुष्पफलशरदिराजते ॥ २२ ॥ जराजरेद्वेहानायुकोषनसमाश्रय ॥ नयुनात्वादेशामेवते
 नंतन्मनरोचते ॥ २३ ॥ योवननमहाराजनयावद्वयमुज्जिता ॥ पुष्पाङ्गिणेवतरवक्तावन्द्योभाभहेयहे ॥ २४ ॥ पुष्पधानापुष्पमितजरसा
 सहकाननम् ॥ समग्रहद्रमिष्यामोहसाह्रवसरोवरात् ॥ २५ ॥ अत्रासकालन्दृपतेप्रजापालनमुज्जित ॥ राजन्मस्यैवरधस्यमहदन्तो
 सविव्यति ॥ २६ ॥ अत्रासकारिणभूपुरोधयतिचवीप्रजा ॥ रोधयतिव्यकार्येभ्यः प्रभुधस्यापरस्परम् ॥ २७ ॥ शिखिष्वजउवाच ॥
 अलमुत्पलपनाक्षिविधेनाभिमतस्यमे ॥ विद्विभंगतमेवोतदूरमेकांतकाननम् ॥ २८ ॥ बालात्वमनवपाङ्गिनागंतव्यवनत्वया ॥ पु
 सामर्पिहिसद्विगुर्विगात्यावनश्रय ॥ २९ ॥ समयानवनवासेयोपित कठिना अपि ॥ काननेपुष्पमंजयं सौदृशकालिमक्षमा ॥
 ॥ ३० ॥ श्वसत्यापालयत्येहराज्येस्थानव्यमुत्तमे ॥ बुद्धभारोद्दहनपत्यौयातेवतक्षिय ॥ ३१ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वादिषि
 ताराजातामिदुवदनावशी ॥ उत्तस्यौक्षागुमस्त्रिलदिनकार्यवकारच ॥ ३२ ॥ अयोज्जितप्रजाचेष्टोरविरस्ताचलययी ॥ शिखिष्वजो
 वनमिषसमस्तजनदुर्गमम् ॥ ३३ ॥ सद्यत्पविततंरुपतमेवानुययीप्रसा ॥ नायंभवन्निक्रांतवृद्धालेवानुरागिणी ॥ ३४ ॥
 विभसविशेष ॥ एतथापय ॥ ११ ॥ रोधयतिविरयति ॥ २७ ॥ एवविषालिरोष्पविषलवैराय्य शिखिष्वजस्ताभनयति ॥ अलमित्यादिना ॥ १८ ॥ वनाभयो
 वनरोशाङ्गुश्वनविगाहायचेषुशायय ॥ १९ ॥ कठिना कठोरयोषि ॥ यथाकाननेजानाउपवनकालाभ्यः कठोरअसिपुष्पमंजयं शिखिष्वजोभुमक्षमस्तद्वित्यर्थ ॥ शका
 लिभिनिषादशकानोबलवर्तपरिक्षिणामाट्टरक्तिमिष्याष्येयम् ॥ २० ॥ यत्रयोकममयामकाजुपमेरिगितस्यापिदोषस्यपरिहारस्त्यैवकार्यंस्वाराधेनाह ॥ गवस्येति
 ॥ ११ ॥ १२ ॥ उपपद्योर्दोषोपक्येउपपन्नयोरेषियोज्ये ॥ १३ ॥ १४ ॥

धृताव्योमापगास्वस्वीगगायेनतथाविधशर्षांस्त्रिव्यतिस्वयमपिकामावाङ्गिगीतिसंप्रथेयतथाविधायमुनेवस्युसैशा ॥ १५ ॥ तमाललक्षण
 बालकाजकेयासानासुद्विष्टुपुनुराचरिचदर्शनदिवज्योत्साहासोदयाकिनपरंत कृतमहलचयथास्यात्तथास्तिगतु ॥ दन प्रश्रुति सर्वपासमभ्यतानांतरागणोदरोदस्यत्रस
 वधः ॥ ३६ ॥ दिनश्राश्रदिनाश्रथनदूययोर्दपत्योद्वेद्यानप्रचुरमैरवमेरुसवधियपरपारउत्तरार्धर्तुगच्छतोसतोः ॥ ३७ ॥ तथाअथर्वमोपतापभोजकपर्यस्तन्निमित्त
 स्तीक्ष्णकैरश्रदोश्चिन्नमैरवमिदपारनिशानिशानायकलक्षणयोर्दपत्योरेतुमागच्छतोसतोः ॥ ३८ ॥ दिवधूमिमुक्तउत्सद्योगललाजानामजालिरव्योमलक्षणकु
 हिमसौधतलेतरागणोदरो ॥ ३९ ॥ स्वनाथान्वेषणेनतदुरयप्रतीक्षयाचआनाकुमदादिकुर्तुमैर्हासवती ॥ यौवनस्वयौवनफलमिति यावत् ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ संप्रसुमा
 आययौयामिनीश्यामाभुवनंभस्मधूसरम् ॥ धृतव्योमापगशर्वसंभ्रतप्रायमुनेवसा ॥ ३५ ॥ दिक्षुसंध्याव्यदंतासुस्थितानुक्तमंडल
 म् ॥ तमालबालकांकासुज्योत्साहासादयांकितम् ॥ ३६ ॥ गच्छतोरेपरंपारंप्रत्योभ्रवंपदम् ॥ द्वाद्यानमयंरंतुंदिनश्रीदिननाथ
 योः ॥ ३७ ॥ आगच्छतोरेदंपरंत्वधतीक्ष्णकरोऽञ्जितम् ॥ निशानिशानायकयोर्दपत्योभ्रवंपुनः ॥ ३८ ॥ तारागणायदृशोविकीर्णा
 व्योमकुट्टिमो ॥ मुक्तोमंगललाजानादिधधूमिभिरांजलिः ॥ ३९ ॥ चंद्राननातमःश्यामाश्रतांकुसुमहासिनी ॥ यामिनीयावनंप्रापस
 रोजसुकलसनी ॥ ४० ॥ कृतसंध्यासमाचारःसहचूडालयेष्या ॥ सुव्यापशयनेभूयोमैनाकइवसागरे ॥ ४१ ॥ अथार्धरात्रसमयेदर्शो
 तिःशब्दतांगते ॥ घननिद्राशिलाकोशिलीनेसकलजने ॥ ४२ ॥ सतस्यांसंप्रसुमायाशयनकामलांशुक ॥ यश्निद्राविमूढायांभ्रम
 यांभिवपंकजे ॥ ४३ ॥ तत्याजदपितांमुतामंकाद्राजाशिविध्वजः ॥ स्वैरस्वैरंमुखराहादिंशंचांद्रप्रभाभिव ॥ ४४ ॥ उत्स्योशयनाष्टी
 नवधूकाधीर्चलंशुकान् ॥ सलध्मकांतिलोमैर्हारिःक्षीराणवादिव ॥ ४५ ॥ वीरकमार्ययामीतितत्रवानुचरवजम् ॥ योजयित्वा
 जगामासौपुरानिर्गत्यपूर्णधीः ॥ ४६ ॥ राज्यलक्षिमनमस्तुभ्यमित्युक्तामडलद्रतः ॥ विवशोप्राभरणयानीमेकानदइवार्णवम् ॥ ४७ ॥
 यनांधकारगुल्महाद्युद्भूतौषककेशा ॥ सारण्यानीनिशासाधुंसंतेनातिवाहिता ॥ ४८ ॥ प्रातःशून्यामरण्यनीसनीत्याविततंदि
 नम् ॥ सममकणकस्यांचिद्विश्रामवनावनी ॥ ४९ ॥

यातस्याचूडालायाशुंनिद्रयाविमूढायांतत्याम् ॥ ४३ ॥

यथाराहोमुखचद्रमोक्षकालेस्वैरस्वैरानैश्चाद्रप्रभाप्राचीदिशप्रतिल्वज्यजितद्वत ॥ ४४ ॥ लीनावधूर्वास्मिस्तद्धीनवधूकतथाविधमधार्चलमधर्मागोयस्थतथाविधमशुक
 नावरणवक्ष्यस्मिस्तथाविधाच्छयनार्ययकात् ॥ लक्ष्याःकातिभःसहिताःसलध्मकातयोलोलाश्रोमयोयास्मिस्तथाविधार्क्षीराणवादिव ॥ ४५ ॥ वीरकमश्चोरदुटनिघ
 हायानिशाचयानित्रीरक्रमएवानुचरवजयोजयित्वाःनियुज्य ॥ पूर्णधीर्निसृह ॥ ४६ ॥ उपार्मीपणम् ॥ अरण्यानीमहदरण्यम् ॥ हिमरण्ययोमैर्हत्वेद्वत्यानुक् ॥ ४७ ॥
 घनैधकारसदशैरधकारलक्ष्णैश्चालुनैराढ्यासाअरण्यानीनिशाचनेनातिवाहितउत्सर्णा ॥ ४८ ॥ अर्केणसमविशश्राभेत्यन्याआसावजगामैवेतिगम्यते ॥ ४९ ॥

नमस्त्रिंशत्तम ॥ ५० ॥ ५१ ॥ अथतद्वत्स्था जनता मनसमुदा जनपदरक्षितपात्रम् ॥ पुराणिषयस्मात् ॥ ५२ ॥ एतिसशस्त्रप्रसहदिवरापणालद्वारासलिलानिषाभ्यस्त
 याधिपतिर्वाधिभक्तितानालभसरा एतायात्रयास्त्रिम् ॥ पूर्वभूताभूतपुरादिआभ्यापयस्त्रिम् ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ साहसैर्हरितसुणवधदरी रथासो ण मशशाफाङ्गुलम् ॥ ५५ ॥
 उदम एकाशासताद्वयमालयम् ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ विधिधाताकगतिस्वदटम्राडिकमम्यद्वारासाधनजातमिव ॥ ५९ ॥ पुष्याणामुष्ययसवयम् ॥ फलमूलकुशका
 धरीनामप्युरलक्षणमत् ॥ मत्सवनीयेदस्यर्ध ॥ ६० ॥ ६१ ॥ उक्तमनुष्योपसहरति ॥ इतीति ॥ मालवेरा विविष्वज्जन्तिर्वाधितप्रकरोणमदरीपार्तकच्छेदिरचितउदजेअल
 धानाददस्वतायातेतत्रस्थानादिपूवकम् ॥ किञ्चित्फलाटिकशुक्कालीनिनायतमस्त्रिनीम् ॥ ६० ॥ पुन ज्ञात पुराणपुष्यैर्भदलानिगिरीष्य
 दी ॥ जवाद्दुह्ययामासराजाद्दशशर्वरी ॥ ५१ ॥ ततोमंदरशूलस्यतदस्यजनदुगामम् ॥ प्रापकाननमत्पतदूरस्यजनतापुरम् ॥ ५२ ॥
 रत्नपालसलिलवापीयलितपादपम् ॥ शीणिवेपालयज्ञातभूतपूर्वद्विजाश्रमम् ॥ ५३ ॥ क्षुद्रप्राणिविनिर्मुक्तसिद्धसव्यलतालयम् ॥
 आपुणपादपलतत्राणदत्तिकरैः फलैः ॥ ५४ ॥ तत्रैकस्मिन्समेष्टुद्धस्यलेसलिलमालिते ॥ शीतलेशाहलश्यामस्त्रिधेसफलपादपे ॥ ५५ ॥
 समंजरीभिवंक्षीभि सचचकारोटजालयम् ॥ प्रादक्काल सविपुट्टिर्नीलाभ्रिविषज्वरम् ॥ ५६ ॥ मसृणवैणवठफलभोजनभाजन
 म् ॥ अपपात्रपुष्पाद्दमसमालांकमदुलम् ॥ ५७ ॥ कयाशीतापनादाययुसंचिवश्याजिनम् ॥ आनीयाच्योजयतास्मिन्मठिकामदि
 रन्वप ॥ ५८ ॥ यत्किञ्चिदन्यद्वावकुयोपयतापसकर्मणि ॥ तत्रत्रस्यापयामासजगतीव रुमविधि ॥ ५९ ॥ सध्यापूर्वजपप्रात प्रहरेस
 तदाकरान् ॥ पुष्याष्यद्वितीयेतुस्थानदेवाचनतत ॥ ६० ॥ पश्चादनफलाकिंचिदनकदधिसादिष ॥ शुक्काजप्यपरोभुत्वानिनायेकानि
 शांशगी ॥ ६१ ॥ इतिविषयमलेदमदरोपातकच्छेदिरचितउत्तर्जतमालवेशीनिनाय ॥ नवनृपतिविलसतनसस्मारकवास्फुरतितदि
 विवकरान्यलक्ष्म्योहरति ॥ ६२ ॥ ॥ इत्यापूर्वा० वा० दे० मोक्षोपायेपुनि० पू० श्रु० शिखिष्वजप्रब्रज्यानामचतुरशीतिनम सर्ग ॥ ६४ ॥
 श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एवशिविष्वज्जन्पूर्णमठिकायां वनेस्थित ॥ इदानीं शिष्टाणुचूहालसा ॥ किंकृतवतीपदहे ॥ १ ॥ तत्रादर्शत्रसमयेदूरया
 वंशिखिष्वज ॥ हरिणामामसुंभवचूहालावुपुधमयात् ॥ २ ॥ अपश्यातनिर्दीनाशायनशून्यतागतम् ॥ अमास्करमपूर्णादुशांतशोभ
 मिवधरम् ॥ ३ ॥ तस्तस्योकिञ्चिदाभत्यानवदनाखेदशालिनी ॥ कुसिन्नेवमहावह्नीनिरुत्साहांगपसृष्टवा ॥ ४ ॥

स्थित सन्सहस्रवर्षद्विषसाम्निनाय ॥ मयापनुभूतनवस्यर्तिसिलासनसस्मार ॥ मत्कुनलभाङ्ग ॥ कथेति ॥ विषेकेद्विस्फुरसिसनिराज्यलक्ष्य क्रुवादिष्वधिवरतिबाजा
 जननेनशरीरकषाकुरमिनकविधरथालय ॥ ६१ ॥ ॥ इतिश्रीवाशिष्ठसं० तत्सत्यंप्रकारोनिर्वाणप्रकरणेपु० अतुरातिताम सर्ग ॥ ६४ ॥ ॥ ५ ॥
 एतस्यापुष्टुदयाशास्त्रान्युपधिप्रदानम् ॥ आभ्यर्थाप्रदानकालेबाधनशापपण्यते ॥ १ ॥ उक्तमनुष्यस्यपाणकथययासगमयति ॥ एवमिति ॥ १ ॥ पात्रसुनिवेतिराकविषयो
 श्रीत्याशरानापस्यदिदेशानिद्रपादोत्तरेनिषेधनार्थम् ॥ १ ॥ पस्यामिहीनस्यच्छ ॥ २ ॥ कश्चिन्नक्षत्रकारकदेनादिजलेप्रसिक्ता ॥ विनोदवसापत्रजगोन्म्य ॥ ० ॥

॥ ५ ॥ इति चित्रयावद्व्यभाषित्वनाभासेत्यर्थः ॥ ६ ॥ तदेवाह ॥ तदिति ॥ विधिनशास्त्रेण भूतैव प्रकृता प्रथमा गतिः शरणं उद्विष्टा विहिता ॥ अस्मिन् हि भस्तिरिपुत्रादयोगतिरिति भावः ॥ ७ ॥ वातरप्रवतापयनेन ॥ ८ ॥ अन्यैर्दुर्विधमद्वितीयचंद्रधातिम् ॥ ९ ॥ वेतालयोग्ये समये निशि उद्विष्टप्रकाशमानम् ॥ १० ॥ भर्तुर्गैविव्यध्ना विपदार्थं जानाम् ॥ ११ ॥ भविष्यदेवप्रकारनिमित्तकालदेशक्रियेयसाभ्युदयति श्रेयसपथं नैव जल्पयितवतीत्याह ॥ यथेति ॥ स्फारानिदंतिर्भुमानद्विप्राति ॥ १२ ॥ पुरःस्थितमिबनप्रसन्नानविमलावभूवाकुलतंगता ॥ दिनश्रीरिवनीहारधूसरासाव्यतिष्ठत ॥ ५ ॥ क्षणशब्दोपविष्टैव चिंतयामास चिंतया ॥ कष्टं राजंप्रभुस्यत्कावतं याताग्रहदिति ॥ ६ ॥ तन्मं हयाय किं कार्यं तस्मात्पवजान्यहम् ॥ भर्तौ वगतिकुद्विष्टा विधिनारुहतास्त्रियः ॥ ७ ॥ इति संचित्य भस्तिरभनुगंतुं समुत्थिता ॥ चूडालावातरश्रेण निर्गत्यांबरमायथौ ॥ ८ ॥ वध्ना मांबरमार्गं वा तस्केधेन योगिनी ॥ कुर्वती सिद्धसार्थस्य मुखेनान्यदुविभ्रमम् ॥ ९ ॥ ददर्शाथ यथायातं राजौ खड्गधरंपनिम् ॥ भ्रमंतमेकमेकांते वेतालसमयोदितम् ॥ १० ॥ तादृशंपतिमालोक्य स्थित्वा गगनकोठे ॥ भविष्यद्विंतयामास सर्वभर्तुरखंडितम् ॥ ११ ॥ यथा येन यदायत्र यावत्कार्यं योदयम् ॥ यथाच निदंतिः स्फारागतव्यातिनरापव ॥ १२ ॥ अवश्यं भवितव्यं तद्गुरुं दृष्ट्वा पुरःस्थितम् ॥ तदेव संवादयितुं गमनात्सान्यवर्तत ॥ १३ ॥ आस्तां ममाय गमनं कालेनातिचिरेण हि ॥ मया स्वपार्थ्वगतव्यां नि यतरेष निश्चयः ॥ १४ ॥ इति संचित्य चूडाला प्राविश्यांतः पुरं पुनः ॥ सुष्वापशयने शंभोः शिरसं वैदवी कला ॥ १५ ॥ केन चित्कारणनासौ गतः संप्रति भूपतिः ॥ इति पौरं जनं सर्वमाभ्यास्यतिष्ठदंगना ॥ १६ ॥ राज्ञं रक्षभर्तुस्तत्र मेणसमदर्शनात् ॥ यथा कालेन केदारं पक्कलभगोपिका ॥ १७ ॥ तयोस्तदावहत्कालादंपत्योः स्थितयोस्तथा ॥ अदृष्टान्यान्यमुखयोराज्यकाननपालयोः ॥ १८ ॥ जगामाथ दिनपक्षाभासो यः क्रतुवत्सरः ॥ शिखिध्वजस्य विपिने चूडालायाः स्वर्भंदिरे ॥ १९ ॥ बहुनाचकिमुक्तेन वर्षाण्यष्टादशंगना ॥ चूडालावासासदनेन गुच्छशिखिध्वजः ॥ २० ॥ अथ याते पुबहुपुवर्षे पुजरसावते ॥ शिखिध्वजमहाशैलतटकोटरवासिनि ॥ २१ ॥ भर्तुः कथाप्यपकं तदालक्ष्य पालितं चिरान् ॥ तदा तस्याथ याते पुवर्षे पुजरसावने ॥ २२ ॥ तदा तस्यात्मकार्यस्य भवितव्यतया तथा ॥ भर्तुः सर्मापगमने मम कालेन्यमित्यथ ॥ २३ ॥ संचित्य मंदरोपांतं तु बुद्धिचकरसा ॥ चचारान्तःपुरा द्रात्रौ तारनभसः पथम् ॥ २४ ॥ जगामवा तस्केधेन गुच्छंती रेवेददर्शासा ॥ कल्पवृक्षांशुकच्छन्नरत्नवकभूषिताः ॥ २५ ॥

योगवलादपरशद्व्यासावाद्यतुतदगुरुभाचारितुमिति यावत् ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ कलभगोपिकाशास्त्रियालिका ॥ १७ ॥ अबहूतअगमम् ॥ १८ ॥ कथमगमत्वाह ॥ जगामेति ॥ क्रतुसहितवत्सरः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ कथायाणारागादिवासनानापाकमालक्ष्यतन्नावलकालनयापालितभर्तुः शिखिमिति यावत् ॥ तदेत्यादिरुक्तानुवादेव लक्ष्यमाणार्थः ॥ २२ ॥ आत्मकार्यस्य त्वभर्तुवोपस्थतयावद्व्यभाषणप्रकारेण त्वोपदेशेनैव भावितव्यतया ॥ २३ ॥ ननारपुबुधे ॥ २४ ॥ २५ ॥

१ दने इत्यपि कचित्पाठः ॥ वने इति पाठे कारमा उपलक्षितस्येत्यन्वयः ॥ दने इति पाठे शिखिध्वजं जरासावने सतीत्यन्वयः

रमा-क्रीडनुका ॥ परावृत्तार्थेण भक्त्यानिकलाय ॥ २६ ॥ सिद्धात्तमेभ्य आत्मानिपुत्रीतानिभारमाळाहृषिकदकस्तूर्पादिसंगभ्यानिघलथाविधाभ्याख्यास्पर्शा
 धामावयस्य ॥ चन्द्रबिहलभगस्यायुर्वीभाधेयद्वाधीक्षिपरयाभूतीनिर्भलजयोत्तमा ॥ २७ ॥ अवरस्यभानरताभक्तवर्तितामनासतीरदर्थ ॥ २८ ॥ स्वभाषामयेनअधियुक्ता
 विपनाप्यटाकपर ॥ आत्मनामनर्तवशात् ॥ किमुभाषतसह ॥ अहोदय्यादिना ॥ २९ ॥ २० ॥ मममन-उकाक्षिकैर्भोभ्यमानमपिद्विजकठने ॥ २९ ॥ अपप्रोष्ठववयो
 नीजानाभयभा ॥ २१ ॥ २१ ॥ अमजह ॥ मुधाप्यप्येपयतीहविनसत्किस्थितमर्षास्य ॥ २४ ॥ अथबानापशेषदन्तिशेष ॥ कनलप्राह ॥ भर्तारमिति ॥ २५ ॥ द्वा
 नदतोपाननिलयारका सिद्धाभिसारिका ॥ परावृद्धुराकलाभ्यालेयफणवर्षिण ॥ २६ ॥ सिद्धात्तमात्तसौगाव्यान्स्पश्यामासमा
 कृतान् ॥ चन्द्रविधायुताभाधेमहावर्चिपरपराम् ॥ २७ ॥ अपभ्रान्तिमलज्यान्क्षामधरातरांगता ॥ भेषांतरेणगच्छतीमंषलप्राश्च
 विपुत् ॥ २८ ॥ अधियुक्ता स्वभजासाभूयोभूयाव्यलाकपत् ॥ उवाचचालनैवाहोयावज्जीवशरीरिणाम् ॥ २९ ॥ नस्वभाव शमया
 तिप्रमाप्युक्तठितमन ॥ कदायुगोदस्कधतत्रणयप्रवणपुन ॥ ३० ॥ पश्चाभिकीर्तमित्युक्तमयाप्युक्तठतेमन ॥ मजरीजालवलितास्त
 रुवह्य स्वकयतिम् ॥ ३१ ॥ नमुचंतिस्त्रणमितिममाप्युक्तठतेमन ॥ ययेयमप्रजाकान्तमेतिसिद्धाभिसारिका ॥ ३२ ॥ तथाकदाहमे
 प्यामिममापातिमन स्थितम् ॥ इमेमदाश्चमकनएतेचशशिन कर ॥ ३३ ॥ वनराजपृताश्चमामप्युक्तठयत्सहो ॥ इचित्ताह्ममुधैर्वा
 त किन्वताद्वितास्वितम् ॥ ३४ ॥ साव्यामनिलसासाधोक्तेयताविवेकिता ॥ अथवाचित्तभर्तारस्वप्रत्युक्तठसेमत्वं ॥ ३५ ॥ तिष्ठो
 कटाभिवलितकिस्समुक्तठितेनसे ॥ किटयोलकठसेवाभेभर्तायातोजराभवेन ॥ ३६ ॥ तपस्वीदशगात्रश्चभावत्रिर्वासनस्तथा ॥ मनो
 राज्यापभोगंभ्यामभ्यस्यामूलतांगतम् ॥ ३७ ॥ वासनात्वतिकाप्रावृणनदीनदगतायथा ॥ एकांतरतएकालानीरस शांतवांसन ॥ ३८ ॥
 मन्यंभवतिभंभतशुक्लदक्षसमास्थिति ॥ तयापिषितकोकटाभवतोक्तयान्दितम् ॥ ३९ ॥ मतिमुद्दोध्ययोगेनभ्लेपिप्यप्यहृप
 तिम ॥ प्रमृष्टपलनभतु सर्माकल्पमनोमुने ॥ ४० ॥

नरद्वयत्वाद् ॥ किमिति ॥ कामद्वयशरीरयदात्मगतार्थसमुक्तठसेनैभक्त्याकारायातस्त्रिपेक्षपृषभवेरसभाप्यनदत्यर्थ ॥ ३६ ॥ राज्यादीनामभोगेभ्य अभोगार्थंअ
 स्वयमन प्रमुटानिमुटानागतंमभ्यसभायदे ॥ ३७ ॥ तथाश्चस्यवासनालनिकापयापाहृष्यशीलुद्रामहानदगतासतीनपृथगभिरिप्यशेतथासपन्नेतिशेष ॥ एकांतरत आसक
 अतएवकाला ॥ नीरसोनिरिच्छ ॥ ३८ ॥ पूर्वैरतरप्रयवरातान्द्विदस्ताहृष्यन-पुनरुज्जीवयतींसाह ॥ तथापीति ॥ अस्तेवचिध स नथापिद्वेषितकतासोत्कटाअहृयोगेनब
 द्यथाःसापायनार्थमतिमुटान्भ्यतस्सरीरयदापरभ्यशेषभोक्तोक्तयान्दितम् ॥ ३९ ॥ नदेषस्यटमह ॥ प्रमृष्टेति ॥ ४०

॥ ४१ ॥ यथात्साद्धेतोर्नान्तस्त्वर्थाधान्मयासमन्तल्युपमंतवतीसाधौचितितयस्यतथाविधसंप्रस्यत्तद्विशेषः ॥ तदेवप्रशंसत्याह ॥ समयेति ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ अस्मान्मयावा
 वनात्तरवनमध्यम् ॥ ४४ ॥ पादधानातलानाचस्यदेतवेथावनुमेयौगमागमीयस्या ॥ ४५ ॥ योगेनसमाहितचित्तेनेतियावत् ॥ योहारकेयूरादिभूषितःसन्मरुकांतिरभवत्समे
 वअत्रमदरोत्तेकशागन्तादिलक्षणदेशीतिपरेणसवध ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ शूरीशयसिद्धरुद्रद्वारपालमिव ॥ ४८ ॥ देवातिथिसमर्चनायपुण्याणामालापययत् ॥ जटाभिर
 किर्त्तित्कितम् ॥ ४९ ॥ अनात्मज्ञानाअज्ञानतदात्मकम् ॥ ५० ॥ यतोयत्साद्धेतोर्भेअतिप्रियाःपतिर्गोहघनेनरुद्विष्टुष्णामभिहानामादशामभ्युपगतस्तस्माद्धेतोरिहास्मि
 राज्यएवनिरोध्यामिनिवत्स्यावःशुखंचिरम् ॥ अहेनुचिरकालेनमनोरथमिमंशुभम् ॥ ५१ ॥ अहमासादधिष्यामिधद्गर्त्तासमचित्ति
 तः ॥ समभ्यानंदददानामेतदेवोपरिस्थितम् ॥ ५२ ॥ यत्समानमतोवृत्तिसंगमास्वादानेसुखम् ॥ इतिचित्तयतीव्याथाचूडालोडुंध्यपर्व
 तान् ॥ ५३ ॥ देशानव्यान्दिगतांश्रयापमंदरकंदरम् ॥ अहस्थैवनमःस्थैवप्रविवेशवनांतरम् ॥ ५४ ॥ वात्सेवपादपलतास्पंदेयगमा
 गमा ॥ वनैकदेशेकस्मिंश्चिरकतपर्णाटिजंपतिम् ॥ ५५ ॥ हृद्यायोगेनबुबुधेद्देहांतरमिवास्थितम् ॥ हारकेयूरकटकुंडलादिविभूषितः
 ॥ ५६ ॥ अभवन्मरुकांतियस्तमेवात्रददर्शासा ॥ कशांगंक्रणावर्णचजीर्णपर्णामिवास्थितम् ॥ ५७ ॥ कजलांबुभारस्यतंथंगीशमिबानि
 रग्रहम् ॥ चौरावरधरशांतमेकाकिनमवस्थितम् ॥ ५८ ॥ स्थलीनिषण्णंपुण्याणिप्रथयंतंजटांकितम् ॥ तमालोक्यानवद्यांगीचूडाला
 र्णावरसनी ॥ ५९ ॥ किञ्चिज्जातविषादेवमुवाचात्मनिचेतसा ॥ अहेनुविषमंमौर्ख्यतंदनात्मज्ञतात्मकम् ॥ ६० ॥ एवंविधाःसमायांतिद
 शामौर्ख्यप्रसादतः ॥ अयंसराजालक्ष्मीवान्यतोमेतिप्रियःपतिः ॥ ६१ ॥ त्वदिमोहघनक्षुण्णामिभामभयानातोदशाम् ॥ तदवस्थमिहाद्यै
 वनाथांविदितवेद्यताम् ॥ ६२ ॥ नयान्यजनसंदेहोभोगमोक्षश्रियंतथा ॥ इदंरूपपरित्यज्यरूपेणान्येनकेनचित् ॥ ६३ ॥ सकाशमस्य
 गच्छामिबोधंदातुमनुत्तमम् ॥ बालेयंमकांतंतिमदुर्कनकरोत्यलम् ॥ ६४ ॥ तस्मात्तापसरूपेणबोधयामिपतिक्षणात् ॥ भर्ताकथा
 यपाकेनपरिप्रेकमतिःस्थितः ॥ ६५ ॥ चेतस्यस्याद्यविमलेस्वतन्त्वंप्रतिबिंबति ॥ इतिसंचित्यचूडालावभूवद्विजदारकः ॥ ६६ ॥ ईषड्या
 नाद्रतान्यत्क्षणादंबुतरंगवत् ॥ पपातविपिनेतस्मिद्विजपुत्रकरूपिणी ॥ ६७ ॥ सत्तुरध्याजगामाग्रमंदस्मितलसन्मुखी ॥ ददर्शद्विजपु
 त्रंतपुरोयातशिखिध्वजः ॥ ६८ ॥

परेणान्यः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ किमर्थमिवरूपपरित्याज्यतवाह ॥ बालेति ॥ ५४ ॥ प्रागेवकृतस्तपस्वित्वेपेणसतनबोधितस्तत्राह ॥ भर्तेति ॥ ५५ ॥ द्विजदारकोब्जाह्लाण
 पुत्रः ॥ ५६ ॥ कथमभवत्तदाह ॥ ईषदिति ॥ प्रागुक्तामीषोमभारणाचिन्तनीषड्यानात् ॥ अन्धत्वपुंस्त्वम् ॥ ५७ ॥ अयपुरोदेशम् ॥ ५८ ॥

पूर्वतया स्थितमथ ब्रह्मकनकनिवर्गोत्पिधीतस्य क्लान्त्यानि यस्य ॥ ५१ ॥ ६० ॥ ध्यामन्नकोशात्मन्विद्यया ह्यिष्टाणां विद्द्विरोधेन आतपवर्किष्कुभः । तदस्मान्ना ॥ ६१ ॥ ५१ ॥
 लिभाष्यवा अथ पार्वतीर्देशः ॥ इमावन्नपणापणासत्प्रणालया स्थितमृत्पलक्षितम् ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ अथस्य अथावलप्रमायद्दुपस्यतया विषमवलपवतमिवा स्थितम् ॥ ६२ ॥
 ५१ ॥ ५६ ॥ मरुतमरुतप्रस्थानागणपदाहोत्सवे ॥ तमर्जानमर्निवर्द्धित-पूर्णैर्दुर्लभिवधैश्चलम् ॥ ६१ ॥ ६३ ॥ अर्धनिर्भरति परमात्मनम् ॥ करोत्करोकराले ॥ ६३ ॥ अङ्कुभुद्वलवस्व
 वनांतरादुपायाततपोमूर्तिमिवा स्थितम् ॥ ब्रह्मकनकगौरांगमुकहाहारविभूषितम् ॥ ५९ ॥ शुक्लपद्मोपवीतांगशुक्लांबरयुगावृतम् ॥
 कमंडलुधरकान्तपुरोयातशिविध्वज ॥ ६० ॥ ध्यामन्नकोषादिगुणोनाक्षसूत्राणाचारुणा ॥ भूमावलप्रमात्रोणकिष्कुमात्रोणचस्थित
 म् ॥ ६१ ॥ इतलध्यामनुधानसालिमालमिवांशुजम् ॥ सासयतप्रदेशतशरैर्दीप्तिमहलै ॥ ६२ ॥ कुंडलाभूषितमुखनवमकर्मिबो
 नितम् ॥ शिखासप्रोतमदारशगस्यैर्दुमिवाधलम् ॥ ६३ ॥ कान्तोपशातवपुष्मूर्जितविजितैर्द्विधम् ॥ हिमाभ्रमस्मितलकभूषितालो
 फसुटरम् ॥ ६४ ॥ मंरुहेमतटालीनपूर्णैर्दुमिबधचलम् ॥ तमालोत्पद्यद्विजसुतसमुत्तस्थौ शिविध्वज ॥ ६५ ॥ देवपुत्रागमविधयासपरि
 त्यक्तपादुक ॥ देवपुत्रनमस्कारहृदमासनमास्त्यताम् ॥ ६६ ॥ इत्यस्यदर्शयाभासपाणिनापत्रविष्टरम् ॥ ददौ च द्विजपुत्रस्यपुष्पमुष्टिक
 रंकरे ॥ ६७ ॥ षट् फुमुटवहस्यप्रालेयमिवपल्लवे ॥ हेराजपुत्रमस्तुभ्रमिति द्विजसुतोवदत् ॥ ६८ ॥ यदीत्याकुसुमान्यस्माद्विवेशपत्र
 विष्टरं ॥ ॥ शिविध्वजउवाच ॥ ॥ देवपुत्रमहाभागकुतआगमनं कृतम् ॥ दिवस सफलोमन्येयत्तामयास्मिदृष्टवान् ॥ ६९ ॥ इदम
 ध्यमितपापपुण्याणामानिमानद ॥ इमाप्रप्रथितामालगद्वर्तामन्नमस्तुते ॥ ७० ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वापापमर्ष्यचमालां
 पुण्याणि चानप ॥ शिविध्वजस्तदिष्टाद्यैर्ददौ देव्येययाविलम् ॥ ७१ ॥ ॥ वृहत्तोवाच ॥ ॥ सुबहुनिपरिभ्रांताभूतलायतानान्यद्दम् ॥
 त्वत्पूजाययात्रामामपेयनतयान्यत ॥ ७२ ॥ पेशलेनानुरूपेणप्रश्रयेणामुनातप ॥ मन्येहूननमत्यंतचिरजीविसविष्यसि ॥ ७३ ॥
 शान्तमनसं दारमारादुन्मुककल्पनम् ॥ निर्वाणार्थतपरसाधोकचित्संभृतवानसि ॥ ७४ ॥ अस्मिधाराम्मर्मसौम्यशान्तवतमिदंतव ॥
 स्फूर्तयदाज्यमुत्सज्यमहावननिषेवणम् ॥ ७५ ॥

पद्मोपलेयद्विषकणकालमिदं ॥ ६८ ॥ यथास्मात्त्वामयास्मिन्ब्रह्मसदृष्टवत

सि ॥ ६५ ॥ ७० ॥ अस्मिन्नाब्जोकेमनसि कस्यति पयसास्थितम् ॥ पदायानतिहर्षसायथार्थं अमथ्याभाव ॥ ७१ ॥ नत्रयान्मन्त्रमनेत्यनुपज्यते ॥ ७२ ॥ मप्रयेणानिनेयेन ॥
 पार्श्वेत्तक्षेत्रं च कुम्भारिभरतीभिर्नाभरतीति भावः ॥ ७३ ॥ आराधयेत्समुक्ता कस्यना कलसकव्यापस्त्रिम् ॥ आतपुषोधारनिष्पाद्यैतप सशुभयान्त्वचिततपानसि ॥ कश्चिदिति
 दृष्टयथेति पाठः ॥ ७४ ॥ शान्तमनसकोपयानोपतितवत्स्थानां ब्रह्मभूतमिदं तन्निषवर्णमसि धारासप्तकुरसत्यतः पाननिर्वाहयेत्यर्थः ॥ ७५ ॥

राउप्यगानिर्वाणार्थापश्रवणयोरज्ञातयोः परशसनायोगात्सत्यतपसा सर्वज्ञतासांभावयन्त्याज्ञाद्विजसुतरूपादिमपदापरशसति ॥ जानासीत्यादिना ॥ ज्ञायसेमहाप्रभावशिशेषः ॥ ७६ ॥ अथवाकिंवहुमासम्यागालोकादीक्षणादेहेकातिरथ्याकृतेनसिचसीध ॥ ७७ ॥ शृंगभेरीशिवरम् ॥ अनुनामहत्तमात्कारुषेण ॥ ७९ ॥ सुमनसाप्युष्पाणापवदल भिवपेलथसुकुमारतेअगम् ॥ ८० ॥ इदृष्यजातमित्यदृश्यमानवैश्विभ्येणसितप्रथितम् ॥ पिञ्जधनेकर्मणिक्तः ॥ अग्निसर्वोधने ॥ तत्तस्मादेवस्यतवाचंनान्दित्यर्थः ॥ ८१ ॥ देवार्चनादप्यतिथिपूजनमधिकमितितदेकमपिजन्मसाफल्यहेतुस्तत्पूजनेनूमेद्वयमपियुगपत्सपन्नमितसुतराजीवितसाफल्यमित्याशयेनाह ॥ जीवितमिति ॥ ८२ ॥ तत्तस्मान्म शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ जानासिभावन्सर्वदेवस्त्वंकोत्रविस्मयः ॥ श्रियैवलोकोत्तरयाज्ञायसेचिद्गुरुपया ॥ ७६ ॥ एतान्यंगानितेचं द्राहृदितानीतिभेमतिः ॥ अथवाकिंसमालोकादमृतनेवसिचसि ॥ ७७ ॥ अस्तिमेदयिताकांतापातिमद्राज्यमद्यतन् ॥ तवेवतस्यादृष्टा नितान्यंगानंहसुंदर ॥ ७८ ॥ उपशान्तंचकांतंचवपुरापादमस्तकम् ॥ शृंगशुभ्रांबुदेनेवपुष्पाच्छादयामुना ॥ ७९ ॥ निकलकेंदुसं काशमंगमादित्यतेजसा ॥ मल्येतेभ्लानिमायातिसुभनःपन्नपेलवम् ॥ ८० ॥ देवाचंनान्वापचितमिदमित्थंसितंमया ॥ अंगवदंगसं गेनतत्प्रयातुकृतार्थात् ॥ ८१ ॥ जीवितंयातिसाफल्यंस्वमभ्यागतपूजया ॥ देवादप्यधिकंपूज्यःसतामभ्यागतोजनः ॥ ८२ ॥ तत्क स्त्वंकस्यपुत्रस्त्वंकिमायातांस्थानुप्रहात् ॥ एतन्मेसंशयंछिंधिविमलेदुसमानन ॥ ८३ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ राजन्मेशृणुवक्ष्यामि यथापृष्ठमखंडिनम् ॥ कोनामपरिपृच्छंतिर्विनातंवंचयेत्पुमान् ॥ ८४ ॥ अस्यास्मिष्मगतीकेशशुद्धात्मानारदामुनिः ॥ पुण्यलक्ष्म्यां स्त्वेकांतकपूरतिलकोपमः ॥ ८५ ॥ सकदाचिन्मुनिर्देवोगुहायांध्यानमास्थितः ॥ तत्रहेमतदंगभावहत्युरुतरंगिणी ॥ ८६ ॥ मेरुलक्ष्म्यां स्फुरद्गुभातिहारलतायथा ॥ एकदानारदमुनिर्धानांतससरितटे ॥ ८७ ॥ ध्वनहल्यमभ्रौषाहीलाकलकलारवम् ॥ किमेतदित्यसौ किञ्चिज्जातप्रायकृतूहलः ॥ ८८ ॥ हेलयालेकयन्नधामपश्यहलनगणम् ॥ रंभातिलोत्तमाप्रायंनिर्घांतंजललीलय ॥ ८९ ॥ क्रीडंतं त्यक्तवसनंदेशेपुरुषवर्जिते ॥ कांचनांभाजमुकुलसंकाशैःस्तनमंडलैः ॥ ९० ॥

हसपूजापहणादनतरमितिशेषः ॥ ८३ ॥ पृष्टमनतिकस्ययथापृष्टम् ॥ ८४ ॥ पुण्यलक्ष्म्या कांतरेभ्यंमुखंसेसुरभिन्नरयत्कपूरतिलकंनदुपमायस्य ॥ अनेननारदोर्गौरागइतिगम्यते ॥ ८५ ॥ गुहायामेरीरितिशेषः ॥ ८६ ॥ ७ ॥ ध्वनतिवलयानिधिरस्मस्तथाविधलीलाकलकलारवंजलक्रीडाकोलाहलध्वनिम् ॥ सांभवनान्नाच्युर्घायथं प्रायशब्दोप्यदंतोस्ति ॥ तदस्मिन्नन्यप्रायेसंज्ञायाम् प्रायभवः रूपात्यायादितिपाणिनिजैमिनिप्रभृतिभिःप्रयोगात् ॥ ८८ ॥ निर्घांतंजलानिर्गतम् ॥ जलक्रीलयोजलसेचनान्दिक्रीडया ॥ ८९ ॥ ९० ॥

अस्याभ्यर्चार्थं विनोदितं स परिमितं यत् ॥ हुतस्य हेतसस्य आपूर्तिर्भ्रमशाशितियत्सादृशेन आभोगेन कातिस्त्वानेन भावुरीकृतिं स्वाभक्त्यकाममविरस्यत्सा
 भस्य भयं कर्तव्यं विचारेणाय ॥ ११ ॥ स्वजलनेन न्यान्निर्मलीकृतो न पति विश्वश्रेष्ठेण सर्वतो व्याप्तो भवित्वा सिती भाषणं मदा किन्दिरेह्लाषणपरसपार्हेण तर्जयत्प्यभ्रा
 षयति भेदव्यवस्था ॥ १२ ॥ मनाभुरक्रामस्य अभरो धानेन रनधने कीटाया रथश्च कर्तुं निरततलस्यै सेगुभित्तो धादुस्ये आर्धतगगर्भुयेन ॥ १३ ॥ यत् स्वच्छमत्वात्स्यो
 भ्यारराती मत् अत सर्वतन्मतिर्विदितसर्वागसर्वपट्टसर्वागसरसत्वात्पाणिपादनसर्वतो विधिरामुस्त्विति प्रसिद्धकालात्मन कल्पतरौर्भगवत् सकाशादुत्थित विश्वरूपमिवास्ति
 नित्य ॥ १४ ॥ विश्वरूपस्यैतुर्भगवत् कालात्मकत्वविश्वरूपभीतेनासुनेन को भवानुपकृत्य त्रिपुटेन भगवता कालात्मिको कशयकथच्छ्रुत्तोलोकाम्भमारुग्निमिद्वयत्तद्वर्ग
 स्ववचनेनैवर्षीतम् ॥ अतस्तेन कालात्मन सर्वकल्पनाफलदात्वात्कल्पतरुत्वेन रूपयति ॥ सर्वविद्यया रित्यादिना ॥ सर्वाणि भवाद्य पटिसर्वस्वराविद्यया रूपाया यस्य ॥
 परिवेष्टितमन्योन्यफलकर्तव्यं यथा ॥ हुतहेमरसापूर्तिर्भ्रमोगमासुरे ॥ १५ ॥ कुर्वन्भुरुभि काममदिरस्तभस्य यम् ॥ निर्मलीक
 तचद्रेण व्याप्तो मवित्वा सिनीम् ॥ १६ ॥ लावण्यपरसपूरेण तर्जयति मिवापगाम् ॥ प्राकारैरभरो धानरयचकैर्नो भुव ॥ १७ ॥ उत्पया
 षितगगानुनितमत्तसेतुभि ॥ सवप्रदृष्टसर्वाग विश्वरूपमिवास्ति तम् ॥ १४ ॥ प्रतिविवितसर्वागमन्योन्यात्सादृशां गतम् ॥ कालकल्पतरौ
 वपविद्यया स्वपह्ववात् ॥ १५ ॥ विविधतुलताजालादिनश्रीकलिकाकुलत् ॥ आलोकपुष्परजसोजाताद्गगनकानने ॥ १६ ॥ सुर
 जलभगवोतात्समाभ्येकालवादकात् ॥ स्ननस्तथकटदुस्पधयातिरसान्वितम् ॥ १७ ॥ उद्दत्यादृत्यसंपूर्णदलितो भोजपह्ववम् ॥ आ
 लोलककेजगादितारकादिमधुघ्नतम् ॥ १८ ॥ अचतापद्विधातायकोशसथ्यकारिभिः ॥ हुत्प्राप्तसुतसपानाविकसत्कनकावुजे ॥ १९ ॥
 पयिनिपह्ववाच्छेगुमेरोर्गुर्हातर ॥ शीतलेस्वधुनीतिरतो योन्मष्टमलेसुरे ॥ १०० ॥

एतेनायमद्वयस्य मासानां च शास्त्रात्मन्यां कर्मणः ॥ १५ ॥ विविधाभिन्वलयैः शृणुत्तजालानि श्रवार्तरशास्त्रासमुदायस्य ॥ गगनमभ्यन्तकारास्तस्युक्षणेकाननेन द
 नजातम् ॥ १६ ॥ सुरादिजलमयचन्द्रपरिणामशरीरत्वात्प्रलम्बोर्ध्वैः श्रोत्राद्यामात्र ॥ समाप्यभ्ययपृकमालाङ्ककमालवालकहृत्तपोरभेदावालयस्य तथा विधात्कालक
 ल्पतरौर्ध्वोच्छ्वेषिभ्यश्चपमिभस्तिगमिनिर्घृष्टाभय ॥ पुनर्लज्जनामणयवविरेनिष्टि ॥ स्ननेषि ॥ परस्परस्ननस्तथकटदुस्पधयाजमुकुलेषु सर्वाद्यसाभ्यर्शनमयुक्तस्य र्धया
 नलादुत्थेन्यत्सात्कालनासूपूर्णद्विजाभ्यो जमुकुलपञ्चुष्टानि यनेन विचारेणाय ॥ १७ ॥ अर्धाभ्युत्पद्येपुआलोलाञ्जलकाभूणकुनला केशादीर्युक्तलाश्रितारका
 शारिपराह्लाहाटिकास्त्रिभ्रगतारुत्सर्गेर्नोत्पणयथमधुघ्नताममरायस्ति ॥ १८ ॥ पुन कीदृशलज्जनामणयत् ॥ अचतेत्यादिना ॥ अचतकलाकोरसंघकारिणि सुरैर्दे
 रयत्तस्यारुणकहाप्यर्ध्वर्यकानाभापार्थविधातायगुनेरकारभूतमेरोर्गुर्हातेरकप्रोपसत्कत्वात्सर्वकलापूरमिवास्ति तम् ॥ मधुगुमद्विपयुक्तं रुपपत्तये विरेनिष्टि ॥ हुत्प्राप्ते
 इति ॥ अस्याभिधिशेषोऽस्ति अत्र निधानयोन्मत्तानामपवर्तनापानि ॥ १०० ॥

ईदंशकांतं शैणसीसमूहमालोत्सुमुनेनैतत्सदंतं रथानंदिनंप्रथमं तं सन्न आश्रितो विवेकारो येन तथा विषयपूर्वति परेणान्वयः ॥ १० ॥ २ ॥ चिन्तेविकारात्सर्वीणप्राणक्षोभस्तेनस
 र्वागतस्परतसः स्वल्पनहनमित्याह ॥ भवति ॥ तत्र दद्यात्तानाह ॥ फलमित्यादिना ॥ ३ ॥ चिन्मंक्षतलतादशशाखा मूलस्थानं यस्य तथा विषयमत्यप्रसन्नरुणः पादपोवटादिव ॥
 उत्तमेतिराजसवोधनम् ॥ ४ ॥ द्विधापातंसद्यो द्विधा रवहितविषं वृणालमिषभागलरुसारभूतो रसः शुक्रकयस्य ॥ राजप्रथः स्पष्टः ॥ ५ ॥ ६ ॥ तत्रज्ञानाभयप्रबलतरप्रारब्धेन विवेका
 शनिरोधात्कदाचिद्देहधर्मानुवर्तनमस्तेवत्तरमाह ॥ सर्वस्याप्येत्यादिना ॥ ७ ॥ यावत्स्वतन्त्रनाशार्थम् ॥ ८ ॥ सुखदुःखमयत्वमेव दृष्टात्तैर्दर्शयति ॥ वृष्यादिनेति ॥ ९ ॥
 चंद्रविवकलापूरमेकत्रैवोपसंहृतम् ॥ शैणमालोप्यतत्कांतं सहसैव मनोमुनेः ॥ १० ॥ अनाश्रितविवेकांशं भवभूवानंदितं स्फुरत् ॥ आ
 नंदवलिचेचित्तसुधेयाणानिले स्थिते ॥ २ ॥ वभूव तस्य लुप्तस्य मदनरखलितं तदा ॥ फलं रसापूर्णां भिवग्नीष्मां तद्वचतो यदः ॥ ३ ॥ प्रत्यप्र
 पादपच्छिन्नलता वृतद्वयोत्तम ॥ अवश्याय कणस्पंदी शशांकद्ववामुनिः ॥ ४ ॥ विसंदिधापातमिव गलत्साररसो भवत् ॥ ५ ॥ शिखि
 ध्वज उवाच ॥ ॥ तद्दृशोपि बहुज्ञोपि जीवन्मुक्तोऽप्यसौ मुनिः ॥ ५ ॥ निरिच्छोपि निरागोपि नाकेचिदुपमोऽप्यलम् ॥ सवात्थाभ्यंतरं नित्य
 माकाशविशदोपि च ॥ ६ ॥ नारदापि कथं ब्रह्मन मदनस्वलिता भवत् ॥ ७ ॥ चूडालोवाच ॥ ॥ सर्वस्याएव राजर्षभूतजातेर्जगत्त्रये ॥ ७ ॥
 देवादेरपि देहो यद्दयात्मैव स्वभावतः ॥ अज्ञमस्त्वथ तज्ज्ञं वा यावत्संशरीरकम् ॥ ८ ॥ सर्वमेव जगत्संगसुखदुःखमयं स्मृतम् ॥ तस्या
 दिनापदार्येन केन चिद्वर्धते सुखम् ॥ ९ ॥ आलोकद्वयदीपेन महानुविधिवेदुना ॥ क्षुधादिनापदार्थैर्न दुःखं केन चिद्वह्नि ॥ १० ॥ तस्यो मे
 पपटेनेव स्वभावोऽत्यत्र कारणम् ॥ स्वरूपे निर्मलसत्ये निमेषमपि विस्मृते ॥ ११ ॥ दृश्यमुह्यत्समाप्तोति प्रादुर्भावपयोधरः ॥ अनारतानुसं
 धानादप्युन्मेषमविस्मृते ॥ १२ ॥ स्वरूपेनोह्यसत्येपि चित्तेश्च पिशाचकः ॥ यथा तमः प्रकाशाभ्यामहोरात्रौ स्थितिं गतौ ॥ १३ ॥ तथैव
 सुखदुःखाभ्यां शरीरस्थितिमागतम् ॥ एवं हि सुखदुःखे देजन्मकारणदर्शनात् ॥ १४ ॥ अज्ञस्य गदतां यतिपटे कुंकुमवद्वटम् ॥ तज्ज्ञस्य
 त्वंगलगतामनागपिन तदृशात् ॥ १५ ॥

दुःखवर्धनदस्य नुकल्पते ॥ ११० ॥ यथापेयलक्षणो नपटेन उपचितेन निश्चितमेव धीतद्वत् ॥ यत्र तत्त्वज्ञानाभयिषं लक्ष्यं तद्विस्मरणे ईदंशानर्थस्तथाज्ञानार्थिकवाच्यमित्याशये
 नाह ॥ स्वरूपेति ॥ ११ ॥ अतएव सदैव दधानुल्लासाय सदैव समाधिनास्वरूपविसरणशीलेन भाष्यमित्याशयेनाह ॥ अनारतेति ॥ उन्मेषो निमेषद्वयांतरालकालस्ताव
 न्मात्रमपि ॥ १२ ॥ १३ ॥ एवज्ञानाद्योऽभारकथकलभोगात्साम्येति जनारजनकतो विशेषोऽस्तेन विदृष्टाताभ्यामुपपद्यति ॥ एवमित्यादिना ॥ जन्मकारणस्य देहात्मना
 वस्य दर्शनात् ॥ १४ ॥ तज्ज्ञस्य तु तदृशात् तत्त्वज्ञानवशात् ॥ मनागपिन लगतः ॥ १५ ॥

यथायमं स्फटिकस्यांत रगोणतादात्म्यानुरजनम् ॥ आदिपदासयुक्तं दर्शनस्य परागप्यासेनश्लाकांतरी श्रितिशयेनसक्तोतावधिपुशाशुभौकुम्भनीत्यादिष्वर्णोपटस्येवरा
 यथायमं स्फटिकस्यांत रगोणतादात्म्यानुरजनम् ॥ आदिपदासयुक्तं दर्शनस्य परागप्यासेनश्लाकांतरी श्रितिशयेनसक्तोतावधिपुशाशुभौकुम्भनीत्यादिष्वर्णोपटस्येवरा
 मेणरजमया आदिपदासयुक्तं दर्शनस्य परागप्यासेनश्लाकांतरी श्रितिशयेनसक्तोतावधिपुशाशुभौकुम्भनीत्यादिष्वर्णोपटस्येवरा
 आदेवतात्कालिकारजनानपिपायान् ॥ नक्षत्रानामपिर्नितीत्यय ॥ १६ ॥ अक्षस्यगार्होपातेरेतियदुक्तंदिदृष्टानि ॥ सन्नुनरस्यादिना ॥ यनरजितरजनम् ॥ धी अक्षस्ये
 शिरोर ॥ १७ ॥ नक्षत्रसमाह ॥ गतधीति ॥ यद्यस्माद्वतोपरातापिताभवतीत्यर्थ ॥ १८ ॥ विषयरजननकारादि ॥ तथाचबुद्धीविषयरजनवासनोपबधयस्तस्यैव
 षमोपभ्रंशिकदितमित्यार् ॥ अनेनेति ॥ १९ ॥ दूरस्थानोपभ्रंशप्यादीनाम् ॥ अपिपदात्मनिरितानां चलाभनारादिस्त्यस्ति कारणपामौनस्येतिमानिन सुखदुःखसंकेत
 आपतेतद्वेतिराजापृच्छति ॥ स्वोत्सर्गति ॥ २० ॥ २१ ॥ सभादर्दसुखोत्सर्गकारण्ययति ॥ स्वति ॥ सन्निहितविषयकायाधिपणमिदूरस्थविषयेश्चानुमानार्दिना
 यथाशुभाशुभौरागदिनाकांतरीमणे ॥ पुर स्थवस्तुभावेनरजनां स्फटिकोयथा ॥ १६ ॥ तज्ज्ञस्यनैतितयोधाज्जीवन्मुक्तमतिर्भु
 नि ॥ वस्तुन अत्युपमानेणयनरजितमेतिधी ॥ १७ ॥ गतपिवस्तुनिदृष्टदुःखिर्थापरितापिता ॥ गतपिकुम्भेवसंतदीयमनुरजनम् ॥ १८ ॥
 नजहातियथापूरस्यविषयरजनम् ॥ अनेनेवक्रमेणेतौपथमोक्षीष्यवस्थितौ ॥ १९ ॥ भावनातानवमाश्लोवधोहिदृष्टभावना ॥ शि
 खिव्यजउवाच ॥ ॥ स्वोत्सर्गकारणप्रामौकेयं दुःखसुखं चवा ॥ १२० ॥ अभ्युदेतीविवदमेदूरस्थानामपिप्रभा ॥ अत्युदारमतीवाच्छ
 यद्दुर्धवषनंतव ॥ २१ ॥ श्रोतुं धर्मिनगच्छामिभयूरभ्रवोचिव ॥ ॥ श्रुवालावाच ॥ ॥ स्वात्मतिकारणत्वं दृढदृढदृढकायास्तिपाणि
 म्नि ॥ २२ ॥ सुखसविटियवालानूनमृष्टसतिस्वत ॥ दृढताक्षोभमायाताजोवकुंडलिनगतम् ॥ २३ ॥ जीवस्थानियतानाद्व्य पृथग्देहे
 स्थितिगता ॥ प्राणावपूरितानादीर्जीवआकामतिस्फुरन् ॥ २४ ॥ सस्पर्शकर्मबुद्धात्परसोष्ठुमलताइव ॥ सुखप्रयोधसचारेदुःखे
 धागमेतया ॥ २५ ॥ जीवस्थानियतानाद्व्यपृथग्देहस्थितिगता ॥ सुखिनभस्फुरत्युपाधीरताशुनदुःखिन ॥ १२६ ॥

षडव्याउपलभ्य ॥ २१ ॥ अथरिश्चिन्मस्वतस्वानभिहत्वाहालाइयद्वहनापुष्टिस्याआत्मसुखसाविदुदे सोभाक्षोभमायातासतीप्रायर्थागतरीत्याकुंडलिनोमुस्त्वप्रश्रवणाणि
 धारकत्वात्कुंडलिनगतजीवभोकारपरितस्वतअत्यगालतस्वारेणप्राप्तिस्फुटिगवहुसुसतिआदिभवति ॥ एतस्यैवान्तदस्याभ्यानिभूतानिमाधामुपजीवतीतिभूतोरतभाव ॥ २२ ॥
 दस्यस्यभोक्तुनयनसनयोधारिवनिमित्तप्रोगस्थानाममनमायमेवमा ॥ जीवस्येति ॥ २३ ॥ नक्षत्रियसस्यरोतरेकापयवाहात्सासन्वितिपूर्वभान्वय ॥ जीवस्थाना
 दादारासहस्रवरेवदएतन्मा ॥ रसइति ॥ यथाभूतेषिकोरोकलनाबाहाराहुमलता सर्ववरेशेच्यनुमपिभशतितद्वेत्यर्थ ॥ २४ ॥ पृथक्पृथक्नीकृपाइत्यर्थ ॥ कुनएत
 न्माननमा ॥ सुखिनभस्फुरत्युपाधीरताशुनदुःखिनोऽस्मानुभावेवदसत्य ॥ सच्चिअस्वस्थतल्लरेषभाननिषात्सानमनुभव
 तीत्यतस्वस्थिनाभ्यावेसनापकरसपूर्णसरलध्वनादीप्रार्णोर्नमीयतेइत्यर्थ ॥ २५ ॥

१ अथर्दिकानराधाप्राद्वर्त्तितपादापेन्वर्त्तितयादि

अतएवलोकोपिदुर्वेषस्यगोपयदत्तस्यराजादेःसमृष्टाःकर्तुरचदभेदकसिक्ताःकर्णकुसुमाधूपकसूर्यादिसुराणिगोमार्गैःप्रसिद्धाःकुबेषस्यनीचस्यनुतद्विपरीतादस्याह ॥ येहीति ॥
 एवचायजीवोयातकालतरलतरनाहीमार्गाननुप्रवेशेनअपरिस्फुरन्स्वयतरलताभूत्योभावतितावदस्यनहु स्वप्रसक्ति ॥ तदास्यसम्बन्धनायाकारदत्यासंस्यात्मसुरवमभिव्य
 ज्यते ब्रह्माकारदस्यातुपूर्वमित्यवातरैलक्षणेपेपिबिषेपांआयात्प्रशाभ्यत्वेवतिस्वस्थावस्थमेततावकालमुक्तमेवावेहि ॥ आविर्भूतसुखास्वस्थैवमुक्तिरितिदृक्षणसत्यादि
 तिभासः ॥ २७ ॥ २८ ॥ तर्हिबिषयसुखानुभवकालेकरोजीवस्यनमुक्तानुभावत्वाह ॥ सुरवेति ॥ इत्थप्रदृणदद्यात्तार्थदुःखस्यवबिषयसुखापिकलनकलानुभावत्वाद्

वेहिभागःसुवेपस्यकुवेपस्यनतेशुभाः ॥ यावत्प्रमाणजीवोयसंशान्भ्यत्यपरिस्फुरत् ॥ २७ ॥ तावत्प्रमाणमेवैनमुक्तमुक्तमवेहिवै ॥
 यावत्प्रमाणमधिकंस्फुरतिक्षुब्धमारुतम् ॥ २८ ॥ तावत्प्रमाणमेवैनवद्भवद्भवहिमे ॥ सुखदुःखकलास्पर्शदोषोजीवस्यनेतरः ॥ २९ ॥
 तद्भावेहिमोक्षःस्यादितिदथाव्यवस्थितिः ॥ सुखदुःखदर्शयावदानोतेनेन्द्रियैःशरीः ॥ १३० ॥ तावत्सुखसमःसौम्योजीवस्तिष्ठतिशां
 तवत् ॥ सुखमालोक्यवाहुःश्वमक्षतीतश्चलद्गुः ॥ ३१ ॥ समुह्यसतिजीवोतर्दह्येदुभिवतोयधिः ॥ जीवःसुभ्यतिदृष्टेनसंविदांगसुखादि
 ना ॥ ३२ ॥ आभिपेणेवमाजारिमौर्ख्यमेवात्रकारणम् ॥ शुद्धेनबोध्यबोधनस्वात्मज्ञानमयात्मना ॥ ३३ ॥ सुखदुःखादिनास्तीतिते
 नासौयातिसौम्यताम् ॥ नतसुखादिनोतन्मेमुधात्त्रायमहंस्थितः ॥ ३४ ॥ इतिजीवःप्रबुद्धोहनिर्वाणंयातिशान्भ्यति ॥ सुखाद्यवस्त्वतद्
 पमित्यतर्वाधसंविदा ॥ ३५ ॥ नतदुःखतांयातिजीवःशान्भ्यतिकेवलम् ॥ सर्वमेवचित्काकाशंब्रह्मेतिपननिश्चये ॥ ३६ ॥ स्थितंयाने
 शमंयातिजीवोनिःस्नेहदीपवत् ॥ दीपवच्छममायातिसुखादिश्रेहसंक्षये ॥ ३७ ॥ सर्वमेवमितिज्ञानाज्जीवोऽद्वित्वविभावनात् ॥ सर्व
 माकाशमेवेतिवुत्थवाक्षोभंनगच्छति ॥ ३८ ॥

धरणायाश्चित्तस्वबहिःस्वदोषश्चसुखविच्छित्तौतरलीभावलहुपायाजनायानर्दसहस्यदःसरवजीवस्यवधोनत्वितरःसुखाविश्रायशोपीनिक्षणमात्रमपिसुखविश्रायत्वाद
 भावेमोक्षःस्यादेवेतिसतरणासंतरणाभ्यावधमोक्षयोर्द्वयाव्यवस्थितिर्भयोक्तेतिप्रेणान्वयः ॥ २९ ॥ उक्तमेवार्थंप्रचयति ॥ सुखदुःखेत्यादिना ॥ १३० ॥ अक्षानीतद्वि
 यागस्यःस्वप्रकाशइतियावत् ॥ ३१ ॥ दृष्टेनसुखादिनासुखतत्साधनविषयतदुपायधनादिनातद्गणसंविदाधुम्यति ॥ अगोतिसबोधने ॥ ३२ ॥ मौर्ख्यानिरतिशयानंदस्यतत्त्वाज्ञा
 नमेवात्रक्षोभेकारणम् ॥ केनतर्हीतन्निरुत्याविविश्रान्तिदाह ॥ शुद्धेनेत्यादिना ॥ बोध्योऽवश्यबोद्धव्यःस्वात्मतद्बोधेन ॥ ३३ ॥ सौम्यताविश्रायति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥
 सुखादिपुल्लेहेरगमलसंक्षये ॥ ३७ ॥ सर्वजगत्एवचिन्मात्रमेवेतिज्ञानात् ॥ अद्वित्वमेक्यतद्विभावनात् ॥ आकाशेशून्यम् ॥ ३८ ॥

अनेनमसैस्वदिभाषनेनहेतुनागृह्यतापूर्यस्यप्रथमपूर्यस्यथा ५ कथतसस्यस्रोमविषयभाषतस्तथाह ॥ जीवेनेति ॥ इदुनिरेधेनकल्पितैश्चआद्यभीवेनद्विरुपगर्भोपपन्नसर्व
 व्योमालनाहसंहरिप्याभ्येदस्तस्यबोधोपादृक्कनेणुक्तोभावेव्यामीनित्स्वकल्पनयैषवधमोक्षणार्गोक्तपयित्वासाधुनानुव्यक्तदस्यर्थ ॥ ११ ॥ प्रथमस्तट ॥ ४० ॥ क्षीणवद्वरेना
 प्रागवासांनोद्राभेनपुष्पसह ॥ ४१ ॥ कथमोमयमितराह ॥ सविशवाशाराभाषेणेति ॥ मदर्हितत्वभाषानांभाष्यादीनामधिष्ठान्याकीषसिद्धि अकुरितरागादिहस्यनुरोधपूरुषाभ्य
 नुप्राख्याभाषातदशाभाषेत्स्यय ॥ वेदोत्पत्त्याद्यंतसंशारिणोप्यानावातस्यस्वेनेनपरेभेनसर्वांगसिस्थितोभेदोतर्गत सारोमज्जासारभ्यआशुप्रकटसौगंध्यमिषानुगततज स्वसूत्र्या
 रास्यवर्ति ॥ यथासिद्धंभूतंप्रकटादिकत्वातर्गतमलंकारंमंतर्वातस्येनेत्यजानिहदिस्यर्थ ॥ ४२ ॥ तदुत्पत्करजसर्वांगभ्यभक्तिरसन्नादीद्वाराअधोमूलाधारस्थानंयानि ॥
 यथासर्वंतस्त्रेपद्यतज्जलजपर्यामिगजपुरोवातलसाम्बिमिसादेकीभूयपनमयभाविपदास्यभ्येपास्यभूलावर्धयोस्तुलसहस्रोऽसिन्हितरसंयानिहदिस्यर्थ ॥ ४३ ॥
 जीवस्थानेनभून्यस्यक किलसोमविभ्रम ॥ जीवेनेदंश्विधेनेवयथाप्रथमसंगंत ॥ ३९ ॥ स्वयसविदितोभार्गस्तंनेवाधापिगच्छति ॥
 शिसिध्वजउवाच ॥ ॥ सुत्ससचारयोग्यस्तुजीवेसरतिनाद्विषु ॥ १५० ॥ देवपुत्रमावत्यवतदीयभ्यवनकयम् ॥ ॥ षूढालोवाच ॥
 जीवसोमयतिसुभ्रभाणादिपवनावलिम् ॥ ४१ ॥ सविदाशांशामाश्रेणसेनाभिवमशीपति ॥ वातस्यदेननेदोतर्मज्जासारश्चसस्थि
 त ॥ ४२ ॥ त्यजत्याशुप्रसौगंध्यरजभ्रजफलादिकम् ॥ षडिततत्वधोयानिगज्जादिवधनादिसे ॥ ४३ ॥ देहनादीप्रणालेनयातिशुकं
 यद्विसेत ॥ ॥ शिसिध्वजउवाच ॥ ॥ देवपुत्रमहाज्ञोसिवेत्सिपूर्वाश्वतस्थितिम् ॥ ४४ ॥ ज्ञायसेवधनदेवस्वभावाक्षिकिमुच्यते ॥
 षूढालोवाच ॥ ॥ आपसर्गोयथासद्यसुरितत्रस्रास्राणि ॥ ४५ ॥ यदावदयदापात्मतयैवाप्यव्यवस्थितम् ॥ काकतालीयवद्वारिदुद्दी
 त्यतिनाशवत् ॥ पुणाक्षरवदुच्छूनतस्वभावाविविदुषुधा ॥ १४६ ॥

स्ततस्माभारत ॥ देशेरेरपिद्वोपहृयानेभस्वभाषतद्विपत्सयोक्तप्रसभाषराभ्याथ करतिराजापृच्छति ॥ देवपुत्रेति ॥ महाभ्यतासौहृदभ्यमहास आत्मतस्वविदसि ॥ आत्म
 ज्ञानाणुर्देवातिकथप्रथमंस्वयिचित्तमकीदृकीशान्येनवेति ॥ ४४ ॥ कथमहमीदृकपाक्षान्तथाह ॥ ज्ञायसेदिति ॥ सर्गादिकालेसर्गोन्मुत्संभ्रमप्रदाननप्राणिकर्मानुसारेण
 पादप्यादुधर्मकंपयस्यरायात्मनास्त्वानिस्फुरितंतस्यपदार्थस्यभाषतयदादुधर्मकत्वमित्यस्ति त्वसावराभ्यापदार्थस्याह ॥ आपसर्गोद्विति ॥ ४५ ॥ सांपतिकयदातिस्यभावे
 विश्वददृशमपरीशेषिभ्यादापिसभाभ्येन सर्गादीनुत्पत्त्यप्यासमवात्काकागमनसूत्रोद्देशात्स्त्रिसितालघटननिबन्धनेनतस्यपरम्पनिबन्धादुधनाथपयुक्तमितिशोषनयाप्यासर्गा
 नुपपन्नमित्यापार्थवर्थापति ॥ कोकेति ॥ सभासाक्षानिद्विषयादिसिद्धपार्थक्यमिवयथास्यभासायुगीयेदृशार्थेच्छमत्यय ॥ सांपतिकेपिपयतिवदन्तुराकालनियतेत्सभावेविषये
 षट्टस्यवर्थाप्यानिद्विषयपिदुराकयेत्साशयेनदटानंतरथाह ॥ शारिदुद्वरेति ॥ ज्ञायतामत्सारायकस्त्रिकोषासोस्त्रित्वारायेवदटानंतरथाह ॥ पुणाक्षरवदिति ॥ ४६ ॥

उक्तलक्षणस्य भाववशतः प्रकृतेऽस्मिन् जगति विविधविकारात्मका अंशजादि चतुर्विधोद्देशाश्रयमिति ॥ तेषुकेचिच्छान्देहास्तेऽस्तेऽप्रक्षीणवासनतया भूयो जन्मनेन भवन्ति इतरे अज्ञानदे
हान्मभूयो जन्मने भवन्ति ॥ यतस्ते भोगेष्वेव यथास्था इत्यर्थः ॥ १४७ ॥ इति श्रीवासिष्ठमन्त्रात्स्यप्रकाशेति ० पू० पञ्चाशीतितम सर्गः ॥ ८ ॥ १५॥ ॥ कुंभेकुंभस्य जन्मान्वाचद
द्वैलसमागमः ॥ नदाश्रित्यस्य सर्वव्ययमित्यादिरिह उपर्यत ॥ १॥ यथावर्णितलक्षण स्वभाव सर्ववस्तुपुत्रापलप्यप्रसिद्धस्तथाभाषावलस्यात्मनः सर्गादिस्वभावः श्रुत्यादिप्रसिद्ध
स्तद्वशत इत्यर्थः ॥ भोगार्थस्यैव त्रित्येकेकादार्थमिति चापर ॥ देवस्यैषलभावोयमामकामस्यकास्तुहेति भगवद्द्वैहपादाः ॥ १ ॥ वासनानाङ्गासज्ञानाभ्यासेनापक्षयम ॥ न. दर्श
नमनुभवइत्यर्थः ॥ २ ॥ इत्यमनुभवचमत्कारेकीर्तितस्यकारश्रोतुकामोरजाताप्रशसनान प्रस्तुतकारोषस्यसिष्यसमापयोत्याह ॥ अत्युदारमित्यादिना ॥ ३ ॥ १५ ॥ १५ ॥ ककस्मि

अस्मिन्सभाववशतो जगति प्रकृतेऽहोश्रमन्ति परिणो विधा विकाराः ॥ प्रक्षीणवासनतयान भवन्तिकेचिद्भूयो भवन्ति च पुनस्वितरेषु
नारथाः ॥ १४७ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० चू० सुखाविचारयोगोपदेशानामपञ्चाशीतितमः सर्गः ॥ ८ ५ ॥ ॥ ६५ ॥
॥ चूडालावाच ॥ ॥ आत्मस्वभाववशतो जातं जगदिदं महत् ॥ स्थितिं वासनयाभ्येत्यधर्माधर्मवशो स्थितम् ॥ १ ॥ वासनान्कासमा
नीयधर्माधर्मैर्गृह्यते ॥ ततो न जायते जन्तु रिति नो दर्शनं मुने ॥ २ ॥ ॥ शिखिष्वज उवाच ॥ ॥ अत्युदारं महार्थं च वक्षित्वं वदतां वर ॥
अनुभूतिमुपाहृतं च गृह्यते ॥ ३ ॥ त्वद्वाक्यविभवेनाद्यश्रुतेनाननसुन्दर ॥ पीतनेवाह्वतेनाहमन्तयातोस्मि शीतताम् ॥ ४ ॥ तस्
मासनतां तावदात्माप्यतिवदाशुभं ॥ ततः श्रेय्यामियत्नेन ज्ञानगर्भा गिरन्तव ॥ ५ ॥ तनपद्यजपुत्रेण मुनिना नारदेन तत् ॥ कुरुते वीर्यमा
यणकथयाद्यथास्थितम् ॥ ६ ॥ ॥ चूडालावाच ॥ ॥ ततो निबध्नततेन मन्तां मत्समतंगजम् ॥ विवेकविपुलात्ताने शुद्धयाधीवरत्र
या ॥ ७ ॥ तदीयैकल्पकालाभिगलिते दुद्रवापमम् ॥ रसानां पारदादीनां दिव्यानामनुरंजनम् ॥ ८ ॥ मुनिना पापार्थं भुङ्क्ते स्फाटिके विलस
दुचा ॥ अद्भुतं विदुताकारं चंद्रे चंद्रद्वार्षितम् ॥ ९ ॥ तत्र शैलवृहकान्ते स्थूलः पापार्थं पुत्राभितः ॥ गंभीरकुक्षिः सुहृदश्चोपल्लाह नक्षमः
॥ १० ॥ संकल्पितेन क्षीरेण सकुंभस्तेन पूरितः ॥ अमृतापूरभिन्नेन विधिनेवाह्वतार्णवः ॥ ११ ॥ तत्र मासाद्गतो वृद्धिमुनिमंदाहुतिक्रमः ॥
अमृताब्धौ शृभोगर्भदं रिरिदुरिवानुजः ॥ १२ ॥ इदं मासद्वयापूर्णकालेन सुषुप्तेषु ॥ गर्भकमलपत्राक्षं प्रसूतमिव माधवः ॥ १३ ॥

नाधारकतस्थापितम् ॥ ६ ॥ आलानाजवधस्तभं ॥ धीलक्षणयावरत्रयाचर्मरज्ज्वा ॥ ७ ॥ कल्पकालसवधिना अभिनागलितस्योद्देव उपमायस्य ॥ पारदकाचनहृत्प्या
दीनारसनाशभुवर्थाणामनुरंजनमनुकारिसदृशमिति यावत् ॥ ८ ॥ १ ॥ तत्र शैलेभौ ॥ पार्थिव्यभिगतश्च स्थूलो विपुलः अतएव गंभीरकुक्षिः ॥ उपलेष्व्याह ननमास्कालनत्र
क्षम ॥ आस्काल्यमानोप्यरफुटनिति सुहृदत्वे उपपत्तिः ॥ इदं शसकुंभस्तेन नारदेन संकल्पजेन क्षीरेण पूरित इति परेणान्वयः ॥ १० ॥ स्वसकल्पसदृशाह्वतार्णवनाभिन्नेन विभ
क्तेन विधिना सदा अरश्चोपश्याणां वाविति ब्रह्मलोकेश्चुत्तिसिद्धोऽमृतार्णवो यथा पूरितस्तद्वदित्यर्थः ॥ ११ ॥ तत्र क्षीरेसे होतसुकुमुनिमंदाभिः कापार्थं इति पुत्रमद्यति प्रवर्त्तयतीति
भुवि भवदाहुतिक्रमः अमृताब्धौ इदं रंजनः प्रलिविदेरिव वसधे ॥ १२ ॥ मासः आपूर्णाभिर्दुमिव ॥ १३ ॥

सस्माद्दत्तरिच्छिन्नादभोधे श्रीराणबासपरकिताऽपरद्वुरिय ॥ १४ ॥ १५ ॥ सर्वैर्कान्तकमापुपनयनैः सत्कारैरवनेतस्त्रिभुषु ॥ १६ ॥ विष्णोर्नाभ्यशेषाणिवाक्यपा
 निविद्यास्थानानियेनतयाभिधम ॥ १७ ॥ रत्नाद्रौस्फटिकाचले ॥ सध्यादितभूर्णद्वितीयाद्यत् ॥ १८ ॥ १९ ॥ पद्मपापराणदीपवपरिक्षानायअग्निमख्वातिवार्धियत्वापरी
 क्षितवशसिर्वात्रिधास्थानयस्वतयाभिधपीत्यकिन्प्यशेषोत् ॥ २ ॥ क्षानानांपारपरमाधिभूतत्वक्षानतभ्रिभ्रिभ्रातचकार ॥ २१ ॥ ईसाधोसुकुभ भयत्वत्पूरस्थोद्भु ॥
 ननुवीणावरेवतस्यस्यभर्तु समसधर्मसंयद्विदभ्याचूहात्पयाकधमितमहतमुष्यते शतमभ्यादतद्वतिसहस्रनृगवाद्यते आत्मानत्वजनद्वतिपुरुषपुरुषाद्यतेद्वितिद्विपूर्वामायणेभ्री
 रानदधमत् ॥ पोन्पयासतमात्सतमभ्ययापयितयद्यत् ॥ किन्ननकरपापंधोरणासापराणोतिमहाभारतमरतमतिशकुललाभचनयेत्सुकुप्येतिचत् ॥ भैषद्योय ॥ उपदेश्य
 परिपूणसमलांगकुमाद्रभिर्विनिययौ ॥ इदु सूक्ष्मादिवाभोधेरपरस्त्वयवाजित ॥ १४ ॥ द्विनै कतिपर्येरेवद्विभभ्याजगामस ॥ अ
 धर्मयोगाभोदय शुक्लपदशरीयथा ॥ १५ ॥ सर्वसस्कारसंपन्नेसतास्मिन्नारदोमुनि ॥ भांडाद्राद्वहवाशंपविघ्राधनमयोजयत् ॥ १६ ॥
 टिनै कतिपर्येरेवविज्ञाताशंपवाह्मयम् ॥ चकारैनुनिवरभ्रतिर्धियभिवत्सत ॥ १७ ॥ तेनाराजतपुत्रोणमुनिनामुनिनायक ॥ रत्ना
 दीप्रतिधियेनसय्योदितद्वोदुराद् ॥ १८ ॥ अर्थनपुत्रमादायवक्षलोकसनारद ॥ जगामायस्वपितरंबक्ष्णाण्वाभ्यवादयत् ॥ १९ ॥
 कृताभिवदंनब्रह्मार्थीश्रमादायतंतदा ॥ अभिवादितवेदादिस्वयमकेन्यवेशयत् ॥ २० ॥ अयाश्विर्वटिमात्रेणसर्वज्ञज्ञानपारगम् ॥
 पंचतकुभनाभानचकारकमलोद्भव ॥ २१ ॥ साधासोहमयकुम्भ पीत्रोद्भयजन्मन ॥ पुत्रोहनारदमुने कुम्भनामास्मिकुम्भज ॥ २२ ॥
 निवसाम्बजजपुरेपिनासहयथासुखम् ॥ चत्वार सुदृढावेदाभमलीलाविलासिन ॥ २३ ॥ मातृव्वसाभोगायत्रीमममातासरस्व
 ती ॥ ब्रह्मलोकममगृहपीनस्तत्रास्मिसुस्थित ॥ २४ ॥ यथाकाममशेषेणजगतिविवहराम्यहम् ॥ लीलयापरिपूर्णात्वान्नतुकार्येणकेन
 चित् ॥ २५ ॥ धरंपततिभेपदीपततोनमर्हतले ॥ रज स्वशंतिनांगानिस्त्रानिनायातिभंवपु ॥ २६ ॥ अद्याकाशपथागच्छन्दृष्टवार्
 स्त्रामहंपुर ॥ इहतनागतास्म्यगसर्वकथितवानिति ॥ २७ ॥

भाष्यब्रह्मविद्यासंवेचनायस्यतद्वाक्यस्यतत्सयद्विषयपार्थाप्येनादृतत्वाभावाद्ब्रह्मब्रह्मवाह्मीरकामयत स्तेनमनोदहनवार्तिनाक् पाषाण कुर्वते इत्यादिद्वैतकार्यं ब्रह्मव्याक्य
 यथाभाष्यपदने ॥ तस्यक्षानबलेनसार्धस्यपामर्शकार्कभनुरभयसंश्लेसादिधामदेवोक्तिवस्तोहमयकुम्भदत्तापुत्तिर्नोदृष्टानचभादुवधनाद्येय ॥ कभगामनसाधावासादा
 भापुर्द्वितीयोदितिवचनादनुर्दिधाविभ्यासकभनेनपरमद्वितस्यस्यपयस्यध्वनत्वाभावाविति ॥ २२ ॥ २३ ॥ साक्षाभ्यामुरमाभास्त्रिभुजात्वाद्यप्युत्स्यमाभाद्यप्यहस्या
 शयगह ॥ भापुवसेति पीत्रोद्भयजगदंशेष ॥ २४ ॥ २५ ॥ इत्यादिभ्यासाद्यैवस्यद्विधास्त्रिधाभिरर्शयति ॥ धरानिति ॥ भविधरंपततिभूलोकेसचरतिभेपदीमह्री
 तच्छेपतत ॥ २६ ॥ २७ ॥

उक्तिमुपसंहरति ॥ एवमिति ॥ हेवनवासात्प्रज्ञानवासागुणास्तकलचित्तशुद्धिजननम् अहमेवउत्पकारजन्मादिमानित्यखिलमेवत्वःपृथगेयथानुभूतंमयावर्णितम् ॥ पादा
 दान्तेत्यादेशश्छादसः ॥ आर्षजनोत्तमेपुण्ड्रच्छुसुतस्सकथननिर्भाति कुर्वत्येवयतस्तेषुभौ सद्भि सहप्रश्नोत्तरकथनसंबन्धवहारेदशाअतस्त्वयद्यदभीसितंतत्कामपुच्छअह
 तद्वक्तृदशास्तीतिभावः ॥ २ ८ ॥ १ ॥ इतिश्र्यावासिष्ठम् ० तास्यप्र ० नि ० पू ० पृथशतितम ० सर्ग ॥ ८ ६ ॥ ७ ॥ कुम्भशशास्त्राज्ञोन्नितजडुस्वनिवेदनम् ॥ शिष्यत्वमुप
 र्यार्षविश्वामश्रोपवण्यते ॥ १ ॥ सर्गोत्तमपरराजक्षणोससारे ॥ सधुतैःसच्चित्तैर्देवायुगपत्परिरायेकेनफलदानायस्फुरद्भिर्मुण्डयैर्भवानन्द्रावस्मिन्मंदराचलेसेषेपितइतिमन्थस
 भावयामि ॥ वृद्धवैःपुरोवतैः ॥ १ ॥ त्वदुपदेशान्मन्मवावस्थमाविनीकतायैतिसूचनायसिद्धवक्तव्याह ॥ अर्थाति ॥ २ ॥ ३ ॥ राज्यलाभाद्यपेक्षयासाधुसमागमेउत्कर्षदीर्घयति ॥
 एषोहिमित्यखिलमेवयथानुभूतैवेर्णितंननुमयावनवासात्तज्ज्ञ ॥ संतोहिसंकथनमार्चजनोत्तमेपुनिर्भात्यलंशुभगसंबन्धवहारदंताः
 ॥ २ ८ ॥ ॥ श्रीवाल्मीकिरुवाच ॥ इत्युक्तवस्ययमुनीदिवसोजगामसायंतनायविधयेस्तनोत्तमेपुनिर्भात्यलंशुभगसंबन्धवहारदंताः
 जगामश्यामाक्षयेरविकरैश्चसद्वाजगाम ॥ २ ९ ॥ ॥ दि ० ॥ १ ८ ॥ इत्यर्षवा ० वा ० दे ० मोक्षोपायेषुनि ० पू ० चू ० कुम्भजननकथनं
 मण्डशतितमःसर्गः ॥ ८ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ सर्गस्फुरद्भिर्मुण्डयैर्मन्थसंघर्षितोभवान् ॥ अलक्ष्यैःसंभृतैर्द्रौ
 बृहद्वैरिवांबुदः ॥ १ ॥ अथतिष्ठाम्यहंसाधोधन्यानांधुरिधर्मतः ॥ अमृतस्यदिवचसायत्वयास्मिसमागतः ॥ २ ॥ नकेचनतथाभावा
 श्वेतःशीतलयातिमे ॥ राज्यलाभाद्यप्येतेयथासाधुसमागमः ॥ ३ ॥ निरगंलरसोयत्रसामान्येनविजुंसते ॥ मुक्तरगादिमनंतत्कस्य
 नस्तुवावहम् ॥ ४ ॥ ॥ श्रीवासिष्ठउवाच ॥ एवंवादिनिसैवास्थवाक्यमाक्षिप्रभूपतेः ॥ भूयःप्रावाचचूढालामुनिदारकरुपिणी
 ॥ ५ ॥ ॥ चूढालोवाच ॥ आस्तामेषाकथतावत्सर्वतवर्णितंमया ॥ त्वमेकथयेहसाधोकस्त्वमद्रौकरोषिकम् ॥ ६ ॥ कियत्पर्यव
 सान्येभभवतोवनवासिता ॥ सत्यंकार्यचनोसत्यंवक्तुंजानांतितापसाः ॥ ७ ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ देवपुत्रोसिजानासिसर्वमेव
 यथास्थितम् ॥ लोकदृतांततज्ज्ञोसिकिमन्यत्कथयाम्यहम् ॥ ८ ॥ संसारभयभीतत्वास्त्रिवसाभिवनान्तरे ॥ जानतोपिहिमाभार्चक
 यथाम्येवतेमनाक् ॥ ९ ॥ शिखिध्वजोहंभूपालस्यत्काराज्यमिहास्थितः ॥ अशंभोतोस्मितस्त्वज्ञसंस्तौजन्मतःपुनः ॥ १ ० ॥ सुखंपुनः
 पुनर्दुःखंपुनर्भरणजन्मनी ॥ भवतस्तेनतप्यहंतत्वज्ञवनवोधिषु ॥ १ १ ॥

निरगेलिति ॥ यथयस्मिन्साधुसमागमनिरगंलरसःअपरिरच्छिन्नोद्वेसानांशेमुक्तरगादिमननयथास्यासाभान्येनदरिद्रादिसर्वजनसाधारण्येनविजुंसते ॥ तद्राज्यलाभादि
 कंतुकल्पनमात्रेणतुच्छसुखवदहननिरगंलसुखावदसाधारणचैत्यर्थः ॥ ४ ॥ आक्षिप्यनिरुध्यविबक्षितार्थसमाभेःपूर्वमेवेति यावत् ॥ ५ ॥ एषामवशसाकाथाआस्ताम् ॥ सर्वत्व
 त्पटभित्तरेषः ॥ ६ ॥ क्रियात्कालःपर्यवसानमवधिपर्यस्यासाकियत्पर्यवसाना ॥ कार्यवनवत्ससाध्यप्रयोजनचसत्यवदहनप्रच्छादय ॥ यतस्तापसास्त्वदृशाअसत्यंवक्तुंजो
 नतिनजानंति ॥ ७ ॥ ८ ॥ मनःकुर्वन्तस्तेषेणेत्यर्थः ॥ ९ ॥ आस्थितस्तप्यदृतिरेषः ॥ हेनस्त्वज्ञपुनर्जन्मनोभाति ॥ १ ० ॥ भवतःजायते ॥ तप्येसतमोस्मितपश्चरामिच ॥ १ १ ॥

॥ १२ ॥ अथ प्रकृतं प्रथमम् ॥ अथ विना निपत कालाच्चिन्तनाम् ॥ विधाया विधायास्तद्देशो मत्सह आधिपत्या मृत्योर्नान्निविद्याया मृत मभ्युने श्लोका विप्रतेरपन अमृतत्व हेतु
मयथा मरे वाति शिष्युः जातिर पाद ॥ अथ विना निपत कालाच्चिन्तनाम् ॥ विधाया विधायास्तद्देशो मत्सह आधिपत्या मृत्योर्नान्निविद्याया मृत मभ्युने श्लोका विप्रतेरपन अमृतत्व हेतु
रिनि विद्यार्थपथ रियुद्धीर मापि कर्मसमन्वितपुयासनमधिप्रथाप्यजनाना द्विपमिधो स्थितरत्नकस्य हेतोस्तादृशेति भाव ॥ १४ ॥ कल्पसमुच्चितोपोसनान्मुक्ति रितिराज्ञा यमोपायान्निधा
यनतारं प्रपुत्रं रटमप्यात्मरक्षणनमिपरस्मन्निनिन्निवाराणाय स्वयं विनामद्वोपरिटेकमभाषयति ॥ तिनमद्विमिति ॥ क्रियाज्ञानयोपपद्येकमुक्तिकारणतद्द्वीत्यर्थ ॥ १५ ॥
धर्माप्यसमनभावाति ॥ क्रियात्सर्गादिभोगविनोदरायप्रस्थापितस्य फलत्वात्परलयात्तया अनर्थातुपाकनेनापु कालापनोदनायेषमभ्यात्तद्विज्ञानकत्वस्य ॥ तथा चमृति ॥
पुरत्ववृकमात्तिजिगीविषयव्यवसाया ॥ एवत्व विनाभ्यधेनास्तिनकर्मलियतेरेरेरिति ॥ १६ ॥ अतएवैयमृतिर्द्विधाया विधायाति धृतिभ्यज्ञानानधि कारविषया ॥ मत्स्य
अमृतत्वपि विनातेषु चरन्नापि परतप ॥ नासादयामिविश्रान्तिमैकानिधिनिवाचन ॥ १७ ॥ अयमभाष्यफलोप्येकोत्थापूर्णप्यिक्तसंगति ॥
शुभ्याम्यनवनसाधापुणक्षुण्णइवदृम ॥ १८ ॥ इमामर्तद्वितां सभ्यक क्रियां सपादयन्नपि ॥ दुःखाद्दृश्यामिदुःखापममृतमेविषयस्थि
तम् ॥ १९ ॥ ॥ चूडालावाच ॥ ॥ पितामहमहपूर्वकटाचित्पृष्टवानिदम् ॥ यत्क्रियाज्ञानयोरेकं श्रयसद्दृष्टिमेप्रभा ॥ २० ॥ ॥ तस्मात्वाच ॥
ज्ञानिहपरमश्रय केवल्यतनवन्त्यलम् ॥ कालातिवाहनायैवविनोदायादिता क्रिया ॥ २१ ॥ अत्यज्ञानदृष्टानां क्रियापुत्रपरायणम् ॥
यस्य नास्त्वपरपृष्टयलकित्यजत्यसौ ॥ २२ ॥ वासनामानसारत्वादज्ञस्यसफला क्रिया ॥ सवाएवाफलाज्ञस्यवासनामात्रसक्ष
यान् ॥ २३ ॥ सवाह्निवासनाभावं प्रयात्स्यफलता क्रिया ॥ अशुभा फलवंत्यापिसेकाभावेतदाहव ॥ २४ ॥ फलत्वतरेयथायातिविलयपूर्व
मात्तवम् ॥ तद्वयवत्सानानाशेनाशमतिक्रियाफलम् ॥ २५ ॥ नस्वभावेन फलतियथारारलताफलम् ॥ क्रियानिर्वासनापुत्रफलफल
तिनोतथा ॥ २६ ॥ सयस्त्ववासनानालोयक्षपस्थतिनाम्यथा ॥ सदुःखवासनोमूढो दुःखपस्थतिनाम्यथा ॥ २७ ॥ आकारमासुराप्युच्चै
नटदतिफलनिया ॥ शुभाशुभावातजज्ञस्य फुड्याशरलतायथा ॥ २८ ॥

स्युरणत्वायादि कदुधटाभ्यादिसारस्यतत्वचापसिं कर्ममिधतमिसारायनाह ॥ अतश्चेति ॥ यौषथ्याप्यपत्यत्वास्तुधत्युक्ति ॥ १७ ॥ ननु ज्ञानिनोपि स्वधर्माधर्मोचितकर्मकृपा
पादयतेतत्कप्रमदभ्यज्ञानदृष्टमनदयक्रियायारणतयाह ॥ धासुनेति ॥ अदधानोरागाधाविहिदनिपिद्वकर्मफलमुक्त ॥ नवकश्चुलभो फलत्वात्तनामारेष्यदाराभोवाससभर्ता
निभाष ॥ धारणार्थ फालकपर ॥ २८ ॥ किमशुभाआपिक्रियास्तदर्थ ॥ अर्थित्याह ॥ सधर्माहिति ॥ फलत्वयोदीप्ति ॥ यथायथ्यफलाकारपिक्रियाधाधिगतानुवृत्तिसामेपेणमुक्त
शुक्लतायायाभवादिप्रधानारण्यकालानरपमीतिक्रियाप्यम् ॥ सर्वोपयदसतेतुणानोतप्रकाकरयतिन्यायारिति भाव ॥ २९ ॥ फलत्वतरेपीष्यरारादी ॥ पूर्वभासंभमृतिज्ञानी
द्वारालपरारि ॥ ३० ॥ निधत्सन्तपिक्रियाकुनेनफलताति चत्काशलातारस्वभावाद्येत्याह ॥ नेति ॥ ३१ ॥ सुखदुःखभोगयोम्युद्गमितिवाचनेषवगतसदुद्वर्षाजपक्षर्था
निकलशाठयसंशरसनानात्तारारयनाह ॥ सयज्ञेति ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

ननु अक्षरशायामर्थक्रियासमर्थत्वात्सत्यायावामनाथाः कथं ज्ञानेन बाधस्तत्राह ॥ वासनेति ॥ इह अक्षरशायामपि ॥ २४ ॥ प्राक्तनवासनानाशेषिज्ञानोदयोत्तरमुत्पन्नयात
 याक्रियाफलगतथाह ॥ यस्येति ॥ प्राज्ञस्य मरुदेशो यमिति प्रबोधवतः ॥ २५ ॥ पदपरमपुरुषार्थवस्तु ॥ २६ ॥ पितामहोक्तिमुपसहरति ॥ ज्ञानेनेति ॥ २७ ॥ अज्ञानवात्
 ज्ञानविद्यायतनपरबोधहेतुरिति विश्वस्यैकस्थितदन्त्यर्थः ॥ २८ ॥ विवेकहीनस्य बहिर्मुखस्य दृढकमदत्वात्स्यमपिममतादिविषयतया अनर्थायालमित्याशयेनाह ॥ इत
 दिति ॥ २९ ॥ यद्विषयोप्यनर्थो ह्येव तर्हि कउपादेयत्वमाह ॥ कोहमिति ॥ नोक्षसेन विचारयसि ॥ ३० ॥ विचारद्वयगुर्वाभिगमनसेवनपरिदमभ्यादयोप्युपादेयादिति दर्शयति ॥
 वासनाचेहनास्येवसाहंकारादिरूपिणी ॥ असत्यैवोदितामौर्यान्मरुभूमविवांबुधिः ॥ २४ ॥ यस्यमौर्यैर्दक्षयंयातंसर्वब्रह्मेतिभाव
 नात् ॥ नोदति वासनातस्य प्राज्ञस्येवांबुधिर्मरौ ॥ २५ ॥ वासनामात्रसंस्थागाज्जरामरणवर्जितम् ॥ पदं भवति जीवांतर्भूयोजन्मविव
 र्जितम् ॥ २६ ॥ सवासनं मनोज्ञेयज्ञाननिर्वासनं मनः ॥ ज्ञानेन ज्ञेयमभ्येत्य पुनर्जीवो न जायते ॥ २७ ॥ चूडालोवाच ॥ ॥ ज्ञानमे
 वपरश्रेयद्विविधादयोपिते ॥ प्राहुर्भूहंतोरजर्षवैकमज्ञानवान्स्थितः ॥ २८ ॥ इतः कमंडलुरितो टंडकाष्टमिताशुसी ॥ इत्यनर्थविला
 सोस्मिन् रमसोकिमहीपते ॥ २९ ॥ कोहं कथमिदं जातं कथं शास्यति च तिमोः ॥ राजन्नावेक्षसकस्माल्किमज्ञैवतिष्ठसि ॥ ३० ॥ कथंबंधः
 कथं मोक्षद्वितिप्रश्नानुदाहरत् ॥ पारावारविदांपादान्कस्माद्वाजन्मसेवसे ॥ ३१ ॥ दुःस्मदंसंविदाशैलकोटरेकि ययानया ॥ जीवितं क्षिप
 यंकि क्वं शिलाकीटवदास्थितः ॥ ३२ ॥ साधूनांसमदृष्टीनांपरिप्रश्नेनसेवया ॥ संगमेन चसायुक्तिर्लभ्यते मुच्यते यया ॥ ३३ ॥ साधुनै
 वसमं प्रासंभुं जानोवनकोटरे ॥ तिष्ठावदृष्यदुश्चष्टाधराविवरकीटवत् ॥ ३४ ॥ श्रीवासिष्ठ उवाच ॥ ॥ कांतया देवरूपिण्यातयेवंप्रति
 बोधितः ॥ अश्रुपूर्णमूर्खोवाक्यं शिखिध्वज उवाच ॥ ३५ ॥ ॥ शिखिध्वज उवाच ॥ ॥ अहो नुबोधितारम्यद्यच्चिरात्सुरसुतत्वया ॥ मौर्यार्था
 दार्थसमासंगमुक्ताहमवसंवने ॥ ३६ ॥ अहो नुमक्षयंयातं मन्ये पापमशेषतः ॥ यत्त्वमेवसमागत्यसंप्रबोधयसीहमाम् ॥ ३७ ॥ गुरुस्त्वं
 मेपितावमेति त्वं मेवरानत ॥ शिष्यानमस्कराम्यद्यपदौ तवरुपांकुरु ॥ ३८ ॥ यदुदारतमं वेत्सि यस्मिन् ज्ञातेन शोच्यते ॥ भवामिनि
 दंतो येन तद्वक्षोपदिशाशुभे ॥ ३९ ॥

कथमिति ॥ ससारसमुद्रस्य पारंपरीरसन्माषह्वयः शोधिततस्यार्थः अवारमपरीरचित्प्राधरूपः शोधितत्वं पदार्थस्तद्वद्वैक्यलक्षणवाक्यार्थविशेषित्यर्थः ॥ अथवापारावा
 रपरमानदसमुद्रस्तद्विशेषित्यर्थः ॥ ३१ ॥ दुःस्मदाद्यतोपवासाशोभाविदुःस्मदमयस्युन्मुखी आत्मसंविषयस्थानथाविषयाअनयातपःक्रिययाजीवितमायुःक्षिपयन् ॥ ३२ ॥
 सत्त्वद्विभक्तविश्रान्तिमुखप्रदाज्ञानयुक्तिः ॥ ३३ ॥ तर्हि मयेदानीकथस्येयं तदाह ॥ साधुनैवेति ॥ अत्र दृष्यानि रुद्रास्तपःश्रेयशादिवहिर्मुखदुश्चष्टायेततथाविधः सन्साधुना
 गुरुणासमंभवपासमाहाराभुजानस्तत्त्वोवापरस्तदुपदिष्टार्थोपराविबरकीटवनिश्चलतिष्ठेत्यर्थः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ निदंतः सुखविविश्रान्तः ॥ ३९ ॥

ज्ञानमध्यायप्रथमद्वितीयस्य पापरमज्ञानतारकमुक्तनक्षत्राज्ञानानामप्येकनक्षत्रे ॥ किमीदृशतटस्थविषयमेवतन्ज्ञानमताऽन्यन्त्यभिहितमप ॥ ४० ॥ अद्वैतसौम्येतिभूते
 अथानेपुक्तोऽप्युपदेश स्थाप्योपेकाकठनवद्यार्थीनेत्यथेतिप्रथमप्रवृत्तानोभवेत्याह ॥ यदीति ॥ मन्तर्हिद्वयत्पुटकान्तपथापादाशानद्वयानिषड्यामि ॥ ४१ ॥ लीलयाअना
 स्यपापुटस्यमुकुर्वा ॥ अक्षयविरहस्यसुस्सन्निकर्षो ॥ ४२ ॥ भूते स्वर्गकामोपजनेत्यादिषुधर्मिर्नोपिमाभाष्येनविश्वित रिष्टिर्भुक्तसरायमुपादीयतेतद्वदुपादेयमित्यय ॥
 अविशारितेशभाष्यसंशयेनारिकभितम् ॥ ४३ ॥ मुक्तहेतुश्रितपथान्तयस्तनथाधिपमपिपमाणुभ्यापथायाआदत्से ॥ ४४ ॥ शुभसंखहितमित्येवभाषय कर्णशुभवाषर्गात्
 गमनिमधीत्याश्रण ॥ ४५ ॥ मथारीदेशप्राप्तिमानस्याजनायह स्वनिदानोपधर्तयधमणिकाषोपारथ्यानहस्तिकाख्यानवश्रावयितुमगतारयति ॥ स्वधिति ॥ स्वस्थमवव
 यदज्ञानाद्याज्ञानेविभागो सत्यनेकश ॥ ज्ञानानांपरमज्ञानंकतरतारकमेवत् ॥ ४० ॥ ॥ चूहालोवाच ॥ यद्युपादेयवाक्येह
 राजर्षतददाभिते ॥ यथाज्ञानमिदकिंचिन्नवक्षेस्याणुकाकवत् ॥ ४१ ॥ अनुपादेयवाक्यस्यवक्तुंशुटस्यर्लीतया ॥ व्रजस्यफलतावाच
 स्वमसोवाक्षमविद ॥ ४२ ॥ ॥ शिखिष्वजजउवाच ॥ यद्वक्षितदुपादेयमयाविधिरवश्रुते ॥ अविशारितमेवाशुसत्यमेतदचामम
 ॥ ४३ ॥ ॥ चूहालोवाच ॥ यथायाल पितृवार्क्यमुक्तहेतूपपादनम् ॥ आदत्तेहितयेवत्वंगृह्णैतद्वचोमम ॥ ४४ ॥ श्रवणानतरबुद्ध्या
 शुभमित्येवभावयन् ॥ श्रुणुगीतमित्यक्काहत्वथित्ववचामम ॥ ४५ ॥ स्वचरितमहशतथादयत्याशिरसमभयेनविबोधनचबुद्धे ॥ भव
 प्रयस्तुतरमहामतीनाश्रणुकययामिकथाक्रममनोक्षम् ॥ ४६ ॥ ॥ इ०वा०वा०दे०मोक्षोपायेयुनि०पू०चूहालोपास्थानशिखिष्व
 जावधोनामसमाशतितम सग ॥ ८७ ॥ ॥ ४७ ॥ ॥ चूहालोवाच ॥ अस्तिकथितुमान्श्रीमानस्थानित्यविरुद्धयो
 गुणलक्ष्म्योरेपेणयथाभिवर्द्धवानुनो ॥ १ ॥ कलावानक्षत्रलोव्यवहारविषक्षण ॥ सर्वसकल्यसीमांतानुजानातितसदम् ॥ २ ॥
 अनतयल्लससाध्येसधितामणिसाधने ॥ प्रवृत्तोवाहवोवह्निरभ्यिमशांपणेयथा ॥ ३ ॥ तस्ययत्नेनमहताकालनाथ्यवसायिन ॥ सिद्ध
 धितानाणि किवानसिद्धास्तुयतात्मनाम् ॥ ४ ॥ प्रवृत्तिमुपमप्रज्ञाप्रयुक्तेवदत्तेवान् ॥ अर्कचनोपिशक्तत्वसमवाप्तोत्यविप्रत ॥ ५ ॥

रितेनसदरातयाधर्मतीनामिदुद्धेशिरसमभयेनविशारोक्षयदाशुटदयस्यादुर्दिषोपनमहामतीनांचसपुषभभयगुहतरयत्सामथाधिपम् ॥ विशेषणपरनिपातअल्लोहस ॥ ६ ॥
 दत्ताकथाक्रमकथयामिश्रयिषवत्यय ॥ ४६ ॥ ॥ इतिश्रीश्रीवासिष्ठसंतास्ययमकारोनि पू समाशीलितम सर्गं ॥ ८७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रील्यार्थिज्ञानार्माणप्रामुमुपस्थानपसा
 धिराण ॥ काचकथिभ्रमणियात्याजाश्रितिकथोच्यते ॥ १ ॥ नित्यपरस्परविषद्वयो औवाधैराभ्यसर्वसत्यागादिगुणस्यर क्षयाऽसदस्यस्थानमावाप्तम ॥ यथाअधिधर्म
 हवानलस्यअदुनधमिद्वयो स्थानतद्वत् ॥ १ ॥ तत्परभाष्यदुनजानाति ॥ २ ॥ सर्कचकारतवाह ॥ अनेति ॥ अनीतेत्योऽपदेशतामार्थानाम्पेयगादिगोचरैर्दुर्गैःससाध्ये
 षितामप्ये साधनेनपञ्जारीपरवस ॥ १ ॥ अथ्यवसाधिनोददनिधयधनतलस्यमहतीनायाधेनयत्नेनास्यकालेनवर्षितामणि सिद्धोत्पेस्थित ॥ इदोयोगफलारभ्यगावनिधम
 दत्तेदरायति ॥ किंचेति ॥ ४ ॥ यथाधिति ॥ अविश्रितेप्रिये ॥ ५ ॥

यथाकथिदुष्टयाचलश्यास्थोमुनिसन्धैवोदितमिदंहुंलपप्यमपिथांयामेरावुदितदूतस्यमिदुष्ट्यापयथ्यतितद्वदंशैत्यर्थः ॥ ६ ॥ अतएवमणिराजानांद्देईश्वरेतस्मिंश्चित्तं
 मणौनिश्रयवान्स्नवभूय ॥ सुदीनोदरितम ॥ ७ ॥ स्मयौविरस्मयस्तच्छालिनः संभयशांलिनःभयतेनमसाद्दद्व्ययाणापकारय ॥ ८ ॥ अयंमणिरित्यापातज्ञानम् ॥ नाय
 मणिरितभय ॥ मणिश्रेस्त्यात्तत्तर्हिंसमत्वत्यक्षोमभवेत् ॥ नत्तर्हिपरीक्षणायस्प्रशांमिस्प्रशेममितीच्छांक्रियाप ॥ नस्प्रशांमिनस्प्रशेयम् ॥ यत्तत्तद्विचिन्मणिश्रेदभाभ्यस्य
 ममस्प्रशोतेर्धानञ्जेत्र ॥ ९ ॥ इतिशकायावांजमाह ॥ नैतावतेति ॥ आगमोत्रैतिसनक्तम् ॥ १० ॥ कथतर्हिप्रत्यक्षरत्नालोकर्शनंतत्राह ॥ कृपणोहंस्वका
 मणिमयोस्थितप्रासंहस्तप्राप्यददर्शसः ॥ मेरावुदयशुंगस्थोमुनिरिदुंमिवोदितम् ॥ ६ ॥ वभूवमणिराजेंद्रेनतुनिश्रयवानसौ ॥ राज्यद्रा
 गितिसंतांतसुदीनइवपामरः ॥ ७ ॥ इदंश्चित्तयामासमनसास्मयशांलित्ना ॥ संप्रामापेक्षयादीर्घदुःखसंभ्रमशांलित्ना ॥ ८ ॥ अयंम
 णिर्मणिनायंमणिश्रेत्तद्भवेत्तमः ॥ स्पृशामिनस्प्रशांम्येनं कदाचित्स्प्रशतोन्नजत ॥ ९ ॥ नैतावतैवकालेनमणीन्द्रः किलसिद्ध्याति ॥ चल
 नजीवितानेनसिद्ध्यातीत्यागमक्रमः ॥ १० ॥ कृपणः कृणितेनाक्षालोलालातलतोपमम् ॥ रत्नालोकेप्रपश्यामिहिचंद्रत्वमिवभ्रमात्
 ॥ ११ ॥ कुतएतावतीस्फोताभाण्यसंपन्ममागता ॥ अधुनैवयदाप्नोमिमणीन्द्रसर्वासिद्धिदम् ॥ १२ ॥ केचिदेवमहान्तस्महाभाण्याभवं
 तिहि ॥ येषामत्येनकालेनसवंत्यभिभूयाःश्रियः ॥ १३ ॥ अहमत्यतपाःसाधुवराकोमानुपःकिल ॥ सिद्धयःकथमायातिमामभाण्यै
 कभाजनम् ॥ १४ ॥ एवंविकल्पसंकल्पेश्रिरमज्ञःपराकृशत् ॥ नमणिग्रहणेयलमकार्षीन्मोर्त्यमोहितः ॥ १५ ॥ नयदायेनलब्धव्यंनत
 त्याप्नोत्यसौतदा ॥ चिंतामणिरवासोपिदुर्धयाहेलयोऽञ्जितः ॥ १६ ॥ इतितस्मिन्स्थितेयातोमणिरुद्वीपसिद्धयः ॥ त्यजंतिह्यवमंतारं
 शरोणुणमिवोऽञ्जितः ॥ १७ ॥ हत्वाप्राज्ञपदुपुंसःसंयातिकिलसिद्धयः ॥ आगताःसंप्रयच्छंतिसर्वात्यसहत्व्यलम् ॥ १८ ॥ पुमान्भूयः
 क्रियायत्नंकरेलेंद्रसाधने ॥ नोद्विजेतस्वकार्युपुजनाअथ्यवसायिनः ॥ १९ ॥ ददशायिकचद्रूपंकाचखंडमखंडितम् ॥ हसद्दिवच्चकः
 सिद्धैःपुरस्कृतमलक्षितैः ॥ २० ॥ अर्थाचिंतामणिरितिमूढसास्मिन्सवस्तुताम् ॥ बुबुधमोहितोह्यज्ञोच्छदहेमेतिपश्याति ॥ २१ ॥

पृथयवशात्कृणितेनभासिस्कुचिंतेनाक्षालोलालातकल्पितलतोपमरत्नालोकेभमायपश्यासि ॥ ११ ॥ भाभ्यपुण्यतस्तपत् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ कुतोनाकार्षीन्
 चाह ॥ नयदेति ॥ लब्धव्ययदिशिशेष ॥ १६ ॥ किमर्थमुद्धीयगनस्तत्राह ॥ सिद्धयस्त्यजतिहीति ॥ यथाभौव्याटञ्जितःशरोणुणमौर्वात्यजतिनद्वत् ॥ १७ ॥ ननुत्ययासपु
 र्योव्यवहारनिचक्षणदतिकथोपक्रमेउकतस्तसाविचक्षणतामणिसिद्धिकालेकगततत्राह ॥ हत्येति ॥ सिद्धयभ्रमागतःसत्यपुसप्राज्ञपदविचक्षणतांसयच्छति ॥ असद्विति
 असहमाणेउपेक्षकेनूपसिअत्रयाति अपगच्छत्यश्वस्रतस्त्यप्राक्तनमपिप्राज्ञपदविचक्षणत्वहत्याविनाश्यसयातिकिलेत्यर्थः ॥ यथाहुः ॥ नदेवावहमावायदद्वयत्यपराधिनेनम् ॥
 बुद्धितस्यापकर्षितेनासौदृश्यतेत्यतद्विति ॥ १८ ॥ १९ ॥ हसद्दिवःपरिहासपरैरतएववचकेसिद्धैःपुरस्कृतमपेस्थापितम् ॥ २० ॥ वस्तुताउपादेयताम् ॥ २१ ॥

पर ॥ प्रियधनपान्थास्तिपरश्च ॥ २१ ॥ दृष्यदेशायदृष्यच्छरीन . रथमास्यजहावसाह ॥ रशद्वति ॥ अक्ष ॥ १० ॥ पञ्चमयूय ॥ १० ॥ १ ॥
इत् ॥ १ ॥ १ ॥ याभापयकञ्जलद्वेनिभाकानिदिगाहनीका ॥ मोत्थस्यैषयासमाअनुकयाम्युत्थयेतिपाथत् ॥ २१ ॥ तस्याम्भोरथ्यभेददृष्येहेतुपुराकाशस्युपसहरति ॥ २२ ॥
रानानि ॥ श्रीष्वदिभवेनयानिनु रानिनिस्त्रिखानितिसर्वस्वनाशारेतरपर . सकाशान्नापिकारयानरणेनभाभाबन्तिश्रीस्थायिगमेतस्वविद्यामापदाविसङ्गन्थोपिदृ स्वदर्शनात्
अष्टोपद्विपमिप्ररज्जुसर्पस्थलजलम् ॥ षड्रौदौकृतोधिनातामोहोऽमृतविपम् ॥ २२ ॥ तदन्धमणिमाडायप्राक्तनीचश्रियज्जही ॥ स
र्धचित्तमणेरस्मात्पाप्यतेकिधनैरिह ॥ २३ ॥ देशायमसुखोरुसोजनेप्रापिभिराहत ॥ किन्तद्वेहगतप्रायीकेनाममभधभव ॥ २४ ॥
दृग्गत्वायपाकमंसुखतिष्ठामिसपटा ॥ इत्याटायमणिमूढःशून्यकाननमाययी ॥ २५ ॥ तत्रकाचकणेनासौतेनताभापदययी ॥ क
ज्जलद्वेदिवनिभामौख्यस्यैवागयासमा ॥ २६ ॥ दृखानिमौख्यविभवेनभवतियानिनीवापदानचजराभरणेतानि ॥ सर्वापिदांशिर
सितिष्ठतिमौख्यमेकशृणजनस्यवपुषामिवकशजालम् ॥ २७ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० शूढालापस्थानेमणिकाचापास्था
ननामअशरीतितम सग ॥ ८८ ॥ १५ ॥ ॥ चूढालोवाच ॥ ॥ अयेममपररन्वदत्तातंशृणुभूमिप ॥ परप्रधाधनबुद्ध सा
धोसदशमात्मन ॥ १ ॥ अस्तिविध्वनेहस्तीमहायूपयूपय ॥ आगस्त्याशुद्वयाशुब्धाविध्यनेवोदित स्वत ॥ २ ॥ वञ्जिधिविपमौठी
पौतस्याकांशरनीसितौ ॥ कल्यानलशिसातुल्यीसुमेरुभूलनक्षमौ ॥ ३ ॥ सबद्धोलहजालेनहस्तिपेनकिलाभित ॥ मुनीद्विणोवविध्या
दिरुपेद्वेणोववावलि ॥ ४ ॥ निषद्धोयत्रणामापरशसकुमादितोगज ॥ तर्जागामध्वथाधारेनवाधौपुरमेतियाम् ॥ ५ ॥ रिपौहस्तिपके
दूरादपश्यतिसवारण ॥ अय समुद्रकयास्मिन्नियदिवसन्नयम् ॥ ६ ॥
इषपदीकयानस्यापिपतिमौख्यु . लसहस्रशरंभाच ॥ अत सबापशिरासिमौख्यमेवैकतिष्ठति ॥ यथाजनस्यसर्वस्यशिरासिःकृष्णकेषाजालमिष्ठमिहवित्यथ ॥ २७ ॥
दृषिषासिष्ठम तात्स्यंपकरोनि . पू अशरीरितमश्रग ॥ ८८ ॥ षड्विध्वागैर्द्वस्यप्राग्विस्थ्यापिधनम् ॥ अनिधनोरिपुषामसत्वात्ताभाषणयेति ॥ १ ॥ अषड्विस्तिका
स्थानमपिनिरानमतसदपिषण्डित्याह ॥ अयोनि ॥ इत्यतिसास्थानम् ॥ आत्मनसससदशाय ॥ १ ॥ अगस्त्यस्येयमागस्तीतया ॥ सूर्यातिव्येतियलोय ॥ विरस्त्याशापरि
पालनाच्छुद्रपापसन्मयाअनुपङ्गुल्यार्धेनेनस्तःप्राक्तनेनतरेणेणदिह प्राङ्मुनेनैषेयुषासा ॥ २ ॥ ब्रह्मस्यार्धेषीष्यालेइवविपमीतीक्ष्णौ ॥ १ ॥ लोहमयेनजालेन ॥ नु
र्द्विष्यभगस्तन ॥ २ ॥ येषणानियप्रणाम ॥ कदाप्यसभाशितस्तारलीकिकल्याचनवेअपुर्वैररातप्रीदसमानप्रिपुरयाम्यधामनितान् ॥ ५ ॥ समुद्रकेजालसपुट ॥ ६ ॥

१ ॥ इत्यस्तनास्तिनयाकतान्तद्वेषणत्पर्य

किंकिणीनिवक्राण्यनिम् ॥ ७ ॥ स्वर्गस्यामरावत्या अर्गलं कवाद्य विष्कं भम् ॥ अशुरोवलिखिव ॥ ८ ॥ रिपुर्हस्तिपकः ॥ ९ ॥ तालरोस्तालनरुमा रुसतनलस्यदस्ति
नोभूमिपपात ॥ यथावलिपद्मेपदयमिता भुचप्रतिपुसप्रथमेनपदेनभुवंद्वितीयेनस्वर्गमितिकमतस्तद्वीपपादपुसोयेरो सकाशाद्वलेर्मुधिपपातद्वद्विलयः ॥ १० ॥ ११ ॥ क
रणाद्याम ॥ १२ ॥ इतिकलत्रथिश्रतयन्त् ॥ १३ ॥ निगद्व्युदृश्यलजाजालम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ स्वस्योद्देशेधीश्वयस्यतयाविधत् ॥ १६ ॥ भेदशिर पादादिभागम
खेदाग्निगडनिर्भेदयलवात्समतंगजः ॥ चकारकिंकिणीकाणंमुखोद्घातैरथान्यदा ॥ ७ ॥ दंताभ्यांयलतस्ताभ्यांमुहूर्तद्वितयेनसः ॥ बभ्रं
जशृंखलजालंस्वर्गालंमिवासुरः ॥ ८ ॥ तंतस्यनिगद्व्युदमपप्रहूरतोरिपुः ॥ बलेःस्वर्गावदलनंहरिर्भेरुतलादिव ॥ ९ ॥ तस्यविच्छि
न्नाशस्यमूर्धितालतरोरिपुः ॥ पपातकमतःस्वर्गहिरिर्भेरोवलिखिव ॥ १० ॥ सपतन्पादपद्याभ्यामप्राप्यकरिणःशिरः ॥ पपातोर्व्याफलं
पकंवाताहतिमिवाकुलः ॥ ११ ॥ तंपुरःपतितंदह्यामहेभःकरुणांययौ ॥ स्फुरस्फारुणाःसंतःसंनितिर्भगतावापि ॥ १२ ॥ पतितंदलया
मतिकिंनममपूरुषम् ॥ वारणापीतिकलयन्जघानसतंरिपुम् ॥ १३ ॥ केवलंनिगद्व्युदहंविदायाभिजगामह ॥ विततंसेतुमुत्सा
यंविपुलौपइवांभसः ॥ १४ ॥ द्यामाश्रित्यमातंगोभंत्काजालंजगामह ॥ विदार्यमेघसंघातंनभसीवदिवाकरः ॥ १५ ॥ गतेगजसमु
त्स्योहस्तिपःस्वस्यदेहधीः ॥ गजनैवसमतस्यव्यथादूरतरंगता ॥ १६ ॥ प्रोच्चलत्तालशिरवरात्सतथापतितोपिसन् ॥ नभेदमापदुर्भेदा
मन्येदहादुरात्तनाम् ॥ १७ ॥ वर्धतेप्रावृषीवाभ्रंक्रुकार्येष्वसतांबलम् ॥ आसीदधिकमुत्साहोसचचक्रमणेत्तदा ॥ १८ ॥ वारणारिरसि
दांगोर्गतेभदुःखमाययौ ॥ आगत्यापगततर्धेतिधानइववर्धनः ॥ १९ ॥ सोन्वियेपगजंयलाहुल्मकांतरित्वने ॥ पयोदीपिडितंभो
कुरादुरिदुमिवांबरे ॥ २० ॥ चिरेणालभतेभेद्रंक्रस्मिंश्चिन्काननेस्थितम् ॥ विश्रांतंततरुतलेसमरादिवनिर्गतम् ॥ २१ ॥ अथयत्रारिष्य
तानागस्तत्रदधनक्षमम् ॥ परयाराजसामध्यागजलंपटभूमया ॥ २२ ॥ सखातवलयंचकेहस्तिपःकाननेभितः ॥ सर्वादिकंविधिर्भू
मौसमुद्रवलयंयथा ॥ २३ ॥ उपर्यस्थगद्यदाललतौघेनसतंशठः ॥ शुन्पतातंतुजालेनशररकालइवांबरेम् ॥ २४ ॥ दिनैःकतिपयैरेववा
रणोविहरन्ने ॥ तस्मिन्निपतितःखातेशुक्काथोविवपर्वतः ॥ २५ ॥ ब्रजन्पयाकृतौकूपेपातालतलभीपणे ॥ खातशुक्काब्धधोभागे
गजरलसमुद्रके ॥ २६ ॥

॥ १७ ॥ चक्रमणेपञ्चांचलने ॥ १८ ॥ नसिद्धेअगोस्वप्रयुक्तोपायौयस्य ॥ अतएवगतेजः ॥ १९ ॥ पयोद्वैपिहितल्लन्म

॥ २० ॥ २१ ॥ तत्रसन्निधौ ॥ गजेलेपदानाभासकजनानांभूमाबाहुल्ययस्यातथाविधयाराजप्रयुक्तयाखातसामध्या ॥ २२ ॥ चिश्चिःखटा ॥ २३ ॥ शटोवचक्रः ॥ शून्यता

पिधायकनतुजालप्रयेणशुधाशयपदलेनशररकालोवरेभिवतखातमुपरिवाललताजालेनस्थगयदत्ताच्छादितवान् ॥ २४ ॥ २५ ॥ पर्याकृतौवलयाकारेत्स्मिन्कूपेखातशु

क्काब्धधोभागेब्रजन्पिसगजःइतिअनयारीत्यागजरलसमुद्रकेभूयोददंढदःसन्पयापितिद्वतीतिरेणान्वयः ॥ २६ ॥

अहंमतिरभिमानरूपा अविद्या ॥ यदा अविद्या अभिमानो हारादिकलकायेन शाराद्विलेन ॥ १० ॥ अहंमतिवित्यागेपरिशिष्टः पूर्णानंदात्पारमपुरुषार्थः स्वत एव हृदिसंज्ञा
 रसुरतीति संव्याग एव मोक्ष पर्यवसित ॥ परमानदीश्वरतामणिरतन्त्राभेन हृदये स्थान्यद्वेषितव्यमित्यशयेनाह ॥ मनोभावेदति ॥ त्वनस्य कृत्वाभिमानपरिशेषात्प्रागत्यागविक
 रंशरत इति न पूर्णप्राप्त इत्याह ॥ त्यागात्प्रागविकल्पैरिति ॥ ११ ॥ विकल्पवशादेव प्राप्तेऽपि सर्वत्यागे अविश्वसस्तवाद्भूदित्याह ॥ नायमिति ॥ १२ ॥ इति चिन्तयासकल्प
 यद्वेणोचितरिचिगतसंज्ञितसर्वत्याग प्रोक्ष्यमाण ॥ १३ ॥ योश्चिन्तयापि आर्द्रदृष्टिद्वेषितस्वीकरोति ॥ १४ ॥ चिन्तयेति द्वाभ्याम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ प्राग्विहगम कपोनादि ॥ १७ ॥ सर्वत्यागस्य फलनि
 तेन तु सकल्पद्वाराजगदेवसमुद्धानमिनिनकस्यापि त्यागस्तेऽप्रतिष्ठित इत्याशयेनाह ॥ चिन्तयेति द्वाभ्याम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ प्राग्विहगम कपोनादि ॥ १७ ॥ सर्वत्यागस्य फलनि
 केवलं सर्वसंत्यागो शेषितार्हंमतिस्त्वया ॥ शृणु खिलकलं केन स्वसत्तेवानित्तेन खे ॥ १० ॥ मनोभावेत्तदस्य केजगदायाति पूर्णताम् ॥
 त्यागात्प्रागविकल्पैस्त्वत्सर्वभेदैरिवाहृतः ॥ ११ ॥ नायं स परमानंदः सर्वत्यागो महोदयः ॥ कोप्युच्चैरन्य एवासांचिरसाध्यो महानिति
 ॥ १२ ॥ चिन्तयति गते वृद्धिं संकल्पग्रहणे शनैः ॥ वात्ययेव वनस्य दंत्यागः प्रोक्ष्यते गतः ॥ १३ ॥ त्यागितास्यात्कुतस्तस्य चिन्तामप्याह
 णोतियः ॥ पवनस्य दंयु कस्य निःस्पंदं त्वं कुतसरो ॥ १४ ॥ चिन्तयेव चिन्तमित्याहुः संकल्पेतरनामकम् ॥ तस्याभवे स्फुरंत्यां तु चिन्तं त्य संकथं
 भवेत् ॥ १५ ॥ चिन्तयेताप्युहीते तु चिजगज्जालकेक्षणान् ॥ कथमासाद्यते साधो सर्वत्यागो निरंजनः ॥ १६ ॥ संकल्पग्रहणेनांतस्यागः
 प्रोक्ष्यते गतः ॥ शब्दसंश्रवणनांगयथाग्रामविहंगमः ॥ १७ ॥ निश्चितत्वं परं सर्वत्याग आदायते गतः ॥ आभ्यंघ्यापूजितो जंतुः सुदुःखं
 न करोति किम् ॥ १८ ॥ सर्वत्यागमणा वेदं गते कर्मललाचन ॥ तपःकाचमणिर्हृत्स्वया संकल्पचक्षुषा ॥ १९ ॥ त्वया तस्मिन् स्थपस्ये वदुः
 खे हृदि भ्रमोदिति ॥ ग्राह्यैकभावनो बद्धा जलं दशैशाना यथा ॥ २० ॥ अवासनमनासक्त्या कृतानंतासवासना ॥ आद्यतमप्यविषमाहुः
 र्वायैव तपःक्रिया ॥ २१ ॥ अभितानंदमुत्सज्य सुसाध्यं प्रवर्तते ॥ मितेव सुनिदुःसाध्यैस्वात्महासशठः स्मृतः ॥ २२ ॥ सर्वत्यागं समा
 रंभ्यन्त चैव साधितस्त्वया ॥ तथा दुःखैकताज्ञानवद्धनवनसद्यनि ॥ २३ ॥ राज्यबंधाद्विनिष्कल्पप्रसरदुःखपूरितात् ॥ वनवासाभिधैरसा
 धो वदोसि हृदयं धनैः ॥ २४ ॥

श्वेतत्वत्प्रागेनाथाच्छनातीतमिवेत्युपेक्षते ॥ निश्चितत्वमिति ॥ पुज्यस्यानिमजितस्याथपूजनेदश्याप्यरादावनर्थः प्रसिद्ध किपुन प्राथंनसहस्रैरागतस्यापूजनेदश्याशयेनाह ॥
 आभ्यंघयति ॥ १८ ॥ ततः कोसौकाचखडो यो मया मणिबुद्ध्याप्युहीतस्तमाह ॥ तपदति ॥ १९ ॥ हु खहेतुत्वाद्दु खेयासामित्वेव भावनाहृदयनिश्चयः ॥ जलेदौ प्रजि विवच च्चदसत्यशरीरा
 गोभावनो बद्धः इत्यर्थः ॥ २० ॥ पूर्वभाषासनयथास्थानया आनासक्त्या सर्वत्यागमुपकल्पयत्यादनासवासनात्प्राग्विकया कतासा च दथा ॥ यदुधनदारादिस्व्यागादादौ विषमा अनेक
 लालसंगिविषमामप्येव न वासशीतवानादिसहनाद्विषमैतिदु खैवैव इत्यर्थः ॥ २१ ॥ अभितात्मानं दसुसाध्यं च सर्वत्यागमुरह्यज्यमितिदु साध्यं च तप आदि वस्तु नि य भवन्ति शशठ अमि
 तत्वत्वरूपवियतिवत्स्वात्महेत्यर्थः ॥ २२ ॥ वनसद्यनि तथा वर्णान्तप्रकारणोदु खैल्लेकेकताप्रयोजकाज्ञानेन च वद्धेन त्वया एषया क्लृप्तमारब्ध सर्वत्यागो न साधितः ॥ २३ ॥ २४ ॥

वनवासप्रजाततायागननुभूतद्वर्तकभारणावनवासव जनविधिकदु खमप्य ॥ २५ ॥ खडिकाशकलमपि ॥ २६ ॥ उपपादिनमणिसाधकचरिषसाम्यपुपसहरति ॥ इत्यनि
 नि ॥ अगद्वपमनमनयानन्यवतपथरिषमणिपयप्रकथयासमानसम्यक्प्रकटिरस्फुटीकृतम् ॥ तन्मणिकाचराटीतिकभेषभद्रुकीत्यात्वस्वपनेषविधायार्थनरुवतोभुत्थासर्वत्या
 गतपाशपरश्वरिभारमण्डलनिशेषेस्तिनेद्वत्स्वचित्तकोशेनिधायकलयाभिपरीर्षीपरिणतिनयेत्यर्थ ॥ २७ ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठम सास्यर्षमकारोनि ० पू ० नवतितम
 रसर्ग ॥ ७ १ ० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ इदं वच्येभ्रतताशराटीतिकमुदीयत ॥ कुभेनराश्वथरितोपातस्यागसिद्धये ॥ १ ॥ वस्तनस्तत्रस्यसम्यक्प्रतिपत्तयेषोपाय ॥ स्वयोवि
 दिगुणाएवतेषिताश्रीतवातातपाद्य ॥ अधनादधिकमन्यवनवासमजानताम् ॥ २५ ॥ चित्तमणिर्मयाप्राप्तइत्यलुद्धवानग्नि ॥ नल
 अधानभवान्साधोस्फटिकस्यापिसांठिकाम् ॥ २६ ॥ इत्येतदगमणियज्ञकथासमानमन्यक्षयाप्रकथिततवपद्यनेत्र ॥ तद्वोध्यमेवमम
 तस्वयमेवदुःखव्यापदस्ति तत्परिणतिनयचित्तकरो ॥ २७ ॥ ॥ इत्यापूर्वावा० वा० दे० भाक्षोपायेषुनि० पू० चू० चित्तमणि साधकदत्तांत
 विवरणानामनवतितमसग ॥ १० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ चूडालावाच ॥ ॥ इदानीं राजशाईलवस्तुसंप्रतिपत्तये ॥ ष्टणुर्विध्यं भवतांत
 विवर्तिस्मयकारिणीम् ॥ १ ॥ योसौ विध्यवनेहस्तीसोस्मिन्भूमितलेभवान् ॥ यौवैराग्यविवेकोत्तौहीतस्यदर्शनोसितौ ॥ २ ॥ यश्चा
 सौवारणाकालितत्परोहस्तिपस्थितः ॥ तदज्ञानतवाकालितत्परंतवदु खदम् ॥ ३ ॥ अतिशकोप्यशक्तेनदु खानु स्वभायाद्रयम् ॥ इस्तिह
 स्तिपकेनवराजन्मोस्पर्णनीयसे ॥ ४ ॥ यद्योइवज्जसारेणवारण परियञ्जित ॥ तदाशापाशाजालनभवानापदमावत ॥ ५ ॥ आशाहि
 तोहरज्जुभ्योविपमाविपुलाहवा ॥ कालेनक्षीयतलोहवज्जातुपरिवधते ॥ ६ ॥ यद्द्वेषेक्षतेवैरीगजभारादलक्षित ॥ प्रेक्षतेत्वांतदज्ञान
 कर्दायधदभेककम् ॥ ७ ॥ यदसजगज शशोश्रंखलाजालमधनम् ॥ तत्त्याजभवान्भोगभूमिर्नराज्यमकटकम् ॥ ८ ॥ कटाक्षित्युक्
 शशखटखलायधमदनम् ॥ नवस्यमनसस्साधोभोगशाविनिवारणम् ॥ ९ ॥ यद्विभेपादयत्युच्चैर्बधइस्तिपकोपतत् ॥ त्वयित्यजानित
 द्राज्यमज्ञानपतितं कृतम् ॥ १० ॥ यदाविरक्तपुरुषोभोगशात्यकुमिच्छति ॥ तदाप्रकपतेज्ज्ञानछेदयेदक्षेपिश्राचवत् ॥ ११ ॥ यदावि
 चकपुरुषोभोगान्स्त्वज्यतिपुति ॥ तदापलायतेज्ज्ञानछिन्नेदक्षेपिश्राचवत् ॥ १२ ॥ ॥ स्वयस्तकारिणीम् ॥ १ ॥ यौतस्यद्वैवरातीतीधैरभ्यधिषे
 कास्थारिषस्यप ॥ २ ॥ १ ॥ अतिशकोहलवानपित्त्वभशक्तेनदुर्बलेनापिशीर्य्येणदु खानु स्वभायाद्रयनीयस ॥ ३ ॥ सन्नोहोहजालेनोत्सर्कप्रकटयति ॥ यदिति ॥ प
 रितोपधितोहइदितिपत् ॥ भवत्यथावाभिव्याप्यस्यापराहवत ॥ राज्यालनकालेनदित्यर्थ ॥ ५ ॥ ६ ॥ रिधीइस्तिपकेभूरारुपशयतीत्यनेनसुचिततद्वरानमुवाहरति ॥ यदिति ॥ ७
 इदं इत्ये ॥ अज्ञानस्य शेतनत्वमारोप्यशरोपय ॥ ७ ॥ इताभ्यायमनसाभ्यामिसुकेसास्यर्षमाह ॥ यदिति ॥ ८ ॥ १ ॥ सयतभ्यावपभ्याभ्यामपपत्पकरिण शिर पयानोभ्यामि
 तियपुत्करव्याघानेनरंयति ॥ यद्विश्वेद्वि ॥ यतिनयथाभवतिनयाकृतंत्वयापातितमिषजजरीकृतमिषस्य ॥ १० ॥ तद्वेषस्यदयति ॥ यद्वेति ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥ १ ॥ क्षतशिक्षिणीभूतमपि मनस्वरास्तस्वज्ञानेन निर्मनस्कातलक्षणेन महासिनानानिहततदानीमेवने चूडालोकिश्रवणात्स्वधोधावसरोभूदिति जायः ॥ १ ॥ तेनत्वदुपेक्षिता
 ज्ञानेन ॥ १ ॥ राज्यन्यागविधीर्देवतयागतपतिभज्ञानयद्यथातयिप्यस्तत्तदेवक्षयगतस्त्वानप स्वानपानेननतदित्यदित्यर्थः ॥ १ ६ ॥ सात्वात्तवलयचक्रेत्युक्तेलामर्थमाह ॥
 यदिति ॥ १ ७ ॥ परयाराजसामप्याजलयदभूमयेत्यनोकाराजसामर्थरफुटयति ॥ यानस्येति ॥ तस्यगजरेर्हेतिपकस्वराजप्रयुक्ताश्राःश्वानसामर्थीसपथाउक्तानानुअव
 ज्ञानविचारानादरलक्षणेणस्यहेतिपकप्रथमेअभ्यतरचारिणोअतरौश्वर्यभूता ॥ चित्तैवसविवेकस्यसर्वस्यमित्यभिप्रायः ॥ १ ८ ॥ हेसाधोत्वमगजोपिसन्नयमुक्तविवेकसंपन्नोप
 जैतःअनेनाज्ञानलक्षणेनवैरिणाअभिमत स्वानेतरसामिक्षिमा ॥ १ ९ ॥ उपर्यस्थयद्यदाल्लतौपेनसतरादइत्यस्तानस्यर्थरफुटयति ॥ यदिति ॥ सज्जनदत्तिभिःशिक्षित्यादिगुणै
 धृजनसमागमैश्चदंपदावृतम् ॥ २ ॥ इतिभूयत्तदवदत्तेनेहल्लिपकनसः ॥ तिष्ठत्यथापिदुस्वेनभूतकानियथावलिख्युपसहारस्यनास्यवर्णयन्नुपसहरति ॥ इत्यथाधीति ॥ १ ॥ उ
 भोगौपेनूनमुक्तपतत्यज्ञानसंस्थितिः ॥ पादपृक्कचन्द्रिनेकुलायस्तदतोयथा ॥ १ ३ ॥ यदावनप्रयातस्वत्तदाज्ञानक्षर्वत्वया ॥ पति
 तंसन्नहितंमनस्त्यागमहासिना ॥ १ ४ ॥ तेनभूयःसमुत्थायस्मृत्वापरिभवंकृतम् ॥ तपःप्रपंचखातोस्मिन्गहनेत्वनिचोजितः ॥ १ ५ ॥ तद्
 वाघातयिप्यस्वयद्यज्ञानंतथागतम् ॥ राज्यत्यागविधौतत्त्वानाहनिप्यरक्षयंगतम् ॥ १ ६ ॥ यत्थातवलयसेनवैरिणाहस्तिनःकृतः ॥ तत्त
 पदुःखमखिलमज्ञानेनतवार्पितम् ॥ १ ७ ॥ यातस्वराजराजश्रीगंजारंरुपसत्तम ॥ सात्वजज्ञाननृपतेश्चित्ताभ्यंतरसारिणी ॥ १ ८ ॥ त्वं
 गजेद्रस्वयंसाधोदीर्घवनेगजोपिसन ॥ अज्ञानवैरिणातेननिक्षिप्तस्वरसाभितः ॥ १ ९ ॥ यत्थातवलययोवाल्लताभिरवगुंठितः ॥ आदृतं
 तसपदुःखमीपत्सज्जनदत्तिभिः ॥ २ ० ॥ इत्यथापितपःखातेदुःखैवस्मिन्मुदारुण ॥ स्थितोसिपातालतलनृपवदोयथावलिः ॥ २ १ ॥ ग
 जस्वमाशानिगडानिवैरोमोहोनिखातःपुनरुग्रबंधः ॥ महातलंविंध्यउदंतइत्थंत्वदीयउक्तःकुरुयत्करोपि ॥ २ २ ॥ ॥ इ० वा० वा० द्
 मो० नि० पू० चू० हस्तिकाख्यानतापर्याविवरणंतामैकनवतितमःसर्गः ॥ १ ९ ॥ ॥ १५ ॥ ॥ चूडालोवाच ॥ यदूकनयशालिन्यातया
 विदितवेद्यथा ॥ तदाचूडालयाज्ञानंतकस्मान्नरिरोकृतम् ॥ १ ॥ साहित्वविदांमुख्यायद्यत्ककरोतिच ॥ तत्सर्वसत्यमेवांगतदनुपेय
 मादरात् ॥ २ ॥ अथचेद्वचनंतस्यस्त्वयानानुष्ठितंरुप ॥ तत्सर्वसंपरित्यागःकस्मान्ननिपुणीकृतः ॥ ३ ॥ कभनुक्तचपिबंकत्याह ॥ गजदिति ॥
 लगज ॥ आशालवनिगडानि ॥ मोहोवैरोहस्तिपक ॥ उपतपसिनिर्वधएवनिखातः ॥ महातलंविंध्यः ॥ इत्थत्वदीयउदतोदत्तानोमयाहस्तिकाख्यानोक्तः ॥ एवंपरिज्ञायतपरःखा
 तादुहस्यतस्यरिपोनराययत्करोपितकुरुमाविलदखत्यर्थः ॥ २ २ ॥ ॥ इतिश्रीवा० ता० नि० पू० एकनवतितमःसर्गः ॥ १ ९ ॥ ॥ १५ ॥ ॥ इहेकभवचःश्रुत्यासर्वत्यागपरोरुप ॥
 त्यकावनादिवह्नौत्यसर्वभादशमदीवहत ॥ १ ॥ यदात्ववनप्रस्थितसदैवाज्ञानपतिरसन्ननिहतमिति तद्योक्ततत्रतदानीमममनस्सागोपायकेनोपदिष्टोयोमयोपेक्षितइतिराजशका
 वितर्कयतीचूडालोवाच ॥ यदुक्तमिति ॥ १ ॥ तस्याअतस्त्वचित्कावृतवादिनीत्यादिशकावारयति ॥ सादृशति ॥ अतुष्टयमभूदिति शेषः ॥ २ ॥ यदिआत्मबुद्ध्याचिरंजीवैदुरुबुद्ध्या
 विशेषतः परबुद्धिर्विनाशायतीबुद्धिःमलयकरोतिवचनत्कीबुद्धिमुपेक्ष्यात्सबुद्धिनिश्चितसर्वस्यागमेवदूषस्यतास्तिहिसएवत्ययुक्तोनेस्थिरोकृतइत्याह ॥ अथचेदिति ॥ ३ ॥

...

रायादिपरित्यागाधया सिद्ध सध परित्याग साधो संसाध्यतसव स्वर्धित्तजगद्धिर्विधास्तात्सोरयस्तथेति त्वदीवोक्तम् नश्चमयात्यकाराज्यादिषुन स्तीकृतम् तत्कथमयासध
 त्यागतानिपुर्णाकृतमिति रास्त्रिभ्यज पूष्यति ॥ राज्यमिति ॥ ४ ॥ केवलसर्वसत्यागोरोचितादृमतिस्तल्प निषयाभाशुक्तमेषास्त्योत्तरम् धिवेकापाधारराशौनमतिपन्नस्तदयवनश्रम
 कृडाकमन्त्राद्यदिशेषशेषादिनि शयस्त्याजितेकषाधिककथाप्याहकारार्थापरित्यज्यपूर्णोभविष्यतीति मन्थमानारातैस्तदुद्धि चारमधतारयतीगुडाभासधियैषधूहालोधा
 ५ ॥ धनमिति ॥ यत्ससर्वधिसर्वधतरपयोगसर्वस्याग सिद्ध्यात् नश्चराज्यदयस्तससवधिने सर्वधा ॥ अहकारोहिराज्यादिकममतिकल्पयस्तत्सामितोमन्थनेतत्यात्नेति प्राप्ताभा
 धान्यसर्वत्यागसहितद्विभागः ॥ यद्यहकारेतरारभ्यारारभ्यादित्वात्मितोमतिपन्नस्युत्पन्नैर्हितस्यागोवेषराज्यादित्यागिसिद्धेन्नाभ्यधा सवत्वयानत्यक्तदत्त्या
 ॥ रात्रिबिभ्यजउवाच ॥ रात्र्यत्यक्तशुहस्यकदेशस्त्यक्तथाविध ॥ दारास्त्यक्तारास्त्याप्यगसर्वत्यागोर्निकृत ॥ ४ ॥ ॥ श्रुहालोवाच ॥
 धनदाराशुहस्यभूमिश्चुत्रंचपाधवा ॥ इतिसर्वनेतराजन्सर्वत्यागोहिकस्तव ॥ ५ ॥ तवास्त्यवापरित्यक्त सवस्माद्भागउत्तम ॥
 तपरित्यज्यनि शेषमायास्यसिधिशोकताम् ॥ ६ ॥ ॥ शत्रिबिभ्यजउवाच ॥ रात्र्यचेन्ममनोसर्वतस्तसर्ववनमेवमे ॥ शैलदक्षादिशु
 न्मत्तवतदप्यंतरजान्महम् ॥ ७ ॥ ॥ श्रावसिषुउवाच ॥ इतिरामवदन्नेवकुम्भवाक्यप्रणोदित ॥ निमेषातरमात्रेणवशीवीरशि
 विध्वज ॥ ८ ॥ प्रमभाजवनास्यार्तांरुत सुहृदानिश्चय ॥ प्रावदोपस्तदगतांरजालेखामिवात्मना ॥ ९ ॥ ॥ शत्रिबिभ्यजउवाच ॥
 सहस्राद्रिवनश्चश्रादिपिनाटपिवासना ॥ परित्यक्तमयानुनपरित्याग स्थितोमम ॥ १० ॥ ॥ कुभउवाच ॥ अद्रेस्तदवनश्चभ्रमलि
 तपाटपस्यतम् ॥ इत्यादितवनेसर्वसवत्याग कथतव ॥ ११ ॥ तवास्त्यवापरित्यक्तसर्वस्माद्भागउत्तम ॥ तपरित्यज्यनि शेषपरामा
 यास्यशोकताम् ॥ १२ ॥ ॥ शत्रिबिभ्यजउवाच ॥ एतच्चैन्ममनोसर्वतस्तसर्वस्वाश्रमोमम ॥ वापीस्यलोदजपुतस्तमेवाशुत्यजान्महम्
 ॥ १३ ॥ ॥ श्रौमिषुउवाच ॥ इतिरामवदन्नेवकुम्भवाक्यप्रणोदित ॥ निमेषधानमात्रेणवशीवीर शत्रिबिभ्यज ॥ १४ ॥ प्रमभाजा
 श्रमास्त्यार्तंसविदशुश्रुयाद्वटि ॥ सुरतीक्षुरणोनेवरजोलेखाभिवानिह ॥ १५ ॥ ॥ शत्रिबिभ्यजउवाच ॥ सहस्रोवापीस्यलुल्ममुदजवततीदृतिः ॥ इति किं
 नास्त्राश्रमाटपि ॥ परित्यक्तमयानुनसवत्याग स्थितोमम ॥ १६ ॥ ॥ कुभउवाच ॥ तदसोवापीस्यलुल्ममुदजवततीदृतिः ॥ इति किं
 चिन्नतेमर्वसवत्याग कुतस्तव १ ७ ॥ तवास्त्यन्योपरित्यक्तसवस्माद्भागउत्तम ॥ तपरित्यज्यनि शेषपरामायास्यशोकताम् ॥ १८ ॥
 शयानारात्रेति ॥ एतत्कारयमपनिषयमानपूर्धपरित्यक्तत्वेदत्तज्यादीतवेदानीराज्यादिसर्वपोनास्तीति नित्यागाहर्ता शैलदक्षारीर्नात्विधानीपरिषद्धान्तस्यागभरणतस
 पत्यागविद्धित्यस्यारायद्विभयमान शिशिञ्जलउवाच ॥ एवमपेपरिषदास्तार्थशेधममका ॥ १७ ॥ ॥ एतद्वदोपोधार्पणवाहानरजालेखोपशुगिजिभिव ॥ १८ ॥
 सनाममतापरित्यक्तानममत्याग स्थितस्तपन् ॥ १ १ ॥ १ २ ॥ त्यागाद्गानादितवनेसवमिस्त्यनुमानमयापितव्याप्रमद्वडाभाक्तयसर्वत्याग सिद्धदतिनाभा
 इति मन्थमान शिशिञ्जलउवाच ॥ एतद्वेति ॥ अथार्थकप्यकारः ॥ १९ ॥ १ २ ॥ आश्रमज्ञास्यास्यवतार्थमकार्ज ॥ १ २ ॥ १ २ ॥ कुमारारयोराजारायध्वपाश्वर ॥ १ २ ॥ १ २ ॥

कुजातिभित्तय ॥ अल्पाकुटीकुटीर ॥ ११ ॥ विष्टरादासनात् ॥ दक्षाननयोर्विष्टरदितिपत्वम् ॥ अवदातात्माशुद्धिचित् ॥ २० ॥ अंशुभारस्य स्वस्यस्यंदनेरथइवासने
 आद्योक्तयन्त्रस्थितइतिशेष ॥ २१ ॥ २२ ॥ अद्विभू समुद्रेशरनिश्रभूमिरुन्नतभुवोष्टाटिनयादिवारियथाएकत्रानयनितदत्त ॥ २३ ॥ करैःकिरणैःसंचारवानुसक्रांतोको
 यथास्यंकातरित्वास्थानपात्रकज्वालयेनितदत्त ॥ अणोष्वलेरकर्मकत्वाणोक्तुर्त्तुःपात्रकस्यकर्मता ॥ भांडोपस्करस्यापितरफलभस्मीमावाप्रयत्वात्कर्मताविवक्षिता ॥ ज्य
 त्तिर्भलविकल्पादुपधाङ्गत्वाभाव ॥ २४ ॥ विवेशदृष्ट्यामिशिशेष ॥ व्यसिकाभन्वतरसधिप्रलयलाभयथारवि स्वप्रदीपितेभौजगद्भुत्वाभेरुत्थेउपविशतितदत्त ॥ २५ ॥ इ
 दानीमक्षमात्प्रत्यकुकाय कर्तोपकारविसरणोपेपरिहरस्तामाह ॥ एतावन्तमितिहाभ्याम् ॥ हेपतिप्रियेत्वामिभक्तनजानपरच्छेदनस्वार्थसाधनबुद्धेर्भेदच्छेदोयस्यतथावि
 शिखिध्वजउवाच ॥ एतच्चेन्ममनोसर्वतस्सर्वभाजनादिभे ॥ चर्मकुजाकुटीरादितावत्संस्त्यजान्यहम् ॥ ११ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥
 इत्युक्त्वाससमूतस्यावविद्युब्धमतिःशर्मा ॥ विष्टरादवदातात्माशुगादिवशरहनः ॥ २० ॥ कुंभस्त्वालोकयन्नेवतक्रियाःसस्मितःस्वय
 म् ॥ आसनेलाककार्येषुस्वस्यंदनइवांशुमान् ॥ २१ ॥ यत्करातिकरोत्वेतदस्यैतथावन्नंपरम् ॥ इतितृष्णास्थितःकुंभःशिरिध्वजमव
 क्षत ॥ २२ ॥ शिरिध्वजस्तुतस्सर्वभांडोपस्करमाश्रमात् ॥ एकत्रैवानयामासभुवोवार्थविधुभूरिव ॥ २३ ॥ तत्संस्थाप्येधनैःशुक्कैर्जा
 लयामासपावकम् ॥ करैःसंचारवानकैःसूर्यकांतपदंयथा ॥ २४ ॥ भांडोपस्करजालंतदभौत्यक्ताविवेशसः ॥ ध्यांसिकायाजगद्भुत्वा
 मेरुशृंगेयथारविः ॥ २५ ॥ एतावतंमयाकालंत्वायत्वंपतिप्रिये ॥ अजातबुद्धिर्भेदनेनैवकृतमभसुते ॥ २६ ॥ भ्रांतौतुविविनिवर्तिन्यां
 नाधुनोपकरोपिमाम् ॥ मंत्राटव्यांचिरंभ्रांतंविदत्तंकार्यवर्त्तसु ॥ २७ ॥ इष्टानिधर्मस्थानानिविश्राभ्याभ्यधुनासखि ॥ इत्यक्षमालांज्व
 लन्निक्षेपांकाशिरिध्वजः ॥ २८ ॥ कल्यातांभाविबव्योमतारालींपवनोमलाम् ॥ मयानरमुणेष्वंचिरंवनमृगाङ्घ्रुतम् ॥ २९ ॥ अ
 वोधेनधृतंवृत्त्यामिदमेवमृगाजिन ॥ इदानींगच्छतुच्छाद्यपंधानःसंतुतेशिवः ॥ ३० ॥ वाङ्मिनाभ्योमतंगच्छसतरंभ्योमतेसमम् ॥ तद्वृ
 स्तंगात्कराभ्यांसधृत्वाचर्मजहादिति ॥ ३१ ॥

धेनमयात्वयत्प्रावतकालदत्तापरिवर्त्तनश्रमयापितानैवतेतवभस्सेवनकरतपर्याप्तमस्तु ॥ २६ ॥ अधुनातुतपोऊपादिकत्तन्व्यताभ्रांतौविनिवर्त्तन्यामपगतायासत्यामंतेोप
 करोपिअतोन्वाश्रमेणयोजयामोतिविश्राप्येत्यर्थ ॥ अहमपित्वयासहजपभमेणनानामत्राटवीपुत्रात्-संपन्नविश्रामिव्याभोत्याह ॥ मत्राटव्यामिति ॥ कार्यावर्त्तसुक्रिया
 साध्यस्तुदसिद्धिर्माणेषुविद्वन्भ्रातम् ॥ २७ ॥ धर्मस्थानानितपोवनसिद्धिक्षेत्रादीनि ॥ २८ ॥ यथापवन-कल्यातांभोव्योभ्यस्तारालीनक्षत्रमालास्त्रिपतितदत्त ॥ अनेनाक्षमाला
 स्फाटिकीतिगम्यते ॥ मृगाजिनप्रत्याह ॥ मयेति ॥ २९ ॥ वृत्त्याकुशासने ॥ इदमेवतपोपकृतमस्त्वितिशेषः ॥ तुच्छाप्यमूलकारणमायात्वंभावाद्य ॥ पंधानःअवतिरकारणय
 विलयलक्षणांमार्गः ॥ ३० ॥ सतारव्योमतेसमिधुस्तयापुषतस्सनच्चर्मशुद्धिर्बुद्धिचिन्मितिगम्यते ॥ तस्यद्विसतारव्योमनाप्राप्तिरनुत्पूर्वेति ॥ ३१ ॥

भृशस्य का ह्यस्य गच्छाण्यकाराभ्यामप्रकृद्विहितेष्वभाष्य ॥ यथा मलयवात भ्रमलाननुपेराकल्प्यश्चक्षुस्त्वकाम कृतज्ञताप्याप

नापराशर्त्त ॥ महाहस्ततयारिना सुहृत्सतनवतुनेन सुचरिभेण च भवतासता ॥ शशुभस्य योग्य भावच्छब्द ॥ ३ ॥ अति हस्तप्रमुपकरणकर्तम् ॥ सीदरारिपश्याप्यपि यथास

भ्रमलवल्गवाभ्यानि ॥ ३ ॥ पर्यवेति ॥ अनेन सकमदलु-पूर्वकस्माद्धिच्छोषिष्याभ्युत्थायैव विवाहेन शशोभ्यत्ययग्रहीत स्थित सपुनराहेन शशोभ्याभ्यस्यैष्योभिषयापदत्तं नितग

स्य ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ यपुरकण्ठाशायुष्यतिपत्पूर्वभवत्तरस्येभमदृशवादिशतभ्यशाननयतिपाद्यमिति नियमादित्यर्थ ॥ सुशीघ्रस्य लस्योत्तुङ्घितशोपमाह ॥ मुखस्येवेति ॥ यथा मुख

नृपाभावपुधुवातोदववङ्गाविवाचलात् ॥ महाहस्तेन भवतात्वयावारिधुतमम ॥ ३ २ ॥ साधोकमहंलासभ्यद्वन्ते प्रतिकृतकृतम् ॥ सौ

ददस्य भनाज्ञस्य सौजन्यस्य स्थिरस्य च ॥ ३ ३ ॥ साधुत्वस्य च सवस्यत्वमेव परमास्पदम् ॥ येनेव वद्विनादहंसं गौध्याभ्यागतोसिभाम्

॥ ३ ४ ॥ तेनेवगच्छहनिचपयानसं वृतेषिवा ॥ इत्युक्ताश्रोत्रिषयापैवकमदं लुभटात्तदा ॥ ३ ५ ॥ अभयेमहतेवापिटातव्यसाधुयद्भवे

न ॥ मुखस्य वमतिगमनित्यभं वपतस्य च ॥ ३ ६ ॥ उचिताते गति सैवशुसिकेभस्मतां व्रज ॥ इत्युक्तादायशुसिकामश्रावेवससृद्धिकाम्

॥ ३ ७ ॥ शुद्धायमासनाथं वीथितितत्याजमासुर ॥ यथाय्यमधिरेणैवत्यक्तव्यकिलतस्तदा ॥ ३ ८ ॥ विसर क्रियते सद्भिरुपाद्यइति

स्थिति ॥ शीघ्रमघाविदसर्वभाहजालत्यजाभ्यहम् ॥ ३ ९ ॥ एकवारदहस्यभिदास्यभवति तुष्टये ॥ साधोक्रियोपकरणिक्रियायत्य

जाभ्यहम् ॥ नखदक्षप्रकर्त्तयान्वयोयं विभक्ति ॥ ४ ० ॥ इत्युक्तवान्श्रुतिभोजनभाजनायसर्वजहाववनवासविलासयाग्य

म् ॥ तदाहजालमनलसमभवराजाकल्याततेजसिजगज्ज्वलतीवकाल ॥ ४ १ ॥ ॥ इ० वा० वा० दं० मास्तापायेपुनि ० पू० श्रु० सर्व

त्यागकरणानामहिनवतितम सर्ग ॥ ९ २ ॥ ॥ ९ ३ ॥ ॥ ९ ४ ॥ ॥ ९ ५ ॥ ॥ ९ ६ ॥ ॥ ९ ७ ॥ ॥ ९ ८ ॥ ॥ ९ ९ ॥ ॥ १० ॥ ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥

काविकोमरुभगवर्द्धासासुरोअप्रावेवतत्यासेतिपरजाभ्यय ॥ १ ॥ १ ॥ किमर्थं सर्वं तत्याजनाह ॥ शुभ्यायमिति ॥ अतिशुद्धार्थं अतिव्रह्मचैतन्ये आसनार्थम् ॥ विभ्यांस्वार्थं चित्तार्थम् ॥

कृतमयम् ॥ यदित्यादि ॥ इसाधोपस्याय्यभाजानतश्चिरेण शीघ्रमेवत्यक्तव्यमविलिखितम्यमित्यर्थ ॥ १ ८ ॥ तदनुमस्तप्राह ॥ विलसदिति ॥ यत सन्निर्धायमानिलीलीलीठपा

दस्यसंपद्व्याय्य उपकरणानरविबिलर क्रियते इमिलकेव लुस्थिति अतिव्रह्मचैतन्ये भाजानतशीघ्रमेव तयागतोसिभामि ॥ ३ १ ॥ यत सर्वदासमाभवेकधारपुगापरेवदहति च

भ्यमपुदस्यसत्यासतोपाय भवतीत्यर्थ ॥ ननु कुत नतप्रभक्तरसवत्यागविधयेत्यथायत्नकसम्योपगोलोकोपि अयोग्यकोषिभार्थिधारयति ॥ तथाचक्रियस्यमभक्तियोप

करणयोग्येव प्रतिपादयामोम्यभिभाष ॥ १ ८ ॥ राकाशिरिष्यभ्यद्विति उक्तवाभ्यस्यसर्वभोजनभाजनमायपधानयस्यतथाविधतकर्षभनशासविलासयोग्यभाहजालसमपु

यपदह अनलस टिभिशुह ॥ यथाकाजो ज्ज्वलति कल्पनातमसिजगपुणपरेवजुहोतिदद्वित्यर्थ ॥ ४ १ ॥ ॥ ४ ० ॥ अतिहस्त ॥ ४ ० ॥ अतिहस्त ॥ ४ ० ॥ अतिहस्त ॥ ४ ० ॥ अतिहस्त ॥ ४ ० ॥

॥ ४ १ ॥ ॥ ४ २ ॥ ॥ ४ ३ ॥ ॥ ४ ४ ॥ ॥ ४ ५ ॥ ॥ ४ ६ ॥ ॥ ४ ७ ॥ ॥ ४ ८ ॥ ॥ ४ ९ ॥ ॥ ५ ० ॥ ॥ ५ १ ॥ ॥ ५ २ ॥ ॥ ५ ३ ॥ ॥ ५ ४ ॥ ॥ ५ ५ ॥ ॥ ५ ६ ॥ ॥ ५ ७ ॥ ॥ ५ ८ ॥ ॥ ५ ९ ॥ ॥ ६ ० ॥

॥ ६ १ ॥ ॥ ६ २ ॥ ॥ ६ ३ ॥ ॥ ६ ४ ॥ ॥ ६ ५ ॥ ॥ ६ ६ ॥ ॥ ६ ७ ॥ ॥ ६ ८ ॥ ॥ ६ ९ ॥ ॥ ७ ० ॥ ॥ ७ १ ॥ ॥ ७ २ ॥ ॥ ७ ३ ॥ ॥ ७ ४ ॥ ॥ ७ ५ ॥ ॥ ७ ६ ॥ ॥ ७ ७ ॥ ॥ ७ ८ ॥ ॥ ७ ९ ॥ ॥ ८ ० ॥

॥ ८ १ ॥ ॥ ८ २ ॥ ॥ ८ ३ ॥ ॥ ८ ४ ॥ ॥ ८ ५ ॥ ॥ ८ ६ ॥ ॥ ८ ७ ॥ ॥ ८ ८ ॥ ॥ ८ ९ ॥ ॥ ९ ० ॥ ॥ ९ १ ॥ ॥ ९ २ ॥ ॥ ९ ३ ॥ ॥ ९ ४ ॥ ॥ ९ ५ ॥ ॥ ९ ६ ॥ ॥ ९ ७ ॥ ॥ ९ ८ ॥ ॥ ९ ९ ॥ ॥ १० ॥

द्योपकरणेदं लकुताम. शिखिध्वजः ॥ विनिवार्यकुंभेन चित्तत्यागायवोष्यते ॥ १ ॥ स्नेनपनसाद्यथा ममतासंकल्पेन कल्पितं समर्थतत्कुटीरूपं चणभदिरम् ॥ १ ॥
 पिटररावकुराकाष्ठसन्ध्यादि याकिचिदभवात्सदीर्घादेत्यादिप्रेरणा न्ययः ॥ २ ॥ स्वस्ववसनवलकल्पम् ॥ शुभ्यतेयस्मिन् द्रो जतं प्रचण्डकायापि ॥ ३ ॥ पूर्वदृष्टापथान्पटा
 अदर्शनप्रागजानस्थिति यंत्र ॥ पूर्वकालेति समासः ॥ ४ ॥ तदेवोपपादयति ॥ आश्रमादिति ॥ ५ ॥ केवलकठिर्देहाभावावशिष्टः ॥ ६ ॥ वासानां ममताम् ॥ तत्र सर्वोपकर
 श्रवसिष्ठ उवाच ॥ अथोथायदाहासौशुभकतचृणमदिरम् ॥ अज्ञेनस्नेन मनसाद्यथासंकल्पकल्पितम् ॥ १ ॥ शिष्टं यकिंचिदभवा
 तत्सर्वसाशिखिध्वजः ॥ असंरथमनामौनीक्रमेण समयाधिया ॥ २ ॥ ददाहवसचिक्षेपतत्याजचवभंजवा ॥ सांडजातं स्ववसनं भौ
 जनाद्यपितुष्टवत् ॥ ३ ॥ सबभूवाश्रमस्तस्य दृष्टनृजनस्थितिः ॥ वीरभद्रबलध्वस्तदक्षयज्ञाश्रमोपमः ॥ ४ ॥ आश्रमार्त्तेष्टगणारस्य
 करो मंथमुद्ययुः ॥ साभिदाहात्पुर्वराद्धीतभीतजनाइव ॥ ५ ॥ भांडजातं दहत्यभौसहशुकुं धनेन तत् ॥ केवलकठिरस्त्रेहसुष्टिमानाहभू
 पतिः ॥ ६ ॥ शिखिध्वज उवाच ॥ वासानां तत्र संसृत्य सर्वत्यागी स्थितो ह्यहम् ॥ अहानुचिरकाले न देवपुत्रप्रवो धितः ॥ ७ ॥ संपत्यः
 केवलः शुद्धः सुखेनोदोधवानहम् ॥ किनामकिल वस्वेतद्भवेत्संकल्पिकक्रमम् ॥ ८ ॥ यावद्यावत्यहोयंते विविधाबंधहेतवः ॥ तावत्तावत्स
 मयातिपरमं निर्दंति मनः ॥ ९ ॥ शाभ्यामिपरिनिर्वांमिसुखितोस्मि जयाभ्यहम् ॥ विबंधाः प्रक्षयं यताः सर्वत्यागो मया कृतः ॥ १० ॥ दिगं
 वरोदिकसदनोदिकसंभोयमहं स्थितः ॥ देवपुत्रमहात्यागात्किमन्यदवशिष्यते ॥ ११ ॥ कुंभ उवाच ॥ सर्वमेवन संसृत्य कल्पयारजा
 नशिखिध्वज ॥ सर्वत्यागपरानंदमा मुधाभिनयंकुरु ॥ १२ ॥ तवास्त्येवापरित्यक्तः सर्वस्माद्भाग उतमः ॥ यंपरित्यज्यनिःशेषं परमा
 यास्यशोकताम् ॥ १३ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ इति श्रुतवता तेन किंचित्सं चित्यभूयता ॥ इदमुक्तं महावाहोरामराजा वि लोचन ॥ १४ ॥
 शिखिध्वज उवाच ॥ इन्द्रियव्यालसंधातोरक्तमांसमया कृतिः ॥ शिष्यते सर्वसंत्यागदेहोभेदेव तासज ॥ १५ ॥ तदुत्थाय पुनर्देहं भ्रगुपा
 तादविप्रतः ॥ विनाशाल्पकतानीत्यासर्वत्यागी भवाभ्यहम् ॥ १६ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ इत्युक्त्वा देहमग्रस्येभ्येभ्यस्तु कुमसौजवात् ॥
 करोति यावदुत्थानंतं तावत्कुंभोप्युवाच ह ॥ १७ ॥

णे ॥ प्रयोधितस्त्वयतिशेषः ॥ ७ ॥ साकल्पिको ममतासंकल्पप्रयुक्त. सपहक्रमांयस्तथाविधमेतदुपकरणजातकिना मनकिंचित्सारभूतमुपादानार्हमित्यर्थः ॥ ८ ॥ तस्याग
 सुखमभिनयनाह ॥ यावद्यावदिति ॥ ९ ॥ विविधाबंधावहेतवो विषयाः ॥ १० ॥ ११ ॥ वाशोपकरणत्यागमन्त्रेण थात्यावात्स्येव तस्य सर्वत्यागसुखाभिनयमसहमानः
 कुंभ उवाच ॥ सर्वमेवेति ॥ अभिनयव्यंजकचेष्टाविशेषम् ॥ १२ ॥ तदेत्यादिप्राच्यत ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ श्वेभ्यो ॥ १७ ॥

निरागस्कनिरपराधम् ॥ बह्व्येत्पुत्री ॥ तर्थाकस्त्वमसम् ॥ १८ ॥ निरागस्कनामेववर्षयति ॥ अहम्नि ॥ तत्रअपराधश्चिरीष ॥ १९ ॥ २० ॥ यस्यापराधस्तमन्यदर्शयति ॥
 क्षोभयतीति ॥ सपुत्रनिपहारुरेव ॥ २१ ॥ मनुसुखदुःखोद्भवस्यानलान्कुरन् शरीरानापराधितभाह ॥ सुखेति ॥ भूमाउत्सन्नितस्यानताभाषेण ॥ तत्रदृष्टमभाह ॥ नेति ॥
 यथाफलवृक्षवृद्धेनशालस्यैकलाद्यातेसन्नितदक्षिमाभ्यासाधराधवाधमवति ॥ २२ ॥ यत्र-स्तुरन्नातरुफलानांशिर-पञ्चानानुप्याणांफलानानुकरोति
 सपराधराधो शठवासाधुनाकिमवरादन्तद्वहेनापिसाधुनात्मन किमपराद्वमित्यर्थम् ॥ २३ ॥ हियस्यास्यसर्वस्याग-पुनराधिकारिदृशीर्लभ्येनज्ञानशीर्लभ्याद्विषमोद्-साधराधस
 कुभउवाच ॥ ॥ राजनिकमितिदेहत्वनिरागस्कमहावटे ॥ त्यजस्यशीहिवृषम कुपितोर्हंतितर्णकम् ॥ १८ ॥ जडोवराकोभूकाम्नातपस्वी
 देहकाल्ययम् ॥ नकश्चनतवेतस्मिन्मानुषेवतनुत्यज ॥ १९ ॥ आत्मन्येवैषमूकालाप्यानवानवतिष्ठते ॥ सञ्चाल्यतेपरेणैवतरणैव
 काष्ठुकम् ॥ २० ॥ क्षोभयत्यन्यएवेनानियहाहामुदुर्बलान् ॥ तपस्विनयथैकार्तसस्थितंमत्तत्स्कर ॥ २१ ॥ सुखदुःखादिभूत्याहिना
 पराधिशरीरकम् ॥ नात्मन-फलवानात्मस्यदेहक्षोपराधवान् ॥ २२ ॥ वात फलशिर-पुष्पपातनकुरुतेसुरन ॥ तरुणासाधुनासाधोर
 पराद्वकिमात्मन ॥ २३ ॥ त्यक्तेनापिशरीरेणकिलतामरसेक्षण ॥ सर्वत्यागानतेयातिनिष्पत्तिविषमोहिस ॥ २४ ॥ भर्गोकेवलमेतत्त्वं
 निरागस्करशरीरकम् ॥ मुषाक्षिपसिनोदेहस्यगोतस्यागितामवेत् ॥ २५ ॥ येनायक्षोभ्यतेदेहोमत्तेभनेवपादप ॥ तत्सत्यजसिचैस्याप
 तन्महात्यागवान्भवान् ॥ २६ ॥ तस्मिन्स्यकेभवेत्यकसर्वदेहादिभूपते ॥ नोबन्निमप्रमव्येतदूयोभूय-भरोहति ॥ २७ ॥ ॥ शिखिध्व
 जउवाच ॥ ॥ केनायचाल्यतेदेह किंयोजजन्मकर्मणाम् ॥ कस्मिन्स्यकेपारित्यकसर्वभवतिसुदर ॥ २८ ॥ ॥ कुभउवाच ॥ ॥ साधोन
 देहस्यगोनरान्यत्यजनेनच ॥ नषोटजादिशोषेणसर्वत्यागोमवेद्युप ॥ २९ ॥ यत्सर्वं सर्वतोयच्चतस्मिन्सर्वैककारणे ॥ सर्वास्मिन्सपरि
 त्यक्तेसर्वत्याग-श्रुतोमवेत् ॥ ३० ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ सर्वसर्वगतसर्वहेयत्याप्यचसर्वदा ॥ सर्वाकिमुच्यतेद्वैहिसर्वतत्त्वविदां
 र ॥ ३१ ॥ ॥ कुभउवाच ॥ ॥ साधासर्वगताकारजीवप्राणादिनामकम् ॥ नजडंनानजडंभ्रातचित्सवमितस्मृतम् ॥ ३२ ॥ चित्तमे
 वश्रमविद्विद्विचंचेतोनरंशुप ॥ चित्तविद्विजगज्जालं चित्तसर्वमितस्मृतम् ॥ ३३ ॥

पारशत्यपः ॥ २४ ॥ तस्यदेहोभक्तस्याहकारस्याग्निनाभोभवेत्यस्योमित्यर्थ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥
 कर्मदाजगन्नाथतेह्नि ॥ २७ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ सर्ववैशनास्यदत्तास्वर्षम् ॥ सर्वविषयेषुपुण्यदत्तास्वर्षम् ॥ मकभेनसर्वजनकत्वात्सर्वैककारणे ॥ ३० ॥ सर्वं प्रहेयसर्वदा
 स्याज्यत्यपुपोप्यत्सर्वदेहयोप्यतन्तिकमित्यर्थ ॥ ३१ ॥ ॥ चित्तप्राधान्येनकीदृशनामकिक्रियाप्राधान्येनप्राणादिनामकचित्तमित्यर्थ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

१ एकस्मिन्सिद्धयधिकमित्याह. २ गोदेष्यकसर्वदेहादिदुर्बलस्यधिकमित्याह.

॥ ३४ ॥ तस्यागोसर्वत्यागसत्त्वात्तद्व्यागोसर्वत्यागसंभवात् ॥ ३५ ॥ सर्वधर्मद्वय-अधर्मावाराज्यादितःकलभोगस्थानानिवासाच्चित्तव्यपरदुःखमेव ॥ ३६ ॥ विवर्त्ततेपरि
 णमते ॥ ३७ ॥ भवत्वात्मानदति ॥ भवत्वाभरणकर्मरेण ॥ ३८ ॥ सर्वभूतप्रसिद्धिनामुपभोगानाजराभरणादीनादेहधर्माणाम् ॥ महामुनिपदेनतद्धर्माशमदमादयोऽलक्ष्यतेनपा
 चतयतन्निरूढवासनचित्तमेवाश्रयइत्यर्थः ॥ ३९ ॥ अशातचित्तमेवमननात्मनोमयमतःप्राणचेष्टयाजीवश्चभूत्वादिःस्थूलदेहतथाकारजालेनभावतीत्यर्थः
 ॥ ४० ॥ तदेवात-शातमहदहकार-प्राण-प्राज्ञात्माचेत्यादिभिःक्रियानुरूपैरभिधाप्यापारैरुच्यतइत्यर्थः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ सत्यपरमार्थभूतभूमानदरूपकिनानुभूयतेअनुभूय
 राज्यादेरयदेहादेराश्रमादेर्महीपते ॥ सर्वस्यैवमनोबीजंतरुबीजंतरोरिव ॥ ४४ ॥ सर्वस्यबीजसंत्यक्तसर्वत्यक्तंभवत्यलम् ॥ संभवासां
 भवादूपसर्वत्यागोभवेदिति ॥ ४५ ॥ सर्वधर्माद्यधर्मावाराज्यादिविपिनादिवा ॥ साचित्तस्यपरंदुःखंनिश्चितस्यपरंखम् ॥ ३६ ॥ इदं
 विवर्त्ततेसर्वचित्तमेवजगतया ॥ देहाद्याकारजालेनबीजंलक्षतयायथा ॥ ३७ ॥ पादपःपवनेनेवभूकंपेनवपर्वतः ॥ भखाभखाभरेणा
 यदेहश्चित्तेनचाल्यते ॥ ३८ ॥ सर्वभूतेषुभोगानांजराभरणजननानाम् ॥ महामुनीनांसुदृढचित्तंविद्विसमुद्भूकम् ॥ ३९ ॥ इदंप्रवर्त्ततेसर्व
 चित्तमेवजगतया ॥ देहाद्याकारजालेनचित्तंजीवोमनोमयम् ॥ ४० ॥ बुद्धिर्महदहकारःप्राणाश्रेत्यादिभिर्मुने ॥ क्रियानुरूपैरभिधा
 व्यापारैःशांतमुच्यते ॥ ४१ ॥ चित्तंसर्वमितिप्राहुस्तस्मिन्स्यक्तेमहीपते ॥ सर्वाधिव्याधिसीमांतःसर्वत्यागःऋतोभवेत् ॥ ४२ ॥ चित्तस्य
 गांवदुःसर्वत्यागंत्यागविदांबर ॥ तस्मिन्निश्चेमहाबाहोसत्यांकिनानुभूयते ॥ ४३ ॥ चित्तोत्पत्तेरुच्यंयातिद्वैतमैक्यंचसर्वतः ॥ शिष्यते
 परमंशांतमच्छुभेकमनामयम् ॥ ४४ ॥ अस्याश्रितंविदुःक्षेत्रंसंहतेःसस्यसंततेः ॥ क्षेत्रेत्वक्षेत्रतांयातेशालेःकडूवसंभवः ॥ ४५ ॥
 चित्तमेवविचित्रेहंभावाभावावित्तासिना ॥ विवर्त्ततेधर्भावेनजलमूर्धतयायथा ॥ ४६ ॥ चित्तोत्सादनरूपेणसर्वभागोतभूपते ॥ स
 र्वमासाद्यतेसन्व्यवसायाज्येनेवसर्वदा ॥ ४७ ॥ सर्वत्यागस्याविषयोयथैवान्योस्तिनेतथा ॥ त्वमप्यत्यस्यभवासिःत्यागिन्युक्तासि वैलुप
 ॥ ४८ ॥ सूत्रंमुक्ताफलनेवजगज्जालंचिकालकम् ॥ सर्वमंतःऋतेनेनयेनसर्वसमुद्दिशतम् ॥ ४९ ॥

तरुवैत्यर्थः ॥ ४३ ॥ द्वैतकार्यविभागविर्भावरपरा-रेक्यकारणतिरोभावकमश्रयलवबाधयाति ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ अर्थभावेनपदार्थाकारेण ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ सत्त्वायंसर्व
 त्यागोत्परिच्छिन्नात्मप्रहणोसिद्धीतीत्यशयेनाह ॥ सर्वेति ॥ हेत्यागिनरुहपरिच्छिन्नस्यतवयथाअन्यःसर्वत्यागस्यविषयोस्तिनथात्वमप्यत्यस्यत्वस्यागिनस्यागविषयोभव
 तिनथाचत्वत्यमवैवात्सदायुक्तासीतिनेतसर्वत्यागःसिद्धीतीत्यर्थः ॥ ४८ ॥ अपरिच्छिन्नात्मप्रहणेनत्वमेवसर्वत्यागेतिनवान्येनत्यागायोगात्याज्यकोट्यानिविष्टेनत्वयासर्व
 त्यागोसर्वत्यायतीकत्यलभ्यमित्याह ॥ सूत्रमिति ॥ ४९ ॥

मनुसर्वस्यजनासयस्यतीबावळतितात्कल्पसर्वस्यपासलभ्यस्यात्पात्राः।पनेति ॥ यद्यपिसर्वस्यक्राससर्वयु यत्राभापन्नस्तथापिनेनस्यकजगत्प्राथयार्तरालाभासमवाप्तिस्तथा
 मनुसर्वस्यजनासयस्यतीबावळतितात्कल्पसर्वस्यपासलभ्यस्यात्पात्राः।पनेति ॥ ५० ॥ अतएवसर्वस्यगोसवधधाधारव्यवहारपदशाःआत्यन्तिकत्वइक्षुपातिर्निर्वाणदीप
 यथावहारसजास्सुर्जीकृतमन्निषपप्रथमसहसुरशापिकालस्यसकलभ्येभ्युभ्यतन्निभाष ॥ ५० ॥ अतएवसर्वस्यगोसवधधाधारव्यवहारपदशाःआत्यन्तिकत्वइक्षुपातिर्निर्वाणदीप
 दृष्टान्तसकलसकलभ्यतिर्देवसप्यवहारकारानाभावाद्दृष्टासकलदीपदृष्टान्तबाह ॥ अन्तेहेनति ॥ ५१ ॥ तद्वस्तुदयति ॥ स्थितिमिति ॥ ५२ ॥ सर्वस्यगोयुभ्यतापनिषधा
 रयति ॥ समलेति ॥ समस्तानावस्तूनांरान्यारण्योपकरणानांनिकोशेत्याग ॥ ५१ ॥ परिशिष्टचित् स्मार्तिकस्मात्त्वस्यतत कपुरुषायस्तथाह ॥ समलेति ॥ तथापिनिर्वाणपर
 मपुरुषार्थोपित्वत्सानंतरादिसर्व ॥ ५२ ॥ तस्यस्यतसवधपयस्यत्येपिसर्वसवधिविवाहकभावोस्यवेतिनआज्जमसक्तित्याह ॥सर्वस्यगोहीति ॥ द्वीकसासुर्धवदनक्षपादीनाम
 येनमर्धपरित्यक्तवस्मिन्नुद्युन्येपिसस्थितम् ॥ जगतसर्वत्रिकालस्यतंतीमुक्तावलीयथा ॥ ५० ॥ अश्वेहेनेवदीपेनेयेनसर्वसमुत्क्षित
 म् ॥ सखेहेनेवदीपेनेतनसवप्रकारितम् ॥ ५१ ॥ स्थितसर्वपरित्यन्यय शेतेऽश्वेहदीपवत् ॥ सराजतेप्रकाशात्मासम सखेहदीपवत् ॥ ५२
 समस्तवस्तुनिकासयथात्वमवशिष्यस ॥ सवत्यागेकृतादृग्विज्ञानमवशिष्यत ॥ ५३ ॥ समस्तवस्तुदाहेपिययात्वनेतरानृप ॥ सर्व
 त्यागतएवागतयानिवाणमुच्यते ॥ ५४ ॥ सर्वत्यागोश्शून्यात्माआश्रय सर्वसंविदाम् ॥ अनंतानामुदाराणांस्वमिवेददिवौकसाम्
 ॥ ५५ ॥ सवत्यागरसापानेजराभरणसांतय ॥ नकाश्चनप्रवाधतेसस्येवव्योमलेखिका ॥ ५६ ॥ सवत्यागोमहत्त्वस्यकारणनिर्मल
 युते ॥ सर्वत्यजसिषयस्माद्द्विस्वैर्धुहृत्तमम् ॥ ५७ ॥ सर्वत्याग परानदाहु खमन्यस्तुदारुणम् ॥ इत्योमिन्पुरीकृतययद्विच्छसितदा
 चर ॥ ५८ ॥ सर्वत्यजतियजस्यसवमेवोपतिष्ठते ॥ यथैवानुविशत्यभौतयैवायातिवारिषो ॥ ५९ ॥ सर्वत्यागांतरेवास्तिज्ञानमात्मप्र
 सादकम् ॥ यच्छून्यकिलभांडस्यतत्रलादितिष्ठति ॥ ६० ॥ सर्वत्यागावशादेवहतकालेकलावपि ॥ शाक्येनविगताशकमुनिनामेरुव
 र्तिपतम् ॥ ६१ ॥ सर्वत्यागोमहाराजसवसपत्समाश्रय ॥ नयुक्तातिहियत्किंचित्सर्वतस्मैप्रदीयते ॥ ६२ ॥ कृत्वाम्बुवंपरित्यागशा
 तस्वस्थोवियत्सम ॥ सौम्योभावसियद्रूपस्तद्रूपोभवभूपत ॥ ६३ ॥

यथाभ्रमनोरासीनस्यत्वस्यव्योमलेखिकाभिच्छेदकारिकाएकिका काश्चिदपिनमवाधतेतद्वह ॥ ५६ ॥ निमलायुति स्वकथस्तूर्तिर्धस्मान्तथाविषयस्यमहत्त्वस्यतानुपल्लपा
 ॥ ५७ ॥ सर्वस्यविषयानिषेध ॥ ५८ ॥ सवत्यागैर्भगवद्दार्शनधारयति ॥ सर्वमिति ॥ सर्वेषुभवआनभारभ्योपनीतमुपनिष्ठते ॥
 वार्तयोश्चभुयथायथावधवाप्रीविशतितयात्पानदीभ्यश्चायात्येधतेहृदित्यर्थ ॥ ५९ ॥ सर्वस्यासानतकार्यस्यगाम्नादतेरेवात्मप्रसादकज्ञानमवस्यमस्ति ॥ भावस्यमभ्ये
 पारत्नारियुत्पस्यत्सर्वधैरत्नारिनिष्ठदीपिच्छप्रसिद्धमिदमर्थ ॥ ६० ॥ कलौपापिष्ठतमेपिकाण्डेवैवशास्त्रादतिनीचेनापिशाक्येनसकलसागशाभ्येकवस्थितंयथातथापुण्ये
 वारत्नारिपुण्येवशास्त्रादतिनीपुण्यतमेनत्वयादिगताराकभ्योभवत्स्येयनिर्निकषाभ्यमितिप्रोतनायद्वनेति ॥ ६१ ॥ सखासासयर्वासाभ्ययोनिषासस्थानम् ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

हेमहास्य भावभूमिपालत्वं प्रथमं त्याज्यं सर्वमन्तसापरिस्य ज्यो अथो अनंतरं येन तज्जसितम्भनश्रविहायानदनंतरं त्यागाभिमानलक्षणमहंकारमलं च विमुच्य जीवन्मुक्तरूपो भवेत्यर्थः ॥ ६४ ॥ इति श्रीवासिष्ठमन्तास्यर्षप्रकाशेति ० पुं चिनवति तमः सर्गः ॥ १३ ॥ ॥ ७४ ॥ इह चित्तपरित्यक्तं मूलपरिशोधने ॥ देहादिव्यवाधेन पूर्णचित्च्छेपदर्थं ने ॥ १ ॥ चित्तत्यागचित्तत्यागोपायम् ॥ १ ॥ निरस्तनभेतिल्यकमपि ॥ अप्यर्थादिशब्दः ॥ २ ॥ एतच्चित्तमादातुममनया स्विकर्तुं जानामि इत्येव इवास्मिन्मूलं भावादात्स्यत्यागानुनजानामि ॥ हेउत्तम ॥ ३ ॥ स्वरूपं त्यागादूर्ध्वीकृतसामान्यरूपम् ॥ ४ ॥ कुभस्तदेवाह ॥ वासनेवेति ॥ रागवातनेत्यर्थः ॥ उदाहरोलोके ॥ तथाचलौकिका आ सर्वपरित्यज्य महास्य भावत्यजस्य थोयेन चतद्विहाय ॥ त्यागाभिमानं च मलं विमुच्य विमुक्तरूपो भव भूमिपाल ॥ ६५ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० चू० शिखिव्यजावबोधननामचिनवतितमः सर्गः ॥ १३ ॥ ॥ ७५ ॥ श्रीवासिष्ठ उवाच ॥ ॥ एवं वद तिवैकुण्ठि सत्यागं मुहुर्मुहुः ॥ अंतर्द्विचारयन्सौभ्यो राजा वचनमववीत् ॥ १ ॥ ॥ शिखिव्यज उवाच ॥ ॥ हृदयाकाशाविहगो हृदय द्रुममकटः ॥ भूयो भूयानिरस्तं हि सभभ्येत्वं वमेमनः ॥ २ ॥ जानामि चैतदादातुं मत्स्यं जालइवाकुलम् ॥ त्यागमस्य न जानामि चित्तं द्र व्यइवोत्तम ॥ ३ ॥ चित्तस्यादौ स्वरूपमेव थावद्गवन्वद ॥ ततश्चित्तपरित्यागं यथावद्वदमेप्रभो ॥ ४ ॥ ॥ कुंभ उवाच ॥ ॥ वासनेवम हाराज स्वरूपं विद्विचेतसः ॥ चित्तशब्दस्तु पर्यायो वासनाया उदाहृतः ॥ ५ ॥ त्यागस्तस्यातिसुकरः सुसाध्यः स्पंदनादपि ॥ राज्यादप्यधि कानंदः कुलमादपि सुंदरः ॥ ६ ॥ मूर्खस्य तु मत्तस्यागो नूतंदुःसाध्यतांगतः ॥ पाप्मस्येव साभाज्यं तृणस्येव सुमेरुता ॥ ७ ॥ ॥ शिखि व्यज उवाच ॥ ॥ स्वरूपं वेद्यं चित्तस्य वासनामयमाकुलम् ॥ त्यागः समन्ये दुःसाध्यो वज्रनिर्गलनादपि ॥ ८ ॥ संस्त्यामोदपुष्पस्य दुः खदाहानलस्य च ॥ जगदक्षमृणालस्य मोहमारुतखस्य च ॥ ९ ॥ शरीरयंत्रवाहस्य हृदयस्य भ्रमरस्य च ॥ अयत्नाच्चैतस्य त्यागो यथा भव नितदद ॥ १० ॥ ॥ कुंभ उवाच ॥ ॥ सर्वानशोस्य यः साधोचेतसः संस्तुतिदयः ॥ स एव चित्तसंस्त्यागइत्युक्तं दीर्घदर्शिभिः ॥ ११ ॥

इरपुपे पुमवासनां लिमहंके च्चस्य चित्तमिति ॥ ५ ॥ सुकर इति ॥ औदासीन्यभावेण तस्मिद्धिरिति भावः ॥ राज्यादपीति ॥ तथाचाहुः ॥ यच्च कामसुखलोकं यच्च दिव्यमहत्सु खं तृणाक्षयसुखस्यैतेनार्हतः षोडशकलामिति ॥ सुदोहृदयः ॥ ६ ॥ कुतस्तर्हि ससर्वैर्न किपतेत वाह ॥ मूर्खस्येति ॥ ७ ॥ वेद्यं तद्वच्चसेत्यर्थः ॥ वज्रस्य निर्गलनाच्चिगिरिणादपि दुःसाध्यः ॥ सतिमौ ल्घ्यौ औदासीन्यस्यैव दुष्करत्वादिनिभावः ॥ ८ ॥ जगदक्षिणपदजगतन्मृणालस्य ॥ जालेति पठेत्पि जलेन वज्रजालमिति वयुत्सव्या अजामोवार्थः ॥ सर्व पर्यायैः कारणेन बोधयति ॥ ९ ॥ शरीरयंत्रवहति प्रवर्तयतीति कर्मण्यण् ॥ यथा येनोपायेन भवति ॥ १० ॥ सर्वस्यैव ह्यस्यमाणमूलं कुरशाखापल्लवादिनारोः स एव ससनेरपि क्षयः स एव चित्तस्य सत्यागो नूतनुवासायत्यागवन्मता निवर्तनमित्यर्थः ॥ दीर्घदर्शिनिरपरिच्छिन्नास्तदीर्शिभिः ॥ ११ ॥

उत्तमर्ध्वनिरपानुवादनानुवादान शिरिष्वज्जलोपपत्तिमाह ॥ चित्तंति ॥ चित्तद्विधापि ॥ मर्द्धिष्याये शतशोपिममताथकानलक्षणेनत्यागेनाभाधेनुभूपयोर्कनुचिकि
सयोच्छेदेनैवानलदुच्छेद्यातन्मूलशाखास्तथापुष्पादिवरेत्यथ ॥ १२ ॥ अहमज्ञातात्माधीजयस्य ॥ सशाखाफलपुष्पस्यदुग्धस्योन्मूलनेतत्स्थानाकाराशिमिषनिरावरणमिशेषेपद
इयंयस्यापानिभागाह ॥ १३ ॥ सप्तमत्यस्मिन्तिशभाभक्षेप्रथम ॥ १४ ॥ अहमर्थाज्ञातात्मान उदयोपस्यतथाविधोयोयसच्चित्तावेहनात्मकोभिमानीप्रसिद्ध ॥ एतदेवेति
कीर्तलगतनिर्देशाधीजंमूलम् ॥ १५ ॥ कात्स्यसप्तमद्विप्रकस्योत्तरमाह ॥ परमात्मपद्विमिति ॥ परमात्मन्-परनीहमायासिषक्षेप्रथम ॥ यतस्तस्यर्ध्नीधमायामपपपथस्यसप्तम
मथेनसापितरक्षेप्रथमित्यर्थ ॥ कौकुरद्वयस्योत्तरमाह ॥ एतस्मादिति ॥ एतस्याद्यथोत्तरान्मूलान्तरिच्छिन्नेह्मितिनिश्चयात्माविदाभासाभ्यामनलवदनुभावात्मकोकुरीजा
पतदित्यर्थ म १६ ॥ तथैवात्पचयेनचिसदृशान्त्वानावरणितित्याह ॥ अस्येति ॥ देशायाकतिस्परणाच्चित्तनामत्तननात्मनइत्यग्निधायस्यास्तथाविधापीनताजापतदिति
शिरिष्वज्जउवाच ॥ चित्तत्यागादर्हमन्येचित्तनाश सुसिद्धये ॥ अभाव शतशोप्याये कथमस्यानुभूपयते ॥ १२ ॥ कुप्तउवाच ॥
अह्वीजश्रितद्वुम सशाखाफलपुष्प ॥ उन्मूलयसमूलतमाकाराददयोभव ॥ १३ ॥ शिरिष्वज्जउवाच ॥ वेतस किमुनेमूलको
पुर कोत्स्यसप्तम ॥ काश्यात्वा केषवात्सकथा कयमुन्मूल्यतेवस ॥ १४ ॥ कुप्तउवाच ॥ अहमर्थादयोयोयसच्चित्तावेदनात्मक ॥
एतच्चित्तदुमस्यास्यविद्धिधीजमहामते ॥ १५ ॥ परमात्मपदक्षेत्रक्षेत्रमायामयस्यतत् ॥ एतन्मात्पथमोद्दिनादकुरोनुभववाकति ॥ १६ ॥
निश्चयात्मानिराकारोवुद्धिरित्येवसोभ्यते ॥ अस्यदुग्धाग्निधानस्ययांकुरस्यप्रपीनता ॥ १७ ॥ सकलरूपिणीतस्याश्रितनाममनोभि
धा ॥ जीवोभियोपलभालमाशून्यात्मावुपलोपम ॥ १८ ॥ सप्तकायोयमेतस्यक्षाध्वस्थिरमरजित ॥ देशांतरैकुरेदेशेकालस्यदो
स्यवासना ॥ १९ ॥ शानवायाश्रितवक्षस्यदीर्घादुरगतास्तता ॥ इंद्रियाण्यत्यसोगाश्रमावाभावात्मयोनय ॥ २० ॥ विदृषीयामहानो
स्यशुभाशुभफलाकुला ॥ इहशास्यास्यचित्तस्यदुर्वक्षस्यप्रतिक्षणम् ॥ २१ ॥ शाखाविलवनकुर्वन्मूलकापभरकुरु ॥ शिरिष्वज्ज
उवाच ॥ चित्तदुमस्यशाखाद कुर्वाणाहविकतनम् ॥ २२ ॥ कयंकरोभिमूलस्यनि-शेषकथणमुनि ॥ कुप्तउवाच ॥ वासनावि
विधा शाखा फलस्यदातिनान्विता ॥ २३ ॥

येणाप्य ॥ १७ ॥ तस्यवक्षस्यजीवमाह ॥ जीवइति ॥ परमार्थतोनिर्नकारत्वात्सषषिका
रूपस्याभाजनरूपेणपमोनिध्याग्रातच्चित्तममसप्तपोपलजालासाधाधीत्यथ ॥ १८ ॥ सप्तोमलच्छास्त्रापदीतेष व्यपदेश अयकाय शरीरमेव ॥ मूलस्तभवेशाह् शान
रेअपदेशेत्कथशाखादिपरोहायमंकोहोकोरारभोचिकीर्तितवसंतादिकालइवतत्सन्नोपमदकर्मपरिपाककारेराणद्वेषमहस्यायकारपुष्पवायाकारणस्यदोयोस-सोरेय्यबासनेष
स्यथ ॥ १९ ॥ अस्मिन्वक्षस्यस्यदीर्घादुरगतास्तताभ्रशाखास्ताद्विधियाग्निभावाभावात्मनरणातिनवात्मनोनर्धसहस्यस्योनय कारणीभूताभोगाभ्यअस्यमहो
निषिदृषीयाअर्थोतरशाखावभ्रशाखादुर्वादिनिरपेयाप्यथ ॥ २० ॥ २१ ॥ विषयभोगासमच्छेदलक्षणाशारवाविलवनकुर्वन्मूलकादितियात्मदर्शनलक्षणमूलकापभरकथणमिशेषय
दित्यर्थ ॥ तस्यपालवनेमूलकाधेयोपयराजापुच्छति ॥ चित्तंति ॥ २२ ॥ इत शाखाविलवमायायुक्तमभाह ॥ शाखनादिति ॥ २३ ॥

अभाविता आसक्तिव्यगोना नुमाविता अतर्विचारसंविद्वलेन लना भवंति ॥ उक्तमेवार्थं जीवन्मुक्तेषु लक्षणतया दर्शयति ॥ असंसर्केति ॥ २४ ॥ शारायात्पचनाभ्यासेददेसति मू
 लकारेयो न्यो भवतीत्याह ॥ चित्तदुर्भेति ॥ लनाजालरायासमूहम् ॥ २५ ॥ गौणमगम ॥ मुख्यमदानम् ॥ २६ ॥ मुख्यत्वेन परान्येन ॥ प्रधानासपादनेपलप्रसाधित
 स्याप्यमस्य वैफल्यप्रसगादिति भावः ॥ २७ ॥ त्वच्चित्तलक्षणस्य कटककवलदस्य कर्जवनस्य अलनिरवशेषमूलदाहकुर्वन्निपूर्वधान्य ॥ एवकते अचिन्ता भवति ॥ तदाहस्य
 पसिद्धेनानलेनासिद्धेन लतरजिज्ञासु पृच्छति ॥ अहभावात्मन इति ॥ अर्थकर समर्थ ॥ २८ ॥ कोहस्यामिति विचारोदिसाक्षात्कारानरूपपृक् ॥ २९ ॥ मया स्वयुद्धैव
 नासायदिहायहकाराना आध्यात्मिकाथैश्वरानात्मान अदृगभ्येतिज्ञानात्साध्याप्यतरात्सत्त्वापरिचयाज्जिह्वेप्यहकारेपुनः पुनरात्मनाभ्यातिर्नैवसर्तएवनिवश्याभ्यापीत्या
 अभाविता भवंत्यंतर्लूनाः संविद्वलेनते ॥ असंसक्तमनामौर्नाशांवादाविविचारणः ॥ २४ ॥ संप्राप्तकारीयः सौतर्लूनाश्चित्तलतो भवेत् ॥
 चित्तद्रुमलताजालंपौरुषेण विकर्तयन् ॥ २५ ॥ यस्तिष्ठति समूलस्य चाग्यानिक कर्षणं भवेत् ॥ गौणं शाराविलवनं मुख्यं मूलविकर्तनम् ॥
 ॥ ३६ ॥ चित्तदस्यस्तेन त्वं मूलकापरो भव ॥ मुख्यत्वेन मरावुद्धमूलदाहमलंकुरु ॥ २७ ॥ चित्तकटककवलदस्य भवत्यवमचिन्ता ॥
 शिरिव्यजजवाच ॥ ॥ अहंभावात्मनश्चित्तद्रुमर्वाजस्य हेमुने ॥ कानलादहनस्थस्मिन्कर्मण्यर्थकरो भवेत् ॥ २८ ॥ ॥ कुंभजवा
 च ॥ ॥ राजनस्यात्मविचारार्थकोहंस्याभितिरुपपृक् ॥ चित्तद्रुमर्वाजस्य दहनदहनः स्मृतः ॥ २९ ॥ ॥ शिरिव्यजजवाच ॥ ॥ मुनेम
 यास्वयानुद्धावदुराः प्रविचारितम् ॥ यावन्नाहं जगन्नार्वा विनमं इलभं डितम् ॥ ३० ॥ नाद्रुतलं विपिनं तर्पणं स्पंदनादि च ॥ जडत्वा
 लचदेहादिनमांसाभ्यस्तगादि च ॥ ३१ ॥ कर्भेद्रियाण्यपि न च नच्युद्धीद्रियाणि च ॥ न मनोनापि च मतिनाहंकारश्च जाड्यतः ॥ ३२ ॥
 कटकत्वं यथा हेसितथाहं त्यचिदानि ॥ जडत्वसद्रूपतया तन्नास्ति हेमुने ॥ ३३ ॥ सन्निवेशनिवासात्मासवार्थादिः परंपद ॥ विद्य
 तेनान्यदन्यत्वात्प्रभसोवमहद्रुमः ॥ ३४ ॥

इ ॥ मुने इत्यादिपद्वि ॥ यावदिति साकल्ये ॥ सर्वजगद्दुराश प्रविचारितमित्यर्थ ॥ तदेवविशिष्याह ॥ नाहमित्यादि ॥ उच्यते तदर्थं तदभेदलादिभिश्चमदितं जगन्नाहमिति
 ससिष्योक्तिः ॥ ३० ॥ तदेवविलेपणाह ॥ नाद्रेरित्यादि ॥ अडत्वाद्यतिसर्वहेतुः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ अहकारेजडत्वनास्तीति शकाविवर्तत्वे हेतुना वा यदजडस्य स्वतः सेदुम
 शक्त्या चित्तव्यथासासिद्धौ भिष्यात्पववैस्वतीत्याह ॥ कटककल्पमिति ॥ तथा अहत्वाविवर्तनिराए ॥ अइतुभुक्तिरजतमृगतृणादि असद्रूपतया तसिद्धमितीपः ॥ नेनजड
 त्वहेतुना तदहत्वादिनासिद्धिर्भवेत्यर्थ ॥ ३३ ॥ श्लाहाइदं कजडवर्गस्याधिष्ठानसद्रूपादन्यत्वात्पि असत्त्वमित्याह ॥ सन्निवेशेति ॥ स्वतः सतश्चैनान्यात्परस्परचान्यदन्यत्वा
 द्भिन्नत्वात्परप्रेषेति न विद्यते ॥ तथात्कुरुतदिति चेत्ततो श्लाहादिजडवर्गश्चतुर्दशानुवनादिसिन्निवेशेनानिवासात्मा आधारः सर्वेषामर्थानाराट्यादिविषयाणामादि कारणभूत ॥
 नचचिदात्मा विभक्तस्तथावोनिर्विभागसत्तासामान्यान्यरूपत्वादित्यर्थ ॥ ३४ ॥

इति अनपरीत्या अह्वल्लक्षणात्स्यमलस्यमाजानान्यपि अतः अत्यन्तकरसपरससाक्षिर्नप्यतन्नाजानामि ॥ १७ ॥ इदानीं परिशेषादेशसाक्षिर्नप्यपरिधायाप्यिष्यत्कभउ
 वाच ॥ एतावदिति ॥ एतावन्मात्रकमहकारपर्यंतदृश्यदहम् ॥ १६ ॥ अत्राह भोक्तृत्वादिनाप्रसिद्धांतरात्कोरापररावधौयाचानैकरासेचिन्माधेसतिअनानवाअहृत्वाभ्यभा
 याशब्दादिषिषयात्सरे ॥ येनवाबुद्धिहृत्पुण्यहृदेनदृष्टानिदिविभागननिर्णयत ॥ १७ ॥ विधेकटशापर्यालोषनेएषहृत्पयमेमदेहादिकारागणअहृत्भितितार्थाभ्यभिभा
 यतलक्षणमलदप्रदक्षकारणमकारणवेतिअहृन्वेद्विषयत्वद्वल्लक्षणवेधीत्यर्थ ॥ १८ ॥ १९ ॥ सतास्येनअसतामिध्याभूनेनवापेनमलेनेनानाससादीत्येतोसि ॥ २ ॥ त
 सस्यमिध्यातिधानजानानिर्दिताश्चित्तुषुस्यसर्वानर्थकलस्यमूलमितिशाभान्यतोइभाषव्याभ्यमभावश्चेतिविशेषतोपिजानामि तत्रस्यभक्तिरसितुमुपायनजानामि ॥ ननुनाह
 नममस्मिन्निरेवतथागोपायप्रसिद्धाशब्दोवधनारिदुर्दारीतसकथयपलप्यनेनप्राह ॥ स्यकम्यकमिति ॥ तथापुनपुनस्यकमपिमूलोच्छेसाभाषात्पुनपुनमाभेतिअनस्यन्
 जानन्नपतिभगवन्नहत्वमलमार्जनम् ॥ अतयज्ञनजानामितेनतप्येचिरमुने ॥ २५ ॥ कुमउवाच ॥ एतावन्मात्रकवृत्तयदिन
 त्वमर्शयते ॥ जहत्वात्तन्महायुद्धेयोसितदृढमेनय ॥ ३६ ॥ ॥ शिविध्वजउवाच ॥ चिन्मात्रमहमन्ड्यात्सवेदनविदुपावर ॥ यन्नभा
 वात्सदंतोनिर्णयितेचयेनवा ॥ ३७ ॥ एवरूपस्यमेलधनूनमलमकारणम् ॥ सकारणंवाहमितिचत्यदधनवदयहम् ॥ ३८ ॥ असदंत
 दनात्मीयप्रभार्द्रमलमात्मन ॥ मुनेयदानशक्तोमितेनतप्यसुदारुणम् ॥ ३९ ॥ कुमउवाच ॥ ब्रूहिद्वितन्महाबाहोहलध्रंतवमलम
 हत् ॥ स्थितोसियनससारीसतावाप्ययवासता ॥ ४० ॥ ॥ शिविध्वजउवाच ॥ चित्तद्रुमस्ययर्हाजमहभावश्चमेमलम् ॥ तच्चत्यकु
 नजानामित्यकत्यकमुपैतिभाम् ॥ ४१ ॥ ॥ कुमउवाच ॥ कारणाज्जायतेकार्यतत्सर्वत्रसभवेत् ॥ अन्यत्वसद्विचद्राभदृष्टमेतन्न
 विद्यते ॥ ४२ ॥ कारणाज्जायतेकथमहभावाद्ब्रह्मकुर ॥ इतिकारणमन्विष्यकथयस्वममाधुना ॥ ४३ ॥ ॥ शिविध्वजउवाच ॥
 मुनेहभित्तदोपस्यवेदनवेधिकारणम् ॥ तद्यथापशमयातितन्मेवदमुनीश्वर ॥ ४४ ॥ चित्तश्चेत्यान्मुखत्वेनदुखायायमहस्थित ॥ चेत्यो
 पशमनब्रूहिमुनेतदुपशातये ॥ ४५ ॥

एतदुच्छेदोपायचर्चवेत्याशय ॥ ४१ ॥ तत्रसस्यस्यकृ
 दस्यत्वाकारणानांशशब्दोअसत्यस्यदकारणतोक्तिरसत्येवकारण्येकार्यमुत्पन्नमित्यर्थेयवसिनासनीकथस्यासत्यात्मेवापादयतीत्यर्थैक्ययववसितेरिहस्यत्रदुःखानुसा
 रणैवरोपपिष्यन्कुतोलाकप्रसिद्धानुदयमहकारणत्वस्त्वद्वैवाश्विष्यकथयेत्याह ॥ कारणादितिशाभ्यम् ॥ अन्यनुकारणादिनैवअज्ञातकार्यद्विचद्राभमसद्वेधयतएतत्सन्ध
 शृष्टयैवविद्यमानस्य ॥ ४२ ॥ यथाअहृत्भावात्कारणान्भनअहिलक्षणोभवकुरकार्येकायनेदतिएषवियमेभाहृत्प्रास्यपिकारणस्त्वुद्गाः ॥ विष्यममकथयत्येत्यर्थ
 ॥ ४३ ॥ एवंप्रदोराजाशिरस्त्रमुद्यान्विष्यत्सतिदेहायाकारवेदेनेनप्राहृताभिमानायोगात्सवेदनमदतत्कारणविनिमित्तित्यस्यप्रसुभाष ॥ मुनेदति ॥ ४४ ॥ चित्तश्चेत्योन्मुखत्वे
 नदृग्नाअयर्हाहिरेश्वरेनस्थितसन्नुद्गायायसंपन्नाऽन्यत्येवहादितेवचित्तमेवेदनाभावेपिहेतुरित्यपिनेत्येवप्रसुभाषानेयोपशमनोपायब्रूहितीत्याह ॥ चेत्येति ॥ ४५ ॥

यद्वेदनस्य वेद्योन्मुखत्वेन येनैव कारणमिति कारणज्ञोसितर्हितस्त्वभिभूतमाशुषद ॥ ततस्त्वदुक्त्यनंतरत्वेदभिभूतं कारणमकारणमेव येन कर्मणेन संपद्यते तं कर्मत्वं बोधयिष्यामीत्यर्थः ॥ ४६ ॥ पृष्ठमेवापर्यस्फुटोक्तुं पुनरनुवदति ॥ वेद्येति ॥ सामान्यत्वे वेद्यवेदनरूपस्य विशेषतश्चेतनस्य मित्यात्वात्कारणकारणत्वात्क्षमभेदे वेद्यकारणतायात्तमित्यत आभिभूततद्देव्यर्थः ॥ ४७ ॥ शिखिष्वज्जापृष्टत्वाभिभूतस्फुटमाह ॥ चेत्येति ॥ देहादिवर्षात्प्राप्तिकप्रदायसत्ता ॥ ४८ ॥ वेदनस्य देहादिसत्ताकथं कारणतामाह ॥ शरीरेति ॥ यतो वेदनशरीरादिवस्तुसत्तयानिमित्तभूतयात्वयमपि मूयानिषिक्तयानुद्भवश्च शरीरात्कारणोदिति ॥ अमूर्त्तवेदेनेमूतिदेहात्कारणतायावास्तवत्वायोगाद्विशिनकुंभउवाच ॥ कारणं कारणज्ञोसि वेदनस्य वदाशुभो ॥ ततस्त्वां बोधयिष्यामि कारणकारणकमम् ॥ ४६ ॥ वेद्यवेदनरूपस्य चेत्यसंचेतनस्यमे ॥ अकारणं कारणतां यथा तंतव तद्दद ॥ ४७ ॥ शिखिष्वजउवाच ॥ चेत्यचेतनरूपस्य वेद्यसंवेदनाकर्तः ॥ इयंपदार्थसत्तदेहादिकारणमुने ॥ ४८ ॥ शरीरादितयोदेति वेदनं वस्तुसत्तया ॥ असत्याभासयास्यदोषयापवनलेखया ॥ ४९ ॥ असत्तां वस्तुसत्तायानावगच्छाम्यहं यथा ॥ अहंत्ववेदं चित्तबीजं समुपशाभ्यति ॥ ५० ॥ कुंभउवाच ॥ विद्यते यदि देहादिवस्तुसत्ता तदस्ति ते ॥ अभावाद्देहसत्तादेः किं निष्ठं तव वेदनम् ॥ ५१ ॥ शिखिष्वजउवाच ॥ यस्योपलभ्यते किंचित्स्वरूपं कलनात्मकम् ॥ असद्रूपं कथं तस्यास्य कशः स्यात्कथं तमः ॥ ५२ ॥ हस्तपादादिसंचुक्तः क्रियाफलविलासवान् ॥ सदानुभूयमानो यो देहो नास्ति कथं मुने ॥ ५३ ॥ कुंभउवाच ॥ कारणं यस्य कार्यस्य भूमिपालनविद्यते ॥ विद्यते नेह तत्कार्यत्संविस्तिस्तु विश्रमः ॥ ५४ ॥ कारणेन विना कार्यशरीरं न कदाचन ॥ विद्यते यस्य नो बीजं तद्द्वयर्थवैजयाचते ॥ ५५ ॥ अकारणं तु यत्कार्यं सदिवाग्नेनुभूयते ॥ तद्दृष्टुं विभ्रमाद्विद्विभ्रगदृष्ट्या जलोपमम् ॥ ५६ ॥ अविद्यमानमेवं विद्विभ्रमिभ्रमाभ्युदितम् ॥ नाति यत्नवतोऽप्येतन्मृगदृष्ट्या बुलभ्यते ॥ ५७ ॥ शिखिष्वजउवाच ॥ अस्तोर्द्विर्विद्यते नैव युक्तं कारणोक्षणम् ॥ वं ध्यात न यस्वर्गिणं मंडनं कस्य राजते ॥ ५८ ॥

टि ॥ असत्याभासयेति ॥ ४९ ॥ यथा चित्तबीजमहंत्ववेदनं समुपशाभ्यति तथा देहादिवस्तुसत्ताया असत्त्वावगच्छामि अतस्तदसत्त्वं यथावगम्यते तथा परिशेति भावः ॥ ५० ॥ एवंपृष्टः कुंभो वेदनस्य विषयाकारणोऽस्ति अभवाराणा यदेहादितदृष्टया सत्वप्रतिजानीते ॥ विद्यते इति ॥ देहादिवस्तुसत्तायादिविद्यते तर्हि नेतवाभिभूतं वेदनस्य नानिमित्तत्वात्कारणत्वं स्यात्तदेव दुर्लभमिति वेदनकानिष्ठा कविषयानि विषयमेवेत्यर्थः ॥ ५१ ॥ मयस्क्षमुपलभ्यमानस्य देहादेः कथमपलपदतिराजापृच्छति ॥ यस्येति ॥ सत्त्वेनोपलभ्यमानस्यासत्प्रतिज्ञाविरुद्धेति दर्शनात्प्याह ॥ प्रकाश इति ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ नोपलक्षणमात्रेण पृष्टस्य तानिर्णयः आतोपलभेपुष्यभिचारात् किंतु सत्सु कारणेषु यस्य कार्यस्योपलभसस्य सत्त्वम् तानि चास्य न सतीत्याह ॥ कारणमिति चतुर्भिः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ नैर्हि किमसौ देहादिव्यापुष्यदेहादिवदत्यां तासन्नेव स्यादिति राजाशकते ॥ असत्तदिति ॥ ५८ ॥

अरारीशतिश्चनरस्येष्ववस्थितमित्यादिभूतेस्तथैव विद्वद्गुणभवात्कारणानि रूपणाद्येष्टपत्तिरेयमिति कुम्भआह ॥ कारणेति ॥ ५१ ॥ ऐतिहास्युमानामोकमुत्पन्नतसस्थानसाम्ब
 शिगादिनापिगतस्यकारणानिर्वाहः सकथमपलप्यत इति राजार्थकते ॥ इति ॥ ६० ॥ तस्याप्यसवेत्तुन्योभ्यापयद्विगुहाभिसिधेसिधेशोत्तरपुनर्वर्णयति ॥ कारणानावतइत्या
 दिता ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ गुहाभिसिधिमजानानाताशाशकते ॥ पितामहो नामिति ॥ आद्यपितामहोद्विरव्यगर्भं ॥ स हि सुदृशः श्रुतिकाशमध्यात्पापुषपिपिता
 महरिसिधम्यटिसमदिस्युलानामुससीकारणानि न स्यादित्यय ॥ पूर्ववर्थाभ्यामनुभरीचिदशाहीनापूर्वस्यस्यकार्येभ्यः पूर्वस्यस्यसाहस्यपाठस्यती ॥ ६५ ॥ तस्यापिकार
 णदुर्बन्धमित्यन्तेन्योभ्यापयद्विगुहाभिसिधेवोत्तरमाह ॥ आद्यहत्यादिता ॥ यथाकारणाभावेकस्यविद्विपिभावेनेति नित्यनियमलक्षणेपितान्त्वत्पर्य ॥ ६६ ॥ ननुपारे
 कुम्भउवाच ॥ ॥ कारणेनविनाकार्यशरीरायस्थिपजरम् ॥ अविद्यमानमेवेदविद्यसम्भवतोनुप ॥ ५१ ॥ ॥ शिखिष्वजउवाच ॥ ॥ इ
 क्षपादादियुकस्यशरीरस्यमुनीश्वर ॥ नित्यमात्तस्थमाणस्यपिताकस्मान्नकारणम् ॥ ६० ॥ ॥ कुम्भउवाच ॥ ॥ कारणभावावतीराज
 मितानामनविद्यते ॥ असतोयनुसजातमसेदेवतदुष्यते ॥ ६१ ॥ पदायनाशककार्याणां कारणवीजमुष्यत ॥ सप्तवर्यगजगतिनयी
 जनविनांकर ॥ ६२ ॥ तस्मान्नकारणं यस्यस्यकायस्यक्षोपपद्यते ॥ वीजाभावोहितबालित्संवित्तित्तुविभ्रम ॥ ६३ ॥ अवश्वरतुयन्ना
 स्तिनिर्गजितन्मतिभ्रम ॥ हीदुल्वमरुभुस्ययुवव्यापुशदशासमम् ॥ ६४ ॥ ॥ शिखिष्वजउवाच ॥ ॥ पितामहानापुत्राणां पित्रुणां च
 जगच्चये ॥ आद्यपितामहकस्मात्पूर्वात्पतानकारणम् ॥ ६५ ॥ ॥ कुम्भउवाच ॥ ॥ आद्यपितामहोयस्यात्सोपिनास्त्येवभूपत ॥ का
 रणाभावतो नित्ययदाभावेनकस्यचित् ॥ ६६ ॥ कारणस्यस्ववीजस्यतिरयाभावाल्लितामह ॥ अन्यसदृशमनोपिभ्रमादन्वोनवि
 द्यते ॥ ६७ ॥ मृगव्याघ्राद्युववृत्तिरूपवावभासते ॥ पितामहोयकारित्वमपितस्यभ्रमात्मकम् ॥ ६८ ॥ पितामहोदरेतस्यमित्याप्रत्य
 यतस्थिति ॥ पनतवनिदत्तैवमाजपिष्याम्येतरत् ॥ ६९ ॥

शानोभभवत्वेदमवस्थिभ्यापिकोत्तरमाह ॥ हिरण्यगर्भेत्तरपदआद्यमानसर्गेदेवः शुभायास्वव्यासपुनर्कीत्यादिमभयवर्षीपुत्रदुस्ताहकोकायमानतकपादहत्यापश्यन्दिश्वरल
 त्कारणमधिद्वरुषसकथमपलप्यतइत्याराकापरिहरशुद्धाभिसिधियुद्धटयति ॥ कारणस्येति ॥ सत्यमस्तीश्वरः परमात्मा ॥ तथापिनेमपापयास्ताजनिभेककल्पनयाच्यमानाय
 यान्यारुष्यमानोपिषपितामहस्तस्मादप्योनविद्यते ॥ तदुक्तलक्षसत्यस्यसिद्धिरास्यापरिणामितपाशकारणत्वस्यवस्याभावात्पतारिषोपाभ्यापयार्पणजलत्कारणभाष्यस्तस्य
 शानिवाद्यस्यवीजस्यकारणस्यमित्येतिनाषिपाशाधितत्वेनेश्वरेमित्यमेवाभावादित्यर्थ ॥ ६७ ॥ एतेनपितामहस्यपुत्रनादिसर्गायाः क्रियाकारितायनिशासोपिष्यास्यातद
 स्याह ॥ मृगवृत्तेति ॥ ६८ ॥ इयमहकमुपुसमातवपितामहोह स्वशरीरात्तस्यैतस्यकार्यपरपराभयस्यमित्येतिदीकिकमत्ययतोपनासत्यत्वेनात्यतदहीकनास्थितिर्निर्दृशीव ॥
 अयदरत्यनिशासमाश्वरिषोरासपिण्त्साम्नात्कारणयनेनोपरेशेनमाजपिष्यामीत्यर्थ ॥ ६९ ॥

अतएवमिन्द्रदृष्टवार्थाकिपयानि स्वहृदयानमेवापयत इत्याह ॥ विध्यादृष्टिः ॥ १० ॥ तद्विद्यमानमहृदस्यनिर्देशोपमर्षिषकुनोनकारणंमन्वापरिणामितेनतस्यानित्यत्वा
 परितः कर्मिकसदपरिणामानुदृष्टिसिद्धादेश्चजातिजनस्यनित्यत्वोपपत्तेरितिआशयकरो ॥ अदृष्टिः ॥ ११ ॥ कुम्भश्रुतिमुच्यनुमन्वाविरोधार्थमितिआह ॥ हेतुत्विति ॥ हेतुत्व
 प्राधुर्भनपरमिन्निमुत्साधुत्बलक्षणहेतुत्वस्यापरत्बलक्षणकार्यत्वस्यश्चनिषेधान्हेतुत्वानास्तिर्कथनेतिश्रुत्याहैतन्मात्रनिषेधादसंगोस्यपुरुषइत्यादिभूतेभ्यामुदृष्ट्यापयदनात्
 कृतस्यस्यपरिणामायाहसदपरपर्यायानिगताआत्माशुद्धमनकाधीनाधिकारणमित्यर्थ ॥ १२ ॥ कारकानतरापसिद्धस्तद्युक्तत्वात्स्यलक्षणकृतत्वस्यदूरनिरस्तमित्याह ॥
 अकार्षिणि ॥ यथाज्यकजुरपसिद्धीपयोअककचुराप्यस्यदुलभेतिद्योतनायाकार्षिणि ॥ अकारणमितिआशयमर्थजाकनुपारानस्यस्यम् ॥ १३ ॥ निर्धमकत्वहेतुत्वद्वयकार
 मित्यादृष्टिप्रसिध्दितुनकदाश्चनविद्यते ॥ शृगाढ्याग्निसोकेनपटकाभ्ररिपूरिता ॥ १० ॥ ॥ शिखिवधजउवाच ॥ स्वपुरापस्यपरमव
 क्षकस्मात्प्रकारणम् ॥ अनतमजमव्यक्तमधरंशांतमस्युतम् ॥ ११ ॥ ॥ कुभउवाच ॥ हेतुत्वाभावतोमक्षकार्यत्वाभावतस्तथा ॥ अ
 हेतुनातिशतात्मानमकार्यनकारणम् ॥ १२ ॥ अकटकमकरणमकारणमधीजकम् ॥ अत्रतत्पर्यमविशेषेयमक्षकटकयमवेत् ॥ १३ ॥ अ
 कारणत्वात्कार्यत्वरहिततज्जागद्वेत् ॥ अद्वैतैक्यमनापतंतदापमुपलभानम् ॥ १४ ॥ अत्रतत्पर्यमविज्ञेययच्छिवंशांतमव्ययम् ॥ तत्क
 यकस्यकनेवकवभाकुकटाभवेत् ॥ १५ ॥ अतोनेदकतकिंचिज्जागदादिनविद्यते ॥ नकतारिंनमोकासिसर्वंशांतमजशिवम् ॥ १६ ॥
 कारणभावात् कार्यनकस्यचिदिदजगत् ॥ अकारणत्वात्कार्यत्वंश्रमादिसिद्धिद्वजगत् ॥ १७ ॥ अकार्यत्वाच्चनास्येतत्सर्गद्वत्यनविद्य
 ते ॥ यदानकस्यचित्कार्यरणस्यजगतटा ॥ १८ ॥ पदार्थाभावससिद्धिस्तिस्र्यैकस्यवेदनम् ॥ एवमुवेदनाभावेनास्यहेत्वस्यकार
 णम् ॥ १९ ॥ अतःशुद्धोविमुक्तोसिकैवोक्तिर्धर्मोक्षयो ॥ ॥ शिखिवधजउवाच ॥ शुद्धोस्मिभगवन्मुक्तिमुक्तत्वयान्तमम् ॥ २० ॥
 कारणभावात् कवदमदमक्षतिवेदयहम् ॥ कर्त्तृभावाज्जागत्यास्तिनेनानास्तिपदार्थदृक् ॥ २१ ॥ नातश्चित्तादितद्वाजनातोहवादिक्किञ्चना ॥
 एवंस्थितेवशुद्धोस्मिविशुद्धोस्मिशिवास्मिवा ॥ २२ ॥

एतत्कार्यत्बलक्षणधर्मान्यामपरिहृत्तभवेदितिहेतोः कार्यकारणत्वकलगतत्वच्यनियदिदंभाषयसितर्हितजगत्तद्वैतैक्यस्यसंशयनरक्षत्कारणपरिच्छेदेनआपतलक्षणेर्होकात्
 कृतपरिच्छेदपरिहरितसरापमुपलभनविदेकरसप्रतीषसपन्मनिस्यसिधभाषय ॥ गहाकजगद्वह कार्यकारणतावेतिभाष ॥ १३ ॥ इत्यभेदतस्यजीवभाषयातिप्रसजितेक
 तुल्यमानकृतेअपिनिरसनीयेदस्याह ॥ अतयक्यमिति ॥ यद्यपि किंहेतुःसकारकमर्कस्याकटाभाममवतिद्धि सस्यते ॥ १५ ॥ फलितभाह ॥ अतइत्यादिना ॥ १६ ॥ १७ ॥
 उपकारप्रसूतापयानिप्यास्मरयति ॥ यदिति ॥ १८ ॥ प्रसूतंनिगमयति ॥ एवञ्चिति ॥ १९ ॥ एवमहेतानितरासोपाययमुपरिदृष्टमात्मनश्चननुभाषयति ॥ अतइति ॥ उ
 परितोर्ध्वोत्साधुभेदेनानुसंदेधानोत्कारणमुक्तमत्वपापदृष्टिनित्यनुभवति ॥ शुद्धोस्तीत्यादिना ॥ २० ॥ यद्यार्थदक्यामलपददृष्टि ॥ २१ ॥ २२ ॥

चित्स्वरूपात्सम्यक्चेत्यनर्कचित्दितित्वयाहोषितः इत्यन्तदुपदिष्टयुक्त्यासर्वप्रदायानां विमर्शने देवतादध्यारोपे अहमादि विवेकेनापवादौ अहमन्तं दर्शय जानमसन्नास्यो वेत्सव
 भासते इति प्रेरणान्वयः ॥ एतेन सर्वदेहेन वा धेनवत्कोशवत्शान्तिनिक्षेपमास ॥ २३ ॥ तामेव स्थितिमग्निपन्नूपसहरति ॥ जगदिन्द्राभ्याम् ॥ देशदिकालकलाक्रियौ धैः सह
 नाजगत्सदार्थमविभागदृष्टिर्मन्त्रचिरेणकालेनशाता ॥ अहो इत्याश्चर्यं ॥ तथा च शांतमव्ययात्मनिर्विकारब्रह्मैव स्थितपरिशिष्टमित्यर्थः ॥ २४ ॥ परितः पूर्णभावने स्थितोस्मि ॥
 अहमेव तिष्ठामित्यमपित्यः मन्थगेकरसोपया स्थितात्मा तिष्ठति अभायत्वागच्छनायाज्ञवत्क्यदानो भागवन्मन्मयदेवसेदिति जनकोक्तिवत्कुम्भप्रतिराजोक्तिः ॥ एव स्थितौ त्वदा
 कैवाहं शुभप्रसपुठपार्थरूपवानं शुद्धमौनं वागम्य शिवनिरतिशयसुखमेव सदास्तीत्यर्थः ॥ २५ ॥ ॥ इति श्रीवागसिद्धमन्तात्पर्यप्रकाशोनि० पू० पचनवतितमः सर्गः ॥ ९५ ॥

नमो मलयं परं चेत्यनर्कचित्दितिवोषितः ॥ पदार्थवेदनादित्यमसदेवावभासते ॥ अहमाद्यन्तमेतेन शांतमासेखकोशवत् ॥ २३ ॥ जगत्प
 दार्थप्रविभागदृष्टिः सदेशदिकालकलाक्रियौ धा ॥ अहो नुकालेन चिरेण शांतवत्सैव शांतं स्थितमव्ययात्म ॥ २४ ॥ शाभ्यामिनिर्वाभिप
 रित्स्थितोस्मि नयाभिनोदेस्मि नचात्मभेभि ॥ तिष्ठामितिष्ठस्व यथा स्थितात्मा शिवं शुभं पावनमौनमस्मि ॥ २५ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे०
 म० नि० पू० चू० शिखिध्वजविश्रातिर्नामपंचनवतितमः सर्गः ॥ ९५ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ इति ब्रह्मणि विश्रांति
 मवाप्यमशिरिखध्वजः ॥ मुहुर्त्तमासीत्संशांतमना निवांतदीपवत् ॥ १ ॥ निर्विकल्पसमाधानपरेण शुभिविद्वितम् ॥ स्वर्लालयेतिकुंभेन
 झटित्येव प्रवोषितः ॥ २ ॥ ॥ कुंभ उवाच ॥ राजन्नज्ञाननिद्रातः प्रबुद्धोऽसि शिवः स्थितः ॥ कार्पण्यनास्तमयेनैव न चानस्तमयेनते ॥ ३ ॥
 सरुदेवविभातात्मानपुनश्चिष्टपदान्तकः ॥ कलाकलननिर्मुक्तो जीवन्मुक्तो गसांप्रतम् ॥ ४ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ कुंभेन वोषित्वे
 वंसवभूवाववोषवान् ॥ विनिर्गतराजा वैर्मर्हा मोहसमुद्रकान् ॥ ५ ॥

प्रतिबुद्धस्य राजो वदश्यसत्तावभाजनम् ॥ यथाभवति निःशेषतथा कुंभेन वषयते ॥ १ ॥ अखड्ब्रह्माकारद्वन्द्वेन सस्य कृशांतवास्य सत्प्रशमनोपलक्षितं मनोपस्थतथाविधः
 सन्निवर्तनीयवन्निश्चल आसीदित्यर्थः ॥ १ ॥ अथ यदातेन राजा अखड्ब्रह्माकारद्वन्द्वेन लक्षणविकल्पमव्यवधूय क्षीराभिपतितो दकारदुवन्मनसो ब्रह्मी भावमेवापाद्य ब्रह्मण्येकरस्ये
 न विविक्षितप्रवेष्टुमभिसुखीभूततदा तस्य दिति एव रूपामवस्था माशु उपलक्ष्य कुंभेन वक्ष्यमाणदरमार्जनोपायादिविवक्षया सद्वाटित्येव प्रवोषित इत्यर्थः ॥ २ ॥ ननु सर्वदृश्यानाम
 खड्वाकारद्वन्द्वसमयेन निरतिशयानदसमुद्रे विविष्टुरहिकिभित्त्वया व्युत्थापनेन विधितः पुनस्तन्मम दुर्लभमिति राज्ञो विवक्षामभिलक्ष्य कुम्भ उवाच ॥ राजान्मिति ॥ सत्यज्ञाने
 नदुर्लभं नदृष्टज्ञाने सर्वदृश्यात्मयोस्तु भावासकद्विभाततत्सद्देवानाह न सुलभमेवेति भावः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

१ मूलेतिष्ठ स्वयथा स्थितान्तेति च्छेदः ॥ स्वत्यादिः कर्मधारयः ॥

पृथुस्थानकाशपितृपस्थासत्तामेवपश्यदुलीलपाश्रिभिनवस्यस्योपस्यधिरपयिषकृत्तुभाषोपधवावपरीक्षालीलया ॥ ६ ॥ ७ ॥ नउस्रिसितलाधन प्रकटीभूतआत्माखरूप
 यस्तनयाधिपेधविपादहर्निपाद्य ॥ मतीपयद्वितप्रत्ययोध-मतीतिन्मत्ययोधोपधयुक्त कस्यान्मिनिताशाल्यनाखेत्यर्थ ॥ किस्तनउतासत ॥ आधेधिकाकारथाधपोरयोग ॥
 द्वितीपयत्नेनप्रतिभासानुपयतिरितिभाष ॥ ८ ॥ एवमपुट कुआलुभुपमभ्यासेनोपयाधिव्यभुपभुमृपुपन्नेनपटाररखइयभाणार्थयुहृणसामर्थ्येनपशसति ॥ साध्विति ॥
 पाणुपटिभास्तन्यप्रवाप्यनिरलाहानाणल्लाह्लास्तरसप्रकाशयोभासे ॥ राजसेषाधभास्करद्विनिपादुर्द्वार्थेनाराध ॥ अथतद्यधोधानतरराहुनिभुक्तभास्करद्वाराजसे
 नस्यर्थ ॥ ९ ॥ तथाभ्याससामर्थ्येदरीयिगुभारोप्यसत्कारसहकृताज्ञानराशालमधिष्ठानदरीयप्यपुषुषसर्गप्रलयदशर्याति ॥ यद्विदमिति ॥ १० ॥ तत्परिहितमधिष्ठानदरीयति ॥
 तदन्वत्यादिना ॥ ११ ॥ यत्परमयास्तन्यसाक्षात्काराधिपायुक्तसहकृतिरितमत्यच्छाभवीतिपरिणाभ्य ॥ १२ ॥ १३ ॥ आसमनात्पूर्णाहितपासंभिसात्वबोधेनआपुण्य
 विश्रान्ती क्षणेनैवपश्यन्दृश्यस्यवस्तुन ॥ असत्तामेवमुक्तात्मातीलयासमुवाचइ ॥ ६ ॥ ॥ शिखिव्यजउवाच ॥ ॥ ज्ञातप्रायमपी
 दंतुपररुच्छामितदुष्यताम् ॥ धूयोनिगुणयोधायमममानदनादद ॥ ७ ॥ शिवेशानिराभासेपदनुस्रसितामनि ॥ द्रष्टदर्शनदृश्यास्यो
 विन्नात्माप्रत्यय कुत ॥ ८ ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ ॥ साधुष्टुमहाराजराजसेवायभास्वर ॥ एतदेवहितेशिष्टज्ञानुयत्तदिदृश्यणु ॥ ९ ॥ य
 दिदृश्यत्किंचिज्जगत्स्यावर्जंगमम् ॥ सर्वस्यप्रकारादृषकत्यातेनहिनस्यति ॥ १० ॥ तत स्तिमितगभीरंनतजोनतमस्ततम् ॥ महा
 कल्याणलासातसत्सारमवशिष्यते ॥ ११ ॥ चिन्मात्रममलशान्तमाभातपरमनम ॥ समस्तकलनोन्मुक्तयुक्तपरमयाधिया ॥ १२ ॥
 यदेकान्तमत्यच्छशांतमाततमुज्ज्वलम् ॥ परमात्मात्मकतेजस्तिमितज्ञासिमात्रकम् ॥ १३ ॥ अप्रतक्ष्यमविज्ञेयसमशिवमर्निदित
 म् ॥ नक्षनिवाणमापूणनापूर्णादितसविदा ॥ १४ ॥ अणीयसामणीयश्चस्यविष्टुषस्यवीयसाम् ॥ गरीयसांगरिष्टुचश्रेष्टुषश्रेयसामपि
 ॥ १५ ॥ इदंशतत्परंस्वस्तस्याप्रेयदिर्दंभ ॥ अणोपार्थमेमहमेकरिवस्यूलात्मलक्ष्यते ॥ १६ ॥ इदंशतत्परस्यूलेयस्याप्रेयदिदजगत् ॥
 परमाणुवदाभातिकिचेद्वनभातिष ॥ १७ ॥ विश्वात्मकचर्चननामपद्वंमभववेधस ॥ तदहंवेदनविद्विराहात्माजगत्स्थितम् ॥ १८ ॥
 वातस्यवातस्यटस्ययाभदानविपत ॥ शून्यत्वत्वत्वोपमयोश्चिन्मात्राहत्वयोक्तया ॥ १९ ॥

॥ १७ ॥ १५ ॥ अणीयसाम

नापरस्यतद्वृत्तिनस्रुटयति ॥ इदंशमिति ॥ धृषियप्यपक्षपाउत्तारोत्तरंयुक्तमत्तत्वेनप्रसिद्धेभ्योविपरमसुक्ष्मत्वेनप्रसिद्धमपीदंनम ॥ १६ ॥ स्थण्डिलचस्यधीयसांमित्येभ्यदपि
 नयास्रुटयति ॥ इदंशमिति ॥ १७ ॥ इदंशोनापाराहलयेदंशधिष्ठानप्राक्तमकमगास्तस्कारोहोधाहुहुनतत्तद्व्याणिकमर्नुसारीयद्व्यासेनविश्वभास्तकचर्चनतेष अ धासुदेवस्त
 स्थास्तभयोपस्थथाधिपस्यवेधसोरिण्यगर्गसंश्रद्धेदेनमहेशासलक्षणसंज्ञानाप्यासविद्वि ॥ तत्रविपयत्ननकागत्स्थितनदंनधिराहात्माधिषयाभ्यासदस्य ॥ १८ ॥ अथ्या
 सपक्षेधाधिष्ठानसत्तपैककार्यकारणोभयोपलब्धनिर्वाहात्तयोःसत्त्वेनप्रतीक्षानिनापयस्ससंकीटस्यस्यचानुपयन्तिरस्यभिप्रास्याप्यस्तस्याधिष्ठानादप्युक्तसदृशंनभाह ॥ १९ ॥ अथ्या
 रस्येति ॥ आद्य-सवर्गप्यासद्वितीयलाभारम्भाप्यासेदयति ॥ धात-सत्त्वधरिरेषुहृत्पारधिष्ठानददृशी ॥ सत्य-शून्यत्व-चरुदराप्रतियोगिसाधेभ्रतत्त्वादप्युक्तददृशी ॥ १९ ॥

असत्कार्यादिभानुप्रवेशोमात्रवित्पिठानसत्त्ववैधकार्यस्यद्राहाणिकालिकसत्त्वमपिदृष्टितनदशांयन्विशेषमाह ॥ जलेदिति ॥ देशकालाभ्यामनौपरिच्छेदोपस्तिर ॥ ज
 लस्थानरालिककारणत्वाजलकारणोर्नैसकारणम् ॥ ब्रह्मणोमूलकारणत्वादकारणम् ॥२०॥२१॥ श्रेष्ठश्चश्रेयसाभपीत्येतद्व्यभ्यासैर्नैवस्कृद्यति ॥ ईदृशामिति ॥ जगदेवरा
 ज्ययस्तज्जगद्राज्यमहाराजभूतद्रष्टेतिचरिष्ठश्रेष्ठमित्यर्थः ॥ यतो जगदव्यस्तत्वा नृणालवत्तुच्छमतीन्द्रैतमद्वैतमित्यर्थः ॥ २१ ॥ तस्यैवसर्वाधिष्ठानत्वात्तत्त्वयैवजगतःसत्ता
 लाभद्रव्याहाईदृशामिति ॥२३॥ एकातत्रिचिन्मात्ररूपम् ॥ कातनिरुपाधिकप्रमपदम् ॥ अद्विताद्वितीयासहिष्णुतातदशाब्दावपर्याभावादेकत्वसख्यायाएवद्वितीयत्वापत्ते
 श्यएकत्वसख्यावदधिन ॥२४॥ आसमनासूर्णम् ॥२५॥ चक्षुरादिभिरदृश्यत्वात्कारादिभिरदृश्यत्वाच्चनकार्यज्ञानकर्म्मयुक्ताशिरायानास्यदंनपिकारणज्ञानकर्म्मनिर्वर्तिक
 जलेस्तिदेशकालान्तेयथोभ्यादिसकारणम् ॥ परेऽस्तदेशकालान्तेयथाजगदकारणम् ॥ २० ॥ हेरयस्तिदेशकालान्तिकदकादिसकारण
 म् ॥ ब्रह्मण्यदेशकालान्तेयथाजगदकारणम् ॥ २१ ॥ ईदृशंतद्विरष्टुं चजगद्राज्यंतदक्षतम् ॥ नद्वैतममलंशान्तंजगत्सृणालवाचत ॥ २२ ॥
 ईदृशंतस्यश्रेयस्तस्मिन्वतिथीश्वरे ॥ जगत्पदार्थसाश्रयःसासत्तामेतिवेदनात् ॥ २३ ॥ तत्सारभेकमेवेहविद्यतेभूपततम् ॥ एकमे
 कान्तचित्कान्तैकमप्यद्वितावशात् ॥ २४ ॥ तस्माद्वितीयाकलनाकाचिन्माप्नविद्यते ॥ आत्मतत्त्वमलंभातंतद्वापूर्णमक्षयम् ॥ २५ ॥
 संस्थितंसर्वदासर्वसर्वाकारमिबोदितम् ॥ अदृशत्वादलभ्यत्वात्तत्कार्यनकारणम् ॥ २६ ॥ प्रत्यक्षाद्वैरगन्धवात्किमप्यवतदुत्तम
 म् ॥ सर्वसर्वात्मकं सूक्ष्ममच्छानुभवमानकम् ॥ २७ ॥ आख्यानाख्यास्वरूपस्यनिराभासप्रभादृशः ॥ सतोवाप्यसतोवाथकथंकार
 णताभवेत् ॥ २८ ॥ यदैनकस्यचिद्वोजमनाख्यात्वात्नकारणम् ॥ तर्केचिज्जायतेतस्मात्समाणादित्वात्मनः ॥ २९ ॥ अकलं कर्मकरणं
 सत्यंचिद्वनमक्षतम् ॥ आत्मरूपमनाभासंस्ययंवदनमक्षतम् ॥ ३० ॥ तस्मान्नजायतेर्केचित्परस्माद्ब्रह्मणाभूने ॥ कथं किंलभ्यतेकेनय
 थान्यादिसकारणम् ॥ ३१ ॥

भित्तय ॥२६॥ किमपिप्रत्यक्षादिलौकिकमनसिद्विधाधैविलक्षणमेवस्तानुत्तैकगम्यंतदुत्तमंनिरतिशयानंदस्यरूपंत्वयमेवसर्वंस्यात्सासर्वेषास्यात्मानइतिसर्वात्मकमा ॥ २७ ॥
 व्यवहारदृष्टौ आख्यातव्याख्यरूपस्यशब्दतदर्थसर्ववस्तुख्यरूपस्यव्यक्ताव्यक्तख्यरूपस्यवाच्यस्यत्वप्रत्येककथकारणताभवेत् ॥ परमार्थद्वैतदृष्टौनिराभासप्रभादृशानिराभासप्र
 भासिन्नुद्विधाप्रत्यक्षभावस्याख्यरूपस्यशब्दतदर्थसर्ववस्तुख्यरूपस्यव्यक्ताव्यक्तख्यरूपस्यवाच्यस्यत्वप्रत्येककथकारणताभवेत् ॥ परमार्थद्वैतदृष्टौनिराभासप्रभादृशानिराभासप्र
 म्येत्यर्थः ॥ २८ ॥ प्रमाणादिमानमेयमित्यात्मकजन्यजायतेव्यवहारेआत्मनएवतदात्मत्वात् ॥ नस्यात्माआत्मनो जायतदत्यर्थः ॥ २९ ॥ ३० ॥ तथाचाख्यासपक्षेनकस्यचिज्जान्या
 दिविकियतिकौटस्थमेवसिद्धमित्युपसहरति ॥ तस्मादिति ॥ यत्सकारणमभ्यादिभयोक्ततदपिबिभर्षीजलातिरिक्तकथलभ्यतेकिवालभ्यनेर्केचिन्मकथचिदित्यर्थः ॥ ३१ ॥

प्युधानवालिपिरयस्वासाभयपथमठीलया अभिनवस्यसोपस्थिषा विष्ककुभशोपसवावरीशाळीलया ॥ ६ ॥ ७ ॥ नउसिहितलाएन प्रकटीभूतआमात्वरूप
 यस्वराधिपभिरावाहनद्विपावर् ॥ पर्यापरद्विपययोयन्तीनिभ्यत्ययोशोपथ्यकुन कस्मान्निमित्तावाहनान्चेत्यर्थ ॥ किंतवउतासत ॥ आषाषिकावापयोरेयोग ॥
 दिर्गपसवन्यमिभासानुपयतिरितिजाव ॥ ८ ॥ एषष्ट कुमालदुभयमप्यासेनोपयार्थिप्यभूप्रभूप्रप्यत्ननपटारखड्यभाणार्थ्यर्षणसामर्थ्यनपरासति ॥ साञ्चिति ॥
 याणुवदितमालसद्वशप्यतिरलासानावरणलादालरसराजशेरोभसे ॥ राजसेषापभात्करद्विपाठदुन्दुर्वायंवासाव् ॥ अथनप्यशोधानतराङ्गुनिमुक्तभास्करद्वाराजस
 दस्यर्थ ॥ ९ ॥ तथाप्याससामर्थ्यरशयिदुपाराप्यसस्कारसहकृताधानारबलमपिधानवर्धयिष्यन्नुषसंगमलयवर्धयति ॥ यद्विदमिति ॥ १० ॥ तत्परिशिष्टमपिधानवर्धयति ॥
 तद्विदमिति ॥ ११ ॥ यत्परमयास्तत्रवसिष्ठाकारधिपायुक्तसकरोरितमत्पञ्चमयीतिपरणाष्य ॥ १२ ॥ १३ ॥ आसवमात्पूर्णादितयासविदासवोधेनआपुणम्
 विश्रान्तरा लणनेवपुष्यन्दस्यस्वस्तुन ॥ असत्तामेवमुक्तालालयासमुवाचव ॥ ६ ॥ ॥ शिखिष्वज्जवाच ॥ ॥ ज्ञानप्रायमपी
 दतुपरुन्द्याभितदुष्यताम् ॥ भूयोनिपुणघोधायमममानदभाद ॥ ७ ॥ शिवेशानिराभासेपदेनुद्यसितामनि ॥ इददर्शनदृश्यास्वो
 चिन्त्यामाप्रत्यय भुत ॥ ८ ॥ ॥ कुभउवाच ॥ ॥ साधुष्टमहाराजराजसेवायमास्वर ॥ एतदेवहितशिष्टज्ञातुंयत्तद्विद्वष्टु ॥ ९ ॥ य
 दिदृश्यतेकिञ्चिज्जागत्यावरजगमम् ॥ सर्वसवप्रकारावृणकल्पान्तदिनस्यति ॥ १० ॥ ततस्तिमितगभीरंनतजोन्नतमस्ततम् ॥ महा
 पत्यविलामान्तसत्सामभवशिष्यते ॥ ११ ॥ चिन्त्यात्रममलंशानभासातपरमनस ॥ समस्तकलनेन्मुक्तयुक्तपरमयाधिया ॥ १२ ॥
 यदकोदितमरुन्द्याशांतमाततमुज्ज्वलम् ॥ परमात्मामकतेजसिभितंज्ञमिमात्रकम् ॥ १३ ॥ अप्रतक्यमविज्ञेयसमंशिवमनिंदित
 म् ॥ नक्षत्रिवाणमापुणभापूर्णादितसविदा ॥ १४ ॥ अणीयसामर्णायश्चस्थविठुचस्यवीयसाम् ॥ गरीयसांगरिष्टुचश्रेष्ठुचश्रेयसामपि
 ॥ १५ ॥ इदंशानपरसूस्मत्तस्यामेयदिंदनम ॥ अणो पाश्र्वमहामेकरिवस्यूलामलक्ष्यते ॥ १६ ॥ इदंशानपरस्यूलंयस्यामेयदिदजगत् ॥
 परमाणुवदामातिकचितेवनमातिच ॥ १७ ॥ विभ्रालमकचननामपदेमभववेधस ॥ तदहवेदनविद्विविराहात्मजगत्स्थितम् ॥ १८ ॥
 वातस्यवातस्यदस्ययथाभेदानविपतं ॥ शुन्यत्ववत्त्वोपमयोश्चिन्त्यानाहत्वयोक्तया ॥ १९ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ अणीयसाम

वीपरस्यनृदनेनकुटयति ॥ इदंशामिति ॥ धियव्यपसयाउत्तरालरसकृमत्तत्वेनमासेद्वेष्योपिपरमसुदमत्वेनमविद्वमयीधनभाः ॥ १६ ॥ स्यविठवस्यवीयसामित्येनद्वि
 तयासकुटयति ॥ इदंशामिति ॥ १७ ॥ इदंशामप्याराधलपदेअपिघातपानकनकागस्तस्कारोद्वेषाद्दुदमत्तप्राणिकर्मनंसारियदप्यासेनविभ्रालमकचननेव अथासुद्वल
 स्यात्समर्थोपस्यतयाधिपस्यधसोद्विरपणमस्यअद्वैतमहृभावलक्षणसामानाप्यासाविद्वि ॥ तथाविपयत्वमजगत्स्थितनेवविराहात्म्याविपयाप्यासदस्यध ॥ १८ ॥ अथ्या
 सपसथापिधानसतर्षकापकारणोभयसत्त्वनिवाहासायोःसद्वेनपतीतेतानिनाधस्यसत्कीटस्यस्यनानुपयन्तिरस्यभिप्रसत्याप्यस्तस्यापिधानदपुष्यकसरटाभमाव् ॥ वा
 धस्यति ॥ आषाषिकावाप्यासद्विर्गपसारासत्याप्यासेदटार ॥ वातस्यत्ववतिरप्येष्टुत्वापिघातदटादी ॥ स्यःशुपयत्ववरेपानिपोनिशापेसात्कारप्यत्सद्वटादी ॥ १९ ॥

असत्कार्यादिमतानुपवेशोभाभूदित्यधिधानसत्तयैवकार्यस्यब्रह्मणित्रैकालिकसत्त्वगणपिट्टातेनदर्शयन्विशेषमाह ॥ जलेइति ॥ देशकालाभ्यामतीपरिच्छेदोयस्मिन् ॥ ज
 लस्फातरालिककारणत्वाज्जलकारणेनैवसकारणम् ॥ ब्रह्मणोमूलकारणत्वादकारणम् ॥२०॥२१॥ श्रेष्ठवश्रेयसामपीत्येतद्व्यभ्यासेनैवस्कृत्यति ॥ ईदृशमिति ॥ जगदेवरा
 ज्ययस्यतज्जादज्यमहाराजगूतद्वल्लेतिवरिष्ठश्रेष्ठमित्यर्थ ॥ यतोजगद्व्यस्तत्वात्तुणल्लवन्तुच्छमतेनद्वैतमद्वैततदित्यर्थ ॥२१॥ तस्यैवसर्वाधिधानत्वात्तत्सत्तयैवजगतःसत्ता
 लाभादत्याह ॥ ईदृशमिति ॥२३॥ एकातच्चिच्चिन्मात्ररूपम् ॥ काननितयाधिकप्रेमपदम् ॥ अद्विताद्वितीयासहिष्णुततद्वशाद्भावस्यार्थाभावादेकत्वस्यथायापवद्वितीयत्वापत्ते
 श्यएकमेकत्वख्यावदपिन ॥२४॥ आसमतत्सूत्रम् ॥२५॥ चक्षुरादिभिरदृश्यत्वात्करादिभिरलभ्यत्वाच्चनकार्यज्ञानकर्मानुत्पातिशयानास्यदनाधिकारणज्ञानकर्मानिर्वर्तिक
 जलेस्तिदेशकालान्तयेथोभ्यादिसकारणम् ॥ परेऽन्तदेशकालान्तयेतथाजगदकारणम् ॥ २० ॥ हेरुयस्तिदेशकालान्तिकटकादिसकारण
 म् ॥ ब्रह्मण्यदेशकालान्तयेतथाजगदकारणम् ॥ २१ ॥ ईदृशं तद्वरिष्ठं च जगद्ब्राह्मणं तदक्षतम् ॥ नद्वैतममलं शांतं जगत्सृणुलवायते ॥ २२ ॥
 ईदृशं तत्परं श्रेयसास्मिन्सति यदीश्वरे ॥ जगत्सदार्थसार्थश्रीः सासत्तामेति वेदनात् ॥ २३ ॥ तस्मात्समेकमेव हविष्यते भूपतंततम् ॥ एकमे
 कं तच्चिक्तानैकमप्यद्वितावशात् ॥ २४ ॥ तस्माद्वितीयाकलनाकाचिन्नामनविद्यते ॥ आत्मतत्त्वमलं भातं तद्वापूष्णमक्षयम् ॥ २५ ॥
 संस्थितं सर्वदा सर्वसर्वाकारमिवोदितम् ॥ अदृश्यत्वादल्लभ्यत्वान्नतत्कार्यनकारणम् ॥ २६ ॥ प्रत्यक्षद्विर्गम्यत्वात्किमप्यवतदुत्तम
 म् ॥ सर्वसर्वात्मकं सूक्ष्ममच्छानुभवमात्रकम् ॥ २७ ॥ आख्यानाख्यास्वरूपस्यनिरभासप्रभादृशः ॥ सतोवाप्यसतोवाथकथं कार
 णतामेवेत् ॥ २८ ॥ यद्वैनकस्यचिद्विजमनाख्यत्वान्नकारणम् ॥ नकिंचिज्जायते तस्मात्प्रमाणादितत्त्वमनः ॥ २९ ॥ अकलं कर्मकरणं
 सत्यंचिद्वनमक्षतम् ॥ आत्तरूपमनाभासं स्वयं वेद नमक्षतम् ॥ ३० ॥ तस्मान्नज्जायने किंचित्परस्माद्ब्रह्मणामुन ॥ कथं किंलभ्यते केनय
 थोभ्यादिसकारणम् ॥ ३१ ॥

नित्यर्थः ॥ २१ ॥ किमपि प्रत्यक्षादिलौकिकमानसिद्धार्थविलक्षणमेवस्तानुभवेकगम्यतदुत्तमनिरतिशयात्तद्वत्त्वं प्रत्ययमेव सर्वं सर्वं स्यात्सा सर्वं वास्यात्मानइति सर्वोत्तमकम् ॥ २७ ॥
 व्यवहारदृष्टौ आख्यानाख्यास्वरूपस्य शब्दव्यनतदर्थसर्ववस्तुत्वरूपस्य व्यक्त्या व्यक्तत्वरूपस्य वा स्वस्य स्वप्रत्येवकथकारणतामेवेत् ॥ परमार्थदृष्टौ निराजासय निराजासय
 भागिनन्द्यभावत्वभावस्याद्वयस्य कथकारणतामेवेत् ॥ किंच व्यवहारे अद्वयमसत्तद्वैतसत् ॥ परमार्थत्वद्वयसत्तद्वैतमसत् ॥ नद्वैतसत्ततोरेपिकेनचित्परस्परकार्यकारणतावन्तुश
 क्येत्यर्थः ॥ २८ ॥ प्रमाणादिमानमेयमित्यासकजगन्जायतेत्यवहारे आत्मनएवतदात्मत्वात् ॥ नत्वात्माशात्मनो जायतेइत्यर्थः ॥ २९ ॥ ३० ॥ न तथा व्यासपक्षेन कस्यचिज्जन्मा
 दिविक्रियेतिकौटस्थमेवसिद्धमित्युपसहरति ॥ तस्मादिति ॥ यत्सकारणमुभ्यादिसयोक्ततदपिविमर्शजलानिरिक्तकथस्यत्येकिवालभ्यतेनकिंचिन्वकथंचिदित्यर्थः ॥ ३१ ॥

ननु अस्य च्छभावस्यात्यतापलाप किमर्थं किमर्थं स्वच्छिद्रुपमेवास्य च्छजगद्भावकारणतापत्तियोग्यमिति कुनो न कल्प्यते तत्राह ॥ अर्थात् ॥ चित्तकौटस्थ्याद्वयत्वादिपरश्रुतिं व
 ननु अस्मिन् च्छभावात्तथापलाप किमर्थं किमर्थं स्वच्छिद्रुपमेवास्य च्छजगद्भावकारणतापत्तियोग्यमिति कुनो न कल्प्यते तत्राह ॥ अर्थात् ॥ चित्तकौटस्थ्याद्वयत्वादिपरश्रुतिं व
 द्वयमभयविराधात्तथापलाप किमर्थं किमर्थं स्वच्छिद्रुपमेवास्य च्छजगद्भावकारणतापत्तियोग्यमिति कुनो न कल्प्यते तत्राह ॥ अर्थात् ॥ चित्तकौटस्थ्याद्वयत्वादिपरश्रुतिं व
 कर्मोदजगदिति यदच्छावादिपक्षिरस्यति ॥ कार्यमिति ॥ १२ ॥ यदिसन्मात्रैकरसताहैक्यजगच्चिद्दहृषणसद्रूपेण चित्तैक्यायात्मकप्रतीयते तत्राह ॥ व्योमपुष्पवदिति ॥
 स्वपुष्पज्जटाशो विकल्पमात्रमित्यर्थः ॥ अस्तु नहि चिद्रुपमेव जगत ॥ तस्य चिद्रुपमेव ब्रह्मकारणम् ॥ न च चिद्रुपैक्येदकार्यामिदकारणमिति विभाजकाभावः जन्मनाशायरेव
 विभाजकत्वेपपत्तेस्तत्राह ॥ वस्त्विति ॥ न बाधपट्टादिजगतवस्तुज्ञां चिद्रुपमुपपद्यते ॥ कुतः नारीकनिष्ठत्वान्नाशानियतत्वान्नाशानि चित्तोद्दिनाशो नोचितासिध्यति ॥ नाशकाले चि

असत्वात्तेन परमेस्वच्छभावव्यवस्थता ॥ यदिकारणतापत्तियोग्यं शान्तं पदं भवेत् ॥ ८ ॥ अर्निगितमनाभासमप्रतर्क्यं कथं भवेत् ॥ अतो
 नकारणतैव बीजं ब्रह्मकदाचन ॥ ९ ॥ कार्यस्य कस्य चिन्नामतेन सर्गो न विद्यते ॥ न चान्यथोपपत्तिर्हि सर्गस्यास्योपपद्यते ॥ १० ॥ चिन्मा
 त्रकदाहते तस्माज्जडसर्गो न विद्यते ॥ यदिदं दृश्यते किंचित्त्रिह्वनमिबोरिथतम् ॥ ११ ॥ अहंभावजगच्छब्दशब्दार्थरसरंजनम् ॥ कार्यं
 नकारणाभावत्पदायैतुपपद्यते ॥ १२ ॥ द्विवैक्यायात्मकव्योमपुष्पवत्त्वानुभूतितः ॥ वस्तुनाशौकनिष्ठत्वान्न बाह्यमुपपद्यते ॥ १३ ॥
 उपलंभकरो नाशो जन्मनस्तस्य वाकृतः ॥ अथ चैनं सदासंतं नित्यं नष्टं च वेत्सिवा ॥ १४ ॥ पदार्थाद्यंतदेवैरथमेकरूपेण किं व्यवथा ॥ उपलं
 भस्तु यथा यमेवाचित्तं च मत्कृतिः ॥ १५ ॥ चित्तत्वमात्रसत्तासिद्धिर्नैक्यं च नास्त्यलम् ॥ अतः पदार्थसत्ताया अभावे सति भूपते ॥ १६ ॥
 असंभवाद्भाव नस्य नाहंताभावनासिते ॥ अहंभावात्संभवताश्चित्तमन्यत्किमुच्यते ॥ १७ ॥

तः सत्त्वेनाशोक्तैर्निर्दिष्टमत्वात् ॥ नापि जडेन तस्य सिद्धावप्यसमर्थत्वादित्यर्थः ॥ १३ ॥ यदि तु चित्तो नाशो चिद्रुपवत्स्वपरप्रथायामन्य निरपेक्षदतिकश्चिद्रूपान्नाप्याह ॥
 उपलभकरदिति ॥ चिद्रुपः सत्त्विन्नाशः स्वजन्मनस्तस्य स्वप्रतियोगिनो वा उपलंभकरः प्रकाशकः कृतः न हि स्योत्पत्तिस्तत्पूर्वकालिकप्रतियोगिचिद्दानाशो नोपलंभशक्यते ॥
 न च तदुभयानुपलभो तस्यानाशः स्वयमुत्पन्नदत्तनुभाविनुशक्यम् ॥ न च साक्षिणा तदुभयानुभवश्चित्तश्चिद्रुपयत्वाद्योगादतस्तद्वेद्योत्पत्तिनाशो जगतश्च जाड्यमेवेति भावः ॥
 वजगतो जाड्ये सिद्धे कारणानिरूपणादकारोक्त्यसौ सैव जन्मस्य नित्यचनशाः स्यादुभयोरपि निवारकाभावात् ॥ हेत्यभाववादिन्यदिनिष्प्रमाणकमनुभावविरुद्धमपीत्यमे
 व नित्योत्पत्तिनारास्य भावमिदजगदिति वेत्सि अन्धुपगच्छसि ॥ १४ ॥ तर्हि श्रुतिविद्वदनुभवसिद्धे अखण्डचिदेकहृते स्मिन् अन्धुपगम्यमानेन त्वकिं व्यवथा किमर्थं पीडित्यर्थः ॥ न
 नुपस्विसर्वाचदेकरसताहैक्यचिदचिद्विधोपलभस्तत्राह ॥ उपलंभस्तिति ॥ १५ ॥ तर्हि चिदन्धुपचित्तमेव द्वितीयस्यात्तत्राह ॥ अत इत्यादिना ॥ १६ ॥ १७ ॥

निम्नतनीधरत्नभरिन्विद्विद्वितद्विपरवेरतारुपभेरथनासि ॥ १८ ॥ शुद्धचिदुत्ते सद्यथासुभागतकारापि अष्टपदापानमसिद्धेत्तन्नाद्यनापयुक्तमद्विमिति श्रीधरूपमपिना
 स्योनिन्ययमार्त्तवधरिशिष्यतद्वत् ॥ १९ ॥ गाराशालैषसधस्थानमगतमस्र नित्यविज्ञानमानदमस्र मदीरेवविभ्रमिद्वरिष्टमिन्यादिसर्वेषुदायस्तद्वाषनदेवतवनुभववि
 स्य ॥ गार्दनेद्विरतररनुभवान्निष्कारुकारुत्सि सर्वेषांविन्नास्वयपरिशिष्योत्ताराशक्याह ॥ येनितेति ॥ प्रलक्षितनयाथेतिरन्नाभ्यार्थकसत्यत्वाश्चिन्ताद्विरिपरिस्तेद्व
 थापनवाभ्यर्दननम्रत्यातिरिक्तपराशयपसक्तिरत्यर्थं ॥२०॥उक्तमर्थकलेनोपसहुरिति ॥ तेनानिनिगतवद्वैतथापनत्प्रद्वैतवाचि नद्वैतधरोपमनेकमकनेषसपन्नसर्वजावांसच्यु
 प्यमव नयनि मासकथाचिदपिपयास्थितमन्विकृतमन्त्रवतिनिरामयतरवाधशिष्टमित्यर्थ ॥२१॥ ॥ इमिमीयासिष्टमंतास्ययमकारोति ॥ १० ॥
 चिधनार्त्तानिरोपस्पदरुंकारापयित्तरात् ॥ वेत्यासन्नार्त्तचिधनमस्रवैतिसवधये ॥ १ ॥ ननुआलोकेषवनिद्वेषादेषवतेषचिनोचिततरप्यस्यथापयार्थयेनासति ॥ तद्य

इतिचित्तमद्वरुपनास्त्यतोचचिन्तता ॥ निर्वासनश्रीतमनामीनीपरनमांभय ॥ १८ ॥ सदेहोवाविदेहोवाभावस्याप्यवलोपम ॥
 सयथादुद्भविविदुष्टपट्टायाभावसिद्धित ॥ १९ ॥ भावनाभावतश्चित्तनास्त्यवाहमितिस्वयम् ॥ एवमस्तेतिवेदायंभावनादनुभूतित ॥
 चंतितायैकसत्यत्वाच्चिंतानामफविद्यते ॥ २० ॥ तेनासिनिर्मलमकारणमादिमुक्तवद्वैतशाश्वतमशेषमनेकमकम् ॥ शुन्यनिरामय
 मसस्तटनादिभयसर्वजगच्चिदपिदक्षयथास्थितत् ॥ २१ ॥ ॥ इ०वा०वा०दे०मां०नि०पू०चू०शिखिव्यजप्रवाधननामसभनव
 तितम संग ॥ १७ ॥ ॥ १७ ॥ ॥ शिखिव्यजउवाच ॥ ॥ चित्तनास्त्वैवहेराजन्कदाचित्केचनकचित् ॥ यच्चचित्तवद्रातितद्वक्षाभिधमव्ययम् ॥ २ ॥
 निगुणमया ॥ १ ॥ ॥ तुजउवाच ॥ ॥ चित्तनास्त्यैवहेराजन्कदाचित्केचनकचित् ॥ यच्चचित्तवद्रातितद्वक्षाभिधमव्ययम् ॥ २ ॥

चित्तनश्रालानावृत्तिकथाप्यतार्त्तार्त्तनाशदधगुनार्त्तप्रामम ॥ किंचसचित्ताएवसचेतनाश्चिन्तास्तचेतनालोकमसिद्धास्तद्यद्विजीवभुक्तानदचित्तास्तार्त्तुदशादिदेषेत
 नास्यपर ॥ नचरथादृश्यत् ॥ किंचसचित्तनितिशिष्यानरुक्षणात्परमगुदयार्थं शास्त्रकलमनुगमिदुशकम्यनासति ॥ नचाननुभूयमान कश्चिदप्युक्तयार्थोनामभवति ॥ कि
 चप्रत्यकार्षितममर्षित्तनवापयतश्चम्यद्वा ॥ नाप ॥ सास्त्रनिक्रियाविरोधात् ॥ महिशासुरद्वन्द्विपि सात्त्विकमद्युशशक्नोति ॥ नद्वितीय ॥ तद्व्याप्यस्यजगतस्तद्वाधकत्वार्थयोगा
 र्त्त ॥ चित्तस्यार्थं रक्तस्यरक्तैनाधकत्वामसिद्धसुरोपसुदन्त्यायानवतारत् ॥ अक्षयस्तनारुं सवसाधकत्वमेवनायाधकत्वमितिचिन्तयापोनिर्यकोरुष्कर.सवानुभाषयराहृतये
 स्तार्याकारनिरासनरोपारुद्वयकारोराआपुच्छति ॥ चित्तमिति ॥ गवागुक्तमेवयुक्तविमारीकृत्याभूह ॥ अथवातद्व्ययानुपयुक्तमनीयसवर्षारकानिबाराणसमर्षाद्युक्त
 मदीन्यप ॥ निरुपदटम १ ॥ तत्रसवर्षमपरिश्रानचिन्तयापोपयार्त्तकोपुक्तिरुक्तुमश्चित्तासस्तवधिज्ञानमप्रमाजसत्यव्यपतिजानीति ॥ चिन्तमिति ॥ कर्वाचिक्काटेक
 धिरुपाकर्षिद्वन्नात्मनाधचित्तमोसि ॥ २ ॥

नायुक्तिमाह ॥ अतदिति ॥ यत् सर्वं चित्तादिजगदज्ञानात्मकज्ञानेनाज्ञानवाधेन हेतुना न विद्यते अतो हेतोरित्यर्थः ॥ अयं भावः ॥ भवेद्यं स्वत्पत्निक्रिया विरोधो यज्ञज्ञानवाधा
 चित्तादिवाधो न्यस्यात् ॥ अज्ञानवाधपरुषसुसर्वतकार्यतत्त्ववधावरणविशेषादिसर्वनिवृत्तित्वपरत्पत्निसिन्धुचित्तनास्त्ववेतिप्रतिज्ञातार्थाऽर्थसिद्धिरुच्यते ॥ अतएव न पुनरुपधादि
 दोषप्रसक्तिरज्ञानस्त्वैवसर्वाध्यप्रयोजकस्याप्यभावात् ॥ स्वप्रकाशपूर्णानन्दपरिशेषेण निरशययुक्तार्थासिद्धेश्च ॥ न च चित्ताधीनाचेतनतां किञ्चिदप्यकाचिदधीनासाचर्जाव
 न्युक्तेषु चेतनारोप्यस्त्ववेतिनाचेतनत्वप्रसंगाः ॥ न च चित्तनाशेन क्लृप्ताच्चिदभिष्यक्तिरप्येति ॥ अनभिष्यक्तरज्ञानावरणकतत्वेन तदप्रमेचितोभिष्यक्तेऽस्याभावात्किञ्चानप्यथा
 त ॥ नहिवायुनायनापसारणेन कलासुखाभिष्यक्तिशरदिवायुप्रमेअपैतीसिर्वादेशपरिहारदिति ॥ ३ ॥ प्रथमप्रतिज्ञासमर्थितानिगमय्यद्वितीयामुपादत्ते ॥ नास्त्ववेति ॥ त
 त्प्रमथर्नाय यत्रत्वस्यसर्वभासैवाप्तत्केनकपरयेदिति श्रुतिप्रमाणायति ॥ केनेति ॥ ४ ॥ नानिरोधो न चोत्पत्तिर्न च्छेदनचसाधकद्विष्टुतिरिति प्रमानमित्याशयेनाह ॥ महाप्र
 लयेति ॥ महाप्रलय प्राकृतस्तदुत्तरपुराणादिनसिद्धेसर्गादीयदिनोदितमेव तर्हि चित्तनास्त्ववेतिप्रतिज्ञावाक्येत्वयाकथयच्छेदचित्तवद्वर्जतातिनिर्देशः क्तस्तथाह ॥ निर्देशस्त्विति

अतो ज्ञानात्मकं यत्तज्जगदेव न विद्यते ॥ तत्राहं वं तदित्यादिकल्पिताः कलनाः कुतः ॥ ३ ॥ नास्त्वैव जगदेव देवदं यच्छेदं किञ्च नोदितम् ॥ ब्रह्मै
 वास्तीह सकलं केन तद्बुध्यते कथम् ॥ ४ ॥ महाप्रलयसर्गादावेवेदोदितं जगत् ॥ निर्देशस्त्वित्यमित्यत्र त्वद्वाधा यमयाकतः ॥ ५ ॥ उपादा
 नात्मकादीनां कारणानामभावतः ॥ अकारणं च भावानामशेषाणां त्वसंभवात् ॥ ६ ॥ एवमज्ञानबुद्ध्यात्मजगत्तस्मान्नाविद्यते ॥ तस्मा
 द्यदिदमाभातिभासनं ब्रह्मनेतरत् ॥ ७ ॥ अनाख्येनाकतौ देवे करोतीदमित्यसत् ॥ भाषितं नोपपत्त्यात्मनसत्वं नानुभूयते ॥ ८ ॥ अना
 ख्योऽप्रतिषेधः स्वात्मनिराकारोऽयद्भ्रमः ॥ सकरोति जगदितिहासायैववचोऽधियाम् ॥ ९ ॥ अनेनैव प्रयोगेण राजंश्चित्तं न विद्यते ॥ जग
 देवनसत्याधो कुतश्चित्तादितद्गतम् ॥ १० ॥ चेतोहि वासनामानं वास्ये नुसति वासना ॥ वास्यं जगत्तदेवासादत्तश्चित्तास्तिताकुतः ॥ ११ ॥
 यद्विदं च तिव्रह्मस्वयमात्मानामनि ॥ कृतं तस्यैव तेनैवाचित्तमित्यादिनामकम् ॥ १२ ॥

शयेनाह ॥ उपादानेति ॥ ६ ॥ द्वितीयप्रतिज्ञानिगमयति ॥ तस्मादिति ॥ ७ ॥ ननु यदिसर्गादिनास्त्वैव तर्हि तदात्मानं स्वयममुकुरुत एकैव शरीरसंभूततात्मा एकैवोऽवबुधायः
 करोति कर्ता गोकारभेदभ्रमरदस्यादिश्रुतित्वविवादानाकागतिरिति चेन्नेहानेनेति श्रुत्यपेक्षितमित्यसमर्थोनाद्वैतव्युत्पादनार्थवादेनैव गतिर्न च्चाप्येत्याशयेनाह ॥ अनाख्ये
 इति ॥ अनाख्येनामरहिते अनाकतौ ह्यपरहिते तु क्लेशप्यत्वान्योपपत्त्यात्मनिकलनिक्रियमित्यादितो च्चिकश्चति विद्वदनुभववाधितत्वात्मनस्यत्वेनैविकैरपिनानुभूयते ॥ ८ ॥
 शीतवागादिति यातवारणाय गृहादिनिर्माणार्थासिद्धम् ईश्वरस्वप्रतिषेधकरोतीति अधियानात्पर्यशून्यनामर्षवादानासर्वज्ञस्य वधाचेदोक्तिसीधैवेत्यर्थः ॥ ९ ॥ एवं जगत्स
 र्गासिद्धौ प्रतिज्ञानार्थासिद्धिरित्याह ॥ अनेनैवेति ॥ यदा जगदेवेन सत्तदा तदगर्तचित्तादिकुतः सादित्यर्थः ॥ १० ॥ जगदसत्त्वे विप्रयासरत्वादापेक्षितचित्तसत्त्वसिद्धिरित्याह ॥ चेतो
 हीति ॥ वास्येवासानकर्मणि विषये ॥ ११ ॥ तर्हि चित्तादिव्यवहारस्य कोविपपद्यति चेन्मायोपहितब्रह्मैवेत्याह ॥ यद्विदमिति ॥ नाभासं योतामकम् ॥ १२ ॥

चतोरिशासनाभाषयिन् श्लोकव्याचष्टे ॥ जगदिति ॥ दस्यंवात्स्यदिरितराननुसारिणीवासनेति योतनार्थम् ॥ कारणाभावात्तदतिविषयवायेनिर्दिष्यधवासनास्वित्ययोगादिति
 शाब्द ॥ १३ ॥ यतिकरकदीप्तिश्लोकवधिरपरमायुंरशातकलक्षणपरतरयाभ्याषष्टे ॥ अतमिति ॥ १४ ॥ मायातत्त्वदशादिव्याषष्टे ॥ यतिकचिदिति ॥ परमाकारादुपेक्ष
 दारोपयत्किचिदनिर्दिष्यमायाषष्टम् ॥ इत्यस्यस्यम् ॥ १५ ॥ अरोपानर्थाकारिणिअर्हजगद्विषयेपापविषमैतत्साक्षिणोपमत्सदवन्निर्दिष्यधागाति नूननिश्चयेनेत्यर्थम् १६ ॥
 ॥ १७ ॥ १८ ॥ यदितोत्पत्त्यार्हजगरनादितित्यर्थोक्तमस्यासथाह ॥ लोकिति ॥ इत्यस्यस्यसुनःश्रुनादित्वजन्मादिविकिपासदितत्वधाकौटस्थबाजोक्तनोवाराजनाबा
 लानुभवतोपिगतोपपद्यतर्हमिरेणव्याष्य ॥ १९ ॥ साकारस्यस्यूलस्यप्रतिपातयोम्याकनेभ्यस्त्यजगतोलोकाकाङ्गानुभूतिभिः सिद्धान्दशपलयास्योभुक्तनेपापलयातीवि
 जगदृश्यामिदवास्वतदेवोत्पन्नमेवतो ॥ कारणभावात्पूर्वमेवातश्चित्ताकृत ॥ १३ ॥ अतश्चिद्व्योमभावात्परमाकारानामकम् ॥
 स्कारवेदनमेवेदकवत्यक्तिकुतोजगत ॥ १४ ॥ यतिकचित्परमाकारादुपेक्षकथायते ॥ चिदादर्शनजातत्वान्चित्तनोजगत्किचा
 ॥ १५ ॥ अहत्वजगद्विषयेप्रातिपत्तिर्नास्त्वयी ॥ मिथ्यास्त्वन्नद्वयाभानिनुनमेऽशेषकारिणी ॥ १६ ॥ वात्स्यस्यजगतोऽभावाद्यतोना
 स्त्वेववासना ॥ अतस्तदात्मकचित्तर्कादर्शककृतकपम् ॥ १७ ॥ अप्रबुद्धरवगतश्चित्तदृश्यामिदंजगत ॥ असच्चित्तनिराकारपूर्वभुत्पन्न
 मेवतो ॥ १८ ॥ नोत्पन्नकारणाभावात्सर्गादावेवसर्वदा ॥ लोकशास्त्रानुभवतो न च दृश्यस्यवस्तुन ॥ १९ ॥ अनादित्वमजत्ववास्त्वेर्ध
 वायुपपद्यते ॥ साकारस्यजगतस्यूलस्यप्रतिपाकृते ॥ २० ॥ समस्तकारणाभावाद्योक्तशास्त्रानुभूतिभिः ॥ युज्यतेचनिराकर्तुर्न
 महाप्रलयदय ॥ २१ ॥ शास्त्रानुभववेदायसिद्धितैस्त्रेययोपिवा ॥ प्रलयश्चनसतीतिवक्त्युन्मत्तकएवच ॥ २२ ॥ लोकशास्त्राणिवे
 दाश्चप्रमाणंपस्यनोभर्ताः ॥ असन्नाद्यतिमूढससज्जनजनसंश्रयेत् ॥ २३ ॥ नचसंप्रतिपस्यास्यदृश्यस्याप्रतिपकचित्त्वा ॥ कारणभावितुश
 कसाकारस्यनिराकृति ॥ २४ ॥ इत्यमालक्ष्यमाणतत्तदेवसातनुने ॥ नचनार्थाकिचाकारिभवेत्तेरयमिदजगत ॥ २५ ॥

कारणनिराकर्तुर्नयत्नोतिराकृतोपपदादकसमस्तकारणाभावादित्यव्याप्य ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ लोकवेदप्रयादोऽप्यनेयिदिर्हद्विष्णयतीवस्यादित्याह ॥ लोकदिति ॥ अ
 सथाःकेवललोक्तभाषाभ्येपाप्यभावीकेषोप्यतिमूढम् १३ ॥ सर्वभूतान्द्रक्षककारणमापदापुत्राभ्युपगम्यतान्त्वाह ॥ नचेति ॥ १४ ॥ निराकारव्रक्षकारणकन्तवादिष्यास्तु
 तलदनभ्यन्तभाषयत्वादिष्यत्वादिष्यादरापापपापयेनजगतोव्रक्षकत्वात्सकलमात्मनायामेवतास्यदमितिपागुक्तमेव ॥ इत्यंनक्षत्राभयनाकाकल्पमाणाजगदाहरेभुक्तत्वा
 नयनगार्थकिपासपर्धस्यसर्वेतिनलोकविरोधे ॥ परमायानोऽहमीभूतमेवेतिनभूत्सद्विषयसिद्धकषयक्योपप्रेषुवितोपीत्याशयेत्याह ॥ इत्ययमिति ॥ इत्यमालक्ष्यकषय ॥ २५ ॥

दधानीसर्वसंगंश्रुतीनांतिनेतीत्यादित्यारकाशश्रुतीनांचतास्यर्षीध्वीकृत्योपसंहसति ॥ तस्मादित्यादित्रिभिः ॥ पूर्वास्तूर्ध्वं चतनिरंशंचतस्येतिपूर्वास्तूर्ध्वंनिरंशतः ॥ षष्ठ्यंतासावधि
 भक्तिकस्तसिः ॥ २६ ॥ सर्वरूपस्यपूर्णस्वभावस्यब्रह्मणः स्वतोविनेवशात्प्रत्ययान्मकचनंतत्त्वकवपुःस्वरूपमेवसंगप्रलयरूपवृक्काजगदिवक्षणांयावदज्ञानकालज्ञानमितसर्वस्यटि
 श्रुतीनामर्थः ॥ तदेवस्वरूपक्षणांतरतत्त्वमस्यादिशास्त्रमनुसृत्यबुद्धं सद्ब्रह्मैव निर्गतद्वैतात्मनिरस्वभावे आसीदितिनेतीत्यादिवैतनिबोधश्रुतेस्तास्यर्षीर्दितिषोऽप्यम् ॥ २७ ॥ २८ ॥
 अतःशास्त्रीयवोधान् ॥ २९ ॥ एवंज्ञातसर्वजगत्पराशरतंसन्निरालंबनिराधारमजयथास्थितसद्ब्रह्मैव ॥ इदमज्ञदृष्टरूपं तु अस्यंतासत्त्वान्नानाअनामपिचन ॥ अतोपयास्थितंभ्य

तस्मादिदंनिरंशस्यचिद्बोधोप्रतिपादकतः ॥ निराकृतेरनंतस्यपूर्वांतपूर्वांनिरंशतः ॥ २६ ॥ ब्रह्मणःस्वैरूपस्यशांतस्मान्तस्ययत्समम् ॥ स्व
 तएवात्मकचनंसंगंप्रत्ययरूपपृक् ॥ २७ ॥ स्वकंवपुश्रुतेनैवज्ञातंजगदिवक्षणात् ॥ क्षणांतरानुबुद्धंसद्ब्रह्मैवास्तेनिराल्पनि ॥ २८ ॥ ब्रह्मै
 वेदमतःसर्वकचिन्नजगदादिर्धाः ॥ कचिन्नादिकचिन्नादिकर्तृकयादिकल्पना ॥ २९ ॥ सर्वानिरालंबमजंप्रशांतमनादिरित्यात्मयथा
 स्थितंसत ॥ इदंतुनानेवनचाप्यनानायाथास्थितंतिष्ठसुकाष्ठमौनम् ॥ ३० ॥ ॥ इत्यार्षेर्व० वा० दे० मो० नि० पू० च० शिखिष्वजाव
 वोधनंनामअष्टनवतितमःसर्गः ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ ॥ शिखिष्वजउवाच ॥ नष्टोमोहःस्मृतिर्लब्ध्यात्वत्प्रसादान्महामुने ॥ स्थि
 तोस्मिन्निरामयः
 तोस्मिगतसंदेहोविश्रांतमतिरात्मवान् ॥ १ ॥ ज्ञातज्ञेयोमहामौनीर्तोर्णमायामहार्णवः ॥ शांतोहमनहंरूपोद्भ्राःस्थितोस्मिन्निरामयः
 ॥ २ ॥ अहोनुसुचिरंकालंप्रभांतोहंसवांबुधौ ॥ स्थानमक्षयमक्षुब्धमधुनाप्राप्तवानहम् ॥ ३ ॥ एवंस्थितेमुनेनास्तिसाहंतविजगच्चय
 म् ॥ मूर्खबुद्धमिदंभातिचतद्ब्रह्मेतिवेदमहम् ॥ ४ ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ जगदेवनयत्रास्तेत्राहंत्वांविभासनम् ॥ इत्थमंबवरसंसारककु
 तःकीदृशःकथम् ॥ ५ ॥ यथास्थितव्यवहृतिर्नौनाशांतमनामुनिः ॥ सौम्यार्णवोदरावर्त्तंपरिस्पंदवदप्रबुधो ॥ ६ ॥

॥ १ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम० तात्पर्यप्रकाशेनि० पू० अष्टनवतितमःसर्गः ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ ॥ १९ ॥
 बहुरंस्तत्त्वतःसुकाष्ठौनोवागादिव्यापारशून्यसिद्धेत्यर्थः ॥ ३० ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम० तात्पर्यप्रकाशेनि० पू० अष्टनवतितमःसर्गः ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥
 बुद्धोपिनर्तदोषभूयःकुंभेनबोध्यते ॥ स्थूणानिखननन्यायाद्योषोस्यसुदृढोस्त्विति ॥ १ ॥ एवबोधितोसजाउपदेशजन्यज्ञानेनसर्वसंदेहादिकीजत्वाज्ञानंनष्टमित्यामिलव्यदर्श
 यति ॥ नष्टद्वयादिना ॥ विस्तृतात्मनःशाशाक्कारएवस्तुनिरिस्तुच्यते ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ मूर्खबुद्धमिदंसाहंतादिवजगच्चयंनास्ति ॥ ४ ॥ कुंभस्तदुक्तमैवानुमोदमानउवाच ॥ ज
 गदेवेत्यादि ॥ अवरससारोणधर्वनगरव्यवहारः ॥ किंत्वान्यपिप्रकारणमितदृष्टांतप्रकारप्रतिक्षेपाद्यानि ॥ ५ ॥ सौम्यार्णवोदरेप्रशांतोयआवर्त्तंपरिस्पंदस्तद्ब्रह्मास्त्विति ॥ ६ ॥
 १ पूर्वादित्यस्विकदेशान्ययेनित्यसापेक्षत्वात्समाप्तः ॥ अथवापंचम्यलुक्छादसः २ पुंस्त्वभाष्यं

शब्दायासाख्यायं स्वरूपगुणभोगपर्युषेभ ॥ ३॥ चिच्चमल्लिङ्गिनामकयदात्मरूपनभस्तेद्वैककथयते स्वधाकथयते नदीत्यने ॥ ८॥ यद्यानमसि अवाङ्मुखीहर्तेदनीट्क
 दाहाकारसन्निवेशदृष्टिविकन्दशाशातीतप्रामसीरालोककथनमस्यावतर्धित्यप ॥ १॥ यथासमस्यहकारात्सपत्नृ सकल्पमात्रथास्वयंभ्यद्व्यहकारोपि ॥ एतौसमष्टिप्य
 टिबधस्तम्भाशब्देस्तीतदभिमानतस्यत्यागवेदनायती ॥ १०॥ तद्वैसष्ट्यमाह ॥ अहमित्येवेति ॥ ११॥ कोसौभोक्षतामाह ॥ यदिति ॥ सहापर्यायेणसतांषधमोक्षसकल्पा
 नासाक्षिगुणस्वरूपवेदनतेद्वैकसद्वैककेवलकेवल्यकथ्यतइत्यर्थ ॥ १२॥ सिद्धिर्भोक्ष ॥ आद्योबध ॥ सत्वमहमेवानहमितिशुद्धकेबन्ध्यात्मधोषधाग्भव ॥ ११॥ शु
 ब्दस्वरूपमिदशांतामित्यमास्त्रियथास्थितम् ॥ अहंजगदिदंघेतिशब्दायात्मनभोगमयम् ॥ ७॥ इदमाद्यतरहितसर्वससारनामकम् ॥ चि
 च्चमल्लिङ्गिनामालनम कथकथायते ॥ ८॥ सन्निवेशदृशा शातीतदस्तिकनकयथा ॥ जगदापर्यसशातीवक्षेदविद्यतेतथा ॥ ९॥ यथा
 स्वयभूसकल्य स्वयनामतपैवहि ॥ एतौस्ववेदनायतौषधमोक्षौष्यवस्थितौ ॥ १०॥ अहमित्येवसकल्योषधायातिविनाशिनं ॥ नाह
 मित्यवसकल्यमोक्षायविलालनं ॥ ११॥ यदधमोक्षसकल्यशब्दार्थानांसादासताम् ॥ स्वरूपवेदनतत्सत्केवलत्वचकथ्यते ॥ १२॥
 अनहवंदनसिद्धिरहवेदनभाषद ॥ सोहमेवानहमितिशुद्धयोधोभावत्भवान् ॥ १३॥ असकल्यनमात्रेणसस्यग्ज्ञानोदयात्मना ॥ सक
 ल्य क्षीयतेसिद्ध्यास्वयमेवासदात्मक ॥ १४॥ अत्रतर्क्यस्वरूपेहिनास्त्रिकारणताशिवं ॥ कारणभावत कायपदार्थोपिनविद्यते ॥ १५॥
 पदायाभावसिद्धीवेदननोपपद्यते ॥ कारणभावतोतित्यमहभावस्यनोदय ॥ १६॥ अहभावानुदयत ससार कस्यक्रीदृशा ॥ ससारा
 भावत सर्वपरमेवावशिष्यते ॥ १७॥ यदिदंभासतेतत्सत्यरमेवात्मनिस्थितम् ॥ परंपरेरापूर्णसममेवविजृम्भते ॥ १८॥ तेननिस्त्रिभि
 तसर्वशिलाकीर्णमिवाचलम् ॥ विद्धिरश्मिमयाकारमिवब्रह्मजगत्स्थितम् ॥ १९॥

द्रवोपस्थसकल्यसयातिभ्यतीत्याह ॥ असकल्पनेति ॥ १४ ॥ शुद्धस्वकारणत्वात्समाहुरूपपदार्थाभावस्तद्भावात्तन्मयत्सकल्यक्षय सकल्पनाशाहृभावक्षयस्तद्विषया
 स्त्रीशभावात्सिद्धिसारक्षयस्तन्मयत्समाभावाशेषदतिकममाह ॥ अमतर्क्यंइतिश्रिभि ॥ १५॥ १६ ॥ १७ ॥ प्रागपिपदिहृदंजगदाकारेणमासनेतत्परार्थात्तोलक्षैवतथास्थिततत्स्वयो
 धेनयनापूर्वनिर्णयेस्वभावेस्तिगतरमेवपरेणापूर्णसमस्यरूपमेवविजृम्भतेपकन्दोभावात् ॥ १८ ॥ तेनसर्वैकरूपत्वेनहेतुर्भा ॥ ब्रह्मरिष्टपार्कीर्णनिश्चितवज्जिरिष्टोवर्षिभावात्स
 दृश्य ॥ तपश्चपद्मगतिस्थिततद्ब्रह्ममन्दिर्द्वयमयप्रनिर्वाकाकारसदृशनिब ॥ १९ ॥

मुक्तौ तद्विधाय स्थितमदाह ॥ पुरदति ॥ सदेव सददर्शनदत्तसन्मयम् ॥ २० ॥ कथं तर्ह्यचले जगत्संस्पृश्यस्तथाह ॥ छायेति ॥ यथावच्छाशिलोदरे प्रतीविव पुरुषोऽस्पर्शमानः ।
 वस्पर्शते इत्यदि ॥ २१ ॥ सम्यग्ज्ञानप्रबोधस्योदयो वा साहचर्यालोका आतारामनस्काराश्च नीरसा इत्यागमप्रमाणजास्थिरभावनाभावतितामेव निर्वाणहेतुत्वान्निर्वा
 णविदुः ॥ २२ ॥ जगच्छब्दार्थरहितयः पश्यन्ति संप्रथमतीति युक्तदृष्टान्तिदृष्टाणोति ॥ यथेति ॥ खगत प्रकाशो यथा दीपायाकारसन्निवेशविनास्ति यथा वाकटकादिसन्निवे
 शनिर्मुक्तहेमास्ति तथा जगदप्यसन्निवेशब्रह्मास्तीति साभावनीयमित्यर्थः ॥ २३ ॥ हृत्पात्रो कमनस्कारा इत्येतदपि विदृष्टाणोति ॥ नीरसादिति ॥ ब्रह्मरूपिणो बोधाद्ब्रह्मभूतस्य जग
 तोजगत्पत्यकारिणो हृत्पात्रो कमनस्कारानीरसाकोयं असदाभासा भवतीत्यर्थः ॥ २४ ॥ यथावद्वृत्तिरगादीनि समुद्रैर्जमिर्वाद्यर्थरहितमनुमानप्रभवति यथावद्वृत्त्यपि व
 स्ति ज्ञानोदये निर्गमवद्वैलिके भवेन्नवतीत्यर्थः ॥ २५ ॥ सर्गशब्दार्थमेदवाधेसर्गपरब्रह्मणोरेक्यमेवेति व्यतिहरणद्वयमिति ॥ सर्गएवेति ॥ हिद्यस्मात्पृथक्पृथक्त्ववद्व्यक्तत्वादिध्रौत
 पुरःसंकल्पकेन हेसं कल्पनगरस्य यत् ॥ रूपतद्विद्विजगतः श्वादच्छुसदसन्मयम् ॥ २० ॥ छाया पुरुषवत्संदिशांतिनिर्भनंजनात् ॥ जगच्छ
 व्दार्थरहितयः पश्यन्ति संप्रथमति ॥ २१ ॥ हृत्पात्रो कमनस्कारानीरसागमभावना ॥ सम्यग्ज्ञानावबोधस्य निर्वाणविदुर्बुधाः ॥ २२ ॥ यथा
 स्ति वातोनिःस्पंदो यथा स्ति खगतोपि वा ॥ यथा हेमासन्निवेशमस्ति ब्रह्मजगतयथा ॥ २३ ॥ नीरसा असदाभासा जगत्पत्यकारिणः ॥ रूप
 लो कमनस्काराः संतो मेव ब्रह्मरूपिणः ॥ २४ ॥ ऊर्मिशब्दार्थरहितं यादगं बुचद्वृत्त्यपि ॥ सर्गशब्दार्थरहितं नाद्व्यब्रह्मनिर्गवत् ॥ २५ ॥ सर्गएव
 परंब्रह्मपरंब्रह्मैव सर्गदृक् ॥ सर्गशब्दार्थरहितो वाक्यार्थस्त्वेव शाश्वतः ॥ २६ ॥ ब्रह्मशब्दार्थसंपत्तौ सर्गशब्दार्थः कृत ॥ सर्गशब्दार्थसंसि
 द्धौ ब्रह्मशब्दार्थः कृत ॥ २७ ॥ समस्तशब्दशब्दार्थभावनाभावोदयम् ॥ शुद्धं तिष्ठति चिद्ब्रह्म ब्रह्मशब्देन कथ्यते ॥ २८ ॥ सम्यग्दर्शनं
 संसिद्धावबोधोप्यवेदने ॥ यच्छिष्टमजरशांतं तावाविनिवर्तते ॥ २९ ॥ संशांतं सर्वात्मकवेदनौघमस्तीदमकालकस्वरूपम् ॥ यथा
 स्थितं सर्वजगत्स्वरूपं पाणरूपं च परं इतरूपम् ॥ ३० ॥ इ० वा० वे० मा० नि० पू० चू० शिखिध्वजावबोधनं नाम नवनवतितमः
 सर्गः ॥ १९ ॥ ॥ ७३ ॥ शिखिध्वज उवाच ॥ ॥ एवं च तन्ममहाबुद्धेयादर्शकारणं परम् ॥ कार्थतादृशमेवेदं जगदित्येव वेद्यम् ॥ १ ॥
 वाक्यार्थः ॥ २६ ॥ बृहणान्नसंति ब्रह्मशब्दस्यार्थसत्तावेव सर्गशब्दार्थो लोकैकतना एव सर्गो नामरूपयोर्विसर्गस्यागदितिसर्गशब्दार्थसंपत्तौ चिद्विधपरिच्छेदवित्तं बृह
 धाल्पार्थानुसारि ब्रह्मशब्दार्थान्कतेत्यनयोरेकार्थत्वेत्यर्थः ॥ २७ ॥ ब्रह्मशब्दस्य तस्यैशब्द्वेवस्तुनिकथयदतिस्तथाह ॥ समतेति ॥ अन्तरस्थापि परच्छेदस्याभ्युपगमे बृहधाल्
 धंशकोचापत्तेरशब्दशब्देनैव तादृशमेव ब्रह्मशब्देन कथयत इत्यर्थः ॥ २८ ॥ अथवा जगच्छब्दस्यैव ब्रह्मशब्दस्यापि वाच्यार्थवेदने नरलक्षणाया अत्र ब्रह्मशब्दस्य रूपमस्येव ॥ यदापीदं जग
 द्वाच्छिष्टवस्तुततो ब्रह्मशब्दादिवागपि निवर्तते इत्यर्थः ॥ २९ ॥ हेराज बुद्धसर्वजगत्स्वरूपयथास्थितयदस्ति तदप्यतिदृढत्वाद्ब्रह्मजगत्पाणरूपपरब्रह्मशब्दरूपमस्येव ॥ यदापीदं जग
 दज्ञानेन संशांतं सर्वात्मकवेदनौघसंपन्नतथापि एकालकस्वरूपसदस्येवेति ब्रह्मजगतोरेकैव सत्तेति न कस्याप्यसत्त्वमित्यर्थः ॥ ३० ॥ इति श्रीवासिष्ठमन्तात्पर्यप्रकारोनि०
 पू० नवनवतितमः सर्गः ॥ १९ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ वायते ब्रह्मवत्सत्त्वजगतो ब्रह्मसत्तया ॥ जन्मादिविक्रियाऽस्युद्यत्ब्रह्मैवसदिति ॥ १ ॥ यद्विब्रह्मजगतोरेकैव सत्तातहितया स
 या ब्रह्मैव जगदपि परमाथसत्यकिनस्यान् मिथ्यावस्तुनो हिकारणद्विर्निरूपयस्यस्युत्सत्यब्रह्मैवकारणसभावतितुल्यत्वादितीराजशाकते ॥ एवं चेदिति ॥ १ ॥

सत्यमायायल्लुद्धस्यसतं ध्वजालामसत्त्वाकशात्मकारणमेव ॥ यत्तु निगुणपरसत्ता नृपनीचिअद्यत्वात्सुर्कालाभावेन पृथ्वत्तिलभ्युप्यनिर्धिकारस्वत्सत्कार्यकुन्तोभवे
यत्तत्समसत्ताकस्वरित्यथ ॥ २ ॥ अस्तु निर्दिष्टा स्थितिमाया रावलेभेवजगत करणमिनिचेसयाप्याह ॥ नेवेति । इह निर्धरेयेमाया रावलेकारणत्कार्यकाशनास्ति ॥ भाषा
द्वेषमायात्च्छेदलत्कामाणासदात्तौपगमात् ॥ परमार्थदृष्ट्या नृसमिदजगच्छांतमभयेत्यथ ॥ तथाचोक्तवार्तिके ॥ अविद्यास्तीत्यविद्याया मेवासित्ताप्रकल्पते ॥ प्रकृत
स्थान्त्वविद्ययनकथयन्युत्पत्तयेति ॥ २ ॥ अस्मान्त्वसादृश्यप्रसक्तिरित्याह ॥ कायतइति ॥ ४ ॥ कुत्रोत्जायतेतथाह ॥ धीजनेवेति ॥ तथर्थाजाभावेऽपि तदेव धीजाकर्मनस्या
त्साह ॥ अप्रतक्यमिति ॥ अस्तु तत्तथा जाहिलेत्तथाह ॥ त्रयेयथापसिद्धतदुत्थितदेशकालाभावादित्याह ॥ देशेति ॥ महिप्रलयोत्तरपर्वमेवतथहेतुपदानकारणगोचरास्तु न वि
रोधारित्याह ॥ अकर्तृति ॥ यस्याप्यात्मस्याकठुकर्माधिकारकभाषिरीधिप्रकल्पियाम्येनेहेतुपदानकारणयोः प्रमाजायतदतिकथयत्कारक्यमित्यर्थ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अत
॥ कुभ्रतवाच ॥ यत्रकारणतानस्यकार्यतदुत्पद्यते ॥ यत्रकारणमेवादीतस्मात्कार्यं कृतोभावेत् ॥ २ ॥ नेहास्तिकारणकिंचिन्नच
कार्यकदाचन ॥ विद्यमानमित्सर्वसर्वशान्तमजंजगत ॥ ३ ॥ जायतेकारणत्कार्यं यत्तत्कारणवद्भवत् ॥ यत्रजायतएवेहास्मिन्नसद
शताकुल ॥ ४ ॥ धीजमेव नयस्यास्तितकथयदजायते ॥ अप्रतक्यंमनास्यचयत्तस्यैव धीजता ॥ ५ ॥ देशकालवशात्सर्वहेतुमत
प्रमाणात् ॥ अकतुदक्षविवय प्रमाकारणयोः कथम् ॥ ६ ॥ अकतुकर्मकरणनास्ति कारणताशिवे ॥ तस्मात्तत्कारणनास्तिजगच्छ
व्यापधेदन्म ॥ ७ ॥ प्रवेवलत्वस्वरूपस्य स्थितेधारयस्वत् ॥ असम्यग्दर्शिविषयतदेवजगदाश्रितम् ॥ ८ ॥ चिन्मात्रमजराशान्तयदेक
तत्पर्यायते ॥ तेनैवायजगद्दृष्टसच्छांतं बुद्धानेवपु ॥ ९ ॥ अन्यथैवचयोभावश्चेतस एषिवीपते ॥ सएवनाश कथित स्वानुभूतश्रवणं
ते ॥ १० ॥ चिन्तनाशस्वभावतद्द्विदिनागाल्कष्टम् ॥ क्षणनाशोयत कस्यचित्शब्देनकथ्यते ॥ ११ ॥ असकल्पनमात्रेणसम्यग्ज्ञानो
दयात्मना ॥ सकल्पक्षीयतेसिद्धास्वयमेवासादात्मक ॥ १२ ॥ नाशैवांगीकृताभावयदिविन्वाहिकथ्यते ॥ विद्यमानकयतस्यान्ननुता
मरसेक्षण ॥ १३ ॥ हतावुक्षिप्ययोवृतेशुद्धोस्मीतिशशिरा ॥ कथसविप्रोभावतिविप्रवत्वस्यकीदृशम् ॥ १४ ॥ विदत्तधातुरत्युच्चैर्द
तोस्मोतिविरौतिय ॥ यृतिमेवागतविद्धिजीवनतस्यसश्रम ॥ १५ ॥

एवमस्तुद्धाकाशकल्पयन्विशेषयस्तुतरेहाह ॥ भित्तित्वदशात्त्वद्विधायत्तान्मादाशम् ॥ अस्तदशात्तरेवजगद्देवजाश्रितमित्यथ ॥ ८ ॥ चिन्मात्रमजरीजगद्दृष्टाभावेन
सपथात् अतस्त्वाकारोमास्यास्यप्रकृतमदाकारमेत्याह ॥ चिन्मात्रमितिद्विधाव्याप्या १ ॥ नाशोभावात्कथयद्वाति ॥ १० ॥ तदस्यस्युदमाह ॥ चिन्तमिति ॥ सःशोपमायमार्त्तत्वकूप
मिस्तरुप्राधान्यात् कस्यकालविस्तारचिन्तनाश्वनाभ्यातइत्यर्थ ॥ ११ ॥ तच्छिन्तयसकल्पनव्ययमित्तत्त्वज्ञानेननरयमीत्याह ॥ अतकल्पनेति ॥ १२ ॥ अस्तुसकल्पनाशस्तथा
पिबिभ्यकयनिर्वर्तयतिचिन्मिध्यात्तदवतिद्विरातिपरमात्मन्यकीशब्दमिनत्तत्त्वतरेतयाश्रितित्वदत्तद्विभ्रममिन्नान्मायमिन्नश्चननमावेत्याह ॥ नाशैवेति ॥ यत्त्वादिशानेवाभेनविश
तिरिद्विद्यमानकथस्यादित्यर्थ ॥ १ ॥ प्रकृतोक्तकथनप्रमाणायाति ॥ इहास्तिविद्विधाव्याप्या १ २ ॥ अस्तिनयनेनविद्विधाः कुपितत्वात्तत्त्वोपत्यस्यथाविधिः सुबलचिद्धिनकल्पुपिनिधावनात् १ २ ॥

१ यत्तु निर्दिष्टा स्थितिमाया रावलेभेवजगत करणमिनिचेसयाप्याह ॥ नेवेति । इह निर्धरेयेमाया रावलेकारणत्कार्यकाशनास्ति ॥ भाषा
२ यदाविदत्तधातुरत्युच्चैर्दतोस्मोतिविरौतिय ॥ यृतिमेवागतविद्धिजीवनतस्यसश्रम ॥ १५ ॥

चित्वास्तित्यनुभवस्यार्थैकगतिरिति चेद्भूतित्वमेव तिरुहतीराह ॥ भ्रमाकतीति ॥ १६ ॥ भूतिपुञ्जरूपमेव तर्हितस्वरुनेत्याह ॥ तदिति ॥ तस्याज्ञानव्यतिरेकस्वरुपाभा
 वादित्यर्थ ॥ १७ ॥ १८ ॥ अज्ञानात्मनैव तर्हि चित्तादिसत्वमस्तु तत्राह ॥ अज्ञानेति ॥ ज्ञानवाच्यत्वान्नाज्ञानात्मनापिसत्त्वात्तासिद्ध्यतीत्यर्थः ॥ उक्तदृष्टान्ताभ्यामुपपादयति ॥
 जलज्ञानमित्यादिना ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ यावत्सकलम् ॥ २३ ॥ अहकारादिसंयुताकिंचिद्देहादि ॥ अप्यर्थैरुपकारः ॥ तर्हि किमस्ति तदाह ॥ संबिहित
 भ्रमाकतिपदस्तीहदृश्यतेऽत्रातचकवत् ॥ स्रगलव्यादिविचंद्रादिबालवेतालकादिवत् ॥ १६ ॥ तल्लयंकिलनामस्यास्त्वस्यंश्रमभराल्मक
 म् ॥ अज्ञानभ्रांतिरेवांतश्रित्तमित्येवकथ्यते ॥ १७ ॥ अज्ञानमुप्यतोच्चित्तमसत्सदिवसंस्थितम् ॥ असंवेदनमज्ञानंज्ञानंज्ञानंज्ञानंज्ञानंज्ञानं
 ॥ १८ ॥ अज्ञानसत्वसंवेत्तेर्ज्ञानात्संवेदनात्प्रथः ॥ जलज्ञानंमुधाभ्रांतिःसाधोमरुमरोचिषु ॥ १९ ॥ नैतज्जलमितिज्ञानात्संवेत्तेःप्रवि
 लीयते ॥ इदंचित्तमित्प्रौढयदज्ञानमल्लदि ॥ २० ॥ नास्तिचित्तमितिज्ञानात्तस्ममूलंविनश्यति ॥ यथारज्ज्वांशुजंगत्वमज्ञानभ्रमसंभ
 वम् ॥ २१ ॥ नसर्पायमितिज्ञानाद्दृतिरुदात्तप्रणश्यति ॥ तथात्मनिमनोभूतमज्ञानभ्रमसंभवम् ॥ २२ ॥ चित्तनास्तीतिविज्ञानाद्दृतिरुदा
 हिनश्यति ॥ चित्तमनोहमित्यंतर्थावदज्ञानसंभवम् ॥ २३ ॥ नचित्तमस्तिनाचैवमहंकारादिसंयुतम् ॥ किंचिदेवजगत्यस्मिन्सर्वदेकान्त
 निर्मला ॥ २४ ॥ तथासंकल्पचित्तादिरुतमासीद्विभूतया ॥ अथासंकल्पतःसर्वपरित्यक्तंशुबुद्धया ॥ २५ ॥ संकल्पेनयदायातित्वसंकल्पे
 नगच्छति ॥ पवनेनमहाबाहोज्वालाजालमिवानल ॥ २६ ॥ आत्मतत्त्वैकपनयाततयाप्रसृप्ततया ॥ जगत्सर्वमितिव्याप्तसंमुद्रइववा
 रिणा ॥ २७ ॥ नाहमस्मिन्चात्न्योस्तिनत्वंनैतेनचित्तकम् ॥ नैन्द्रियाणनचाकाशमात्मत्वकोस्तिनिर्मलः ॥ २८ ॥ यदायाकाररूपेणस
 एवायंवलोक्यते ॥ इदंचित्तमयंचाहमिति कैवुककल्पना ॥ २९ ॥ नजायतेनक्षियतेकिंचिदस्मिञ्जगदये ॥ केवलायंचिदुल्लासःसदस
 द्भावनात्मना ॥ ३० ॥ सर्वमात्मापरं वक्ष्यसकृदमाततम् ॥ द्वित्वैकत्वेनविद्येतेनभ्रांतिर्नचसंभ्रमः ॥ ३१ ॥ सर्वैन्द्रियगणाकारेसन्ने
 वासिसखेततः ॥ नदत्त्वमेमहाबुद्धेनचकचनलिव्यसे ॥ ३२ ॥ नतेविनश्यतिसखेनचकिंचिद्विद्यधते ॥ निर्मलाकाशरूपस्यकैवल्यानंत
 रूपिणः ॥ ३३ ॥ इच्छानिच्छात्सिकेशाक्तयेतरापित्वमेवच ॥ नत्वंशुष्यतिरेकेणशशांकउपलभ्यते ॥ ३४ ॥

॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ व्यासपत्नम् ॥ २७ ॥ कथपत्नतदाह ॥ नाहमिति ॥ २८ ॥ तर्हि जीवन्मुक्तैर्पादायाकारेण किमवलोक्यते तत्राह ॥ यदादीति ॥ २९ ॥ ३० ॥ स
 यमेभरणादिनायम् ॥ ३१ ॥ सर्वस्मिन्चिद्विद्यगणतद्भाष्यवक्ष्याथाकारेचसन्नेवसन्मात्रस्वरूपस्तमसि ॥ अतोदाहहेतुनिग्राध्यात्मिकादिभाषैर्नदक्षसे ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ इतरा
 किपाशक्तिरित्वमेव ॥ अतस्त्वेवमनिदं कर्तव्यं चनास्तीत्यर्थो योतनायचकारः ॥ अथावःकलास्तद्धातिरेकेण ॥ ३४ ॥

विभिरावर्धुर्नमद्विन्विपरिणामानिरस्यते ॥ सदैककृपमित्यननान्प्रेषितार ॥ सहाहितसस्यकप्रभातम् ॥ कटाप्रमाणेनसस्वरूपपरिचयलक्षण्वाहीलायस्यथाविधस
सम्पन्नतयाउदितम् ॥ आद्यसर्गभयद्वारेभ्यन्माकिसस्यपद्वलुगनेवास्तस्वमित्यर्थ ॥ १५ ॥ इतिश्रीवाधिसिषमंतास्यर्षकाशेनि ० १ ० ॥ १० ॥ १५ ॥
साम्नाकार्येणराशोप्यवप्यरेरुनकृत्यता ॥ श्रीभमुकावधिस्तस्थितिलस्यस्यवेपथे ॥ १ ॥ परिणतपूर्वभावधिशायनक्रावधाम ॥ १ ॥ रिलानटाहुत्कीर्ण्यतिमादिरिष
॥ २ ॥ १ ॥ निर्दिक्त्वानायोगिनशोभनतल्पगृतेनिरतिशयानद्वये ॥ ४ ॥ ५ ॥ महविभाषोनिरतिशयानदल्लक्षणाभूमिका ॥ सवस्यैरव्यगर्भानदानस्यविषयानदज
अजमजरमनाद्यजस्वभावसकृदमर्तविलसस्यदैकरूपम् ॥ विगलितकलनकलास्यलीलसदुदितमापमजतदात्मतत्त्वम् ॥ ३५ ॥
इत्यार्धवा०वा०द०मो०नि०पू०बू०शिविष्वजपरभाववाधननामशततमसग ॥ १०० ॥ ॥ ७४ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इतिकु
भावचोरराजाभावयसदकात्रिमम् ॥ स्वयमात्मपदेतस्मिन्दक्षणापरिणतोभवत् ॥ १ ॥ यभूवार्मालितमनोलाचनशातवाह्युनि ॥ शिलाल
लादिवोत्काणीनिस्यदावयवाहति ॥ २ ॥ ततोभूद्वृत्तमात्रेणप्रबुद्धस्फुरितेक्षणम् ॥ तमुवाचमहायाहोचूहालाकुमरुपिर्णा ॥ ३ ॥ ॥ शुभ
उवाच ॥ कश्चिदस्मिन्देशेस्फारेशुद्धविततनिमल ॥ सुतल्येनिर्विकल्पानासुस्वविश्रातवानसि ॥ ४ ॥ कश्चिदतप्रयुद्धोसिकश्चिद्धातिस्व
याञ्जिना ॥ कश्चिज्जयपरिज्ञातदृष्टदृष्ट्यमेववा ॥ ५ ॥ ॥ शिविष्वजउवाच ॥ भगवस्त्वद्यसादेनमहाविभवभूमिका ॥ महर्तापद
वीदृष्टासवस्योर्ध्वस्थितामया ॥ ६ ॥ सतांविदितवधानामहोयतमहात्मनाम् ॥ अपूर्वकाहृतमयसगसारफलप्रद ॥ ७ ॥ जन्मनापिम
याल्लब्धयत्नामनमहाभवम् ॥ तदप्लवत्समासगात्तेनैवासादितस्वयम् ॥ ८ ॥ अर्नतमाद्यममृतचैतकमल्लोचन ॥ कयनासादितममूर्ख
वंमत्सपदमया ॥ ९ ॥ ॥ कुभउवाच ॥ मनस्युपशमयतेत्यकभागोपणस्थिते ॥ कपायपाकनिर्दत्तेसर्वद्वियगणस्यच ॥ १० ॥ यातिष्व
तसिविश्रांतिविमलदोरिकास्य ॥ ययासितांशुकेशुद्धेर्धदवकुकुर्मांस ॥ ११ ॥ कपायपाणामनतानांसभृतानांशरीरकै ॥ स्ववास
नस्वरूपाणामपयकस्तवादित ॥ १२ ॥ देहान्मलानिसर्वाणिकालनकमलेक्षण ॥ साधोवृक्षात्फलानीवपाकेनविगलस्यध ॥ १३ ॥

प्रत्योर्षमुलकपाषाणस्थिता ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥
॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

विसेयणा लक्ष्ये धानुष्कपरिकल्पिते लक्ष्ये ॥ १४ ॥ १५ ॥ ज्ञानार्थासकथामुपदेशानात्पर्येणावधारितवानसीति शेषः ॥ उपदिष्टार्थानां तद्विधारणास्तोपदेशः ॥ प्रबुद्धवंस्तरक
 लसाक्षात्कारज्ञानवर्जजातोसीत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ तवाज्ञानमयमव्याहृकाले शीणमिति मया ज्ञानमित्याह ॥ यावदिति ॥ १८ ॥ इदानीमयतनदिनस्त्योत्तरभागो ॥ त्द
 दयास्तवरित्येकैवेति शेषमगतोसति ॥ १९ ॥ अचिन्तयानिःस्वरूपतानुक्ता ॥ २० ॥ दृष्टेः परमात्मनिष्यक्ते ॥ २१ ॥ आत्मन्यन्योन्याप्यासात्सदसत्तामयत्वमेव हि
 वासनात्मयुपायेषु मलेषु विमलं सखे ॥ यद्वक्ति गुरु रंतस्तद्विशतीपुण्याविसे ॥ १४ ॥ कथायपाकेसंपन्नेवं मया यविबोधितः ॥ तेनार्थ
 वतवाज्ञानक्षयो जातो महामतं ॥ १५ ॥ अथ एककथायस्त्वमर्थावज्ञानसंकथाम् ॥ अथेहसोपदेशस्त्वमर्थासिप्रबुद्धवान् ॥ १६ ॥
 शुभाशुभानां सर्वपां कर्मणा मयसंक्षयः ॥ सत्संगव्यपदेशेन तव निष्पत्तिमागतः ॥ १७ ॥ यावदस्य दिनस्यैष पूर्वभागो महीयते ॥ ताव
 चेतोहं ममेतितव ज्ञानं वभूवह ॥ १८ ॥ इदानीं महचो बोधाच्चेतसि क्षयमागतं ॥ तदयात्सं परित्यक्ते सं प्रबुद्धोसि भूपते ॥ १९ ॥ तद्विधा
 यो र्याल्यो दृष्टस्य ज्ञानं सा परागतिः ॥ २० ॥ प्रबुद्धोसि विमुक्तोसि त्यक्त्वा चिंतं तव ज्ञानमुच्यते ॥ २१ ॥ हित्वैकत्वदर्शो चिंतं तदेवाज्ञानमुच्यते ॥ एत
 वीतशोको निरायासो निरसंगो नन्य आत्मवान् ॥ महोदयो मुनिर्मानोस्वरूपेति धुनिर्मले ॥ २३ ॥ ॥ शिखिवधज उवाच ॥ ॥ एवं हि भग
 वन् जंतो मूर्खस्यैवास्ति चित्तभूः ॥ प्रबुद्धस्य नत उज्ञस्य चिंतं नाम किल प्रभो ॥ २४ ॥ जीवन्मुक्तास्तदेते हि विहरंतिकथं वद ॥ अविद्यमान
 मनसोऽप्युष्मदायास्तथानराः ॥ २५ ॥ इति मे कथय शोषमन्यैः स्ववचनं शुभिः ॥ हार्दतमो मनिपुणमवं प्रायैः प्रमार्जय ॥ २६ ॥ ॥ कुंभ
 उवाच ॥ ॥ यथा वदसितत्वज्ञानतथैव हि नान्यथा ॥ चित्तं हि जीवन्मुक्तानां तस्यं कुरु इवात्मनाम् ॥ २७ ॥ पुनर्जननयो न्यायावासा
 नापनवासना ॥ सा प्राक्चित्तशब्देन सता उज्ञस्य विद्यते ॥ २८ ॥ यथा वासनया त उज्ञा विहरंती हकर्मसु ॥ तां त्वं सत्वाभिधा विद्धि पुन
 र्जननवर्जिताम् ॥ २९ ॥ जीवन्मुक्ता महात्मानः सत्वस्थाः संयतो द्विधाः ॥ विहरंति गतासंगं तच्चित्तस्थाः कदाचन ॥ ३० ॥

चित्तनामतदेव अस्तो जागतापदकल्पनास्थानम् ॥ २२ ॥ २३ ॥ चित्तैत्येके जीवन्मुक्तानां केनातः कारणेन व्यवहारसिद्धिरिति प्रष्टव्यं जायते अकारं च यति ॥ एवं हीति ॥ यदीत्य
 थं किल शब्द ॥ २४ ॥ प्रष्टव्यारशरशयति ॥ जीवन्मुक्ता इति ॥ तत्तर्हि ॥ २५ ॥ अन्यैर्दुर्बलमिति शेषः ॥ अन्यैः प्रसिद्धस्यार्थशुभिलक्षणैः स्ववचनं शुभिः प्रसिद्धनमो विल
 क्षणहार्दतम प्रमार्जयति वा ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ यथा सर्जिता विनुं न्याश्रलाजानवीसा दिशि ब्दवाच्यानाप्यकुरादिजननक्षमास्तद्वत्तत्त्वज्ञानभाजैर्नरावराणस्तत्त्वं मनः श
 ब्दवाच्यानादिपुनर्जन्मसमर्था मित्यर्थः ॥ २९ ॥ जीवन्मुक्त्व्यवहारो भासितदेव करणाभास इत्याह ॥ जीवन्मुक्ता इति ॥ ३० ॥

॥ ११ ॥ १ ॥ गवां विसृज्य वृद्धां देवपात्रकामस्य वृद्धां श्वेतस्वरीत्याशयेनारु ॥ सत्वधानसीति ॥ ११ ॥ १ ॥ १२ ॥ त्वया प्राञ्चिकीयतो योमहात्याग ससवकूपचिन्तयस्समुच्चिरमयमे
 देवस्यर्थाः ॥ १५ ॥ चिन्तयानेन पोशानाति सर्वकर्माप्यनर्थांति नारकलोचचिन्तयानां पिबर्गवितरकलाभ्यनर्थांतीत्याशयेनारु ॥ स्वर्गेति ॥ वयुद्धामेधाद्यवदिद्यार्थधारणाय स्या
 त्प्राञ्चिपया अतएव परमशोधयस्थायिपया कर्तव्यसत्यागपूरवत्सगापवर्गवित्तारित्यर्थः ॥ १६ ॥ मय आदि कलेन ज्ञानफलकर्मभोगीत्याशयेनारु ॥ तपोनामेति ॥ यद्यतो
 मनस्समरूपसमताया सकारावापगतपतज्ञानफलकर्मोद्भवसुखसंपातिशयनिमुक्तमित्यर्थः ॥ तत्र आगततत्सर्वमयद्वैतमयदृ ॥ १७ ॥ नस्य सत्येकानित्येव सत्यस्य शाश्वतस्य
 धर्मार्थावर्थाभावापत्त्याशयेनारु ॥ गतिनि ॥ तत्ज्ञानफलकत्वस्य न वसतीति वस्तुशाश्वतत्वं तत्त्वगतिं किञ्चिदनुवृत्तस्यं गम्यदृ ॥ भावाभावेराविर्भावतिर्भावेरुपाकृत्यापत्क
 मुदाचिन्तयित्तमाहु प्रयुद्धसत्वमुच्यते ॥ अत्रयुद्धाहिति तस्यासत्वस्यास्तुमहाधिय ॥ ३१ ॥ भूय प्रजायते चित्तसत्वभूयोनजायते ॥
 अत्रयुद्धस्य यथोक्तिनप्रयुद्धस्य भूपते ॥ ३२ ॥ सत्ववानसिसज्जातो महात्यागी स्थितो भवति ॥ अशेषेण त्वया चित्तस्य कर्मप्रेतिवंदयद्दम्
 ॥ ३३ ॥ समस्तवासनोऽनुकोराज नदीवराजसे ॥ आकाशासाभ्यमायातमन्ये तव मुने मन ॥ ३४ ॥ शम्प्राप्तोसि परमसिद्धं नमसम
 स्थिति ॥ अयं हि समहत्याग सर्वयत्तस्समुच्चिन्नम् ॥ ३५ ॥ स्वर्गापवर्गवित्तारित्वादि तत्प्रादानफलदायापि ॥ प्रयुद्धमेधयासाधोधिचापरम
 याधया ॥ ३६ ॥ तपोनामकिपन्मात्राहु स्वक्षयकरं भवेत् ॥ क्षयातिशयनिर्मुक्तयस्तु स्वसमतामयम् ॥ ३७ ॥ तस्स तदहस्तु तत्किञ्चिन्ननु
 स्वर्गादिभूयम् ॥ गावाभावेरुपाकृतस्त्रियाधिवगतवेदनम् ॥ ३८ ॥ स्वर्गनामकिमानन्दसोपिसिद्धेहसंस्थित ॥ अत्रापस्वात्मसंसिद्धि
 क्रियाकाङ्क्षुभो भवेत् ॥ ३९ ॥ येन तत्सादित्वेहैव रीतिं किं सपरित्यजेत् ॥ चूडालादिसमाभगाद्देवैश्च त्वसुखेनेतं ॥ ४० ॥ तत्किमथ
 मनयंस्मिन्निमप्रस्त्वतपोभये ॥ आश्रमादिविकल्पाशाश्वत्यापकुर्मर्षण ॥ ४१ ॥

तदुर्वात्कालपोरुदरस्थितवत्ताननेधेवाभिमतवेदनप्राप्तयेन त्वय्यहिस्यर्थः ॥ १८ ॥ तुच्छरूपायासलभ्यस्य स्वर्गादि तुच्छरूपमज्ञानाभेदबहुमननतत्त्वधिर्गमित्याशयेना
 र् ॥ स्वयन्दति ॥ स्वर्गोनाथेन किमानरस्तुच्छरूत्वम् ॥ क्लृपेद्वलिसमाप्त ॥ अथ कर्मधीयधर्मकीर्तनापत्त्यापराधसहस्रनाशयत्वात्वेहैवस्थित ॥ १९ ॥ ज्ञानदीर्घभ्यादज्ञानो
 युकरभुच्छत्वमीधियरेपहृदत्याशयेनारु ॥ येनेति ॥ रीतिनिजत्वं ॥ तद्वदज्ञानमात्रकुरलं भयभूतयाचित्त्वं दीवतपञ्चश्रेणिमधदत्याह ॥ चूडालति ॥ २० ॥ आश्रमोधानम
 स्याद्यम ॥ आश्रित्वात्प्राप्तयत्तदुचित्तकर्मभिधिरानिर्वाहिकविशेषेण प्रारणियत् ॥ तद्विज्ञानतत्त्वाधनैश्च तद्विचकल्यविशेषेण प्राप्त्याप्यस्य यथकत्वात्कल्योपिकुस्मि
 तस्यकमथ धर्षणिनिकच्छुषाद्वाद्यथादिनपञ्चश्रेणामुत्सन्नयेत्यस्यार्थीनिकर्मदीनियदृ ॥ २१ ॥

स्तर्गादिमहासुखहेतोस्तपसः कथयन् यत्नतवाह ॥ आचरतिविति ॥ शोभतेयतोस्तपस आदिभाग आचरणावस्था अतभाग कलक्षयावस्था चतुःस्वरूपवैव मध्येस्वर्गादिभो
 गारवस्थाया मेव सुखस्य किल ॥ तर्हि किमप्यक्तं तपोव्ययमेवनेत्याह ॥ यत इति ॥ यतस्तपसैवते चित्तकषायपाकात्सापतनत्त्वबोधसमयोजानतः अतो हेतोः सर्वे तपोरूपा वि
 कल्पाशास्त्रिनिविकल्पेन रजज्ञानोपनिषा मतिरकल्पेनैव कलवतोपि च भावति ॥ ४२ ॥ तत्रज्ञानेन कल्प इत्येव ॥ विविदिषति यज्ञेन दानेन तपस्येत्यादिश्रुतेस्तः कल्पेनैव ते तपसः
 साकल्पमिति भावः ॥ ज्ञानकलचिद्विद्यो मलाभेन सर्वमेव लब्धम् ॥ सर्वस्य जगत्तत एवोन्नतस्त्रियतिलयश्रुतेरित्याशयोनाह ॥ चिद्विद्योन्नत इति ॥ ४३ ॥ यद्यपि कार्यमिष्टमकार्यमनिष्ट
 च सर्वमपि त्रस्तमुद्रां वेद एव तयापि नुच्छलान्त सर्वव्यनिष्कलमेव तस्तस्य च्छान्पूर्णसमुद्रस्थानीयानि विशेषमेव समाश्रयेत्याह ॥ इदमिति ॥ ४४ ॥ परमपेमास्यत्वात्तद्व्य
 शयानरूपस्य तस्य दृष्टान्तरथार्थानुपेक्षया तादास्यलाभापार्थनमेव वरमित्याशयोनाह ॥ इदमिति ॥ यथाऽलब्धदियतया त्त्रियालब्धव्यदियतव्रतिमे इदप्रार्थयस्येत्यन्यत्वात्
 आर्थावस्थयुमते मध्य एव सुखं स्मभोः ॥ यतस्ते समयो जातो यस्मिन्परिणमन्ति च ॥ ४२ ॥ तपोरूपा वि कल्पाशास्तत्र बद्धपदो भव ॥ ४४ ॥
 शोषो न भसो त्यच्छास्त्रं भावाः समुत्थिताः ॥ ४३ ॥ तथैव परिदृश्यते तत्रैव विलयंगताः ॥ इदं कार्यमिदं नेतिसं कल्पान्न ह्यविदवः ॥ ४४ ॥
 वृंमे प्रार्थयस्वति यथैव प्राभ्यते सर्वे ॥ ४५ ॥ खियातथैव सकथं दपितः प्रार्थयते स्वयम् ॥
 स्वर्गमोक्षादिफलदं यत्किंचित्सर्वमेव तत्
 संकल्पश्चित्ताने तान्भावाना पद्भासुरात् ॥ ४६ ॥ यत्किंचित्प्रमहानानः प्राज्ञा जलरवीनिव ॥ स्वर्गमोक्षादिफलदं यत्किंचित्सिद्धास्यं दित
 ॥ ४७ ॥ त्यक्त्वा समसमाभसो योस्य सौवेव वै भव ॥ सत्त्वं सत्त्वेन न शो न नाश्याद्विगतस्य हः ॥ ४८ ॥ पदार्थोपमि मंशुं स्तिष्ठानि जग
 चित्तभूः ॥ अपरिस्पंदचित्तस्य संस्थिते ह वावति ॥ ४९ ॥ पौरुषप्रभवा साधो विपत्तिहिंमतौ यथा ॥ यानियानि ह दुःखानि प्रसुरंति जग
 वये ॥ ५० ॥ चेत्तथापलजान्येव तानि तानि महीपते ॥ स्थिरशान्तगतस्य दं यस्य चित्तमचापलम् ॥ सदैव समहानं दीसाया ज्यस्य सभा ज
 नम् ॥ ५१ ॥ अथ चेत्तसित्तस्य स्यंदास्यं दौत्वमेकताम् ॥ नीत्वा तिष्ठ यथा कामभैक्यमनास्यशाश्वतम् ॥ ५२ ॥
 तस्यैव स्वदियत एव कथयन् प्राभ्यते तस्मिन्स्थाधीनतया लब्धव्यत्वात्तस्य तत्त्वलाभादिति भावः ॥ ४५ ॥ अगोक्त्यात्प्रातिरिक्ते दानरुकरा यत्त्वलब्धत्वादेवा
 नैतद्वैव स्वदियत एव कथयन् प्राभ्यते तस्मिन्स्थाधीनतया लब्धव्यत्वात्तस्य तत्त्वलाभादिति भावः ॥ ४६ ॥ जलरवीन्परिव्रियति विमानिव ॥ ज्ञानलाभान
 थर्नीयत्वमुक्तम् ॥ वस्तुतस्तेन पातत्त्वज्ञादृशातुच्छलादप्यस्यत्वमेवत्याह ॥ संकल्पेति ॥ आपद्इव अभासुरानरमणीयार् ॥ ४६ ॥ जलरवीन्परिव्रियति विमानिव ॥ ज्ञानलाभान
 नरस्य गार्तिसाधना नीवापवर्णासाधना न्यपि देया न्येव त्याशयोनाह ॥ स्वर्गति ॥ ४७ ॥ सर्वपदार्थेषु तदशाः सत्त्वं न वयात् ॥ असदशास्तु नित्यनष्टत्वेनैव यास्यात् ॥ चत्त्वान् चत्त्वान् विनत्याह ॥
 सत्वमिति ॥ ४८ ॥ अस्मदिति चित्तभूरित्युक्तेः प्रयोऽजनामाह ॥ अथपरिस्पंदेति ॥ नथास्वाभाविकप्रवृत्तिलक्षणपुरुषापरार्थमभवावियत्सि मतीवैवेकज्ञानो
 नैतैकतानैव साक्षात्क्षणमपि प्रत्यासन्नैक्यमनास्यप्राप्यमानेन यथा कामपूर्णकान्तयान्तिष्ठेत्यर्थः ॥ ५२ ॥
 ५१ ॥ अथ चेत्तसित्तस्य स्यंदास्यं दौत्वमेकताम् ॥ नीत्वा तिष्ठ यथा कामभैक्यमनास्यशाश्वतम् ॥ ५२ ॥

िरुद्रया स्वरास्याराकाननदनकथमितिताजपृथ्विति ॥ कथमिति ॥ ५१ ॥ तयो स्वरूपैर्नक रविरापथ्यधिष्ठानासिधिम्यापकषेणानतद्विराधन्तित्वारापमबटनेनकु
 भउत्तसाध ॥ ५० ॥ कथमिति ॥ सा दृश्यरातस्वरात्मनाविद्यतत ॥ ५४ ॥ सत्यज्ञानमनरप्रलस्यारिभृतिभिपदंताम् ॥ अगत्यामपणे ॥ ५५ ॥ स्वरास्यरापरैक्यमुपपादयति ॥
 विरास्यरदि ॥ सर्वयत्नस्वरात्मनस्वराय ॥ त्रयविध्यादिरूपपरीस्वरपरदितीयशब्दस्वरसम ॥ दृषार्थसमशब्द्विमिध्यात्वद्योतनार्थ ॥ नामपरिस्वरदस्यर्थ ॥ ५६ ॥ अ
 ल्पदथापिकथेस्यरास्यरैस्वनपाह ॥ विरदिति ॥ सतसत्ताद्व्यानेर्बचिर स्वरीदस्यर्थैककृतयथाभाविनभ्येत्तपद्वानात्मरूपभेवोरिषपरिनिष्यतदस्यर्थ ॥ ५७ ॥ सतसत्ताक

िरिविध्यजउवाथ ॥ ॥ कथमैक्यविभोयात स्यरास्यदाविभावुभी ॥ सर्वसराथविन्देदकारित्येतद्वटाशुभे ॥ ५३ ॥ ॥ कुभउवाथ ॥
 एवबलुजगत्सर्वधिम्याप्रवारिवीशुधि ॥ तदवस्यदंतधीभिःशुद्धवारीववीचिभि ॥ ५४ ॥ तस्माच्चिन्मात्रमलसत्वमित्यादिनामकम् ॥
 यद्राततदिदमुदा पभ्यत्याजगतया ॥ ५५ ॥ चिन्स्यदएवसर्वस्वसर्गतस्माद्विसत्यति ॥ परिस्मदीर्हिर्विध्यादिशब्दस्यदसमपरम् ॥ ५६ ॥
 चित सएवधत्स्मदकथास्यदश्रमावित ॥ एकरूपतयानामतत्रेदममलजिवम् ॥ ५७ ॥ सर्गाश्रितस्यदमात्रात्मासत्यन्दृशैविलीयते ॥
 उदस्यसम्प्यर्धनारज्ज्वोसपश्रमोचया ॥ ५८ ॥ सस्यदाचित्तदक्षिधाति स्पदात्वियभातता ॥ तुयातीतपठारुदावाधावकुनपायते ॥ ५९ ॥
 गालसज्जनसपकसतताभ्यासयोगत ॥ कालेनामलतांयातेचेतसीदाविवोदिता ॥ ६० ॥ एतकेवलमाभातंस्वानुभूतिभिराततम् ॥ क
 श्यतस्वानुभूतुल्ययत्स्वरूपमात्मना ॥ ६१ ॥ नामसिसारस्वमनादिमध्यमत्रैव त्रिष्वस्यदेनिविष्ट ॥ नोरूपनिर्भेदमहाश्विदात्माजानोसि
 मायोगवर्तुवतशोक ॥ ६२ ॥ ॥ इत्यापवांवां० दे० मोक्षोपायेषु० निवाणप्रकरणेषु० श्रुद्धालं पाख्यानशिखिध्वजयोधननामैका
 धिकराततम सर्ग ॥ ५०१ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥

नखनिनपाह ॥ सगदिति ॥ यत स असम्प्यर्धनार्थात्साउदरति ॥ ५८ ॥ तदभिधासगाभिधा ॥ नित्यंशानुवर्तयतीत्यथाख्या ॥ ५९ ॥ ककाराद्योविताप्रवतितसाह ॥ शाखं
 ति ॥ यथाश्वसुर्वानिरेक्षयसपणामलतायानेनित्यसिद्धैषधर्दकनाउद्वितातवत् ॥ ६० ॥ यद्विधाधावकुनपायतीमर्हैकयत्स्यामादेशेयुक्तभ्येततसाह ॥ एतदिति ॥ स्वमनुभू
 तयत्सयाभिप्रेपुल्लानुभूतिभाषस्वयं कथ्यतेलाकट्टदस्यस्य ॥ ६१ ॥ त्वमपिस्वानुभूतिनामोप्येवतत्तममदृषसास्येर्दमापकर्तुंलथाह ॥ यानोसिति ॥ भद्रकवहादिदृषाणां
 भावरेवसर्वैर्दुर्निर्भेद अतएवमहाश्वरात्मा ज्ञातस्यस्वभोपाद्यानुभूतो विनमएववर्ततशोकलभकोवोह क शोकएकत्वमनुस्ययतदिति श्रुतेरिति भाव ॥ ६२ ॥ इति श्री
 शशिचन्द्रमंनसस्यप्रकाशनिषाण पू० पु० कोसरायानस्य सग ॥ १०१ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥

आमन्वयान्तेहिनेकुमेविस्मितस्मर्दीपतेः ॥ चिरंविस्मयविश्रान्तिःसमाधाविहवर्षयते ॥ १ ॥ यथेदं सर्वमुत्थितमित्यध्यारोपेणयथाचप्रवितीयतइत्यपवादेनचसर्वपूर्णसतत्त्वं
 नेमयाकथितम् ॥ १ ॥ गुरुशास्त्राभ्याश्रुत्यास्वाध्यायिचिरेणमत्वात्त्वस्मगुबुद्धासाक्षाद्देवआवरणभागात्स्वदेपरेपदेकदाचित्समाधिप्राधान्येनकदाचिद्द्वयहरेरेणचयथेच्छसित
 यानिष्ठ ॥ २ ॥ स्वर्गभद्रसमाप्तम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ एषामहृपदिहैव ॥ ५ ॥ सपत्न्यामपतिवचनारस्यूर्ध्वनधार्मम् ॥ साध्वीभिर्हृदकननमस्कारस्याप्रासत्वात् ॥ ६ ॥ स्वप्नादिप्रतिभा
 नगतधर्मादिवस्तु ॥ अतेजगारे ॥ ७ ॥ चित्रमाश्रयम् ॥ ८ ॥ चित्तोदयसदाप्रगतशाश्वताभ्युदयवाबलम् ॥ ९ ॥ कालयुक्तयाभाष्योदयसमययोगेन ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ इयंसा
 कुंभउवाच ॥ इतितेकथितसर्वशिविध्वजमहीपते ॥ यथेदमुत्थितं सर्वयथाचप्रविलीयते ॥ १ ॥ एतच्छ्रुत्वाचबुद्धाचमत्त्वाचमुनिना
 यक ॥ यथेच्छसितयानिष्ठहृस्वपुत्रेपदे ॥ २ ॥ स्वर्गान्छान्धहंपर्वकालेस्मिन्नारदोमुनिः ॥ बसलोकात्समायातोभवत्यमरसंसिद्धि
 ॥ ३ ॥ तमांपश्यतिचेत्तत्रतकोपमुपगच्छति ॥ नोहेजनीयाभय्येनगुरवोहिकदाचन ॥ ४ ॥ त्यक्तसंकल्पलेखनकिंचिदभिवांछता ॥
 त्वयासदैववस्तुदृष्टिरेषैवपावनां ॥ ५ ॥ ॥ श्रावसिष्ठउवाच ॥ इति यावत्सतिवचःपुष्पहस्तःशिविध्वजः ॥ प्रणामायददात्येषताव
 दंतर्धमाययौ ॥ ६ ॥ प्रतिभानगतं वस्तु यथैवातेनहृष्यत ॥ नदृष्टवांसत्यार्कुंभमप्रेराजाशिविध्वजः ॥ ७ ॥ गतेकुंभेमहीपालःपरंविस्म
 यमाययौ ॥ तमेवचित्तथाश्रिञ्चिञ्चिर्वापितइवाभवत् ॥ ८ ॥ इदं संचिंतयाभासचिञ्चिलसितांविधेः ॥ यत्कुंभद्वयपदेशेनवाधितोस्मिचिरो
 दयम् ॥ ९ ॥ कनारदसुतःकुंभःकहंनमशिविध्वजः ॥ केवलकालयुक्त्यैवसोहंसंपरिवोधितः ॥ १० ॥ अहोनुसम्यक्कथितेदेवपुत्रेणयु
 किमत ॥ अहोनुसंप्रबुद्धोस्मिमोहनिद्राकुलश्रिरत् ॥ ११ ॥ कहांमासंविनिर्मन्नाःक्रियाजालकुकर्दमे ॥ इदंकार्यामिदंनेतिमिथ्याविश्रम
 चकके ॥ १२ ॥ अहोनुशीतलाशुद्धाशांतंयंपदवीनिजा ॥ रसायनोद्भवाकारासत्वंशीतयतीहमे ॥ १३ ॥ शाभ्यामिषिपरिनिर्वामिसुख
 मासेचकेवलम् ॥ तृणामपिनेच्छामिसंस्थितोस्मियथास्थितम् ॥ १४ ॥ एवंसंचिंतयन्नाजानूनंनिर्वासनाशयः ॥ शैलादिवसमुल्का
 णामौतमेवावतस्थिवात् ॥ १५ ॥ तस्मिन्नेवततोमौननिःसंकल्पेनिराशये ॥ प्रतिष्ठानिश्रुत्वांप्राप्यसतस्थौगिरिशृंगवत् ॥ १६ ॥ सतत्र
 संशान्तभयोऽचिरेणचिरेणविश्रान्तमतिःसमात्मा ॥ चिरेणसंप्राप्तनिजामलात्मायोगेनसुखापततोदितात्मा ॥ १७ ॥ ॥ इ० वा० वा०
 दे० भा० नि० पू० चू० शिविध्वजसमाधानंतामद्वाधिकशततमःसर्गः ॥ १०२ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ शाल्कताम्लहासाभाज्यपदवी ॥ सत्वनिर्वासनंम
 न ॥ १३ ॥ तैनेवसत्यपूर्णकामतामाह ॥ शाभ्यामीति ॥ १४ ॥ शैलात्समुल्काणःप्रतिमादिरिवमौनवागादिचेष्टारहितयथास्यात्तथासमाहितोवतस्थिवात् ॥ छादसलाह्नि
 टकसु ॥ १५ ॥ मौनेमुनिकर्मणिसमाधौ ॥ १६ ॥ साराकान्तवसमादौसंप्राप्तनिजामलात्मासत्त्वमात्मासमरसःसत्त्वचिरेणविश्रान्तमतिर्गत्वाअचिरेणसयपवसशान्तजयःसत्त्व
 रंकाजानुदत्तेनयोगेनआदितात्माअखहितस्वभावःसुखापसुगुप्तदवविशश्राभेत्यर्था ॥ १७ ॥ ॥ इतिश्रीवात्सिष्ठम०तात्पर्यप्रकाशेनिर्वाण०पू०द्वयनरशततमःसर्गः ॥ १०२ ॥

पूरात्प्राया परगत्वाभ्येणपुराणम् ॥ यन्मातृभ्यापनराक्षस्तदाग्रापभ्रवणये ॥ १ ॥ एवमुक्तीत्याशिविष्वजोराजानिर्भिकल्पसमाधानात्काष्ठमुन्धोपमस्थितिरभूदिति
 शय ॥ पूडात्प्राज्ञातमितियायत् ॥ १ ॥ तगारपुत्र ॥ २ ॥ देवपुत्रार्त्तकृत्तमेवम् ॥ क्षिणाशरिखपमाकारजपाह ॥ ३ ॥ त्वकर्मराकाकार्यप्रजानुजनमित्यर्थ ॥ ४ ॥
 कुमानारपय ॥ ५ ॥ सपुत्रकार्यनिभाकारनिर्गतदुर्मकारमिषमिषलम् ॥ ६ ॥ अयराजा ॥ ७ ॥ दर्शनीपारब्धकर्मशेषकालेदेहत्यागार्किकमर्षकरोतिनकरोतिवत्या

श्रवसिष्ठउवाच ॥ निर्विकल्पसमाधानात्काष्ठमुन्धोपमस्थिति ॥ एवशिविष्वजोराजाधूढालामधुनाभृणु ॥ १ ॥ शिविष्वजत
 सुतारकुभवपंणतेनसा ॥ प्रयोध्यांतीधिभागत्यतारतरसानम ॥ २ ॥ देवपुत्राकतिव्योधिजहामायाविनिर्मिताम् ॥ विदग्धभुम्भमा
 कारक्षेणजग्राहसुदरम् ॥ ३ ॥ नमसास्वपुरप्रापविवेशांतपुरक्षणात् ॥ हस्थाधभुवलोकस्यतुपकर्मचकारच ॥ ४ ॥ वासरश्चितयनाथ
 पुनरधरमत्यसा ॥ यभुवकुभोयोगेशिरिविष्वजवनययी ॥ ५ ॥ तथातत्रैवतभूपमपश्यदनभूमिगा ॥ निर्विकल्पसमाधिस्थसमूत्कीर्ण
 मिवद्भुमम् ॥ ६ ॥ अर्हेनुवतुभोदिप्याविश्रातोपमिहात्मनि ॥ स्थित स्वस्य समशान्तहलुवाषपुनपुन ॥ ७ ॥ तदेनतावेदतस्माद्वाधया
 भिपरासदात् ॥ इदानीमवकिदेहत्यागभेपकरातिवै ॥ ८ ॥ किंचित्कालसुरत्वेपराज्येनविपिननेवा ॥ भमभेवगमिष्यावस्यत्कदेहाविमौ
 समौ ॥ ९ ॥ तस्यापदशोविषम परिणामनगच्छति ॥ अनेनाश्यासयोगनतावदावोधयाम्यहम् ॥ १० ॥ इतिसच्चित्यधूढालासिंहनाद
 चपरासा ॥ भूयाभूय प्रभोरभेवनेचरमायप्रदम् ॥ ११ ॥ नचचालशिलेवाद्रौयदानादनेनस ॥ भूयाभूय कतेनापितदासातव्यचाल
 यत् ॥ १२ ॥ चाहित पातितोप्यपयदानयुधेत्प ॥ तटासच्चितयामासधूढालाकुम्भरूपिणा ॥ १३ ॥ अहोपरिणत साधु स्वपदेभग
 वानपम् ॥ तदेनहिषयायुक्त्यासांप्रतपोधयाम्यहम् ॥ १४ ॥ अयवेनमहात्मानकिमर्थयोधयाम्यहम् ॥ विदेहयोधमासापतिलुत्पय
 यालुत्तम् ॥ १५ ॥ अहमप्यगानतदहमिमत्यक्कापरपदम् ॥ अपुनजनेनायैवगच्छामीहहिक्किंसमम् ॥ १६ ॥

शय ॥ ८ ॥ विपिनभोग्यकमक्षयर्थेतिवितेनवा ॥ समन्यकालमधमैनुत्सखभादीगमिष्याथ ॥ कैबल्यमितिशेफ ॥ ९ ॥ उपदेशाभ्याज्ययाकरपरिणामसमभू
 मिनराशस्थितिरर्दतयारधाक्षनगच्छतिदर्शनीमवेहृत्सामे ॥ तथाचभीधुम्भुक्तिसवानुभवापमप्ययप्रदोव्यदतिभाष ॥ १० ॥ यभाभुम् ॥ ११ ॥ पाणिसेपेणश्याज्ययत्
 ॥ १२ ॥ १३ ॥ सममभुक्तिकानुप्रदेशयर्धतपरिणत ॥ अहोदयाम्यर्थे ॥ तथाचतस्योपदेशोविषमपरिणामनगच्छतीतिमदीयसावनादेषैवेतिभाष ॥ १४ ॥ अतएवाह ॥
 अयथति ॥ विदेहनिष्ठु ॥ १५ ॥ समसहैवगच्छामि दहनीधनेकमधिकमुत्तमितिशेफ ॥ १६ ॥

महाभक्तिरित्यनेनावश्यभोक्तव्यतदीयप्रारब्धकर्मशेषमपिसात्ममत्पादत्वापुनर्संचिन्तयामासंतिस्त्वनय ॥ १७ ॥ सत्त्वनिर्वासनंमनस्तस्यसत्कारलेशात्मनाशेषोयद्विदद्वे
 प्रारब्धावशेषितमाद्यलेशोपहितेहाहं ब्रह्मण्यसि ॥ १८ ॥ कालेनतदुद्धवसमयेन ॥ यथावसतारभेदुमेमूलकोशेमूलप्रदेशोभौभोरसस्तस्मिन्सूक्ष्मभावेनालीनभाविपुष्पजा
 लामिवसत्वशेषोयस्तीतिपूर्वोणाच्य ॥ १९ ॥ तर्हिमत्त्वोदितोयजीवन्मुक्तसन्पुनर्महामिबविहरन्भावत्येव ॥ अथयदिसत्वशेषस्यापिवाधानुक्तोभावतिनसर्वाहंमपिस
 मभनेनसाकमेवमुक्तिगच्छामि ॥ २० ॥ स्वशैवेहोष्मतिगेनवश्यमाण्डिगेनपतिजीवतीतिसाशकमालोक्यसवोधहेतुद्वयनेसत्वशेषव्यवृथ्यत अस्यद्विसत्वशेषोस्तेवेत्यवाच

इतिसंचित्यदेहसंच्यक्तुमभ्युद्यतासती ॥ पुनःसंचितयामासचूडालासामहामतिः ॥ १७ ॥ आलोकयामिचैतावदेनेदेहंमहीपतेः ॥ यद्य
 स्यसत्त्वशेषोक्तिबोधवीजंदंतरे ॥ १८ ॥ तत्कालेनैपभगवान्संप्रबोधमुपैष्यति ॥ मूलकोशरसालानिपुष्पजालमिबहुमे ॥ १९ ॥ तद्
 वंविहरन्जीवन्मुक्तएवभवत्यलम् ॥ मुक्तोभवत्यथयदिमन्येगच्छामितत्समम् ॥ २० ॥ इतिसंचित्यचूडालास्यशनेननयेनच ॥ पति
 मालोक्यसाशंकमुवाचवरवर्णिनी ॥ २१ ॥ अस्त्येवसत्वशेषोस्यद्विसंबोधकारणम् ॥ संबोधहेतुद्वयनसत्वशेषंव्यवृथ्यत ॥ २२ ॥ ॥
 श्रीरामउवाच ॥ ॥ अशंसंशातचित्तस्यकाष्ठलोष्टसमस्थितेः ॥ सत्वशेषःकथंब्रह्मज्ञायतेध्यानशालिनः ॥ २३ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥
 प्रबोधकारणंचस्यदृष्टंक्षयाणुवपुर्द्विदिविद्यतेसत्वशेषोतर्जोपुष्पफलंचथा ॥ २४ ॥ चित्तस्यंदविद्युक्तस्यतस्यास्यंदितसच्चितः ॥ द्वित्वैक
 त्वविहीनस्यसमस्याचलसंस्थितेः ॥ २५ ॥ कायःभ्रमसमाभोगानरत्नायतिनद्वेष्यति ॥ नात्ममेतिनचोदतिसममेवावतिष्ठते ॥ २६ ॥
 द्वित्वैकत्वादियुक्तस्यप्रस्यंप्रसंदतेमतः ॥ तस्यदेहोन्मत्तामेतिनास्यंदस्यकदाचन ॥ २७ ॥ चित्तस्यंदोहिसर्वपांकारणंजगतःस्थितेः ॥ रा
 मभावविकाराणांकुसुमानांपयामधुः ॥ २८ ॥ अस्मिन्नयमास्यतेदेहेचंतसोहिमुद्गुम्दुः ॥ हर्षःकोपोनसंसोहोवशमेतिरघूदह ॥ २९ ॥

चैतिश्रेणसदात्वयः ॥ २१ ॥ २२ ॥ स्वशैवेननयेनचैतियदुक्तनयशब्दाव्याजिज्ञासुरामपृच्छति ॥ अशंसिति ॥ २३ ॥ देहेदद्विधिपरिणामापक्षयादिविकारानुदयःसत्व
 शेषोक्तिगमित्युत्तरवर्तुलभ्यमनुवदति ॥ प्रबोधेतिद्विधाभ्याम् ॥ २४ ॥ द्वित्वैकत्वविहीनस्यनिर्विकल्पस्य ॥ २५ ॥ रत्नायतिरत्नागच्छति ॥ २६ ॥ अन्यस्यतुर्नद्वैपरीत्यमित्या
 ह ॥ द्वित्वैकत्वादीति ॥ २७ ॥ तत्कुतस्तथाह ॥ चित्तस्यददति ॥ जगतःस्थितेर्व्यवहारस्यहेतुभूतानासर्वपांभावविकाराणांकारणम् ॥ २८ ॥ अतएवपुनर्जन्मव्रीजसत्त्वेस्मा
 द्देहाद्देहातरपयास्यतश्चेतसोभुद्गुम्दुयत्नेनियमाणापिहर्षःकोपःसोहश्चनवशमेतिनियर्हानुशक्यते ॥ तदेवपुनर्जन्मावश्यभावेतिगमित्यर्थः ॥ २९ ॥

विनेत्वादिदिकाराशीर्गुकापयविकारादिर्नरदत्ताह ॥ चित्तद्वैत ॥ सर्वत्रनिर्वासितेनर्वाजिते अग्रतिष्ठधनेनत्यक्त ॥ तथाथचितेनाहृतपापरिपुष्टयवेहेरुद्ध्याह
 दिक्कारहेतुनिर्माह ॥ १ ॥ इहप्रणयद्विद्वारिरेषोपेतागदिरावधनदरपत्र ॥ ११ ॥ कियत्कालर्वाधभुक्तैःसत्त्वगुणलभ्यतदन्तिषेद्यारभे शोषक्षयेणतयशमपुर्णमिमत्याह ॥
 सप्तम्यर्धे ॥ मध्वदग्निभाषिकरवम्यमादिपुष्प ॥ काळाद्यारभे शायक्षयकाळात् ॥ १२ ॥ सत्वस्यापिषयेपुन्यतोहेरेषिविर्लप्यतदत्याह ॥ देहेद्वैत ॥ गोचिन्तमिस्वस्रभरणा
 प्रियापम् ॥ नात्यसहस्रमनिस्सभरणाभियापम् ॥ पञ्चनेनपरजन ॥ १३ ॥ शिरिन्ध्वभेहेतुर्वावर्तयानिनयारदधानित्याह ॥ शिरिन्ध्वजस्येति ॥ नेजसाऊष्मणा ॥ १४ ॥

चित्तप्रशमभायातंकयाप्ये सत्ववर्जित ॥ थाधतेनाधरस्येवतस्यभावनविकारम् ॥ १० ॥ वीच्यादिनययोदितिसभायाजलसंतते ॥ तथा
 नदस्यतटाप मभायामन्यसतत ॥ ११ ॥ सत्वस्यानुपलभोस्तिनतस्योपशमाहते ॥ यावद्वातिसमतत्वकाळाद्वाभ्यतिकेवलम् ॥ १२ ॥
 इहयस्मिस्तुनोचितनापिसत्वचवियते ॥ सतापेहिमवद्रामपधत्वनविलीयते ॥ १३ ॥ शिरिन्ध्वजस्यतहेसोनिश्चितस्तेजसोर्जित ॥ स
 त्वांगेनचमशुक्तंजननलानिमाजनम् ॥ १४ ॥ ततथाभूतमालोष्यमचुर्देहवरंगना ॥ अनुच्छिन्नवर्तदेहचित्तयामाससत्वरम् ॥ १५ ॥
 धित्तत्वसवणशुद्धनविश्यापधयाभ्यहम् ॥ भविष्यद्वाधनकालमयतत्राहिसस्थिता ॥ १६ ॥ नयोधयामियेनचिरात्तद्व्ययतस्वयम् ॥
 विमंकेवावतिपुहमित्येववाधयाम्यहम् ॥ १७ ॥ इतिमोचित्यधूढालादेहकरणपजरमासंत्यज्यप्रापचित्तत्वंस्थितिमापतवर्जिते ॥ १८ ॥
 तन्सांचननास्यदरत्वासत्ववत प्रभा ॥ स्वविवेशपुनदहस्वर्गाहमिवपक्षिणी ॥ १९ ॥ कुमाहृतिरयंत्यायनिविष्टाकुसुमस्यले ॥ सा
 मगापुनदत्तासाश्रमरार्हदनि स्वना ॥ २० ॥ तसामसन्नमाकण्यचित्सत्वगुणशालिनी ॥ वुधुधेभुपतंहेहवसतइवपग्निनी ॥ २१ ॥ इश
 विवासायाभासर्वातटाकइवाजिनीम् ॥ इहातसत्वसपत्ति शिरिन्ध्वजमर्हापति ॥ २२ ॥

पशुसमापायनसमनुसधत् ॥ ततपत्याग्निता ॥ स्वरहमनुस्मिन्नवर्तीसर्ता ॥ १५ ॥ चिसत्वपागुक्तनद्वाहेप्रहृततयापकायपदशेनपचिरस्यतप्रतरत्वभावेवस्थितासर्ताचिरका
 लनभविष्यदाधनकोदमपुर्णसत्वोपयार्धनि ॥ १६ ॥ ननुचिराणसत्वपदमेवपुष्यतीकपोधनत्वरयातप्राह ॥ नेति ॥ राज्यपालनेनियकाहनार्त्तेशसमाधौस्थानुराक्त भ्यु
 न्धिनाधरपाचिन्नमर्कात्स्वयस्थानुशक्तामर्तितभाह ॥ १७ ॥ स्वेदेहसंत्यजतइहयविरयतदीपेद्वाद्भ्रमजक्षणेचिसत्त्वोस्थितिन्प्रापेत्यध ॥ १८ ॥ तथानिर्धकस्यसमाधिना
 क्षीणारकदकसोभूतयाधननायासर्वाप्यश्वाभाषसवच्छिन्नदुष्टपुण्यभयनानुक्लृप्तस्य ॥ १९ ॥ २० ॥ चिन्मिच्छशासासस्वचित्तारानुद्धिरि शिरिन्ध्वज्याहृमाषसत्कारो
 द्वाधेनप्रानत्सापादेहृहाहप्यासादुर्गुपे ॥ २१ ॥ तसंयामिनिर्गीटानाम् ॥ २२ ॥

गायत्रीमित्याद्याभावश्छादसः ॥ परेणदिव्येनवपुषायुक्तमपरंसागवेदमिवेत्युर्वेक्षा ॥ ४३ ॥ कुसुमंपुष्पांजलिम् ॥ अनेनतपःप्रभावात्काकंचितपुष्पाणामभ्लानतगम्य
 ने ॥ ४४ ॥ दिव्यास्तभागयोदयनउदितानुनदर्शनाभ्युदयफलस्वतिगोचरतांगताः ॥ अथवाकिमद्भान्यचितया महानःस्वतएवपरानुपहोयतादस्याशयेनाह ॥ केनामेति
 ॥ ४५ ॥ मनुक्तकारणनवेदितागमनेद्वितीयाकारणभावेत्संभावितनद्वितीयार्थः ॥ ४६ ॥ त्वयैवसमंसाकम् ॥ स्थानत्वामेवस्वरवितियावत् ॥ ४७ ॥ अतएवपरम्येपिस्वर्गोसा
 अपृष्यत्कुंभमग्रस्यंसामगायनतत्परम् ॥ परेणवपुषायुक्तंसामवेदमिवापरम् ॥ ४३ ॥ अहोवतवयंधन्याःपुनःप्राप्तोमुनिःस्वतः॥इत्येवो
 दाहरन्नाजाकुंभायकुसुमंददौ॥ ४४ ॥दिप्योदिताःस्मोभागावंस्तवचेतसिप्रावने ॥ केनाभवामहासत्वाःप्रसादेष्वंगानास्थिताः॥ ४५ ॥ अ
 स्मत्पवित्रीकरणमेवागमनकारणम् ॥ नचेत्किंचागमभूद्विद्वितीयंकारणंभवेत् ॥ ४६ ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ यतःप्रथतियातोस्मिन्त्वत्सका
 शादानंदितः ॥ ततःप्रथतिचेतोमेत्वयैवहसमंस्थितम् ॥ ४७ ॥ रम्यस्वर्गेनतिष्ठामिसमीपेत्वसांप्रतम् ॥ अभीष्टमुद्यदेवांगरम्याणांतरपु
 रःस्थितम् ॥ ४८ ॥ त्वाद्दर्शांबधुराशश्रमुदन्मिंत्रंथासत्वा ॥ विभ्रास्योवापिशिष्यश्रमन्येजगतिनास्तिमे ॥ ४९ ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥
 अहेनुकलितंपुण्यपादपूर्याःकुलाचले ॥ यस्माद्भवानसंगोपिवांछत्यस्मत्समागमम् ॥ ५० ॥ इदंवनमिमेदक्षापृथत्यायमहमाहतः ॥
 रोचतेतत्रचेरत्संगंस्तिद्विस्थीयतांप्रभो ॥ ५१ ॥ भवद्वितीर्णयायोगयुक्त्याविश्रांतवानहम् ॥ यथासाधोतयामन्येस्वर्गोविश्रमणंकृतः
 ॥ ५२ ॥ तामेवसंस्थितिस्रच्छामवलंघ्यप्रकाशिनीम् ॥ विहरेहयथाकामंस्वर्गभूमितलेतथा ॥ ५३ ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ परेपदेमहा
 नदेकच्चिद्विश्रांतवानसि ॥ इदंभेदमयंदुःखंकच्चित्संस्यक्तवानसि ॥ ५४ ॥ कच्चिदापातरभ्येभ्यःसंकल्पेभ्योरतिर्भ्रशम् ॥ निर्मूलतांगतारा
 जन्भोगनारिसमेवते ॥ ५५ ॥ हेयादेवदशतीतंशांतंशमसमस्थिति ॥ यथाप्राप्तेष्वनुदंगंकच्चितवमनःस्थितम् ॥ ५६ ॥ ॥ शिखिध्वज
 उवाच ॥ त्वत्ससादेनभगवन्दृष्टादृश्यातिगागतिः ॥ प्राप्तःसंसारसीमांतोलब्धोऽलब्धव्यनिश्चयः ॥ ५७ ॥ चिरादतिचिरेणैवविश्रांतो
 स्मिनिरामयः ॥ लब्धंलब्धव्यमखिलंलसःसंश्रिसंस्थितः ॥ ५८ ॥ नोपदेष्टव्यमस्माकंकिंचिदप्युपयुज्यते ॥ सर्वत्रैवातिदसोस्मिसंस्थि
 तोस्मिगतञ्जरः ॥ ५९ ॥

यतनतिष्ठामिकितवसमीपेतिष्ठामि ॥ हेअंगयतंबहुनामपिरम्याणामप्येचिसस्यपदेवाभीष्टभावतितनुपयवउद्योगप्राप्यमेवसतपुरःस्थितंभवतिनोद्योगेनैतित्वदर्शानोद्योगव
 शादेवमभागमनमित्यर्थः ॥ ४८ ॥ मयिकोवतेभीतिहेतुरतिशयस्तथाह ॥ त्वाद्दर्शाह ॥ ४९ ॥ कुलाचलेभ्रास्मिन्मदरे ॥ ५० ॥ मयीस्यातेस्वर्गोन्नरोचतेचेतनाहैदहमस्त
 न्निन्दौ ॥ ५१ ॥ ममापित्वद्वितीर्णसमाधिमुखवृत्तस्यस्वर्गोच्छानास्तीत्याह ॥ भवद्वितीर्णयेति ॥ वितीर्णयादितया ॥ ५२ ॥ तांयसमुपदिष्टामेवभूमानदसस्थितिभवलंघ्य
 प्रकाशिनीत्यप्रकाराणाम् ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ शमनेनसमस्थिति ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ चिराद्दृष्टकालोत्तरम् ॥ अतिचिरेणदिनत्रयपर्यन्तम् ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

कदाचनार्थविराय ॥ तदावसत्यनेवासममन स्वस्यासत्परपरत्वात्प्रितम् ॥ ६० ॥ यदित्तरूप्यत्किधर्ननधास्तिर्हृत्कीटरोधशिशुत्लघाह ॥ नि सद्यतिरिति ॥ स्पट
 ५ ॥ ६१ ॥ ॥ न्दिर्वाशासिद्धम तात्पर्यकारोनि० प्र० पू० इयधिकगतम सण ॥ १०३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कुंभस्तरमरीराक्षासभोग्च्छाप्रवण्यते ॥ स्वगापदशात्सुर्पा
 नद्वेषण्युपरागम ॥ १ ॥ इत्युक्तदशाशिरात्मनीत्यभ्यास्त्रिविधाभि कथाभिपरास्तरसखन्यावतिरोप ॥ १ ॥ सरसानित्स्थानिसारसानिपथ्यानिपक्षिमुपुनानिषय
 स्थिरनरनभानरापिनि वल्गुल्लारिनाशधनरक्षक यत्सिद्धद्वन्द्वनरनेधनधाराशेय ॥ २ ॥ तेनअभिव्यक्तयसिद्धेनाधारेण ॥ धनेमहाराण्यं ॥ काननवीधिपुत्रधर्तखनप
 ज्ञातमज्ञातमप्राप्तसक्तयथाश्रितम् ॥ तत्परत्वसर्वमेस्वस्यैवास्तिनकिधन ॥ ६० ॥ नि संस्थतिर्विगतमोहसयोविरागांनित्यो
 दित समन्मशागयसवसोभ्य ॥ सवात्मक सकलसंकलनाविशुक्तआकाशकांशविशुटस्वमभास्थितोस्मि ॥ ६१ ॥ ॥ इत्यापूर्वा०
 या० द० मा० नि० पू० च० शुभुपुनरागमननामइयधिकगतम सर्ग ॥ १०३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवासिष्ठउवाच ॥ ॥ इत्य
 ध्यात्मविधिनाभि कथाभिलापरस्परम् ॥ आसातेवंप्रवेत्तारौमुहूर्तचितयवन ॥ १ ॥ ततउत्पायकस्मिश्चित्सानौसरससारसे ॥ मरोव
 रवनेष्वविद्वताननवने ॥ २ ॥ तनाचारणताभिश्चकथाभिसिक्तावनतत ॥ नीतवतीदिनान्यथैतासुकाननवीयिपु ॥ ३ ॥ ॥ अथकुम्भ
 उवाचान्यद्वनयावंगिराविति ॥ तदांभितितृपुंमत्वालावुभौत्रविचरतु ॥ ४ ॥ वनान्यनेकरूपाणिजगलानितगनिष ॥ सरासिगुल्मजा
 टानिशंगाणिगह्वानिच ॥ ५ ॥ नर्दांशासुयाप्रामानगराणिवनानिच ॥ मजुषोपानुगिरीन्कुजास्तौर्यान्यायतनानिच ॥ ६ ॥ सममे
 वममद्रहसमवेतोस्थितावुभौ ॥ समसत्वोसमांसाहोमसतोतस्यतु सदा ॥ ७ ॥ आनचतुं पिनुन्वेवान्युभुजातेचरायव ॥ समतेसेच
 मिकवसमपुद्गायभुवतु ॥ ८ ॥ तमालवनखदंभुमदारगहनपुष ॥ दृपतीस्त्रिगधद्वयोसुद्धदोतीर्वरेजतु ॥ ९ ॥ इदगेहमिदनेतिविकस्य
 पटनमन ॥ नजहारतयारामवात्येवविद्युपाचलम् ॥ १० ॥ विचरेतुसौसुद्धदोहृद्विलिविसुरौ ॥ कश्चिच्चदनदिग्धागौकश्चिद
 स्मानुरजितौ ॥ ११ ॥ कश्चिद्विष्यांपरधरोचिनायपरधराकश्चित् ॥ कश्चित्सहवसुष्टौकश्चित्कुसुममदितौ ॥ १२ ॥

निभरव ॥ नर्दिनाष्टकपद्मनकपथाष्टद्वयनिकरतासुष्यत ॥ १ ॥ ओमस्यस्त्रिमती ॥ ययस्येषकुम्भस्याप्यर्थात्तद्विक घृता स्वप्नसुभयकृष्णचितसमानकम्कनामाश्रित्यस्यत्वे
 निष्कानन्त्यपरिरोर ॥ ४ ॥ ५ ॥ ॥ समवर्तसमुद्रीसीधिलत्तद्व्यापिषमभेवस्थितीशधर्तौपरस्परानुभवकथयती ॥ १ ॥ विकमजलाद्वैरातिलपरेशोचैतिपाधत् ॥ ८ ॥ १ ॥
 अनिकनस्थिप्रितक्षणमाह ॥ २ ॥ इति ॥ विकस्यकटनानापायमानजहार ॥ १० ॥ प्रियापिपयिषिकल्प्यापिनयोर्नामुत्सवाह ॥ विचरतुदित्यादिना ॥ ११ ॥ १२ ॥

सत्वेननिवासनचित्तनोदात्तयाउत्कृष्टतया ॥ १३ ॥ अथकेवलमिन्द्रजावेनपरस्परपञ्चभोजकारथ्यभोगोत्तरकालद्वयतिभावेपञ्चभोजकारथ्योद्भवकाले ॥ १४ ॥ कामेन
 अत्रार्थभोगरणवचिन्ता ॥ १५ ॥ यथाप्राप्तभोगप्रतिअतिष्ठतांअनिदन्तगतीनाम् ॥ एकस्यभोगानिदन्तावेवाग्रहेनिर्वधस्तदात्मिकायाद्वन्ति सासुदूतैव ॥ १६ ॥ अर्धभोग
 क्रमादिहेतुभ्याभोगेभ्योलोकसमग्रहायनिर्वाततव्यमेवअयतनतयमक्तिरित्यारायेनाह ॥ निजइति ॥ एवसर्वसामसीस्त्वेपियास्वभर्त्तरनकामवतीसाअर्जावस्तुक्ताचेद्भर्त्तृपञ्चो
 दिनैःकतिपयैरेवसमचित्ततयातया ॥ स्वलोदात्ततयाचैवराजकुंभवदावभौ ॥ १३ ॥ अयतंशुरगर्भाभंचूडालासाशिखिव्यजम् ॥ इ
 द्यार्शोभासुपगतचित्तवामासमानिनी ॥ १४ ॥ अथपतिरदीनात्मारम्याश्रयनभूमयः ॥ इयंस्थितिरनायासायानकामेनवंचिता ॥ १५ ॥
 र्जावस्तुक्त्विध्याभोग्यथाप्राप्तमतिष्ठताम् ॥ एकाग्रहात्मिकानुद्धामूदतैवोदिताभवन् ॥ १६ ॥ निजःपतिरुदाराल्मानिराशिश्रवतवं
 वयः ॥ गृहाणिपुष्पजालानिसाहतायानकामिनी ॥ १७ ॥ वनपुष्पलतागर्हस्वायत्तेभर्त्तरिप्रिया ॥ रमतेयाननिर्दुःखासाहतेवदुरंगना
 ॥ १८ ॥ रम्यंविवाहितकान्तपतिमासाद्यनिर्जने ॥ स्त्रीसर्वीयानरमतेनाधिगस्तुदुरंगनाम् ॥ १९ ॥ समुद्भवायथाप्राप्तमपिवेद्याविदास
 दा ॥ अर्निधंसमुदारार्थिकितउद्भूतकृतंभवेत् ॥ २० ॥ तांकिंचिद्रचयाम्याशुप्रपंचंप्रक्षयावने ॥ येनायंभूपतिभर्त्तरिमतेमयिमानदः ॥ २१ ॥
 इतिसंचित्यचूडालाकुंभवेपधरापतिम् ॥ प्राहकाननगुल्मस्थाकोकिलंकाकिलायथा ॥ २२ ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ ॥ चैत्रमासस्यशुद्धो
 यंप्रतिपदिवसामहान् ॥ अथास्थानंमहारंभस्वर्गंभवतिवैहरेः ॥ २३ ॥ सन्निधानंमयातत्रकर्तव्यंपितुरश्रतः ॥ यथास्थिताहिनियतिर्न
 संत्याज्याकदाचन ॥ २४ ॥ प्रतिपालयितव्यंमेत्वयेहचवनावनौ ॥ क्रीडतानवपुष्पायांसमुद्भेगमगच्छता ॥ २५ ॥ आगच्छामिदिनानि
 यनिर्विकल्पनभस्तलान् ॥ सर्गादतिरामेवत्वत्संगोममनुष्ये ॥ २६ ॥ इत्युक्त्वाभंजरीकुंभोददौमिन्त्रायकौस्तुर्भाम् ॥ प्रीतयेस्वामिव
 प्रीतिकान्तंदनदक्षजाम् ॥ २७ ॥

गविघातपापेनहता जीवन्मुक्ताचेष्टेकसपहभागप्रयुक्तनिर्दाहिनहेतव्यर्थः ॥ १७ ॥ उक्तमेवस्यदमाह ॥ वर्तते ॥ १८ ॥ १९ ॥ अनिद्यस्वउदारार्थभोगंसमुद्भवात्किम
 धिककलंकृतमवैत् ॥ नकिंचिदित्यर्थः ॥ २० ॥ प्रेक्षयास्वप्रज्ञया ॥ मधिरमतेरतिमुत्तलज्ञते ॥ २१ ॥ २२ ॥ आस्थानदेवार्धसभाभेदनम् ॥ हेरेरिदस्य ॥ २३ ॥ पितुर्ना
 रदस्य ॥ २४ ॥ प्रतिपालयितव्यंमभागमनभासायंप्रतीक्षितव्यम् ॥ २५ ॥ निर्विकल्पआगमनपाक्षिकत्वरहितिनयतिभावत् ॥ २६ ॥ कानामनोहरा नंदनदक्षकल्पत
 रस्तज्जाभजरीम् ॥ २७ ॥

शरन्मुत्पयोक्षीनिजलमथलद्वम् ॥ १८ ॥ धनधानेनखिसारिप्रसरणरिलपुष्पाजलिम् ॥ परसस्कारपक्षेनपुसकर्लिंगसर्वनाभेतिपानेनप्रपन्नधनरानपुमकर्लिंगपविशेषसबधे
 चिननिबन्ति ॥ तथाशाब्दमङ्गाभाष्येराकपथानेनधर्मासाक्षिरिपुष्टुवतिद्वुनप्रनियमः कियतेपथपचनस्ताप्रस्थादनीति ॥ द्विमकालेभर्माह्वे ॥ १९ ॥ आरर्शनदृष्टिप्रसर
 याम्भनेशाब्धि ॥ अर्धमपम ॥ १० ॥ स्वसूहालाख्यम् ॥ आययोप्राय ॥ ११ ॥ स्फुरसनाकमतपृषभरित संजानभभरीकआकार संस्थानयस्यनथाविधकभ्यहक्षोप
 मम् ॥ ११ ॥ ११ ॥ यथाहशास्त्रलपुष्पापतलितद्वम् ॥ १२ ॥ तपमद्वसिनीधोभुवर्धयामपुतिषकार ॥ श्यामादीधनमप्यस्यासूहाला ॥ १५ ॥ आदत्त सादर ॥ १६ ॥ वि
 आगतम्यत्वयाशोभमेववदतिभूपती ॥ पुष्टुवंधवनाह्योमशरन्मुखपयोदवत् ॥ १८ ॥ पुष्पाजलिजहौव्योमव्रजनकुसुमदामजम् ॥
 विसारिवनवातनहिर्भैमइवाशुद ॥ १९ ॥ शिखिध्वजोव्रजंततददर्शाऽदर्शनंनदा ॥ उच्चिद्रोद्धययावर्हीधीमयीतिर्हिदुस्त्यजा ॥ २० ॥
 शिखिध्वजदृशामतेव्योक्षिकुम्भवुजंही ॥ शांतावर्त्तववारिश्रीमुंथास्वरूपमाययी ॥ २१ ॥ प्रापमजरिताकारकस्यदक्षोपमपुरम् ॥
 स्फुरत्यताकमालीपस्वंगरन्वदिव पथा ॥ २२ ॥ अत पुरमदृश्यैवविवेशललनाकुलम् ॥ मधुमासमहालक्ष्मिलमछनभिवहुमम् ॥ २३ ॥
 राजकायाणिसर्वाणितन्नसपायसत्वरम् ॥ शिखिध्वजस्यपुरत पपातफलपुष्पवम् ॥ २४ ॥ तत्रकोलपुतिमुखचकाराखिलभानसा ॥
 इष्टुसनाहारभिवश्चामाखिलभिवानुजम् ॥ २५ ॥ तदंजानादृशाकारसमुत्सयीशिखिध्वज ॥ बभूवखिलचैताश्रसमुवाचैदमादत्त
 ॥ २६ ॥ देवपुत्रनमत्सुविभनाइवलक्ष्यसे ॥ कुमस्त्वत्यजसरभमिदमासनमास्यताम् ॥ २७ ॥ सतोवितितवेपायेतेहिहर्षविपादजा
 म् ॥ नाप्रयातिस्वितिस्वस्थापद्याइवलजलार्द्रताम् ॥ २८ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ तेनस्मपतिनेत्युकेकुम्भआहासनेविशन् ॥ गिरा
 विपणपाराशीणवंशस्वनसमानया ॥ २९ ॥ यावद्दहमवस्थासुसमचित्तयेवये ॥ कर्मद्वियीनेतिष्ठतिनेतत्त्वविद् शठा ॥ ४० ॥

मना तिलधनाद्वल्लक्ष्य ॥ मल्लच्छानिर्दिष्टोनेत्यर्थ ॥ शरानलक्षणयामनलापम् ॥ १७ ॥ १८ ॥ वाप्यरुद्धकठजालाच्छीर्णशशस्वनसमानया ॥ १९ ॥ विदितवेयापुठया
 ह्यशिवरजोस्थितेनाथपूमीत्रियकुलमथकाचिदिशेषविषयस्यकुम्भउपया ॥ यावद्दहमिति ॥ शानमपुक्तसमधिंसनानातरीयकर्मद्विपयेटानिहर्भरेषकानिनोत्सृणामिति
 म्पुयादमन्तर्भावोनेनसमिचित्तत्त्वविदारण्यकमपयकर्मद्विपयेटोद्धममापाराधेनेत्याशय ॥ २ ॥

अतस्त्रयोपुनरनयेत्याह ॥ येहीति ॥ बालतयासमचि तत्वाभावेनैवहाहरीताभ्यस्ततत्कर्म्मद्रियनिपहावस्थाभ्यःपलायतेत्यवते अज्ञानमथावादेवेतिवैषम्यमित्यर्थः ॥ ४१ ॥
 पराभ्यप्रयुक्तानुकर्म्मद्रियहर्षंलानिदशायावदेहभाविनीज्ञानानिोस्तुत्वैवेत्याशयेनसदृष्टतमाह ॥ यावदिति ॥ दशाकर्म्मद्रियहर्षंलान्यादिदशाभवत्येवेतिशेषः ॥ तदे
 वस्यतिरेकमुत्वेनदृढयति ॥ यदिति ॥ तथाचज्ञानिनोपिदेहदशानतिलघनमेवेतिमाश्रितदनुबलंननदोषायोनिभावः ॥ ४२ ॥ तथाचचित्तसाम्येनदेहदशाहुत्वानांसमाधिवशाद
 दर्शनमेवातस्यित्यागोनहदात्कर्म्मद्रियनिपहेणसहनमितिनिष्कर्षदस्याह ॥ एषदिति ॥ ४३ ॥ विजानततत्त्वविदायावदेहकर्म्मद्रियैःसर्वासुदशासुयथासदाचारमेवस्थानव्यन
 नुसदाचारउल्लिख्यदत्तेतवानेवनिधम ॥ बुद्धीद्रियैर्मनादिभिस्तुसदासान्येनैवाभाव्यननुकर्माच्चिद्विषैपम्यंणेत्यर्थः ॥ ४४ ॥ कर्म्मद्रियैरनिषिद्धदेहावस्थानुवर्तनंब्रह्मादिसर्व
 येत्यतस्त्वविदोमूढाराजन्वालयतयेवते ॥ अवस्थाभ्यःपलायतेपुहीताभ्यःस्वभावतः ॥ ४१ ॥ यावन्तिलंयथातैलंयावद्देहंतथादशा ॥
 योनदेहदशामेतिस्त्वित्यनस्यसिनांवरम् ॥ ४२ ॥ एषदेहदशाहुःखपरित्यागोत्यनुत्तमः ॥ यत्साम्यंचेतसोयोगान्नुकर्म्मद्रियस्थितः
 ॥ ४३ ॥ यावदेहंयथाचारंदशास्वंगविजानता ॥ कर्म्मद्रियैर्हैस्थानव्यनतुबुद्धीद्रियैःकचित् ॥ ४४ ॥ परमेषुप्रभृतयःसर्वंपुवोदितश
 याः ॥ देहावस्थायुतिश्रुतिनियतेरेषनिश्चयः ॥ ४५ ॥ अज्ञतस्वज्ञासूतानिदृश्यजातमिदंहियत् ॥ तत्सर्वमेवनियतिंघावत्यंबुयथांबुधिम्
 ॥ ४६ ॥ तज्ज्ञाबुद्ध्यादिसाम्येनपाण्यादिवलनेनच ॥ नियतिंयापयतीमांयावदेहमस्यंहिताम् ॥ ४७ ॥ अज्ञास्तुसर्वंक्षोभेणसुखदुःखद
 शाहताः ॥ नियतिंयापयत्यंगदेहलक्षैर्विसंहिताम् ॥ ४८ ॥ इत्थंसुखेपुननुदुःखदशासुचेत्थंस्थानव्यामित्यधिगतंयदिहांगजावैः ॥ अ
 ज्ञानभूतनिवहसुखरितसदेवंदुर्लभ्यपुनियतोनियतर्विलासः ॥ ४९ ॥ ॥ इ० वा० द० मो० नि० पू० चू० जीवन्मुक्तव्यवहारप्रतिपा
 दनंनामचतुरधिकशततमःसर्गः ॥ १०४ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ एवंस्थितेमहाभागकथमुद्गेगमिदशाम् ॥
 लब्धवानसिदेवोपिवदवेद्यविदांवर ॥ १ ॥

जीवन्मुक्तेषुप्रसिद्धमेवेत्याह ॥ परमेषुति ॥ नियतेःपारथक्यकर्मनियतः ॥ अन्यथातद्भोगसिद्धेरितिभावः ॥ ४५ ॥ पारथक्यकर्मनियतिलंयनंतस्वहैरैवैवाकैश्चिदपिकर्तुंनश
 क्यमित्याह ॥ अज्ञेति ॥ ४६ ॥ गृहीकनज्ज्ञानयोसाभ्यभवेनेत्याह ॥ सज्ज्ञादिति ॥ यावदेहमुपात्तैकदेहपातपर्यंतम ॥ ४७ ॥ अज्ञास्तुनतथेत्याह ॥ अज्ञास्तिति ॥ ४८ ॥
 पारथ्यनियतिलखरुपमभिनीयदर्शयंतस्याःसर्वैर्दुर्लभ्यतामुक्तामनयोपसहरति ॥ इत्थमिति ॥ नन्यंगदतिराजसंबोधने ॥ अनेनपाणिनाअस्मिन्जन्मनिदंस्थसुखेपुस्थानव्य
 दुःखदशासुचेत्यस्यातव्यमितिजावैःखल्यकर्मनूसारेणयथादेशललाटाक्षरमधिगतंयानंतसद्विषयेअज्ञेषुज्ञेषुवाभूतनिवहेपुनथैवसुखरितोनियतएवमियतेःपारथक्यकर्मणोविला
 सपुत्रंयुक्तरीत्याहुःल्लिख्यदत्त्यर्थः ॥ ४९ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमन्तास्यप्रथमकाशेनि० पू० चतुस्तरशततमःसर्गः ॥ १०४ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ कुभेननिशिदुर्वासःशापारत्नीत्या
 मिरुष्यते ॥ परस्परसमाधानैर्नतयोश्चथास्थितिः ॥ १ ॥ एवमित्यनुसारेणस्थितंजीवकदेवत्वदेवोपिसन्दीदशाविषादनिमित्तमुद्गेगकथंलब्धवर्तस्त्रदेत्यर्थः ॥ १ ॥

॥ २ ॥ पनग्रहदण्डनिशिरोपणनपुसकत्वपातवत् ॥ इदराप्यनुशुभ्तदृष्टि सप्रयथागतवभायातिनद्वत् ॥ १ ॥ पृच्छ्यादृष्टदानिभस्तेन ॥ स्वच्छभार्थमुपगतोनेतिमुद्वेरोपिषिशेय
 णम् ॥ २ ॥ २ ॥ पिषासहनिशेय ॥ ६ ॥ वदामिप्रबह्राप्यस्यानिस्सस्यत्वांनुकृतेष्वर्त्सनिनतपवाहेषीषवहामिपावर्धमिभतवेशमित्यथ ॥ ७ ॥ अधमश्चिभतवेशपाप्पनतरने
 नमदोपउसमानागतरत्वनवभानापकपगत अहलच्यनवभानाआगच्छामि ॥ सगरापतितकलि समुद्रपुषमानद्वेत्यर्थ ॥ ८ ॥ १ ॥ शीकरधाराभिर्धौनक्षीहितमगच

॥ पुनउवाच ॥ ॥ १ ॥ पृष्णकप्यमिदचित्तमदीयवसुधाधिप ॥ कथयामितवाशेषसर्गेयदृत्तमयमे ॥ २ ॥ सुदधावेदितदुखवपरमायाति
 तानवम् ॥ पनजदण्डाणामपिमुक्तदृष्टिरिवांनुद ॥ ३ ॥ सुददापृच्छतासाधुचेतोयातिप्रसन्नताम् ॥ स्वच्छतोपगतेनाशुकतकेनजल
 यथा ॥ ८ ॥ अहतावदितोयाताभवतेपुष्पमजरीम् ॥ दत्वानगनमुह्यसप्राप्तश्चित्रिविष्टम् ॥ १ ॥ तत पित्रामर्हेद्रस्यसमास्थानेयथा
 रमम् ॥ त्रिच्योत्थायतयास्थानकालेपित्रिजाविसर्जित ॥ ६ ॥ इहागतुमहत्सक्तासर्गसंप्राप्तवानभ ॥ दिवाकरहये सार्धवहान्यनिलव
 तानि ॥ ७ ॥ अर्धवन्नगतामानुरेकनात्येनवत्तना ॥ आगच्छाम्यहमाकाशगारापतितारुति ॥ ८ ॥ अयाभ्रवारिपूणानांमेधानांम
 ध्यवत्तना ॥ अपभ्यमुनिमार्थांतमहदुर्वसिसजवात् ॥ ९ ॥ पयोधरपटच्छत्रविष्टुहलयमूपितम् ॥ अभिसारिकयातुल्यंधाराधीर्तांग
 चरनम् ॥ १० ॥ स्थितासुतकसुच्छायामापगावसुधातले ॥ वेगेनाभिसरततातपालक्ष्मीमिवप्रियाम् ॥ ११ ॥ तस्यकृत्वानमस्कारमु
 त्तखवहतामया ॥ मुनेनालाभ्रावसस्वमभिसारिकयासम् ॥ १२ ॥ इत्याकण्यंमुंभांचासौमयिमानदशापकम् ॥ सनकेभावतीकांता
 हावभाववित्तासिर्ना ॥ १३ ॥ गच्छानेतदुरुक्तेनरात्रौयोपाभाविप्यसि ॥ इतिश्रुत्वाऽशुभवाक्यमुत्थितजजरद्विजान् ॥ १४ ॥ विन्धशा
 भिमनाप्यावत्तावदतर्हितामुति ॥ इत्युद्गमना साधोसनामोहनभक्ततात् ॥ १५ ॥ एतत्कथितंसर्वसपत्नांस्मिनिशांगना ॥ अतिवा
 स्यदिनातेपुर्खात्मेतस्मयाकथम् ॥ १६ ॥ योपिनक्तनवतीरात्रौवत्पार्थकिंमयापितु ॥ संस्वर्तोभावि तप्यानामहेनुविपमगति ॥ १७ ॥

इतवभरागापस्तनम् ॥ १० ॥ षडुधातलस्थिताभतरपृषरोभनातीरकहनकमुच्छायापस्याकाधाविधाय स्वस्यविद्यातपोलक्ष्मीमिभस्थितानापरगंगप्रतिसंभ्यावहनकास्तात्
 यामाभूरितिषगनाभिसरतम् ॥ आपयामिप्रियाद्यूपांतपोलक्ष्मीलक्ष्मिप्रियाभार्थावसुधातलेआपपयतामिभिसुरवीकृत्यसरतमिधेसुयोक्ता ॥ ११ ॥ अतिसारिककयातमिच्छा
 भिसारिकयात्यसमादृशपदमिभयाउक्तम् ॥ १२ ॥ १२ ॥ अशुभमितिच्छेद ॥ सजराहृद्धामिभारुर्धासव ॥ १३ ॥ इत्युक्तमिभिस उद्गोयस्यनधाधिपमनोचस्य ॥ १४ ॥
 कथमत्रिषासपयापिदुशाकथम् ॥ १५ ॥ विदुःश्रपदनिशेय ॥ १७ ॥

यूनामानिपतारुधामिप्रयथायेनकलहविपयनाम ॥ तमेवत्याधप्रसक्तस्पटयति ॥ कटमिति ॥ अधुनेतिध्वःपरस्वस्तनसन्निहितकालोक्तिः ॥ मद्यपहरणमअपहरणाद्य ॥ अ
 ध्वयनेनवसतीतिवत्कलरथापिहेतुत्वविवक्षयावृतीया ॥ १८ ॥ १९ ॥ मुनिस्वितींचितसमाधाने ॥ २० ॥ २१ ॥ यथापारव्यभागत्वंतत्त्वमत्तोन्वोऽपदेहरवानुभविष्यति
 नेनासगचिन्मावात्मनोममकाक्षतिरिष्यत् ॥ राजापितृकमनुभोदमानआह ॥ परिदेवनयेत्यादिना ॥ २२ ॥ २३ ॥ देहिनेदेहोपलक्षितचिदात्मनकार्याणामवश्यसंयाद्या
 नापारव्यकलानादिप्रयेअदेहर्हस्यमपियदिरिष्यथसेतत्तर्हिअन्येषामभिवेकप्रयुक्तस्येद्विक्रिस्तायात्वमिवआगमभूषणःशास्त्रतन्मानुभावनकुशलःउपायश्चिक्रितसकःकदेव

अहमप्यथदेवायूनामामिपतंगतः ॥ कटुमदप्रहारेणकलहोजापतधुना ॥ १८ ॥ द्विविदेवकुमारणाणामाकुलधियामिह ॥ गुरुदेव
 द्विजातीनांलज्जापरवशात्मना ॥ १९ ॥ कथमग्नेमयासम्यग्ब्रह्मव्यंयामिनीशिया ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इत्युक्त्वाक्षणमकंसातू
 ष्णारिष्यत्वामुनिरिष्यतौ ॥ २० ॥ धैर्यमाश्रित्यकुंभोन्नपुनराहरयूद्धह ॥ किमद्भइवशांचामिकिममक्षतमात्मनः ॥ २१ ॥ यथागतमयुद्
 होमत्तान्योनभविष्यति ॥ शिखिव्यजउवाच ॥ परिदेवनयाकोथीदिवपुत्रतयतया ॥ २२ ॥ यदायातितदायानुदहस्यात्मानलि
 प्यते ॥ कानिचिद्यानिदुःखानिपुखानिवहितानिच ॥ २३ ॥ तानिसर्वाणंदेहस्यदेहिनोतनुकानिचित् ॥ यदित्वमपिकार्याणामखेदाहो
 पिरिवससे ॥ २४ ॥ तदस्यपानुपायःस्यात्कइवागमभूषणः ॥ खेदेखेदोच्चितवाच्यमितिर्केचित्त्वमुक्तवान् ॥ २५ ॥ इदानींसमतमेत्य
 तिष्ठारिष्यतोपथास्थितम् ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ तावेवमादिभिर्वाक्यैरन्योन्याथासनंस्ययम् ॥ २६ ॥ कृत्वास्थिनौवनशिखीसु
 लदौखेदिनौमियः ॥ अथाकौप्यस्यकुंभस्यस्त्रीत्वमुपादयन्निव ॥ २७ ॥ जगामासंजगदीपोदीपःशेहक्षयादिव ॥ व्यवहारभरैःसार्धंप
 द्याःसंकोचमाययुः ॥ २८ ॥ मार्गाश्रयधिकैःसार्धंपांथश्रीलदयानिच ॥ दाशवद्विहगान्सर्वानकुर्वदकनसंचितान् ॥ २९ ॥ तारकारल
 जालाव्यभुवनंसाभ्यतांचयो ॥ खंहसदिवतारादव्यंकिासिकुमुदाकरम् ॥ ३० ॥

शरणस्थान्कश्चिद्विद्युत्तरेणान्ययः ॥ २४ ॥ नायंतवखेदःकंतुखेदोच्चितंकिमात्रलोकाचारानुवर्णनापेत्याह ॥ खेदेदिति ॥ २५ ॥ २६ ॥ अथमिष्यथाभ्यासनानतरम
 ॥ २७ ॥ २८ ॥ मार्गासमोभिःसंकोचमरुकुटानामाययुः ॥ पाथश्रीलदयानिपथिकाश्रयवियोगशोकात्मोभिरित्यर्थः ॥ दाशाःसमुद्रद्वीपस्यकेवलाः ॥ तेहिपक्षिणोपिजा
 लेष्वभ्रानिमस्थानपिरालान्यपिसंचिन्वन्तिरहद्विद्यमानमुर्ध्वाधोभुवनद्वयपक्षिसंपहेणारकारलजालादयतयाचपरस्परसाभ्यतांसमेवसाभ्यंस्तार्थीप्यज् ॥ समतीप्रयावित्यर्थः
 ॥ २९ ॥ उन्नादंचकाङ्क्षानांप्रमदूभरणानांचपदेकंदेकंवेदिकासिकुमुदाकरहसदिवस्वितंतरादयंखेदकर्मपथी ॥ ३० ॥

॥ ११ ॥ वरिषत्वादिना ॥ स्वार्थेणिषु ॥ विद्यादशैवैषाणु अथाहृण्यआधिष्कुर्त्तु ॥ ११ ॥ गलरक्षरसगदशमितियावत् ॥ १३ ॥ नेपुरदतिरोष ॥ १४ ॥ प्रसुरत्तार
 पत्मासादभ्यपमानरिराषणगुपवेण शिरोकाशपिमुकारिमात्साहदिनाइतिगभ्यते ॥ १५ ॥ अवरणिषवखाणि ॥ १६ ॥ माल्यानिविषिषानिवेशैवजायेद्दस्युत्तरधा
 यथावुत्ताटच राक्षभभद्रभरपटकम् ॥ सुददातावधांत्यापसंथाभुपनिशाकराम् ॥ ३१ ॥ वदयित्वातथाकृत्वाजप्यंगुल्मातरेस्थि
 तौ ॥ तत कुभशनेस्तत्रक्षणमभ्याहरन्पु ॥ ३२ ॥ शिविष्यजंपुर सस्यप्रोवाचगलदक्षरम् ॥ पतामीवस्फुरामीवद्रवामीवांगयष्टिभि
 ॥ ३३ ॥ सृज्येवचतराजन्मन्त्रोत्वावजाभ्यरम् ॥ पश्येमेपरिवधतिराजन्ममशिरोरहा ॥ ३४ ॥ प्रसुरत्तारकामालादिनाततिभिराह
 ष ॥ पश्यमोभमजायंतोन्मुखावुरसिस्तनो ॥ ३५ ॥ कोरकाविवपयिन्यावसतेगगानोन्मुखी ॥ आगुल्फमेवलंघानिसपपतैवराणिमे
 ॥ ३६ ॥ दहादवसत्पश्यश्रियाइवशने शने ॥ भूषणान्युतरकानिमाल्यानिविविधानिष ॥ ३७ ॥ पश्येमान्यगजायतेस्वांगेभ्योवस्यु
 प्यवत् ॥ पश्चात्स्यमेवापचद्रांशुकरशोभन ॥ ३८ ॥ मूर्ध्निपट्टांशुकोजातोनीहारोद्भ्राविवागमे ॥ सवाणिकांतालिगानिजातानि
 मममानद ॥ ३९ ॥ हाधिक्रुषविपाटोभेफिकरोन्मगनास्यहम् ॥ हाधिक्रुषमहासाधोस्थितएवाहमंगना ॥ ४० ॥ सविदानुभवान्यत
 नितयजपनत्वमे ॥ विपिनेरुभद्रलुक्कानूष्णस्विन्नोषभुवह ॥ ४१ ॥ राजापिचनमालोक्यतथैवासीद्विपणधी ॥ मुदुत्तमात्रेणोवाच
 शिशिष्यजददवच ॥ ४२ ॥ कटंसायमहासत्य सपत्नावरवर्णिनी ॥ साधोविदितेवेषस्त्वजानासिनियतेगतिम् ॥ ४३ ॥ अचश्रभा
 विन्यर्थस्मिन्माविनददयाम्भव ॥ आपतंतिदशास्तासुधियद्विदमानके ॥ ४४ ॥ नचेतस्यधियात्वेताश्चित्तंयांतिनेदहकम् ॥ ४५ ॥ कु
 भउवाच ॥ ॥ एवमस्त्वनुतिष्ठामियामिनीक्षीत्वामात्मन ॥ ४६ ॥ नखेदमनुगच्छामिनियति केनलंभ्यते ॥ इतिनिर्णयितौस्वेदतनी
 त्वातनुतामिव ॥ ४६ ॥

ऋष ॥ १७ ॥ स्वागभ्य शात्वारिष्य ॥ १८ ॥ पद्योक्तपाहवदप ॥ एवमाच्छादितमेरोष्यविष्णिगविमप.सपन्इतिश्लेषमित्याभारयेमाह ॥ सर्वाणीत ॥ १९ ॥ स्थिग
 सिद्ध ॥ २० ॥ दस्युक्काकुभाविपिनेनूर्णाश्रुत्किल्ल ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ सुपिधायतस्वपिरीहृशाप्रकेआपततिचेतसिम ॥ २४ ॥ अपिधायभक्षानांनपुणारसगाव्यत्तस
 पिशातनात्स्वापादिनेद्रेहसाप्रकवित्यप ॥ अनृतिष्ठाभिसनुपत्ते ॥ २५ ॥ २६ ॥

राजाकु ऋषिपत्नि चतयाराज्ञीतृष्टपसंगमोत्कंठयाभिद्राभावाच्चिरेणनिशानीतवती ॥ युवत्याइदंशैवनिवंपुस्तस्य ॥ अस्योदंतद्विदतिपुंवज्ञावेअनित्यणिमकृतिभावात्पटिलो
 प ॥ ४७ ॥ पूर्वयुस्तनकुभासः ॥ ४८ ॥ कुमारीधीर्भिणीअनूदाचार ॥ ४९ ॥ कककथकथंचिजहारदाह ॥ कैलासेति ॥ कैलासादीनासानुपप्रथेषुअविस्ववित्तोपान
 वलेनगमागम कातयोगेनगमागमश्रयस्यास्तथाविधासाचूहालायथेच्छस्ताभिमानुसारेणभवतावर्तनशीलेनप्रियेणसाधीस्वधामहारवलितासतीयथेच्छविजहारोतिपुनरप्या
 एकतल्येनिशांतूष्णीनीतवतीचिरेणताम् ॥ अथप्रभतेतस्वैणवपुरस्तस्ययौवनम् ॥ ४७ ॥ वभूवकुंभःकुंभाभःकुचप्रोञ्जितमूर्तिमा
 न् ॥ इतिसाराजमहिषीचूहालावरवर्णिनी ॥ ४८ ॥ कुंभत्वमास्थिताभर्तुःपश्चात्खीत्वमुपागता ॥ विजहारवर्तातेषुकुमारीधीर्भिणीनि
 शि ॥ कुंभरूपधराचाङ्गिभर्तामित्रेणसंचुता ॥ ४९ ॥ कूलासमंदरमहंद्रसुमेरुसत्यसानुच्चविस्ववित्तयोगगमागमासा ॥ साकंप्रियेण
 सुल्हाभवतायथेच्छस्वदामहारवलिताविजहारनारी ॥ ५० ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मोक्षोपायेषुनि० पू० चूहालोपास्थानेकुंभस्यस्त्रीत्व
 लाभोनामपंचाधिकशततमःसर्गः ॥ १०५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ततःकतिपयेष्वेवदिवसपुनगतपुसा ॥ इदंप्रोवाचभर्तारंकुंभरू
 पधरासती १ ॥ राजन्राजीवपत्राक्षममेदंवचनशृणु ॥ निशार्थाप्रत्यहंतावास्थितएवाहमंगता ॥ २ ॥ तदिच्छान्पंगनाधर्मीनिपुणीक
 र्तुर्महेशम् ॥ भर्त्सकस्मैचिदात्मनिविवहेनददास्यहम् ॥ ३ ॥ तद्भवानेवमेभत्तारिचतेभुवनत्रये ॥ गृहाणमांविवाहेनभार्यात्वोनिशिस
 वदा ॥ ४ ॥ अयलोपनतंसाधोप्रियेणसुल्हासह ॥ स्त्रीसुखंभोक्तुमिच्छामिमामेविव्रकराभव ॥ ५ ॥ कमप्रवत्तमास्यथेःसुखंसाध्यंम
 नोरमम् ॥ प्रकृतंकुर्वतःकार्यदोषःकइवजायते ॥ ६ ॥ इच्छानिच्छेफलेत्यक्तासमंतात्सर्ववस्तुषु ॥ वयंनसेच्छानानिच्छाःकुर्मस्तेनेदमी
 प्रितम् ॥ ७ ॥ शिखिवध्वजउवाच ॥ कृतेनानेनकार्येणनशुभंनशुभंसखे ॥ पश्चामितन्महाबुद्धेयथेच्छसितथाकुरु ॥ ८ ॥ सम
 तांसंप्रयानेनचेतसेदंजगच्चयम् ॥ स्वरूपमेवपश्चामियथेच्छसितदाचर ॥ ९ ॥ ॥ कुंभउवाच ॥ यद्येवंतन्महीपाललक्ष्मणमधैवशोभ
 नम् ॥ शक्यंश्रावणस्यास्यत्यःसर्वगणितंमया ॥ १० ॥

काक्षयान्वयः ॥ ५० ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमंतात्पर्यप्रकाशोनिर्वाण० पू० पंचोत्तरशततमःसर्गः ॥ १०५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ षण्ण्यनेत्रमहेन्द्रादौविवाहोभिपुरस्कृतः ॥

तयोर्गोदायासौवर्षार्थपुष्यतस्केचसाम ॥ १ ॥ साचूदाला ॥ १ ॥ २ ॥ निपुणीकर्तुंसकलिकर्तुम् ॥ दशमिअचिरादेवदास्यामि ॥ ३ ॥ ४ ॥ प्रत्याख्यानेनविधकरोमाजव

॥ ५ ॥ आस्येःसटिकालमारथदेवर्ष्यादिषुअथयावत्कमप्रवत्तसुखमनासासमेनसाध्यंप्रकृतपसुतविवाहकार्येइच्छानिच्छेनफलेचत्यक्ताकुर्वतस्तेकइवदोषोजायतइत्य

न्वयः ॥ वयंश्रावण ॥ अस्मदोद्वयोश्चेतिबहुवचनम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ तसस्ताद्वेदोः ॥ ८ ॥ स्वरूपस्यात्मभूतमेवानुपश्रयामि ॥ ९ ॥ साःपूर्वपुरेवमयाविवाहलक्ष्मणदिसर्वगणितम् ॥ १० ॥

पद्मोद्भवो ब्रह्मा ॥ २८ ॥ स्यान्नैकस्त्रीरौष्कलकादिभिः ॥ कुकुम्भैकाश्रमैरे ॥ २९ ॥ कल्पतोद्गोरशुक्रैर्वसै ॥ सान्निस्वरुमैरुत्कटशोभैरवतंसै रत्नगुच्छायुत्तसै ॥ मा
 ल्यै कटादिमाल्यैर्विधमूर्धणोचितैः ॥ ३० ॥ मौलिपदेन च्छामणिलंक्ष्यते ॥ इडुरुपिणाचद्रसदरोन ॥ ३१ ॥ वधूचितविलोतनवात् ॥ ३२ ॥ कामाद्यकामरूपायवराय
 ॥ ३३ ॥ अतएवकामलैर्नैवभर्तारकल्पयित्वात्मनसाह ॥ इयामिति ॥ ३४ ॥ अपरथाहनेननवेदिदेशस्थितम् ॥ ३५ ॥ सखेदसानुरागम् ॥ ३६ ॥ उत्सवशोभमानपतिम्

रत्नदीपान्वह्नुस्मानौकुंभःसम्भगयोजयत् ॥ ज्योतीर्षादिकंयुक्तानिपद्योद्भवइवांबरे ॥ २८ ॥ भूषयामासराजानंशौर्लंगच्छन्निशागमे ॥
 चन्दनगुरुकपूरपूरैर्मूर्धजकुंकुम्भैः ॥ २९ ॥ हारकेपूरकटकैस्तथाकल्पलतांशुकैः ॥ समुद्रामावतंसैश्चमाल्यैश्चविविधोचितैः ॥ ३० ॥ त
 थाकल्पलतागुच्छैर्मंदारैःपारिजातकैः ॥ संतानैवदुरलैश्चमौलिनार्चेदुरूपिणा ॥ ३१ ॥ एतावताथकालेनवधूत्वंकुंभआययौ ॥ घनस्त
 नभराक्रांतोवभूवाशुविलासवान् ॥ ३२ ॥ इदंसंचितयामाससंपन्नोयमहंबधुः ॥ कामायासामयादेयःकार्यकालोचितंकिल ॥ ३३ ॥
 इयमस्मिबधुःकंताभतांल्वंमपुरःस्थितः ॥ गृहाणकाममामोहिकालोयंतवहृच्छया ॥ ३४ ॥ इतिसंचित्यभर्तारमग्रस्थगहनस्थितम् ॥ उद्
 यंतमिवादिस्वरतिःकाममिवाभ्यगात् ॥ ३५ ॥ अहंमदनिकानामभार्यास्मितवमानद् ॥ पादयोस्तेप्रणामोपसंश्लेहंकिथतेमया ॥ ३६ ॥
 इत्युक्त्वासानवधांगीलज्जानमितानता ॥ लोलालकेनशिरसाप्रणनामलसस्यतिम् ॥ ३७ ॥ उवाचेंदंचहेनाथल्वंमांभूषयभूषणैः ॥ क्र
 मेणाभिप्रचसंज्वाल्यमत्याणिग्रहणंकरु ॥ ३८ ॥ राजसेतितरंराजन्मांकरोपिस्मरतुराम् ॥ रतेर्विवाहेमदनमभिभूयाधितिष्ठसि ॥ ३९ ॥
 इंदोरिवांशुजालानिराजन्माल्यानिनानिते ॥ मेरुगंगाप्रवाहाभांधत्तेहारस्तवोरसि ॥ ४० ॥ मंदारकुसुमप्रोतैःकुंतलैर्नृपराजसे ॥ कन
 काजामिबोह्योलेर्धुंगैःखचितकेसरैः ॥ ४१ ॥ रलांशुजालैःकुसुमैःश्रियास्यैर्यणतेजसा ॥ रत्नस्थानंविभोमेरुमभिभूयावतिष्ठसे ॥ ४२ ॥
 एवमादिवदंतौतौभविष्यन्नवदंपती ॥ प्रच्छन्नपूर्वांपत्यामिथसुष्टौबभूवतुः ॥ ४३ ॥

॥ ३७ ॥ संज्वाल्यहुलाभ्यर्थां च ॥ ३८ ॥ रतेर्विवाहेमसिद्धमदनंस्वशोभयामिभूयेत्यर्थः ॥ ३९ ॥ तारंशोभामेववर्णयति ॥ इशोरित्यादिना ॥ तवोरसिस्थितोद्गोरभैरौष्किल
 स्यगंगाप्रवाहस्यआभाशोभायते ॥ ४० ॥ खचितकेसरैर्वदिनाकिजलकैः ॥ ४१ ॥ रत्नशुजालैरित्यादीनिराजमेरुसभाधारण्येनयो जयति ॥ ४२ ॥ वदंतौतौइत्युत्स्याराज्ञा
 पितस्याःशोभावर्णितेनिगम्यते ॥ ४३ ॥

दाधनापट्ट मन्वापदीकेनिषिडउपविष्ट ॥ ४४ ॥ ततक्षुण्णोश्चरस्थानकेभाधिनि ॥ ४५ ॥ कामकानारतिविषय ॥ ४६ ॥ नवोतिस्वनेनपुषलदम्पाजरातीत्वेनशोभापक
 दोषायन ॥ ४७ ॥ ततेभगतमयादृतिशेष ॥ ४८ ॥ सनसदराचयककोरा अतुराणसदराअकुराभ्यद्विषय ॥ आपचैषलहानामितिभागुरिभतेनटाप् ॥ लोकाति
 नीराजकानाशमार्नाषयस्या ॥ आर्षोद्दुग्धाभमरसाकारापस्यालयाधिपापकिनीषाल्स्थितेत्वर्थ ॥ ४९ ॥ दवर्नागाकण्यलतत्वेनरूपयति ॥ सुरकेति ॥ ५० ॥ हि
 महाराज्जिभदतिकांमहाराज शिखिष्यज ॥ कौर्वाणांपलपर्येकेनिविष्टोभूपयस्वयम् ॥ ५१ ॥ अवतसैस्तथामाल्यूर्मणिरत्नविभूय
 ण ॥ वध्रंविंलपने पुष्करिभरस्थानकापितै ॥ ५२ ॥ सायभौभूपितातन्वीमदनीमददायिनी ॥ गिरिजेवविवाहोकाकामकान्तवका
 निर्ना ॥ ५३ ॥ महाराजोमहाराज्जिभूपयित्वेदमाहताम् ॥ राजसम्यगशावाक्षिलस्मीरिवनवोदिता ॥ ५४ ॥ शकेणसहयन्दुभ्याय
 हस्पाहरिणासह ॥ यद्गोयांशुनासार्धतत्तभवतुमगलम् ॥ ५५ ॥ पद्मकोशांकुरद्वदालनीलालक्षणा ॥ आभादशुभ्रस्राकारा
 स्वास्थितपयिर्नावसा ॥ ५६ ॥ सुरकपल्लवकरास्तनस्रयकधारिणी ॥ त्वमनेकफलामन्येकामकल्यतरोलंता ॥ ५७ ॥ हिमशतिवदाता
 गज्योन्नापमरहासिर्ना ॥ पूर्णदुग्ध्रीरिवोयुक्तादृष्टेवाह्लादयस्यलम् ॥ ५८ ॥ तदुत्तिपुवरारोहेवेदीवैवाहिकस्ययम् ॥ श्रीवसिष्ठउवा
 च ॥ तत्रपुष्पलताजालं कादृशतिरिशालीकरी ॥ ५९ ॥ मुक्ताकुसुमजालानांप्रकरं स्रयकोपमे ॥ चतुर्दिकचतुर्भिश्चनालिकेरमहा
 फलं ॥ ६० ॥ पूणकुर्भैलयागावारिपूर्णं प्रकलितै ॥ ज्वालयाभासतुस्तस्यामध्यचदनदारुसि ॥ ६१ ॥ ज्वलनज्वालितज्वालदक्षि
 णस्यप्रदक्षिणम् ॥ पूर्वाभिमुखमेवाभ्रप्रपल्लवविप्रे ॥ ६२ ॥ नियोज्यदपतीकांतौतयोर्विशतु स्रयम् ॥ सद्भुत्वातिललांजानिपाव
 कायशिशिव्यज ॥ ६३ ॥ उत्पयोत्पायकांतांसपाणिभ्यांस्रयमाददे ॥ अन्योन्यशोभमानौतौभवाविववनेशिवौ ॥ ६४ ॥ चक्रतुर्दप
 तातस्यपावकस्यप्रदक्षिणम् ॥ स्वदायज्ञानसर्वस्वद्वयप्रेमभापलम् ॥ ६५ ॥ ददतुसौमियोन्योन्यस्मितकांतमुखश्रियो ॥ प्रदक्षिण
 नयदत्तालाजांस्त्यक्तायद्वयम् ॥ ६६ ॥

मीनत्पादीनिपुण्ड्रप्रियाभद्विकयाभसाधारणानियोज्यानि ॥ ५७ ॥ स्वपमर्तकूर्धनिशेष ॥ नयवेधाम् ॥ कादृशतिरिक्तिकाफलतण्डुलसमाकारनवरत्नरितलाभिरकिर्करी
 शिर्ष्ये ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ भर्कान्तैलपत्रेयामलकतुर्निशेष ॥ तस्यावेधामभ्यर्धैर्वाहिकज्वलनमणिशिव्यचदनदारुसिज्वालयाभासतु ॥ ६० ॥ नज्वालितज्वाल
 शिषावसधिललाहोक्षिण्यस्यज्वलननियोज्यप्रक्षिपाकस्थानस्याभ्रप्रपल्लवविप्रेविशतुर्दिलिप्रेलाभ्यय ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ भ्रवभ्यगवाणीषभनी ॥ पुमाश्लिष्येनिपुशेष ॥
 शिर्ष्येयजलकरी ॥ ६३ ॥ परस्तराभासदानोक्तापपरस्परदृग्गुस्तयाद् ॥ स्वदायनिर्ना ॥ ६४ ॥ ६५ ॥

संभोगकालसामिष्यस्वते तस्यमानमुखौ ॥ ६० ॥ विवाहव्यापारेणायःप्रहरोतिकर्तव्यसिचयन्नाह ॥ एतस्मिन्निति ॥ चतुर्भांगचतुर्थभागम् ॥ ६१ ॥ तस्मिंस्तल्पकरान्सं
 चारयाभास ॥ यथाकामुकस्यदृष्टिललालिद्रद्रुमभिन्नकरान्त्वकिरणप्रसारयतिवदत् ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ सगमसुहृत्सकप्रतीक्षभाणावतिशेषः ॥ काचनमर्धाकरदार्गुह्रा
 विविशतु ॥ ६४ ॥ चद्रस्याप्यदश्यात्वाहुमा ॥ तत्रतल्पददर्शतुः ॥ तेदवर्षयति ॥ कल्पितमित्यादिसाधनयेण ॥ ददर्शतुरितिकित्यतुसिगुणश्लाघसः ॥ ६५ ॥ मलानिबर्जित
 रस्त्यनैः ॥ ६६ ॥ शोभनेनशय्याप्रमाणोच्चैकैरन्यैः ॥ मदनिकासत्यसकल्पेनसमैकुसुमैर्नाभैर्दीर्घशय्याकारेणदीर्घाभूतेद्विवप्रतिभैःपुष्पैःपरितोष्यासिमितिपूर्वाव्ययः

शार्वावरौसमंतुष्टौकरौतल्यजतुःक्रमात् ॥ स्मयमानमुखौकांतौचंद्राविवनवोदितौ ॥ ६० ॥ पूर्वोपरचितेपुष्पतल्पेविविशतुर्नवे ॥ एत
 स्मिन्वत्तरेचंद्रश्रतुर्भाग्नभासलात् ॥ ६१ ॥ शनैराक्रमयामासशोभांद्रशुभिवानयोः ॥ तस्मिंश्चललालिद्रद्रुदृष्टिरिवाभितः ॥ ६२ ॥
 लोलसंचारयामासकरानिंदुलंतागृहे ॥ तैस्तेनवकथालापरिंदावभयुदितेत्वथ ॥ ६३ ॥ तावासांचक्रतुःकांतौदंपतीसुमुहूर्त्सकम् ॥ अ
 योत्थायज्वलद्रत्नदीपांकांचनकराम् ॥ ६४ ॥ स्वयंपूर्वोपरचितानुभांगविविशतुःत्रियौ ॥ ददर्शतुर्नवंतत्रतल्पंकुसुमकल्पितम् ॥ ६५ ॥
 परितोष्यासमुक्तौर्णैर्मपंकजराश्रिभिः ॥ मंदारादिभिरन्यैश्चपुष्पैरलानिविर्जितैः ॥ ६६ ॥ उच्चकैःसुप्रमाणेननिर्मितैःकुसुमैःसमैः ॥
 दीर्घद्विवप्रतिभैस्तुषारस्थलशीतलैः ॥ ६७ ॥ क्षीरोदजलधाराभंज्योत्सासंपिंडसुंदरम् ॥ प्रतिवैभवमंगस्यनतंभित्ताविवस्थितम्
 ॥ ६८ ॥ सुगंधमुन्नतकांतंचिरादन्यतयास्थितम् ॥ मिथुनंपुष्परशौतद्वयपीदयरितोऽमले ॥ तस्मिन्समसमाभोगोत्थारोदेमंदरोयथा
 ॥ ६९ ॥ तैस्त्रैभिःप्रणयप्रशलवाविलसैस्तकालकार्यसुभगैःप्रणयोपचारैः ॥ सक्तानयोर्नवनवेनतयोःसुरेनदीर्घामुहूर्त्तद्विसार
 जनीजगाम ॥ ७० ॥ ॥ इत्यार्षवांवांटे०भो०नि०पू०चूं०लांलाविववाहोनामषडुत्तरशततमःसर्गः ॥ १०६ ॥

॥ ६७ ॥ पुनस्तल्पमेवविशिनष्टि ॥ क्षीरोदेत्यादिना ॥ वतंसंकातम् ॥ ६८ ॥ चिरातराज्यत्यागकालादारभ्यअन्यतयाअदंपतिलेनश्रांत्याउदिततन्मिथुनंस्त्रीपुंसद्वंद्वंपुष्परशौ
 तस्मिंस्तल्पेन्यदीर्घ ॥ उपभोगेनतत्प्रोपमर्दकत्वान्मंदरदृष्टातः ॥ ६९ ॥ तयो सक्तानयोस्त्रैस्त्रैकोत्तरैःप्रणयप्रशलवानिबलासैस्तकालोच्चितपरिरभाणादिकार्यसुभगैर्गंधमा
 ल्यतांबूलापैर्णान्दिप्रणयोपचारिर्नवनवेनसंभोगसुरेनदीर्घासाराजनीमुहूर्त्तमिबजगाम ॥ ७० ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०नास्त्यर्षप्रकाशेनि०पू०षडुत्तरशततमःसर्गः ॥ १०६ ॥

नानाशिरविहारादिधामाद्येद्वरानम ॥ अथसक्तिपरीशार्थस्वर्गाङ्गानादिवचयेत् ॥ १ ॥ रीणरजकद्रव्येण ॥ १ ॥ शेषसदराभोगाहपत्याह्वयपती ॥ २ ॥ १ ॥ यामिन्पारा
 यो ॥ श्लिष्टोपुक्तौ ॥ ४ ॥ ५ ॥ सप्तारूप समपर्वता ॥ ६ ॥ त्रियोनिद्राभ्रतवसिन्सत्तगराजेशोभ ॥ ७ ॥ ८ ॥ कर्कश्याक्तियत्कालमस्मृत्तथाह ॥ मासमित्यादिना ॥
 पूजनीयमालो ॥ ९ ॥ इत्यलभ्याभ्युदितानिउद्गतानिस्तृष्णारोगजराधपहारित्वाहभाषानिकलकुम्भमकिसलयारीनियेयान्तथाविधैर्भेदीर्धनमालिनेसञ्जलवनमाले ॥ शुकै
 श्चवसिपुत्रवाचा ॥ अथसूर्यास्वरगोणरजितेभुवनोदरे ॥ शिखिध्वजांगनाप्रातमर्दनीकुंभतांययी ॥ १ ॥ एवमर्हद्भद्रयांतावुभौकुभरि
 शिखिध्वजो ॥ स्वयविधाहिताविष्टौसपत्न्योदिवदपती ॥ २ ॥ विलेसगुर्विचित्रासुप्रत्यहंवनराजिगु ॥ प्रपक्कफलभारसुपुष्पपङ्कविनीपुष्प ॥ ३ ॥
 दिवाभीतरीमित्रेयामिन्यामिष्टदपती ॥ प्रभादीपाविवश्लिष्टानिविशुक्तायधुवतु ॥ ४ ॥ रेमतेवनकुर्जपुगुहासुचमर्हीभ्यताम् ॥ तमा
 लजालखड्वेपुमदारगहनेपुच ॥ ५ ॥ सत्याददुर्करैलसमर्हद्भ्रमलयेपुष्प ॥ गंधभादनविंध्याद्रिजोकाजोकरतपुच ॥ ६ ॥ दिनैत्रिभिस्त्रिभि
 गत्यानिद्रागतवतित्रिये ॥ चूढालाराजकार्याणिरुत्वास्वभाययीपुन ॥ ७ ॥ तौदिवामुद्धौभिभेदपतीकुम्भाभूमिपी ॥ नानाधुस्तुमसं
 वीतोतस्यतुमुदितोमिथ ॥ ८ ॥ मासमेकमर्हद्द्राद्रौरभ्येसरत्सकुले ॥ रत्नकुन्धेगुहागेहेपुजितौसुरार्कनरे ॥ ९ ॥ इत्यलभ्योदिताभाषम
 दारवनमालिते ॥ एवशुकिमत्त पृष्टेपक्षकल्मलतापुहे ॥ १० ॥ मासद्वयपक्षवतागिरेर्दक्षिणादिक्टे ॥ पारिजातवनेदेवपुष्पस्रक्कमहपे
 ॥ ११ ॥ जपूखंडतलेमेरो पादेजपुनदीतरे ॥ जांबूनदमयेमासजंबूफलरसासवै ॥ १२ ॥ दराोत्तरकुरूणांषमहलेदिवसानितौ ॥ को
 सलेपुत्तरस्यपुसर्भांशरातिवासरान् ॥ १३ ॥ एवमन्यपुद्रेषुविचित्रेषुमर्हीभ्यताम् ॥ स्थितवतोमहासागीमुद्धौनिशिदपती ॥ १४ ॥
 ततोयातेपुमासपुराने कतिपयेपुसा ॥ चूढालाचिंतयामासदवपुञ्जकरूपिणी ॥ १५ ॥ सुरूपभोगभारेणपरीक्षेहेरिशिखिध्वजम् ॥ मा
 कदावनचतोस्वभागेपुरतिमेप्यति ॥ १६ ॥

मत्तचरनशेषस्यपुष्टे ॥ १० ॥ पक्षधतोगिरेर्भेनाकस्य ॥ देवभोत्येषुष्पलस्रक्कमहपे ॥ ११ ॥ मेरोहीक्षिप्यपारेजम्बूदीपकेतुर्क्षुद्रक्षभ्रसिद्धसत्कान्तिकेजम्बूनस्रहलेतस्यगु
 रितिसर्धमानुपग ॥ अर्कूकलानांरक्षप्रमाणान्तरसलक्ष्मैरारसैरेषुदे स्वेरदोर्भ्यजराभयादिनिर्मुक्तस्थिरयोर्बनानिबिपुराण्यपरिच्युत्तसारेणायार्थम् ॥ १२ ॥ उत्तरकुरू
 णामर्हद्दरादिषानितोतस्य ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ परीक्षेपरीक्षिष्ये ॥ बर्तमानतासाम्याह्ण्ड ॥ रतिनासक्तिम् ॥ परीक्षापाट्ठीकानासाक्तिकपक्काशिविषयभोगेपुर
 तिपाप्यविश्वेपेषस्य ॥ १६ ॥

सुरैस्सरोनिश्वसहवर्तमानंदरिभिरम् ॥ १७ ॥ यथावदयशाराक्षमदर्पयाथायुपचरैः ॥ १८ ॥ अभ्यागमलक्षणकदर्पनाश्रुः किंकिमर्दकनायथायत्नकरेणप्रयोजनेनत
 त्रयोजनवकुमर्हसत्यर्थः ॥ १९ ॥ स्वातस्वर्गात् ॥ २० ॥ त्वदुणश्रवणप्रयुक्तमाश्रयविस्मयोपेयायासाच्चेदश्रतदगनागणाश्रवेद्वेगनागणाः ॥ २१ ॥ गगनगमनशक्तिशू
 न्यस्यमेकयत्सर्गोआगमनतवाह ॥ पादुकेति ॥ अथसिद्धांतरविमानदिव्याभ्यायपिच ॥ २२ ॥ तनलदाद्दानप्रयोजनेन ॥ २३ ॥ प्रत्यास्थानद्विस्थमालक्ष्याह ॥ विमान
 इतिसंचित्यचूडालामाययाविपिनावनौ ॥ आगतं दर्शयामासससुराप्सरसंहरिम् ॥ १७ ॥ इंद्रमभ्यागतं दृष्ट्वापरिवारसमन्वितम् ॥ य
 थावतपूजयामासवनसंस्थः शिखिध्वजः ॥ १८ ॥ शिखिध्वज उवाच ॥ आत्मनार्किकतादूरदभ्यागमकदर्पना ॥ देवराजयथा
 तन्मेप्रसादाहकुमर्हसि ॥ १९ ॥ इंद्र उवाच ॥ इमेवयमिहायातास्त्वदुणातिशयेनखात् ॥ त्वदिलेनेनसूत्रेणखगावनगताइव ॥ २० ॥
 उतितपुस्वर्गमागच्छतत्र सर्वत्वदुन्मुखाः ॥ त्वदुणश्रवणाश्रयाः स्थितादेवांगनागणाः ॥ २१ ॥ पादुकागुटिकाखड्गरसादीदमथापिच ॥
 यर्हीत्वासिद्धमार्गेष्वीकुरुस्वगमंदलम् ॥ २२ ॥ आगत्यविविधाभोगास्त्वयाविवुधसद्यनि ॥ जीवन्मुक्तेनभोक्तव्यास्तेनत्वामहमाग
 तः ॥ २३ ॥ विमानयंतिसंप्राप्तानतिस्करणैः श्रियम् ॥ नाभिवान्छंतिनप्राप्तांत्वाहशाः साधुसाधवः ॥ २४ ॥ अविभ्रमागतेनाद्यसुखंवि
 हरतात्वया ॥ स्वर्गः प्रविचतांथातुहृदिणोवजगत्रयम् ॥ २५ ॥ शिखिध्वज उवाच ॥ सर्वस्वर्गसमाचारंवेद्यिदेवाधिनायक ॥ किं
 तुसर्वत्रभस्वर्गानियतोनतुकुत्रचित् ॥ २६ ॥ सर्वत्रैवहितुष्यामिसर्वत्रैवरमेप्रभो ॥ अवांछनत्वान्मनसाः सर्वानंदवानहम् ॥ २७ ॥ नि
 यतंकिंचिदेकत्रस्थितंस्वर्गकमीदृशम् ॥ शकगंतुंनजानामिद्वदज्ञानकरेभ्यहम् ॥ २८ ॥ शक उवाच ॥ साधोविदितवेद्यानांपरि
 पूर्णधिषांसमम् ॥ सज्जनाचरितंयुक्तमन्येभोगोपसेवनम् ॥ २९ ॥

यतीति ॥ २४ ॥ बलिद्वारपालनायपद्मार्हाहृणायचपातलेपिहैरिर्हृदयप्रसिद्धेजगत्रयमिति ॥ २५ ॥ स्वर्गसमआचारः सुखविरहरणयस्मिस्तथाविधम् ॥ स्वर्गोपसंसुखमा
 चरन्त्यणतवा ॥ सर्वदेशांश्रयावेवनेहेतुत्वधिकोविशेषइतिचेत्तमाह ॥ किलिति ॥ मद्भिमतः स्वर्गोभूमासैव सत्त्वसर्वत्रैवेतिभावः ॥ नियतः परिच्छिन्नः ॥ २६ ॥ पूर्णकामत्वा
 दपुनसर्वसुखमित्याह ॥ सर्वत्रैति ॥ २७ ॥ तुच्छस्वर्गस्वर्गकामानुजानामिनसभावयामि ॥ तथात्वासमाव्यविषयेआज्ञापनतवैवानुचिन्नतुममतरकरणमपराधइतिभावः
 ॥ २८ ॥ पूर्णधिषामोगोपसेवनभोगानुपसेवनत्वसमम् ॥ तथापिभोगोपसेवनसज्जनैः प्ररब्धक्षयाद्याचरितमतस्तयुक्तमन्येइत्यर्थः ॥ २९ ॥

देवैरेषाद्युनन्तस्त्वपिस्त्रीगतमन्विष्याद्युतृष्णास्त्रियेरेवतिष्णएवविधोतिरेस्त्वल्पवित्तसहस्रित किनापयामि अक्षयन्त्यागमनप्रपाजनस्वभ्रातृपाननेषुकाभिर्निर्हरिरे
 दत्तेरेषाद्युनन्तस्त्वपिस्त्रीगतमन्विष्याद्युतृष्णास्त्रियेरेवतिष्णएवविधोतिरेस्त्वल्पवित्तसहस्रित किनापयामि अक्षयन्त्यागमनप्रपाजनस्वभ्रातृपाननेषुकाभिर्निर्हरिरे
 १० ॥ अहमन्वेवन्स्वरागगाच्छामि किन्तुनाराज्येपतिष्ठत कालेनमागिबन्धवतिनपहृणादिप्रयोजनार्थमागमिष्यामीत्यारथेनार्थोत्तयारिगिबन्ध
 कश्चरतिघनिहेतुभेतराजाभिधेनपुनाराज्यमागितिलक्षणकल्याणमस्ति किमपतिवदन्तार्थिभतार्थानमापयौहृरि ॥ ११ ॥ इद्रेअर्थाधमागतेनचिरशेनयुक्तान्नीयदेवदत्तमपि
 क्षणादस्वभ्रातृ ॥ यथाधारिनिधीयतेषपतिवतिस्सुरतिध्याकुला निमकरकनफर्णाद्रहदानियस्मिस्तथाधिपः कृष्टोत्तरारिरेष्यदस्योभक्तिर्हस्य ॥ १२ ॥ इति
 श्रीभागविष्टमन्तार्यप्रकारानि ०० सप्तोत्तरागतम सर्ग ॥ १०७ ॥ ॥ ११ ॥ इहकोपरीक्षार्थीपरासगभ्रमापया ॥ राहृपापदरपनेराधोनिजकूपधपाकन
 श्रीभागविष्टमन्तार्यप्रकारानि ०० सप्तोत्तरागतम सर्ग ॥ १०७ ॥ ॥ ११ ॥ इहकोपरीक्षार्थीपरासगभ्रमापया ॥ राहृपापदरपनेराधोनिजकूपधपाकन

देवैरोप्रोक्तवत्येवंतृष्णामेवस्थितेनृपे ॥ किमितोनापयास्येपत्वमितिप्रोक्तवानहृरि ॥ ३० ॥ नाहमपैवकालेनवदतीतिशिवध्वजो ॥
 कल्याणतेसुकुमेतिवदन्तार्थिमापयी ॥ २१ ॥ तदेवदत्तमखिलन्दिदेशयुक्तनप्रक्षणादलमदृश्यमभूद्वितीयम् ॥ कञ्चोत्तराशिरिववा
 रितिर्धौप्रशांतवासेसुरन्मकरकनफर्णाद्रहदत् ॥ ३२ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० चू० शक्रगमननामसमाप्तरशततमःसर्ग
 ॥ १०७ ॥ ॥ ११ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ तांमायांशमभानीयधृष्टास्समधितयत् ॥ टिष्ट्याभोगेच्छयान्तयक्रियतेव
 सुधाधिप ॥ १ ॥ शीत समसमाभोगएवंशकसमागमे ॥ असरंममहेलचकतवाग्न्यावहारिकम् ॥ २ ॥ भूयएवप्रयत्नेनविभृशान्येव
 सादरम् ॥ रागद्वेषप्रधानेनकेनचिद्विद्विहारिणा ॥ ३ ॥ इतिसंघित्यसारात्राविदावभ्युदितेवने ॥ शहीतमगनारूपकांतामदिकीसती
 ॥ ४ ॥ वातेवहतिपुष्टाह्वयेमधुरामोदमांसले ॥ संव्याजप्यपरेनपात्नीरसस्वेषिशिवध्वज ॥ ५ ॥ सतानकलतागोर्दनीरधैःपुष्पगुच्छकै ॥
 शुद्धांतवनदेवीनांप्रविवेशमदान्विता ॥ ६ ॥ तत्रसकल्पितेपुष्पशयनेमाल्यमालिता ॥ कठेसकल्पितंकांतंविगमादायसास्विता ॥ ७ ॥

१ ॥ तांमायांशमभानीयधृष्टास्समधितयत् ॥ १ ॥ सहाधिकियाशुप्यन्तारत्वेनआकारारहितसमआभोगोमुखाद्यद्यस्यस्थितिर्पस्य ॥ अ
 सारममवाचमहेलचकतवाग्न्यावहारिकमर्मयाधारिनापुंजनमुचिनेत्यारिषकतवाच ॥ २ ॥ अत्यर्थेएवकार ॥ केनचिद्रागेद्वेषप्रधानप्रयत्नेनवृद्धिहारिणावृद्धिभोभकेण ॥ ३ ॥
 इहीतममनारूपमितिपदयाःकठसकल्पितकांतमितिचतुर्थसवध ॥ ४ ॥ पुष्टाह्वययुचितकलनासपन्नेवातेमलपानितलेषुहृमिसतिनीरधैःपुष्पगुच्छैकेपलसितवनेवीनीशुद्धी
 तशतानकलतागोर्दनीरधैःशेतिरेणान्यय ॥ ५ ॥ ६ ॥ तत्रमास्वैर्मांलितकालकलासतीमापयासकल्पिमनुखंपुष्पानमगनारूपमगनानामिषानुदत्तदभ्यश्रादिष्यजनयोहराव
 पाकृतिरूपयस्यतथाविषमभरदृश्यमुखाधिकिरिष्यजाकांतामनेहृतामालितकठेयहीतमारायस्यस्थितेत्यर्थ ॥ ७ ॥

जग्यति शिविष्वजः संख्याजप्यस्थानात्कुंजादागात्मदत्तिका मन्त्रिष्यकल्पतर्गतो हेमदत्तिकांतकंठे मनोरमीखंगंचददर्श ॥ ८ ॥ खंगं विरिणादि ॥ कुंतलेत्यादिना ॥ मदनिका कु
 न्तलेसकुंतलेश्चावलितरकंधम् ॥ समात्तथ्यलितम् ॥ शयने आहत्यापविर्चनं ननिष्येपुणचपर्याकुलितः शेरवरचूडावधोयस्थानम् ॥ ९ ॥ आकुचनादिगुणाकारवालादाहलक्षण
 उपधानके उपवहैससकथ्यवणादिचतुष्टययस्य ॥ १० ॥ मिथुनवीपुसद्वहम् ॥ ११ ॥ अगानात्प्रसश्लेपस्तच्छ्लेने अपर्पत्त आसजयत् ॥ १२ ॥ परस्पराम्भुन्मुखम् ॥ १३ ॥

आगत्यान्विव्यकुंजात्सप्रददर्श शिविष्वजः ॥ लतागोहेमदत्तिकांकंठे खंगमनोहरम् ॥ ८ ॥ कुंतलावलितस्कंधंसमालक्ष्यंचचंदनैः ॥ शय
 नावतित्वेषु पर्याकुलितशेखरम् ॥ ९ ॥ हेमाभेदिगुणाकारवालावाहूपधानके ॥ संसक्तश्रवणापांगकपोलतलकुंतलम् ॥ १० ॥ मिथु
 नंतददर्शमिथः प्रहसिताननम् ॥ अन्योन्यवदनासक्तं लक्ष्यकल्पतरांशुकैः ॥ ११ ॥ आलोलमालयशयनं मदानुरमाकुलम् ॥ अंग
 लप्रच्छलेनात्तरागमन्योन्यमर्पयत् ॥ १२ ॥ अभ्युन्मुखंसमानंदमुद्दामभदमंथरम् ॥ परस्परराहतं पुष्पवंक्षोभ्यां पाहितस्तनम् ॥ १३ ॥
 तदालोक्याविकारेणचेतसालंतुपोसः ॥ अहोसुखं स्थितौ खंगवित्याहसशिखिष्वजः ॥ १४ ॥ तिष्ठतांगयथाकामं सुखं खंगौ यथा
 स्थितम् ॥ विप्रमांकरवंभोतावित्युक्कानिर्जगामसः ॥ १५ ॥ ततोमुहूर्तं भावेण प्रपंचतमुपेक्षसा ॥ निर्ययौ दर्शयतीं स्वरेति फुड्हाकुलं
 वपुः ॥ १६ ॥ उपविष्टददर्शनं लुपहंमशिलातले ॥ समाधि संस्यमेकांतमना विवकसितेक्षणम् ॥ १७ ॥ तंप्रदेशमुपागम्य लज्जावनामिता
 नना ॥ तूष्णीमासीत्सर्षणं खिन्नास्तानामदत्तिकांगना ॥ १८ ॥ क्षणाच्छिविष्वजोभ्यानादिरतस्तामुवाचह ॥ अत्यंतमधुरं वाक्यमिदं
 मक्षुब्धयाधिया ॥ १९ ॥ तन्विकिंशीघ्रमेव त्वं विप्रितानंदमाराता ॥ आनंदायैव भूतानियतं तं यानिकानिचित् ॥ २० ॥ भूयस्तोपयतंग
 च्छकांतं प्रणयवत्सिभिः ॥ परस्परं प्रियतस्त्रेहो दुर्लभो हि जगज्जये ॥ २१ ॥ अहमेतेन चार्थार्थनाहे गंयाभिमानिनि ॥ यद्यदिष्टतमं लोके तत्तद्
 वं विजानता ॥ २२ ॥ अहं कुंभश्च तन्वांगिवीतरगा विहेतरा ॥ दुर्वासः शापजायालाव्यदिच्छसितकुरु ॥ २३ ॥

अतिकारेण क्रोधविकाररहितेन ॥ १४ ॥ स्वदर्शनाद्भौतौ प्रतिहे अंगयथाकामं तिष्ठत विहतम् ॥ अहं विप्रमांकरवदत्युक्कानिर्जगाम ॥ १५ ॥ तंभायापपचमुपेक्ष्य उपसत्
 त्येतिथावत् ॥ रत्याविदसंभोगेन फुड्धविकसितमाकुलंच ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ यानिकानिचितसर्षणीत्यर्थः ॥ २० ॥ परस्परमीप्सितः अकचिमदतिथावत् ॥
 ॥ २१ ॥ विजानतापुसापयद्यदिष्टतमत्तदेवलादृशभेवपरोपगोप्यमिद्वेयमिशेषः ॥ २२ ॥ नचखदपरधेनममकुंभे अविषसदस्याशयेनाह ॥ अहमिति ॥ तं कुंभादिन
 र्वेतिशेषः ॥ अतोयदिच्छसितन्मिः शकंकुत ॥ २३ ॥

॥ २४ ॥ अननश्लिषांघृतशिरस्य ॥ २५ ॥ अश्लेषत्वाज्ज्वालत्पारतन्ध्यात्पारतन्ध्यात्पलङ्गिना ॥ कुमारीअनूढावात कृणीएकान्तिकारप्राप्यते रोधनप्रतिषेधनकरोत्येव ॥ क्षयक्षी
 स्वभावदत्तस्य ॥ परित्विगनपरित्करत्तारोणुंरुवात्सपन्वरीषिप्रनस्त्रेअंगेवेहमनन्धाणादीनीबनिबेरितस्य ॥ भावेक ॥ स्त्रीर्यमकरोति ॥ तरलतरमनन्धाणाभूत्सासतप्यतद्वत्स्यर्ध
 ॥ २६ ॥ क्षिप्रादिपुवरीकारसम्यर्षीर्यालाभार्थेकपुसाभसनागरेहनुनाभ्य ॥ यद्विषयपुवरीकारसम्यर्षीसुदरतायाताभाभाएकनिषुषुषुपुरोभवन्तिवातासामसगभेन
 कथियद्दु ॥ नभप्रिषासिकतयाषिषाहितस्यभर्तुमभ्युशाक्षीयभरुषसगमनिषेधोअनापवाइलक्षणत्वाकदस्वपातिद्वत्सगगभ्यविधेकरापर्यालोभ्यमानाआरासगभेहे

मदनिकोवाच ॥ ॥ एवमेपमहाभागश्रीस्वभावोद्विचंचल ॥ कामोत्थापुणुण श्रीणानकोपकर्तुमर्हसि ॥ २४ ॥ अबलाहमनेनास्मिरा
 नौगहनकानने ॥ त्वयिसध्याजपपरैकिकरोभिवरकिका ॥ २५ ॥ अबलावाकुमारीवाजारनरतिरोधनम् ॥ करोतिपरित्विगेनानो
 स्वविनिवेशितम् ॥ २६ ॥ श्लिय सुदरतांयाता पुरपुसामसंगमोमन्युनिषेधआकदसतीर्त्तिकरिष्यति ॥ २७ ॥ अबलाकीतथाबाला
 मूढाहमपराधिनी ॥ क्षुंनुमहासिनायत्वक्षमावताहिसाधव ॥ २८ ॥ शिविष्यज्जउवाच ॥ ॥ मन्तुर्ममनयातैर्विषयतेखद्वहुम ॥
 कवलसाधुनिषयलाञ्छामित्वामहवधुम् ॥ २९ ॥ सुदत्तेनवनांतपुपूर्ववत्सुखमंगने ॥ वीतरगतयानित्यसममेवरमावहे ॥ ३० ॥
 श्रावसिपुउवाच ॥ ॥ एवसमतयातन्प्रस्थितेतस्मिञ्छिविष्यजे ॥ चूडालाचितयामासतस्त्वनेोदितशया ॥ ३१ ॥ अहोवतपरसा
 भ्यभागवानयमागत ॥ वीतरगतयाज्कोधोजीवन्मुक्तोवतिष्ठते ॥ ३२ ॥ नैनहरतितेभोगानमहस्योपिसिद्धय ॥ तसुखानिनदुखानि
 नापटनषसपद ॥ ३३ ॥ चितिता सकलाएकप्रयात्येनमनिदिता ॥ मन्येमहर्षय कर्तानारायणमिवापरम् ॥ ३४ ॥ आत्मदत्तांतम
 खिलतमेनस्मारयाम्यहम् ॥ कुमरूपमिदत्यक्काचूडालैवमवाभ्यहम् ॥ ३५ ॥ इतिसिष्वित्यचूडालाचूडालावपुरक्षता ॥ दर्शयामासत
 शशुत्यक्कामदनिकावपु ॥ ३६ ॥ तस्मान्मदनिकादहाचूडालानिगतवसा ॥ वभावस्यपुरोयुक्तानिगतवसमुद्रकान् ॥ ३७ ॥

तस किनस्तुल्यपाह ॥ मन्पुरिति ॥ मपत्तररतिरागधाधिताकोनआरसगनितरेदुसमर्थाइतिभाह ॥ २७ ॥ अतएवक्षमापयामीत्याशयेनाह ॥ अबलेति ॥ २८ ॥ स्वैआकारो
 हुमदस ॥ यधुंभापयन्तिच्छासि ॥ २९ ॥ ३० ॥ तस्यसत्तेनरागेद्वेषाक्षनाशयत्तयापरीक्षितश्चिन्तेन ॥ उदितारायान्दटा ॥ ३१ ॥ अकोपइतिच्छेद ॥ ३२ ॥ तेहद्वयार्थतासो
 गान्दिसदपथ ॥ ३३ ॥ चितितामदभिप्रेता सकलाश्रीभुक्तक्षणाभूताशान्तिक्षमाधेयवृत्त्यादिदयाध्यानिवृत्तामहर्षयएकमेनप्रयतिनामुभक्तिआश्रयतीतिवाच ॥ ३४ ॥
 तमेवगुणविशिष्टत्वात्सहजानस्मात्प्रायोभ्यगतमेनप्रतिस्तरयासि ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ युक्ताप्यागाराणावतीसमुद्रकालसुदकान्चिमेव ॥ ३७ ॥

पण्येभ्यो चिन्तानुरजनेपेशलाचतुराम् ॥ दयितापूर्वदयिताम् ॥ ३८ ॥ माध्वेवसर्तसमुद्दितापेक्षिनीकमलिनीमिव ॥ अथवासमुद्दितासमुद्दितामाधवस्यविष्णोपदि
 नीपद्महृताश्रयमिव ॥ रामावतारावसाने रामस्य विष्णुभावेभाकरीतात्वेन भूमितलमविद्यततो भूमितलात्पुनरुत्पत्ताश्रियमिव रत्नसुन्दरकात्किरीटारत्नश्रियमिव चन्द्रपानि
 जादयिता चूडालापरिददर्शपुरेददर्शैत्यर्थः ॥ ३९ ॥ ॥ इति श्रीवात्सिष्ठमंतास्यार्थप्रकाशे नि० पू० अष्टोत्तरशततम सर्गः ॥ १०८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ इत्याद्याद्याप्युक्तान्दृष्ट्वा
 सर्वद्वयिस्मितः ॥ तुष्टप्रशस्य चूडालामार्त्तम्याधानयन्निशाम् ॥ १ ॥ इदं दृश्यमाणम् ॥ ११ ॥ कुमादिरेपणत्वमेव किमिहासि कियत्कालकिमर्थवादहमस्ति न्यौतिष्ठसि ॥ य
 तां ददर्शानवधांगीपुनः प्रणयपेशलाम् ॥ कांतां दनिकामेव चूडालां दयितां स्थिताम् ॥ ३८ ॥ समुद्दितामिव माधवपद्मिनीमुपगता
 मिव भूमितलाच्छ्रेयम् ॥ प्रकटितामिव रत्नसमुद्रकात्परिददर्शनिजां दयितां चतुः ॥ ३९ ॥ ॥ इत्यापूर्वा० वा० दे० मो० नि० पू० चू
 चूडालास्वरूपदर्शनाम अष्टोत्तरशततमः सर्गः ॥ १०८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठ उवाच ॥ अथ तां दयितां दृष्ट्वा विस्मयोत्फुल्लला
 चनः ॥ शिखिध्वज उवाचे दमाश्रया कुलयागिरा ॥ १ ॥ कात्वमुत्पलपत्राक्षिकुतः प्रातासि सुन्दरि ॥ किमिहासि कियत्कालं किमर्थमिह
 तिष्ठसि ॥ २ ॥ अंगेन व्यवहारेण स्मितेनानुनयेन च ॥ मम जायाविलासं नतकलवोपलक्ष्यसे ॥ ३ ॥ चूडालोवाच ॥ एवमेव प्रभा
 विद्वि चूडालास्मिनसंशयः ॥ अकस्मिन् ण देहेन लब्धोस्य धमयास्त्रयम् ॥ ४ ॥ कुमादिदेहेनिर्माणैस्त्वांवाधयितुमेवमे ॥ प्रपंचः शतशा
 खत्वमिह यातो वनांतरे ॥ ५ ॥ यदाराज्यं परित्यज्य मोहेन तपसे वनम् ॥ त्वमग्रास्तस्य भृत्ये वत्वद्वोधायाहमुद्यता ॥ ६ ॥ अनेन कुंभदेहेन
 मयैव त्वं विबोधितः ॥ कुंभादिदेहे निर्माणं वां बोधयितुमेवमे ॥ ७ ॥ माययानतु कुंभादिकिंचित्सत्यं महीपते ॥ अथो विदितवेद्यस्त्वं ध्या
 नैतदत्वं दितम् ॥ ८ ॥ सर्वपृथग्यसितस्त्वह्म ध्यानेनाश्ववत्लोकय ॥ अथ चूडालयत्पुत्रो वद्धापारिकरं चतुः ॥ ९ ॥ आत्मोदंतं विशेषेण ध्याने
 नामलमैक्षत ॥ अंभिराज्यपरित्यागाच्चूडालादर्शनावधि ॥ १० ॥ सर्वमुद्दुर्तं ध्यानं च आत्मोदंतं दर्शयः ॥ आराज्यसंपरित्यागाद्दन्तमा
 नक्षणक्रमम् ॥ ११ ॥

यपिकंभस्थितिकालप्रमाणजानात्येवतथाप्यस्यावेपं

नरेणकुंभगमनात्प्रागपि स्थितिसंभावना कियत्कालमिति प्रश्नः ॥ २ ॥ अंगेन व्यवहृतसंस्थानेन तच्चेष्टालक्षणव्यवहारेण अनुनयेन प्रेमवाक्प्रवधशैल्याममजायाया शूडालाया
 पसिद्धेन विलासेन तस्या कलामूर्तिरिव उपलक्ष्यसे दृश्यसे ॥ ३ ॥ अकस्मिन् ण देहेन ॥ ४ ॥ तपभृतिनदाप्रभृत्येव ॥ ६ ॥ ७ ॥ सत्यमकाश्यानिकम् ॥ ध्यानेन प्रागुक्त
 योगधारणया ॥ ८ ॥ पृथग्यसिद्धस्यसि ॥ परिकरतादशधारणानुक्तासनादि ॥ ९ ॥ अजिउपरि ॥ १० ॥ आवर्तमानक्षणाक्रमेति अत्राप्याडनुकल्प्यते ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ पुत्रकोत्पत्तनातीर्णहृदिषाप्रसायआलितितोतिरेणान्य ॥ गलदगच्छिर्नाथययम् ॥ स्वत्पारिकियाधिशेषणानि ॥ १३ ॥ आवाशब्देनाथाभिष्यक्तपरस्वरानुरा
गलक्षणस्यापिभाव ॥ योपारशोबाधाप्रयोगपरपरमानवरूपशृंगारसोबभूषसवासुकिजिभृगभिरपिबन्तुनशक्यतइत्यन्य ॥ १४ ॥ विधिस्यूषद्वयार्थमायाभिबभिल
सन्पूर्वकारप्रकाशतामिष ॥ १५ ॥ शैलीएकतिलासमुत्कीर्णपरस्परालीगितभूर्तीर्वाभ्रिष्टीमित्तौधिरसासाम् ॥ १६ ॥ आनवातिशयेनमनसोजडीभाबेनतस्मिन्नावध्यक
लिंगारनासयूषद्वयोपरी ॥ १७ ॥ छद्वेलोचनस्यपहिरोमनसोजडीभावादेवास्तिस्वितलोचनयथास्यात्तथाआसाम् ॥ प्रणयपेशलयथास्यात्तथाकर्ताप्रतिउधावे

सर्वभालोपयभुपालोविरराभसमाधित ॥ समाधिविरतोर्ध्वविकोसिनयनांबुज ॥ १२ ॥ विसार्थतरसाधाहुतकोज्वलतांगती ॥
गलदगपनक्षेहमुषदाप्यसुरस्यहम् ॥ १३ ॥ आलितंगचिरकांतानकुलानकुलीमिव ॥ तयोराखिगनेतस्मिस्तत्रभावोवभूवय ॥
॥ १४ ॥ नसवास्तुकिजिह्वाभिर्वर्तुर्द्वेषणशक्यते ॥ दिविस्थाविवपकेनरुताविवभिलतनु ॥ १५ ॥ शैलाविवसमुत्कीर्णीभ्रितयावास्ता
चिरप्रियौ ॥ मुहूर्तनागलहर्भजलौपुलकपीवरौ ॥ १६ ॥ बाहूविभ्रतयतामीपनिन्यतुस्तीरिनी प्रियौ ॥ अमृतापूर्णद्वयौसशुन्यद्वयो
परी ॥ १७ ॥ उन्मुक्तमुजभासांतांबलक्षस्थितलोचनम् ॥ पनानदक्षणास्थित्वातूर्णोप्रणयपेशलम् ॥ १८ ॥ कर्तांचिबुकसलभकर
प्रोवाचमुपति ॥ अत्यंतमधुरश्चिन्ध कात स्वकुलयोपिताम् ॥ १९ ॥ पुण्यश्रततिन्यद स्वाढुनामास्यतादपि ॥ कियत्प्रमाणस्तन्वया
त्वयायाल्लुदुमयथा ॥ २० ॥ अनुभूताश्रिक्लेशाभ्रतुर्यनदाकण ॥ एवंदुक्तरान्तस्मात्ससारकुहरादहम् ॥ २१ ॥ उत्तारितोययाबुद्ध्या
साहिकेनोपमीयते ॥ अरुधतीशचीगौरिगायत्रीश्री सरस्वती ॥ २२ ॥ समस्तापेत्ववायतेतवतन्व्यागुणश्रिया ॥ धीश्री कालि क्षमा
नैत्रिकरुणायास्तुदरि ॥ २३ ॥ कर्तास्वाकारकर्तास्तुप्रयमेवाभिलक्ष्यसे ॥ परेणाध्यवसायेनत्वयाहमवबोधित ॥ २४ ॥ केनप्रत्यु
पकारेणपरितुष्यतिते मन ॥ मोहादनादिगहनादनतगहनादपि ॥ २५ ॥ पतितव्यवसायिन्यस्तरयतिकुलश्रिय ॥ शास्त्रार्थगुरुमन्त्रादि
तयानोत्तारणक्षमम् ॥ २६ ॥

तिरेणान्य ॥ १८ ॥ १ ॥ रतिनिष्यदेऽनुगागरसोऽस्यतमापुषादिधिशेषणशृंगारयधिरिष्टकियत्प्रमाणोविस्तीर्णदतिपावत् ॥ २० ॥ भ्रतुर्यनपुरुषापयतिद्विप्रयोजनेनहेतुना
॥ २१ ॥ यथाभ्रवृक्षेद्रुम्या ॥ सापुदि ॥ २२ ॥ धीश्रीसिन्धुयादक्षकन्याआकारेणतीवर्षेणकर्तासुधीपुत्रयाभ्रिद्विहस्तास्त्वित्प्रययमाभ्येवासातीर्णाअलक्ष्यसेरतिपरेण
न्य ॥ २३ ॥ २४ ॥ क्लेशार्थास्तयनेकेनप्रत्युपकारेणपरितुष्यति ॥ येनन्यत्प्रतिदाराऽन्यत्प्रकारादुर्लभदतिपावत् ॥ २५ ॥ शास्त्रार्थस्यादितिशयोक्तिभरसाध्या ॥ २६ ॥

॥ २७ ॥ २८ ॥ निरिच्छाया कन्दकल्यायास्तेप्रत्युपकरेऽहमसमर्थादित्याह ॥ निरिच्छायादिति ॥ २९ ॥ कुलांगनामन्येत्त्वामिति शेषः ॥ लोकेप्रसिद्धा सर्वाकुलांगनास्त्वयाऽ
धुनाजितादतिशेषः ॥ ३० ॥ नारीणासौजन्यादिगुणोत्कर्षचर्चासुप्रथमव्यपदेश्याभाविष्यसि ॥ ३१ ॥ स्वपेश्यागुणजालैरतिशायिनीत्वानिर्मतवतोधातुर्विषयेप्रकृषितान्द

यथैताःस्नेहशालिन्योभर्तृणांकुलयोषितः ॥ सखाभ्रातासुहृद्व्योगुरुभिर्नंधनंसुखम् ॥ २७ ॥ शास्त्रमाचतनंदासःसर्वभर्तुकुलांगनाः
सर्वदासर्वयत्नेनपूजनीयाःकुलांगनाः ॥ २८ ॥ लोकद्वयसुखंसन्धकसर्वयासुप्रतिष्ठितम् ॥ निरिच्छायाःप्रयातायाःपारंसंसारवारिधेः
॥ २९ ॥ कथमस्यापकारस्यकरिष्येतेप्रतिक्रियाः ॥ मन्येकुलांगनांलोकलोकेश्वरसर्वास्त्वयाधुना ॥ ३० ॥ नारीसौजन्यचर्चासुव्यपदेश्या
भविष्यसि ॥ त्वानिर्मितवतोधातुर्गुणजालातिशायिनीम् ॥ ३१ ॥ मन्येप्रकृषितानूनमरुंधत्यादिकाःस्त्रियः ॥ सर्वालंरूपसौजन्यगुण
रत्नसमुद्रिके ॥ ३२ ॥ एहिभैल्वद्वृणोत्कस्यपुनरालिङ्गनंकुरु ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ इत्युक्त्वाग्निशावाक्षीचूडालांतांशिखिध्वजः ॥
॥ ३३ ॥ आलिङ्गिगुणगर्हिनंकुलोत्कलीमिव ॥ चूडालोवाच ॥ देवशुक्क्रियाजालपरत्वय्याकुलात्मनि ॥ ३४ ॥ भूयोभूयो
भृशमहंत्वदर्धुःखिताभवम् ॥ तेनत्वदवबोधोधात्मास्वार्थवोपपादितः ॥ ३५ ॥ मयातदन्नाकेदेवकरोषिममगौरवम् ॥ ॥ शिखिध्व
जउवाच ॥ त्वयायथावराशेहेस्वार्थःसंप्राद्यतेशुभः ॥ ३६ ॥ तमिदानींतथासर्वाःसाधयंतुकुलांगनाः ॥ चूडालोवाच ॥ बुध्य
सेकांतविश्रांतोजगज्जालतदेविभो ॥ ३७ ॥ अद्यतंप्राक्तनंकिंचिन्मोहंसमनुपश्यसि ॥ इदंकरामिनेदंतुप्राप्तोमीदमितस्थितिम् ॥ ३८ ॥
अंतर्हससितांकिंचिदशापेलवतांधियः ॥ तासुच्छ्रुत्प्याकलनासाःसंकल्पकुक्लपनाः ॥ ३९ ॥ त्वयिनाद्यावलोक्यतेदेवव्योश्रीवपर्व
ताः ॥ किंचमद्यांगसंपन्नःकेनिष्ठोसिकिमीहसे ॥ ४० ॥ कथंपश्यसिपाश्चात्यदेहेषाक्रमंविभो ॥ ॥ शिखिध्वजउवाच ॥ ॥ सुमनः
पूर्वानीलाज्जमालासारविलोचने ॥ ४१ ॥

त्यन्वयः ॥ त्वमेतसतीपतिवता ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ साधयत्वित्यशरीकाकर्वा ॥ साधयितुमशक्तवतीत्यर्थः ॥ जगद्विषणस्यजालस्यतदपरवधौविश्रांतः
ससत्त्वर्गोबुध्यसेकच्चिदितिब्यवहितेनान्वयः ॥ ३७ ॥ तप्राक्तनंपयोव्रतोपवासादिभौदिकिंचित्कुलसमनुपश्यसिकीचिन्त् ॥ ३८ ॥ धियःअपकदशयापेलवतांकोमलताम्
॥ ३९ ॥ ४० ॥ कथंकीदृशकिसलयमुतनुच्छमित्यर्थः ॥ सुमनोभिःपूर्वानीलाज्जमालासरतःसादृश्यादनुसरतस्तथाविधेविलोचनेयस्यास्तथाविधेचूडाले ॥ ४१ ॥

१ मन्येकुलांगनांलोकजिता सर्वादित्यापिपाशोदृश्यतेपरतुनायटीकाकारसमतदितिभाति

॥ १८ ॥ १४ प्रियुनद्वे ॥ १ ॥ ११ ॥ यथासस्थानयथास्थितम् ॥ ७२ ॥ विरपत्यो-यावीनजायापत्यो ॥ ७३ ॥ दिनाघासायसभ्याम् ॥ सायसभ्यासभास्कराभिसुक्तं
 दिनाघासा ॥ परस्परिस्वभागापघोत्तराधविनिवासनत्यारुनक्तौ ॥ १४ ॥ ७५ ॥ नसरस्वानुभ्रष्टिद्वभोगोसमुत्सवप्रणयसकम्पितासगर्भयथास्यासयाआश
 शृटालंवाच ॥ नराजन्मभोगुवाछानापिभूतिपु ॥ स्वभावस्ववशादेवयथाप्राभेनमेस्थिति ॥ ६८ ॥ नसुखायममस्वर्गोनरा
 ज्यनापिचक्रिया ॥ यथास्थितमविदुर्धतिष्ठाभिस्वस्थचेष्टिता ॥ ६९ ॥ इदसुखमिदनेतिभिभुनेक्षयभागत ॥ समभेवपदेशातेतिष्ठाभी
 हययासुखम् ॥ ७० ॥ शिखिष्वजउवाच ॥ युक्तमुक्तविशालासिल्वयेतस्वमयाधिया ॥ कोवाय किलराज्यस्यगृहत्यागोपिवाभ
 वंत ॥ ७१ ॥ सुखदूखदशाचिंतात्यक्त्राविगतमत्सरम् ॥ यथात्मस्थानभवेमौतिष्ठाव स्वस्वतंगती ॥ ७२ ॥ इतितत्रकथालापकयनेन
 तयाहया ॥ कातयाश्चिरदपत्येवासरस्तनुतांययौ ॥ ७३ ॥ अयंत्यायदिनाचारयथाप्राप्तमनिदितौ ॥ सोक्तोवप्यनुक्तौचक्रतु
 कायरोविदौ ॥ ७४ ॥ स्वगसिद्धिभनाहत्यतस्यतु पूर्णंचतसौ ॥ एकस्मिन्नेवशयनेतैस्तं प्रणयचेष्टितै ॥ साव्यतीयापरजनीतयोर्जीविदि
 मुक्तयो ॥ ७५ ॥ तद्गंगामोक्षसुखमुत्तमया स्वयमभाशसतांप्रणयवाक्यविलासगर्भम् ॥ उक्ततांप्रणयिनोर्धिष्यमानयतीदीर्घामुद्द
 तवटसौरजर्जाजगाम ॥ ७६ ॥ ॥ इ०वा०वा०दे०मो०नि०पु०षू०चूहालाप्रकर्णकरणात्मनवाधिकशततम सर्ग ॥ १०९ ॥
 श्रावसिपुउवाच ॥ तत समुदितसूर्यवितमस्यचरंस्थिते ॥ ममुद्रकादिवजगन्मणौतस्मिन्विनिगते ॥ १ ॥ विकसत्यरुणोपांतेचक्षु
 र्पावागुजाकरे ॥ आचारंखिवलोकपुत्रस्तत्त्वकरत्रिमपु ॥ २ ॥ दपतीतौसमुत्तयायकृतसप्याक्रमौस्थितौ ॥ पञ्चासनेहृदक्षिणधेकातौका
 चनरदर ॥ ३ ॥ अयात्पायात्रचूहालारत्नकुम्पुर स्थितम् ॥ कातासकल्पयामासपूर्णमसाधिवारिभि ॥ ४ ॥ तेनमगलकुम्भेनतपूर्वा
 भिमुरवंस्थितम् ॥ सायांभतारमेकातेस्वरान्यग्निपिचसा ॥ ५ ॥

सना कथयतेस्वयोर्धिष्यमुक्ततांसीलकटाभागतयीपायपरीरजनीदीपापिमुद्दलक्षणासत्यं ॥ १६ ॥ ॥ इ०वा०सि०ता०प०नि०पु०नयोत्तरशततम सर्ग ॥ १०९ ॥
 सङ्घस्रज्यभेद्येनभवेनस्यपुराता ॥ नीरुत्तासुषिरराज्यविभुक्तानिपद्यते ॥ १ ॥ समुद्रकात्समुद्रतेजगद्यकाराकणान्विषसमुदितेसूर्योदितमस्यचरंस्थितेवसति ॥ २ ॥ जना
 नारदव्याचिंशुषुषीवापुजाकराविवसतिभि ॥ ३ ॥ २ ॥ समाधिश्चार्तिभिर्पूर्वापुर स्थितरत्नकुम्भाप्यग्निधेकायसकल्पयामास ॥ ४ ॥ नराजगत् ॥ ५ ॥

सकल्पमात्रेणोपरान्तस्योभयविरसिहासने ॥ ६ ॥ मौनमुनियोग्यभिदंशानेजउत्सहज्यशासनयोग्याभिद्रादीनतिजोभर्तुमर्हसि ॥ ७ ॥ ८ ॥ पदाभिषेकाभावात्परीहारप
दहारपालस्थानत्वविनयानिधारीम् ॥ देवीपदेकताभिषेकास्थाने ॥ ९ ॥ १० ॥ योगसिद्धातवसत्यसकल्प्यात्सभावम् ॥ भूषणालकारशरत्तासादिभिर्मर्हाविभवबद्धक्षीहिणी

संकल्पोपगतहैमेस्वभिषिकंस्वविष्टरे ॥ स्थितंप्रोवाचतन्वीसाचूडालादेवरूपिणी ॥ ६ ॥ केवलंमौनमुत्सृज्यतेजःशांतमिदंप्रभो ॥ अथा
नालोकपालानातेजस्वमर्तुमर्हसि ॥ ७ ॥ चूडालयेतिसंप्रोकोवनेराजाशिरिध्वजः ॥ वदन्नेवंकरोमितिमहारजत्वमाययौ ॥ ८ ॥ अ
थप्रनहारपदेतिष्ठतीमाहमानिनीम् ॥ अद्यदेवीपदेरद्वाीत्वां करोभ्यभिषेकिनीम् ॥ ९ ॥ इत्युक्त्वासरसिसिखाप्यमहादेवीपदेतथा ॥ अभि
षिकान्दृपःकृत्वासतामाहनिजांप्रियाम् ॥ १० ॥ प्रियेकमल्पजाक्षिस्थणात्संकल्पसंभवम् ॥ महाविभवमुद्दामसैन्यमाहर्तुमर्हसि ॥ ११ ॥
इतिकंतवचःश्रुत्वाचूडालावरवर्णिनी ॥ सैन्यंसंकल्पयामासप्रावृद्धघनमिवोद्भटम् ॥ १२ ॥ सैन्यंददृशतुस्तौवाजिवारणसंकुलम् ॥
पलाकापूरिताकारानीरंधीकृतकाननम् ॥ १३ ॥ तूर्यारवध्वनन्दैलगुहागहनकोटरम् ॥ मौलिरत्नमहोद्योतविचूर्णिततमःपटम् ॥ १४ ॥
तत्रगंधद्विपवरकृतपार्थिवमंडले ॥ रक्षितेवृष्टसामंतैराकूटौत्पदंपती ॥ १५ ॥ ततःशिरिध्वजोरजाभह्व्यासमभिषया ॥ पदातिरथ
संवाधंकर्षन्नातिबलोलम् ॥ १६ ॥ चचालाचलचालिन्यासेनयासततोवनात् ॥ भिदन्निबरसाशैलंवात्यवेवाशुभौमया ॥ १७ ॥ त
स्मान्महेशैलेद्राञ्जलितःसमहीपतिः ॥ पथिपश्चन्निरीन्देशान्बदीर्घान्सजंगलान् ॥ १८ ॥ दर्शयन्स्वप्रियायास्तमात्सदत्तांतसंचय
म् ॥ प्रागल्पनैवकालेनस्वापुरीस्वर्गशोभनाम् ॥ १९ ॥ तत्रतेतस्यसामंतास्तदागमनमहताः ॥ विविदुर्जयशब्देननिर्जन्मुश्रोदिताश
याः ॥ २० ॥ एकनासंप्रयातेतारतूर्यानिनादिना ॥ बलद्वयेनतेनासौविवेशनगरंरुपः ॥ २१ ॥ लाजपुष्पांजलिवातैरावृष्टःपौरयोषिता
म् ॥ वणिभगार्गमसौपश्चन्यरंपरमनुत्तमम् ॥ २२ ॥

परिभाषोरुद्रामम् ॥ ११ ॥ १२ ॥ नीरधीकृतंनिरवकाशरीकृतंकाननंयेन ॥ १३ ॥ तूर्यारवैःप्रतिध्वनंतःशैलगुहागहनकोटरायस्य ॥ १४ ॥ यन्मदंगंधमन्येद्विपानसहतेसंगंध
द्विपः ॥ १५ ॥ बलसैन्यम् ॥ १६ ॥ भौमयाभूत्पथा ॥ १७ ॥ १८ ॥ तदाकनमात्मनःस्वस्यप्राङ्गारान्निर्गतस्यभार्गोजानपदैःसहस्रदत्तांतसंचयम् ॥ १९ ॥ सामंतास्त
त्देशाधिपत्येतिहृषितमन्त्रिणः ॥ उद्विगदशयासोत्कटाः ॥ २० ॥ २१ ॥ लाजाजलीनपुष्पाजलीनचक्रातैः ॥ परपरमुत्तरोत्तरम् ॥ २२ ॥

भोगमोक्षमयस्तत्त्वचुरः ॥ ६ ॥ शिखिब्धजस्यप्रतिह्वेनसर्वत्यागकर्मैर्वाकचोपियथावोधमवाप्तवत्सथात्समपिबुध्यस्व ॥ ४ ॥ समासेनसार्कन्त्येन ॥ ५ ॥ ६ ॥ बालभावा
समुत्तीर्णा निर्गतेष्वीवनप्रामात्रदितियावत् ॥ पदपदार्थज्ञ सर्वविद्यास्थानेषुनिष्णातस्तत्त्वभासिवाक्यगोचरपदपदार्थज्ञश्च ॥ ७ ॥ जीवएवर्तुर्विस्वबंधतद्दत्तकरयस्यतथावि
धेनजतुनाभादशेन ॥ ८ ॥ उड्डीयतेशीघ्रनिर्गम्यतद्वितियावत् ॥ अतिवैराभ्यदाढ्यास्त्वकविपयेपश्चात्तापोद्देगिरहित्तयथास्यात्तथाक्तेनसर्वत्यागेन ॥ ९ ॥ १० ॥ मह्यशयाः

यथाशिखिब्धजोराज्यं कृतवानेवमीदृशम् ॥ रामव्यवहरन्त्याज्यभोगमोक्षमयोभाव ॥ ३ ॥ शिखिब्धजकर्मणैवयथावोधमवाप्तवा
न् ॥ कचोबृहस्पतेःपुत्रस्तथाबुध्यस्वराधवा ॥ ४ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ बृहस्पतेर्भगवतःपुत्रोसौभगवान्कचः ॥ यथाप्रबुद्धोभगवन्स
नासेनतथावद ॥ ५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ शृणुराजन्कथांश्रीमाञ्छिखिब्धजवदेवसः ॥ प्रबोधंपरमंयातोदेवदेशिकजःकचः
॥ ६ ॥ बालभावात्समुत्तीर्णःसंसारोत्तरणोन्मुखः ॥ कचःपदपदार्थज्ञोबृहस्पतिमभाषत ॥ ७ ॥ ॥ कचउवाच ॥ ॥ भगवन्सर्वधर्मज्ञ
कथं संस्तुतिपंजरात् ॥ अस्मानिर्गम्यतेबृहज्जितुनाजीवतंतुना ॥ ८ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ अनर्थमकरागारादस्मात्संसारसागरा
त् ॥ उड्डीयतेनिरुदेगंसर्वत्यागेनपुत्रक ॥ ९ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ इत्याकर्ण्यकचोवाक्यंपितुःपरमपावनम् ॥ सर्वमेवपरित्यज्य
जगामैकान्तकाननम् ॥ १० ॥ ॥ बृहस्पतेस्तद्रमनंनोदेगायवभूवह ॥ संयोगेचवियोगेचमहातोहिसहशयाः ॥ ११ ॥ अथवर्षेषुजातेषु
निपुंचसुसोनप ॥ पुनःप्रापमहारण्येकस्मिंश्चित्पतरंकचः ॥ १२ ॥ परिपूज्याभिवाद्यैर्नंसमाहितमितपुत्रकम् ॥ अपृच्छद्वाक्यार्तिभूयः
सकचःकान्तयागिरा ॥ १३ ॥ ॥ कचउवाच ॥ ॥ अथेदमष्टमं वर्यं सर्वत्यागःकृतोमया ॥ तथापिताविविश्रान्तिनाधिगच्छाम्यनिदिता
म् ॥ १४ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एवमात्सर्वचस्तस्मिन्कचोवदतिकानने ॥ सर्वमेवत्यजत्युक्तावाक्यतिर्दिवमुद्ययौ ॥ १५ ॥ गतेन
स्मिन्कचोदेहद्वल्कलाद्यप्यथात्यजत् ॥ गतेह्यभार्कनारेणशरद्दोषासमोभवत् ॥ १६ ॥ पुनवर्षत्रयेणैकस्मिंश्चित्तकाननान्तर ॥ तस्या
जांबुदवर्षादिशरदावनभस्तलम् ॥ १७ ॥

नेरुवस्तिशराशयाः ॥ ११ ॥ त्रिषुपंचसुचवर्षेषुअष्टस्वित्यर्थः ॥ तच्चित्तपरिपाकारतत्त्वविज्ञापरोपत्याजयितुमामर्तपितरंयापेत्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ दिवभाकाशम
॥ १५ ॥ गतेदिति ॥ सन्निहितसुवर्षाद्येकालिकशरद्दोषो नितियावत् ॥ १६ ॥ पुनरित्यायर्थमुत्तरश्लोकेदृशमानमनादत्यतःप्राप्यो ज्यम् ॥ कथंचशरद्दोषासमोभवत्तत्राह ॥
तस्याजेति ॥ कचिद्विरिगुहाश्रयेणांबुदवर्षादितत्याजपरिजहार ॥ १७ ॥

शरदारं कुर्वन् विनतपूर्वाद्यैः प्रमाणमनात्पुनर्नर्पयेत्कस्मिंश्चित्कान्तानरेतमेव पितर्युक्तभागतप्राप ॥ १८ ॥ १९ ॥ वेणुलतादह ॥ आदिपदात्कर्मंडुहृत्स्वजिनायापि
 ॥ २० ॥ १ ॥ अभिपद्य अभिष्टिष्टाया ॥ २१ ॥ यवानेधेनददद्यात् ॥ चित्तस्य स्तान्धेपणाधिराराकथायाः आकृषित्तास्मान्नेपचनार्दिनिभाव ॥ पितरपियापयोर्धिततवागिति या
 वत् ॥ २२ ॥ १ ॥ ननुषुपुत्राहारसुखाजामिबद्धेदिविषयव्यवसागादेव चित्तानाग सेस्व्यतिताप्राह ॥ पदार्थेति ॥ तदेतत्सवार्थद्वेष्टादिकं चित्तस्य कथाश्चित्तस्यादित्यनिर्णयदानास्क
 चित्तनिलयनापराधपर्यदादिष्यार्थैकत्वकामित्यागास्पनोश्चित्तद्वयार्थ ॥ २३ ॥ १ ॥ २४ ॥ १ ॥ २५ ॥ १ ॥ २६ ॥ १ ॥ २७ ॥ १ ॥ २८ ॥ १ ॥ २९ ॥ १ ॥ ३० ॥ १ ॥ ३१ ॥ १ ॥ ३२ ॥ १ ॥ ३३ ॥ १ ॥ ३४ ॥ १ ॥ ३५ ॥ १ ॥ ३६ ॥ १ ॥ ३७ ॥ १ ॥ ३८ ॥ १ ॥ ३९ ॥ १ ॥ ४० ॥ १ ॥ ४१ ॥ १ ॥ ४२ ॥ १ ॥ ४३ ॥ १ ॥ ४४ ॥ १ ॥ ४५ ॥ १ ॥ ४६ ॥ १ ॥ ४७ ॥ १ ॥ ४८ ॥ १ ॥ ४९ ॥ १ ॥ ५० ॥ १ ॥ ५१ ॥ १ ॥ ५२ ॥ १ ॥ ५३ ॥ १ ॥ ५४ ॥ १ ॥ ५५ ॥ १ ॥ ५६ ॥ १ ॥ ५७ ॥ १ ॥ ५८ ॥ १ ॥ ५९ ॥ १ ॥ ६० ॥ १ ॥ ६१ ॥ १ ॥ ६२ ॥ १ ॥ ६३ ॥ १ ॥ ६४ ॥ १ ॥ ६५ ॥ १ ॥ ६६ ॥ १ ॥ ६७ ॥ १ ॥ ६८ ॥ १ ॥ ६९ ॥ १ ॥ ७० ॥ १ ॥ ७१ ॥ १ ॥ ७२ ॥ १ ॥ ७३ ॥ १ ॥ ७४ ॥ १ ॥ ७५ ॥ १ ॥ ७६ ॥ १ ॥ ७७ ॥ १ ॥ ७८ ॥ १ ॥ ७९ ॥ १ ॥ ८० ॥ १ ॥ ८१ ॥ १ ॥ ८२ ॥ १ ॥ ८३ ॥ १ ॥ ८४ ॥ १ ॥ ८५ ॥ १ ॥ ८६ ॥ १ ॥ ८७ ॥ १ ॥ ८८ ॥ १ ॥ ८९ ॥ १ ॥ ९० ॥ १ ॥ ९१ ॥ १ ॥ ९२ ॥ १ ॥ ९३ ॥ १ ॥ ९४ ॥ १ ॥ ९५ ॥ १ ॥ ९६ ॥ १ ॥ ९७ ॥ १ ॥ ९८ ॥ १ ॥ ९९ ॥ १ ॥ १०० ॥ १ ॥

१ ॥ २१ ॥ १ ॥ २२ ॥ १ ॥ २३ ॥ १ ॥ २४ ॥ १ ॥ २५ ॥ १ ॥ २६ ॥ १ ॥ २७ ॥ १ ॥ २८ ॥ १ ॥ २९ ॥ १ ॥ ३० ॥ १ ॥ ३१ ॥ १ ॥ ३२ ॥ १ ॥ ३३ ॥ १ ॥ ३४ ॥ १ ॥ ३५ ॥ १ ॥ ३६ ॥ १ ॥ ३७ ॥ १ ॥ ३८ ॥ १ ॥ ३९ ॥ १ ॥ ४० ॥ १ ॥ ४१ ॥ १ ॥ ४२ ॥ १ ॥ ४३ ॥ १ ॥ ४४ ॥ १ ॥ ४५ ॥ १ ॥ ४६ ॥ १ ॥ ४७ ॥ १ ॥ ४८ ॥ १ ॥ ४९ ॥ १ ॥ ५० ॥ १ ॥ ५१ ॥ १ ॥ ५२ ॥ १ ॥ ५३ ॥ १ ॥ ५४ ॥ १ ॥ ५५ ॥ १ ॥ ५६ ॥ १ ॥ ५७ ॥ १ ॥ ५८ ॥ १ ॥ ५९ ॥ १ ॥ ६० ॥ १ ॥ ६१ ॥ १ ॥ ६२ ॥ १ ॥ ६३ ॥ १ ॥ ६४ ॥ १ ॥ ६५ ॥ १ ॥ ६६ ॥ १ ॥ ६७ ॥ १ ॥ ६८ ॥ १ ॥ ६९ ॥ १ ॥ ७० ॥ १ ॥ ७१ ॥ १ ॥ ७२ ॥ १ ॥ ७३ ॥ १ ॥ ७४ ॥ १ ॥ ७५ ॥ १ ॥ ७६ ॥ १ ॥ ७७ ॥ १ ॥ ७८ ॥ १ ॥ ७९ ॥ १ ॥ ८० ॥ १ ॥ ८१ ॥ १ ॥ ८२ ॥ १ ॥ ८३ ॥ १ ॥ ८४ ॥ १ ॥ ८५ ॥ १ ॥ ८६ ॥ १ ॥ ८७ ॥ १ ॥ ८८ ॥ १ ॥ ८९ ॥ १ ॥ ९० ॥ १ ॥ ९१ ॥ १ ॥ ९२ ॥ १ ॥ ९३ ॥ १ ॥ ९४ ॥ १ ॥ ९५ ॥ १ ॥ ९६ ॥ १ ॥ ९७ ॥ १ ॥ ९८ ॥ १ ॥ ९९ ॥ १ ॥ १०० ॥ १ ॥

१ ॥ २१ ॥ १ ॥ २२ ॥ १ ॥ २३ ॥ १ ॥ २४ ॥ १ ॥ २५ ॥ १ ॥ २६ ॥ १ ॥ २७ ॥ १ ॥ २८ ॥ १ ॥ २९ ॥ १ ॥ ३० ॥ १ ॥ ३१ ॥ १ ॥ ३२ ॥ १ ॥ ३३ ॥ १ ॥ ३४ ॥ १ ॥ ३५ ॥ १ ॥ ३६ ॥ १ ॥ ३७ ॥ १ ॥ ३८ ॥ १ ॥ ३९ ॥ १ ॥ ४० ॥ १ ॥ ४१ ॥ १ ॥ ४२ ॥ १ ॥ ४३ ॥ १ ॥ ४४ ॥ १ ॥ ४५ ॥ १ ॥ ४६ ॥ १ ॥ ४७ ॥ १ ॥ ४८ ॥ १ ॥ ४९ ॥ १ ॥ ५० ॥ १ ॥ ५१ ॥ १ ॥ ५२ ॥ १ ॥ ५३ ॥ १ ॥ ५४ ॥ १ ॥ ५५ ॥ १ ॥ ५६ ॥ १ ॥ ५७ ॥ १ ॥ ५८ ॥ १ ॥ ५९ ॥ १ ॥ ६० ॥ १ ॥ ६१ ॥ १ ॥ ६२ ॥ १ ॥ ६३ ॥ १ ॥ ६४ ॥ १ ॥ ६५ ॥ १ ॥ ६६ ॥ १ ॥ ६७ ॥ १ ॥ ६८ ॥ १ ॥ ६९ ॥ १ ॥ ७० ॥ १ ॥ ७१ ॥ १ ॥ ७२ ॥ १ ॥ ७३ ॥ १ ॥ ७४ ॥ १ ॥ ७५ ॥ १ ॥ ७६ ॥ १ ॥ ७७ ॥ १ ॥ ७८ ॥ १ ॥ ७९ ॥ १ ॥ ८० ॥ १ ॥ ८१ ॥ १ ॥ ८२ ॥ १ ॥ ८३ ॥ १ ॥ ८४ ॥ १ ॥ ८५ ॥ १ ॥ ८६ ॥ १ ॥ ८७ ॥ १ ॥ ८८ ॥ १ ॥ ८९ ॥ १ ॥ ९० ॥ १ ॥ ९१ ॥ १ ॥ ९२ ॥ १ ॥ ९३ ॥ १ ॥ ९४ ॥ १ ॥ ९५ ॥ १ ॥ ९६ ॥ १ ॥ ९७ ॥ १ ॥ ९८ ॥ १ ॥ ९९ ॥ १ ॥ १०० ॥ १ ॥

बालकस्मितवैतालवदस्तुःसनेवसनिवसंपन्नोऽब्रह्मदृष्ट्यास्थितः ॥ ३३ ॥ तथाहंकरिपरिमिथ्यास्फुरतीत्यन्वयः ॥ ३४ ॥ नचसदसन्नितिशेषः ॥ ३५ ॥ सर्वप्रपंचमिथ्यात्वैक
 विद्यतेतदाह ॥ एकमिति ॥ सर्वमिथ्यात्वेपितद्देदनवियते ॥ तदविद्यमानताया साधकाभावादेवासिद्धेरितिभावः ॥ ३६ ॥ तदसत्त्वेजगत्प्रधानुपपत्तेरपितदस्तीत्याह ॥ सर्व
 वेति ॥ अविद्यवतिशेषः ॥ ३७ ॥ तत्रदृष्टप्रथयोर्मध्येअयमहंकार क कुतोनिमित्तात्कथंभृष्टप्रथमेतन्मत्प्रकारंतेरेणवाऽस्थित उभयविलक्षणत्वभावस्यास्त्योद्भवपूर्ववच्चद
 स्थाह ॥ केति ॥ रजोरारिरे शुष्कपाशुनिचयः ॥ ३८ ॥ अयदेहादिसिधियादिनोऽज्ञानोहम् ॥ विकृताऽप्याविवश्रीकृतदृष्ट्यापक्षयादिनापरिणमितम् ॥ ३९ ॥ तसहंकरस्तथा
 ह ॥ दिति ॥ सर्वार्थमयसर्वपर्यायविकाराल्पनाभासनात्रस्तुतस्तपाराध्यादहयत्वाच्चैकार्थम् ॥ ४० ॥ सर्वार्थमयमित्यस्यसर्वपर्यायसंसारभूतमित्यर्थान्तरंसदटानदर्शयन्प्रक

वस्तुतोनास्यहंकारःपुत्रमिथ्याभ्रमोयथा ॥ असन्सन्निवसंपन्नोवालवेतालवस्थितः ॥ ३३ ॥ यथारज्ज्वाभुजंगत्वंमरावंबुभतिर्यथ ॥
 मिथ्यावभासःस्फुरतितथामिथ्याप्यहंकरतिः ॥ ३४ ॥ असदेवयथाद्वित्वंमोहाददौविलोक्यते ॥ तथास्फुरत्यहंकारोनसत्त्वोवाप्यसन्नच
 ॥ ३५ ॥ एकमाद्यंतरहितंचिन्मात्रममलांतरम् ॥ खादप्यतितरामच्छंविद्यतेसर्वदेनम् ॥ ३६ ॥ सर्वत्रसर्वदासर्वप्रकारंसर्वजंतुम् ॥
 तदेवैककचत्वंबुविलोलास्वदिवीचिषु ॥ ३७ ॥ अन्नकोयमहंभावःकुतोवाकथमुत्पितः ॥ काप्सुजातोरजोराशिःकानलाद्दुरियतंजल
 म् ॥ ३८ ॥ अयसोहमितिपर्यप्रत्ययंत्यजपुत्रक ॥ तुच्छंपरिमिताकारंदिकाऽलविवश्रीकृतम् ॥ ३९ ॥ दिकाऽलानवाच्छिन्नंस्वच्छंनि
 त्योदितंतम् ॥ सर्वार्थमयमेकार्थंचिन्मात्रममलंभवान् ॥ ४० ॥ फलकुसुमदलानांसर्वदिवसंस्थितानारसइवजगतांत्वंसंस्थितःसर्व
 देव ॥ विमलतरचिदात्मनित्यमेवास्थानंतःकइवकचतवाहंनिश्चयोभावमूर्त्तः ॥ ४१ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० कचोपाख्या
 नेकचप्रबोधोनामैकादशोत्तरशततमःसर्गः ॥ १११ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ श्रीवासिष्ठउवाच ॥ ॥ इतिप्राप्यपरंयोगमुपदेशमनुत्त
 मम् ॥ जीवन्मुकोवभूवासौततोदेवगुरोःसुतः ॥ १ ॥

तनिगमयति ॥ फलेति ॥ सर्वदृष्टसत्स्थितानाफलानाकुसुमानांदलानांपणानाचकारणभूतःसारभूतश्चरतेरतर्गतोरसइवत्वंसर्वजगतीकारणीभूतःसारभूतश्चांतःसर्वदेवसंस्थि
 तोविमलतरगतश्चासौवनित्यमसि ॥ हेकचभावमूर्त्तेरखडाद्वयसन्भावस्वरूपस्थानवायपरिच्छिन्नोहंनिश्चयःकइवनकश्चिदित्यर्थः ॥ अथवासर्वदिवसंस्थितानांफलकुसुभा
 दीनामैकरस्यमापन्नोरसोमिथ्यसर्वजगतासारभूतनिरतिशयानदरूपःसंस्थितइत्यर्थः ॥ अतःसर्वदेवलमनतोविगतमायामलश्चिदात्मैवास्तिवादिप्राप्यत् ॥ ४१ ॥ ॥ इति
 श्रीवासिष्ठम० तात्पर्यप्रकाशेनिर्वा० पू० एकादशोत्तरशततमःसर्गः ॥ १११ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ कचाख्यानापनुबुद्धस्वरामस्यप्रश्नतोत्रेहि ॥ मिथ्यापुरुषकाख्यानख
 रक्षणमुदीर्यते ॥ १ ॥ युष्यतेअखदैक्येनावधायतेप्रत्यगात्मपरमात्मनायेतसयोमस्तथाविधमुपदेशम् ॥ १ ॥

तस्यदशाहासजननीम् ॥ १५ ॥ बालइवपलवयाधियामूढोविश्विमः ॥ भौत्येणज्ञानेनचगूढसदतः ॥ १६ ॥ एकानेजनदृष्ट्यगोचरेस्थाने ॥ तस्यस्वहोपेणापिभिव्यात्वमा
 तस्यदशाहासजननीम् ॥ १७ ॥ तत्रतदाश्रयस्थानेतस्मान्मिथ्यापुरुषादन्यत्किमपिनस्ति यत्किंचिदस्तीतिप्रतीयतेतत्सएवतद्व्यतिरिक्तम् ॥ यच्चान्यत्सपरप्रयत्नितस्यैवथात्या
 ह ॥ केशोद्वकमिवेति ॥ १७ ॥ अहमेवेदमदरयसर्वमिति सतपश्रमति यतोऽहमिति रित्यर्थः ॥ १८ ॥ स्वस्याहमुपजीवकः स्वमे उपजीव्य अत स्वमेवाह ईदृशचखमादरयरक्षा
 भासमिति स एवेत्युक्तिरित्यर्थः ॥

श्रवसिपुत्रवाच ॥ मिथ्यापुरुषवांधायश्वपुराणवशोभनाम् ॥ इनामाख्यायिकांहासजननीमदुदीरिताम् ॥ १५ ॥ अस्ति कश्चिन्नमहा
 बाहोमायायंनमयःपुमान् ॥ बालपलवधीमूढो गूढोभौत्येणकेवलम् ॥ १६ ॥ सएकतेकचिज्जातःशून्येनत्रैवतिष्ठति ॥ केशोद्वकमिव
 व्योम्निगूढणोववामरौ ॥ १७ ॥ तस्मादन्यत्रतत्रास्ति यदस्ति च स एव तत् ॥ यच्चान्यत्तदाभासंनचपश्यतिदुर्मतिः ॥ १८ ॥ संकल्प
 सस्यसंजातस्यचलद्विमुपेयुषः ॥ स्वस्याहंत्वमहंत्वमेखंरक्षामीतिनिश्चलः ॥ १९ ॥ खंस्थापयित्वा रक्षामि वस्त्विष्टं स्वयमादरात् ॥ इति सं
 चितयन्व्यामरक्षार्थसोकरोद्गहम् ॥ २० ॥ तस्यकेशोवचंधास्यारंक्षितं त्वयं येत्यसौ ॥ गृहाकारेण संतुष्टस्ततःसरयुतंदनम् ॥ २१ ॥ अथका
 लेनतत्स्यगृहंनशमुपाययौ ॥ ऋत्वंतरेणाब्दइववातेनेवतरंगकः ॥ २२ ॥ हागृहाकाशनदुल्वंहाकथातमसि क्षणात् ॥ हाहाप्रममसि
 स्वच्छमित्येवैतच्छुशोचसः ॥ २३ ॥ इतिशोकशतं कृत्वापुनस्तत्रैवदुर्मतिः ॥ कूपंचकेखरक्षार्थकूपकाशपरभवनम् ॥ २४ ॥ ततोनाशं
 सकालेननीतःकूपपितस्ववै ॥ कूपकाशेभतशोकनिमग्नोसौततोभवत् ॥ २५ ॥ कूपकाशप्रलापतेकुंभंशीघ्रमथाकरत् ॥ कुंभाका
 शपरोभूत्वास्वयनिर्दतिमाययौ ॥ २६ ॥ कुंभोपितस्यकालेननाशंनंतोरधूदह ॥ यामवदिशमादत्तेदुर्भंगःसाहिनश्चति ॥ २७ ॥ कुंभा
 काशप्रलापांतेखरक्षार्थंचकारसः ॥ कुंडंतयैवतेनासौकुंडाकाशपरभवनम् ॥ २८ ॥ कुंडमप्यस्यकालेनकेनचिन्नाशमाययौ ॥ तेजसे
 वतमस्तेनकुंडाकाशंशोचसः ॥ २९ ॥ कुंडाकाशस्यशोकांतेखरक्षार्थंचकारसः ॥ चतुःशालंमहाशालंतदाकाशमयोभवत् ॥ ३० ॥

मि ॥ १९ ॥ स्वस्यदृष्टवस्तुखतस्ययकसिश्चिदुपाधौस्थापयित्वास्वयमादराद्दक्षामि ॥ २० ॥ तस्यगृहस्यकोरोअतभणि ॥ आस्थामदीपमिदमेतावनस्वमित्यभिमानम् ॥
 सतुष्टःअभूदतिरोषः ॥ २१ ॥ ऋत्वंतरेणशरदा ॥ २२ ॥ एतदाकाशम् ॥ २३ ॥ कूपकाशेपरममतयाआसक्तः ॥ २४ ॥ नाशायुद्धत्तिकादिपुरेणेतरोजावम् ॥ २५ ॥
 निर्दतिनामिमानसुखम् ॥ २६ ॥ यामवेति सामान्येत्स्यातदुपपत्तिः ॥ २७ ॥ २८ ॥ केनचिद्वनगजमहिषास्कन्दनादिनिमित्तेन ॥ २९ ॥ चतुःशालं चतुर्द्विंशशालास्यस्यतथा
 विधम् ॥ मध्येमहाशालसभाकारगृहम् ॥ तदाकाशास्यत्प्रातःकाराभयः ॥ स्त्रीमयोजाल्मदतिवत् ॥ ३० ॥

॥ ११ ॥ कुञ्जधाम्यावधनम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ तस्मिन्मिथापुरुषस्य ॥ १४ ॥ उपसङ्गत्वेवमिति ॥ हेरामसमिध्यापुरुषपरित्यागहेणगहनेनदुष्प्रवेशेनकूपकुम्भापुपाधिना
 धगानंमुरापातसङ्घं परकुरस्वितललङ्घनागतिवगमूदलत्तरमिमानात्तन्निर्माणरक्षणविनारोपुपनरारु स्वांतरादिपिनदु खजातमायातितोयानिनिर्गच्छतिष्यत्यर्थ ॥ १५ ॥
 ननिर्वाशासिधमं तास्यपप्रकारेनि पू दारशोसरशततम सर्गं ॥ ११२ ॥ ॥ मिध्यापुरुषराश्याहेरयोषस्तुटमीयते ॥ तथैवास्याधिकयाधनात्सर्वसाध्यवर्णनत् ॥ १ ॥
 उसानार्थस्याम्बलवेदायास्यप्रभावस्यसम्भवनम्यमानोमिध्यापुरुषास्पायिकापात्रान्यापरोषावाक्यवदन्यार्थेतात्पर्यमितिनिश्रित्यरामस्तपुच्छति ॥ मिथ्यानर
 प्रसंगतलयापोभापापुरुषकथित अयमिभिप्रस्यतस्तन्म्योमरक्षणंकिमभिपेतोष्यमह्यर्थ ॥ १ ॥ यथाभूत्तयथास्थितम् ॥ २ ॥ यून्यांरमायाकारालङ्घयितम् ॥ ३ ॥
 तटप्यस्यजहारशुकाल कवलितप्रज ॥ जीर्णपर्णयथावातस्ततशोकपरोभवत् ॥ ३१ ॥ सचतु शालगोकातेखरस्यार्थचकारह ॥
 दुसूलमनुदाकारतदाकाशपर स्थित ॥ ३२ ॥ तदप्यस्यजहारशुकालावातहवांनुदम् ॥ कुसूलनाशशोकेनतनासौपयतप्यत ॥ ३३ ॥
 एवग्रहधनुशालुकुमकुदकुसूलके ॥ तस्यापर्यवसानात्माकालोयमतिवर्तते ॥ ३४ ॥ एवस्थित सविवशोगगनगुहायांशुकुन्ग्रहेणग
 हनेनकिलामुख्या ॥ दु स्वांतराहनतराहनदु खजातमायातियतिवगतगतिसगमूद ॥ ३५ ॥ ॥ इ० वा० वा० टे० मो० नि० पू०
 मिथ्यापुरुषोपास्थाने आकाशरक्षणनामद्वादशात्तरशततम सर्गं ॥ ११२ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ मिथ्यानरप्रसगेन
 किमायापुरुषप्रभो ॥ कथितोयत्वयाव्योमरक्षणचकिमुच्यते ॥ १ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ शृणुरामयथाभूतमेतत्प्रकटयामिते ॥
 मिथ्यापुरुषतत्तात्पर्यायाकथिताधुना ॥ २ ॥ मायार्चनमय प्रोक्तोयधुमानरपुनदत्त ॥ एतल्वंतमहकारंविद्दिशून्यावरोस्थितम् ॥ ३ ॥
 यस्मिन्नाकाशकोरोस्मिन्साधोजगदिदस्थितम् ॥ तदन्तमसच्छून्यंसागादौभवतिस्वयम् ॥ ४ ॥ अत स्थितसुदुर्लभ्यवस्त्वव्योषोयश
 व्ववत् ॥ तस्मादुदेत्यहकार पूर्वस्यंदहवानिलान् ॥ ५ ॥ तद्विद्यातसगगनेकल्पयत्यात्मतांगत ॥ अनात्मात्माभिधानेनतनासौयते
 तत ॥ ६ ॥ अनात्मालीकरसार्थदेहानानाविधानसौ ॥ मूयामूयोविनारोपिस्त्वजत्याकुलतंगत ॥ ७ ॥
 सर्गार्शोवदेव्या ॥ ४ ॥ किनितोपधानान्मायाकारादुत्थिततपस्थितचनेत्याह ॥ अतरिति ॥ नतन्निर्वाधनार्थकत्वतपिधधानतयास्थितंशुदुर्लभ्यप्रक्रायस्तपयाधिपम् ॥ नन्व
 र्नादिप्राकृत्यमरुकारादिजगदुत्थिततपट्टातमाह ॥ व्योम शब्दवदिति ॥ अहकारोत्थितात्मासप्तमायासौम्यस्यभिधेस्ततपट्टातानरमाह ॥ स्वंददेविति ॥ ५ ॥ अनात्मैवच
 स्यात्मात्मतामर स्वस्वकारोपगानर्हद्विधान कल्पनासङ्घर्षिद्विभेदपट्टमिदमपिनिदमित्यादिकल्पयति तैतकचित्तैवाहमिस्मात्माभिधानेनअसौदेहानिदमभिधिरारोपययते
 ॥ ६ ॥ तस्मात्तत्त्वभूतस्यात्मनोरभार्षपदसत्पूर्वपूवैरेहनायाउत्तरोत्तनानाविधानेदेहान्कामकमवासनानुसारैकत्वमिति ॥ ७ ॥

र्वागतमिथ्यापुरुषप्रथमकारत्याज्यमृष्टिरिटिष्णाम्प्रेर्येयोपरेशेनोपसहृतिष्वर्धापमिति ॥ अस्मान्नभ्यापारकल्यदस्तनमम् ॥ आसन्नोत्तरकाविपगतोयस्मान्तथाधिप
 चन्द्रदेकधिरपि अनादीर्नयमहृकतिपद सकलमभिमतव्यरहेद्विप्रविपयलक्षणकलासहितोपाभूलोच्छेदेनविभुष्यशरेयनिष्कटचिन्माभेष्टुषड्भ्रपदवृत्तिप्रत्येगसर्धासन
 नपयासीत्यर्थ ॥ १ ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठभ ० तात्पर्यप्रकाशे नि ० पू ० मयोरशोत्तरशततम सर्ग ॥ १११ ॥ ७ ॥ ॥ विधिष्यसवसद्वृष्टेदृष्टिर्दिष्टा ॥
 अथवृत्तिराधेनसद्वृष्टेर्यमीयते १ ॥ अथ सर्वस्यमनोविकल्पभाष्यत्वात्तद्विकल्पस्तुपदरानिमसृकरोनिरासदतिष्णुत्वाद्यप्युत्पन्नपरोक्षब्रह्मणिमन कल्पनामाह ॥ परस्मादि

सर्वापदानिलयमप्रथमस्तत्रभासन्नपातमविवेकमनायंमज्ञम् ॥ बोधादहृकतिपदसकलविभुष्यशोपेष्टुषड्भ्रपदमुत्तमतांप्रयासि ॥
 ॥ २१ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू० म्मिथ्यापुरुषोपास्थाननामत्रयोदशोत्तरशततम सर्ग ॥ ११२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥
 परस्माद्ब्रह्मणपूर्वमनप्रथममुत्थितम् ॥ मननात्मकमज्ञोगतस्यमेवस्थितिगतम् ॥ १ ॥ पुष्पकोशाइवामोदोमहोभिर्विवसागरे ॥
 रश्मिजालमिवादित्ये मनोब्रह्मणिरापव ॥ २ ॥ तस्यादृश्यात्मतत्त्वस्यविस्मृत्येवगतीस्थितिम् ॥ नान्यस्मादागतारामजगद्ब्रज्जुमुजगवत्
 ॥ ३ ॥ आदित्यव्यतिरेकेणयोभावायतिरापव ॥ रश्मिजालमिदत्त्यतस्तस्यान्यदिवभासवत् ॥ ४ ॥ फनकव्यतिरेकेणकेचूरंयेनभाषितम् ॥
 केचूरमेवतस्तस्यानस्यकनकहितम् ॥ ५ ॥ आदित्याव्यतिरेकेणारश्मयोयेनभाषिता ॥ आदित्यएवतेतस्यनिर्विकल्प सउच्यते ॥ ६ ॥
 सलिलव्यतिरेकेणतरगोपेनभाषित ॥ तरगमुद्दिरेवैकास्थितातस्त्यनवारिणी ॥ ७ ॥ सलिलाव्यतिरेकेणतरगोपेनभाव्यते ॥ अंबुसामा
 न्यतामुद्दिनिर्विकल्प सउच्यते ॥ ८ ॥ फनकव्यतिरेकेणकेचूरंयेनभाव्यते ॥ फनकमहामुद्दिनिर्विकल्प सउच्यते ॥ ९ ॥ पावकव्यति
 रेकेणउवाजालीयेनभाविता ॥ नस्याप्रियुद्दिर्गलतिज्वाल्लाधीरेवतिपुति ॥ १० ॥

ति ॥ पूर्ववर्गादिकालेयपमसंबंकल्पनाभ्यूर्ध्वगतमनलपरोक्षब्रह्मिष्णुपुष्पसत्तयास्थितमेवसत्कल्पनानरनिर्मिततयाअपयावस्थिभिगतमिष्यर्थ ॥ १ ॥ अपुष्पकसत्तया
 स्थितोदृष्टाननाह ॥ पुष्पकोपोदृति ॥ १ ॥ तात्पर्यमेवेत्यशब्दादतीक्ष्णशरीकस्यस्थितगतमित्यशंखिणोति ॥ तस्येति ॥ विद्ययात्याआत्मतिसंभानात्मकेनाज्ञानेनीबसर्षअगतकल्प
 नामुल्लेखार्थिर्वागतम् ॥ १ ॥ तयाश्चजगत्सम्भाषाद्व्यनतयाभावेनअप्यशस्मान्नायनयाभिभाषतेनोत्सृज्यतेनेतिदृष्टतैरुपपाद्यपि ॥ आदित्येव्यावित्ना ॥ इतरश्मिनास्तप
 आदित्यव्यतिरेकेणभाषयतिरस्यसतत्त्वात्तथादित्यारभ्यदिवस्यारहित्यव्य ॥ ४ ॥ नतस्येति ॥ इत्येकमुद्देकेचूरंयेनभाषरोधावितिभाष ॥ ५ ॥ आदित्याव्यतिरेकेणनि
 र्विकल्पोरश्मिभेदविकल्पस्य ॥ १ ॥ फलितार्कचित्तसत्त्वानाभ्यामर्षद्वयसदृशत्वात्कल्पनमुद्दिभ्यांपुरुषोपेसिधिविकल्पोनिर्विकल्पमभवतीत्याह ॥ सलिलेकेष्यादिना ॥ ७ ॥
 ॥ ८ ॥ १ ॥ षष्ठानिबोधवर्ति ॥ १० ॥

॥ २५ ॥ २६ ॥ मण्डिताकारविवर्तनितृणिताराकारतापविजृणिताराकारा ॥ प्रसृत्यावबुक्तयतीष्यपदसाययति ॥ पदार्थैत्यादिता ॥ २७ ॥ २८ ॥ सवेधकपिशरक्ष्यात्
 निरानमवि ॥ २९ ॥ इतानामयोक्षेपपदस्थादिकीद्विकलाभिमानाविकलाश्चतापसससवेधनेनतिरस्वधागादिसर्वैर्द्रियजयात्मीनीवरीचिगतमानमदभ्यसन्त्रोषितराज्या
 रिकार्थबुधमनहृत्किमहाक्षेत्रूलालिष्ठस्य ॥ ३० ॥ ॥ इतिभीवा० तालयर्म० नि० पू० चतुर्दशोत्तरतलमसग ॥ ११४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मण्डकार्थीद्विराशानाभ्याख्याभि
 नापूर्वकृतेकिंचित्दंमत्तस्यजन् ॥ गच्छन्शुष्यवन्स्यगन्जिघ्रानवदन्यवहरन्स्वपन् ॥ २५ ॥ नापूर्वविद्यतेकिंचित्सत्यामित्येव
 सावयन् ॥ यथक्रोपितद्विद्विन्मान्यममलंततम् ॥ २६ ॥ ब्रह्मप्रवृत्तिकाकारतस्मादन्यन्वविद्यते ॥ पटाथजातसवस्मिन्मवित्सारमयं
 स्थिते ॥ २७ ॥ सविदेवदमखिलजगदान्यास्तिफलना ॥ सविस्फुरणमात्रेस्मिन्जगज्जालकनामनि ॥ २८ ॥ इदमन्यदिदधान्यदि
 तिमिथ्याग्रह कुत ॥ सभवादखिलकारंक्कस्याएवसवित ॥ सर्वेयमपिनास्त्येवयधमांसावत कथम् ॥ २९ ॥ मोक्षोयमंपरवत्तुबधइ
 तिप्रनल्यचित्वातिरस्वसकलाविकलाभिमानाम् ॥ मौनीवरीचिगतमानमदोमहात्माकुर्वन्स्वकार्यमनहृत्तिरेवतिष्ठ ॥ ३० ॥ ॥ इ
 त्यापवा० वा० ट० सं० नि० पू० परमार्यांपदेशोनामचतुदशाधिकशततम सर्ग ॥ ११५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ महा
 कतामहाभोक्तमहात्यागीभवानप ॥ भवाशकाभरित्यज्यधैयमालब्धगाश्वतम् ॥ १ ॥ ॥ श्रीराभउवाच ॥ ॥ किमुभ्यतेमहाकर्ता
 महात्यागीकिमुभ्यते ॥ किमुभ्यतेमहाभोक्तसम्भकपयमेप्रभो ॥ २ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ एतद्वतत्रयरामपुराचन्द्रार्धमौलिना ॥
 भर्गागायतुसन्नाकयेनासौविव्वर स्थित ॥ ३ ॥ सुभरावुत्तरेशुर्गपूर्वशशिकलाधर ॥ अतिपुटभिसकाशेसमप्ररिवारवान् ॥ ४ ॥
 तमपृच्छन्महाजानुविज्ञानवानस्थित ॥ भगीशप्रणतोरामवदंजलिक्कमापतिम् ॥ ५ ॥ ॥ भृगीशउवाच ॥ ॥ भगवन्देवदेवश
 सवज्ञपरमन्धर ॥ यदहपरिपृच्छामिकपयातद्वदाशुमे ॥ ६ ॥ ससारश्चर्नानाथतरगतत्ताभिनाम् ॥ अवलोक्यविमुल्याभितत्त्वविश्रां
 तिवर्जित ॥ ७ ॥ कमतर्निश्चयंकातमुरराज्यसुस्थितम् ॥ अस्मिन्जगज्जोणगृहेतिष्ठाम्भिविगतज्वरम् ॥ ८ ॥

रिरशभुता ॥ लक्ष्मणाष्ठीधम्भुकानावर्षथैर्भृगिर्णोर्धने ॥ १ ॥ सवापुण्यपापद्विराकापरिसम्भर्धैर्दनिर्भेयकृतस्यात्सभाधम् ॥ १ ॥ किलक्षणापाभोमहाकर्ताउच्य
 तर्दनिषिष्यधि ॥ २ ॥ काभ्यासकालभरेइयम्रतप्रयमित्युच्यतेफलकालत्वमार्गित्याविकमिरेहत्क्षणाप्रयसंयते ॥ असीभृगीश ॥ ३ ॥ ४ ॥ तनुविज्ञानधर्मात्सन्धान ॥
 यपरिणाण्यत्यपानिकाटपृषाधर्षयनेनमानमर्जितरथाप्यात्सन्धानस्यातितरमानसाधारण्याभोगासक्त्यामीष्यमार्गोच्योक्ति ॥ ५ ॥ ६ ॥ तरगमरलानश्चरीम् ॥ कानेचि
 तत्रेशमाससयार्थीधीर्वाजित ॥ ७ ॥ कानेचिप्रातिसुस्तरम्यम् ॥ तिष्ठामिषिष्ठयम् ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ तत्र सर्वार्थांकापरित्यज्य स्वशंखिष्टणोति ॥ धर्माधर्माविति ॥ अकर्मभोक्तात्मनिश्रयात्कर्तृत्वादिशंकाविरहिताकृतिः ॥ हत्वाप्यसदमोहोक्तान्तिवच्चानप्र
 भावोक्तिरियन्ननुष्येष्टात्परणाभ्यनुज्ञेतिबोध्यम् ॥ ११ ॥ रागाद्वेषादिप्रेदस्तद्व्यजकचेष्टाउच्यते ॥ फलाफलेरटानिदेयोऽनपेक्षेण निष्कामेन मनसालोकसपदमन्वयप्रयोजनेन
 करोति ॥ १२ ॥ मौलमुनि कर्ममनतयोगादि ॥ गतउद्देशाः फलासिद्धान्यथात्वप्रयुक्तउद्देशोयस्मिन्कर्मणि ॥ १३ ॥ देवात्सपन्नव्यश्वमेयकलजभक्षणोदिकाद्यैर्धर्माभिकोह
 पापोहमित्वाकृशकयाकल्पितैर्धर्माधर्मैः ॥ १४ ॥ १५ ॥ शोकनिमित्तेषु नशोचतेउच्यतेनिमित्तेषु चनोदिति ॥ १६ ॥ प्रारब्धोपनीतयथोचितप्रयोजनकालेकार्यानुहपटस्तस्य
 ईश्वरउवाच ॥ सर्वार्शकाःपरित्यज्यधैर्ममालंब्यशाश्वतम् ॥ महाभोक्तमहाकर्तामहात्यागीभवानप ॥ १ ॥ ॥ भृंगीशउवाच ॥
 किमुच्यतेमहाकर्तामहाभोक्ताकिमुच्यते ॥ किमुच्यतेमहात्यागीसम्यक्थयभेप्रभो ॥ १० ॥ ॥ ईश्वरउवाच ॥ धर्माधर्मांमहाभागशं
 काविरहिताशयः ॥ यःकरोति यथाप्राप्तौमहाकर्तासउच्यते ॥ ११ ॥ रागद्वेषोत्सुहं दुःखधर्माधर्मांफलाफले ॥ यःकरोत्यनपेक्षेणमहा
 कर्तासउच्यते ॥ १२ ॥ मौलवान्निरहंभावोनिर्मलमुक्तमत्सरः ॥ यःकरोतिगतोद्देशंमहाकर्तासउच्यते ॥ १३ ॥ शुभाशुभेषु कार्येषु धर्मा
 धर्मैः कुशंकया ॥ मतिर्नलिप्यते यस्य महाकर्तासउच्यते ॥ १४ ॥ सर्वत्रविगतस्नेहोयःसाक्षिवदवस्थितः ॥ निरिच्छं वत्ततकार्यमहाक
 र्तासउच्यते ॥ १५ ॥ उद्देशानंदरहितःसमयास्वच्छयाधिया ॥ नशाचतेयोनोदेतिमहाकर्तासउच्यते ॥ १६ ॥ यथार्थकाले मतिमानसं
 सक्तमनामुनिः ॥ कार्यानुहपटस्तस्योमहाकर्तासउच्यते ॥ १७ ॥ उदासीनःकर्तृतांचकर्माकर्माचरंश्रयः ॥ समयात्यंतरत्यंतंमहाकर्ता
 सउच्यते ॥ १८ ॥ स्वभावैर्नैवयःशांतःसमतांनजहातिवै ॥ शुभाशुभंत्याचरन्त्यामहाकर्तासउच्यते ॥ १९ ॥ जन्मस्थितिविनाशेषुसाद
 यास्तमयेषुच ॥ समभेवमनोयस्यमहाकर्तासउच्यते ॥ २० ॥ नाकिंचनद्वेषितयानकिंचिदभिकांक्षति ॥ भुंक्तंचप्रकृतंसर्वमहाभोक्तास
 उच्यते ॥ २१ ॥ नादात्तेष्याद्दानश्रानाचरत्याचरन्वापि ॥ भुंजानोपिनयोभुंक्तमहाभोक्तासउच्यते ॥ २२ ॥ साक्षिवत्सकलंलोकव्यवहारा
 रमस्विन्नधीः ॥ पश्यत्यपगतच्छंयोमहाभोक्तासउच्यते ॥ २३ ॥

स्तस्ययोजनाकूलचेष्टावान् ॥ १७ ॥ कर्माकर्माविहितानिषिद्धकर्मणांस्वयंदेवाच्चरस्तत्कर्तृतामन्यप्रेरणेनहेतुकर्तृतामापद्यमानश्रान्तमनस्यकर्त्रात्सदृहनिश्रयेनोभायनयःसम
 भावयाति ॥ १८ ॥ योमिन्नेषुशुभमिन्नेषुशुभमाचरन्पिसमतांनजहाति हियस्माद्धेतोयःस्वभावैर्नैवशातः ॥ नसस्यच्चदाह्लादकनासदृश स्वभावोन्यथाभवतीत्यर्थः ॥ १९ ॥
 जन्मादिषुपचसुभावविकारेषुउदयोहृदिरस्तमयोपक्षयलसहितेपुरशरैरेषुनिर्विकारसन्त्यायात्सदर्शनात्समभेवमनोयस्य ॥ २० ॥ महाभोक्तुर्लक्षणात्प्राह ॥ नाकिंचिदित्यादिना ॥
 प्रकृतमस्तुनपारश्रयानेतम् ॥ २१ ॥ इदिर्यैर्विषयानादादानोप्यहदायसापूर्णान्प्रतिष्ठत्वान्नादत्ते ॥ हस्तपादादिनाआदानगमनाप्याचरन्वापिनिष्कयात्सदृहानाचरति ॥ एवम
 शनायाद्यतीतमित्यवमाल्मदर्शान्मनुके ॥ २२ ॥ उदासीनःसाक्षाद्घटासाक्षीतद्वत् ॥ २३ ॥

ननुसाख्याउपादानेपरमसुभ्रमयास्थितमेवकार्यनिमित्तैराधिर्भावोदेव्याहुः ॥ वेदातिनस्तुसद्ब्रह्मैवजगदात्मनसर्गोसंप्रथतइति मत्कथंन्यास्तीत्युच्यतेतत्राद्यंप्रत्याह ॥ यस्वि
 ति ॥ साक्षिणाइद्विर्वायान्योदृश्यतेतत्किंचिद्विस्वोपादानेनस्थितप्रमाणाभावादित्यर्थः ॥ १० ॥ स्यादपिनसभावनाप्यस्ययतीनास्तीत्यर्थः ॥ द्वितीयंन्याहा ॥ अविनाशा
 मिति ॥ ११ ॥ प्रतिविबभिति ॥ तथाचादर्शसत्तायाःप्रतिबिंबेविवस्वसर्गाप्यासाद्ब्रह्मसत्तानुविद्धजगदस्तुनामनथापिस्यतःसत्त्वंतस्मनास्त्वेतितन्नास्तीत्युक्तिर्पुनैवेतिभाबः
 ॥ १२ ॥ कलहैवहुस्यापजायेतिसकल्पप्रलक्षणएवजगत्जीवभावश्चोत्तराशयस्तथाह ॥ भाःस्यभावेति ॥ स्फुरणशक्तयश्चिदाभासानावाधादिकल्पनानवस्तुतस्तस्यकिरित्याह ॥
 दृषताम् ॥ भूतमायुषिव्याजिभिननेतदृषताम् ॥ १३ ॥ अन्यस्वचतुर्विधभूतपामनाम् ॥ तथाभियथाधिभुभ्यांथाचिदाभासानावाधादिकल्पनानवस्तुतस्तस्यकिरित्याह ॥ अ
 यथागंधर्वानगरंयथावारिमरुस्थले ॥ यत्तुनोदृश्यतेकिंचित्तन्नाकिंचिदिवस्थितम् ॥ १० ॥ मनःषष्ठेन्द्रियातीतंयस्यादापिर्नाकिंचन ॥ अ
 विनाशतदस्तीहतस्तदात्मैतिकथ्यते ॥ ११ ॥ इयंतुसर्वदृश्यादधारान्जन्मर्गंपरंपरा ॥ तस्मिन्नेवमहादर्शप्रतिबिंबमुपागता ॥ १२ ॥ भाः
 स्वभावसमुत्पन्नाब्रह्मस्फुरणशक्तयः ॥ काश्चिद्ब्रह्मांडतांयांतिकाश्चिद्ब्रह्मण्डंतिभूतताम् ॥ १३ ॥ अन्यास्त्वन्वत्वमायातिभावत्येवंजगत्स्थि
 तिः ॥ नवंधास्तिनमोक्षोस्तिब्रह्मैवास्तिनिरामयम् ॥ नैक्यमस्तिनचदित्वंसंवित्सारंविजृंभते ॥ १४ ॥ एकंयथास्फुरतिवारितरंगभंगैरवं
 परिस्फुरतिचक्रकिंचिदेव ॥ त्वंघमोक्षकलनेप्रविमुच्यदूरेस्वस्थोभवाऽभवभयोऽभयसारएव ॥ १५ ॥ ॥ इ०वा०वा०दे०मोक्षो
 पायेयुनिर्वाणप्रकरणे०इक्ष्वाकुमनुसंबादेसप्तदशाधिकशततमःसर्गः ॥ १११ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ मनुस्वत्वाच ॥ ॥ संकल्पोन्मु
 खतांयाताःसत्यश्चिन्मात्रसंविदः ॥ आपसरंगत्वमिवयांतिभूमिपजीवताम् ॥ १ ॥ तेजीवाःसंसंरतीहसंसारेपूर्वमुत्थिते ॥ सुखदुःखद
 शामोहोमनस्येवास्तिनात्मनि ॥ २ ॥ अदृश्योदृश्यतेराहुर्गृहीतेनयथेदुना ॥ तथानुभवमात्रात्मादृश्यात्मावलोक्यते ॥ ३ ॥ नशाखैर्ना
 पिगुरुणादृश्यतेपरमेश्वरः ॥ दृश्यतेस्वात्मनैवात्म्यासत्वस्थयाधिया ॥ ४ ॥

नवधोस्तीति ॥ १४ ॥ उक्तद्वितीयपरश्रोत्तरमुपसहरति ॥ एकमिति ॥ यथाएकवारितरंगभेदैःपरिस्फुरतिएवचिदपिजगद्भेदैःपरिस्फुरति ॥ मायाभाब्रह्मात्मन्चनकिंचिदेव
 अतस्त्वधमोक्षयमोदरेप्रविमुच्यन्विवयतेभवभयप्रत्यतथाविध सन्भयप्रलसाराएवभवेत्यर्थः ॥ १५ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम०तात्पर्यप्रकाशेनि०पू०सप्तदशोत्तरशा
 ततमःसर्ग ॥ ११७ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ कुतःसर्गःकदाकस्यकेनेत्येयाभिहोत्तरं ॥ तथात्सदृशंनोपायामनुगन्त्रप्रकीर्तताः ॥ १ ॥ तथादीशुद्धसविदोजीवभावेनिमित्तभा
 दृ ॥ सकल्पेति ॥ चिन्मात्रस्यशुद्धचैतन्यस्याविद्यायात्तत्सत्कारविचिन्नायांप्रतिबिंबरूपाःसविदःसत्काराणामंतःकरणतथापरिणामेतेदवच्छिन्नतथाज्जीवतांयाति ॥ १ ॥
 पूर्वमुत्थितेउपाधितथाआविर्भूतेसारेसमदृष्यादिभनसःकार्ये ॥ एवंसतिदयकलितंन्याह ॥ सुखदुःखेति ॥ २ ॥ नन्वदृश्यत्मात्माकथदृश्येभनसिससरादुःखीतमिमुकोवाअ
 विवेकविवेकेवादृश्यतेतत्राह ॥ अदृश्यइति ॥ दृश्येनतःकरणेनचरमसाक्षात्काररूपतत्परिणामेनचनिमित्तेन ॥ ३ ॥ सत्वस्थयानिरदृशमभतावस्थया ॥ ४ ॥

निरुपमतादृष्टिप्राप्तिरुपधदस्य निरुपमत्वमिति ॥ ५ ॥ अर्धराणमुपधासाहिनापीडनम् ॥ ६ ॥ पदाप्यभाप्रउदासीनपदार्थसाधारणसत्यप्यभालम
यशुब्रालसद्व्यतन्नामधुर ॥ ७ ॥ ८ ॥ नविपरीकचिन्माप्रमपिपपतयाधिपयध्विन्माभनरूपोगगनाद्व्यणु सुरम् ॥ सत्सारबंधनीनमुक्तिहेतुरितिपावत् ॥ ९ ॥ अजगती
नवद्विभासंगधिवशतस्तराण्युपदयतन्माह ॥ यदेति ॥ १० ॥ यथाअगदायाकारताहेत्परवसन्निवेशधयवधिन्पासवैश्विभ्यतद्वशात्सनीपिजगतन्मूलभापारूपेदत्य
ए ॥ ११ ॥ आत्मनकाटात्प्राणास्तराक्षयिद्रुकालस्यअगन्पुपसहेरस्यातसमुद्रतामाह ॥ विनाशेति ॥ विनाशएवधाहवोधवाघिनोनाकांतधिराष्टम् ॥ भूतानिभाषि
पयिका पयिदस्यतेराहंपविमुक्तया ॥ यथाधियातयैवेतेद्रव्यास्संघ्रियादय ॥ ५ ॥ एतेपुनादरकार्यं सतानैवावधिरणम् ॥ पदार्थ
भावताविधास्तिप्लवतेययासुखम् ॥ ६ ॥ पदार्थमात्रदेहादिधियासंत्यज्यदुरत ॥ आशीतर्जात्करणोनित्यमात्ममयोभव ॥ ७ ॥ दे
हेहमितियायुद्धि साससारनिवधनी ॥ नकदाधिदियबुद्धिरादेयाहिमुसुक्षुभि ॥ ८ ॥ नकिंचिन्मात्रचिन्मात्ररूपोस्मिगगनादणु ॥ इ
तियाशाश्वतीबुद्धिस्सानससारबंधनी ॥ ९ ॥ यथाविमलतोयानार्थधिरंतश्चभावनम् ॥ तेजस्तिपुतिसर्वत्रतयात्मासर्ववस्तुषु ॥ १० ॥
सन्निवेशशार्थविषयप्राहेर्बोगदादिता ॥ आत्मनस्तदतद्रूपातयैवजगदादिता ॥ ११ ॥ विनाशावाहवाक्कांतमीमंकभमहार्णवम् ॥
जगज्जालतरणिणयोतिभूततरणिका ॥ १२ ॥ तथाप्यप्राप्यपूर्णस्य पाताकालवारिधे ॥ तभात्मानमहागस्त्यराजन्भावयसर्वदा
॥ १३ ॥ अनात्मन्यात्मतामस्मिन्देहादेहस्थजालके ॥ त्यक्त्वासत्वमुपारूढोगूहस्तिपुययासुखम् ॥ १४ ॥ कुषकोटरससुखविस्मत्यजन
नीसुतम् ॥ ययरोटितिपुनार्थतयात्मार्यमयंजन ॥ १५ ॥ अजरामरमात्मानमबुद्ध्यापरिरोदिति ॥ हाहातोहमनायोहनास्मीतिवपु
ध्वयं ॥ १६ ॥ यथावारिपरिस्पदानाकारविलोक्यते ॥ तथासकलवशतश्रद्धस्त्रपरिहृंहति ॥ १७ ॥ सस्याप्यसंकल्पकलंकमुक्तचित्त
त्वमात्मन्युपशांतकल्प ॥ स्पदेष्यसंयंदिभिवेहतिपुसस्य सुखीराज्यमिदप्रशाधि ॥ १८ ॥ ॥ इत्यार्षेवासिष्टम् ० वा० दे० भो० नि०
पृ० इ० द्वा० कुमनुसवादेअष्टादशोत्तरशततमःसर्गा ॥ ११८ ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ ६७ ॥

निकापाखरमायासाम् ॥ ११ ॥ यथासर्वकगज्जालभक्षणोप्यथाप्युपभस्याहमस्यकालवगारिधेयं यत्तापानकर्त्ता ॥ ११ ॥ सत्वनिर्वासनीभाषम् ॥ १२ ॥ नित्यतलभ्येप्यात्म
प्यत्प्रतापान्मारोकरन्माह ॥ कुषकोटरति ॥ १५ ॥ अपुष्ययेहेनारो ॥ १६ ॥ परितोहृहतिकार्यंयत्परयावधेति ॥ १७ ॥ हेपुपलसकभरकलंकमुक्तचित्तमात्मनिर्वासाप्यस
मूढसवसंधारोपरभेदप्रभोगोपयोगितव्यनिभासावशेषादुपशांतकल्प संप्रपवशांरायवदृष्टिप्राप्तिरुपधदस्येतिरस्याभासमाभनत्वात्सत्यवद्वेदोद्वेधव्यहारेभूयैवस्य सुरधीनिह
दराज्यधराधिपाटय ॥ शास शारेशस्याभीपत्येत्नेनासिद्धत्वाद्धेधि ॥ १८ ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठम् ० गार्ग्यपत्रकाशेभिर्भाषणं पृ० अष्टादशोत्तरशततमः सर्गः ॥ ११८ ॥

वप्यते पुरुषस्यात्र स्वातऽनमोक्षबंधयोः ॥ विद्याविद्यात्मशक्तिभ्यांसत्यासत्यात्मनिश्चयात् ॥ १ ॥ स्पन्देभ्यसंस्पन्दमिबेदतिष्ठेत्युक्तं ब्रह्मक्षिकमर्थमायया स्पन्दते कथंचासंस्पन्दतिष्ठ
 नीतीद्वयकोर्जाज्ञासालिगैरुपलक्ष्यमनुराह ॥ सर्गात्मभिरिति ॥ विभुरयपरमात्माप्रसवार्मिण्यथा अविद्याशक्त्या अविदुषः प्रति सर्गात्मकैः स्पदैः कीदृते विदुषः प्रति तत्तत्सहारात्मिक
 याविद्याशक्त्यासमूलसर्गसद्व्यवधानत्वात्कूटस्थाद्वेयात्मनि सदैव तिष्ठतीत्यर्थः ॥ १ ॥ तत्र रागाद्यादत्तस्य सर्गाशक्त्युदयदवैराभ्यामिच्छन्तस्य सहाराशक्त्युदयोपि स्वरसनपुत्र
 भवतीत्याह ॥ स्वयमिति ॥ १ ॥ तत्रज्ञानात्मनि जीवजगत्साधारणसत्तासमान्यात्मनाविभाष्यमानेन द्विशेषात्मकवासाध्यत्मिकपदार्थाजालकल्पनेदृष्टानानाह ॥ च्छेति ॥
 आधिप्रमाज्वालप्रभेदायथा कल्पितास्तथा जगद्वैचित्र्यतद्गृहकबुद्ध्यादिवैचित्र्यकल्पितमित्यन्वयः ॥ तत्रायोपगृहणमायाशब्ददृष्टान्तर्यम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ सर्वगतस्वप्रकाश
 मनुरवाच ॥ ॥ सर्गात्मभिर्विभुःस्पन्दैः कीदृतेवात्तवस्वयम् ॥ संहारात्मकशक्त्यायसंल्लत्यात्मनि तिष्ठति ॥ १ ॥ स्वयमस्य तथाशक्तिरुद्
 त्यावध्यते यथा ॥ स्वयमस्य तथाशक्तिरुद्दत्तुन्मुच्यते यथा ॥ २ ॥ चन्द्रार्कवह्नितत्ताप्योरलादीनां यथा विपः ॥ यथापत्रादिवृक्षाणां निर्झरा
 णां यथा कणाः ॥ ३ ॥ तथेदं ब्रह्मणि स्फुरिजगद्बुद्ध्यादिकल्पितम् ॥ दुःखप्रदमतज्ज्ञानांतदेवातद्विबस्थितम् ॥ ४ ॥ अहेनुचिन्नाभाय चं
 तातविश्वविमोहनी ॥ सर्वांगप्रोतमप्यात्मायदात्मनंतपस्थति ॥ ५ ॥ चिदादर्शमयसर्वजगदित्येवभावयन् ॥ यस्मिष्टृत्युपशान्तच्छं
 द्रस्रकवचःसुखी ॥ ६ ॥ अहमर्थविमुक्तेनभावेनाभावरूपिणा ॥ सर्वशून्यनिरालंबंचिद्रूपमितिभावयन् ॥ ७ ॥ इदंस्वामिर्दनेतिवाजंते
 दुःखसंतते ॥ तस्मिन्साभ्याग्निनादधेदुःखस्यावसरःकुतः ॥ ८ ॥ राजन्नभावनखेणरभ्यारभ्यविभगिता ॥ पौरुपातिशयेनशुस्वनेवां
 तर्विलुपताम् ॥ ९ ॥ अभावनेतभावनेतविलुपकर्मकाननम् ॥ परंसेत्येतावन्विशोकएवतिष्ठुभाः ॥ १० ॥

स्यात्सनेददर्शनमसतोऽपकाशस्यापि जगतः स्फुटदर्शनचाश्वर्थमपटिनपटनसमर्थमायावलादेवेत्याह ॥ अहेदिति ॥ सर्वेभ्योप्यवयवमायेपुवासाध्यात्मिकभावेपुप्रोतमतव
 हिश्रव्यात्मनप्यात्मानयद्यस्तान्नपश्यति ॥ ५ ॥ कयातर्ह्यभावनया आत्मानदद्यात्सुखीत्यात्माहा ॥ चिदादर्शमयमित्यादिना ॥ आदर्शनगरादिरिव ब्रह्मणि जगत्प्रातिगार्सिक
 नवास्तवमिति भावयन्तित्यर्थः ॥ मोहशरैरेषेयब्रह्मैवकवचयस्यास्य ॥ ६ ॥ ७ ॥ इतिवैषम्यकल्पनमिति शेषः ॥ ८ ॥ अजावनासमाध्यभ्यासेन सर्वदृश्यविस्वतिस्सहृक्षणेता
 खेणरभ्यारभ्ययोः पदार्थयोर्विभाविताप्रियाप्रियतावैषम्यकल्पना साहिरागद्वेषहेतुः समदृष्टिदाड्यलक्षणेणुपुत्रपयलातिशयेनविलुपताद्विद्यताम् ॥ ९ ॥ सनाधिकक्षणेनाना
 वनेनवासायंभावनतत्पयोजकथमाधर्तलक्षणेकर्मकाननचविलुपपरमाकारादप्याधिकानतवसौस्वयंसेभ्यतद्वलेनशोकहेत्वलेपेविशोकएवतिष्ठेत्यर्थः ॥ १० ॥

तमेवप्रशंसति ॥ मनोवचोभिरित्यादिना ॥ १ ॥ तस्यानेवसर्वदृशानांप्रत्यागमनिसम्यक्विलयादात्यांतिकीजीवन्मुक्तोत्याह ॥ अंतरिति ॥ तथासमभूमिकाप्रसिद्धया
 नाभेवप्रशंसति ॥ मनोवचोभिरित्यादिना ॥ १ ॥ तस्यानेवसर्वदृशानांप्रत्यागमनिसम्यक्विलयादात्यांतिकीजीवन्मुक्तोत्याह ॥ अंतरिति ॥ तथासमभूमिकाप्रसिद्धया
 ॥ १० ॥ ११ ॥ तस्यानृजीवन्मुक्तस्यकीदरोनुभवसमाह ॥ नक्षिपेदिति ॥ १२ ॥ एककःएकचरोयति ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अतिशुद्धेपुत्रुणापेयु अतिमहत्त्ववरे अति
 प्रकारभारोपत्यसिद्धतरसन्माद्यतरेवप्रत्यक्षिन्मात्रमहमस्मीत्यखडमहावाक्यार्थमत्येवत्यर्थः ॥ १६ ॥ चित्तोमेमहिमाव्यापकद्वितीत्यपरमात्मनोमहिमानंज्ञात्वाकक्षयमि
 णादिदुःखजागित्यर्थः ॥ तथाचश्रुतिः ॥ एवमित्योमहिमात्रात्प्रत्यनवधत्तेकर्मणानोकनीयान् ॥ तस्यैवस्यात्प्रद्विसवित्त्वित्त्वानलित्यनेकर्मणापापकेनेति ॥ १७ ॥ जीवन्मु
 तुर्वातीतपदावस्थासमभूमिकोत्तमा ॥ मनोवचोभिरप्रत्याख्यास्वप्रकाशपदात्मिका ॥ १ ॥ अतःप्रत्याहृतिवशाच्चेत्यंचेन्नविभावित
 म् ॥ मुक्तपुत्रास्यसंदेहोमहासमतयातया ॥ १० ॥ यद्भोगसुखदुःखशैशैरपरान्दृष्टपूर्णधीः ॥ सशरीरोऽशरीरोवाभावत्येवंमतिःपुमान् ॥ ११ ॥
 नक्षियनचर्जावाभिनाहंसनाप्यसन्नयम् ॥ आत्मारामानरस्तिष्ठेत्तन्मुक्तत्वमुदाहृतम् ॥ १२ ॥ व्यवहार्युपशांतोवाग्रहस्योवाधवैककः ॥
 अहंनिकिञ्चिदितिमत्वाजीवो नशोचति ॥ १३ ॥ अल्पकोहमजरानरिणाःशांतवासनः ॥ निर्मलास्मिच्चिदाकाशमितिमत्वानशो
 चति ॥ १४ ॥ अहमंतादिरहितःशुद्धोद्भुद्भोऽजरामरः ॥ शांतःसमसमाभासइतिमत्वानशोचति ॥ १५ ॥ तृणाप्रख्वंवरमानौनरनागाम
 रेवच ॥ यत्तदास्ति तदेवतिमत्वाभूयानशोचति ॥ १६ ॥ तिर्यगूर्ध्वमधस्तान्मेव्यापकोमहिमाचितः ॥ तस्यानंतविलासस्यज्ञात्वोतिकइव
 क्षयी ॥ १७ ॥ बद्धवासनमर्थीयःसेव्यतेसुखयत्यसौ ॥ यत्सुखायतदेवाशुवस्तुदुःखायतनाशतः ॥ १८ ॥ अविनाभावनिष्ठत्वंप्रसिद्धंसु
 खदुःखयोः ॥ तनुवासनमर्थीयःसेव्यतेसुखयत्यसौ ॥ १९ ॥ नासौसुखायतनासौनाशकालेनदुःखदः ॥ क्षीणवासनयावुद्ध्याप्यक
 र्माक्रियतेनप ॥ २० ॥ तद्व्यवजीवबद्धयोनान्कुरंप्रविभुचति ॥ देहैद्रियादिनाकर्मकरणौघनकल्प्यते ॥ २१ ॥ एकःकर्त्ताचभोकाचकइ
 वांगोपपद्यते ॥ भावनांसर्वभावेभ्यःसमुत्सृज्यसमुत्थितः ॥ २२ ॥ शशांकशांतलःपूर्णाभातिभासेवभास्करः ॥ कियमाणाकृताकर्मतू
 लश्रौद्धशात्मलः ॥ २३ ॥ ज्ञानानिलसमुद्भूताप्रोड्यकापिगच्छति ॥ सर्वैवहिकलजंतोरनभ्यासेननश्यति ॥ २४ ॥
 कतानामपिजीवनस्यविषयभोगाधीनत्वाद्द्विषयनरोऽज्ञानदेवदुःखप्रानिमिश्राकयविवेकबन्तुमज्ञस्यविषयनारोहःखोत्सन्निप्रकारमाह ॥ बद्धवासनमिति सार्धेन ॥ १८ ॥ अवि
 नाभावनिष्ठत्वसद्भावस्थितिनियमः ॥ जीवन्मुक्तानतद्वैलक्षण्यमाह ॥ तनुवासनमिति ॥ चतुर्थादिभूमिकात्तनुवासनसमभूमौतुविवासनम् ॥ १९ ॥ एकर्मणितेपाम
 लेपकमित्याह ॥ क्षीणोति ॥ २० ॥ देहैद्रियादिभूमेवैकमात्मतादास्याव्यासेनतत्कतकर्मरहमेवैकःकर्त्तव्यमिति नैहिकर्मभिलेषःस्यात् नचमुक्तानांसांस्तीत्याशयेनाह ॥
 देहैद्रियादिनेति ॥ २१ ॥ भावनामहंताव्यासात् ॥ सर्वैभ्योदेहैद्रियादिभावेभ्यःसम्यगुत्सृज्यसम्यगुत्थितो निर्गतः ॥ २२ ॥ कर्तासंचितरूपा ॥ २३ ॥ कर्मब्रह्मज्ञानकलापि
 कालेनरथेदित्याराक्याह ॥ सर्वैवेति ॥ २४ ॥

॥ १५ ॥ यथासत्सुजलधिपुसमुद्रदुधाच्छंतेत्यमेकमथस्तुरनिगथानितेषुमायिकवस्तुपुनत्तदभेदाभ्यासाद्विश्वरूपस्मत्सुसन्माप्रसत्तात्प्राएकपृथस्तुरतिभ्रत इ अ
गभतितभनरत्नत्वापेनसथानिथानिषकलमपयुक्तगुरिश्चिष्यकत्वापयरिष्टसत्तारामाधमेवाहमितिशिद्धित्यर्थ ॥ १६ ॥

॥ इतिश्रीवासिष्ठमं गालयप्रकारो नि
५० ॥ १ ॥ यथासन्निरति श
५० ॥ १ ॥ यथासन्निरति श

॥ १२० ॥ ॥ ५ ॥ यथापठ्यतेकीवोपयाधोषोळ्यपुपुष्यते ॥ अथतथावनेस्यतिभन्यमनुनेति ॥ १ ॥ यथासन्निरति श
५० ॥ १ ॥ यथासन्निरति श

॥ १२० ॥ ॥ ५ ॥ यथापठ्यतेकीवोपयाधोषोळ्यपुपुष्यते ॥ अथतथावनेस्यतिभन्यमनुनेति ॥ १ ॥ यथासन्निरति श
५० ॥ १ ॥ यथासन्निरति श

॥ १२० ॥ ॥ ५ ॥ यथापठ्यतेकीवोपयाधोषोळ्यपुपुष्यते ॥ अथतथावनेस्यतिभन्यमनुनेति ॥ १ ॥ यथासन्निरति श
५० ॥ १ ॥ यथासन्निरति श

॥ १२० ॥ ॥ ५ ॥ यथापठ्यतेकीवोपयाधोषोळ्यपुपुष्यते ॥ अथतथावनेस्यतिभन्यमनुनेति ॥ १ ॥ यथासन्निरति श
५० ॥ १ ॥ यथासन्निरति श

॥ १२० ॥ ॥ ५ ॥ यथापठ्यतेकीवोपयाधोषोळ्यपुपुष्यते ॥ अथतथावनेस्यतिभन्यमनुनेति ॥ १ ॥ यथासन्निरति श
५० ॥ १ ॥ यथासन्निरति श

॥ १२० ॥ ॥ ५ ॥ यथापठ्यतेकीवोपयाधोषोळ्यपुपुष्यते ॥ अथतथावनेस्यतिभन्यमनुनेति ॥ १ ॥ यथासन्निरति श
५० ॥ १ ॥ यथासन्निरति श

॥ १२० ॥ ॥ ५ ॥ यथापठ्यतेकीवोपयाधोषोळ्यपुपुष्यते ॥ अथतथावनेस्यतिभन्यमनुनेति ॥ १ ॥ यथासन्निरति श
५० ॥ १ ॥ यथासन्निरति श

॥ १२० ॥ ॥ ५ ॥ यथापठ्यतेकीवोपयाधोषोळ्यपुपुष्यते ॥ अथतथावनेस्यतिभन्यमनुनेति ॥ १ ॥ यथासन्निरति श
५० ॥ १ ॥ यथासन्निरति श

॥ १२० ॥ ॥ ५ ॥ यथापठ्यतेकीवोपयाधोषोळ्यपुपुष्यते ॥ अथतथावनेस्यतिभन्यमनुनेति ॥ १ ॥ यथासन्निरति श
५० ॥ १ ॥ यथासन्निरति श

॥ १२० ॥ ॥ ५ ॥ यथापठ्यतेकीवोपयाधोषोळ्यपुपुष्यते ॥ अथतथावनेस्यतिभन्यमनुनेति ॥ १ ॥ यथासन्निरति श
५० ॥ १ ॥ यथासन्निरति श

कथतर्हितच्छाभ्यन्तत्राह ॥ एतदिति ॥ एतस्यात्मनस्त्वंभारमाधिकंरूपमासाद्यशास्त्रकल्प ॥ १२ ॥ प्रकतिर्याभाधिकाररूपम् ॥ भावनाअनादिविस्तृतस्वरूपप्रतिसंधा
 नचरससाक्षात्कारदत्तसदनुपवेशान्नासाक्षात्काराभिधायदाभावतितदाएवप्रसिद्धःप्रत्यगात्मैवसशास्त्रप्रसिद्धोभोक्ष स्यादित्यर्थः ॥ १३ ॥ तादृशासाक्षात्कारेणजीवन्मु
 क्तःकथतिद्वितितदाह ॥ प्रशानेति ॥ शाखायोजनासाकाख्यनाटकाद्यर्थाजिज्ञासालौकिकप्रियाप्रियादिविकल्पविशेषाश्चनिवर्तनेदृतिमः ॥ १४ ॥ इतिश्रीवसिष्ठम् ०
 ता० प्र० नि० पू० एकविंशत्युत्तरशततमःसर्गः ॥ १२१ ॥ ७ ॥ ॥ निरुद्धस्यात्मबोधस्यनुयातितपदस्थिते ॥ मुक्तन्येहयनेश्वर्यार्थलक्षणेर्भूनेये ॥ १ ॥ निरस्तनि शेषविक
 कल्पविभ्रमसमस्तुलितद्वतीधायोगिनस्थितिकृतातेवप्रपचयति ॥ येनकेनचिदित्यादिना ॥ आच्छन्नेवसैराच्छादितः ॥ आशितोभोजितः सयोगिसभाट्मानुषानदपरा
 र्वायप्रासेरज्जेवतिपामरदशेषुपमा ॥ तत्तदशानुनतदानदस्योपमास्ति यतोवाचोनिवर्तनदस्यादिश्रुत्याहैरण्यगर्भानंदानविषयानदर्माकरमहाणवतयानिरविवलप्रतिपाद
 एतस्वरूपमासाद्यप्रकृतिःपरिशाम्यति ॥ नदेशोभाक्षनामास्तिनकालोनेतरास्थितिः ॥ १२ ॥ अहंरुनेर्विमोहस्यक्षयेणोचंवितीयते ॥
 प्रकृतिभावनानाधीमोक्षःस्यादेवप्रवसः ॥ १३ ॥ प्रशान्तशाखार्यविविचारचापलोनिवृत्तनानारसकाव्यकौतुकः ॥ निरस्तनिःशेषविकल्प
 विपुवःसमस्तुलंतिधुतिशाश्वतात्मकः ॥ १४ ॥ इ० वा० वा० दं० मो० नि० पू० इक्ष्वाकुमनुसं० एकविंशत्यधिकशततमःसर्गः ॥ १२१ ॥
 मनुस्वाच ॥ ॥ येनकेनचिदाच्छन्नोयेनकेनचिदाशितः ॥ यत्रकचनशार्थाचससधाडिवराजते ॥ १ ॥ वर्णधर्मात्रमाचारशास्त्रयंत्रेण
 योउक्षितः ॥ निर्गच्छतिजगज्जालात्पंजरादिवकेसरा ॥ २ ॥ वाचाभतीतविषयोविषयाशादशोउक्षितः ॥ कामरूपुपगतःशाभांशरर्दीव
 नमस्तत् ॥ ३ ॥ गंभीरश्चप्रसन्नश्चगिराविवमहाऋदः ॥ परानंदरभाक्षुंधारमतेस्वात्मनात्मनि ॥ ४ ॥ सर्वकर्मफलत्यागिनित्यत्वमानि
 रंश्रयः ॥ नपुण्येननपणेनतिप्यतेनेतरेणच ॥ ५ ॥ स्फटिकःप्रतिर्वेनेनयथायातिनरंजनम् ॥ तज्जःकर्मफलनांतस्तथानायातिरंजनम्
 ॥ ६ ॥ विहरज्जनतावदेहकतनपूजनैः ॥ खेदाह्लादौनजानातिप्रतिविंबगतेरिव ॥ ७ ॥ निस्तोत्रोनिर्विकारश्चपूज्यापूजाविर्जितः ॥
 संयुक्तश्चियुक्तश्चसर्वाचारनयकर्मः ॥ ८ ॥ तस्मान्नादिजतलाकोलाकान्त्रोद्विजतेचसः ॥ रागहंप्रभयानदैस्त्यज्यतेपिचयुज्यते ॥ ९ ॥
 नात ॥ १ ॥ तस्यार्थासिद्धद्विस्तस्यासमाह ॥ वर्णैति ॥ शास्त्रेणयत्रणाधिकरवन्विधमनतयावर्जितः ॥ जगतिजालवद्धवेनेरैहिकामुष्मिकक्रियातत्फलकवृत्त्वभोक्तृत्वा
 दिवास्तनासादित्यर्थः ॥ २ ॥ वाचाभतीतस्यनिरतिशयान्दस्थानुभवस्त्वैवविषयः ॥ अतएवविषयाशादशोउक्षितः ॥ ३ ॥ परस्यानदस्यरसनसोतिरंतरमास्यादनंतस्माद
 क्षुब्धोऽपरुच्युतः ॥ ४ ॥ इतरेणदर्पविषयादिनाच ॥ ५ ॥ कर्मफलेनप्रारब्धोपनीतसुखदुःखादिना ॥ रजनरूपातरापतिम् ॥ ६ ॥ तदेवस्थाटमाह ॥ विहरन्निनि ॥ देहस्यक
 र्त्तनैश्छेदने पूजनैश्चनेहंप्रतिर्विबभिवथ्यतिपरधर्मादिप्रतिविषयगतैरेवेत्युच्यते ॥ ७ ॥ पूज्यःपूजितोपिनिःस्तोत्रःअप्रशसमानःपूजाविर्जितोपिनिर्विकारइतिकर्मधारयेकमे
 षाविशेषणान्वयः ॥ संयुक्तश्चेत्यादिरस्यैवप्रपंचः ॥ ८ ॥ उद्विजतेविभेति ॥ रागहंप्रादिपदैस्तान्निभिनविषयालक्ष्यते ॥ कदाचिद्यारभ्यवलायुज्यतेत्यज्यतेच ॥ ९ ॥

यथापूर्वशब्दस्थानम्यप्रामत्तमप्यर्थस्तथापि चतुर्भिर्मन्त्रसिद्धादिभिरणिमादिषोडशजातश्राभभवेतिनेत्रव्यापूर्वतेत्याह ॥ अणिमाधधीति ॥ सर्वात्मभूतस्यज्ञस्यसर्वसांसारिकसिद्धी
 यथापूर्वशब्दस्थानम्यप्रामत्तमप्यर्थस्तथापि चतुर्भिर्मन्त्रसिद्धादिभिरणिमादिषोडशजातश्राभभवेतिनेत्रव्यापूर्वतेत्याह ॥ अणिमाधधीति ॥ सर्वात्मभूतस्यज्ञस्यसर्वसांसारिकसिद्धी
 नानत्तद्यत्नेनैरेवसाधितत्वाद्दिविनस्वेनपुनःसाधनेप्रयोजनमस्तीत्याराधेनाह ॥ यत्नेनेति ॥ ४ ॥ तर्हीतत्त्वविदस्तेभ्यःकोतिशयस्तयाह ॥ एषपुत्रेति ॥ तत्त्वज्ञानभेवातिशयद
 त्यर्थः ॥ अतिशयान्तरमाह ॥ सर्वेनेति ॥ वस्तुषुभोग्येषु ॥ ५ ॥ नीरगत्वफलान्प्रेतत्त्वज्ञलक्षणतयावर्णयन्पुसंहरति ॥ एतत्त्वदिति ॥ तत्त्वबोधसशांतिनाचिरंतनभ्येभेणनिर्द
 तस्यविश्रांतस्यअलिगासर्वधर्मशून्याब्रह्मसिद्धिदेवमूर्ति सैधवधनवदेकरसंस्वरूपयस्यतथाविधस्यएतवदेवदेवतुलिंगंलक्षणम् ॥ यन्मदनादीनामापदाभनुदिननिपुणमस्यतंतनुत्व
 मपक्षयदत्यर्थः ॥ ६ ॥ ॥ इतिश्रीवासिष्ठम ० तत्स्यर्पकाशेति ० पू ० यद्योविशरास्तुत्तरशततमःसर्गः ॥ १२३ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ निष्कारणत्वंजीवानामास्यरागेणवद्धता ॥ रूपण्य
 वस्त्यास्तुर्पचम्याव्याधीयसीयेति ॥ १ ॥ इतरसिद्धप्रेक्षयाआत्मज्ञानस्योत्कर्वेनित्यनिरतिशयानदानभक्त्यादेव प्रत्यागमनश्चानित्यनिरतिशयानददत्ताब्रह्मस्वरूपत्वादेवेत्यर्थ

अणिमाद्यपिसंप्राप्ततादृशैरेवभुरिशः ॥ यत्नेनसाधितत्वान्नैतरेणाल्पदर्शिता ॥ ४ ॥ एषपुत्रविशेषोस्यनसमोमूढबुद्धिभिः ॥ सर्वत्रा
 स्यापरित्यगात्तरिगममलंमनः ॥ भवेत्तस्यमहाबुद्धेर्नासौवस्तुषुमज्जाति ॥ ५ ॥ एतावदेवतुलिंगमलिंगमूर्तःसंशांतसंस्तुतिचिरश्च
 मनिर्वृतस्य ॥ तज्ज्ञस्ययन्मदनकोपविषादमोहलोभापदामनुदिनंनिपुणंतनुत्वम् ॥ ६ ॥ ॥ इत्यार्षेवा ० वा ० दे ० मो ० नि ० पू ० अज्ञा
 देर्ज्ञस्यविशेषकथनंतामत्रयोविशंतुत्तरशततमःसर्गः ॥ १२३ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ यथासत्वमुपेक्ष्यस्वंश
 नैर्विप्रोदुरीहया ॥ अंगीकरोतिशुद्रत्वंतयाजीवत्वमीश्वरः ॥ १ ॥ भूतानिद्विविधान्येवप्रतिसर्गस्फुरतिवै ॥ आद्यविसृग्दजातानितानि
 निकारणानिवै ॥ २ ॥ ईश्वरास्त्वमुपागत्यपुनर्जन्मांतराणिच ॥ भूतान्यनुभवत्यंगस्वरुतैरेवकर्माभिः ॥ ३ ॥

स्योपपत्तयेब्रह्मणएवस्वस्वभावापेक्षावशाज्जीवभावप्रामिमाह ॥ यथेत्यादिना ॥ यथाकश्चिद्विप्रशुद्धां कामयमानस्तस्मात्सहवासोदुरीहयात्स्वोचितंस्त्वसांत्विकब्र
 ह्मणधर्मशतैरेवद्व्यचिरकालेनशुद्धत्वमगीकरोति तथाईश्वरेबुद्ध्यादिसंगत्यतयद्युक्तभोगाशयास्त्यस्त्यशुद्धपूर्णदस्वभावमुपेक्ष्यजीवत्वमगीकरोतीत्यर्थः ॥ १ ॥ उपाधिप्रा
 धान्येनभोग्यान्मुपहिनप्राधान्येनभोक्तृणीतिद्विविधानिमायागतानादिद्विविधसस्कारपरपरानुसारिणोहिरण्यगर्भास्यकादाद्यविसृग्दजातानिमायागंधर्वनगरवदात्रिभूतानि
 अतोमिथ्यात्वानिष्कारणानिवास्तवसामधीनरेपेक्षाणिनहिस्वभावघटादिःस्वोत्पत्तौदृक्चकादिसामधीसापेक्षइत्यर्थः ॥ २ ॥ ननुसाधुकारीसाधुर्भवतिपापकारीपापोभवति
 पुण्योद्वैपुण्येनकर्माणाभवतिपापःपापेन तस्माद्धोकारुपरेत्याप्यसैलोक्यापकर्मणोइत्यादिश्रुतिबुज्जन्मकर्माणोर्वाजांकुरवदनादिःपरस्परकार्यकारणभावोवगम्यतेतत्कथमीश्व
 रस्यकर्मशून्यत्वज्जीवभावेनाद्यसर्गजन्मोच्यतेतयाह ॥ ईश्वरादिति ॥ स्वकैरुपहितकैः ॥ नेश्वरस्यजीवभावेकर्मपेक्षाकितुज्जीवभावापस्थानंतरदेहादिजन्मनिपूर्वपूर्वदेहादि
 कृतकर्मपेक्षा यथासावितुज्जलेतिश्रियेनचलन्मादिक्रियापेक्षाप्रतिविवस्वतरगभेदेषुसंक्रमेतत्तदतिश्रियानुभवेचोपाधिक्रियापेक्षातद्वदितिभावः ॥ ३ ॥

१४ स्वयम्भार ॥ कायकाणशशधदिति ॥ तथाचोक्तनातिके ॥ विषद्वल्लभावातुरोपादेवनकारकात् ॥ विषस्युण्णतोत्पत्ताकुमस्त्वेषदशाधिपामिति ॥ ४ ॥ पश्चात्तेपाकर्मा
 लीन्तुराक्षाप्रभनपाह ॥ आत्मज्ञानादिति ॥ पादशमात्मानयांजानानिषतद्वृषसकस्यपतिषकस्यानुपशषकरोति नदिमनुप्यादिदृशास्तानुद्विधिनापुण्यपायेसन्स्यपति
 परातिवा ॥ तथाचाकभगवद्विभाष्यकारि ॥ मसनप्यसाभ्याधेनइदेनकाश्रिषयापियतेदति ॥ दशाप्यासोषितककव्यद्वैरिवपुण्यपापप्रदत्तिद्विरित्याह ॥ सकस्यदति ॥ ५ ॥
 सकस्यास्यतीक्ष्णस्यतिपादिपलपुण्यपुण्यद्वितिभागवाहनारित्ताननपथस्यकारणम् ॥ ६ ॥ सकस्यत्यगोउपायमाह ॥ सावधानदति ॥ पासापाहकविभमस्यगोनसशिष्यैकाप्यलक्षणतानधानत्वाभ्यासेतुसकस्य
 पाहकस्यपासअनुद्वलराथतिकृतापुनसधानाद्यानापादानुक्लभद्विसकस्यभाभवति ॥ पासापाहकविभमस्यगोनसशिष्यैकाप्यलक्षणतानधानत्वाभ्यासेतुसकस्य
 कायपरणभावायमांदेशोजन्मकमणो ॥ अकारणमुपायातिसर्वेर्जावा परात्यदान् ॥ १॥ पश्चान्तिपास्वकमाणिकारणसुखदु खयो ॥
 आत्मज्ञानात्समुत्पन्न सकस्य कमकारणम् ॥ ५ ॥ सकस्यत्वहिवधस्यकारणतत्परित्यज ॥ मोक्षस्तुनि सकस्यत्वतदभ्यासपरोभव
 ॥ ६ ॥ सावधानाभवत्वचयात्यग्राहकसश्रमे ॥ अजसमेवसंकल्पटगापरिहरठडने ॥ ७ ॥ माभववात्यभावात्पात्राहकानाचमा
 सव ॥ भावनामखिलात्यक्काप्यद्विष्टतन्मयोभव ॥ ८ ॥ अजसययमेवार्थपुतत्यक्षगणोनप ॥ धड्यातेतन्नरगोणतन्नारगोणमुभ्यते
 ॥ ९ ॥ किञ्चिद्यद्भवेतुभ्यतद्वद्वानिभवस्थितौ ॥ नकिञ्चिद्रोचतेचिन्तन्मुक्तोसिभावस्थितौ ॥ १० ॥ तस्मात्पदार्थानिचयात्सहस्यावर
 जगमात् ॥ दृणाददवपायांतान्माकिञ्चित्तवरोचताम् ॥ ११ ॥ यत्करापियददशासियज्जुहोपिदटासियत् ॥ नकत्तीस्तिनभोकासितन्नमु
 क्तमति शर्मा ॥ १२ ॥ सतोर्तातनशाचतिभाविष्यच्चितयतिर्तो ॥ वतमानचशकृतिकर्मप्राप्तमखदितम् ॥ १३ ॥ मनसिप्रथितासावास्तु
 णामाहमनादय ॥ मनसैवमनोरामन्देदनीयविजानता ॥ १४ ॥

मृतवशाद्विष्टपत्रनिभाष ॥ ७ ॥ अनुभवार्थकदात्म्याह ॥ माभवेत ॥ यत्श्रिष्टशाक्षित्यरूपमयस्तद्वकारस ॥ ८ ॥ असावधानत्वेतुपासेनकुलरगतान्ध्रंकीपदं विदुराप्य
 द्वात्पाभ्यासस्यत्याप्यावरणकारशययद्वि ॥ अजस्रमिति ॥ १ ॥ रामर्वाभ्ययो त्यख्याविषिष्यदर्थयलयाईषभोसोर्लगतोदशयति ॥ किञ्चिदिति ॥ यत्तदि ॥ तत्तदि ॥ १० ॥
 अयकषाधर्पातुष्णराशिराहक्यावर्थास्याहिरण्यगभलात्कायात्तन्नोगयद्विषयद्रुपाद्यप्यनिष्पान्चिधार्तिर्काश्रिदापन्नवनाचनम् ॥ ११ ॥ मन्वेवपरदेशेराग्येणभोक्त्याय
 धमयपरिभवात्मानभाजनान्दिक्रियाष्ठादुस्तभलानल्लतेषध स्यादेवेत्याराक्याह ॥ यदिति ॥ तप्रताक्षिकियासुमुक्तमति कुटस्थस्यनिषिष्टमग्नि ॥ तथाचोक्तमगावता ॥ नैव
 किञ्चिल्लक्ष्मीनिष्पुक्तेष्व्येतन्नत्वादिदि ॥ १२ ॥ इदमेतियोगानिषेधकारनादियुक्त्याकेतवधप्रसक्तिसमाशक्याह ॥ सतदिति ॥ १३ ॥ सर्ववधजयेयनकायएवोपाय सख
 मनैरेवरात्पन्नत्याह ॥ मनसीनि ॥ १४ ॥

१ अर्वाक्षिपरत्सपिपाद.

यदुपायेन मनसा मनो जयस्तमाह ॥ विवेकेनेति ॥ १५ ॥ मनसा मनो जये आत्मा अयद्योपरिहरति ॥ क्षालयतीति ॥ भलेन क्षारदिना ॥ १६ ॥ मनःसबद्धिर्नो जीवस्तत्रकि
यानशा पृथक्कृत्य मनसा क्लेशेर्नो यदिति दर्शयितुं जीव रूपाणि विभजते ॥ जीवस्येति ॥ परित्यज मनसा छिधि ॥ १७ ॥ तानि दर्शयति ॥ पाणिस्त्यादिना ॥ १८ ॥ १९ ॥ विन्व
स्वरूपकनिरूपकस्तारकूर्तिप्रदमित्यर्थ ॥ २० ॥ २१ ॥ स्थूलसूक्ष्मरूपे जीवस्य जाग्रत्स्वमयोऽसिद्धे तावन्मात्रपरित्यागेपिनसम्यक्स्वरूपेति शब्दिरित्यवस्थात्रयार्तिजिज्ञा
समानोराम पृच्छति ॥ जाग्रदिति ॥ स्थितसर्गोर्गमन एव स्य दमलक्षितम् ॥ विशेषणस्य करव्यावर्तनेन ॥ २२ ॥ अहंभावो जाग्रत्स्वमयोर्विशेषः अनहंभाव सुपुन्रीतन्मूल
विवेकेनातितीक्ष्णो न बलादयद्वायसा ॥ मनसैव मनश्चिद्विषयार्थभ्रमस्य शांतये ॥ १५ ॥ क्षालयंति मतेनैव मलं क्षालनकोविदाः ॥ वार
यंत्यस्रमक्षेण विप्रप्रतिविषेण च ॥ १६ ॥ जीवस्य जीणि रूपाणि स्थूलसूक्ष्मपराणि च ॥ तत्रास्य यत्परं रूपं तद्द्रव्यं ह्येपरित्यज ॥ १७ ॥ पाणि
पादमथायो यदेहं भोगाय वलगति ॥ भोगार्थमेत जीवस्य रूपं स्थूलमिहास्थितम् ॥ १८ ॥ स्वसंकल्पमयाकारं यावत्संसारभावि चत् ॥
चित्तं तद्विद्धि जीवस्य रूपं रमातिवाहिकम् ॥ १९ ॥ आद्यंतरहितं सस्यं चिन्मात्रं निर्विकल्पकम् ॥ यत्तद्विद्धि परं रूपं तदीयं विथरूपकम्
॥ २० ॥ एतत्तु यं पदं शुद्धमत्र बद्धपदो भव ॥ संपरित्यज्य पूर्वद्वैमातनात्ममतिर्भव ॥ २१ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ जाग्रत्स्वमसुपुनस्थि
तंत्रिष्यप्यलक्षितम् ॥ तुर्यं ब्रह्मविशेषेण विवध्यमुनिनायक ॥ २२ ॥ ॥ श्रोत्रासिष्ठ उवाच ॥ ॥ अहंभावानहंभावौ त्यक्त्वा सत्सतीतया ॥
यदसक्तं समसंख्यं स्थितं तत्तुर्यमुच्यते ॥ २३ ॥ यास्वच्छासमताशांता जीवन्मुक्तव्यवस्थितिः ॥ सा स्थवस्था व्यवलता सा तु यं कलनाच्यते
॥ २४ ॥ नैतज्जाग्रत् च स्वप्नसं कल्पानामसंभवात् ॥ सुपुनभावो नाप्यतदभावाज्जडतास्थितेः ॥ २५ ॥ शांतं सम्यक्प्रवृद्धानां यथास्थि
तमिदं जगत् ॥ विलानंतुर्यमेवाहुरबुद्धानां स्थिरं स्थितम् ॥ २६ ॥ अहंकारकलात्यागोसमतायाः समुद्भवे ॥ विशरारो कर्तव्यं च तंतुर्याव
स्थोपतिष्ठते ॥ २७ ॥ अयमं शृणु दृष्टान्तं कथ्यमानं मया धुना ॥ प्रबुद्धोपि यथा बोधमुपैषिषिषु बोधोपम ॥ २८ ॥ कस्मिंश्चिक्लाननाभागो म
हामौन्यवस्थितम् ॥ दृष्ट्याद्भुतमिदं किंचिन्मुनिप्रपच्छलुब्धकः ॥ २९ ॥

मावराणतवु सौष्यं टिह्रै जीवोपाधीसमाटिह्रै पौत असद्वाइदमपशासितो वैसदकायतइत्यादिश्रुतिप्रसिद्धे सदसर्तते च लक्ष्णा ॥ २३ ॥ जीवन्मुक्तेषु व्यवस्थितिर्नैक टस्थितिर्य
स्या ॥ व्यवहृतौ व्यवहारकाले सा स्थवस्थितिप्रसिद्धा ॥ २४ ॥ तस्या जाग्रदादिस करवारयति ॥ नैतदिति ॥ जडता आवराणतस्त्वितरे ज्ञानस्य ॥ २५ ॥ नन्वद्वितीयतुर्योर्जाग्रदा
द्विहैककाले जीवन्मुक्तानां भविकथस्यान्तयाह ॥ शांतमिति ॥ विलीनज्ञानवाधितम् ॥ २६ ॥ जलविलीनसैव बवद्विशरारो कर्तसति ॥ २७ ॥ जाग्रतो व्यवहारात्कथंचित्तं वै
शरारकस्यादित्यसंभावनास्य बोधो वाहरणेन वारयति ॥ अश्रममित्यादिना ॥ २८ ॥ महामौनज्ञानवाधितवागगादिचेष्टम् ॥ इदं व्यमार्णं पप्रच्छ ॥ २९ ॥

शब्दभिन्त्यभिभूयतयाप्येतदुक्तं यान्तागतं यान्तादुभयकदंनिपूर्वाच्चि ॥ किरपमच्छराह ॥ मुनेदस्यादिता ॥ ३० ॥ पुनरुंगहत्सुकिः सचमात् ॥ ३१ ॥ अथहारेष्वनभ्यले
 च्चिन्तिशय ॥ ३२ ॥ अहकारमयमभिमानप्रचुरम् ॥ चिरसर्व्व ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ अहस्तादराभुष्यनुभष्यनुत्त्यादिवाप्यत्तानुपंतराजापशक्तिरारास्थुलाहिराराधनासि ॥ ३५ ॥
 गुणमयानकभापानयचित्तकापलासिद्यणामवस्थानाभापाशेषचित्तस्यकृत्तारत्तदहुरायेषावस्थानामसत्त्वमित्याह ॥ जापदित्यादिता ॥ ३६ ॥ तिलोऽवस्थारजआह
 गुणगणान्येनधिधादिभ्यस्वरायति ॥ पोरमिति ॥ स्वर्गतकपुनजन्माहरेतुपुण्यपायोत्याहनादनीभावाधिक्याच्च आपम्यजापवधस्यचित्तपोरमित्यापूसम् ॥ ३७ ॥ गुण
 पयासकभापाव्यदश्विभिर्हानम् ॥ धर्तविसप्तयोगिनाभारव्यशेषयोगायभसन्तिशौक्यानिवसत्त्वाशरुथानुवर्तितरजलमोरालेशदित्याह ॥ यच्च ॥ रजसाअसोभ्यभाजत्वाच्च
 पश्चादुपगतोत्राणामित्तुगममिद्वुतम् ॥ मुनेभर्दायनाणनविद्वात्प्राज्ञाह ॥ ३० ॥ कृपयातोन्नाहतिप्रत्युवाचसतमुनि ॥ समश्री
 लावयसाधोभुनयोवनवासिन ॥ ३१ ॥ नास्माकमस्यहकाराभ्यवहारपुय क्षम ॥ सवाणाद्विचयकमाणिकरातिहिसत्वमन ॥ ३२ ॥
 अहरारमयतन्मनप्रगलितचिरम् ॥ जाप्रत्सप्रसुपुमास्यादशावेधिनकाश्चन ॥ ३३ ॥ तुर्यएवहितिप्रेहवन्नदश्चनविषयते ॥ इतितस्य
 वच श्रुत्वाभुनिनायस्वराधव ॥ ३४ ॥ लुब्धकोयमविश्रायजगामासिमतीदिशम् ॥ अतोवन्मिभहावाहोनास्तितुर्यतरादशा ॥ ३५ ॥
 निर्विकल्पाहितिचुर्यतदेवास्तिहेनतरत् ॥ जाप्रत्सप्रसुपुमास्यत्रयपरुहिवेतस ॥ ३६ ॥ पारशांतचमूढचआत्मचित्तमिहास्थितम् ॥
 पारजाप्रन्मयचित्तशान्तस्वप्नमयस्थितम् ॥ ३७ ॥ मूढसुपुमावस्यन्निभिर्हितवतभवत् ॥ यच्चचित्तवर्ततन्नसत्वमेकस्थितसमम् ॥
 तदेवयोगिन सर्व्वयत्नात्पादादयतिहि ॥ ३८ ॥ समसकसक्यविलासमुकतुर्यपदेतिष्ठनिरामयात्मा ॥ यत्रास्थिता साधुसदैवमुक्ता प्रशा
 तमोदाभुनयामहात ॥ ३९ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० ति० पू० म्गव्याधीयनामचतुर्वैशान्त्युत्तरशततम सर्ग ॥ १२५ ॥ ॥ ७३ ॥
 ॥ श्रावसिपुत्रवाच ॥ ॥ चिद्धातोव्यात्मशाखाणां सर्वापङ्कवएवहि ॥ नाविद्यास्तिहेनोभायाशार्तन्नसदेमकमम् ॥ १ ॥
 यम ॥ तादोषित्तैमन्यातारायेनत्वात्सुखस्यसर्व्वेषांत्सर्व्वभाषारोपेणसमाप्यभ्यासयत्नात्सग्राहयतीत्यर्थ ॥ ३८ ॥ अतस्तमपितादशाचित्तसवपाप्यनुर्येवचिन्धी
 तस्तिष्ठत्याह ॥ समसेन्द्रि ॥ स्यदम् ॥ १९ ॥ ॥ इतिश्रीब्राह्मसिद्धम० तालयप्रकारोति० पू० षट्ठैरारासुत्तराततम सर्ग ॥ १२४ ॥ ॥ ७४ ॥ सर्वापङ्कवसिद्धितीषारिनी
 यपद्विभया ॥ तुर्येतथाधिधैर्य्येषोपायपुन्यरिपणे ॥ १ ॥ अथिषयासहृदीवस्थावस्थाप्रयमपचस्यभाययाएभ्ररस्याधिपदादिप्रपचस्यवेतिसहस्यैतज्जातस्यापङ्कवआत्मान
 मापेष्टल्पवहानीभ्रतिल्लरीमिहासुराणारिशाराखाणांमसिद्धातीनवस्तुमकारान स्वयकारात्स्यात्सहस्रान स्वत सिद्धतयातस्तिद्धीमभाषाप्रसरतिरत्याह ॥ सिद्धांतवति ॥ शी
 तसर्वापङ्कवहिनित्वापरासहस्रशार्त्तनकम्पनइत्यकमपदगारुमराक्यमित्यप ॥ तयाचभुति ॥ यतीषाञ्जोनिवर्तते अभाष्यमनसासहेति ॥ तयाचद्विषाञ्जोर्द्व्युक्त
 म् ॥ यपरमपरस्राह्मणर्षशाब्जानिषास्तिद्धतुनिवर्तकत्वारिति ॥ १ ॥

श्रुत्यादिसिद्धांतापरिज्ञानादेवस्वबुद्धिर्भावेनजगन्मूलान्वेषिणावादिनाब्रह्मशाब्दाभ्येसर्वान्तकमाशारावलेब्रह्मणिबुद्धिदोषवैचित्र्यान्नाविधाकल्पनाप्रवृत्ताइत्या
 ह ॥ शातद्विद्वाभ्याम् ॥ २ ॥ निर्णायस्वस्वबुद्धानुसारेणसिद्धातभेदान्कल्पयित्वा ॥ ३ ॥ सर्वमायातदृश्यजातपरित्यज्य ॥ समनस्कसर्वद्विष्यव्यापारोपरमान्महाभौनी ॥ पू
 णानदिचात्मनिनिर्वाणवाचसृआत्मन्येवास्वोतिप्रेणाव्ययः ॥ ४ ॥ ५ ॥ पञ्चमादिभूमिकाजयाज्जायदवस्थोपिषुपुमद्वस्थितः ॥ ६ ॥ अवेदनास्त्रियद्वेष्यत्वाननुसंवानात् ॥ ७ ॥
 अवेदनादित्येतेदेवस्यदयति ॥ दृष्टेति ॥ ८ ॥ सेवेदनीयाच्चिदनीयम् ॥ असुखदुःखम् ॥ मध्यमतदुःखसाधनम् ॥ ९ ॥ विज्ञातसर्वेषामुवनत्रयवनतूनासारोयेन अतएवश्रीम
 त्खतसर्वतःप्रकाशेनशोभाभापयद्रसाधननिरतिशयसुखममृतचतन्मयः ॥ अतएवचआत्मभातार्त्सनपुष्टमद्वलयस्यतदृशोयःशशाकपूर्णचद्रस्तत्कल्पःपरंपरमात्मानमभ्युपेत

शांतएवचिदाभासेस्वच्छंसमसमात्मनि ॥ समप्रशक्तिवशितेवसेतिकलिताभिधे ॥ २ ॥ निर्णयकेचिच्चदुन्यत्वंकेचिद्विज्ञानमात्रताम् ॥
 केचिदीध्वररूपत्वंविवदतेपरस्परम् ॥ ३ ॥ सर्वमेवपरित्यज्यमहामौनीभवानघ ॥ निर्वाणवाचिर्मननःक्षीणचित्तःप्रशांतधीः ॥ ४ ॥
 आत्मन्येवास्वशांतात्सामूकांधवाधिरोपमः ॥ नित्यमंतर्मुखोभूत्वास्वात्मनांतःप्रपूर्णाधीः ॥ ५ ॥ जाग्रत्येवसुषुप्तस्यःकुरुकर्माणिराधव ॥
 अंतःसर्वपरित्यागीवह्निःकुरुयथागतम् ॥ ६ ॥ चित्तसत्तापरंदुःखंचित्तासत्तापरंसुखम् ॥ अतश्चित्तंचिदेकात्मानयक्षयमवेदनात् ॥ ७ ॥
 दृष्टारम्यमरस्यंवास्थेयंपाषाणवत्समम् ॥ एतावतात्मयत्वेनजिताभवतिसंस्तुतिः ॥ ८ ॥ सेवेदनीयंनसुखंनानसुखंनक्षमथ्यमम् ॥ एता
 वतात्मयत्वेनदुःखांतोर्नंतआप्यते ॥ ९ ॥ आपीनमंडलशशांकवदंतरेवश्रीमद्रसाधनमयःसुखमेतितज्ज्ञः ॥ विज्ञातसर्वभुवनत्रयवस्तु
 सारःकुर्वन्नामकुरुतेपरमभ्युपेतः ॥ १० ॥ इ०वा०वा०दे०मो०नि०पू०तुर्थस्यैर्योपायकथनंनामपंचविंशत्युत्तरशततमःसर्गः
 ॥ १२५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ समानांयोगभूमीनामभ्यासाःकियतेकथम् ॥ कीदृशानिचिद्वानिभूमिकां
 प्रतियोगिनः ॥ १ ॥

स्तज्ज्ञोजीवन्मुक्तिश्रुवमेति ॥ कुर्वन्पिप्रारब्धोपनीतंभ्यवहारंनकुरुते ॥ प्रतिद्विष्येष्टापायमिधनस्वस्थकवृत्तंप्रथमीत्यर्थाः ॥ १० ॥ ॥ इतिश्रीबाहिसिद्धम०तास्यर्थाप्रकाशे
 नि०पू०पंचविंशत्युत्तरशततमःसर्गः ॥ १२५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ उच्यतेयोगभूमीनामभ्यासकमलक्षणे ॥ अतरालेदृष्टौभोगास्तो जन्मतरजयः ॥ १ ॥ जाग्रत्येवसु
 पुमस्यःकुरुकर्माणिराधेतिचतुर्थीभूमिकाल्हात्संमतिपंचमादिभूमिकास्थितिःसंपाद्येस्युक्तम् ॥ तत्सपादनकामोरामःस्वजितजेतव्यभूमिकाविभागज्ञानायातद्वक्षणातिनदभ्या
 सक्रमचपृच्छति ॥ समानामिति ॥ भूमिकामितिभूमिकेयोगिनःकीदृशानिचिद्वानिभवति ॥ वीर्यायाप्रतेःकर्मपंचनीयसज्ञायादिर्वचनस्याव्ययीभावस्थयाआवश्यक
 त्वात्तदकरणादासम् ॥ १ ॥

तस्य प्रथमभूमिकामात्मिकमहाह ॥ कथमितिदिना ॥ ७ ॥ भावनासुभोगतत्साधनचिन्तासु ॥ विरागवैरस्य ॥ उदाररूपासुचित्तशुद्धानुकूलासुसौचससंगेभ्योपासनजपा
द्विषासुःक्रियासुकर्मतेसज्जते ॥ तेनचान्वहवित्तशुद्धपचयेनतृष्णाक्षयानुमोदने ॥ ८ ॥ विचिकित्सतिजगुप्सते ॥ मर्माणिपरपारहस्यदोषान्दोषाहरतिनभापते ॥ ९ ॥ परेषा
स्यस्वचमनसःअनुद्वेगकराणिमृदून्मत्यायासमहाफलाःनियमनियमादिकर्मणिसेवते ॥ भोगेषुपापावरयभावात्तनपेक्षते ॥ १० ॥ पेशलाभ्यनुद्वेगकराणि ॥ उचितानिस
त्यप्रियद्वितादिरुपाण ॥ ११ ॥ एवगुणविरिष्टपुरुषस्यसच्छास्त्रश्रवणाधिकाररक्षणयाप्रथमभूमिकायामवतारइत्याह ॥ तदेति ॥ सज्जनप्रशान्तिदातिज्ञानविज्ञानसपन्ना
न ॥ १२ ॥ यतःकुतश्चित्तसेवानुकूलधनादिसाधनमानीयतास्वेवमानससम्पत्त्याज्ञानशास्त्राणिपुराणभोक्षधर्माभ्यान्सहितानीत्यवेक्षनेष्टजोतीत्यर्थः ॥ १३ ॥ भूमिकवा
कथंविरागवान्शुल्वासंसारद्विधतराभ्यहम् ॥ एवंविचारणपरोयदाभवतिसन्मतिः ॥ ७ ॥ विरागमुपयात्यंतर्भावनास्वनुवासरम् ॥ कि
यासूदाररूपानुकर्मतेमोदतेन्यहम् ॥ ८ ॥ प्राभ्यासुजडचेष्टासुसततंविचिकित्सति ॥ नोदाहरतिमर्माणिपुण्यकर्मणिसेवते ॥ ९ ॥ मनो
नुद्वेगकराणिमृदुकर्मणिसेवते ॥ पापाद्विभेतिगततंचभोगमपेक्षते ॥ १० ॥ श्लेषप्रणयगर्भाणिपेशलान्युचितानिच ॥ देशकालापय
नानिवचनान्यभिभाषते ॥ ११ ॥ तदासौप्रथमामंकांप्राप्तोभवतिभूमिकाम् ॥ मनसाकर्मणावाचासज्जनानुपसेवते ॥ १२ ॥ यतःकु
तश्चिदानीयज्ञानशास्त्राण्यवेक्षते ॥ एवंविचारवान्यःस्यात्संसारोत्तारणंप्रति ॥ १३ ॥ सभूमिकवानित्युक्तःशेषःस्वार्थइतिस्मृतः ॥ वि
चारनाशीभितरामागतोयोगभूमिकाम् ॥ १४ ॥ श्रुतिस्मृतिसदाचारधाराध्यानकर्मणाम् ॥ मुख्ययाव्याख्ययाख्याताञ्छ्रुयतेश्रुतुप
द्वितान् ॥ १५ ॥ पदार्थप्रविभागज्ञाःकायाकार्यविनिर्णयम् ॥ जानान्यधिगतश्रव्योगुहंशुहंप्रतिचूथा ॥ १६ ॥

न्यथामूमिकप्रद्विष्टस्युक्तः ॥ शेष उक्तसाधनचतुष्टयादिसर्वासिद्दीनस्तथ्यात्मप्रथासक्तोपिरागादिनाअनधिकारिजनप्रतारणेनाजंनदिनाउदरभरणथाल्लवार्थावैच
कदस्यर्थः ॥ सेवशुभेच्छास्थायशामूमिका ॥ तस्यकमेणद्विर्नयभूमिकप्रवेशकममाह ॥ विचारेति ॥ भूमिकामागत अधिकारप्राप्ताऽवतीर्णः ॥ १४ ॥ सतचिकरोति
तदाह ॥ श्रुतीति ॥ श्रुतीनास्यतीनासदाचारार्थाधाराध्यानकर्मणासाधेनसमाधिनसाधनैश्वयमनियमसासनप्राणायामप्रत्याहारैः प्रतिपाद्येयस्ययोगशास्त्रस्यतस्यचमुख्य
याश्रुतुतानुष्ठानफलोपहितयाव्याख्याव्याख्याध्याननेनत्थानान् आत्मतत्वानुभवोपदेशकुराललाच्छ्लेषान्पठिताचगुरुश्रयत्तेश्रवणमननादिविचारयशरणगच्छतीत्यर्थः ॥
तथाश्रुतिः ॥ तद्विज्ञानार्थसंग्रहमेवाभिगच्छेत्सामिस्त्राणि श्रोत्रियद्वन्द्वैः ॥ १५ ॥ स्वयंव्याकरणायगामिज्ञानसाधनतदर्शनाचवाख्यलक्षणादिप्र
विभागज्ञाःशिव्योगुरुत्वादधिगतश्रव्यसंनकार्यसाध्यकर्मकार्थासद्विलक्षणमकार्थसद्वल्लसकाडार्थल्लयोर्विनिर्णयगुहंप्रतिःस्वगुहकोष्ठविभागविस्यष्टजानानि ॥ १६ ॥

१ कर्मणामितिपरावदुवचनपर्यटनस्येस्यतोपयःसर्वत्रापलब्धोपविस्रगतत्वादिचारणाय ॥ यदितुधारणाध्यानकर्मणसाधेनसमाधिनसाधनैर्यमनियमसासनप्राणा
यात्मनस्याहारैःसहधारणाध्यानेकर्मणप्रतिपाद्येयस्ययोगशास्त्रस्यतस्यचेतिपाठकल्प्येतेतौसर्वसंगतमितिभाति ॥ धारणाध्यानेकर्मणायस्येतिसमासः ॥ प्रतिपाद्यप्रतिपा
दकभाषःसवधःपठयर्थः ॥

धरिर्लोकमपारानुसरणधराश्रितानपि ॥ अनेनपथमभूमिकायामेवतेपावतीर्नैवतारोर्षिता ॥ १ ॥ शारदरुस्यंपरमत्पर्ययमाणासभावनातिरासेनाधिगच्छति ॥ गुरु
 सखाताभ्रमरगास्ररुस्ययमेपासभाभनानिरासनाधिगच्छति ॥ १८ ॥ पूरद्वितीयभूमिकीश्रतवतस्सूर्यपभूमिकाप्रशभाह ॥ अससंगेति ॥ नतस्सूर्ययाभूमिकोपवतितिवि
 धति ॥ १९ ॥ यथावद्विनिच्छेकहृदयपायोणपूषभूमिकाहृदयानुवाह ॥ २० ॥ २१ ॥ यामवासावधिशेषवाहृदयेनसमाप्यभ्यासादिवाहानुवासावधिशुरेण ॥ २२ ॥ मद्यधि
 तनपारदुग्धमानकालेष्वभूमिकाहृदयधयानुवतितिव्यापयकीर्तितयापि ॥ अभ्यासाविति ॥ २३ ॥ अक्षयसुखसोम्यनस्युक्तिभिष्यप्यप्याषट् ॥ सूर्यापिभिति ॥ २४ ॥ सा
 मताभिमानमास्त्वमोहलोभातिशायिताम् ॥ धरिप्याश्रितामीपत्त्यजत्पदिरिवत्वचम् ॥ १७ ॥ इत्यभूतमतिशायगुरुसज्जनसेव
 नात् ॥ सररुस्यभशेषणयथावदधिगच्छति ॥ १८ ॥ अससुगामिधामन्यावर्तियायोगभूमिकाम् ॥ तत पतत्यसौकात पुष्पशय्यामि
 धामलाम् ॥ १९ ॥ यथावच्छायावक्यार्यमतिभाधायनिश्चलम् ॥ तापसाश्रमविश्रामरध्यात्मकयनक्रमै ॥ २० ॥ ससारनिन्दकैस्तद्वै
 राय्यकरणक्रमै ॥ शिलागय्यासमासीनोत्तरयत्यापुराततम् ॥ २१ ॥ वनवासाविहारणचित्तोपशमशोभिना ॥ अस्मगसुखसौम्येनका
 लनयतिनीतिमान् ॥ २२ ॥ अभ्यासास्त्राधुराक्षाणांकरणात्पुण्यकर्मणाम् ॥ जतोयथावदवच्यवस्तुदृष्टिप्रसीदति ॥ २३ ॥ वर्तयाभु
 मिकांप्राप्यधुानुभवतिस्वयम् ॥ द्विप्रकारमससंगतस्यसदमिमशृणु ॥ २४ ॥ द्विविधोयमससग सामान्य श्रेष्ठपुवच ॥ नाहकतानमा
 क्ताश्चनयाध्यानवधाधिक ॥ २५ ॥ इत्यसंजनमयैपुसामान्यासगतमकम् ॥ प्राकर्मनिमित्तसर्वमन्वराधीनमेवच ॥ २६ ॥ सुखवाच्य
 दिवाहुत्वंकवाचममकवृता ॥ सांगाभोगामहरांगा सपट परमापट ॥ २७ ॥ विद्योगायवन्मयोगाआधयोध्याधयोधिय ॥ कालक
 वलनापुक्तसवभावानतारतम् ॥ २८ ॥ अनास्ययेतिभावानांयद्भावनांतरम् ॥ वाप्याप्यत्तभ्रमनस सामान्योसावसंगम ॥ २९ ॥

मास्यपूर्वभूमिकासाधारण ॥ स्वैहृक्क्रियाफलयोर्नकतानशोकाशेषस्यहासिन ॥ पराक्रियाफलानांवनवाभ्योवाधकमेवसग ॥ २५ ॥ इतिनिश्चयेन ॥ अर्थपुटवेव्यस
 अनमनाभिव्यग ॥ साभाभ्याससंमैवद्वर्कस्सुन्दरपचयति ॥ पाकुर्मैलिसापिभ्रिभ ॥ सुखवाच्यप्यभाषणयदिवानुखपाप्यमाप्यसर्वदाकुर्मनिभ्रमकयस्तातक्यपसे ईश्वरस्तात
 क्यपक्षन्वाच्यराधीनम ॥ धाराश्रवणरपसप्रधाभाणिक्त्वयोतनाप ॥ २६ ॥ पक्षद्वयदिसभास्वतप्यारसत्तव कर्तेत्यानुशासिनीकैकदृशाकेचनकाश्चिदधीत्यर्थ ॥ असत्
 गोपयुक्तानप्यानप्यास्याहेरुरभावेपुर्यायति ॥ शोभाइति ॥ २७ ॥ २८ ॥ इत्यनारस्यापिअध्यादिसाहृदयेनवाक्यार्थज्ञानासकरीषाससगसुखायनाभ्यस्येत्याह ॥
 भास्यार्थेति ॥ २९ ॥

सताधिकसारात्तरथेय ॥ सुपुनमिनिपर्रीणनामयस्यालाम् ॥ ६१ ॥ उदितआधिभूतस्वरूप ॥ ६१ ॥ सुपुनस्थानएकीभूत-प्रधानपनपूर्वमिभूतुमकप्रधानपनतासाभ्याह्वान
 स्यादुपमवराधेत्सारायेनाह ॥ सुपुनमि ॥ आनरमयासानरभूमिनिभूमिपसिद्धातर्मुखस्थानरासाह्वनसाम्यावापितन्नामतेत्यारायेनाह ॥ अतमुवतयति ॥ ६४ ॥ विधासन
 अत्यर ॥ स्थित्यन्तराभ्युत्पन्नवर्षात सनित्यर्थ ॥ ६५ ॥ उक्तसुपुनमयेथ्यनुयाभिधानाम् ॥ तदुभयान्याह ॥ यथेत्यादिना ॥ ६६ ॥ हैतवैक्यम्यस्यापिसंख्यांतकस
 त्यासात्तरुभयर्षात् ॥ मयात्यनिकस्वरूपपर्ययसंबन्धेभेदनाह ॥ निर्दयिदिति ॥ शिष्योद्वेदयपर्ययिच्छिष्योत्सर्वसंरायादभिभूतेरितिभाव ॥ ६७ ॥ अनिर्वाण प्रारभ्य
 मतादेशेपरावास्तेपचर्भीभूमिकागत ॥ पंचर्भीभूमिकामेत्यसुपुनपटनामिकाम् ॥ ६२ ॥ शांताशेषविशेषांशस्तिष्ठत्यद्वैतमानत्रके ॥ ग
 लितद्वैतनिभासमुदितोत प्रयुद्धवान् ॥ ६३ ॥ सुपुनमणएवास्तेपचर्भीभूमिकामित ॥ अतर्मुवतयातिपुन्यहृदिदत्तिपरोपिसन् ॥ ६४ ॥
 परिशाततयानित्यनिद्रालुदिवलक्ष्यते ॥ कुवन्नाभ्याससंतस्याभूमिकायाविवसात ॥ ६५ ॥ पर्युतिुयाभिधाभन्यां क्रमाक्रमतिभूमि
 याम् ॥ यानामन्नसद्रूपानाहनाप्यनहरति ॥ ६६ ॥ केवलक्ष्णमननमासद्वैतैक्यनिर्गत ॥ निर्दयि-शांतसद्वैतजीवन्मुक्तोविभाव
 न ॥ ६७ ॥ अनिवाणोपिनिवाणश्चिद्वटीपइवस्थित ॥ अतःशून्योयहि शून्यशून्य कुमइवाचरे ॥ ६८ ॥ अत पूर्णोयहि पूण-पूर्णकुम
 इवाणव ॥ किंचिद्वैतपसपन्नस्त्वयवैपनाकेचन ॥ ६९ ॥ पठ्याभूम्यामसौस्थित्वात्ममर्भीभूमिमाशुयात् ॥ विदेहमुक्ततातुत्सममर्भयो
 गभूमिका ॥ ७० ॥ अगम्यावचमंशांतासाम्भीभाभवभूमिपु ॥ कश्चित्साशिवमित्युक्तोश्चिद्वैतस्युदाहृता ॥ ७१ ॥ कैश्चित्कृतपुमा
 वविवेपइतिभावितता ॥ अन्यैरप्यन्ययानानामेदंरात्मविकल्पिते ॥ ७२ ॥ नित्यमव्यपदंस्यापिकयश्चिदुपदिश्यते ॥ सवैताभूमिका प्रो
 क्तामयातवरपुद्दह ॥ ७३ ॥

नीपठस्यससाररायापकसाप्यमसिद्धतेनकचिद्वैतपरमाश्रयकुरेणसपन्म ॥ बालवद्व्यानिस्ससिद्धत्वान्नाकेचनसपन्म ॥ ६१ ॥ सममर्भीभूमिकापरिप्री-वाधेसैष्वनु
 कर्तेनिसमर्भसाधार्थीवाधिपय-स्थान्जीवतामितिप्रागुक्तेस्य ॥ ७० ॥ इवसामगम्यायोगिमानसानुभवकाम्येत्यर्थ ॥ नवजीवित सममर्भीभूमिकेवनास्तीनियोगिमानसा
 नुभयपम्यराधिररूपानास्तीतिभूमिभय ॥ सासामगमभूमिस्थितिरस्याभावभूमिभयपातसाभात्योक्तवितोभापते ॥ आसामभ्यामयोगेनेत्युत्तरव्याभ्यसनीयत्वोक्तिविरो
 धाय ॥ शिवमिनिर्देहकता ॥ शिवमर्देहपुर्णमभ्यसदितिमुत्पन्नुरोधादितिभाव ॥ ब्रह्मेतिचेवमिति ॥ ७१ ॥ एकतिपुसोर्भाव-आधिबिककावस्थितिस्तस्याविकेकद्वितिसंख्ययो
 निभि ॥ अन्यर्भूमिसिद्धात्तभादेवपुद्गाहैरादिभि-स्थगोष्ठासुरेयोसैव्यरोज्जुपुद्गवमिसानमनुपुद्गवसुखमित्याहस्त्वबुद्धानुसारिबिकल्पिनिर्नाभेदस्य धायायाजाजिते
 त्यर्थ ॥ ७२ ॥ परिद्वेषसाधनम्यर्भोकेकपुनपरिदयेतेतथाह ॥ नित्यमिति ॥ कर्पाश्चक्राणस्यारण-सणाप्युपायेरित्यर्थ ॥ ७३ ॥

परवैरायदाख्येसत्येभूमिकामुपवेशोभवतिनान्ययेतिमत्करिण्याख्यायिकाच्छलेनवर्णयितुमारभते ॥ अस्तीत्यादिना ॥ ७४ ॥ विप्रहृष्ययासादासमरोशुकाभहृद्यादर्शना
भ्यारसनशरसप्रख्यातिलद्वनी ॥ अलुसाकिततलत्राह ॥ साचेदिति ॥ ७५ ॥ तवैताभूमिकानिरुद्धाअतस्तद्वधविनानैकापिभूमिकाजोनुशक्यत्यर्थ ॥ ७६ ॥ सायावन्वविजिता
तावत्साकालाशुद्रसारासार्किसपदपास्वपिसमरभूमिमुपवेशेष्टमपिकोनामसुभट समर्थयोद्धेत्यर्थ ॥ प्रश्नस्पष्ट ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ कश्चैषारमतेदस्यस्योत्तरमाह ॥ शरीरकाननेर्द्विती
विविधेदन्यथावनशोकमोहाद्युहासकरण्याशीला ॥ मत्तानीदियाण्यवेषा कापना कलभा शावकायस्या ॥ रसनाकलभापिणिमधुरशुहितसाधनयस्या ॥ ७९ ॥ प्रख्यातौदतौ
दर्शयति ॥ कर्मणि ॥ कर्मशुभाशुगहृष्य ॥ मदभस्तेत्यत्रोक्तमद्वर्षयति ॥ मदइति ॥ एवमपेयिष्योऽप्यम ॥ ८० ॥ ८१ ॥ नापीकरिणी ॥ जीवसचयान्प्राणिनिकायान् ॥ ८२ ॥ आश
आसामभ्यासयोगेननदुःखमनुभूयते ॥ अस्त्यत्तमदोन्मत्तामृदुमंथरचारिणी ॥ ७४ ॥ करिणीविप्रहृष्यग्रामहादर्शनशीसिनी ॥ सा
चेद्विहस्यतेनूनमनंतानर्थकारिणी ॥ ७५ ॥ तदेताशुसमग्राशुभूमिकालुनरोजयी ॥ करिणीमदमत्तासायावन्वविजितौजसा ॥ ७६ ॥
कोनामशुभटसावत्संपत्समरभूमिषु ॥ श्रीरामउवाच ॥ ॥ कासौप्रमत्ताकरिणीकाश्चतारणभूमयः ॥ ७७ ॥ कथंनिहन्यतेचैषा
कचैषारमतेचिरम् ॥ ॥ श्रावसिष्ठउवाच ॥ ॥ रामेच्छानामकरिणीइदंमेस्वितिरूपिणी ॥ ७८ ॥ शरीरकाननेमत्ताविविधोहासका
रिणी ॥ मत्तद्विद्योप्रकलभारसनाकलभापिणी ॥ ७९ ॥ मनोगहनसंलीनाकर्मदंतद्वयान्विता ॥ मदोस्वावासनाव्यूहःसर्वतःप्रसरदुः
॥ ८० ॥ संसारदृष्टयोभामतस्याःसमरभूमयः ॥ भूयोयत्रानुभवतिनरोजयपराजयौ ॥ ८१ ॥ इच्छानागनिहंत्येषाकृपणान्जीवसंच
यान् ॥ वासनेहामनश्चित्तसंकल्योभावनंस्यहा ॥ ८२ ॥ इत्यादिनिवहोनाशामस्यास्वाशयकोशगः ॥ वैष्यनाश्रावराश्लेणप्रसृताभवहे
लया ॥ ८३ ॥ नागसिवात्मिकामेतामिच्छासिवात्मनाजयत् ॥ यावद्वस्तिदमित्येवमित्यमंतर्विजृम्भते ॥ ८४ ॥ तावदुग्राकुसंसारमहावि
षविपूचिका ॥ एतावानेवसंसारइदमस्वितियन्मनः ॥ ८५ ॥ अस्यतूप्रशमोमोक्षइत्येवंज्ञानसंग्रहः ॥ प्रसादकारिणीस्वच्छानिश्चिच्छेवि
मलाकतौ ॥ ८६ ॥ तैलौर्षदुरिवादर्शविश्राभ्यस्युपदेशवाक् ॥ असंवदनमन्त्रिणनोदेतौच्छाभवांकुरः ॥ ८७ ॥
यकोशगश्चित्तकोशगतदृष्टिवैचित्र्यप्रयुक्तद्विधावत् ॥ कथंनिहन्त्येतेचैषेतिप्रश्नस्योत्तरमाह ॥ वैद्येति ॥ ८३ ॥ सर्वात्मिकाबाल्लोकांतसर्वभोग्यगोचरम् ॥ सर्वान्नासर्वथा
सर्वमहभवेतिभावितेनात्मनावा ॥ नहिनित्यलब्धात्कुरुपतयाभावेनेवणाभवतिक्विविमित्यलब्धतयादृश्येत्माह ॥ यावदिति ॥ ८४ ॥ ससारमहाविषविपूचिकारूपावृष्णाता
वदेवविजृम्भतइत्यनुक्तव्यते ॥ ८५ ॥ तुलौवसंसारस्तदक्षयएवमोक्षभूमिकोदयेहेतुत्वान्मोक्षकचैषारभ्यस्यभूमिकोदयेहेतुतात्पर्यार्थेति ॥ प्रसादेति ॥ ८६ ॥ रागादिपुरुषापराध
मलिनेचित्तशुल्काचार्याद्युपदेशवाक्पृथक्पत्रेजलाविदुरिवनसिष्ठिलव्यते ॥ वैराग्यादिसाधनसंपन्नेनआदर्शतलविदुरिवसंसिष्ठेऽसनीअविद्यामलमार्जनेनप्रसादोब्रह्माकारप्रथना
नुकूलस्वच्छानतकारिणीपयवस्तर्तस्यर्थः ॥ रागादेरुपदेउदितस्यच्छेदनेचोपायमाह ॥ असवेदेनेति ॥ इच्छारूपोभवाकुरःसवेदनिषयस्मरणतत्परित्यागमन्त्रेणनोदेति ॥ ८७ ॥

१
२
३
४
५
६
७
८
९
१०
११
१२
१३
१४
१५
१६
१७
१८
१९
२०
२१
२२
२३
२४
२५
२६
२७
२८
२९
३०
३१
३२
३३
३४
३५
३६
३७
३८
३९
४०
४१
४२
४३
४४
४५
४६
४७
४८
४९
५०
५१
५२
५३
५४
५५
५६
५७
५८
५९
६०
६१
६२
६३
६४
६५
६६
६७
६८
६९
७०
७१
७२
७३
७४
७५
७६
७७
७८
७९
८०
८१
८२
८३
८४
८५
८६
८७
८८
८९
९०
९१
९२
९३
९४
९५
९६
९७
९८
९९
१००

भवाणुभुविताप्यहरदनाश्रौवच्छतप्या ॥ ८८ ॥ विष्णुतिताप्याम ॥ ईततीभोगकापण्यम् ॥ आसवेरनखरुपभ्युत्प्रादयति ॥ स्वसवेरनेति ॥ सुपुत्रसवेरनस्वसवेरनतद्गुणु
 कारोराधपनयत्याहारपनयश्चित्तस्यतसूर्ध्वनिभ्यापारतयाआसनम् ॥ ८९ ॥ तद्याभ्यासकालेसावधानताखरपरिपाककालेत्वधधानिनिर्मुक्तसुपुमिभरणारभस्ययोरिद
 स्वरुषधपतद्व्यारायेनाह ॥ अथधानति ॥ तामनयकारिणीमिच्छामर्सापत्याहारलक्षणोद्विरोनाकल्पनियच्छदधीतेतिसर्वाप्रयोगभ्युक्ति ॥ ९० ॥ ननुमाकुर्यना
 स्यादहर्भुक्तिरिदुशस्तयाकमिदानीमिच्छास्यागारितिकयमुच्यतेतथाह ॥ इदमेस्ति ॥ सर्वेगचित्तपावनविषयानुसधानलक्षणकल्पनाकलावस्थेयमितिक्थ्यनमाहु
 स्य ॥ भावनस्यणम् ॥ ९१ ॥ सकल्पएववर्धनयपुलभिमिदप्रधानाकर्मानामप्ययमेवाभिप्रायइत्यारायेनाह ॥ स्मरणमिति ॥ कथतीहस्यसिक्तकल्पयदपोरपयायनातथाह ॥
 तपति ॥ ९२ ॥ सकल्पअननुभूतयधिभाष्यतइतिविशेषारपयायत्वभिर्भूमिकारुण्यमिदमेवलेनकश्चिद्विरोपदस्यजोषाविसिक्तइत्यारायेनाह ॥ अनुभूतामिति ॥ ९३ ॥ इरा
 मनागभ्युदितेवच्छाहृतव्यानयकारिणी ॥ असवेदनशक्षेणविवेकसुवाङ्कुरावली ॥ ८८ ॥ इच्छाविच्छुरितोजावोविजहातिनदीनताम् ॥
 स्वसवेदनयन्नसुतूष्णीमेवातरासनम् ॥ ८९ ॥ अवधानविनिर्मुक्तसुभंशवशतयथा ॥ तीप्रत्याहारयद्विरोनेच्छामत्सीनियच्छत ॥ ९० ॥
 इदमेस्त्वितिसवंगमाहु कल्पनमुत्तमा ॥ अयस्याभावनयत्तकल्पनास्यागउच्यते ॥ ९१ ॥ स्मरणविद्विसकल्पशिवमस्मरणविदु ॥
 तत्रानानुभूतधनानुभूतचभाव्यते ॥ ९२ ॥ अनुभूतानानुभूतास्मूर्तिविस्मृत्यकापुवत् ॥ सर्वमेवाशुविस्मृत्यगद्वस्तिपुमक्षामति ॥ ९३ ॥
 उच्यथाहुर्वैराभ्यपनयकश्चिच्छृणोतिवत् ॥ असकल्पपरश्रेयसकिमतन्भाव्यते ॥ ९४ ॥ किलतूष्णीस्यतेनवतत्यदप्राप्यतेपरम् ॥
 परमयवसापान्यमपिरामलणायते ॥ ९५ ॥ गम्यदेशैकनिपुस्ययथापांशस्यपादयो ॥ स्पदोविगतसकल्पस्तथास्पदस्वकर्मसु ॥ ९६ ॥
 यदुनान्यकिमुक्तेनसक्षेपादिदमुच्यते ॥ सकल्पनपरोषषदभाषोविभुक्ता ॥ ९७ ॥

भीषणकार्णिकारसिद्धसकलानाशययसकल्पत्यागिबिनामोक्षोन्तिसिद्धीतिरव्यागारुषाभाषयकार्ष्णिंसमपयबासिहोपदेशाहस्यमाकोरोमपिदोकारिष्यन्नाह ॥ कर्ष्णबा
 हुतिदि ॥ विदोमिदह्यस्यणुनयुनराकोशामि ॥ दुर्भक्तियमाजमप्याकोरोमपिद्वरुषसुमदभयद्वयकश्चिद्विजिनोनप्रयुजति ॥ भुववत्सपिष्यप्रवणकलावशानाहुक्ति ॥ अ
 तदनेकिमर्धनभाष्यतन्मिषययकृतकल्यातापयद्विदितक्रियतेनद्विषद्वयभ्यमाधिकारिणासम्यक्प्रदानमन्तरेणार्थसिद्धिरित्यर्थ ॥ ९४ ॥ पूर्णसर्वव्यापारोपरभेणस्थितेनैवपुसा
 तलादशपरमरथाप्यतेकिंछतिर्द्वैतवसिद्धौ ॥ तथाचमुनि ॥ यथापथावनिद्वेष्टामानिमनसाह ॥ बुद्धिभ्यनविचेदतितामाहु परार्णानिभिति ॥ परमैरुपयगर्भितमपिषाया
 न्यसुसुषुपप्रधानररुणारुण्युत्तमापयतदस्य ॥ ९५ ॥ ननुसर्वथासकल्पस्यागोद्वैत्स्यथासिद्धेभ्यद्वारलोपेकयर्जावनतथाह ॥ गम्येति ॥ यथागतभ्येत्स्यद्वैद्वैरापुद्वै
 कनिष्ठाभिविष्टान्विषयसिधापारायस्यतथापिषस्यपारोषीगतसकल्पपरमनिष्ठास्यरोभाप्यतेप्रापोनिनोविद्विनेवसकल्पयुषाभ्यासकर्मावगादटवरादेवाभिचिद्व
 स्सकल्पस्यस्यभिविष्यतेत्यर्थ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥

कयाट्टया असकल्पनत्रवत्तामाह ॥ सर्वमिति ॥ भूतार्थाच्चिद्रूपमित्यसिद्धपरमार्थाच्चिद्रूपम् ॥ ९८ ॥ अवेदनंतादशट्टिपरिणत्या अहंममेत्यप्यस्तसर्वमेव विस्मरणमेव जी-
 कयाट्टया असकल्पनत्रवत्तामाह ॥ सर्वमिति ॥ भूतार्थाच्चिद्रूपमित्यसिद्धपरमार्थाच्चिद्रूपम् ॥ ९८ ॥ अवेदनंतादशट्टिपरिणत्या अहंममेत्यप्यस्तसर्वमेव विस्मरणमेव जी-
 वन्नक्षैक्यलक्षणयोगविदुर्बलवित् ॥ तवियाडु स्वसयोगवियोगयोगसंज्ञितमिति भगवता तथाख्यातात्तादिति भावः ॥ योगस्थः कुरुकर्माणीति तद्वाक्यतुलोकसप्रवेच्छप्रत्ये-
 च्छिकावहितानुष्ठानार्थान्नियमार्थमित्याशयेनाह ॥ योगस्थइति ॥ अयसमाधिपरश्रेण्याकुरु ॥ ९९ ॥ यथासि मोदति ॥ यथास्थितस्वरूपावाप्तौ यथास्थितस्थितेवो-
 चितलादिति भावः ॥ १०० ॥ सास्थितिरवसर्वप्रपञ्चनिवृत्तिरूपत्वाच्चूढलोपदर्शितः सर्वत्यागोपीत्याह ॥ शिवमिति ॥ १०१ ॥ वित्तरोक्तमनर्थतत्त्वपुरुषार्थवत्त्वचिन्नेच्छप्य-
 करतलामलकवदार्थानुपसहरति ॥ अहंममेति ॥ १०२ ॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठसु ० तात्पर्यप्रकाशे नि ० पू ० षड्विंशत्युत्तररातमः सर्गः ॥ १२६ ॥ ॥ इहंरामस्य विश्रान्तिर्भा-
 रद्वाजोत्तुकोक्तः ॥ लक्षणज्ञापदादीनात्तुरीयचोपवर्धयेति ॥ १ ॥ एतावत्पर्यन्तं श्रीवसिष्ठरामसबादश्रावयित्वारामविश्रान्तिस्मरणसन्निधातिरेनिरतिशयानन्दपूर्णात्त्वनिविश्रान्-
 सर्वमेवमजंशांतमनंतंशुवमव्ययम् ॥ पश्चन्भूतार्थाच्चिद्रूपंशांतमास्वयथासुखम् ॥ ९८ ॥ अवेदनंविदुर्योगिंशांतमासितमक्षयम् ॥
 योगस्थः कुरुकर्माणिनिर्वसिनोथमाकुरु ॥ ९९ ॥ अवेदनंविदुर्योगिंश्चितक्षयमकविमम् ॥ अत्यंततन्मयोभूत्वातयातिष्ठयथासिभो
 ॥ १०० ॥ शिवं सर्वं शांतं शांतं बोधात्मकमजंशुभम् ॥ तदेकभावनंरामसर्वत्यागइति स्मृतः ॥ भावयच्छब्दतः स्वकार्यकर्मसमाचर
 ॥ १०१ ॥ अहंममेतिसंविदन्नदुःखतोविमुच्यते ॥ असांविदन्विमुच्यते यदीप्सितं समाचर ॥ १०२ ॥ ॥ इ० वा० वा० दे० मो० नि० पू०
 परमार्थस्वरूपवर्णनं नाम षड्विंशत्युत्तरशततमः सर्गः ॥ १२६ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ श्रीभरद्वाज उवाच ॥ ॥ इति वरमुनिनोक्तं ज्ञानसा
 रंपुराणं सकलमनुनिशान्यश्रीरपूणाकुलाश्रयः ॥ विमलमतिरपृच्छलं चिदत्यस्वयं वासमसुखपरिपूर्णः पूर्णबोधास्थितोसौ ॥ १ ॥
 सखलुपरमयोगोविश्ववंचयस्सुरेशोजननमरणाहीनः शुद्धबोधस्वभावः ॥ सकलगुणनिधानं सन्निधानं रमायास्त्रिजगद्दयदक्षानुग्रहा
 णामधीशः ॥ २ ॥

तन्पूर्णात्तं गुरुश्रोत्रान्मीकितस्वात्थापि स्वयतव विश्रात्यलाभाद्येपि श्रवणोत्सुकोभरद्वाजपृच्छति ॥ इतीत्यादि ॥ हेगुरोविमलमति श्रीरपूणाकुलाश्रयोऽसौ श्रीरामः वरमुनि
 नाश्रीवसिष्ठेन दत्तवर्णितैर्बुध्भिः प्रकारैककमुपादिदपुराणचिंरतनबलादिमहोत्सिंपदायागतज्ञानसारनिशम्यश्रुत्वाअप्रेषिजिज्ञासुः किंचिदपृच्छत् ॥ अथवाएतावतैवोपदेशेनशां-
 तसर्वसदेहभोहः स्वयसमेनविषयवैचित्र्यप्रयुक्तानरतभ्यरहितेनसाक्षात्कृतोनात्मसुखेनपरिपूर्णः सत्पूर्णबोधात्मैवभूत्वास्थितस्तद्देहतिशेषः ॥ १ ॥ ननुसमानेपथश्रवणत्वयास्वस
 देहमोहनिवृत्त्यनिवृत्तिभ्यामेवरायस्याधिकुतोनावधार्यतेइतिनुनाशक्य यतोमसरायस्यचमहद्वरमस्तीत्याह सखलिविति ॥ सनित्यसिद्धज्ञानयोगैर्ध्यानान्दत्तचित्तवभावः
 सर्वस्ववशीसर्वस्येशानइत्यादिश्रुतिप्रसिद्धइश्वरोजगत्सत्त्वानायावतीर्णाजगद्गुरोपरि सर्वलोकांनुग्रहायज्ञानाक्षरदरपथैस्वेच्छयास्वत्याज्ञानमेवपरिकल्प्यश्रानुपपत्तः अहं
 त्वनाश्रुत्पुत्रमुष्टुरत्यरसाधनसपन्नइतिमहद्वरमितिभावः ॥ २ ॥

निष्पत्तिर्नचनवास्वद्विद्वानिरित्याह ॥ नास्तीति ॥ हेवयस्यसखेद्वेतिप्रोक्त्यासौवोधनम् ॥ रहस्यानां प्रणवमहावाक्यायार्थानिबद्धमणोपासनां च ॥ विशदोविशुद्धचित्
 त्तो भव ॥ १२ ॥ तथादौ प्रणवप्रथममाद्यार्थं ज्ञापयत्प्रचस्पुदतस्ताश्चिविवेकाय सिध्दत्वेनोपपादयति ॥ प्रपंचेत्यादिना ॥ तस्यत्रय आचसथास्त्रयः स्वमादिति श्रुतौ जापदपिनि
 द्वैतिकीर्तित ॥ १३ ॥ शून्यमूलो मिथ्यामूलाज्ञाननिदानः ॥ शून्यतारूपमज्ञानमेव शिखरमप्रमतीयस्य तथा विधेः मध्येपि त्रिदत्करणपृथक् क्रियायुपायेन पर्यालोचने सारस
 तातच्छून्यतया प्राप्ति भासिकमात्र प्रथमे ॥ अतस्तजानास्त्वैवयुकेति शेषः ॥ १४ ॥ असतीपिसवास्मानविद्यया दर्शनगर्वनगरादेः प्रसिद्धमित्याह ॥ अनादीति ॥ १५ ॥ वास
 ना विपरीतो विपवहरीरथ्यास्य आश्रित्य किसुमुससि ॥ १६ ॥ तत्त्वदर्शनेन निरालंबज्ञानरूपस्थालंबस्य चित्तस्यैव हेतोरवदमस्य परिग्रहादयः पूर्वमज्ञावस्थायामेव एतज्जा
 नास्ति भिन्नचित्तः किंचित्कंप्रपंचेनरुध्यसे ॥ अभ्यासेन रहस्यानां वयस्य विशदो भव ॥ १२ ॥ प्रपंचविषयाद्विनिर्जायिनिद्वैतिकीर्ति
 ता ॥ संप्रबुद्धशुपस्यांतश्चिद्यदीपो निरंजनः ॥ १३ ॥ शून्यमूलः प्रपंचोपशून्यता शिखरः सखे ॥ सारशून्यतयामध्ये व्यनास्थासन्मनीपि
 णाम् ॥ १४ ॥ अनादिवास्नादोपादसनेवायमीक्ष्यते ॥ गंधर्वनगराकारः संसारोवद्भुविभ्रमः ॥ १५ ॥ त्वमनभ्यस्य कल्याणचित्तन्या
 मृतकंदलीम् ॥ संमुखसि किमथ्यास्य वासना विषवार्कयः ॥ १६ ॥ जाप्रदेतन्नपतितं ज्ञानालंबप्रहादयः ॥ न संसृपुपरिसर्वेषां येनिरालंब
 संविदः ॥ १७ ॥ तावद्गदासुधाकाररसासंविन्महानदी ॥ नयावदात्मरूपेण निपुणैरवगाह्यते ॥ १८ ॥ प्राङ्गस्तिचरमेनास्ति वस्तुसर्वाभिदं
 सखे ॥ विद्धिमध्यपितनास्ति सप्रवृत्तमिदं जगत् ॥ १९ ॥ अविद्यायोनयोभेदाः सर्वेर्मा बुद्धदाइव ॥ क्षणमुद्भूय गच्छंति ज्ञानैकजलधौल
 यम् ॥ २० ॥ सुशोतलोदकनदी विदित्वाय विगाह्यताम् ॥ बहिर्भातिनिदाघास्तेनिर्यातुकलितस्तुखम् ॥ २१ ॥ एकश्चाज्ञानजलधिर्जा
 गदासुध्यातिष्ठति ॥ ज्येष्ठोपमहमिर्गूर्भरविद्यावानसंभवः ॥ २२ ॥ चित्तस्वत्वलनभेदात्तीरागाथाश्रप्रकल्पिताः ॥ मम तो कलितो वतः ॥

२३ ॥

भान्नपतिर उपरितुयदर्शानुतिस्तोप्यवस्थानसंति ॥ येषो गिनो निरालंबसविदस्तेषां सर्वेषामनुभवसिद्धमित्यर्थः ॥ १७ ॥ यावदज्ञानांतवत्कालभेवचिन्मया जगद्भूस्तरंगविक्षे
 पयरोहइत्याह ॥ तावदिति ॥ रूढादुत्तरणप्रादुर्भाववती ॥ १८ ॥ आद्यतकालासत्त्वेन मध्येप्यसत्वमेव स्वभाववैपरीत्याय दनास्त्वभावदनुभेयमित्याह ॥ प्राणिति ॥ स्वमस्यवत
 भिवदत्तयस्यतत् ॥ १९ ॥ २० ॥ कलितमसुखदुःखयस्मिन्कर्माणित्तथानियतु ॥ अचेतनेष्वपिनिदाघेषु चेतनत्वमारोप्योक्तिः ॥ २१ ॥ इदानीं भगवांश्चिप्यस्य मज्जननि
 वारयिष्यन्नाज्ञानक्षारसमुद्भूत्वेन वर्णयति ॥ एकश्रेत्यादिना ॥ स्वविकारभूतं जगदाह्लाष्यार्थमित्यप्य ॥ तस्य महोर्भिप्रथमजगदर्शयति ॥ ज्येष्ठइति ॥ अविद्याप्रवाहोनादिभाति
 वासनासएववातलसंभवः ॥ २२ ॥ अन्तरगान्दर्शयति ॥ चित्तेति ॥ चित्तस्त्वत्तद्विषयेषु ये खल्लनभेदात्तीरागाथाश्रप्रकल्पिताः श्चुदतरंगादतिशे
 पः ॥ तस्यावर्त्तदर्शयति ॥ ममतेति ॥ २३ ॥

पादनिवर्तनेदन्वितिवरिणाभनानुब्रजयते ॥ ताभ्यामुद्गीतस्यतपसमनतर-सन्निहित-अनपयाताले-मृत्युभुलेप्रवेश-केनवाप्यते ॥ एद्गीतपदस्यासमपदस्वसमासश्लोकोत्स ॥ २४ ॥
 पदिरुसपुनरुपजननवापयकनरसानसद्युद्देमजोत्याह ॥ परातेति ॥ २५ ॥ ससरस्तिष्ठतिसचरामस्तत्त्वबोधोपादूतोमभृत्नगददतिशोकरेणुमोहकारयति ॥ कस्तिष्ठतीति ॥
 अत्रदिनाधिबेकीत्यभाषत ॥ २६ ॥ यदापयश्चनेभ्यकप्रतिपादयति ॥ इदसर्वपदयमात्तेत्यादिबेदातादस्यर्थः ॥ २७ ॥ येषामज्ञानमस्तितात्प्यालान्भयतिप्रसणो जगत्कारविष
 म ॥ २८ ॥ अदितिर-अदिबेकी ॥ ननुतत्त्वविरामविकर्षाविद्यामोह कथंरयतेतथाह ॥ तस्येति ॥ विदंभममज्ञेदानुकरणमाधम् ॥ २९ ॥ अन्धेषामनुमनया नेपायवि
 याप्यारिशात्मनामटपुस्यटपुद्विषयनात्मसात्मनाप्यतिरिप्याह ॥ तचेति ॥ यथाअज्ञो ज्ञानाजलेपुस्यलमिति सारायोमरस्यतेपुचकालमिति सारायकयाकथितमभेद्व्यास
 रागद्वेषावतिप्राहोयद्गीतसमनतर ॥ ततश्चानथपातालप्रवेश केनवाप्यते ॥ २४ ॥ प्रशांतामृतकण्डोकेवलामृतवारिधौ ॥ भज्जमज्ज
 सिक्किर्दतप्रहस्याराधिवर्वाचिपु ॥ २५ ॥ कस्तिष्ठतिगत कोवाकस्यकेनकिमगातम् ॥ किनुमज्जसिमायायांपतमात्वभतद्वित ॥ २६ ॥
 तत्त्वभेदप्रदात्मतिजगदतप्यचक्षते ॥ ततोन्म कस्तवातीतोपस्तातविषय-शुचाम् ॥ २७ ॥ बालान्प्रतिविवर्त्तयिबक्षणस्सकलजगत् ॥
 अविर्वात्तमानदमास्थिता-श्रुतिनस्सदा ॥ २८ ॥ अविचि कोजनश्रोचस्यकस्माच्चप्रद्वयति ॥ तत्त्वविचुहसन्नास्तेतस्यमोहोविद्वेष
 नम् ॥ २९ ॥ तद्यसूस्ममिदतत्त्वतिरोहितमविषया ॥ यथास्थलेपुलोकानांजलेव्यात्मसुभशाय ३० ॥ पृथिव्यादिमहाभूतपरमाणुमय
 जगत् ॥ स्थितपदातदापहकगतायोनुरोप्यते ॥ ३१ ॥ असतस्सभवानास्तिनास्यभावस्सतस्सखे ॥ आविर्भावतिरोभावास्सस्था
 नानामर्भोपरम् ॥ ३२ ॥ किंत्वनंकपुरोत्साहाद्विपतामुपगच्छति ॥ भजसंमरितामोणपरमेशजगद्गुरुम् ॥ ३३ ॥

सविषयायोयमदस्य ॥ १० ॥ यथापरमावधारिमयजगदादिस्यापिषिवेकेपिरोषप्रसन्निर्नास्तितात्प्यामयजगद्वादेदुरापात्तीवशेत्पारायेनाह ॥ पृथिव्यादीति ॥ कोगतो
 नट ॥ तन्मन्विपद्वारनात्मनेनन्याशेआत्मनाराशाधादित्यर्थः ॥ ११ ॥ प्रियतरादिश्रोकरप्रसक्ति सप्रियोपद्विसस्तदाननरयत्येव यद्यसत्सर्वादेनस्थितरुषेत्युभयथापितन्या
 शास्तिद्वनयोश्चद्वुरस्तीत्याशायेनाह ॥ अस्तदन्ति ॥ सस्थानानामाधिकसन्निवेशविशेषाणाम् ॥ १२ ॥ ननुयदिमाधिकमेवेद्वारदिसस्थानंतीर्त्तवैद्वज्जाति कोपवर्षितनभायावदु
 रार्धीनंतरदस्यभाषताशोच-मोहदु-स्वापनपसद्वृक्षरानेसस्यकोरेणुलयाह ॥ किंस्ति ॥ सत्यमाधुनिकोनकमिथ्येदेतस्तिक्स्वनेक-पुत्रासिचिन पुण्यपापमहत्सिलक्षणलसाह
 पुरुषपपन्न-पुण्यपापाप्यलद्वुरस्ति तस्मोद्देशोपमाधिकोरेद्वारदिसल्लोगापद्विपतीविषयव्यपरणमूर्त्तयानर्षसहस्रेणुतामुपगच्छति ॥ अप्यात्मज्ञानशाब्दार्थ-भ्रंशतशोच्युपदिष्ट
 चापध्यादवर्द्धितारोहन्ति अतस्तस्यापक्षपायपुण्येश्वरोपासनकुरीत्याह ॥ भजेति ॥ भक्तानुपहृषयसमिति सव्यप्युतआमोत्रोवक्ष्यमाणार्धनारीश्वरारविषोयेनतप ॥ ३१ ॥

अथापिनपच्यतेनक्षीणानितवेतिशेषः ॥ ध्रुवमितिचितकै ॥ प्राणिकतनुपुण्यापातात्मककर्मावस्थपशुपतेर्देवस्यप्राणिपशुबंधनपाशाविश्रवतीविधिधश्रुत्यादिप्रमाणपसिद्धताम् ॥ ३४ ॥ सत्वचिन्तरसीदतिविशुद्धाति ॥ ततस्तस्माद्भ्रजनादकृत्रिमाविधैरवाप्यत्वात्सहजाप्रविष्यतीतिशेषः ॥ तथाचश्रुतिः ॥ उभासहायपरमेश्वरप्रभुचितलोचनीलकंठं पशोत्तम् ॥ प्यात्वायुनिर्गच्छतिभूतयोतिसमस्तसाक्षितमस परस्तादिति ॥ ३५ ॥ ईश्वरोपासनशुद्धसत्ववलाद्यामोहसहस्रैरुद्धामस्यतमसदमापसिद्धांय्यामोहशार्कजित्वा गुरुशास्त्रोपदेशविश्र्वासवतामनसायमस्यसोद्वियमनोनिधयनात्मकस्ययोगस्याभ्यानयनुसर ॥ ३६ ॥ ततःक्षणमुहूर्तद्वारतमभागमपिसमाधायसमाधिमाश्रित्यनेनात्सदर्शनं तववाप्राक्तमोहनाबुद्धिरुपायजनीरात्रिर्विभातुप्रभातजावगच्छतु ॥ ३७ ॥ ननुसत्त्वमानुष्ठानैरेवचिन्तशुद्धिसिद्धेर्कर्मार्थमीश्वरोपासनतथाह ॥ महेशेति ॥ ३८ ॥ नन्वाजिजा त्यसदाचारतःकर्मायाननपुरुषपयलानाप्राक्तनकर्मापेक्षयाप्राबल्यथाकसाधिगतत्कथमिदानीमीश्वरानुपहापेक्षोव्यनेतथाह ॥ नाभिजात्यमिति ॥ पुरातनकर्मणामनतत्वा दिदानीतनपुरुषपयलानामवलगतत्वात्नेश्वरानुपहृमंतरेणतज्जायसिद्धिः ॥ ईश्वरानुपहृसाहाप्यत्सदिकरुत्सैवप्रागेहिकमयत्प्राबल्यसाधिगततद्विहायेतिभावः ॥ ३९ ॥ तर्हीश्वरो

दुरितानिसमस्तानिपच्यंतेद्यापिनध्रुवम् ॥ कृतमेवास्यदेवस्यपाशाविश्रवतांगताः ॥ ३४ ॥ साकारंभजतावत्वंयावत्सत्वंप्रसीदति ॥ निराकारेपरेतत्वेततःस्थितिरकृत्रिमा ॥ ३५ ॥ इमामुद्धामतमसोजिवास्सत्ववलादशुवम् ॥ यमस्यानुसराध्यानंविश्रस्तेनांतरात्मना ॥ ३६ ॥ समाधायक्षणपंश्चप्रत्यगात्मानमात्मना ॥ इयंविभ्रातुसाव्यक्तंप्राभुद्धिरजनीतव ॥ ३७ ॥ कृतपुरुषकरणकेवलंनचकर्मणा ॥ महेशानुग्रहादेवप्राप्तव्यांपाप्यनेरैः ॥ ३८ ॥ नाभिजात्यंनचारिष्यंनयानचविक्रमः ॥ बलवंतिपुराणानिसखेकर्मणि केवलम् ॥ ३९ ॥ अप्रतक्यात्सतीकारात्किमेवभवसीदसि ॥ नतुंपतिललाटस्थामीश्वरोप्यक्षरावल्लिम् ॥ ४० ॥ कचिद्वक्तव्यवैदभ्यंकेचयंमो हवच्छरी ॥ अचिंतनीयानियतियदियंदंद्भाहिता ॥ ४१ ॥

पास्तिरेवकार्याकियमनियमज्ञानादिगिस्तथाह ॥ अप्रतक्यादिति ॥ एवमीश्वरप्रपन्नोपिस्त्वमप्रतक्यात्सौरुषतर्कगभ्याच्छुत्येकसमाधिगम्याद्धर्मादिसहितज्ञानलक्षणत्पतीका रासमूलसर्वकर्मनिरासोपायात्किमवसीदसिकमर्थमुद्दिजसि ॥ यतउपासनाप्रसादितईश्वरोपिललाटस्थामक्षरावलिनसाक्षात्सकरणभाजंयतिर्कतुज्ञानकृतमूलोच्छेदोपा यनैवेत्यर्थः ॥ ४० ॥ गुरुशास्त्रयोःशिव्यवोधनशक्तिःशिव्यस्यचचिन्तशुद्धाऊहापोहकुरालनयाबोद्धुनाशक्तिःरागादीनांचसमूलोच्छेदयोभ्यताप्राप्तिलक्षणपरिपाकइति सर्व सावपीमिलनमपीश्वरोच्छालक्षणनियतिवशादेवेत्याह ॥ केति ॥ बाह्यनसागभ्यायाअलवद्वसाम्बचितेवक्तागुरु क शिव्यस्यचतद्दोषयोभ्यतालक्षणवैदभ्यकौशलक इयमेवंशमदभारिकमेणस्वविनाशायपरिणतानोहवच्छरीक ॥ ययस्याःसकाशादियसर्वासामपीद्वद्वपरस्परमिलनमागतासानियतिरीश्वरोच्छाअचिंतनीयाप्रभावेयत्तापरिच्छे देर्नचिंतयितुमशक्येत्यर्थः ॥ ४१ ॥

अथवाशास्यार्थानामाहृत्प्राप्ताहृत्पुक्तानलरात्रेशोकदन्ताह ॥ हेभरदाजति ॥ असामान्यमसाधारणम् ॥ १२ ॥ किञ्चमहत्त्वपिकार्थशोक साधनीहीनस्यपुक्तो
 नमर्दाशस्त्रस्यशास्यार्थस्यस्त्रस्यस्यराधेयनाह ॥ दूरमिति ॥ महासत्त्वोरानागुद्धादिमहापिधनभूत्यादिसामर्थीसपन्त्यादस्यपापनोरथदूरमपिपुष्पिपरिया
 स्तदुद्विष्टादिपर्यायानादिक्रायमासाधणकनुमसहने ॥ परिक्षेतेपनादिसातकृपायाभापदितदुत्तरणेहृत्प्रेर्यादिसामर्थीविरहादित्यथ ॥ १३ ॥ जीवन्मुक्तान्निवेशनी
 र्कन्त्यपसाधप्यासप्याममथाप्राथमिप्यत्सवेत्यनुमायसासाहृत्पुण्यसाधप्यननयमभवर्तेत्यारायनाह ॥ साधदिति ॥ १४ ॥ ननुपावकसुखस्यपिपिषयकत्वादिपुष्यदूतपुण्य
 यथभर्तापरवाद ॥ द्विरद्वरन्ति ॥ सन्निरागवच्ययथभक्तदरभावनुसुद्धदमोक्षोपयुक्तभक्तिभाव ॥ १५ ॥ गुणानिशयेनधात्तनपापनाशेशमदमाद्यस्युपायानिर्वापि
 रभरदाजमादित्यविवेकनजद्विस्तुम् ॥ असामान्यमिदानीन्विज्ञानप्राप्यस्यमशायम् ॥ १६ ॥ दूरमुत्सहेतराजामहामत्त्वमहापदि ॥

अत्यन्तानजनशोचत्यस्यपिद्विरस्तता ॥ १३ ॥ वाधपुण्यपराधीन प्रयत्नवहुजन्मभि ॥ अनुर्मायतधारेपुर्जावन्मुक्तपुकायत ॥ १४ ॥
 द्विपद्वेनयनेवपर्मणायधदृशा ॥ सुद्धद्वेनतनेवमाक्षमाप्यसिपुत्रक ॥ १५ ॥ सतांसकर्मभवेनापुराणप्रणुदन्नयम् ॥ वपुषइव
 धृताजिदवानलमभेचयत ॥ १६ ॥ मरुसस्यस्यकर्मणिप्रक्षण प्रणयीभव ॥ नप्यस्यटिमसारचकावत्तभ्रम शयम् ॥ १७ ॥ तावदेतद्विक
 त्याप्यमितयावद्विग्रह ॥ प्रतिपूजादिभिरहोत्रकेवलनिश्चलजल ॥ १८ ॥ अयकिमधक्त्वास्त्वयाशोकावलव्यत ॥ निर्वाहयतुसैव
 त्याप्रजायद्विरभुगुरा ॥ १९ ॥ नजानुतंविगणयतंगणनासुरारायसाम् ॥ यतरंगकुणानीवद्वियतेहपशोकयो ॥ २० ॥ समाकूटदशादो
 लामदाराप्रमिदजगत ॥ र्नाञ्जतेपद्भिधे प्रेखे भवंकिमितरिवयते ॥ २१ ॥ सुतेसहरतिद्विप्रपुन सृजतिहंतिष ॥ जगतिवहुपर्यायं का
 लोवबुन्दुहला ॥ २२ ॥ नविशेषग्रह कश्चिन्नचकश्चिन्नकश्चन ॥ जतुव्यभयवहार्थपुत्रा क्रम्यकालमोगिन ॥ २३ ॥

विधायशान्तिभर्तीत्याह ॥ समाभिदि ॥ असचयदिनिभूतकालोनिवर्त्तनाह ॥ २४ ॥ गुणानजोत्तरदौराथ्यरादयेककर्महृत्पद्विरति ॥ सत्वेदजिद्विषण प्रणयीप्यवणापुपा
 धेयप्रवणसक्त ॥ २५ ॥ यावद्विपेदा प्रत्ययणयिना ॥ उल्लेखजनेयसिअध्विन्प्रतिपूटक्लोपसर्पीविक्षिप्त ॥ निश्चलेनपयसिकेवलवयपृषयथस्यथ ॥ २६ ॥ अधक
 रणाद्विषयटवपिपायक ॥ पुराशास्त्रधत्वायाद्यद्विषयकटव्यद्वानावध्यापायटिकेयनिर्वाहयतु ॥ २७ ॥ इपशोकयोक्तोत्तेशुभोत्साहभोगे ॥ २८ ॥ इदीवियार्हाद्विरशालक्ष
 यशालाम् ॥ इभयभयभीहजातम् ॥ यदीभनेरापहृत्प्रेर्यात्कमापयिदुभेदाद्वयद्विधेयैस्तिरोत्तायधे कर्त्तव्येकालेन ॥ कर्त्तव्येकमकादुर्भणिविगनिबुद्धीत्यादिनाकर्तुं
 कथलकमजित ॥ मर्त्तिकोर्त्तव्येककर्त्तव्येपुपराधसयागविधेयैगोपुसदायुक्तस्यर्थ ॥ २९ ॥ कुतूहलीकर्त्तव्येककर्त्तव्ये ॥ ३० ॥ स्वाराशेदे सधमाणिशरीराद्विककात्पर
 शानत्यापदीपनन्तरेदररयभाकप्यमद्विनिन्धिस्यमथाहृत्प्राथम्यानत्यागेनशोकपसक्तिरित्यारायनाह ॥ मर्त्तिकोर्त्तव्ये ॥ यद्द्वेदरन्तम् ॥ मर्त्तिकोर्त्तव्येद्विषयाद्विशेषमन्त्रक
 मन्त्रधीनमर्त्तिकोर्त्तव्ये ॥ काटलक्षणस्यमानिद्वेषस्यमाक्रम्यवदाराक्रम्याप्यद्वेदरान्मर्त्तिकोर्त्तव्ये ॥ ३१ ॥

इदस्यकालस्यगोचरा अनभूतादतिपावत ॥ ५४ ॥ अपिचसाक्षिणस्तवससारनर्तनकौतुकदर्शनमेवयुक्तनतुशोकमोहादिविकारैः स्वयन्तर्नमिस्याह ॥ स्वयमिति ॥ विप
 लीर्धनंचित्तादिनाशोविकलानिविधेकदर्शनासमर्थानिरोदनाद्विकलानिचन्द्रदियाणिचक्षुरादीनियस्यतथाविधःसम् ॥ ५५ ॥ क्षणभंगिनोदर्शनादितिशेषः ॥ मनस्वीविवेकी
 ॥ ५६ ॥ अमगल्यममगलाहर्षम् ॥ ५७ ॥ कानिमगलानितान्याह ॥ देवेति ॥ देवद्विजादिभ्रद्राप्रभृतयईश्वरानुग्रहसाधनत्वान्मगलानि ॥ ईश्वरानुग्रहस्तुसाक्षाज्ज्ञानसाधन
 त्यास्तरमगलमितिभावः ॥ तथाचोक्तम् ॥ ईश्वरानुग्रहादेवसामुद्भूतवासना महामयपरिचाणाद्विजाणामेवजायतदिति ॥ ५८ ॥ इदानीभरद्वाजाःसर्वसाधनरहस्यंमयापिदी

काकथामर्त्यपिदानानिमेपांतरवासिनाम् ॥ अपिदेवनिकायायेतेपिदुष्कालगोचराः ॥ ५९ ॥ स्वयंतुत्यसि किंश्रीतोविपत्तौविकर्तुंदि
 यः ॥ क्षणनिश्चलमासिनःपश्वसंसारनाटकम् ॥ ५५ ॥ अस्थानेकतरंगस्यजगतःक्षणभंगिनः ॥ नविषीदतिमनस्वीभरद्वाजमनागपि
 ॥ ५६ ॥ त्यजशोकमसंगल्यमंगलानिविचिंतय ॥ चिदानंदघनंस्वच्छमात्मानंचविभावय ॥ ५७ ॥ देवद्विजगुरुश्रद्धाभरवंधुरचेतसाम् ॥
 सदागमप्रमाणानामहेशानुग्रहोभवेत् ॥ ५८ ॥ भरद्वाजउवाच ॥ ज्ञातंतवप्रसादेनसर्वमेतदशेषतः ॥ नवैराग्यात्परोबंधुर्नसंसारा
 त्यरोरिपुः ॥ ५९ ॥ इदानीश्रोतुमिच्छामिवसिष्ठेनोपपादितम् ॥ ज्ञानसारमशेषेणभ्रंशेनोक्तंपदात्मना ॥ ६० ॥ ॥ श्रीवाल्मीकिरुवाच ॥
 भरद्वाजशृणुष्वदंमहाज्ञानंविमुक्तिदम् ॥ यस्यश्रवणमान्त्रेणभवाव्यौननिमज्जसि ॥ ६१ ॥ संहतिस्थितिसंभूतिभेदैर्यौनिकथास्थितः ॥
 एकोपिसन्नमस्तस्मैसच्चिदानंदमूर्तये ॥ ६२ ॥ कृतेप्रपंचविलयेयथातत्त्वंप्रकाशते ॥ तत्रोपायंप्रवदध्यामिसंक्षेपाच्छ्रुतिशासनात् ॥ ६३ ॥
 पूर्वापरविचारहारकयनथावस्मृतिः ॥ तथैवज्ञायतेसर्वकराभलकवत्स्वयम् ॥ ६४ ॥

कस्यज्ञातम् दृश्यप्रचरविलापनोपायरहस्यमीश्वरानुग्रहसाधनरहस्यंचवसिष्ठस्वविसरोक्तिपुविशकलितंतवतत्रोक्तंपिहीकस्यनज्ञानमितिकटोक्त्याथ्याच्चदर्शयंतीज्ज्ञातासुः
 पृच्छति ॥ ज्ञातमित्यादिना ॥ ५५ ॥ अनेकवाक्यात्मनाअशेषेणप्रयेनोकरहस्यमेकपदात्मनापिहीकतनिष्कटश्रोत्रमिच्छामीत्यर्थः ॥ यदात्मनेतिपाठेयत्तास्ययकेणेतिप्रथवि
 शेषणम् ॥ ६० ॥ ६१ ॥ प्रविलापनोपायमप्रवादवंक्तुमभ्यारोपेणैकमेवानेकथास्थितदेवमगलार्थानमस्यति ॥ संहतीति ॥ ६२ ॥ प्रशान्तिप्रदायानुरूपमुत्तरचकुप्रतिजानीते ॥
 कतेदिति ॥ श्रुतिशासनात्माङ्कयोपनिषदादिश्रुत्युक्तकमात् ॥ ६३ ॥ विशकलितोक्तंसूक्ष्ममतिश्रिः स्वयमेवपूर्वापरविचारेणनिष्कष्यज्ञानंशक्यतन्तेसौबुद्ध्यापाकूपत्प्यातमिदा
 नीकथनटमितिबध्दयमाणपहणावधानार्थमधिक्षिपति ॥ पूर्वापरेति ॥ ६४ ॥

अतएवैतदशास्यमधीप्रार्त्तांभोहृजयोत्साहपूर्वपुकोनलतरालेशोकहन्त्याह ॥ हेभरद्वाजोभि ॥ असामान्यमसाधारणम् ॥ ४२ ॥ किंमहत्त्वविकार्यशोक सासधीहीनस्यपुत्रो
 ननुमहाराजस्यसर्वसासमधीसप्यस्यनेवत्यारायेनाह ॥ दूरमिति ॥ महासत्त्वोरानाजुद्धाहिमहापदिनिममोपिधनशुच्याविसामधीसपन्नत्वाद्यप्येपासनोरथदूरमधिपुष्पीपरिपा
 लनदृष्टनिपदृशित्यपरिपालनार्हिकार्यमाज्ञाभाषेणकर्तुंभुत्सहने ॥ परिक्षतेधनाद्विस्फातिरुचायाभाषदितदुत्तरत्वेहेतुधैर्यादिसामधीविरहादित्यर्थ ॥ ४३ ॥ जीवन्मुक्तान्निर्दरानी
 कल्पयुक्तसामप्यासत्यामभवोभोभविप्यत्सवेत्यनुभाषसोत्साह ॥ गुण्यसामप्यभ्यन्तेमयमभवतीत्यारायनाह ॥ भोपदिति ॥ ४४ ॥ ननुपापवस्तुण्यस्यापिबधकत्यापिबधहूरुण्य
 कथमर्जनीयतमाह ॥ द्विपद्देनेति ॥ सतिरागपुण्यवधकमभत्तरभाषदतुदुद्वहृतमोक्षोपपुन्रभवतिभाष ॥ ४५ ॥ गुण्यानिशयेनमान्ननापनारोशामदमाद्यदुनप्यापितनीधि
 हेभरद्वाजमोदत्वविवेकेनजहिस्फुटम् ॥ असामान्यमिदानीत्विजानप्राप्यस्यमशयम् ॥ ४२ ॥ दूरमुत्सहन्तराजानदासत्त्वामहापदि ॥
 अस्यसत्योजन गौचस्यत्यपिद्विपरिस्ता ॥ ४३ ॥ बोधपुण्यपराधीन प्रयत्नेबहुजन्मभि ॥ अनुभीयतधीरेपुर्जीवन्मुक्तपुकार्यत ॥ ४४ ॥
 द्विपद्देनेनयनेवकर्मणायंधहदश ॥ सुद्वदूतेनतेवमास्वमाप्यसिपुत्रक ॥ ४५ ॥ सर्तासकमभवेनापुराणप्रणुदन्नयम् ॥ वर्षीयइव
 भूतानादवानलमसेचयत् ॥ ४६ ॥ सखसन्त्यस्यकर्मणिदक्षण प्रणधीभव ॥ नप्यसेयदिमसारचक्रावत्तभ्रम शमम् ॥ ४७ ॥ आतावदेतद्विक
 त्यास्थिमिदयावद्विभ्रं ॥ प्रतिपूजाविधेरुद्योत्केवलनिश्चलेजले ॥ ४८ ॥ अयकिमधकरणस्त्वयाशोकावल्लयत ॥ निर्वाह्यतुसैव
 त्याप्रज्ञायदिरभगुरा ॥ ४९ ॥ नजातुतेविगणयतेगणनासुगारीयसाम् ॥ येतरगैस्तुणानीवक्रियतेहपशोकयो ॥ ५० ॥ समाकृददशादौ
 लाभहैरात्रमिदजगत् ॥ क्रीड्यतेपद्विधैर्सेखे मखेकिमितिखियते ॥ ५१ ॥ सूतेसहरतिद्विप्रपुन सृजतिद्वतिष्व ॥ जगतिवदुपर्याये का
 लएवकुतूहली ॥ ५२ ॥ नविशेषग्रह कश्चिन्नचकश्चिन्नकश्चन ॥ जतुष्वभ्यवहार्येपुत्राकम्यकालभोगिन ॥ ५३ ॥
 विधायापशांभधदीत्याह ॥ सतामिनि ॥ असेचयद्विप्रतकालोनिर्वाशत ॥ ४६ ॥ गुणयार्जनेनतरैराभ्यारथेयत्कार्यैरुपदिशति ॥ सखेदतिज्जक्षणाः प्रणयीष्यक्षणापुपा
 र्थप्रसवयसक ॥ ४७ ॥ यावद्विपदोऽप्रास्यप्रणयिता ॥ उद्योत्तभयेयसिअब्धिःप्रतिप्लुत् क्लृत्वापसर्पीविक्षिप्त ॥ निश्चलेनुरयसिकेधलपयपर्यथेत्यर्थ ॥ ४८ ॥ अधक
 रणाद्विकटद्विषयायक ॥ एवशोकाधत्यायाद्विषेकटस्मद्वानावयव्यापादिकेवनिर्वाह्यतु ॥ ४९ ॥ हृयशोकयोस्तरीशुभोत्साहभोगी ॥ ५० ॥ हृयविधावाहिरराळक्ष
 णीशोत्राम ॥ दशभागशीघ्राताय ॥ वर्षीभनेशापदुग्भेरात्कामाद्यरिपदुभेराद्वयादुधैर्बेसिर्दोलायधै क्रीडनेकालेन ॥ क्रीडनेरकर्मकाद्रेनुमण्णिगिणानिबुद्धीत्याहिनकर्तुं
 कबलकमणिल ॥ महिक्रीडाकौतुककल्पितेपुपरायसयोगद्विद्योगेपुत्रेशायुन हत्यर्थ ॥ ५१ ॥ कुतूहलीक्रीडाकौतुकी ॥ ५२ ॥ स्वररीरादे सर्वपाणिररीराहिलकाळा
 शनत्यापदीयमन्मनतद्वश्यभोगोकम्यभेदमिनिश्चिस्त्यतमाहृतायविभागप्रत्यगेनशोकमसत्किरित्याशायमाह ॥ नविशेषेति ॥ यदोदरतम ॥ नकश्चिन्नाद्विषयोविशेषधर्मनक
 म्यनपदीचनयसिद्धदस्यर्थ ॥ काटलक्षणस्यभोगिन ॥ स्यस्यप्रकाम्यबलादाकम्याप्यहृरोगाश्रयानात्कर्मभूतेगुणगुण्ये ॥ ५३ ॥

समाह्वयप्रविलाप ॥ समस्तसूत्रप्रपञ्चोत्पत्तिकारणमहेशकारोहिरण्यगोकारो ॥ १७ ॥ किर्ताष्टुभाररीरंतदाह ॥ वासनादिति ॥ १८ ॥ लिङ्गालिङ्गशरीरम् ॥ एषरसूत्रे
याधिपविलापनेनापद्भवसन्मोक्षसाहाय्यताभिमानत्यागात्तनोवहिरूर्त-सस्तप्रसूक्ष्मगूनात्मकलिङ्गात्मविदेहेतुद्वैतमात्मधिष्ठानताहिरण्यगर्भपारमीतिश्चित्तयेदित्यर्थ ॥ १९ ॥
मनुचतुर्मुख पद्मसभारोहेहोत्रोकारिण्यगर्भेतिप्रसिद्ध अयन्तुगूत्रसूक्ष्मसमस्थ्यात्मानश्चतुर्मुखदत्तिकथहिरण्यगर्भस्तदाह ॥ अतुमुखदिति ॥ भूतसूक्ष्मेअभिमानितयाव्यवस्थि
तेत्यत्रवअपकेन्द्रावाहविलापगार्सूर्वप्रकाश्विषयभोगोर्ध्वमोक्षद्वैतकल्पित्याश्चतुर्मुखआसीदित्यर्थ ॥ इदंशहिरण्यगर्भस्यसात्वानर्तयत्कर्मव्यतदाह ॥ लिङ्गमिति ॥ अ
र्वाकृतगूत्रेभ्यापिदूक्ष्मउपाध्याकारेणाम्याकृतेनापारोउपहितश्चिराकारेणाम्यकेच ॥ अर्वाशस्यजवेचिवाभाषारास्यचितिप्रविलापनेमितिसूचनायाद्विधाकृत्योकि ॥ २० ॥

अग्निवायीसमावेशवायुचनमसिसिषेत् ॥ नमश्चमहदाकारोसमस्तोत्पत्तिकारणो ॥ १७ ॥ स्थित्वातस्मिन्क्षरणयोगीलिङ्गमात्रश
रीरयुक् ॥ वासनाभूतसूक्ष्माश्रकमाविधेतर्येष ॥ १८ ॥ दर्शेद्रियमनोबुद्धिरेतलिङ्गाविदुर्बुधा ॥ ततोर्धोद्वाद्द्विहातकत्रात्मास्मीतिर्चि
तयेत् ॥ १९ ॥ चतुर्मुखोपाकेचायभूतसूक्ष्मव्यवस्थित ॥ लिङ्गमव्याकृतेसूक्ष्मेत्यस्याध्यकेषबुद्धिमान् ॥ २० ॥ नामरूपविनिर्मुक्तय
स्मिन्सतिपुत्रजगत् ॥ तामाहु प्रकृतिकचिन्मायामकेपरेत्वणून् ॥ २१ ॥ अविद्यामपरेप्राहुस्तकविभ्रातचेतस ॥ तत्रसर्वैल्यगत्वाति
पुत्रव्यकरुणिण ॥ २२ ॥ नि सपथानिरास्वादा सभ्रवतिततभुन ॥ तत्स्वरुपाहितिष्टतिपावस्त्वष्टि प्रवर्तते ॥ २३ ॥ आनुलोभ्यास्मृता
स्त्वष्टि प्रातिलोभ्येनसद्वति ॥ अत स्थानत्रयत्वकातुरीयंपदमव्ययम् ॥ २४ ॥

अथवाभ्याकरुणकलमभिष्पकिरितिक्वियाकृत्कृपमवहतिनिमित्तभेदकल्पनपापृकक्षेत्रव्यपदेशेभेदस्यारायेनाह ॥ मायेति ॥ प्रकृतिषाठ्व्या ॥ मायावेदीति ॥ २१ ॥
अपरेरीदा सवलिङ्गामविद्या ॥ तथैतस्मिन्व्याकृतेप्रलयकालेसर्वेषायाल्लयंपठभाबविकारात्मात्मभिन्नात्करुणिविणस्सतस्तत्त्वैवतिष्ठति ॥ २२ ॥ कथतिष्ठतितवा
ह ॥ नि सपथानति ॥ परस्परसंसर्गस्यव्यभिचरोपयतलक्षणत्वादयस्याभ्येत्यर्थ ॥ कुत ॥ प्रलयानंतरव्रगकालेनत आभ्याकृताद्देवप्रकृतिभूताह ॥ २३ ॥ आनुलोभ्यादाका
शार्तिकमात्र ॥ प्रातिलोभ्येनस्त्वष्टिषिपरीतकेभेणपश्चात्तिष्ठत परमकारोहेत्सेतद्विद्योति ॥ अतइति ॥ स्थानत्रयविराडुहिरण्यगर्भव्याकृतास्त्वसूत्रसूक्ष्मकारणरूपसमष्टिका
यदायवस्थापयतीतिअर्थेनवहिर-अश्मनोभयतन्मन्त्रनमन्नापज्ञानप्रदानयमितिपुत्रयुपदर्शिनरिरात्पञ्जातद्विधितानपरिरितिचिन्मादीकरसमदयनव्यवहृत्पर्यमपाक्षमलक्षणम
हिसत्यव्यपदेशेपञ्जाकास्त्वस्यसाधारंयवञ्चोपयतिविरातेनवहिरुर्ध्वमपरेहतिभुगयुपदर्शिनतस्त्वपामयेसाक्षात्तामाबिभ्यप्येत् ॥ २४ ॥

ध्यानेऽद्याचरमसात्कारव्याधानकर्तृकरणलपंलिंगमधिमूलाज्ञानवाधेनप्रविलयाप्यपदभोग्यपटाकारोगमहाकाराभिवपरंनिरतिशयानंदंब्रह्मविशेषैवास्पर्लिंगनिगडमु
 ध्यानेऽद्याचरमसात्कारव्याधानकर्तृकरणलपंलिंगमधिमूलाज्ञानवाधेनप्रविलयाप्यपदभोग्यपटाकारोगमहाकाराभिवपरंनिरतिशयानंदंब्रह्मविशेषैवास्पर्लिंगनिगडमु
 न्यालनाथेत्यर्थः ॥ ननुनातःभङ्गमित्यादियुतैर्लिंगावाधेनदृश्यतेतत्कथंनित्यत्वेतिचेत्स्थानप्रथवाधेलिगावाधोर्थसिद्धः ॥ रथूलसूक्ष्मभूतेद्रियादिव्येवलिगस्यप्रतिष्ठित
 लादितिदर्शयति ॥ भूतेद्रियेति ॥ २५ ॥ नन्वज्ञानकथप्रतिष्ठानावाह ॥ लिंगमिति ॥ शुद्धब्रह्मोप्यज्ञानावरणेनव्याकृतेहिसतिसूक्ष्मभूतद्वारालिगमुत्पद्यतेनाज्ञानविनेतितदेवलि
 गस्यमूलप्रतिष्ठितत्वेनैतौलिंगनिगडभंगसिद्धिरितिभावः ॥ एववाल्मीकिनाप्रणवार्थप्रचनोपायेनप्रतिबोधितःप्रबुद्धोभारद्वाजःस्वानुभवगुर्वनुभवसंवादेनपरीक्षणाप्यकद
 यन्नुवाच ॥ इदानीमित्यादिना ॥ २६ ॥ २७ ॥ चिदहनुत्विच्छक्तिमात्रं ॥ कर्तृशार्दोदात्तरमात्मासित्नाह ॥ पटाभावेइति ॥ पदभोग्यतीत्यर्थः ॥ यथाएकस्यैवपदस्यपद
 कलशानामभेदकल्पनातदुपहितेआकाशेषपटाकारःकलशाकारइतिय्यपदेशभेदकल्पनातदुपहितेचप्रविजीवइत्थरोदेवोनरकुज

ध्यायेतस्यामचेत्लिगं प्रविलयाप्यपरं विशेत् ॥ भूतेद्रियमनोबुद्धिवासनाकर्मावायवः ॥ २५ ॥ अज्ञानंचप्रतिष्ठाः स्पर्लिंगमव्याकृतेस्मिति ॥
 भयदज्ञउवाच ॥ इदानींलिंगनिगडान्मुकहंसर्वथायतः ॥ २६ ॥ चिदंशत्वात्प्रविष्टोहंचैतन्यानंदसागरे ॥ अभेदात्परमात्मास्मिंस
 र्वाधि विवर्जितः ॥ २७ ॥ कूटस्थः केवलोव्यापीचिदचिच्छक्तिमानहम् ॥ पटाभावेपटाकाराकलशाकाराथोर्पथा ॥ २८ ॥ तमाहुः
 श्रुतयोवल्ह्यएवमेवैक्यमादरत् ॥ यथाग्निप्रसौक्षिप्तः समानत्वमनुब्रजेत् ॥ २९ ॥ तदारूपस्तन्मयोभूत्वागुह्यतेनविशेषतः ॥ यथाह
 णादिकंक्षिसंरुमायांलवणंभवेत् ॥ ३० ॥ अचेतनंजगद्व्यस्तंचैतन्यचेतनीभवेत् ॥ यथावैलवणप्रंथिः समुद्रेसंधवोचथा ॥ ३१ ॥ ना
 मरूपाद्विनिर्मुक्तः प्रविश्येति समुद्रताम् ॥ यथाजलेजलंन्यस्तंक्षीरेक्षीरंघृतेघृतम् ॥ ३२ ॥ अविनष्टाभावंत्येतगुह्यतेनविशेषतः ॥ तथा
 हंसर्वभावेनप्रविष्टश्चेतनेसति ॥ ३३ ॥ नित्यानंदेसमस्तज्ञेपरंपरमकारणे ॥ नित्यंसर्वगतंशान्तंनिरवद्यंनिरंजनम् ॥ ३४ ॥

रदस्याद्वयपदेशभेदेकल्पनाचासीत् तत्रैकेनपदभोगेनयथाउभयनिदव्याशुद्धाकारलक्षणेक्यतद्वदेकस्याज्ञानस्यनिदव्यासर्वानामादिभेदनिदव्याचिदैक्यसाभाव्यमित्यर्थः
 ॥ २८ ॥ एवमैक्यमभिप्रेत्यतद्ब्रह्मभूतमायवनात्प्यस्यथेतानाप्यच्छृणोतिनाप्यद्विजानातिसभूमायवत्वस्यसर्वमात्मैवाभूत्केनकथपथेनएकात्मप्रत्ययसारंशिवंशान्तमद्वैतच
 त्थंन्ययते नेहनानासिक्चनेस्याद्येवबुद्ध्यश्रुतयथाहुरित्यर्थः ॥ एवंयथाजलेजलक्षिसंक्षीरेक्षीरंघृतेघृतम् ॥ अविशेषोभवेत्तद्ब्रह्मजीवात्मापरमात्मनीत्यादियुतिभिरी
 दशमेवैक्यदर्शितवित्याशयेनोदाहरति ॥ यथेति ॥ समानत्वसैक्यम् ॥ २९ ॥ एवमचेतनप्रपञ्चस्यापिचितिविलापनेनतद्वावापत्तौदृष्टानताह ॥ यथेति ॥ ३० ॥ न्यस्तप्रवि
 लोपितम् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ उपाधिनाशोऽप्यहितजीवविनाशकारादिभोगेत्याशयेनाह ॥ अविनष्टादिति ॥ चेतनेचिदेकरसेसतिब्रह्मणि ॥ ३३ ॥ निष्कलनिक्रियशान्तंनिरवद्यं
 निरजनमित्यादियुत्यापित्यानुभवसत्त्वाद्येति ॥ नित्यमित्यादिना ॥ ३४ ॥

॥ १७ ॥ सत्यसकल्पसकल्पमात्रेणासतोपिजगत्सत्तासुपादानसमस्यदूरयम् ॥ १६ ॥ सत्तावितिमाद्यगुणोर्वाकितम् ॥ १७ ॥ अन्त्यासकालेपित्त्वयाअर्थायध्यानमसु
 पटितमित्यारायनाह ॥ परिटमिन्त्यादिना ॥ स्वकर्मकच्छुभ्रयगुणैश्शुभ्रुपादिपर स्ववर्णाश्रमधर्मनिष्ठम् ॥ १८ ॥ १९ ॥ कृपयसिपद्यतेतत्प्राह ॥ नपस्यदति ॥ २० ॥ प्रतिप
 तिपश्चार्थमाह ॥ दत्त्यात्तेति ॥ एवभारदाकोकमनुभवनिशाम्यदन्तुटात्तात्मीकित्तुकागुणवत्स्यैर्याप्यसक्रीतैर्वाहितःकल्पत्यक्तुःअत्यक्षरपरदमित्यदिश्रुतिसिद्धसन्ध्यासमवस्य
 क्ततत्प्रायोपरिश्रिति ॥ सखेदति ॥ २१ ॥ सखारथकावर्तेषुममतीतिभ्यमत्स्यदिरामविद्यासिद्धसंगार्हस्थ्येनेव्यसेनपामोपितीर्कर्मणिमन्धस्यप्रक्षणाश्रणधीप्रक्षणेवर्तितर्षि
 सेपमासनाभाह ॥ ब्रह्मवस्थोमृतत्वमीतिश्रुतेरनन्धव्यापारतपाद्ब्रह्मव्यासकस्यसन्ध्यासिनएवसर्वाकायातिशान्तिर्भवादित्यम् ॥ सर्वसमस्यगणमितियावत् ॥ २२ ॥ नखि
 स्तनेनखिरस्यास्यति ॥ तस्यनाभद्वखिरयाभ्यभिमोदयेअपस्यस्येदतिश्रुतेरिजगत् ॥ शान्तिनेजीविन्मुक्तस्यकर्मकसम्पत्तयेतिप्रथमश्रम यदाकर्तव्यतत्प्रापयतिरूपनि

निकर्तनिक्रियशुद्धतद्दक्षास्मिपरपरम् ॥ हेयोपाटयनिर्मुक्तसत्यरूपनिरिदियम् ॥ ३५ ॥ केवलसत्यसकल्पशुद्धवक्षारम्पहंपरम् ॥ पुण्य
 पापविनिर्मुक्तकारणजगतभ्यरम् ॥ ३६ ॥ अद्वितीयपरज्यातिद्वंक्षास्म्यानंदमव्ययम् ॥ एवमादिगुणैर्पुंक्तसत्त्वादिगुणवर्जितम् ॥ ३७ ॥
 प्रविष्टसकलवक्षसदाध्यापेत्स्वकर्मकृत ॥ एवमभ्यसतभुसोमनोऽर्क्षपातिवज्रवै ॥ ३८ ॥ मनस्यसगाततस्यस्वयमात्माप्रकाशत ॥ प्रका
 शेसर्वदुःखानांशानि स्यात्सुखमात्मनि ॥ ३९ ॥ स्वयमेवात्मनात्मानमातदप्रतिपद्यते ॥ नमत्तोस्त्यपर कश्चिच्चिदानंदमयश्रु ॥ ४० ॥
 अहमेक परंयक्षइत्यार्षातत्रकाराते ॥ श्रीवाल्मीकिरवाच ॥ सखेसन्धस्यकर्मणिद्वक्षणाश्रणधीभव ॥ ४१ ॥ नेव्यसेयदिससार
 षकावत्तश्रमश्रमम् ॥ श्रद्धान्जडवाच ॥ त्वयोक्तसवमेवेदंज्ञानदुर्लभयागुरो ॥ ४२ ॥ बुद्धिश्रुतिमंलाजाताससारोन्वित्यद्यते ॥
 इदानींज्ञानिच्छामिज्ञानिनकमकीदृशाम् ॥ ४३ ॥

त्यर्गमिषिककाभ्यकमसर्वमेवयथापूर्वैकनस्यमयथाकामनाभ्यानिहत्तत्त्वत्याश्रमोश्चितकमभाषकतभ्यनिदिक्षीत्यपश् पाठकमाशार्पकमस्यवतीपत्त्वाद्दोष्य ॥ ननुसखेस
 स्यस्यकभाणिप्रक्षणाश्रणधीभवैतिसिषकर्मसंस्थासद्युतवताभरदाजस्यद्वावापिपरश्याधनुष्यन्वी सत्यम् तथापिदास्यश्रावमप्रिद्वाभजुदिति कुचन्नेवेहकर्मणिजिजिषिरेच्छमस
 यदत्त्वादिश्रुतिभियाहजीवकर्मव्यतयानिहत्तानांकीर्तितोत्तेशानिनश्रुतेरीत्यादीश्रापकीर्षीक्षाकारेत्यकानामपिदीक्षाश्रणमेपुनपरिषद्वत् स्वकरीतैर्वाहितयोप एतमेधमप्राजि
 नेतेकमिच्छन्मयभवति दत्त्वादिश्रुतिभिरक्षत्रिणासांमिषितेनत्यकरनक्षितसिद्धयानिमिसायाभेपुनपरिषदोप्यायसिद्ध ॥ नचखिद्वसन्ध्यासविधानानुनरपरिषद् ॥ न
 स्यकर्मनतरानुष्ठितवितिपरिषत्स्यासखशास्त्रद्वस्त्यापाय्यमेवेत्तत्त्वज्ञानोपदेनकटायादुपुठवतिशेषाव्यतिअप्राप्तस्ययासांतरीविधानपरस्यप्राप्तिर्वादिवासन्ध्यासपरियाजनैरे
 धानाराकेरित्याशयेनप्रश्यानुष्यन्वीवोष्यी ॥ ४१ ॥

पागुनमीभरमुपास्यतदधारादनेद्विष्टिष्ठानेनसामार्गणयोगमार्गणवातत्वज्ञानेनसत्येकविज्ञानेनसर्वविज्ञानात्सर्वसंगमूलाज्ञाननारायणसर्वसंगमोच्छेदेनविश्वीतिर्भीषिष्यतीत्युप
 सहरति ॥ मन्त्रार्चना ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ तपसाशास्त्रार्थोपदेशस्थानुभक्षानामेकाग्रनिष्ठतानिभ्रूयात्पार्थिवतल्लक्षणपरामर्शराष्ट्रयोपणादल्लक्षणोभ्यासभ्याव
 स्यवापदस्यार ॥ परमशैलिति ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ योगमुपाधित्यार्गेनकम्पम् ॥ स्वात्मनशोपितमतीश्वर ॥ आत्मनिमग्निति ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ महामनाअपारिच्छिन्नमन्त्राकार
 विमलताम ॥ ५९ ॥ अनुपहृदिभाषप्रयुक्तनयागुक्तशक्तिपातत्वपारीष्यस्मन्मूर्त्तिकरणारस्यगुणत्वशिष्योद्धारासम्भलक्षणतक्षणोत्सवपुषद्विरोतमस्यभ्यमित्सव

मज्जमज्जसिद्धिर्देनप्रदत्ताराधिवर्चिषु ॥ मज्जसभरिताभोगपरमंशजगद्गुरुम् ॥ ५३ ॥ इतिनेवाणिंतसर्वसिष्टस्योपदेशानम् ॥ अने
 नज्ञानमार्गणयोगमार्गणपुत्रक ॥ ५८ ॥ भरद्वाजमहाप्राज्ञमर्वाज्ञास्यमिनिश्चितम् ॥ परामर्शनशास्त्रस्यगुरुत्वाक्याययोधनान् ॥ ५५ ॥
 अभ्यासात्मवसिद्धि स्यादितिचेदानुशासनम् ॥ तस्मात्त्वसवमुत्सज्यकुर्वभ्यासोस्तिरमन ॥ ५६ ॥ ॥ भरद्वाजउवाच ॥ ॥ राम प्राप्
 परयोगस्वात्मनात्मनिर्दमुने ॥ कथवसिष्टुदंवेनव्यवहरपर उत ॥ ५७ ॥ इतिज्ञात्वाहमव्यवमभ्यामर्थयन्तयथा ॥ नयैवव्यवहारोपि
 धृत्यानेनमविप्यति ॥ ५८ ॥ ॥ श्रावात्मकिरुवाच ॥ ॥ यदापरिणत साधु स्वस्वरूपमहामना ॥ विश्वामिन्नस्तदोवाचवसिष्टुष्टपि
 सूतमम् ॥ ५९ ॥ ॥ श्राविन्नाभिन्नउवाच ॥ ॥ हेवसिष्टुमहाभागवक्ष्युन्नमदानसि ॥ गुरुत्वशक्तिपातेनतत्क्षणादवदर्शितम् ॥ ६० ॥
 दशानरस्यशान्दच्छब्दात्प्रयारिष्यतेहेके ॥ जनयेद्य ममावंशशांसर्वसहिदृशिक ॥ ६१ ॥ रामेव्ययविशुद्धात्माविरक्त स्वात्मनेवहि ॥
 विश्रान्तिमानायात्त्रिचमवादात्प्राभवान्पदम् ॥ ६२ ॥ शिष्यमज्ञैवयोधस्यकारणगुरुत्वाक्यत ॥ मलत्रयमपफक्चेकययुद्ध्यतिपकवत्
 ॥ ६३ ॥ ज्ञानप्रत्यक्षमेवदुर्गुरशिष्यप्रयोजनम् ॥ उभावपियतोयोग्योसवपामदिशामपि ॥ ६४ ॥

॥ ६० ॥ म ननुमपास्यशीत्यङ्काराभरक्षमनिरयकुरदितिर्नासवागारदिकनेकनेभवतत्कथत्वपारातिपातोक्षान्तपार ॥ ६१ ॥ शरानादिति ॥ सत्यसकल्पानात्वात्पाराद्विपाद्व्यापिस
 च्छिष्यस्वकुरदितिप्यापद्वमकेनेदनप्रलक्ष्येस्तिनपरारिषयभावेशालक्षणोत्तीव्रस्योपाधिपरित्यागेनशुद्धमक्षयभावेशालक्षणभ्यराकिपात सिद्धातीतिभाष ॥ शैशिकोगुरु ॥ ६१ ॥
 नपरासम्पत्सिद्धिप्याराशायात ॥ रामदति ॥ ६२ ॥ मलत्रययोधयात्मनोद्धेमानाणादिकात्मकमवासानलक्षणया ॥ कथयुद्ध्यातिरिष्यदतिशेष ॥ ६५ ॥ सच्छिष्यपुराण
 स्पदृष्टकठोरव्याह ॥ ज्ञानमिति ॥ यदउर्गोर्गुरशिष्यार्थ्यात्सर्वेषांपुरुषाधानानीदृशार्किल्यलक्षणानामपिमाजनलानित्यपर ॥ ६४ ॥

इत्यवसिष्ठप्रशस्यप्रस्तुतकर्त्तव्यमाह ॥ इदानींमिति ॥ अस्मदादिपुरुषकप्रया ॥ त्वपदेपरिणत कृतकृत्यइतिवाचत् ॥ ६५ ॥ ममकार्यनिर्विघ्नयज्ञासिद्धित्वस्मत्सन्तरामव्युत्थानक
 न्तुमर्हसीतिपूर्वत्रयथाभाकृत्याइत्यन्तरवात्सवप ॥ ६६ ॥ किंचात्पदेवकार्यमपिरामव्युत्थापनेनचरामसपादायाभोजयम् ॥ ६७ ॥ कार्यान्तराण्यपिदशयपदेवकार्यविशदयति ॥
 सिद्धाश्रमेत्यादिना ॥ अहल्यायामुक्तिश्रापसोक्षचकारिष्यतीत्यनुपग ॥ ६८ ॥ निश्चयोवाग्निश्चय ॥ गार्तपत्रलोकार्गाम् ॥ ६९ ॥ राज्यविमुच्यगतीविगत ॥ जीवन्मुक्तत्वदेवा
 भयानिस्सुहृथ ॥ दृढकारणयज्ञासिनोमुनीन्राक्षसवधेनभयादुद्धरिष्यतीतिप्रेणान्वय ॥ ७० ॥ विविधानिर्थाग्निप्राणिनश्चउद्धरिष्यतिपावयिष्यतीत्यर्थ ॥ सीताहरणयुक्त
 यद्गैर्गल्पशोकोमोहादिदिवहनतच्छलेनरावणादीनावदादपिसर्वपात्त्रासिगनाभुविरोच्यतामत्यास्थ्यचदर्शापिष्यतीतिप्रेणान्वय ॥ ७१ ॥ अथइदंवरदानेनयुद्धेसुतस्यवानरक्षी
 देःपरद्विपरवर्तनपुनःपर्जिवनदर्शापिष्यति ॥ ७२ ॥ अग्निवेशेनसर्नाविशुद्धिमन्विच्छसन्तात्मनःस्वस्यलोकानुभतिशिष्टजनमाननीयचरित्रतदर्शापिष्यति।।ततोराज्येऽग्निधि
 इदानींप्रथारामव्युत्थानकर्तुमर्हसि ॥ पदेपरिणतस्वांहिकार्याविधावयंतः ॥ ६५ ॥ स्मरन्कार्यमभियदुहिस्थाहमागतः ॥ प्रार्थि
 तश्चातिकष्टेनराजादशरथःस्यम् ॥ ६६ ॥ तदथामाकथाःसर्वशुद्धेनमनसामुने ॥ द्रवकार्यचरामान्यदवतारप्रयोजनम् ॥ ६७ ॥ सिद्धा
 श्रमंमथानीतोरामोरक्षसमर्दनम् ॥ करिष्यतितोहल्यामुक्तैचजनकात्मजाम् ॥ ६८ ॥ परिणोष्यतिकोदंडभंगेनकतनिश्चयः ॥ रामस्य
 जामदग्न्यस्यकर्तान्धंगार्तिभुवम् ॥ ६९ ॥ पितृपैतामहंराज्यंविगतोभयनिस्सहः ॥ वनवासच्छलेनंहृदकारणयवांसिनः ॥ ७० ॥ उद्धरिष्य
 तितोर्पानिप्राणिनोविविधानिह ॥ सीताहरणदौर्गत्यच्छलेनभुविशोच्यताम् ॥ ७१ ॥ दर्शाप्येति सर्वपरिवर्णादिवधादपि ॥ श्वासिंनि
 नामथास्त्राभ्यंवनरारतःपरावतिम् ॥ ७२ ॥ सीताविशुद्धिमन्विच्छोक्तानुमतिमात्मनः ॥ जीवन्मुक्तोनिस्सुहोपिक्रियाकांडपरायणः
 ॥ ७३ ॥ भाविष्यतिगार्तदंष्ट्रज्ञानकर्मसमुच्चयौचकारिष्यतीतिशेष ॥ ज्ञानमत्रोपासनम् ॥ नकेवलकर्मभार्गवतनेनवर्त्तमानजनभावोपकारोकिन्तूरकालमपिस्मरणकर्त्तव्यचरि
 ति ॥ इतिकार्यमशेषेणत्रैलोक्यस्यममापिहि ॥ ७५ ॥ अनेनरामचंद्रेणपुरुषणमहात्मना ॥ नमोस्मैजितमेवैतेकोप्येवंचिरमेधताम् ॥ ७६ ॥
 कःस्वयंजीवन्मुक्तोनिस्सुहोपिसर्वकर्माधिकतजनानाकर्मनुष्ठानेनैवगार्तदंष्ट्रदर्शाप्यतिक्रियाकांडपरायणोभाविष्यतीतिप्रेणान्वयः ॥ ७३ ॥ ज्ञानकर्मसमुच्चयाधिकारिणां ब्रह्म
 लोकारिणानिदर्शयन्ज्ञानकर्मसमुच्चयौचकारिष्यतीतिशेष ॥ ज्ञानमत्रोपासनम् ॥ नकेवलकर्मभार्गवतनेनवर्त्तमानजनभावोपकारोकिन्तूरकालमपिस्मरणकर्त्तव्यचरि
 त्रप्रबोधनादिनास्वतुगतानाभकालाजीवन्मुक्तिसुखप्रदइत्याह ॥ यैरिति ॥ ७४ ॥ सर्वावस्थासुगतानां ज्ञस्यत्वाअनुगतानाम् ॥ ७५ ॥ अनेनमहात्मनारामचंद्रेणदिवर्णितप्रका
 रेणत्रैलोक्यस्यममापिहितकार्यमितिपूर्वशान्वय ॥ इदानींश्रीविश्वामित्र साभाजिकानारामभाक्तिवर्धयन्त्याह ॥ नमदति ॥ हेजनाःपुतेयूयमस्तरामायनमस्करुत ॥ तन्नम
 स्कारमात्रेणभवद्भिःसर्वैर्जेतव्यंजितमेवनसाधनार्तरमपेक्षणीयमित्यर्थ ॥ युष्माकंमप्येकोपिपुरुषधैरेयएवंश्रीरामद्वर्जावन्मुक्तेश्वरनिर्विकल्पसमाधिधिविश्रांतिप्राप्त ॥ सु
 खमेधतावधताम् ॥ ७६ ॥

॥ ७० ॥ इति श्रुत्वा मुना उवाच चिरयत्नपरायणकथादीलयादिषु सतीरामां प्रियश्चरन्नासा मरेतमस्करेदिति याचत ॥ सदा रामस्तरणे च आस्थिता आस्थानतो बभूवुरिति शेष ॥
 वसिष्ठो वैश्विर्लभत कथयामुत यामसगुतोपनयनो बभूव ॥ ७८ ॥ एवमप्येवमहृदयमभ्यनसनुगु ॥ भूयः श्रोतुमुक्तं किं सर्वेषु भूवुरित्यर्थ ॥ अत एव ततस्त्वगुणाभ्युरोक्ताना
 कर्मण्यपरत्त्वयमृतवाभ्याम्यतिभुवन्मभूव ॥ एतन्न भावः अर्थात् ॥ ७९ ॥ भूहिभ्यो वृजन्मतिभ्यः कथम् ॥ अयरात्मजन्मन्नास्त्रोभूत किंवा भूधारेव अथवा मनुष्य इत्यज्ञान
 नाभिप्रायानुसारीयम् ॥ ८० ॥ विश्वामित्रोऽप्यज्ञानानुसारेणोत्तरमाह ॥ अर्धवेति ॥ इत्यतस्त्वयास्मिन् रामपदसाक्षात्प्रवाषात्सुखदन्ति विश्वासकुरु सपुत्राण्यपरं पुरुष ॥

॥ श्रीवाल्मीकिरुवाच ॥ इति श्रुत्वा षते सर्वे विश्वामित्रेण भाषितम् ॥ सिद्धाश्चरयोगीन्द्रावसिपुत्रमुखा पुन ॥ ७७ ॥ रामांश्चिपश्चर
 जसामादरस्मरणास्थिता ॥ दूरश्रुतोत्तरकथा कथयामैथिलीपते ॥ ७८ ॥ नसतु तोपमगवान्वासिपुत्रोऽन्यमहर्षय ॥ गुणान्गुणनिधेक
 स्यद्रुवकाकणयञ्जुतम् ॥ ७९ ॥ विश्वामित्रमुनिं प्राहवसिपुत्रोऽज्ञावाद्यपि ॥ श्रावसिपुत्रवाषा ॥ नृक्षिविश्वामित्रमुनेरामोराजीव
 लोचन ॥ कोऽयममहर्षय किंवा मनुष्यो वा यरायव ॥ ८० ॥ ॥ श्रीविश्वामित्र उवाच ॥ अत्रैव कुरु विश्वासमयसपुरुषपर ॥ विश्वा
 यमयितामोधिर्गमीरगामगोचर ॥ ८१ ॥ परिपूर्णं परानन्दं समं श्रीवत्सलं छन्द ॥ सर्वेषां प्राणिनां रामप्रदाता सुप्रसादित ॥ ८२ ॥ अय
 निद्रितकृपितं सृजत्ययमसत्सकान् ॥ विश्वादिर्विश्वजनको धाता मत्तामहासख ॥ ८३ ॥ अयव्युक्तानि सारमृदुससारधूर्तकं ॥ आन
 दसिं धूर्तिततोर्वातरगीर्वाणस्यते ॥ ८४ ॥ कश्चिन्मुक इवात्मस्य कश्चिन्नुयं पदाभिष ॥ कश्चिद्वर्णातिप्रकृति कश्चित्तस्य पुमानयम् ॥ ८५ ॥
 अयं यथा मयोदवत्स्रे गुणयगहनातिग ॥ जयत्यनोरयपद्विर्वेदात्मपुरुषाद्भुत ॥ ८६ ॥ अयं चतुर्वाहुरयविश्वस्तथा चतुर्भुव ॥ अयमेवम
 इदं देव संहताश्चित्रलोचन ॥ ८७ ॥

सक ॥ विश्वार्थमयिर्गोमोधि-क्षीरास्यं धायनस ॥ मभीरास्यं धारायानामगामामुपनिषदांस्वगोचरो नान्यप्रमाणस्येत्यर्थ ॥ ८१ ॥ यदाता सर्वपुरुषाथानामिति शब् ॥
 पुरुषाकथयामसाहित ॥ ८२ ॥ असत्सकामाकार्यते कीर्तयन् इत्येव सत्सकामिभ्याथार्थान्तर ॥ ८३ ॥ क्युक्तानां विश्वादिनां साराश्चरश्चरश्चरसागरा-कायकारणवधादीलयादिषु
 धूर्तकर्मगण्यकर्तारोऽप्यनितिरानदीषु धूर्तानां सत्त्वयसिष्यते ॥ ८४ ॥ अयमेव सारानुको नित्यमुको नोपायानियतामायातवत्स्रमन्ति चतुर्भुवस्तिथार इत्याह ॥ कश्चिदिति ॥ ८५ ॥
 यथा मयोदवत्सरे ॥ अत्रै विज्ञाकल्पयदिति ॥ वेदानामात्मापारमार्थिकत्व इत्यर्थ ॥ ८६ ॥ चतुर्वाहुर्यालकोविष्यु ॥ ८७ ॥

योगान्मायाशक्तिसंबन्धतः ॥ मोहनिद्रानाहनत्वात्सदाजागरुकः ॥ ८८ ॥ यदाविक्रमेणपरशक्रमेणवशयत्तावीविजयउत्सनेप्राप्यते तेजसायथाप्रकारोभात्पररूपउत्सनेधि
यने यथाश्रुतेनशास्त्रेणप्रज्ञोत्कर्षउत्सनेप्राप्यते तद्वदयसुपूर्णनगरहेनेत्यर्थः ॥ ८९ ॥ अमुनरामेणयश्विन्नेनममाययतियोद्धेतिचिन्त्यश्रितनार्हेऽसपन् ॥ ९० ॥ विष्णुदेहेनामु
नशून्यस्वर्गाहास्वर्गस्थशोव्यतेत्यर्थः ॥ अभितपरितसमयानिकथाहाप्रतियोगीतिषष्ठ्यर्थेद्वितीया ॥ एवशेषपूर्वितस्थपानालाहृष्टभणाल्पनाइहागतः ॥ तथाचपानालस्या
पिशोव्यतेत्यर्थः ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ रूपयितुनिरूपयितुद्रष्टुच्च ॥ ९३ ॥ वंशेश्वतारेणरघुरप्यनेनपावितइत्याह ॥ रघोरिति ॥ शुश्रुमइति कादिनिधमान्नेदृष्टिदिपसोभादेशाभा
पिशोव्यतेत्यर्थः ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ रूपयितुनिरूपयितुद्रष्टुच्च ॥ ९३ ॥ वंशेश्वतारेणरघुरप्यनेनपावितइत्याह ॥ रघोरिति ॥ शुश्रुमइति कादिनिधमान्नेदृष्टिदिपसोभादेशाभा

अजोयंजायतेयोगाज्जागरुकःसदामहान् ॥ विभर्तिभगवानेतद्विरूपोविश्वरूपवान् ॥ ८८ ॥ विजयोविक्रमेणवप्रकाशइवतेजसा ॥
ब्रह्मोत्कर्षःश्रुतेनेवसुपूर्णनायमुत्सते ॥ ८९ ॥ अचंदेशरथाधन्यःसुतोयस्यपरःपुमान् ॥ धन्यःसदशकंठोपिचिन्त्यश्रितेनयोमुना ॥ ९० ॥
हास्वर्गममुनाशून्यंहापातालादिहागतः ॥ तस्यागमादयंलोकोमध्यमःश्रेष्ठतांगतः ॥ ९१ ॥ रामइत्यवतीर्णायमर्णवांतःशयःपुमान् ॥
चिदानंदघनोरामःपरमात्मायमव्ययः ॥ ९२ ॥ निग्रहीतैद्विद्यप्रामारामंजानंतियोगिनः ॥ वयंत्ववरमेवास्वरूपंरूपयितुंक्षमाः ॥ ९३ ॥
रघोरघोच्छेदकरोभगवानितिशुश्रुमः ॥ वसिष्ठरूपयात्वंहिव्यवहारपरंक्रुत ॥ ९४ ॥ ॥ श्रीवाल्मीकिरुवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वावस्थितस्तूष्णीं
विश्रामिचोमहामुनिः ॥ वसिष्ठसुमहानेजारामचंद्रमभापत ॥ ९५ ॥ ॥ श्रीवसिष्ठउवाच ॥ ॥ रामराममहाबाहोमहापुरुषचिन्मय ॥
नायंविश्रांतिकालाहिलोकानंदकरोभव ॥ ९६ ॥ यावह्लोकपरमशौनिरुदोनोस्तियोगिनः ॥ तावद्भूतसमाधिलंबनभवत्येवानिर्मलम् ॥
॥ ९७ ॥ तस्माद्ब्राह्म्यादिविषयान्पयांलोक्याविनश्रान् ॥ देवकार्यादिभारंश्रभजपुत्रस्तुर्वाभव ॥ ९८ ॥ ॥ श्रीवाल्मीकिरुवाच ॥ ॥
इत्युक्तोपिपदारामःकिंचित्तोचेलयंगतः ॥ तदास्तुषुषयासांपिविवेशत्दयंशनैः ॥ ९९ ॥

वश्लोदसः ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ अधिकारनिष्पादनलक्षणे लोकानां परामर्शां यावन् निरुदोन निष्यन्तः ॥ न भवति युक्तमिति शेषः ॥ ९७ ॥ पर्यालोक्य कचित्कालमनुभूय
दवकार्यादीनिधिकारभारंश्रययांलोक्यापश्चात्समाधिभजेत्यर्थः ॥ ९८ ॥ पदारामइतिगुरुणाउक्तोपिलयंब्रह्मैक्यगतोकास्वार्थश्रवणाभावाद्वागादिकरणचष्टोपरमाच्चनाकि
चिदुच्येतत्सवसिष्ठलच्छरीरसकलनेमपविशयतदीयसुषुधानाड्याशनैर्दयंपुढरीकविवेश प्रविश्यनदीयं विलीनजीवोपाधिस्त्रिगंघनीकृत्यवीजानः भविष्येवायुस्तदतर्गतमकुर
मिववहिराचकरींनियावत् ॥ ९९ ॥

उपसंहरति ॥ इतीति ॥ वरमुनींस्तिस्रस्यवचनप्रकिलक्षणयारत्नमालयाविचित्राभूषिताइतिउक्तरूपरघुपतेर्जीवन्मुक्तिसिद्धिर्मायातुभ्यप्रोदिताप्रोक्तानिखिलानांकविकुलनाद्योगिनाचसेव्यरूपासापरमगुरुकटाक्षाच्छरणदिनासेवितासतीमुक्तिमार्गानुक्तभूमिकाक्रमदशात्यारोपयतीत्यर्थः ॥ ११० ॥ विधिसवाद्यप्रकारम् ॥ मोहमालिन्यरा

इतिरघुपतिसिद्धिप्रोदितायामयातेवरमुनिवचनात्कीरत्नमालाविचित्रा॥निखिलकविकुलानांयोगिनांसेव्यरूपापरमगुरुकटाक्षान्मुक्तिमार्गंदादाति ॥ ११० ॥ इदमंश्रुणुयानित्वंविधिरामवसिष्ठयोः॥सर्वावस्थोपिश्रवणान्मुच्यतेवह्नगच्छति ॥ १११ ॥ इत्याषवासिष्ठमहारामायणेवात्मीकीयेदेवदूतेकेद्वानिशत्साहस्र्यांसंहितायां बालकान्देभोक्षोपायेषुनिर्वाणप्रकरणेपूर्वाधैरामव्युत्थानं नामअष्टाविंशत्युत्तरशततमस्सर्गः ॥ ११८ ॥

॥ ७३ ॥ निर्वाणप्रकरणपूर्वाधैसमाप्तम् ॥ ७३ ॥

गद्वेषमहापातकोपपातकादिसर्वदोषावस्थायुक्तोपिपुरुषःश्रवणदेवसर्वदोषैर्मुच्यतेशांत्यादिशुणप्राप्तिकनेणश्रवणगच्छतिप्रामोतिकंपुनरधिकारोत्यर्थः ॥ १११ ॥ इतिश्रीवासिष्ठमंतारस्यप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेपूर्वाधैअष्टाविंशत्युत्तरशततमःसर्गः ॥ ११८ ॥ इतिश्रीमत्परमहंसपरिवाजकाचार्यश्रीसर्वज्ञसरस्वतीपूज्यपादशिव्यश्रीरामचंद्रसरस्वतीपूज्यपादशिव्यश्रीमगधैरद्वैतरस्वत्याख्यभिक्षोःशिव्येणानंदबोधैद्वैतरस्वत्याविरचितेश्रीवासिष्ठमहारामायणानात्ययप्रकाशेनिर्वाणप्रकरणेपूर्वाधैसपूर्णम् ॥ ७३ ॥